D. JVSTINIANI

SACRATISSIMI

PRINCIPIS PP. AVG.

DIGESTORVM SIVE PANDECTARVM

JVRIS ENVCLEATI,

EX OMNI VETERE JVRE

COLLECTI,

ORDINI INSTITVTIONVM

SVBORDINATI,

SECTIO POSTERIOR.

PARTIS TERTIAE
SECTIO II.

AD INSTITVTIONVM JVRIS, LIB. III. T. I.

SI *TABVLAE TESTAMENTI NVLLAE* EXTABVNT: VNDE LIBERI.
(Dig. 38. T. 6)

1. VLPIANVS *lib.* 44. *ad Edictum.*

Posteaquam Praetor locutus est de bonorum possessione ejus, qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem et Lex duodecim tabularum secuta est: fuit enim ordinarium, ante de judiciis testantium, dein sic [de] SVCCESSIONE AB INTESTATO loqui.

§. 1. Sed successionem ab intestato in plures partes diuisit, fecit enim gradus varios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri et vxoris. §. 2. Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas, neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit.

§. 3. Plane si tempora quidem petendae bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verum tamen repudiata est bonorum possessio: dicendum erit, ab intestato bonorum possessionem jam incipere, cum enim is, qui repudiauit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, vt ab intestato posse peti incipiat. §. 4. Sed et si ex Carboniano Edicto bonorum possessio data sit: magis est, vt dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti, vt enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio. §. 5. Recte autem Praetor a liberis initium fecit ab intestato successionibus: vt, sicuti contra tabulas ipsis defert, ita et ab intestato ipsos vocet.

§. 6. Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus, tam naturales, quam adoptiuos. Sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate: caeterum, si sui juris fuerint, ad bonorum possessionem non inuitantur; quia adoptionis jura dissoluta sunt emancipatione. §. 7. Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptauit et emancipauit, cum haberet et nepotem ex eo: Quaesitum est apud MARCELLVM an adoptio rescissa impediat nepotem? Sed cum soleat emancipato patri jungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit, et quasi filius, nihilominus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptiuus est in potestate, non quasi naturalis. §. 8. Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisae sunt tabulae, vel quia cancellatae, vel quia alia ratione voluntatem testator mutauit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos, qui bonorum possessionem acceperunt. §. 9. Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, praeteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem, vnde liberi, tueri debet Praetor vsque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

2. JVLIANVS *lib.* 27. *Digestorum.*

Emancipatus praeteritus, si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit, et scripti heredes adierint hereditatem: sua culpa amittit paternam hereditatem, nam quamuis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit, non tamen eum Praetor tuetur, vt bonorum possessionem accipiat vnde liberi. † Nam et patronum praeteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem, ex illa parte Edicti, vnde legitimi vocantur, non solet tueri Praetor aduersus scriptos heredes.

 3. VL-

3. VLPIANVS *lib. 8. ad Sabinum.*

Bonorum possessio potest peti ab intestato, si certum sit, tabulas non extare septem testium signis signatas.

4. PAVLVS *lib. 2. ad Sabinum.*

Liberi et capite minuti per Edictum Praetoris ad bonorum possessionem vocantur parentum, nisi si adoptivi fuerint: hi enim et liberorum nomen amittunt post emancipationem. † Sed si naturales emancipati et adoptati, iterum emancipati sint, habent jus naturale liberorum.

5. POMPONIVS *lib. 4. ad Sabinum.*

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Praetor pollicetur, in potestate parentis, de cujus bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei liberisque, quos in ejusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessio ejus partis datur, quae ad eum pertineret, si in potestate permansisset; ita vt ex ea parte dimidiam habeat, reliquum liberi ejus, hisque duntaxat bona sua conferat. §. 1. Sed et si filium et nepotem ex eo pater emancipaverit, filius solus veniet ad bonorum possessionem: quamvis capitis deminutio per Edictum nulli obstet. † Quin etiam hi quoque, qui in potestate nunquam fuerunt, nec sui heredis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum possessionem parentum. Nam si filius emancipatus reliquerit in potestate aui nepotem, dabitur ei, qui in potestate relictus sit, patris emancipati bonorum possessio: et si post emancipationem procreaverit, ita nato dabitur aui bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo. §. 2. Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: vt quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcrescat.

6. VLPIANVS *lib. 39 ad Edictum.*

Si pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit: et rei aequitas, et causa Edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cavetur, efficit, vt ejus ratio habeatur, et bonorum possessio intestato patris detur: vt tamen bona sorori, quae necessaria heres patri extitit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est: nisi forte auus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perveniat. Nec idcirco soror, quae patri heres extitit, juste queri poterit, quod intestato collationis commodo excluditur: cum auo quandoque eo facto à defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire.

7. PAPINIANVS *lib. 29. Quaestionum.*

Scripto herede deliberante filius exheredatus mortem obiit; atque ita scriptus heres omisit hereditatem: nepos ex illo filio susceptus, auo suus heres erit, neque pater videbitur obstitisse, cujus post mortem legitima defertur hereditas. Nec dici potest, heredem, [sed] non suum nepotem fore, quod proximum gradum nunquam tenuerit: cum et ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione praevenerit, et alioquin, si non suus heres est, quo jure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? Caeterum, etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas à scripto herede, filio mortuo: quare qui non obstat jure intestati, jure testati videbitur obstitisse. † §. 1. Non sic parentibus liberorum, vt liberis parentum debetur hereditas, parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturae simul et parentum commune votum.

8. *Idem [lib. 6. Responsorum.]*

Filiusfamilias vt proximus cognatus, patre consentiente, possessionem adgnouit, quamvis per conditionem testamento datam, quod in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen vtiliter possessionem adgnouisse videbitur, nec in Edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non adgnouit: cum inde rem habere non poterit, nec in filii potestate conditio fuerit, nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

9. PAVLVS *lib. 11. Responsorum.*

Si posteaquam filius emancipatus bonorum possessionem patris petiit, statum suum mutauit: nihil obesse ei, quominus id, quod adquisiit, retineat, quod si prius conditionem suam mutauit, bonorum possessionem eum petere non posse.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

64. PAVLVS *lib. 67. ad Edictum.*

Intestatus est, non tantum, qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

REGVLAE JVRIS.

89. PAVLVS *lib 10. Quaestionum.*

Quamdiu possit valere testamentum tamdiu ***legitimus*** non admittitur.

91. *Idem lib. 17. Quaestionum.*

Quoties *duplici jure* defertur alicui *successio:* repudiato nouo jure, quo ante defertur, supererit vetus.

a) DE CONJVNGENDIS CVM *EMANCIPATO* LIBERIS.

(Dig. 37. T. 8.)

1. VLPIANVS *[lib 40. ad Edictum]*

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Praetor pollicetur, in potestate parentis, cum moritur, non fuerit? ei, liberisque, quos in ejusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis meruerunt, bonorum possessio ejus partis datur, quae ad eum pertineret, si in ea potestate permansisset: ita vt ex ea parte dimidiam, reliquam liberi ejus habeant, hisque duntaxat bona sua conferat.

§. 1. *Hoc Edictum aequissimum est: vt neque emancipatus solus veniat, et excludat nepotes in potestate manentes; neque nepotes jure potestatis objiciantur patri suo. Et in adoptionem datus filius et heres institutus, ad hoc Edictum pertinet, vt ei jungatur nepos, qui in aui sui naturalis potestate est.* † *Jungitur autem nepos patri suo emancipato, siue pater praeteritus sit, siue institutus. Et haec erit differentia inter in adoptionem datum et emancipatum: quod in adoptionem quidem dato non alias jungitur, nisi instituto, et alio committente Edictum: emancipato autem, siue sit institutus emancipatus, siue sit praeteritus.*

§. 3. *Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto,* JVLIANVS *ait, nepotem praeteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri vnciam ablaturum.*

§. 4. *Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo praeteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur: absurdum enim est, cum patri praeterito jungantur, instituto eo vel exheredato non admitti.*

§. 5.

§. 5. Sed etsi patruus eorum, qui erat in potestate, sit praeteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti: nam exheredatus pater eorum pro mortuo habetur. §. 6. Si pater in potestate manens exheredatus, vel institutus sit, nepotem ex eo, siue in potestate manentem, siue emancipatum, ad bona aui neque vocari, neque vocandum esse, SCAEVOLA *ait: toties enim nepoti consulendum est, quoties in potestate retentus est, patre emancipato. Liberos igitur in familiis esse oportet, vt huic Edicto locus sit: ejus scilicet familia, cujus bonorum possessio petitur. Sed et si posthumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum.*

§. 7. Liberos autem non omnes simul vocat Praetor, sed gradatim, hoc est, eos, qui sui sunt, scilicet nepotes, si sunt; si minus, eos, qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebimus, plane si sint ex emancipato nepos, et ex nepote ejus alio pronepos: dicendum erit vtrumque eis jungi: ambo enim [in] suorum loco successerunt. §. 8. Si postliminio nepos redierit, dicendum est, cum patri emancipato conjungi.

§. 9. Si pater ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipauerit, et nepotem ex eo in locum filii adoptauerit, et praeterito emancipato decesserit: JVLIANVS *ait, nepoti in locum filii adoptato succurri oportere: vt quasi filius portionem habeat, quam haberet, et si extraneus adoptatus esset, sic fiet, (inquit) vt filius, qui in potestate fuit, tertiam partem; nepos in locum filii adoptatus, aliam tertiam; emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiatur: nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo esset adoptatus.*

§. 10. Illud non interest, quota portio hereditatis ad nepotem pertineat, nec per quam modica: nam et si modica sit, attamen dicemus esse locum huic parti Edicti. §. 11. Inter ipsum filium et liberos ejus diuiditur hereditas, ita vt ipse dimidium, liberi dimidium habeant. Proinde pone solum esse filium emancipatum, et nepotes in potestate duos, neminem praeterea ex liberis: habebit emancipatus dimidiam partem hereditatis, [et] aliam dimidiam duo nepotes, vt quadrantes ferant.

† *Sed si sit praeterea alius [filius]: eueniet, vt filius habeat dimidiam partem hereditatis, ex quo nepotes non sunt; alius filius semissem cum filiis suis; ita vt quadrantem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos ejus diuidatur.* † *Sed si ambo filii sint emancipati, et habeant singuli nepotes: eueniet, vt singuli singulos semisses cum nepotibus suis diuidant: ita vt ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. Et si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans vnus inter duos, alius inter tres diuiditur. §. 12. Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eueniet, vt non ad patrem ejus, sed magis ad fratrem pertineat. Sed et si omnes nepotes omittant., patruo nihil adcrescet: sed soli patri. Quod [et] si pater omiserit, tunc patruo adcrescet.*

§. 13. Emancipatus filius, si quidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet: sed si sint nepotes, voluit eum Praetor filiis suis, qui sunt in potestate, solis conferre merito: quia, veniendo ad bonorum possessionem, illis solis injuriam facit. §. 14. Nunc videamus, quantum eis conferat? et quidem semper, cum fratribus emancipatus confert, virilem sibi detrahit, vtrum et in eo casu virilem detrahat? an vero, quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? Et puto dimidiam tantum bonorum eis partem conferre, nam etsi alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus vnam partem tantum conferet, et patruo eorum, qui in potestate mansit, vnam partem dabit, tertiam ipse habebit, nec quod nepotibus confertur à patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc enim non de bonis aui, sed propter bona postea eis accessit.

§. 15. Eueniet igitur, vt pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus (id est, filiis suis) conferat, aut si vnum nepotem habeat, et duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, vt nepos habeat viginti quinque, pronepotes ex alio vno viginti quinque: nam et bonorum possessionis ambo vnam partem habent.

§. 16. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto vnus nepos in potestate, alius [nepos] emancipatus: eleganter SCAEVOLA *tractat, patruus emancipatus quantum nepotibus, quantum fratri suo conferat: Et ait posse dici, tres eum partes facere: vnam sibi, vnam fratri, vnam istis collaturum: quamuis hi minus, quam patruus ex hereditate aui concurrente* † *patre sint habituri, quae sententia vera est. §. 17. Sed etsi sint duo nepotes ex eodem filio, hique emancipati sunt, et ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos vnus, aliam nepos cum filio suo.*

§. 18. Sed etsi nepos, et ex alio nepote defuncto tuo pronepotes: vnus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat; vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo majori.

2. PAVLVS *lib* 41. *ad Edictum.*

Nihil in hac parte Edicti cauit Praetor, vt legata exceptis personis nepos praestet. Sed potest superior sermo et ad hunc casum referri: nam absurdum est, patrem quidem ejus legata praestare, ipsum vero plus habere, cum eadem conditione in eandem partem vocantur.

3. MARCELLVS *lib.* 9. *Digestorum.*

Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotem ex eo in potestate retinuit: emancipatus filium sustulit, et à patre exheredatus est. Quaero, cum frater ejus, et ipse emancipatus praeteritus sit, et nepotes ex emancipato filio ab auo heredes instituti: quid de bonorum possessione juris sit; et quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, praeteritum esse ponamus? Respondi: si filium retento ex eo nepote emancipauerit, et emancipatus procreauerit filium, et heres vterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius praeteritus: solus filius praeteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit, exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis, nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam si pater ejus emancipatus praeteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput Edicti, quod à JVLIANO *introductum est: id est, ex noua clausula: nec debet deterioris esse conditionis, quia pater ejus exheredatus sit: idque ei praeterito quoque praestari oportebit, sed fratris ejus, qui post emancipationem natus est, diuersa conditio est: conseruanda est tamen et illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam Imperator ANTONINVS in persona neptis ex filia rescripsit.*

4. MODESTINVS [*lib. 6. Pandect.*]

Emancipato quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate: filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. Placuit in aui potestate manentes, simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo, vt si velit auus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat; aut nepotes emancipet, vt sibi emolumentum paternae hereditatis adquirant: idque [ita] diuus MARCVS rescripsit.

5. *Idem lib. 6. Differentiarum.*

Si nepos exheredatus heres extiterit ei, quem auus heredem fecerat, deinde pater ejus emancipatus testamento praeteritus acci-

piat contra tabulas patris bonorum possessionem: jungi patri suo nepos non poterit, sed vt extraneus excludetur: quia non suo nomine auo heres extiterit.

6. SCAEVOLA [*lib. 5. Quaestionum.*]

Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: non jungetur hic nepos filio emancipato: quia desiit esse emancipato ex liberis.

7. TRYPHONINVS *lib. 16. Disputationum.*

Si post emancipationem filii susceptus ex eo fuerit nepos, conseruanda illi erit portio: sed quanta, videamus? finge enim patruo scripto heredi coheredem datum hunc nepotem, patrem autem ejusdem praeteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad Edictum Praetoris attinet, semisses bonorum fient. Nunc vero post Constitutionem Diui PII, si conseruatur pars nepoti, vtrum virilis, an quarta debeat seruari? Nam si in aui natus potestate fuisset, conjungebatur in vnam partem cum patre suo, et proponamus, esse alium ex eodem nepotem in familia aui: duo vnam quartam habituri erant, patre eorum accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in aui potestate, an ergo nunc in sescunciam tuendus, qui non in familia retentus est? et cui abscedet pars, quae huic cessura est? patri ejus tantum, an et patruo? et puto, et patruo; nam et legatum eidem datum praestaret.

b) Si a PARENTE qvis MANVMISSVS sit.

(Dig. 37. T. 12.)

1. VLPIANVS [*lib. 45. ad Edictum.*]

Emancipatus à parente in ea causa est, vt in contra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum, quod aequissimum Praetori visum, quia à parente beneficium habuit bonorum quaerendorum: quippe, si filiusfamilias esset, quodcunque sibi adquireret, ejus emolumentum patri quaereret: et ideo itum est in hoc, vt parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur.

§. 1. *Enumerantur igitur Edicto personae manumissorum sic:* In eo, qui à patre, auoque paterno, proauoque paterni aui patre. §. 2. *Nepos ab auo manumissus, dedit se adrogandum patri suo: siue manens in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat, solus admittetur auus ad ejus successionem ex interpretatione Edicti: quia perinde defert Praetor bonorum possessionem, atque si ex seruitute manumissus esset. Porro si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilominus jus integrum maneret.* §. 3. *Si parens vel accepit pecuniam,* vt emanciparet, *vel postea viuus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne judicia ejus inquietet: exceptione doli repelletur.*

§. 4. *Est et alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit: si forte filius militare coeperit, nam D. PIVS rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem venire non posse.* §. 5. *Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filii, constat: quamuis patroni veniant.* §. 6. *Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, et jus antiquum, quod et sine manumissione habebat, posse sibi defendere, JVLIANVS scripsit: nec enim ei nocere debet, quod jura patronatus habebat, cum sit et Pater.*

2. GAJVS *lib 15. ad Edictum Prouinciale.*

Non vsque adeo exaequandus est patrono parens, vt etiam Fauiana aut Caluisiana actio ei detur: quia † iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

3. PAVLVS *lib. 8. ad Plautium.*

Paconius ait: si turpes personas (veluti meretricem) à parente [emancipatus et] manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutae partis, si non turpis heres esset institutus. §. 1. *Si filius emancipatus Testamento suo patrem suum praeterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater praestare ex sua parte, quae ei debetur, etiam si adierit hereditatem.* † *Sed et si filia vel neptis manumissa sit, et pater vel auus praeteritus petat bonorum possessionem: eadem, quae in filio, dicenda sunt.*

4. MARCELLVS *lib. 9. Digestorum.*

Patri, qui filium emancipauit, de his, quae libertatis causa imposita fuerint, Praetor nihil edicit; et ideo † frustra pater operas stipulabitur de filio.

5. PAPINIANVS *lib. 11. Quaestionum.*

Diuus TRAJANVS filium, quem pater male contra pietatem adficiebat, coëgit emancipare; quo postea defuncto pater, vt manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio NERATII PRISCI, *et* ARISTONIS *ei propter necessitatem soluendae pietatis denegata est.*

AD TIT. II.

VNDE LEGITIMI.

(Dig. 38. T. 7.)

1. JVLIANVS [*lib. 27. Digestorum.*]

Haec verba Edicti, tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset, παρατατικῶς *id est,* large, et cum extensione, *et cum quodam temporis spatio* accipiuntur: *non ad mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur, et ideo legitimum heredem, si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione summoueri, palam est.*

2. VLPIANVS *lib. 46. ad Edictum.*

Si repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem adhuc dicemus, obstare eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hereditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc incipiunt habere quasi legitimi.

§. 1. *Haec autem bonorum possessio non tantum masculorum defertur, verum etiam foeminarum: nec tantum ingenuorum, verum etiam libertinorum. Communis est igitur pluribus, nam et foeminae possunt vel consanguineos, vel adgnatos habere: Item libertini possunt patronos patronasque habere.*

§. 2. *Nec tantum masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verum etiam foeminae.* §. 3. *Si quis decesserit, de quo incertum est, vtrum paterfamilias, an filiusfamilias sit, quia pater ejus ab hostibus captus adhuc viuat, vel quod alia causa suspendebat ejus statum, magis est, ne possit peti bonorum (ejus) possessio; quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit: cum igitur coeperit certi status esse, tunc demum

mum petenda est bonorum possessio: non cum certum esse coeperit, intestatum esse; sed cum certum esse coeperit, patremfamilias esse. §. 4. *Haec autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres; siue Lex duodecim Tabularum eum legitimum heredem faciat, siue alia lex, Senatusue consultum.*

† *Denique mater, quae ex Senatusconsulto venit Tertulliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.*

3. PAVLVS *lib.* 43. *ad Edictum.*

Generaliter igitur sciendum est, quotiescunque vel Lex, vel Senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac parte eam peti oportere, cum vero etiam bonorum possessionem dari jubet, tum ex illa parte qua ex legibus, peti debere: sed et ex hac parte poterit.

4. JVLIANVS *lib.* 27. *Digestorum.*

Si ex duobus fratribus alter decesserit testamento jure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, et scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatem habebit, nam haec bonorum possessio, tum quem heredem esse oportet, *ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.*

5. MODESTINVS *lib* 3. *Pandectarum.*

Inter agnatos et cognatos hoc interest, quod in agnatis et cognati continentur, in cognatis non vtique et agnati: verbi gratia, patris frater, id est, patruus, et agnatus est, et cognatus; matris autem frater, id est, auunculus, cognatus est, adgnatus non est.

§. 1. *Quamdiu spes est, suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est: puta si defuncti vxor praegnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.*

6. HERMOGENIANVS *lib.* 3. *Juris Epitomarum.*

Nati post mortem patris, vel post captiuitatem, siue deportationem, sed et hi, qui tempore, quo capiebatur, vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, jus inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non extiterint, sicuti exheredati.

a) DE *SVIS* ET *LEGITIMIS* HEREDIBVS.

(Dig. 38. T. 16.)

1. VLPIANVS [*lib.* 12. *ad Sabinum*]

Intestati proprie appellantur, qui cum possent Testamentum facere, testati non sunt. Sed et is, qui Testamentum fecit, si ejus hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est Testamentum, intestatus non improprie dicetur decessisse. Plane qui testari non potuit, proprie non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est, sed hos quoque pro intestatis accipere debemus, eum quoque, qui ab hostibus captus est: quoniam per Legem Corneliam successio his defertur, quibus deferretur, si in ciuitate decessisset; nam et ejus hereditas fuisse creditur.

§. 1. Quaeri poterit, si ex ea, quae in fideicommissa libertate moram passa est, conceptus et natus sit, an suus patri existat? et cum placeat, eum ingenuum nasci, vt est à Diuis MARCO et VERO, et Imperatore nostro ANTONINO Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa haec habeatur, vt Vxor ducta suum pariat? nec mirum sit, ex serua ingenuum nasci, cum et ex captiua rescriptum sit, ingenuum nasci. Quare ausim dicere, etsi pater hujus pueri ejusdem sortis fuerit, cujus Mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est, suum eum patri nasci, exemplo captiuorum parentum, cum quibus rediit. † Ergo siue postea pater ejus post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: siue ante decesserit, definiendum erit suum existere. §. 2. Suos heredes accipere debemus, filios, filias, siue naturales, siue adoptiuos.

§. 3. Interdum etiam filius suus heres excluditur, fisco praelato: [vt] puta, si perduellionis fuerit damnatus pater post mortem suam, hoc, quo? vt nec jura sepulchrorum hoc filius habeat.

§. 4. Si filius suus heres esse desiit, in ejusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt: quod naturali aequitate contingit. Filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione vel magna, vel minore exiit de potestate. Quod si filius apud hostes sit, quamdiu viuit, nepotes non succedunt: proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem; sed si interim decesserit, cum placeat, eum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit. §. 5. Sed si quis non desiit esse in potestate, sed nunquam coepit; vtputa, si filius meus, viuo patre meo, ab hostibus captus est, mox ibi, me patrefamilias facto, decesserit: nepotes in ejus locum succedent. §. 6. Non minus autem neptes, quam nepotes succedent in locum parentum.

§. 7. Interdum licet parens alicujus in potestate esse non desierit, sed nec coeperit, tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere, vtputa adrogaui eum, cujus filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate: mortuo filio adrogato, mortuo [et] captiuo apud hostes, pronepos iste suus heres mihi erit.

§. 8. Sciendum est autem, nepotes, et deinceps, interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore praecesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamuis successio in suis heredibus non fit. Quod ita procedit, si paterfamilias Testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiauit heres institutus; nepos poterit suus heres esse, vt et MARCELLVS Lib. 10. scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. † Idem erit dicendum, et si filius ex asse sub conditione, quae fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus, non impleta conditione decesserint: nam dicendum erit, suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore; vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint, idque et JVLIANO et MARCELLO placet.

§. 9. Post suos statim consanguinei vocantur.

§. 10. Consanguineos autem Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. Et est verum, eos esse consanguineos, etiam si sui heredes non extiterunt patri, vtputa exheredatos, sed etsi pater eorum deportatus fuerit, nihilominus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent. Et qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei: vtputa, qui post captiuitatem patris nascuntur, vel qui post mortem.

§. 11. Non solum autem naturales, verum etiam adoptiui quoque jura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, vel in vtero, vel post mortem patris nati.

2. *Idem lib.* 13. *ad Sabinum.*

Post consanguineos admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non † defertur: sed hoc sic erit accipiendum si nec sperantur esse. Caeterum, si vel nasci consanguineus, vel de captiuitate reuerti potest, adgnati impediuntur.

§. 1.

§. 1. Agnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti: nam post suos, et consanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius, et ego ei: patris quoque Frater, qui patruus appellatur: deinceps que caeteri, si qui sunt, hinc orti in infinitum. §. 2. Haec hereditas proximo adgnato, id est, ei, quem nemo antecedit, defertur: et, si plures sint ejusdem gradus, omnibus, in capita scilicet, vtputa duos fratres habui, vel duos patruos: vnus ex his vnum filium, alius duos reliquit: hereditas mea in tres partes diuidetur.

§. 3. Porro autem refert, adgnatus hic natiuitate, an adoptione sit quaesitus: nam qui adoptatur, iisdem fit agnatus, quibus pater ipsius fuit, et legitimam eorum hereditatem habebit, vel ipsi eius. §. 4. Legitima hereditas tantum proximo defertur. Nec interest, vnus solus sit, an ex duobus prior pluribusue, an duo pluresue ab eodem gradu venientes, qui vel caeteros antecedant, vel soli sint, quia is est proximus, quem nemo antecedit: et is vltimus, quem nemo sequitur: et interdum idem primus postremusque, qui solus occurrit.

§. 5. Interdum vlteriorem agnatum admittimus, vtputa fecit quis testamentum, cum haberet patruum, et patrui filium: deliberante herede scripto, patruus decessit: mox heres institutus repudiauit hereditatem, patrui filius admittetur. † Ergo et bonorum possessionem petere potest. §. *6.* Proximum non eum quaerimus, qui tunc fuit, cum moreretur paterfamilias, sed eum, qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est. † Secundum quae etsi suus erat, qui praecedebat vel consanguineus, si nemo eorum, cum repudiatur hereditas, viuit: proximum eum accipimus, qui tunc, cum repudiatur hereditas, primus est.

§. 7. Vnde belle quaeri potest, an etiam post repudiationem adhuc demus successionem? Propone, heredem scriptum rogatum restituere hereditatem, repudiasse eam, cum nihilominus compelli potuit adire hereditatem et restituere, vt Diuus PIVS rescripsit: finge eum superuixisse centum diebus (verbi gratia), et interim proximum decessisse; mox et eum, qui erat rogatus restituere? dicendum, posteriorem admitti cum onere fideicommissi.

3. *Idem* [*lib.* 14. *ad Sabinum.*]

Intestato libero mortuo, primum suis deferri hereditatem, verum est: si hi non fuerint, tunc patrono. §. 1. Libertum accipere debemus [eum], quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere: nam et ad hujus legitimam hereditatem admittitur.

§. 2. Si dotalem quis seruum manumisit, ipse patronus habetur, et ad legitimam hereditatem admittetur. §. 3. Is plane, quem hac lege emi, vt manumittam, et si ex Constitutione Diui MARCI peruenerit ad libertatem, tamen (vt eadem Constitutione expressum est) meus libertus est, et legitima ejus hereditas mihi deferatur.

§. 4. Qui si necem domini detexit, et ex Senatusconsulto libertatem meruerit, si quidem adsignauit Praetor, cujus libertus sit, sine dubio ejus erit, et ei legitima hereditas deferetur: quod si non addidit, efficietur quidem ciuis Romanus, sed ejus erit libertus, cujus proxime fuerit seruus, et ad legitimam hereditatem ipse admittetur, nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hereditas. §. 5. si quis libertam sic jurejurando adegit, ne illicite nubat: non debere incidere in Legem Aeliam Sentiam, sed si intra certum tempus ne ducat, neue aliam, quam de qua patronus consenserit, vel nonnisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in Legem Aeliam Sentiam, nec ad legitimam hereditatem admitti.

§. *6.* Si municipes seruum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertae intestatorum.

§. *7.* Miles manumittendo seruum peculiarem, suum faciet libertum, et ad legitimam hereditatem ejus admittetur.

§. 8. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plus quam manifestum est. §. *9.* Vtique ex Lege duodecim Tabularum ad legitimam hereditatem is, qui in vtero fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi agnatos, quibus praefertur, si fuerit editus. † Inde et partem facit his, qui pari gradu sunt: vtputa frater vnus est, et vterus, vel patrui filius vnus natus, et qui in vtero est. §. 10. Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex vno vtero plures nasci possunt? et placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quae se dicit praegnantem, non esse, ex asse jam esse heredem hunc, qui jam natus est: quoniam et ignorans heres fit, quare si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

§. 11. Post decem menses mortis natus, non admittetur ad legitimam hereditatem. §. 12. De eo autem, qui centesimo octogesimo secundo die natus est, HIPPOCRATES scripsit, et Diuus PIVS Pontificibus rescripsit, justo tempore videri natum: nec videri in seruitutem conceptum, cum mater ipsius ante centesimum octogesimum secundum diem esset manumissa.

4. POMPONIVS [*lib* 4. *ad Sabinum.*]

Hi, quorum parens capite minutus est, legitimae hereditatis jus, et [in] caeteris personis, et inter se retinent: et alii aduersus eos.

5. VLPIANVS *lib.* 46. *ad Edictum.*

Si quis, cum haberet fratrem et patruum, decesserit Testamento facto; deinde, pendente conditione heredum scriptorum, Frater intestato decesserit, mox conditio defecerit: patruum posse vtriusque adire legitimam hereditatem, constat.

6. JVLIANVS *lib.* 59. *Digestorum.*

Titius exheredato filio extraneum heredem sub conditione instituit. Quaesitum est, si post mortem patris pendente conditione filius vxorem duxisset, et filium procreasset et decessisset, deinde conditio instituti heredis defecisset: an ad hunc posthumum nepotem legitima hereditas aui pertineret? Respondit, † qui post mortem aui sui concipitur, is neque legitimam hereditatem ejus tanquam suus heres, neque bonorum possessionem tanquam cognatus accipere potest: quia Lex duodecim Tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cujus bonis quaeritur, in rerum natura fuerit.

7. CELSVS [*lib.* 28. *Digestorum.*]

Vel [si] viuo eo conceptus est, quia † conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.

8. JVLIANVS *lib.* 59. *Digestorum.*

Item Praetor Edicto suo, proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur his, qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. Nam quod in consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed per abusionem, vel potius [illegible], id est, per relationem, accidit.

§. 1. Si quis praegnantem vxorem reliquisset, et matrem et sororem: si viua vxore mater mortua fuisset, deinde vxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

9. MARCIANVS *lib. 5. Institutionum.*

Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint (adire) hereditatem; vel morte, vel qua alia ratione impediti [fuerint], quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: et licet decesserint antequam adcresceret, hoc jus ad heredes eorum pertinet. Alia causa est instituti heredis, et coheredis substituti: huic enim viuo defertur ex substitutione hereditas; non etiam, si decesserit, heredem ejus sequitur.

10. MODESTINVS *lib. 6. Differentiarum.*

Si ad patrem manumissorem filii intestati legitima hereditas perueniat, vel non manumissori bonorum possessio competat: mater defuncti summouetur.

11. POMPONIVS [*lib. 10. ad Quintum Mucium.*]

Capitis deminutione pereunt † legitimae hereditates, quae ex Lege duodecim Tabularum veniunt, siue viuo aliquo, siue antequam adeatur hereditas ejus, capitis minutio intercessit: quoniam desinit suus heres, vel agnatus recte dici, quae autem ex legibus nouis, aut ex Senatusconsultis, non vtique.

12. *Idem* [*lib. 30. ad Quintum Mucium.*]

Filius patri agnatus proximus est.

13. GAJVS [*lib. 10. ad Legem Juliam et Papiam.*]

Nulla foemina aut habet suos heredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

14. *Idem* [*lib 13. ad Legem Juliam et Papiam.*]

In suis heredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso jure heredes existunt.

15. PAPINIANVS [*lib. 29. Quaestionum.*]

Si pater apud hostes moriatur, defunctum jam in ciuitate filium, credimus patremfamilias decessisse, quamuis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus: itaque heredem habiturus est iste non reuerso patre. † Sed si postliminio redierit pater jam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quaesitum est, habebit: et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri, cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi juris constitutionem.

16. *Idem* [*lib. 12. Responsorum.*]

Pater instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret, eam scripturam jus successionis non mutasse constitit: † priuatorum enim cautionem legum auctoritate non censeri.

AD TIT. III. ET IV.

AD SC. TERTVLLIANVM ET ORPHITIANVM.

(Dig. 38. T. 17.)

1. VLPIANVS *lib. 12. ad Sabinum.*

Siue ingenua, siue libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem ejus ex Senatusconsulto Orphitiano.

§. 1. Si ea sit mater, de cujus statu dubitatur, vtrum materfamilias sit, an filiafamilias (vtputa quoniam pater ejus ab hostibus captus sit): si certum esse coeperit, matremfamilias esse, liberi admittentur. † Vnde tractari potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per Praetorem debeat: ne, si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant? et magis est, vt subueniatur, vt in multis casibus placuit.

§. 2. Sed et vulgo quaesiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem.

§. 3. Interdum et in seruitute quaesito erit concedenda hereditas legitima: veluti si post moram fideicommissariae libertati matris suae factam natus sit. † Certe si post manumissionem matris fuerit natus, licet in seruitute conceptus: ad legitimam ejus hereditatem admittetur. Sed et si apud hostes conceptus, [à] captiua procreatus, cum ea rediit: secundum Rescriptum IMPERATORIS nostri et Diui patris ejus ad OVINIVM TERTVLLVM poterit ex hoc Senatusconsulto admitti quasi vulgo quaesitus. §. 4. Filio, qui mortis tempore matris ciuis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in seruitutem deducatur, legitima hereditas non defertur, nec si postea liber factus sit; nisi forte seruus [poenae] effectus, beneficio Principis sit restitutus. §. 5. Sed si, matris exsecto ventre, filius editus sit, magis dicendum est, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti: nam et institutus, secundum tabulas, et ab intestato Vnde cognati, et multo magis Vnde legitimi bonorum possessionem petere potuit: argumento est, quod venter in possessionem ex omni parte Edicti mittatur.

§. 6. Si operas suas, vt cum bestiis pugnaret, locauit, quiue rei capitalis damnatus, neque restitutus est ex Senatusconsulto ORPHITIANO ad matris hereditatem non admittebatur: sed humana interpretatione placuit eum admitti. † Idem erit dicendum, et si hic filius in ejus sit potestate, qui in causa suprascripta sit, posse eum ex ORPHITIANO admitti.

§. 7. Sed si Mater, Testamento facto filium heredem scripserit: vnum sub conditione, cum plures haberet: si conditione pendente [bonorum] possessionem petierit, et postea conditio defecit, aequum est, caeteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod et PAPINIANVS lib. 16. Quaestionum scripsit.

§. 8. Capitis minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem, nam vetus sola hereditas, quae Lege 12. Tabular. defertur, capitis minutione perimitur; nouae, vel ex Lege, vel ex Senatusconsultis delatae, non perimuntur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatam, siue (post) delatam, capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna capitis deminutio interueniat, quae vel ciuitatem adimit, vtputa si deportetur. §. 9. Si nemo filiorum, eorum (ve), quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, jus antiquum esto. Hoc ideo dicitur, vt, quamdiu vel vnus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, jus vetus locum non habeat. Itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hereditatem, ei portio adcrescet: et si forte sit filius, et patronus, repudiante filio, patrono defertur. §. 10. Si quis adita matris hereditate, per in integrum restitutionem fuerit abstentus, an jus antiquum possit locum habere? verba admittunt, vt possit: volet ad se, inquit, eam hereditatem pertinere. Nam et hic non vult, etsi aliquando voluit: et dico, posse jus antiquum locum habere.

§. 11. Vtrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an vero ei, qui tunc fuit, cum filio defertur? vtputa, proponamus fuisse defunctae consanguineum, ejusque filium: deliberante filio, defunctae consanguineum obiisse;

ipse; mox filium repudiasse matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit? et IVLIANVS recte putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato. §. 12. Quod ait Senatus, quae judicata, transacta, finitaue sunt, rata maneant: ita intelligendum est, vt judicata accipere debeamus, ab eo, cui judicandi jus fuit: transacta, scilicet bona fide, vt valeat transactio; finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

2. Idem *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Siue ingenua sit Mater, siue libertina, habebit Tertyllianum commodum. §. 1. Filium autem vel filiam accipere debemus, siue juste sint procreati, vel vulgo quaesiti: idque in vulgo quaesitis et IVLIANVS lib. 59. Digestorum scripsit. §. 2. Sed si filius vel filia libertini sint effecti, Mater legitimam hereditatem vindicare non poterit: quoniam Mater esse hujusmodi filiorum desiit: idque et IVLIANVS scripsit, et constitutum est ab IMPERATORE nostro.

§. 3. Sed si in seruitute concepit filium, et manumissa ediderit, ad legitimam ejus hereditatem admittetur. † Idemque et si serua poenae concepit, et restituta edidit. Hoc idem, et si libera concepit, edidit serua poenae, mox restituta est. † Sed et si libera concepit, (et in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem ejus admittetur. † Item si adhuc praegnans manumissa est, dicendum erit prodesse. † Et in seruitute editi filii ad legitimam hereditatem Mater admittetur: vtputa si post moram factam in fideicommissa libertate peperit, vel apud hostes et cum eo rediit, vel si redempta edidit. §. 4. Si Mulier sit famosa, ad legitimam hereditatem liberorum admittetur. §. 5. Impuberem, cui Pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem ejus. Quare, et si impubes adrogatus sit, dicendum est, matrem ad bona ejus admitti, quae haberet, si intestatus decessisset.

§. 6. Liberi defuncti, sui quidem obstabunt matri ejus, tam virilis sexus, quam foeminini, tam naturales, quam adoptiui, matremque excludunt. Bonorum possessores (vero) etiam non sui: et quidem soli naturales, adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint: vtputa nepos naturalis ab auo adoptatus: nam licet sit emancitus, bonorum possessione accepta, matri obstabit. §. 7. Si vero apud hostes est filius, vel nasci speratur, pendet jus matris, donec redierit vel nascatur. §. 8. Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an Mater admittatur: vtputa abstinuit se hereditate? AFRICANVS et PVBLICIVS tentant dicere, in casum, quo se abstinent sui, matrem venire: et tunc ei obstent, quoties rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quae sententia aequior est.

§. 9. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta et matre: Diuus PIVS decreuit, cessare Senatusconsultum Tertyllianum, et simul esse admittendas ad bonorum possessionem vnde proximi cognati matrem et filiam. Sed quod idem IVLIANVS scripsit, matrem ex Senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessauerit, verum non erit: succedit enim filiae: et ideo dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse, quoniam succedere quasi legitima speraretur.

§. 10. Si bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinuerit se hereditate per in integrum restitutionem, verum est, Senatusconsultum posse locum habere: sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet Mater abstinere. §. 11. Si quis ex liberis, dum est in vtero, in possessionem missus sit, mox natus sit, et ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor? Et puto non nocere, si non fuus patri adgnascitur. Neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. † Igitur et si furioso decreto petita sit possessio, et priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit, matri non obstabit.

§. 12. Sed si quis, cum status controuersiam, Carbonianam solam acceperit, an noceat matri bonorum possessio, quaesitum quidem est: sed cum haec tempore finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere: aut si impubes decesserit, matrem posse admitti. §. 13. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse: non enim similis est ei, quae furioso datur. §. 14. Ita demum autem Mater Senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adiit legitimam hereditatem, caeterum, si omiserit legitimam hereditatem, Mater ex Senatusconsulto Tertylliano admittetur. † Sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint, qui cum eo admittantur: nec in partem eorum Mater ex Senatusconsulto erit vocanda.

§. 15. Objicitur matri Pater in vtriusque bonis, tam filii, quam filiae, siue heres, siue bonorum possessor existat. Sed neque auus, neque proauus, in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint. † Pater autem tantum naturalis, non etiam adoptiuus, matri noceat, verius est enim, cum pater esse desierit, à matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater esse desierit.

§. 16. Vndecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue legitimus, siue contra tabulas, ex quauis parte excludit matrem. §. 17. Si sit adgnatus defuncti, et naturalis pater sit in adoptiua familia, sit et Mater: admittimus matrem, quoniam patrem adgnatus exclusit. §. 18. Si sit consanguinea Soror defuncti, sit et Mater, sit et pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex Senatusconsulto vna cum ea venire, patrem excludi placet; si consanguinea repudiet, matrem ex Senatusconsulto propter patrem non venire, et quamuis alias non soleat Mater exspectare consanguineam, velit necne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam: consanguinea enim est, quae patrem excludit. Repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit Mater cum patre, quasi cognata, sed et in hac moram patietur, nec ante accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit: quoniam, omittente eo, potest ex Senatusconsulto succedere.

§. 19. Sed [et] si ipsa Mater eadem sit et soror consanguinea, (vtputa quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit), sit praeterea et pater naturalis: haec Mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem: si jus consanguineae repudiauit, vel capitis deminutione amisit ex Senatusconsulto venire propter patrem non potest; repudiante vero patre, rursum ex Senatusconsulto potest venire. §. 20. Si Mater hereditatem filii filiaeue non adierit ex Senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum jus seruandum est: cum enim esset praelatio, matre omittente Senatusconsulti beneficium, jus succedit vetus. §. 21. Sed si Mater repudiauerit bonorum possessionem de adeunda autem hereditate deliberet: dicendum erit, agnatum non succedere, quoniam nondum verum est, non adiisse matrem.

§. 22. Quod autem diximus, jus antiquum seruari matre non adeunte, cui personae deferatur hereditas, videndum: vtrum ei, qui nunc proxima inuenitur, cum Mater repudiat; an ei,

quae

quae fuit, cum intestato decessisse certum est? vtputa fuit patruus, cum intestato decederet, et patrui filius, cum Mater repudiasset; patruo nondum delatam hereditatem, atque ideo, defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari. §. 23. Si Mater non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis rejectisue non confestim aliorum nomina ediderit, jus non habet vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum. Et quidem, si non petiit, incidit [in Constitutionem]: ait enim, vel non petere, sed à quo non petere? loquitur quidem de Praetore Constitutio: sed puto et in Prouinciis locum habere, etiam si à Magistratibus municipalibus non petat: quoniam et Magistratibus municipalibus dandi necessitas injungitur.

§. 24. Quid ergo, si petiit, sed admonita vel à libertis, vel à cognatis? an incidat in Senatusconsultum? Et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est. §. 25. Quid, si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam per matrem rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat, nec legitime tutelam administrat.

§. 26. Quod si penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est (ei). §. 27. Sed si forte absens à libertis praeuenta est, vel ab aliis: dicendum est, eam non excludi: nisi forte, cum frustraretur, id contigit. §. 28. Filiis autem non petendo, punitur: vtique et filiabus. † Quid, si nepotibus? similiter non petendo punitur. §. 29. Quid, si curatores non petiit? verba Rescripti deficiunt, sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem: si jam puberibus, cessare debere.

§. 30. Quid si, cum praegnans esset, bonis non petiit curatorem? dico, in sententiam incidere. Nam et si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum. §. 31. Quid, si furioso tutorem (vel curatorem) non petiit? magis est, vt incidat. §. 32. Non solum autem, quae non petiit, coërcetur, sed et quae defunctorie petiit, (vt Rescripto declaratur), vel priuilegio munitum, vel oneratum tribus (puta) tutelis: sed ita demum, si data opera hoc fecit.

§. 33. Quid ergo, si tales petiit, et susceperunt nihilominus, vel detenti sunt? excusata erit Mater. §. 34. Quid, si indignos, id est, minus habiles, ad tutelam petierit, quoniam sciebat, Praetorem eos non daturum? quid tamen, si dedit eos Praetor matris petitionem secutus? jam quidem Praetoris delictum est: sed et matris punimus consilium. §. 35. Igitur si forte excusati sint illi, vel improbati: debet Mater alios sine mora petere.

§. 36. Ergo siue non petierit, siue idoneos non petierit, punietur; etiam si dati fuerint minus idonei, Praetore errante.

§. 37. Idoneos autem vtrum facultatibus, an et moribus petere debeat, dubitationis esse potest? Puto autem, facile ei ignosci, si locupletes sint hi, quos petiit. §. 38. Sed [et] si prioribus excusatis, rejectisue, non confestim aliorum nomina ediderit, punitur.

§. 39. Quid ergo, si non fuerint omnes excusati, vel non omnes rejecti? Videndum, an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit? et puto imputandum. §. 40. Quid, si decesserint quidam? Puto, licet verba deficiant, sententiam Constitutionis locum habere.

§. 41. Sed quod diximus rejecti, vtrum sic accipimus, à Praetore non dati, an et si suspecti fuerint remoti, vel ob negligentiam vel ignauiam repulsi? etiam hos quis rejectos recte dicet. † Ergo et si latitent: sed longum est, nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit: alioquin, [et] si latitarent, potuit Edicto desiderare, vt eos Praetor adesse juberet, et suspectos eos remoueret, si deessent. §. 42. Quid, si non compulit eos miscere se tutelae? Et cum plenum officium à matre desideremus, et haec ei curanda sunt, ne in hereditate ei obstent.

§. 43. Confestim autem sic erit accipiendum, vbi primum potuit, id est, Praetoris copiam habuit huic rei sedentis: nisi forte infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quae etiam mandare eam ad petendos tutores impediret; ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet, si enim mortalitate filii praeuenta est, nihil matri imputetur. §. 44. Tractari belle potest, si pupillo amplum legatum sub conditione sit relictum, si tutores non habuerit, et propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur, an Constitutio cesset? et puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati, quod et in Magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum: et putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quam in legato, nisi forte quis putet, conditionem hanc, quasi vtilitati publicae oppugnantem, remittendam, vt alias plerasque: aut verba cauillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit, finge autem plenius conditionem conscriptam: nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur non desiderauit à Principe conditionem remitti? et puto, non esse imputandum.

§. 45. Ergo, etiam si mater ei, qui soluendo non erit, non petiit tutorem, puto ignoscendum: consuluit enim ei, vt minus inquietetur, quasi indefensus. §. 46. Et si forte quis vxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogauitque remissa etiam satisdatione, vt filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici, cessare Constitutionem, cum patris voluntatem secuta sit, et nihil habenti filio tutores non petierit. † Quod si ei remissa satisdatio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. Sed si forte impubes post matris cessationem fuerit adrogatus, et impubes obierit: dicendum erit, matri aduersus adrogatorem non competere ex stipulatu actionem.

§. 47. Videndum est, matre prohibita jus suum vindicare, vtrum caeteros admittamus, atque si mater non esset: an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successionis induere? Sed denegamus ei actiones, et inuenimus rescriptum ab Imperatore nostro ANTONINO Augusto, et Diuo patre ejus, *Mammiae Maximianae*, pridie Idus Apriles, *Plautiano* iterum consule: matre remota eos admitti, qui venirent, si mater non fuisset, ergo et agnati, caeterique succedent; aut, si nemo sit, bona vacabunt.

3. MODESTINVS *lib.* 8. *Regularum.*

Patrem adoptiuum matri non obesse, plerique probant.

4. *Idem lib.* 9. *Regularum.*

Matris intestatae defunctae hereditatem ad omnes ejus liberos pertinere, etiam si ex diuersis matrimoniis nati fuerint, juris est.

5. PAVLVS *lib. sing. ad SC. Tertyllianum.*

Aequissimum [visum] est, omnes filios matri praeferri, etiam si per adoptionem in familiam relicti essent. §. 1. Sed et nepos ex adoptiuo filio natus ex verbis Senatusconsulti matri obstabit.

§. 2. Si ex filio nepotem auus manumiserit, isque patre, et auo, et matre superstitibus decesserit, potest quaeri, quis potior esse debeat? nam si mater excluserit auum manumissorem, qui patri anteponitur, Edicto Praetoris inducetur pater defuncti: quo admisso, desinit Senatusconsulto locus esse, et rursus auus vocabitur, itaque rectius est, auo jus suum conseruare, qui et contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

6. Idem lib. sing. ad SC. Orphitianum.

Filii mater ex hoc Senatusconsulto, etiamsi in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur. §. 1. Filius qui se nolle adire hereditatem matris dixit, an potest mutata voluntate adire, antequam consanguineus vel agnatus adierit, videndum: propter haec verba, si nemo filiorum volet hereditatem suscipere, quia extensiua sunt, et cum verba extensiua sint, poenitentia ejus vsque ad annum admittenda est: cum et ipsa filii bonorum possessio annalis est.

7. Idem [libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum et Orphitianum.]

Si quis intestatus decesserit relicta matre, et fratre consanguineo, vel sorore, quamuis per adrogationem quaesitis: eadem jura in persona matris seruantur, quae et naturalibus exstantibus liberis.

8. CAJVS lib. sing. ad SC Tertyllianum.

In suspenso est jus matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

9. Idem lib. sing. ad SC. Orphitianum.

Sacratissimi Principis nostri Oratione cauetur, vt matris intestata hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat.

10. POMPONIVS [*lib. 2. Senatusconsult.*]

Si filiusfamilias miles non sit testatus de his, quae in castris adquisierit, an ea ad matrem pertineant, videndum est? Sed non puto: magis enim judicio militum hoc beneficium concessum est, non vt omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sint.

§. 1. Quando in pendenti est, an quaedam personae possint obstare matri, et casus tulerit, vt non inducerentur: matri jus integrum erit, quod medio tempore appenderit; veluti si, filio intestato mortuo, posthumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus, vel [quod] etiam filius, qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reuersus.

AD TIT. V.

VNDE COGNATI.

(Dig. 38. T. 8.)

1. VLPIANVS *lib. 46. ad Edictum.*

Haec bonorum possessio nudam habet Praetoris indulgentiam, neque ex Jure ciuili originem habet: nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui Jure ciuili ad successionem admitti non possuut, id est, cognatos.

§. 1. Cognati autem appellati sunt, quasi ex vno nati, aut, vt LABEO ait, quasi commune nascendi initium habuerint. §. 2. Pertinet autem haec Lex ad cognationes non seruiles: nec enim facile vlla seruilis videtur esse cognatio.

§. 3. Haec autem bonorum possessio, quae ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, et ex septimo duas personas, sobrino et sobrina natum et natam.

§. 4. Cognationem facit etiam adoptio, etenim quibus fiet agnatus hic, qui adoptatus est, iisdem etiam cognatus fiet: nam vbicunque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, vt etiam de adoptione cognati facti contineantur. † Euenit igitur, vt is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris jura cognationis retineat, quam in familia adoptiua nanciscatur, sed eorum tantum cognationem in adoptiua familia nanciscetur, quibus fit agnatus: in naturali autem omnium retinebit.

§. 5. Proximus autem accipietur etiam is, qui solus est: quamuis proprie proximus ex pluribus dicitur. *§. 6.* Proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio defertur. §. 7. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus admittetur: hoc est, quicunque fuerit tum deprehensus proximum locum obtinens.

§. 8. Si quis proximior cognatus nasci speretur, in ea conditione est, vt dici debeat, obstare eum sequentibus. Sed vbi natus non est, admittemus eum, qui post ventrem proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic, qui in vtero esse dicitur, viuo eo, de cujus bonorum possessione agitur, fuit conceptus, nam si post mortem, neque obstabit alii, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo viuo nondum animax fuerit. §. 9. Si qua praegnans decesserit, et vtero exsecto partus sit editus: in ea conditione est partus iste, vt matris suae accipere bonorum possessionem possit, vnde proximi cognati. Sed, post Senatusconsultum Orphitianum, et vnde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in vtero fuit. §. 10. Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum possessionem: vt, qui sunt primo gradu, omnes simul admittuntur.

§. 11. Si quis apud hostes fuerit mortis tempore ejus, de cujus bonorum possessione quaeritur, dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

2. CAJVS *lib. 16. ad Edictum prouinciale.*

Hac parte Proconsul naturali aequitate motus omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet Jure ciuili deficiant. † Itaque etiam vulgo quaesiti liberi matris, et mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati. † Vsque adeo, vt praegnans quoque manumissa si pepererit, et is, qui natus est matri, et mater ipsi, et inter se quoque, qui nascuntur, cognati sint.

3. JVLIANVS *lib. 27. Digestorum.*

Capitis deminutione perimuntur cognationes, quae per adoptionem adquisitae sunt, igitur si post mortem (verbi gratia) fratris adoptiui intra centesimum diem adoptiuus frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quae proximitatis nomine fratri defertur. Praetorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

4. VLPIANVS *lib. 6. Regularum.*

Si spurius intestato decesserit, jure consanguinitatis aut agnationis hereditas ejus ad nullum pertinet: quia consanguinitatis, itemque agnationis jura à patre oriuntur, proximitatis autem nomine, mater ejus, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem ejus ex Edicto petere potest.

5. POMPONIVS *lib 4 ad Sabinum.*

Legitimis capite deminutis non datur bonorum possessio, jure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quae liberorum, sed gradu cognatorum rursus vocantur.

6. VL-

6. VLPIANVS *lib.* 45. *ad Edictum.*

Cognatis accusatio nihil obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

7. MODESTINVS *lib.* 6. *Regularum.*

Is, qui aliqua ratione seruus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem.

8. *Idem lib.* 14. *Responsorum.*

MODESTINVS respondit, non ideo minus ad auiae maternae bona ab intestato nepotes admitti, quod vulgo quaesiti proponuntur.

9. PAPINIANVS *lib.* 6. *Responsorum.*

Octaui gradus agnato jure legitimi heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur: vt proximo autem cognato, quamuis extiterit heres, non defertur. §. 1. Fratris filius pro parte heres institutus, cum patruum surdum esse contendere, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem, vt proximus cognatus accepit: ex die mortis, temporis haberi rationem placuit; quia verisimile non videbatur, tam conjunctum sanguini defuncti valetudinem ignorasse.

10. SCAEVOLA *lib.* 2. *Responsorum.*

Intestata reliquit sororem Septiciam diuerso patre natam, et praegnantem matrem ex alio marito. Quaero, si mater hereditatem repudiauerit, dum adhuc praegnans est, posteaque enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titiae possessionem accipere possit? Respondit, si mater hereditate exclusa est, eam, quae (vt proponeretur) postea nata est, accipere posse.

AD TIT. VI.

DE *GRADIBVS* ET *AFFINIBVS*, ET *NOMINIBVS* EORVM.

(Dig. 38. T. 10.)

1. CAJVS *lib.* 8. *ad Edictum Prouinciale.*

Gradus cognationis alii superioris ordinis sunt, alii inferioris, alii ex transuerso siue à latere. Superioris ordinis sunt parentes: inferioris, liberi: ex transuerso, siue à latere, fratres et sorores, liberique eorum.

§. 1. Sed superior quidem et inferior cognatio à primo gradu incipit: ex transuerso siue à latere nullus est primus gradus, et ideo incipit à secundo. Itaque in primo gradu cognationis superioris quidem et inferioris ordinis cognati possunt concurrere: ex transuerso vero nunquam eo gradu quisquam concurrere potest. At in secundo et tertio, et deinceps in caeteris possunt etiam ex transuerso quidam concurrere et cum superioris ordinis cognatis. §. 2. Sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quaeramus, non semper eos, qui ejusdem gradus sint, concurrere. §. 3. Primo gradu sunt supra, Pater, Mater: infra, filius, filia. §. 4. Secundo gradu sunt supra, Auus, Auia: infra, nepos, neptis: ex transuerso, Frater, Soror.

§. 5. Tertio gradu sunt supra, proauus, proauia: infra, pronepos, proneptis: ex transuerso, fratris sororisque filius, filia; et conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. §. 6. Quarto gradu sunt supra, abauus, abauia: infra, abnepos, abneptis, ex transuerso, fratris sororisque nepos, neptis: et conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui Frater et Soror: auunculus magnus, matertera magna, id est, auiae Frater, et Soror: item fratres patrueles, sorores patrueles, id est, qui, quaeue ex duobus fratribus progenerantur; item consobrini, consobrinaeque, id est, qui quaeque ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini; item amitini, amitinae, id est, qui quaeue ex fratre et sorore propagantur: sed fere vulgus istos omnes communi appellatione consobrinos vocat.

§. 7. Quinto gradu sunt supra, atauus, atauia. Infra, adnepos, adneptis. Ex transuerso, fratris et sororis pronepos, et proneptis: et conuenienter propatruus, et proamita, id est, proaui Frater, et Soror: proauunculus, et promatertera, id est, proauiae Frater, et Soror: item fratris patruelis, sororis patruelis filius, filia: et similiter consobrini, consobrinae, item amitini, amitinae filius, filia: propior sobrino, propior sobrina: isti sunt patrui magni, amitae magnae, auunculi magni materterae magnae filius, filia;

2. VLPIANVS *lib.* 46. *ad Edictum.*

Hoc est patris ejus, de cujus cognatione quaeritur, consobrinus, consobrina, siue Frater patruelis.

3. CAJVS *lib.* 8. *ad Edictum Prouinciale.*

Sexto gradu sunt supra, triauus, triauia, infra, trinepos, trineptis, ex transuerso fratris et sororis abnepos, abneptis, et conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui Frater et Soror: abauunculus, abmatertera, id est, abauiae Frater et Soror: [item patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae nepos, neptis]: item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinae, amitini, amitinae nepos, neptis: propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filius, filia: item qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis vndique propagantur, qui proprie sobrini vocantur.

§. 1. In septimo gradu, quam multae esse possint personae, ex his, quae diximus, satis apparet. §. 2. Admonendi tamen sumus, parentum liberorumque personas semper duplari; auum enim et auiam, tam maternos, quam paternos intelligemus; item nepotes, neptesque, tam ex filio, quam ex filia. Quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

4. MODESTINVS *lib.* 12. *Pandectarum.*

Non facile autem, quod ad nostrum jus attinet, cum de naturali cognatione quaeritur, septimum gradum quis excedit, [quatenus] vltra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur.

§. 1. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi vna communiter ue nati, vel ab eodem orti progenitiue sint. §. 2. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur. Nam quaedam cognationes Jure ciuili, quaedam naturali connectuntur: nonnunquam vtroque Jure concurrente, et naturali et ciuili copulatur cognatio. † Et quidem naturalis cognatio per se sine ciuili cognatione intelligitur, quae per foeminam descendit, quae vulgo liberos peperit. † Ciuilis autem per se, quae etiam legitima dicitur, sine (Jure) naturali cognatio constitit per adoptionem Vtroque Jure consistit cognatio, cum justis nuptiis contractis copulatur. † Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur: ciuilis autem (cognatio) licet ipsa quoque per se plenissime hoc nomine vocetur, proprie tamen agnatio vocatur; videlicet, quae per mares contingit.

§. 3. Sed quoniam quaedam jura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoque breuiter differere? † Adfines sunt, viri et vxoris cognati: dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diuersae (inter se) sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit: namque conjungendae adfinitatis causa fit ex nuptiis.

*) §. 8. h. t. l. 12. §. 3. de R. N.

§. 4. Nomina vero eorum haec sunt, socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna. §. 5. Gradus autem adfinitati nulli sunt. §. 6. Et quidem viri pater vxorisque, socer; Mater autem eorum socrus appellatur: cum apud Graecos proprie viri pater ἑκυρὸς, Mater vero ἑκυρὰ (vocitetur), vxoris autem pater πενθερὸς, et Mater πενθερὰ vocatur. Filii autem Vxor, nurus: filiae vero Vir, gener appellatur. † Vxor liberis ex alia Vxore natis nouerca dicitur, Matris Vir ex alio viro natis vitricus appellatur: eorum vterque natos, aliunde priuignos priuignasque vocant. † Potest etiam sic definiri socer, vxoris meae pater, ego illius sum gener. Socer magnus dicitur vxoris meae auus, ego illius sum progener. Et retro pater meus vxoris meae socer est, haec illi nurus: et auus meus, socer magnus est, illa illi pronurus. Item prosocrus mihi vxoris meae auia est, ego illius sum progener. Et retro Mater mea vxoris meae socrus est, illa huic nurus: et auia mea socrus magna est, et Vxor mea illi pronurus est. † Priuignus est vxoris meae filius ex alio viro natus, ego (illorum) vitricus, et in contrarium Vxor mea liberis, quos ex alia vxore habeo, nouerca dicitur, liberi mei illi priuigni. † Viri Frater, leuir: is apud Graecos δαὴρ appellatur, vt est apud HOMERVM relatum. Sic enim Helena ad HECTOREM dicit:

Δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.

Id est:

Leuir mei canis, omnis mali causatricis horridae.

† Viri soror, glos dicitur; apud Graecos, galos. † Duorum fratrum vxores (janitrices) dicuntur, apud Graecos εἰνάτερες. Quod vno versu Idem HOMERVS significat:

Ἠέ πη ἐς γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων.

Id est:

Siue alicubi inglorium aut inaterum speciosis peplis.

§. 7. Hos itaque inter se, quod affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas est.

§. 8. Sciendum est, neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiae non interdictae sunt, ex quibus adfinitas conjungitur. §. 9. Libertini libertinaeque inter se adfines esse possunt.

*) l. 12. §. 3. de R. N. l. 30. de R. I. l. 15. de cond. et demonstr.

§. 10. In adoptionem datus, aut emancipatus, quascunque cognationes adfinitatesque habuit, retinet: agnationis jura perdit. Sed in ea familia, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus praeter patrem, eosque, quibus adgnascitur: adfinis autem ei omnino in ea familia nemo est. §. 11. Is, cui aqua et igni interdictum est, aut aliquo modo capite diminutus est, ita vt libertatem et ciuitatem amitteret, et cognationes et adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

5. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Si filium naturalem emancipauero, et alium adoptauero, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptauero, videri eum defuncti fratrem fuisse, ARRIANVS ait.

6. VLPIANVS *lib. 5. ad Legem Juliam et Papiam.*

LABEO scribit, nepotis ex filia mea nati vxorem, nurum mihi esse. §. 1. Generi et nurus appellatione sponsus quoque et sponsa continetur: item soceri et socrus appellatione, sponsorum parentes contineri videntur.

7. SCAEVOLA *lib. 4. Regularum.*

Priuignus etiam is est, qui vulgo conceptus ex ea natus est, quae postea mihi nupsit: aeque et is, qui cum in concubinatu erat Mater ejus, natus ex ea est, eaque postea alii nupta sit.

8. POMPONIVS *lib. 1. Enchiridii.*

SERVIVS recte dicebat, soceri, et socrus, et generi, et nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.

*) l. 4. ad L. Pompej. de parricid. l. 5. de Testib.

9. PAVLVS *lib. 4. Sententiarum.*

Στίμματα cognationum directo limite in duas lineas separantur: quarum altera superior, altera inferior. Ex superiore autem et secundo gradu transuersae lineae pendent, quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem contexinus.

10. *Idem lib. singulari de gradibus et adfinibus, et nominibus eorum.*

Jurisconsultus cognatorum gradus et adfinium nosse debet: quia Legibus hereditates et tutelae ad proximum quemque agnatum redire consueuerunt. Sed et Edicto Praetor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. † Praeterea Lege judiciorum publicorum contra adfines et agnatos testimonium inuiti dicere non cogimur.

§. 1. Nomen cognationis à Graeca voce dictum videtur. Συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus. §. 2. Cognati sunt, et quos agnatos Lex 12. Tabularum appellat: sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per foeminas conjunguntur, cognati tantum nominantur.

§. 3. Proximiores ex agnatis sui dicuntur. §. 4. (Inter) agnatos igitur et cognatos hoc interest, quod inter genus et speciem, nam qui est agnatus, et cognatus est; non vtique autem qui cognatus est, et agnatus est: alterum enim ciuile, alterum naturale nomen est. §. 5. Non parcimus his nominibus, id est, cognatorum, etiam in seruis, itaque parentes et filios, fratresque etiam seruorum dicimus: sed ad Leges seruiles cognationes non pertinent. §. 6. Cognationis origo et per foeminas solas contingit: frater enim est, et qui ex eadem matre tantum natus est, nam qui eundem patrem habent, licet diuersas matres, etiam agnati sunt.

§. 7. Parentes vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo nominantur: vlteriores, qui non habent speciale nomen, majores (appellantur.) † Item liberi vsque ad trinepotem, vltra hos, posteriores vocantur. §. 8. Sunt et ex lateribus cognati, vt fratres, sororesque, et ex his prognati: item patrui, amitae, et auunculi, et materterae. §. 9. Nam quoties quaeritur, quanto gradu quaeque persona sit, ab eo incipiendum est, cujus de cognatione quaerimus: et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum versum, vel deorsum tendentium, facile inuenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus, nam (qui ei,) qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi: similiter enim accedentibus singulis, crescit numerus. † Idem faciendum in transuersis gradibus: sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos conjungitur, prior numeretur. §. 10. Gradus autem dicti sunt à similitudine scalarum, locorumue procliuium, quos ita ingredimur,)

dimur, vt à proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, transeamus. §. 11. Nunc ſingulos gradus numeramus. §. 12. Primo gradu cognationis ſunt ſurſum verſum duo, pater et mater, deorſum verſum duo, filius et filia, qui tamen et plures eſſe poſſunt.

§. 13. Secundo gradu duodecim perſonae continentur hae: Auus, hoc eſt, patris et matris pater: item auia, ſimiliter tam paterna, quam materna. Frater quoque per vtrumque parentem accipitur, id eſt, aut per matrem tantum, aut per patrem, aut [per] vtrumque, id eſt, ex vtroque parente eodem: ſed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet tantum, niſi quod is eosdem cognatos, tam paternos, quam maternos habet: et ideo euenire ſolet in his, qui diverſis parentibus nati ſunt, vt qui meo fratri frater ſit, meus cognatus non ſit, pone [me] fratrem habere ex eodem tantum patre, illum habere ex eadem matre: illi inter ſe fratres ſunt, mihi alter cognatus non eſt. Soror ſimiliter numeratur, vt frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur, ex filio vel filia natus. Idem eſt et in nepte.

§. 14. Tertio gradu perſonae continentur triginta duo: Proauus, qui quadrifariter intelligitur; eſt enim aui paterni, aut materni pater, item auiae paternae, aut auiae maternae pater. Proauia quoque quatuor perſonas complectitur: eſt enim aut aui paterni, aut auiae paternae mater, item aui materni, et ſimiliter auiae maternae mater. † Patruus (is autem eſt patris frater,) et ipſe dupliciter intelligendus eſt, ex patre vel matre. Auia paterna mea nupſit patri tuo, peperit te: aut auia paterna tua nupſit patri meo: peperit me: ego tibi patruus ſum, et tu mihi. Id euenit, ſi mulieres altera alterius filio nupſerint, nam qui ex his maſculi nati fuerint, inuicem patrui ſunt; quae foeminae, inuicem amitae: item maſculi foeminis ſimiliter patrui foeminae illis amitae. Si vir et mulier, ille filiam ejus duxerit, illa filio ejus nupſerit: qui ex patre adoleſcentis nati erunt, ex matre puellae natos, fratris filios, illi eos patruos et amitas appellabunt. † Auunculus eſt matris frater, eadem ſignificatione, qua in patruo diximus, contigit, ſi duo viri alter alterius filiam duxerint: qui ex his maſculi nati fuerint, inuicem auunculi; quae foeminae, inuicem materterae erunt: et eadem ratione maſculi puellis auunculi, et illae illis erunt materterae. † Amita eſt patris ſoror, ſicut ſupra accipiendi. † Matertera eſt matris ſoror, ſimiliter vt ſupra. † Illud notandum eſt, non, quemadmodum patris matriſque fratres et ſorores, patrui, amitae, auunculi, materterae dicuntur, ita fratris ſororiſque filios filias nomen ſpeciale cognationis habere: ſed ita demonſtrari, fratris ſororiſque filios filias, quod quidem et in aliis accidere, ex poſterioribus apparuit. Pronepos quoque et proneptis quadrifariter intelliguntur: aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia deſcendunt; aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia, propagantur.

§. 15. Quarto gradu perſonae continentur octoginta. Abauus, cujus intellectus in octo perſonas porrigitur: eſt enim proaui paterni aut materni pater, quos ſingulos duplici modo intelligendos diximus; aut proauiae paternae aut maternae pater, quae et ipſae ſingulae dupliciter accipiuntur. Abauia, et haec octies numeratur: eſt enim proaui paterni aut materni; item proauiae paternae aut maternae mater. Patruus magnus eſt frater aui, qui auus, item frater cum duobus modis intelliguntur, quatuor perſonas hoc nomen amplectitur: vt ſit aui paterni vel materni frater, qui vel eodem patre, id eſt, proauo, vel tantum matre eadem, id eſt, proauia, natus eſt, qui autem mihi patruus magnus eſt, is patri meo vel matri meae patruus eſt. Amita magna eſt aui ſoror: auus autem, item ſoror (vt ſupra diximus) dupliciter intelliguntur: et ideo hic quoque quatuor perſonas intelligimus, ſimiliter quae patris mei vel matris meae amita eſt, mihi erit amita magna. Auunculus magnus eſt auiae frater: quatuor perſonae huic nomini eadem ratione ſubjectae ſunt, mihique is eſt auunculus magnus, qui patri meo vel matri meae auunculus eſt. † Matertera magna eſt auiae ſoror, quatuor modis et haec ob eandem cauſam intelligitur, ea, quae patri meo vel matri meae matertera eſt, mihi matertera magna vocatur. † Eodem gradu ſunt et illi, qui vocantur fratres patrueles, item ſorores patrueles [amitini, amitinae,] conſobrini, conſobrinae, hi autem ſunt, qui ex fratribus vel ſororibus naſcuntur, quod quidam ita diſtinxerunt, vt eos quidem, qui ex fratribus nati ſunt, fratres patrueles: item eas, quae ex fratribus natae ſunt, ſorores patrueles; ex fratre autem, et ſorore, amitinos, amitinas; eos vero et eas, qui quaeue ex ſororibus nati nataeue ſunt, conſobrinos, conſobrinas, quaſi conſororinos: ſed plerique hos omnes conſobrinos vocant, ſicut Trebatius. † Sub hac appellatione nominum perſonae cadunt ſedecim, hae: Patrui filius, item filia: bifariam (ſicut ſupra) numerantur, nam patris mei frater eſſe poteſt, vel ex patre ſolo, vel etiam ex matre ſola. Amitae filius, item filia. Auunculi filius, item filia: Materterae filius, item filia, amita, auunculo, matertera, acceptis duplici intellectu ſecundum eandem rationem. Fratris ſororiſque nepos ac neptis eodem gradu ſint. Sed et frater, item ſoror, nepoſue et neptis, dupliciter accepti continebunt perſonas ſedecim, ſic: Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eadem matre, alio patre nati, nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre, eadem matre nati, neptis ex filio, neptis ex filia, eademque cauſa octo perſonae efficient, vt aliae octo accedant ex ſorore natorum nepotes nepteſque: et ſimiliter numerantur à nobis. Fratris autem mei nepos neptiſque me patruum magnum appellant: ſororum fratrumque meorum nepotes nepteſque, item mei inter ſe, conſobrini ſunt. Abnepos, abneptis: hi ſunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptiſque nepos neptis, filii filiaeue pronepos proneptis; nepote vel ex filio nato, vel ex filia, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: vt ad ſingulas perſonas gradu deſcendamus, ſic: Filius, nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos, pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. [Filius, nepos, proneptis abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis] abneptis. Similiter hae perſonae enumerabuntur propoſita filia: et ſic fient ſedecim.

§. 16. Quinto gradu perſonae continentur centum octoginta quatuor. Atauus ſcilicet et atauia, atauus eſt abaui [vel] abauiae pater, proaui vel proauiae auus, aui auiaeque proauus, patris vel matris abauus, hujus appellatio perſonas complectitur ſedecim, enumeratione facta tam per mares, quam per foeminas: vt ſic ad ſingulas perueniamus: Pater, auus, proauus, abauus, atauus. Pater, auus, proauus, abauia, atauus. Pater, auus, proauia, abauus, atauus. Pater, auus, proauia, abauia, atauus. Pater, auia, proauus, abauus, atauus. Pater, auia, proauus, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, abauia, atauus. Pater auia, proauia, abauus, atauus, ſimiliter matris perſona propoſita numeratio fiet. Atauia totidem perſonas continet eadem ratione numeratas, id eſt, ſedecim. Patruus major, eſt proaui frater, patris vel matris patruus magnus: ſub hoc nomine erunt perſonae octo, et ſic enumerabuntur. Pater, auus, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auus, proauus, abauia,

frater

frater proaui. Pater, auia, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauia, frater proaui. † Totidem erunt, matris persona et proauo ejus propositis. † Ideo autem fratrem proaui enumerantes ante abauum ponimus, quod [vt supra significauimus] non aliter venietur ad eum, de quo quaeritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur. Auunculus major: is est proauiae frater, patris vel matris auunculus magnus, eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantum immutato, vt is Frater proauiae ponatur. Amita major: ea est proaui soror, patris vel matris amita magna, quod ad numerum et expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, vt proaui soror ad extremum ponatur. Matertera major: haec est soror proauiae, patris vel matris matertera magna, numerus personarum idem est, vt in nouissimo ponatur proauiae soror. Hos omnes à patruo majore, quos retulimus, quidam appellant ita: Propatruus, proauunculus, proamita, promatertera. Quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. † Patrui magni filius filia: hi sunt aui fratris filius filia, proaui aut proauiae nepos neptis ex filio [filia,] patris vel matris consobrinus consobrina, octo personas et hic computabimus, quod auus frater (vt jam dictum est) dupliciter accipiuntur: et ideo patrui magni filius quatuor implet, totidem filia. Amitae magnae filius filia: hi sunt aui sororis filius filia, proaui proauiae nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina, numerus personarum idem qui supra. Auunculi magni filius, filia, hi sunt auiae fratris filius filia, proaui aut proauiae nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina. Numerus idem materterae magnae filius filia: hi sunt auiae sororis filius filia, proaui proauiae nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina, computatio eadem. † Personae, quas enumerauimus à patrui magni filio, ei, de cujus cognatione quaeritur, propius sobrinis vocantur, nam (vt MASSVRIVS ait, quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisue consobrinus aut consobrina: ab eo consobrini consobrinaeue filius filia nominatur. † Patrui nepos, neptis: hi sunt aui paterni vel auiae paternae pronepos proneptis ex nepote, vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinae filius filia. Octo personas continebunt: quatuor nepos; quatuor neptis, quia et patruus dupliciter accipitur, et nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitae nepos vel neptis: hi sunt aui paterni vel auiae paternae pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinae filius filia, numerus idem est. Auunculi nepos neptis, hi sunt aui materni vel auiae maternae pronepos proneptis. Caetera eadem, quae in patrui nepote vel nepte. [Materterae nepos neptis: hi sunt aui materni, vel auiae maternae pronepos proneptis ex nepote, vel nepte filia natis personarum numerus idem]. † His omnibus, quos à patrui nepote proposuimus, is, de cujus cognatione quaeritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. † Fratris pronepos, proneptis: continebunt hi personas sedecim, fratre dupliciter, et pronepote, et pronepte singulis quadrifariam (vt supra demonstrauimus) acceptis. Sororis pronepos; proneptis similiter sedecim personas continent. Adnepos adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filii vel filiae abnepos abneptis, numerabuntur sub hac appellatione triginta duae personae: quia abnepos sedecim habet, et totidem abneptis.

§. 17. Sexto gradu continentur personae quadringentae quadraginta octo, hae: Tritauus, est autem tritauus patris et matris atauus, aui vel auiae abauus, proaui proauiae proauus, abaui vel abauiae auus, ataui vel atauiae pater, dictus quasi tertius auus. Personas autem complectitur triginta duas: geminetur enim necesse est numerus, qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas propter atauiam tacta, vt sedecies tritauus intelligatur ataui Pater, et toties atauiae. Tritauia similiter numerata faciet personas triginta duas. Patruus maximus: is est abaui Frater, ataui et atauiae filius, patris vel matris patruus major. Personas continebit sedecim, sic: Pater, Auus, proauus, abauus, atauus, abaui Frater. Pater, auus, proauus, abauus, atauia, Frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauus, Frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauia, Frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauus, Frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauia, Frater abaui. (Pater, auia, proauia, abauus, atauus, Frater abaui.) Pater, auia, proauia, abauus, atauia, Frater abaui. † Totidem erunt matris appellatione proposita. † Auunculus maximus: is est abauiae Frater, patris vel matris auunculus major. Et numerus idem, et personarum expositio eadem, quae supra: hoc duntaxat immutato, vt pro abaui fratre, abauiae fratrem ponas. Amita maxima: ea est abaui soror, patris vel matris amita major. Caetera, vt in patruo maximo: immutato hoc tantum, vt, vbi est abaui Frater, ponatur abaui soror. Matertera maxima: ea est abauiae soror, patris vel matris matertera major: caetera vt supra, ad extremum duntaxat pro abauiae fratre proposita abauiae sorore. Hos omnes, quos à patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: Abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera; itaque et nos indifferenter hos ponemus. Quos ego autem appello abpatruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. † Patrui majoris filius, filia: Hi sunt proaui fratris filius, filia; abaui, abauiae per proauum nepos neptis ex filio. Personae sub hoc erunt sedecim, enumeratione sic ducta, vt in quinto gradu, cum patruum majorem demonstraremus, fecimus: adjecto duntaxat filio, filia: quia filius patrui majoris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus major, id est, octo; totidem ex filiae persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amitae majoris filius filia, hi sunt proaui sororis filius filia, abaui abauiae per proauum nepos neptis ex filia. Et hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Auunculi majoris filius filia, hi sunt (proaui) proauiae fratris filius filia; abaui, abauiae per proauiam nepos, neptis ex filio. Eadem hic dinumeratio facienda est, quae in patrui majoris filio filia. Materterae majoris filius filia, hi sunt proauiae sororis filius filia, abaui abauiae per proauiam nepos, neptis ex filia: circa numerum personarum et expositionem, vt supra.

† Hi omnes, quos proposuimus à patrui majoris filio, auo auiae (esse) ejus, de cujus cognatione quaeritur, fratribus et sororibus eorum, consobrini, consobrinaeue sunt: at patri matrique ejusdem, fratribusque et sororibus vtrius eorum propius sobrinis. † Patrui magni nepos vel neptis, amitae magnae nepos vel neptis, auunculi magni nepos vel neptis, materterae magnae nepos vel neptis. Haec singula nomina continent personas sexaginta quatuor, nam cum patrui magni (verbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote duntaxat adnumerato, et quadruplatur is, qui geminatus erat: duplicatur etiam nepte computata, et tantum vnius denumerationem proponimus exempli gratia: Pater, auus, proauus: frater aui, qui est patruus magnus: filius ejus; nepos ejusdem ex filio, item neptis. Pater, auus, proauia:

proauia: frater aui, qui est patruus magnus: filius ejus, nepos (ejus) ex filio, item neptis. (Pater auus, proauus: frater aui, qui est patruus magnus: filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis). Pater, auus, proauia: frater aui, qui est patruus magnus: filia ejus, nepos ejusdem ex filia, item neptis, totidem et eadem ratione exponuntur matris nomine antepofito, id est, vt aui materni fratres, nepotes et neptes computemus; item in amita magna, id est, aui fororis nepotes neptesque enumerabimus: idemque in auunculo magno, id est, auiae fratris: eadem ratione in materterae magnae, id est, auiae fororis. Ex quibus vniuerfus numerus completur fexaginta quatuor. † Hi omnes proaui aut proauiae ejus, de cujus cognatione quaeritur, pronepotes et proneptes: ejusdem aui auiaeue fratris fororisue nepotes neptesue, et contra, eorum ejusdem auus auia, patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna, erunt autem pater materue ejusdem, fratresque, et forores vtrius eorum propius fobrini: ipse his fobrinus est, et inuicem huic illi fobrini. † Patrui pronepos, patrui proneptis, continent perfonas octo: nam vtriusque fexus fiunt fedecim, fic: Pater, auus, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ejusdem ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, nepos ejusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, nepos ejusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, neptis ejusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, neptis ejusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitae pronepos, proneptis, totidem perfonas eadem ratione et is continet: (tantum) pro patruo amita fumpta. (Item) Auunculi pronepos, proneptis: item pro patruo auunculo pofito. Materterae pronepos, proneptis; et hic, vbi patruus pofitus est, matertera enumerata, eundem numerum perfonarum inueniemus. † Hi omnes ejus, de cujus cognatione quaeritur, confobrinorum nepotes neptesue funt. † Fratris fororisque abnepos, abneptis: efficiunt perfonas fexaginta quatuor, vt ex fuprafcriptis apparere poteft. Trinepos, trineptis: hi funt filii filiaeue adnepos, adneptis, nepotis neptis abnepos, abneptis, pronepotis proneptisue pronepos proneptis, abnepotis abneptisue nepos neptisue, adnepotis adneptis filius filia. Hae appellationes demonftrant perfonas fexaginta quatuor: nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis: ab nepote enim numerus quadruplatus in fe efficit triginta duo: ipso nepote duas fignificante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote fedecim. His accedunt trinepos trineptis, vna ex adnepote (nati), altera ex adnepte, per fingulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adjiciuntur foeminae, ex quibus proximus quisque progenitur, et numerabuntur fic: Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos. pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, adneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptos, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abneptis, atneptis: trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abneptis, atneptis, trinepos, item trineptis.

§. 18. Septimo gradu perfonae continentur mille viginti quatuor hae: Tritaui, itemque tritauiae Pater, Mater, perfonas efficiunt centum viginti octo. Tritaui enim patres tot funt, quot ipfius tritaui: item ejusdem matres totidem: fiunt fexaginta quatuor, idem numerus tritauiae patris, matrisque. Atauі atauiae Frater, fororue, hi funt tritaui filius, filia: abaui, abauiaeue patruus, auunculus, amita, matertera: proaui proauiae patruus magnus, auunculus magnus, amita magna, matertera magna: aui auiaeue propatruus, proauunculus, proamita, promatertera. [Patris vel matris abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera], fiunt perfonae ataui fratris triginta duo: nam fedecim, quas atauus expiet, accedant totidem propter fratris duplicem perfonam, necesse est. Nam fedecim fratres ataui ex patre computentur, (et) fedecim ex matre. fimiliter ataui forores triginta duo: fiunt fexaginta quatuor: et totidem atauiae fratris, item fororis. † Patrui maximi filius, filia: hi funt ataui nepos, neptis ex filio, abaui fratris filius, filia. Amitae maximae filius, filia: hi funt ataui nepos, neptis ex filia, abaui fororis filius, filia. Auunculi maximi filius, filia: hi funt ataui nepos, neptis ex filio, abauiae fratris filius, filia. Materterae maximae filius, filia: hi funt ataui nepos, neptis ex filia, abauiae fororis filius, filia. † Hae omnes perfonae, quas à patrui maximi filio enumerauimus, proaui proauiaeque ejus, de cujus cognatione quaeritur, confobrinae funt, aui, auiaeque ejusdem propius fobrinis. Singulae appellationes continent perfonas fedecim: quia cum patruus maximus fedecim efficiat, filius ejus eandem habet enumerationem, totidemque filia. Et fit ex omnibus his, quas à patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo fedecies, centum viginti octo. † Patrui majoris nepos perfonas continet fedecim, est enim abaui abauiae pronepos: et cum abauus octies numeretur, nepotes bis octies computati fuprafcriptum numerum efficiunt. Patrui majoris neptis item. Auunculi majoris nepos

pos neptis, eadem ratione personas complebunt triginta duas. Amitae majoris nepos neptis, eadem ratione item. Materterae majoris nepos neptis item. Et sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. His personis anus auia ejus, de cujus cognatione quaeritur, propius sobrinis sunt: Pater, Mater, sobrinus, sobrina: is, de cujus cognatione quaeritur, sobrino natus est. Hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, vt TREBATIVS ait: rationem quoque nominis hanc reddit, quod vltimi cognationum gradus sobrinorum fiunt, itaque sobrini filium recte proximum nomen: ab eo ipso hujus sobrini filius dicetur, et ideo eos, qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare: hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter se vocentur. † Patrui magni pronepos proneptis. Auunculi magni pronepos proneptis. Amitae magnae pronepos proneptis. Materterae magnae pronepos proneptis. Ex his omnibus centum viginti octo personae efficiuntur: quae singulae appellationes sedecim complent. Nam cum (exempli gratia) patruus magnus quadrifariam intelligatur, ad singulorum patruorum magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duas personas reddet: totque quater numeratae illam, quae proposita est, summam efficiunt. Eorum patres, matresque ei, de cujus cognatione quaeritur, sobrini sobrinaeque sunt, ipse autem iisdem sobrino sobrinaue natus. † Patrui abnepos, abneptis. Auunculi abnepos, abneptis. Amitae abnepos, abneptis. Materterae abnepos, abneptis, haec singula vocabula senas denas continent personas: verbi enim gratia, patrui abnepos sic enumerabitur, vt, bifariam patruo accepto quater pronepos, toties proneptis ducatur, et sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos, eadem ratione ad filiam: item in caeteros, et per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. Hi sunt ei, de cujus cognatione quaeritur, consobrinorum pronepotes proneptesque. Eorum de cujus cognatione quaeritur, patrui maximi, auunculi maximi, amitae maximae, materterae maximae filius, filia. Item proaui proauiae consobrinus. † Fratris sororisque adnepos, adneptis, personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item filia, hi centum viginti octo fiunt: quod, cum trinepos trineptisque (vt supra demonstrauimus) sexaginta quatuor impleant, filius eorum eadem enumeratione totidemque filia computabitur.

AD TIT. VII-IX.
DE *ASSIGNANDIS LIBERTIS.*
(Dig. 38. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*

Senatusconsulto, quod factum est CLAVDIANIS *temporibus, Vellejo Rufo et Osterio Scapula Consulibus, de adsignandis libertis in haec verba cauetur:* Si, qui duos pluresue liberos justis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertaue sua significasset, cujus ex liberis suis eum libertum, eamue libertam esse vellet: is, eaue, quandoque is, qui eum, eamue manumisit inter viuos vel testamento, in ciuitate esse desiisset, solus ei patronus, solaue patrona esset, perinde, atque si ab eo, eaue libertatem consecutus, consecutaue est. Vtique, si ex liberis quis in ciuitate esse desiisset, neque ei liberi vlli essent: caeteris ejus liberis, qui manumisit, perinde omnia jura seruentur, ac si nihil de eo liberto, eaue liberta is parens significasset.

§. 1. *Quamuis singulari sermone Senatusconsultum scriptum est: tamen et pluribus liberis, et plures libertos libertasue posse adsignari, certum est.* §. 2. *Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest.* §. 3. Adsignare *autem quis potest quibuscunque verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel viuus.* §. 4. *Adimere adsignationem etiam nuda voluntate poterit.* §. 5. *Sed etsi exheredato filio libertum quis adsignauerit, valet adsignatio: nec nocet ei nota exheredationis, quantum ad jus patronatus.* §. 6. *Sed si post adsignationem fuerit exheredatus, non semper exheredatio adimet adsignationem; nisi hoc animo facta sit.*

§. 7. *Sed si is, cui adsignatus est, repudiauerit, puto verius, quod et* MARCELLVS *scripsit, posse admitti fratres ejus.*

§. 8. *Si sit ex patrono filius vnus, ex altero duo, et vni eorum libertus adsignatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis liberti: vtrum tres, vt duas habeat is, cui adsignatus est, id est, suam, et fratris; an vero aequales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur? et* JVLIANVS *lib. 75. scripsit, magis esse, vt bessem hic habeat, qui fratrem excludit, quod verum est, quamdiu frater ejus viuat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem: caeterum si fuerit capite minutus, aequales partes habebunt.*

2. POMPONIVS *lib.* 4. *Senatusconsultorum.*

Sed si is, cui adsignassem, decessisset relicto filio, et fratre, et alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is, qui viuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

3. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Sabinum.*

Idem erit dicendum, et si is, qui filium et nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem, licet sit alterius patroni filius, et hoc contingit patrui vita: caeterum, si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum jus alterius patroni filii.

§. 1. *Posse autem et nepoti adsignari certum est: et praeferri filio nepotem adsignatoris, constat.* §. 2. *Vnde quaeri poterit, an, si filium habeat, et ex eo nepotem, possit, quasi duos habeat in potestate, jus Senatusconsulti inducere: In qua specie, cum placeat, etiam ei, qui in potestatem recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum vtrumque esse in potestate negare non possumus?* §. 3. *An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic, qui est in potestate, tractari poterit? et cum multi sint casus, quibus et libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit: vt per eum pater ad legitimae hereditatis admittatur emolumentum? quod et* POMPONIO *recte videtur, habent autem libertos etiam filiifamilias; vtputa si castrensem seruum eorum quis manumiserit.*

§. 4. *Emancipatos quoque filios ejus, cui adsignatus est libertus, habere commodum Senatusconsulti puto: non vt ad legitimum hereditatem admittantur, sed ad ea, quae possunt.* §. 5. *Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti non possunt, videndum, ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens. an non? et putem, emancipatos per Praetorem praeferendos.* §. 6. *Liberos autem ejus, cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, verum etiam nepotes et neptes, et deinceps descendentes.* §. 7. *Si quis duobus adsignauerit libertum, et alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non:*

4. POM-

4. POMPONIVS *lib.* 4. *Senatusconsultorum.*

Vt viuus noluerit ad se hereditatem liberti pertinere.

5. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*

Vtrum portio ejus, qui in ciuitate esse desiit, vel repudiauit, in familiam redeat: an vero ei potius adcrescat, in cujus persona durat adsignatio? Et IVLIANVS *lib.* 75. *scripsit, adsignationem in hujus solius persona locum habere, et solum admittendum; quod est verum.*

§. 1. *Quod si non sine liberis decesserit, an cum viuo admittantur? Et putat ad hoc solum admittendum: defuncto autem eo, liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire.*

§. 2. *Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit, an simul ad legitimam hereditatem admittuntur? Et puto, ordinem inter eos faciendum.*

6. MARCIANVS *lib.* 7. *Institutionum.*

Si seruus liber esse jussus fuerit, et filio legatus, deinde viuus testator eum manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet, hoc ita est, siue expressum est, vel certe intellexit, non quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

7. SCAEVOLA *lib.* 2. *Regularum.*

Adsignare et pure, et sub conditione, et per epistolam, vel testationem, vel chirographum possumus: quia adsignatio liberti neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur; denique nec fideicommisso onerari potest.

8. MODESTINVS *lib.* 7. *Differentiarum.*

Liberi patroni, quamquam et ipsi in plerisque causis manumissoris jure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare non potuerunt; etiamsi eis à parente fuerit adsignatus: idque et IVLIANVS, *et* MARCELLVS *probant.*

9. *Idem lib.* 9. *Pandectarum.*

Vtrum ei tantum, qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit, si modo non pauciores, quam duos praeterea in potestate habeat, dubitari solet? Et magis est posse.

10. TERENTIVS CLEMENS *lib.* 12. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Sub conditione vel in diem liberto adsignato, interim, pendente die, vel conditione omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset: itaque, mortuo eo interim, ad omnes liberos hereditas et bonorum possessio pertinebit. §. 1. *Si vni pure, alii sub conditione libertus adsignatus sit, eum, cui pure adsignatus sit, pendente conditione solum patroni jus habere dicendum est.*

11. PAPINIANVS *lib.* 14. *Responsorum.*

Alimentorum causa libertos filiis attributos, filiis adsignatos non videri, respondi, cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur [salue jure communi.]

12. POMPONIVS *lib.* 12. *Epistolarum.*

Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit, non obstat, quo minus alter patronus jus solidum suum haberet.

13. *Idem lib.* 4 *Senatusconsultorum.*

Testamento potest quis et seruum manumittere, et eundem vt libertum adsignare. §. 1. *De liberis, qui sunt in potestate, Senatus locutus est: ergo de posthumis nihil hoc Senatusconsulto prouisum est? magis tamen puto, etiam posthumos contineri.*

§. 2. *Quod inquit Senatus,* si ex liberis quis in ciuitate esse desiisset, *eum significat, qui in perpetuum in ciuitate esse desierit: non etiam si quis ab hostibus captus reuerti possit.* §. 3. *Ex die quoque certa adsignari potest: sed vsque in diem certum vix potest; nam ipse Senatus huic negotio finem praeposuit.*

De Verborvm Significatione.

107. MODESTINVS *lib.* 3. *Pandectarum.*

Assignare Libertum, hoc est, testificari, cujus ex Liberis libertum eum esse voluit.

AD TIT. X-XIII.

De POSSESSORIA *HEREDITATIS* PETITIONE.

(Dig. 5. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Edictum.*

Ordinarium fuit, post ciuiles actiones heredibus propositas, rationem habere Praetorem etiam eorum, quos ipse velut heredes facit: hoc est, eorum, quibus bonorum possessio data est.

2. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus ciuilibus actionibus heres consequi potest.

De Verborvm Significatione.

208. AFRICANVS *lib* 4. *Quaestionum.*

Bonorum appellatio, sicut *hereditatis*, vniuersitatem quandam ac *jus successionis*, et non singulares res demonstrat. *) L. 119. eod. L. 13. pr. de B. P. contra Tab.

227. PAVLVS *lib.* 2. *ad Manualium.*

Ex illa parte Edicti, *eum, quem ei heredem esse oportet,* heredis heredibus, *bonorum possessio* non defertur.

§. 1. Item *in substitutione* his verbis, *quisquis mihi heres erit*, proximus *) heres tantum significatur, imo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus. *) v. supr. L. I. T. XV.

Regvla Jvris.

117. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Praetor *bonorum possessorem, heredis loco*, in omni causa habet. *) L. 128. §. 1. eod.

a) De *BONORVM* POSSESSIONIBVS.

(Dig. 37. T. 1.)

1. VLPIANVS [*lib.* 39. *ad Edictum.*]

Bonorum possessio admissa, commoda et incommoda hereditaria, itemque dominium rerum, quae in his bonis sunt, tribuit: nam haec omnia bonis sunt conjuncta.

2. *Idem* [*lib.* 14. *ad Edictum.*]

In omnibus enim vice heredum bonorum possessores habentur.

3. *Idem* [*lib.* 39. *ad Edictum.*]

Bona autem hic (vt plerumque solemus dicere) ita accipienda sunt, vniuersitatis cujusque successionem, qua succeditur in jus demortui, suscipiturque ejus rei commodum et incommodum: nam siue soluendo sunt bona, siue non sunt, siue damnum habent, siue lucrum, siue in corporibus sunt, siue in actionibus: in hoc loco proprie bona appellabuntur.

§. 1. Hereditatis autem, bonorumue possessio (vt LABEO [re] scribit) non vti rerum possessio accipienda est: est enim juris magis, quam corporis, possessio: denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte ejus bonorum possessionem agnitam, LABEO ait.

§. 2. Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus: jus persequendi retinendique patrimonii, siue rei, quae cujusque cum moritur, fuit. §. 3. Inuito autem nemini bonorum possessio adquiritur. §. 4. A municipibus, et societatibus, et decuriis, et corporibus, bonorum possessio agnosci potest, proinde siue actor eorum nomine admittat, siue quis alius, recte competet bonorum possessio: sed etsi nemo petat, vel agnouerit bonorum possessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem Praetoris Edicto.

§. 5. Dari autem bonorum possessio potest tam patrisfamilias, quam filiifamilias: si modo jus testandi habuit de peculio castrensi, vel quasi castrensi. §. 6. Sed et ejus, qui apud hostes *) decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamuis in seruitute decedat, nulla dubitatio est.

*) 13. pr. h. t.

§. 7. Adquirere quis bonorum possessionem potest vel per semetipsum, vel per alium *), quod si, me non mandante, bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum ratum habuero id, quod actum est. Denique si ante decessero, quam ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competat mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat jus bonorum possessionis.

*) 86. pr. de A u. O. hered.

§. 8. Si causa cognita bonorum possessio detur: non alibi dabitur, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi, quam pro tribunali dari potest. §. 9. In bonorum possessione sciendum est jus esse adcrescendi *), proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum vnus admisit bonorum possessionem, caeteri non admiserunt:

*) 4. 5. h. t. 12. de B. P. sec. tab.

4. CAJUS *lib.* 8. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Veluti quod spreuerunt jus suum; aut tempore bonorum possessionis finito exclusi sunt; aut ante mortui sunt, quam petierunt bonorum possessionem:

5. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Edictum*

Ei, qui admisit, adcrescent etiam hae portiones, quae caeteris competerent, si petiissent bonorum possessionem.

6. PAVLVS *lib* 41. *ad Edictum.*

Sed cum patrono quidem, contra tabulas, certae partis bonorum possessionem Praetor polliceatur, scripto autem heredi, secundum tabulas, alterius partis: conuenit, non esse jus adcrescendi, igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur: cum caeteri, quibus adcrescendi jus est, semel debent agnoscere bonorum possessionem.

§. 1. Bonorum possessionis beneficium multiplex est: nam quaedam bonorum possessiones competunt contra voluntatem; quaedam secundum voluntatem defunctorum, necnon ab intestato habentibus jus legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Quamuis enim Jure ciuili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter aequitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem Praetor. † Legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

§. 2. Notis scriptae tabulae non continentur Edicto: quia notas, literas non esse PEDIVS libro 25. ad Edictum scribit.

7. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Sabinum.*

Seruus bonorum possessionem recte admittere potest, si Praetor de conditione ejus certus sit. Nam et absenti et non petenti dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum Praetor non ignoret. Ergo et foemina poterit alii bonorum possessionem petere.

§. 1. Impubes nec bonorum possessionem admittere, nec judicium sine tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, et pater infanti *) filio bonorum possessionem petere possunt. §. 2. Dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.

*) 1. de B. P. furios. 65. §. 3. ad SC. Treb.

8. PAVLVS *lib.* 8. *ad Plautium.*

Tutor autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non potest: quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

9. POMPONIVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Si plures gradus sint possessionis admittendae: quamdiu incertum sit, petierit, necne, posteriori diem non procedere constat.

10. PAVLVS *lib.* 2. *ad Sabinum.*

In bonorum possessionibus juris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat: et ideo heredi instituto et ante apertas tabulas dies cedit: satis est enim, scire mortuum esse, seque proximum cognatum fuisse, copiamque eorum, quos consuleret, habuisse, scientiam enim non [hanc] accipi, quae Jurisprudentibus sit: sed eam, quam quis aut per se habet, aut consulendo prudentiores adsequi potest.

11. CAJUS *lib.* 14. *ad Edictum Prouinciale.*

Si pupillo tutor bonorum possessionem petierit; et plus incommodi quam commodi haec bonorum possessio habeat: tutor tutelae judicio tenetur.

12. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Edictum.*

Non est ambigendum, quod plerumque et contra fiscum, et contra Rempublicam admitti debeant quidam: vt puta venter; item furiosus; item [is,] qui captiui bonorum possessionem petit.

§. 1. Vbicunque Lex, vel Senatus, vel Constitutio capere hereditatem prohibet: et bonorum possessio cessat.

13. AFRICANVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Edicto Praetoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati [sunt,] neque in integrum restituti sunt. Rei autem capitalis damnatus intelligitur is, cui poena mors, aut aquae et ignis interdictio sit. Cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

14. PAPINIANVS *lib.* 13. *Quaestionum.*

Cum quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset: licet dies ei petendae possessionis, quam forte certus accusationis petere debuit, cessisse videtur: attamen, quia hoc proposito accusationem instruit, vt suum sibi jus seruet, agnouisse successionem non immerito videbitur.

15. PAVLVS *lib.* 11. *Responsorum.*

PAVLVS respondit, petitionem matris solam non adquisisse filiae impuberi bonorum possessionem: nisi si is, qui eam dedit, euidenter voluit eam impuberi dare.

16. *Idem lib.* 3. *Sententiarum.*

Quoties is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere coeperit: magis probatum, ratum eum videri habuisse. Rati enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

b) De

b) De *BONORVM* POSSESSIONE, *FVRIOSO, INFANTI, MVTO, SVRDO, COECO* COMPETENTE.

(Cod. 37. T. 3.)

1. PAPINIANVS *lib.* 15. *Quaestionum.*

Furioso Titius substitutus est: bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit, nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus praefinitum est, videbitur cedere: nam et pater infanti filio possessionem accipit, quo tamen cessante, infans non excluditur. Quid ergo, si curator accipere nolit? nonne justius atque vtilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona jaceant? quo admisso, substitutus cautionem praestare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus, ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret. nam et fieri potest, vt viuo furioso substitutus decedat, nec tamen furiosus obstet caeteris, si prius et ipse decesserit, quam hereditatem adquireret.

*) 12. pr. de B. P. 63. de A. v. O. H.

2. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Edictum.*

Mutus, surdus, caecus bonorum possessionem admittere possunt, si, quod agatur, intelligant.

*) De Ventre in Possessionem mittendo et Curatore ejus, vid. supr. ad L. I. T. X.

c) De *VETERANORVM* et *MILITVM* SVCCESSIONE.

(Dig. 38. T. 12.)

1. MACER *lib* 2. *de Re militari.*

Militi, qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum PAVLVS *et* MENANDER *scribunt:* ejusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos ejus pertinere; si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.

2. PAPINIANVS *lib.* 16. *Responsorum.*

Bona militis intestati defuncti castrensia fisco non vindicantur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus extitit, aut proximus cognatus ejusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.

d) Qvibvs *NON COMPETIT BONORVM* POSSESSIO.

(Dig. 38. T. 13.)

1. JVLIANVS [*lib.* 28 *Digestorum.*]

Seruo meo herede instituto, dolo feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. Quaesitum est, an actiones ei denegandae essent? Respondi: Hic casus verbis Edicti non continetur: sed aequum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur *), *quo seruus ejus heres scriptus erat, quamuis manumissus adierit hereditatem,* ei denegari: *cum etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.*

*) T. de SC. Silan. si quis aliq. test. prohib.

e) Si *TABVLAE TESTAMENTI* EXTABVNT.

(Dig. 37. T. 2.)

1. PAVLVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Heredi, cujus nomen inconsulto ita deletum sit, vt penitus legi non possit, dari bonorum possessio minime potest: quia ex conjectura non proprie scriptus videretur: quamuis, si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat, nam et si mortis tempore tabulae fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio: quia verum fuit, tabulas extare.

f) De *BONORVM* POSSESIONE *CONTRA TABVLAS.*

(Dig. 37. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Edictum.*

In contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, siue naturales, siue adoptiuos, si neque instituti, neque exheredati sunt.

§. 1. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo jure, eoque ordine, quo vocantur ad successionem ex Jure Ciuili. §. 2. Haec autem clausula etiam ad posthumos videtur pertinere. §. 3. Sed etsi ab hostibus postliminio redierint filii: POMPONIVS putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti.

§. 4. Si ex tribus filiis vnus ab hostibus captus sit: duobus, qui sunt in ciuitate, bessis bonorum possessio competit. §. 5. Idem et in posthumo: nam quamdiu posthumus speratur, in ea causa est, vt partem faciat. §. 6. Et sui juris factos liberos inducit in bonorum possessionem Praetor, siue igitur emancipati sunt, siue alias exierunt de patris potestate: admittuntur ad bonorum possessionem, sed adoptiui patris non potest: vt enim admitti possit, ex liberis esse eum oportet.

§. 7. Qui habebat filium, habebat et nepotem ex eo, filium emancipauit, et adoptauit in locum nepotis, deinde emancipauit: Quaeritur, an nepoti obstet? Et mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, siue Pater ejus in adoptione mansisset quasi nepos: siue emancipatus esset: puto enim et emancipato patre, nepotem quoque cum patre suo ex Edicto admitti. §. 8. Filium habuit, et ex eo nepotem: filius emancipatus vel in potestate manens, deportatus est. Quaeritur, an nepoti noceat? et verius est, in vtroque casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum loco habendos.

§. 9. Si et pater et filius deportati sint, et ambo restituti: dicemus, ad bonorum possessionem admitti filium. Sed et si filius in metallum damnatus, vel alia poena, quae seruum efficit, restitutus sit: nihilominus admittetur: [aliter non].

2. HERMOGENIANVS *lib.* 3. *Juris Epitomarum.*

Idemque est, et si pater poenae [et] seruus efficiatur, et postea restituatur.

3. VLPIANVS [*lib.* 39. *ad Edictum.*]

Non tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verum etiam hi quoque, qui ex his nati sunt.

§. 1. Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filii adoptauerit, videndum, an solus ille quasi filius admittatur? quod ita scilicet procedit, si, quasi patrem ejus nepotis, quem retinuerat, sic adoptauerit: melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem peruenire. §. 2. Sed si sit hic nepos emancipatus: verum est dicere, non admitti eum quasi filium, hic enim quasi filius non est ex liberis, cum jura adoptionis emancipatione finita sint.

§. 3. Si filium habens, et ex eo nepotem, in locum filii nepotem adoptauero: ambo admittentur, plane si fuerit emancipatus nepos, non admittetur: quia pater eum praecedit. §. 4. Si quis post emancipationem quaesitum sibi filium patri suo in adoptionem dederit in locum filii: aequissimum est, ei praestari, quod

quod cuiuis adrogato filio: idcircoque patri suo jungendus est, sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, aequissimum erit, eum abstinere: recipit enim locum suum, nec debet patri suo jungi.

§. 5. Si emancipatus filius, vxore non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre jam mortuo, ad bonorum possessionem aui velit venire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionem is, qui filius justus est, efficietur non filius: cum rescissio, quo magis [admittatur,] non quo minus, adhibeatur. nam etsi tam ignominiosam duxerit vxorem filius, vt dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere, dicemus, et ex ea natum ad bonorum possessionem aui admitti: cum possit auus jure suo vti, eumque exheredare, nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris ejus delicta perpendet. §. 6. Si emancipatus filius praeteritus, ante petitam bonorum possessionem adrogandum se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem. §. 7. Si quis filio suo emancipato nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem aui sui admittitur, patre ejus ante defuncto: quia in ejus est familia, quia et ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas.

§. 8. Idemque est, et si emancipatus filium, quem post emancipationem quaesierat, patri suo in adoptionem dederit, et decesserit: nam et hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet; quasi non sit in alia familia. §. 9. Si pater alicujus peruenerit in adoptiuam familiam, filius non: an patris sui in adoptiua familia mortui bonorum possessionem accipere possit? Et arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, vt filius hic, quamuis non sit in eadem familia, [in] qua pater, ad bonorum possessionem tamen ejus admittatur. §. 10. Liberi, qui institui heredes jure non possunt, nec contra tabulas bonorum possessionem petere possunt. Haec autem verba: institui non possunt, ad mortis tempus referuntur.

§. 11. Si quis ex liberis heres scriptus sit: ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet, cum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo bonum est ei contra tabulas venire? Plane, si alius committat Edictum, et ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur. §. 12. Sed si sub conditione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest; et ita JVLIANVS quoque lib. 23. Digestorum scripsit. Quid ergo, si defecerit conditio? verum est, eum contra tabulas accipere bonorum possessionem.

§. 13. Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quae in ipsius potestate non est: quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest et debet: nec contra tabulas potest, et si forte defecerit conditio: tuendus erit à Praetore in tantum, quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset. §. 14. Sed etsi nepos sub hujusmodi conditione scriptus sit heres: idem erit dicendum. §. 15. Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed seruus ejus scriptus sit, eumque jusserit adire hereditatem, denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. §. 16. Idemque est, et si legatum relictum sibi vel seruo suo elegerit: nam et hic dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

4. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Illud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quae liberis promittitur, locum habet, siue quis heres extiterit, siue non, et hoc est, quod dicimus, contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem: quod in patrono contra est. §. 1. Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredauerit, et ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est: quia non esset nepos suus heres futurus. † Eadem sunt et in sequentibus gradibus. §. 2. Ad testamenta foeminarum Edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos heredes non habent. §. 3. Si quis eum, qui in vtero est, praetermiserit: etiam nondum nato eo, alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest, quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest; nec contra tabulas quamdiu non nascitur praeteritus; vt, etsi ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat, quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.

5. JVLIANVS [*lib.* 24. *Digestorum.*]

Sed et si decesserint, antequam peterent bonorum possessionem: non est iniquum, Praetorem decernere, heredibus eorum saluum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

6. PAVLVS [*lib.* 41. *ad Edictum.*]

Si emancipatus filius nepotem procreauerit, et ita decesserit, deinde auus ejus: nepos ad aui bonorum possessionem venire potest.

§. 1. Quod si [et] filium et nepotem emancipauerit: viuente quidem filio, nepos non veniet; post mortem autem ejus, ad bonorum possessionem aui veniet. §. 2. Nepote quoque solo emancipato, et auo mortuo, deinde patre ejus, nepos praeteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus patri, si potestate aui non exisset. §. 3. Filio emancipato, si nepos retentus sit, et vtrique praeteriti: vtrique accipient bonorum possessionem.

§. 4. Si filius emancipatus, in adoptiua familia nepotem susceperit: ne nepos quidem ad bonorum possessionem aui naturalis veniet. Sed etsi emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, vt eum filii sequantur: idem erit. † Plane si is, qui apud adoptiuum auum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem aui naturalis. † Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit, caeterum emancipatus ad bonorum possessionem parentum naturalium venit; sed emancipatus viuis eis, non etiam post mortem [eorum,] hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

7. CAJVS *lib.* 14. *ad Edictum Prouinciale.*

Si retentus fuerit in potestate nepos filio emancipato: admittitur nepos, viuo auo, ad patris bonorum possessionem.

8. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Non putauit Praetor, exheredatione notatos et remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec Jure Ciuili testamenta parentum turbant, sane si velint inofficiosi querelam instituere, est in ipsorum arbitrio. *)

*) 4. §. 1. 10. §. 5. h. t.

§. 1. Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit, sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio, vnde si à primo gradu exheredatus sit filius, à secundo praeteritus, et primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem.

§. 2. Non quaeuis exheredatio summouet filium à contra tabulas bonorum possessione, sed quae rite facta est.

§. 3. Si ab vno ex heredibus sit filius exheredatus, MARCELLVS lib. 9. Digestorum scribit, filium non videri exheredatum:

datum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra vtrumque heredem.

§. 4. Si exheredatus sit filius, et institutus: obtinento eo gradu, in quo institutus est, puto, commisso Edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse.

§. 5. A primo gradu praeteritus est filius, à secundo exheredatus: si [in] primo gradu scripti non sint in rebus humanis, mortis tempore testatoris: dicendum est, contra tabulas bonorum possessionem praeteritum petere non posse: hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo, ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. † Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti: idem MARCELLVS putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. † Sed etsi defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, praeteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. † Idem scribit, etsi posthumus, qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, MARCELLVS ait.

§. 6. Si quis sua manu se exheredem scripsit: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus? Et MARCELLVS lib. 9. Digestorum, nocere ei hanc exheredationem ait: quia Senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est. §. 7. Si quis emancipatum filium exheredauerit, eumque postea adrogauerit: PAPINIANVS lib. 12. Quaestionum ait, jura naturalia in eo praeualere: idcirco exheredationem nocere.

§. 8. Sed in extraneo MARCELLI sententiam probat, vt exheredatio ei adrogato postea non noceat. §. 9. Postliminio autem reuerso filio, dicendum est, exheredationem ante factam nocere. §. 10. Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exheredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exheredatio. §. 11. In adoptionem datos filios non summoueri Praetor voluit, modo heredes instituti sint: et hoc justissime eum fecisse LABEO ait: nec enim in totum extranei sunt, ergo si fuerunt heredes scripti, accipiunt contra tabulas bonorum possessionem: sed ipsi soli non committent Edictum nisi fuerit alius praeteritus ex liberis, qui solent committere Edictum. Sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui [ei] adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, vt eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus.

§. 12. Vt autem admittantur ad bonorum possessionem, ex liberis esse eos oportet, caeterum si adoptiuum filium dedi in adoptionem, et heredem scripsi: commisso per alios Edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.

§. 13. Datur autem ei, qui in adoptiua familia est, contra tabulas (bonorum) possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.

§. 14. Non est nouum, vt emancipatus praeteritus plus juris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quam habituri essent, si soli fuissent: quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur, emancipato praeterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat; qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed si ex parte minima sit heres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commisso Edicto; sed amplius per bonorum possessionem habere potest. † Praetori enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes vnicuique liberorum tribuere, quas, intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. Et ideo siue emancipatus, siue is, qui in potestate mansit, siue in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit, non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

9. CAJVS *lib.* 14. *ad Edictum Prouinciale.*

Vtrum autem Pater adoptiuus viuit, an defunctus est, nihil interest, nam hoc solum quaeritur, an in adoptiua familia sit.

10. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Si post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest, quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio.

§. 1. Si filius in adoptionem datus auo materno, heres institutus sit à patre naturali, commisso per alium Edicto, magis est, vt bonorum possessionem accipere possit, nec enim exigimus, vt adeat hereditatem, sed sufficit, vt ei delata sit, adquirique possit.

§. 2. Si in adoptionem datus, posteaquam jussu Patris adoptiui hereditatem adiit, emancipatus fuerit, potest contra tabulas bonorum possessionem accipere, hereditatem [que] ipse potius habebit, quam Pater adoptiuus.

§. 3. Illud notandum est, quod, et si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur, alias autem, si quis legatum, si quis portionem sibi datam agnouerit, à contra tabulas bonorum possessione repellendus est.

§. 4. Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur Edictum: quo enim bonum est eis fauere, vt partem faciant, nihil habituris?

§. 5. Exheredati liberi quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commisso per alios Edicto, cum illis venient ad bonorum possessionem: vnaque eis querela superest, si de inofficioso dicant.

§. 6. Hi, qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non expectant, vt praeteriti [bonorum] possessionem accipiant: verum ipsi quoque bonorum possessionem petere contra tabulas possunt, † cum enim [semel] beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi: jam non curant, petant illi, necne bonorum possessionem.

11. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Si in adoptionem datus, sub conditione scriptus sit heres à naturali patre: alio committente contra tabulas Edictum, et ipse veniet, sed si defecerit conditio, repellitur ab ea possessione. Idem puto et in eo, qui pure quidem, sed non jure scriptus sit heres.

§. 1. Exemplo juris legitimi, et bonorum possessio contra tabulas distribuitur. [Igitur] nepotes ex vno filio vnam partem habebunt.

12. CAJVS *lib.* 14. *ad Edictum Prouinciale.*

Si duobus filiis, et ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat, et alter ex nepotibus non petat: pars ejus fratri adcrescit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri, quam nepotibus, id prodest: namque tunc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

1. Si prius Testamentum extet jure factum, quo filius exheredatus est; sequens imperfectum, in quo praeteritus sit filius: posteriore testamento praeteritus recte petet bonorum possessionem, si remoto quoque filio potiores sint in ea hereditate, posteriore testamento scripti heredes. Et ita jus habet, vt cum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum possessionem: si vero ille non possit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

13. JV-

13. JVLIANVS *lib.* 23. *Digestorum.*

Cum emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatem petenti cogendus est, et praedia et seruos hereditarios praestare: omne enim jus transferri aequum est, quod per causam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum, quem Praetor heredis loco constituit.

§. 1. Qui duos filios, et ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, et heredem instituit praeterito altero filio: Quaeritur, quid in his seruari debeat: vtrum in partem patris sui admittatur, an virilem portionem habeat? Respondi, in adoptionem datus nepos et heres scriptus, quamdiu pater ejus aut in potestate, aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: sed et si pater ejus, antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit, non admittitur nepos ad bonorum possessionem.

§. 2. Si pater emancipato filio praeterito, heredes duos scripserit, filium, quem in potestate habebat, et alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui et ipsi testamento praeteriti sint: bonorum possessionem pro parte tertia emancipatus, pro parte tertia is, qui in potestate remansit, pro parte tertia, qui in adoptionem datus est, et filii ejus simul habebunt: ita vt sextans patri, sextans nepotibus cedat.

§. 3. Si pater ex duobus filiis alterum habentem filios emancipauerit, et vnum ex nepotibus, quem ante emancipauerat, in locum filii adoptauerit, praeterito deinde emancipato decesserit: aequius erit nepoti, qui in locum filii venerit, succurri, et in tres partes hereditatem deduci: vt vnam habeat, qui in potestate remanserit; alteram nepos adoptatus in locum filii; tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. Sed etsi mortuo filio, alter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient: cum sit aequius, eum, qui in locum filii adoptatus est, non minus habere, quam si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

14. AFRICANVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Si duobus filiis emancipatis, alter heres institutus sit, alter praeteritus: si institutus adierit, quamuis verbis Edicti parum expressum sit, tamen, non posse eum petere bonorum possessionem, respondit; quia judicium patris secutus sit: nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem, siue ab heredibus institutis, siue ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. † Sed illud obseruandum, vt Praetor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem, qua scriptus sit, tueri debeat: dum tamen non ampliorem, quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset; vt hactenus deteriorem causam suam fecerit: quod si ex minore parte sit institutus, eam duntaxat retinere possit: et quod extraneis quoque legata praestare cogatur. † Quod si is, qui in potestate est, heres institutus sit: quoniam necessarius heres sit, non aliud dici posse, quam et ipsum petere posse bonorum possessionem; si modo hereditati se non immiscuerit, tunc enim, quia judicium patris comprobasse videtur, [in] eodem loco, quo emancipatum, haberi debere.

§. 1. Filius in adoptiua familia, vxore ducta, filium sustulit, eumque post mortem patris adoptiui emancipauit: hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto posse petere bonorum possessionem, respondit. † Item si filius emancipatus, sublato filio et emancipato, adrogandum se dederit, et mortuo adoptiuo patre decesserit: et contra patris, et contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere: ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

15. MARCIANVS *lib.* 5. *Regularum.*

Si praeteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo, quod patri debuit: non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo: nam hoc ipso quasi repudiauit bonorum possessionem. Quod ita intelligendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest, sed magis doli exceptione vsus est.

16. POMPONIVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

Si emancipatus filius nepoti in potestate aui relicto ab extraneo herede fideicommissam hereditatem, si liberatus aui potestate fuisset, reliquisset: si suspectus auus sit, quasi consumpturus bona nepotis, non esse ei dandam bonorum possessionem.

17. VLPIANVS *lib.* 35. *ad Sabinum.*

Si pater se dederit in adoptionem, nec sequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia sit pater, in alia filius, bonorum possessionem contra tabulas non potest filius ejus habere: et ita JVLIANVS scripsit. MARCELLVS autem ait, iniquum sibi videri, excludi eos à bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem: vbi enim filius non datur in adoptionem, at pater se dat: nullum patrem filio adsignat, quae sententia non est sine ratione.

18. HERMOGENIANVS *lib.* 3. *Juris Epitomarum.*

[Sed] sub conditione exheredatus, contra tabulas bonorum possessionem petet: licet sub conditione heres institutus à contra tabulas bonorum possessione excludatur: certò enim judicio liberi à parentum successione remouendi sunt.

§. 1. Ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati, quam fideicommissi exactio, sed et mortis causa donationis retentio denegatur: nec interest, per semetipsos, an per alium quaeratur.

19. TRYPHONINVS *lib.* 15. *Disputationum.*

Quod vulgo dicitur, liberis datam bonorum possessionem contra lignum esse: sic intelligendum est, vt sufficiat extitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel secundum eas bonorum possessio peti potuit: quamuis neutrum eorum postea secutum sit, vel sequi potuit, nam si vel omnes instituti substitutique ante testatorem decesserint, vel (is) scriptus heres fuit, cum quo testamenti factio non fuit: peti contra tabulas inane est, quae sine effectu foret.

20. *Idem lib.* 19. *Disputationum.*

Filium, quem in potestate habebat, exheredauit: emancipatum praeteriit: Quaesitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit? Dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum esse filium, qui mansit in potestate, quod si hi repudiauerint hereditatem, quod facile sunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patris suus heres deprehendetur: emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. † Sed cum exheredatio, non adita hereditate ex testamento, nullius sit momenti: ideoque non obstare eam, nec quominus contra tabulas (libertorum) patris accipiat bonorum possessionem, JVLIANVS recte respondit. Ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse videatur: redit res ad intestati exitum, vt, aduersus filium suum ex asse heredem, ab intestato patre emancipatum Praetor in parte dimidia tueatur. † Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei; vt, cum ipse jure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, praestet-

que

que assem emancipato filio jure contra tabulas bonorum possessionis: si autem omiserit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum admittet jure factum solum suum heredem. † Sed quemadmodum Praetor emancipatum tuetur, si adita non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit: sed ad hereditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querelae contra emancipatum mouendae.

§. 1. Videamus tamen isto casu, quo vtrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus? nam neque ex hac parte Edicti verbis id facere cogitur, vnde contra tabulas accepit bonorum possessionem, (quae inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caueri de collatione ab emancipato *jubet*: iste enim, qui mansit in potestate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas), neque ex illa parte Edicti, qua, intestato patre mortuo, emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem compellitur: quia et si frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde accepit bonorum possessionem. Et vereor, ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti *non* adeuntis, vt eum ad portionem admitteret bonorum paternorum; non etiam eorum, quae emancipatus propria habuit: et hoc sit consequens illi, quod, cum eo minore parte scriptus à patre heres relictus in potestate; admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, ejus beneficio plus consequatur, quamuis Edicti verbis collatio inducatur, ex mente Praetoris denegandam (eam) respondetur. Multo magis autem huic conferri non oportet: quia et à patre exheredatus, à Praetore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occa*sione* omissae hereditatis à scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato à Praetore contra tabulas bonorum possessionem, nomen sui heredis adeptus (est).

§. 2. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis et parentibus praestare cogetur: non solida, sed diminuta in dimidium, quod relinquitur manenti in potestate. Sed nec aduersus eum constituendae actionis legatorum ratio est, qui merito jure intestato heres extitit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si non fuerit adita hereditas à scripto, praestat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. † Erit ergo melior hoc casu conditio in familia relicti filii, quam foret, si exheredatus non esset.

21. MODESTINVS *lib. 6. Pandectarum.*

[Si] is, qui filium, et ex eo nepotem in potestatem habebat, filium in adoptionem dedit, nepote retento in potestate; postea filius emancipatus à patre adoptiuo decessit extraneis heredibus institutis: filius hujus, qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit: quamuis nunquam in potestate hujus fuerit, ideo nec debuisse in potestate esse videtur: nam si aliter obseruatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate aui remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit.

§. 1. Idemque juris est, si emancipato filio, nepos ex eo in potestate aui remanserit, et postea patri suo in adoptionem datus fuerit: id est, contra tabulas aui bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit.

§. 2. Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium: is, qui adoptatus est, filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam nepotis loco apud me fuit.

g) DE LEGATIS PRAESTANDIS CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIONE PETITA.

(Dig. 27. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib. 40. ad Edictum.*

Hic titulus aequitatem quandam habet naturalem, et ad aliquid nouam: vt, qui judicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex judicio ejus quibusdam personis legata et fideicommissa praestarent: hoc est liberis, et parentibus, vxori, nuruique dotis nomine legatum.

§. 1. Generaliter [autem] parentes et liberos Praetor excepit: nec gradus liberorum parentumue enumerauit, in infinitum igitur eis praestabitur † Sed nec personas prosecutus est: vtrum ex virili sexu, an ex foeminino descendant. Quisquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur: sed ita demum, si jura cognationis sunt inter eos.

§. 2. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam [in] adoptiuis, dum modo maneant liberi. §. 3. Posthumis liberis legata relicta vtique praestabuntur.

2. JVLIANVS *lib. 23. Digestorum.*

Et ideo si praegnante vxore filius emancipatus fuerit, et bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti praestare debebit.

3. VLPIANVS *lib. 40. ad Edictum.*

Sed et si mortis causa donationes (sunt) collatae, credo, tuendae sunt: si autem excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes.

§. 1. Liberis autem tantum et parentibus Praetor prospexit: non etiam fratri et sorori conseruabit legatum.

§. 2. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, et liberis: caeterum si seruo eorum fuerit adscriptum, vel subjectae juri eorum personae, non debetur, nec enim quaerimus, cui adquiratur: sed cui honos habitus sit.

§. 3. Sed et si conjunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non praestatur: sua tantum portio ei conseruabitur. §. 4. Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse legatum praestandum: quia emolumentum ad eum non respicit.

§. 5. Sed si proponas, extero legatum, rogatumque eum praestare hoc alicui ex liberis parentibusque: consequenter dicemus, praestari debere. §. 6. Hoc amplius, et si extraneo relictum sit sub hoc modo, vt alicui ex liberis praestet: aequissimum erit dicere, non debere ei Praetorem denegare actionem.

§. 7. Ea autem legata sola praestant, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quae vtiliter data sunt, verum idcirco non debentur, quod filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

4. JVLIANVS *lib. 23. Digestorum.*

Cum propter hoc plerumque scripti heredes omittant hereditatem, cum scirent emancipatum aut petiisse, aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem.

5. VLPIANVS *lib. 40. ad Edictum.*

Filium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit; emancipatum autem filium praeteriit: deinde vterque filius acceperunt bonorum possessionem: legata sunt etiam [à] substituto impuberis relicta, non tantum liberis, et parentibus, verum etiam extraneis: Quaeritur, an, mortuo impubere, cogatur substitutus ea praestare? Et si quidem ab impubere relicta sunt: solis liberis parentibusque praestanda sunt, sin vero

[à] substituto impuberis: omnibus eum praestare oportet, habita ratione Legis Falcidiae: scilicet vt partis dimidiae, quae ad eum ex bonis patris peruenit, quartam (id est, totius assis sescunciam) retineat.

§. 1. Quod si impubes ex vncia duntaxat institutus heres fuerit, magis est, semissem vsque legata praestaturum, habita ratione Legis Falcidiae: licet enim ex vncia fuerit impubes institutus: tamen, quod accessit, augebit legata à substituto relicta.

§. 2. Omnibus autem liberis praestari legata, Praetor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem [Praetor] dedit ex causis supra scriptis: nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, vtrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an vero legatum persequatur, si elegerit contra tabulas, non habebit legatum: si legatum elegerit, eo jure vtimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas.

§. 3. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit, eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt; ex his tamen esse, quibus legata praestantur: obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum; siue ordinariam bonorum possessionem petierit, siue Carbonianam.

§. 4. Non solum autem legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit: verum etiam si quid aliud ex voluntate acceperit. Cui consequens est, quod JVLIANVS scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possessionem: denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui à patre substitutus est.

§. 5. Si legata fuerint relicta liberis et extraneis: licet vtrorumque praestatio Falcidiae locum faceret, legataque liberorum recideret, tamen tunc ob hoc, quod extraneis non praestantur, legata liberorum augentur.

§. 6. Sed et si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusue est: an ei conseruanda sit, vt solent legata? Et JVLIANVS saepissime scripsit, in portione quoque hereditatis idem, quod in legato, probandum: cujus sententia Rescripto D. PII comprobata est, cum hereditatis non modo honesto titulo, sed et pleniore honore tribuantur.

§. 7. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est: vt ampliore quidem, quam virili portione hereditatis data, vsque ad virilem tueantur; in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptae sint. Idem obseruatur et circa legata, fidei [ve] commissa, quae his data fuerint, et in mortis causa donationibus.

§. 8. Is autem, cui portio hereditatis conseruatur, vtrum omnibus, an tantum exceptis personis legata cogatur praestare? Et magis probatur, exceptis personis solis praestanda: nec tamen solius commodo id cedit, nam si legatis onerata sit portio tam liberorum parentumue, quam extraneorum: id, quod extraneis non praestatur, liberis parentibusue profuturum non dubitamus. † Igitur ita demum, quod extraneis non praestatur, communicatur cum eo, qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibusque dandum sit.

6. JVLIANVS *lib.* 23. *Digestorum.*

SALVIVS ARISTO JVLIANO salutem. Qui filium emancipatum habebat, praeterito eo patrem suum, et extraneum heredem instituit, et patri legatum dedit: filius contra tabulas bonorum possessionem petit. Quaero, si aut vterque hereditatem adiisset, aut alter ex his, aut neuter: an, et quantum legatorum nomine patri debeatur? Respondit: Saepe animaduerti, hanc partem Edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione, liberis, et parentibus legata praestare jubetur, habere nonnullas reprehensiones: nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est [is], cui legatum erit, quam emancipatus, decreto itaque ista temperari debebunt: vt et hereditatis partem emancipatus praestet, ita ne scriptus heres amplius habeat, quam emancipatus; et legatorum modus temperaretur, vt nihil plus ex legatis ad aliquem perueniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

7. TRYPHONINVS *lib.* 16. *Disputationum.*

Nam, secundum Constitutionem D. PII ad *Tuscium Fuscianum* Numidiae Legatum, placuit, parentes et liberos heredes quoque institutos tueri vsque ad partem virilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personae, quam ad eum peruenturum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

8. VLPIANVS [*lib.* 40. *ad Edictum.*]

Virilis portio quemadmodum accipienda sit, videamus. Pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt; vnum esse ex liberis parentibusque: virilis, tertia erit portio, sed si tres sunt, qui contra tabulas acceperunt, quarta erit virilis. Hoc idem et in legatis obseruabitur. † Sed si vnus sit ex liberis, qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, plures sint, qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, vt filius praeteritus semissem habeat, caeteri omnes, qui sunt ex liberis parentibusue, semissem.

§. 1. Si quis ex liberis parentibusque et heres institutus sit, et legatum acceperit: vtrum tantum portionem ei conseruamus, an vero et legatum, an alterutrum, quod elegerit? et magis est, vt vtrumque conseruetur: sed sic, ne amplius in vtroque, quam virilem habeat. §. 2. Si adierit hereditatem [is], cui virilis conseruatur: libertates competent ex necessitate per aditionem, veruntamen videndum est, an de dolo actione teneatur, qui adit? et magis est, vt, si denunciante eo, qui praeteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatem, pollicente eo, portionem virilem, sit, quod ei imputetur, et de dolo actione teneatur: damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates.

§. 3. Si quid vxori nuruique fuerit legatum praeter dotem, accepta contra tabulas bonorum possessione non praestabitur. §. 4. Nurus autem appellatione et pronurum caeterasque contineri, nulla dubitatio est. §. 5. Cum autem dotis nomine legatur, non puto, ad virilem vxorem nurumue redigendam: cum mulier ista ad aes alienum veniat. §. 6. Non solum autem dotem praelegatam Praetor complectitur, verum etiam si pro dote aliquid fuerit relictum: vtputa si dos in rebus [sit], et pro rebus ei quantitas relinquatur, vel contra, dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

9. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Sed etsi plus sit in legato, quam in dote, dabitur illis actio.

10 VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Sed etsi pro dote ex parte aliqua eandem heredem scripserit, tuendam esse puto. §. 1. Esse autem vxorem mortis tempore, exigemus. Si nurui dotem praeleganerit, eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est: quia dos nondum debeatur, sed cum et constante matrimonio, aduersus heredes soceri dabitur actio: dicendum est, etiam praelegatae dotis petitionem dari debere. §. 2. Non omnia, quae ab omnibus gradibus relicta sunt, legata praestare eum oportet, qui contra tabulas petit: sed ea sola, quae in eo gradu data sunt, contra

quem

quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio vero legata praestanda sunt, vt ecce, duo gradus heredum facit, emancipatum praeteriit, ab vtroque tamen gradu liberis et parentibus legata adscripsit: ait JVLIANVS, si quidem aliquis ex primo gradu viuit, ea legata praestabit, quae liberis et parentibus à primo gradu data sunt: sin vero nemo viuit eorum, ea, quae à sequenti: quod si neque ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur, tunc ab intestato magis bonorum possessionem praeterito filio competere, nec legata cuiquam praestanda: quod si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem instituti decesserint, contra ipsos quidem videri petitum; verumtamen ab eis relicta legata non esse praestanda, sed quae à substitutis relicta sunt.

11. PAVLVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

At vbi institutus et substitutus viuant, licet nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quae ab instituto data sunt.

12. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Siue autem omiserint instituti, siue non omiserint: dicendum est, legata, quae ab ipsis relicta sunt, praestanda: quamuis secundo gradu instituti, omittentibus eis adierint hereditatem.

13. TRYPHONINVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Item à substituto legata deberi dicimus, si institutus conditione defectus esset, quae in ipsius potestate non fuit. nam si eam, quae in ipsius potestate fuit, non impleuit: pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti, conditioni merito non paruerit.

14. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Nonnunquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet jure secundum tabulas bonorum possessionis, vtputa heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus praeteritus; institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, praeteritus omisit: apertissimum est, vt cogatur omnibus perinde legata praestare, atque si commissum Edictum non fuisset, nec enim occasio emancipati praeteriti debet institutum lucro adficere, cum praeteritus jure suo non vtatur.

§. 1. Si ab vno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, et acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis: melius est probare, omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum praestare.

15. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Is, qui in potestate est, praeteritus legata non debebit praestare, etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit: quia, et non petita bonorum possessione, intestati hereditatem obtineret, nec enim exceptio doli mali huic noceat: et absurdum est, eum cogi legata praestare, quia bonorum possessionem petierit; cum et sine hac hereditatem habiturus sit suo jure. Vnde si duo praeteriti sunt, emancipatus, et is, qui in potestate est: quidam nec emancipatum praestare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam; cum, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. † Quid ergo est, vbi praeteritus sit suus? verius est, quod dictum est. Vbi vero scriptus est, et voluntatem patris habet, debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem.

§. 1. Sed si vnus emancipatus heres scriptus sit, alter praeteritus, et vtrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint: et institutus eadem praestat, quae praeteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, omnibus debebit legata praestare: perinde atque si adiisset hereditatem. † Sed si scriptus quidem adierit hereditatem, praeteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis personis legata debebit. † De scripto autem quaeritur: et complures putant, certis personis et eum praestare debere, quod puto verius esse: nam et Praetor hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt.

§. 2. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex majore parte, quam dimidia, heres institutus sit; aut ex semisse, quod si ex minore parte, quam dimidia institutus sit, dicemus non ex majore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse: qua enim ratione majorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex majore parte institutus sit?

§. 3. Ei, quae dotem non habet, nullum legatum debebitur, licet sub praetextu dotis legetur.

§. 4. Si extraneo herede instituto, sub hac conditione exceptae personae legatum sit, si heredi decem dederit: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit; non, si heredi instituto: quia absurdum est, illum commoda hereditatis habere, alium onera sustinere in praestando legato, sed et si Titio jussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet.

16. VLPIANVS *lib.* 4. *Disputationum.*

Si duo proponantur esse, vnus in potestate praeteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse Edictum per eum, qui in potestate est, et si ambo petiissent contra tabulas bonorum possessionem: is quidem, qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non praestabit liberis et parentibus legata: emancipatus vero numquid nec ipse praestat, quia ei rem auferret, qui praestaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis et parentibus praestare legata. † Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, et vtique liberis parentibusue legata praestaturum. † Sed an et omnibus, dubito: tamen quia plena fruatur voluntate, plenum et obsequium praestare testatoris judicio pro sua parte debet.

17. JVLIANVS *lib.* 36. *Digestorum.*

Si emancipato filio praeterito, pater extraneum heredem instituisset, et ab eo rem legasset, eaque adita hereditate dolo scripti heredis periisset: aduersus emancipatum vtilis actio dari debebit; ei scilicet personae, cui filius legata praestare cogitur: quia † Praetori propositum est, sine injuria caeterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

18. AFRICANVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Nepos, qui in potestate mansit, et filius suus heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit; pater ejus emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. Quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam, responderunt: quia ei nihil auferatur, et emancipatus partem filii sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. Sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti; et quidem non vltra quadrantem.

19. *Idem lib.* 5. *Quaestionum.*

Quia et si omnes petiissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum et patrem ejus diuideretur.

20. MARCIANVS *lib.* 4. *Regularum.*

Si filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos et parentes constat: sed si varie donatum fuerit exceptis personis à testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato; sicut accidit in portionibus hereditariis et legatis.

§. 1. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non † poterit filius queri: quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

21. PAPINIANVS *lib. 13. Quaestionum.*

Si portio hereditatis, quam excepta persona beneficio Legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis, quam exceptis personis, legata praestabit.

22. *Idem lib. 5. Responsorum.*

Bonorum possessione contra tabulas testamenti praeterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius, qui possessionem accepit, vel Jure Ciuili contentus non accepit, legata praecipua non habebit.

23. HERMOGENIANVS *lib. 3. Juris Epitomarum.*

Hi, quibus vel relictum, vel virilem Diuus PIVS conseruari constituit, ex seruis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

24. TRYPHONINVS *lib. 16. Disputationum.*

Interuenit illa quaestio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, vt id ferre possit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente? Et placet sufficere, in ea necessitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

25. MARCELLVS *lib. 9. Digestorum.*

Qui filium emancipauerat, et nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredauit: nepotem ex aliqua parte instituit heredem, et alium filium emancipatum praeteriit. Potest defendi, nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse: nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur.

§. 1. Is, cujus filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem; emancipatum filium praeteriit: num habet nepos ex Edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentum et liberorum, quibus legata praestare coguntur, qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt.

§. 2. Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem vnum, pluresue, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos aut mater defuncti heredes instituti essent: nam his comparatur.

b) De BONORVM POSSESSIONIBVS SECVNDVM TABVLAS.

(Dig. 37. T. 11.)

1. VLPIANVS *lib. 39. ad Edictum.*

Tabulas testamenti accipere debemus omnem materiae figuram, siue igitur tabulae sint ligneae, siue cujuscunque alterius materiae, siue chartae, *) siue membranae sint; vel si è corio alicujus animalis: tabulae recte dicentur.

*) L. 4. h. t.

§. 1. Non autem omnes tabulas Praetor sequitur hac parte Edicti, sed supremas: hoc est, eas, quae nouissimae ita factae sunt, post quas nullae factae sunt, supremae enim hae sunt, non quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed post quas nullae factae sunt, licet hae veteres sint. §. 2. Sufficit autem exstare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas exstare, igitur etsi apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositae sunt, dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem: nec enim opus est aperire eas, vt bonorum possessio secundum tabulas agnoscatur.

§. 3. Semel autem exstitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi exstare desierint: quare, et si postea intercíderunt, bonorum possessio peti poterit. §. 4. Scientiam tamen exigemus, vt sciat heres exstare tabulas, certusque sit, delatam sibi bonorum possessionem. §. 5. Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, et aliud exstet, aliud non exstet: tabulae exstare videntur, petique potest bonorum possessio. §. 6. Sed etsi in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, et vtrumque exstet: ex vtroque quasi ex vno competit bonorum possessio: quia pro vnis tabulis habendum est, et supremum vtrumque accipiemus.

§. 7. Sed si vnum fecerit testator quasi Testamentum, aliud quasi exemplum: si quidem id exstat, quod voluit esse testamentum, bonorum possessio petetur: si vero id, quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit; vt POMPONIVS scripsit. §. 8. Exigit Praetor, vt is, cujus bonorum possessio datur, vtroque tempore jus testamenti faciendi habuerit, et cum facit testamentum, et cum moritur. † Proinde si impubes, vel furiosus, vel quis alius ex his, qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. † Sed et si filiusfamilias putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias inueniatur: non potest bonorum possessio secundum tabulas peti. † Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus, vel alias paterfamilias factus, decedat: potest ejus bonorum possessio peti. † Sed si [quis] vtroque tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secundum tabulas peti poterit.

§. 9. Si quis autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem, vel furore, vel quod ei bonis interdictum est: potest ejus peti bonorum possessio, quia jure testamentum ejus valet, et hoc generaliter de omnibus hujusmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore testamenti factionem: *sed* ante factum eorum testamentum valet. §. 10. Si linum, quo ligatae sunt tabulae, incisum sit: si quidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest: quod si ipse testator id fecerit, non videntur signatae; et ideo bonorum possessio peti non potest.

§. 11. Si rosae sunt à muribus tabulae, vel linum aliter ruptum, vel vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: et sic videntur tabulae signatae, maxime si proponas, vel vnum linum tenere. Si ter forte vel quater linum esset circumductum, dicendum est, signatas tabulas ejus exstare, quamuis [vel incisa,] vel rosa sit pars vni.

2. *Idem lib. 41. ad Edictum.*

Aequissimum ordinem Praetor secutus est. Voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox, si inde [non] sit occupata, judicium defuncti sequendum. Expectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt, quod si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiauerint, vel jus petendae bonorum possessionis amiserint: tunc reuertetur bonorum possessio ad scriptos.

§. 1. Si sub conditione *) heres institutus filius sit, JVLIANVS peraeque putauit, secundum tabulas competere ei, quasi scripto, bonorum possessionem, qualis qualis conditio sit, etiam si haec: Si nauis ex Asia venerit, et quamuis defecerit conditio, Praetor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas,

las, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit: quae tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est.

*) L. 5. pr. 6. et 10. h. t.

§. 2. Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem: sic tamen, vt, si non sit, qui ei concurrat, habeat solus [bonorum] possessionem, quamdiu tamen ex heredibus vnus deliberat, vtrum admittat bonorum possessionem, an non portio bonorum possessionis ejus coheredi non defertur. §. 3. Si primus quidem ita substitutus sit, si intra decem; secundus, si post decem, intra quatuordecim annos: si quidem intra decem decesserit, primus solus heres erit, et accipiet bonorum possessionem, si vero post decem intra quatuordecim, secundus solus heres erit, et accipiet bonorum possessionem: nec sibi junguntur, cum ad suam quisque caussam substitutus sit.

§. 4. Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis heredibus: mox, illis non petentibus sequentibus non solum substitutis, verum substituti quoque substitutis: et per seriem substitutos admittimus. Primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt: nam sicuti adeundam hereditatem proximi sunt, ita et ad bonorum possessionem admittendam.

§. 5. Si quis ita scripserit: Primus ex parte heres esto; si Primus heres non erit, Secundus heres esto: Tertius ex alia parte dimidia heres esto: si non erit, Quartus heres esto: Primus et Tertius priores ad bonorum possessionem inuitantur. §. 6. Si quis ita instituerit heredes: Vter ex fratribus meis Sejam vxorem duxerit, ex dodrante mihi heres esto: vter non duxerit, ex quadrante heres esto: si quidem mortua fuerit Seja, aequas partes habituros heredes constat: quod si ab altero vxor ducta fuerit, dodrantem et quadrantem eis competere, bonorum autem possessionem, antequam existat conditio, neutrum petere.

§. 7. Si consulto sit inductum nomen heredis, indubitanter probatur, bonorum possessionem petere eum non posse: quemadmodum non potest, qui heres scriptus est, non consulto testatore: nam † pro non scripto est, quem scribi noluit.

§. 8. Si duo sint heredes instituti, Primus et Secundus, Secundo Tertius substitutus: omittente Secundo bonorum possessionem, Tertius succedit. Quod si Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere: recidit bonorum possessio ad Primum, nec erit [ei] necesse petere bonorum possessionem, sed ipso jure ei adcrescet: heredi enim scripto, sicut portio hereditatis, ita et bonorum possessio adcrescit.

§. 9. Si seruus heres scriptus sit, ei domino defertur bonorum possessio, ad quem hereditas pertinebit: ambulat enim cum dominio bonorum possessio, quare si mortis tempore Stichus heres institutus fuit Seruus Sempronii, nec Sempronius eum jussit adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienauit, et coepit esse Septicii: euenit, vt, si Septicius eum jusserit, Septicio deferatur bonorum possessio: ad hunc enim hereditas pertinet, vnde si per multos dominos transierit seruus, tres vel plures: nouissimo dabimus bonorum possessionem.

3. PAVLVS [*lib.* 41. *ad Edictum.*]

Verum est, omnem posthumum, qui moriente testatore in vtero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

4. VLPIANVS [*lib* 41. *ad Edictum.*]

Chartae appellatio et ad nouam chartam refertur, et ad deleticiam, proinde et si in opistographo quis testatus sit: hinc peti potest bonorum possessio.

5. *Idem* (*lib.* 4. *Disputationum.*)

Si sub conditione heres quis institutus sit, et accepta bonorum possessione secundum tabulas, conditio defecerit: interdum euenit, vt res possessori concedenda sit; vtputa si filius sit emancipatus sub conditione heres institutus. Nam si defecerit conditio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere JVLIANVS scribit, sed et si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset: tuendum esse scripsit, et hoc jure vtimur.

§. 1. Videndum, an legata ab eis debeantur? et filius quidem, quasi contra tabulas bonorum possessione accepta, rem habere videtur: caeteri vero quasi ab intestato, et ideo filius liberis parentibusque legata relicta solis praestare cogetur, caeteris non. † Plane ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit praestandum: quasi videatur hoc ipso fraudatus, quod ex testamento petita sit bonorum possessio.

6. *Idem* (*lib.* 8. *Disputationum.*)

Hi demum sub conditione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas, etiam pendente conditione, necdum impleta, petere possunt, qui utiliter sunt instituti: quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

7. JVLIANVS [*lib.* 23. *Digestorum.*]

Cum tabulae testamenti plurium signis signatae essent, et quaedam ex his non pareant, septem tamen signa maneant ad bonorum possessionem dandam, septem testium signa comparere: licet non omnium, qui signauerint, maneant signa.

8. *Idem* (*lib.* 24. *Digestorum.*)

Si ita scriptum sit: Sempronius ex parte dimidia heres esto: Titius, si nauis ex Asia venerit, ex parte tertia heres esto: idem Titius, si nauis ex Asia non venerit, ex parte sexta heres esto: Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intelligi debet: ideoque non ex majore parte, (quam tertia scriptus videtur. Secundum hanc rationem, cum sextans vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solum tertiae partis, sed ejus quoque, quae ex sextante eidem adcrescit.

§. 1. Qui filio impuberi substituitur ita: Si filius meus moriatur, priusquam in (suam) tutelam veniat, tunc Titius mihi heres esto: sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc mihi adjectum non esset, ita bonorum quoque ejus possessionem accipere potest. §. 2. Sed et cum in praenomine, cognomine, erratum est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit.

§. 3. Is, autem, cujus nomen in testamento voluntate testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intelligitur, quamuis ejus nomen legatur. §. 4. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit, Respondi, sententiam Praetoris in danda bonorum possessione eam esse, vt separatim patris, separatim filii heredes aestimari debeant, nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim (à) scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

9. POMPONIVS *lib* 2 *ad Sabinum.*

Vt bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur, an patris testamentum signatum sit, licet secundae tabulae resignatae proferantur.

10. PAVLVS [*lib. 8. ad Plautium.*]

Si seruus sub conditione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur: et SCAEVOLA noster probat, posse.

11. PAPINIANVS [*lib. 13. Quaestionum.*]

Qui ex liberis meis impubes supremus morietur, ei Titius heres esto: duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, vter nouissimus decesserit; admittenda est JVLIANI sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris, posse peti possessionem bonorum, respondit.

§. 1. Filius heres institutus, post mortem patris ab hostibus rediit: bonorum possessionem accipiet, et anni tempus, à quo rediit, ei computabitur. §. 2. Testamento facto, Titius adrogandum se praebuit; ac postea sui juris effectus, vita decessit: scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summouebitur: quia dando se [in] adrogandum, testator cum capite fortunas quoque suas in familiam et domum alienam transferat. Plane si sui juris effectus, codicillis, aut aliis literis eodem Testamento se mori velle declarauerit: voluntas, quae defecerat, judicio recenti rediisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, vt priores supremas relinqueret. Nec putauerit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum: non enim de jure testamenti maxime quaeritur, sed viribus exceptionis, quae in hoc judicio quamquam actori opponatur, ex persona tamen ejus, qui opponit, aestimatur.

12. PAVLVS [*lib. 7. Quaestionum*]

Vt scriptus heres adgnoscere possit bonorum possessionem, exigendum puto, vt et demonstratus sit propria demonstratione, et portio adscripta ei inueniri possit: licet sine parte institutus sit. Nam qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium assem occupat. † Quod si ita heres scriptus sit, vt interdum excludatur [à] testamento, eo quod non inuenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest, id euenit, si quis ita heredem instituat: Titius, quanta ex parte priore Testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto; vel, quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto: si scriptus non inueniatur. † Quod si ita scripsero: Titius, si eum priore Testamento ex semisse scriptum heredem habeo; vel, si eum codicillis ex semisse heredem scripsero, ex semisse heres esto: tunc accipiet bonorum possessionem, quasi sub conditione heres scriptus.

i) DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO *MILITIS.*
(Dig. 37. T. 13.)

1. VLPIANVS [*lib. 45. ad Edictum.*]

Non dubium est, quin debeant ratae voluntates esse eorum, qui in hosticolo suprema judicia sua quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent, quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quas Constitutiones Principales separent: tamen qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, jura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui ejus sunt conditionis, vt jure militari testari non possint, si in hosticolo deprehendantur, et illic decedant, quomodo velint, et quomodo possint, testabuntur: siue Praeses quis sit Prouinciae, siue Legatus, siue quis alius, qui jure militari testari non potest.

§. 1. Item nauarchos et trierarchos classium, jure militari posse testari, nulla dubitatio est. † In classibus omnes remiges, (et) nautae milites sunt. † [Item vigiles, milites sunt,] et jure militari eos testari posse nulla dubitatio est. §. 2. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium: quamuis et hinc sit exemptus, et illo nondum peruenerit: tamen poterit jure militari testari, est enim miles, quamuis in numeris non sit.

k) QVIS *ORDO IN* POSSESSIONIBVS SERVETVR.
(Dig. 38. T. 15.)

1. MODESTINVS *lib. 6. Pandectarum.*

Intestati hi gradus vocantur: primum sui heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir et vxor.

§. 1. *Siue tabulae testamenti non exstent, siue exstent, si secundum eas, vel contra eas bonorum possessionem nemo accepit: intestati detur bonorum possessio.* §. 2. *Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantum his, qui in potestate parentis vsque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis.*

2. VLPIANVS (*lib. 49. ad Edictum.*)

Vtile tempus est bonorum possessionum admittendarum. † *Ita autem* vtile tempus est, vt singuli dies in eo vtiles sint; scilicet vt per singulos dies et sciret, et potuerit admittere, caeterum quacunque die nesciérit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. † *Fieri autem potest, vt qui initio scierit, vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire, vel non posse admittere: scilicet si, cum initio cognouisset, eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuncio allato dubitare coeperit, nunquid testatus decesserit, vel nunquid viuat, quia hic rumor postea perrepserat. Idem et in contrarium accipi potest, vt qui ignorauit initio, postea scire incipiat.*

§. 1. *Dies bonorum possessionis vtiles esse palam est: sed non sessionum numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quae de plano peti potuit.* † *Quid, si ea, quae causae cognitionem pro tribunali desiderat, vel quae decretum exposcit? sessiones erunt nobis computandae, quibus sedit is: quibusque per ipsum Praetorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem.*

§. 2. *In bonorum possessione, quae pro tribunali datur, illud quaeritur, si se dedit quidem Praetor pro tribunali, sed postulantibus non dedit: potest dici tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum Praeses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus.*

§. 3. *Si Praeses Prouinciae in proxima fuit ciuitate, accedere debet ad vtilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti millium passuum facta: nec enim expectare debemus, vt Praeses Prouinciae veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est.* §. 4. *Si venter in possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus, nequaquam ambigendum est: nec tantum intra centesimum diem, verum etiam quamdiu nasci possit, nam etsi natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est.*

§. 5. Scientiam *eam obseruandam* POMPONIVS *ait:* [non] quae cadit in Jurisprudentes, sed quam quis aut per se, aut per alios adsequi potuit, scilicet consulendò prudentiores, vt diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.

3. PAVLVS *lib. 44. ad Edictum.*

Circa tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non nocet.

6. JV-

4. JVLIANVS *lib. 28. Digestorum.*

Si coheredi tuo substitutus fuisses, et bonorum possessionem acceperis: quando coheres tuus constituerit nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intelligitur; coheres tuus amplius petendae bonorum possessionis facultatem non habebit.

§. 1. *Filius non solum, si tanquam filius, sed et si tanquam agnatus, vel tanquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet: sicuti pater filium manumisisset, quamuis vt manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.*

5. MARCELLVS *lib. 9. Digestorum.*

Cum filiofamilias bonorum possessio delata est, dies, quibus certiorare patrem non potest, vt vel jubeat adgnosci bonorum possessionem, vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. Fingamus, statim primo die, quo fuerit delata, adgnouisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, vt comprobet, non posse: non cedent dies centum, incipient autem cedere, cum certior fieri potuit: praeteritis autem centum diebus, frustra ratum habebit.

§. 1. *Quaeri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente, vt certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit, an peti amplius non possit? Sed vt quid noceat, non petitam bonorum possessionem, quae si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset?*

§. 2. *Si seruus alienus heres institutus venisset, quaeritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendae imputari oporteret? et placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.*

l) VT EX *LEGIBVS* SENATVSVE CONSVLTIS BONORVM POSSESSIO DETVR.

(Dig. 38. T. 14.)

1. VLPIANVS [*lib. 49. ad Edictum.*]

Praetor ait, vti me quaque lege, Senatusconsulto, bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo §. 1. *Nunquam bonorum possessio, quae ex alia parte Edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem.*

§. 2. *Cum ex Lege 12. Tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde*, tum quem ei heredem esse oportet: *quippe cum non alias hinc competat bonorum possessio, quam si Lex specialiter deferat bonorum possessionem.*

m) VNDE VIR ET VXOR.

(Dig. 38. T. 11.)

1. VLPIANVS [*lib. 47. ad Edictum.*]

Vt bonorum possessio peti possit, vnde Vir et Vxor, *justum esse matrimonium oportet: caeterum si injustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit, quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas, vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest:* † nihil *enim* capi propter injustum matrimonium potest.

§. 1. *Vt autem haec bonorum possessio locum habeat, vxorem esse oportet mortis tempore, sed si diuortium quidem secutum sit, verumtamen jure durat matrimonium: haec successio locum non habet. Hoc autem in hujusmodi speciebus procedit: liberta ab inuito patrono diuertit: Lex Julia* de maritandis ordinibus *retinet istam in matrimonio, dum eam probiberet alii nubere inuito patrono; item* JVLIA de adulteriis, *nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habet.*

n) DE CARBONIANO EDICTO.

(Dig. 37. T. 10.)

1. VLPIANVS *lib. 41. ad Edictum.*

Si cui controuersia fiet, an inter liberos sit, et impubes sit, causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset: et judicium in tempus pubertatis causa cognita differtur.

§. 1. Eum, qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse Praetor jubet. §. 2. Non tantum masculi, sed et foeminae ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. §. 3. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas bonorum possessio competit: his vero non competere, qui repellentur à contra tabulas bonorum possessione.

§. 4. Si quis non ab aliquo hanc controuersiam patiatur, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre; vtputa nepos, qui se retentum in potestate aui dicit ab emancipato patre, cui jungi desiderat: an differri debeat? et magis est, vt differatur, parui enim refert, quis ei controuersiam faciat, cum, etsi testator eum neganerit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus. §. 5. Sed etsi quis non tantum ex liberis negetur esse, verum seruus etiam esse dicatur, forte ex ancilla editus; JVLIANVS scripsit, adhuc Carboniano locum esse: quod et Diuus PIVS rescripsit, nam vel magis consulendum est his, quibus majus periculum intenditur: uam si aliter obseruetur, inuenta erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque majore injuria impuberem adficiat, quod et plura, et grauiora de eo mentiatur. §. 6. Sed et si ipse defunctus seruus esse dicatur, idem erit dicendum. §. 7. Sed et si fiscus facit impuberi controuersiam, Carbonianum Edictum potest locum habere.

§. 8. POMPONIVS lib. 79. ad Edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum Edictum cessare, quamuis filius esse negetur: quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non est: vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur: nisi forte posthumus [inquit] est heres institutus, et natus negetur esse filius, sed subjectus esse dicatur, quo casu ejus partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est. §. 9. Idem ait, eum quidam exheredem scripsisset filium, quod diceret, eum ex adulterio conceptum; quia fieret ei haec controuersia, an inter liberos sit, ex hac parte Edicti ei bonorum possessionem competere: cum, si sine elogio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Idemque, et si ita sit scriptum, quisquis est, qui filium meum se esse dicit, exheres esto: quia non est filius exheredatus.

§. 10. Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic: Ille, qui ex illa natus est, heres esto, non quasi filium suum: deinde hic contendat, patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse: interest coheredes ejus vtrum negent eum filium, an vero contendant testamentum valere. Si testamentum valere contendunt, controuersia non est differenda, et Carbonianum cessat, quod [si] filium eum negant, et ad ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, controuersia in tempus pubertatis differtur.

§. 11. Si mater subjecti partus arguatur, an differenda sit quaestio propter statum pueri, quaeritur? Et si quidem pupilli status in dubium deuocatur, differri quaestio in tempus pubertatis debet: cum metus potest esse, ne minus idonee defenda-

fendatur, eum vero mater rea postulatur, vtique integra fide et majore constantia causam defensura recenti tempore: dubium non est, cognitionem fieri oportere, et post euentum cognitionis, si suppositum [partum] apparuerit, actiones hereditariae puero denegandae sunt, omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

2. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Licet mulier, quae partum subjecisse dicitur, decesserit: tamen, si participes maleficii sint, in praesenti cognoscendum est, si autem nemo sit, qui puniri possit, quia omnes participes facinoris forte decesserint: secundum Carbonianum Edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

3. VLPIANVS [*lib.* 41. *ad Edictum.*]

Carbonianum Edictum aptatum est ad contra tabulas bonorum possessionem, et intestati: cum et in secundum tabulas in quibusdam casibus possit videri necessarium Edictum: veluti si paterfamilias ita instituerit: Posthumus heres esto, vel Posthuma heres esto, et negetur esse verum, quod in testamento scriptum est.

§. 1. Et cum de fideicommissis, [vel] de legatis quaeritur, differri potest causa in tempus pubertatis: id enim diuus PIVS *Claudio Hadriano* rescripsit. §. 2. Quamuis scripto heredi non promitti bonorum possessionem ex Edicto Carboniano certum sit: tamen quaestionem status in tempus pubertatis differri, procul dubio est. Ergo si quidem de parentis bonis simul, et de statu controuersia fiat: hoc Edictum locum habebit, sin vero tantum status: differetur quaestio in tempus pubertatis; sed non ex Carboniano, sed ex Constitutionibus.

§. 3. Puberi quamuis minori viginti quinque annis Carbonianum non succurrit. Sed [si], cum esset pubes, quasi impubes obrepserit, bonorumque possessionem accepit: dicendum erit, nihil eum egisse. Nam etsi impubes esset, mox pubes factus, finiretur bonorum possessionis emolumentum.

§ 4. Causae cognitio in eo vertitur, vt si manifesta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum possessionem peterent, non daretur bonorum possessio. Summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio: debet Praetor cognoscere, Et si quidem absolutam causam inuenerit, euidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam, si vero ambiguam causam, hoc est, vel modicum pro puero facientem, vt non videatur euidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem.

§. 5. Duae autem sunt causae cognitionis: vna dandae Carbonianae possessionis, quae habet commodum illud, vt perinde, atque si nullam controuersiam pateretur impubes, possessionem accipiat: alia causae cognitio illa, vtrum differri debeat in tempus pubertatis cognitio, an repraesentari. Hoc autem diligentissime Praetori examinandum est, an expediat pupillo repraesentari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis, et maxime inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusque pupilli debet. Finge, esse testes quosdam, qui, dilata controuersia aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebunt, vel finge esse anum, obstetricem, vel ancillas, quae veritatem pro partu possunt insinuare; vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quaedam alia argumenta: vt magis damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non repraesentatur, finge, pupillum satisdare non posse, et admissos in possessionem, qui de heeditate controuersiam faciunt, multa posse subtrahere, nouare, moliri, aut stulti, aut iniqui Praetoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum summo ejus incommodo, cui consultum velit. Diuus etiam HADRIANVS ita rescripsit: Quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa fit, ne de statu periclitentur, antequam se tueri possint, caeterum si idoneos habeant, à quibus defendantur, et tam expeditam causam, vt ipsorum intersit, mature de ea judicari, et tutores eorum judicio experiri volunt: non debet aduersus pupillos obseruari, quod pro ipsis excogitatum est; et pendere status eorum, cum jam possit indubitatus esse.

§. 6. Si mater impuberis, subjecti partus rea postulata, causam obtinuerit, poterit adhuc superesse status quaestio: vtputa si dicatur, aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio editus.

§. 7. Si is, qui status controuersiam filio faciebat, et solum se filium dicebat, decesserit, et mater ei heres extiterit: si quidem eandem controuersiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius ejus faciebat, scilicet vt neget eum filium, idcircoque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere [debere]; in tempus pubertatis differri JVLIANVS ait, quia nihil interest, suo, an hereditario nomine controuersiam faciat. † Plane si mater concedat, hunc quoque defuncti filium esse, ideircoque partem dimidiam hereditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis: non erit judicium in tempus pubertatis differendum, non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi fit controuersia.

§. 8. Ibidem JVLIANVS quaerit: Si duo impuberes patiantur status controuersiam, et alter eorum pubuerit: expectari alterius quoque pubertas debet; scilicet vt sic de vtriusque statu agatur, ne aliquod praejudicium fiat impuberi per puberis personam.

§. 9. Parui refert, vtrum petitor sit impubes, an possessor, qui status controuersiam patitur: nam siue possideat, siue petat, in tempus pubertatis differtur. §. 10. Si duo impuberes inuicem faciant status controuersiam: interest, vtrum quisque se solum filium dicat, an et se. Nam si se [solum] dicat filium; dicendum est, debere controuersiam ad vtriusque pubertatem differri, siue petitor, siue possessor sit. † Si vero alter se solum, alter et se dicat: si quidem ille adoleuerit, qui se solum dicat, adhuc differtur controuersia propter pueritiam ejus, qui et se dicit: sed de parte, non de toto; de parte enim vtique nec litigatur, quod si ille adoleuerit, qui et se dicit, ille impubes sit, qui se solum dicit: non differtur controuersia: nec enim patitur impubes status controuersiam, sed facit; cum hic pubes et se dicat, et illum non neget filium.

§. 11. Si quis liber, et heres esse jussus, status controuersiam impuberi faciat, qui filius esse, et testamentum patris rupisse dicitur: JVLIANVS ait, vtraque judicia et hereditatis, et libertatis in tempus pubertatis differenda; neutrum enim eorum ita explicari potest, vt non conditioni ejus, qui se filium esse contendat, praejudicetur. Caeterae quoque libertatis quaestiones ex testamento pendentes in tempus pubertatis differuntur. §. 12. Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresque negent, eum filium esse defuncti, et intestati hereditatem ad agnatum, qui forte trans mare aberit, pertinere, necessarium erit puero Carbonianum Edictum, sed et absenti erit prospiciendum, vt cautio praestetur.

§. 13. Missum autem ex Carboniano in possessionem, student Praetores possessorem constituere, quod si coeperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus, aut singulas res: rectissime JVLIANVS lib. 24. Digestorum scribit,

bit, exceptione eum summouendum: contentus enim esse debet hac praerogatiua, quod possessorem eum Praetor tantisper constituit, si igitur vult hereditatem, aut singulas res petere, petat [inquit] directa actione quasi heres, vt ea petitione judicari possit, an quasi ex liberis heres sit: ne praesumptio Carbonianae bonorum possessionis injuriam aduersariis afferat: quae sententia habet rationem, et aequitatem. §. 14. Haec autem possessio intra annum datur: sicuti ordinariae quoque, quae liberis dantur, intra annum dantur. §. 15. Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere: verum etiam ordinariam agnoscere.

§. 16. Currunt autem tempora ad vtramque bonorum possessionem separatim: Ordinariae quidem, ex quo patrem suum decessisse scit, et facultatem bonorum possessionis petendae habuit; Carbonianae vero [ex] eo tempore, ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

4. JVLIANVS *lib.* 24. *Digestorum.*

Ideo si ex prima parte Edicti bonorum possessionem non petierit: alias poterit ex sequenti parte Edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: alias non poterit. Nam si confestim post patris mortem controuersia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad vtriusque Edicti causam annus cessisse videbitur, si vero interposito tempore scierit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere: quam cum acceperit, perpetuo possessoriis actionibus vtetur, sed si post pubertatem contra eum judicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

5. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Sed si is, qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, vt, siue caueat hic, cui status sit controuersia, siue non caueat, attamen simul sit in possessionem.

§. 1. Si impubes non defendatur, idcircoque missus sit in possessionem etiam aduersarius ejus: actiones hereditarias quis exercebit? Et ait JVLIANVS lib. 24. Digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. † Denique scribit, etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse aduersus curatorem intendere, nec esse prohibendum: nullum enim per hoc praejudicium hereditati fieri, nam et aduersus ipsum pupillum, si satisdedisset, recte experiretur.

§. 2. Quoties impubes satis non dat, mittitur in possessionem aduersarius ejus, siue satisdet, siue non det, si velit aduersarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo: caeterum, si satis non det, debet curator constitui, per quem bona administrentur. † Aduersarius autem si satisdederit, res, quae tempore periturae, aut deteriores futurae sint, distrahere debet: item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet: caetera cum pupillo possidebit.

§. 3. An autem vescendi causa deminuere possit is, qui ex Carboniano missus est, videamus? et si quidem satis impubes dedit, siue decreuit Praeses, siue non, deminuet vescendi causa: et hoc minus restituet hereditatis petitori, quod si satisdare non potuit, et aliter alere se videtur non posse, deminuendi causa vsque ad id, quod alimentis ejus necessarium est, mittendus est, nec mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui ejus, quem fortasse judicabitur filium non esse: cum omnium Edictis venter in possessionem mittatur, et alimenta mulieri praestentur propter eum, qui potest non nasci; majorque cura debeat adhiberi, ne fame pereat filius, quam ne minor hereditas ad petitorem perueniat, si apparuit filium non esse.

§. 4. Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem aduersarius, desiderandum à Praetore, ne instrumenta in possessionem suam redigat: caeterum decipietur pupillus, dum vel instruitur aduersarius ejus, vel etiam intercipere ea potest.

§. 5. Cum autem in satisdatione et pupillus, et aduersarius ejus cessant, curator constituendus est, qui bona administret, et quandoque ei, qui judicio vicerit, restituat. † Quid tamen, si tutores pupilli velint administrare? Non erunt audiendi, nisi satisdederint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipsi sint constituti.

6. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

De bonis maternis an decretum interponendum sit, quaeritur? et decretum quidem non est interponendum: dilatio autem longissima danda est, quae in tempus pubertatis extrahet negotium.

§. 1. Plane si simul de paternis, et [de] maternis bonis controuersia sit, vel etiam de fratris: et has controuersias in tempus pubertatis differendas esse, JVLIANVS respondit.

§. 2. Huic autem Edicto locus est, etiam si ab Intestato ad bonorum possessionem veniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui sint; vel ex illa, qua cognatis datur. §. 3. Ita demum autem huic Edicto locus est, si [status,] et hereditatis controuersia sit: nam si tantum status, quod [puta] seruus dicatur esse, nec vlla bonorum controuersia sit: hoc casu liberale judicium statim explicandum erit. §. 4. Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: ali ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminuere: haec enim possessio pro satisdatione cedit.

§. 5. Non solum alimenta pupillo praestari debent: sed et in studia, et in caeteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatum. §. 6. Post pubertatem quaeritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem? et responsum est, rei partes eum sustinere debere: maxime si cauit, sed et si non cauerat, si nunc paratus sit cauere, quasi possessor conueniendus est. Quod si nunc non caueat, possessio transfertur aduersario satis offerente, perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hereditas.

7. JVLIANVS *lib.* 24. *Digestorum.*

Si impubes negetur jure adoptatus, et ideo paternae hereditatis ei controuersia fiat: non erit iniquum, simile Carboniano decretum interponi.

§. 1. Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, et ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere: quia et hoc casu quaeritur, an jure filii hereditatem obtinere possit, locus erit Carboniano Edicto. §. 2. Cum vero proponitur exheredatus esse, non est necessarium, controuersiam pubertatis differri: quia non de ipsius filii, sed de testamenti jure quaeritur. §. 3. Si mater ejus, cui et de libertate, et de hereditate paterna controuersia sit, in quaestionem libertatis vocatur: judicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit: nam et ipsi, qui subjectus esse dicitur, ex causa repraesentari solet. §. 4. Quoties Carbonianum decretum interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit.

§. 5. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut vniuersa creditoribus cedere.

§. 6. Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab Intestato vnde liberi: quia neget

neget tabulas testamenti patris tales esse, vt secundum eas bonorum possessio dari possit, et dicatur non esse filius. §. 7. Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroui esse: qnia de paternis bonis nulla controuersia [ei] fieret, differendum hoc judicium non est. Si vero post interpositum Carbonianum decretum haec quoque controuersia moueretur, hoc judicium in id tempus differri debet.

§. 8. Quaesitum est, an simul et pupillus ex Carboniano, et scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent? Respondi, si filius [non esset, aut] non accepisset contra tabulas vel ab intestato bonorum possessionem: simul et ipsum ex Carboniano, et scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

8. AFRICANVS [*lib* 4. *Quaestionum.*]

Decessit, quem ego filium meum, et in mea potestate esse dico: existit impubes, qni eum patremfamilias, et ad se hereditatem pertinere dicat, decretum necessarium esse respondit.

§. 1. Item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit; ego contendo, ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea potestate esse, et bona emancipati ad me pertinere: et quidem hunc filium esse constat; sed hactenus de statu ejus quaeritur, [quod] in potestate patris fuerit, necne, sententia tamen Edicti procul dubio ex Carboniano admittitur.

9. NERATIVS *lib. 6. Membranarum.*

Quod Labeo scribit, quoties suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris ejus hereditate controuersia est, curare Praetorem debere, vt is in possessione sit: de eo puto eum velle intelligi, qui post mortem patrisfamiliae, qui se sine liberis decedere credidit, filius ejus esse dici coepit, nam ejus, qui agnitus est ab eo, de cujus bonis quaeritur, justior in ea re causa est, qnam posthumi.

10. MARCELLVS *lib. 7. Digestorum.*

Cum mulier deferente herede jurauerit, se praegnantem esse, bonorum possessio ex Edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit jusjurandum, cum causa cognita detur possessio: ne aut heredi bonorum possessio data faciat praejudicium, aut denegata jus ordinarium eripiat pupillo.

11. PAPINIANVS *lib. 13. Quaestionum.*

Cum sine beneficio Praetoris, qui patitur controuersiam, filius heres esse potest, forte quia scriptus est: Edicto Carboniano locus non est, ac similiter cum certum est, quamuis filius sit, cum tamen heredem non fore: veluti si Titio herede instituto, posthumus, aut impubes exheredatus negetur filius. † Nec ad rem pertinet, quod interest illius, in quibusdam filium esse: veluti propter fratris ex alia matre nati bona, vel jura libertorum et sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

12. *Idem lib. 14. Quaestionum.*

Scriptus heres, contra quem filius impubes, qui subjectus dicitur, ex Edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest: quod si medio tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: heredibus eorum succurrendum erit. Quid enim si non potuerunt adire hereditatem jure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

13. PAVLVS *lib. 11. Responsorum.*

Titia post mortem mariti sui posthumam enixa est: eidem Titiae crimen adulterii Sempronius apud Praesidem Prouinciae objecit. Quaero, an in tempus pubertatis quaestio adulterii differri debeat, ne praejudicium posthumae fiat? Pavlvs respondit, si ei pupillae, de qua quaeritur, bonorum paternorum quaestio non moueatur: sine causa tutores desiderare, adulterii quoque quaestionem in tempus pubertatis pupillae differri.

14. SCAEVOLA [*lib. 2. Responsorum.*]

Quaeritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano accepit, si, antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit, petitoris partibus fungi debeat? Respondit, in eo, quod à possessore petet, probationem ei incumbere.

15. HERMOGENIANVS *lib. 3. Juris Epitomarum.*

Haec bonorum possessio, [si satisdatum sit,] non tantum ad possessionem adipiscendam, sed ad res etiam persequendas, et debitum exigendum, et collationem bonorum, et dotis, et omnium, quae conferri diximus, prodest.

16. PAVLVS *lib. 41. ad Edictum.*

Sed sicuti de bonis paternis emancipato cauetur, ita de istis, quae ipse confert, cauendum est.

o) De SVCCESSORIO EDICTO.

(Dig. 38. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib* 49. *ad Edictum.*

Successorium Edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius jacerent, et creditoribus longior mora fieret. † E re igitur [Praetor] putauit, praestituere tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, et dare inter eos successionem, vt maturius possint creditores scire, vtrum habeant, cum qno congrediantur, an vero bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto.

§. 1. Vnus enim quisque suam bonorum possessionem repudiare potest, alienam non potest. §. 2. Proinde Procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest. §. 3. Per seruum delatam bonorum possessionem, dominus repudiare potest. §. 4. Tutor impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus? Et magis est, ne possit: sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest. §. 5. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia needum delata est. §. 6. Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit jus ejus, etsi tempora largiantur: vbi enim noluit, jam coepit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fiscum inuitare.

§. 7. Decretalis bonorum possessio an repudiari possit, videamus? et qnidem diebus finiri potest: sed repudiari eam non posse, verius est; quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta. Rursum, posteaqnam decreta est, sera repudiatio est; quia, qnod adquisitum est, repudiari non potest. §. 8. Si intra centesimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. §. 9. Quod dicimus, intra dies centum bonorum possessionem peti posse, [ita] intelligendum est, vt et ipso die centesimo bonorum possessio peti possit: quemadmodum intra calendas etiam ipsae calendae sunt. Idem est, et si in diebus centum dicatur.

§. 10. Quibus ex Edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit: tunc caeteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. §. 11. Sed videndum est, an inter caeteros ipse quoque, qui exclusus est, admittatur, vt puta filius est in potestate; delata est ei bonorum possessio ex prima parte, vnde liberis defertur; exclusus est tempore, aut repudiatione; caeteris defertur: sed ipse sibi succedat ex hac successoria parte? Et magis est, vt succedat: vt vnde legitimi possit

possit petere, et post hos suo ordine ex illa parte, vnde proximi cognati vocantur: et hoc jure vtimur, vt admittatur, poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi.

† Item hoc dici poterit et in secundum tabulas bonorum possessione: vt si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit et ab intestato succedere, ipse sibi succedat.

§. 12. Largius tempus parentibus liberisque petendae bonorum possessionis tribuitur, in honorem sanguinis videlicet: quia artandi non erant, qui pene ad propria bona veniunt, ideoque placuit, eis praestitui annum, scilicet ita moderate, vt neque ipsi vrgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu jacerent. Sane nonnunquam vrgentibus creditoribus *interrogandi* sunt in jure, an sibi bonorum possessionem admittant: vt si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum esset, si deliberare se adhuc dicant, praecipitandi non sunt.

§. 13. Si quis autem à patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit. §. 14. Non solum autem, cum suo nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur: verum etiam si seruus ejus, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio: persona enim ea est, quae meruit hoc beneficium, quae petat.

§. 15. Sed et si Pater emancipati filii bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat. §. 16. Et generaliter ait JVLIANVS, ex omnibus caussis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.

2. PAPINIANVS *lib.* 6. *Responsorum.*

Inferioris gradus cognatus beneficium Edicti successorii non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset. Nec *ad rem* pertinuit, quod abstinendi facultatem ob auxilium aetatis prior cognatus acceperat. Igitur fisco vacantia bona recte deferri placuit.

p) DE COLLATIONE [BONORVM.]
(Dig. 37. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Hic titulus manifestam habet aequitatem, cum enim Praetor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, vt sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna.

§. 1. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. §. 2. Plane si minorem vel alium, quem restituere in integrum solet Praetor, restituerit ad bonorum possessionem contra tabulas petendam, quam omiserat; vtique etiam collationis commodum [ei] restituit. §. 3. Si ex dodrante fuit institutus filius, qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrante tantum bona sua collaturum JVLIANVS ait: quia solum quadrantem fratri abstulit, argumentum pro hac sententia adfert POMPONIVS, quod filius emancipatus nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.

§. 4. Pater filium, quem in potestate habebat, et extraneum heredem scripsit, emancipatum praeteriit: bonorum possessionem contra tabulas vterque filius accepit, potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid [ei] ex causa hereditaria abstulerit, nam si minore ex parte, quam dimidia, is, qui in potestate erat, heres scriptus fuerit: inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius hereditate paterna habiturus est. §. 5. Toties igitur collationi locus est, quoties aliquo incommodo adfectus est is, qui in potestate est, interuentu emancipati: caeterum, si non est, collatio cessabit.

§. 6. Vel maxime autem tunc emancipatum conferre non oportet, si etiam judicium patris meruit †: nec quicquam amplius nanciscitur, quam ei pater dedit. §. 7. Sed et si legatis meruit semissem, vel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem.

§. 8. Ibidem JVLIANVS ait, si bonorum possessione accepta decesserit is, qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: vt tantum heredi ejus conferat, quantum conferret ipsi, si viueret. Quod si ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus, heredem ejus Praetor [ita] tueri debebit (inquit) pro ea parte, qua heres scriptus fuit is, qui in potestate erat: non tamen vltra virilem, ad collationem autem non admittit eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est.

§. 9. Jubet autem Praetor ita fieri collationem, vt recte caueatur. † Caueri autem per satisdationem oportere, POMPONIVS ait. An pignoribus caueri possit, videamus? Et POMPONIVS lib. 79. ad Edictum scripsit, et reis, et pignoribus recte caueri de collatione: et ita ego quoque puto.

§. 10. Si frater cauere non possit, curator portionis ejus constituitur, apud quem refecta pecunia collocetur: vt tunc demum recipiat, quod redactum est, cum bona propria contulerit. Quod si per contumaciam actiones denegatae sint, oblata postea cautione recipit pristinum jus.

§. 11. Quamuis autem Edictum Praetoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem, POMPONIVS lib. 79. ad Edictum scripsit: Aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. Igitur diuidat, inquit, bona sua cum fratribus: et quamuis non caueat; satisfacit Edicto. Sed et si quaedam diuidat, de quibusdam caueat: aeque dicemus eum satisfecisse. Sed cum possint esse quaedam in occulto, non satis confert, qui non cauit, quamuis diuidat. Si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati, sufficiens collatio est diuiso: si non constet, sed dicantur quaedam non esse in commune redacta, tunc propter incertum cautio erit interponenda.

§. 12. Sed etsi tantum forte in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione fnus habere debet: dicendum est, emancipatum satis contulisse videri. Idem et si nomen paterni debitoris delegauerit, vel fundum, remue aliam dederit pro portione bonorum, quae conferre debuit.

§. 13. Si cum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non: vel cum canet, vel cum diuidit, videndum est, vtrum sextantis tantum ei auferatur emolumentum, an vero trientis totius detrahi debeat? et puto, si quidem per contumaciam non caueat, totius trientis ei denegandas actiones: nec enim videtur cauisse, qui non omnibus cauit. Quod si per inopiam, sextantis tantum denegandas: sic tamen, vt possit supplere cautionem vel collatione, vel caeteris modis, quibus supra diximus; aut curator constituatur rem ei saluam facturus, haberi enim debet ratio ejus, qui non per contumaciam collationem non implet.

§. 14. Is quoque, qui in adoptiua familia est, conferre cogitur, hoc est, non ipse, sed is, qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Plane si his adoptiuus Pater ante bonorum possessionem petitam emancipauerit

uerit eum, non cogetur ad collationem: et ita Rescripto Diuorum FRATRVM expressum est. Sed ita demum adoptiuus emancipatus collatione fratres priuabit, si sine fraude hoc factum sit. §. 15. Nec castrense, nec quasi castrense peculium fratribus confertur: hoc enim praecipuum esse oportere, multis Constitutionibus continetur.

§. 16. Sed an id, quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus? Et ait PAPINIANVS lib. 13. Quaestionum, non esse cogendum: hoc enim propter onera dignitatis praecipuum haberi oportere *). Sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, vt non solus oneretur is, qui dignitatem meruit: sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum.

*) arg. L. 10. §. 6. famil. ercisc. L. 3. §. fin. de muner. et hon.

§. 17. Qui ab hostibus captus, post mortem patris rediit: licet moriente patre nihil habuit, cum apud hostes fuerit, tamen et ad bonorum possessionem admittetur, et conferet scilicet ea, quae moriente patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset, sed etsi redemptus ab hostibus mortis tempore patris inueniatur, aeque collatio erit facienda.

§. 18. Si emancipato legatum fuerit, cum Pater morietur: etiam hoc conferre debet. §. 19. Si ab ipso patre herede instituto, filio ejus fideicommissum fuerit relictum, cum morietur: an id conferendum est, quoniam vtile est hoc fideicommissum? et eueniet, vt pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset: nec cogetur hic conferre *), quia moriente eo [ejus] non fuisset.

*) L. 11. h. t.

§. 20. Emancipatus filius, si dotem habeat ab vxore acceptam, hoc minus confert, etsi ante vxor decesserit. §. 21. Si impubere adrogato secundum D. PII Rescriptum quarta debetur: videndum est, an, si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat: quaestio in eo est, an heredi suo relinquat quartae actionem, an non? Et magis est, vt ad heredem transferat, quia personalis actio est, igitur etiam de quarta conferenda cauere eum oportebit. Sed hoc ita demum, si jam nata est quartae petitio, caeterum si adhuc Pater adoptiuus viuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoque cessare: † praematura est enim spes collationis, cum adhuc viuat is, cujus de bonis quarta debetur.

§. 22. Si is, qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem, non cogetur vtique peculium ejus conferre, sed si jam tunc mortuus erat filius ejus, et castrense peculium habuit, cum moritur is, cujus bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit, conferendum: non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. † Amplius dico, et si institutus fuerit à filio heres, necdum adierit, habeatque substitutum, quia non magis nunc quaeritur peculium, quam nunc non alienatur, conferri debere.

§. 23. Confertur autem, etiam si quid ejus non fuerit, dolo malo autem factum sit, quo minus esset: sed hoc sic accipiendum est, vt hoc demum conferatur, quod ejus esse desiit dolo malo, caeterum si id egit, ne adquireret, non venit in collationem: nam hic et sibi insidiatus est.

§. 24. Portiones collationum ita erunt faciendae, vtputa duo sunt filii in potestate, vnus emancipatus habens trecenta: ducenta fratribus confert, sibi centum, facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri non solet. Quod si duo sint filii emancipati habentes trecenta et duo in potestate: aeque dicendum est, singulos singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere; sed ipsos inuicem nihil conferre. † Dotis quoque collatio in eundem modum fiet, vt quicunque confert, etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

2. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Cum emancipati filii nomine nepotem posthumum, post aui mortem editum, dicimus bonorum possessionem accipere oportere, necessarium erit dicere, bona sua eum conferre *): licet non potest dici, mortis tempore aui bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat, igitur siue hereditatem à patre, siue legatum acceperit: hoc conferre debebit.

*) L. 1. §. 6. 7. L. 3. §. f. L. 7. L. 9. h. t.

§. 1. Illud autem intelligendum, filium in bonis habere, quod deducto aere alieno superest. Sed si sub conditione debeat, non statim id deducere debebit, sed id quoque conferre: contra autem caueri ei oportebit, ab eo, qui in potestate est, vt existente conditione defendatur pro ea parte, quam contulit.

§. 2. De illis, quae sine culpa filii emancipati post mortem patris perierunt, quaeritur, ad cujus detrimentum ea pertinere debeant? et plerique putant ea, quae sine dolo et culpa perierint, ad collationis onus non pertinere: et hoc ex illis verbis intelligendum est, quibus Praetor viri boni arbitratu jubet conferri bona: Vir autem bonus non sit arbitraturus, conferendum id, quod nec habet, nec dolo nec culpa desiit habere *).

*) L. 4. h. t. L. 1. §. f. de dot. Collat.

§. 3. Id quoque, quod sub conditione ex stipulatu debetur, emancipato conferri debet. † Diuersum est in legato conditionali: quia etsi in potestate fuisset, et post mortem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem. §. 4. Emancipatus filius, si injuriarum habet actionem, nihil conferre debet: magis enim vindictae, quam pecuniae, habet persecutionem. † Sed si furti habeat actionem, conferre debebit. §. 5. Si tres emancipati, duo in potestate sint: CAJVS CASSIVS lib. 7. Juris Ciuilis, tertias conferendas putat: vt emancipati, quia inuicem non conferunt, vnius loco sint, nec indignari eos oportere, si plus conferant, et minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit, bonorum possessionem omittere. JVLIANVS quoque CASSII sententiam sequitur.

§. 6. Si ex emancipato filio nepos emancipatus, mortuo patre simul et auo, bonorum possessionem vtriusque acceperit, cum vterque eorum suum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest, vt, si, verbi gratia, centum in bonis habuit, et patruo quinquaginta, et fratri quinquaginta conferre debet: hoc enim ratio facit, siue personas, siue portiones numeremus.

§. 7. Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati, bonorum possessionem aui petant; vtrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quaeritur? et verius est, semisses conferre eos oportere: quia et si viuo auo, cum in ejus potestate essent, ducenta (puta) adquisissent, centum filius, centum duo fratres per hereditatem aui haberent. §. 8. Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, et vnus contulerit, alter non contulerit: hujus portio tantum ei, qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato, quoniam ejus causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones.

§. 9. Si per inopiam emancipatus cauere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio: sed sustinendum, donec possit inuenire fidejussores, vt tamen de his, quae mora deteriora futura sunt, his, qui in potestate sunt, actio detur: ipsique caueant in medium collaturos, si cautum eis fuerit.

3. JV-

3. JVLIANVS *lib.* 23. *Digestorum.*

Praetor non sub conditione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat, quid data bonorum possessione fieri oportet. Alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intelligeretur, nisi cauisset de collatione. Nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret. Item si frater ejus decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. † Quid ergo est? intelligendum est, bonorum possessionem accipere, et antequam caueat: sed si non cauerit, ita obseruabitur, vt tota hereditas apud eum, qui in potestate fuerit, remaneat.

§. 1. Emancipatus filius controuersiam facit impuberi, qui se filium et in potestate patris fuisse dicit. Quaero, si bona sua ei emancipatus conferre debeat? PAVLVS notat: Puto conferendum esse exacta cautione: vt victus, sicut hereditatem, ita et quae collata sunt, praestet. §. 2. JVLIANVS: Quoties contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis, qui in potestate patris fuerint, hoc quemadmodum expediri oporteat, quaeri solet, nam si bona à patre relicta, et emancipatorum in medium conferantur, et ita viriles partes sumantur: eueniet, vt (et) emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. Videamus ergo, ne commodissimum sit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis tertiam? quod dico, exemplo manifestius fiet. Ponamus patrem quadringenta reliquisse, et duos in potestate filios, duos emancipatos; ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere: is, qui centum habebit, centum triginta tria et trientem feret: is vero, qui sexaginta contulerit, centum viginti: atque ita eueniet, vt collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perueniat.

§. 3. Emancipati bona sua conferre cum his, qui in potestate fuerunt, jubentur. §. 4. Quare sicut is, qui in potestate est, dotem vxoris praecipit: ita emancipatus quoque, quasi praecipiat, retinere debet. §. 5. Emancipatus praeteritus, si dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso jure tutus erit. Sed et si pecuniam contulerit, condictione eam repetet: omissa enim bonorum possessione, incipit pecunia sine causa esse apud heredem.

§. 6. Qui duos filios in potestate habebat, et ex vno eorum nepotem, emancipauit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreauit filium, quem auus in locum filii adoptauit: et vel intestatus, vel testamento facto, praeterito emancipato filio, decessit. Quaesitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione juris esset? Respondi: Bonorum, de quibus quaeritur, tres partes fieri debent: ex quibus vna pertinet ad filium, qui in potestate remansit; altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus est; tertia ad emancipatum filium et nepotem, qui in potestate remanserit: ita vt pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

4. AFRICANVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Filium emancipatum dotem, quam filiae suae nomine dedit, conferre non debere: quia non sicut in matrisfamilias bonis esse dos intelligatur, ita et in patris, à quo sit profecta.

5. VLPIANVS *lib.* 79. *ad Edictum.*

Si quis filium habeat sui juris, et ex eo nepotem in potestate sua: consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem, de conferendis suis quoque bonis cauere eum debere, et esse similem ei, qui adoptauit, hoc enim Diui FRATRES rescripserunt, vt ad collationem auus compellatur. † Plane eodem Rescripto adjectum est sic: Nisi forte auus iste nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perueniat. Nec idcirco ea filia, quae post emancipationem nata patri heres extitit, juste queri poterit, (inquit) quod eo facto collationis commodo excluditur: cum auo quandoque defuncto, ad bona ejus simul cum fratre possit venire. † Haec in patre adoptiuo ratio reddi non potest: et tamen et ibi [idem] dicemus, si sine dolo malo emancipauerit.

§. 1. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo spatio, quo conferre potuit, non facit: maxime cum boni viri arbitratu collationem fieri, Edicto Praetoris insertum est. §. 2. Siue ergo in totum collatio facta non est, siue in partem facta: locum habebit haec stipulatio

§. 3. Et siue quis non conferat ex hac stipulatione, siue dolo fecerit, quo minus conferat: quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

6. CELSVS *lib.* 10. *Digestorum.*

Dotem *), [quam] dedit auus paternus, an post mortem aui mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quaeritur? occurrit aequitas rei, vt, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, proinde sit, atque ipse dederim: quippe officium aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet. Et quia pater filiae, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet, quid si filius [à patre] exheredatus est? Existimo non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi: nec infauorabilis sententia est, vt hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum **) datum est.

*) L. 5. §. 2. de jure dot.

**) L. 45. §. 4. de A. v. O. hered. L. 10. §. 6. de V. et P. Substit.

7. *Idem lib* 13. *Digestorum.*

Si nepotes in locum filii successerunt, vna portio iis conferri debet, vti bonorum possessionis vnam partem habeant, sed et ipsi ita conferre debent, quasi omnes vnus essent.

8. PAPINIANVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Nonnunquam Praetor variantem non repellit, et consilium mutantis non aspernatur. Vnde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cauere fratribus noluit, audiendum postea putauerunt, si vellet oblata cautione beneficium bonorum possessionis exercere: tametsi responderi potest, videri eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conseruare noluit. Sed benignior est diuersa sententia: maxime cum de bonis parentis inter fratres disputetur, quem tamen facilius admittendum existimo, si intra tempus delatae possessionis cautionem offerat. Nam post annum, quam delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admittere, difficilius est.

9. *Idem lib.* 5 *Responsorum.*

Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit: nepos ex eodem in familia retentus, semissem hereditatis cum emolumento collationis habebit. † Idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quaesito, et in familia retento, bona sua conferre cogetur.

10. SCAEVOLA *lib.* 5. *Quaestionum.*

Si filius in potestate heres institutus adeat, et emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei: et ita Edictum se habet, sed magis sentio, vt, quemadmodum pro parte hereditatem retinet jure eo, quod bonorum possessionem petere posset, ita et conferri ei debeat: vtique cum injuriam per bonorum possessionem patiatur.

 11. PAV-

11. PAVLVS *lib.* 11. *Responsorum.*

PAVLVS respondit, ea, quae post mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamuis prius consecutus sit, quam deberentur fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cum post mortem patris, non tam ex donatione, quam ex causa debiti, ea possidere videatur.

12. *Idem lib.* 41. *ad Edictum.*

Si praegnantem quis vxorem reliquerit, et ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio, nam antequam nascatur, non potest dici, in potestate morientis fuisse: sed nato conferetur.

q) DE DOTIS COLLATIONE.

(Dig. 37. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Edictum.*

Quamquam ita demum ad collationem dotis Praetor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen et si non petat, conferre debebit, si modo se bonis paternis misceat, et hoc D. PIVS *Vlpio Adriano* rescripsit, etiam eam, quae non petierit bonorum possessionem ad collationem dotis per arbitrum familiae erciscundae posse compelli.

§. 1. Si in stipulatum deducta sit dos: si quidem ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum, aeque conferre cogetur: si vero alii quaesita est stipulatio, dicendum est, cessare collationem; et si tantum promissa sit dos, collatio ejus fiet. §. 2. Si sit nepos et neptis ex eodem filio, et dotata sit neptis: sit et filius, non pater eorum: neptis omnem dotem soli fratri collatura est: emancipata autem neptis dotem et bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. §. 3. Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itemque nepoti [vel nepti] ex alio.

§. 4. Sed et si duae neptes sint ex diuersis filiis, conferent et inuicem, et patruo: si ex eodem patre, tantum inuicem conferent. §. 5. Cum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio: caeterarum non. §. 6. Quod si jam factum diuortium est, et maritus non sit soluendo: non debebit integra dos computari mulieri, sed id, quod ad mulierem potest peruenire, hoc est, quod facere maritus potest.

§. 7. Si sub conditione pater, vel extraneus dotem promiserit, cautione opus erit, vt tunc conferat mulier dotem, cum dotata esse coeperit. §. 8. Filiam, quae ab intestato patri heres sit, conferre quidem dotem oportet: consequens autem est, et ex pollicitatione [dotis] pro parte dimidia fratrem suum liberet; aequius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse.

§. 9. Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, filiam dotatam habeat, non debet dotem ejus conferre: quia in bonis ejus non est.

2. CAJVS [*lib.* 14. *ad Edictum Prouinciale*]

Filia in adoptionem data, et heres instituta, debet, sicut emancipata, non solum bona sua, sed et dotem, quae ad eam pertinere poterit, conferre: [si adhuc pater adoptiuus viuit, hic necesse habebit conferre.]

3. VLPIANVS *lib.* 4. *Disputationum.*

Si filia fuerit heres instituta, collatione dotis non fungetur, vnde si, commisso ab altero Edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam injuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre: nam, quod habuit ex judicio, conuertitur ad contra tabulas bonorum possessionem. † Plane si ex minore parte fuit heres instituta, et alia quaedam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione ejus, dicendum erit, collationis munere eam fungi: nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est, tunc enim dicendum est, ex judicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

4. POMPONIVS *lib.* 3. *ad Quintum Mucium.*

Si pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatae, vel etiam emancipatae et praeteritae legatum dederit: habebit filia etiam dotem praecipuam, et legatum.

5. PAPINIANVS *lib.* 5. *Responsorum.*

Filius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit: atque ita filia, quae mansit in potestate, cum ejusdem familiae fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit: dotem scripto fratri conferre non cogetur: cum ea possessio frustra petita sit, et filia fratris voluntatem sini virilis partis retineat, id est, vt omnes trientes habeant, et bonorum possessio vnde liberi singatur pro contra tabulas esse petita.

§. 1. Filia, quae soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitratu cogetur vsuras quoque dotis conferre: cum emancipatus frater etiam fructus conferat, et filia patris suae fructus percipiat.

6. *Idem lib.* 6. *Responsorum.*

Pater filium emancipatum heredem instituit, et filiam exheredauit, quae inofficiosi lite perlata, partem dimidiam hereditatis abstulit: Non esse fratrem bona propria conferre cogendum, respondi: nam et libertates competere placuit.

7. PAVLVS *lib.* 11. *Responsorum.*

Nec ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diuerso jure fratres sunt heredes.

8. PAPINIANVS *lib.* 11. *Responsorum.*

Pater nubenti filiae quasdam res praeter dotem dedit, eamque in familia retinuit, ac fratribus sub conditione, si dotem, et caetera, quae nubenti tradidit, contulisset, coheredem adscripsit: cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare; quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

9. TRYPHONINVS *lib.* 6. *Disputationum.*

Fuit quaestionis, an, si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre? Et diuus MARCVS rescripsit, non compelli abstinentem se ab hereditate patris, ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed et promissa exigetur etiam à fratribus: et est aeris alieni loco; abscessit enim à bonis patris.

AD TIT. XIV.

DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS.

(Dig. 44. T. 7.)

1. CAJVS *lib.* 2. *Aureorum.*

Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris.

§. 1. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu. §. 2. Re contrahitur obligatio mutui datione. † Mutui autem datio consistit in his rebus, quae pondere

pondere, numero, mensuraue constant: veluti vino, oleo; frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, vt fiant accipientis, postea alias recepturi ejusdem generis et qualitatis. §. 3. Is quoque, cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur: sed is de ea ipsa re, quam acceperit, restituenda tenetur.

§. 4. Et ille quidem, qui mutuum accepit, si quolibet casu, quod accepit, amiserit: nihilominus obligatus permanet. † Is vero, qui vtendum accepit, si majore casu, cui humana infirmitas resistere non potest (veluti incendio, ruina, naufragio) rem, quam accepit, amiserit, securus est: alias tamen exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur: nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit. Sed et in majoribus casibus si culpa ejus interueniat, tenetur: veluti si quasi amicos ad coenam inuitaturus, argentum, quod in eam rem vtendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit, et id aut naufragio, aut praedonum hostiumue incursu amiserit.

§. 5. Is quoque, apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur: qui et ipse de ea re, quam acceperit, restituenda tenetur, sed is, etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed ejus, à quo accipit: in eo solo tenetur, si quid dolo perierit, negligentiae vero nomine ideo non tenetur, quia qui negligenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. Magnam tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. § 6. Creditor quoque, qui pignus accepit, re tenetur: qui et ipse de ea ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur. §. 7. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsu, cum quid dari fieriue nobis stipulemur.

§. 8. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine obligatur, fidejussor vocatur, et plerumque ab eo, quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, vt quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur *).

*) L. 1. §. 9. de Collat.

§. 9. Si id, quod dari stipulemur, tale sit, vt dari non possit: palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationem. Veluti si de homine libero, vel jam mortuo, vel aedibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignorauerint, eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel aedes deustas esse. † Idem juris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit.

§. 10. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam, ignorans suam esse, stipulatus fuerit. §. 11. Item (sub) impossibili conditione factam stipulationem constat inutilem esse. §. 12. Furiosum *), siue stipuletur, siue promittat, nihil agere, natura manifestum est.

*) L. 3. §. 1. L. 24. 43. 59. h. t. L. 5. L. 40. de R. J.

§. 13. Huic proximus est, qui ejus aetatis est, vt nondum intelligat, quid agatur, sed quod ad hunc, benignius acceptum est: nam qui loqui potest, creditur et stipulari, et promittere recte posse. §. 14. Mutum *) nihil pertinere ad obligationem verborum, natura manifestum est.

*) L. 52. §. pen. h. t.

§. 15. Sed et de surdo idem dicitur, quia etiam si loqui possit, siue promittit, verba stipulantis exaudire debet; siue stipuletur, debet exaudire verba promittentis: vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

2. *Idem lib. 3. Institutionum.*

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis.

§. 1. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum, neque scripturae vlla proprietas desideratur: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. §. 2. Vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistolam, vel per nuncium. §. 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono et aequo *) praestare oportet.

*) L. 5. pr. h. t. L. 51. pr. de Aedil. Edict. L. 6. de Jur. dot. L. pen. §. f. Solut. matrim. L. 82. de Solut.

3. PAVLVS *lib. 2. Institutionum.*

Obligationum substantia non in eo consistit, vt aliquod corpus nostrum, aut seruitutem nostram faciat; sed vt alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel praestandum.

§. 1. Non satis autem est dantis esse nummos, et fieri accipientis, vt obligatio nascatur: sed etiam hoc animo dari, et accipi, vt obligatio constituatur. † Itaque, si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi; quanquam et donantis fuerit, et mea fiat: tamen non obligabor ei, quia non hoc inter nos actum *) est.

*) L. 19. de R. C.

§. 2. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur: nec enim (si) per jocum puta, vel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixero, Spondes? et tu responderis, Spondeo, nascetur obligatio.

4. CAJVS [*lib 3. † Rerum Cottidianarum, siue † Aureorum.*]

Ex maleficio nascuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria, quae omnia vnius generis sunt: nam hae re tantum consistunt, id est, ipso maleficio: cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis et consensu.

5. *Idem lib. 3. Aureorum.*

Si quis absentis negotia gesserit: si quidem ex mandatu; palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus inuicem experiri possunt de eo, quod alterum alteri ex bona fide praestare oportet: si vero sine mandatu; placuit quidem sane eos inuicem obligari: eoque nomine proditae sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum, quibus aeque inuicem experiri possunt de eo, quod ex bona fide alterum alteri praestare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is, qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse; neque vllum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem longe magis is, cujus negotia gesta sunt, ignorans, aut contraxisse, aut deliquisse intelligi potest? sed vtilitatis causa receptum est, inuicem eos obligari. † Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum suorum mandant: deinde, nouis causis interuenientibus, ex necessitate diutius absunt: quorum negotia deperire iniquum erat: quae sane deperirent, si vel is, qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod vtiliter de suo impendisset; vel is, cujus gesta essent, aduersus eum, qui inuasisset negotia ejus, nullo jure agere posset.

§. 1. Tutelae quoque judicio qui tenentur, non proprie ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur: sed quia sane nec ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. † Et hoc autem casu mutuae sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore; sed et contra tutor cum pupillo habet actionem,

nem, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori ejus obligauerit.

§. 2. Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: nam neque cum defuncto, neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intelligitur; maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est. §. 3. Is quoque, qui non debitum accipit per errorem soluentis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, et eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus: sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse, qui enim soluit per errorem, magis distrahendae obligationis animo, quam contrahendae dare videtur.

§. 4. Si judex litem suam fecerit *), non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, et vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri.

§. 5. Is quoque, ex cujus coenaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat, dejectum effusumue aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. † Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere. † Ideo si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, et quid ex coenaculo ejus dejectum effusumue sit, siue quid positum suspensumue habuerit, cujus casus periculosus est: JVLIANO placuit, in patrem, neque de peculio, neque noxalem dandam esse actionem; sed cum ipso filio agendum.

§. 6. Item exercitor nauis, aut cauponae; aut stabuli, de damno aut furto, quod in naue, aut caupona, aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri videtur; si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exerceret, cum enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta haec actio, et aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

*) Tit. tot. Instit. de Obligationibus, quae quasi ex delicto nascuntur.

6. PAVLVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

In omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

7. POMPONIVS *lib.* 15. *ad Sabinum.*

Actiones aduersus patrem filio praestari non possunt, dum in potestate ejus est filius.

8. *Idem lib.* 16. *ad Sabinum.*

Sub hac conditione, si volam, nulla fit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis, nam nec heres promissoris ejus, qui nunquam dare voluerit, tenetur: quia haec conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit.

9. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Filiusfamilias suo nomine nullam actionem habet, nisi injuriarum, et quod vi aut clam, [et] depositi, et commodati: vt JVLIANVS putat.

10. *Idem lib.* 47. *ad Sabinum.*

Naturales obligationes *) non eo solo aestimaatur, si actio aliqua earum nomine competit: verumetiam eo, si soluta pecunia repeti non possit.

*) L. 14. h. t. L. 16. §. 4. de Fidej. L. 13. 14. 38. 41. 44. 64. de Condict. Indeb. L. 95. §. 4. de Solut.

11. *Idem lib.* 12. *ad Sabinum.*

Quaecunque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt: et ideo neque stipulari, neque emere, vendere, contrahere, vt alter suo nomine recte agat, possumus.

*) L. 38. §. 17. de V. O.

12. POMPONIVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Ex depositi, et commodati, et mandati, et tutelae, et negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur *).

*) L. 39. L. 49. h. t. L. 9. de Probat.

13. VLPIANVS *lib.* 1. *Disputationum.*

In factum actiones etiam filii familiarum possunt exercere.

14. *Idem lib.* 7. *Disputationum.*

Serui *) ex delictis quidem obligantur: et si manumittantur, obligati remanent: ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur; sed naturaliter et obligantur, et obligant. † Denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam, liberor.

*) L. 64. de Condict. Indeb.

15. JVLIANVS *lib.* 4. *Digestorum.*

Qui cum herede egit, exceptione summotus est, ac si non in ea causa tabulae testamenti sint, vt contra eas emancipato bonorum possessio dari possit: emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor, restitui sibi actionem aduersus scriptum heredem, nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

16. *Idem lib.* 13. *Digestorum.*

Qui à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, et precario rogauit: precario possidet, nam seruus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo, proprietatem [hereditati] adquirit, ita precario dando efficit, ne res vsucapi possit. Nam et si commodauerit vel deposuerit rem peculiarem: commodati et depositi actionem hereditati adquiret. † Haec ita, si peculiare negotium contractum est: nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.

17. *Idem lib.* 33. *Digestorum.*

Omnes debitores, qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur *), cum ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset.

*) L. 83. §. 6. de V. O. L. 108. §. 4. de Legat. 1.

18. *Idem lib.* 54. *Digestorum.*

Si is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres extiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur, si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem, et contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit: quia initio ita constiterint hae duae obligationes, vt, altera in judicium deducta, altera nihilominus integra remaneret.

*) LL. 19. 32. 34. 53. 60. h. t. L. 10. de Act. E. V. L. 43. §. 1. L. 130. de R. J.

19. *Idem lib.* 73. *Digestorum.*

Ex promissione dotis non videtur lucratiua causa esse: sed quodammodo creditor aut emptor intelligitur, qui dotem petit. Porro cum creditor vel emptor ex lucratiua causa rem habere coeperit, nihilominus integras actiones retinent: sicut

ex

ex contrario, qui non ex causa lucratiua rem habere coepit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

20. ALFENVS *lib. 2. Digestorum.*

Seruus non in omnibus rebus sine poena domino dicto audiens esse solet *): sicuti si dominus hominem occidere aut furtum alicui facere seruum jussisset. Quare quamuis domini jussu seruus piraticam fecisset, judicium in eum post libertatem reddi oportet. Et quodcunque vi fecisset, quae vis à maleficio non abesset: ita oportet poenas eum pendere. † Sed si aliqua rixa ex litibus et contentione nata esset, aut aliqua vis juris retinendi causa facta esset, et ab his rebus facinus abesset: tum non conuenit Praetorem, quod seruus jussu domini fecisset, de ea re in liberum judicium dare.

*) L. 21. rer. amot. L. 11. §. 7. quod vi aut clam. L. 11. §. 3. de Injur.

21. JVLIANVS *lib. 3. ex Minicio.*

Contraxisse vnusquisque in eo loco intelligitur, in quo vt solueret, se obligauit.

22. AFRICANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Cum quis in diem mercem stipulatus fidejussorem acceperit: ejus temporis aestimatio spectanda est, quo satis acceperit.

*) L. 69. de C. E. V. L. 3. de R. C.

23. *Idem lib. 7. Quaestionum.*

Trajectitiae pecuniae nomine, si ad diem soluta non esset, poena (vti assolet) ob operas ejus, qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta: is, qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. Consultus respondit, ejus quoque temporis, quo interpellatus non esset, poenam peti posse; amplius etiam si omnino interpellatus non esset: nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset, quo minus solueret: alioquin dicendum est, si is, qui interpellare coepisset, valetudine impeditus interpellare desiisset, poenam non committi. † De illo sane potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit: an quamuis pecuniam postea offerat, nihilominus poena committatur? Et hoc rectius dicitur. Nam et si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare jusserit, neque per eum, qui dare jussus sit, steterit: non committi poenam respondit, adeo vt et illud SERVIVS rectissime existimauerit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. † Hoc idem dicendum, et cum quid ea lege venierit, vt, nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

24. POMPONIVS *lib. sing. Regularum.*

Si à furioso, cum eum compotem mentis esse putarem, pecuniam quasi mutuam acceperim, eaque in rem meam versa fuerit: condictio furioso adquiritur. Nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse, veluti cum seruus ejus stipulatur: cum furtum ei fit: aut damnum ei dando, in Legem Aquiliam committitur: aut si forte, cum creditor fuerat, fraudandi ejus causa debitor alieni rem tradiderit. † Idemque erit, si legetur ei, vel fideicommissum ei relinquatur.

§. 1. Item si is, qui seruo alieno crediderat, furere coeperit; deinde seruus in rem domini id, quod mutuum acceperat, verterit: furioso condictio adquiritur. §. 2. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, furioso condictio adquiritur. §. 3. Et qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur.

25. VLPIANVS *lib. singulari Regularum.*

Actionum genera sunt duo: in rem, quae dicitur vindicatio *): et in personam, quae condictio appellatur. † In rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus: et semper aduersus eum est, qui rem **) possidet. † In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum, et semper aduersus eundem locum habet.

*) L. 68. de R. V. L. 178. §. 2. de V. S. L. 3. h. t.
**) L. 19. de jur. fisc.

§. 1. Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. † Ex contractu actio est, quoties quis sui lucri causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, et caeteris similibus. † Ex facto actio est, quoties ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum, vel injuriam commisit, vel damnum dedit. † In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio, quae datur patrono aduersus libertum, à quo contra Edictum Praetoris in jus vocatus est. §. 2. Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur, aut honorariae *).

*) L. 35. L. 42. §. 1. f. h. t.

26. *Idem lib. 5. de Censibus.*

Omnes poenales actiones post litem inchoatam, et ad heredes transeunt.

*) L. 13. pr. L. 15. §. 14. L. 28. de injur. L. 32. pr. ad L. Falc. L. 1. §. 1. de priu. delict. L. 2. §. 4. de Collat. L. 10. de accusat. L. 87. 139. pr. 164. de R. J.

27. PAPINIANVS *lib. 27. Quaestionum.*

Obligationes, quae non propriis viribus consistunt, neque officio judicis, neque Praetoris imperio, neque Legis potestate confirmantur.

28. *Idem lib. 1. Definitionum.*

Actio, in personam infertur *): petitio, in rem: persecutio, in rem, vel in personam, rei persequendae gratia.

*) L. 10. 34. 49. f. de V. S. L. 35. §. 2. de Procur.

29. PAVLVS *lib. 4. Responsorum.*

Lucio Titio, cum ex causa judicati pecunia deberetur, et eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniae creditae non adjecit sibi praeter eam pecuniam debitam sibi ex causa judicati: Quaero, an integrae sint vtraeque Lucio Titio petitiones? PAVLVS respondit, nihil proponi, cur non sint integrae.

30. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Seruus effectus, non ideireo, quod postea indulgentia Principali libertatem consecutus est, rediisse dicitur in obligationem creditorum.

31. MAECIANVS *lib. 2. Fideicommissorum.*

Non solum stipulationes impossibili conditione adplicatae, nullius momenti sunt: sed etiam caeteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impossibili conditione interposita, aeque nullius momenti sunt, quia in ea re, quae ex duorum pluriumue consensu agitur, omnium voluntas spectetur: quorum proculdubio in hujusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment apposita ea conditione, quam sciant esse impossibilem.

32. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Cum ex vno delicto plures nascuntur actiones, sicut euenit, cum arbores furtim caesae dicuntur, omnibus experiri permitti, post magnas varietates obtinuit.

33. PAVLVS *lib.* 3. *Decretorum.*

Constitutionibus, quibus ostenditur heredes poena non teneri, placuit, si viuus conuentus fuerat, etiam poenae persecutionem transmissam videri: quasi lite contestata cum mortuo.

34. *Idem lib. sing.* [*de*] *concurrentibus actionibus.*

Qui seruum alienum injuriose verberat; ex vno facto incidit, et Aquiliam, et actionem injuriarum: injuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa: et ideo possunt vtrae competere, sed quidam, altera electa, alteram consumi: alii, per Legis Aquiliae actionem injuriarum consumi, quoniam desiit bonum et aequum esse, condemnari eum, qui aestimationem praestitit: sed si ante injuriarum actum esset, teneri eum ex Lege Aquilia: sed et haec sententia per Praetorem inhibenda est; nisi in id, quod amplius ex Lege Aquilia competit, agatur, rationabilius itaque est, eam admitti sententiam, vt liceat ei, quam voluerit actionem, prius exercere: quod autem amplius in altera est, etiam hoc exequi *).

*) L. 5. §. 1. ad L. Aquil.

§. 1. Si is, cui rem commodauero, eam subripuerit, tenebitur quidem et commodati actione, et condictione: sed altera actio alteram peremit *) aut ipso jure, aut per exceptionem **): quod est tutius.

*) L. 29. Deposit. L. 42. Locati. L. 45. pro Socio. L. 9. §. 5. de Publican. et Vectig. vid. infr. L. 60. h. t.
**) L. 38. §. 1. de Solut.

§. 2. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione, et furti; quin etiam ex locato: et poena quidem furti non confunditur, illae autem inter se miscentur. † Et hoc in Legis Aquiliae actione dicitur, si tibi commodauero vestimenta, et tu ea ruperis: vtraeque enim actiones rei persecutionem continent, et quidem post Legis Aquiliae actionem, vtique commodati finietur; post commodati, an Aquiliae remaneat in eo, quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur *): sed verius est, remanere; quia simplo accedit, et simplo subducto, locum non habet.

*) L. 27. §. 11. L. 48. ad L. Aquil. L. 50. pro Soc.

35. *Idem lib.* 1. *ad Edictum Praetoris.*

In honorariis actionibus sic esse definiendum CASSIVS ait: vt, quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur: caeterae intra annum. Honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt: vt tamen lucrum ei extorqueatur. Sicut fit in actione doli mali, et Interdicto vnde vi, et similibus. † Illae autem rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest: vt cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. † Item Publiciana, quae ad exemplum vindicationis datur. † Sed cum rescissa vsucapione redditur, anno finitur: quia contra Jus Ciuile datur.

§. 1. In Duumuiros et Rempublicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

36. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Cessat ignominia in condictionibus, quamuis ex famosis *) caussis pendeant.

*) L. 26. de Act. rer. amot. it. L. 2. d. t.

37. *Idem lib.* 4. *ad Edictum Praetoris.*

Actionis verbo *) continetur in rem, in personam, directa, vtilis, praejudicium **), sicut ait POMPONIVS: stipulationes etiam, quae Praetoriae sunt, quia actionum instar obtinent; vt damni infecti, legatorum, et si quae similes sunt. † Interdicta quoque actionis verbo continentur ***).

*) L. 34. L. 178. §. 2. et 3. de V. S.
**) L. 1. §. 2. de R. V. L. 18. pr. de Probat.
***) L. 43. f. ad L. Aquil. L. 3. pr. de Mort. infer.

§. 1. Mixtae sunt actiones, in quibus vterque actor est: vtputa finium regundorum familiae erciscundae, communi diuidundo, Interdictum Vti possidetis, Vtrubi.

38. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Non figura literarum, sed oratione, quam exprimunt literae, obligamur quatenus placuit non minus valere quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.

39. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

Filiusfamilias ex omnibus causis tanquam paterfamilias obligatur, et ob id agi cum eo, tanquam cum patrefamilias potest.

40. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Hereditariarum actionum loco habentur et legata, quamuis ab herede coeperint.

41. *Idem lib.* 22. *ad Edictum.*

Quoties Lex obligationem introducit: nisi si nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur, etiam veteres eo nomine actiones competere.

§. 1. Si [ex] eodem facto duae competant actiones, postea judicis potius partes esse, vt, quo plus sit in reliqua *) actione, id actor ferat: si tantundem aut minus, id consequatur.

*) L. 43. 47. pro Soc. L. 28. de A. E. V. L. 14. §. f. 15. quod met. caus. L. 2. §. 3. de Priuat. delict. L. 1. vi bon. rapt. L. 88. de Furt.

42. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Is, cui sub conditione legatum est, pendente conditione non est creditor: sed tunc, cum exstiterit conditio *), quamuis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse.

*) L. 26. de Stipul. Seru.

§. 1. Creditores *) eos accipere debemus, qui aliquam actionem vel ciuilem habent, (sic tamen, ne exceptione summoueantur), vel honorariam [actionem], vel in factum.

*) L. 10. 11. 12. 55. de V. S. L. 108. eod.

43. PAVLVS *lib.* 72. *ad Edictum.*

Obligari potest paterfamilias, suae potestatis, pubes, compos mentis. † PVPILLVS sine tutoris auctoritate non obligatur Jure ciuili. Seruus autem ex contractibus non obligatur,

44. *Idem lib.* 74. *ad Edictum Praetoris.*

Obligationum fere quatuor causae sunt: aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus, aut accessio.

§. 1. Circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. † Ex die: veluti: calendis Martiis dare spondes? cujus natura haec est, vt ante diem non exigatur. † Ad diem autem: Vsque ad calendas dare spondes? Placet etiam ad tempus obligationem constitui non posse: non magis, quam legatum. Nam quod alicui deberi coepit, certis modis desinit deberi, plane post tempus stipulator vel pacti conuenti, vel doli mali exceptione summoueri poterit. Sic et in tradendo, si quis dixerit, se solum sine superficie tradere: nihil proficit, quo minus et superficies transeat, quae natura solo cohaeret. §. 2. Conditio vero efficax est, quae in constituenda obligatione inseritur, non quae post perfectam eam ponitur: veluti, Centum dare spondes, nisi nauis ex Asia venerit? sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conuenti, vel doli mali.

§. 3. Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem: nam alterius solutio totam obligationem interimit; nec

nec alter peti potest, vtique quamdiu vtrumque est. §. 4. Accessio vero in obligatione, aut personae, aut rei fit: personae, cum mihi aut Titio stipulor: Rei, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor; vbi quaeritur, an ipso jure fiat liberatio homine soluto Titio? §. 5. Si ita stipulatus sim: Si fundum non dederis, centum dare spondes? sola centum (in) stipulatione sunt, in exsolutione fundus.

§. *6.* Sed si nauem fieri stipulatus sum, et si non feceris, centum: videndum, vtrum duae stipulationes sint, pura, et conditionalis, et existens sequentis conditio non tollat priorem; an vero transferat in se, et quasi nouatio prioris fiat? quod magis verum est.

45. *Idem lib. 5. ad Plautium.*

Is, qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit, et is, priusquam super eo promissor conueniretur, decesserit, non tenetur: non enim per eum stetisse videtur, quo minus eum praestaret.

46. *Idem* [*lib. 7. ad Plautium.*]

Furiosus et pupillus, vbi ex re actio venit *), obligantur, etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate: veluti si communem fundum habeo cum his, et aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit, nam judicio communi diuidundo obligabuntur.

*) L. 24. h. t. L. 12. de R. C.

47. *Idem ex lib. 14.* [*ad Plautium*]

ARRIANVS ait, multum interesse, quaeras, vtrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur? Vbi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum. Vbi de liberando, ex diuerso, vt facilior sis ad liberationem. *)

*) L. 125. de R. J. L. 6. pr. de J. et J. L. 5. pr. de poen. L. 19. pr. de Condict. Indeb. L. 99. pr. de V. O.

48. *Idem lib. 16.* [*ad Plautium.*]

In quibuscunque negotiis sermone opus non est, sufficiente consensu, iis etiam surdus interuenire potest: quia potest intelligere et consentire; veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, et caeteris.

49. *Idem lib. 18.* [*ad Plautium.*]

Ex contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur *): veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is, apud quem depositum est. Quo casu etiam cum filiusfamilias, aut seruus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis.

*) L. 7. depos. L. 157. §. 2. de R. J.

50. POMPONIVS *lib. 7. ex Plautio.*

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur: ei potestas est, quolibet ejus anni die dandi.

51. CELSVS *lib. 3. Digestorum.*

Nihil aliud est actio, quam jus, quod sibi debeatur, judicio persequendi.

52. MODESTINVS *lib. 2. Regularum.*

Obligamur aut re, aut verbis, aut simul vtroque; aut consensu, aut Lege, aut Jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato *).

*) §. 8. J. h. T. L. 131. §. 1. de V. S. L. 25. §. 1. h. t.

§. 1. Re obligamur, cum res ipsa intercedit. §. 2. Verbis, cum praecedit interrogatio, et sequitur congruens responsio. §. 3. Re et Verbis pariter obligamur, cum et res interrogationi intercedit. §. 4. Consentientes in aliquam rem, [ex] consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur.

§. 5. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum praeceptum Legis, aut contra facimus.

§. 6. Jure honorario obligamur ex his, quae Edicto perpetuo, vel Magistratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur. §. 7. Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod praeceptum est: quod euenit in necessario herede. §. 8. Ex peccato obligamur, cum in facto quaestionis summa constitit.

§. 9. Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis verbis hoc exprimi possit. §. 10. Sed et nutu solo *) pleraque consistunt.

*) L. 93. §. 1. de A. v. O. H. L. 65. §. 3. ad SC. Treb. L. 21. de legat: L. 3. L. 17. de nouat.

53. *Idem lib. 3. Regularum.*

Plura delicta in vna re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus vti probatum est. Nam si ex vna obligatione plures actiones nascantur, vna tantummodo, non omnibus, vtendum est. *)

*) L. 34. h. t. L. 43. de R. J.

§. 1. Cum generaliter adjicimus, eiue, ad quem ea res pertinebit: et adrogati, et eorum, qui jure nobis succedunt, personas comprehendimus.

54. *Idem lib. 5. Regularum.*

Contractus imaginarii etiam in emptionibus juris vinculum non obtinent, cum fides facti simulatur, non intercedente veritate.

55. JAVOLENVS *lib. 12. Epistolarum.*

In omnibus rebus, quae dominium transferunt, concurrat, oportet, affectus ex vtraque parte contrahentium: nam siue ea venditio, siue donatio, siue conductio, siue quaelibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus vtriusque consentit, perduci ad effectum [id,] quod inchoatur non potest.

56. POMPONIVS *lib. 20. ad Quintum Mucium.*

Quaecunque actiones serui mei nomine mihi coeperunt competere, vel ex duodecim Tabulis, vel ex Lege Aquilia, vel injuriarum, vel furti: eaedem durant, etiam si seruus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. † Sed et condictio ex furtiua causa competit: nisi si nactus possessionem serui, aut alienavero, aut manumisero eum.

57. *Idem lib. 36.* [*ad Quintum Mucium.*]

In omnibus negotiis contrahendis, siue bona fide sint, siue non sint, si error aliquis interuenit, vt aliud sentiat, (puta) qui emit, aut qui conducit, aliud, qui cum his contrahit: nihil valet, quod acti sit. † Et idem in societate quoque coëunda respondendum est, vt si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valet ea societas, quae in consensu consistit.

58. CALLISTRATVS *lib. 1. Edicti monitorii.*

Sciendum est, ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire.

59. [LICINIVS RVFINVS *lib. 8. Regularum.*

Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem jure naturali obligatur.] *)

*) L. 41. de Condict. Indeb. v. L. 127. de V. O.

60. VLPIANVS *lib. 17. ad Edictum.*

Nunquam actiones poenales de eadem pecunia concurrentes alia aliam consumit. *)

*) L. 130. de R. J. L. 1. §. 22. L. 2. §. 1. de tut. et rat. distrah. add. L. 14. de accus. L. 41. f. de de Poen. L. 34. L. 53. h. t.

61. SCAEVOLA *lib.* 28. *Digeſtorum.*

Procurator Seji admiſit ſubſcriptionem ad argentarium vaſcularium in verba infra ſcripta: Λούκιος Καλάνδιος ἐπέγνων, καθὼς προγέγραπται, ἐστὶν λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τόσα. [Id eſt,] Lucius Kalandius recognoui, quemadmodum ſupra ſcriptum eſt, reliqua à nobis debentur tot illi. Quaero, an Cajum Sejum obligare potuit? Reſpondit, Sejum, ſi alioquin obligatus non eſſet, non propter quod ea ſcriptura, quae proponeretur, interpoſita ſit, obligatum eſſe.

§. 1. Seja cum ſalarium conſtituere vellet, ita epiſtolam emiſit: Lucio Titio ſalutem. Si (in) eodem animo, et eadem affectione circa me es, qui ſemper fuiſti: ex continenti acceptis literis meis, diſtracta re tua, veni: hoc tibi, quamdiu viuam, praeſtabo, annuos decem, ſcio enim, quia valde me bene ames. Quaero, cum et rem ſuam diſtraxerit Lucius Titius, et ad eam profectus ſit, et ex eo cum ea ſit: an ei ex his epiſtolis ſalarium annuum debeatur? Reſpondit, ex perſonis cauſiſque, eum, cujus notio ſit, aeſtimaturum, an actio danda ſit.

De Verborvm Significatione.

21. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Princeps *bona* concedendo videtur etiam *obligationes* concedere.

Regvlae Jvris.

14. POMPONIVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

In omnibus *obligationibus*, in quibus dies non ponitur, *praeſenti die debetur.*

159. PAVLVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Non vt *ex pluribus cauſis deberi* nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit *noſtrum eſſe.*

171. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Nemo ideo *obligatur,* quia recepturus eſt ab alio, quod praeſtiterit.

AD TIT. XV.

De REBVS CREDITIS, si *CERTVM PETETVR*, et de CONDICTIONE.

(Dig. 12. T. 1.)

1. VLPIANVS [*lib.* 26. *ad Edictum*]

Ere eſt, prius quam ad verborum interpretationem perueniamus pauca de ſignificatione ipſius Tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia jura ſub hoc Titulo Praetor inſeruit; ideo rerum creditarum titulum praemiſit, omnes enim contractus, quos alienam fidem ſecuti inſtituimus, complectitur: nam, vt Lib. 1. Quaeſtionum Celsvs ait, credendi generalis appellatio eſt, ideo ſub hoc Titulo Praetor, et de commodato, et de pignore edixit: nam cuicunque rei adſentiamur, alienam fidem ſecuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. † Rei quoque verbum, vt generale, Praetor elegit.

2. PAVLVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Mutuum damus recepturi non eandem ſpeciem, quam dedimus (alioquin commodatum erit, aut depoſitum), ſed idem genus: nam ſi aliud genus, veluti, vt pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum.

§. 1. Mutui datio conſiſtit in his rebus, quae pondere, numero, menſura conſiſtunt: quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire, quia in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem, quam ſpecie, nam in caeteris rebus ideo in creditum ire non poſſumus, quia aliud pro alio inuito creditori ſolui non poteſt. *)

*) Obſt. L. 22. h. t.

§. 2. Appellata eſt autem mutui datio ab eo, quod de meo tuum fit: et ideo ſi non fiat tuum, non naſcitur obligatio.

§. 3. Creditum ergo à mutuo differt, qua genus à ſpecie: nam creditum conſiſtit extra eas res, quae pondere, numero, menſura continentur: ſicut, ſi eandem rem recepturi ſumus, creditum eſt. † Item mutuum non poteſt eſſe, niſi proficiſcatur pecunia: creditum autem interdum, etiamſi nihil proficiſcatur, veluti ſi poſt nuptias dos promittatur.

§. 4. In mutui datione oportet dominum eſſe dantem, *) nec obeſt, quod filiusfamilias et ſeruus, dantes peculiares nummos, obligant: id enim tale eſt, quale ſi voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet mei nummi non fuerint.

*) L. 16. h. t.

§. 5. Verbis quoque credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interpoſito: veluti ſtipulatione.

3. POMPONIVS *lib.* 27. *ad Sabinum.*

Cum quid mutuum dederimus, etſi non cauimus, vt aeque bonum nobis redderetur *), non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere ſit, reddere: veluti vinum nouum pro vetere, nam † in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum eſt: id autem agi intelligitur, vt ejusdem generis, et eadem bonitate ſoluatur, qua datum ſit.

*) L. 59. de Contrah. Emt.

4. VLPIANVS *lib.* 34. *ad Sabinum.*

Si quis nec cauſam, nec propoſitum foenerandi habuerit, et tu empturus praedia, deſideraueris mutuam pecuniam, nec volueris creditae nomine, antequam emiſſes, ſuſcipere, atque ita creditor, quia neceſſitatem forte proficiſcendi habebat, depoſuerit apud te hanc eandem pecuniam, vt, ſi emiſſes, crediti nomine obligatus eſſes, hoc depoſitum periculo eſt ejus, qui ſuſcepit. Nam et qui rem vendendam acceperit, vt pretio vteretur, periculo ſuo rem habebit.

§. 1. Res pignori data, pecunia ſoluta, condici poteſt: et fructus ex injuſta cauſa percepti condicendi ſunt. Nam et ſi colonus poſt luſtrum completum, fructus perceperit, condici eos conſtat: ita demum, ſi non ex voluntate domini percepti ſunt: nam, ſi ex voluntate, proculdubio ceſſat condictio.

§. 2. Ea, quae vi fluminum importata ſunt, condici poſſunt.

5. POMPONIVS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Quod te mihi dare oporteat, ſi id poſtea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum conſtat. † Sed cum quaeratur, an per te factum ſit, animadverti debebit, non ſolum in poteſtate tua fuerit id, necne; aut dolo malo feceris, quo minus eſſet vel fuerit, necne; ſed etiam, ſi aliqua juſta cauſa ſit, propter quam intelligere deberes te dare oportere.

6. PAVLVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Certum eſt, cujus ſpecies vel quantitas, quae in obligatione verſatur, aut nomine ſuo, aut ea demonſtratione, quae nominis vice fungitur, qualis quantaque ſit, oſtenditur. Nam et

Pedi-

PEDIVS libro primo de stipulationibus † nihil referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua vice fungantur, quae tantundem praestent.

7. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Omnia, quae inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniae: et ideo et conditiones.

8. POMPONIVS *lib. 6. ex Plautio.*

Proinde mutui datio interdum pendet, vt ex postfacto confirmetur, veluti, si dem tibi mutuos nummos, vt si conditio aliqua extiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus: item, si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere; quia heredis ex die aditae hereditatis videntur nummi fuisse, vt credita pecunia peti possit. Nam IVLIANVS ait, et traditiones ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum.

9. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, siue ex certo contractu petatur, siue ex incerto. Licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio: caeterum si in diem sit vel sub conditionem obligatio, ante diem vel conditionem non potero agere.

§. 1. Competit haec actio etiam ex legati causa, et ex Lege Aquilia: sed et ex causa furtiua per hanc actionem condicitur. Sed et si ex Senatusconsulto agetur, competit haec actio: veluti si is, cui fiduciaria hereditas restituta est, agere volet.

§. 2. Siue autem suo nomine quis obligatus sit, siue alieno, per hanc actionem recte conuenitur. §. 3. Quoniam igitur ex omnibus contractibus haec certi condictio competit, siue re fuerit contractus factus, siue verbis, siue conjunctim, referendae sunt nobis quaedam species, quae dignum habent tractatum, an haec actio ad petitionem eorum sufficiat.

4. Numeraui tibi decem, et haec alii stipulatus sum: nulla est stipulatio. An condicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus: vno, qui re factus est, id est, numeratione: alio, qui verbis, id est, inutiliter: quoniam alii stipulari non potui? Et puto, posse.

§. 5. Idem erit, si à pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus *), cui tutore [auctore] credidi: nam et tunc manebit mihi condictio ex numeratione. §. 6. Item quaeri potest, et si, quod tibi numeraui, sub impossibili conditione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit condictio.

*) L. 59. de Oblig. et Act.

§. 7. Sed et, si ei numerauero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto, pupillo eum comparandum: quoniam et stipulando sibi adquirit. §. 8. Si nummos meos tuo nomine dedero, velut tuos, absente te et ignorante, ARISTO scribit, adquiri tibi condictionem. IVLIANVS quoque de hoc interrogatus lib. 10. scribit, veram esse ARISTONIS sententiam, nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua, dedero, tibi adquiratur obligatio; cum quotidie credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, vt nostro nomine creditor [meus et] futuro debitori nostro.

§. 9. Deposui apud te decem, postea permisi tibi vti. NERVA, PROCVLVS, etiam antequam moueantur, condicere, quasi mutua, tibi haec posse ajunt. Et est verum, vt et MARCELLO videtur, animo enim coepit possidere: ergo transit periculum ad eum, qui mutuum rogauit, et poterit ei condici.

10. *Idem lib. 2. ad Edictum.*

Quod si ab initio, cum deponerem, vti tibi, si voles, permisero, creditam non esse, antequam mota sit: quoniam debitum iri non est certum.

11. *Idem lib. 26. ad Edictum.*

Rogasti me, vt tibi pecuniam crederem, ego, cum non haberem, lancem tibi dedi, vel massam auri, vt eam venderes, et nummis vtereris: si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. Quod si lancem, vel massam sine tua culpa perdideris prius, quam venderes, vtrum mihi, an tibi perierit, quaestionis est? mihi videtur NERVAE distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem, vel massam, necne: vt, si venalem habui, mihi perierit; quemadmodum si alii dedissem vendendam; quod si non fui proposito hoc, vt venderem, sed haec causa fuit vendendi, vt tu vtereris, tibi eam periisse; et maxime, si sine vsuris credidi.

§. 1. Si tibi dedero decem [sic,] vt nouem debeas: PROCVLVS ait, et recte, non amplius te ipso jure debere, quam nouem. Sed si dedero, vt vndecim debeas, putat PROCVLVS, amplius, quam decem condici non posse.

*) L. 17. pr. de Pact.

§. 2. Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur? Et quidem si seruus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua. Fugitiuus autem, vel alius seruus, contra voluntatem domini credendo, non facit accipientis. Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si extant: aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. Quod si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt.

*) L. 5. §. 2. ad exhib. L. 23. §. 6. L. 27. §. 3. de R. V. L. 131. de R. J.

12. POMPONIVS *lib. 6. ex Plautio.*

Si à furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri, IVLIANVS ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri *). † Item si is, qui seruo crediderat, furere coeperit, deinde seruus in rem domini id verterit: condici furiosi nomine posse. † Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit, et consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri *). L. 24. pr. de O. et A.

13. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Nam et si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit; sed, consumptis eis, nascitur condictio.

§. 1. Vnde PAPINIANVS lib. 8. Quaestionum ait: Si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris. Quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quaerit? Et ait, condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram.

§. 2. Si seruus communis decem crediderit, puto, siue administratio seruo concessa est, siue non, et consumantur nummi, quinum competere actionem. Nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere, lib. 8. Quaestionum PAPINIANVS scribit: etiamsi singula corpora communia fuerint.

14. *Idem lib. 29. ad Edictum.*

Si filiusfamilias contra Senatusconsultum mutuatus pecuniam soluerit, patri nummos vindicanti nulla exceptio objicietur, sed si fuerint consumpti à creditore nummi, MARCELLVS ait, cessare condictionem: quoniam † toties condictio datur,

 quo-

quoties, ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset; in proposito autem non esset. Denique per errorem soluti contra Senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

15. *Idem lib.* 31. *ad Edictum.*

Singularia quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam: Nam si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamuis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est: vt, cum ex causa mandati pecuniam mihi debebas, et conuenerit, vt crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia, et à me ad te profecta.

*) L. 34. pr. Mandat.

16. PAVLVS *lib* 32. *ad Edictum.*

Si socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam [pecuniam] facit, licet caeteri dissenserint. Quod si communem numerauit, non alias creditam efficit, nisi caeteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit.

17. VLPIANVS *lib.* 1. *Disputationum.*

Cum filiusfamilias viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae ageret: responsum est à SCAEVOLA, extraordinario judicio esse illi subueniendum.

*) L. 18. §. 1. de Judic.

18. *Idem lib.* 7. *Disputationum.*

Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias: JVLIANVS scribit, donationem non esse. Sed an mutua sit, videndum. Et puto, nec mutuam esse: magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare, si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione vti poterit: quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti.

§. 1. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi. Sed in vtroque casu, consumptis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

19. JVLIANVS *lib.* 10. *Digestorum.*

Non omnis numeratio eum, qui accepit, obligat, sed quoties id ipsum agitur, vt confestim obligaretur. Nam et is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quam si exstitisset casus, in quem obligatio collata fuisset; veluti, si donator conualuisset, aut is, qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, vt aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset, an id futurum esset, cessabit obligatio: cum vero certum esse coepisset, futurum id non esse, obligabitur, qui accepisset; veluti, si Titio decem dedero, vt Stichum intra Kalendas manumitteret, ante Calendas nullam actionem habebo, post Kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit.

§. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut soluendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quam quod facto ejus intelligitur ad eum, qui acceperit, peruenisse. Quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum vel in solutum acceperat, alii porro in creditum vel in solutum dederit. consumpta ea, et ipse pupillo obligatur, vel cum à se liberabit; et eum, cui dederit, obligatum habebit, [vel se ab eo liberabit.] Nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum, qui acceperit? item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo, qui acceperit. **)

*) L. 9. pr. de Auct. Tut.

**) L. 24. §. 2. de O. et A.

20. *Idem lib.* 18. *Digestorum.*

Si tibi pecuniam donassem, vt tu mihi eandem crederes, an credita fieret? Dixi, in hujusmodi propositionibus non propriis verbis nos vti: nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam, donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, vt omnimodo penes accipientem maneret, creditam non esse, quia exsoluendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac conditione accepit, vt mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed haec intelligenda sunt propter subtilitatem verborum: benignius tamen est, vtrumque valere.

21. *Idem lib.* 48. *Digestorum.*

Quidam existimauerunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, et reliqua persequi: neque eum, qui fundum suum diceret, partem duntaxat judicio persequi, sed in vtraque causa humanius facturus videtur Praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cum ad officium ejus pertineat, lites diminuere.

22. *Idem lib.* 4. *ex Minicio.*

Vinum, quod mutuum datum erat, per judicem petitum est, quaesitum est, cujus temporis aestimatio fieret: vtrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res judicaretur? SABINVS respondit, si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset: (si non, quanti tunc) cum petitum esset. † Interrogaui, cujus loci pretium sequi oporteat? Respondit, si conuenisset, vt certo loco redderetur, quanti eo loco esset: si dictum non esset, quanti vbi esset petitum.

23. AFRICANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Si cum seruum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, et vendiderim: mortuo eo, posse te mihi pretium condicere, JVLIANVS ait; quasi ex re tua locupletior factus sim.

24. VLPIANVS *lib. sing. Pandectarum.*

Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet: sed illa condictitia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

25. *Idem lib. sing.* [*de Officio*] *Consularium.*

Creditor, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecuniam, quam crediderit, priuilegium exigendi habebit.

26. *Idem lib.* 5. *Opinionum.*

Si pecuniam militis, procurator ejus mutuam dedit, fidejussoremque accepit: exemplo eo, quo si tutor pupilli, aut curator juuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi, cujus pecunia fuerit, placuit.

27. *Idem lib.* 10. *ad Edictum.*

Ciuitas mutui datione obligari potest, si ad vtilitatem ejus pecuniae versae sunt: alioquin ipsi soli, qui contraxerunt, non ciuitas, tenebuntur.

28. CAJVS *lib.* 21. *ad Edictum Prouinciale.*

Creditor, qui non idoneum pignus accepit, non amittit exactionem ejus debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

29. PAV-

29. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Si institorem seruum dominus habuerit, posse dici JVLIANVS ait, etiam condici ei posse: quasi jussu ejus contrahatur, à quo praepositus sit.

30. *Idem lib.* 5. *ad Plautium.*

Qui pecuniam creditam accepturus, spospondit creditori futuro, in potestate habet, nec accipiendo se [ei] obstringat.

31. *Idem lib.* 17. *ad Plautium.*

Cum fundus vel homo per condictionem petitus esset, puto, hoc nos jure vti, vt post judicium acceptum causa omnis restituenda sit: id est, omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandae tempore *) solutus fuisset.

*) L. 15. rem rat. hab.

§. 1. Seruum tuum imprudens à fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est: SABINVS CASSIVS, posse te mihi hominem condicere: sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. Et hoc verum est: nam et JVLIANVS ait, videndum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonae fidei emptori. Quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, vt pretium soluat; si consumpti sint, actio de peculio euanescit. Sed adjicere debuit JVLIANVS, non aliter domino serui venditorem ex empto teneri, quam si ei pretium solidum et quaecunque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus serui praestaret. Idem dici debet, si bonae fidei possessori soluissem: si tamen actiones, quas aduersus eum habeam, praestare domino paratus sim.

32. CELSVS *lib.* 5. *Digestorum.*

Si [et] me, et Titium mutuam pecuniam rogaueris, et ego meum debitorem tibi promittere jusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse: an mihi obligaris? Subsisto: si quidem nullum negotium mecum contraxisti, sed propius est, vt obligari te existimem: non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest:) *) sed quia pecunia mea, [quae] ad te peruenit, eam mihi à te reddi bonum et aequum est.

*) L. 1. §. 3. de Pact.

33. MODESTINVS *lib.* 10. *Pandectarum.*

Principalibus Constitutionibus cauetur, ne hi, qui prouinciam regunt, quiue circa eos sunt negotientur, mutuamue pecuniam dent, foenusue exerceant

34. PAVLVS *lib* 2. *Sententiarum.*

Praesidis prouinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, et foenebrem exercere possunt.

§. 1. Praeses prouinciae mutuam pecuniam foenebrem sumere non prohibetur.

35. MODESTINVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Periculum nominum ad eum, cujus culpa deterius factum probari potest, pertinet.

36. JAVOLENVS *lib.* 1. *Epistolarum*

Pecuniam, quam mihi sine conditione debebas, jussu meo promisisti Attio sub conditione, eum, pendente conditione, in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tanquam sub contraria conditione eam mihi spospondisti: si pendente conditione petam, an nihil acturus sum? Respondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine conditione stipulatus sum, etiamsi conditio in persona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub conditione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat: perinde est enim, ac si nulla stipulatio interuenisset, pendente autem causa conditionis, idem petere non possum: quoniam, cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

37. PAPINIANVS *lib.* 1. *Definitionum.*

Cum ad praesens tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur, et, si conditio vera sit, stipulatio tenet: quamuis tenere contrahentes conditionem ignorent; veluti, si Rex Parthorum viuit, centum [millia] dare spondes? Eadem sunt, et cum in praeteritum conditio confertur.

38. SCAEVOLA *lib.* 1. *Quaestionum.*

Respiciendum enim esse, an, quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitum iri.

39. PAPINIANVS *lib.* 1. *Definitionum.*

Itaque tunc potestatem conditionis obtinet, cum in futurum *) confertur.

*) L. 10. §. 1. de condit. inst. L. 9. §. 1. de Nouat.

40. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Lecta est in Auditorio AEMILII PAPINIANI, Praefecti praetorio, Jurisconsulti, cautio hujusmodi: Lucius Titius scripsi me accepisse à Publio Maeuio quindecim mutua numerata mihi de domo: et haec quindecim proba recte dari Kalendis futuris stipulatus est Publius Maeuius, spospondi ego Lucius Titius. Si die supra scripta summa Publio Maeuio, eiue ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisue eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post soluam, poenae nomine, in dies triginta, inque denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Maeuius, spospondi ego Lucius Titius. Conuenitque inter nos, vti pro Maeuio ex summa supra scripta menstruos refundere debeam denarios tricenos ex omni summa ei, herediue ejus. Quaesitum est de obligatione vsurarum: quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat? Dicebam, quia pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, vsuras adjecisset, igitur, finito primo mense, primae pensionis vsuras currere: et similiter post secundum et tertium tractum vsuras non solutae [pecuniae] pensionis crescere: nec ante sortis non solutae vsuras peti posse, quam ipsa sors peti potuerat. † Pactum autem, quod subjectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad vsurarum, quae priore parte simpliciter in stipulationem venissent: pactumque id tantum ad exceptionem prodesse, et ideo, non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis vsuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. † Sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, vt etiam vsurae ex eo tempore, quo moram fecit, accedant, et, si (vt ille putabat) ad exceptionem tantum prodesset pactum, (quamuis sententia diuersa obtinuerit), tamen vsurarum obligatio ipso jure non committetur: non enim in mora est is, à quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed [si] quantitatem, quae medio tempore colligitur, stipulamur, cum conditio exstiterit, sicut est in fructibus, idem et in vsuris potest exprimi, vt ad diem non soluta pecunia, quo competit vsurarum nomine, ex die interpositae stipulationis praestetur.

41. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Ejus, qui in prouincia Stichum seruum Kalendario praeposuerat, Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber, et ex parte heres erat scriptus; qui status sui ignarus, pecunias defuncti aut exegit, aut credidit, vt interdum stipularetur, et pignora acciperet: consulebatur, quid de his juris esset? Placebat, debitores quidem, ei, qui soluissent, liberatos esse;

esse; si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse: earum autem summarum nomine, quae ad Stichum peruenissent, familiae ercifcundae quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere, quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex majore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam et si tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas, deinde, mortuo me, ignorans dederis, accipientis non facies. Neque enim sicut illud receptum est, vt debitores soluentes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, vt credendo nummos alienaret. Quare, si nulla stipulatio internenisset, neque, [vt] creditam pecuniam, pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. Quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset, nam si nominatim, forte Titio domino suo, mortuo jam, dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus, quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse; sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi, vel alieni serui bona fide seruiunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri: post aditam vero à coheredibus hereditatem, non aeque idem dici [potest], vtique si scirent eum sibi coheredem datum; quoniam tunc non possunt videri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur, coheredes ejus id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint: potest adhuc idem respondere, quo quidem casu illud eneuturum, vt, si suae conditionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire videantur.

42. CELSVS *lib. 6. Digestorum.*

Si ego decem stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Sejo, quanto minus à Titio consequi possim, si decem petiero à Titio, non liberatur Sejus: alioquin nequicquam mihi cauetur, at, si judicatum fecerit Titius, nihil vltra Sejus tenebitur. Sed si cum Sejo egero, quantumcumque est, quo minus à Titio exigere potuero eo tempore, quo judicium inter me et Sejum acceptum est, tanto minus à Titia postea petere possum.

§. 1. LABEO ait, cum decem curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit: quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere judicium, si reum locupletem offerat.

ad §. 1.

a) DE CONDICTIONE INDEBITI.

(Dig. 12. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Nunc videndum de indebito soluto. §. 1. Et quidem, si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens *) se non debere soluit, cessat repetitio.

*) L. 24. 26. §. 3. L. 50. 62. h. t. L. 53. de R. J.

2. *Idem lib. 16. ad Sabinum.*

Si quis sic soluerit, vt si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit: negotium enim contractum est inter eos.

§. 1. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum, vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit, repetetur: vel si post multum temporis emerserit aes alienum, vel codicilli diu celati, prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. Nam Diuus HADRIANVS circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit, actionem dandam ei, secundum quem de hereditate judicatum est.

3. PAPINIANVS *lib. 28. Quaestionum.*

Idem est, et si, solutis legatis, noua et inopinata causa hereditatem abstulit: veluti, nato posthumo, quem heres in vtero fuisse ignorabat; vel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obiisse falso praesumpserat, nam vtiles actiones posthumo, vel filio, qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, Imperator TITVS ANTONINVS rescripsit: scilicet quod bonae fidei possessor, in quantum locupletior factus est, tenetur, nec periculum hujusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit.

4. PAVLVS *lib. 3. ad Sabinum.*

Idem Diuus HADRIANVS rescripsit, et si aliud testamentum proferatur.

5. VLPIANVS *lib 16 ad Sabinum.*

Nec nouum, vt quod alius soluerit, alius repetat: nam et cum minor viginti quinque annis, inconsulte adita hereditate, solutis legatis, in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est.

6. PAVLVS *lib. 3. ad Sabinum.*

Si Procurator tuus indebitum soluerit, et tu ratum non habeas, posse repeti LABEO libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non posse repeti. CELSVS: ideo, quoniam † cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, vt soluat creditori: neque postea expectandum sit, vt ratum habeat.

§. 1. Idem LABEO ait, si procuratori indebitum solutum sit, et dominus ratum non habeat, posse repeti. §. 2. CELSVS ait: eum, qui procuratori debitum soluit, continuo liberari: neque ratihabitionem considerari, quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur, [et] ideo si ratum non habeatur, à procuratore repetendum.

§. 3. JVLIANVS ait, neque tutorem, neque procuratorem soluentes, repetere posse: neque interesse, suam pecuniam an pupilli vel domini soluant.

7. POMPONIVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Quod indebitum per errorem soluitur, aut ipsum, aut tantundem repetitur *).

*) L. 19. §. 2. h. t. L. 25. in f. de Praescr. verb.

8. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Quod nomine mariti, qui soluendo non sit, alius mulieri soluisset, repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. VLPIANVS *lib. 66 ad Edictum.*

Nam et maritus, si, cum facere nihil possit, dotem soluerit, in ea causa est, vt repetere non possit.

10. PAVLVS *lib. 7. ad Sabinum.*

In diem debitor, adeo debitor est, vt ante diem solutum repetere non possit *).

*) L. 17. h. t.

11. VLPIANVS *lib. 35. ad Edictum.*

Si is, cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus, quam in peculio est, soluerit, repetere non potest.

12. PAVLVS *lib. 7. ad Sabinum.*

Si fundi mei vsumfructum tibi dedero, falso existimans me eum tibi debere, et, antequam repetam, decesserim: condictio ejus ad heredem quoque meum transibit.

13. *Idem*

13. *Idem lib.* 10. *ad Sabinum.*

Naturaliter etiam seruus obligatur, et ideo si quis nomine ejus soluat, vel ipse manumissus (vt POMPONIUS scribit) ex peculio, cujus liberam administrationem habeat, repeti non poterit *): et ob id et fidejussor pro seruo acceptus [tenetur]: et pignus pro eo datum tenebitur: et si seruus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit, vtilis pigneratitia reddenda est.

*) L. 19. pr. h. t. L. 10. de O. et A. L. 9. in f. de Jur. et Fact. Ignor.

§. 1. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, et locupletior factus est, si pubes factus soluat, non repetit.

14. POMPONIUS *lib.* 21 *ad Sabinum.*

Nam † hoc natura aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

15. PAULUS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Indebiti soluti condictio naturalis est. Et ideo etiam quod rei solutae accessit, venit in condictionem: vt puta partus, qui ex ancilla natus sit; vel quod alluuione accessit; imo et fructus *), quos is, cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem venient.

*) L. 26. §. 12. L. 65. §. 5. et 8. h. t. L. 38. §. 2. de Vsur.

§. 2. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competet, vt vel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicujus rei, tradidissem, condicerem. Sed et si possessionem tuam fecissem, ita vt tibi per longi temporis praescriptionem auocari non possit, etiam sic recte tecum per indebitam condictionem agerem. §. 2. Sed et si vsusfructus in re soluta alienus sit, deducto vsufructu, à te condicam.

16. POMPONIUS *lib.* 15. *ad Sabinum.*

Sub conditione debitum, per errorem solutum, pendente quidem conditione *), repetitur, conditione autem existente repeti non potest.

*) L. 18. h. t.

§. 1. Quod autem sub incerto die *) debetur, die existente non repetitur.

*) L. 56. h. t. L. 75. de Condit. et demonstr.

17. VLPIANUS [*lib.* 2. *ad Edictum.*]

Nam si, cum moriar, dare promisero, et antea soluam: repetere me non posse, CELSUS ait. Quae sententia vera est.

18. *Idem lib.* 47. *ad Sabinum.*

Quod si ea conditione debetur, quae omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest: licet sub alia conditione, quae an impleatur, incertum est, si ante soluatur, repeti possit.

19. POMPONIUS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Si poenae causa ejus, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio manet: et ideo solutum repeti non potest.

§. 1. Quamuis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit; veluti si is, qui heredem se, vel bonorum possessorem, falso existimans, creditori hereditario soluerit; hic enim neque verus heres liberatus erit, et is, quod dedit, repetere poterit, [quamuis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit].

§. 2. Si falso existimans debere, nummos soluero, qui pro parte alieni pro parte mei fuerunt, ejus summae partem dimidiam, non corporum, condicam. §. 3. Si putem, me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, et Pamphilum soluam, repetam quasi indebitum solutum: nec enim pro eo, quod debeo, videor id soluisse.

§. 4. Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter soluerint: CELSUS ait; singulos quina repetituros: quia, cum decem deberent, viginti soluissent: et quod amplius ambo soluerint, ambo repetere possunt.

20. JULIANUS *lib.* 10. *Digestorum.*

Si reus, et fidejussor soluerint pariter, in hac causa non differunt à duobus reis promittendi: quare omnia, quae de his dicta sunt, et ad hos transferre licebit.

21. PAULUS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Plane si duos reos non ejusdem pecuniae, sed alterius obligationis, constitutis, vt puta Stichi aut Pamphili, et pariter duos datos, aut togam, vel denaria mille: non idem dici poterit in repetitione, vt partes repetant; quia nec soluere ab initio sic poterunt. Igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit soluere, vt alterius repetitio impediatur.

22. POMPONIUS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Sed [et] si me putem tibi aut Titio promisisse, cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, et Titio soluero: repetere à Titio potero.

§. 1. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi, incerti condicam, vt iter mihi concedatur.

23. VLPIANUS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Eleganter POMPONIUS quaerit: si quis suspicetur transactionem factam [vel] ab eo, cui heres est, vel ab eo, cui procurator est, et quasi ex transactione dederit, quae facta non est; an locus sit repetitioni? Et ait, repeti posse: ex falsa enim causa datum est. † Idem puto dicendum, et si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. † Sed et si resoluta sit transactio, idem erit dicendum.

§. 1. Si post rem judicatam quis transegerit, et soluerit, repetere poterit: idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti. Hoc enim IMPERATOR ANTONINUS cum D. PATRE suo rescripsit, retineri tamen, atque compensari in causam judicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. † Quid ergo, si appellatum sit; vel hoc ipsum incertum sit, an judicatum sit, vel an sententia valeat? Magis est, vt transactio vires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quae nullo remedio attemptari potest, transigitur.

§. 2. Item, si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet, posse repeti, quod datum est: quia transactio Senatusconsulto infirmatur. §. 3. Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit, dolo quidem id sit, sed tamen sententia valet, potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus poterit exceptione doli vti post secuti, dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, amplius petit: et ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit. Sane quidem ob causam dedit: neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta, sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim vtrumque debet locum habere, et repetitio, et exceptio. §. 4. Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est, solutum ex falsa ejus causa repeti posse.

24. *Idem lib. 46. ad Sabinum.*

Si is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, vt liberaretur: condicere non potest.

25. *Idem lib. 47. ad Sabinum.*

Cum duo pro reo fidejussissent decem, deinde reus tria soluisset, et postea fidejussores quina, placuit eum, qui posterior soluerit, repetere tria posse, hoc merito, quia tribus à reo solutis septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

26. *Idem lib. 26. ad Edictum.*

Si non sortem quis, sed vsuras indebitas soluit, repetere non poterit, si sortis debitae soluit: sed si supra legitimum modum soluit: Diuus SEVERVS rescripsit, (quo jure vtimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum; et si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde et si ante sors fuerit soluta, vsurae supra legitimum modum solutae, quasi sors indebita, repetuntur. Quid, si simul soluerit? Poterit dici, et tunc repetitionem locum habere.

§. 1. Supra duplum autem vsurae, et vsurarum vsurae, nec in stipulatum deduci, nec exigi possunt: et solutae repetuntur: quemadmodum futurarum vsurarum vsurae. §. 2. Si quis falso se sortem debere credens, vsuras soluerit, potest condicere: nec videtur sciens indebitum soluisse.

§. 3. Indebitum autem solutum accipimus, non solum, si omnino non debeatur, sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat, quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione, soluit.

§. 4. Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solui: competere repetitionem MARCELLVS lib. 20. Digestorum scribit, et centum manere stipulationem. Licet enim placuit, rem pro pecunia solutam parere liberationem: tamen si ex falsa debiti quantitate majoris pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum pecunia †: nemo enim inuitus compellitur ad communionem. Sed et condictio integrae rei manet, et obligatio incorrupta: ager autem retinebitur, donec debita pecunia soluatur.

§. 5. Idem MARCELLVS ait: si pecuniam debens, oleum dederit pluris pretii, quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi majorem modum debens: superfluum olei esse repetendum, non totum, et ob hoc peremptam esse obligationem.

§. 6. Idem MARCELLVS adjicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur, aestimatione facta solutio pecuniae solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed partis indebitae [pretium].

§. 7. Adeo autem perpetua exceptio parit condictionem, vt JVLIANVS lib. 10. scripsit: si emptor fundi damnauerit heredem suum, vt venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere. Idemque, et si debitorem suum damnauerit liberare, et [ille] ignorans soluerit.

§. 8. Qui filiofamilias soluerit, cum esset ejus peculiaris debitor, si quidem ignorauit ademptum ei peculium, liberatur: si scit, et soluit, condictionem non habet; quia sciens indebitum soluit. §. 9. Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus si soluerit, et patri suo heres effectus, velit vindicare nummos, exceptione summouebitur à vindicatione nummorum.

§. 10. Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falso soluerit, repetere potest. §. 11. Hereditatis vel bonorum possessori, si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si vero is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest.

§. 12. Libertus, cum se putaret operas patrono debere, soluit, condicere eum non posse, quamuis putans se obligatum soluit, JVLIANVS lib. 10. Digestorum scripsit. Natura enim operas patrono libertus debet. † Sed et si non operae patrono sunt solutae, sed, cum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit pecunia et soluit, repetere non potest. † Sed si operas patrono exhibuit, non officiales, sed fabriles, veluti pictorias, vel alias, dum putat se debere, videndum, an possit condicere? Et CELSVS lib. 6. Digestorum putat, eam esse causam operarum, vt non sint eaedem, neque ejusdem hominis: neque eidem exhibentur: nam plerumque robur hominis, aetas temporis, oportunitasque naturalis mutat causam operarum, et ideo nec volens quis reddere potest. Sed hae [inquit] operae recipiunt aestimationem, et interdum licet aliud praestemus, (inquit) aliud condicimus: vtputa, fundum indebitum dedi, et fructus condico: vel hominem indebitum, et hunc sine fraude modico distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes; vel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci, nonne aestimari haec debent? Sic et in proposito ait, posse condici, quanti operas essem conducturus. Sed, si delegatus sit à patrono officiales operas, apud MARCELLVM lib. 20. Digestorum quaeritur? et dicit MARCELLVS, non teneri eum: nisi forte in artificio sint, hae enim, jubente patrono, et alii edendae sunt. Sed si soluerit officiales delegatus, non potest condicere, neque ei, cui soluit, creditori, cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit; neque patrono, quia natura ei debentur.

§. 13. Si decem aut Stichum stipulatus, soluam quinque: quaeritur, an possim condicere? Quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam, si liberor, cessat condictio; si non liberor, erit condictio? Placuit autem, (vt CELSVS lib. 6. et MARCELLVS lib. 20. Digestorum scripsit,) non perimi partem dimidiam obligationis, ideoque eum, qui quinque soluit, in pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque, aut Stichum: et, si praestiterit residua quinque, videri eum et in priora debita soluisse; si autem Stichum praestitisset, quinque eum posse condicere, quasi indebita. Sic posterior solutio comprobabit, priora quinque vtrum debita, an indebita soluerentur. Sed et si post soluta quinque, et Stichus soluatur, et malim ego habere quinque, et Stichum reddere, an sim audiendus, quaerit CELSVS? Et putat, natam esse quinque condictionem: quamuis vtroque simul soluto, mihi retinendi, quod vellem arbitrium daretur.

§. 14. Idem ait, et si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solui. Idem et si duo sint promissoris heredes. Secundum quae liberatio non contingit, nisi aut vtrique quina, aut vtrique partes Stichi fuerunt solutae.

27. PAVLVS *lib. 28. ad Edictum.*

Qui loco certo debere existimans indebitum soluit, quolibet loco repetet: non enim existimationem soluentis eadem species repetitionis sequitur.

28. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Judex si male absoluit, et absolutus sua sponte soluerit, repetere non potest

29. VLPIANVS *lib. 2. Disputationum.*

Interdum persona locum facit repetitioni: vtputa, si pupillus sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, soluerit, nam in his personis generaliter repetitioni locum

locum esse non ambigitur. Et, si quidem exstant nummi, vindicabuntur: consumptis vero, condictio locum habebit.

30. *Idem lib.* 10. *Disputationum.*

Qui inuicem creditor, idemque debitor est, in [his] casibus, in quibus compensatio locum non habet, si soluit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti; sed sui crediti petitionem.

31. *Idem lib.* 1. *Opinionum.*

Is, qui plus, quam hereditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit, indebiti promissi habet condictionem.

32. JVLIANVS *lib.* 10. *Digestorum.*

Cum is, qui Pamphilum aut Stichum debet, simul vtrumque soluerit, si posteaquam vtrumque soluerit, aut vterque, aut alter ex his desiit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit in soluto, quod superest.

§. 1. Fidejussor cum paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam soluerit, condicere stipulatori poterit: et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est, nihil autem interest, fidejussor, an heres ejus soluat. Quod si huic fidejussori reus heres extiterit et soluerit, nec repetet, et liberabitur. §. 2. Mulier, si in ea opinione sit, vt credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa ex qua solutum repeti non potest.

§. 3. Qui hominem generaliter promisit, similis est ei, qui hominem aut decem debet, et ideo, si, cum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet: alium autem quemlibet dando, liberari poterit.

33. *Idem lib.* 39. *Digestorum.*

Si in area tua aedificassem, et tu aedes possideres, condictio locum non habebit: quia nullum negotium inter nos contraheretur, nam is, qui non debitam pecuniam soluerit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem aedificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. † Sed [et] si is, qui in aliena area aedificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. Et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo, quam per retentionem impensas seruare posse.

34. *Idem lib.* 40. *Digestorum.*

Is, cui hereditas tota per fideicommissum relicta est, et praeterea fundus, si decem dedisset heredi, et heres suspectam hereditatem dixerit, et eam ex Trebelliano restituerit, causam dandae pecuniae non habet: et ideo, quod eo nomine, quasi implendae conditionis gratia, dederit, condictione repetet.

35. *Idem lib.* 45. *Digestorum.*

Qui ob rem non defensam soluit, quamuis postea defendere paratus est, non repetet, quod soluerit.

36. PAVLVS *lib.* 5. *Epitomarum Alfeni Digestorum.*

Seruus cujusdam, insciente domino, magidem commodauit, is, cui commodauerat, pignori eam posuit, et fugit: qui accepit, non aliter se redditurum ajebat, quam si pecuniam accepisset; accepit à seruulo, et reddidit magidem: Quaesitum est, an pecunia ab eo repeti possit? Respondit, si is, qui pignori accepisset magidem, alienam scit apud se pignori deponi, furti cum se obligasse; ideoque, si pecuniam à seruulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti, sed si nescisset alienam apud se deponi, non esse furem. † Item si pecunia ejus nomine, à quo pignus acceperat, à seruo ei soluta esset, non posse ab eo repeti.

37. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Seruum meum insciens à te emi, pecuniamque tibi solui. Eam me à te repetiturum, et eo nomine condictionem mihi esse, omnimodo puto: siue scisses meum esse, siue ignorasses.

38. AFRICANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Frater à fratre, cum in ejusdem potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit. Quaesitum est, an repetere possit? Respondit, vtique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum: pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset; naturalem enim obligationem, quae fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo vt, si praelegatum filio, eidemque debitori [id] fuisset, deductio hujus debiti à fratre ex eo fieret, idque maxime consequens esse ei sententiae, quam JVLIANVS probaret: si extraneo quid debuisset, et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum judicio eum familiae ereiscundae recuperaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. Igitur, [et] si re integra familiae ereiscundae agatur, ita peculium diuidi aequum esse, vt ad quantitatem ejus indemnis à coherede praestetur, porro eum, quem aduersus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem [esse] praestandum.

§. 1. Quaesitum est, si pater filio crediderit, isque emancipatus soluat, an repetere possit? Respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem, argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset.

§. 2. Contra si pater, quod filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem, eodem argumento probatur: quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt, et si extraneus heres exheredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset.

§. 3. Legati satis accepi, et cum fidejussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum: posse eum repetere existimauit.

*) L. 47. h. t.

39. MARCIANVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Si quis, cum à fideicommissario sibi cauere poterat, non cauerit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse, Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

40. *Idem lib.* 3. *Regularum.*

Qui † exceptionem perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. Sed hoc non est perpetuum, nam si quidem ejus causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest; vt accidit in Senatusconsulto de intercessionibus: *) vbi vero in odium ejus, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur; veluti si filius familias contra Macedonianum **) mutuam pecuniam acceperit, et paterfamilias factus soluerit, non repetit.

*) L. 16. §. 1. f. ad SC. Vellej.

**) L. 9. §. 4. 5. L. 10. ad SC. Maced.

§. 1. Si pars domus, quae in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, et eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso, constat: et si sine deductione domum tradiderit, posse incerti condici, quasi plus debito dederit. §. 2. Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operae ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit à liberto, repeti potest.

41. NERATIVS *lib. 6. Membranarum.*

Quod pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit, soluerit, repetitio est: quia nec natura debet. *)

*) L. 6. de V. O.

42. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Poenae non solent repeti, cum depensae sunt.

43. PAVLVS *lib. 3. ad Plautium.*

Si quis jurasset se dare non oportere, ab omni contentione discedetur: atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

44. *Idem lib. 14. ad Plautium.*

Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit, tametsi ab alio, quam vero debitore, solutum est.

*) arg. L. 23. de Solut. L. 39. de N. G.

45. JAVOLENVS *lib 2. ex Plautio.*

Si is, qui hereditatem vendidit, et emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat, non retinuit, repetere poterit: quia † plus debito solutum per condictionem recte recipietur.

46. *Idem lib. 4. ex Plautio.*

Qui heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis soluit, ipse quidem repetere non potest, sed si ignorante herede nummos ejus tradidit, dominus [ait] eos recte vindicabit. † Eadem causa rerum corporalium est.

47. CELSVS *lib. 6. Digestorum.*

Indebitam pecuniam per errorem promisisti: eam, qui pro te fidejusserat, soluit: Ego existimo, si nomine tuo soluerit fidejussor, te fidejussori, stipulatorem tibi obligatum fore, nec exspectandum est, vt ratum habeas: quoniam potes videri id ipsum mandasse, vt tuo nomine solueretur, sin autem fidejussor suo nomine soluerit quod non debebat, ipsum à stipulatore repetere posse: quoniam indebitam jure gentium pecuniam soluit *), quo minus autem consequi poterit ab eo, cui soluit, à te mandati judicio consecuturum; si modo, per ignorantiam, petentem exceptione non summouerit.

*) Arg. L. 26. §. 3. L. 66. h. t. L. 29. §. 5. Mandat.

48. *Idem lib. 6. Digestorum.*

Qui promisit, si aliquid à se factum sit, vel, cum aliquid factum sit, dare se decem, si prius, quam id factum fuerit, quod promisit, dederit, non videbitur fecisse, quod promisit: atque ideo repetere potest.

49. MODESTINVS *lib. 3. Regularum.*

His solis pecunia condicitur, quibus quoquo modo soluta est: non quibus proficit.

50. POMPONIVS *lib. 5. ad Quintum.*

Quod quis sciens indebitum dedit hac mente, vt postea repeteret, repetere non potest.

51. *Idem lib. 6. ad Quintum Mucium.*

Ex † quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea, si soluerimus, repetere non possumus.

52. *Idem lib. 27. ad Quintum Mucium.*

Damus aut ob causam, aut ob rem. † Ob causam, praeteritam; veluti cum ideo do, quod aliquid à te consecutus sum vel, quia aliquid à te factum est: vt etiam si falsa causa sit, repetitio ejus pecuniae non sit. † Ob rem vero datur, vt aliquid sequatur: quo non sequente, repetitio competit.

53. PROCVLVS *lib. 7. Epistolarum.*

Dominus testamento seruo suo libertatem dedit, si decem det; seruo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem: Quaeritur, quis repetere potest? PROCVLVS respondit: Si ipse seruus peculiares nummos dedit, cum ei à domino id permissum non esset, manent nummi domini, eosque non per condictionem, sed in rem actione petere debet, si autem alius rogatu serui suos nummos dedit, facti sunt mei, eosque dominus serui, cujus nomine dati sunt: per condictionem petere potest. Sed tum benignius, quam vtilius est, recta via ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

54. PAPINIANVS *lib. 2. Quaestionum.*

Ex his omnibus causis, quae jure non valuerunt, vel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, condictioni locus erit.

55. *Idem lib. 6. Quaestionum.*

Si vrbana praedia locauerit praedo, quod mercedis nomine ceperit ab eo, qui soluit, non repetetur: sed domino erit obligatus. † Idemque juris erit in vecturis nauium, quas ipse locauerit; aut exercuerit, item mercedibus seruorum, quorum operae per ipsum fuerint locatae, nam si seruus non locatus mercedem, vt domino, praedoni retulit, non fiet accipientis pecunia: quod si vecturas nauium, quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, quia non est liberatus soluendo. Quod ergo dici solet, praedoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

56. *Idem lib. 8. Quaestionum.*

Sufficit ad causam indebiti, incertum esse, temporaria sit, an perpetua exceptionis defensio: nam si quis, ne conueniatur, donec Titius Consul fiat, paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio, quae ad tempus est, Titio Consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur, repeti, vt enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si ex die debitor soluit: ita prorsum defensio juris, quae causam incertam habet, condictionis instar obtinet.

57. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Cum indebitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est. §. 1. Creditor, vt procuratori suo debitum redderetur, mandauit, majore pecunia soluta, procurator indebiti causa conuenietur. Quod si nominatim, vt major pecunia solueretur, delegauit, indebiti cum eo, [qui] delegauit, erit actio: quae non videtur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

58. *Idem lib. 9. Responsorum.*

Seruo manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento peruenerit; post acceptam sine judice pecuniam, ingenuus pronunciatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit.

59. *Idem lib. 2. Definitionum.*

Si fidejussor jure liberatus, soluerit errore pecuniam, repetenti non oberit: si vero reus promittendi per errorem, et ipse postea pecuniam soluerit, non repetet, cum prior solutio, quae fuit irrita, naturale vinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

60. PAVLVS *lib. 3. Quaestionum.*

JVLIANVS verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc judicio, negabat soluentem repetere posse: quia nec absolutus, nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit, siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit: quia ex vna causa alterius solutionis origo proficiscitur.

§. 1. Vbi autem quis, quod pure debet, [sub conditione] nouandi animo promisit, plerique putant, pendente nouatione solu-

solutum repetere posse: quia, ex qua obligatione solnat, adhuc incertum sit, idemque esse, etiam si diuersas personas ponas eandem pecuniam pure, et sub conditione, nouandi animo promisisse, sed hoc dissimile est: in stipulatione enim pura, et conditionali, eundem debiturum certum est.

61. SCAEVOLA *lib.* 5 *Responsorum.*

Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea, non sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt: Quaeritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant? Respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem, vel pupillo non deberi: creditoribus autem aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

62. MAECIANVS *lib.* 4. *Fideicommissorum.*

Fideicommissum in stipulatione deductum, tametsi non debitum fuisset, quia tamen à sciente, fidei explendae causa promissum esset, debetur.

63. CAJVS *lib. singulari de Casibus.*

NERATIVS casum refert, vt quis id, quod soluerit, repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: velut, si is, qui cum certum hominem deberet, statu liberum dederit, nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit: nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

64. TRYPHONINVS *lib.* 7. *Disputationum.*

Si quod dominus seruo debuit, manumisso soluit, quamuis existimans ei [se] aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale agnouit debitum, vt enim libertas naturali jure continetur, et dominatio ex gentium jure introducta est, ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

*) L. 26. §. 12. L. 10. de O. et A. L. 16. §. 4. de Fidejuss.

65. PAVLVS *lib.* 17. *ad Plautium.*

In summa, vt generaliter de repetitione tractemus, sciendum est dari, aut ob transactionem, aut ob causam, aut propter conditionem, aut ob rem, aut indebitum, in quibus omnibus quaeritur de repetitione.

§. 1. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur: nam si lis fuit, hoc ipsum, quod à lite disceditur, causa videtur esse. Sin autem euidens calumnia detegitur, et transactio imperfecta est, repetitio dabitur.

§. 2. Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adjuta ab eo putaui, licet non sit factum: quia donari volui, quamuis falso mihi persuaserim, repeti non posse.

*) L. 52. h. t.

§. 3. Sed agere per condictionem propter conditionem legati vel hereditatis, siue non sit mihi legatum, siue ademptum legatum, possum, vt repetam, quod dedi; quoniam non contrahendi animo dederim, quia causa, propter quam dedi, non est secuta. † Idem, et si hereditatem adire nolui, vel non potui. Non idem potest dici, si seruus meus sub conditione heres institutus sit, et ego dedero, deinde manumissus adierit: nam hoc casu secuta res est. §. 4. Quod ob rem datur, ex bono et aequo habet repetitionem: veluti, si dem tibi, vt aliquid facias *), nec feceris.

*) L. 3. §. 7. de Condict. Caus. dat.

§. 5. Ei, qui indebitum repetit, et fructus et partus restitui debent, deducta impensa. §. 6. In frumento indebito soluto et bonitas est: et, si consumpsit frumentum, pretium repetet. §. 7. Sic habitatione data, pecuniam condicam: non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses.

§. 8. Si seruum indebitum tibi dedi, eumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium ejus: si nesciens, non teneberis; sed propter operas ejus liberti, et vt hereditatem ejus restituas. §. 9. Indebitum est non tantum, quod omnino non debetur: sed et quod alii debetur, si alii soluatur: aut si id, quod alius debebat, alius, quasi ipse debeat, soluat.

66. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Haec condictio ex bono et aequo *) introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, reuocare consueuit.

*) L. 15. pr. h. t.

67. SCAEVOLA *lib.* 5. *Digestorum.*

Stichus testamento ejus, quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem, vt jussus erat, dedit: postmodum se ingenuum comperit: nec reliquorum annorum dedit et pronunciatus est ingenuus: Quaesitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, vt indebitam datam repetere, et qua actione possit? Respondit, si eam pecuniam dedit, quae neque ex operis suis, neque ex re ejus, cui bona fide seruiebat, quaesita sit, posse repeti.

§. 1. Tutor creditori pupilli sui plus, quam debebatur, exsoluit: et tutelae judicio pupillo non imputauit: Quaero, an repetitionem aduersus creditorem haberet? Respondit, habere.

§. 2. Titius, cum multos creditores haberet, in quibus et Sejum, bona sua priuatim facta venditione Maeuio concessit, vt satis creditoribus faceret: sed Maeuius soluit pecuniam Sejo, tanquam debitam, quae jam à Titio fuerat soluta: Quaesitum est, cum postea reperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae, cui magis repetitio pecuniae indebitae solutae competit, Titio debitori, an Maeuio, qui in rem suam procurator factus est? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, ei, qui postea soluisset.

§. 3. Idem quaesiit, an pactum, quod in pariationibus adscribi solet in hunc modum, ex hoc contractu nullam inter se controuersiam amplius esse, impediat repetitionem? Respondit, nihil proponi cur impediret.

§. 4. Lucius Titius Cajo Sejo minori annis viginti quinque pecuniam certam credidit, et ab eo aliquantum vsurarum nomine accepit: [et] Caji Seji minoris heres aduersus Publium Maeuium à Praeside prouinciae in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium solueret: [et] nec quicquam de vsuris ejusdem sortis, quas Sejus minor annis viginti quinque exsolueret, repetendis tractatum apud Praesidem, aut ab eo est pronunciatum. Quaero, an vsuras, quas Cajus Sejus minor annis viginti quinque, quoad viueret, creditori exsolueret, heres ejus repetere possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, condici id, quod vsurarum nomine defunctus soluisset, non posse. † Item quaero, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit? Respondit, ne hoc quidem.

b) DE CONDICTIONE CAVSA DATA, CAVSA NON SECVTA.

(Dig. 12. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Si ob rem non inhonestam data sit pecunia, vt filius emanciparetur, vel seruus manumitteretur, vel à lite discedatur, causa secuta repetitio cessat.

§. I. Si parendi conditioni causa, tibi dedero decem, mox repudiauero hereditatem vel legatum, possum condicere.

2. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Sed et si falsum testamentum sine scelere ejus, qui dedit, vel inofficiosum pronuncietur, veluti causa non secuta, decem repetentur.

3. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Dedi tibi pecuniam, ne ad judicem iretur: quasi decidi, an possim condicere, si mihi non caueatur, ad judicem non iri? Et est verum, multum interesse, vtrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an vt et mihi repromittatur; non iri: si ob hoc, vt [et] repromittatur, condici poterit, si non repromittatur: si, vt ne eatur, condictio cessat; quamdiu non itur.

§. I. Idem erit, et si tibi dedero, ne Stichum manumittas: nam secundum distinctionem supra scriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. §. 2. Sed si tibi dedero, vt Stichum manumittas, si non facis, possum condicere: aut si me poeniteat [condicere possum].

§. 3. Quid, si ita dedi, vt intra certum tempus manumittas? si nondum tempus praeteriit, inhibenda erit repetitio, nisi poeniteat: quod si praeteriit, condici poterit. † Sed si Stichus decesserit, an repeti, quod datum est, possit? PROCVLVS ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem esse: si minus, cessare. §. 4. Quinimo et si nihil tibi dedi, vt manumitteres, placuerat tamen, vt darem, vltro tibi competere actionem, quae ex hoc contractu nascitur, id est, condictionem, defuncto quoque eo.

§. 5. Si liber homo, qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit, vt eum manumittam, et fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quaeritur? Et JVLIANVS lib. II. Digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. NERATIVS etiam libro Membranarum refert, Paridem pantomimum à Domitia Neronis filia decem, quae ei pro libertate dederat, repetisse per judicem; nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens liberum accepisset.

§. 6. Si quis, quasi statu liber, mihi decem dederit, cum jussus non esset, condicere eum decem CELSVS scribit.

§. 7. Sed si seruus, qui testamento heredi jussus erat decem dare, et liber esse, codicillis pure libertatem accepit, et id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? Et refert, patrem suum CELSVM existimasse, repetere eum non posse. Sed ipse CELSVS naturali aequitate motus, putat repeti posse. Quae sententia verior est: quanquam constet (vt et ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo; qui acceperit, remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptum.

§. 8. Subtilius illud quoque tractat, an ille, qui se statu liberum putauerit, nec fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui vtique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem? Et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam et cum tibi nummos meos, quasi tuos do, non facio tuos. † Quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit, cui putabat se jussum? Si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit jam liber factus: fient accipientis.

§. 9. Quanquam permissum sit statu libero, etiam de peculio dare implendae conditionis causa, si tamen vult heres nummos saluos facere, potest eum vetare dare, sic enim fiet, vt [et] statu liber perueniat ad libertatem, quasi impleta conditione, cui parere prohibitus est: et nummi non peribunt, sed is, quem testator accipere voluit, aduersus heredem in factum actione agere potest, vt testatori pareatur.

4. *Idem lib.* 39. *ad Edictum.*

Si quis accepto tulerit debitori suo, cum conueniret, vt expromissorem daret, nec ille det: potest dici, condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

5. *Idem lib.* 2. *Disputationum.*

Si pecuniam ideo acceperis, vt Capuam eas, deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis, vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceceris: an condici possit, videndum? Et, cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare, sed cum liceat poenitere ei, qui dedit, procul dubio repetetur id, quod datum est: nisi forte tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam, nam si ita res se habeat, vt licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, vt necesse habeas proficisci, vel sumptus, qui necessarii fuerunt ad profectionem, jam fecisti, vt manifestum sit, te plus forte, quam accepisti, erogasse, condictio cessabit: sed, si minus erogatum sit, condictio locum habebit; ita tamen, vt indemnitas tibi praestetur ejus, quod expendisti.

§. I. Si seruum quis tradiderit alicui ita, vt ab eo intra certum tempus manumitteretur, si poenituerit eum, qui tradiderit, et super hoc eum certiorauerit, et fuerit manumissus post poenitentiam: attamen actio propter poenitentiam competit ei, qui dedit. Plane si non manumiserit, constitutio succedit, facitque eum liberum, si nondum poenituerat eum, qui in hoc dedit.

§. 2. Item si quis dederit Titio decem, vt seruum emat, et manumittat, deinde poeniteat: si quidem nondum emptus est, poenitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit; ne si postea emat, damno adficietur. Si vero jam sit emptus, poenitentia non facit injuriam ei, qui redemit, sed pro decem, quae accepit, ipsum seruum, quem emit, restituet, aut si ante decessisse proponatur, nihil praestabit; si modo per eum factum non est: quod si fugit, nec culpa ejus contigit, qui redemit, nihil praestabit, plane repromittere eum oportet, si in potestatem suam peruenerit, restitutum iri.

§. 3. Sed si accepit pecuniam, vt seruum manumittat, isque fugerit prius, quam manumittatur, videndum an condici possit, quod accepit? Et, si quidem distracturus erat hunc seruum, et propter hoc non distraxit, quod acceperat, vt manumittat, non oportet ei condici. Plane cauebit, vt, si in potestatem suam peruenerit seruus, restituat id, quod accepit, eo minus, quo vilior seruus factus est propter fugam. † Plane si adhuc eum manumitti velit, is qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus, totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum seruum consequi: necesse est, aut ipsum ei dari, aut, quod dedit, restitui. Quod si distracturus non erat eum, oportet id, quod accepit, restitui: nisi forte diligentius eum habiturus esset, si non accepisset, vt manumitteret: tunc enim non est aequum, cum et seruo, et toto pretio carere.

§. 4. Sed vbi accepit, vt manumitteret, deinde seruus decessit: si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, vt dicamus refundere eum, quod accepit, quod si moram non fecit, sed, cum profectus esset ad Praesidem, vel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decesserit, verius est, si quidem distracturus erat, vel quo ipse vsurus, oportere dici, nihil eum refundere debere: enimuero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc seruum dicimus obiisse, decederet enim et si non accepisset, vt manumitteret; nisi forte profectio manumissionis gratia,

gratia, morti causam praebuit, vt vel à latronibus sit interfectus, vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

6. *Idem lib. 3. Disputationum.*

Si extraneus pro muliere dotem dedisset, et pactus esset, vt, quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiae secutae: quia de his casibus solummodo fuit conuentum, qui matrimonium sequuntur, nuptiae autem secutae non sint; quaerendum erit, vtrum mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat? Et verisimile est, in hunc quoque casum, eum, qui dat, sibi prospicere, nam, quasi causa non secuta, habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato: nisi forte euidentissimis probationibus mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, vt ipsi magis mulieri, quam sibi prospiceret.

§. 1. Sed et si pater pro filia det, et ita conuenit, nisi euidenter aliud actum sit, condictionem patri competere, MARCELLVS ait.

7. JVLIANVS *lib. 16. Digestorum.*

Qui se debere pecuniam mulieri putabat, jussu ejus, dotis nomine promisit sponso, et soluit; nuptiae deinde non intercesserunt: quaesitum est, vtrum ipse potest repetere [eam] pecuniam, qui dedisset, an mulier? NERVA et ATILICINVS responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum, sed si, eum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret; si autem vere debitor fuisset, et ante nuptias soluisset, et nuptiae secutae non fuissent, ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, vt ad nihil aliud debitor compellatur, nisi vt cedat ei condictitia actione.

§. 1. Fundus dotis nomine traditus, si nuptiae insecutae non fuerint, condictione repeti potest: fructus quoque [condici] poterunt. Idem juris est de ancilla, et partu ejus.

8. NERATIVS *lib. 2. Membranarum.*

Quod SERVIVS in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum justam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intelligendum est: vt si diuortium intercesserit prius, quam vtraque persona justam aetatem habeat, sit ejus pecuniae repetitio, donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod enim ex ea causa, nondum coito matrimonio datur (cum sic detur, tanquam in dotem peruenturum): quamdiu peruenire potest, repetitio ejus non est.

9. PAVLVS *lib. 17. ad Plautium.*

Si donaturus mulieri, jussu ejus sponso numeraui, nec nuptiae secutae sunt, mulier condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, et pecuniam in hoc dedi, vt, si nuptiae secutae essent, mulieri dos adquireretur: si non essent secutae, mihi redderetur: quasi ob rem datur, et, re non secuta, ego à sponso condicam.

§. 1. Si quis indebitam pecuniam, per errorem, jussu mulieris, sponso ejus promisisset, et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali vti non potest, maritus enim suum negotium gerit: et nihil dolo facit, nec decipiendus est; quod fit, si cogatur indotatam vxorem habere. Itaque aduersus mulierem condictio ei competit: vt aut repetat ab ea quod marito dedit: aut vt liberetur, si nondum soluerit. Sed si, soluto matrimonio, maritus peteret, in eo duntaxat exceptionem obstare [debere], quod mulier receptura esset.

10. JAVOLENVS *lib. 1. ex Plautio.*

Si mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet, pecuniam, quae sibi debebatur, acceptam fecit, neque nuptiae insecutae sunt, recte ab eo pecunia condicetur, quia nihil interest, vtrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per acceptilationem peruenerit.

11. JVLIANVS *lib. 10. Digestorum.*

Si heres arbitratu liberti certa summa monumentum jussus facere, dederit liberto pecuniam, et is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur.

12. PAVLVS *lib. 6. ad Legem Juliam et Papiam.*

Cum quis mortis causa donationem, cum conualuisset donator, condicit, fructus quoque donatarum rerum, et partus, et quod adcreuit rei donatae, repetere potest.

13. MARCIANVS *lib 3. Regularum.*

Si filius contulerit fratri, quasi adgniturus bonorum possessionem, et non adgnouit, repetere eum posse, MARCELLVS lib. 5. Digestorum scribit.

14. PAVLVS *lib. 3. ad Sabinum.*

Si procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit: sed ipse dominus tenetur, vt JVLIANVS scribit. Quod si dominus ratum non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur, non enim quasi indebitum datum [repetetur], sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniae falsus procurator; cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.

15. POMPONIVS *lib. 26. ad Sabinum.*

Cum seruus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, vt, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is eum tradidit Praefecto Vigilum, quasi in facinore deprehensum: Praefectus Vigilum eum summo supplicio adfecit. Ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. LABEO ait, posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit, quominus exhiberet. Sed PROCVLVS dari oportere ita ait, si fecisses ejus hominem: quo casu ad exhibendum agere te non posse, sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum eum eo, quia re aliena ita sit vsus, vt sciret se inuito domino vti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

16. CELSVS *lib. 3. Digestorum.*

Dedi tibi pecuniam, vt mihi Stichum dares. vtrum id contractus genus pro portione emptionis et venditionis est? an nulla hic alia obligatio est, quam ob rem dati re non secuta? In quod procliuior sum, et ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum; quod ideo tibi dedi, vt mihi Stichum dares. Finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere à te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris, et rursus si tuus est Stichus, et pro euictione ejus promittere non vis, non liberaberis, quo minus à te pecuniam repetere possim.

c) DE CONDICTIONE OB TVRPEM, VEL *INJVSTAM CAVSAM.*

(Dig. 12. T. 5.)

1. PAVLVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Omne, quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam: et ob rem, aut turpem aut honestam: turpem autem, aut vt

dantis

dantis sit turpitudo, non accipientis; aut [vt] accipientis duntaxat, non etiam dantis; aut vtriusque.

§. 1. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta non est. §. 2. Quod si turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest.

2. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Vt puta, dedi tibi, ne sacrilegium facias, ne furtum; ne hominem occidas, in qua specie IVLIANVS scribit, si tibi dedero, ne hominem occidas, condici posse.

§. 1. Item si tibi dedero, vt rem mihi reddas depositam apud te, vel vt instrumentum mihi redderes. §. 2. Sed si dedi, vt secundum me in bona causa judex pronunciaret, est quidem relatum, condictioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit; judicem enim corrumpere videtur; et non ita pridem IMPERATOR noster constituit, litem eum perdere.

3. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Vbi autem et dantis, et accipientis turpitudo versatur, non posse repeti dicimus: veluti si pecunia detur, vt male judicetur.

4. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Idem, si ob stuprum datum sit; vel si quis in adulterio deprehensus, redemerit se: cessat enim repetitio, idque SABINVS et PEGASVS responderunt.

§. 1. Item si dederit fur, ne proderetur, quoniam vtriusque turpitudo versatur, cessat repetitio. §. 2. Quoties autem solius accipientis turpitudo versatur, CELSVS ait, repeti posse: veluti, si tibi dedero, ne mihi injuriam facias.

§. 3. Sed quod meretrici datur, repeti non potest: vt LABEO et MARCELLVS scribunt, sed noua non ea ratione, quod vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix. §. 4. Si tibi indicium dedero, vt fugitiuum meum indices, vel furem rerum mearum: non poterit repeti, quod datum est: nec enim turpiter accepisti. Quod si à fugitiuo meo acceperis, ne eum indicares, condicere tibi hoc, quasi furi, possim: sed si ipse fur indicium à me accepit, vel furis, vel fugitiui socius, puto condictionem locum habere.

5. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Si à seruo meo pecuniam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret: siue indicasset, siue non, repetitionem fore ejus pecuniae, PROCVLVS respondit.

6. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Sabinum.*

Perpetuo SABINVS probauit veterum opinionem, existimantium, † id, quod ex injusta causa apud aliquem sit, posse condici. In qua sententia etiam CELSVS est.

7. POMPONIVS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Ex ea stipulatione, quae per vim extorta esset, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

8. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Si ob turpem causam promiseris Titio, quamuis, si petat, exceptione doli mali, vel in factum summouere eum possis: tamen, si solueris, non posse [te] repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est, turpitudo superesset: porro autem si et dantis, et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse, et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

9. *Idem lib.* 5. *ad Plautium.*

Si vestimenta vtenda tibi commodauero, deinde pretium, vt reciperem, dedissem, condictione me recte acturum, responsum est: quamuis enim propter rem datum sit, et causa secuta sit, tamen turpiter datum est.

§. 1. Si rem locatam tibi, vel venditam à te, vel mandatam, vt redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem, quod si, vt id, quod ex testamento, vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim: condictio duntaxat pecuniae datae eo nomine erit, idque et POMPONIVS scribit.

d) DE CONDICTIONE FVRTIVA.

(Dig. 13. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib* 18. *ad Sabinum.*

In furtiua re, soli domino condictio competit.

2. POMPONIVS *lib* 16. *ad Sabinum.*

Condictioni ex causa furtiua et furiosi, et infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt: quamuis cum eis agi non possit.

3. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si condicatur seruus ex causa furtiua, id venire in condictionem certum est, quod intersit agentis: veluti si heres sit institutus, et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. Quod [et] JVLIANVS scribit. † Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium *) hereditatis.

*) L. 8. pr. §. 1. L. 16. h. t.

4. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Si seruus, vel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino id, quod ad eum peruenit: in residuum, noxae seruum dominus dedere potest.

5. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Ex furtina causa filiosfamilias condici potest: nunquam enim ea condictione alius, quam qui fecit, tenetur, aut heres ejus.

6. VLPIANVS *lib.* 38. *ad Edictum.*

Proinde et si ope consilioue *) alicujus furtum factum sit, condictione non tenebitur: etsi furti tenetur.

*) L. 53. §. 1. de V. S.

7. *Idem lib.* 42. *ad Sabinum.*

Si pro fure damnum decisum sit, condictionem non impediri verissimum est: decisione enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur.

§. 1. Furti actio poenam petit legitimam: condictio, rem ipsam, ea res facit, vt neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti, et condictionem, et vindicationem: habet et ad exhibendum actionem.

§. 2. Condictio rei furtiuae, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat: nec tantum, si viuat seruus furtiuus, sed etiam si decesserit, sed et si apud furis heredem diem suum obiit seruus furtiuus, vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est, condictionem aduersus heredem durare. † Quae in herede *) diximus, eadem erunt et in caeteris successoribus.

*) L. 5. 9. h. t.

8. *Idem lib.* 27. *ad Edictum.*

In re furtiua condictio ipsorum corporum competit: sed vtrum tamdiu, quamdiu existent; an vero et si desierint esse in

in rebus humanis? Et; si quidem obtulit fur. sine dubio nulla erit condictio, si non obtulit, durat condictio aestimationis ejus: corpus enim ipsum praestari non potest.

§. 1. Si ex causa furtiua res condicatur, cujus temporis aestimatio fiat, quaeritur. Placet tamen, id tempus spectandum, quo res vnquam plurimi fuit: maxime, cum deteriorem rem factam fur dando non liberetur; † semper enim moram fur facere videtur *). §. 2. Nouissime dicendum est, etiam fructus in hac actione venire.

*) L. 20. f. h. t.

9. *Idem lib. 30. ad Edictum.*

In condictione ex causa furtiua non pro parte, quae peruenit, sed in solidum tenemur, dum soli heredes sumus: pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

10. *Idem lib. 38. ad Edictum.*

Siue manifestus fur, siue nec manifestus sit, poterit ei condici. Ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit à domino possessio ejus. Caeterum † nemo furum condictione tenetur, posteaquam dominus [possessionem] adprehendit, et ideo JVLIANVS, vt procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit: furem deprehensum aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat.

§. 1. Ei quoque, qui vi bonorum raptorum tenetur, condici posse JVLIANVS lib. 22. Digestorum significat.

§. 2. Tamdiu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium ejus rei ab eo recedat; et ideo si eam rem alienauerit, condicere non potest.

§. 3. Vnde CELSVS lib. 12. Digestorum scribit, si rem furtiuam dominus pure legauerit furi, heredem ei condicere non posse. † Sed et si non ipsi furi, sed alii, idem dicendum est, cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est, domini, discessit.

11. PAVLVS *lib. 39. ad Edictum.*

Sed nec legatarius condicere potest, † ei enim competit condictio, cui res subrepta est, vel heredi ejus, sed vindicare rem legatam ab eo potest.

12. VLPIANVS *lib. 83. ad Edictum.*

Et ideo eleganter MARCELLVS definit lib. 7. ait enim: Si res mihi subrepta, tua remaneat, condices: sed et si dominium non tuo facto amiseris, aeque condices.

§. 1. In communi igitur re eleganter ait interesse, vtrum tu prouocasti communi diuidundo judicio, an prouocatus es: vt, si prouocasti communi diuidundo judicio, amiseris condictionem: si prouocatus es, retineas.

§. 2. NERATIVS libris membranarum ARISTONEM existimasse refert, eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.

*) L. 22. pr. de pignor. act.

13. PAVLVS *lib. 39. ad Edictum.*

Ex argento subrepto pocula facta condici posse, FVLCINIVS ait. Ergo in condictione poculorum, etiam caelaturae aestimatio fiet, quae impensa furis facta est; quemadmodum, si infans subreptus adolcuerit, aestimatio fit adolescentis; quamuis cura et sumptibus furis creuerit.

14. JVLIANVS *lib. 22. Digestorum.*

Si seruus furtiuus sub conditione legatus fuerit, pendente ea, heres condictionem habebit, et si lite contestata, conditio exstiterit, absolutio sequi debebit, perinde ac si idem seruus sub conditione liber esse jussus fuisset, et lite contestata conditio exstitisset: nam nec petitoris jam interest hominem recipere, et res sine dolo malo furis ejus esse desiit. † Quod si pendente conditione judicaretur, judex aestimare debebit, quanti emptorem inuenerit.

§. 1. Cauere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit. §. 2. Boue subrepto, et occiso, condictio et bouis, et corii, et carnis, domino competit; scilicet si et corium, et caro contrectata fuerunt: cornua quoque condicentur. Sed si dominus condictione bouis pretium consecutus fuerit, et postea aliquid eorum, de quibus supradictum est, condicet, omnimodo exceptione summouetur. † Contra si corium condixerit, et pretium ejus consecutus bouem condicet, offerente fure pretium bouis, detracto pretio corii, doli mali exceptione summouebitur. §. 3. Idem juris est, vuis subreptis, nam et mustum, et vinacia jure condici possunt.

15. CELSVS *lib. 12. Digestorum.*

Quod ab alio seruus subripuit, ejus nomine liber furti tenetur: condici autem ei non potest, nisi liber contrectauit.

16. POMPONIVS *lib. 38. ad Quintum Mucium.*

Qui furtum admittit, vel re commodata, vel deposita vtendo, condictione quoque ex furtiua causa obstringitur, quae differt ab actione commodati hoc, quod etiamsi sine dolo malo et culpa ejus interierit res, condictione [tamen] tenetur: cum † in commodati actione non facile vltra culpam, et in depositi [non] vltra dolum malum teneatur is, cum quo [depositi[agetur.

17. PAPINIANVS *lib. 10. Quaestionum.*

Parui refert ad tollendam condictionem, offeratur seruus furtiuus, an in aliud nomen, aliumque statum obligationis transferatur. Nec me mouet, praesens homo fuerit, necne: cum mora, quae eueniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

18. SCAEVOLA *lib. 4. Quaestionum.*

Quoniam furtum fit, cum quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat? Et POMPONIVS Epistolarum lib. 8. ipsum condicere ait ex causa furtiua: sed et me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit, sed altera condictione altera tollitur. *) L. 80. §. 6. de Furt.

19. PAVLVS *lib. 3. ad Neratium.*

JVLIANVS ex persona filiae, quae res amouit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

20. TRYPHONINVS *lib. 15. Disputationum.*

Licet fur paratus fuerit excipere condictionem, et per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem veteres voluerunt: quia videtur, qui primo inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

e) DE CONDICTIONE EX LEGE.

(Dig. 13. T. 2.)

1. PAVLVS *lib. 2 ad Plautium.*

Si obligatio Lege noua introducta sit, nec cautum eadem Lege, quo genere actionis experiamur, ex Lege agendum est.

f) DE CONDICTIONE SINE CAVSA.

(Dig. 12. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib. 43. ad Sabinum.*

Est et haec species condictionis, si quis sine causa promiserit, vel si soluerit quis indebitum. Qui autem promisit sine causa,

causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit: sed ipsam obligationem.

§. 1. Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est, condictionem locum habere.

§. 2. Siue ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi, quae finita est vel secuta non est, dicendum est, condictioni locum fore. §. 3. Constat id demum posse condici alicui: quod vel non ex justa causa ad eum peruenit, vel redit ad non justam causam.

2. *Idem lib.* 32. *ad Edictum.*

Si fullo vestimenta lauanda conduxerit, deinde, amissis eis, domino pretium, ex locato conuentus, praestiterit, posteaque dominus inuenerit vestimenta: qua actione debeat consequi pretium, quod dedit? Et ait CASSIVS, eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse. Ego puto, ex conducto omnimodo eum habere actionem. An autem et condicere possit, quaesitum est: quia non indebitum dedit? nisi forte, quasi sine causa datum, [sic] putamus condici posse: etenim vestimentis inuentis, quasi sine causa datum videtur.

3. JVLIANVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt, vt liberentur: nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an majorem, quam suscipere cum oportuerit: nisi quod alias condictione id agitur, vt omni obligatione liberetur, alias, vt exoneretur, veluti qui decem promisit: nam, si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur, vt tota stipulatio accepto fiat; at si, cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti *) [condictione] consequitur, vt [in] quinque liberetur.

*) v. L. 6. de Reb. Cred. L. 74. 75. de V. O.

4. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Nihil refert, vtrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam datum sit, secuta non sit.

5. PAPINIANVS *lib.* 11. *Quaestionum.*

Auunculo nuptura, pecuniam in dotem dedit, neque nupsit: an eandem repetere possit, quaesitum est? Dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem; et in delicto pari potiorem esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem condictionem. Sed recte defendi, non [tam] turpem causam in proposito, quam nullam fuisse: cum pecunia, quae daretur, in dotem conuerti nequiret, non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse.

§. 1. Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. Cessare condictio prima facie videtur, quoniam jure gentium incestum committitur: atquin [vel] magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit. Condictio igitur competit.

g) DE CONDICTIONE TRITICIARIA.

(Dig. 13. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione vtitur, si certum petetur: qui autem alias res, per triticiariam condictionem petet. † Et generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, [si] quae sint praeter pecuniam numeratam: siue [in] pondere, siue [in] mensura constent: siue mobiles sint, siue soli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, et si vectigalis sit: siue jus stipulatus quis sit, veluti vsumfructum, vel seruitutem vtrorumque praediorum.

§. 1. Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis, [ex] quibus potest, veluti ex causa furtiua, vel [re] mobili vi abrepta.

2. *Idem lib.* 18. *ad Sabinum.*

Sed et ei, qui vi aliquem de fundo dejecit, posse fundum condici SABINVS scribit. Et ita et CELSVS. Sed ita, si dominus sit, qui dejectus condicat: caeterum, si non sit, possessionem eum condicere, CELSVS ait.

3. *Idem lib.* 27. *ad Edictum.*

In hac actione si quaeratur res, quae petita est, cujus temporis aestimationem recipiat, verius est, quod SERVIVS ait, condemnationis tempus spectandum. Si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐς πλάτει, quod latius, secundum CELSVM, erit spectandum, non enim debet nouissimum vitae tempus aestimari: ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in seruo forte mortifere vulnerato. † In vtroque autem, si post moram deterior res facta sit, MARCELLVS scribit lib. 20. habendam aestimationem, quanto deterior res facta sit. Et ideo, si quis post moram seruum eluscatum dederit, nec liberari eum. Quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.

4. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si merx aliqua, quae certo die dari debebat, petita sit, veluti vinum, oleum, frumentum: tanti litem aestimandam, CASSIVS ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit, si de die nihil conuenit, quanti tunc, cum judicium acciperetur. † Idemque juris in loco esse: vt primum aestimatio sumatur ejus loci, quo dari debuit: si de loco nihil conuenit, is locus spectetur, quo peteretur. Quod et de caeteris rebus juris est.

b) DE EO, QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET.

(Dig. 13. T. 4.)

1. CAJVS *lib* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Alio loco, quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere: sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, nunquam accederet, (quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis necessario distringeretur), non posse stipulatorem ad suum peruenire, ideo visum est, vtilem actionem in eam rem comparare.

2. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Arbitraria actio vtriusque vtilitatem continet, tam actoris, quam rei. Quod si rei interest, minoris fit pecuniae condemnatio, quam intentatum est: aut si actoris, majoris [pecuniae] fiat.

§. 1. Haec autem actio ex illa stipulatione venit, vbi stipulatus sum à te, Ephesi decem dari.

§. 2. Si quis Ephesi decem, aut Capuae hominem dari stipulatus experiatur, non debet, detracto altero loco, experiri: ne auferat loci vtilitatem reo.

§. 3. SCAEVOLA lib. 15. Quaestionum ait, non vtique ea, quae tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate: sed quid debeat, esse in ejus arbitrio; an debeat, non esse. Et ideo eum, qui Stichum aut Pamphilum promittit, eligere posse, quod soluat, quamdiu ambo viuunt: caeterum vbi alter decessit, extingui ejus electionem: ne sit in arbitrio ejus, an debeat, dum non vult viuum praestare, quem solum

solum debet. Quare et in proposito eum, qui promisit Ephesi, aut Capuae, si fuerit in ipsius arbitrio, vbi ab eo petatur, conueniri non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic euenire, vt sit in ipsius arbitrio, an debeat, quare putat posse ab eo peti altero loco, et sine loci adiectione. Damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit SCAEVOLA †, petitorem electionem habere, vbi petat: reum, vbi soluat, scilicet ante petitionem. Proinde mixta (inquit) rerum alternatio locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, et in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum vis reseruare reo optionem.

§. 4. Si quis ita stipulatur, Ephesi, et Capuae, hoc ait, vt Ephesi partem, et Capuae partem petat. §. 5. Si quis insulam fieri stipuletur, et locum non adjiciat, non valet stipulatio. §. 6. Qui ita stipulatur, Ephesi decem dari, si ante diem, quam Ephesum peruenire possit, agat, perperam ante diem agi: quia et JVLIANVS putat, diem tacite huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod JVLIANVS ait, eum, qui Romae stipulatur, hodie Carthagine dari, inutiliter stipulari.

§. 7. Idem JVLIANVS tractat, an is, qui Ephesi sibi, aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere? Et [JVLIANVS] scribit, liberationem non contigisse: atque ideo posse peti, quod interest. MARCELLVS autem et alias tractat, et apud JVLIANVM notat, posse dici, et si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse: quamuis inuitus accipere non cogar, plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integrae summae; quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quam vbi promiserat, in nihilum liberaretur. Sed mihi videtur summae solutio distare à fabrica insulae: et ideo quod interest, solum petendum.

§. 8. Nunc de officio judicis hujus actionis loquendum est: vtrum quantitati contractus debeat seruire, an vel excedere, vel minuere quantitatem [debeat]: vt si interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quam eo loci, quo conueniebatur, ratio ejus haberetur? JVLIANVS LABEONIS opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cujus interdum potuit interesse, Ephesi recipere. Itaque vtilitas quoque actoris veniet, quid enim, si trajectitiam pecuniam dederit, Ephesi recepturus, vbi sub poena debebat pecuniam, vel sub pignoribus: et distracta pignora sunt, vel poena commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur, et res stipulatoris vilissimo distracta est? in hanc arbitrariam, quod interfuit, veniet: et quidem vltra legitimum modum vsurarum. Quid, si merces solebat comparare? et an et lucri ratio habeatur, non solius damni? Puto et lucri habendam rationem.

3. CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Ideo in arbitrium judicis refertur haec actio, quia scimus, quam varia sint pretia rerum per singulas ciuitates, regionesque: maxime vini, olei, frumenti: pecuniarum quoque, licet videatur vna et eadem potestas vbique esse, tamen aliis locis facilius, et leuibus vsuris inueniuntur, aliis difficilius, et grauibus vsuris.

4. VLPIANVS *lib. 27. ad Edictum.*

Quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur, nec amplius aliquid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis vtilitas *) interuenit.

*) L. 114. de V. O.

§. 1. Interdum judex, qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria, absoluere reum debet, cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda, vbi promissa est, quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili soluenda? Nonne debebit interdum absoluere? In summa, aequitatem [quoque] ante oculos habere debet judex, qui huic actioni addictus est.

5. PAVLVS *lib. 28. ad Edictum.*

Si heres à testatore jussus sit certo loco quid dare, arbitraria actio competit.

6. POMPONIVS *lib. 22. ad Sabinum.*

Aut mutua pecunia [sic] data fuerit, vt certo loco reddatur.

7. PAVLVS *lib. 28. ad Edictum.*

In bonae fidei judiciis, etiam si [in] contrahendo conuenit, vt certo loco quid praestetur, ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit: non arbitraria actio.

§. 1. Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione vtendum erit.

8. AFRICANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Centum Capuae dari stipulatus, fidejussorem accepisti, ea pecunia ab eo similiter, vt ab ipso promissore peti debebit: id est, vt, si alibi, quam Capuae, petantur, arbitraria agi debeat: iisque tanti aestimetur, quanti ejus vel actoris interfuerit, eam summam Capuae potius, quam alibi solui. Nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuae soluerentur, obligationem fidejussoris augeri, neque enim haec causa recte comparabitur obligationi vsurarum: ibi enim duae stipulationes sunt, hic autem vna pecuniae [creditae] est: circa cujus exsecutionem, aestimationis ratio arbitrio judicis committitur. Ejusque differentiae manifestissimum argumentum esse puto, quod si post moram factam pars pecuniae soluta sit, et reliquum petatur, officium judicis tale esse debeat, vt aestimet, quanti actoris intersit, eam duntaxat summam, quae petetur, Capuae solutam esse.

9. VLPIANVS *lib. 47. ad Sabinum.*

Is, qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promisit, soluere inuito stipulatore potest.

10. PAVLVS *lib. 4. Quaestionum.*

Si post moram factam, quo minus Capuae solueretur, cum arbitraria vellet agere, fidejussor acceptus sit ejus actionis nomine: videamus, ne ea pecunia, quae ex sententia judicis accedere potest, non debeatur, nec sit in obligatione; adeo vt, nunc quoque forte soluta, vel si Capuae petatur, arbitrium judicis cesset, nisi [si] quis dicat, si judex centum et viginti condemnare debuerit, centum solutis ex vniuersitate, tam ex sorte, quam ex poena, solutum videri; vt supersit petitio ejus, quod excedit sortem, et accedat poena pro eadem quantitate? Quod non puto admittendum: tanto magis quod † creditor, accipiendo pecuniam, etiam remisisse poenam videtur.

De Verborvm Significatione.

108. MODESTINVS *lib. 4. Pandectarum.*

Debitor intelligitur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

10. VLPIANVS *lib. 5. ad Edictum.*

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel jure ciuili sine vlla exceptionis perpetuae remotione, vel honorario, vel extraordinario, siue pure, siue in diem, vel sub conditione. Quod *si natura debeatur, non sunt loco creditorum.* Sed *si* non sit mutua pecunia, sed *contractus, creditores accipiuntur.*

11. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. VLPIANVS *lib.* 6. *ad Edictum.*

Vt si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio vllo debetur. † Sed etsi *ex delicto* debeatur, mihi videtur posse *creditoris* loco accipi. Quod si *ex populari causa, ante litis contestationem*, recte dicetur creditoris loco non esse, *postea esse.* §. 1. Minus soluit, qui tardius soluit: nam et *tempore minus soluitur.*

54. VLPIANVS *lib.* 62. *ad Edictum.*

Conditionales creditores dicuntur et hi, quibus nondum competit *actio*, est autem competitura: vel *qui spem habent, vt competat.*

55. PAVLVS *lib.* 6. *breuis Edicti.*

Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoueri non potest: *qui* autem *temporalem exceptionem timet, similis* est *conditionali* creditori.

178. pr. VLPIANVS *lib.* 49. *ad Sabinum.*

Pecuniae verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora: nam corpora quoque pecuniae appellatione contineri, nemo est, qui ambiget.

232. CAJVS *lib* 1. *de Verborum Oblig.*

Haec enunciatio, quae sunt *pluris aureorum triginta*, simul et *quantitatis et aestimationis* significatiua est.

REGVLAE JVRIS.

129. PAVLVS *lib.* 11 *ad Edictum.*

Nihil dolo *creditor* facit, qui *suum* recipit. §. 1. Cum *principalis* causa *non consistit, ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent.*

134. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Non fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore: sed cum quid de bonis diminuitur.

§. 1. Nemo *ex suo delicto* meliorem suam conditionem facere potest.

84. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Cum amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non inuenitur, quae repeti possit, totum esse *indebitum* intelligitur, manente pristina obligatione. §. 1 *Is natura debet*, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

126. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Edictum,*

Nemo praedo est, qui pretium numerauit. §. 1. *Locupletior* non est factus, qui libertum adquisierit. §. 2. Cum de *lucro duorum* quaeratur: melior est causa possidentis.

39. POMPONIVS *lib.* 32. *ad Sabinum.*

In omnibus causis *pro facto accipitur id, in quo per alium morae fit,* quo minus fiat.

88. SCAEVOLA *lib.* 5. *Quaestionum.*

Nulla intelligitur *mora* ibi fieri, vbi nulla petitio est.

154. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Cum *par delictum est duorum*, semper oneratur petitor, et *melior habetur possessoris causa, sicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori*, aut si rei quoque in ea re dolo actum sit. §. 1. Illi debet permitti *poenam petere,* qui in ipsam non incidit.

i) DE VSVRIS, ET FRVCTIBVS, ET CAVSIS, ET OMNIBVS, ACCESSIONIBVS, ET MORA.

(Dig. 22. T. 1.)

1. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Cum judicio bonae fidei disceptatur: arbitrio judicis vsurarum modus ex more regionis, vbi contractum est, constituitur: ita tamen, vt Legi non offendat.

§. 1. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem innaserit, vel in suos vsus conuerterit: omnimodo, etiam mora *) non interueniente, praestabuntur vsurae.

*) L. 17. §. 3. h. t.

§. 2. Nec tamen judex judicii bonae fidei recte jubebit interponi cautiones, vt, si tardius sententiae condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur vsurae, cum in potestate sit actoris, iudicatum exigere. PAVLVS notat: Quid enim pertinet ad officium judicis, post condemnationem futuri temporis tractatus?

§. 3. PAPINIANVS: Circa tutelae restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est: nemo enim ambigit hodie, sine judex accipiatur in diem sententiae, siue sine judice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit, vsuras praestari. Plane, si tutelae judicio nolentem experiri, tutor vltro conuenerit, et pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit: ex eo tempore non praestabit vsuras.

2. *Idem lib* 6. *Quaestionum.*

Vulgo receptum est, vt, quamuis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa praestetur. Cujus opinionis ratio redditur, quoniam, † quale est, cum petitur, tale dari debet, ac propterea postea captos fructus, partumque editum restitui oportet *).

*) L. 44. de R. V. L. 31. de R. C.

3. *Idem lib.* 20. *Quaestionum.*

In fideicommissi persecutione, cum, post judicis sententiam, moram fecisset heres, jussit Imperator MARCVS ANTONINVS, intermisso legitimo tempore, quod condemnatis praestatur, vt vsque ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. Quod decretum ita accipi oportet, si ante judicis sententiam mora non interuenit: tametsi non facile euenire possit, vt. mora non praecedente, perueniatur ad judicem, sed puta legis Falcidiae rationem interuenisse. Caeterum si, antequam ad judicem perueniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum praestandorum necessitate adstrictus, qua tandem ratione quoniam et sententia victus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur: cum ea temporis intercapedo judicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat?

§. 1. In his quoque judiciis, quae non sunt arbitraria, nec bonae fidei, post litem contestatam, actori causa praestanda *) est in eum diem, quo sententia dicitur. Certe post rem judicatam tempus à fructibus dependendis immune est.

*) L. 8. L. 38. §. 7. et 11. h. t. L. 20. de R. V. L. 31. de R. C. L. 1. §. 1. L. 37. §. 1. ad L. Aquil. L. 35. L. f. §. 1. de V. S.

§. 2. Nonnunquam euenit, vt quanquam fructus hereditatis, aut pecuniae vsura nominatim relicta non sit, nihilominus debeatur: vtputa si quis rogetur, post mortem suam, quidquid ex bonis superfuerit, Titio restituere, vt enim ea, quae fide bona deminuta sunt, in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro modo caeterorum quoque bonorum deminuantur: ita,

ita, quod ex fructibus ſuperetit, jure voluntatis reſtitui oportebit.

§. 3. Cum Pollidius, à propinqua ſua heres inſtitutus, rogatus fuiſſet, filiae mulieris, quidquid ex bonis ejus ad ſe peruenifſet, cum certam aetatem puella compleſſet, reſtituere; idque ſibi [mater] ideo placuiſſe teſtamento comprehendiſſet, ne filiae tutoribus, ſed potius neceſſitudini res e mitterentur; eundemque Pollidium fundum retinere juſſiſſet: Praefectis praetorii ſuaſi, fructus, qui bonorum fide à Pollidio ex bonis defunctae percepti eſſent, reſtitui debere: ſiue quod fundum ei tantum praelegauerat, ſiue quod lubrico tutelae fideicommiſſi remedium mater praetulerat.

§. 4. Si auro, et argento facto, per fideicommiſſum relicto, mora interuenerit, an vſurarum aeſtimatio facienda ſit, tractari ſolet. Plane ſi materiam iſtam ideo relinquit, vt, ea diſtracta, pecunia [que refecta], fideicommiſſa ſoluerentur, aut alimenta praeſtarentur, non oportere fruſtrationem impunitam eſſe, reſponderi oportet: quod ſi forte ideo relinquit, vt his vaſis vteretur, non ſine rubore deſiderabuntur vſurae: ideoque non exigentur.

4. *Idem lib. 27. Quaeſtionum.*

Si ſtipulatus ſis, rem dari vacuamque poſſeſſionem tradi, fructus poſtea captos actione incerti ex ſtipulatu, propter inferiora verba, conſecuturum te, ratio ſuadet. † An idem de partu ancillae reſponderi poſſit, conſiderandum eſt? Nam quod ad verba ſuperiora pertinet, ſiue factum rei promittendi, ſiue effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continetur. Verum ſi emptor à venditore nouandi animo, ita ſtipulatus eſt, factum tradendi ſtipulatus intelligitur: quia non eſt veriſimile, plus venditorem promiſiſſe, quam judicio empti praeſtare compelleretur. Sed tamen propter illa verba vacuamque poſſeſſionem tradi, poteſt dici partus quoque rationem committi incerti ſtipulatione, etenim, ancilla tradita, partum poſtea editum in bonis ſuis reus ſtipulandi habere potuiſſet.

§. 1. Si poſt contractam emptionem, ante interpoſitam ſtipulationem partus editus, aut aliquid per ſeruum venditori adquiſitum eſt, quod ex ſtipulatu conſequi non poterit, judicio empti conſequitur: id enim, quod non transfertur in cauſam nouationis, jure priſtino peti poteſt.

5. *Idem lib. 28. Quaeſtionum.*

Generaliter obſeruari conuenit, bonae fidei judicium non recipere praeſtationem, quae contra bonos mores deſideretur.

6. *Idem lib. 29. Quaeſtionum.*

Cum de in rem verſo cum herede patris vel domini ageretur, et vſurarum quaeſtio moueretur: Imperator [ANTONINVS] ideo ſoluendas vſuras judicauit, quod eas ipſe dominus vel pater longo tempore praeſtitiſſet.

§. 1. Imperator quoque noſter SEVERVS filiae Flauii Athenagorae, cujus bona fuerant publicata, de fiſco ideo numerari decies centena dotis nomine juſſit, quod ea, patrem praeſtitiſſe dotis vſuras, allegaſſet.

7. *Idem lib. 2. Reſponſorum.*

Debitor vſurarius creditori pecuniam obtulit, et eam, cum accipere noluiſſet, obſignauit, ac depoſuit: Ex eo die ratio non habebitur vſurarum. Quod ſi poſtea conuentus, vt ſolueret, moram fecerit, nummi ſteriles ex eo tempore non erunt.

8. *Idem lib. 7. Reſponſorum.*

Equis per fideicommiſſum relictis, poſt moram foetus quoque praeſtabitur vt fructus: ſed foetus ſecundus vt cauſa, ſicut partus mulieris.

9. *Idem lib. 11. Reſponſorum.*

Pecuniae foenebris, intra diem certum debito non ſoluto, dupli ſtipulatum, in altero tanto *) ſupra modum legitimae vſurae reſpondi non tenere. Quare pro modo cujuscunque temporis, ſuperfluo detracto, ſtipulatio vires habebit.

*) arg. L. 91. §. 3. de V. O. L. 26. §. 1. de Condict. indeb.

§. 1. Vſurarum ſtipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur, nec inutilis legitimae vſurae ſtipulatio videtur ſub ea conditione concepta, ſi minores ad diem ſolutae non fuerint, non enim poena, ſed foenus vberius [juſta] ratione ſortis promittitur. Si tamen poſt mortem creditoris nemo fuit, cui pecunia ſolueretur: ejus temporis inculpatam eſſe moram conſtitit. Ideo, ſi majores vſurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

10. PAVLVS *lib. 2. Quaeſtionum.*

Partum poſt litem conteſtatam editum reſtituere poſſeſſor debet: quem non deberet reſtituere, ſi, cum mater peteretur, jam natus fuiſſet; niſi ſpecialiter et pro hoc egiſſet.

11. *Idem lib. 25. Quaeſtionum.*

Cajus Sejus, qui rempublicam gerebat, foenerauit pecuniam publicam ſub vſuris ſolitis: fuit autem conſuetudo, vt intra certa tempora non illatis vſuris, grauiores infligerentur: quidam debitores ceſſauerunt in ſoluendis vſuris, quidam plus intulerunt, et ſic effectum eſt, vt omne, quod vſurarum nomine compererat, etiam pro his, qui ceſſauerant in vſuris, ſuppleatur: Quaeſitum eſt, an illud, quod amplius ex conſuetudine poenae nomine à quibusdam exactum eſt, ipſi Seio proficere deberet, an Reipublicae lucro cederet? Reſpondi, ſi Cajus Sejus à debitoribus vſuras ſtipulatus eſſet, eas ſolas Reipublicae praeſtari oportere, quae ſecundum formam ab his exigi ſolent, etiamſi omnia nomina idonea ſint.

§. 1. Quid, ſi ſeruus publicus obligationem vſurarum Reipublicae adquiſiit? Aequum eſt, quamuis ipſo jure vſurae Reipublicae debeantur, tamen pro defectis nominibus compenſationem majorum vſurarum fieri, ſi non ſit parata Respublica vniuerſorum debitorum fortunam ſuſcipere. † Eadem fere in tutoribus MARCELLVS refert.

12. *Idem lib. 4. Reſponſorum.*

Seja mutuam pecuniam accepit à Septicio: de vſuris ita conuenit: Niſi ſua quaque die vſurae ſupra ſcriptae exſoluerentur, vel poſt tertium menſem, tunc in majores vſuras Seja teneretur, et deinceps per ſingulas penſiones, ſi conditione data vſurae non ſoluerentur, ea conditio obſeruaretur, donec omnis ſumma debita hoc nomine exſolueretur: Quaero an haec verba, et deinceps per ſingulas penſiones, ſi conditione data vſurae non ſoluantur, ea conditio obſeruaretur, eo pertineant, vt, quamuis commiſſa ſit forte prima ſtipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem vſurarum conueniri poſſit, quam ejus penſionis nomine, quae egreſſa eſt diem praeſtitutum. PAVLVS reſpondit, plures conditiones continere eam ſtipulationem, quae de grauioribus vſuris praeſtandis ſubjecta eſt, [id eſt], vt per ſingulas penſiones conditio inſpectaretur non illatarum ſuis temporibus leniorum vſurarum: et ideo poſſe euitari poenam ſequentium penſionum.

13. SCAEVOLA *lib. 1. Reſponſorum.*

Qui ſemiſſes vſuras promiſit, per multos annos minores praeſtitit: heres creditoris ſemiſſes petit, cum per debitorem non ſteterit, quo minus minores ſoluat: Quaero, an exceptio doli, vel pacti obſtet? Reſpondi, ſi exſoluendis ex more

vsuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse, secundum ea, quae proponerentur, obstare exceptionem.

§. 1. Quaesitum est, an judicio negotiorum gestorum vel mandati pro pecunia otiosa vsuras praestare debeat, cum dominus nullam pecuniam foenerauit? Respondit, *) si eam pecuniam positam habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset, non debere quicquam vsurarum nomine praestare.

*) L. 10. §. 3. L. 12. §. 9. Mandat.

14. PAVLVS *lib* 14. *Responsorum.*

[Respondit PAVLVS:] Moram in soluendo fideicommisso factam, partus quoque ancillarum restituendos.

§. 1. Heres rogatus erat, post mortem suam sine reditu hereditatem restituere? Quaesitum est, an partus ancillarum, etiam viuo herede nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit? PAVLVS respondit, † ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos, fideicommisso non contineri. NERATIVS lib. 1. ita refert: eum; qui similiter rogatus esset, vt mulierem restitueret, partum ejus restituere cogendum non esse; nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. Neque interesse existimo, [an] ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit.

15. *Idem lib.* 16. *Responsorum respondit.*

Neque eorum fructuum, qui post litem contestatam officio judicis restituendi sunt, vsuras praestari oportere: neque eorum qui prius percepti quasi malae fidei possessori condicuntur.

16. *Idem lib.* 1. *Decretorum.*

Liberalitatis in Rempublicam factae vsurae non exiguntur.

§. 1. Cum vsurae pretii fundi ab eo, qui à fisco emerat, peterentur, et emptor negaret traditam sibi possessionem: IMPERATOR decreuit, † iniquum esse vsuras ab eo exigi, qui fructus non percepisset.

17. *Idem lib. singul. de Vsuris.*

Cui quidam cauisset, se quotannis quincunces vsuras praestaturum: et si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniae ex die, qua mutuatus est semisses soluturum; et redditis per aliquot annos vsuris, mox stipulatio commissa esset: Diuus MARCVS Fortunato ita rescripsit: Praesidem prouinciae adi, qui stipulationem, de cujus iniquitate questus es, ad modum justae exactionis rediget. Haec constitutio ad infinitum modum excedit *). Quid ergo? Sic temperanda res est, vt in futurum duntaxat ex die cessationis crescat vsura.

*) L. 7. §. 10. de Admin. et peric. tut. L. 16. §. 2. de Alim. v. cib. Legat.

§. 1. Diuus PIVS ita rescripsit: Parum juste praeteritas vsuras petis, quas omisisse te longi temporis interuallum indicat, qui eas à debitore tuo, vt gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.

§. 2. In tacito fideicommisso omne emolumentum heredi auferendum, et fisco praestandum, Diuus PIVS rescripsit. Ergo et vsurarum emolumentum au[illegible]rtur heredi. §. 3. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solui non potuit, non videri moram per heredem factam, Diuus PIVS rescripsit. Ergo nec ei debetur, qui, quod Reipublicae caussa abfuit, vel ex alia caussa justa impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. Quid enim potest imputari ei, qui soluere, etiamsi vellet, non potuit? Nec simile videri posse quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quae non adquisierunt: † vsurae enim non propter lucrum petentium, sed propter moram soluentium infliguntur *).

L. 38. §. 17. de V. O.

§. 4. Ex locato qui conuenitur, nisi conuenerit, vt tardius pecuniae illatae vsuras deberet, non nisi ex mora vsuras praestare debet. §. 5. Fiscus ex suis contractibus vsuras non dat; sed ipse accipit: vt solet à forieariis, qui tardius pecuniam inferunt: item ex vectigalibus: cum autem in loco priuati successit, etiam dare solet *).

*) L. 6. de Jur. Fisc. L. 38. pr. de Minor. L. 19. pr. de Judic. L. 43. h. t.

§. 6. Si debitores, qui minores semissibus praestabant vsuras, fisci esse coeperunt: postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt praestare. §. 7. Eos, qui ex administratione rerum ciuitatum conueniuntur, vsuris obnoxios esse, satis notum est. Idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus commiserunt, etiamsi negligenter dederint, vsura eis remittitur. Haec autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam vsurae applicabuntur.

§. 8. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legauerunt, praefinitus, à Praeside tempus statuendum est: et nisi posuerint heredes, vsuras Reipublicae vsque ad tertiam centesimae pendent.

18. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Euictis agris, si initio conuenit, vt venditor pretium restitueret, vsurae quoque post euictionem praestabuntur: quamuis emptor, post dominii litem inchoatam, fructus aduersario restituit, nam incommodum medii temporis emptoris damnum est

§. 1. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medii quoque temporis vsurae pretii, quod in caussa depositi non fuit, praestabuntur.

19. CAJVS *lib.* 6. *ad Legem* 12. *Tabularum.*

Videamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoque condemnatur possessor. Quid enim, si argentum, aut vestimentum, aliamue similem rem; quid praeterea, si vsumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus vsusfructus sit, petierit: † neque enim nudae proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus vllus intelligi potest; neque vsusfructus rursus fructus eleganter computabitur. Quid igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex quo perdiderit fructuarius vsumfructum, aestimabuntur in petitione fructus. Item si vsusfructus petitus sit, PROCVLVS ait, in fructus perceptos condemnari. Praeterea GALLVS AELIVS putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit.

§. 1. Iter quoque et actus, si petitus sit, vix est, vt fructus vlli possint aestimari: nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petiisset, ire agere non prohiberetur, quod admittendum est.

20. PAVLVS *lib.* 12. *ad Sabinum.*

Vsuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantum non deberi constat, caeterum sortem non vitiare. *)

*) L. 29. h. t.

21. VLPIANVS *lib.* 34 *ad Edictum.*

Sciendum est, non omne, quod differendi caussa optima ratione fiat, morae adnumerandum *): Quid enim, si amicos adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fidejussoribus rogandis: vel exceptio aliqua allegetur? Mora facta non videtur.

*) L. 24. h. t. L. 91. §. 3. de V. O.

22. PAV-

22. PAVLVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si modo id ipsum non fraudandi causa simuletur.

23. VLPIANVS *lib.* 34. *ad Edictum.*

Sed et si Reipublicae causa abesse subito coactus sit, vt defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: siue in vinculis hostiumue potestate esse coeperit.

§. 1. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat, qui conueniatur.

*) L. 32. pr. h. t. L. 23. L. 82. §. 1. L. 127. de V. O. L. 5. de R. C. L. 87. §. 1. de Legat. 2.

24. PAVLVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si quis solutioni quidem moram fecit, judicium autem accipere paratus fuit, non videtur fecisse moram: vtique, si juste ad judicium prouocauit. §. 1. Cum reus moram facit, et fidejussor tenetur. §. 2. Mora videtur creditori fieri, siue ipsi, siue ei, cui mandauerat, siue ei, qui negotia ejus gerebat, mora facta sit. Nec hoc casu per liberam personam adquiri videtur, sed officium impleri: sicuti cum quis furtum mihi facientem deprehendit, negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat; item, cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

25. JVLIANVS *lib.* 7. *Digestorum.*

Qui scit, fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit, inuito vel ignorante socio, non majore ex parte suos facit, quam ex qua dominus praedii est. Nec refert, ipse, an socius, an vterque eos seuerit: quia † omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur: et quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium ejus pertinebit.

§. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seui: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? Respondi: Quod [ad] fructus, qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet propius ea accedere, quae serui operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis jus, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, adspicitur, et ideo nemo vnquam dubitauit, quin, si in meo fundo frumentum tuum seuerim, segetes, et quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id juris habet, quod dominis praediorum tributum est. Praeterea, cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus juris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipiantur; ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo à solo separati fuerint, sicut ejus, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt.

§. 2. Bonae fidei emptor seuit, et antequam fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse, an perceptione fructus suos faciat, quaeritur? Respondi: Bonae fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu euictus fundus non fuerit: nam et seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis, adquiret, quamdiu à me euictus non fuerit.

26. *Idem lib.* 6. *ex Minicio.*

Venationem fructus fundi negauit esse, nisi fructus fundi ex venatione constet.

27. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Cum patrifamilias mora facta sit, jam in herede ejus non quaeritur mora *): nam tunc heredi proximo, hereditario jure, ea competet: ideoque ad caeteros quoque deinceps transmittitur.

*) L. 23. L. 82. §. 1. de V. O.

28. CAJVS *lib.* 2. *Rerum Cottidianarum* [*siue aureorum.*]

In pecudum fructu etiam foetus est, sicut lac, et pilus, et lana. Itaque agni, et hoedi, et vituli statim pleno jure sunt bonae fidei possessoris, et fructuarii.

§. 1. Partus vero ancillae in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit *).

*) L. 68. de Vsufr. L. 22. §. 3. ad SC. Treb. L. 27. pr. de H. P.

29. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Placuit, siue supra statutum modum quis vsuras stipulatus fuerit, siue vsurarum vsuras, quod illicite adjectum est, pro non adjecto haberi, et licitas peti posse.

30. PAVLVS *lib. singul. Regularum.*

Etiam ex nudo pacto *) debentur ciuitatibus vsurae creditarum ab eis pecuniarum.

*) L. 10. §. 4. L. 34. Mandat. L. 7. de Pact.

31. VLPIANVS *lib.* 1. *Responsorum.*

Quod in stipulationes sic adjectum est, et vsuras, si quae competierint, nullius esse momenti, si modus certus non adjiciatur.

32. MARCIANVS *lib.* 4. *Regularum.*

Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona: id est, si interpellatus opportuno loco, non soluerit. *) Quod apud judicem examinabitur. Nam (vt et POMPONIVS libro duodecimo Epistolarum scripsit) difficilis est hujus rei definitio. Diuus quoque PIVS Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intelligatur, neque constitutione vlla, neque juris auctorum quaestione decidi posse; cum sit magis facti, quam juris.

*) L. 23. de V. O. L. 88. L. 127. de R. J. L. 40. de R. C. L. 114. in f. de V. O. L. 4. §. f. de L. Commiss.

§. 1. Et non sufficit ad probationem morae, si seruo debitoris absentis denunciatum est à creditore, procuratoreue ejus: cum etiam si ipsi inquit domino denunciatum est, caeterum postea, cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intelligitur. §. 2. In bonae fidei contractibus ex mora vsurae debentur *).

*) L. 34. h. t. L. 87. §. 1. de Legat. 2. L. 32. de Reg. Jur.

§. 3. Quid ergo, si et filiusfamilias, et pater ex persona ejus teneatur, siue jussu ejus contractum est, siue in rem versum est patris, vel in peculium: cujus persona circa moram spectabitur? Et, si quidem pater duntaxat conuenietur ex mora sua, non tenetur: in filium tamen dabitur actio in hoc, vt quod minus à patre actor consecutus est, filius praestet: quod si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum, vel cum patre dumtaxat de peculio habebit.

§. 4. Sed si duo rei promittendi sint, *) alterius mora alteri non nocet. §. 5. Item si fidejussor solus moram fecerit, non tenetur; sicuti si Stichum promissum occiderit: sed vtilis actio in hunc dabitur.

*) L. 173. §. 2. de R. J.

33. VL-

33. VLPIANVS *lib. singul. de Officio Curatoris Reipublicae.*

Si bene collocatae sunt pecuniae publicae, in sortem inquietari debitores non debent: et maxime, si parient vsuras *), si non parient, prospicere Reipublicae securitati debet Praeses prouinciae: dummodo non acerbum se exactorem, nec contumeliosum praebeat, sed moderatum, et cum efficacia benignum, et cum instantia humanum, nam inter insolentiam incuriosam, et diligentiam non ambitiosam, multum interest **).

*) L. 30. h. t.

**) L. 105. de Solut.

§. 1. Praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae credantur sine pignoribus idoneis, vel hypothecis.

34. *Idem lib. 15. ad Edictum.*

Vsurae vicem fructuum *) obtinent; et merito non debent à fructibus separari: et ita in legatis, et fideicommissis, et in tutelae actione, et in caeteris judiciis bonae fidei seruatur. Hoc idem [igitur] in caeteris obuentionibus dicemus.

*) L. 31. pr. de R. V. L. 88. §. f. L. 95. §. 1. ad L. Falc. L. 24. de Vsu et Vsufr. Legat.

35. PAVLVS *lib. 57. ad Edictum.*

Lite contestata vsurae currunt.

36. VLPIANVS *lib. 61 ad Edictum.*

Praediorum vrbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur *).

*) L. 35. §. 1. L. 38. L. 39. de Vsufr. L. 121. de V. S.

37. *Idem lib. 10. ad Edictum*

Et in contraria negotiorum gestorum actione vsurae veniunt, si mutuatus sum pecuniam, vt creditorem tuum absoluam: quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quid, si domi habens, propter eandem causam solui? Puto verum, si liberaui ex magno incommodo, debere dici vsuras venire: eas autem, quae in regione frequentantur, vt est in bonae fidei judiciis constitutum. Sed si mutuatus dedi, hae venient vsurae, quas ipse pendo: vtique, si plus tibi praestarim commodi, quam vsurae istae colligunt.

38. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Videamus, generali quando in actione, quae est in personam, etiam fructus veniant?

§. 1. Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, [et] renunciata adfinitas, fructus quoque restituendi sunt: vtique hi, qui percepti *) sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas: sed et posteriores, si in re mora fuit, (vt) ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed et si per mulierem stetit, quo minus nuptiae contrahantur, magis est, vt debeat fructus recipere. Ratio autem haec est, quod si sponsus non conueniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum.

*) L. 78. de R. V. L. 13. quib. mod. Vsusfr. v. L. 33. L. 62. §. 1. de R. V.

§. 2. Item si indebitum (fundum) solui, et repeto, fructus quoque repetere debeo. §. 3. Idemque est, si mortis causa fundus sit donatus, et reualuerit, qui donauit, atque ita condictio nascatur.

§. 4. In Fauiana quoque actione, et Pauliana, per quam, quae in fraudem creditorum alienata sunt, reuocantur, fructus [quoque] restituuntur, nam Praetor id agit, vt perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset, quod non est iniquum: nam et verbum restituas, quod in hac re Praetor dixit, plenam habet significationem, vt fructus quoque restituantur. §. 5. Et ideo, cum restitui Praetor vult, veluti in Interdicto vnde vi, etiam fructus sunt restituendi. §. 6. Item si vi, metusue causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus [mihi] restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert.

§. 7. Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit, veluti ex stipulatu: fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quod si *) acceptum est judicium, tunc SABINVS et CASSIVS, ex aequitate fructus quoque post acceptum judicium praestandos, putant, vt causa restituatur. Quod puto recte dici.

*) L. 35. h. t. L. 18. §. 1. de nouat. L. 11. §. 1. L. 29. eod.

§. 8. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. §. 9. Sed in societatibus fructus communicandi sunt.

§. 10. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea manet: videamus de fructibus: Et quidem in deposito et commodato fructus quoque praestandi sunt, sicut diximus.

§. 11. In Interdicto quoque quod vi aut clam, magis est, vt omnis causa et fructus restituantur. §. 12. Ante matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, et cum ea restituuntur. §. 13. Eadem ratio est in fructibus praediorum vrbanorum. §. 14. Item, si diuidere fundum tecum velim, tu nolis, et colam, an fructus diuidi debeant post deductionem impensarum? Et puto diuidendos. §. 15. In caeteris quoque bonae fidei judiciis, fructus omnimodo praestantur.

§. 16. Si dos praelegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati veniunt.

39. MODESTINVS *lib 9. Differentiarum.*

Equis per fideicommissum legatis, post moram heredis foetus quoque debentur. † Equitio autem legato, etiamsi mora non intercedat, incremento gregis foetus accedunt.

40. *Idem lib. 4. Regularum.*

In eum diem, quo creditor pignora distraxit, recte vsurae fiet reputatio.

41. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Tutor condemnatus, per appellationem traxerat executionem sententiae: HERENNIVS MODESTINVS respondit, eum, qui de appellatione cognouit, potuisse, si frustratoriam, morandi causa, appellationem interpositam animaduerteret, etiam de vsuris medii temporis eum condemnare.

§. 1. Lucius Titius, cum centum, et vsuras aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam, quam debebat, obsignauit: Quaero, an Titius pecuniae, quam obsignauit, vsuras praestare non debeat? MODESTINVS respondit, si non hac lege mutua pecunia data est, vti liceret et particulatim, [quod acceptum est], exsoluere: non retardari totius debiti vsurarum praestationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione *) totius cessabat, solam partem deposuit.

*) L. 49. §. 1. de A. E. V.

§. 2. Ab Aulo Agerio Cajus Sejus mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: ille scripsit, me accepisse, et accepi ab illo mutuos et numeratos decem: quos ei reddam Kalendis illis proximis cum suis vsuris placitis inter nos: Quaero, an ex eo instrumento vsurae peti possint, et quae? MODESTINVS respondit, si non appareat, de quibus vsuris conuentio facta sit, peti eas non posse.

42. *Idem*

42. *Idem lib. 11. Responsorum.*

HERENNIVS MODESTINVS respondit, fructus, qui post adquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet major pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeteriisse dicatur.

43. *Idem lib. 18. Responsorum.*

HERENNIVS MODESTINVS respondit, ejus temporis, quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur, vsuras, quae in stipulatum deductae non sunt, petere posse.

44. *Idem lib. 10. Pandectarum.*

Poenam pro vsuris stipulari nemo supra modum vsurarum licitum potest.

45. POMPONIVS *lib. 22. ad Quintum Mucium.*

Fructus percipiendo vxor, vel vir ex re donata, suos facit: illos tamen, quos suis operis adquisierit; veluti serendo, nam si pomum decerpserit, vel ex sylua caedit, non fit ejus: sicuti nec cujuslibet bonae fidei possessoris: quia non ex facto ejus is fructus nascitur.

46. VLPIANVS *lib. 62. ad Edictum.*

Quod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

47. SCAEVOLA *lib. 9. Digestorum respondit:*

Paratum judicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non videri.

48. *Idem lib. 22. Digestorum.*

Maritus vxori suae vsumfructum tertiae partis, et cum liberos habuisset, proprietatem legauit: eam vxorem heredes falsi testamenti, et aliorum criminum accusauerunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est, eoque conditio legati extitit: Quaesitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant? Respondit, praestandos.

49. JAVOLENVS *lib. 3. ex Posterioribus* LABEONIS.

Fructus rei est, vel pignori dare licere *).

*) *L.* 72. de R. J.

k) DE NAVTICO FOENORE.

(Dig. 22. T. 2.)

1. MODESTINVS *lib. 10. Pandectarum.*

Trajectitia ea pecunia est, quae trans mare vehitur: caeterum, si eodem loci consumatur, non erit trajectitia. † Sed videndum, an merces ex [ea] pecunia comparatae in ea causa habeantur? Et interest, vtrum etiam ipsae periculo creditoris *) nauigent; tunc enim trajectitia pecunia fit.

*) L. 23. de O. et A.

2. POMPONIVS *lib. 3. ex Plautio.*

LABEO ait, si nemo sit, qui à parte promissoris interpellari trajectitiae pecuniae possit, id ipsum testatione complecti debere, vt pro petitione id cederet.

3. MODESTINVS *lib. 4. Regularum.*

In nautica pecunia ex ea die periculum spectat creditorem, ex quo nauem nauigare conueniat.

4. PAPINIANVS *lib. 3. Responsorum.*

Nihil interest, trajectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem praestitutum et conditionem impletam, periculum esse creditoris desierit: vtrobique igitur majus legitima vsura foenus non debebitur. Sed in priore quidem specie semper: in altera vero, discusso periculo: nec pignora, vel hypothecae, titulo majoris vsurae tenebuntur.

§. 1. Pro operis serui trajectitiae pecuniae gratia secuti, quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae, non vltra duplum debetur. In stipulatione foenoris post diem periculi separatim interposita, quod [in ea] legitimae vsurae deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

5. SCAEVOLA *lib 6. Responsorum.*

Periculi pretium est, et si conditione quamuis poenali non existente recepturus sis, quod dederis, et insuper aliquid praeter pecuniam, si modo in aleae speciem non cadat: veluti ea, ex quibus conditiones nasci solent, vt si manumittas, si non illud facias, si non conualuero, et caetera. Nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatum plurimum pecuniae dederim, vt si cepisset, redderet: et athletae, vnde se exhiberet, exerceretque, vt si vicisset, redderet.

*) L. 26. §. 1. de Vsur.

§. 1. In his autem omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

6. PAVLVS *lib. 25. Quaestionum.*

Foenerator, pecuniam vsuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in naue pignori accepit: ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque foeneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit: Quaesitum est, naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa naue? an ad caeterarum nauium superfluum admitti possit? Respondi: Alias quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet; sed cum trajectitia pecunia ita datur, vt non alias petitio ejus creditori competat, quam [si] salua nauis intra statuta tempora peruenerit, ipsius crediti obligatio, non existente conditione, defecisse videtur: et ideo pignorum quoque persecutio perempta est: etiam eorum, quae non sunt amissa: Si nauis intra praestitutos dies perisset, et conditionem stipulationis defuisse videri: ideoque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis nauibus fuerunt, quaeri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? Scilicet tunc, cum conditio extiterit obligationis, et alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum: vel si nauis postea perierit, quam dies praefinitus periculo exactus fuerit.

7. *Idem lib. 3. ad Edictum.*

In quibusdam contractibus etiam vsurae debentur, quemadmodum per stipulationem. Nam si dedero decem trajectitia, vt salua naue sortem cum certis vsuris recipiam, dicendum est, posse me sortem cum vsuris recipere.

8. VLPIANVS *lib. 77. ad Edictum.*

SERVIVS ait, pecuniae trajectitiae poenam peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra [certum] tempus praestitutum accipiat.

9. LABEO *lib. 5. Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si trajectitiae pecuniae poena, vti solet, promissa est: quamuis eo die, qui primus soluendae pecuniae fuerit, nemo vixerit, qui [eam] pecuniam deberet: tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

22. CAJVS *lib. 4. ad Edictum Prouinciale.*

Plus est in restitutione, quam in exhibitione: nam *exhibere* est, praesentiam corporis praebere; *restituere* est, etiam possessorem facere. *fructusque* reddere: pleraque praeterea restitutionis verbo continentur.

73. VLPIANVS *lib.* 80. *ad Edictum.*

Haec verba in stipulatione posita, eam rem *recte restitui, fructus continent.* Recte enim verbum pro viri boni arbitrio est.

121. POMPONIVS *lib. 6. ad Quintum Mucium.*

Usura pecuniae, quam percipimus, in *fructu* non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, noua obligatione.

REGVLAE JVRIS.

72. JAVOLENVS *lib.* 3. *ex Posterioribus* LABEONIS.

Fructus rei est vel pignori dare licere.

173. §. 1. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Cum verbum *restituas* lege inuenitur, etsi non specialiter de *fructibus* additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. §. 2. Vnicuique sua *mora* nocet: quod et *in duobus reis promittendi* obseruatur.

63. JVLIANVS *lib.* 17. *Digestorum.*

Qui *sine dolo malo ad judicium prouocat, non videtur moram facere.*

88. SCAEVOLA *lib.* 5. *Quaestionum.*

Nulla intelligitur *mora* ibi fieri, vbi nulla petitio est.

ad §. 2.

l) COMMODATI VEL CONTRA.

(Dig. 13. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Ait, Praetor, quod quis commodasse dicetur, de eo judicium dabo.

§. 1. Hujus Edicti interpretatio non est difficilis. Vnum solummodo notandum: quod, qui Edictum concepit, commodati fecit mentionem, cum PACVVIVS vtendi fecit mentionem. Inter commodatum autem, et vtendum datum LABEO quidem ait tantum interesse, quantum inter genus, et speciem: commodari enim mobilem, non etiam soli; vtendam etiam soli. Sed, vt apparet, proprie commodata res dicitur, et quae soli est, idque [et] CASSIVS existimat: VIVIANVS [amplius] etiam habitationem commodari posse ait.

§. 2. Impuberes commodati actione non tenentur: quoniam nec constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate, vsque adeo, vt, etiam si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non teneatur: quia ab initio non constitit.

2. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Nec in furiosum commodati actio danda est, sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, vt res exhibita vindicetur.

3. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Sed mihi videtur, si locupletior pupillus factus sit, dandam vtilem commodati actionem, secundum D. PII rescriptum.

§. 1. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, *) non videbitur reddita, [quae deterior facta redditur,] nisi quod interest, praestetur: † proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur.

*) L. 18. §. 1. h. t.

§. 2. In hac actione, sicut in caeteris bonae fidei judiciis, similiter in litem jurabitur: et rei judicandae tempus, quanti res sit, obseruatur, quamuis in stricti, litis contestatae tempus spectetur.

§. 3. Heres ejus, qui commodatum accepit, pro ea parte, qua heres *) est, conuenitur: nisi forte habuit facultatem totius rei restituendae, nec faciat, tunc enim condemnatur in solidum; quasi hoc boni judicis arbitrio conueniat. §. 4. Si filiofamilias sermone commodatum sit, duntaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso et directo quis poterit. † Sed et si ancillae vel filiaefamilias commodauerit, duntaxat de peculio [erit] agendum.

*) L. 21. §. 1. h. t.

§. 5. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnetur, sed et ipsius quoque domini vel patris fraus duntaxat venit: vt JVLIANVS lib. 11. circa pigneratitiam actionem distinguit. §. 6. Non potest commodari id, quod vsu consumitur: nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.

4. CAJVS *lib.* 1. *de Verborum Obligationibus.*

Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant.

5. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Si, vt certo loco, vel tempore reddatur commodatum, conuenit, officio judicis inest, vt rationem loci, vel temporis habeat.

§. 1. Si quis hac actione egerit, et oblatam litis aestimationem susceperit, rem offerentis facit.

§. 2. Nunc videndum est, quid veniat in commodati actionem: vtrum dolus, an et culpa? an vero et omne periculum? Et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus: dolum, in deposito, nam, quia nulla vtilitas ejus versatur, apud quem deponitur, merito dolus praestatur solus: nisi forte et merces accessit; tunc enim (vt est et constitutum) etiam culpa exhibetur: aut si hoc ab initio conuenit, vt et culpam, et periculum praestet is, penes quem deponitur. Sed vbi vtriusque vtilitas vertitur, vt in empto, *) [vt] in locato, [vt] in dote, [vt] in pignore, [vt] in societate: et dolus, et culpa praestatur. † Commodatum autem plerumque solam vtilitatem continet ejus, cui commodatur, et ideo verior est [QVINTI MVCII] sententia existimantis, et culpam praestandam, et diligentiam **).

*) L. 18. pr. v. Si vtriusque h. t. L. 31. ff. locat. L. 108. §. 12. de Leg. 1. L. 23. de R. J.

**) L. 52. §. 3. pro Soc.

§. 3. Et si forte res aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo, qui aestimationem se praestaturum recepit.

§. 4. Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interueniat. Proinde et si incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur: nisi forte, cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit. §. 5. Custodiam *) plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare.

*) L. 2. §. 1. de Peric. et Commod. rei vend. L. 1. §. 4. de O. et A.

§. 6. Sed, an etiam hominis commodati custodia praestetur, apud veteres dubitatum est, nam interdum et hominis custodia praestanda est: si vinctus commodatus est: vel ejus actatis, vt custodia indigeret. Certe si hoc actum est, vt custodiam is, qui rogauit, praestet, dicendum erit praestare.

§. 7. Sed interdum et mortis damnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet: nam si tibi equum commodauero,

vt

vt ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis. Idem erit et in homine. † Plane, si sic commodaui, vt ad bellum duceres, meum erit periculum. † Nam et si seruum tibi tectorem commodauero, et de machina ceciderit, periculum meum esse NAMVSA ait. Sed ego ita hoc verum puto, si tibi commodaui, vt [et] in machina operaretur, caeterum si, vt de plano opus faceret, tum cum imposuisti in machina, aut si machinae culpa factum minus diligenter non ab ipso ligatae, vel funium, perticarumque vetustate: dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum praestare debere. Nam et MELA scripsit, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligauit.

§. 8. Quinimo et qui alias re commodata vtitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, vt IVLIANVS lib. II. Digestorum scripsit. Denique ait, si tibi codicem commodauero, et in eo chirographum debitorem tuum cauere feceris, egoque (hoc) interleuero, si quidem ad hoc tibi commodauero, vt caueretur tibi in eo, teneri me tibi contrario judicio: si minus, neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum, etiam teneris mihi (inquit) commodati, imo (ait) etiam furti: quoniam aliter re commodata vsus es: quemadmodum qui equo (inquit) vel vestimento aliter, quam commodatum est, vtitur, furti tenetur.

§. 9. Vsque adeo autem diligentia in re commodata praestanda est, vt etiam in ea, quae sequitur rem commodatam, praestari debeat: vtputa, equam tibi commodaui, quam pullus comitabatur, *) etiam pulli (te) custodiam praestare debere, veteres responderunt.

*) L. 14. §. 15. de Furt.

§. 10. Interdum plane dolum solum in re commodata, qui rogauit, praestabit: vtputa si quis ita conuenit; vel si sua duntaxat causa commodauit, sponsae forte suae, vel vxori, quo honestius culta ad se deduceretur; vel si quis ludos edens Praetor scenicis commodauit, vel (ipsi) Praetori quis vltro commodauit.

§. 11. Nunc videndum, in quibus speciebus commodati actio locum habeat? Et est aqud veteres de hujusmodi speciebus dubitatum.

§. 12. Rem tibi dedi, vt creditori tuo pignori dares, dedisti: non repignoras, vt mihi reddas: LABEO ait, commodati actionem locum habere, quod ego puto verum esse, nisi merces interuenit: tunc enim, vel in factum, vel ex locato conducto agendum erit. Plane, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. † Idem LABEO recte dicit, si à me culpa absit repignorandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc duntaxat commodati, vt tibi actiones aduersus eum praestem. Abesse autem culpa à me videtur, siue jam solui pecuniam, siue soluere sum paratus. Sumptum plane litis caeteraque aequum est eum agnoscere, qui commodatum accepit.

§. 13. Si me rogaueris, vt seruum tibi cum lance commodarem, et seruus lancem perdiderit, CARTILIVS ait, periculum ad te respicere: nam et lancem videri commodatam: quare culpam in eam quoque praestandam. Plane, si seruus cum ea fugerit, cum, qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugae praestitit culpam.

§. 14. Si de me petisses, vt triclinium tibi sternerem, et argentum ad ministerium praeberem, et fecero: deinde petisses, vt idem sequenti die facerem, et cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, et perierit: qua actione agi possit, et cujus esset periculum? LABEO de periculo scripsit, multum interesse, custodem posui, an non: si posui, ad me periculum spectare: si minus, ad eum, penes quem res relictae sunt: nisi aliud nominatim conuenit.

§. 15. Si duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul, CELSVS filius scripsit lib. 6. Digestorum, quaeri posse, vtrum vnusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur? Et ait, † duorum quidem in solidum dominium, vel possessionem esse non posse, nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. Vsum autem balnei quidem, vel porticus, vel campi vniuscujusque in solidum esse; neque enim minus me vti, quod et alius vteretur: verum in vehiculo commodato, vel locato, pro parte quidem effectu me vsum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam; sed esse verius ait, et dolum, et culpam, et diligentiam, et custodiam *) in totum me praestare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur: et, si alter conuentus praestiterit, liberabit alterum et ambobus competit furti actio:

*) L. 13. §. 1. et L. 14. de pignor. act: L. 36. de act. emt. L. 54. de legat. 2. L. 5C. de admin. et peric. tut.

6. POMPONIVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Vt alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur.

7. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Vnde quaeritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri? Et ait CELSVS, si alter conueniatur, qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conueniri, alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri, et absolui.

§. 1. Sed et si legis Aquiliae aduersus socium ejus habuit commodator actionem, videndum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dedit alter, quod hic, qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur: nam et si aduersus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, vt commodati agendo remittat actionem, nisi forte quis dixerit, agendo eum è lege Aquilia, hoc minus consecuturum *), quam ex causa commodati consecutus est: quod videtur habere rationem.

*) L. 34. §. 5. L. 53. de O. et A.

8. POMPONIVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Rei commodatae et possessionem, et proprietatem retinemus.

9. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Nemo enim commodando, rem facit ejus, cui commodat.

10. *Idem lib.* 29. *ad Sabinum.*

Eum, qui rem commodatam accepit, si in eam rem vsus est, in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, verum est: nam si culpa [ejus] fecit deteriorem, tenebitur.

§. 1. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei, cui commodata res est, quaeritur. Et, si quidem mea causa de ii, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit: si sui, et custodiam; et ideo furti habebit actionem. Sed et si, dum refertur, periit, si quidem ego mandaueram, per quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse, cui voluit commisit, aeque culpam mihi praestabit, si sui causa accepit.

11. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Qui non tam idoneum hominem elegerit, vt recte id perferri possit:

12. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Si mei causa, dolum tantum. §. 1. Commodatam rem missus qui repeteret, cum recepisset, aufugit. Si dominus ei dari jusserat, domino perit: si commonendi causa miserat, vt referretur res commodata, ei, qui commodatus est.

13. POMPONIVS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

Is, qui commodatum accepit, si non apparentis rei nomine, commodati condemnetur, cauendum ei est, vt repertam dominus ei praestet.

§. 1. Si quem quaestum fecit is, qui experiendum quid accepit, veluti si jumenta fuerint, eaque locata sint, id ipsum praestabit, qui experiundum dedit: neque enim ante eam rem quaestui *) cuique esse oportet, [prius] quam periculo ejus sit.

*) L. 5. §. 9. h. t. L. 38. §. 10. de Vsur.

§. 2. Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo, rem commodauero, videamus, an habeam commodati actionem, nam et CELSVS filius ajebat, si jussissem eum aliquid facere, vel mandati cum eo, vel praescriptis verbis experiri me posse. Idem ergo et in commodato erit dicendum. † Nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis seruiret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumque enim id accidit, vt extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur, veluti, cum per errorem indebitum soluendi causa datur.

14. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Si seruus meus rem meam tibi, scienti nolle me tibi commodari, commodauerit, et commodati et furti nascitur actio, et praeterea condictio ex causa furtiua.

15. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam possidemus;

16. MARCELLVS *lib* 5. *Digestorum.*

Ita vt, et si fur, vel praedo commodauerit, habeat commodati actionem.

17. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

In commodato [haec] pactio, ne dolus praestetur *), rata non est. *) L. 27. §. 3. de pact. L. 23. de R. J.

§. 1. Contraria commodati actio etiam sine principali moueri potest, sicut et caeterae, quae dicuntur contrariae.

§. 2. Si ex facto heredis agatur commodati, in solidum condemnatur, licet ex parte heres est.

§. 3. Sicut autem † voluntatis et officii magis, quam necessitatis est, commodare, ita modum commodati, finemque praescribere, ejus est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem praescribere, et retro agere, atque intempestiue vsum commodatae rei auferre, non officium tantum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium inuicem. Et ideo inuicem propositae sunt actiones, vt appareat, quod principio beneficii ac nudae voluntatis fuerat, conuerti in mutuas praestationes actionesque ciuiles: vt accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoauit: neque [enim] impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset; † voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis consummare. † Igitur si pugillares mihi commodasti, vt debitor mihi caueret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. † Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut etiam sciens vitiosa commodaueris: † adjuuari quippe nos, non decipi, beneficio oportet. Ex quibus causis etiam contrarium judicium vtile esse dicendum est.

§. 4. Duabus rebus commodatis, recte de altera commodati agi posse, VIVIANVS scripsit. Quod ita videri verum, si separatae sint, POMPONIVS scripsit: nam eum, qui carrucham puta, vel lecticam commodauit, non recte acturum de singulis partibus.

§. 5. Rem commodatam perdidi, et pro ea pretium dedi, deinde res in potestate tua venit: LABEO ait, contrario judicio aut rem mihi praestare te debere, aut, quod à me accepisti, reddere. *)

*) L. 21. pr. h. t. L. 10. §. f. de jur. dot.

18. CAJVS *lib.* 18. *ad Edictum Prouinciale.*

In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: ita, vt tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit *); veluti, mortes seruorum, quae sine dolo et culpa ejus accidunt, latronum hostiumue incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas seruorum, qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus, et piratis, et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, vt eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quod is amicos ad coenam inuitaturum se diceret, et id peregre secum portauerit, sine vlla dubitatione, etiam piratarum, et latronum, et naufragii casum praestare debet. Haec ita, si duntaxat accipientis gratia commodata sit res. † At si vtriusque, veluti si communem amicum ad coenam inuitauerimus, tuque ejus rei curam suscepisses, et ego tibi argentum commodauerim, scriptum quidem apud quosdam inuenio, quasi dolum tantum praestare debeas. Sed videndum est, ne et culpa praestanda sit: vt ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis et dotalibus aestimari solet.

*) L. 5. §. 2. h. t. L. 1. §. 4. de O. et A. L. 25. §. pen. locat. L. 23. de R. J. L. 47. §. 5. de leg. 1.

§. 1. Siue autem pignus, siue commodata res, siue deposita, deterior ab eo, qui acceperit, facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, verum etiam legis Aquiliae: sed, si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur.

§. 2. Possunt justae causae interuenire, ex quibus cum eo, qui commodasset, agi deberet: veluti, de impensis in valetudinem serui factis, quaeue post fugam requirendi, reducendique ejus causa factae essent, nam † cibariorum impensae, naturali scilicet ratione, ad eum pertinent, qui vtendum accepisset. Sed et id, quod de impensis valetudinis *) aut fugae diximus ad majores impensas pertinere debet: modica enim impendia verius est, vt, sicuti cibariorum, ad eundem pertineant.

*) L. 5. §. 2. h. t. L. 2. de impens. in rem dot.

§. 3. Item, qui sciens vasa vitiosa commodauit, si ibi infusum vinum, vel oleum corruptum effusumue est, condemnandus eo nomine est.

§. 4. Quod autem contrario judicio consequi quisque potest, id etiam recto judicio, quo cum eo agitur, potest saluum habere jure pensationis, sed fieri potest, vt amplius esset, quod inuicem aliquem consequi oporteat, aut judex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine judice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

*) L. 15. §. vlt. L. 59. de furt. L. 11. de N. G.

19. JVLIANVS *lib.* 1. *Digestorum.*

Ad eos, qui seruandum aliquid conducunt, aut vtendum accipiunt, damnum injuria ab alio datum non pertinere,

procul

procul dubio est. Qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det.

20. *Idem lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Argentum commodatum si tam idoneo seruo meo tradidissem ad te perferendum, vt non debuerit quis aestimare futurum, vt à quibusdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum, detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

21. AFRICANUS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Rem mihi commodasti, eandem subripuisti: deinde cum commodati ageres, nec à te scirem esse subreptam, judex me condemnauit, et solui: postea comperi à te esse subreptam. Quaesitum est, quae mihi tecum actio sit? Respondit, furti quidem non esse, sed commodati contrarium judicium vtile mihi fore.

§. 1. In exercitu contubernalibus vasa vtenda communi periculo dedi: ac deinde meus seruus, subreptis his, ad hostes profugit: et postea sine vasis receptus est. Habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat, pro cujusque parte: sed et illi mecum furti, serui nomine, agere possunt, quando et noxa caput sequitur. Etsi tibi rem periculo tuo vtendam commodauero, eaque à seruo meo subripiatur, agere mecum furti possis serui nomine.

22. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Si seruus, quem tibi commodauerim, furtum fecerit, vtrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum competit, si quid in curationem serui impendisti: an furti agendum sit, quaeritur? Et, furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogauit, procul dubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse seruum, ignoranti commodauit.

23. POMPONIVS *lib.* 21 *ad Quintum Mucium.*

Si commodauero tibi equum, quo vtereris vsque ad certum locum: si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

ad §. 3.

m) DEPOSITI, VEL CONTRA.
(Dig. 16. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Depositum est, quod custodiendum alicui datum est *). Dictum ex eo, quod ponitur: praepositio enim de auget depositum, vt ostendat, totum fidei ejus commissum, quod ad custodiam rei pertinet.

*) L 18. h. t.

§. 1. Praetor ait: Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii causa depositum sit, in simplum: (ex) earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum: in heredem ejus, quod dolo malo ejus factum esse dicetur, qui mortuus sit, in simplum: quod ipsius, in duplum judicium dabo.

§. 2. Merito has causas deponendi separauit Praetor, quae continent fortuitam causam depositionis *) ex necessitate descendentem non ex voluntate proficiscentem. §. 3. Eum tamen deponere tumultus, vel incendii, vel caeterarum causarum gratia intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quam imminens ex causis supra scriptis periculum.

*) §. 22. h. L. L. 9. §. 3. de Dol.

§. 4. Haec autem separatio causarum justam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo, cum vero extante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen: et publica vtilitas coërcenda est, vindicandae Reipublicae causa: est enim inutile in causis hujusmodi fidem frangere. §. 5. Quae depositis rebus accedunt, *) non sunt deposita, vtputa, si homo vestitus deponatur, vestis enim non est deposita: nec si equus cum capistro, nam solus equus depositus est.

*) v. §. 24. h. L. L. 38. §. 10. de Vsur. et fruct.

§. 6. Si conuenit, vt in deposito et culpa praestetur, rata est conuentio: contractus enim legem ex conuentione accipiunt. §. 7. Illud non probabis, dolum non esse praestandum, si conuenerit: nam haec conuentio contra bonam fidem, contraque bonos mores est: et ideo nec sequenda est.

§. 8. Si vestimenta seruanda balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem seruandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, et dolum duntaxat praestare debere puto: quod si accepit, ex conducto.

§. 9. Si quis seruum custodiendum conjecerit forte in pistrinum, si quidem merces interuenit custodiae, puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam ego pro hoc seruo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse. Quod si operae ejus serui cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti interuenit: sed, quia pecunia non datur, praescriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud, quam cibaria praestabat, nec de operis quicquam conuenit, depositi actio est.

§. 10. In conducto et locato, et in negotio, ex quo diximus praescriptis verbis dandam actionem, et dolum, et culpam praestabunt, qui seruum receperunt: at si cibaria tantum dabat, dolum duntaxat, sequemur tamen, (vt POMPONIVS ait), et quid habuerunt proscriptum, aut quid conuenerit: dummodo sciamus, et si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos praestaturos, qui receperunt, qui solus in depositum venit.

§. 11. Si te rogauero, vt rem meam perferas ad Titium, vt is eam seruet, qua actione tecum experiri possum, apud POMPONIVM quaeritur? Et putat, tecum mandati: cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi; quam actionem mihi praestabis, mandati judicio conuentus.

§. 12. Quod si rem tibi dedi, vt, si Titius (rem) non recepisset, tu custodires, nec eam receperit: videndum est, vtrum depositi tantum, an et mandati actio sit? Et POMPONIVS dubitat, puto tamen, mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens et custodiae legem. §. 13. Idem POMPONIVS quaerit, si tibi mandauero, vt rem ab aliquo meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati, an depositi tenearis? Et magis probat, mandati esse actionem, quia hic est primus contractus.

§. 14. Idem POMPONIVS quaerit, si apud te volentem me deponere, jusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri? Et ait, si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi, vt magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem: cum illo depositi [actio est]: nec mandati teneris, quia rem meam gessi. Sed si mandasti mihi, vt periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio, non video. † Plane si fidejussisti pro eo, LABEO omnimodo fidejussorem teneri ait: non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum: quid

quid enim, si fureret is, apud quem depositum sit? vel pupillus sit? vel neque heres, neque bonorum possessor, neque successor ejus exstaret? tenebitur ergo, vt id praestet, quod depositi actione praestari solet.

§. 15. An in pupillum, apud quem sine tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quaeritur? Sed probari oportet, si apud doli *) mali jam capacem deposueris, agi posse, si dolum commisit: nam (et) in quantum locupletior factus est, datur actio in eum, et si dolus non interuenit.

*) L. 13. §. 1. de Dol. mal. L. 111. pr. de R. J.

§. 16. Si res deposita deterior reddatur, quasi non reddita, agi depositi potest: cum enim deterior redditur, potest dici, dolo malo *) redditam non esse. §. 17. Si seruus meus deposuerit, nihilominus depositi habebo actionem. §. 18. Si apud seruum deposuero, et cum manumisso agam, MARCELLVS ait, nec teuere actionem: quamuis solemus dicere, doli etiam in seruitute commissi teneri quem debere; quia et † delicta, et noxae caput sequuntur, erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum.

*) L. 3. §. 1. Commod.

§. 19. Haec actio bonorum possessoribus, caeterisque successoribus, et ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est hereditas, competit. §. 20. Non tantum praeteritus dolus in depositi actione veniet, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam. §. 21. Inde scribit NERATIVS: si res deposita sine dolo malo amissa sit, et post judicium acceptum recuperaretur, nihilominus recte ad restitutionem reum compelli, nec debere absolui, nisi restituat. † Idem NERATIVS ait, quamuis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non haheas, horreis forte clausis: tamen, si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est, tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris, cum rem non habeas.

§. 22. Est autem et apud JVLIANVM lib. 13. Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. MARCELLVS autem ait, † non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim, si in prouincia res sit; vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio depositionis non exstitit?

§. 23. Hanc actionem bonae fidei *) esse, dubitari non oportet. §. 24. Et ideo (et) fructus in hanc actionem venire, et omnem causam, et partum, dicendum est: ne nuda res veniat. §. 25. Si rem depositam vendidisti, eamque postea redemisti in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi: quia semel dolo fecisti, cum venderes.

*) L. 28. L. 31. §. 1. h. t.

§. 26. In depositi quoque actione in litem juratur.

§. 27. Non solum si seruus meus, sed et si is, qui bona fide mihi seruiat, rem deposuerit, aequissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. §. 28. Simili modo, et si vsumfructum in seruo habeam, si id, quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero. §. 29. Item, si seruus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti competit actio.

§. 30. Si seruus deposuit, siue viuat, siue decesserit, vtiliter dominus hac actione experietur: ipse autem seruus manumissus non poterit agere, sed et si fuerit alienatus: adhuc ei competit aetio, cujus fuit seruus, cum deponeret: initium enim contractus spectandum est.

§. 31. Si duorum seruus sit, qui deposuit, vnicuique dominorum in partem competit depositi.

§. 32. Si rem à seruo depositam Titio, quem dominum ejus putasti, cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri. CELSVS ait: quia nullus dolus interesset, cum Titio autem, cui res restituta est, dominus serui aget: sed si exhibuerit, vindicabitur: si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur; quia dolo fecit, quo minus possideret. §. 33. Eleganter apud JVLIANVM quaeritur, si pecuniam seruus apud me deposuit, ita vt domino pro libertate ejusdem, egoque dedero, an tenear depositi? Et lib. 13. Digestorum scribit, si quidem sic dedero, quasi ad hoc penes me depositam, teque certiorauero, non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti: careo igitur dolo, si vero quasi meam pro libertate ejus numerauero, tenehor. Quae sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit: aliud est enim reddere, aliud quasi de suo dare.

§. 34. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, vt, si voluisses, vtereris, *) priusquam vtaris, depositi teneberis. §. 35. Saepe euenit, vt res deposita, vel nummi periculo sint ejus, apud quem deponuntur: vtputa, si hoc nominatim conuenit, sed et si se quis deposito obtulit, idem JVLIANVS scribit, periculo (se) depositi illigasse: ita tamen, vt non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non tamen casus fortuitos.

*) L. 9. §. 5. L. 10. de Reb. Cred. L. 7. §. 2. h. t. L. 9. §. 3. de dol.

§. 36. Si pecunia in sacculo signato deposita sit, et vnus ex heredibus ejus, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum ei satisfiat, videndum est? Promenda pecunia est vel coram Praetore, vel interuenientibus honestis personis, et exsoluenda pro parte hereditaria, sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet, cum vel Praetore auctore, vel honestis personis interuenientibus hoc eueniet, reliquo vel apud eum remanente, si hoc voluerit; sigillis videlicet prius ei impressis, vel à Praetore, vel ab his, quibus coram signaeula remota sunt: vel si hoc recusauerit, in aede deponendo. Sed si res sint, quae diuidi non possunt, omnes debebit tradere, satisdatione idonea à petitore ei praestanda in hoc, quod supra ejus partem est: satisdatione autem non interueniente, rem in aedem deponi, et omni actione depositarium liberari.

§. 37. Apud JVLIANVM lib. 13. Digestorum talis species relata est, ait enim: Si depositor decesserit, et duo existant, qui inter se contendant, vnusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est, aduersus alterum, reum defendere: (hoc est, eum, qui depositum suscepit), quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait, non esse cogendum à Praetore judicium suscipere: oportere igitur rem deponi in aede aliqua, donec de hereditate judicetur.

§. 38. Si quis tabulas testamenti apud se depositas, pluribus praesentibus, legit, ait LABEO depositi actione recte de tabulis agi posse. Ego arbitror et injuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, vt judicia secreta ejus, qui testatus est, diuulgarentur. §. 39. Si praedo, *) vel fur deposuerint, et hos MARCELLVS lib. 6. Digestorum putat recte depositi acturos: nam interest eorum, eo quod teneantur.

*) L. 31. §. 1. h. t.

§. 40. Si quis argentum, vel aurum depositum petat, vtrum speciem, an et pondus complecti debeat? Et magis est,

vt

vt vtrumque complectatur: scyphum forte, (vel) lancem, vel pateram dicendo, et materiam, et pondus addendo, sed et si purpura sit infecta, vel lana, pondus similiter adjiciendum: saluo eo, vt, si de quantitate ponderis incertum est, juranti succurratur. §. 41. Si cista signata deposita sit, vtrum cista tantum petatur, an et species comprehendendae sint? Et ait TREBATIVS, cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum. Quod (et) si res ostensae sunt, et sic depositae, adjiciendae sunt et species vestis. LABEO autem ait, eum, qui cistam deponit, singulas quoque res videri deponere: ergo et de rebus agere eum oportet. † Quid ergo, si ignorauerit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, cum susceperit depositum. Ego et rerum depositi agi posse existimo, quamuis signata cista deposita sit.

§. 42. Filiumfamilias teneri depositi, constat: quia et caeteris actionibus tenetur, sed et cum patre ejus agi potest duntaxat de peculio. † Idem et in seruo: nam cum domino agetur. Plane et JVLIANVS scripsit, et nobis videtur: si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat in judicium, et si quid per eum, in cujus jure sunt, captus fraudatusue est: vt et dolus eorum veniat, non tantum ipsorum, cum quibus contractum est.

§. 43. Si apud duos *) sit deposita res, aduersus vnumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur: non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt, et alter, quod interest, praestiterit: alter non conuenietur; exemplo duorum tutorum. Quod si alter vel nihil, vel minus facere possit, ad alium peruenietur. † Idemque, et si alter dolo non fecerit, et idcirco sit absolutus: nam ad alium peruenietur.

*) L. 9. pr. junct. L. 3. §. 1. de duob. reis.

§. 44. Sed si duo deposuerunt, et ambo agant: si quidem sic deposuerunt, vt vel vnus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam.

* L. 17. pr. h. t.

§. 45. Si deposuero apud te, vt post mortem tuam reddas: et tecum, et cum herede tuo, possum depositi agere, possum enim mutare voluntatem, et ante mortem tuam depositum repetere. §. 46. Proinde et si sic deposuero, vt post mortem meam reddatur, potero et ego, et heres meus, agere depositi: [ego] mutata voluntate. §. 47. Quia autem dolus duntaxat in hanc actionem venit *), quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam, vel commodatam distraxit, ignarus depositam, vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio teneatur, quod ad eum peruenit? Et verius est, teneri eum: hoc enim ipso dolo facit, quod id, quod ad se peruenit, non reddit.

*) L. 32. h. t. L. 5. §. 2. Commod. L. 23. de R. J.

2. PAVLVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Quid ergo, si pretium nondum exegit? aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones suas tantummodo praestabit.

3. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Plane, si possit rem redimere, et praestare, nec velit, non caret culpa: quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit praestare, causatus, quod semel ignarus vendiderit.

4. PAVLVS *lib* 5. *ad Plautium.*

Sed etsi non sit heres, sed putauit se heredem, et vendidit, simili modo lucrum ei extorquebitur.

5. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Ei, apud quem depositum esse dicetur, contrarium judicium depositi datur: in quo judicio merito in litem non juratur; non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate *) ejus, qui depositum suscepit.

*) L. 6. §. 5. de his, qui not. infam. L. 12. pr. h. t. L. 23. eod.

§. 1. In sequestrem depositi actio competit *); si tamen eum sequestre conuenit, vt certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est. Quod si de pluribus locis conuenit, in arbitrio ejus est, quo loci exhibeat: sed si nihil conuenit, denunciandum est ei, vt apud Praetorem exhibeat.

*) L. 12. §. 2. h. t. non obst. L. 17. §. 5. de praescript. verb.

§. 2. Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? Et ait POMPONIVS, adire eum Praetorem oportere, et ex ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui praesens fuerit. Sed hoc non semper verum puto: nam plerumque non est permittendum, officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere; nisi justissima causa interueniente, et cum permittitur, raro ei res restituenda est, qui venit: sed oportet eam, arbitratu judicis, apud aedem aliquam deponi.

6. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Proprie [autem] in sequestre *) est depositum, quod à pluribus in solidum certa conditione custodiendum **) reddendumque traditur.

*) L. 17. pr. h. t. L. 110. de V. S. non obst. L. 9. §. 3. de dol.

**) L. 11. de peric. et commod. rei vend. L. 3. §. 5. de A. v. A. poss. non obst. L. 5. §. 4. de praescr. verb.

7. VLPIANVS *lib.* 30 *ad Edictum*

Si hominem apud se depositum, vt quaestio de eo haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam mansionem extensum, sequester soluerit misericordia ductus, dolo proximum esse, quod factum est, arbitror: quia, cum sciret, cui rei pararetur, intempestiue misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam, quam deciperet.

* L. 21. L. 49. de O. et A.

§. 1. Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti; in solidum. Quanquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quae ad nos peruenit, tamen hic dolus ex contractu, reique persecutione descendit. ideoque in solidum vnus heres tenetur; plures vero pro ea parte, qua quisque heres est.

§. 2. Quoties foro cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est, eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quos foenore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebant, et ante priuilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel postea vsuras acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciauerint deposito.

§. 3. Item quaeritur, vtrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt; an vero simul omnium depositariorum *) ratio habeatur? Et constat, simul admittendos: hoc enim Rescripto Principali significatur.

8. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Quod priuilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quae in bonis argentarii, ex pecunia deposita, reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus; idque propter necessarium

rium vsum argentariorum ex vtilitate publica receptum est. Plane sumptus causa, qui necessariò factus est, semper praecedit: nam, deducto eo, honorum calculus subduci solet.

9. PAVLVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

In depositi actione, si ex facto defuncti agatur aduersus vnum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo: si vero ex suo delicto, pro parte non ago, merito: quia aestimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. JVLIANVS *lib.* 2. *ex Minicio.*

Nec aduersus coheredes ejus, qui dolo carent, depositi actio competit.

11. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Quod seruus deposuit, is, apud quem depositum est, seruo rectissime reddet ex bona fide: nec enim conuenit bonae fidei, abnegare id, quod quis accepit, sed debebit reddere ei, à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, vt nec culpae quidem suspicio sit, denique SABINVS hoc explicuit, addendo, nec vlla causa interuenit, quare putare possit, dominum reddi nolle, hoc ita est, si potuit suspicari, justa scilicet ratione motus: caeterum sufficit bonam fidem adesse, sed et si ante ejus rei furtum fecerat seruus, si tamen ignorauit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non inuitum fore hujus solutionis, liberari potest; bona enim fides exigitur. Non tantum autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex justis causis liberatio contingit: scilicet, si quis ignorans manumissum vel alienatum, soluit. Idemque et in omnibus debitoribus seruandum POMPONIVS scribit.

12. POMPONIVS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Si in Asia depositum fuerit, vt Romae reddatur, videtur id actum, vt non impensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui deposuit

§. 1. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo ejus est, apud quem depositum est: vbi vero depositum est, nihil interest. † Eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei judiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suoque periculo perferri rem Romam, vt audiendus sit: quoniam et in ad exhibendum actione id seruatur.

§. 2. Cum sequestre recte agetur depositi sequestraria actione: quam et in heredem ejus reddi oportet. §. 3. Quemadmodum quod ex stipulatu, vel ex testamento dari oporteat, post judicium acceptum cum detrimento rei periret: sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo ejus, apud quem depositum fuerit, est, si judicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

13. PAVLVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Si quis inficiatus sit non aduersus dominum, sed quod eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorem non putaret, aut ejus, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit, postea autem si cognouerit, cum eo agi poterit: quoniam nunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult.

§. 1. Competit etiam condictio, depositae rei nomine: sed non antequam id dolo admissum sit, non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiserit.

14. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si plures heredes exstiterint ei, qui deposuerit, dicitur, si major pars adierit, restituendam rem praesentibus. Majorem autem partem non ex numero vtique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda. §. 1. Siue autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit, siue cum herede ejus, et sua natura res *) ante rem judicatam intercideritt, veluti, si homo mortuus fuerit, SABINVS et CASSIVS, absolui debere eum, cum quo actum est, dixerunt: quia aequum esset, naturalem interitum ad actorem pertinere; vtique cum interitura esset ea res, etsi restituta esset actori. *) L. 15. §. f. de R. V.

15. JVLIANVS *lib.* 13. *Digestorum.*

Qui rem suam deponi *) apud se patitur, vel vtendam rogat, nec depositi, nec commodati actioue tenetur: sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat: nec precario tenetur, nec ex locato.

*) L. 31. f. h. t. L. 45. pr. de R. J.

16. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Si is, apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, et ille dolo quid admiserit, ob dolum ejus, apud quem postea sit depositum, catenus eum teneri apud quem tu deposueris, vt actiones suas tibi praestet.

17. FLORENTINVS *lib.* 7. *Institutionum.*

Licet deponere tam plures, quam vnus possint: attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt, *) nam tum id fit, cum aliqua res in controuersiam deducitur; itaque hoc casu in solidum vnusquisque videtur deposuisse: quod aliter est, cum rem communem plures deponunt.

*) L. 18. de Praescr. verb. L. 110. de V. S. nihil Obst. L. 9. §. 3. de dol.

§. 1. Rei depositae proprietas apud deponentem manet: sed et possessio; nisi apud sequestrem deposita est, nam tum demum sequester possidet: id enim agitur ea depositione, vt neutrius possessioni id tempus procedat.

18. NERATIVS *lib.* 2. *Membranarum.*

De eo, quod tumultus, incendii, ruinae, naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portioue, et in simplum, et intra annum quoque: in ipsum, et in solidum, et in duplum, et in perpetuum datur.

19. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

JVLIANVS et MARCELLVS putant, filiumfamilias depositi recte agere posse.

20. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Si sine dolo malo rem depositam [tibi,] amiseris, nec depositi teneris, nec cauere debes, si deprehenderis, eam reddi: si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

21. *Idem lib.* 60. *ad Edictum.*

Si apud filiumfamilias res deposita sit, et emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conueniri: sed ipse filius.

§. 1. Plus TREBATIVS existimat, etiam si apud seruum depositum sit, et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum: licet ex caeteris causis in manumissum actio non datur.

22. MARCELLVS *lib.* 5. *Digestorum.*

Si duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam vtique casu in partes tenebuntur. Nam si diuiserint decem [millia], quae apud defunctum deposita fuerant, et quina [millia] abstulerint, et vterque soluendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem conflauerint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliaue quae species dolo eorum interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent, nam certe verum est, in solidum quemque dolo fecisse: et, nisi pro solido, res non potest restitui. Nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaue-

putauerit, plane, nisi integrae rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse; condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres extitit.

23. MODESTINVS *lib. 2. Differentiarum.*

Actione depositi conuentus, seruo constituto cibariorum nomine, apud eundem judicem vtiliter experitur.

24. PAPINIANVS *lib. 9. Quaestionum.*

Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos, quos hoc die commendasti mihi, adnumerante seruo Sticho actore, esse apud me, vt notum haberes, hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio: quae, quando voles, et vbi voles, confestim tibi numerabo. Quaeritur, propter vsurarum incrementum? Respondi: depositi actionem locum habere: quid est enim aliud commendare, quam deponere *)? Quod ita verum est, si id actum est, vt corpora nummorum eadem redderentur: nam si, vt tantundem solueretur, conuenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quaestione, si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundem, non idem reddi **): rationem vsurarum haberi, non facile dicendum est. Et est quidem constitutum, in bonae fidei judiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantundem possit officium arbitri, quantum stipulatio: sed contra bonam fidem et depositi naturam est, vsuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit ***); si tamen ab initio de vsuris praestandis conuenit, lex contractus seruabitur.

*) L. 26. h. t. L. 186. de V. S.

**) L. 25. §. 1. L. 26. §. 1. h. t. L. 31. Locat.

***) L. 25. §. 1. L. 26. §. 1. L. 28. L. 29. §. 1. L. 32. §. 2. de Vsur.

25. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Die sponsaliorum, aut postea res oblatas puellae, quae sui juris fuit, pater suscepit: Heres ejus, vt exhibeat, recte conuenietur etiam actione depositi.

§. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, vt tantundem redderet, depositam, ad vsus proprios conuertit, post moram in vsuras quoque judicio depositi condemnandus est.

26. SCAEVOLA *lib. 4. Responsorum.*

Publia Maeuia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clausam cum veste et instrumentis commendauit Cajae Sejae, et dixit ei: Cum salua sanaue venero, restitues mihi; certe, si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi. Defuncta ea intestata, desidero, res commendatae cui restitui debeant: filio, an marito? PAVLVS respondit, filio.

§. 1. Lucius Titius ita cauit: ἔλαβον, καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται, καὶ συνθέμενοι χορηγῆσαί σοι τόκου ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου, id est, suscepi, habeoque apud me titulo depositi suprascripta denarium argenti decem millia: meque ad praescriptum omnia praestaturum et promitto, et profiteor: conuentione scilicet inita, vt quoad omne argentum reddatur, in singulos menses, singulasque libras, vsurarum nomine, quaternos tibi obolos subministrem. Quaero, an vsurae peti possunt? PAVLVS respondit, eum contractum, de quo quaeritur, depositae pecuniae modum excedere: [et] ideo secundum conuentionem vsurae quoque actione depositi peti possunt.

§. 2. Titius Semproniis salutem. Habere me à vobis auri pondo plus minus decem, et discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati decem: item ex ratione patris vestri decem, et quod excurrit: Quaero, an ex hujusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet: Respondit, ex Epistola, de qua quaeritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse. An autem is quoque, qui deberi sibi canit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit, judicem aestimaturum.

27. *Idem lib. 7. Responsorum.*

Lucius Titius, cum haberet filiam in potestate Sejam, Pamphilo seruo alieno in matrimonium collocauit: cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit, et postea, nulla denunciatione à domino facta, pater decessit: mox et Pamphilus seruus: Quaero, qua actione Seja pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit? PAVLVS respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

28. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Quintus Caecilius Candidus ad Paccium Rogatianum Epistolam scripsit in verba infra scripta: Caecilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Viginti quinque nummorum, quos apud me esse voluisti, notum tibi [ita] hac epistola facio, ad ratiunculam meam ea peruenisse: quibus vt primum prospiciam, ne vacua tibi sint, [id est, vt vsuras eorum accipias,] curae habebo. Quaesitum est, an ex ea epistola etiam vsurae peti possint? Respondi, deberi ex bonae fidei judicio [vsuras], siue percepit, siue pecunia in re sua vsus est.

29. PAVLVS *lib. 2. Sententiarum.*

Si sacculum, vel argentum signatum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, et depositi, et furti actio mihi in eum competit.

*) v. L. 76. pr. de furt.

§. 1. Si [ex] permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, vtatur, vt in caeteris bonae fidei judiciis, vsuras ejus nomine praestare mihi cogitur.

30. NERATIVS *lib. 1. Responsorum.*

Si fidejussor pro te, apud quem depositum est, litis aestimatione damnatus sit, rem tuam fieri.

31. TRYPHONINVS *lib. 9. Disputationum.*

Bona fides, quae in contractibus exigitur, aequitatem summam desiderat. Sed eam vtrum aestimamus ad merum jus gentium, an vero cum praeceptis ciuilibus, et praetoriis: veluti, reus capitalis judicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona ejus publicata sunt; vtrumne ipsi haec reddenda, an in publicum deferenda sint? Si tantum naturale jus et gentium intuemur, ei, qui dedit, restituenda sunt: si ciuile jus, et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.

§. 1. Incurrit hic et alia inspectio, [an] bonam fidem inter eos tantum, [inter] quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto, aestimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco, latro spolia, [quae] mihi abstulit, posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis, vtrum latroni, an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem, accipientemque intuemur, haec est bona fides, vt commissam rem recipiat is, qui dedit: Si totius rei aequi-

aequitatem, quae ex omnibus perfonis, quae negotio isto continguntur, impletur, mihi reddenda funt, quo facto fceleftiffimo adempta funt, et probo hanc effe juftitiam, quae fuum cuique ita tribuit, vt non diftrahatur ab vllius perfonae juftiore repetitione. Quod fi ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei reftituenda funt, qui depofuit, quamuis male quaefita depofuit. Quod et MARCELLVS in praedone et fure fcribit. Si tamen ignorans latro, cujus filio, vel feruo rem abftuliffet, apud patrem dominumue ejus depofuit ignorantem: nec ex jure gentium confiftet depofitum; cujus haec eft poteftas: vt alii non domino fua ipfius res quafi aliena feruanda detur. Et fi rem meam fur, quam me ignorante fubripuit, apud me etiam nunc delictum ejus ignorantem depofuerit: recte dicetur non contrahi depofitum; quia † non eft ex fide bona, rem fuam dominum praedoni reftituere compelli, fed et fi etiam nunc ab ignorante domino tradita fit, quafi ex caufa depofiti, tamen indebiti dati condictio competet.

32. CELSVS *lib.* XI. *Digeftorum.*

Quod NERVA diceret, latiorem culpam dolum effe *), PROCVLO difplicebat: mihi veriffimum videtur. Nam et fi quis non ad eum modum, quem hominum natura defiderat, diligens eft, nifi tamen ad fuum modum curam in depofito praeftat, fraude non caret: nec enim falua fide minorem iis, quam fuis rebus, diligentiam praeftabit.

*) L. 8. §. 3. de Precar. L. 1. §. 2. Si is qui Teftam. liber. effe juſs. L. 1. §. 1. Si menf. falf. mod. dix.

33. LABEO *lib. 6. Pofteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Seruus tuus pecuniam cum Attio in fequeftre depofuit apud Maeuium, ea conditione, vt ea tibi redderetur, fi tuam effe probaffes, fi minus, vt Attio [redderetur]. Poffe dixi eum eo, apud quem depofita effet, incerti agere, id eft, ad exhibendum, et exhibitam vindicare: quia feruus in deponendo tuum jus deterius facere non potuiffet.

34. *Idem lib.* 2. *Pithanon.*

Potes agere depofiti cum eo, qui tibi non aliter, quam nummis à te acceptis depofitum reddere voluerit, quamuis fine mora, et incorruptum reddiderit.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

186. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Commendare nihil aliud eft, quam *deponere.*

110. MODESTINVS *lib. 6. Pandectarum.*

Sequefter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuerfia eft, *depofuerunt:* dictus ab eo, quod occurrenti, aut quafi fequenti eos, qui contendunt, committitur.

ad §. 4.

n) DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS: ET QVALITER EA CONTRAHANTVR: ET DE PACTIS EORVM.

(Dig. 20. T. 1.)

1. PAPINIANVS *lib.* XI. *Refponforum.*

Conuentio generalis in pignore *) dando bonorum vel poftea quaefitorum recepta eft: in fpeciem autem alienae rei collata conuentione, fi non fuit ei, qui pignus dabat, debita: poftea debitori dominio quaefito, difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, vtilis actio dabitur; fed facilior erit poffidenti retentio. *) L. 238. §. 2. de V. S.

§. Seruo pignori dato, peculium *) ejus creditor, circa conuentionem fpecialiter fuper eo conceptam, fruftra diftrahit: nec intereft, quando feruus domino peculium adquifierat.

*) L. 4. pr. de pecul. L. 13. §. f. L. 17. §. 7. de A. E. V. L. 3. de Euict. L. 56. §. 3. de Furt.

§. 2. Cum praedium pignori daretur, nominatim, vt fructus quoque pignori effent, conuenit: eos confumptos bona fide emptor vtili Seruiana reftituere non cogetur: pignoris etenim caufam nec vfucapione perimi placuit, quoniam quaeftio pignoris ab intentione domini feparatur. Quod in fructibus diffimile eft, qui nunquam debitoris fuerunt.

§. 3. Pacto placuit, vt, ad diem vfuris non folutis, fructus hypothecarum vfuris compenfarentur fini legitimae vfurae: quamuis exordio minores in ftipulatum venerint, non effe tamen irritam conuentionem placuit: cum, ad diem minore foenore non foluto, legitimae majores vfurae ftipulanti recte promitti potuerunt.

§. 4. Cum praedium vxor viro donaffet, idque praedium vir pignori dediffet, poft diuortium mulier poffeffionem praedii fui recuperauit? et idem praedium ob debitum viri pignori dedit: in ea duntaxat pecunia recte pignus à muliere contractum apparuit, quam offerre viro debuit, meliore praedio facto: fcilicet, fi majores fumptus, quam fructus, fuiffent, quos vir ex praedio percepit, etenim in ea quantitate proprium mulier negotium geffiffe, non alienum fufcepiffe videtur.

2. *Idem lib.* 3. *Refponforum.*

Fidejuffor, qui pignora vel hypothecas fufcepit, atque ita pecunias foluit, fi mandati agat, vel cum eo agatur, exemplo creditoris, etiam culpam aeftimari oportet: caeterum judicio, quod de pignore dato proponitur, conueniri non poteft.

3. *Idem lib.* 20. *Quaeftionum.*

Si fuperatus fit debitor, qui rem fuam vindicabat, quod fuam non probaret: aeque feruanda erit creditori actio Seruiana *), probanti, res in bonis illius eo tempore, quo pignus contrahebatur, fuiffe. Sed et fi victus fit debitor vindicans hereditatem, judex actionis Seruianae, neglecta de hereditate dicta fententia, pignoris caufam infpicere debebit. Atquin aliud in legatis et libertatibus dictum eft: cum fecundum eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, fententia dicta eft. Sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur: cum legata quidem aliter valere non poffunt, quam fi teftamentum ratum effe conftaret, enimuero fieri poteft, vt et pignus recte fit acceptum, nec tamen ab eo lis bene inftituta.

*) L. 18. h. t. L. 28. de pign. act.

§. 1. Per injuriam victus apud judicium, rem, quam petierat, poftea pignori obligauit: non plus habere creditor poteft, quam habet, qui pignus dedit *). Ergo fummouebitur rei judicatae exceptione; tametfi maxime nullam propriam, qui vicit, actionem exercere poffit; non enim quid ille non habuit, fed quid in ea re, quae pignori data eft, debitor habuerit, confiderandum eft.

*) L. 31. h. t. L. 54. de R. J.

4. CAJVS *lib. fing. de Formula hypothecaria.*

Contrahitur hypotheca per pactum conuentum, cum quis pacifcatur, vt res ejus propter aliquam obligationem fint hypothecae nomine obligatae. Nec ad rem pertinet, quibus fit verbis *): ficuti eft [et] in his obligationibus, quae confenfu **) contrahuntur. Et ideo et fine fcriptura fi conuenit, vt hypotheca fit, et probari poterit, res obligata erit, de qua conueniunt. Fiunt enim de his fcripturae, vt quod actum eft, per eas facilius probari poterit: et fine his autem

tem valet, quod actum est, si habeat probationem. Sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt.

*) L. 4. de fid. instrum. L. 88. §. 15. de legat. 2. L. f. §. I. de contrah. emt. L. 12. de ann. legat. L. 38. de vsufr. legat.

**) Arg. L. 52. §. f. de O. et A. Arg. L. 23. §. I. L. 34. §. I. h. t. L. 2. pr. de pact. L. 39. §. I. de condit. et demonstrat.

5. MARCIANVS *lib. singul. ad Formulam hypothecariam.*

Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacunque obligatione *): siue mutua pecunia datur, siue dos, **) siue emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio et conductio, vel mandatum: et siue pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione; et siue in praesenti contractu, siue etiam praecedat, sed et futurae obligationis nomine dari ***) possunt: sed et non soluendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte ejus: et vel pro ciuili obligatione, vel honoraria, vel tantum naturali, sed [et] in conditionali obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit.

*) L. 129. §. I. de R. J.

**) L. 7. §. 6. de donat. inter V. et U.

***) non obst. L. 42. de O. et A. v. L. 55. L. 56. de V. S.

§. I. Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt. §. 2. Dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

*) L. 17. §. 2. de pact. L. I. pr. de pignorat. act. L. 9. §. I. quib. mod. pign. v. hypothec. solu.

6. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Obligatione generali rerum, quas quis habuit, habiturusue sit, ea non continebuntur, quae verisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse: vtputa supellex, item vestis relinquenda est debitori; et ex mancipiis, quae in eo vsu habebit, vt certum sit, eum pignori daturum non fuisse; proinde de ministeriis ejus perquam ei necessariis, vel quae ad affectionem ejus pertineant.

7. PAVLVS *lib. 68. ad Edictum.*

Vel quae in vsum cottidianum habentur, Seruiana non competit.

8. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Denique concubinam, filios naturales, alumnos constitit generali obligatione non contineri, et si qua alia sunt hujusmodi ministeria.

9. CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Sed et quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet.

§. I. Quod emtionem venditionemque recipit, etiam pignorationem recipere potest. *)

*) L. 18. §. 4. de pignor. act. L. 4. quae res pign.

10. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Si debitor res suas duobus simul pignori obligauerit, ita vt vtrique in solidum obligatae essent: singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana vtentur; inter ipsos autem si quaestio moueatur, possidentis meliorem esse conditionem, dabitur enim possidenti haec exceptio, si non conuenit, vt eadem res mihi quoque pignori esset: si autem id actum fuerit, vt pro partibus res obligarentur, vtilem actionem competere, et inter ipsos, et aduersus extraneos: per quam dimidiam partis possessionem apprehendant *) singuli.

*) L. 66. de euict.

11. MARCIANVS *lib. sing. ad Formulam hypothecariam.*

Si is, qui bona Reipublicae jure administrat, mutuam pecuniam pro ea accipiat, potest rem ejus obligare.

§. I. Si ἀντίχρησις, id est, mutuus pignoris vsus pro credito, facta sit, et in fundum, aut in aedes aliquis inducatur: eousque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur: cum in vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque. Itaque, si amiserit possessionem, solet in factum actione vti.

§. 2. Vsusfructus an possit pignori hypothecaeue dari, quaesitum est, siue dominus proprietatis conuenerit, siue ille, qui solum vsumfructum habet? Et scribit PAPINIANVS lib. II. Responsorum, tuendum creditorem: et si velit cum creditore proprietarius agere, non esse ei jus vti frui inuito se, tali exceptione eum Praetor tuebitur, si non inter creditorem, et eum, ad quem vsusfructus pertinet, conuenerit, vt vsusfructus pignori sit *). Nam et cum emptorem vsusfructus tuetur Praetor, cur non et creditorem tuebitur? Eadem ratione et debitori objicietur exceptio.

*) non obst. 71. de R. J. L. vlt. de vsufr.

§. 3. Jura praediorum vrbanorum pignori dari non possunt. Igitur nec conuenire possunt, vt hypothecae sint.

12. PAVLVS *lib. 68. ad Edictum.*

Sed an viae, itineris, actus, aquaeductus pignoris conuentio locum habeat, videndum esse POMPONIVS ait, vt talis pactio fiat, [vt], quamdiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor vtatur; scilicet si vicinum fundum habeat: et, si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat. Quae sententia propter vtilitatem contrahentium admittenda est.

13. MARCIANVS *lib. sing. ad Formulam hypothecariam.*

Grege pignori obligato, quae postea nascuntur, tenentur: sed et si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus, pignori tenebitur.

*) L. 70. §. 3. de Vsufr. L. I. §. vlt. L. 56. de R. V. L. 76. de jud. L. 26. §. 2. h. t.

§. I. Statu liber quoque dari hypothecae poterit, licet conditione existente euanescat pignus.

§. 2. Cum pignori rem pignoratam accipi posse placuerit, quatenus vtraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur, et tam exceptio, quam actio vtilis ei danda est. Quod si dominus soluerit pecuniam, pignus quoque perimitur. † Sed potest dubitari numquid creditori, nummorum solutorum nomine, vtilis actio danda sit, an non: quid enim, si res soluta fuerit? Et verum est, quod POMPONIVS lib. 7. ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cujus nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum: si vero corpus is debuerit et soluerit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem.

§. 3. Et in superficiariis legitime consistere creditor potest aduersus quemlibet possessorem: siue tantum pactum conuentum de hypotheca interuenerit, siue etiam possessio tradita [fuerit], deinde amissa sit.

*) L. 31. h. t. L. 16. §. vlt. de pignor. act.

§. 4. Etiam si creditor judicatum debitorem fecerit, hypotheca manet obligata: quia suas conditiones habet hypothecaria actio? id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum [est]; quibus cessantibus tenet. Et si cum defensore in personam egero, licet is mihi satisdederit et damnatus sit, aeque hypotheca ma-

net obligata. Multo magis ergo si in personam actum sit, siue cum reo, siue cum fidejussore, siue cum vtrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata. † Nec per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem.

*) L. 204. de R. J.

§. 5. Si sub conditione debiti nomine, obligata sit hypotheca, dicendum est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim debeatur? sed, si sub conditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si praesens sit debitum, hypotheca vero sub conditione, et agatur ante conditionem hypothecariam verum quidem est, pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque arbitrio judicis cautiones interponendae sunt, si conditio exstiterit, nec pecunia soluatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit.

*) L. 5. pr. h. t.

§. 6. Propter vsuras quoque, si obligata sit hypotheca, vsurae solui debent. Idem et in poena dicemus.

*) L. 11. §. 3. de pign. act. L. 8. §. f. eod. L. 18. qui potior. in pign.

14. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Quaesitum est, si nondum dies pensionis *, venit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit? Et puto, dandam pignoris persecutionem: quia interest mea. Et ita CELSVS scribit. §. 1. Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseuerare constitit

*) L. 5. §. 1. quib. mod. pign. v. hypoth. solu.

15. CAJVS *lib. sing. de Formula hypothecaria.*

Et quae nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt; vt fructus pendentes, partus ancillae, foetus pecorum: et ea, quae nascuntur, sint hypothecae obligata. Idque seruandum est, siue dominus [fundi] conuenerit aut de vsufructu, aut de his, quae nascuntur: siue is, qui vsumfructum habet, sicuti JVLIANVS scribit.

§. 1. Quod dicitur creditorem probare debere, cum conueniebat, reus in bonis debitoris fuisse *); ad eam conuentionem pertinet, quae specialiter facta est, non ad illam, quae cottidie inseri solet cautionibus, vt specialiter rebus hypothecae nomine datis, caetera etiam bona teneantur debitoris, quae nunc habet, et quae postea adquisierit, perinde atque si specialiter hae res fuissent obligatae.

*) L. 3. L. 16. §. 7. h. t. L. 23. de probat.

§. 2. Qui res suas jam obligauerint, et alii secundo obligant creditori, vt effugiant periculum, quod solent pati, qui saepius easdem res obligant: praedicere solent, alii nulli rem obligatam esse, quam forte Lucio Titio, vt in id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata, [vt sit pignori, hypothecaeue id, quod pluris est], aut [in] solidum, cum primo debito liberata res fuerit. De quo videndum est, vtrum hoc ita se habeat, si et conueniat: an et si simpliciter conuenerit de eo, quod excedit, vt sit hypothecae? Et solida res inesse conuentioni videtur, cum à primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis est, quod prius diximus.

16. MARCIANVS *lib sing. ad Formulam hypothecariam.*

Si fundus hypothecae datus sit, deinde alluuione *) major factus [est], totus obligabitur.

*) L. 18. §. 1. de pign. act. L. 13. §. f. de A. E V.

§. 1. Si, nesciente domino, res ejus hypothecae data sit, deinde postea dominus ratum habuerit, dicendum est, hoc ipsum, quod ratum habet, voluisse eum retro recurrere [ratihabitionem] ad illud tempus, quo conuenit *): voluntas autem fere eorum demum seruabitur, qui et pignore dare possunt.

*) L. 21. pr. h. t. L. 20. de pignor. act.

§. 2. Si res hypothecae data, postea mutata *) fuerit, aeque hypothecaria actio competit: veluti de domo data hypothecae, et horto facta. Item, si de loco conuenit, et domus facta sit. Item de loco dato, [deinde] vineis in eo positis.

*) Limit. in L. 18. §. 2. de pign. act.

§. 3. In vindicatione pignoris quaeritur, an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est? Nam si non possideat, nec dolo fecerit, quo minus possideat, absolui debet. Si vero possideat et aut pecuniam soluat *), aut rem restituat, aeque absoluendus est. Si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur. † Sed si velit restituere, nec possit, forte quod res abest, et longe est, vel in prouinciis: solet cautionibus res explicari: nam, si cauerit se restituturum, absoluitur. Sin vero dolo quidem desiit possidere, summa autem ope nisus, non possit rem ipsam restituere: tanti condemnabitur, quanti actor in litem jurauerit, sicut in caeteris in rem actionibus, nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur, quid proderat in rem actio, cum [et] in personam agendo idem consequeretur.

*) L. 12. §. 1. quib. mod. pign. v. hypoth. solu.

**) L. 17. h. t. L. 66. de euict. v. L. 27. §. 3. de R. V. L. 36. §. 1. L. 63. L. 68. eod.

§. 4. Interdum etiam de fructibus arbitrari debet judex: vt, ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus condemnet. Quid enim, si minoris sit praedium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronunciare, nisi exstent, et res non sufficit.

*) L. 18. §. 3. de pign. act.

§. 5. Creditor hypothecam sibi per sententiam adjudicatam, quemadmodum habiturus sit, quaeritur: nam dominium ejus vindicare non potest. Sed hypothecaria agere potest: et si exceptio objicietur à possessore rei judicatae, replicet, si secundum me judicatum non est.

§. 6. Si pluris condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quam computatio sortis et vsurarum faciebat, an si tantum soluerit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? Quod ego, quantum quidem ad subtilitatem legis et auctoritatem sententiae, non probo: semel enim causa transire videtur ad condemnationem, et inde pecunia deberi. Sed humanius est, non amplius eum, quam quod reuera debet, dando, hypothecam liberare.

§. 7. Aliena res vtiliter potest obligari sub conditione, si debitoris facta fuerit.

§. 8. Si duo pariter de hypotheca paciscantur? in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, vtrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quaeritur? Et magis est, vt pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed vterque, si cum possessore agat, quemadmodum? vtrum de parte quisque, an de toto, quasi vtrique in solidum res obligata sit? Quod erit dicendum, si eodem die pignus vtrique datum est separatim; sed si simul illi et illi, si hoc actum est, vterque recte in solidum aget; si minus, vnusquisque pro parte. §. 9. Potest ita fieri pignoris datio, hypothecaeue, vt si intra certum tempus non sit soluta pecunia, jure emptoris possideat rem, justo pretio tunc aestimandam: hoc enim casu videtur, quodammodo conditionalis esse venditio. Et ita Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

17. VL-

17. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Edictum.*

Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori.

18. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Si ab eo, qui Publiciana vti potuit, quia dominium non habuit, pignori accepi: sic tuetur me per Seruianam Praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

19. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Qui pignori plures res accepit, non cogitur vnam liberare, nisi accepto vniuerso, quantum debetur *).

*) L. 65. de Euict.

20. *Idem lib.* 63. *ad Edictum.*

Cum conuenit, vt is, qui ad refectionem aedificii credidit, de pensionibus jure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones vtiles aduersus inquilinos accipiet, cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit.

21. *Idem lib.* 73. *ad Edictum.*

Si inter colonum et procuratorem *) meum conuenerit de pignore, vel ratam habente me conuentionem, vel mandante: quasi inter me et colonum meum conuenisse videatur.

*) L. 11. §. 1. h. t. L. 11. §. f. L. 20. pr. de Pignor. Act. L. 12. eod. arg. L. 58. de Procurat. v. L. 13. §. 1. de Pact.

§. 1. Si debitor seruum, quem à non domino bona fide emerat, et pignorauit, teneat: Seruianae locus est; et si aduersus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet: [et] ita JVLIANVS ait; et habet rationem. §. 2. Quidquid pignori commodi, siue incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet.

§. 3. Si res pignerata non restituatur, lis aduersus possessorem erit aestimanda: sed vtique aliter aduersus ipsum debitorem, aliter aduersus quemuis possessorem, nam aduersus debitorem non pluris, quam quanti debet, *) quia non pluris interest: aduersus caeteros possessores etiam pluris, et quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneratitia actione.

22. MODESTINVS *lib.* 7. *Differentiarum.*

Si Titio, qui rem meam, ignorante me, creditori suo pignori *) obligauerit, heres extitero: ex post facto pignus directo quidem non conualescit, sed vtilis pigneratitia dabitur creditori.

*) L. 41. de Pignor. Act. L. 24. f. de Bon. auct. jud. possid.

23. *Idem lib.* 3. *Regularum.*

Creditor praedia sibi obligata ex causa pignoris, locare (recte poterit).

§. 1. Pignoris obligatio etiam inter absentes *) recte ex contractu obligatur.

*) L. 34. §. h. t.

24. *Idem lib.* 5. *Regularum.*

In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur *).

*) non Obst. L. 46. et L. 62. de contr. emt.

25. *Idem lib.* 8. *Regularum.*

Cum vitiose vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

26. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

Fidejussor impetrauit à Potestate, vt et antequam solueret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus, nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est soluere creditoribus: Quaero, an pignora fidejussor restituere cogendus sit? MODESTINVS respondit, cogendum esse.

§. 1. Pater Sejo emancipato filio facile persuasit, vt, quia mutuam quantitatem acciperet à Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius (ejus), quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae: Quaerebatur, an Sejus inter caetera bona etiam hanc domum jure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit; nec metuere ex hoc solo, quod mandante patre, manu sua praescripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodauerat patri, aut signo suo, aut alia scriptura? MODESTINVS respondit, *) eum sua manu pignori domum suam futuram, Sejus scripserat, consensum ei obligationi dedisse manifestum est.

*) arg. L. 8. §. 15. quib. mod. Pign. v. Hypoth. Solu.

§. 2. Lucius Titius praedia et mancipia, quae in praediis erant, obligauit: heredes ejus praediis inter se diuisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt: creditor postea praedia cum mancipiis distraxit: Quaeritur, an ipsa mancipia, quae sunt modo in praediis constituta, hoc est (in) hypothecis, emptor vindicare recte possit? MODESTINVS respondit, si neque pignorata sunt ipsa mancipia, neque ex pignoratis ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

27. MARCELLVS *lib* 5. *Digestorum.*

Seruum, quem quis pignori dederat, ex leuissima offensa vinxit, mox soluit; et quia debito non satisfaciebat, creditor minoris seruum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest, persequendum? Quid si eum interfecisset, aut eluscasset? Vbi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur, vbi autem eluscasset, quasi damni injuriae dabimus actionem ad quantum interest, quod debilitando, aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. Fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione et auxilio Praetoris. VLPIANVS notat: si, vt creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

28. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Si legati conditionalis relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam ejus pignori accepit, et mortuo patre, vel emancipato filio, conditio legati extiterit: incipit filio legatum deberi, et neque pater potest pignus vindicare, neque filius, qui nunc habere coepisset actionem, nec ex praecedente tempore potest quicquam juris habere in pignore: sicut in fidejussore dicitur.

29. *Idem lib.* 5. *Responsorum.*

PAVLVS respondit, generalem quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum: sed ea, quae ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede ejus ex alia causa adquisita sunt, vindicari non posse à creditore testatoris.

§. 1. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt, eodem jure habenda sunt. Quod tamen diximus etiam adgnata teneri, *) siue specialiter de his conuenerit, siue non: ita procedit, si dominium eorum ad eum, peruenit, qui obligauit, vel heredem ejus. Caeterum, [si] apud alium dominum pepererint, [non erunt obligata.]

*) L. 26. §. vlt. h. t. L. 18. §. 2. de Pignorat. act.

§. 2. Domus pignori data, exusta est, eamque aream emit Lucius Titius, et exstruxit: Quaesitum est de jure pignoris? PAVLVS respondit, pignoris persecutionem perseuerare

uerare *), et ideo jus soli superficiem secutam videri, id est, cum jure pignoris: sed bona fide possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere, quam sumptus in exstructione erogatos, quatenus pretiosior res facta est, reciperent. §. 3. Si sciente et consentiente domino seruus, vt omnia bona domini pignori obligata essent, conuenit, ipsum quoque, qui cauit, obligatum esse pignoris jure.

*) L. 15. §. 2. h. t. L. 98. §. 8. de Solut. et L. 21. de Pignor. act.

30. *Idem lib. 60. Responsorum.*

Periculum pignorum nominis venditi ad emptorem pertinere, si tamen probetur eas res obligatas fuisse.

31. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Lex vectigali fundo dicta erat, vt, si post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat; *) postea is fundus à possessore pignori datus est: Quaesitum est, an recte pignori datus est? Respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. † Item quaesiit: si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam creditor cessassent, et propterea pronunciatum esset, fundum secundum legem domini esse, cujus potior causa esset? Respondit, si (vt proponeretur) vectigali non soluto, jure suo dominus vsus esset, etiam pignoris jus euanuisse **).

*) L. 15. qui pot. in pign.

**) L. 4. §. 3. de in diem addict. L. 1. §. 3. de Loco publ. fruendo.

32. *Idem lib. 5. Responsorum.*

Debitor pactus est, vt quaecunque in praedia pignori data, inducta, inuecta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent: *) eorum praediorum pars sine colonis fuit, eaque actori suo colenda debitor [ita] tradidit, adsignatis et seruis culturae necessariis: Quaeritur, an et Stichus villicus, et caeteri serui ad culturam missi, et Stichi vicarii obligati essent? Respondit, eos duntaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, vt ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

*) L. 7. §. 1. in quib. Caus. Pign. tacit. L. 44. L. 92. §. f. de Legat. 3. v. L. 59. eod.

33. TRYPHONINVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Is, qui promisit, tibi, aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.

34. SCAEVOLA *lib.* 27. *Digestorum.*

Cum tabernam debitor creditori pignori dederit, quaesitum est, vtrum eo facto nihil egerit, an tabernae appellatione merces, quae in ea erant, obligasse videatur? et si eas merces per tempora distraxerit, et alias comparauerit, easque in eam tabernam intulerit et decesserit, an omnia, quae ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, cum et mercium species mutatae sint, et res aliae illatae? Respondit: Ea, quae mortis tempore debitoris in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse videntur *).

*) arg. L. 11. §. 5. de Pign. act.

§. 1. Idem quaesiit, cum Epistola talis emissa sit: *Δανεισάμενος παρά σου δηνάρια πεντακόσια, παρεκάλεσά σε, μὴ βεβαιωτὴν, ἀλλ' ὑποθήκην παρ' ἐμοῦ λαβεῖν. Οἶδας γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἡ ταβέρνα, καὶ οἱ δοῦλοί μου οὐδενὶ κατέχονται, ἢ σοί· καὶ ὡς σώφρονι ἀνθρώπῳ ἐπίστευσας.* Id est, mutuatus abs te quingentos denarios, rogaui te, ne sponsorem, sed pignus à me acciperes: exacte enim, et pro certo nosti, nemini alii tabernam, seruosque meos, quam tibi esse obligatos, et quod tanquam honesto viro fidem habueris: an pignus contractum sit? an vero [ea] Epistola nullius momenti sit, cum sine die et Consule sit? Respondit, cum conuenisse de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies et Consules additi, vel tabulae signatae non sint.

§. 2. Creditor pignori accepit à debitore quidquid in bonis habet habiturusue esset *); Quaesitum est, an corpora pecuniae, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis ejus facta sint, obligata creditori pignoris esse coeperint? Respondit, coepisse.

*) arg. L. 39. de Cond. et demonstr. arg. L. 9. §. 3. de Jur. dot. L. 8. §. 15. quib. mod. Pign. v. hypoth. Solu.

35. LABEO *lib.* 1. *Pithanon à Paulo Epitomatorum*

Si insula, quam tibi ex pacto conuento licuit vendere, combusta est, deinde à debitore suo restituta, *) idem in noua insula juris habes.

*) L. 21. de Pignor. act. L. 29. §. 2. h. t.

o) IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS, VEL *HYPOTHECA TACITE* CONTRAHITVR.

(Dig. 20. T. 2.)

1. PAPINIANVS *lib.* 10. *Responsorum.*

Senatusconsulto, quod sub MARCO Imperatore factum est, pignus insulae, creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem aedificii *) exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori, domino mandante, nummos ministrauit.

*) L. 24. de reb. auct. jud. possid. ibique alleg. L. f. de pign. Act. L. 52. §. 10. pro Socio junct. L. 1. §. 13. de nou. op. nunc. L. 3. §. 3. de itin. actuque priu. arg. L. 7. de op. publ.

2. MARCIANVS *lib singulari ad Formulam hypothecarium.*

POMPONIVS lib. 40. variarum lectionum scribit: Non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta et illata pignori erunt obligata. *)

*) L. 4. et 6. h. t. L. 4. de pact.

3. VLPIANVS *lib.* 73. *ad Edictum.*

Si horreum *) fuit conductum, vel diuersorium, vel area: tacitam conuentionem de inuectis, illatis, etiam in his locum habere, putat NERATIVS. Quod verius est.

*) v. L. 3. §. 1. de off. praef. vigil. L. 5. pr. ad exhib. L. 74. de contrah. emt.

4. NERATIVS *lib.* 1. *Membranarum.*

Eo jure vtimur, vt, quae in praedia vrbana *), inducta, illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite conuenerit: in rusticis praediis contra obseruatur.

*) L. 198. de V. S. L. 1. commun. praed. L. 12. de supellect. leg. L. 41. §. 8. de legat. 1. add. LL. 166. 180. 211. de V. S. L. 16. §. 1. de vsu et habitat.

§. 1. Stabula, quae non sunt in continentibus aedificiis, quorum praediorum ea numero habenda sint, dubitari potest? Et quidem vrbanorum sine dubio non sunt, cum à caeteris aedificiis separata sint. Quod ad causam tamen [talis] taciti pignoris pertinet, non multum ab vrbanis praediis differunt.

*) L. 5. pr. naut. caup. L. 198. de V. S. arg. L. 10. de stat. hom.

5. MAR-

5. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Pomponius lib. 13. variarum lectionum scribit: Si gratuitam habitationem conductor mihi praestiterit, inuecta à me domino insulae pignori non esse. §. 1. Item illud, inquit, videndum est, voluntate dominì induci pignus ita posse, vt in partem debiti sit obligatum. §. 2. Si quis fidejubeat, cum res illius à debitore, pro quo fidejussit, pignori data sit: bellissime intelligitur, hoc ipso quod fidejubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. Sane si postea sint ejus res hypothecae datae, non erunt obligatae.

*) non obst. L. 54. de fidejuss.

6. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Licet in praediis vrbanis tacite solet conuentum accipi, vt perinde teneantur inuecta et inlata, ac si specialiter conuenisset: certe libertati hujusmodi pignus non officit. Idque et Pomponius probat: ait enim, manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

7. POMPONIVS *lib. 13. ex variis Lectionibus.*

In praediis rusticis, fructus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati *), etiam si nominatim id non conuenerit.

*) L. 24. §. 1. locat. L. 61. §. 8. de furt.

§. 1. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta: sed ea sola, quae, vt ibi sint, illata fuerint, pignori sint? *) Quod magis est

*) LL. 2. 3. 4. 6. h. t. L. 4. pr. de pact. L. 235. de V. S. exc. L. 35. §. 3. de hered. instit.

8. PAVLVS *lib. 2. Sententiarum.*

Cum debitor gratuita pecunia vtatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum vsuras retinere.

9. *Idem lib. sing. de Officio Praefecti Vigilum.*

Est differentia obligatorum propter pensionem, et eorum, quae ex conuentione manifestarii pignoris nomine tenentur: quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus, inhabitantes autem, manumittimus; scilicet antequam pensionis nomine percludamur, tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus; et derisus Nerva Jurisconsultus, qui per fenestram monstrauerat seruos detentos ob pensionem, liberari posse.

10. SCAEVOLA *lib. 6. Digestorum.*

Tutoris heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea majorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obliganit: Quaesitum est, an in veterem contractum jure res obligata esset? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, obligatam esse.

p) Quae Res PIGNORI, vel *HYPOTHECAE* datae obligari non possunt.

(Dig. 20. T. 3.)

1. MARCIANVS *lib. singulari ad formulam Hypothecariam.*

Pupillus sine tutoris *) auctoritate hypothecam dare non potest **).

*) L. 16. pr. de Pign. act. L. 27. de Administr. tut. v. L. 56. §. 4. de Furt.

**) L. 1. de Reb. eor. qui sub tutel.

§. 1. Si filiusfamilias pro alio rem peculiarem obligauerit, vel seruus, dicendum est, eum non teneri, licet liberam peculii sui administrationem habeant: sicut nec donare eis conceditur: non enim vsquequaque habent liberam administrationem. Facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

§. 2. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium ejus non est, jure pignoris accipere non potest, vt Diuus PIVS Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo, si praedium quis litigiosum pignori acceperit? an exceptione summouendus sit? Et Octavenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem. Quod ait Scaevola lib. 3. variarum Quaestionum, procedere, vt in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

2. CAJVS *lib singul. de formula Hypothecaria.*

Si alius pro muliere, quae intercessit *), dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra Senatusconsultum creditum est: an his succurritur? quaeritur? Et in eo quidem, qui pro muliere obligauit rem suam, facilius dicetur, succurri ei, sicuti fidejussori [hujus] mulieris eadem datur exceptio. Sed [et] in eo, qui pro filio familias **) rem suam obligauit, eadem dicenda erunt, quae tractantur et in fidejussore ejus.

*) L. 8. pr. ad SC. Vellej. L. 2. §. 2. eod.

**) L. 9. §. 3. de SC. Maced.

3. PAVLVS *lib. 3. Quaestionum.*

Aristo Neratio Prisco scripsit, etiamsi ita contractum sit, vt antecedens dimitteretur, non aliter in jus pignoris succedet, nisi conuenerit, vt sibi eadem res esset obligata, neque enim in jus primi succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficietur. Denique si antiquior creditor de pignore vendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset vendere, videamus, an dici possit, huc vsque transire ad eum jus prioris, vt distrahere pignus huic liceat? Quod admittendum existimo: † saepe enim, quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum petere potest.

4. *Idem lib. 5. Responsorum.*

Titius, cum mutuam pecuniam accipere vellet à Maeuio, cauit ei, et quasdam res hypothecae nomine dare destinauit: deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quaesitum est, an et prius res venditae creditori tenerentur? Respondit, cum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata est: et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

5. *Idem lib. 5. Sententiarum.*

Creditor, qui sciens, filiumfamilias à parente pignori accepit, relegatur.

q) Qui POTIORES *IN PIGNORE*, vel *HYPOTHECA* habeantur, et de his, qui in priorum Creditorum locum succedunt.

(Dig. 20. T. 4.)

1. PAPINIANVS *lib. 8. Quaestionum.*

Qui dotem pro muliere promisit, pignus siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit: mox residuae quantitatis numeratio impleta est. Quaerebatur de pignore.

re. Cum ex causa promissionis ad vniversae quantitatis exsolutionem, qui dotem promisit, compellitur: non vtique solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractae obligationis: nec [probe] dici, in potestate ejus esse, ne pecuniam residuam redderet, vt minus dotata mulier esse videatur.

§. 1. Alia causa est ejus, qui pignus accepit, ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

2. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea praedium ex his bonis datur, quamuis ex caeteris pecuniam suam redigere possit. † Quod si ea conuentio prioris fuit, vt ita demum caetera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quae generaliter accepit, seruari non potuisset, deficiente secunda conuentione, secundus creditor in pignore postea dato non tam potior, quam solus inuenietur.

3. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Creditor acceptis pignoribus, quae secunda conuentione secundus creditor accepit, nouatione postea facta (pignora) prioribus addidit: superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tanquam in suum locum succedenti.

§. 1. Cum ex causa mandati praedium Titio, cui negotium fuerat gestum, deberetur, prius quam ei possessio traderetur, id pignori dedit: post traditam possessionem idem praedium alii denuo pignori dedit: prioris causam esse potiorem apparuit, si non creditor secundus pretium ei, qui negotium gesserat, soluisset, verum in ea quantitate, quam soluisset, ejusque vsuris, potiorem fore constaret: nisi forte prior ei pecuniam offerat. Quod si debitor aliunde pecuniam soluisset, priorem praeferendum.

§. 2. Post diuisionem regionibus factam inter fratres conuenit, vt, si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam, à creditore suo non liberasset, ex diuisione quaesitae partis partem dimidiam alter distraheret; Pignus intelligi contractum existimaui: sed priorem secundo non esse potiorem; quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam vltra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligari.

4. POMPONIVS *lib. 35. ad Sabinum.*

[Si] debitor, antequam à priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, et antequam vtrique creditori solueret debitum, rem [aliam] priori creditori vendiderat, creditumque pensauerit cum pretio rei venditae: dicendum est, perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. Nec enim interesse, soluerit, an pensauerit, *) et ideo posterioris creditoris causa est potior.

*) L. 9. §. 3. h. t. L. 11. §. 3. sqq. L. 20. §. f. L. 34. de Pign. Act. L. 9. pr. L. 14. quib. mod. pign. Solu.

5. VLPIANVS *lib 3. Disputationum.*

Interdum posterior potior est priori, vtputa, si in rem istam conseruandam impensum est, quod sequens credidit, veluti, si nauis fuit obligata, et ad armandam eam [rem], vel reficiendam *) ego credidero.

*) L. 1. in quib. Cauf. Pign. tacite.

6. *Idem lib. 73. ad Edictum.*

Hujus enim pecunia saluam fecit totius pignoris causam. Quod poterit quis admittere, et si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus nauis salua peruenire non poterat.

§. 1. Item, si quis in merces [sibi] obligatas crediderit, vel vt saluae fiant, vel vt naulum exsoluatur, potentior erit, licet posterior sit, nam et ipsum naulum potentius est. §. 2. Tantundem dicetur, et si merces horreorum, vel areae, vel vecturae jumentorum debetur: nam et hic potentior erit.

7. *Idem lib. 3. Disputationum.*

Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. *) Quare, si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. Quod si res non in totum ex nummis cujusdam comparata est: erit concursus vtriusque creditoris, id est, et antiquioris, et ejus, cujus nummis comparata est.

*) L. 3. de Reb. cor. qui sub tutel. L. 2. quand. ex fact. tut.

§. 1. Si tibi, quae habiturus sum, obligauerim, et Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit, mox dominium ejus adquisiero: putat MARCELLVS concurrere vtrumque creditorem [et] in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit: quippe cum res ex nummis pignoratis empta, non sit pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignorata erat.

8. *Idem lib. 7. Disputationum.*

Si pignus specialiter Respublica acceperit, dicendum est, praeferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia et priuati praeferuntur.

*) L. 19. pr. de Reb. auct. judic. possid. L. 22. §. 1. L. 28. de Jur. fisc. L. 21. h. t.

9. AFRICANVS *lib. 8. Quaestionum.*

Qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat, pactus erat, vt homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes soluerentur. Idem ante Kalendas Julias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit: Consultus, an aduersus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem Praetor tueri deberet? Respondit, debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur: quoniam tamen jam tunc in ea causa Eros esse coepisset, vt inuito locatore jus pignoris in eo solui non posset, potiorem ejus causam habendam.

§. 1. Amplius etiam sub conditione creditorem tuendum putabat aduersus eum, cui postea quicquam deberi coeperit: si modo non ea conditio sit, quae inuito debitore impleri non possit. §. 2. Sed et si heres ob [ea] legata, quae sub conditione data erant, de pignore rei suae conuenisset, et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum exstitit: hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimauit.

§. 3. Titia praedium alienum Titio pignori dedit, post Maeuio: deinde domina ejus pignoris facta; marito suo in dotem aestimatum dedit: si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maeuii pignus conualescere placebat. Tunc enim, priore dimisso, sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inueniatur: in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo, quia neque tunc, cum Maeuio obligaretur, neque cum Titio solueretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inueniri, quo pignus Maeuii conualescere possit. Haec tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus accepit, id est, si ignorauit Maeuio obligatum esse.

10. VLPIANVS *lib. 1. Responsorum.*

Si et jure judicatum, et pignus in causa judicati ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, captum est, priuilegiis temporis

fore

fore potiorem heredem ejus, in cujus persona pignus constitutum est.

11. CAJVS *lib. singulari de formula Hypothecaria.*

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, et accepit hypothecam: quamuis cum alio ante conuenerat, vt, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata; licet ab hoc postea accepit, poterat enim, licet ante conuenit, non accipere ab eo pecuniam.

§. 1. Videamus, an idem dicendum sit, si, sub conditione stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure, et accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat conditio; vt potior sit, qui postea credidisset? Sed vereor, non hic aliud sit dicendum: cum enim semel conditio exstitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset *): quod et melius est.

*) *L.* 8. *§.* 1. de peric. et comm. Rei vend. *L.* 5. §. 1. de V. et P. Substit.

§. 2. Si colonus conuenit, vt inducta in fundum, illata, ibi nata *), pignori essent, et, antequam inducat, alii rem hypothecae nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conuentione priori obligatur, sed ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est.

*) *L.* 17. §. 10. 11. de Act. Emt. Vend. non obst. *L.* 6. *L.* 9. in quib. Caus. Pign. tacit. nec obst. *L.* 25. §. 6. Locat. Conduct. et *L.* 24. §. 1. eod.

§. 3. Si de futura re conuenerit, vt hypothecae sit, sicuti est de partu: hoc quaeritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis fuit debitoris? et in fructibus, si conuenit, vt sint pignori: aeque quaeritur, an fundus, vel jus vtendi fruendi conuentionis tempore fuerit debitoris. §. 4. Si paratus est posterior creditor priori creditori soluere, quod ei debetur: videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere? Et dicimus, priori creditori inutilem esse actionem, cum per eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

12. MARCIANVS *lib. singul. ad formulam Hypothec.*

Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, et alius vindicet hypothecaria actione, exceptio priori vtilis est, si non mihi ante pignori hypothecaeue nomine sit res obligata: siue alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, et ille excipiat, si non conuenit, vt sibi res sit obligata, hic in modum supra relatum replicabit: sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget, et adjudicari ei poterit hypotheca, *) vt tamen prior cum eo agendo, auferat ei rem.

*) Arg. *L.* 40. §. 2. de Procur. *L.* 10. §. 1. de Hered. petit. *L.* 35. §. 1. de R. V. *L.* 15. de Except. Rei judicat.

§. 1. Si, quoniam non restituebat rem pigneratam possessor, condemnatus ex praefatis modis litis aestimationem exsoluerit, an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quaeritur? Et recte puto hoc admittendum esse. §. 2. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui vtrumque fecit, [ipse] hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est. Vnde, si in diem de hypotheca conuenit, dubium non est, quin potior sit: licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re conuenit.

§. 3. Si idem bis, id est, ante secundum, et post eum crediderit: in priore pecunia potior est secundo, in posteriore tertius est. §. 4. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde [idem] cum alio tua voluntate; secundus potior erit. Pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quaeritur? Erit autem facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit: vtrum vt discedatur ab hypotheca in totum, [cum] prior concessit [creditor], alii obligari hypothecam: an vt ordo seruetur, et prior creditor secundo loco constituatur?

§. 5. PAPINIANVS lib. 11. respondit: si prior creditor postea, nouatione *) facta, eadem pignora cum aliis acceperit: in suum locum eum succedere, sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, vt primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit: et quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

*) *L.* 18. de nouat. *L.* 11. §. 1. de Pign. Act.

§. 6. Sciendum est, secundo creditori rem teneri etiam inuito debitore tam in suum debitum, quam in primi creditoris, et in vsuras suas, et quas primo creditori soluit. Sed tamen vsurarum, quas creditori primo soluit, vsuras *) non consequetur. Non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. Et ita PAPINIANVS lib. 3. Responsorum scripsit: et verum est. §. 7. Si simpliciter conuenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit, praeter priorem creditorem, et qui ab eo emit.

*) Non obst. *L.* 12. §. 12. *L.* 58. §. 1. in f. de Admin. tut. *L.* 19. §. 4. de N. G.

§. 8. A Titio mutuatus, pactus est cum illo, vt ei praedium suum pignori hypothecaeue esset: deinde mutuatus est pecuniam à Maeuio, et pactus est cum eo, vt, si Titio desierit praedium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam [tibi], vt Titio solueres, et paciscitur [tecum], vt idem praedium ei pignori hypothecaeue sit, et locum ejus subeat: num hic medius tertio potior est, qui pactus est, vt, Titio soluta pecunia, impleatur conditio, et tertius de sua negligentia queri debeat? Sed tamen et hic tertius creditor secundo praeferendus est.

§. 9. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, vt priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum eum PAPINIANVS lib. 11. Responsorum scripsit. Et omnino secundus creditor nihil aliud juris habet, nisi vt soluat priori, et loco ejus succedat. §. 10. Si priori hypotheca obligata sit, nihil vero de venditione conuenerit, posterior vero de hypotheca vendenda conuenerit: verius est priorem potiorem esse. Nam [et] in pignore *) placet, si prior conuenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

*) *L.* 4. de Pign. Act. *L.* 5. de Distract. Pign.

13. PAVLVS *lib.* 5. *ad Plautium.*

Insulam tibi vendidi, et dixi, prioris anni pensionem mihi; sequentium tibi accessuram, pignorumque ab inquilino datorum jus vtrumque secuturum: NERVA, PROCVLVS, nisi ad vtramque pensionem pignora sufficerent, jus omnium pignorum primum ad me pertinere; quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata seruetur: si quid superesset, ad te. PAVLVS: Facti quaestio est: sed verisimile est id actum, vt primam quamque pensionem pignorum causa sequatur.

14. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Si non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignerauit, prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit.

15. *Idem lib. 68. ad Edictum.*

Etiam superficies in alieno solo posita, pignori dari potest: ita tamen, vt prior causa sit domini soli, si non soluatur ei solarium. *) *) non obst. *L.* 101. de legat. 3.

16. PAVLVS *lib. 3. Quaestionum.*

Claudius Felix eundem fundum tribus obligauerat, Eutychianae primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de jure suo doceret, superata apud judicem à tertio creditore non prouocauerat: Turbo apud alium [judicem] victus appellauerat: Quaerebatur, vtrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem: an, ea remota, Turbo tertium excluderet? Plane, cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum ejus substituitur in ea quantitate, quam superiori exsoluit. Fuerunt igitur, qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere: mihi nequaquam hoc justum esse videbatur. † Pone, primam creditricem judicio conuenisse tertium creditorem; et exceptione, alioue quo modo à tertio superatam: numquid aduersus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei judicatae vti potest? aut contra, si post primum judicium, in quo prima creditrix superata est à tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit, poterit vti exceptione rei judicatae aduersus [primam] creditricem? Nullo modo, vt opinor. Igitur nec tertius creditor successit in ejus locum, quem exclusit: nec inter alios res judicata alii prodesse, aut nocere solet, sed sine praejudicio prioris sententiae totum jus alii creditori integrum relinquitur.

17. *Idem lib. 6. Responsorum.*

[Eum, qui à debitore [suo] praedium obligatum comparauit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit. *) *L.* 12. §. 8. h. t.

18. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub vsuris, acceptis pignoribus eidemque debitori Maeuius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit: Quaero, an Titius non tantum sortis, et earum vsurarum nomine, quae accesserunt, antequam Maeuius crederet, sed etiam earum, quae postea accesserunt, potior esset? Respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

19. *Idem lib. 5. Responsorum.*

Mulier in dotem dedit marito praedium pignori obligatum, et testamento maritum, et liberos ex eo natos, item ex alio, heredes instituit: creditor, cum posset heredes conuenire idoneos, ad fundum venit: Quaero, an, si ei justus possessor offerat, compellendus sit jus nominis cedere *)? Respondi, posse videri non injustum postulare.

*) *L.* 63. *L.* 67. de R. V. non obst. *L.* 12. inf. qu. mod. pign. solu.

20. TRYPHONINVS *lib. 8. Disputationum.*

Quaerebatur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Sejus credidisset quinquaginta, et hyperocham hujus rei, quae tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, vtrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha? finge, Sejum paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam? Dixi, consequens esse, vt Sejus potior sit in eo, quod amplius est in pignore: et oblata ab eo summa primo ordine credita, vsurarumque ejus, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

21. SCAEVOLA *lib. 27. Digestorum.*

Titius Sejae ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua, quae habebat, quaeque habiturus esset: postea mutuatus à fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligauit, et intulit Sejae partem debiti, et reliquam summam, nouatione facta, eidem promisit, in qua obligatione similiter, vt supra, de pignore conuenit: Quaesitum est, an Seja praeferenda sit fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit: item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec vniuersum debitum suum consequatur? Respondit, nihil proponi, cur nonsit praeferenda.

§. 1. Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores ex pecunia creditoris acceperant, [numerauit]: idem debitor conductor horreorum Caesaris fuit: ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, Procurator exactioni praepositus, ad lapidum venditionem officium suum extendit: Quaesitum est, an jure pignoris eos creditor retinere possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, posse.

r) De *DISTRACTIONE* PIGNORVM, et *HYPOTHECARVM.*

(Dig. 20. T. 5.)

1. PAPINIANVS *lib. 26. Quaestionum.*

Creditor, qui praedia pignori accepit, et, post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium, aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum, nullo jure caetera bona titulo pignoris vendidit. Sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit, nec vtilis danda est, nec furti rerum mobilium gratia recte conuenietur: quia propriam causam, ordinis errore ductus, persecutus videtur: praesertim cum alter creditor furto possessionem, quae non fuit apud eum, non amiserit, ad exhibendum quoque frustra litem excipiet. quia neque possidet, neque dolo fecit, vt desineret possidere. Sequitur, vt secundus creditor possessores interpellare debeat.

2. *Idem lib. 2. Responsorum.*

Fidejussor conuentus, officio judicis adsecutus est, vt emptionis titulo praedium creditori pignori datum susciperet: nihilominus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendae pecuniae, quam fidejussor dependit, cum vsuris medii temporis, facultas erit: nam hujusmodi venditio transferendi pignoris causa, necessitate juris fieri solet.

3. *Idem lib. 3. Responsorum*

Cum prior creditor pignus jure conuentionis vendidit, secundo creditori non superesse jus offerendae pecuniae, conuenit. *) *L.* 5. §. 1. h. t. *L.* 46. de A. R. D.

§. 1. Si tamen debitor, non interueniente creditore, pignus vendiderit, ejusque pretium priori creditori soluerit, emptori poterit offerri, quod ad alium creditorem de nummis ejus peruenit, et vsurae medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

4. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Cum soluendae pecuniae dies pacto profertur, conuenisse videtur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur. *) *) *L.* 11. *L.* f. h. t.

5. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Cum secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum ejus successerit: venditionem, ob pecuniam solutam et creditam recte facit.

§. 1.

§. 1. Si secundus creditor, vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint: recte eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerint.

6. MODESTINVS *lib.* 8. *Regularum.*

Cum posterior creditor à priore pignus emit, non tam adquirendi dominii, quam seruandi pignoris sui causa, intelligitur pecuniam dedisse: et ideo offerri ei à debitore potest.

7. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Si creditor pignus, vel hypothecam vendiderit hoc pacto, vt liceat sibi reddere pecuniam, et pignus recuperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et IVLIANVS lib. II. Digestorum scribit, recte quidem distractum esse pignus; caeterum agi posse cum creditore, vt, si quas actiones habeat, eas cedat debitori. Sed quod IVLIANVS scribit in pignore, idem et circa hypothecam est.

§. 1. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta eam recuperare? Et si quidem ita venierit, vt, si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus praeteriit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor sit annis viginti quinque debitor, aut pupillus, aut Reipublicae causa absens, vel in aliqua earum causarum [erit,] ex quibus Edicto succurritur.

§. 2. Quaeritur, si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus, quid juris sit: et an pactio nulla sit talis, quasi contra jus sit posita: ideoque veniri possit? Et certum est, nullam esse venditionem, vt pactioni stetur.

8. MODESTINVS *lib.* 4. *Regularum.*

Creditoris arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus velit distractis, ad suum commodum peruenire.

9. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Quaesitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium seruare non potuisset, an debitor liberatus esset? Putavi, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta.

§. 1. POMPONIVS autem Lectionum lib. 2. ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adjici solet, vt, quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet, superuacuum est: quia ipso jure ita se res habet, etiam non adjecto eo.

10. *Idem lib. 6. Responsorum.*

Et si is, qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad venditorem non potest: tamen non esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit ejusdem rei ex alia causa quaestionem mouere.

*) *L.* 12. §. 1. h. t. *L.* 11. §. 16. de A. E. V. *L.* 50. de Euict.

11. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Arbiter diuidendae hereditatis, cum corpora hereditaria diuisisset, nomina quoque communium debitorum separatim singulis in solidum adsignauit: Quaesitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest? Respondi, posse.

12. TRYPHONINVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Rescriptum est ab IMPERATORE, libellos agente PAPINIANO, creditorem à debitore pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris. §. 1. Si aliena res pignori data fuerit, et creditor eam vendiderit: videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem personali actione pecuniae creditae? Quod vere responderetur, si ea lege vendidit, ne euictionis nomine obligaretur: quia ex contractu, [et] quali quali obligatione à debitore interposita, certe ex occasione ejus redactum id pretium aequius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. Sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur: quantum vero ad dominum rei, si needum pignus euictum est, vel ad emptorem, post euictionem: ipsi debitor vtili actione tenetur, nec ex aliena jactura sibi lucrum adquirat, nam [et] si majores fructus forte petens à possessore creditor abstulit, vniuersos in quantitatem debitam accepto ferre debebit: et cum per injuriam judicis domino rem, quae debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, et quaereretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori: SCAEVOLA noster restituendam probauit. Quod si non ita vendidit, vt certum sit, omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus est ad id restituendum: arbitror, interim quidem nihil à debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem, verum, si actione ex empto conuentus praestitisset creditor emptori, debitum persequi eum à debitore posse: quia apparuit, non esse liberatum.

13. PAVLVS *lib.* 1. *Decretorum.*

Creditor, qui jure suo pignus distrahit, jus suum cedere debet: et, si pignus possidet, tradere vtique [debet] possessionem.

14. SCAEVOLA *lib.* 6. *Digestorum.*

Arbitri diuidundae hereditatis, inter heredes, cum corpora hereditaria diuisissent, nomina quoque communium debitorum separatim diuersa singulis in solidum adsignauerunt: Quaesitum est, an vnusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit? Respondit, potuisse.

5) QVIBVS MODIS PIGNVS, VEL *HYPOTHECA SOLVITVR.*

(Dig. 20. T. 6.)

1. PAPINIANVS *lib.* 11. *Responsorum.*

Debitoris absentis amicus negotia gessit, et pignora *) citra emtionem pecunia sua liberauit: jus pristinum domino restitutum videtur. Igitur, qui negotium gessit, vtilem Seruianam dari sibi non recte desiderabit: si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

§. 1. Cum venditor, numerata sibi parte pretii, praedium, quod venierat, pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset; eoque defuncto, donationem quibusdam modis inutilem esse constabat: jure pignoris fiscum frustra petere praedium, qui successerat in locum venditoris, apparuit, cujus [pignoris solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat; quoniam inutilem pecuniae donationem lex facit, cui non est locus in pignore liberando.

§. 2. Defensor absentis cautionem judicatum solui praestitit. In dominum judicio postea translato, fidejussores ob rem judicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, nec pignora quae dederunt.

2. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si creditor Seruiana actione pignus à possessore petierit, et possessor litis aestimationem obtulerit, et ab eo debitor rem vindicet: non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat.

3. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si res distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem conditionem inuenisset, fueritque tradita, et forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dedisset, MARCELLVS lib. 5. Digestorum ait, finiri pignus, si melior conditio fuerit allata: quanquam, vbi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

4. *Idem lib.* 73. *ad Edictum.*

Si debitor, cujus res pignori obligatae erant, seruum, quem emerat, redhibuerit; an desinat Seruianae locus esse? Et magis est, ne desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est.

§. 1. Si in venditione pignoris consenserit creditor, vel, vt debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det: dicendum erit, pignus liberari: nisi salua causa pignoris sui consensit [vel conditioni, vel caeteris]: nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. Sed [et] si ipse vendiderit creditor, sic tamen venditionem fecit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere. † Sed et si non concesserat pignus venundari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum.

§. 2. Belle quaeritur, si forte venditio rei specialiter obligatae non valeat, an nocere haec res creditori debeat, quod consensit: vtputa, si qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum est, pignus valere.

5. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Soluitur hypotheca *), et si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat **): nisi [si] quis dicat, pactum interpositum esse, vt à persona non petatur: et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? Sed cum pactum conuentum exceptionem perpetuam ***) pariat, eadem [et] in hoc casu possunt dici, vt et ab hypotheca discedatur.

*) L. 11. §. 1. de pign. act. L. 18. de nouat. v. L. 29. eod.

**) L. 17. §. 2. de pact. L. 2. eod. L. 44. §. 5. de legat. 1. L. 59. de legat. 3.

***) L. 11. §. 3. de pign. act. L. 10. §. 1. quod met. caus.

§. 1. Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intelligitur de hypotheca quoque idem pactus esse.

§. 2. Si conuenerit, vt pro hypotheca fidejussor daretur, et datus sit: satisfactum videbitur, vt hypotheca liberetur Aliud est, si jus obligationis vendiderit creditor, et pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integrae, quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine.

§. 3. Satisfactum [esse] creditori intelligitur, et si jusjurandum delatum datum est, hypothecae non esse rem obligatam. *) L. 13. h. t. L. 40. de jurejur.

6. VLPIANVS *lib.* 73. *ad Edictum.*

Item liberatur pignus, siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum [est]. Sed [et] si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus. Vel si qua ratione obligatio ejus finita est.

*) L. 9. §. 3. de pign. act. L. 13. §. 3. de pign. et hypoth.

§. 1. Qui paratus est soluere, merito pignus videtur liberasse: qui vero non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est. Ergo satisfecisse prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed solutionem desiderat, culpandus non est.

§. 2. In satisdatione autem non vtimur ATILICINI sententia, qui putabat, si satisdetur alicui certae pecuniae, recedere eum à pignoribus debere.

7. CAJVS *lib. sing. ad Formulam hypothecariam.*

Si consensit venditioni creditor, liberatur hypotheca *): sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi, quam si praesente tutore [auctore] consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo judex aestimauerit.

§. 1. Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit, vel seruus actor, cui et solui potest, et in id positus est: an teneat consensus eorum? et dicendum est, non posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est.

§. 2. Sed si cum debitoris procuratore conuenit, ne sit res obligata: dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum seruo ejus conuenerit, per ipsam pacti [conuenti] exceptionem debet.

§. 3. Si conuenit de parte pro indiuiso alienanda, si certa res est, quae venit: potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere? nec obstat exceptio.

§. 4. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiuiso dederit hypothecae, diuisione facta cum socio, non vtique eam partem creditori obligatam esse, quae ei obtingit, qui pignori dedit: sed vtriusque pars pro indiuiso pro parte dimidia manebit obligata.

8. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Sicut re corporali extincta, ita et vsufructu extincto, pignus hypothecaue perit.

§. 1. Creditor, ne pignori hypothecaeue sit res, pacisci potest: et ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum, cui restituit hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano.

§. 2. Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. † Itemque si à parte creditoris procurator in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem in tantum, vt putem recte dici, et dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem.

§. 3. Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit, quaecunque fundi ejus pars à quolibet possessore petatur, dimidia non recte petetur.

§. 4. Si plures dederint pro indiuiso, et cum vno creditor paciscatur, ne hypothecae sit, deinde ab eo petat, etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repelli eum à toto.

§. 5. An pacisci possunt filiusfamilias, et seruus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecam acceperint, et habent liberam administrationem, videamus: an, quemadmodum donare non possunt, ita nec pacisci, ne pignori sit, possint? Sed dicendum est, vt concedere possint: scilicet si pretium pro pactione accipiant; quasi vendant.

§. 6. Si voluntate creditoris fundus alienatus est, inuerecunde applicari sibi cum creditor desiderat: si tamen effectus sit secutus venditionis, nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluit venire.

§. 7. Superuacuum est quaerere, agrum specialiter hypothecae datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor re possideat: nisi quod potest fieri, vt debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere coepisset; aut si ipse debitor emptori heres extiterit. Verumtamen, cum pecunia soluta

luta non sit, doli mali suspicio inerit, translata ad praesens tempus, vt possit creditor replicationem doli mali objicere.

§. 8. Illud videamus, si Titus debitor voluntate creditoris sui vendiderit Maeuio, vel ei, à quo Maeuius emerit, et postea Maeuius Titio heres extiterit, et creditor ab eo petat, quid juris sit? Sed iniquum est, auferri ei rem à creditore, qui non successionis jure, sed alio modo rem nactus est. Potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ne creditor à possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, ludificari eum.

§. 9. Quod si is fundus à Maeuio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactum erit: tunc rursus aequum erit excipi, si non voluntate creditoris veniit, licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit, tamen secundus creditor, qui pignori accepit, potior est.

§. 10. Tutius tamen est, si debitor à creditore petat, vt ei permittat pignus vendere, quo magis satisfaciat: ante cautionem accipere ab eo, qui rem empturus erit, vt pretium rei venditae vsque ad summam debiti creditori soluatur.

§. 11. Venditionis autem appellationem generaliter accipere debemus: vt, et si legare permisit, valeat quod concessit. Quod ita intelligemus, vt [et] si legatum repudiatum fuerit, conualescat pignus.

§. 12. Si debitor vendiderit rem, nec tradiderit, annon repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an vero, cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? Quod et magis est. Sed quid, si pretium venditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? Tantundem potest dici.

§. 13. Sed si permiserit creditor vendere, debitor vero donauerit, an exceptione illum summoueat? An facti sit magis quaestio, nunquid ideo veniri voluit, vt, pretio accepto, ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensus. † Quod si in dotem dederit, vendidisse in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. † In contrarium, si concessit donare, et vendiderit debitor, repelletur creditor. Nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur.

§. 14. Quod si concesserit decem vendere, ille quinque vendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. In contrarium non erit quaerendum, quin recte vendiderit, si pluris vendiderit, quam concessit creditor.

§. 15. Non videtur autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit, cum ideo passus est venire, quod sciebat, vbique pignus, [sibi] durare, sed si subscripserit forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifeste appareat deceptum esse. Quod obseruari oportet, et si sine scriptis consenserit *).

*) Arg. L. 14. de Constit Pecun. Arg. L. 1. pr. de Pign. L. 1. §. 3. de Pact. L. 55. de O. et A.

§. 16. Si debitori concessum sit, et heres ejus vendiderit, potest facti quaestio esse, quid intellexerit creditor? Sed recte venisse dicendum est: hae enim subtilitates ab judicibus non admittuntur.

§. 17 Si debitor forte, concessa venditione, desierit possidere, et nouus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personae permiserit creditor? Quod et magis est: nam si nouo possessori, non debitori, à quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere: dicendum est, nocere ei exceptionem.

§. 18. Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere, post hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori.

§. 19. Si creditor hypothecaria vsus, à possessore litis aestimationem consecutus fuerit, et à debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

9. MODESTINVS *lib.* 4. *Responsorum.*

Titius Sempronio fundum pignori dedit: et eundem [fundum] postea Cajo Sejo pignori dedit: atque idem Titius Sempronio, et Cajo Sejo fundum eundem in assem vendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. Quaero, an, venditione interposita, jus pignoris exstinctum sit: ac per hoc jus solum emptionis apud ambos permanserit? MODESTINVS respondit, dominium ad eos, de quibus quaeritur, emptionis jure pertinere: cum consensum mutuo venditioni dedisse proponantur, inuicem pigneratitiam actionem *) eos non habere.

*) L. 3. §. 3. ad Exhib. L. 41. de Pign. Act. L. 17. §. 12. Commun. diuid. L. 2. L. 19. L. 30. §. 1. de Except. Rei Judic.

§. 1. Titius Sejo pecuniam sub pignore fundi dederat, qui fundus cum esset Reipublicae ante obligatus, secundus creditor pecuniam Reipublicae [eam] soluit: sed Maeuius exstitit, qui dicebat, ante Rempublicam sibi fundum obligatum fuisse: inueniebatur autem Maeuius, instrumento cautionis cum Republica facto à Sejo, interfuisse, et subscripsisse, quo cauerat Sejus, fundum nulli alii esse obligatum. Quaero, an actio aliqua in rem Maeuio competere potest? MODESTINVS respondit: pignus, cui is, de quo quaeritur, consensit, minime eum retinere posse.

10. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: et postea placuit inter eum et emptorem, vt à venditione discederent. Jus pignorum saluum erit creditori: nam sicut et debitori, ita et creditori pristinum jus restituitur *): neque omnimodo creditor pignus remittit, sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat venditori, et ideo, si judicio quoque accepto venditor absolutus sit; vel, quia non tradebat, in id, quod interest condemnatus: saluum fore pignus creditori dicendum est, haec enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset.

*) L. 19. de Vsurp. et Vsucap. Arg. L. 11. §. pen. quod vi aut. clam. L. 3. de contrah. Emt. L. 13. pr. de Pign. Act.

§. 1. Creditor quoque si pignus distraxit, et ex venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus, dominium ad debitorem reuertitur. † Idemque est in omnibus, quibus concessum est, rem alienam vendere. Non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore jus [ejus] recipiunt, sed in pristinam causam res redit, resoluta venditione.

11. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

Lucius Titius cum esset vxori suae Cajae Sejae debitor sub pignore, siue hypotheca praediorum, eadem praedia cum vxore sua [Seja,] Septitiae communis filiae nomine, Sempronio marito ejus futuro in dotem dedit: postea, defuncto Lucio Titio, Septitia filia abstinuit [se] hereditate paterna. Quaero, an mater ejus hypothecam persequi possit? PAVLVS respondit, pignoris quidem obligationem praediorum Cajam Sejam, quae viro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, eum communis filiae nomine darentur, remisisse videri, obligationem autem personalem perseuerasse: sed aduersus eam, quae patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

12. *Idem lib.* 5. *Responsorum.*

PAVLVS respondit: Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio credi-

 tori

tori obligaret, jus suum pignoris remisisse videri, non etiam tertium in locum ejus successisse *), et ideo medii creditoris meliorem causam effectam † Idem obseruandum [est,] et si Respublica tertio loco crediderit. *) L. 12. §. 4. qui pot in pign.

§. 1. Qui pignoris jure rem persequuntur, à vindicatione rei *) eos remoueri solere, si qualiscunque possessor offerre vellet: neque enim debet quaeri de jure possessoris, cum jus petitoris remoueatur, soluto pignore.

*) L. 16. §. 3. de Pignor. Act.

13. TRYPHONINUS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si deferente creditore jurauit debitor, se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si judicio absolutus esset, nam et si à judice, quamuis per injuriam *), absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

*) Non obst. L. 60. de Condict. indeb. L. 14. §. 1. de Pign.

14. LABEO *lib.* 5. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Cum colono tibi conuenit, vt inuecta, importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset, deinde mercedis nomine fidejussorem à colono accepisti. Satisfactum *) tibi videri existimo: et ideo illata pignori esse desisse. *) L. 4. qui pot. in pign.

15. SCAEVOLA *lib.* 6. *Digestorum.*

Primi creditoris, qui pignori praedia acceperat, et posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eandem personam hereditas deuenerat: debitor offerebat, quantum à posteriore creditore mutuatus fuerat. Respondit, cogendum accipere saluo jure pignoris prioris contractus.

*) de pignoratitia actione etc. vid. infr. ad L. IV. T. XIV. §. 4.

De Verborum Significatione.

238. §. 2. CAJUS *lib.* 6. *ad Legem* 12. *Tab.*

Pignus appellatum à pugno: quia res, quae pignori dantur, manu traduntur: vnde etiam videri potest, verum esse, quod quidam putant, ***pignus proprie rei mobilis*** constitui.

Regulae Juris.

25. POMPONIUS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

Plus *Cautionis* in re est, quam in *persona.*

147. CAJUS *lib.* 24. ***ad Edictum Prouinciale.***

Semper *specialia generalibus* insunt.

158. *Idem lib.* 26. ***ad Edictum Prouinciale.***

Creditor, qui permittit ***rem venire pignus*** dimittit.

AD TIT. XVI.
DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS.
(Dig. 45. T. 1.)

1. VLPIANUS *lib.* 48. ***ad Sabinum.***

Stipulatio non potest confici, nisi vtroque loquente, et ideo neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt; nec absens quidem: quoniam exaudire inuicem debent. Si quis igitur ex his vult stipulari, per seruum praesentem stipuletur, et adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit: jubeat, et erit quod jussu obligatus.

§. 1. Qui praesens interrogauit, si, antequam [sibi] responderetur, discessit, inutilem efficit stipulationem. Sin vero praesens interrogauerit, mox discessit, et reuerso responsum est: obligat, interuallum enim medium non vitiauit obligationem. §. 2. Si quis ita interroget, dabis? responderit, quidni? [et] is vtique in ea causa est, vt obligetur. † Contra si sine verbis *), adnuisset. Non tantum autem ciuiliter, sed nec naturaliter obligatur, qui ita adnuit, et ideo recte dictum est, non obligari pro eo, nec fidejussorem quidem.

*) L. 1. §. 4. de const. pec. *L.* 30. §. f. de pact. *L.* 88. de H. I. *L.* 2. §. 1. de contr. emt.

§. 3. Si quis simpliciter interrogatus responderit: Si illud factum erit, dabo, non obligari eum constat. Aut si ita interrogatus: Intra Kalendas quintas? responderit, dabo Idibus, aeque non obligatur. Non enim sic respondit, vt interrogatus est. Et versa vice, si Interrogatus [fuerit] sub conditione, responderit pure: dicendum erit, eum non obligari. Cum adjicit aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est, vitiatam esse obligationem; nisi stipulatori diuersitas responsionis illico placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur.

§. 4. Si stipulanti mihi decem, tu viginti respondeas; non esse contractam obligationem, nisi in decem constat. Ex contrario quoque si me viginti interrogante, tu decem respondeas; obligatio nisi in decem non erit contracta: licet enim oportet congruere summam, attamen manifestissimum est, viginti et decem inesse *). *) *L.* 83. §. 4. h. t.

§. 5. Sed si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum et Stichum spondes: Stichi adjectionem pro superuacuo habendam puto, nam si tot sunt stipulationes, quot corpora: duae sunt quodammodo stipulationes, vna vtilis: alia inutilis neque vitiatur vtilis per hanc inutilem.

§. 6. Eadem, an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis Latine interrogauerit, respondeatur ei Graece; dummodo congruenter respondeatur: obligatio constituta est. Idem per contrarium. † Sed vtrum hoc vsque ad Graecum sermonem tantum protrahimus: an vero et ad alium, Poenum forte, vel Assyrium, vel cujus alterius linguae, dubitari potest? Et [exstat] scriptura SABINI, sed et verum patitur, vt omnis sermo contineat verborum obligationem: ita tamen, vt vterque alterius linguam intelligat, siue per se, siue per verum interpretem.

2. PAULUS *lib.* 2. ***ad Sabinum.***

Stipulationum quaedam in dando, quadam in faciendo consistunt.

§. 1. Et harum omnium quaedam partium praestationem recipiunt: veluti cum decem dari stipulamur: quaedam non recipiunt *), vt in his, quae natura diuisionem non admittunt; veluti cum viam, iter, actum stipulamur: quaedam partis quidem dationem natura recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit; veluti cum hominem generaliter stipulor, aut lancem, aut quodlibet vas. Nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim repeti potest, aut in pendenti est, donec alius detur.

tur. † Ejusdem conditionis est haec stipulatio, Stichum aut Pamphilum dari?

*) *L.* 54. *L.* 72. *L.* 85. h. t. *L.* 25. §. 9. Fam. ercisc.

§. 2. Ex his igitur stipulationibus ne heredes quidem pro parte soluendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona heredum conditio obligationis immutatur. † Et ideo si diuisionem res promissa non recipit veluti via: heredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu vnus ex heredibus solidum praestiterit: repetitionem habebit à coherede, familiae erciscundae judicio. † Ex quo quidem accidere POMPONIVS ait, vt et stipulatoris viae vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem, sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant: quia per singulos adquiri seruitus non potest: sed non facit inutilem stipulationem difficultas praestationis.

§. 3. Si tamen hominem stipulatus cum vno ex heredibus promissoris egero: pars duntaxat caeterorum obligationi supererit, vt et solui potest. † Idemque est, si vni ex heredibus accepto latum sit.

§. 4. Idemque est in ipso promissore, et fidejussoribus ejus, quod diximus in heredibus. §. 5. Item si in facto sit stipulatio: veluti si ita stipulatus fuero, per te non fieri *), neque per heredem tuum quominus mihi ire agere liceat? et vnus ex pluribus heredibus prohibuerit: tenentur quidem [et] coheredes ejus, sed familiae erciscundae judicio ab eo repetent, quod praestiterint: Hoc et IVLIANVS et POMPONIVS probant.

*) *L.* 75. §. 7. h. t.

§. 6. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, sibi heredique suo agere licere, et vnus ex heredibus ejus prohibeatur: interesse dicemus, vtrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte ejus, qui prohibitus est, nam si poena *) stipulationi adjecta sit, in solidum committetur; sed qui non sunt prohibiti, doli [mali] exceptione summouebuntur; sine poena nulla posita sit; tunc pro parte ejus tantum, qui prohibitus est, committetur stipulatio.

*) *L.* 28. de A. E. V. *L.* 137. §. 7. h. t.

3. VLPIANVS *lib.* 49. *ad Sabinum.*

Idem juris est in illa stipulatione, mihi heredique meo habere licere?

§. 1. Sed haec differentia illam habet rationem, quod, vbi vnus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cujus nihil interest, nisi poena subjecta sit: nam poena subjecta efficit, vt omnibus committatur; quia hic non quaerimus, cujus intersit, enim vero vbi vnus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes: interest enim prohibiti, à nemine prohiberi.

4. PAVLVS *lib.* 12. *ad Sabinum.*

Eadem dicemus, et si dolum abesse à te heredeque tuo stipulatus sim, et aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit.

§. 1. CATO libro 15. scribit, poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit *), mortuo promissore, si ex pluribus heredibus vnus contra, quam cautum sit, fecerit: aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione hereditaria, aut ab vno pro portione sua. Ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, indiuiduum sit: veluti, iter fieri: quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur. At si de eo cautum sit, quod diuisionem recipiat, veluti amplius non agi tum eum heredem, qui aduersus ea fecit, pro portione sua solum poenam committere. Differentiae hanc esse rationem: quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam stipulationem per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat. † Sed videamus, ne non idem hic sit: sed magis idem, quod in illa stipulatione, Titium heredemque ejus ratum habiturum? nam hac stipulatione et solus tenebitur, qui non habuerit ratum, et solus aget, à quo fuerit petitum, idque et MARCELLO videtur: quamuis ipse dominus pro parte ratum habere non potest.

*) L. 38. §. 17. f. L. 137. §. 7. h. t.

§. 2. Si is, qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis: vnusquisque ob euictionem suae partis pro portione sua habebit actionem.

† Idemque est in stipulatione quoque fructuaria, et damni infecti, et ex operis noui nunciatione: restitui tamen opus ex operis noui nunciatione pro parte non potest. Haec vtilitatis causa ex parte stipulatorum recepta sunt. † Ipsi autem promissori pro parte neque restitutio, neque defensio contingere potest.

5. POMPONIVS *lib.* 26. *ad Sabinum.*

Stipulationum aliae judiciales sunt, aliae praetoriae, aliae conuentionales, aliae communes praetoriae et judiciales. Judiciales sunt duntaxat, quae à mero judicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio. † Praetoriae, quae à mero Praetoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti. † Praetorias autem stipulationes sic audiri oportet, vt in his contineantur etiam aedilitiae: nam et hae ab jurisdictione veniunt. † Conuentionales sunt, quae ex conuentione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum: nam et ob ipsam verborum obligationem fiunt, et pendent ex negotio contracto. † Communes sunt stipulationes, veluti rem saluam fore pupilli, nam et Praetor jubet rem saluam fore pupillo caueri: et interdum judex, si aliter expediri haec res non potest. † Item duplae stipulatio venit ab judice, aut ab Aedilis Edicto.

*) L. 35. §. 2. h. t. Arg. L. 3. de Rescind. E. V.

§. 1. Stipulatio autem est verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumue se, quod interrogatus est, responderit *).

*) L. 1. §. 7. L. 52. §. 2. de O. et A. L. 32. Mandat.

§. 2. Satis acceptio est stipulatio, quae ita obligat promissorem, vt adpromissores *) quoque ab eo accipiantur, id est, qui idem promittunt. §. 3. Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere, nam quia id, quo quis contentus erat, ei praestabatur, satisfieri dictum est: et similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, vt verbis obligarentur, satis accipi dictum est.

*) L. 43. de Solut. L. 64. §. 4. Solut. matrim.

§. 4. Si sortem promiseris, et si ea soluta non esset, poenam: etiam si vnus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte soluerit, nihilominus poenam committet, donec portio coheredis soluatur Idemque est de poena ex compromisso, si vnus paruerit, alter non paruerit sententiae judicis. Sed à coherede ei satisfieri debet, nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris constitui potest.

6. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Sabinum.*

Is, cui bonis interdictum est, stipulando sibi adquirit *) tradere vero non potest, vel promittendo **) obligari; et ideo nec fidejussor ***) pro eo interuenire poterit, sicut nec pro furioso.

*) L. 3. de Nouat.

**) Non obst. L. 101. h. t. L. 70. h. t.

***) L. 8. §. 1. L. 17. §. 3. de Fidejuss.

7. *Idem*

7. *Idem lib. 6. ad Sabinum.*

Impossibilis *) conditio, cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis conditio inseratur stipulationi, si in coelum non ascenderit; nam utilis et praesens est, et pecuniam creditam continet.

*) L. 35. L. 137. §. 6. h. t. L. 1. §. 11. L. 31. de O. et A.

8. PAVLVS *lib. 2. ad Sabinum.*

In illa stipulatione, si calendis Stichum non dederis, decem dare spondes? Mortuo homine quaeritur, an statim ante calendas agi possit? SABINVS et PROCVLVS expectandum diem actori putant: quod est verius, tota enim obligatio sub conditione, et in diem collata est: et licet ad conditionem committi videatur, dies tamen superest. † Sed cum eo, qui ita promisit, si intra calendas digito coelum non tetigerit, agi protinus potest: haec et MARCELLVS probat.

9. POMPONIVS *lib. 2. ad Sabinum.*

Si Titius et Sejus separatim ita stipulati essent, Fundum illum, si illi non dederis, mihi dare spondes? finem dandi alteri fore, quoad judicium acciperetur: et ideo occupantis *) fore actionem.

*) L. 19. de Re judic. L. 24. quae in fraud. cred.

10. *Idem lib. 3. ad Sabinum.*

Hoc jure vtimur, vt ex hac stipulatione, si Lucius Titius ante calendas Majas in Italiam non venerit, decem dare spondes? non ante peti quicquam possit, quam exploratum sit, ante eam diem in Italiam venire Titium non posse, neque venisse: siue viuo, siue mortuo id acciderit.

11. PAVLVS *lib. 2. ad Sabinum.*

Filius dum in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus videtur adquisiisse.

12. POMPONIVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Si ita stipulatus fuero, decem aut quinque dari spondes? quinque debentur, et si ita, Calendis Januariis, vel Februariis dari spondes? perinde est, quasi Calendis Februariis stipulatus sim.

13. VLPIANVS *lib. 19. ad Sabinum.*

Qui ante calendas proximas stipuletur, similis est ei, qui calendis stipulatur.

14. POMPONIVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Si ita stipulatus essem abs te: domum aedificari: vel heredem meum damnauero insulam aedificare: CELSO placet, non ante agi posse ex ea causa, quam tempus praeteriisset, quo insula aedificari posset, nec fidejussores dati ante diem tenebuntur.

15. *Idem lib. 27. ad Sabinum.*

Et ideo haesitatur, si aliqua pars insulae facta sit, deinde incendio consumpta sit, an integrum tempus computandum sit rursus ad aedificandam insulam, an vero reliquum duntaxat expectandum, quod deerat? Et verius est, vt integrum ei detur.

16. *Idem lib. 6. ad Sabinum.*

Si Stichum aut Pamphilum mihi debeas, et alter ex eis meus factus sit ex aliqua causa: reliquum debetur mihi à te.

§. 1. Stipulatio hujusmodi, in annos singulos, vna est, et incerta, et perpetua: non quemadmodum simile legatum morte legatarii finiretur.

17. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

Stipulatio non valet, in rei promittendi arbitrium collata conditione.

18. POMPONIVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Qui bis idem promittit, is eo jure amplius, quam semel non tenetur.

19. *Idem lib. 15. ad Sabinum*

Si stipulatio facta fuerit, si culpa tua diuortium factum fuerit, dari? nulla † stipulatio est: quia contenti esse debemus poenis Legum comprehensis, nisi [si] et stipulatio tantundem habeat poenae, quanta Lege sit comprehensa.

20. VLPIANVS *lib. 24. ad Sabinum.*

Hujusmodi stipulationes non sunt inutiles, quod tibi Titius debet, cum debitor esse desierit, dare spondes? nam valet stipulatio, quasi sub quauis alia conditione concepta.

21. POMPONIVS *lib. 15. ad Sabinum.*

Si diuortio facto ea, quae nihil in dote habeat, dotis nomine centum dari stipuletur; vel quae centum duntaxat habeat, ducenta dotis nomine [dari] stipuletur: PROCVLVS ait, si ducenta stipuletur, quae centum habeat, sine dubio centum quidem in obligationem venire; alia autem centum actione de dote deberi, dicendum itaque est, etiamsi nihil sit in dote, centum tamen venire in stipulatione: sicuti cum filiae, vel matri, vel sorori, vel alii cuilibet dotis nomine legaretur, vtile legatum esset.

22. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si id, quod aurum putabam, cum aes esset, stipulatus de te fuero: teneberis mihi hujus aeris nomine: quoniam in corpore consenserimus, sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

23. POMPONIVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si ex legati causa, aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas; non aliter post mortem ejus tenearis mihi *), quam si per te steterit, quominus viuo eo eum mihi dares: quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.

*) L. 16. de Noxal. Act. L. 82. §. 1. L. 91. §. 2. h. t. non obst. L. 18. §. 1. Solut. matrim. L. 25. §. 11. de H. P.

24. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Sed si ex stipulatu Stichum debeat pupillus, non videbitur per eum mora fieri, vt mortuo eo teneatur: nisi [si] tutore auctore, aut solus tutor interpelletur.

25. POMPONIVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Si dari stipuler id, quod mihi jam ex stipulatu debeatur, cujus stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor: obligabitur ex posteriore stipulatione: quia superior quasi nulla sit, exceptione obstante.

26. VLPIANVS *lib. 42. ad Sabinum.*

Generaliter nouimus, turpes stipulationes nullius esse momenti *).

*) L. 126. §. 3. L. 137. §. 6. L. 27. L. 123. h. t. L. 6. §. 3. Mandati. *L.* 52. §. pen. et vlt. et LL. sqq. pro Soc. L. 61. h. t.

27. POMPONIVS *lib. 22. ad Sabinum.*

Veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat. Sed et officio quoque Praetoris continetur ex hujusmodi obligationibus actionem denegari.

§. 1. Si stipulatus hoc modo fuero, si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari? Non nisi praeterito biennio recte petam.

28. PAVLVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Si rem tradi stipulamur, non intelligimur proprietatem ejus dari stipulatori, sed tantum tradi.

29. VL.

29. VLPIANVS *lib.* 46. *ad Sabinum.*

Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt: totque esse stipulationes *), quot species [sunt]. Secundum quod euenit, vt mixta vna summa, vel specie, quae non fuit in praecedenti stipulatione, non fiat nouatio: sed efficit duas esse stipulationes. Quamuis autem placuerit tot esse stipulationes, quot summae; totque esse stipulationes, quot res: tamen si pecuniam quis, quae in conspectu est, stipulatus sit, vel aceruum pecuniae: non tot sint stipulationes, quot nummorum corpora, sed vna stipulatio, nam per singulos denarios singulas esse stipulationes absurdum est. Stipulationem quoque legatorum constat vnam esse, quamuis plura corpora sint, vel plura legata. Sed et familiae vel omnium seruorum stipulatio vna est. Itemque quadrigae aut lecticariorum stipulatio vna est. † At si quis illud et illud **) stipulatus sit, tot stipulationes sunt, quot corpora.

*) *L.* 140. h. t.

**) *L.* 83. §. 4. *L.* 86. h. t.

§. 1. Si à fure hominem sim stipulatus, quaesitum est, an stipulatio valeat? Mouet quaestionem, quod stipulatus hominem [plerumque] meum videor: non valet autem hujusmodi stipulatio, vbi quis rem suam stipulatus est, et constat, si quidem ita stipulatus sim, quod ex causa condictionis dare facere oportet? stipulationem valere; si vero hominem dari stipulatus fuero, nullius momenti esse stipulationem, quod si postea sine mora decessisse proponatur seruus, non teneri furem condictione MARCELLVS ait: quamdiu enim viuit, condici poterit; at, si decessisse proponatur; in ea conditione est, vt euanescat condictio propter stipulationem.

30. *Idem lib.* 47. *ad Sabinum.*

Sciendum est generaliter, [quod] si quis se scripserit fidejussisse: videri omnia solenniter acta.

31. POMPONIVS *lib.* 24 *ad Sabinum.*

Si rem meam sub conditione stipuler: vtilis est stipulatio; si conditionis existentis tempore, mea non sit.

32. VLPIANVS *lib.* 47. *ad Sabinum.*

Si in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cum de corpore constitisset; placet stipulationem valere.

33. POMPONIVS *lib.* 25. *ad Sabinum.*

Si Stichus certo die dari promissus, ante diem moriatur: non tenetur promissor.

34. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Multum interest, vtrum ego stipuler rem, cujus commercium habere non possum, an quis promittat. Si stipuler rem, cujus commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet, si quis promittat, cujus non commercium habet: ipsi nocere, non mihi.

*) L. 49. §. 2. de legat. 2. L. 182. de. R. J. L. 69. L. 83. §. 5. L. 103. h. t.

35. PAVLVS *lib.* 12. *ad Sabinum*

Si stipulor, vt id fiat, quod natura fieri non concedit: non magis obligatio consistit, quam cum stipulor, vt detur quod dari non potest, nisi per quem stetit, quo minus facere id possit. *) L. 69. L. 103. h. t. L. 185. de R. J.

§. 1. Item quod leges fieri prohibent, si perpetuam caussam seruaturum est, cessat obligatio: veluti, si sororem (suam) nupturam sibi aliquis stipuletur. Quanquam, etiam si non sit perpetua causa, vt recidit in sorore adoptiua, idem dicendum sit: quia statim contra mores sit.

§. 2. Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad interrogationem quis non responderit; si tamen consentitur in id, quod responsum est: valet quod actum est, quia hi contractus non tam verbis, quam consensu confirmantur.

36. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Si quis, cum aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est: erit quidem subtilitati juris obstrictus, sed doli exceptione vti potest, quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. † Idem est et si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet: cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipse dolo facit, quod petit.

*) L. 2. §. 3. 4. 5. 7. de dol. except. L. 8. §. 9. Mand.

37. PAVLVS *lib.* 12. *ad Sabinum.*

Si certos nummos, puta qui in arca sint, stipulatus sim, et hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

38. VLPIANVS *lib.* 49. *ad Sabinum.*

Stipulatio ista, habere licere spondes? hoc continet, vt liceat habere, nec per quemquam omnino fieri, quominus nobis habere liceat: quae res facit, vt videatur reus promisisse, per omnes futurum, vt tibi habere liceat: videtur igitur alienum factum promisisse; nemo autem alienum factum promittendo obligatur; et ita vtimur, sed se obligat, ne ipse faciat, quominus habere liceat, obligatur etiam, ne heres *) suus [faciat,] vel quis caeterorum successorum efficiat, ne habere liceat. *) Arg. L. 9. de probat. L. 56. §. 1. h. t. L. 8. §. 4. de pign. act.

§. 1. Sed si quis promittat per alium non fieri, praeter heredem suum: dicendum est, inutiliter eum promittere factum alienum. §. 2. At si quis velit factum alienum promittere: poenam, vel quanti ea res sit, potest promittere. † Sed quatenus habere licere videbitur? Si nemo controuersiam faciat: hoc est, neque ipse reus, neque heredes ejus, heredumue successores.

§. 3. Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda controuersiam fecerit, vel de vsufructu, vel de vsu, vel de quo alio jure ejus, quod distractum est: palam est committi stipulationem, habere enim non licet ei, cui aliquid minuitur ex jure, quod habuit. §. 4. Quaesitum est, vtrum propriam demum rem, an et alienam promittere possit habere licere? Et magis est, vt et alienam promitti possit: quae res ita effectum habebit, si propria esse promissoris coeperit, quare si perseuerauerit aliena: dicendum erit, stipulationem non committi, nisi poena adjecta sit: cum neque per eum, neque per successorem ejus quicquam factum sit.

§. 5. Sicut autem ex parte rei successores ejus cum ipso tenentur; ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, caeterisque, quicunque ei succedunt: scilicet si rem ipsi habere non licuerit, caeterum si alii habere non licuit, certo certius est, non committi stipulationem. Et nihil intererit, vtrum ita stipuler, habere licere, an, mihi habere licere.

§. 6. Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione, qua caetera quoque his possunt stipulari. † Sed si seruus fuerit stipulatus sibi habere, quaesitum est, an recte stipulatus videatur? Et ait JVLIANVS libro quinquagesimo secundo Digestorum: Si seruus stipuletur sibi habere licere; aut per se non fieri, quominus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio (inquit) non committitur, quamuis auferri res ei, et ipse auferre eandem possit, non enim factum, sed jus in hac stipulatione vertitur. † Cum vero stipulatur per promissorem non fieri, quominus sibi ire agere liceat: non jus stipulationis, (inquit) sed factum versatur. Sed videtur mihi, licet juris verba contineat haec stipulatio, habere licere, tamen sic esse accipiendam, vt in

in feruo et in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda, ant non auferenda, et vires habeat stipulatio.

§. 7. Hacc quoque stipnlatio, possidere mihi licere spondes? vtilis est. Quam stipulationem seruus an possit vtiliter in suam personam concipere, videamus. Sed quamuis ciuili jure seruus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est: et ideo dubitari non oportet, quin et seruus recte ita stipuletur. §. 8. Plane si tenere sibi licere stipulatus sit seruus, vtilem esse stipulationem conuenit: licet enim possidere ciuiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat.

§. 9. Habere *) dupliciter accipitur, nam et eum habere dicimus, qui rei dominus est: et eum, qui dominus quidem non est, sed tenet: denique habere rem apud nos depositam solemus dicere. §. 10. Si quis ita stipulatus fuerit, vti frui sibi licere: ad heredem ista stipulatio non pertinet. §. 11. Sed etsi non addiderit sibi, non pnto stipulationem de vsufructu ad heredem transire, eoque jure vtimur. §. 12. Sed si quis vti frui licere sibi, heredique suo, stipulatus sit: videamus, an heres ex stipulatu agere possit? Et putem posse, licet diuersi sint fructus, nam et si ire agere stipuletur, sibi heredique suo licere, idem probauerimus. *) L. 188. de V. S.

§. 13. Si quis dolum malum promissoris heredisque ejus abesse velit, sufficere, abesse, absuturumque esse, stipulari: si vero de plurium dolo cauere velit, necessarium esse adjici: Cui rei dolus malus non abest, non absuerit: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes? §. 14. Suae personae adjungere quis heredis personam potest. §. 15. Sed et adoptiui patris persona conjungi poterit. §. 16. Inter incertam certamque diem discrimen esse, ex eo quoque apparet, quod certa die promissum vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad soluendum liberum promissori relinquitur *), et qui promisit: Si aliquid factum sit, vel cum aliquid factum sit, nisi cum id factum fuerit, dederit: non videbitur fecisse, quod promisit.

*) L. 50. de O. et A. L. 17. f. de R. J. non obst. L. 41. §. 1. f. h. t.

§. 17. Alteri stipulari nemo potest, praeterquam si seruus domino, filius patri stipuletur, inuentae sunt enim hujusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat, quo sua interest: caeterum, vt alii detur, nihil interest mea *). † Plane, si velim hoc facere, poenam stipulari conueniet: vt, si ita factnm non sit, vt comprehensum est, committetur stipulatio etiam ei, cujus nihil interest **), poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitnr, quid intersit: sed quae sit quantitas, quaeque conditio stipnlationis.

*) L. 11. de O. et A. L. 11. §. 6. de pign. act. L. 73. in f. de R. J. L. 126. §. 2. h. t.

**) Arg. L. 38. de R. V. L. 21. de O. et A. L. 3. de reb. auct. jud. possid.

§. 18. In stipulationibus cum quaeritur, quid actum sit: verba contra stipulatorem interpretanda sunt. *)

*) L. 21. de contrah. E. V.

§. 19. Eum, qui dicat, mihi decem, et Titio decem, eadem decem, non alia decem, dicere credendum est.

§. 20. Si stipuler alii, cum mea interesset: videamus, an stipulatio committatur? Et ait Marcellus, stipnlationem valere in specie hujusmodi. † Is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo, et stipulatus est rem pupilli saluam fore. Ait Marcellus posse defendi, stipulationem valere: interest enim stipnlatoris, fieri quod stipulatus est; cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit. §. 21. Si quis insulam faciendam promiserit, aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit; aut si quis, cum promisisset Titio fundum Maeuium daturum, aut, si is non dedisset, poenam se daturum, stipulatus à Maeuio fuerit: fundum Titio datum iri, item si quis id locauerit faciendum, quod ipse conduxerit: constat, habere eum vtilem ex locato actionem.

§. 22. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua interesset ei dari: in ea erit causa, vt valeat stipulatio. §. 23. Vnde et si procuratori meo dari stipulatus sum, stipulatio vires habebit; et si creditori meo: quia interest mea, ne vel poena committatnr, vel praedia distrahantur, quae pignori data erant.

§. 24. Si quis ita stipulatus fuerit, illum sistas *)? nulla causa est, cur non obligatio constat. §. 25. Aedem sacram, vel locnm religiosum aedificari, stipulari possumus: alioquin nec ex locato agere possumus. *) L. 88. §. 5. h. t.

39. PAVLVS [*lib.* 12. ***ad Sabinum.***]

Dominus seruo stipulando sibi adquirit: sed et pater filio secundum quod leges permittunt *).

*) L. 130. h. t. L. 2. de SC. Maced. L. 4. de judic.

40. POMPONIVS [*lib.* 27. ***ad Sabinum.***]

Si filius meus seruo meo stipuletur, adquiritur mihi.

41. VLPIANVS [*lib.* 50. ***ad Sabinum.***

Eum, qui Calendis Januariis stipulatur, si adjiciat primis, vel proximis: nullam habere dubitationem, palam est. † Sed et si dicat secundis, vel tertiis, vel quibus aliis: aeque dirimit quaestionem. Si autem non addat, quibus Januariis, facti quaestionem inducere, quid forte senserit: hoc est, quid inter eos acti sit, vtique enim hoc sequimur, quod actum est, easque adsumemus: si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus, primas Calendas Januarias spectandas. † Plane si ipsa die calendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? Et puto, actum videri de sequentibus calendis.

§. 1. Quoties † autem in obligationibus dies non ponitur, praesenti die pecunia debetur: nisi si locus adjectus spatium temporis inducat, quo illo possit perueniri. † Verum dies adjectus efficit, ne praesenti die pecunia debeatur. Ex quo apparet, diei adjectionem pro reo esse, non pro stipulatore *). §. 2. Idem in Idibus etiam et Nonis probandum est. et generaliter in omnibus diebus.

*) L. 14. L. 17. de R. J. L. 213. de V. S. L. 44. de O. et A. L. 73. pr. L. 99. §. 1. L. 115. §. 1. et 2. L. 137. §. 2. h. t.

42. POMPONIVS *lib.* 27. ***ad Sabinum.***

Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus sit: nisi omnibus partibus praeteritis anni, vel mensis, (non) recte petet. *) L. 13. §. 8, L. 25. de A. E. V. L. 34. de R. J.

43. VLPIANVS [*lib.* 50. ***ad Sabinum***]

Si quis arbitratu (puta) Lucii Titii restitui sibi stipulatus est, deinde ipse stipulator moram fecerit, quominus arbitretur Titius: promissor, quasi moram fecerit, non tenetur. Quid ergo, si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, à persona non esse recedendum ejus, cujus arbitrium insertum est.

44 PAVLVS *lib.* 12. ***ad Sabinum.***

Et ideo si omnino non arbitretur, nihil valet stipnlatio: adeo vt et si poena adjecta sit, ne ipsa quidem committatur.

45. VLPIANVS *lib.* 50. ***ad Sabinum.***

Quodcnnque stipulatur is, qui in alterius potestate est: pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus.

§. 1.

§. 1. Sicuti, cum morietur quis, stipulari potest: ita etiam hi, qui subjecti sunt alienae potestati, cum morientur, stipulari possunt. §. 2. Si ita quis stipulatus sit, post mortem meam filiae meae dari? vel ita, post mortem filiae meae mihi dari? vtiliter erit stipulatus, sed primo casu filiae vtilis actio competit, licet heres ei non existat. §. 3. Non solum ita stipulari possumus, cum morieris, sed etiam si morieris, nam sicuti inter haec nihil interest, cum veneris, aut si veneris: ita nec ibi interest, si morieris, et cum morieris. §. 4. Filius patri dari stipulari videtur, etsi hoc non adjiciat.

46. PAVLVS *lib. 12. ad Sabinum.*

Centesimis Calendis dari vtiliter stipulamur: quia praesens obligatio est, in diem autem dilata solutio.

§. 1. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest: veluti, cum morieris, Alexandriam venire spondes? §. 2. Si ita stipulatus fuero, cum volueris, quidam inutilem esse stipulationem ajunt: alii ita inutilem, si, antequam constituas, morieris: quod verum est. §. 3. Illam autem stipulationem, si volueris dari? inutilem esse constat.*)

*) per rat. in L. 17. eod. L. 8. de O. et A.

47. VLPIANVS *lib. 50. ad Sabinum.*

Qui sic stipulatur, quod te mihi illis calendis dare oportet, id dare spondes? videtur non hodie stipulari, sed sua die, hoc est, calendis.

(TOB TOT)

[DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.]

48. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Si decem, cum petiero dari, fuero stipulatus: admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, et quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio, et ideo, licet decessero prius, quam petiero, non videtur defecisse conditio.

49. PAVLVS *lib. 37. ad Edictum.*

Cum filiusfamilias Stichum dari spospondent, et, cum per eum staret, quo minus daret, decessit Stichus: datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. † At si pater in mora fuit: non tenebitur filius, sed vtilis actio in patrem danda est. † Quae omnia et in fidejussoris persona dicuntur.

§. 1. Si stipulatus sim, † per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat, et fidejussorem accepero: si per fidejussorem steterit, neuter tenetur: si per promissorem, vterque.

§. 2. In hac stipulatione, neque per te, neque per heredem tuum fieri? per heredem videtur fieri, quamvis absit, et ignoret: et ideo non facit, quod fieri ex stipulatu oportet. Non videtur autem per pupillum stetisse ex hujusmodi stipulatione, si pupillus heres erit.

§. 3. Si promissor hominis ante diem, in quem promiserat, interpellatus sit, et seruus decesserit: non videtur per eum stetisse.

50. VLPIANVS *lib. 50. ad Edictum.*

In illa stipulatione, per te non fieri? non hoc significatur, nihil te facturum, quo minus facere possis: sed curaturum, vt facere possis.

§. 1. Item stipulatione emptae hereditatis, quanta pecunia ad te peruenerit, doloue malo tuo factum est, eritue, quo minus perueniat, nemo dubitabit, quin teneatur, qui id egit, ne quid ad se perueniret.

51. *Idem lib. 51. ad Edictum.*

Is, qui alienum setuum promisit, perducto eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur: sufficit enim, si dolo culpaue careat.

52. *Idem lib. 7. Disputationum*

In conuentionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant *): enimuero Praetoriae stipulationes legem accipiunt de mente Praetoris, qui eas proposuit. Denique Praetoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere. *) L. 24. depos. L. 6. §. 1. et 2. de contr. E. V. L. 23. de R. J.

§. 1. Si quis vacuam possessionem tradi *) promiserit, non nudum factum haec stipulatio continebit, sed causam bonorum. *) L. 75. §. f. h. t.

53. JVLIANVS *lib. 16. Digestorum.*

Stipulationes commodissimum est ita componere, vt, quaecunque specialiter comprehendi possint, contineantur: doli autem clausula ad ea pertineat, quae in praesentia occurrere non possint, et ad incertos casus pertinent.

54. *Idem lib. 22. Digestorum.*

In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur, † Cum species stipulamur, necesse est inter dominos, et inter heredes ita diuidi stipulationem, vt partes corporum cuique debebuntur. † Quoties autem genera stipulamur, numero fit inter eos diuisio, veluti cum Stichum et Pamphilum quis stipulatus, duos heredes aequis partibus reliquit: necesse est, vtrique partem dimidiam Stichi et Pamphili deberi. Si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines heredibus ejus deberentur.

§. 1. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus, in quibus genera comprehenduntur: et ideo diuisio ejus stipulationis, non in partes operarum, sed in numerum cedit. † Quod si vnam operam seruus communis stipulatus fuerit: necesse est vtrique dominorum, partem operae tantam, quantam in seruo habuerit, petere, solutio autem ejus obligationis expeditissima est, si aestimationem operae malit libertus offerre: aut si consentiant patroni, vt his communiter operae edantur.

55. *Idem lib. 36. Digestorum.*

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus est, soli Titio, non etiam successoribus ejus recte soluitur.

*) L. 82. pr. h. t. L. 9. pr. L. 95. §. 7. de Solut. L. 27. §. 3. L. 57. mandat.

56. *Idem lib. 52. Digestorum.*

Eum, qui ita stipulatur, mihi et Titio decem dare spondes? vero similius est, semper vna decem communiter sibi et Titio stipulari: sicuti qui legat Titio et Sempronio, non aliud intelligitur, quam vna decem communiter duobus legare.

§. 1. Te et Titium heredem tuum decem daturum spondes? Titii persona superuacua comprehensa est, siue enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur: siue pro parte, eodem modo, quo caeteri coheredes ejus, obligabitur: et quamuis conuenisse videatur, ne ab alio herede, quam à Titio peteretur; tamen inutile pactum conuentum coheredibus ejus erit. §. 2. Qui sibi aut filio suo dari stipulatur: manifeste personam filii in hoc complectitur, vt ei recte soluatur: neque interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur, quare vel manente in potestate, vel emancipato filio, recte soluitur. Neque ad rem pertinet, quod qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit: quia conjuncta sua persona stipulator efficit, vt non adquirendae obligationis gratia, sed solutionis causa personam filii adprehendisse intelligatur.

§. 3. Quod si soli filio suo *), qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit, non recte filio soluetur: quia filii persona obligationi magis, quam solutioni applicatur.

*) L. 39. L. 130. h. t.

§. 4. Qui ita stipulatur, decem, quoad viuam, dari spondes? confestim decem recte dari petit, sed heres ejus exceptione pacti conuenti summouendus *) est: nam stipulatorem id egisse, ne heres ejus peteret, palam est. Quemadmodum is, qui vsque in calendas dari stipulatur, potest quidem etiam post calendas petere: sed exceptione pacti summouetur. Nam et heres ejus, cui seruitus praedii ita concessa est, vt quoad viueret, jus eundi haberet: pacti conuenti exceptione summouebitur.

*) L. 44. §. 1. de O. et A.

§. 5. Qui ita stipulatur, ante calendas proximas dari spondes? nihil differt ab eo, qui calendis dari stipulatur.

§. 6. Qui proprietatem sine vsufructu habet recte vsumfructum dari sibi stipulatur: id enim in obligationem deducit, quod non habet, sed habere potest.

§. 7. Si à te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto vsufructu ab alio stipulor: prior stipulatio non nouabitur: quia nec soluendo fundum detracto vsufructu liberaberis, sed adhuc à te recte fundi vsumfructum peterem. Quid ergo est? cum mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, à quo, detracto vsufructu, fundum stipulatus fueram.

§. 8. Si hominem, quem à Titio pure stipulatus fueram, Sejus mihi sub conditione promiserit, et is pendente conditione post moram Titii decesserit: confestim cum Titio agere potero, nec Sejus existente conditione obligetur: at si Titio acceptum fecissem, Sejus existente conditione obligari potest. Idcirco haec tam varie, quod homine mortuo desinit esse res, in quam Sejus obligaretur: acceptilatione interposita, superest homo, quem Sejus promiserat.

57. *Idem lib.* 53. *Digestorum.*

Si quis, si Titius Consul factus erit, decem dari spospon-derit: quamuis pendente conditione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum. *) *) L. 9. de Probat.

58. *Idem lib.* 54. *Digestorum.*

Qui vsumfructum fundi stipulatur, deinde fundum; similis est ei, qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, si vsusfructus detrahatur. † Et è contrario, qui fundum stipulatus est, deinde vsumfructum: similis est ei, qui totum stipulatur, deinde partem. † Sed qui actum stipulatur, deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit: sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. Item si quis fructum, deinde vsum stipulatus fuerit, nihil agit. Nisi in omnibus nouandi animo hoc facere specialiter expresserit: tunc enim priore obligatione expirante, ex secunda introducitur petitio: et tam iter, quam vsus, necnon quinque exigi possunt.

59. *Idem lib.* 88. *Digestorum.*

Quoties in diem, vel sub conditione oleum quis stipulatur: ejus aestimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit: tunc enim ab eo peti potest, alioquin [alias] rei captio erit.

60. VLPIANVS *lib.* 20. *ad Edictum.*

Idem erit, et si Capuae certum olei pondo dari quis stipulatus sit: nam ejus temporis fit aestimatio, cum peti potest: peti autem potest, quo primum in locum perueniri potuit.

61. JVLIANVS *lib.* 2. *ad Vrsejum Ferocem.*

Stipulatio hoc modo concepta, si heredem me non feceris, tantum dare spondes *)? inutilis est: quia contra bonos mores est [haec stipulatio]. *) L. 134. pr. h. t.

62. *Idem lib.* 1. *ex Minicio.*

Seruus vetante domino si pecuniam ab alio stipulatus sit, nihilominus obligat domino promissorem.

63. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Si quis ita stipuletur, siue nauis ex Asia venerit, siue Titius Consul factus fuerit *): vtra prius conditio extitisset, stipulatio committetur, et amplius committi non potest, sed enim cum ex duabus disjunctiuis conditionibus altera defecerit: necesse est, vt ea, quae extiterit, stipulationem committat. *) L. 129. h. t. L. 110. §. 3. de R. J.

64. *Idem lib.* 7. *Quaestionum.*

Hujusmodi stipulatio interposita est, si Titius Consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari spondes? post triennium conditio extitit: an hujus temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur? Respondit, eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, praestatio in id tempus collata intelligatur, vt sententia ejus sit talis: Tunc, cum Titius Consul factus fuerit, in annos singulos, etiam praeteriti temporis habita ratione, dena praestentur.

65. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Quae extrinsecus, et nihil ad praesentem actum pertinentia, adjeceris stipulationi, pro superuacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem: veluti si dicas, Arma virumque cano, spondeo *): nihilominus valet.

*) *L.* 134. §. 1. h. t. *L.* 94. de R. J.

§. 1. Sed et si in rei, quae promittitur, aut personae appellatione varietur, non obesse placet; nam si stipulanti denarios, ejusdem quantitatis *) aureos spondendo, obligaberis: et seruo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

*) *L.* 1. pr. de C. E. V. *L.* 19. §. 1. de Cond. indeb.

66. PAVLVS *lib.* 3. *ad Legem Aeliam Sentiam.*

Si minor viginti annis à debitore suo stipuletur seruum manumissurum: non est executio stipulationis danda. Sed si ipsorum viginti annorum erit, non impedietur manumissio, quia de minore Lex loquitur.

67. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum*

Illa stipulatio decem millia salua fore promitt s? valet.

§. 1. Eum, qui decem dari sibi curari stipulatus sit, non posse decem petere, quoniam possit promissor reum locupletem d..ndo liberari, LABEO ait: idque et CELSVS lib. 6. Digestorum refert.

68. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Si poenam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisset: certa est et vtilis stipulatio. Quod si ita stipulatus fuero, pecuniam te mihi crediturum spondes? incerta est stipulatio: quia id venit in stipulationem, quod mea interest *).

*) *L.* 14. *L.* 72. *L.* 81. *L.* 111. §. 1. h. t. *L.* 13. pr. et §. 1. de Re judic.

69. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Si homo mortuus sisti non potest, nec poena rei impossibilis committetur: quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, poenam stipuletur.

70. *Idem lib.* 11. *ad Edictum.*

Mulier, quae dotem dederat populari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset,

fet, infanti: et decefferat conftante matrimonio, placebat ex ftipulatu actionem non effe: quoniam qui fari non poterat, ftipulari non poterat *).

*) L. 5. §. 1. de A. v. O. hered.

71. *Idem lib. 13. ad Edictum.*

Cum quid vt fiat, ftipulemur poenam, fic recte concipiemus, fi ita factum non erit. Cum quid ne fiat, fic: fi aduerfus id factum fit.

72. *Idem lib. 20. ad Edictum.*

Stipulationes non diuiduntur earum rerum, quae diuifionem non recipiunt: veluti viae, itineris, actus, aquaeductus, caeterarumque feruitutum *). Idem puto, et fi quis faciendum aliquid ftipulatus fit: vtputa fundum tradi, vel foffam fodiri, vel infulam fabricari, vel operas, vel quid his fimile: horum enim diuifio corrumpit ftipulationem. CELSVS tamen lib. 38. Digeftorum refert, Tuberonem exiftimaffe, vbi quid fieri ftipulemur, fi non fuerit factum, pecuniam dari oportere; ideoque etiam in hoc genere diuidi ftipulationem: fecundum quem CELSVS ait poffe dici, jufta aeftimatione facti dandam effe petitionem **).

*) L. 17. de Seruit. L. 19. de Vfu et habit.

**) L. 68. L. 81. pr. 112. §. 1. de V. O. L. 13. §. 1. f. de Re judic.

§. 1. Si quis ita ftipulatus fit, fi ante calendas Martias primas opus perfectum non erit, tum quanti id opus erit, tantam pecuniam dari? diem promiffionis cedere, non ex quo locatum eft opus, fed poft calendas Martias: quia nec conueniri ante calendas Martias reus promittendi poterat.

§. 2. Plane fi infulam fulciri quis ftipulatus fit, non eft exfpectandum, vt infula ruat, fic deinde agi poffit: nec infulam fieri, vt tantum temporis praetereat, quanto infula fabricari poffit, fed vbi jam coepit mora faciendae infulae fieri, tunc agetur: diesque obligationi cedit.

73. PAVLVS *lib. 24. ad Edictum.*

Interdum pura ftipulatio ex re ipfa dilationem capit *): veluti fi id, quod in vtero fit, aut fructus futuros, aut domum aedificari ftipulatus fit, tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam praeftari poteft. Sic qui Carthagini dari ftipulatur, cum Romae fit; tacite tempus complecti videtur, quo perueniri Carthaginem poteft. † Item fi operas à liberto quis ftipulatus fit, non ante dies earum cedit, quam indictae fuerint, nec fint praeftitae.

*) L. 4. pr. de Pact. L. 99. de Condit. et demonftr.

§. 1. Si feruus hereditarius ftipulatus fit: nullam vim habitura fit ftipulatio, nifi adita hereditas fit: quafi conditionem habeat. † Idem eft et in feruo ejus, qui apud hoftes eft.

§. 2. Stichi promiffor, poft moram offerendo, purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit.

74. CAJVS *lib. 8. ad Edictum Prouinciale.*

Stipulationum quaedam certae funt, quaedam incertae. † Certum eft, quod ex ipfa pronunciatione apparet, quid, quale, quantumque fit: vt ecce aurei decem. fundus Tufculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphorae centum.

75. VLPIANVS *lib. 22 ad Edictum.*

Vbi autem non apparet, quid, quale, quantumque eft in ftipulatione *): incertam effe ftipulationem dicendum eft. §. 1. Ergo fi quis fundum fine propria appellatione, vel hominem generaliter fine proprio nomine, aut vinum, frumentumue fine qualitate dari fibi ftipulatur: incertum deducit in obligationem.

*) L. 1. L. 74. h. t.

§. 2. Vsque adeo vt fi quis ita ftipulatus fit, Tritici Africi boni modios centum: vini Campani boni amphoras centum? incertum videatur ftipulari: quia bono melius inueniri poteft, quo fit, vt boni appellatio non fit certae rei fignificatiua; cum id, quod bono melius fit, ipfum quoque bonum fit. † At cum optimum quisque ftipulatur, id ftipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet: quae res efficit, vt ea appellatio certi fignificatiua fit.

§. 3. Fundi certi fi quis vfumfructum ftipulatus fuerit, incertum intelligitur in obligationem deduxiffe; hoc enim magis jure vtimur. §. 4. Illud dubitationem recipit: fi quis id, quod ex Arethufa ancilla natum erit, aut fructus, qui in fundo Tufculano nati erunt, dari fibi ftipulatus fit, an certum ftipulatus videatur? Sed ipfa natura manifeftiffimum eft, incerti effe hanc ftipulationem.

§. 5. Sed qui vinum, aut oleum, vel triticum, quod in horreo eft, ftipulatur: certum ftipulari intelligitur.

§. 6. Qui vero à Titio ita ftipulatur, quod mihi Sejus debet, dare fpondes? et qui ita ftipulatur, quod ex teftamento mihi debes, dare fpondes? incertum in obligationem deducit, licet Sejus certum debeat, vel ex teftamento certum debeatur: quamuis iftae fpecies vix feparari poffint ab ea, quam propofuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repofitum eft, et adhuc occurrit, quod fidejuffores certum videntur promittere, fi modo et is, pro quo obligentur, certum debeat: cum alioquin ita interrogentur, id fide tua effe jubes?

§. 7. Qui id, quod in faciendo, aut non faciendo, ftipulatur, incertum ftipulari videtur, in faciendo, veluti foffam fodiri, domum aedificari, vacuam poffeffionem tradi: in non faciendo, veluti per te non fieri, quominus mihi per fundum tuum ire agere liceat: per te non fieri, quo minus mihi hominem Erotem habere liceat.

§. 8. Qui illud aut illud ftipulatur, veluti, decem vel hominem Stichum: vtrum certum an incertum deducat in obligationem, non immerito quaeritur; nam et res certae defignantur: et, vtra earum potius praeftanda fit, in incerto eft. Sed vtcunque is, [qui] fibi electionem conftituit adjectis his verbis, vtrum ego velim, poteft videri certum ftipulatus: cum ei liceat vel hominem tantum, vel decem tantum intendere fibi dari oportere, qui vero fibi electionem non conftituit, incertum ftipulatur.

§. 9. Qui fortem ftipulatur et vfuras quascunque, certum, et incertum ftipulatus videtur: et tot ftipulationes funt, quot res [funt]. §. 10. Haec ftipulatio, fundum Tufculanum *) dari, oftendit fe certi effe: continetque, vt dominium omnimodo efficiatur ftipulatoris quoquo modo **).

*) L. 45. §. 1. f. de leg. 1. L. 167. pr. de R. J.

**) L. 76. pr. L. 112. pr. h. t.

76. PAVLVS *lib 18. ad Edictum.*

Si ftipulatus fuerim illud, aut illud, quod ego voluero: haec electio perfonalis eft, et ideo feruo vel filio talis electio cohaeret, in heredes tamen tranfit obligatio *), et ante electionem mortuo ftipulatore.

*) L. 42. de Adminiftr. Tutel. L. pen. §. 5. de Rit. Nupt. L. 62. de A. R. D.

§. 1. Cum ftipulamur, quidquid te dare facere oportet: id, quod praefenti die duntaxat debetur, in ftipulationem deducitur: non, vt in judiciis, etiam futurum, et ideo in ftipulatione

ne adjicitur verbum oportebit; vel ita, praesens, in diemue: hoc ideo fit, quia qui ftipulatur, quidquid te dare oportet, demonftrat eam pecuniam, quae jam debetur: quod fi totam demonftrare vult, dicit, oportebitue; ita, praesens, in diemue.

77. *Idem lib. 58. ad Edictum.*

Ad diem fub poena pecunia promiffa, et ante diem mortuo promiffore: committetur poena, licet non fit hereditas ejus adita.

78. *Idem lib. 62. ad Edictum.*

Si filiusfamilias fub conditione ftipulatus, emancipatus fuerit, deinde extiterit conditio: patri actio competit, quia in ftipulationibus id tempus fpectatur, quo contrahimus *).

*) *L.* 18. et 144. §. 1. de R. J. *L.* 26. de Stip. Seru.

§. 1. Cum fundum ftipulatus fum, non veniunt fructus, qui ftipulationis tempore fuerint.

79. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Si procuratori praefentis fuerit cautum, ex ftipulatu actionem vtilem domino competere nemo ambigit.

80. *Idem lib. 74. ad Edictum.*

Quoties in ftipulationibus ambigua oratio eft: *) commodiffimum eft, id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto fit.

*) *L.* 12. de Reb. dub. *L.* 67. de R. J.

81. *Idem lib. 77. ad Edictum.*

Quoties quis alium fifti promittit, nec adjicit poenam [puta, vel feruum fuum, vel hominem liberum,] quaeritur, an committatur ftipulatio? Et CELSVS ait, etfi non eft huic ftipulationi additum, nifi fteterit, poenam dari: [in] id, quanti intereft fifti, contineri: et verum eft, quod CELSVS ait: nam qui alium fifti promittit, hoc promittit, id fe acturum, vt ftet.

§. 1. Si procurator fifti aliquem fine poena ftipulatus fit: poteft defendi non fuam, fed ejus, cujus negotium geffit, vtilitatem in ea re deduxiffe, idque fortius dicendum, fi quanti ea res fit, ftipulatio proponatur procuratoris.

82. *Idem [lib. 78. ad Edictum].*

Nemo rem fuam vtiliter ftipulatur, fed pretium rei fuae *) non inutiliter: fane, rem [meam] mihi reftitui, recte ftipulari videor.

*) *L.* 31. *L.* 38. §. 4. *L.* 98. h. t.

§. 1. Si poft moram promifforis homo decefferit, tenetur nihilominus, proinde ac fi homo viueret: et hic moram *) videtur feciffe, qui litigare maluit, quam reftituere.

*) *L.* 49. pr. *L.* 105. *L.* 83. §. 7. h. t. add. *L.* 23. *L.* 91. §. 3. *L.* 137. §. 2. 3. eod.

83. PAVLVS [*lib. 72. ad Edictum*].

Inter ftipulantem et promittentem negotium contrahitur: itaque alius pro alio, promittens daturum facturumue eum, non obligatur *), nam de fe quemque promittere oportet: et qui fpondet dolum malum abeffe, abfuturumque effe, non fimplex abnuntiuum fpondet; fed curaturum fe, vt dolus malus abfit **). † Idemque in illis ftipulationibus, habere licere: item, neque per te, neque per heredem tuum fieri, quo minus fiat.

*) *L.* 38. pr. h. t. *L.* 65. de Fidejuff.

**) *L.* 73. pr. de Leg. 1.

§. 1. Si Stichum ftipulatus de alio fentiam, tu de alio: nihil actum erit, quod et in judiciis ARISTO exiftimauit, fed hic magis eft, vt is petitus videatur, de quo actor fenfit; nam ftipulatio ex vtriusque confenfu valet: judicium autem etiam in inuitum redditur, et ideo actori potius credendum eft; alioquin femper negabit reus fe confenfiffe.

§. 2. Si ftipulante me Stichum aut Pamphilum, tu vnum daturum te fpofponderis: conftat non teneri te, nec ad interrogatum effe refponfum. §. 3. Diuerfa caufa eft fummarum: veluti, decem aut viginti dari fpondes? hic enim etfi decem fpofponderis, recte refponfum eft: quia femper in fummis id, quod minus eft, fponderi videtur.

§. 4. Item fi ego plures res ftipuler, Stichum puta et Pamphilum: licet vnum fpofponderis, teneris: videris enim ad vnam ex duabus ftipulationibus refpondiffe. §. 5. Sacram, vel religiofam rem, vel vfibus publicis in perpetuum relictam, vt forum, aut bafilicam, aut hominem liberum, inutiliter ftipulor: quamuis facra, profana fieri, et vfibus publicis relicta in priuatos vfus reuerti, et ex libero feruus fieri poteft. Nam et cum quis rem profanam, aut Stichum dari promifit, liberatur, fi fine facto ejus res facra effe coeperit, aut Stichus ad libertatem peruenerit. Nec reuocantur in obligationem, fi rurfus Lege aliqua et res facra profana effe coeperit, et Stichus ex libero feruus effectus fit: quoniam vna atque eadem caufa et liberandi, et obligandi effet, quod aut dari non poffit, aut dari poffit. Nam et fi nauem, quam fpofpondit, dominus diffoluit, et iisdem tabulis compegerit: quia eadem nauis effet, inciperet obligari. Pro quo et illud dici poffe PEDIVS fcribit: Si ftipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, exfpectare debeo, donec nafcatur: et fi natum, fine culpa promifforis confumptum fit, rurfum exfpectare debeam, donec iterum nafcatur, et dari poffit: et per has vices aut ceffaturam, aut valituram ftipulationem. † Sed haec diffimilia funt: adeo enim cum liber homo promiffus eft, feruitutis tempus exfpectandum non effe, vt ne haec quidem ftipulatio de homine libero probanda fit, illum, cum feruus effe coeperit, dare fpondes? item, eum locum, cum ex facro religiofoue profanus effe coeperit, dari? quia nec praefentis temporis obligationem recipere poteft: et ea duntaxat, quae natura fui poffibilia funt, deducuntur in obligationem, vini autem non fpecies, fed genus ftipulari videmur, et tacite in ea tempus continetur: homo liber certa fpecie continetur; et † cafum aduerfamque fortunam fpectari hominis liberi, neque ciuile, neque naturale eft *); nam de his rebus negotium recte geremus, quae fubjici vfibus, dominioque noftro ftatim poffunt, et nauis fi hac mente refoluta eft, vt in alium vfum tabulae deftinarentur; licet mutato confilio perficiatur; tamen et perempta prior nauis, et haec alia dicenda eft: fed fi reficiendae nauis caufa omnes tabulae refixae fint, nondum intercidiffe nauis videtur: et compofitis rurfus eadem effe incipit, ficuti de aedibus depofita tigna ea mente, vt reponantur, aedium funt: fed fi vsque ad aream depofita fit, licet eadem materia reftituatur, alia erit. † Hic tractatus etiam ad Praetorias ftipulationes pertinet: quibus de re reftituenda cauetur, et [an] eadem res fit, quaeritur.

*) *L.* 91. §. 1. h. t. *L.* 98. §. 8. de Solut.

§. 6. Si rem, quam ex caufa lucratiua *) ftipulatus fum, nactus fuero ex caufa lucratiua, euanefcit ftipulatio: fed fi heres extitero domino, extinguitur ftipulatio. Si vero à me herede defunctus eam legauit, poteft agi ex ftipulatu. † Idemque effe, et fi fub conditione legata fit, quia et fi ipfe debitor rem fub conditione legatam dediffet, non liberaretur: fed fi conditione deficiente remanferit, petitio infirmabitur.

*) *L.* 17. de O. et A.

§. 7. Stichum, qui deceffit, fi ftipuler: fi quidem condici etiam mortuus potuit, vt furi, vtiliter me ftipulatum SABINVS ait: fi vero ex aliis caufis, inutiliter; quia etfi deberetur, morte promiffor liberetur. † Idem ergo diceret, et fi

mora

mora facta defunctum stipularer. §. 8. Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit, quae praegnans erat: etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intelligitur.

84. *Idem lib. 74. ad Edictum.*

Si insulam fieri stipulatus sim, et transierit tempus, quo potueris facere: quamdiu litem contestatus non sim *), posse te facientem liberari placet: quod si jam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si aedifices.

*) *L.* 135. §. 2. h. t. *L.* 21. §. f. *L.* 22. *L.* vlt. de arbitr. *L.* 17. de constit. pec. *L.* 11. de re judic. *L.* 14. §. 1. h. t.

85. *Idem lib. 75 ad Edictum.*

In executione obligationis sciendum est, quatuor causas esse, nam interdum est aliquid, quod à singulis heredibus diuisum consequi possumus: aliud, quod totum peti necesse est, nec diuisum praestari potest: aliud, quod pro parte petitur, sed solui nisi totum, non potest: aliud, quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat [sectionem] *). *) i. e. Sectionem.

§. 1. Prima species pertinet ad promissorem pecuniae certae: nam et petitio, et solutio ad portiones hereditarias spectat. §. 2. Secunda ad opus, quod testator fieri jusserit, nam singuli heredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi non potest, §. 3. Quod si stipulatus fuero, per te heredemue tuum non fieri, quo minus eam, agam: si aduersus ea factum sit, tantum dari? et vnus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat: verior est sententia existimantium, vnius facto omnes teneri, quoniam licet ab vno prohibeor, non tamen in partem prohibeor, sed caeteri familiae erciscundae judicio sarcient damnum.

§. 4. Pro parte (autem) peti, solui autem nisi totum non potest: veluti cum stipulatus sum hominem incertum, nam petitio ejus scinditur; solui vero nisi solidus non potest: alioquin in diuersis hominibus recte partes soluentur; quod non potuit defunctus facere, ne, qnod stipulatus sum, consequar. † Idem juris est, et si quis decem (millia) aut hominem promiserit. §. 5. In solidum vero agi oportet. et patris solutio adfert liberationem, cum ex causa euictionis intendimus, nam auctoris heredes in solidum denunciandi sunt, omnesque debent subsistere, et quolibet defugiente omnes tenebuntur: sed vnicuique pro parte hereditaria praestatio injungitur. §. 6. Item si ita stipulatio facta sit, si fundus Titianus datus non erit, centum dari? nisi totus detur, poena committitur centum: nec prodest partes fundi tradere, cessante vno; quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori soluere.

§. 7. Quicunque sub conditione obligatus curauerit, ne conditio existeret, nihilo minus obligetur.

86. VLPIANVS [*lib. 79. ad Edictum.*]

Quod dicitur, tot stipulationes esse, quot res; ibi locum habet, vbi res exprimuntur stipulationi: caeterum, si non fuerint expressae, vna est stipulatio.

87. PAVLVS [*lib. 75. ad Edictum*]

Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur.

88. *Idem lib. 6.* [*ad Plautium.*]

Mora rei fidejussori quoque nocet. † Sed si fidejussor seruum obtulit, et reus moram fecit: mortuo Sticho fidejussori succurrendum est. † Sed si fidejussor hominem occiderit, reus liberatur; fidejussor autem ex stipulatione conueniri potest.

89. *Idem* [*lib. 9. ad Plautium.*]

Si à colono, cui fundum in quinquennium locaueram, post tres annos ita stipulatus fuero, quicquid te dare facere oportet? non amplius in stipulationem deducitur, quam quod jam dari oportet: [in stipulationem enim deducitur, quod jam dari oportet:] si autem adjiciatur, oportebitue *): etiam futura obligatio deducitur. *) *L.* 8. *L.* 37. de V. S.

90. POMPONIVS [*lib. 3. ex Plautio.*]

Cum stipulati sumus pro vsuris legitimis poenam in singulos menses, si fors soluta non sit *): etiamsi sortis obligatio in judicium sit deducta, adhuc tamen poena crescit, quia verum est, solutam pecuniam non esse.

*) *L.* 35. de Vsur.

91. PAVLVS [*lib. 17. ad Plautium.*]

Si seruum stipulatus fuero, et nulla mora intercedente seruus decesserit: si quidem occidat eum promissor, expeditum est, sin autem negligat infirmum, an teneri debeat promissor? considerantibus, vtrum, quemadmodum in vindicatione hominis, si neglectus à possessore fuerit, culpae hujus nomine tenetur possessor, ita et cum dari promisit: an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo *)? quod magis probandum est: quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum tenetur.

*) *L.* 13. §. 2. in f. de vsufr. *L.* 2. §. 5. de aqua et aquae pluu. arcend.

§. 1. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit: vt fundus religiosus (puta) vel sacer factus, vel seruus manumissus, vel etiam ab hostibus si capiatur; culpa in hunc modum dijudicatur: vt si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis, vel postea fuerit, et quid eorum acciderit: nihilominus teneatur. † Idemque fiat, et, si per alium posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. † Sin autem alienus fuit, et ab alio tale quid accidit, non tenetur: quia nihil fecit, nisi (si) posteaquam moratus est solutionem, aliquid hujusmodi acciderit: quam distinctionem et IVLIANVS sequitur. † Item si homo, qui fuit promissoris, ex praecedenti causa ablatus ei fuerit, quod statu liber fuit: perinde habendus sit, ac si alienum promisisset: quia sine facto ipsius desiit ejus esse. §. 2. De illo quaeritur, an et is, qui nesciens se debere occiderit, teneatur; quod IVLIANVS putat in eo, qui, cum nesciret à se petitum codicillis, vt restitueret, manumisit.

§. 3. Sequitur videre de eo, quod Veteres constituerunt, quoties culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem *), quemadmodum intelligendum sit. Et quidem si effecerit promissor, quo minus soluere possit: expeditum intellectum habet constitutio: si vero moratus sit tantum: haesitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora? Et CELSVS adolescens scribit, eum, qui moram fecit in soluendo Sticho, quem promiserat: posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quaestionem de bono et aequo, in quo genere plerumque sub auctoritate juris scientiae perniciose (inquit) erratur. Et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et IVLIANVS sequitur: nam dum quaeritur de damno, et par vtriusque causa **) sit, quare non potentior sit, qui teneat, quam qui persequitur?

*) *L.* 59. §. 5. Mandati.

**) *L.* 12. §. 1. de jur. dot. *L.* 14. §. 1. depos. *L.* 51. §. f. ad L. Aquil. *L.* 36. §. f. de legat. 1, *L.* 26. §. 4. de noxal. act. *L.* 1. §. f. si cui plus quam per L. Falc. *L.* 61. pr. de furt.

§. 4.

§. 4. Nunc videamus, in quibus personis haec constitutio locum habeat? quae inspectio duplex est: vt primo quaeramus, quae personae efficiant perpetuam obligationem; deinde quibus eam producant. Vtique autem principalis debitor perpetuat obligationem. † Accessiones an perpetuent, dubium est. POMPONIO perpetuari placet: quare enim facto suo fidejussor suam obligationem tollat? cujus sententia vera est. Itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quam successorum eorum, accessionibus quoque suis, id est, fidejussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam causam spospondernnt.

§. 5. An filiusfamilias, qui jussu patris promisit, occidendo seruum, producat patris obligationem, videndum est. POMPONIVS producere putat, scilicet, quasi accessionem intelligens eum, qui jubeat.

§. 6. Effectus hujus Constitutionis ille est, vt adhuc homo peti possit. Sed et acceptum ei posse ferre creditur, et fidejussorem accipi ejus obligationis nomine. † Nouari autem an possit haec obligatio, dubitationis est: quia neque hominem, qui non est, neque pecuniam, quae non debetur, stipulari possumus. Ego puto nouationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit: quod [et] JVLIANO placet.

92. *Idem* [*lib.* 18. *ad Plautium.*]

Si ita stipuler, per te non fieri, quo minus mihi heredique meo vindemiam tollere liceat? etiam heredi datur actio.

93. *Idem* [*lib.* 3. *ad Vitellium.*]

Si sic stipulatus fuero, per te non fieri, quo minus hominem ex his, quos habes, sumam? electio mea erit.

94 MARCELLVS *lib.* 3. *Digestorum.*

Triticum dare oportere stipulatus est aliquis. Facti quaestio est, non juris. Igitur si de aliquo tritico cogitauerit, id est, *) certi generis, certae quantitatis: id habebitur pro expresso, alioquin, si cum destinare genus et modum vellet, non fecit: nihil stipulatus videtur: igitur ne vnum quidem modium.

*) *L.* 115. pr. h. t.

95. *Idem* [*lib.* 5. *Digestorum.*]

Qui insulam fieri stipulatur, ita demum adquirit obligationem, si apparet quo in loco fieri insulam voluerit, si et ibi insulam fieri interest ejus.

96. *Idem* [*lib* 12. *Digestorum.*]

Qui seruum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore eum deprehenderit: impune eum occidit; *) nec vtilis actio erit in eum constituenda.

*) *L.* 95. pr. de Solut. *L.* 53. §. 3. de Legat. 1.

97. CELSVS [*lib.* 26. *Digestorum*]

Si ita stipulatus fuero, te sisti? nisi steteris, hippocentaurum dari? proinde erit atque te sisti solummodo stipulatus essem.

§. 1. Possum vtiliter à te ita stipulari, Titii nomine te soluturum? neque enim hoc simile est illi, Titium daturum? sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere possum, et ideo si locuples sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim: quid enim mea interest id à te fieri, quod si non feceris, aeque saluam pecuniam habiturus sum?

§. 2. Si tibi nupsero, decem dari spondes? causa cognita denegandam actionem puto: nec raro probabilis causa ejusmodi stipulationis est. † Item si vir à muliere eo modo non in dotem stipulatus est.

98. MARCELLVS *lib.* 20. *Digestorum.*

Existimo posse id, quod meum est, sub conditione stipulari, item viam [stipulari] ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus, aut si hoc verum non est, et alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, quisque ex lucratiua causa meus esse coeperit; confestim perimeretur stipulatio: et si fundi dominus sub conditione viam stipulatus fuerit; statim fundo alienato euanescit stipulatio: et maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quae recte constiterunt, resolui putant, cum in eum casum reciderunt, à quo non potuissent consistere.

§. 1. Ex hac stipulatione, Insulam fulciri spondes? quando nascatur actio, quaeritur. Et vtique non [est] exspectandum, vt ruat: nec enim nihil stipulatoris interest, fultam potius esse, quam non esse: nec tamen recte agetur, si nondum praeterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

99. CELSVS *lib.* 38. *Digestorum.*

Quidquid adstringendae obligationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est, ac fere secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit verba late concipere *). Nec rursum promissor ferendus est, si ejus interest, de certis potius vasis forte, aut hominibus actum.

*) *L.* 126. §. 2. f. h. t. *L.* 3. de R. C.

§. 1. Si stipulatus hoc modo fuero, si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari? non nisi praeterito biennio recte petam: nam etsi ambigua verba sunt: sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit, te Capitolium non ascendisse.

100. MODESTINVS [*lib.* 8. *Regularum.*]

Conditio in praeteritum, non tantum in praesens tempus relata, statim aut perimit obligationem, aut omnino non differt.

101. *Idem lib.* 4. *de Praescriptionibus.*

Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.

102. *Idem lib.* 5. *Responsorum.*

Venditores emptori cauerant pro euictione, quanti ejus interesset: [sed et] specialiter adgnituros, si in lite mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant: post mortem emptoris, vnus ex venditoribus ad judicium vocauit, pretium sibi deberi dicens: heredes ejus, qui sumptus in defensione causae factos, cum probarent pretium solutum fuisse, ex stipulatione petebant. MODESTINVS respondit, si [in] eas impensas venditores promiserunt, quae ob litem de proprietate institutam factae essent: nimime ex stipulatu peti posse, quod erogatum est; dum alter ex venditoribus pretium, quod jam fuerat exsolutum, petit.

103. *Idem lib.* 5. *Pandectarum.*

Liber homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec aestimatio ejus praestari potest, non magis quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem, aut fundum hostium.

104 JAVOLENVS *lib.* 1. *ex Cassio.*

Cum seruus pecuniam pro libertate pactus est, et ob eam rem reum dedit: quamuis seruus ab alio manumissus est; reus tamen recte obligabitur, quia non quaeritur, à quo manumittatur, sed vt manumittatur.

105. *Idem lib.* 2. *Epistolarum.*

Stipulatus sum, Damam aut Erotem seruum dari; cum Damam dares, ego, quo minus acciperem, in mora fui: mortuus est Dama: an putes, me ex stipulatu actionem habere? Respondit: Secundum MASSVRII SABINI opinionem puto, te ex stipulatu agere non posse: nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id, quod debebat, solueret, continuo eum debito liberari.

106. *Idem lib. 6. Epistolarum.*

Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur: id est, eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit, tamdiu autem voluntas promissoris in pendenti est, quamdiu id, quod promissum est, soluatur.

107. *Idem lib. 8. Epistolarum.*

Vtrum turpem talem stipulationem putes, an non, quaero: Pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset: pater eum adoptiuum non alias emancipari voluit, quam si etiamsi dedisset, à quo stipularetur, certam summam, si eum manumisisset: post emancipationem adit heres filius: petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. Respondit: Non [puto] turpem esse causam stipulationis, vtpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit, nec potest videri injusta causa stipulationis, si aliquid adoptiuus pater habere volucrit, propter quod à filio post emancipationem magis curaretur.

108. *Idem lib. 10. Epistolarum.*

A Titio ita stipulatus sum, si qua mihi nupserit, decem dotis ejus nomine dare spondes? quaerebatur, an consistat talis stipulatio? Respondit: Si stipulanti mihi dos ita promissa est, quamcunque vxorem duxero, dotis ejus nomine decem dare spondes? nihil in causa est, quare ea pecunia conditione expleta non debeatur, nam cum conditio etiam ex incertae personae facto parere obligationem possit: veluti, si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? si quis à me decem petierit, tot dare spondes? cur non idem, et in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest.

§. 1. Nulla promissio potest consistere, quae ex voluntate promittentis statum capit.

109. POMPONIVS *lib. 3. ad Quintum Mucium.*

Si ita stipulatus fuero, decem aut quindecim dabis? decem debentur. † Item si ita, post annum aut biennium dabis? post biennium debentur. Quia in stipulationibus id seruatur: vt quod minus [esset,] quodque longius, esse videretur in obligationem deductum.

110. *Idem lib. 4. ad Quintum Mucium.*

Si mihi, et * Titio, in cujus potestate non sim, stipuler decem; non tota decem, sed sola quinque mihi debentur: pars enim aliena deducitur, vt, quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem.

*) L. 2. §. 4. de eo, quod cert. Loc.

§. 1. Si stipulatus fuero de te, Vestem tuam, quaecunque muliebris est, dare spondes? magis ad mentem stipulantis, quam ad mentem promittentis, id referri debeat: vt, quid in re sit, aestimari debeat; non quid senserit promissor, itaque si solitus fuerat promissor muliebri quadam veste vti, nihilominus debetur.

111. *Idem [lib. 5. ad Quintum Mucium.]*

Si stipulatus fuero, per te non fieri, quo minus mihi illa domo vti liceat, an etiam si me non prohibeas, vxorem autem meam prohiberes, vel contra vxore mea stipulata me prohibeas, an committatur stipulatio? Et satius est, haec verba sic accipi. Nam et si stipulatus fuero, per te non fieri, quo minus mihi via, itinere, actu [que] vti liceat: et [si] non me, sed alium nomine meo ingredientem, prohibeas: sciendum erit committi stipulationem.

112. *Idem lib. 15. ad Quintum Mucium.*

Si quis stipulatus sit, Stichum aut Pamphilum, vtrum ipse vellet: quem elegerit, petet, et is erit solus in obligatione. † An autem mutare voluntatem possit, et ad alterius petitionem transire, quaerentibus respiciendus erit sermo stipulationis, vtrumne talis sit, quem voluero, an, quem volam: nam si talis fuerit, quem voluero, cum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit: si vero tractum habeat sermo illius, et sit talis, quem volam, donec judicium dictet, mutandi potestatem habebit.

§. 1. Si quis ita stipulatus fuerit, pro centum aureis satisdabis? et reum dederit in istam summam: PROCVLVS ait, semper in satisdationis stipulatione venire, quod interesset stipulantis: vt alias tota sors inesset, veluti si idoneus promissor non sit; alias minus, si in aliquid idoneus esset debitor; alias nihil, si tam locuples esset, vt nostra non intersit satis ab eo accipere, nisi quod plerumque idonei non tam patrimonio, quam fide quoque aestimarentur *).

*) Arg. L. 2. qui satisdare cogant.

113. PROCVLVS *lib. 2. Epistolarum.*

Cum stipulatus sim mihi, PROCVLE, si opus arbitratu meo ante calendas Junias effectum non sit, poenam, et protuli diem: putasne vere me posse dicere arbitratu meo opus effectum non esse ante calendas Junias, cum ipse arbitratu meo aliam operi laxiorem dederim? PROCVLVS respondit: Non sine causa distinguendum est, interesse, vtrum per promissorem mora non fuisset, quominus opus ante calendas Junias ita, vti stipulatione comprehensum erat, perficeretur; an, cum jam opus effici non posset ante calendas Junias, stipulator diem in calendas Augusti protulisset? nam si tum diem stipulator protulit, cum jam opus ante calendas Junias effici non poterat, puto poenam esse commissam; nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante calendas Junias fuit, quo stipulator non desiderauit id ante calendas Junias effici, id est, quod non est arbitratus, vt fieret, quod fieri non poterat: aut si hoc falsum est, etiam si stipulatus pridie calendas Junias mortuus esset, poena commissa non esset; quoniam mortuus arbitrari non potuisset, et aliquod tempus post mortem ejus operi perficiendo superfuisset: et propemodum, etiam si ante calendas Junias futurum esse coepit, opus ante eam diem effici non posse, poena commissa est.

§. 1. Cum venderet aliquis, promisit emptori fidejussores praestari, et rem venditam liberari: quae vt liberetur, nunc desiderat emptor: in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promisit. Quaero quid juris sit? PROCVLVS respondit: Tanti litem aestimari oportet, quanti actoris interest.

114. VLPIANVS [*lib. 17. ad Sabinum.*]

Si fundum certo die praestari stipuler, et per promissorem steterit, quo minus ea die praestetur: consecuturum me, quanti mea intersit, moram facti non esse.

115. PAPINIANVS *lib. 2. Quaestionum.*

Ita stipulatus sum, te sisti [in] certo loco: si non steteris, quinquaginta aureos dari spondes? si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, vt certo die sisteres: imperfecta erit stipulatio, non secus ac si, quod pondere, numero, mensura continetur, sine adjectione ponderis, numeri, mensurae stipulatus essem: vel insulam aedificari, non demonstrato loco: vel fundum dari, non adjecto nomine. Quod si ab initio id agebatur, vt quocunque die sisteres, et, si non stetisses, pecuniam dares: quasi quaelibet stipulatio sub conditione concepta, vires habebit: nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi sisti non posse.

§. 1. Sed et si ita stipulatus fuero, si in Capitolium non ascenderis, vel Alexandriam non ieris, centum dari spondes? non statim committetur stipulatio, quamuis Capitolium ascendere,

ascendere, vel Alexandriam peruenire potueris: sed cum certum esse coeperit, te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse.

§. 2. Item si quis ita stipuletur: Si Pamphilum non dederis, centum dari spondes? PEGASVS respondit, non ante committi stipulationem, quam desiisset posse Pamphilus dari. SABINVS autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum: et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quominus hominem daret: idque defendebat exemplo penus legatae. [Mucius] etenim heredem, si dare potuisset penum, nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit: idque vtilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem, et ipsius rei natura. † Itaque potest SABINI sententia recipi, si stipulatio non à conditione coepit: veluti, si Pamphilum non dederis, tantum dare spondes? sed ita concepta sit [stipulatio], Pamphilum dari spondes? Si non dederis, tantum dari spondes? quod sine dubio verum erit, cum id actum probatur, vt si homo datus non fuerit, et homo et pecunia debeatur. † Sed et si ita cautum sit, vt sola pecunia non soluto homine debeatur, idem defendendum erit: quoniam fuisse voluntas probatur, vt homo soluatur, aut pecunia petatur.

116. *Idem lib.* 4. *Quaestionum.*

Decem stipulatus à Titio, postea, quanto minus ab eo consequi posses, si à Maeuio stipularis: sine dubio Maeuius vniuersi periculum potest subire, sed et si decem petieris à Titio, Maeuius non erit solutus, nisi judicatum Titius fecerit. PAVLVS notat: Non enim sunt duo rei Maeuius et Titius ejusdem obligationis, sed Maeuius sub conditione debet, si à Titio exigi non poterit, igitur nec Titio conuento Maeuius liberatur, qui an debiturus sit, incertum est: et soluente Titio non liberatur Maeuius, qui nec tenebatur, cum conditio stipulationis deficit: nec Maeuius pendente stipulationis conditione recte potest conueniri *); à Maeuio enim ante Titium excussum non recte petetur. *) L. 6. pr. de nouat. L. 2I. de solut. L. f. pr. de reb. cred. L. 45. §. 11. de jur. fisc. L. 32. de V. S.

117. *Idem lib.* 12. *Quaestionum.*

Si centum homines, quos ego heresue meus elegisset, stipulatus antequam eligerem, duos heredes reliquero: numero diuiditur stipulatio, diuersum erit, si jam electis hominibus successerint.

118. *Idem lib.* 2. [7.] *Quaestionum.*

Liber homo, qui bona fide seruit mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est, vt omnimodo sit vtile, quamuis ex re mea promittat; nam quid aliud dici potest, quominus liber homo teneatur? nec tamen ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit ejus actionem aduersus me, quod ab alio stipulatus quaereret mihi? hoc itaque latere fructuario seruo, vel alieno, qui bona fide seruit, comparabitur, seruus autem fructuario si promittat ex re ipsius; vel alienus, qui bona fide seruit, emptori: nulla de peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelliguntur.

§. 1. Decem hodie dari spondes? Dixi, posse vel eo die pecuniam peti: nec videri praematurius agi, non finito stipulationis die: quod in aliis temporibus juris est, nam peti non debet, quod intra tempus comprehensum solui potest: in proposito enim diem non differendae actionis insertum videri, sed quo praesens ostendatur esse responsum.

§. 2. Decem mihi, aut Titio, vtrum ego velim, dare spondes? Ex eo, quod mihi dandum est, certi stipulatio est: ex eo, quod illi soluendum, incerti, finge, mea interesse, Titio potius, quam mihi solui: quoniam poenam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

119. *Idem [lib. 36. Quaestionum.]*

Doli clausula, quae stipulationibus subjicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cauetur.

120. *Idem [lib. 37. Quaestionum.]*

Si ita stipulatus fuero, hanc summam centum aureorum dari spondes? etsi maxime ita exaudiatur ille sermo, si modo centum aureorum est, non facit conditionem haec adjectio: quoniam, si centum non sint, stipulatio nulla est, nec placuit instar habere conditionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad praesens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant. *) *) L. 37. de R. C. L. 26. de condit. instit.

121. *Idem lib.* 11. *Responsorum.*

Ex ea parte cautionis, dolumque malum huic rei promissionique abesse, absuturumque esse, stipulatus est ille, spospondit ille, incerti agetur, stipulationis vtiliter interponendae gratia.

§. 1. Mulier ab eo, in cujus matrimonium conueniebat stipulata fuerat ducenta, si concubinae tempore matrimonii consuetudinem repetiisset: nihil causae esse [respondi], cur [ex stipulatu], quae ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta conditione, pecuniam adsequi non possit.

§. 2. In insulam deportato reo promittendi stipulatio ita concepta, cum morieris, dari? nonnisi moriente eo committitur. §. 3. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem ejus tenet, sicut ex caeteris aliis contractibus: veluti mandati, depositi.

122. SCAEVOLA *lib.* 28. *Digestorum.*

Qui Romae mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spospondisset. post paucos dies Romae testato creditori dixit, paratum se esse, Romae eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo vsurarum nomine dederat: Quaesitum est, cum in integrum summam *), qua stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco, in quo soluenda promissa est, sua die integra peti posset? Respondit, posse stipulatorem sua die ibi, vbi soluendam stipulatus est, petere.

*) L. 41. §. 1. de Vsur.

§. 1. Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit à Sticho seruo Seji in prouincia Suria, ciuitate Beruto vsque Brentesium, idque creditum esse in omnes nauigii dies ducentos sub pignoribus et hypothecis mercibus à Beruto comparatis, et Brentesium perferendis, et quas Brentesio empturus esset, et per nauem Beruto inuecturus: conuenitque inter eos, vti, cum Callimachus Brentesium peruenisset, inde intra Idus Septembres, quae tunc proximae futurae essent, aliis mercibus emptis, et in nauem missis, ipse in Suriam per nauigium proficiscatur; aut, si intra diem suprascriptam non reparasset merces, nec nauigasset de ea ciuitate, redderet vniuersam continuo pecuniam, quasi perfecto nauigio, et praestaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, vt in vrbem Romam eam deportarent: eaque sic recte dari fieri fide roganti Sticho seruo Lucii Titii promisit Callimachus: et cum ante Idus suprascriptas secundum conuentionem mercibus in nauem impositis, cum Herote conseruo Stichi, quasi in prouinciam Suriam peruenturus enauigauit. Quaesitum est naue submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces [debito] perferendas in nauem misisset eo tempore, quo jam pecuniam Brentesii reddere Romae perferendam deberet; an nihil prosit

Herotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conuentionis permissum vel mandatum erat, quam vt eam receptam Romam perferret: et nihilominus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, teneri. † Item quaero, si, Callimacho post diem suprascriptam nauigante, Heros suprascriptus seruus consenserit: an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit? Respondit, non potuisse; sed fore exceptioni locum, si seruo arbitrium datum esset, eam pecuniam quocunque tempore in quemuis locum reddi.

§. 2. Flauius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit, et ita de eo stipulatus est: Si hominem Stichum, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa, manumissionisque dedi, à te heredeque tuo manumissus vindictaque liberatus non erit: quod dolo malo meo non fiat: poenae nomine quinquaginta dari stipulatus est Flauius Hermes, spospondit Claudius. Quaero, an Flauius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire potest? Respondit nihil proponi, cur non potest. † Item quaero: an, si Flauii Hermetis heres à Claudii herede poenam suprascriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho praestare possit, vt poena liberetur? Respondit posse. † Item quaero: si Flauii Hermetis Heres cum Claudii herede ex causa suprascripta nolit agere, an nihilominus Sticho libertas ex conuentione, quae fuit inter Hermetem et Claudium, vt stipulatione suprascripta ostenditur, ab herede Claudii praestari debeat? Respondit debere.

§. 3. Coheredes, cum praedia hereditaria diuiserant, vnum praedium commune reliquerunt sub hoc pacto: vt si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo, vel ejus successori venderet centum viginti quinque: quod si quis aliter fecisset, poenam centum inuicem stipulati sunt: Quaero, cum coheres mulier coheredis liberorum tutores saepius testato conuenerit, et desiderauerit, vt secundum conuentionem aut emerent, aut venderent; hique nihil tale fecerint: an, si mulier extero vendiderit, poena ab ea centum exigi possit? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, obstituram doli mali exceptionem.

§. 4. Agerius filiusfamilias seruo Publii Maeuii stipulanti spospondit, se daturum, quidquid patrem suum Publio Maeuio debere constitisset: Quaesitum est, patre defuncto, antequam constitisset, quid quantumque deberet, an, si aduersus heredem ejus actum fuisset, aliumue successorem, et de debito constitisset, Agerius teneatur? Respondit, si conditio non extitisset, stipulationem non commissam.

§. 5. Seja heres vnius tutoris cum herede pupillae transactione pacto solo facta majorem partem soluit, residuam cauit: sed illico negauit heres, se transactionem seruare: et apud judicem tutelae egit, et victus prouocauit ad competentem judicem, et ab eo quoque ad principem idem prouocauit: et injusta haec quoque prouocatio ejus pronunciata est, quaesitum est, cum per heredem pupillae mora intercessisset, quo minus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solueretur, nec vnquam petierit: an ei hodie debeantur vsurae *) ab herede tutoris? Respondit, si Seja non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, jure vsuras non deberi.

*) L. 3. §. 3. de vsur. L. 15. de ann. legat. L. 43. §. 3. de legat. 2.

§. 6. Duo fratres hereditatem inter se diuiserunt, et cauerunt sibi, nihil se contra eam diuisionem facturos: et, si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit, post mortem alterius: qui superuixit, petit ab heredibus ejus hereditatem, quasi ex causa fideicommissi sibi à patre relicti debitam, et aduersus eum pronunciatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset: Quaesitum est, an poena commissa esset? Respondit, poenam secundum ea, quae proponuntur, commissam.

(ΤΟΥ ΤΟΥ)

[DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.]

123. PAPINIANVS *lib.* 1. *Definitionum.*

Si flagitii faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

124. *Idem lib.* 2. *Definitionum.*

Insulam intra biennium illo loco aedificari spondes? ante finem biennii stipulatio non committitur, quamuis reus promittendi non aedificauerit, et tantum residui temporis sit, quo aedificium extrui non possit, neque enim stipulationis status, cujus dies certus in exordio fuit, ex postfacto mutatur. † Idque et in stipulatione judicio sistendi causa facta placuit: scilicet vt ante diem stipulatio non committatur, si certum esse coeperit, parere stipulationi residuo tempore non posse.

125. PAVLVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Cum stipulamur, quidquid te dare facere oportet: nihil aliud in stipulationem deducitur, quam quod praesenti die debetur: hoc enim solum haec stipulatio demonstrat.

126. *Idem lib.* 3. *Quaestionum.*

Si ita stipulatus fuero, si Titius consul factus fuerit, tunc ex hac die in annos singulos dena dare spondes? post triennium conditione existente, triginta peti poterunt.

§. 1. Titius à Maenio fundum detracto vsufructu stipulatus est, et ab eodem ejusdem fundi vsumfructum: duae sunt stipulationes, et minus est in eo vsufructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem comitatur, denique si ille vsumfructum dederit, cumque stipulator non vtendo amiserit: tradendo postea fundum detracto vsufructu liberabitur. Non idem contingit ei, qui fundum pleno jure promisit, et vsumfructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine vsufructu tradidit: ille liberatus est dando vsumfructum: hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno jure fundum effecerit stipulatoris.

§. 2. Chrysogonus Flauii Candidi seruus actor scripsit coram subscribente et adsignante domino meo, accepisse eum à Julio Zosa rem agente Julii Quintiliani absentis mutua denaria mille: quae dari Quintiliano, herediue ejus, ad quem ea res pertinebit, Calendis Nouembribus, quae proximae sunt futurae, stipulatus est Zosas libertus, et rem agens Quintiliani, spospondit Candidus dominus meus: sub die suprascripta si satis eo nomine factum non erit, tunc, quo post soluetur, vsurarum nomine denarios octo praestari stipulatus est Julius Zosas, spospondit Flauius Candidus dominus meus, subscripsit et dominus. Respondit: Per liberam personam, quae neque juri nostro subjecta est, neque bona fide nobis seruit, obligationem nullam adquirere possumus *). Plane si liber homo nostro nomine pecuniam daret, vel suam, vel nostram, vt nobis solueretur, obligatio nobis pecuniae creditae adquireretur: sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est: vt nec ad solutionem proficiat adjectio absentis, cui principaliter obligatio quaerebatur. † Superest quaeramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit? nam quoties pecuniam mutuam dantes, eandem stipulamur, non duae obligationes nascuntur, sed

vna verborum. Plane si praecedat numeratio, sequatur stipulatio: non est dicendum, recessum à naturali obligatione. Sequens stipulatio, in qua sine adjectione nominis vsuras stipulatus est, non eodem vitio laborat: neque enim maligne accipiendum est, eidem stipulatum vsuras, cui et sortem, videri. Ideoque in liberti persona valet stipulatio vsurarum, et cogitur, eam patrono cedere, plerumque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt **): raro inesse tempus, vel conditionem, ex eo, quod agi apparebit, intelligendum est; nunquam personam, nisi expressa sit.

*) L. 46. §. 4. h. t. L. 9. §. 8. de R. C.

**) L. 7. de supell. leg. L. 69. de legat. 3. non obst. L. 191. et 197. de R. J.

§. 3. Si ita stipulatus fuero, te sisti, et nisi steteris, aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione, prior manet vtilis; et perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

127. SCAEVOLA *lib.* 5. *Quaestionum.*

Si pupillus sine tutoris auctoritate Stichum promittat, et fidejussorem dedit, seruus autem post moram à pupillo factam decedat: nec fidejussor erit propter pupilli moram obligatus, † nulla enim intelligitur mora ibi fieri, vbi nulla petitio est: esse autem fidejussorem obligatum ad hoc, vt viuo homine conueniatur, vel ex mora sua postea.

128. PAVLVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

Si duo rei stipulandi ita extitissent, vt alter vtiliter, alter inutiliter stipularetur; ei, qui non habet promissorem obligatum, non recte soluitur: quia non alterius nomine ei soluitur, sed suae obligationis, quae nulla est. † Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in vnum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat, etiam si desierit ejus esse, non recte soluitur: quia vtraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

129. SCAEVOLA *lib.* 12. *Quaestionum*

Si quis ita stipulatus fuerit, decem aureos das, si nauis venit, et Titius Consul factus est? non alias dabitur, quam si vtrumque factum sit. † Idem in contrarium, dare spondes, si nec nauis venit, nec Titius Consul factus sit? exigendum erit: vt neutrum factum sit. † Huic similis scriptura est, si neque nauis venit, neque Titius Consul factus est? At si sic, dabis, si nauis venit, aut Titius Consul factus sit? sufficit, vnum factum. † Et contra, dabis, si nauis non venit, aut Titius Consul factus non est? sufficit, vnum non factum.

130. PAVLVS *lib.* 15. *Quaestionum.*

Quod dicitur, patrem filio vtiliter stipulari, quasi sibi ille stipularetur: hoc in his verum est, quae juris sunt, quaeque adquiri patri possunt: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio; veluti vt tenere ei, vel ire agere licet. † Contra autem filius [etiam,] vt ire patri liceat, stipulando, adquiret ei: imo et quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

131. SCAEVOLA *lib.* 13. *Quaestionum.*

IVLIANVS scripsit: si, neque per te, neque per heredem tuum Titium fieret, quo minus mihi ire liceat, stipuler non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes ejus.

§. 1. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur, quamuis fundus Titio traditus sit, nihilominus petere fundum potest, vt sibi de euictione promittatur: nam interest ejus, quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio, sed si donationis causa Titium interposuit: dicetur, traditione protinus reum liberari.

132. PAVLVS *lib.* 15. *Quaestionum.*

Quidam cum filium alienum susciperet, tradenti promiserat certam pecuniae quantitatem, si eum aliter, quam vt filium obseruasset: quaero, si postmodum domo eum propulerit, vel moriens nihil ei testamento reliquerit, an stipulatio committetur: et quid intersit, vtrum filius, an alumnus, vel cognatus agentis fuerit? Praeterea quaero, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit, et ita, vt supra scriptum est, stipulatio intercesserit, cumque pater adoptiuus exheredauerit vel emancipauerit: an stipulatio committatur? Respondi: stipulatio vtilis est in vtroque casu, igitur si contra conuentionem factum sit, committetur stipulatio. † Sed videamus primum in eo, qui legitime adoptauit, an possit committi, si eum exheredauerit vel emancipauerit? haec enim pater circa filium solet facere: igitur non aliter eum, quam vt filium obseruauit. Ergo exheredatus de inofficioso agat. Quid ergo dicemus, si et meruit exheredari? Emancipatus plane et hoc remedio carebit. Quae sic debuit interponi stipulatio, vt si eum emancipasset vel exheredasset, certum quid promitteret. Quo tamen casu commissa stipulatione, potest quaeri, an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso; maxime si patri naturali heres extitisset: an victo deneganda est ex stipulatu actio? Sed si ei, qui stipulatus est, non debuit denegari: victo filio nec ipsi deneganda erit debitae pecuniae exsecutio. † In eo autem; qui non adoptauit, quem intellectum habeat haec conceptio: Si eum aliter, quam vt filium obseruasset, non prospicio; an et hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo ineptas? Sed si is, qui legitime adoptauit, nihil facit contra verba stipulationis, cum vtitur patrio jure: in eo, qui haec non fecit, dicit superuacuo, dici tamen poterit, commissam esse stipulationem.

§. 1. Filiusfamilias ita stipulatus est, quantam pecuniam Titio credidero, fide tua esse jubes? et emancipatus credidit: patri non debebit fidejussor, quia nec reus ei tenetur.

133. SCAEVOLA *lib.* 13. *Quaestionum.*

Si sic stipulatus sim, neque per te, neque per heredem tuum vim fieri spondes? et egi, quod mihi vim feceris: Recte remanere factum heredis in stipulatione, nam et ex ipsius posteriore vi potest committi stipulatio: non enim ad vnam vim pertinet. Nam sicut et ipsius, et heredis caput, ita ipsius vis vel saepius facta complectitur, vt condemnetur, quanti interest, aut si sic volumus factam esse stipulationem: Neque per te, neque per heredem tuum fieri? vt ad vnam vim primam teneat; si vim fecerit, amplius ex heredis committi non poterit: ergo si [actum] sit quasi ex ipsius vi, tota consumpta sit: quod non est verum.

134. PAVLVS *lib.* 15. *Responsorum.*

Titia, quae ex alio filium habebat, in matrimonium coit Cajo Sejo habenti filiam; et tempore matrimonii consenserunt, vt filia Caji Seji filio Titiae desponderetur; et interpositum est instrumentum; et adjecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset: postea Cajus Sejus constante matrimonio diem suum obiit, et filia ejus noluit nubere: Quaero, an Caji Seji heredes teneantur ex stipulatione? Respondit, ex stipulatione, quae proponeretur, cum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam: quia inhonestum visum est, vinculo poenae matrimonia obstringi, siue futura, siue jam contracta.

§. 1. Idem respondit, plerumque ea, quae praefationibus, conuenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita

petita creduntur: sic tamen, vt non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio.

§. 2. Idem respondit: cum Septicius literis suis praestaturum se cauerit pecuniam, et vsuras ejus semisses, quae apud Sempronium depositae sint: si inter praesentes actum est, intelligendum etiam à parte Lucii Titii praecessisse verba stipulationis. §. 3. Idem respondit: quoties, pluribus specialiter pactis, stipulatio vna omnibus subjicitur, quamuis vna interrogatio, et responsum vnum subjiciatur; tamen proinde haberi, ac si singulae species in stipulationem deductae fuissent.

135. SCAEVOLA *lib.* 5. *Responsorum.*

[Si] ita quis promiserit, decem tibi dabo, qua die petieris, et eorum vsuras in dies triginta: quaero, vsurae, vtrum ex die stipulationis, an ex die, qua petita sors fuerit, debeantur? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur.

§. 1. Item quaesitum est, quando pecuniam reddere debebo, cum primum petierit? Respondit, verba, quae proponerentur, ex die, quo stipulatio facta esset, initium capere.

§. 2. Seja cauit Lucio Titio, quod mandante eo hortos emisset, cum pretium omne cum vsuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam; deinde in continenti inter vtrumque conuenit: vt intra calendas Apriles primas vniuersam summam mandator numeraret, et hortos acciperet. Quaeritur, cum ante calendas Apriles non omne pretium cum vsuris à Lucio Titio Sejae solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum vsuris Sejae Titius soluere paratus fuerit, neque Seja accipere voluit, et vsque in hodiernum per Titium non stet, quo minus reliquum solueret: an [si] nihilominus Lucius Titius Sejae vniuersam pecuniam soluere paratus sit, ex stipulatu agere possit? Respondit posse, si non multo post obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset: quod omne ad judicis cognitionem remittendum est.

§. 3. Ea Lege donatum sibi esse à Seja seruum, et traditum, vt ne ad fratrem ejus, aut filium, aut vxorem, aut socrum perueniret, scripsit: et haec ita stipulante Seja, spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Sejam et fratrem; cui ne seruiret, expressum erat. Quaeritur, an Seja cum fratre et coherede ex stipulatu agere possit? Respondit: posse in id, quod ejus interest.

§. 4. Filia, quae de inofficioso agere instituit et transegit, postea cum heredibus stipulatione interposita, et subjecta doli clausula, apud Praefectum de falso testamento egit, nec probauit. Quaero, an ex doli clausula possit conueniri? Respondi, nihil ad eam stipulationem id, quod postea actum proponeretur, pertinere.

136. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Si sub vna significatione diuersis nominibus ea res, quae in stipulatum deducitur, appellatur: non infirmat obligationem, si alter altero verbo vtatur.

§. 1. Si qui viam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemue ejus ante constitutam seruitutem alienauerit: euanescit stipulatio.

137. VENVLEJVS *lib.* 1. *Stipulationum.*

Continuus actus stipulantis et promittentis esse debet *): vt tamen aliquod momentum naturae interuenire possit, et cominus responderi stipulanti oportet: caeterum si post interrogationem aliud acceperit, nihil proderit, quamuis eadem die spopondisset.

*) L. 1. §. 1. h. t. L. 6. §. 3. L. 12. pr. de duob. Reis. constit.

§. 1. Si hominem stipulatus sim, et ego de alio sensero, tu de alio: nihil acti erit, nam stipulatio ex vtriusque consensu perficitur.

§. 2. Cum ita stipulatus sum, Ephesi dari? inest tempus: quod autem accipi debeat, quaeritur? et magis est, vt totam eam rem ad judicem, id est, ad virum bonum remittamus, qui aestimet, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit *), quod facturum se promiserit, vt, qui Ephesi daturum spospondcrit, neque duplomate, diebus ac noctibus, et omni tempestate contempta iter continuari cogatur; neque tam delicate progredi debeat, vt reprehensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, aetatis, sexus, valetudinis, cum id agat, vt mature perueniat, id est, eodem tempore, quo plerique ejusdem conditionis homines solent peruenire, eoque transacto, quamuis Romae remanserit, nec possit Ephesi pecuniam dare: nihilominus ei recte condicetur: vel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret; vel quoniam per alium Ephesi possit dari; vel quia vbique potest soluere, nam et quod in diem debetur, ante solui potest, licet peti non potest; quod si duplomate vsus, aut felici nauigatione, maturius, quam quisque, peruenerit Ephesum: confestim obligatus est, quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus est conjecturae locus.

*) L. 14. de Pign. L. 6. quib. ex Caus. in Poss.

§. 3. Item, qui insulam fieri spospondit: non vtique conquisitis vndique fabris, et plurimis operis adhibitis, festinare debet; nec rursus vtroque aut altero contentus esse: sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis aedificatoris, et temporum, locorumque, item, si non inchoetur opus: id tantum aestimetur, quod in illo interuallo effici potuit: transactoque tempore, quo insulam consummare oportuerit, si postea aedificetur, liberetur reus: sicut liberatur, qui se daturum spospondit, si quandoque tradit.

§. 4. Illud inspiciendum est: an, qui centum dari promisit, confestim teneatur; an vero cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit? quid ergo, si neque domi habet, neque inueniat creditorem? Sed haec recedunt ab impedimento naturali, et respiciunt ad facultatem dandi. Est autem facultas, personae commodum incommodumque, non rerum, quae promittuntur, et alioquin, si quis Stichum dari spospondcrit, quaeremus, vbi sit Stichus: aut si non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, cum ipse Romae sit, dare spondeat, nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia in pecunia et in Sticho illud commune est, quod promissor in praesentia dare non potest. Et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum seruum, quem dominus non vendat, dare promiserit.

§. 5. Si ab eo stipulatus sim, qui efficere non possit, cum alii possibile sit: jure factam obligationem, SABINVS scribit.

§. 6. Cum quis sub hac conditione stipulatus sit, si rem sacram, aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam, et hujusmodi res, quae publicis vsibus in perpetuum relictae sint, vbi omnino conditio jure impleri non potest, vel id facere ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem, pro-

proinde ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset, nec ad rem pertinet, quod jus mutari potest, et id, quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis jus, sed secundum praesentis, aestimari debet stipulatio.

§. 7. Si, vt aliquid fiat, stipulemur: et vsitatius, et elegantius esse, LABEO ait, sic subjici poenam, si ita factum non erit, at eum quid ne fiat, stipulemur: tunc hoc modo, si aduersus ea factum erit, et cum alia fieri, alia non fieri, conjuncte stipulemur: sic comprehendendum, si non feceris, si quid aduersus ea feceris.

§. 8. Praeterea sciendum est, quod dari stipulemur, non posse nos vni ex heredibus adquiri: sed necesse esse omnibus adquiri, at eum quid fieri stipulemur: etiam vnius personam recte comprehendi.

138. *Idem lib. 4. Stipulationum.*

Eum, qui certarum nundinarum diebus dari stipuletur, primo die petere posse, SABINVS ait. PROCVLVS autem et caeteri diuersae scholae auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum spatio superesset, peti posse existimant: sed ego cum PROCVLO sentio.

§. 1. Cum pure stipulatus sum, illud aut illud dari, licebit tibi, quoties voles, mutare voluntatem *) in eo, quod praestaturus sis: quia diuersa causa est voluntatis expressae, et ejus, quae inest.

*) L. 44. §. 1. de O. et A. L. 10. §. 5. de jur. dot. L. 34. §. 6. de C. E. V.

139. *Idem lib. 6. Stipulationum.*

Cum ex causa duplae stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conueniendi sunt, omnesque debent subsistere: et quolibet eorum defugiente, caeteris subsistere nihil prodest; quia in solidum defendenda est venditio, cujus indiuisa natura est, sed cum vno defugiente omnes defugisse videantur, ideoque omnes teneantur: vnicuique pro parte hereditaria praestatio incumbit.

140. PAVLVS *lib. 3. ad Neratium.*

Pluribus rebus praepositis, ita stipulatio facta est, ea omnia, quae suprascripta sunt, dari? propius est, vt tot stipulationes, quot res sint.

§. 1. De hac stipulatione, annua, bima, trima die id argentum quaque die dari? apud Veteres variatum fuit. PAVLVS: sed verius, et hic tres esse trium summarum stipulationes.

§. 2. Etsi placeat extingui obligationem, si in eum casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. Ecce stipulari viam, iter, actum ad fundum communem socius non potest: et tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non extinguitur stipulatio, et per partem dominorum seruitus adquiri non potest: adquisita tamen conseruatur, et per partem domini: hoc euenit, si pars praedii seruientis, vel cui seruitur, alterius domini esse coeperit.

141. CAJVS *lib. 2. de Verborum Oblig.*

Si seruus aut filiusfamilias ita stipulatus sit: Illam rem aut illam, vtram ego velim? non pater, dominusue, sed filius, seruusue destinare de alterutra debet.

§. 1. Extranei quoque persona si comprehensa fuerit, veluti hoc modo, vtram earum Titius elegerit: non aliter stipulator alterutrius petendae facultatem habet, quam si Titius elegerit. §. 2. Pupillus, licet ex quo fari coeperit, recte stipulari potest; tamen si in parentis potestate est *), ne auctore quidem patre obligatur: pubes vero, qui in potestate est, proinde, ac si paterfamilias, obligari solet. † Quod autem in pupillo dicimus, idem et in filiafamilias impubere dicendum est.

*) L. 7. §. 3. de pecul.

§. 3. Si ita fuero stipulatus, mihi aut Titio: et tu mihi daturum te spondeas: secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere, quia constat mihi soli adquiri obligationem: Titio autem duntaxat recte soluitur. §. 4. Si tamen inter eos, qui Romae sunt, talis fiat stipulatio, hodie Carthagine dare spondes? Quidam putant, non semper videri impossibilem causam stipulationis contineri: quia possit contingere, vt tam stipulator quam promissor, ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem, ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, vt daret; stipulator autem suo, vt acciperet, quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio.

§. 5. Cum mihi, aut Titio stipulor, dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse: veluti mihi decem, aut Titio hominem, si vero Titio ea res soluta sit, quae in ejus persona designata fuerit: licet ipso jure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi possit.*)

*) L. 44. §. 4. de O. et A.

§. 6. Tempora vero diuersa designari posse, veluti, mihi Calendis Januariis, aut Titio Calendis Februariis? Imo etiam eiteriorem diem in Titii personam conferri posse: veluti, mihi Calendis Februariis, Titio Calendis Januariis? Quo casu talem esse stipulationem intelligemus, si Titio Calendis Januariis non dederis, mihi Calendis Februariis dare spondes?

§. 7. Sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. Contra vero, si mihi sub conditione, aut Titio pure: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit, scilicet [quia] nisi, quod ad me, vim acceperit obligatio, adjectio nihil potest valere. Hoc tamen ita demum tractari potest, si euidenter apparet, pure Titii persona adjecta: alioquin cum ita stipulor: si nauis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes? Titii quoque persona sub eadem conditione adjici videtur.

§. 8. Ex hoc apparet, si diuersa conditio in meam personam, diuersa in Titii, posita sit, nec in meam personam extiterit conditio, totam stipulationem nullius momenti futuram: extante vero mea conditione, si quidem Titii quoque conditio extiterit, poterit vel Titio solui; si vero in illius persona defecerit, quasi non adjectus habebitur.

§. 9. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur, non ideo minus in nostra persona vtiliter procedere stipulationem.

REGVLAE JVRIS.

101. PAVLVS *lib. sing. de Cognit.*

Vbi lex *duorum mensium* fecit mentionem, et qui *sexagesimo* et *primo die* venerit, audiendus est: ita enim et Imperator ANTONINVS cum diuo PATRE suo rescripsit.

35. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissoluere, quo colligatum est: ideo *verborum obligatio*

verbis

verbis tollitur: nudi *consensus obligatio contrario consensu* dissoluitur.

34. VLPIANVS *lib. 45. ad Sabinum.*

Semper in stipulationibus, et in caeteris *contractibus* id sequimur, *quod actum est:* aut si non appareat, quid actum est, erit consequens, vt id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque *regionis mos* appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

144. §. 1. PAVLVS *lib. 62 ad Edictum.*

In *stipulationibus* id tempus spectatur, quo contrahimus.

AD TIT. XVII.

DE DVOBVS REIS CONSTITVENDIS.

(Dig. 45. T. 2.)

1. MODESTINVS *lib.* 2. *Regularum.*

Qui stipulatur, reus stipulandi dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur.

2. JAVOLENVS *lib* 3. *ex Plautio.*

Cum duo eandem pecuniam aut promiserint, aut stipulati sunt: ipso jure et singuli in solidum debentur, et singuli debent †. Ideoque petitione, acceptilatione vnius, tota soluitur obligatio. *)

*) L. 31. §. 1. de nouat. L. 16. et 18. de acceptil.

3. VLPIANVS *lib.* 47. *ad Sabinum.*

In duobus reis promittendi frustra timetur nouatio: nam licet ante prior responderit, posterior etsi ex interuallo accipiatur: consequens est dicere, pristinam obligationem durare, et sequentem accedere, et parui refert, simul spondeant, an separatim promittant: cum hoc actum inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiet.

§. 1. Vbi duo rei facti sunt, potest vel ab vno eorum solidum peti, hoc est enim duorum reorum, vt vnusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro peti, partes autem à singulis peti posse, nequaquam dubium est: quemadmodum et à reo, et fidejussore petere possumus, vtique enim, cum vna sit obligatio, vna et summa est, vt siue vnus soluat, omnes liberantur; siue soluatur ab altero, liberatio contingat. *)

*) L. 9. et 11. pr. h. t. L. 31. §. 1. de nouat. L. 51. §. 2. de fidejuss.

4. POMPONIVS *lib.* 24. *ad Sabinum.*

Duo rei promittendi, siue ita interrogati, spondetis? respondeant, spondeo, aut spondemus; siue ita interrogati, spondes; respondissent, spondemus: recte obligantur.

5. JVLIANVS *lib.* 22. *Digestorum.*

Nemo est, qui nesciat alienas operas promitti posse, et fidejussorem adhiberi in ea obligatione, et ideo nihil prohibet, duos reos stipulandi constitui, vel promittendi, sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur; et ex contrario duo fabri ejusdem peritiae easdem operas promittere intelliguntur, et duo rei promittendi fieri.

6. *Idem lib.* 52. *Digestorum.*

Duos reos promittendi facturus, si vtrumque interrogauero, sed alter duntaxat responderit: verius puto, eum, qui responderit, obligari, neque enim sub conditione interrogatio in vtriusque persona fit, vt ita demum obligetur, si alter quoque responderit.

§. 1. Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, vel ab vtroque, vel ab altero duntaxat, fidejussorem accipere, non dubito. §. 2. Sed si à duobus reis stipulandi interrogatus respondisset, vni se spondere: ei soli tenetur.

§. 3. Duo rei sine dubio ita constitui possunt, vt [et] temporis ratio habeatur, intra quod vterque respondeat. † Modicum tamen interuallum temporis, item modicus actus, qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quo minus duo rei sint, fidejussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa, si responderit: potest videri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spatium interponitur, nec is actus, qui contrarius sit obligationi *).

*) L. 12. pr. h. t. L. 137. pr. in F. de V. O.

7. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum*

Ex duobus reis promittendi alius in diem vel sub conditione obligari potest: nec enim impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

8. VLPIANVS *lib.* 1. *Responsorum.*

His verbis, ea, quae praestari stipulanti tibi spospondimus, interesse, quid inter contrahentes actum sit, nam si duo rei facti sunt, eum, qui absens fuit, non teneri: praesentem autem in solidum esse obligatum; aut si minus, in partem fore obstrictum.

9. PAPINIANVS *lib.* 27. *Quaestionum.*

Eandem rem apud duos pariter deposui, vtriusque fidem in solidum secutus; vel eandem rem duobus similiter commodaui *): fiunt duo rei promittendi, quia non tantum verbis stipulationis, sed et caeteris contractibus, veluti emptione, venditione, locatione **), conductione, deposito, commodato, testamento, vtputa si pluribus heredibus institutis testator dixit, Titius et Maeuius Sempronio decem danto.

*) L. 5. §. f. L. 21. §. 1. Commod.

**) L. 13. §. 9. L. 47. Locat.

§. 1. Sed si quis in deponendo penes duos, paciscatur, vt ab altero culpa quoque praestaretur: verius est, non esse duos reos, à quibus impar suscepta est obligatio. † Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conuentio, quae in alterius persona intercessit, statum et naturam obligationis, quae duos initio reos fecit, mutare non potest, quare si socii sint, et communis culpa intercessit, etiam alteri pactum cum altero factum proderit *).

*) L. 11. §. 21. de Leg. 3. L. 3. §. 3. de Liber. Legat. L. 62. pr. ad L. Falc. L. 71. pr. de Fidejuss. L. 21. §. 1. L. 23. §. 1. L. 25. §. 1. L. 27. §. 4. de Pact.

§. 2. Cum duos reos promittendi facerem, [et] ex diuersis locis Capuae pecuniam dari stipulatus sim: ex persona cujusque ratio proprii temporis habebitur, nam etsi maxime parem causam suscipiunt; nihilominus in cujusque persona, propria singulorum consistit obligatio.

10. *Idem lib.* 37. *Quaestionum.*

Si duo rei promittendi socii non sint: non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

11. *Idem*

11. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Reos promittendi vice mutua fidejussores non inutiliter accipi conuenit: reus itaque stipulandi actionem suam diuidere si velit, [neque enim diuidere cogendus est,] poterit eundem, vt principalem reum, item qui fidejussor pro altero extitit, in partes conuenire: non secus, ac si duos promittendi reos diuisis actionibus conueniret.

§. 1. Cum tabulis esset comprehensum, illum et illum centum aureos stipulatos *), neque adjectum, ita vt duo rei stipulandi essent: virilem partem singuli stipulati videbantur.

*) L. 17. h. t.

§. 2. Et è contrario, cum ita cautum inueniretur, tot aureos recte dari stipulatus est Julius Carpus: Spospondimus ego *Antoninus Achilleus*, et *Cornelius* diuus: partes viriles deberi: quia non fuerat adjectum, singulos in solidum spospondisse, ita vt duo rei promittendi fierent.

12. VENVLEJVS *lib. 3. Stipulationum.*

Si ex duobus, qui promissuri sint, hodie alter, alter postera die responderit: [prolutus] non esse duos reos, ac ne obligatum quidem intelligi eum, qui postera die responderat: cum actor ad alia negotia discesserit, vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.

§. 1. Si à Titio et pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel [à] seruo: et quasi duos reos promittendi constitui, obligatumque Titium solum, JVLIANVS scribit, quanquam si seruus spopondcrit, in actione de peculio eadem obseruari debent, ac si liber fuisset.

13. *Idem lib. 3. Stipulationum.*

Si reus promittendi altero reo heres extiterit, duas obligationes eum sustinere dicendum est, nam vbi quidem altera differentia obligationum esse possit, vt in fidejussore *) et reo principali, constitit alteram ab altera perimi, cum vero ejusdem duae potestatis sint, non potest reperiri, qua altera potius, quam alteram consummari: ideoque etsi reus stipulandi heres extiterit, duas species obligationis eum sustinere.

*) L. 4. pr. de Minor. L. 71. pr. de Fidejuss.

14. PAVLVS *lib. 2. Manualium.*

Et stipulationum Praetoriarum duo rei fieri possunt.

15. CAJVS *lib. 2 de Verborum Obligationibus.*

Si id, quod ego et Titius stipulamur, in singulis personis proprium intelligatur; non poterimus duo rei stipulandi constitui, veluti cum vsumfructum aut dotis nomine dari stipulemur, idque et JVLIANVS scribit. Idem ait, et si Titius et Sejus decem, aut Stichum, qui Titii sit, stipulati fuerint: non videri eos duos reos stipulandi: cum Titio decem tantum, Sejo Stichus aut decem debeantur, quae sententia eo pertinet, vt quamuis vel huic, vel illi decem soluerit, vel Sejo Stichum; nihilominus alteri obligatus manet: sed dicendum est, vt, si decem alteri soluerit, ab altero liberetur.

16. *Idem lib. 3. de Verborum Obligationibus.*

Ex duobus reis stipulandi si semel vnus egerit: alteri promissor *) offerendo pecuniam, nihil agit.

*) L. 9. de V. O. L. 57. §. 1. de Solut.

17. PAVLVS *lib 8. ad Plautium.*

Siue à certis personis heredum nominatim legatum esset, siue ab omnibus excepto aliquo: ATILICINVS, SABINVS, CASSIVS, pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros ajunt, quia hereditas eos obligat, idem est, cum omnes heredes nominantur.

18. POMPONIVS *lib. 5. ex Plautio.*

Ex duobus reis ejusdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet.

19. *Idem lib. 3[7] ad Quintum Mucium.*

Cum duo eandem pecuniam debent, si vnus capitis diminutione exemptus est obligatione, alter non liberatur: multum enim interest, vtrum res ipsa soluatur, an persona liberetur. Cum persona liberatur, manente obligatione: alter durat obligatus, et ideo si aqua et igni interdictum est, alicujus fidejussor postea ab eo datus tenetur.

AD TIT. XVIII.

DE STIPVLATIONE *SERVORVM.*

(Dig. 45. T. 3.)

1. JVLIANVS *lib. 52. Digestorum.*

Cum seruus stipuletur, nihil interest, sibi an domino, an vero sine alterutra eorum adjectione dari stipuletur.

§. 1. Si seruus tuus, qui mihi bona fide seruiebat, peculium habuerit, quod ad te pertineat, et ego ex eo pecuniam Titio credidero: nummi tui manebunt, stipulando autem mihi seruus eandem pecuniam nihil aget; vindicando ergo eandem pecuniam tu consequi poteris.

§. 2. Si seruus communis, meus et tuus, ex peculio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit: obligationem tibi adquiret, et si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem à te non liberabit: sed vterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu, quod pecunia tua numerata sit; debitor tamen me doli mali exceptione summouere poterit.

§. 3. Quod seruus meus meo seruo dari stipulatur, id perinde haberi debet, ac si nihil stipuletur. Item quod tuo seruo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset: vt altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius momenti fit.

§. 4. Communis seruus duorum seruorum personam sustinet: idcirco si proprius meus seruus communi meo et tuo seruo stipulatus fuerit: idem juris erit in hac vna conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duae stipulationes conceptae fuissent, altera in personam tui serui, neque existimare debemus, partem dimidiam tantum mihi adquiri, partem nullius esse momenti: quia persona serui communis ejus conditionis est, vt in eo, quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest, perinde habeatur, ac si ejus solius esset, cui adquirendi facultatem habeat.

§. 5. Si fructuarius seruus stipulatus esset fructuario, aut proprietario: si quidem ex re fructuarii stipulatus esset, inutilis est stipulatio: quia vtrique ex re fructuarii actionem adquirere potuisset, sed si aliud stipulatus fuisset, proprietarium petere posse: et si promissor fructuario soluisset, liberatur.

§. 6. Cum seruus communis Titii et Maeuii stipulatur in hunc modum, decem Kalendis Titio dare spondes? Si decem Kalendis Titio non dederis, tunc Maeuio viginti dare spondes?

spondes? duae stipulationes esse videntur, sed si Kalendis decem data non fuerint, vterque dominus ex stipulatu agere poterit: sed in secunda obligatione Maeuio promissa Titius exceptione doli summouebitur.

2. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

Seruus communis ipse sibi stipulari non potest: quamuis constaret, eum se stipulari domino posse, non enim se domino adquirit, sed de se obligationem.

3. *Idem lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si seruus Reipublicae, vel Municipii, vel Coloniae stipuletur: puto valere stipulationem.

4. *Idem lib.* 21. *ad Sabinum.*

Si seruus communis sibi et vni ex dominis stipuletur: perinde est, ac si omnibus dominis et vni ex his stipuletur; veluti Titio et Maeuio, et Titio, et probabile est, vt Titio dodrans, Maeuio quadrans debeatur.

5. *Idem lib.* 48. *ad Sabinum.*

Seruus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus vtique indiuisis, vt intellectu magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione adquirit: Omnibus adquirit pro parte, qua dominium in eo habent. Licet autem ei, et nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere, vt ei soli adquirat. Sed si non nominatim domino stipuletur, sed jussu vnius dominorum, hoc jure vtimur, vt soli ei adquirat, cujus jussu stipulatus est.

6. POMPONIVS *lib.* 26. *ad Sabinum.*

OFILIVS recte dicebat, et per traditionem accipiendo, vel deponendo, commodandoque, posse soli ei adquiri, qui jussit, quae sententia et CASSII, et SABINI dicitur.

7. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Proinde et si quatuor forte dominos habuerit, et duorum jussu stipulatus sit: his solis adquiret, qui jusserunt, magisque est, vt non aequaliter, sed pro portione dominica totum eis adquiratur. † Idem puto, et si nominatim ei stipulatus esse proponatur, nam etsi omnium jussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim: non dubitaremus, omnibus pro dominicis eum portionibus, non pro virilibus adquirere.

§. 1. Si seruus communis ab vno ex sociis stipulatus sit; si quidem nominatim alteri socio, ei soli debetur, sin autem sine vlla adjectione pure stipulatus sit: reliquas partes is seruus caeteris sociis, praeter eam partem, ex qua promissor dominus esset, adquiret, sed si jussu vnius socii stipulatus est; idem juris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. † Interdum, etiamsi neque jussu, neque nominatim alteri ex dominis stipularetur: ei tamen soli adquirere eum, JVLIANO placuit, vtputa si quid forte stipuletur, quod vtrique adquiri non potest: veluti seruitutem ad fundum Cornelianum stipulatus est, qui fundus Sempronii erat, alterius ex dominis, ei soli adquirit *).

*) L. 1. §. 4. L. 9. pr. h. t.

8. CAJVS *lib. sing. de Casibus.*

Item si alter ex dominis vxorem ducturus sit, et huic seruo dos promittatur.

9. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Item si seruus duorum, Titii et Maeuii, hominem, qui Titii erat, stipulatus fuerit: ei soli adquirit, cujus non fuit. Sed si stipulatus sit, Stichum sibi et Maeuio, et Titio dare spondes? totum eum Maeuio adquirit: quod enim alteri ex dominis adquirere non potest, id ad eum, qui ad obligationem admittitur, pertinet.

§. 1. Si cum duos dominos seruus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis: quaesitum est, an consistat stipulatio? CASSIVS inutilem esse stipulationem scripsit; et JVLIANVS CASSII sententiam probat: eoque jure vtimur.

10. JVLIANVS *lib.* 52. *Digestorum.*

Sed si ita stipuletur, Titio decem, aut Maeuio fundum dare spondes? quia incertum est, vtri eorum adquisierit actionem: idcirco inutilis stipulatio, existimanda est.

11. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Sed si sibi aut primo aut secundo dominis suis stipulatus sit: et hic tantundem erat probandum, quod JVLIANVS [dixit] inutilem esse stipulationem. † Sed vtrum adjectio inutilis est, aut tota stipulatio vtilis non est? Puto adjectionem solam esse inutilem, eo enim quod ait mihi, omni adquisiit ex stipulatu actionem. † An ergo in caeterorum persona solutio locum habeat exemplo extraneae personae? Et puto, vel solui eis posse: quemadmodum cum ego mihi, aut Titio stipuler. Cum ergo cum Primo aut Secundo dominis stipulatio non constitit, nec [aut] solutio est, illa ratio est; quia non inuenimus, in cujus persona stipulatio constitit, in cujus solutio.

12. PAVLVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

Nam cum vterque obligationis capax sit, non inuenimus, quis adjectus sit: quia non est, qui petere possit.

13. VLPIANVS *lib.* 48. *ad Sabinum.*

Cum enim stipulatur domino aut extraneo seruus, vtrumque consistat, et in domini persona stipulatio, et in extranei solutio: at hic τὸ ἰσάζον, id est, aequiualens, corrumpit stipulationem et solutionem.

14. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Seruus meus, cum apud furem esset, furi dari stipulatus est, negat furi deberi SABINVS: [quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non seruiret, sed nec ego ex ea stipulatione agere potero.] Sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quidem adquiritur actio: sed furi nec mandati, nec alia actio aduersus me dari debet.

15. FLORENTINVS *lib* 8. *Institutionum.*

Siue mihi, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter dari seruus meus stipuletur, mihi adquiret.

*) L. 1. pr. h. t.

16. PAVLVS *lib.* 4. *Regularum.*

Seruus hereditarius futuro heredi nominatim dari stipulatus, nihil agit: quia stipulationis tempore heres dominus ejus non fuit.

17. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si communis seruus, meus et tuus, viam, vel iter, vel actum stipuletur sine adjectione nominis nostri, cum ego solus fundum vicinum habeam: soli mihi eam adquirit, quod et si tu fundum habeas, mihi quoque in solidum seruitus adquiritur. *)

*) L. 18. §. 1. et 3. h. t.

18. PAPINIANVS *lib.* 27. *Quaestionum.*

Si seruus communis Maeuii et castrensis peculii, defuncto filiofamilias milite, antequam adeat institutus hereditatem, stipuletur: socio, qui solus interim dominus inuenitur, tota stipulatio quaeretur: quoniam partem non facit hereditas ejus, quae nondum est, non enim si quis heredem existere filiofamilias dixerit, statim et hereditatem ejus jam esse consequens erit: cum beneficium principalium Constitutionum in eo locum habet, vt filiusfamilias de peculio testari possit: quod priuilegium cessat, prius quam testamentum aditione fuerit confirmatum.

§. 1. Si seruus Titii et Maeuii, partem, quae Maeuii est, sibi dari stipuletur: nulla stipulatio est, cum si Titio dari stipulatus

latus fuisset, Titio adquireretur. Quod si simpliciter concepta est stipulatio, veluti, partem eam, quae Maeuii est, dare spondes? non adjecto mihi: prope est, vt, quia sine vitio concepta est stipulatio, sequatur ejus personam, cujus potest.

§. 2. Seruus, capto domino ab hostibus, domino dari stipulatus est, quamuis quae simpliciter stipulatur, vel ab alio accepit, etiam ad heredem captiui pertinent: aliudque sit juris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur, vt seruus, in hereditatem: tamen in proposito potest quaeri, num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur, quo modo si seruus hereditarius defuncto, aut etiam heredi futuro stipulatus fuisset? Sed in hac specie seruus filio exaequabitur, nam et si filius captiui patri suo stipulatus fuerit dari, res in pendenti erit: et si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio: quoniam alii, non sibi stipulatus est.

§. 3. Cum seruus fructuarius operas suas locasset, et eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino residui temporis adquiri stipulationem JVLIANVS scriptum reliquit, quae sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa, nam si in annos forte quinque locatio facta sit, quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cujusque anni pecunia fructuario quaereretur, secundum quae non transit ad alterum stipulatio: sed vnicuique tantum adquiritur, quantum ratio juris permittit, nam et cum idem seruus ita stipuletur: quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari spondes? in pendenti est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem: si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dedero, fructuario; si vero aliunde, domino stipulatio quaeretur.

19. SCAEVOLA *lib.* 13 *Quaestionum.*

Si alienus seruus duobus bonae fidei seruiens, ex vnius eorum re adquirat, ratio facit, vt ei, ex cujus re adquisiit, id totum ei adquirat: siue ei soli, siue quasi duobus seruiat, nam et in veris dominis, quoties vtrique adquiritur, toties partes adquiri, caeterum si alii non adquiratur, alium solidum habiturum. Igitur eadem ratio erit et in proposito, vt hic seruus alienus, qui mihi et tibi bona fide seruit, mihi solidum ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

20. PAVLVS *lib.* 15. *Quaestionum.*

Liber homo bona fide mihi seruit: stipulatur ex re mea, vel [ex] operis suis Stichum, qui ipsius est, magis est, vt mihi adquirat: quia et si seruus esset meus, adquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio ejus esset, sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur: sibi adquiret.

§. 1. Apud LABEONEM ita scriptum est: Filium et filiam in sua potestate pater intestatus reliquit: filia eo animo fuit semper, vt existimaret, nihil ad se ex hereditate patris pertinere: deinde frater ejus filiam procreauit, et eam infantem reliquit: tutores seruo auito ejus imperauerunt, vt ab eo, cui res aui hereditatis vendiderunt, stipularetur, quanta pecunia ad eum perueniisset: ex ea stipulatione quid pupillae adquisitum sit, peto rescribas. PAVLVS: Est quidem verum, bona fide possessum seruum ex re ejus, cui seruit, stipulantem, possessori adquirere: sed si res, quae ex hereditate aui communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt: non videtur ex re pupillae totum pretium stipulari: ideoque vtrisque adquiri.

21. VENVLEJVS *lib.* 1. *Stipulationum.*

Si seruus communis ita stipuletur, Calendis Januariis decem Titio, aut Maeuio dominis, vter eorum tunc viuet, dare spondes? inutilem esse stipulationem JVLIANVS scribit; quia non possit in pendenti esse stipulatio: nec apparere, vtri eorum sit adquisitum.

22. NERATIVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Seruum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari; domino ex re fructuarii vtiliter stipulari.

23. PAVLVS *lib.* 9. *ad Plautium.*

Eadem de eo dicenda sunt, cui vsus legatus est.

24. NERATIVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Etsi duorum vsusfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea duntaxat parte, ex qua vsusfructus ejus sit, adquiri.

25. VENVLEJVS *lib.* 12. *Stipulationum.*

Si seruus hereditarius stipulatus fuerit, et Fidejussores acceperit, posteaque adita fuerit hereditas: dubitatur, vtrum ex die interpositae stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate? item si seruus ejus, qui apud hostes sit, fidejussores acceperit? Et CASSIVS existimat, tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit: id est, ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus reuertatur.

26. PAVLVS *lib.* 1. *Manualium.*

Vsusfructus sine persona esse non potest. et ideo seruus hereditarius inutiliter vsumfructum stipulatur, legari autem ei posse vsumfructum dicitur, quia dies ejus non cedit statim: stipulatio autem pura suspendi non potest. Quid ergo si sub conditione stipuletur? nec hoc casu valeat stipulatio: quia ex praesenti vires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit.

27. *Idem lib* 2 *Manualium.*

Seruus communis, siue emat, siue stipuletur: quamuis pecunia ex peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur: vtrique tamen adquirit, diuersa causa est fructuarii serui.

28. CAJVS *lib.* 3. *de Verborum Obligationibus.*

Si ex re domini domino, aut fructuario seruus stipulatus fuerit: domino quidem adquiri obligationem, JVLIANVS scripsit: solui autem fructuario posse quasi quolibet adjecto.

§. 1. Si seruus communis ex re vnius stipulatus erit, magis placuit vtrique adquiri: sed eum, cujus ex re facta est stipulatio, cum socio communi diuidundo, aut societatis judicio de parte recuperanda recte acturum, idemque esse dicendum, et si ex operis suis alteri ex dominis seruus adquirit.

§. 2. Si ipsi domini singuli eadem decem seruo communi dari fuerint stipulati, et semel responsum secutum fuerit: duo rei stipulandi erunt; cum placeat, dominum seruo dari stipulari posse.

§. 3. Sicuti vni nominatim stipulando, ei soli adquirit: ita placet, et si rem emat nomine vnius ex dominis, ei soli seruum adquirere. † Item si credat pecuniam, vt vni ex dominis solueretur, vel quodlibet aliud negotium gerat: posse eum nominatim exprimere, vt vni ex dominis restituatur [aut soluatur.]

§. 4. Illud quaesitum est, an heredi futuro seruus hereditarius stipulari possit? PROCVLVS negauit: quia is eo tempore extraneus est. CASSIVS respondit posse: quia, qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse, quae ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta facta intelligitur, licet post aliquod tempus heres extiterit: manifestum igitur est, serui stipulationem ei adquiri.

29. PAV-

29. PAVLVS [*lib.* 72. *ad Edictum.*]

Si communis seruus sic stipulatus sit, decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes? dicemus duos reos esse stipulandi.

30. *Idem lib.* 1. *ad Plautium.*

Seruus alienus, alii nominatim stipulando, non adquirit domino.

31. *Idem lib.* 8. *ad Plautium.*

Si jussu fructuarii, aut bonae fidei possessoris, seruus stipuletur: ex quibus causis non solet iis adquiri, domino adquirit. Non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit.

32. *Idem lib.* 9. *ad Plautium.*

Si cum duorum vsusfructus esset in seruo, [et] is seruus vni nominatim stipulatus sit ex ea re, quae ad vtrosque pertinet: SABINVS ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter vsuarius partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla communio juris esset: sed verius est, vtile communi dividundo judicio inter eos agi posse.

33. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Si liber homo vel alienus, qui bona fide seruit, ex re alterius jussu possessoris stipuletur: JVLIANVS ait, liberum quidem sibi adquirere, seruum vero domino: quia jussum domino cohaereat.

§. 1. Si duo rei stipulandi vsumfructum in seruo habeant, vel quibus bona fide seruiebat, et jussu vnius à debitore stipuletur: ei soli adquirit.

34. JAVOLENVS *lib.* 2. *ad Plautium.*

Si seruus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, et in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debebitur heredibus, si modo scierint, eum testamento manumissum: quia non potest videri justam seruitutem seruiisse iis, qui illum liberum esse non ignorabant. † Distat ista causa ejus, qui liber emptus bona fide seruit: quia in eo et ipsius emptoris existimatio consentit, caeterum is, qui scit hominem liberum esse, quamuis ille conditionem suam ignoret, ne possidere quidem eum potest videri.

35. MODESTINVS *lib.* 7. *Regularum.*

Seruus hereditarius et heredi futuro, et hereditati recte stipulatur.

36 JAVOLENVS *lib.* 14. *Epistolarum.*

Quod seruus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti: quia, qui pro derelicto rem habet, omnimodo à se rejecit, nec potest ejus operibus vti, quem eo jure ad se pertinere noluit, quod si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit; nam et haec genere quodam donatio est. † Inter hereditarium enim seruum, et eum, qui pro derelicto habetur, plurimum interest: quoniam alter hereditatis jure retinetur; alter voluntate domini derelictus non potest videri ad vsum ejus pertinere, à quo derelictus est.

37. POMPONIVS *lib.* 3. *ad Quintum Mucium.*

Si communis seruus ita stipularetur, Lucio Titio, et Cajo Sejo dari spondes? qui sunt domini illius: pro virilibus partibus eis ex stipulatione debetur, si vero ita, dominis meis dare spondes? pro parte, qua domini essent, si vero ita, Lucio Titio, et Cajo Sejo, dominis meis dare spondes? dubitaretur, vtrumne viriles partes, an pro dominica portione eis deberetur? Et interesset, quid cujus demonstrandi gratia esset adjectum, et quae pars ejus stipulationis principalem causam haberet. Sed cum ad nomina prius decursum est: rationabilius esse videtur, pro virili parte stipulationem eis adquiri; quod dominorum vocabula pro demonstratione habeantur.

38. *Idem lib.* 5. *ad Quintum Mucium.*

Si seruus meus à liberto meo operas sibi dari stipuletur, inutilem stipulationem esse, CELSVS scribit: aliter atque si, non adjecto hoc verbo sibi, stipulatus fuerit.

39. *Idem lib.* 22. *ad Quintum Mucium.*

Cum seruus, in quo vsumfructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis ejus nominatim stipuletur: adquiritur domino proprietatis, sed qua actione fructuarius recuperare possit à domino proprietatis, requirendum est. Item si seruus bona fide nobis seruiat, et id, quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret, sed qua actione id recuperare possimus, quaeremus. Et non sine ratione est, quod CAJVS noster dixit, condici id in vtroque casu posse domino.

40. *Idem lib.* 33. *ad Quintum Mucium.*

Quicquid contraxit seruus, dum nobis seruit, etiam si stipulationem contulit in alienationem, vel manumissionem suam; tamen nobis [id] adquisitum erit: quia potestas ejus tunc, cum id contraheretur, nostra fuit. † Idque est, si filiusfamilias contrahat: namque etiam quod in emancipationis suae tempus contulerit, nobis debebitur; si tamen dolo malo id fecerit.

REGVLA JVRIS.

18. POMPONIVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Quae legata, mortuis nobis, ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, ***quorum in potestate sumus***, eodem casu ***adquirimus***: aliter atque quod *stipulati* sumus: nam et sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini, conditio existat.

PAVLVS.

Si filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde exstiterit conditio, patri actio competit: quia ***in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.***

AD TIT. XIX. ET XX.

DE STIPVLATIONIBVS *PRAETORIIS.*

(Dig. 46. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Praetoriarum stipulationum tres videntur esse species: judiciales, cautionales, communes.

§. 1. Judiciales eas dicimus, quae propter judicium interponuntur, vt ratum fiat: vt *) judicatum solui, et ex operis noui nunciatione.

§. 2. Cautionales *) sunt autem, quae instar actionis habent, et vt sit noua actio **), intercedunt: vt de legatis stipulationes, et de tutela ***), et ratam rem haberi ****), et damni infecti.

*) L. 19. pr. judic. Solu.

*) L. 37. pr. de O. et A. L. 10. §. 3. de Compens. L. 5. §. 2. de V. O. L. 57. §. 1. de V. S.

**) L. 92

**) L. 92. L. 155. L. 162. pr. de V. S.

***) L. 4. §. 1. et 6. L. 11. L. 12. Rem pupill. salu. fore.

****) L. 10. L. 20. L. 21. f. rem rat. hab.

§. 3. Communes sunt stipulationes, quae fiunt judicio sistendi causa *).

*) L. 3. Si quis in Jus vocat. non ierit L. 10. §. 2. L. 14. Si quis caut. in jud. sist. non par.

§. 4. Et sciendum est, omnes stipulationes natura sui cautionales esse: hoc enim agitur in stipulationibus, vt quis cautior sit, et securior *) interposita stipulatione.

*) L. 4. pr. L. 11. §. 12. de A. E. V. L. 31. §. 20. L. 28. L. 38. de aedil. edict.

§. 5. Stipulationum istarum Praetoriarum, quaedam sunt, quae satisdationem exigunt, quaedam nudam repromissionem: sed perpaucae sunt, quae nudam repromissionem habent: quibus enumeratis, apparebit, caeteras non esse repromissiones, sed satisdationes.

§. 6. Stipulatio itaque ex operis noui nunciatione, alias satisdationem, alias repromissionem habet. Ex qua [igitur] operis nunciatione *) satisdare oporteat? quemadmodum satisdetur? namque de eo opere, quod in priuato factum erit, satisdatio est: de eo, quod in publico, repromitti oportet, sed hi quidem, qui suo nomine cauent, repromittunt: qui alieno, satisdant. *) L. 20. §. 9. L. 21. de N. O. N.

§. 7. Item ex causa damni infecti *) interdum repromittitur, interdum satisdatur, nam, si quid in flumine publico fiat, satisdatur: de aedibus autem repromittitur.

*) L. 6. L. 33. L. 44. §. 2. de damn. infect. L. 37. pr. de O. et A.

§. 8. Stipulatio duplae, repromissio est; nisi [si] conuenerit, vt satisdetur. §. 9. Quod si fit aliqua controuersia: vtputa si dicatur per calumniam desiderari, vt stipulatio interponatur: ipse Praetor debet super ea re summatim cognoscere, et cautum jubere aut denegare.

§. 10. Sed et si quid vel addi, vel detrahi, vel immutari in stipulatione oporteat, Praetoriae erit *) jurisdictionis.

*) L. 5. pr. L. 52. pr. de V. O. L. 3. L. 4. L. 15. de jurisdict. L. 9. h. t.

2. PAVLVS *lib.* 73. *ad Edictum.*

Praetoriae stipulationes, aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem.

§. 1. Sicuti stipulatio ex operis noui nunciatione, qua cauetur, vt opus restituatur: ideoque siue actor, siue reus decesserit pluribus heredibus relictis, vno vincente, vel victo, totum opus restitui debebit: quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum. §. 2. Incertam quantitatem continet stipulatio judicatum solui, et rem ratam dominum habiturum, et damni infecti, et his similes: in quibus respondetur, scindi eas in personas heredum. Quamuis possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendentem à defuncto stipulatio nem diuersam conditionem cujusque facere: at in contrarium summa ratione fit, vt vno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem ejus committatur stipulatio: hoc enim facere verba stipulationis: Quanti ea res est. Sed si vnus ex heredibus promissoris totam rem possideat, in solidum eum damnandum JVLIANVS scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fidejussores, an omnino teneantur, dubitari potest: et videndum ait, ne non committatur: Sed si lite contestata possessor decesserit: vnum ex heredibus non majore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.

3. VLPIANVS *lib.* 79. *ad Edictum.*

Generaliter in omnibus Praetoriis stipulationibus et procuratoribus satisdatur.

4. PAVLVS *lib.* 75. *ad Edictum.*

Praetoriae stipulationes saepius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit *).

*) L. 10. §. 1. qui Satisd. cog. L. 3. §. f. L. 4. vt in poss. Legat.

5. *Idem lib.* 48. *ad Edictum.*

In omnibus Praetoriis stipulationibus hoc seruandum est, vt, si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. † Idem est, et cum institor in ea causa esse coepit, vt interposita persona ejus dominus mercis rem amissurus sit, veluti bonis ejus venditis: succurrere enim domino Praetor debet.

6. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

In omnibus Praetoriis stipulationibus, in quibus primo fieri aliquid, deinde, si factum non sit, poenam inferimus: poenae nomine stipulatio committitur.

7. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Edictum.*

Praetoriae satisdationes personas desiderant pro se interuenientium: et neque pignoribus quis, neque pecuniae, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur.

8. PAPINIANVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

PAVLVS notat: Qui sub conditionem institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur substituto in diem cauere longiorem. Praetor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum: et potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedit.

§. 1. Cum sub contrariis conditionibus Titio et Maeuio legatum sit, vtrique cauetur: quia vterque ex voluntate defuncti sperat legatum.

9. VENVLEJVS *lib.* 1. *Stipulationum.*

In Praetoriis stipulationibus, si ambiguus sermo acciderit, Praetoris erit interpretatio: ejus enim mens aestimanda est.

10. VLPIANVS *lib.* 1. *Responsorum* VALERIANO *respondit.*

Si praeses, qui ante in triennium caueri jusserat, postea in longum tempus caueri praecepit: quia à prima stipulatione prorsus discedi voluerat, exceptionem primae stipulationi obligatis peperisse videtur.

11. VENVLEJVS *lib.* 8. *Actionum.*

In ejusmodi stipulationibus, quae quanti res est, promissionem habent, commodius est, certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cujusque intersit, et ad exiguam summam deducitur.

a) REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

(Dig. 46. T. 6.)

1. PAVLVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Cum pupillo rem saluam fore satisdatum sit, agi ex ea tunc potest, cum et tutelae potest.

2. VLPIANVS *lib.* 79. *ad Edictum.*

Si pupillus absens sit, vel fari non possit: seruus ejus stipulabitur *), si seruum non habeat: emendus ei seruus est, sed si non sit, vnde ematur, aut non sit expedita emptio: profecto dicemus, seruum publicum apud Praetorem stipulari debere.

*) L. 6. h. t.

3. *Idem lib.* 35. *ad Edictum.*

Aut dare aliquem Praetor debet, cui caueatur:

4. *Idem*

4. ***Idem lib.* 79. *ad Edictum.***

Non quasi ipso jure pupillo adquirat [neque enim adquirit], sed vtilis actio ex stipulatu pupillo detur.

§. 1. Cauetur autem pupillo hac stipulatione per *) satisdationem. *) L. 11. h. t. L. 7. de praetor. stipul. L. 1. in f. qui satisd. cog.

§. 2. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum, qui tutor est, quam eum qui pro tutore negotia gessit, vel gerat, et fidejussores *) eorum. *) L. 3. L. 5. L. 6. de Fidejuss. tut.

§. 3. Sed enim, qui non gessit, omnino non tenebitur: nam nec actio tutelae eum, qui non gessit, tenet, sed vtili actione conueniendus est, quia suo periculo cessauit: et tamen ex stipulatu actione, neque ipse, neque fidejussores ejus tenebuntur. Compellendus igitur erit ad administrationem propterea, vt stipulatione quoque ista possit teneri.

§. 4. Hanc stipulationem placet finita demum tutela *) committi: et fidejussoribus diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est. † Sed et in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. † Itaque istae stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur: si vero pro tutore negotia gessit: conueniens est dicere, statim atque quaeque res salua non esse coepisset, committi stipulationem.

*) L. 1. §. f. L. 4. pr. L. 9. §. 2. et 4. de tutel. et rat. distrah.

§. 5. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, videamus: mouet, quia finita tutela est, licet recuperari speretur: et puto posse agi. §. 6. Generaliter sciendum est: Ex quibus causis diximus tutelae agi non posse, ex iisdem causis ne ex stipulatu rem saluam fore agi posse, dicendum est.

§. 7. Si quis curator *) datus non gesserit curam: consequens erit dicere, stipulationem non committi, sed eadem hic erunt dicenda, quae in tutore diximus: illo secus, quo haec stipulatio statim, atque quid saluum esse desinit, committitur, et fidejussoribus dies cedit; sed in se reuoluitur.

*) L. 26. de admin. tut. L. 4. §. 3. L. 16. §. 1. de tut. et rat. distrah.

§. 8. Pertinet autem haec stipulatio ad omnes curatores, siue puberibus, siue impuberibus [datos,] propter aetatis infirmitatem, siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis [vt fieri adsolet] dati sint.

*) L. 5. h. t. L. 19. §. 1. de reb. auct. jud. possid.

5. **PAVLVS *lib.* 76. *ad Edictum.***

Si filius, qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur, adquirit patri obligationes.

6. **CAJVS *lib.* 27. *ad Edictum Prouinciale.***

Seruum pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari [non] potest: nam si praesens sit, et fari potest: etiam si ejus aetatis erit, vt non intelligat, quid agat: tamen propter vtilitatem receptum est, recte eum stipulari, agere.

7. **MODESTINVS *lib* 6. *Regularum.***

Datiuus vel testamentarius tutor siue curator non petet satis à collega suo: sed offerre ei poterit, vtrum satis accipere velit, an dare.

8. **VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.***

Etsi ad species curator datus sit, rem saluam fore stipulatio interponetur.

9. **POMPONIVS *lib* 15. *ad Sabinum.***

Cum pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore *): non solum, quae in patrimonio habet, sed etiam, quae in nominibus sunt, ea stipulatione videntur contineri, quod enim in tutelae judicium venit, hoc et ea stipulatione continetur.

*) L. 10. L. 11. h. t.

10. **AFRICANVS *lib.* 3. *Quaestionum.***

Si postcaquam pupillus ad pubertatem peruenerit, tutor in restituenda tutela aliquamdiu moram fecerit: certum est, et fructuum nomine, et vsurarum medii temporis tam fidejussores ejus, quam ipsum teneri.

11. **NERATIVS *lib.* 4. *Membranarum.***

Cum rem saluam fore pupillo cauetur, committitur stipulatio, si, quod ex tutela dari fieri oportet, non praestetur: nam etsi salua ei res sit; ob id non est, quia, quod ex tutela dari fieri oportet, non soluitur.

12. **PAPINIANVS *lib.* 12. *Quaestionum.***

Si plures fidejussores à tutore pupillo dati sunt, non esse eum distringendum, sed in vnum dandam actionem: ita vt ei, qui conueniretur, actiones praestarentur, nec quisquam putauerit ab jure discessum: postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt; et ita demum in solidum, si res à caeteris non seruetur, et idonea culpa detegatur, quod suspectum facere supersederit, nam aequitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam juris desiderasse. Caeterum fidejussores *) ciuiliter in solidum obligati, caeteris quidem agentibus, vt diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, et ignorat omnia, beneficium diuidendae actionis injuriam habere visum est; ne ex vna tutelae causa plures ac variae quaestiones apud diuersos judices constituerentur.

*) L. 6. L. 7. de Fidejuss. tut. L. 6. de minor.

b) JVDICATVM SOLVI.

(Dig. 46. T. 7.)

1. **PAVLVS *lib.* 24. *ad Edictum.***

In stipulatione Judicatum solui, post rem judicatam statim dies cedit: sed exactio in tempus reo principali indultum *) differtur. *) L. 29. de re jud.

2. ***Idem* [*lib.* 71. *ad Edictum*].**

Cum lite mortua nulla res sit: ideo constat, fidejussores ex stipulatu Judicatum solui non teneri.

3. **VLPIANVS *lib.* 77. *ad Edictum.***

Si quis apud aliquem judicem iturus, stipulatus est Judicatum solui, et agit apud alterum, non committitur stipulatio: quia non hujus judicis sententiae fidejussores se subdiderunt *).

*) L. 20. h. t. L. 76. de judic.

§. 1. Stipulationem Judicatum solui, et procurator, et tutor, et curator stipulari possunt. §. 2. Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est, siue hujus rei tantum mandatum susceperit, siue [etiam] vniuersorum bonorum. † Sed et si ratum fuerit habitum, procurator videtur *).

*) L. 46. §. 2. L. 65. de procur.

§. 3. Sed [et] si forte ex liberis vel parentibus aliquis interueniat, vel vir vxoris nomine, à quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur? Magisque erit, ne committi debeat: nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum, quod enim eis agere permittitur Edicto Praetoris, non facit eos procuratores. Itaque si talis persona interueniat, ex integro erit cauendum.

§. 4. Sed [et] quod de tutore diximus, ita accipiendum est, [vt] si is fuerit, qui tutelam administrabat, cum tutor non esset: tutoris appellatione eum non contineri.

§. 5. Sed etsi quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel ex alia causa; dicendum erit, non committi stipulationem, nam Edicto Praetoris illi tutori agendi facultas datur, cui à parente, majoreue parte tutorum, eorumue, cujus ea jurisdictio fuit, tutela permissa erit.

§. 6. Sed et curatorem accipiemus furiosi, furiosae: item pupilli, pupillae, caeterorumque [curatores], puta adolescentis: vel si alterius cujus curator sit, committi puto stipulationem.

§. 7. Si tutor esse proponatur regionis alicujus, vel prouinciae, vel rerum Italicarum: consequens erit dicere, stipulationem ita demum comitti, si ex ea causa egerint, quae ad administrationem eorum pertinebat.

§. 8. Si reus, postquam judicatum solui promisit, demens factus sit: an stipulatio committatur ob rem non defensam, quaeritur? magisque est, vt committatur, si nemo eum defendat.

§. 9. Ob rem non defensam stipulatio non committitur, quamdiu potest existere, qui defendat.

§. 10. Si plures fuerint fidejussores, posteaquam cum vno lis contestata est, ex clausula ob rem non defensam, ipse reus potest suscipere defensionem.

4. JVLIANVS *lib. 55. Digestorum.*

Is autem, cum quo actum fuit, absolui debet.

5. VLPIANVS *lib. 77. ad Edictum.*

Jam tamen fidejussore, qui judicium acceperat, damnato, frustra defensionem reus suscipit: caeterum etsi solutum fuerit, posteaquam judicatum est, repetitionem constituerimus ejus, quod solutum est.

§. 1. Vnus ex fidejussoribus vel heredibus pluribus, alio cessante, suscipere defensionem potest.

§. 2. In hac stipulatione, quia plures causae sunt vna quantitate conclusae, si committeretur statim stipulatio ex vno casu, amplius ex alio committi non potest. *)

*) L. 13. pr. L. 5. h. t. add. L. 57. de R. J.

§. 3. Nunc videamus, qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, et quarum personarum. † Et si quidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat: palam est, recte rem defendi, nec committi stipulationem, si vero extrinsecus persona defensoris interueniat, aeque stipulatio non committetur; si modo ille paratus sit, rem boni viri arbitratu defendere, hoc est, satisdare, sic enim videtur defendere, si satisdet, caeterum si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur: committetur ita stipulatio ob rem non defensam, quod si quis eum, vel cum satisdatione, vel sine satisdatione admiserit: consequens erit dicere, stipulationis illius nullam partem committi; quia sibi imputari debet, quia talem defensorem admisit.

§. 4. Si ex fidejussoribus, qui judicatum solui cauerant, existat defensor: placuit, ob rem judicatam stipulationem non committi; caeteraque eadem esse, atque si extraneus defensor existat.

§. 5. In hac stipulatione hoc tractatur, an hi, qui fidejusserint, [si defensionem omiserint], mandati judicio teneantur? Et est verius, non teneri: hi enim in quantitatem interuenerunt, et hoc illis fuit mandatum, non in defensione.

§. 6. Quid tamen, si et hoc sibi adsumpserint, vt defendant: an mandati possint agere? Et si quidem victi sunt, vtique quod ob rem judicatam praestiterunt, consequentur: sumptus tamen litis minime petent, si autem obtinuerunt, poterunt sumptus litis consequi, quasi juxta mandatum, etsi non mandatum fecerint.

§. 7. Si tamen plures fidejussores defendere fuerint parati: videamus, vtrum vnum defensorem debent dare? An vero sufficiat, vt vnusquisque eorum pro parte sua defendat, vel defensorem substituat? Et magis est, vt, nisi vnum dent procuratorem, desiderante scilicet hoc actore, committatur stipulatio ob rem non defensam. Nam et plures heredes [rei] necesse habebunt vnum dare procuratorem, ne defensio per plures scissa, incommodo aliquo adficiat actorem. † Aliud est in heredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, vt per vnum litigent.

§. 8. Illud sciendum est, ibi rem esse defendendam, vt recte defendatur, vbi debet agi.

6. *Idem lib. 78. ad Edictum.*

Judicatum solui stipulatio tres clausulas in vnum collatas habet: de re judicata, de re defendenda, de dolo malo.

7. CAJVS *lib. 27. ad Edictum Prouinciale.*

Si ante acceptum judicium prohibitus fuerit procurator à domino, et actor ignorans prohibitum eum esse, egerit: an stipulatio committatur? et nihil aliud dici potest, quam committi. Quod si quis sciens prohibitum esse egerit: JVLIANVS non putat stipulationem committi, nam vt committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse judicium, quae stipulatione comprehensa est: sed oportere etiam causam personae eandem esse, quae stipulationis interponendae tempore fuit. Et ideo si is, qui procurator datus est, heres extiterit domino, atque ita acceperit judicium, siue etiam prohibitus acceperit: non committitur stipulatio. † nam et alias responsum esse, si quis absentem defendens satisdederit, deinde vel procurator ab eo datus, vel postquam heres ei extitit, judicium acceperit: fidejussores non teneri.

8. PAVLVS *lib. 74. ad Edictum.*

Si petitor post satisdationem ante judicium acceptum heres possessori exstiterit: extinguitur stipulatio.

9. VLPIANVS *lib. 14 ad Edictum.*

Judicatum solui stipulatio expeditam habet quantitatem: in tantum enim committitur, in quantum judex pronunciauerit. *)

*) L. 6. L. 13. pr. h. t.

10. MODESTINVS *lib 4. Pandectarum.*

Si ad defendendum procurator datus fuerit, satisdare jubetur judicatum solui stipulatione, quae non ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur. † Quod si procurator aliquem defendat, ipse cogitur satisdare judicatum solui stipulatione.

11. PAVLVS *lib. 74. ad Edictum.*

Si seruus, qui in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidam fidejussores ejus pro lite datos non teneri putant, quia mortuo homine nulla jam res sit, quod falsum est: quoniam expedit, de euictione actionis conseruandae causa, item fructuum nomine, rem judicari.

12. POMPONIVS *lib. 26. ad Sabinum.*

Si reus post judicatum solui ab eo datum in magistratu sit, nec inuitus in jus vocari possit: tamen, nisi res boni viri arbitratu defendatur, fidejussores tenentur.

13. VLPIANVS *lib 7. Disputationum.*

Cum quaerebatur, si interposita judicatum solui stipulatione, cum quis rem non defenderet, postea ex eremodicio sententiam esset passus, an ob rem judicatam clausula committatur: diecbam vnam clausulam in stipulatione judicatum solui, et

et ob rem non defensam, et ob rem judicatam, in se habere. cum igitur judicatum solui stipulatio vna claudatur clausula, siue res judicetur, siue res non defendatur: merito quaeritur, si altera causa committatur, an ex altera rursum committi possit? ecce enim, si quis stipuletur, si nauis ex Asia venerit, aut si Titius Consul fuerit; constat, siue nauis prior venerit, siue Titius consul ante factus sit, committi stipulationem: sed vbi commissa est ex priore causa, ex altera, licet exiitat conditio, amplius non committitur: altera causa enim, non vtraque inhaeret stipulationi. Proinde videndum, stipulatio ob rem non defensam, vtrum commissa est re non defensa: an non prius creditur commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata? quod magis est, et ideo nec fidejussoribus videtur statim dies cedere, vbi res coeperat non defendi, proinde, si forte lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo: consequenter placuit euanescere *) ob rem non defensam clausulam.

*) L. 2. L. 15. h. t.

§. 1. Si fuero à fidejussore procuratoris stipulatus judicatum solui, quasi in rem acturus, et postea in personam egero; vel alia actione acturus, aliam autem dictauero [actionem]: non committitur stipulatio, quia de alia actum videtur, de alia stipulatio interposita.

14 JVLIANVS *lib.* 55. *Digestorum.*

Si ex duobus fidejussoribus, qui Judicatum solui spospondenrant, alter ob rem non defensam partem suam soluerit: nihilominus res defendi poterit, nec tamen is, qui soluerit, repetet: stipulatio enim pro parte ejus perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset.

§. 1. Quoties ex stipulatione Judicatum solui ob rem non defensam agitur cum fidejussoribus, non est iniquum caueri, dominum priore judicio absolui: quia omissa cautione fidejussores mandati judicio non consequentur: aut certe cogantur, dominum priore judicio defendere.

15. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Haec stipulatio, quamdiu res non defendatur, simul atque defendi coeperit, aut defendi debere desierit, resoluitur.

16. NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

Ex Judicatum solui stipulatione ob rem non defensam, cum vnó ex fidejussoribus agere volo: [is] quod pro parte ejus sit, soluere mihi paratus est. Non debet mihi in eum dari judicium: neque enim aequum est, aut judicio distringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine judice dare paratus est, quo non amplius aduersarius ejus per judicem ab eo consecuturus est.

17. VENVLEJVS *lib.* 6. *Stipulationum.*

Ex clausula re judicata, dolo malo, ob rem non defensam, in solidum committitur stipulatio. Non enim videbitur *) defensa res boni viri arbitratu, quae non in solidum defensa sit. *) L. 23. de damn. infect. L. 139. de V. O.

18. *Idem lib.* 7. *Disputationum.*

Vir bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua Praetor judicium accipere non cogat.

19. *Idem lib* 9. *Stipulationum.*

Nouissima clausula Judicatum solui stipulationis, dolum malum abesse absuturumque esse *), et in futurum tempus permanens factum demonstrat, itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecerit, tenebitur heres ejus: verbum enim absuturumque esse, plenissimum est, et ad omne tempus refertur: vt: si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum fit non abfuisse, committatur haec clausula. §. 1. Si autem adjectum sit, si hujus rei dolus malus non aberit, quanti ea res est, dari spondes? et ob extranei dolum promissor poena tenebitur. §. 2. Doli autem mali clausula, sicut reliquae stipulationes, in quibus tempus nominatim adjectum non est, ad principium stipulationis refertur.

*) L. 6. h. t. L. 19. rem. rat. hab. L. 38. §. 13. de V. O.

20. SCAEVOLA *lib.* 20. *Digestorum.*

Cum apud Sempronium judicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est, vt, quod Sempronius judex judicasset, praestaretur, à cujus sententia petitor appellauit, et cum apud competentem appellationi judicem res ageretur, defensore condemnato, quaesitum est, an stipulatio commissa esset? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non esse jure commissam. CLAVDIVS: Ideo stipulatione adjicitur, quiue in ejus locum substitutus erit.

21. *Idem lib. sing. Quaestionum publice tractatorum.*

Si vnus ex fidejussoribus ob rem non defensam conuentus sit, deinde postea res defendatur: alter fidejussorum ob rem judicatam conueniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat: is, qui non defendit, ob rem non defensam conueniri potest; ille, qui defendit, ob rem judicatam, quoniam in vnius ejusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur: et nos dicimus, semper praeualere rei judicatae clausulam, eamque solam committi.

c) RATAM REM HABERI, ET DE RATIHABITIONE.

(Dig. 46. T. 8.)

1. PAPINIANVS *lib.* 28. *Quaestionum.*

Cum quis de rato stipularetur, quamuis non idem, sed alius, à domino conueniretur, qui conueniri non posset, si ratum habuisset: committi stipulationem placuit: veluti, si [eum] fidejussor, aut alter ex reis promittendi, qui socius est, conuenitur.

2 *Idem lib.* 11. *Responsorum.*

In stipulatione de rato habendo non est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium, sed quid interfuerit ejus, qui stipulatus est ratum haberi, quod gestum est.

3 *Idem lib* 12. *Responsorum.*

Cum minor viginti quinque annis creditor pecuniam recuperare vellet, interpositus procurator debitori de rato habendo cauit: restitutione in integrum data, neque indebiti conditionem, neque stipulationem committi constabat, idemque eueniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit, et ideo ita cauendum erit, praecedente mandato, si ille in integrum restitutus fuerit, heresue ejus, aut is, ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari, mandato vero non interueniente: vulgaribus verbis de rato habendo, haec quoque prudentius inter consentientes adstruentur: alioquin si non conueniat, nec creditor minor consentiat, actionem dari oportebit.

§. 1. Falsus procurator de rato habendo cauit, atque ita dominus à sententia judicis, procuratore victo, prouocauit: stipulationis defecisse conditionem apparuit, cum ad auxilium commune superatus confugisset, quod si dominus, qui ratum non habuit *), pecuniam exegerit: stipulatio de rato committetur in eam pecuniam, quam dominus accepit, quamuis nihil procurator acceperit.

*) *L.* 8. §. 2. *L.* 18. *L.* 22. §. 6. h. t.

4. SCAE-

4. SCAEVOLA *lib.* 13. *Quaestionum.*

Procurator quinquaginta petit, si dominus centum petat, tenebuntur fidejussores, qui de ratihabitione cauerunt *), in quinquaginta, et quanti interfuit differri quinquaginta actionem. *) *L. 6.* §. 3. quod cujusque Vniuers. nom. *L. 39.* §. 7. L. 40. §. 2. et 4. de Procur.

5. *Idem lib.* 5. *Responsorum respondit.*

Non tantum verbis ratum haberi posse, sed etiam actu, denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur: non esse commissam stipulationem.

6. HERMOGENIANVS *lib.* 1. *Juris Epitomarum.*

Tutore suspecto postulato, defensor, si velit respondere, cautionem, ratam rem dominum habiturum, cauere compellendus est.

7. PAVLVS *lib.* 3. *Sententiarum.*

Si is, cui ignoranti petita est bonorum possessio, decesserit: heres ejus intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

8. VENVLEJVS *lib.* 15. *Stipulationum.*

Procurator ad exhibendum egit, et aduersarius absolutus est, quia non possidebat: [at] cum possessionem ejusdem rei nactus esset, agit cum eo dominus ad exhibendum. SABINVS ait, fidejussores non teneri, quoniam haec alia res sit, nam etsi dominus egisset; mox absoluto aduersario, quia non possideret, ex integro ageret: non obstaturam rei judicatae exceptionem.

§. 1. Si procurator à debitore pecuniam exegerit, et satisdederit, dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egit, et litem amiserit: committi stipulationem, et si procurator eandem pecuniam domino sine judice soluerit, condicturum, sed cum debitor ex stipulatu agere coeperit: potest dici dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione aduersus debitorem vti: quia naturale debitum manet.

§. 2. Si quis à procuratore status controuersiam patiatur, satis accipere debet à procuratore, ne impune saepius pro suo statu conueniretur, et si dominus, venientesque ab eo personae, ratum non habuerunt, quod procurator eum in seruitutem petierit, vel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res est, ei praestetur, scilicet cum de libertate ejus constiterit: id est, quanti interfuerit ejus, de statu suo rursus non periclitari, et propter impendia, quae in litem fecerit *). Sed LABEO certam summam comprehendendam existimabat, quia aestimatio libertatis ad infinitum extenderetur: ex quo autem dominus ratum non habuerit, committi videtur stipulatio: sed non ante ex ea agi poterit, quam de libertate judicatum fuerit; quia si seruus sit judicatus, inutilis fit stipulatio, cum et si qua sit actio, eam domino adquisiisse, intelligitur. *) *L.* 22. pr. h. t.

9. VLPIANVS *lib.* 9. *ad Edictum.*

Actor à tutore datus omnimodo cauet: actor ciuitatis nec ipse cauet, nec Magister vniuersitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus *).

*) *L.* 13. §. 1. h. t. *L.* 6. §. 3. quod cujusque vniuers. nom.

10. *Idem lib.* 80. *ad Edictum.*

Interdum ex conuentione stipulatio ratam rem interponi solet: vtputa, si quid procurator aut vendat, aut locet, aut si ei soluatur.

11. HERMOGENIANVS *lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Vel paciscitur, vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

12. VLPIANVS *lib.* 80. *ad Edictum.*

Quo enim tutiore *) loco sit, qui contrahit, de rato solet stipulari. *) *L.* 1. §. 4. de praet. stipul.

§. 1. Rem haberi ratam, hoc est, comprobare adgnoscereque, quod actum est à falso procuratore *).

*) *L.* 9. de N. G. *L.* 33. §. 3. de Procurat.

§. 2. JVLIANVS ait, interesse, quando dominus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cum primum certior factus esset? Hoc autem ἐν πλάτει, id est, cum laxamento *) et amplitudine accipiendum, et cum spatio quodam temporis nec minimo, nec maximo, [et] quod magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi possit. † Quid ergo, si quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? Nihilo magis proficere ad impediendam actionem suam: et ob id, quod primo non habuit ratum, actionem saluam habere ait: ideoque si quod procuratori fuerat solutum, exegerit: agi perinde ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. Sed ego puto, exceptionem doli mali locum habituram. *) *L.* 13. de Solut. limit. in *L.* 24. pr. h. t.

§. 3. Siue quis petat, siue compensatione vtatur, committitur statim, ratam rem dominum habiturum *), stipulatio: nam qualiter quis eundem actum retractet, qui à procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

*) *L.* 1. 10. *L.* 11. h. t. *L.* 23. de Administr. tut. *L.* 22. §. 3. Solut. matrim.

13. PAVLVS *lib.* 76. *ad Edictum.*

Si commissa est stipulatio, ratam rem dominum habiturum: in tantum competit, in quantum mea interfuit *): id est, quantum mihi abest, quantumque lucrari potui.

*) *L.* 19. h. t. *L.* 3. §. 1. *L.* 22. §. 3. eod.

§. 1. Si sine judice procuratori legatum soluatur; cauere debere, POMPONIVS ait.

14. *Idem lib.* 3. *ad Plautium.*

Si quis vni ex reis promiserit, rem ratam dominum habiturum, aut amplius eam non peti: dicendum est, stipulationem committi, si ab eo petatur, qui ejusdem obligationis socius est.

15. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Amplius non peti verbum LABEO ita accipiebat, si judicio petitum esset. Si autem in jus eum vocauerit, et satis judicio sistendi causa acceperit, judicium tamen coeptum non fuerit: ego puto non committi stipulationem amplius non peti, hic enim non petit sed petere vult. Si vero soluta esset pecunia, licet sine judicio: committitur stipulatio, nam et si quis aduersus petentem compensatione deductionene vsus sit: recte dictum est, petiisse eum videri, et stipulationem committi amplius non peti: nam et heres, qui damnatus non peteret, si horum quicquam fecisset, ex testamento tenetur.

16. POMPONIVS *lib.* 3. *ex Plautio.*

Si indebitum procuratori solutum sit, agi statim ex hac stipulatione aduersus procuratorem potest, vt ratum habeat dominus: vt possit dignosci, vtrumne domino condici debeat id, quod indebitum solutum sit, si is ratum habeat: an vero procuratori condicendum sit, si dominus ratum non habeat.

§. 1. Si procurator fundum petiisset et cauisset, [vti adsolet], ratam rem dominum habiturum, deinde dominus po-

stea eundem fundum vendidisset, eumque emptor peteret: stipulationem ratam rem haberi committi, JVLIANVS scribit.

17. MARCELLVS *lib.* 21. *Digestorum.*

Cum debitore decem creditoris nomine Titius egit; partem petitionis ratam habuit dominus dicendum est, obligationis partem consumptam: quemadmodum si decem stipulatus esset aut exegisset, creditorque non totum, sed partem gestae rei comprobasset. Idcirco si ex stipulatu decem aut Stichum, vtrum ego voluero, absente me Titius domino quinque petiisset, insecuta ratihabitione, recte actum videri.

18. POMPONIVS *lib.* 26. *ad Sabinum.*

Si procurator ratam rem dominum heredemue ejus habiturum cauerit, et vnus ex heredibus domini ratum habeat, alter non habeat: sine dubio committetur stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non habebitur: quia in id committitur, quod stipulatoris intersit. Nam etsi ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit: non vltra, quam in partem, committetur stipulatio: quia in id committitur, quod intersit agentis, et ideo saepius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis, quod litigat, quod consumit, quod aduocat, quod damnatus soluit, sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, vt is, qui stipulatus sit, subinde agat: cauet enim si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, aedificabitur. Finge ergo subinde damnum dari? Non erit dubium, quin agere possit: nam si, toto damno computato, tunc agendum est, propemodum non ante aget, quam dies stipulationis praeterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulationi cautum erit, quod verum non est.

19. PAVLVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

In stipulatione, qua procurator cauet, ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod intersit stipulatoris. † Idemque juris est in clausulis omnibus de dolo malo.

20. VLPIANVS *lib.* 1. *Disputationum.*

Non solum in actionibus, quas procurator intendit: verum in stipulationibus quoque, quas interponi desiderat, si vice repraesentat actionum, cauere eum de rato oportet. Quare si duplae stipulationem procurator interponat, de rato cauere debet. Sed et si damni infecti stipulatio à procuratore interponatur: de rato debet procurator cauere.

21. *Idem lib.* 1. *Opinionum.*

Ne satisdatio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quae nomine ejus ageret, qui cum se fecisse procuratorem libello Principi dato professus est, prodest. Quod si judicatum solui satis ab eo procuratore postuletur, necesse est, vt juri manifesto pareatur.

22. JVLIANVS *lib.* 56. *Digestorum.*

Si sine judice non debitam pecuniam exegerit procurator, et dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit: fidejussores tenentur *): et condictio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. Quoties enim procuratori pecunia soluitur, et dominus eam solutionem ratam non habet: existimo id agi, vt condictio perimatur, et sola actio ei, qui indebitum soluit, aduersus procuratorem ex stipulatu competat. † Hoc amplius praestant fidejussores impensas, quae in judicium factae fuissent. † Quod si dominus ratam habuisset: fidejussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per condictionem peti potest. *) *L.* 40. §. 3. de Procur. *L.* 1. qui satisd. cog.

§. 1. Quod si procurator debitam domino pecuniam sine judice exegisset, idem juris est: hoc secus, quod si dominus ratam rem habuisset; nulla ejus pecuniae repetitio futura est.

§. 2. Quod si procurator per judicem non debitam pecuniam exegisset; dici potest, siue ratum dominus habuisset, sine non habuisset, fidejussores non teneri; vel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere posset; vel quia nihil stipulatoris interest, ratum haberi, adficietur ergo injuria is, qui procuratori soluit: magis tamen est, ut, si dominus ratum non habuerit, fidejussores teneantur. §. 3. Quod si debitam pecuniam procurator per judicem, cui nihil mandatum fuerit, petierit: magis est, vt in solidum fidejussores teneantur, si dominus ratum non habuerit.

§. 4. Cum autem procurator recte petit, dominus perperam: non debet procurator praestare, ne injuria judicis dominus aliquid consequatur. Nunquam enim propter injuriam judicis fidejussores obligantur, verius tamen est, hoc casu fidejussores non nisi in impensas litis teneri.

§. 5. MARCELLVS: Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil praeter impendia in stipulatione ratam rem deducitur.

§. 6. [JVLIANVS:] Si procuratori ejus, qui mortuus erat, sine judice soluta fuerint legata, stipulatio committetur, nisi heres ratum habuerit, vtique si debita fuerint: tunc enim non dubie interest stipulatoris, ratam solutionem ab herede haberi, ne bis eadem praestet.

§. 7. Si in stipulationem ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit, Lucium Titium ratum habiturum, cum id aperte ageretur, vt heredis caeterorumque personae, ad quos ea res pertineret, omitterentur: difficile est existimari, doli clausulam committi. † Sane cum per imprudentiam hae personae omittantur, actio ex doli clausula competit.

§. 8. Si procurator judicium de hereditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hereditate petierit: stipulatio ratam rem haberi committetur, quia si verus procurator fuisset, exceptio rei judicatae dominum summoueret. † Plerumque autem stipulatio ratam rem haberi, his casibus committetur, quibus, si verus procurator egisset, domino aut ipso jure, aut propter exceptionem actio inutilis esset.

§. 9. Qui patris nomine, injuriarum agit ob eam rem, quod filius ejus verberatus pulsatusue sit, in stipulatione cogendus est, filii quoque personam comprehendere: praesertim cum fieri possit, vt pater ante decedat, quam sciret procuratorem suum egisse, et ita injuriarum actio redeat ad filium.

§. 10. Sed et si nepoti injuria facta fuerit, et procurator aui propter hanc causam injuriarum aget: non solum filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione, quid enim prohibet, et patrem, et filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est, fidejussores non teneri, nepote injuriarum agente.

23. *Idem lib.* 5. *ex Minicio.*

Procurator cum peteret pecuniam, satisdedit amplius non peti; post judicium acceptum extitit, qui et ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret: quaesitum est, cum is, qui postea peteret, procurator non esset, et propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi posset, num fidejussores prioris procuratoris tenerentur. JVLIANVS respondit: Verius est, non obligari fidejussores, nam in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cujus de ea re actio, petitio, persecutio sit, et ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit: hic autem, qui procurator non est, nec actionem, nec petitionem habere intelligendus est.

24. AFRICANVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Bonorum possessionem ab alio adgnitam, ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, vt peti possit. Itaque post centesimum diem rata haberi non potest.

§. 1. An autem et si mortuus fuisset, qui petiisset, vel furere coeperit, ratum haberi possit, videamus, nam si in vniuersum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat; frustra his casibus ratum habetur, sed illud consequens futurum, etiam si poeniteat illum petiisse, ratum haberi non posse: quod vtique sit absurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

25. *Idem lib.* 6. *Quaestionum.*

Pater dotem à se datam absente filia petit, et ratam rem habituram eam cauit; ea, prius quam ratum haberet, mortua est. Negauit committi stipulationem: quia et si verum sit, ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit, dotem restitui, cum patri, etiam mortua filia salua esse dos debeat.

§. 1. Procurator, cum ab eo aes alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit; deinde post tempus liberato jam debitore, dominus ratam rem habet. Posse debitorem agere cum procuratore existimauit, cum jam debitor liberatus sit: argumentum rei, quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit; in locum autem condictionis interponi stipulationem.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

71. §. 1. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Haec verba: ***his rebus recte praestari***, hoc significant, ne quod periculum, vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

150. CAJVS *lib.* 9. *ad Legem Jul. et Pap.*

Si ita ***à te stipulatus*** fuero, ***quanto minus*** à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes? non solet dubitari, quin, si nihil à Titio fuero consecutus, ***totum debeas***, quod Titius debuerit.

AD TIT. XXI. ET XXII.

DE FIDEJVSSORIBVS ET *MANDATORIBVS.*

(Dig. 46. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Sabinum.*

Omni obligationi fidejussor accedere potest.

2. POMPONIVS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

Et commodati, et depositi fidejussor accipi potest: et tenetur, etiam si apud seruum vel pupillum depositum commodatumue fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo, aut culpa hi fecerunt, pro quibus fidejussum est.

3. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Qui satisdare promisit, ita demum impletse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis loco *), qui obligari potest, et conueniri. Caeterum, si dederit seruum aut filiumfamilias, ex quibus causis de peculio actio non datur; vel mulierem **), quae auxilio Senatusconsulti vtitur: dicendum est, non esse impletam satisdationis stipulationem. † Plane si non idoneum fidejussorem dederit, magis est, vt satisfactum sit: quia qui admisit eum fidejubentem, idoneum esse comprobauit.

*) *L.* 5. *L.* 32. h. t. *L.* 5. §. 2. de Verb. obl.

**) *L.* 48. pr. h. t.

4. *Idem lib.* 45. *ad Sabinum.*

Potest accipi fidejussor ejus actionis, quam habiturus sum aduersus eum, pro quo fidejussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum.

§. 1. Fidejussor et ipse obligatur, et heredem obligatum relinquit, cum Rei locum obtineat.

*) *L.* 5. h. t. per Reg. in *L.* 12. *L.* 49. de O. et A. *L.* 152. §. 3. de R. J.

5. *Idem lib.* 46. *ad Sabinum.*

Generaliter JVLIANVS ait: eum, qui heres extitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex causa accessionis, et solummodo quasi heredem rei teneri. Denique scripsit, si fidejussor heres extiterit ei, pro quo fidejussit: quasi reum esse obligatum, ex causa fidejussionis liberari. Reum vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. Nec enim potest reperiri, quae obligatio quam perimat, at in fidejussore et reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. Nam vbi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram perimi: cum vero duae ejusdem sint potestatis, non potest reperiri, cur altera potius, quam altera consumeretur. † Refert autem haec ad speciem, in qua vult ostendere, non esse nouum, vt duae obligationes in vnius persona concurrant, est autem species talis: Si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet *). [Item] Si reus stipulandi extiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit, plane si ex altera earum egerit, vtramque consumet: videlicet, quia natura obligationum duarum, quas haberet, ea esset, vt, cum altera earum in judicium deduceretur, altera consumeretur.

*) *L.* 14. *L.* 50. h. t.

6. *Idem lib.* 47. *ad Sabinum.*

Stipulatus sum à reo, nec accepi fidejussorem; postea volo adjicere fidejussorem: si adjecero, fidejussor obligatur.

§. 1. Et parui refert, vtrum pure fidejussorem obligem, an ex die, an sub conditione. §. 2. Adhiberi autem fidejussor tam futurae, quam praecedenti obligationi potest: dummodo sit aliqua *), vel naturalis **) futura obligatio.

*) *L.* 11. *L.* 16. h. t.

**) *L.* 1. *L.* 7. *L.* 8. §. 1. et 6. *L.* 16. §. 3. sq. h. t. non obst. *L.* 25. h. t.

7. JVLIANVS *lib.* 53. *Digestorum.*

Quod enim solutum repeti non potest, conueniens est, hujus naturalis obligationis *) fidejussorem accipi posse.

*) *L.* 16. §. 4. *L.* 25. h. t.

8. VLPIANVS *lib.* 47. *ad Sabinum.*

Graece fidejussor [et] ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, id est, mea fide jubeo, dico, volo, siue βούλομαι, id est, cum destinatione quadam animi volo: sed et si, φημί, id est, affirmo, [dixerit, pro eo erit, atque si dixerit λέγω, id est, dico.

§. 1. Praeterea sciendum [est], fidejussorem adhiberi omni obligationi posse, siue re, siue verbis, siue consensu.

§. 2. Pro eo etiam, qui jure honorario obligatus est, posse fidejussorem accipi sciendum est. §. 3. Et post litem contestatam

statam fidejussor accipi potest: quia et ciuilis, et naturalis subest obligatio, et hoc et IVLIANVS admittit: eoque jure vtimur. † An ergo condemnato reo exceptione vti possit, quaeritur? nam ipso jure non liberatur *). Et si quidem judicati actionis acceptus non est, sed tantum litis exercitationis: rectissime dicetur, vti eum exceptione posse, si vero acceptus fuerit etiam totius causae: cessabit exceptio.

*) *L.* 13. §. 4. de pign.

§. 4. A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fidejussor datus, tenetur. §. 5. Sed et si ex delicto *) oriatur actio, magis putamus teneri fidejussorem. §. 6. Et generaliter omnium obligationum fidejussorem accipi posse, nemini dubium est. *) *L.* 56. §. f. h. t.

§. 7. Illud commune est in vniuersis, qui pro aliis obligantur: quod si fuerint in duriorem causam *) adhibiti, placuit, eos omnino non obligari: in leuiorem plane causam accipi possunt. Propter quod in minorem summam recte fidejussor accipietur. † Item accepto reo pure, ipse ex die vel sub conditione accipi potest. Enim vero si reus sub conditione sit acceptus, fidejussor pure: non obligabitur.

*) *L.* 16. §. 1. *L.* 34. *L.* 49. §. 2. *L.* 70. pr. h. t.

§. 8. Si quis Stichum stipulatus [fuerit,] fidejussorem ita acceperit, Stichum aut decem fide tua jubes? non obligari fidejussorem, IVLIANVS ait, quia durior ejus sit conditio: vtpote cum futurum sit, vt mortuo Sticho teneatur. MARCELLVS autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem acceptus est; sed quia [et] in aliam potius obligationem acceptus est, denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fidejussor ita accipi, vt decem aut Stichum promittat: quamuis eo casu non sit ejus durior conditio.

§. 9. Idem IVLIANVS ait: Si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fidejussorem ita acceperit. hominem aut decem, vtrum ego velim? non obligabit eum: quia durior ejus conditio facta est.

§. 10. Contra autem, si is, qui hominem aut decem, vtrum ipse stipulator volet, stipulatus est: recte fidejussorem ita accipiet, decem aut hominem, vtrum tu voles? fit enim [inquit] hoc modo fidejussoris conditio melior.

§. 11. Sed etsi reum sic interrogauero, Stichum et Pamphilum? fidejussorem, Stichum aut Pamphilum? recte interrogem: quia leuior fidejussoris conditio est. §. 12. Pro fidejussore fidejussorem accipi, nequaquam dubium est *).

*) *L.* 4. *L.* 27. §. 2. et 4. h. t.

9. POMPONIVS *lib.* 16. *ad Sabinum.*

Fidejussores et in partem pecuniae, et in partem rei recte accipi possunt *).

*) *L.* 10. *L.* 26. *L.* 27. *L.* 36. h. t. *L.* 1. *L.* 2. §. 3. *L.* 5. §. 1. *L.* 9. *L.* 15. §. 1. qui satisdare cog. *L.* 3. §. f. judic. solu.

10. VLPIANVS *lib.* 7. *Disputationum.*

Si dubitet creditor, an fidejussores soluendo sint, et vnus ab eo electus, paratus sit offerre cautionem, vt suo periculo confidejussores conueniantur in parte: dico audiendum eum esse; ita tamen, et si satisdationes offerat, et omnes confidejussores, qui idonei esse dicuntur, praesto sint, nec enim semper facilis est nominis emptio, cum numeratio totius debiti non sit in expedito. §. 1. Ita demum inter fidejussores diuiditur actio, si non inficientur: nam inficiantibus auxilium diuisionis non est indulgendum *). *) *L.* 37. de minor.

§. 2. Filiusfamilias pro patre poterit fidejubere: nec erit sine effectu haec fidejussio, primo quidem, quod sui juris effectus poterit teneri in id, quod facere potest; dein quod, et dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa quod jussu, teneatur, videamus? et puto ad omnes contractus quod jussu etiam referri, sed si ignorante patre pro eo fidejusserit, cessat ista actio: tamen quasi in rem patris versum sit, potest agi cum patre. Plane si [is] emancipatus soluerit, vtilis ei actio debebit competere, in potestate etiam manenti eadem actio competit, nisi de peculio castrensi pro patre soluerit.

11. IVLIANVS *lib.* 12. *Digestorum*

Qui contra Senatusconsultum filiofamilias crediderit: mortuo eo, fidejussorem à patre accipere non potest: quia neque ciuilem, neque honorariam aduersus patrem actionem habet; nec est vlla hereditas, cujus nomine fidejussores obligari possent.

12. *Idem lib.* 43. *Digestorum.*

Plane ejus actionis nomine, quae de peculio aduersus eum competit, fidejussor recte accipitur.

13. *Idem lib.* 14. *Digestorum.*

Si, mandatu meo, Titio decem credideris, et meeum mandati egeris: non liberabitur Titius, sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi praestiteris *). Item si cum Titio egeris, ego non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

*) *L.* 17. *L.* 36. *L.* 39. h. t. *L.* 76. de solut.

14. *Idem lib.* 47. *Digestorum.*

Cum reus promittendi fidejussori suo heres exstitit, obligatio fidejussoria perimitur, quid ergo est? tanquam à reo debitum petatur, et si exceptione fidejussori competente vsus fuerit, in factum replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

15. *Idem lib.* 51. *Digestorum.*

Si stipulatus esses à me sine causa, et fidejussorem dedissem, et nollem eum exceptione *) vti, sed potius soluere, vt meum mandati judicio ageret: fidejussori, etiam inuito me, exceptio dari debet, interest enim ejus, pecuniam retinere potius, quam solutam stipulatori à reo repetere.

*) *L.* 3. §. 2. de dol. mal. et met. except.

§. 1. Si ex duobus, qui apud te fidejusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit vel promiserit: nec alter liberabitur, et, si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoueris: reliqua autem quinque, si à priore fidejussore petere institueris, doli mali exceptione summoueris.

16. *Idem lib.* 53. *Digestorum.*

Fidejussor obligari non potest ei, apud quem reus promittendi obligatus non est. Quare [si] seruus communis Titii et Sempronii nominatim Titio dari stipulatus fuerit, et fidejussorem ita interrogauerit, Titio aut Sempronio id dare spondes *)? Titius quidem petere à fidejussore poterit: Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur, vt solui ei ante litem contestatam, et ignorante vel inuito Titio, possit.

*) *L.* 12. *L.* 57. in f. *L.* 71. pr. de Solut. *L.* 3. §. 11. de Decur.

§. 1. Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset: nullo enim loco alio, quam in quem promisit, soluere inuito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogauero, et fidejussorem cum adjectione loci accepero, non obligabitur fidejussor. §. 2. Sed et si reus Romae constitutus, Capuae dari promiserit, fidejussor Ephesi: perinde non obligabitur fidejussor, ac si reus sub conditione promisisset, fidejussor autem in diem certam, vel pure [promisisset,].

§. 3. Fidejussor accipi potest, quoties est aliqua obligatio ciuilis *) vel naturalis, cui applicetur.

*) L. 7. §. 3. de Pact.

§. 4. Naturales obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verum etiam cum soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie debere dicantur naturales debitores; per abusionem intelligi possunt debitores: et qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi recepisse. §. 5. Stipulatione in diem concepta, fidejussor si sub conditione acceptus fuerit: jus ejus in pendenti erit, vt, si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur: si concurreret dies et conditio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur.

§. 6. Cum fidejussor hoc modo acceptus esset, si reus quadraginta, quae ei credidit, non soluerit, fide tua esse jubes? verisimile est id actum, vt cum appellatus reus non soluisset, fidejussor teneretur, sed et si reus, antequam appellaretur, decessisset, fidejussor obligatus erit: quia hoc quoque casu verum esset, reum non soluisse.

17. *Idem lib.* 89. *Digestorum.*

Fidejussoribus succurri solet, vt stipulator compellatur ei, qui solidum soluere paratus est, vendere caeterorum nomina *). *) L. 36. L. 39. h. t.

18. *Idem lib.* 90. *Digestorum.*

Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intelligitur, *) quanta ei debetur: et ideo si fidejussor debitorem suum delegauerit, quamuis eum, qui soluendo non erat, confestim mandati agere potest.

*) L. 37. §. 4. de oper. liber. L. 8. §. 3. ad SC. Vellejan. L. 187. de V. S.

19. *Idem lib.* 4. *ex Minicio.*

Seruus inscio domino pro quodam fidejusserat, et eo nomine pecuniam soluerat. Quaerebatur: dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere? Respondit: interest, quo nomine fidejusserit, nam si ex causa peculiari fidejussit, tunc id, quod ex peculio soluerit, repetere dominus non poterit; quod ex dominica causa soluerit, vindicabitur: si vero extra causam peculii fidejusserit, quod ex pecunia dominica soluerit, aeque vindicabitur; quod ex peculio, condici poterit.

20. JAVOLENVS *lib.* 13. *Epistolarum.*

Sed [et] si serui dominus pecuniam soluerit, repetere eam non ab eo, pro quo fidejussit, sed ab eo, cui numerauit, poterit: cum seruus fidejussionis nomine obligari non possit. Sequitur ergo, vt ab eo, pro quo fidejusserat, repeti non posset: cum ipse aere alieno obligatus sit, nec solutione liberari ejus pecuniae nomine potuerit, cujus obligatio ad seruum non pertinuit.

21. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Heres à debitore hereditario fidejussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fidejussoris obligationem in suo statu manere ait. Idemque in hac causa seruandum, quod seruaretur, cum heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fidejussorem accepit. Ideoque in vtraque specie transeunt actiones.

§. 1. Non est nouum, vt fidejussor duabus obligationibus ejusdem pecuniae nomine teneatur, nam si in diem acceptus, mox pure accipiatur, ex vtraque obligatur: et si fidejussor confidejussori heres extiterit, idem erit *.)

*) L. 5. h. t. L. 13. de duob. reis. non obst. L. 93. §. 1. de Solut.

§. 2. Seruo tuo pecuniam credidi, eum tu manumisisti: deinde eundem fidejussorem accepi: si quidem in eam obligationem fidejubeat, quae aduersus te intra annum sit, obligari eum ait: sin vero in naturalem suam, potius vt nihil agatur; non enim intelligi posse, vt quis pro se fidejubendo obligetur. † Quod si hic seruus manumissus, fidejussori suo heres existat, durare causam fidejussionis putauit: et tamen nihilominus naturalem obligationem mansuram; vt si obligatio ciuilis pereat, solutum repetere non possit, nec his contrarium esse, quod cum reus fidejussori heres existat, fidejussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem esse non potest. Retro quoque si fidejussor seruo manumisso heres exstiterit, eadem aduersus eum obligatio manet: quamuis et naturaliter teneatur, nec pro se quis fidejubere possit.

§. 3. Quod si stipulator reum heredem instituerit, omnimodo fidejussoris *) obligationem peremit, siue ciuilis, siue tantum naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse **). Quod si idem stipulator fidejussorem heredem scripserit: procul dubio solam fidejussoris obligationem peremit. Argumentum rei: quod, si possessio rerum debitoris data sit creditori: aeque dicendum est, fidejussorem manere obligatum.

*) L. 71. pr. h. t. L. 43. in f. de Solut.

**) L. 11. pr. de Legat. 1. add. L. 15. de O. et A.

§. 4. Cum [et] tu et Titius ejusdem pecuniae rei essetis, eum, qui pro te fidejussit, posse et pro Titio fidejubere respondit: quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit, nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram, veluti si ei, pro quo ante fidejussisset, heres existat; tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturam.

§. 5. Cum fidejussor reo stipulandi heres extiterit, quaeritur, an, quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reum mandati actionem? Respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi, ipsum à se fidejussorem pecuniam exegisse: itaque ex stipulatu potius, quam mandati agere debebit.

22. FLORENTINVS *lib.* 8 *Institutionum.*

Mortuo reo promittendi, et ante aditam hereditatem fidejussor accipi potest: quia hereditas personae vice fungitur; sicuti municipium, et decuria, et societas.

23. MARCIANVS *lib.* 4. *Regularum.*

Si mihi aut Titio decem *) stipulatus fuerim, Titius fidejussorem accipere non potest; quia solutionis tantum causa adjectus est.

*) L. 56. §. 2. de V. O.

24. MARCELLVS *libro singulari Responsorum.*

Lucius Titius, cum pro Sejo fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistolam ita emisit: Si petierit à te frater meus, peto des ei nummos fide et periculo meo. Post quam epistolam Septicius Sejo pecuniam numerauit: deinde Titius inter reliquos et Sejum fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quaero an, quia aduersus Sejum debitorem Septicii confusa sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo heres extitit, cum coheredibus ejus agere in solidum possit? MARCELLVS respondit, cum coherede Seji non pro majore *, quam hereditaria parte, mandati agi posse. *) L. 49. §. 1. h. t.

25. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Marcellvs scribit: si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato, prodigoue, vel furioso fidejusserit: magis esse, vt ei non subueniatur: quoniam his mandati actio non competit.

26. CAJVS *lib.* 8. *ad Edictum Prouinciale.*

Inter fidejussores non ipso jure diuiditur obligatio ex Epistola D. HADRIANI: et ideo si quis eorum ante exactam à le

à se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam peruenerit, pars ejus ad caeterorum onus respicit.

27. VLPIANVS *lib. 22. ad Edictum.*

Si plures sint fidejussores, vnus pure, alius in diem, vel sub conditione acceptus: succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: scilicet vt interim in virilem conueniatur, sed si, cum conditio extitit, non est soluendo, qui sub conditione acceptus est: restituendam actionem in pure acceptum, POMPONIVS scribit.

§. 1. Praeterea si fidejussor extiterit fidejussori, siue plures: aeque hic quoque pertinebit ad eandem causam, in quorum persona aeque locum habebunt ea, quae sunt à Diuo HADRIANO constitnta.

§. 2. Praeterea si quaeratur, an soluendo sit Principalis fidejussor: etiam vires sequentis fidejussoris ei adgregandae sunt. §. 3. Sicut ipsi fidejussori, ita heredibus quoque *) eorum succurrendum, POMPONIVS scribit.

*) L. 68. L. 196. de R. J. L. 49. §. 1. h. t. L. 51. §. f. eod.

§. 4. Si fidejussor fuerit principalis, et fidejussor fidejussoris: non poterit desiderare fidejussor, vt inter se et eum fidejussorem, pro quo fidejussit, diuidatur obligatio: ille enim loco rei est: nec potest reus desiderare, vt inter se et fidejussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fidejussoribus alter fidejussorem dederit, aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit: aduersus confidejussorem magis est, vt diuidatur *).

*) L. 51. §. 1. et 4. h. t.

28. PAVLVS *lib. 25. ad Edictum.*

Si contendat fidejussor, caeteros soluendo esse: etiam exceptionem ei dandam, si non et illi soluendo sint.

29. *Idem lib. 18. ad Edictum.*

Si sub impossibili conditione stipulatus sim, fidejussor adhiberi non potest *). *) L. 46. L. 56. h. t.

30. CAJVS *lib. 5. ad Edictum Prouinciale.*

Fidejubere pro alio potest quisque, etiam si promissor ignoret *). *) L. 5. pr. de N. G.

31. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Si fidejussor, vel quis alius pro reo ante diem creditori soluerit: exspectare debebit diem, quo eum soluere oportuit.

32. *Idem lib. 76. ad Edictum.*

Ex persona rei, et quidem inuito reo, exceptio et caetera rei commoda fidejussori, caeterisque accessionibus competere potest.

33. *Idem lib. 77. ad Edictum.*

Si eum hominem, quem à Titio petieram, pro quo satis de lite acceperam, Titius liberum heredemque reliquerit: si quidem re vera ipsius fuit: dicendum est, judicium in eum transferri; et si non patiatur id fieri, committi stipulationem, si autem meus petitoris fuit, neque jussu meo hereditatem adierit, fidejussores tenebuntur ob rem non defensam: si autem adierit me jubente, stipulatio euanescit. Plane si meus fuerit, et idcirco differam aditionem, vt cum vicero, tunc eum jubeam adire, et interim ob rem non defensam agere velim: non committitur stipulatio: quia vir bonus non arbitraretur.

34. PAVLVS *lib. 72. ad Edictum.*

Hi, qui accessionis loco promittunt, in leuiorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. Ideo si à reo mihi stipulatus sim, à fidejussore mihi aut Titio, meliorem causam esse fidejussoris JVLIANVS putat: quia potest vel Titio soluere. Quod si à reo mihi aut Titio stipulatus, à fidejussore mihi tantum interrogem: in deteriorem causam acceptum fidejussorem JVLIANVS ait. † Quid ergo, si à reo Stichum aut Pamphilum, à fidejussore Stichum interrogem? vtrum in deteriorem causam acceptus est sublata electione, an in meliorem? quod et verum est: quia mortuo eo liberari potest.

35. *Idem lib. 2. ad Plautium.*

Cum fidejubeat aliquis pro seruo, in solidum tenetur, etiam si nihil in peculio sit: plane si pro domino fidejubeat, cum quo de peculio est: duntaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res judicatur.

36. *Idem lib. 14. ad Plautium.*

Cum is, qui et reum, et fidejussores habens, ab vno ex fidejussoribus accepta pecunia praestat actiones: poterit quidem dici nullas jam esse, cum suum perceperit, et perceptione omnes liberati sunt; sed non ita est. Non enim in solutum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit *), et ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, vt praestet actiones.

*) L. 5. §. 2. quib. mod. pign. solu.

37. *Idem lib. 17. ad Plautium.*

Si quis, postquam tempore transacto liberatus *) est fidejussorem dederit, fidejussor non tenetur: quoniam † erroris fidejussio nulla est.

*) L. 18. §. 1. de pecun. constit.

38. MARCELLVS *lib. 20. Digestorum.*

Si Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, vtrum promissor voluisset: non possum fidejussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, vtrum fidejussor vellet, quia futurum esset in ejus potestate, alium velle, quam reus voluisset.

§. 1. A Titio, qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fidejussorem accepi, et ei heres extiti; deinde conditio legati extitit. Quaero, an fidejussor mihi teneatur? Respondit; si ei, à quo tibi erat sub conditione legatum, cum ab eo fidejussorem accepisses, heres extiteris, non poteris habere fidejussorem obligatum: quia nec reus est, pro quo debeat; sed nec res vlla, quae possit deberi.

39. MODESTINVS *lib. 2. Regularum.*

Vt fidejussor aduersus confidejussorem suum agat, danda actio non est: ideoque si ex duobus fidejussoribus ejusdem quantitatis, cum alter electus à creditore totum exsoluet, nec ei cessae sint actiones: alter nec à creditore, nec à confidejussore, conuenietur *).

*) Non obst. L. 36. h. t. v. L. 28. mandat.

40. *Idem lib. 3. Regularum.*

Cum duo rei constituti sunt, siue ab vtroque, siue ab alterutro fidejussor datus fuerit: in solidum recte accipietur.

41. *Idem [lib. 13. Responsorum respondit.]*

Si fidejussores in id accepti sunt, quod à curatore seruari non possit; *) et post impletam legitimam aetatem tam ab ipso curatore, quam ab heredibus ejus solidum seruari potuit; et cessante eo, qui pupillus fuit, soluendo esse desierit: non temere vtilem in fidejussores actionem competere.

*) L. 116. de V. O. L. f. de R. C. L. 21. de Solut.

§. 1. Idem respondit, si in solidum condemnatus est vnus ex mandatoribus, cum judicati conueniri coeperit, posse eum desiderare, vt aduersus eos, qui idem mandauerunt, actiones sibi mandentur.

42. JAVOLENVS *lib. 10. Epistolarum.*

Si ita fidejussorem accepero, quod ego decem credidi, de ea pecunia mille modios tritici fide tua esse jubes? non obligatur: quia in aliam rem, quam quae credita est, fidejussor

jussor obligari non potest: quia non vt aestimatio rerum, quae mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce aestimanda est.

43. POMPONIVS *lib. 7. ex variis Lectionibus.*

Si à Titio stipulatus, fidejussorem te acceperim: deinde eandem pecuniam ab alio stipulatus, alium fidejussorem aecipiam: confidejussores non erunt, quia diuersarum stipulationum fidejussores sunt.

44. JAVOLENVS *lib. 11. Epistolarum.*

Stipulatus es, opus arbitratu tuo ante certam diem fieri: quod si effectum non esset, quanti, vt efficiatur opus, locasses tanti fidejussores cepisti *): et quia opus effectum non erat, alii locasti: et cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. Quaero, an fidejussor teneatur? Respondit: secundum ea verba stipulationis, quae à te proposita sunt, fidejussores non tenentur, non enim id fecisti, quod in stipulatione conuenerat; id est, opus alii non locasti: tametsi postea locasti: ea enim locatio, quam secutus es, perinde est, ac si interposita non esset, etsi statim tu opus facere coepisses. *) L. 8. §. 1. et 6. h. t.

45. SCAEVOLA *lib. 6. Digestorum.*

Fidejussor pro venditore fundorum duorum, altero euicto conuentus ab emptore, condemnatus est certam quantitatem: Quaesitum est. an cum herede venditoris ante diem, quo judicatum facere compelleretur, agere possit? Respondit, agere quidem posse: sed ex justa causa ad officium judicis pertinere, quo fidejussor aut defendatur, aut liberetur.

46. JAVOLENVS *lib. 10. ex Posterioribus* LABEONIS.

Cum lex venditionibus occurrere voluerit, fidejussor quoque liberatur: eo magis, quod per ejusmodi actionem ad reum peruenitur.

47. PAPINIANVS *lib. 9. Quaestionum.*

Si debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fidejussorem accipi, scribit JVLIANVS: quasi tota obligatio contra eum extincta sit.

§. 1. Si filius in causa peculiari ita fidejussorem acceperit, quantam pecuniam credidero, fide tua esse jubes? et emancipatus credat: patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur; filio vero, humanitatis intuitu, obnoxius esse debet.

48. *Idem lib. 10. Quaestionum.*

Si Titius et Seja pro Maeuio fidejusserint, subducta muliere dabimus in solidum aduersus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra intercedere. *) L. 2. §. 1. ad SC. Vellej. L. 8, §. 1. qui satisd. cog. arg. L. 13. §. 1. L. 14. L. 40. pr. L. 66. de cond. indeb.

§. 1. Huic similis et illa quaestio videri potest: ob aetatem si restituatur in integrum vnus fidejussor, an alter onus obligationis integrum excipere debeat? sed ita demum alteri totum irrogandum est, si postea minor intercessit, propter incertum aetatis ac restitutionis. Quod si dolo creditoris inductus sit minor, vt fidejubeat: non magis creditori succurrendum erit aduersus confidejussorem, quam si facta nouatione circumuento minore desideraret in veterem debitorem vtilem actionem sibi dari.

49. *Idem lib. 27. Quaestionum.*

Si testamento liberatum debitorem heres omittat, fidejussorem autem ejus conueniat: proderit exceptio doli mali fidejussori propter improbitatem heredis; quae prodesse reo debuerat, si conueniretur.

§. 1. Ex duobus fidejussoris heredibus, si per errorem alter solidum exsoluat, quidam putant, habere eum condictionem, et ideo manere obligatum coheredem; cessante quoque condictione, durare obligationem coheredis probant; propterea quod creditor, qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsoluerit, nullam habebit condictionem. † Quod si duo fidejussores accepti fuerint (verbi gratia) in viginti, et alter ex duobus heredibus alterius fidejussoris totum creditori exsoluerit: habebit quidem decem, quae ipso jure non debuit, condictionem; an autem et alia quinque [millia] repetere possit, si fidejussor alter soluendo est, videndum est, ab initio enim heres fidejussoris siue heredes, vt ipse fidejussor, audiendi sunt: vt scilicet pro parte singuli, fidejussores qui sunt, conueniantur. † Seuerior et vtilior est in vtroque casu illa sententia, solutionem non indebitae quantitatis non debere reuocari: quod etiam epistola D. PII significatur in persona fidejussoris, qui totum exsoluerat.

§. 2. Quaesitum est, an fidejussor, qui Capuae pecuniam se daturum Romae promisit, si reus promittendi Capuae esset, statim conueniri possit? Dixi, non magis fidejussorem confestim teneri, quam si ipse Capuae spospondisset, cum reus adhuc Capuam peruenire non potuisset, nec ad rem pertinere, quod hoc latere nemo dubitet, nondum fidejussorem teneri; quia nec ipse reus promittendi teneretur: nam è contrario quoque, si quis responderit, quoniam debitor Capuae sit, fidejussorem confestim teneri non habita ratione taciti proprii temporis: euenturum, vt eo casu fidejussor conueniatur, quo debitor ipse, si Romae fuisset, non conueniretur. Itaque nobis placet, fidejussoriam obligationem conditionem taciti temporis ex vtriusque persona recuperare, tam rei promittendi, quam ipsius fidejussoris: quoniam aliud respondentibus, contra juris formam in duriorem conditionem acceptus intelligetur.

50. *Idem lib. 37. Quaestionum.*

Debitori creditor pro parte heres extitit, accepto coherede, fidejussore: quod ad ipsius quidem portionem attinet, obligatio ratione confusionis intercidit, aut (quod est verius) solutionis potestate; sed pro parte coheredis obligatio salua est, non fidejussoria, sed hereditaria, quoniam major tollit minorem.

51. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Inter eos fidejussores actio diuidenda est, qui solidum et partes viriles fide sua esse jusserunt. Diuersum erit verbis ita conceptis, solidum aut partem virilem fide tua esse jubes? tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conueniet.

§. 1. Fidejussor, qui partem pecuniae suo nomine vel rei promittendi soluit, quo minus residui diuisione facta portionis judicium accipiat, recusare non debet; eam enim quantitatem inter eos, qui soluendo sunt, diuidi conuenit, quam litis tempore singuli debent: sed humanius est, si et alter soluendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei, qui soluit, succurri.

§. 2. Duo rei promittendi separatim fidejussores dederunt: inuitus creditor inter omnes fidejussores actiones diuidere non cogitur; sed inter eos duntaxat, qui pro singulis interuenerunt, plane si velit actionem suam inter omnes diuidere, non erit prohibendus: non magis, quam si duos reos pro partibus conueniret.

§. 3. Creditor pignus distrahere non cogitur, si fidejussorem simpliciter acceptum, omisso pignore velit conuenire. *) *) L. 56. pr. mand.

§. 4. Cum inter fidejussores actione diuisa quidam post litem contestatam soluendo esse desierunt: ea res ad onus ejus, qui soluendo est, non pertinet; nec auxilio defendatur

fendetur aetatis actor; non enim deceptus videtur, jure communi vsus. *) *) L. 26. de R. V.

§. 5. Bonis damnati fidejussoris fisco vindicatis, inter fidejussores actio postea si diuidi coeperit: vt heredis, ita fisci rationem haberi oportet. *) *) L. 22. §. 1. de jur. fisc.

52. *Idem* [*lib.* XI. *Responsorum.*]

Amissi ruina pignoris damnum tam fidejussoris, quam rei promittendi periculum spectat: nec ad rem pertinebit, fidejussor ita sit acceptus, quanto minus ex pretio pignoris distracti seruari potuerit: istis enim verbis etiam totum contineri conuenit.

§. 1. Inter fidejussores actione diuisa, condemnatus si desierit esse soluendo: fraus vel segnitia tutoribus, qui judicatum persequi potuerunt, damnum dabit, quod si diuisam actionem inter eos, qui non erant soluendo, constabit: pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur.

§. 2. Fidejussores à colonis datos, etiam ob pecuniam dotis praediorum teneri conuenit: cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat. Nec mutat, confestim, an interjecto tempore fidem suam adstrinxerunt.

§. 3. Plures ejusdem pecuniae credendae mandatores, si vnus judicio eligatur †, absolutione quoque secuta non liberantur: sed omnes liberantur pecunia soluta.

53. *Idem* [*lib.* 15. *Responsorum.*]

Capitis postulati fidejussores, ex contractu citra vllam praescriptionem à creditore, qui reum postulauit, recte conueniuntur.

54. PAVLVS [*lib.* 3. *Quaestionum.*]

Si in pignore contrahendo deceptus sit creditor, qui fidejussorem pro mutuo accepit, agit contraria pignoratitia actione: in quam actionem veniet, quod interest creditoris, sed ea actio fidejussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obliget.

55. *Idem* [*lib.* XI. *Quaestionum.*]

Si ita stipulatus à Sejo fuero, quantam pecuniam Titio quandoque credidero, dare spondes? et fidejussores accepero, deinde Titio saepius credidero: nempe Sejus in omnes summas obligatus est, et per hoc fidejussores quoque: et id, quod ex bonis ejus seruari potest, omnibus aequo jure proficere debet.

56. *Idem lib.* 15. *Quaestionum.*

Si quis pro eo, qui libertus non esset, et operas praestaturum se jurasset, fidejussor erit: non tenebitur.

§. 1. Item si filius à patre, vel seruus à domino stipuletur, nec fidejussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem, et eidem esse obligatus. † Ex diuerso ergo patre à filio, vel domino à seruo stipulato, fidejussor acceptus tenetur.

§. 2. Si nummos alienos, quasi tuos, mutuos dederis sine stipulatione: nec fidejussorem teneri POMPONIVS ait. † Quid ergo, si consumptis nummis nascatur condictio? Puto fidejussorem obligatum fore: in omnem enim causam acceptus videtur, quae ex ea unmeratione nasci potest. *)

*) L. 52. §. 2. h. t.

§. 3. Pro furti actione fidejussor accipi potest. Item pro eo, qui in Legem Aquiliam commisit. † Diuersa causa est popularium actionum.

57. SCAEVOLA *lib.* 18. *Quaestionum.*

Fidejussor, antequam reus debeat, conueniri non potest.

58. PAVLVS *lib.* 22. *Quaestionum.*

Si à colono stipulatus, fidejussorem accepi: vna stipulatio est plurium pensionum et ideo in vniuersis pensionibus fidejussor tenetur.

§. 1. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fidejussoris durat obligatio *): veluti si moram fecit in Sticho soluendo, et is decessit.

59. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

PAVLVS respondit, fidejussorem, in quem pignora [à] confidejussoribus data translata sunt, non emptoris loco substitutum videri: sed ejus, qui pignora accepit, et ideo rationem fructuum et vsurarum haberi oportere.

60. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Vbicunque reus ita liberatur à creditore, vt natura debitum maneat: teneri fidejussorem respondit, cum vero genere nouationis transeat obligatio: fidejussorem, aut jure aut exceptione liberandum. *)

*) L. 18. de nouat. L. 129. §. 1. L. 178. de R. J.

61. PAVLVS *lib.* 15. *Responsorum.*

Si (vt proponitur) cum pecunia mutua daretur, ita conuenit, vt in Italia solueretur: intelligendum, mandatorem quoque simili modo contraxisse.

62. SCAEVOLA *lib.* 5. *Responsorum.*

Si fidejussor creditori denunciauerit; vt debitorem ad soluendam pecuniam compelleret, vel pignus distraheret, isque cessauerit: an possit eum fidejussor doli mali exceptione summouere? Respondit non posse.

63. *Idem lib.* 6. *Responsorum.*

Inter creditricem et debitorem pactum intercesserat: vt, si centum, quae mutua dederit, vbi primum petita fuissent, non soluerentur, ornamenta pignori data, intra certum tempus liceret ei vendere: et si quo minoris venissent, quodque sortis vel vsurarum nomine deberetur, id creditrici redderetur: et fidejussor acceptus est, quaesitum est, an fidejussor in vniuersam summam obligari potuerit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, teneri fidejussorem in id, quod minus ex pignoribus venditis redactum esset.

64. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Fidejussor, qui minori 25. annis pecuniam obtulit, et in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confestim experiri mandati *) poterit.

*) L. 56. §. 1. Mandati.

65. *Idem lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Sicut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur: ita fidejussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant, nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt: quia factum alienum inutiliter promittitur.

66. PAVLVS *lib.* 1. *ad Neratium.*

Si seruus alienus pro Titio fidejussit et soluit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit, nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur.

67. *Idem lib.* 3. *ad Neratium.*

Exceptione, quae tibi prodesse debebat, vsus, injuria judicis damnatus es: nihil tibi praestabitur jure mandati, quia injuriam quae tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, aequius est: [scilicet si culpa tua injustae damnationis causam praebuisti.]

68. *Idem*

68. *Idem lib. 3. Decretorum.*

Fidejussores Magistratuum in poenam vel multam, quam non spospondissent, non debere conueniri decreuit.

§. 1. Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus et alii fidejusserant, bona Romuli fiscus vt obligata sibi occupauerat, et conueniebat fidejussores tam in sortem, quam in vsuras; qui deprecabantur: lecta subscriptione fidejussionis, quoniam in sola centum annua se obligauerant, non in omnem conductionem: decreuit, fidejussores in vsuras non teneri *); sed, quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in vsuras cedere, reliquum in sortem; et ita in id, quod defuisset, fidejussores conueniendos, exemplo pignorum à creditore distractorum. *) L. f. h. t. L. 76. §. 1. L. 89. de V. O. non obst. L. 88. eod. ppt. L. 1. §. 4. eod. L. 91. eod. L. 8. de eo, quod cert. loc. add. L. 99. pr. de V. O.

§. 2. Non possunt conueniri fidejussores, liberato reo transactione.

69. TRYPHONINVS *lib. 9. Disputationum.*

Tutor datus ejus filio, cui ex fidejussoria causa obligatus erat, à semetipso exigere debet, et quamuis tempore liberatus erit, tamen tutelae judicio eo nomine tenebitur; item heres ejus: quia cum eo ob tutelam, non ex fidejussione, agitur. Et quamuis non quasi fidejussor, sed quasi tutor soluerit: etiamsi tempore liberatus est, mandati actionem eum habere aduersus reum promittendi, dixi: haeret enim in vtraque causa adhuc illius debiti persecutio, nam ejus solutione liberauit reum promittendi obligatione, in quam pro eo fidejusserat: et non titulus actionis, sed debiti causa respicienda est, licet enim is tutor, qui fidejussor apud pupillum pro eo est obligatus, soluit se auctore pupillo, quia reo promittendi liberato et ipse tutor, idemque fidejussor liberabitur, quod sua auctoritate efficere non potest: tamen [et] si non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, vt maxime eum liberet, habebit cum eo mandati actionem.

70. CAJVS *lib. 1 de Verborum Obligationibus.*

Si à reo sub conditionem fuero stipulatus, potero fidejussorem et in hanc, et in aliam conditionem obligare, si modo eas conjungam *), nisi enim vtraque exstiterit, non tenebitur, cum reus ex vna conditione teneatur, quod si eas disjungam, durior fit conditio fidejussoris, nec ob id obligatur; quippe siue communis vtriusque conditio extiterit, siue alterutra, videatur adprehendi; cum reus non aliter teneatur, quam si communis extiterit, aut igitur nullo modo tenebitur fidejussor: aut, quod magis est, tenebitur, si prius extiterit communis.

*) L. 6. §. 1. h. t.

§. 1. Sub diuersis quoque conditionibus si fuerint interrogati, interest, vtra eorum prior extiterit. Si reo injuncta, tenebitur etiam fidejussor, cum conditio ejus extiterit, tanquam si statim ab initio reus pure, fidejussor sub conditione acceptus esset. Ex diuerso autem, si fidejussoris conditio prior extiterit, non tenetur: perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato.

§. 2. Si reo in fundum obligato, fidejussor in vsumfructum accipiatur: Quaesitum est, vtrum obligetur fidejussor, quasi in minus: an non obligetur, quasi in aliud? nobis in eo videtur dubitatio esse, vsusfructus pars rei sit, an proprium quiddam: sed cum vsusfructus fundi jus est, inciuile est, fidejussorem ex sua promissione non teneri.

§. 3. Adeo à seruo potest fidejussor accipi, vt ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fidejussorem ab eo recte accipiat: quem fidejussorem etiam ab eo ipso seruo interrogari nihil impedit. §. 4. Si à furioso stipulatus fueris, non posse te fidejussorem accipere, certum est: quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem vllum gestum intelligitur. Quod si pro furioso jure obligato fidejussorem acceperο, tenetur fidejussor.

§. 5. Id, quod vulgo dictum est, maleficiorum fidejussorem accipi non posse, non sic intelligi debet, vt in poenam furti is, cui furtum factum est, fidejussorem accipere non possit: nam poenas ob maleficia solui, magna ratio suadet: *) sed ita potius, vt qui cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fidejussorem obligare non possit: et qui alieno hortatu ad furtum faciendum profectus est, ne in furti poena ab eo, qui hortatus est, fidejussorem accipere possit, in quibus casibus illa ratio impedit fidejussorem obligari: quia scilicet in nullam rationem adhibetur fidejussor; cum flagitiosae rei societas coïta nullam vim habet. *) L. 1. L. 2. de Custod. reor. L. 6. §. 1. de muner. et honor.

71. PAVLVS *lib. 4. Quaestionum.*

Granius Antoninus pro Julio Pollione et Julio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita vt duo rei ejusdem debiti fuerint, apud Aurelium Palmam mandator exstitit; Julii bona ad fiscum venerunt; similiter et creditori fiscus successerat: mandator allegabat, se liberatum jure confusionis, quia fiscus tam creditori, quam debitori successerat. Et quidem, si vnus debitor fuisset, non dubitabam: sicut fidejussorem, ita et mandatorem liberatum esse, quamuis enim judicio conuento principali debitore, mandator non liberetur; tamen vbi successit creditor debitori, veluti solutionis jure sublata obligatione, etiam mandator liberatur: vel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. Sed cum duo rei promittendi sint, et alteri heres extitit creditor: justa dubitatio est, vtrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia: an persona tantum exempta, confusa obligatione? Et puto, aditione hereditatis, confusione obligationis eximi personam: sed et accessiones ex ejus persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem apud eundem obligati esse; vt, quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. Igitur alterum reum ejusdem pecuniae non liberari; et per hoc nec fidejussorem vel mandatorem ejus: plane quia is mandati judicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si coeperit conueniri, cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii fuerunt, posse creditorem agere, quod si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor creditori: puto conuenire, confusione obligationis non liberari reum.

§. 1. Si ponamus, vnum ex reis promittendi pactum esse, ne à se peteretur, deinde mandatorem soluisse; mandati judicio conuenire potuit etiam eum, cum quo pactum est, non enim pactum creditoris tollit alienam actionem.

§. 2. Placet mandatorem teneri, etiam si foeneratori creditori mandet pecuniam credere.

72. CAJVS *lib 3. de Verborum Oblig.*

Si fidejussori sub conditione obligato, si nauis ex Asia venerit, quem sub hoc modo accepi, vt vsque ad tempus vitae suae duntaxat obligaretur, pendente conditione acceptum latum fuerit; et is fidejussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit: confestim à reo petere possum, quia existens conditio neque obligationem in personam jam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit.

73. PAV-

73. PAVLVS *lib. 76. ad Edictum.*

Cum procurator in rem agebat, cautionem dederat, ratam rem dominum habiturum; postea victo eo, dominus reversus, iterum de eadem re agitabat; et cum reus haberet possessionem, [et] noluit eam restituere, et ideo magno condemnatus est: in amplius fidejussores non tenentur, hoc enim non debet imputari fidejussoribus, quod ille propter suam poenam praestitit.

REGVLAE JVRIS.

25. POMPONIVS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

P*lus cautionis in re* est, *quam in persona.*

28. VLPIANVS *lib.* 36. *ad Sabinum.*

Diuus PIVS rescripsit, eos, *qui ex liberalitate conueniuntur, in id, quod facere possunt,* condemnandos.

95. *Idem lib. 6. Fideicommissorum.*

Nemo dubitat, *soluendo videri* eum, qui *defenditur.*

110. PAVLVS *lib* 6. *ad Edictum.*

In eo, *quod plus* sit, semper *inest et minus.* §. 1. Nemo *alienae rei expromissor* idoneus videtur, *nisi si cum satisdatione.* §. 2. *Pupillus* *) pati posse non intelligitur. §. 3. Vbi *verba conjuncta non sunt, sufficit alterutrum* esse factum. §. 4. *Mulieribus* tunc succurrendum est, cum defendantur, non vt facilius calumnientur.

92. SCAEVOLA *lib* 5. *Responsorum.*

Si librarius in transscribendis *stipulationis verbis errasset:* nihil nocere, quo minus et reus, et *fidejussor* teneatur.

166. PAVLVS *lib.* 48. *ad Edictum.*

Qui *rem alienam defendit, nunquam locuples* habetur.

a) DE PECVNIA CONSTITVTA.
(Dig. 13. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Hoc Edicto Praetor fauet naturali aequitati, qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam † graue est fidem fallere.

§. 1. Ait Praetor: Qui pecuniam debitam constituit. Qui sic accipiendum est, quaeue: nam et mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint.

§. 2. De pupillo *), etsi nihil sit expressum Edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur.

§. 3. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quaeritur? Sed puto verum, et ipsum constituentem teneri, et patrem de peculio. §. 4. Eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit.

§. 5. An potest aliud constitui, quam quod debetur, quaesitum est? Sed cum jam placet, rem pro re solui posse, nihil prohibet, et aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens, frumentum ejusdem pretii constituat, puto valere constitutum.

§. 6. Debitum autem ex quacunque causa potest constitui, id est, ex quocunque contractu, siue certi, siue incerti: et si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis vel ex causa tutelae, vel ex quocunque alio contractu.

§. 7. Debitum autem vel natura sufficit. §. 8. Sed et is, qui honoraria actione, non jure ciuili obligatus est, constituendo tenetur: † videtur enim debitum, et quod jure honorario debetur, et ideo et pater, et dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur vsque ad eam quantitatem, quae tunc fuit in peculio, cum constituebatur: caeterum, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Quod si filii nomine constituerit se decem soluturum, quamuis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.

3. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Quod si maritus plus constituit ex dote, quam facere poterat: quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri, in quantum facere potest, condemnatur.

§. 1. Si quis autem constituerit, quod jure ciuili debebat, jure praetorio non debebat, id est, per exceptionem: an constituendo teneatur, quaeritur? Et est verum, vt [et] POMPONIVS scribit, eum non teneri: quia debita juribus non est pecunia, quae constituta est.

§. 2. Si is, qui [et] jure ciuili, et praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur? Et LABEO ait, teneri [constitutum]: quam sententiam et PEDIVS probat, et adjicit LABEO, vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta, quam sententiam non inuitus probarem: habet enim vtilitatem, vt ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

4. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed et, si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

5. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Eum, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat.

§. 1. JVLIANVS Legatum Romae constituentem, quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere: quod et verum est. Sed [et] si non cum Romae esset, sed in prouincia adhuc, constituit se Romae soluturum, denegatur in eum actio de constituta.

§. 2. Quod exigimus, vt sit debitum, quod constituitur, in rem exactum est: non vtique vt is, cui constituitur, creditor sit, nam et quod ego debeo, tu constituendo teneberis: et quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur.

§. 3. JVLIANVS quoque lib. 11. scribit: Titius Epistolam ad me talem emisit: Scripsi [me] secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum, et soluturum sine controuersia, tenetur Titius de constituta pecunia. §. 4. Sed et si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non tenetur: et ita POMPONIVS lib. 8. scribit.

§. 5. Item, si mihi constituas, te soluturum, teneberis. Quod si mihi constitueris, Sempronio te soluturum, non teneberis.

§. 6. JVLIANVS lib. 11. Digestorum scribit, procuratori constitui posse: quod POMPONIVS ita interpretatur, vt ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino.

§. 7. Item tutori pupilli constitui potest, et actori municipum, et curatori furiosi. §. 8. Sed et ipsi constituentes tenebuntur. §. 9. Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adolescentis; ita constituatur, municipibus solui, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti: vtilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti vtilem actionem.

§. 10. Seruo quoque constitui posse constat: et si seruo constituatur, domino solui, vel ipsi seruo, qualem qualem seruum domino adquirere obligationem.

6. PAVLVS *lib.* 2. *Sententiarum.*

Idem est, et si ei, qui bona fide mihi seruit, constitutum fuerit.

7. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Sed et si filiofamilias constituatur, valet constitutum. §. 1. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non posse, IVLIANVS ait: quia non habet petitionem, tametsi solui ei possit.

8. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si vero mihi, aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio. Quod si posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solueris Titio, nihilominus mihi teneberis.

9. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Titius tamen indebiti condictione tenebitur; vt, quod ei perperam solutum est, ei, qui soluit, reddatur.

10. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Idem est, et si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est: quia loco ejus, cui jam solutum est, haberi debet is, cui constituitur.

11. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Hactenus igitur constitutum valebit, si quod constituitur, debitum sit, etiam si nullus apparet, qui interim debeat: utputa, si ante aditam hereditatem debitoris, vel capto eo ab hostibus, constituat quis se soluturum: nam et POMPONIVS scribit, valere constitutum, quoniam debita pecunia constituta est. §. 1. Si quis centum aureos debens, ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur: quia ea pecunia debita est, ergo et is, qui sortem, et vsuras, quae non debebantur, constituit, tenebitur in sortem duntaxat.

12. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed et si decem debeantur, et decem et Stichum constituat, potest dici, decem tantummodo nomine teneri.

13. *Idem lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed si quis viginti debens, decem constituit se soluturum, tenebitur.

14. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Qui autem constituit se soluturum, tenetur, siue adjecit certam quantitatem, siue non.

§. 1. Si quis constituerit se pignus daturum, cum vtilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti.

§. 2. Sed et si quis certam personam fidejussuram pro se constituerit, nihilominus tenetur, vt POMPONIVS scribit. † Quid tamen, si ea persona nolit fidejubere? puto teneri eum, qui constituit: nisi aliud actum est. Quid, si ante decessit? Si mora interueniente, aequum est teneri, eum qui constituit, vel in id, quod interest, vel vt aliam personam non minus idoneam fidejubentem praestet: si nulla mora interueniente, magis puto non teneri.

§. 3. Constituere autem et praesentes, et absentes possumus; sicut paciscí, et per nuncium, et per nosmet ipsos, et quibuscunque verbis.

15. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Et licet libera persona sit, per quam tibi constitui, non erit impedimentum quod per liberam personam adquirimus: quia ministerium tantummodo hoc casu praestare videtur.

16. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Si duo, quasi duo rei constituerimus, vel cum altero agi poterit in solidum. §. 1. Sed et certo loco, et tempore constituere quis potest *), nec solum eo loci [posse eum] petere, vbi ei constitutum est: sed, exemplo arbitrariae actionis, vbique potest.

*) L. 2. L. 5. de duob. reis.

§. 2. Ait Praetor: Si appareat, eum, qui constituit, neque soluere, neque fecisse, neque per actorem stetit, quo minus fieret, quod constitutum est.

§. 3. Ergo, si non stetit per actorem, tenet actio: etiam si per rerum naturam stetit, sed magis dicendum est, subueniri reo debere.

§. 4. Haec autem verba Praetoris, neque fecisse reum, [quod constituit,] vtrum ad tempus constituti pertinent, an vero vsque ad litis contestationem trahimus, dubitari potest? Et puto, ad tempus constituti.

17. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed si et alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec vlla causa justa fuit non accipiendi, aequum est, succurri reo aut exceptione, aut justa interpretatione; vt factum actoris vsque ad tempus judicii ipsi noceat: vt illa verba, neque fecisse, hoc significent, vt neque in diem, in quem constituit, fecerit, neque postea.

18. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Item illa verba Praetoris, neque per actorem stetisse, eandem recipiunt dubitationem. Et POMPONIVS dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit, vel postea? Et puto, et haec ad diem constituti referenda: proinde si valitudine impeditus, aut vi, aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere POMPONIVS scribit.

§. 1. Quod adjicitur, eamque pecuniam, cum constituebatur, debitam fuisse, interpretationem pleniorem exigit. Nam primum illud efficit, vt, si quid tunc debitum fuit, cum constitueretur, nunc non sit, nihilominus teneat constitutum: quia retrorsum se actio refert. Proinde temporali actione obligatum constituendo, CELSVS et IVLIANVS scribunt teneri debere: licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare et si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem IVLIANVS putat: quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus, quo non tenebatur.

§. 2. E re autem est hic subjungere, vtrum poenam contineat haec actio, an rei persecutionem? Et magis est, vt etiam MARCELLVS putat, vt rei sit persecutio. §. 3. Vetus fuit dubitatio, an, qui hac actione egit, sortis obligationem consumat? Et tutius est dicere, solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione: quoniam solutio ad vtramque obligationem proficit.

19. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Id, quod sub conditione debetur, siue pure, siue certo die constituatur, eadem conditione suspenditur: vt existente conditione, teneatur; deficiente, vtraque actio depereat.

§. 1. Sed is, qui pure debet, si sub conditione constituat, inquit POMPONIVS, in hunc vtilem actionem esse. §. 2. Si pater, vel dominus constituerit se soluturum, quod fuit in peculio, non minuetur peculium, eo quod ex ea causa obstrictus esse coeperit: et licet interierit peculium, non tamen liberatur.

20. *Idem lib.* 4. *ad Plautium.*

Nec enim, quod crescit peculium, aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

21. *Idem lib.* 29. *ad Edictum.*

Promissor Stichi, post moram ab eo factam, mortuo Sticho, si constituerit se pretium ejus soluturum, tenetur.

§. 1. Si sine die constituas, potest quidem dici, te non teneri, licet verba Edicti late pateant; alioquin et confestim agi tecum poterit, si statim, vt constituisti, non soluas: sed modicum tempus statuendum est, non minus decem dierum, vt

exactio

exactio celebretur. §. 2. Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. † Si quis autem constituat se satisdaturum, fidejussorem vel pignora det, non teneatur: quia nihil intersit, quemadmodum satisfaciat

22. *Idem lib.* 6. *Breuis Edicti.*

Si post constitutam tibi pecuniam, hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniae constitutae actio. † Idem est in hereditatis possessore post euictam hereditatem. Sed magis est, vt fideicommissario, vel ei, qui vicit, decernenda esset actio.

23. JVLIANVS *lib.* XI. *Digestorum.*

Promissor hominis, homine mortuo, cum per eum staret, quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, vt pretium ejus soluat.

24. MARCELLVS *lib. singulari Responsorum.*

Titius Sejo Epistolam emisit in haec verba: Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo Idibus Majis probos: quod si ad diem suprascriptum non dedero, tunc dare debebo vsuras tot. Quaero, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit? MARCELLVS respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. † Item quaero, an, si non successisset, de constituta teneatur? MARCELLVS respondit, in sortem teneri: est enim humanior et vtilior ista interpretatio.

25. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Illud, aut illud debuit, et constituit alterum: an vel alterum, quod non constituit, soluere possit, quaesitum est? Dixi, non esse audiendum, si velit hodie finem constitutae rei frangere.

§. 1. Si, jurejurando delato, deberi tibi juraueris, cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. Sed et si non vltro detulero jusjurandum, sed referendi necessitate compulsus id fecero, quia nemo dubitat, modestius facere qui referat, quam vt ipse juret: nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ac meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

26. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Quidam ad creditorem literas ejusmodi fecit: Decem, quae Lucius Titius ex arca tua mutuo acceperat, salua ratione vsurarum habes penes me, Domine. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri.

27. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Edictum.*

Vtrum praesente debitore, an absente, constituat quis, parui refert: Hoc amplius, etiam inuito constituere eum posse, POMPONIVS lib. 34. scribit. Vnde falsam putat opinionem LABEONIS existimantis, si, postquam qui constituit pro alio, dominus ei denunciet, ne soluat, in factum exceptionem dandam, nec immerito POMPONIVS: nam cum semel sit obligatus, qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

28. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Vbi quis pro alio constituit se soluturum, adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet.

29. PAVLVS *lib.* 24 *ad Edictum.*

Qui injuriarum, vel furti, vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur.

30. *Idem lib.* 2. *Sententiarum.*

Si quis duobus pecuniam constituerit, tibi aut Titio, etsi stricto jure propriae actioni pecuniae constitutae manet obligatus, etiamsi Titio soluerit, tamen per exceptionem adjuuatur.

31. SCAEVOLA *lib.* 5. *Digestorum.*

Lucius Titius Sejorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio Maeuio, quod hereditas ad eum pertineret, et fecerunt, vt epistolam in eos exponeret, debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui, confitentem; qui et addidit epistolae suae, quod in rationes suas eadem pecunia peruenit: Quaesitum est, cum ad Publium Maeuium ex hereditate Lucii Titii nihil peruenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit? et an doli exceptione vti possit? Respondit, nec ciuilem eo nomine actionem competere: sed nec de constituta, secundum ea, quae proponerentur. † Idem quaesiit, vsurarum nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, posse.

AD TIT. XXIII.

DE PACTIS.

(Dig. 2. T. 14.)

1. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Hujus Edicti aequitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea, quae inter eos placuerunt, seruare?

§. 1. Pactum autem à pactione dicitur, inde etiam pacis nomen appellatum est. §. 2. Et est pactio duorum pluriumue in idem placitum consensus *).

*) L. 3. de Pollicitat.

§. 3. Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt: nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum [locum] colliguntur, et veniunt: ita et qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam decurrunt. † Adeo autem conuentionis nomen generale est, vt eleganter dicat PEDIVS, nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conuentionem: siue re, siue verbis fiat: nam et stipulatio, quae verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est.

§. 4. Sed conuentionum pleraeque in aliud nomen transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus, vel in stipulationem.

2. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

LABEO ait, conuenire posse, vel re, vel per epistolam, vel per nuncium; inter absentes quoque [posse]; sed etiam tacite consensu conuenire intelligitur.

*) L. 4. h. t. L. 93. §. 1. de A. v. O. H. L. 65. §. 3. ad SC. Treb. v. L. 52. §. f. de O. et A.

§. 1. Et ideo, si debitori meo reddiderim *) cautionem, videtur inter nos conuenisse, ne peterem: profuturamque ei conuentionis exceptionem placuit.

*) L. 2. §. 1. L. 44. §. 5. L. 84. §. 7. de legat. 1. L. 59. de legat. 3. L. 3. §. 1. de liber. legat.

3. MODESTINUS *lib. 3. Regularum.*

Postquam pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est *): nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

*) L. 1. §. 1. de liberat. leg.

4. PAVLVS *lib. 3. ad Sabinum.*

Item, quia conuentiones [etiam] tacite *) valent, placet in vrbanis habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim conuenerit.

*) L. 27. §. pen. L. 57. pr. h. t.

§. 1. Secundum haec, et mutus *) pacisci potest.

*) L. 48. L. 52. §. pen. et f. de O. et A.

§. 2. Hujus [rei] argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset; et nuptiis non secutis, ipso jure euanescit stipulatio, idem JVLIANO placet.

§. 3. Ex facto etiam consultus cum conuenisset, vt donec vsurae soluerentur, sors non peteretur, et stipulatio pure concepta fuisset; conditionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

5. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Conuentionum autem tres sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata: [priuata,] aut legitima, aut Juris gentium. † Publica conuentio est, quae fit per pacem, quoties inter se duces belli quaedam paciscuntur.

6. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Legitima conuentio est, quae lege aliqua confirmatur: et ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quoties Lege, vel Senatusconsulto adjuuatur.

7. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Juris gentium conuentiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones.

§. 1. Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, et caeteri similes contractus.

§. 2. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa: eleganter ARISTO CELSO respondit, esse obligationem: vtputa, dedi tibi rem, vt mihi aliam dares, dedi, vt aliquid facias, hoc συνάλλαγμα, id est, contractum esse, et hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideo puto, recte JVLIANVM à MAVRICIANO reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas: manumisisti, euictus est Stichus: JVLIANVS [scribit] in factum actionem à Praetore dandam; ille ait, ciuilem incerti actionem, id est, praescriptis verbis, sufficere; esse enim contractum, quod ARISTO συνάλλαγμα dicit, vnde haec nascitur actio. *)

*) LL. 1. 2. 3. et 15. de praescr. verb.

§. 3. Si ob maleficium, ne fiat, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuentione.

§. 4. Sed cum nulla subest causa propter conuentionem, hic constat non posse constitui obligationem. † Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. *)

*) L. 41. L. 48. h. t.

§. 5. Quinimo, interdum format ipsam actionem, vt in bonae fidei judiciis. Solemus enim dicere, pacta conuenta inesse bonae fidei judiciis. Sed hoc sic accipiendum est: vt, siquidem ex continenti pacta *) subsequuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo, non inerunt; nec valebunt, si agat: ne ex pacto actio nascatur. † Vtputa, post diuortium conuenit, ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim; hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. † Idem MARCELLVS scribit, et si in tutelae actione conuenit, vt majores, quam statutae sunt, vsurae praestentur: locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio, ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est, quae in ingressu contractus facta sunt. † Idem responsum scio à PAPINIANO [et] si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat: ob hanc causam agi ex empto non posse: propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. Quod et in omnibus bonae fidei Judiciis erit dicendum. † Sed ex parte rei locum habebit pactum: quia solent et ea pacta, quae postea interponuntur, parere exceptiones.

*) L. 65. et 79. de contrah. E. V. L. 16. de in diem addict. L. 6. de leg. commiss. L. 6. §. 1. de act. emt. vend.

§. 6. Adeo autem bonae fidei judiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, vt constet, in emptione, caeterisque bonae fidei judiciis, re nondum secuta, posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non et pars ejus pactione mutari potest? Et haec ita POMPONIVS libro sexto ad Edictum scribit. † Quod cum est, [etiam] ex parte agentis pactio locum habet, vt et ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione: nam si potest tota res tolli, cur non et reformari; vt quodammodo quasi renouatus contractus videatur? quod non insubtiliter dici potest. † Vnde illud aeque non reprobo, quod POMPONIVS libris lectionum probat: posse in parte recedi pacto ab emptione: quasi repetita partis emptione. † Sed cum duo heredes emptori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, vt ab emptione recederetur: ait JVLIANVS valere pactionem, et dissolui pro parte emptionem: quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Vtrumque itaque recte placet, et quod JVLIANVS, et quod POMPONIVS [ait].

§. 7. Ait Praetor: Pacta conuenta, quae neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta Principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, seruabo.

§. 8. Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. † In rem sunt, quoties generaliter paciscor, ne petam: in personam, quoties, ne à persona petam, id est, ne à Lucio Titio petam. † Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non minus ex verbis, quam ex mente conuenientium aestimandum est: plerumque enim (vt et PEDIVS ait) persona pacto inseritur, non vt personale pactum fiat, sed vt demonstretur, cum quo pactum factum est.

§. 9. Dolo malo ait Praetor pactum se non seruaturum. Dolus malus fit calliditate, et fallacia: [et] vt ait PEDIVS, dolo malo pactum fit, quoties circumscribendi alterius causa, aliud agitur, et aliud agi simulatur.

§. 10. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil Praetor adjicit. Sed eleganter LABEO ait, hoc aut iniquum esse, aut supernacuum: iniquum, si, quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: supernacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo et fraus.

§. 11. Siue autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactum dolo malo aliquid factum est: nocebit exceptio, propter haec verba Edicti, neque fiat.

§. 12. Quod fere nouissima parte pactorum ita solet inseri, rogauit Titius, spopondit Maeuius: haec verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adpro-

adprobetur, quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum pacifcentium.

§. 13. Si pacifcar, ne [pro] judicati, vel incenfarum aedium agatur: hoc pactum valet.

§. 14. Si pacifcar, ne operis noui nunciationem exfequar: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re Praetoris imperium verfetur: LABEO autem distinguit, vt, si ex re familiari operis noui nunciatio fit facta, liceat pacifci: si de re publica, non liceat: quae distinctio vera est. Et in caeteris igitur omnibus ad Edictum Praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laefionem fed ad rem familiarem refpiciunt, pacifci licet. † Nam et de furto pacifci Lex permittit.

§. 15. Sed et si quis pacifcatur, ne depositi agat: fecundum POMPONIVM; valet pactum. † Item si quis pactus fit, vt ex caufa depositi omne periculum praeftet: POMPONIVS ait, pactionem valere: nec, quasi contra juris formam factam, non effe feruandam.

§. 16. Et generaliter, quoties pactum à jure communi remotum est, feruari hoc non oportet *): nec legari: nec jusjurandum de hoc adactum, ne quis agat, feruandum, MARCELLVS libro fecundo Digestorum fcribit: et si stipulatio fit interposita de his, pro quibus pacifci non licet, feruanda non est, fed omnimodo refcindenda.

*) add. §. 7. h. L. L. 27. §. 4. h. t. L. 26. de V. O.

§. 17. Si ante aditam hereditatem pacifcatur quis cum creditoribus, vt minus foluatur: pactum valiturum est.

§. 18. Sed si feruus fit, qui pacifcitur, priusquam libertatem et hereditatem adipifcatur, quia fub conditione heres fcriptus fuerat: non profuturum pactum, VINDIVS fcribit. MARCELLVS autem libro octauo decimo Digestorum, et fuum heredem, et feruum neceffarium pure fcriptos, pacifcentes, priusquam fe immifceant, putat recte pacifci: quod verum est. † Idem et in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. † Sed si quis, vt fupra retulimus, in feruitute pactus est, negat MARCELLVS, quoniam non folet ei proficere, si quid in feruitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. † Sed an [vel] doli ei profit exceptio, quaeritur? MARCELLVS in fimilibus fpeciebus, licet antea dubitauit, tamen admifit: vtputa filiusfamilias heres institutus, pactus est cum creditoribus, et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum poffe vti exceptione. † Idem probat, et si filius viuo patre cum creditoribus paternis pactus fit: nam et hic doli exceptionem profuturam. † Imo et in feruo doli exceptio non est refpuenda.

§. 19. Hodie tamen, ita demum pactio hujusmodi creditoribus obest, si conuenerint in vnum, et communi confenfu declarauerint, quota parte debiti contenti fint: si vero diffentiant, tunc Praetoris partes neceffariae funt, qui decreto fuo fequetur majoris partis voluntatem.

8. PAPINIANVS *lib.* 10. *Refponforum.*

Majorem effe partem, pro modo debiti, non pro numero perfonarum placuit. Quod si aequales fint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. In numero autem pari creditorum, auctoritatem ejus fequetur Praetor, qui dignitate inter eos praecellit. Sin autem omnia vndique in vnam aequalitatem concurrant, humanior fententia à Praetore eligenda est: hoc enim ex Diui MARCI refcripto colligi potest.

9. PAVLVS *lib.* 62. *ad Edictum*

Si plures fint, qui eandem actionem habent: vnius loco habentur. † Vtputa, plures funt rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum nomina fimul facta funt: vnius loco numerabuntur; quia vnum debitum est. † Et cum tutores pupilli creditoris plures conueniffent, vnius loco numerantur: quia vnius pupilli nomine conuenerant. † Necnon et vnus tutor plurium pupillorum nomine vnum debitum praetendentium, si conuenerit, placuit vnius loco effe: nam difficile est, vt vnus homo duorum vicem fustineat: nam nec is, qui plures actiones habet aduerfus eum, qui [vnam actionem habet, plurium perfonarum loco accipitur.

§. 1. Cumulum debiti [et] ad plures fummas referemus, si vni forte minutae fummae centum aureorum debeantur, alii vero vna fumma aureorum quinquaginta: nam in hunc cafum fpectabimus fummas plures: quia illac excedunt in vnam fummam coadunatae. §. 2. Summae autem applicare debemus etiam vfuras.

10. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Refcriptum [autem] Diui MARCI fic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. Quid ergo si quidam abfentes fint? num exemplum praefentium abfentes fequi debeant? Sed an et priuilegiariis abfentibus haec pactio noceat, eleganter tractatur: si modo valet pactio et contra abfentes. Et repeto, ante formam à Diuo MARCO datam Diuum PIVM refcripfiffe, fifcum quoque in his cafibus, in quibus hypothecas non habet, et caeteros priuilegiarios exemplum creditorum fequi oportere. Haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conferuanda funt.

§. 1. Si pacto fubjecta fit poenae stipulatio, quaeritur, vtrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio? SABINVS putat, quod est verius, vtraque via vti poffe, prout elegerit, qui stipulatus est: si tamen ex caufa pacti exceptione vtatur, aequum erit accepto eum stipulationem ferre.

§. 2. Plerumque folemus dicere, doli exceptionem fubfidium effe pacti exceptionis, quosdam denique, qui exceptione pacti vti non poffunt, doli exceptione vfuros, et JVLIANVS fcribit, et alii plerique confentiunt: vtputa, si procurator meus pacifcatur, exceptio doli mihi proderit, vt TREBATIO videtur: qui putat, ficuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodeffe.

11. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Quia et folui ei potest.

12. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Nam et nocere constat; fiue ei mandaui, vt pacifceretur, fiue omnium rerum mearum procurator fuit: vt et PVTEOLANVS lib. 1. Adfefforiorum fcribit: cum placuit, eum etiam rem in judicium deducere.

13. PAVLVS *lib.* 3. *ad Plautium.*

Sed si tantum ad actionem procurator factus fit, conuentio facta domino non nocet: quia nec folui poffit.

§. 1. Sed si in rem fuam datus fit procurator, loco domini habetur *): et ideo feruandum erit pactum conuentum.

*) L. 25. et 55. de procur.

14. VLPIANVS *lib.* 4 *ad Edictum.*

Item magistro focietatum pactum et prodeffe et obeffe constat.

15. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Tutoris quoque (vt fcribit JVLIANVS) pactum pupillo prodest.

16. VLPIANVS *lib* 4. *ad Edictum.*

Si cum emptore hereditatis pactum fit factum, et venditor hereditatis petat: doli exceptio nocet, nam ex quo refcriptum est à Diuo PIO, vtiles actiones emptori hereditatis dandas, merito

merito aduerfus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius vti poteft.

§. 1. Sed et fi inter dominum rei venditae, et emptorem conueniffet, vt homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit: petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

17. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Si tibi decem dem, et pacifcar, vt viginti mihi debeantur: non nafcitur obligatio vltra decem: re enim non poteft obligatio contrahi, nifi quatenus datum fit.

§. 1. Quaedam actiones per pactum ipfo jure tolluntur: vt injuriarum, item furti.

§. 2. De pignore *) Jure honorario nafcitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quoties pacifcor, ne petam.

*) L. 17. de pignor.

§. 3. Si quis pacifcatur, ne à fe petatur [fed vt ab herede petatur] heredi exceptio non proderit.

§. 4. Si pactus fim, ne à me, neue à Titio petatur: non proderit Titio, etiamfi heres extiterit: quia ex poftfacto id confirmari non poteft. Hoc JVLIANVS fcribit in patre, qui pactus erat, ne à fe, neue à filia peteretur: cum filia patri heres extitiffet.

§. 5. Pactum conuentum cum venditore factum, fi in rem conftituatur, fecundum plurium fententiam et emptori prodeft: et hoc jure nos vti POMPONIVS fcribit, fecundum SABINI autem fententiam, etiamfi in perfonam conceptum eft, et in emptorem valet: qui hoc effe exiftimat, etfi per donationem fucceffio facta fit.

§. 6. Cum poffeffor alienae hereditatis pactus eft: heredi, fi euicerit, neque nocere, neque prodeffe, plerique putant.

§. 7. Filius, feruusue, fi pacifcantur, ne à patre dominoue petatur.

18. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

[Siue de eo pacifcantur, quod cum ipfis; fiue de eo, quod cum patre dominoue contractum eft:]

19. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Adquirent exceptionem. Idem eft et in his, qui bona fide feruiunt. §. 1. Item, fi filiusfamilias pactus fuerit, ne à fe petatur: proderit ei, et patri quoque, fi de peculio conueniatur;

20. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Vel de in rem verfo; vel is quafi defenfor filii, fi hoc maluerit, conueniatur:

21. PAVLVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Et heredi patris viuo filio, poft mortem vero filii nec patri, nec heredi ejus: quia perfonale pactum *) eft.

*) L. 17. §. 3. L. 25. §. 1. h. t.

§. 1. Quod fi feruus *), ne à fe peteretur, pactus fuerit, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus: Et fi in rem pacifcatur, proderit domino, et heredi ejus pacti conuenti exceptio: quod fi in perfonam pactum conceptum eft, tunc domino doli fupereft exceptio.

*) L. 14. de O. et A. L. 22. de R. J.

§. 2. Nos autem his, qui in noftra poteftate funt, pacifcendo prodeffe non poffumus: fed nobis id profuturum, fi nomine eorum conueniamur, PROCVLVS ait. Quod ita recte dicitur, fi in pacifcendo id actum fit. Caeterum fi pacifcar, ne à Titio petas, deinde actionem aduerfus me nomine ejus inftituas: non eft danda pacti conuenti exceptio, nam quod ipfi inutile eft, nec defenfori competit. JVLIANVS quoque fcribit, fi pater pactus fit, ne à fe, neue à filio petatur: magis eft, vt pacti exceptio filiofamilias danda non fit; fed doli profit.

§. 3. Filiafamilias pacifci poteft, ne de dote agat, cum fui juris effe coeperit.

§. 4. Item filiusfamilias de eo, quod fub conditione legatum eft, recte pacifcetur.

§. 5. In his, qui ejusdem pecuniae exactionem habent in folidum, vel qui ejusdem pecuniae debitores funt, quatenus alii quoque profit vel noceat pacti exceptio, quaeritur? Et, in rem pacta omnibus profunt, quorum obligationem diffolutam effe, ejus, qui pacifcebatur, interfuit: itaque debitoris conuentio fidejufforibus proficiet. *)

*) L. 32. h. t.

22. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Nifi hoc actum eft, vt duntaxat à reo non petatur, [à fidejuffore petatur]: tunc enim fidejuffor exceptione non vtetur.

23. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Fidejufforis autem conuentio nihil proderit reo: quia nihil ejus intereft, à debitore pecuniam non peti, imo nec confidejufforibus proderit: neque enim, quoquomodo cujusque intereft. Cum alio conuentio facta prodeft: fed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus eft, proficiat: ficut in reo promittendi, et his, qui pro eo obligati funt.

24. *Idem lib.* 3. *ad Plautium.*

Sed fi fidejuffor in rem fuam fpofpondit, hoc cafu fidejuffor pro reo accipiendus eft: et pactum cum eo factum, cum reo factum effe videtur.

25. *Idem lib.* 3. *ad Edictum.*

Idem in duobus reis promittendi, et duobus argentariis fociis.

§. 1. Perfonale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, LABEO ait.

§. 2. Sed quamuis fidejufforis pactum reo non profit: plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam, JVLIANVS fcribit.

26. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Videlicet fi hoc actum fit, ne à reo quoque petatur. † Idem et in confidejufforibus eft.

27 PAVLVS *lib.* 3 *ad Edictum.*

Si vnus ex argentariis fociis cum debitore pactus fit: an etiam alteri noceat exceptio? NERATIVS, ATILICINIVS, PROCVLVS, nec fi in rem pactus fit, alteri nocere: tantum enim conftitutum, vt folidum alter petere poffit. Idem LABEO: nam nec nouare alium poffe, quamuis ei recte foluatur. † Sic enim et his, qui in noftra poteftate funt, recte folui, quod crediderint, licet nouare non poffint: quod eft verum. † Idemque in duobus reis ftipulandi dicendum eft.

§. 1. Si cum reo ad certum tempus pactio facta fit, vltra neque reo, neque fidejuffori prodeft. Quod fi fine perfona [fua] reus pepigerit, ni à fidejuffore petatur: nihil id prodeffe fidejuffori quidam putant, quamquam id rei interfit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae et reo: Ego didici prodeffe fidejuffori exceptionem; non fic enim illi per liberam perfonam adquiri, quam ipfi, qui pactus fit, confuli videmur: quo jure vtimur.

§. 2. Pactus, ne peteret, poftea conuenit, vt peteret: *) prius pactum per pofterius elidetur: non quidem ipfo jure, ficut tollitur ftipulatio per ftipulationem, fi hoc actum eft; quia in ftipulationibus jus continetur, in pactis factum verfatur: et ideo replicatione exceptio elidetur. † Eadem ratione contingit, ne fidejufforibus prius pactum profit. † Sed fi pactum conuentum

tum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut injuriarum: non poterit postea pacifcendo, vt agere possit, agere: quia et prima actio fublata est, et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est, non enim ex pacto injuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. † Idem dicemus, et in bonae fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, veluti empti: non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. † Quod si non vt totum contractum tolleret, pactum conuentum intercessit, sed vt imminueret: posterius pactum potest renouare primum contractum. † Quod et in specie dotis actionis procedere potest: puta pactam mulierem, vt praesenti die dos redderetur, deinde pacisci, vt tempore ei legibus dato, dos reddatur; incipiet dos redire ad jus suum: nec dicendum est deteriorem conditionem dotis fieri per pactum, quoties enim ad jus, quod lex naturae ejus tribuit, de dote actio redit: non fit causa dotis deterior, sed formae suae redditur. Haec et SCAEVOLAE nostro placuerunt. *) L. 24. de O. et A.

§. 3. Illud nulla actione effici potest, ne dolus praestetur: quamuis si quis paciscatur, ne depositi agat, vi ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit.

§. 4. Pacta, quae turpem causam continent, non sunt obseruanda *): veluti si paciscar, ne furti agam, vel injuriarum, si feceris: expedit enim timere furti, vel injuriarum poenam. Sed post admissa haec, pacisci possumus. † Item, ne experiar interdicto vnde vi, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa, si pactum conuentum à re priuata remotum sit, non est seruandum. † Ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona: in alia re, aliaue persona noceat.

*) L. 15. de Condit. instit.

§. 5. Si cum decem mihi deberes, pepigero, ne à te viginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti vel doli exceptionem, placet. † Item, si cum viginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, vt tantum reliqua decem exigere debeam.

§. 6. Sed [si] stipulatus decem aut Stichum, [de] decem pactus sim, et petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum obstaturam: nam vt solutione, et petitione, et acceptilatione vnius rei tota obligatio solueretur: ita pacto quoque conuento de vna re non petenda interposito totam obligationem summoueri. Sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed Stichum praestetur: possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. † Idem est et si de Sticho non petendo conuenerit.

§. 7. Sed si generaliter mihi hominem debeas, et paciscar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo, pacti exceptio [mihi] opponetur; alium autem hominem si petam, recte agam.

§. 8. Item si pactus, ne hereditatem peterem, singulas res, vt heres, petam ex eo, quod pactum erit: pacti conuenti exceptio aptanda erit: quemadmodum si conuenerit, ne fundum peterem, et vsumfructum petam; aut, ne nauem aedificiumue peterem, et dissolutis his singulas res petam; nisi specialiter aliud actum est.

§. 9. Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videtur, ne peteretur.

§. 10. Seruus heredi post adituro nominatim pacisci non potest: quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conuentum factum sit, heredi adquiri potest.

28. CAJUS *lib. 1. ad Edictum Prouinciale.*

Contra juris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: veluti, si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, ne à debitore suo peteret, aut, ne intra certum tempus (veluti quinquennium) peteret: nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. † Ex diuerso autem si pupillus paciscatur, ne quod debeat, à se peteretur: ratum habetur pactum conuentum: quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est.

§. 1. Si curator furiosi, aut prodigi pactus sit, ne à furioso, aut prodigo peteretur: longe vtile est curatoris recipi pactiones: sed non contra.

§. 2. Si filius, aut seruus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum. Si vero in rem pacti sunt, id est, ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem dominumue: si liberam peculii administrationem habeant, et ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. Quod et ipsum non est expeditum, nam cum verum est, quod JULIANO placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi jus eum non habere: sequitur, vt, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conuentum. Quod si pro eo, vt ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

29. VLPIANUS *lib. 4. ad Edictum.*

Sin autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus est, valere CELSUS ait.

30. CAJUS *lib. 1. ad Edictum Prouinciale.*

In persona tamen filiifamilias videndum est, ne aliquando, et si pactus sit, ne ageret: valeat pactio: quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti injuriarum. Sed cum propter injuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet.

§. 1. Qui pecuniam à seruo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si à Titio petat, an exceptione pacti conuenti summoueri et possit et debeat, quia pactus videatur, ne à Titio petat: quaesitum est? JULIANUS ita summouendum putat, si stipulatori in dominum istius serui de peculio actio danda est: id est, si justam causam intercedendi seruus habuit: quia forte tantundem pecuniam Titio debuit. Quodsi quasi fidejussor interuenit, ex qua causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quominus à Titio petat. † Aeque nullo modo prohiberi eum debere, si eum seruum liberum esse credidisset.

§. 2. Si sub conditione stipulatus fuerim à te, quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si à Titio petam, exceptione pacti conuenti et possim et debeam summoueri? Et magis est, exceptionem non esse opponendam.

31. VLPIANUS *lib. 1. ad Edictum Aedilium Curulium.*

Pacisci contra Edictum Aedilium omnimodo licet: siue in ipso negotio venditionis gerendo conuenisset, siue postea.

32. PAULUS *lib. 3. ad Plautium.*

Quod dictum est, si cum reo pactum sit, vt non petatur, fidejussori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati judicio conueniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fidejusserit: dicendum est, non prodesse exceptionem fidejussori.

33. CELSUS *lib. 1. Digestorum.*

Auus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit, et pactus est, ne à se, neue à filio suo dos peteretur: si

si à coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non erit, filius vero exceptione conuentionis recte vtetur: quippe heredi consuli concessum est, nec quicquam obstat, vni tantum ex heredibus prouidere, si heres factus sit, caeteris autem non consuli.

34. MODESTINVS *lib. 5. Regularum.*

Jus agnationis non posse pacto repudiari, non magis, quam vt quis dicat, nolle suum esse, JVLIANI sententia est.

35. *Idem lib. 2. Responsorum.*

Tres fratres, Titius, et Maeuius, et Seja communem hereditatem inter se diuiserunt, instrumentis interpositis, quibus diuisisse maternam hereditatem dixerunt: nihilque sibi commune remansisse cauerunt: sed postea duo de fratribus, id est, Maeuius, et Seja, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtractam, cujus nulla mentio instrumento diuisionis continebatur. Quaero, an, post pactum diuisionis, de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio? MODESTINVS respondit, si agentibus ob portionem ejus, quod subreptum à Titio dicitur, generalis pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commissam ignorantes transegerunt, objiciatur: de dolo vtiliter replicari posse.

36. PROCVLVS *lib. 5. Epistolarum.*

Si cum fundum meum possides, conuenisset mihi tecum, vt ejus possessionem Attio traderes: vindicantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quam si aut jam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset, et per te non staret, quo minus traderes.

37. PAPIRIVS JVSTVS *lib. 2. de Constitut.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS rescripserunt, debitori Reipublicae à curatore permitti pecunias non posse: et cum Philippensibus remissae essent, reuocandas.

38. PAPINIANVS *lib. 2. Quaestionum.*

Jus publicum, priuatorum pactis mutari non potest.

39. *Idem lib. 5. Quaestionum.*

Veteribus placet, pactionem obscuram, vel ambiguam, venditori, et qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate legem apertius conscribere.

40. *Idem lib. 1. Responsorum.*

Tale pactum, profiteor te non teneri, non in personam dirigitur; sed, cum generale sit, locum inter heredes quoque *) litigantes habebit.

*) L. 9. de probat. L. 8. quib. mod. pign. solu. L. 38. pr. de V. O.

§. 1. Qui prouocauit, pactus est, intra diem certum pecunia, quam transegerat, non soluta, judicatis se satisfacturum: judex appellationis, nullo alio de principali causa discusso, justam conuentionem velut confessi sequetur.

§. 2. Post diuisionem bonorum, et aeris alieni, singuli creditores à singulis heredibus, non interpositis delegationibus, in solidum, vt conuenerat, vsuras acceptauerunt: actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendae non erunt: si non singuli, pro fide rei gestae, totum debitum singulis offerant.

§. 3. Pater, qui dotem promisit, pactus est, vt post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret: ea conuentio liberis à socero postea susceptis, et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, vt heredibus consulatur; et illo tempore, quo pater alios [filios] non habuit, in fratrem suum judicium supremum contulisse videatur.

41. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Intra illum diem debiti partem mihi si solueris, acceptum tibi residuum feram, et te liberabo; licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constitit.

42. *Idem lib. 17. Responsorum.*

Inter debitorem et creditorem conuenerat, vt creditor onus tributi praedii pignerati non agnosceret, sed ejus soluendi necessitas debitorem spectaret; talem conuentionem, quantum ad fisci rationem, non esse seruandam respondi, pactis etenim priuatorum formam juris fiscalis conuelli non placuit.

43. PAVLVS *lib. 5. Quaestionum.*

In emptionibus scimus, quid praestare debitor debeat, quidque ex contrario emptor, quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit.

44. SCAEVOLA *lib. 5. Quaestionum.*

Cum in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstineretur, tutor eum plerisque creditoribus decidit, vt certam portionem acciperent. [Idem curatores cum aliis fecerunt.] Quaero, an et tutor, idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat? Respondi, eum tutorem, qui caeteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

45. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Diuisionis placitum, nisi traditione, vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, vt nudum pactum, nulli prodesse poterit.

46. TRYPHONINVS *lib. 2. Disputationum.*

Pactum inter heredem et legatarium factum, ne ab eo satis accipiatur, cum in Semestribus relata est Constitutio Diui MARCI, seruari in hoc quoque defuncti voluntatem; validum esse constat: nec à legatario remissa heredi satisdatio per pactionem, ex poenitentia reuocari debet: cum liceat sui Juris persecutionem, aut spem futurae perceptionis, deteriorem constituere.

47. SCAEVOLA *lib. 1. Digestorum.*

Emptor praedii viginti cauerat se soluturum, et stipulanti spopoponderat: postea venditor cauit, sibi conuenisse, vt contentus esset tredecim, et vt ea intra praefinita tempora acciperet: debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est, si ea soluta intra praefinitum tempus non essent, vt ex prima cautione ab eo petitio esset. Quaesitum est, an cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, posse.

§. 1. Lucius Titius Cajum Sejum mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data, debitorem sibi constituit, et ab eo epistolam accepit in haec verba: Ex ratione mensae, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octoginta sex, et vsurae, quae competierint; summam aureorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi; si quod instrumentum à te emissum, [id est, scriptum] cujuscunque summae ex quacunque causa apud me remansit: vanum, et pro cancellato habebitur. Quaesitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Sejo nummulario mandauerat, vti patrono ejus trecenta redderet, an propter illa verba epistolae, quibus, omnes cautiones ex quocunque contractu vanae, et pro cancellato vt haberentur, cautum est, neque ipse, neque filii ejus, eo nomine conueniri possunt? Respondi,

spondi, si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, caeteras obligationes manere in sua causa.

48. CAJUS *lib.* 3. *ad Legem XII. Tab.*

In traditionibus rerum quodcunque pactum sit, id valere manifestissimum est *).

*) L. 20. §. 1. de Pact. dot.

49. VLPIANVS *lib.* 36. *ad Sabinum.*

Si quis crediderit pecuniam, et pactus sit, vt, quatenus facere possit debitor, eatenus agat: an pactum valeat? Et magis est, hoc pactum valere: nec enim improbum est, si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates.

50. *Idem lib.* 42. *ad Sabinum.*

Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati, [et] locati, et caeteris similibus hoc pactum, ne facias furem seruum meum: hoc est, ne sollicites, vt fur fiat, vt fugitiuus fiat; ne ita negligas seruum, vt fur efficiatur, sicut enim serui corrupti actio locum habet: ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos seruos pertinet.

51. *Idem lib.* 26. *ad Edictum.*

Si cum te ex causa legati debere [pacisci] debitori tuo existimas, pactus sis, ne ab eo peteres: neque jure ipso liberatur debitor, neque petentem summouebit exceptione conuentionis, vt Celsus Lib. XX. scribit.

§. 1. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum jussisti soluere Titio, cui legatum falso debere existimas, et debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum debitorem, neque ipsi aduersus suum, actionem peremptam.

52. *Idem lib.* 1. *Opinionum.*

Epistola, qua quis coheredem sibi aliquem [esse] cauit, petitionem nullam aduersus possessores rerum hereditariarum dabit.

§. 1. Si inter debitorem, et eum, qui fundum pigneratum à creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit placuit, vt, habita compensatione fructuum, solutoque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto quod defunctus fecit, fidem praestare debet.

§. 2. Pactum, vt, si quas summas propter tributiones praedii pignori nexi factas creditor soluisset, à debitore reciperet, et vt tributa ejusdem praedii debitor penderet, justum, ideoque seruandum est.

§. 3. De inofficioso patris testamento acturis, vt eis certa quantitas quoad viueret heres, praestaretur, pactus est; produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: rescriptum est, neque jure vllo, neque aequitate tale desiderium admitti.

53. *Idem lib.* 4. *Opinionum.*

Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est: pacisci autem, vt non quantitas eo nomine expensa cum vsuris licitis restituatur, sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit, non licet.

54. SCAEVOLA *apud Julianum lib.* 22. *Digestorum notat.*

Si pactus sum, ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intelligitur mora mihi fieri: mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.

55. JVLIANVS *lib.* 35. *Digestorum.*

Si debitor sit fructuarius, et paciscatur seruus, in quo vsumfructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem conditionem ejus facit. † Item [si] creditor esset fructuarius, et pactus esset, ne peteret; seruus autem fructuarius pacisceretur, vt peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, vtiliter ad petitionem admitteretur.

56. *Idem lib.* 6. *ad Minicium.*

Si conuenerit, ne dominus à colono quid peteret, et justa causa conuentionis fuerit: nihilominus colonus à domino petere potest.

57. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Qui in futurum vsuras à debitore acceperat, tacite pactus videtur, ne intra id tempus sortem petat.

§. 1. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti, ne ego petam, vel ne à te petatur: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, et ab herede tuo omnes petere poterimus.

58 NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

Ab emptione, venditione, locatione, conductione, caeterisque similibus obligationibus, quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur: si ea, quae me ex empto praestare tibi oporteret, praestitissem, et cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, vt rursus praestitis [mihi] à te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares; tuque mihi [ea] praestitisses: pretium te debere desinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. Nec quicquam interest, vtrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur: an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. † Illud plane conuentione, quae pertinet ad resoluendum id, quod actum est, perfici non potest, vt tu, quod jam ego tibi praestiti, contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur, vt à pristino negotio discedamus, quam vt nouae quaedam obligationes inter nos constituantur.

59. PAVLVS *lib.* 3. *Regularum.*

Per quos adquiri nobis stipulatione potest, per eosdem etiam pactis conuentis meliorem conditionem nostram fieri posse, placet.

60. PAPIRIVS JVSTVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Imperator ANTONINVS Avidio Cassio rescripsit: Si creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo, consequi: rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneae sint.

61. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat: aut, ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut, ne vicino inuito, praedium alienet *).

*) Arg. L. 55. §. 17. de V. O. L. 15. de Seruitut.

62. FVRIVS ANTHIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Si reus, postquam pactus sit à se non peti, pecuniam [ideoque coepit id pactum fidejussori quoque prodesse] pactus sit, vt à se peti liceat: an vtilitas prioris pacti sublata sit fidejussori, quaesitum est? Sed verius est, semel adquisitam fidejussori pacti exceptionem, vlterius [ei] inuito extorqueri non posse.

a) De TRANSACTIONIBVS.

(Dig. 2. T. 15.)

1. VLPIANVS *lib.* 50. *ad Edictum.*

Qui transigit: quasi de re dubia, et lite incerta, neque finita transigit: qui vero paciscitur: donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

2. *Idem lib. 74. ad Edictum.*

Transactum accipere quis potest, non solum si Aquiliana stipulatio fuerit subjecta, sed et si pactum conuentum fuerit factum.

3. SCAEVOLA *lib. 1. Digestorum.*

Imperatores ANTONINVS, et VERVS ita rescripserunt: Priuatis pactionibus non dubium est, non laedi jus caeterorum. Quare transactione, quae inter heredem, et matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse, neque manumissis, vel legatariis actiones suae ademptae. Quare quidquid ex testamento petunt, scriptum heredem conuenire debent: qui in transactione hereditatis, aut cauit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cauit, non debet negligentiam suam ad alienam injuriam referre.

§. 1. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, [et] postea codicilli reperti sunt: quaero, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat? Respondit, debere.

§. 2. Debitor, cujus pignus creditor distraxit, cum Maeuio, qui se legitimum creditoris heredem esse jactabat, minimo transegit; postea, testamento prolato, Septicium heredem esse apparuit: quaesitum est, si agat pignoratitia debitor cum Septicio, an is vti possit exceptione transactionis factae cum Maeuio, qui heres eo tempore non fuerit; possitque Septicius pecuniam, quae Maeuio, vt heredi, à debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub praetextu hereditatis acceptam? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non posse: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Maeuius gerens accepit.

4. VLPIANVS *lib. 46. ad Sabinum.*

Aquiliana stipulatio omnimodo omnes praecedentes obligationes nouat, et perimit: ipsaque perimitur per acceptilationem: et hoc jure vtimur, ideoque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur.

5. PAPINIANVS *lib. 1. Definitionum.*

Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quae ex consensu redditur: lites de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam interpretatio Prudentium fregit.

6. CAJVS *lib. 17. ad Edictum Prouinciale.*

De his controuersiis, quae ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti.

7. VLPIANVS *lib. 7. Disputationum.*

Et post rem judicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. §. 1. Si fidejussor conuentus, et condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fidejussor condemnatus: transactio valeat, quaeritur? Et puto valere: quasi omni causa et aduersus reum et aduersus fidejussorem dissoluta; si tamen ipse fidejussor condemnatus transegit, transactione non peremit rem judicatam; tamen eo: quod datum est, releuari rem judicatam oportet.

§. 2. Vsque adeo autem, quod datum est, etiamsi non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem judicatam, vt inde sit et dictum, et rescriptum circa alimentorum transactionem citra Praetoris auctoritatem factam, vt quod datum est, proficiat ad alimenta, ita vt si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praestetur; quod autem datum est, imputetur.

8. *Idem lib. 5. de omnibus Tribunalibus.*

Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facile transigerent, contenti modico praesenti; Diuus MARCVS oratione in Senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam [si] auctore Praetore facta. Solet igitur Praetor interuenire, et inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quae admitti debeat.

§. 1. Ejusdem Praetoris notio ob transactionem erit, siue habitatio, siue vestiarium, siue de praediis alimentum legabitur. §. 2. Haec Oratio pertinet ad alimenta; quae testamento vel codicillis fuerint relicta, [siue ad testamentum factis, siue ab intestato.] Idem erit dicendum et si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt relicta. Sed et si conditionis implendae gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. † Plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit et sine Praetore auctore transigi.

§. 3. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: Oratio locum habet. Sed et si non fuerint perpetuo relicta, sed vsque ad annos certos, idem est.

§. 4. Si integra quantitas alicui fuerit legata, vt ex vsuris ejus se alat, et mortis tempore pecunias restituat: non cessabit Oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum.

§. 5. Sed et si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita vt inde alimenta Sejo praestentur; magis est, vt transigere Titius possit: nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seji. † Idemque est, et si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta.

§. 6. Eam transactionem Oratio improbat, quae idcirco fit, vt quis repraesentatam pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra Praetoris auctoritatem transegerit, vt, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? Aut quid, si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? Quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? Et puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius [tali] transactione facit: noluit enim Oratio alimenta per transactionem intercipi. §. 7. Nihil autem interest, vtrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus.

§. 8. Vult igitur Oratio, apud Praetorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis; dein, de modo, tertio, de persona transigentium.

§. 9. In causa [hoc] erit requirendum, quae causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet Praetor. Causae fere hujusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua vrgeat praesentis pecuniae: aut si à pluribus ei alimenta relicta sint, et minutatim singulos conuenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, vt plures solent incidere, quae Praetori suadeant transactionem admittere.

§. 10. Modus quoque pecuniae quae in transactionem venit, aestimandus est: vtputa quantitas transactionis: nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur. Modus autem pro aetate ejus, qui transigit arbitrandus est, et valetudine: nam alias cum puero, alias cum juuene, alias cum sene transigi palam est: constat enim alimenta cum vita finiri.

§. 11. Sed et personarum contemplatio habenda est: hoc est, cujus vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt: vtrum frugi vitae [hi sint,] qui alias sufficere sibi possint; an sequioris, qui de alimentis pendeant. In persona ejus, à quo alimenta relicta sunt, haec erunt spectanda: in quibus sunt facultatibus, cujus propositi, cujus opinionis: tunc enim apparebit, numquid circumuenire velit eum, cum quo transigit.

§. 12.

§. 12. Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitatione, neque de vestiario transegisse: cum Diuus MARCVS specialiter etiam de istis transigi voluerit. §. 13. Sed et si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione vel caeteris inuitus transigere: poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem.

§. 14. De calceario quoque arbitrio Praetoris transigendum est. §. 15. Si vni pluribusue fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere: necesse est Praetorem de distractione ejus, et transactione arbitrari. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, et hi inter se transigant: sine Praetoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. † Idem est et si ager fuerit in alimenta obligatus, nam nec pignus ad hoc datum, inconsulto Praetore poterit liberari.

§. 16. Arbitratu Praetoris vel de vniuersis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere, plusquam manifestum est.

§. 17. Si Praetor aditus, citra causae cognitionem, transigi permiserit, transactio nullius erit momenti, Praetori enim ea res quaerenda commissa est, non negligenda, nec donanda. Sed et si non de omnibus inquisierit, quae Oratio mandat; hoc est de causa, de modo, de personis transigentium, dicendum est, quamuis de quibusdam quaesierit, transactionem esse irritam.

§. 18. Sed nec mandare ex hac causa jurisdictionem vel Praeses prouinciae, vel Praetor poterit. §. 19. Transactiones alimentorum etiam apud Procuratorem Caesaris fieri possunt, [scilicet] si à fisco petantur alimenta, secundum quae [et] apud Praefectos aerarii transigi poterit. §. 20. Si cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto Praetore non potest. ne circumueniatur Oratio, fingi enim lites poterunt, vt transactio etiam citra Praetoris fiat auctoritatem.

§. 21. Si eidem alimenta, et praeterea legatum praesenti die datum sit, et transactum fuerit citra Praetoris auctoritatem: id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod praesenti die datum est; superfluum, in alimentariam causam.

§. 22. Si quis de alimentis transegerit sine Praetoris auctoritate: id, quod datum est, in praeterita alimenta cedet, nec interest, tantum in quantitate sit debita, quantum datum est an minus, an plus: nam et si minus sit, adhuc tamen id, quod in solutum datum est, in praeterita alimenta imputabitur. Sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in id, quod factus sit locupletior, aequissimum erit in eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno damno esse locuples. §. 23. Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci: veluti salarium annuum, vel vsusfructus: transactio et sine Praetore fieri poterit. Caeterum, si vsusfructus modicus alimentorum vice sit relictus: dico transactionem citra Praetorem factam nullius esse momenti.

§. 24. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum, atque oleum, et caetera, quae ad victum necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transigere; siue annua, siue menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine Praetore transegerit, vt in vicem eorum nummum quotannis, vel quot mensibus acciperet, et neque diem, neque modum permutauit, sed tantum genus; vel ex contrario, si pactus fuerit, vt in generibus alimenta acciperet, quae in nummis ei relicta fuissent; vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutauit; vel locum permutauit, vt quae erant ei Romae alimenta relicta, in municipio, vel in prouincia acciperet, vel contra; vel personam [commutauit]; vt, quod, à pluribus erat acceptu-rus, ab vno acciperet; vel alium pro alio debitorem acceperit: haec omnia habent disceptationem Praetoris, et pro vtilitate alimentarii recipienda sunt.

§. 25. Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, et ita sit transactum sine Praetore, vt habitatio praestetur: valet transactio: quia fructus habitationis praestatur, licet ruinae, vel incendio subjecta transactio est. Per contrarium quoque, si pro habitatione, quae erat relicta, placuerit certam quantitatem praestari: transactio rata est et citra Praetorem.

9. *Idem lib.* 1. *Opinionum.*

Qui cum tutoribus suis de sola portione administratae tutelae suae egerat, et transegerat: aduersus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, praescriptione factae transactionis non summouetur.

§. 1. Transactio, quaecunque sit, de his tantum, de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur.

§. 2. Qui per fallaciam coheredis ignorans vniuersa, quae in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur, quam decipitur.

§. 3. Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum aduersariis pacto transegit; tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. † His tantum transactio obest, quamuis major annis viginti quinque eam interposuit, de quibus actum probatur: nam ea, quorum actiones competere [ei] postea compertum est, iniquum est perimi pacto; id de quo cogitatum non docetur.

10. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

De re filiorum, quos in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

11. *Idem lib.* 4. *ad Edictum.*

Post rem judicatam, etiamsi prouocatio non est interposita, tamen si negetur judicatum esse, vel ignorari potest, an judicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

12. CELSVS *lib.* 3. *Digestorum.*

Non est ferendus, qui generaliter in his, quae testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea censetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur: non improbe mihi dicturus videtur, de eo duntaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

13. AEMILIVS MACER *lib.* 1. *ad Legem vicesimam Hereditatum.*

Nulli Procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licet.

14. SCAEVOLA *lib.* 2. *Responsorum.*

Controuersia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est: quaero, creditores quem conuenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent: qui transactionem fecissent *, [* id obseruandum de aere alieno, quod inter eos conuenisset]. Si alii creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam vterque in transactione expresserit, vtilibus conueniendus est.

15. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subjici solet: sed consultius est, huic poenalem quoque stipulationem subjungere: quia rescisso forte pacto, poena ex stipulatu peti potest.

16. HERMOGENIANVS *lib.* I. *Juris Epitomarum.*

Qui fidem licitae transactionis rupit, non exceptione tantum summouebitur, sed et poenam, quam si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat, praestare cogetur.

17. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Venditor hereditatis, emtori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emtor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. † Idem respondendum est, et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

De Verborvm Significatione.

219. PAPINIANVS *lib.* 2. *Responsorum.*

In *conuentionibus* contrahentium *voluntatem potius, quam verba* spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredem ejus, qui suscepit, pertineret: jus heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

229. PAVLVS *lib. sing. de tacitis Fideicommissis.*

Transacta finitaue intelligere debemus, non solum quibus controuersia fuit, sed etiam, quae sine controuersia sint possessa.

230. *Idem lib. singulari ad SC. Orphitianum.*

Vt sunt judicio terminata, *transactione* composita, longioris temporis silentio finita.

Regvlae Jvris.

76. PAPINIANVS *lib.* 24. *Quaestionum.*

In totum omnia, quae *animi destinatione agenda* sunt, non nisi vera et *certa scientia* perfici possunt.

96. MAECIANVS *lib.* 12. *Fideicommiss.*

In *ambiguis* orationibus maxime *sententia* spectanda [est] *ejus, qui eas protulisset.*

143. VLPIANVS *lib.* 62. *ad Edictum.*

Quod *ipsis, qui contraxerunt, obstat: et successoribus* eorum obstabit.

73. §. 4. QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA *libro singulari* ὅρων.

Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam *alteri cauere* potest.

74. PAPINIANVS *lib.* I. *Quaestionum.*

Non debet *alteri per alterum iniqua conditio* inferri.

75. *Idem lib.* 3. *Quaestionum.*

Nemo potest *mutare consilium suum in alterius injuriam.*

116. VLPIANVS *lib.* II. *ad Edictum.*

Nihil *consensui* tam contrarium est, qui ac bonae fidei judicia sustinet, quam *vis,* atque *metus:* quem comprobare, contra bonos mores est, §. I. *Non capitur, qui jus publicum* sequitur. §. 2. Non videntur, qui *errant,* consentire.

195. MODESTINVS *lib.* 7. *Differentiarum.*

Expressa nocent, non expressa non nocent.

31. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Verum est, *neque pacta,* neque stipulationes *factum posse tollere:* quod enim *impossibile* est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, vt vtilem actionem aut factum efficere possit.

5. PAVLVS *lib.* 2. *ad Sabinum.*

In negotiis contrahendis alia causa habita est *furiosorum,* alia eorum, qui fari possunt, quamuis actum rei non intelligerent: nam *furiosus* nullum negotium contrahere potest: *pupillus* omnia, *tutore auctore* agere potest.

40. POMPONIVS *lib.* 34. *ad Sabinum.*

Furiosi vel ejus, cui bonis interdictum sit, *nulla voluntas* est.

182. PAVLVS *lib.* 3. *ad Vitellium.*

Quod *nullius esse potest,* id vt alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

124. *Idem lib.* 16. *ad Edictum.*

Vbi non voce, sed *praesentia* opus est, *mutus,* si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in *surdo:* hic quidem [et] respondere potest. §. I. *Furiosus absentis* loco est: et ita Pomponivs lib. I. Epistolarum scribit.

50. *Idem lib.* 39. *ad Edictum.*

Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.

109. *Idem lib.* 5. *ad Edictum.*

Nullum crimen patitur is, *qui non prohibet,* cum prohibere [non] potest.

145. VLPIANVS *lib.* 66. *ad Edictum.*

Nemo videtur *fraudare* eos, *qui sciunt et consentiunt.*

142. PAVLVS *lib.* 56. *ad Edictum.*

Qui *tacet,* non vtique fatetur: sed tamen verum est, *eum non negare.*

3. VLPIANVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Ejus est *non nolle,* qui potest *velle.*

4. *Idem lib.* 6. *ad Sabinum.*

Velle non creditur, *qui obsequitur imperio patris,* vel domini.

AD TIT. XXIV.

De CONTRAHENDA EMPTIONE, et de Pactis inter Emptorem, et venditorem compositis, et QVAE RES VENIRE non possvnt.

(Dig. 18. T. I.)

I. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Origo emendi vendendique à permutationibus coepit, olim enim non ita erat nummus: neque aliud merx, aliud pretium vocabatur: sed vnusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum; vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, vt, cum tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cujus publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum, aequalitate quantitatis subueniret: ea

ea [que] materia forma publica percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate: nec vltra merx vtrumque, sed alterum pretium vocatur.

§. 1. Sed, an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur: veluti, si ego togam dedi, vt tunicam acciperem? SABINVS et CASSIVS esse emptionem et venditionem putant: NERVA et PROCVLVS permutationem, non emptionem hoc esse. SABINVS HOMERO teste vtitur, qui exercitum Graecorum aere, ferro, hominibusque vinum emere refert illis versibus:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

id est,

Hinc quidem vinum emebant comati Achiui:
Alii quidem aere, alii autem splendido ferro,
Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,
Alii autem mancipiis. ——

Sed hi versi · permutationem significare videntur, non emptionem, sicut illi:

Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν,

id est,

Hinc rursus Glauco Saturnius mentes exemit Jupiter,
Qui cum Tydide Diomede arma mutauit.

Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem Poeta dicit:

- - - - - - πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.

id est,

- - - - - emit possessionibus suis.

Sed verior est NERVAE et PROCVLI sententia: nam vt aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, vter emptor, vter venditor sit. §. 2. Est autem emptio juris gentium: et ideo consensu peragitur: et inter absentes contrahi potest, et per nuncium, et per literas *). *) L. 2. §. 2. de O. et A.

2. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Sabinum.*

Inter patrem et filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest.

§. 1. Sine pretio nulla venditio est *). Non autem pretii numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis **) habitam emptionem.

*) Arg. L. 1. §. 2. de Rer. permut. L. 4. de Pign. L. 4. de Fide instrum.

**) L. 41. pr. de R. V. L. 4. §. 3. de in diem addict.

3. *Idem lib.* 28. *ad Sabinum.*

Si res ita distracta sit, vt si displicuisset, inempta esset, constat non esse sub conditione distractam, sed resolui emptionem sub conditione.

4. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Et liberi hominis, et loci sacri, et religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si ab ignorante emitur.

5. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Quia difficile dignosci potest liber homo à seruo.

6. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Sed CELSVS filius ait, hominem liberum scientem te emere non posse, nec cujuscunque rei, [si] scias alienationem [non] esse: vt sacra, et religiosa loca; aut quorum commercium non sit *), vt publica, quae non in pecunia populi, sed in publico vsu habeantur, vt est Campus Martius. §. 1. Si fundus annua, bima, trima, die, ea lege venisset, vt si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret, et vt, si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, et [vt] quanti minoris postea alii venisset, vt id emptor venditori praestaret: ad diem pecunia non soluta, placet venditori ex vendito eo nomine actionem esse, nec conturbari debemus, quod inempto fundo facto dicatur actionem ex vendito futuram esse: † in emptis enim et venditis potius id, quod actum, quam id, quod dictum sit, sequendum est, et cum lege id dictum sit, apparet hoc duntaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset: non vt omnis obligatio empti et venditi vtrique solueretur.

*) L. 22. L. 73. h. t.

§. 2. Conditio, quae initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest: sicuti etiam abiri tota emptione potest, si nondum impleta sunt, quae vtrinque praestari debuerunt.

7. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Haec venditio serui, si rationes domini computasset arbitrio, conditionalis est: † conditionales autem venditiones *) tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio. Sed vtrum haec est venditionis conditio, si ipse dominus putasset suo arbitrio? an vero, si arbitrio viri boni? nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, si voluerit; vel stipulanti sic spondeat, si voluero, decem dabo, neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus **). Placuit itaque veteribus, magis in viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini, si igitur rationes potuit accipere, nec accepit: vel accepit, fingit autem se non accepisse: impleta conditio emptionis est, et ex empto venditor conueniri potest.

*) L. 10. §. 4. de jur. dot. L. 99. de Cond. et demonstr. L. 73. pr. de V. O. Arg. L. 4. §. 2. de Pact.

**) L. 35. §. 1. h. t. L. 22. de P. V. L. 2. §. 3. de eo quod cert. Loc. L. 108. §. 1. de V. O.

§. 1. Hujusmodi emptio, quanti tu eum emisti, quantum pretii in arca habeo, valet: nec enim incertum est pretium tam euidenti venditione; magis enim ignoratur, quanti emptus sit; quam in rei veritate incertum est.

§. 2. Si quis ita emerit, est mihi fundus emptus centum, et quanto pluris eum vendidero, valet venditio, et statim impletur; habet enim certum pretium, centum: augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum vendiderit.

8. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Nec emptio, nec venditio sine re, quae veneat, potest intelligi. Et tamen fructus, et partus futuri recte emuntur; vt, cum editus esset partus, jam tunc *) [cum contractum esset negotium,] venditio facta intelligatur: sed si id egerit venditor, ne nascantur **), aut ne fiant, ex empto agi posse. *) L. 12. de act. E. V.

**) v. L. 99. de Cond. et demonstr. L. 73. de V. O.

§. 1. Aliquando tamen et sine re venditio intelligitur: veluti, cum quasi alea emitur: quod fit, cum captus piscium, vel auium, vel missilium emitur, emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei emptio est, et quod missilium nomine eo casu captum est, si euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur: quia id actum intelligitur.

*) L. 11. §. 5. de A. E. V. v. L. 8. §. vlt. de Peric. et commod. rei vend.

9. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

In venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est. Caeterum siue in ipsa emptione dissentient, siue in pretio, siue in quo alio, emptio imperfecta est *). Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est **). † Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem.

*) Arg. L. 18. de reb. cred. L. 36. de A. R. D. L. 14. L. 41. §. 1. h. t.

**) Non obst. L. 5. §. 4. de V. O. L. 52. locat. L. 5. §. f. Mandat.

§. 1. Si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio et venditio: † nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat *).

*) L. 80. de judic. L. 5. §. 4. de R. V. L. 4. pr. de Legat. 1. L. 17. pr. et §. 1. de Cond. et demonstr. L. 32. de V. O.

§. 2. Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, vt puta, si acetum pro vino veneat, aes pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit? MARCELLVS scripsit lib. 6. Digestorum, emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope οὐσία, id est, substantia est; si modo vinum acuit: caeterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, vt embamma, id est, intinctus, aliud pro alio venisse videtur, in caeteris autem nullam esse venditionem puto, quoties in materia erratur.

10. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Aliter, atque si aurum quidem fuerit, deterius autem, quam emptor existimaret: *) tunc enim emptio valet.

*) L. 14. h. t.

11. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Alioquin quid dicemus, si coecus emptor fuit; vel si in materia erratur? vel in minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensit, qui non vidit?

§. 1. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier, emptio valebit: in sexu enim non est erratum. † Caeterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

12. POMPONIVS *lib.* 31. *ad Quintum Mucium.*

In hujusmodi autem quaestionibus personae ementium et vendentium spectari debent, non eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si seruus meus, vel filius, qui in mea potestate est, me praesente, suo nomine emat, non est quaerendum, quid ego existimem, sed quid ille, qui contrahit.

13. *Idem lib.* 9. *ad Sabinum.*

[Sed] si seruo meo, vel ei, cui mandauero, vendas sciens fugitiuum, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent: vtputa, si et ego me vendere aurum putarem, et tu emere, cum aes esset; vtputa, coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito vni heredi vendidissent, eaque inuenta esset magna ex parte aenea? Venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit: nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio; si autem aes pro auro veneat, non valet *).

*) v. L. 1. §. f. de pign. Act. L. 22. de V. O.

15. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Etsi consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse desierit, nulla emptio est.

§. 1. Ignorantia emptori prodest, quae non in supinum hominem cadit *).

*) L. 8. §. 1. ad L. Aquil. L. 5. de R. C. L. pen. de SC. Maced. L. 38. de A. v. O. H. L. 7. §. 2. pro Emt. L. 48. pr. de Fidej.

§. 2. Si rem meam mihi ignoranti vendideris, et jussu meo alii tradideris, non putat POMPONIVS, dominium meum transire: quoniam non [hoc] mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire, et ideo etiam si donaturus mihi rem meam, jussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

16. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Suae rei emptio non valet, siue sciens, siue ignorans emi: sed si ignorans emi, quod soluero, repetere potero, quia nulla obligatio fuit. §. 1. Nec tamen emptioni obstat, si in ea re vsusfructus *) duntaxat ementis sit.

*) Arg. L. 25. de V. S.

17. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Officio tamen judicis pretium minuetur.

18. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere.

§. 1. Si seruus domini jussu, in demonstrandis finibus agri vendidi, vel errore, vel dolo plus demonstrauerit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit. Et idem ALFENVS scripsit de vacua possessione per seruum tradita.

19. *Idem lib.* 31. *ad Quintum Mucium.*

Quod vendidi, non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisfactione.

20. *Idem lib.* 9. *ad Sabinum.*

SABINVS respondit: si quam rem nobis fieri velimus [etiam,] veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem, vt nihil aliud, quam pecuniam daremus, emtionem videri: nec posse vllam locationem esse, vbi corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret, aliter atque si aream darem, vbi insulam aedificares: quoniam tunc à me substantia proficiscitur.

21. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

LABEO scripsit, obscuritatem pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

*) L. 33. h. t. L. 26. L. 155. pr. et 172. de R. J. L. 39. de pact. L. 38. §. 18. L. 99. de V. O. obst. L. 110. ibid.

22. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Hanc legem venditionis, si quid sacri, vel religiosi est, ejus venit nihil, superuacuum non esse, sed ad modica loca pertinere. Caeterum, si omne religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emptionem:

23. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Et quod soluerit eo nomine, emptor condicere potest.

24. VL-

24. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

In modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus sacer, vel religiosus veniit, sed emptioni majoris partis accessit.

25. *Idem lib.* 34. *ad Sabinum.*

Si ita distrahatur, illa, aut illa res, vtram eliget venditor, haec erit empta. §. 1. Qui vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: vt cogitur, qui fundum stipulanti spospondit. *) L. 75. §. f. de V. O. v. L. 9. L. 36. pr. et §. 1. de pign. act.

26. POMPONIVS *lib.* 17. *ad Sabinum.*

Si sciens emam ab eo, cui bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, vt ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero, dissimiliter atque si à debitore, sciens creditorem fraudari emero.

27. PAVLVS *lib.* 8. *ad Sabinum.*

Qui à quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit: at, qui sine tutoris auctoritate à pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere; vt [et] SABINVS scripsit.

28. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Rem alienam *) distrahere quem posse, nulla dubitatio est: nam emptio est et venditio: sed res emptori auferri potest.

*) L. 68. pro Soc. L. 13. §. 17. de act. emt. arg. L. 13. §. 8. de hered. petit. non obst. L. 34. §. 3. h. t.

29. *Idem lib.* 43. *ad Sabinum.*

Quoties seruus venit, non cum peculio distrahitur: et ideo, siue non sit exceptum, siue exceptum sit, ne cum peculio veneat, non cum peculio distractus videtur. Vnde si qua res fuerit peculiaris à seruo subrepta, condici potest, videlicet quasi furtiua: hoc ita, si res ad emptorem peruenerit:

30. *Idem lib.* 32. *ad Edictum.*

Sed ad exhibendum agi posse nihilominus, et ex vendito, puto.

31. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Sabinum.*

Sed et si quid postea accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus, et quod ex operis vicarii perceptum est.

32. VLPIANVS *lib.* 44. *ad Sabinum.*

Qui tabernas argentarias, vel caeteras, quae in solo publico sunt, vendit, non solum, sed jus vendit: cum istae tabernae publicae sunt, quarum vsus ad priuatos pertinet.

33. POMPONIVS *lib.* 33. *ad Sabinum.*

Cum in lege venditionis ita sit scriptum, flumina, stillicidia, vti nunc sunt, vt ita sint, nec additur, quae flumina, vel stillicidia: primum spectari oportet, quid acti sit; si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori nocet: ambigua enim oratio est. *) L. 3. de reb. cred. L. 34. de R. J.

34. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Si in emptione fundi dictum sit, accedere Stichum seruum, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit: nihilominus fundi venditionem valere constat. Sed LABEO ait, eum Stichum deberi, quem venditor intellexerit. Nec refert, quanti sit accessio, siue plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus: plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus; sicut, cum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur. *) arg. L. 10. de jur. codicill. L. 44. de V. et P. substit.

§. 1. Omnium rerum, quas quis habere, vel possidere, vel persequi potest, venditio recte fit; quas vero natura, vel gentium jus, vel mores ciuitatis *) commercio exuerunt, earum nulla venditio est.

*) L. 103. de V. O. L. 1. §. 9. de O. et A. L. 3. si quadrup. paup. fec. dic.

§. 2. Liberum hominem scientes emere non possumus: sed nec talis emptio, aut stipulatio admittenda est, cum seruus erit: quamuis dixerimus, futuras res emi posse: nec enim fas est, ejusmodi casus exspectare.

§. 3. Item, si et emptor, et venditor scit furtiuum esse quod venit, à neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor: nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi vltro quod conuenerit, praestet. Quod si venditor scit, emptor ignorauit, vtrimque obligatio contrahitur. Et ita POMPONIVS quoque scribit.

§. 4. Rei suae emptio tunc valet, cum ab initio agatur, vt possessionem emat, quam forte venditor habuit, et in judicio possessionis potior esset. §. 5. Alia causa est degustandi, alia metiendi, gustus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat: mensura vero non eo proficit, vt aut plus, aut minus veneat, sed vt appareat, quantum ematur.

§. 6. Si emptio ita facta fuerit, est mihi emptus Stichus, aut Pamphilus: in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut in stipulationibus: sed vno mortuo, qui superest, dandus est: et ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit, sed et si pariter decesserunt, pretium debebitur: vnus enim vtique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio ejus commissum sit, vt, quem voluisset, emptum haberet; non et illud, an emptum haberet.

§. 7. Tutor rem pupilli emere non potest *): idemque porrigendum est ad similia, id est, ad curatores, procuratores, et qui negotia aliena gerunt.

*) v. L. 5. §. 2. 3. de auctor. tut. L. 56. de admin. tut. L. 78. §. 1. h. t.

35. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Quod saepe arrhae nomine pro emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arrha conuentio nihil proficiat: sed vt euidentius probari possit, conuenisse de pretio. *)

*) L. 11. §. 6. de act. emt. vend. L. 5. §. 15. de instit. act.

§. 1. Illud constat, imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: Quanti velis, quanti aequum putaueris, [quanti aestimaueris,] habebis emptum

§. 2. Veneni mali quidam putat non contrahi emptionem: quia † nec societas, aut mandatum flagitiosae rei, vllas vires habet, quae sententia potest sane vera videri de his, quae nullo modo, adjectione alterius materiae, vsu nobis esse possunt: de his vero, quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, vt ex his antidoti, et alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest.

§. 3. Si quis amico peregre eunti mandauerit, vt fugitiuum seruum quaerat, et si inuenerit, vendat: nec ipse contra Senatusconsultum committit, quia non vendidit, neque amicus ejus, quia praesentem vendit; emptor quoque, qui praesentem emit, recte negotium gerere intelligitur.

§. 4. Si res vendita per furtum perierit, prius animaduertendum erit, quid inter eos de custodia rei conuenerat. Si nihil appareat conuenisse, talis custodia desideranda est à venditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet: quam si praestiterit, et tamen rem perdidit, securus esse debet, vt tamen [scilicet] vindicationem rei et condictionem exhibeat emptori,

emptori, vnde videbimus in personam ejus, qui alienam rem vendiderit, cum is nullam vindicationem, aut condictionem habere possit: ob id ipsum damnandus est; quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre.

§. 5. In his, quae pondere, numero, mensurave constant *): (veluti frumento, vino, oleo, argento,) modo ea seruantur, quae in caeteris, vt simul atque de pretio conuenerit, videatur perfecta venditio, modo vt, etiam si de pretio conuenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam si admensa, adpensa, adnumerataue sint. Nam si omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque esset, vno pretio venierit: idem juris est, quod in caeteris rebus. Quod si vinum ita venierit, vt in singulas amphoras; item oleum, vt in singulas metretas; item frumentum, vt in singulos modios; item argentum, vt in singulas libras certum pretium diceretur: quaeritur, quando videatur emptio perfici? Quod similiter scilicet quaeritur et de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum? SABINVS et CASSIVS tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensaue sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, vt in singulas metretas, aut in singulos modios, quos, quasne admensus eris; aut in singulas libras, quas adpenderis; aut in singula corpora, quae adnumeraueris.

*) L. 4. §. 1. 2. de peric. et comm. rei vend.

§. 6. Ergo et si grex venierit: si quidem vniuersaliter vno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio conuenerit: si vero [in] singula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime tractauimus. §. 7. Sed et si ex dolcario pars vini venierit, veluti metretae centum: verissimum est, (quod et constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. Nec interest, vnum pretium omnium centum metretarum an semel dictum sit, an in singulos eos.

§. 8. Si quis in vendendo praedio confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus non esset, teneri venditorem.

36. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Edictum.*

Cum in venditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus, non videtur vendere. *)

*) L. 38. h. t. L. 5. locat. L. 31. §. 4. de donat. inter V. et U. L. 32. §. 24. eod.

37. *Idem lib.* 3. *Disputationum.*

Si quis fundum jure hereditario sibi delatum ita vendidisset, erit tibi emptus [tanti,] quanti à testatore emptus est: mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori: videtur quasi sine pretio facta venditio, ideoque similis erit sub conditione factae venditioni: quae nulla est, si conditio defecerit. *)

*) L. 8. de peric. et commod. rei vend.

38. *Idem lib.* 7. *Disputationum.*

Si quis donationis causa minoris vendat, venditio valet. Toties enim dicimus, in totum venditionem non valere, quoties vniuersa venditio donationis causa facta est: quoties vero viliore *) pretio res, donationis causa, distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter caeteros: inter virum vero, et vxorem donationis causa venditio facta pretio viliore, nullius momenti est.

*) L. 16. §. 4. de minor. L. 22. §. 5. locat.

39. JVLIANVS *lib.* 15. *Digestorum.*

Si debitor rem pignoratam à creditore redemerit, quasi suae rei emptor, actione ex vendito non tenetur, et omnia in integro sunt creditori.

§. 1. Verisimile est, eum, qui fructum oliuae pendentis vendidisset, et stipulatus est decem pondo olei, quod natum esset: pretium, constituisse ex eo, quod natum esset, vsque ad decem pondo olei. Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei, quae collecta essent, à plerisque responsum est.

40. PAVLVS *lib.* 4. *Epitomarum* ALFENI [*Digestorum*]

Qui fundum vendebat, in lege *) ita dixerat: vt emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, et de modo renunciaret, et, si ante eam diem non renunciasset, vt venditoris fides soluta esset: emptor intra diem mensurae, quo minorem modum esse credidit, renunciauit, et pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit, et, cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri, quam putauerat, inuenit: Quaerebat, an id, quod minoris esset, consequi à suo venditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur, nam si ita dictum esset, vt emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, et domino renunciet, quanto modus agri minor sit: quo post diem trigesimum renunciasset, nihil ei profuturum. Sed si ita pactum esset, vt emptor in diebus proximis fundum metiatur, et de modo agri renunciet: et, si in diebus triginta renunciasset, minorem modum agri esse, quamuis multis post annis, posse eum, quo minor is modus agri fuisset, repetere.

*) L. 33. h. t. L. 7. §. 5. de pact. v. L. 52. pr. de V. O.

§. 1. In lege fundi aquam accessuram dixit; Quaerebatur, an etiam iter aquae accessisset? Respondit, sibi videri id actum esse: et ideo iter quoque venditorem tradere oportere.

§. 2. Qui agrum vendebat, dixit, fundi jugera decem et octo esse: et quod ejus admensum erit, ad singula jugera certum pretium stipulatus erat *): viginti inuenta sunt: Pro viginti deberi pecuniam respondit.

*) L. 42. de A. E. V. add. L. 54. h. t. L. 1. §. 1. de aedil. Edict.

§. 3. Fundi venditor frumenta manu sata receperat, in eo fundo ex stipula seges erat enata: Quaesitum est, an pacto contineretur? Respondit, maxime referre, quid est actum: caeterum secundum verba, esse actum, quod ex stipula nasceretur, non magis, quam si quid ex sacco saccarii [cecidisset,] aut ex eo, quod auibus ex aëre cecidisset, natum esset.

§. 4. Cum fundum quis vendiderat, et omnem fructum receperat, et arundinem caeduam, et siluam in fructum esse, respondit.

§. 5. Dolia, quae in fundo domini essent, accessura dixit: etiam ea, quae seruus, qui fundum coluerat, emisset, peculiaria emptori cessura respondit.

§. 6. Rota quoque, per quam aqua traheretur, nihilo minus aedificii est, quam situla.

41. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Cum ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, vt esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante Calendas Julias liberaret; Quaesitum est, an vtiliter agere possit ex empto in hoc, vt venditor eum liberaret? Respondit: videamus, quid inter ementem et vendentem actum sit, nam si id actum est, vt omni modo intra Calendas Julias venditor fundum liberaret, ex empto erit actio, vt liberet: nec sub conditione emptio facta intelligetur: veluti, si hoc modo emptor interrogauerit, erit mihi fundus emptus, ita vt eum intra Calendas Julias liberes; vel ita vt eum intra Calen-

Calendas à Titio redimas. Si vero sub conditione *) facta emptio est, non poterit agi, vt conditio impleatur.

*) *L.* 7. pr. h. t. *L.* 8. de peric. et comm. rei vend. *L.* 43. §. pen. de aedil. Edict. *L.* 4. pr. de in diem addict. *L.* 2. §. 2. pro emt. *L.* 2. pro dot. junct. *L.* 10. §. 5. de jur. dot. *L.* 31. de A. R. D.

§. 1. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: Nulla est emptio, pecuniaque eo nomine data condicetur.

42. MARCIANVS *lib.* 1. *Institutionum.*

Domini neque per se, neque per procuratores suos, possunt saltem criminosos seruos vendere, vt cum bestiis pugnarent *). Et ita Diui FRATRES rescripserunt.

*) Arg. *L.* 15. de Condit. instit.

43. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Ea, quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant: veluti, si dicat seruum speciosum, domum bene aedificatam, at si dixerit hominem literatum, vel artificem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit.

§. 1. Quaedam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in promptu res sit, vt eam emptor non ignorauerit: veluti, si quis hominem luminibus effossis emat, et de sanitate stipuletur, nam de caetera parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se ipse decipiebat.

§. 2. Dolum malum à se abesse praestare venditor debet; qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose, obscure dissimulat *).

*) *L.* 35. §. f. *L.* 57. §. 1. 2. h. t. *L.* 13. §. 4. 5. de Act. E. *L.* 7. §. 3. de dol. mal.

44. MARCIANVS *lib.* 3. *Regularum.*

Si duos quis seruos emerit pariter vno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est: neque in viuo constat emptio.

45. *Idem lib.* 4. *Regularum.*

Labeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere, ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit, quam sententiam et Pomponivs probat, in qua et Jvlianvs est, qui ait: si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit: quemadmodum, si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, vt aurum, quod vendidit, praestet. *)

*) *L.* 62. §. 1. h. t. *L.* 21. pr. it. §. 2. de A. E. V.

46. *Idem lib. singulari de Delatoribus.*

Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum conuenitur secundum Constitutionem SEVERI et ANTONINI. Et hoc ad Procuratorem quoque Caesaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.

47. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Si aquae ductus debeatur praedio: [et] jus aquae transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit: sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur;

48. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Licet extra aedes sint.

49. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Et quamquam jus aquae non sequatur, quod amissum est: attamen fistulae et canales, dum [sibi] sequuntur, quasi pars aedium ad emptorem perueniunt. Et ita Pomponivs lib. 10. putat.

50. *Idem lib.* 11. *ad Edictum.*

Labeo scribit: si mihi bibliothecam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet, quo minus id à Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis verbis agi possit. Ego, etiam ex vendito agi posse, puto, quasi impleta conditione, cum per emptorem stet, quo minus impleatur.

51. PAVLVS *lib.* 21 *ad Edictum.*

Littora, quae fundo vendito conjuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius sunt, sed jure gentium omnibus vacant: nec viae publicae, aut loca religiosa, vel sacra. Itaque, vt proficiant venditori, caueri solet, vt viae, item littora, et loca publica in modum cedant.

52. *Idem lib.* 54. *ad Edictum.*

Senatus censuit, ne quis domum, villamue dirueret, quo plus sibi adquireretur: neue quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetue: poena in eum, qui aduersus Senatusconsultum fecisset, constituta [est,] vt duplum ejus, quanti emisset, in aerarium inferre cogeretur: in eum vero, qui vendidisset, vt irrita fieret venditio. † Plane, si mihi pretium solueris, cum tu duplum aerario debeas, repetes à me, quod à mea parte irrita facta est venditio. † Nec solum huic Senatusconsulto locus erit, si quis suam villam, vel domum, sed et si alienam vendiderit.

53. CAJVS *lib.* 28. *ad Edictum Prouinciale.*

Vt res emptoris fiat, nihil interest, vtrum solutum sit pretium, an eo nomine fidejussor datus sit. Quod autem de fidejussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione [si] venditori de pretio satisfactum est *), veluti expromissore, aut pignore dato, proinde sit, ac si, pretium solutum esset. *) L. 5. §. 18. de tribut. act.

54. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Res bona fide vendita, propter minimam causam inempta fieri non debet.

55. *Idem lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Nuda et imaginaria *) venditio pro non facta est: et ideo nec alienatio ejus rei intelligitur.

*) L. 30. de R. N. L. 16. de R. J. L. 54. de O et A. L. 12. de aqua et aq. pluu. arcend.

56. *Idem lib.* 50. *ad Edictum.*

Si quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, ne prostituatur, et, si contra factum esset, vti liceret ei abducere: et si per plures emptores mancipium cucurrerit, ei, qui primo vendit, abducendi potestas sit.

57. PAVLVS *lib.* 5. *ad Plautium.*

Domum emi, cum eam et ego, et venditor combustam ignoraremus. Nerva, Sabinvs, Cassivs, nihil venisse, quamnis area maneat: pecuniamque solutam condici posse ajunt. † Sed si pars domus maneret, Neratius ait, in hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: vt, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem; sed etiam, quod forte solutum ab eo est, repetet, sin vero vel dimidia pars, vel minor, quam dimidia, exusta fuerit: tunc coarctandus est emptor venditionem adimplere, aestimatione viri boni arbitratu habita, vt, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab hujus praestatione liberetur.

§. 1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacunque pars aedificii remaneat, et stare venditionem, et venditorem emptori quod interest restituere.

§. 2. Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, vbi emptor quidem sciebat *), venditor autem ignorabat, et hic enim oportet, et venditionem stare, et omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solui: vel, si solutum sit, non repeti. *) L. 43. §. 1. h. t.

§. 3. Quod si vterque sciebat, et emptor et venditor, domum esse exustam totam, vel ex parte, nihil actum fuisse: dolo inter vtramque partem compensando; et judicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex vtraque parte veniente, stare non concedente.

58. PAPINIANVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

Arboribus quoque vento dejectis, vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum [veluti olineti] fundus comparabatur: siue sciente, siue ignorante venditore, siue autem emptor sciebat, vel ignorabat, vel vterque eorum: haec obtinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt.

59. CELSVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Cum venderes fundum, non dixisti, ita vt optimus maximusque *): verum est, quod QVINTO MVCIO placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. Idem et in vrbanis praediis dicendum est.

*) L. 9. L. 109. de V. S.

60. MARCELLVS *lib.* 6. *Digestorum.*

Comprehensum erat lege venditionis; dolia sexaginta emptori accessura, cum essent centum: in venditoris fore potestate responsum est, quae vellet dare.

61. *Idem lib.* 20. *Digestorum.*

Existimo posse me id, quod meum est, sub conditione emere; quia forte speratur meum esse desinere. *)

*) L. 8. h. t. L. 31. L. 98. pr. de V. O.

62. MODESTINVS *lib.* 5. *Regularum.*

Qui officii causa in prouincia agit, vel militat, praedia comparare in eadem prouincia non potest: praeterquam si paterna ejus à fisco distrahantur. *) *) L. 46. §. 2. de jur. fisc.

§. 1. Qui nesciens loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro priuatis comparauit, licet emptio non teneat *), ex empto tamen aduersus venditorem experietur, vt consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur.

*) L. 6. §. 4. h. t. non obst. L. 13. §. 8. de act. E. V.

§. 2. Res in auersione empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata non sit. *)

*) L. 35. §. 5. et sq. h. t. L. 1. §. 1. L. 4. §. 1. sq. de peric. et commod. rei vend.

63. JAVOLENVS *lib.* 7. *ex* CASSIO.

Cum seruo dominus rem vendere certae personae jusserit, si alii vendidisset, quam cui jussus erat, venditio non valet. Idem juris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in ejus persona, cui dominus venire eam noluit.

§. 1. Demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuum est: si nominentur, etiam ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

64. *Idem lib.* 2. *Epistolarum.*

Fundus ille est mihi et Titio emptus. Quaero, vtrum in partem, an in totum, venditio consistat, an nihil actum sit? Respondi: Personam Titii superuacuo accipiendam [puto:] ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

65. *Idem lib.* 11. *Epistolarum.*

Conuenit mihi tecum, vt certum numerum tegularum mihi dares certo pretio: quod vt faceres, vtrum emptio sit, an locatio? Respondit: Si ex meo fundo tegulas tibi factas, vt darem, conuenit, emptionem puto esse, non conductionem. † Toties enim conductio alicujus rei est, quoties materia, in qua aliquid praestatur, in eodem statu ejusdem manet: quoties vero et immutatur, et alienatur: emptio magis, quam locatio intelligi debet. *)

*) L. 20. h. t. L. 2. locat.

66. POMPONIVS *lib.* 31. *ad Quintum Mucium.*

In vendendo fundo quaedam, etiamsi non condicantur, praestanda sint: veluti, ne fundus euincatur, aut, vsusfructus ejus, quaedam ita demum, si dicta sint: veluti viam, iter, actum, aquae ductum praestatum iri: idem et in seruitutibus vrbanorum praediorum.

§. 1. Si cum seruitus venditis praediis deberetur, nec commemorauerit venditor, sed sciens esse reticuerit, et ob id per ignorantiam rei emptor non vtendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

§. 2. QVINTVS MVCIVS [scribit, qui] scripsit, ruta caesa, [quaeque] aedium, fundiue non sunt, bis idem scriptum: nam ruta caesa ea sunt, quae neque aedium, neque fundi sunt.

67. *Idem lib.* 39. *ad Quintum Mucium.*

Alienatio cum fit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset: idque toto jure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

68. PROCVLVS *lib.* 6. *Epistolarum.*

Si, cum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine à conductore exegisses, id emptori accessurum esse: existimo te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere, id est, non solum, vt à te dolus malus absit, sed etiam, vt culpa.

§. 1. Fere aliqui solent haec verba adjicere, dolus malus à venditore aberit: qui, etiam si adjectum non est, abesse debet. §. 2. Nec uidetur abesse, si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. Erit ergo ex empto actio, non vt [venditor] vacuam possessionem tradat; cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt, si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus ejus aestimaretur.

69. *Idem lib.* 11. *Epistolarum.*

Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium, et circa eum lacum pedes decem: Quaero, nunquid [et] decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliae Pollae juris sint? PROCVLVS respondit: Ego existimo, eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus tunc fuit; et circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt: nec ob eam rem, quod lacus postea creuit, latius eum possidere debet, quam emit.

70. LICINNIVS RVFINVS *lib.* 8. *Regularum.*

Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimauerunt: si modo inter ignorantes id fiat. Quod idem placet, etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret. Quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla emptio contrahitur.

71. PAPI-

71. PAPIRIVS JVSTVS *lib.* 1. *Constitutionum.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS Augusti *Sextio Vero* in haec verba rescripserunt: Quibus mensuris, aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse; neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium, aut mensura displiceat; praesertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

72. PAPINIANVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

Pacta conuenta *) quae postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractu videntur: quae vero adjiciunt, credimus [hoc] non inesse. Quod locum habet in his, quae adminicula sunt emptionis: veluti, ne cautio duplae praestetur; aut, vt cum fidejussore cautio duplae praestetur. Sed quo casu agente emptore non valet pactum, idem vires habebit jure exceptionis, agente venditore. † An idem dici possit, aucto postea, vel diminuto pretio, non immerito quaesitum est: quoniam emptionis substantia constitit ex pretio **). PAVLVS notat: Si omnibus integris manentibus, de augendo vel diminuendo pretio rursum conuenit, recessum à priore contractu, et noua emptio intercessisse videtur.

*) L. 7. §. 6. L. 27. §. 2. de pact. L. 2. L. 3. de rescind. E. V.

**) L. 2. §. 1. h. t. L. 1. pr. de rer. permut.

§. 1. PAPINIANVS: Lege venditionis illa facta, si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus nihil venit, si res non in vsu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio ejus valebit: nec venditori proderit exceptio, quae non habuit locum.

73. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Aede sacra terrae motu diruta, locus aedificii non est profanus, et ideo venire non potest. *)

*) L. 2. §. 1. L. 5. L. 6. L. 8. §. fin. de religios. et sumt. fun.

§. 1. Intra maceriam sepulchrorum hortis, vel caeteris culturis loca pura seruata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

74. *Idem lib.* 1. *Definitionum.*

Clauibus traditis, ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claues apud horrea traditae sint: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, vsucapio *) confestim inchoabitur.

*) L. 34. f. pr. L. 38. §. 1. de A. v. A. P. L. 8. de R. C. L. 3. §. 5. de Stat. lib.

75. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Qui fundum vendidit, vt eum certa mercede conductum ipse habeat; vel, si vendat, non alii, sed sibi distrahat; vel simile aliquid paciscatur: ad complendum [id,] quod pepigerunt *), ex vendito agere poterit.

*) L. 79. h. t. L. 6. §. 1. de A. E. V. L. 16. de in diem addict. L. 7. §. 5. de pact.

76. PAVLVS *lib.* 6. *Responsorum.*

Dolia in horreis defossa, si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni cessisse videri.

§. 1. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus vti posse, quibus venditor [ejus] vti potuisset: sed et longae possessionis praescriptione, si vtriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

77. JAVOLENVS *lib.* 4. *ex Posterioribus* LABEONIS.

In lege fundi vendundi lapidicinae in eo fundo, vbique essent, exceptae erant; [et] post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae: eas quoque venditoris esse TVBERO respondit: LABEO, referre, quid actum sit, si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas; † neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non sit, et lapidicinas nullas esse, nisi quae appareant, et caedantur: aliter interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra*esset lapis. hoc probo.

78. LABEO *lib.* 4. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat: Quaerebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accederet? Respondi: apparere id actum esse, vt id quoque accederet: licet scriptura non continetur.

§. 1. Fundum ab eo emisti, cujus filii postea tutelam administrans, nequaquam accepisti possessionem: Dixi, tradere te tibi possessionem hoc modo posse, vt pupillus et familia ejus decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem.

§. 2. Qui fundum ea lege emerat, vt soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit: si vnus omnem pecuniam soluerit, partem familiae ereiscundae judicio seruabit: nec, si partem soluat, ex empto cum venditore aget; quoniam ita contractum aes alienum diuidi non potuit.

§. 3. Frumenta, quae in herbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi, aut tempestate factum esset, praestaturum, ea frumenta niues corruperunt: si immoderatae fuerunt, et contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit. *) *) L. 25. de act. E.

79. JAVOLENVS *lib.* 5. *ex Posterioribus* LABEONIS.

Fundi partem dimidiam ea lege vendidisti, vt emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. LABEO et TREBATIVS negant, posse ex vendito agi, vt id, quod conuenenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo vilius *) fundum vendidisti, vt haec tibi conductio praestaretur: nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerat, eoque jure vtimur. *) L. 21. §. 4. L. 6. §. 1. de act. E. V. arg. L. 38. de contrah. emt. L. 34. de R. J.

80. LABEO *lib.* 5. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Cum manu sata in venditione fundi excipiuntur, non quae in perpetuum sata sunt, excipi viderentur, [sed] quae singulis annis seri solent, ita vt fructus eorum tollatur: nam aliter interpretantibus, vites et arbores omnes exceptae videbuntur.

§. 1. Hujus rei emptionem posse fieri dixi, quae ex meis aedibus in tuas aedes projecta sunt, vt ea mihi ita habere liceat; deque ea re ex empto agi. §. 2. Sylua caedua in quinquennium venierat: Quaerebatur, cum glans decidisset, vtrius esset? Scio SERVIVM respondisse, primum sequendum esse, quod appareat actem esse. Quod si in obscuro esset, quaecunque glans ex his arboribus, quae caesae non essent, cecidisset, venditoris esset: eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore, cum hae caederentur, emptoris.

§. 3. Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cujus dominio *) id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus.

*) L. 1. L. 2. §. 1. h. t. L. 1. pr. et §. 2. de rer. permut. L. 39. locat. L. 45. de R. J.

81. SCAEVOLA *lib.* 7. *Digestorum.*

Titius, cum mutuos acciperet tot aureos sub vsuris, dedit pignori siue hypothecae praedia, et fidejussorem Lucium: cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum: quod si id non fecerit die subscripta, et soluerit debitum fidejussor creditori, jussit praedia empta esse, quae creditoribus obligauerat: Quaero, cum [non] sit liberatus Lucius fidejussor à Titio, an, si soluerit creditori, empta haberet suprascripta praedia? Respondit, si non vt in causam obligationis, sed vt empta habeat, sub conditione emptio facta est, et contractam esse obligationem.

§. 1. Lucius Titius promisit de fundo suo centum millia modiorum frumenti annua praestare praediis Caji Seji: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: quo jure, quaque conditione ea praedia Lucii Titii hodie sunt: ita veneunt, itaque habebuntur. Quaero, an emptor Cajo Sejo ad praestationem frumenti sit obnoxius? Respondit, emptorem Cajo Sejo, secundum ea, quae proponerentur, obligatum non esse.

a) DE IN DIEM ADDICTIONE.
(Dig. 18. T. 2.)

1. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

In diem addictio ita fit: Ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Calendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res à domino abeat.

2. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Quoties fundus in diem addicitur, vtrum pura emptio est, sed sub conditione resoluitur; an vero conditionalis sit magis emptio, quaestionis est? Et mihi videtur verius, interesse quid actum sit, nam si quidem hoc actum est, vt, meliore allata conditione, discedatur, erit pura emptio, quae sub conditione resoluitur *): sin autem hoc actum est, vt perficiatur emptio, nisi melior conditio offeratur, erit emptio conditionalis. **)

*) L. 9. L. 17. h. t. L. 19. de vsucap. L. 6. §. 1. de diuers. temp. praescr. L. 60. de aedilit. Edict.

**) L. 11. §. 1. qui pot. in pign. L. 8. pr. de contr. E. L. 8. pr. de peric. et commod. rei vend. L. 16. de solut. L. 14. §. f. quand. dies legat.

§. 1. Vbi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, JVLIANVS scribit, hunc, cui res in diem addicta est, et vsucapere *) posse, et fructus, et accessiones lucrari, et periculum ad eum pertinere, si res interierit:

*) L. 2. §. 4. pro Emt. L. 4. §. 4. L. 6. pr. h. t. L. 5. de leg. commiss.

3. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Quoniam post interitum rei jam nec adferri possit melior conditio.

4. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Vbi autem conditionalis venditio est, negat POMPONIVS vsucapere *) eum posse, nec fructus ad eum pertinere. *) L. 7. pr. de contr. Emt. L. 7. §. 12. in f. solut. matrim. L. 3. §. 3. de A. v. A. possess. add. L. 2. §. 7. de hered. v. act. vend. L. 105. de R. J.

§. 1. Idem JVLIANVS lib: 15. quaerit: Si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus, vel fructus ejus nomine adjectio admitti possit? Et negat admittendam adjectionem: quia alterius rei, quam ejus, quae distracta est, non solet adjectio admitti.

§. 2. Idem JVLIANVS eodem libro scribit: Si ex duobus seruis, viginti venditis, et in diem addictis, alter decesserit, deinde vnius nomine, qui superest *), emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur à priore contractu? Et ait, dissimilem esse hanc speciem partus specie, et ideo hic discedi à priore emptione, et ad secundam perueniri.

*) v. L. 17. h. t.

§. 3. Sed et MARCELLVS lib. 5. Digestorum scribit, pure vendito, et in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset. Ex quo colligitur, quod emptor medio tempore dominus *) esset: alioquin nec pignus **) teneret. *) Arg. L. 41. pr. et 66. de R. V. L. 74. de contrah. Emt. L. 2. §. 2. L. 11. §. 4. de Publician. in rem act. non obst. L. 1. in f. h. t. nec L. 38. §. 2. ad L. Falcid. vid. rat. in L. 19. de Vsucap. L. 6. §. 1. de diuers. temp. praescr.

**) L. 3. quib. mod. pign. solu. v. L. 72. de R. J.

§. 4. Idem JVLIANVS lib. 88. Digestorum scripsit, eum, qui emit fundum in diem, Interdicto quod vi aut clam vti posse: nam hoc Interdictum ei competit, cujus interest, opus non esse factum. Fundo autem [inquit] in diem addicto, et commodum, et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur: et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamuis melior conditio allata fuerit, ipse vtile Interdictum habebit *); sed etiam actionem, sicut fructus, inquit, quos percepit, venditi judicio praestaturum.

*) L. 11. §. 10. et §. f. quod vi aut clam. L. 2. §. f. h. t. limit. in L. 13. de V. O. add. L. 8. de peric. et commod. rei vend.

§. 5. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, vbi pure contrahitur; vel tunc non impleatur, vbi sub conditione fit, cum melior conditio sit allata: si falsus emptor subjectus *) sit, eleganter scribit SABINVS, priori rem esse emptam; quia non videatur melior conditio allata esse, non existente vero emptore, sed et si exsistat **) alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat, aeque dicendum erit, perinde haberi, ac si non extitisset. *) L. 14. pr. h. t.

**) L. 57. f. de contrah. emt. L. 8. de pericul. et commod. rei vend.

§. 6. Melior autem conditio adferri videtur, si pretio sit additum. † Sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii, vel maturior; melior conditio adferri videtur. † Praeterea, si locus opportunior soluendo pretio dicatur, aeque melior conditio allata videtur; et ita POMPONIVS lib. 9. ex SABINO scribit. † Idem ait; et si persona idoneior *) accedat ad emptionem, aeque videri meliorem conditionem allatam. † Proinde, si quis accedat ejusdem pretii emptor, sed qui leuioribus emat conditionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum, et si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae venditori grauia erant in priore emptione. *) L. 112. in f. de V. O. L. 2. qui Satisd. cog.

5. POMPONIVS *lib* 9. *ad Sabinum.*

Quidquid enim ad vtilitatem venditoris pertinet, *) pro meliore conditione haberi debet. *) L. 4. §. 6. h. t.

6. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Item quod dictum est, fructus interea captos emptorem *) priorem sequi, toties verum est, quoties nullus emptor exitit, qui meliorem conditionem adferat, vel falsus [existit:] sin vero exitit emptor posterior, fructus refundere priorem de-

beré

bere constat, [sed venditori.] Et ita JVLIANVS lib. 48. Digestorum scripsit.

§. 1. Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, et penes eum emptorem manserit: dubitari poterit, vtrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata; **) an vero venditoris sint, licet eadem sit persona, quae meliorem conditionem attulit? Quod ratio facere videtur: intererit tamen, quid actl sit. Et ita POMPONIVS scribit.

*) L. 4. §. 4. L. 16. h. t. non obst. L. 2. §. 1. f. h. t.

**) L. vlt. de jur. fisc.

7. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Licet autem venditori, meliore allata conditione, addicere posteriori: nisi prior paratus sit plus adjicere.

8. *Idem lib. 33. ad Edictum.*

Necesse autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem *) emptorem certiorem facere, vt, si quid alius adjicit, ipse quoque adjicere possit.

*) L. 18. h. t.

9. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

SABINVS scribit, licere venditori meliorem conditionem oblatam adjicere *), sequique primam, quasi meliorem. Et ita vtimur. † Quid tamen, si hoc erat nominatim actum, vt liceret resilire emptori meliore conditione allata? Dicendum erit, dissolutam priorem emptionem, etiamsi venditor sequentem non admittat.

*) L. 14. §. 2. h. t. Arg. L. 41. de minor.

10. JVLIANVS *lib. 13. Digestorum.*

Sed si proponatur à creditore pignus in diem addictum, non potest videri bona fide negotium agi, nisi adjectio recipiatur. Quid ergo est, si inops emptor, et impediendae tantummodo venditionis causa interuenit? Potest creditor, sine periculo, priori emptori addicere.

11. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

Quod autem SABINVS scribit, fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus, ratione ejusmodi defendit: quia prioris, inquit, emptoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior conditio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, *) sed alia licitatio prospicitur. Sed JVLIANVS lib. 15. Digestorum scripsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam, vel hoc agi, vt saepius [fundus] colloctur: dum vel prima, vel secunda, vel tertia adjectione res à venditore discedat.

*) L. 8. h. t. L. 35. de minor. non obst. L. 7. h. t.

§. 1. Item quod SABINVS ait, si, tribus vendentibus, duo posteriori addixerint, vnus non admiserit adjectionem, hujus partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt:

*) L. 13. pr. h. t.

12. POMPONIVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Etsi dispares partes vendentium fuerint.

13. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

Quod si vno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum, si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea vero pretio adjecto, dimidiam alii addixerit. CELSVS quoque lib. 8. Digestorum refert, MVCIVM, BRVTVM, LABEONEM, quod SABINVM existimare. Ipse quoque CELSVS idem probat: et adjicit, mirari se, à nemine animaduersum, quod si prior emptor ita contraxit, vt nisi totum fundum emptum nollet habere, non habere eum eam partem emptam, quam vnus ex sociis posteriori emptori addicere noluit.

§. 1. Verum est autem, vel vnum ex venditoribus posse meliorem adferre conditionem: emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus *).

*) L. 18. h. t. obj. L. 16. de contrah. emt. Rý. in L. 61. de A. R. D.

14. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Si venditor simulauerit meliorem allatam conditionem, cum minoris, vel etiam tantidem alii venderet, vtrique emptori in solidum erit obligatus.

§. 1. Sed si emptor alium non idoneum subjecit, eique fundus addictus est, non video [inquit] quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio, et vera postea subsecuta sit. Sed verum est, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit, id non esse factum: per quam actionem et fructus, quos prior emptor percepit, et quo deterior res culpa, vel dolo malo ejus facta sit, recipiet venditor, et ita LABEONI, et NERVAE placet.

§. 2. Sed si neuter subjecit emptorem, majore autem pretio addictum est praedium ei, qui soluendo non est, abitum est à priore emptione: quia ea melior intelligitur, quam venditor comprobauit, cui licuit non *) addicere.

*) L. 2. §. 4. pro emt.

§. 3. Sed et si pupillus *) postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente venditore abibitur à priore emptione. Idem et de seruo alieno. † Aliter atque si seruo suo, vel filio, quem in potestate habet, vel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. Quod si alieno seruo, quem putauerit liberum esse, addixerit: contra se habebit, et erit hic similis egenti.

*) L. 5. §. 2. de Autor. tut. L. 1. §. 1. de Nouat.

§. 4. Emptorem, qui meliorem conditionem attulerit, praeter corpus nihil sequitur, quod venierit. §. 5. Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata: quia non id agitur inter emptorem, et venditorem.

15. POMPONIVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si praedio in diem addicto, ante diem venditor mortuus sit, siue post diem heres ei exsistat, siue omnino non exsistat, priori praedium emptum est: quia † melior conditio allata, quae domino placeat, intelligi non potest, cum is, qui vendat, non exsistat. Quod si intra diem adjectionis heres exsistat, melior conditio ei adferri potest.

§. 1. Si fundus in diem addictus fuerit pluris, vt quaedam ei accedant, quae non accesserint priori emptori, si non minoris sint hae res, quam quo pluris postea fundus venierit, prior venditio valet; quasi melior conditio allata non sit, si minoris sint. † Idemque aestimandum est, si dies longior pretii soluendi data fuerit; vt quaeratur, quantum ex vsura ejus temporis capi potuerit.

16. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Imperator SEVERVS rescripsit: Sicut fructus in diem addictae domus, cum melior conditio fuerit allata, venditori restitui necesse est: ita rursus quae prior emptor medio tempore necessario probauerit erogata, de reditu retineri:

neri: vel, si non sufficiat, solui aequum est. Et credo sensisse Principem de empti venditi actione.

17. JVLIANVS *lib. 15. Digestorum.*

Cum duo serui duobus separatim denis in diem addicti sint, et exstiterit, qui pro vtroque triginta det, refert, vnius pretio decem, an singulorum quina adjiciat. Secundum superiorem adjectionem, is seruus inemptus erit, cujus pretio adjectio facta fuerit: secundum posteriorem [adjectionem], vterque ad posteriorem emptorem pertinebit. Quod si incertum sit, ad vtrius pretium addiderit, à priore emtione non videbitur esse discessum.

18. AFRICANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Cum in diem duobus sociis fundus sit addictus, vno ex his pretium adjiciente, etiam pro ipsius parte à priore venditione discedi rectius existimatur.

19. JAVOLENVS *lib. 2. ex Plautio.*

Fundo in diem addicto, si postea pretium adjectum est, et venditor, alio fundo applicito, eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, et id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit, nam quamuis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit: tamen, si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est: id enim solum intuendum est, an priori venditori bona fide facta sit adjectio.

20. PAPINIANVS *lib. 3. Responsorum.*

Prior emptor post meliorem conditionem oblatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem jure stipulationis interpositam, agere non potest.

b) De LEGE COMMISSORIA.
(Dig. 18. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

Si fundus commissoria *) lege venierit, magis est, vt sub conditione resolui emptio, quam sub conditione contrahi videatur. *) L. 8. L. 14. L. 16. de public et vectig.

2. POMPONIVS *lib. 35. ad Sabinum.*

Cum venditor fundi in lege ita cauerit, si ad diem *) pecunia soluta non sit, [vt] fundus inemptus sit **), ita accipitur inemptum esse fundum, si venditor inemptum eum esse velit, quia id venditoris causa caueretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, vt non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuisset. ***)

*) L. 4. pr. L. 5. pr. h. t.
**) L. 19. de vsurp. L. 10. §. 1. qui potior in pign.
***) L. 2. §. 3. pro Emt. L. 13. de impens. in res dotal. L. 7. de publican. L. 7. de vsufr.

3. VLPIANVS *lib. 30. ad Edictum.*

Nam legem commissoriam, quae in venditionibus adjicitur, si volet, venditor exercebit: non etiam inuitus. *)

*) L. 13. §. 26. de contr. emt. v. L. 38. pr. in f. de minor. 25. ann.

4. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Si fundus lege commissoria venierit, hoc est, vt, nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus fieret: *) videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quae ex fundo percepta sint? itemque, si deterior fundus effectus sit facto emptoris? Et quidem finita est emptio; sed jam decisa quaestio est, ex vendito actionem competere, vt rescriptis Imperatoris ANTONINI et D. SEVERI declaratur. *) L. 2. §. 3. pro Emt.

§. 1. Sed, quod ait NERATIVS, habet rationem: vt interdum fructus [emptor] lucretur, cum pretium, quod numerauit, perdidit. Igitur sententia NERATII tunc habet locum, quae est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit.

§. 2. Eleganter PAPINIANVS lib. 3. Responsorum scribit: statim *), atque commissa lex est, statuere venditorem debere, vtrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegit **), postea variare.

*) v. L. 21. §. 1. de constit. pecun. L. 15. §. f. L. 16. ex quib. caus.
**) L. 20. de option. legat. L. 4. §. 1. de tributoria act. L. 8. de Collat. L. 6. §. 2. h. t.

§. 3. In commissoriam etiam hoc solet conuenire, vt, si venditor eundem fundum venderet, quanto minoris vendiderit, id à priore emptore exigat. Erit itaque aduersus eum ex vendito actio.

§. 4. MARCELLVS lib. 20. dubitat, commissoria vtrum tunc locum habeat, si interpellatus non soluat, an vero si non obtulerit? Et magis arbitror, offerre eum debere, si vult se legis commissoriae potestate soluere: quod si non habet, cui offerat, posse esse securum.

5. NERATIVS *lib. 5. Membranarum.*

Lege fundo vendito dicta, vt, si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit: de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intelligendum est, vt emptor interim eos sibi suo quoque jure perciperet, sed si fundus reuenisset, ARISTO existimabat, venditori de his judicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset. *)

*) non obst. L. 6. §. 1. de contrah. emt. v. L. 25. pr. de H. P.

6. SCAEVOLA *lib. 2. Responsorum.*

De lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, et ea lege vti venditor velit: fundos inemptos fore, et id, quod arrhae, vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum.

§. 1. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.

§. 2. Post diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquae pecuniae accepit: Respondit, si post statutum diem reliquae pecuniae, venditor legem dictam non exercuisset, et partem reliqui debiti accepisset, videri recessum à commissoria.

7. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Post diem commissoriae legi praestitutum, si venditor pretium petat, legi commissoriae renunciatum videtur, *) nec variare, et ad hanc redire potest.

*) L. 4. §. 2. h. t.

8. SCAEVOLA *lib. 7. Responsorum.*

Mulier fundos Cajo Sejo vendidit, et acceptis arrhae nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae; quibus si non paruisset, emptor pactus est, vt arrham perderet, et inemptae villae essent: die statuto emptor testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignauit; defuisse autem venditricem: posteriore autem die nomine fisci testato conuentum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolueret,

solueret, quam fisco satisfaceret: Quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, vt à venditrice vindicari debeant ex conuentione venditoris? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non commisisse in legem venditionis emptorem.

c) De HEREDITATE, vel ACTIONE VENDITA.

(Dig. 18. T. 4.)

1. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

Si hereditas *) venierit ejus, qui viuit **), aut nullus sit, nihil esse acti: quia in rerum natura non sit, quod venierit *).

*) L. 178. L. 208. de V. S.

**) L. 2. §. 2. de V. et P. subftit. L. 29. §. 2. L. 30. de Donat. L. 2. §. f. de his, quae vt indign. aufer.

***) L. 7. h. t.

2. VLPIANVS lib. 49. ad Sabinum.

Venditor hereditatis satisdare de euictione non debet: cum [id] inter ementem et vendentem agatur, vt neque amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset. *) Plane, de facto suo venditor satisdare cogendus est.

*) L. 25. §. 1. de C. E. V. v. L. 17. §. 5. f. de Vsur. L. 160. §. 2. de R. J. L. 143. L. 156. §. 3. eod. L. 20. de A. R. D.

§. 1. In hereditate vendita vtrum ea quantitas spectatur, quae fuit mortis tempore, an ea, quae fuit, cum aditur hereditas: an ea, quae fuit, cum hereditas venundatur, videndum erit? Et verius est, hoc esse seruandum, quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, vt quod ex hereditate peruenit, in id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse *).

*) Arg. L. 19. de R. C.

§. 2. Illud potest quaeri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, peruenit, ex empto actioni locum faciat? Et magis est, ne veniat: quia alia hereditas est: licet enim vnum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. Plane, si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit hereditas.

§. 3. Peruenisse ad venditorem hereditatis quomodo videatur, quaeritur? Et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum peruenisse, quatenus mandare potest earum *) rerum persecutionem, actionesque tribuere: enimuero vbi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius ad eum videri peruenisse. † Sed et si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est, ad eum pretia rerum peruenisse. † Illud tenendum est, cum effectu videri peruenisse, non prima ratione, idcirco quod legatorum nomine quis praestitit, non videtur ad eum peruenisse: sed et si quid aeris alieni est, vel cujus alterius oneris hereditarii, peruenisse merito negabitur. Sed et rerum ante venditionem donatarum pretia praestari, aequitatis ratio exigit. *) §. 8. h. L. L. 14. §. 1. h. t.

§. 4. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis [peruenit], sed et quod ad heredem ejus ex hereditate peruenit, emptori restituendum est: et non solum quod jam peruenit, sed et quod quandoque peruenerit, restituendum est.

§. 5. Sed et si quid dolo malo eorum factum est, quo minus ad eos perueniat, et hoc emptori praestandum est. Fecisse autem dolo malo, quo minus perueniat, videtur, [siue] alienauit aliquid, vel etiam accepto quem liberauit; vel id egit dolo malo, ne de hereditate adquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. † Sed et si non dolo malo, sed lata culpa *) admiserit aliquid, vtique tenebitur. † Deperdita autem et deminuta sine dolo malo venditoris non praestabuntur. *) Non obst. L. 3. h. t.

§. 6. Illud quaesitum est, an venditor hereditatis ob debitum à filio suo, qui in potestate ejus esset, seruoue, ei cujus hereditatem vendidisset, praestare debeat emptori? Et visum est, quidquid duntaxat de peculio filii, serui, aut in suam rem versum inueniatur, praestare eum debere.

§. 7. Solet quaeri, an, et si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat? Et est apud JVLIANVM haec quaestio tractata lib. 6. Digestorum, et ait, quod non debitum exegerit retinere heredem: et quod non debitum soluerit *), non reputare. Nam hoc seruari, vt heres emptori non praestet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum praestiterit. Si autem condemnatus praestiterit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum sine dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres. Quae sententia mihi placet.

*) L. 18. h. t. obst. L. 42. de R. J.

§. 8. Non solum autem hereditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit praestari emptori debere. Itaque et si fidejussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam [hanc] actionem, quam habet heres, praestare [emptori] debebit: sed et si nouauerit, vel in judicium deduxerit actionem, praestare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est.

§. 9. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit: ita damnum quoque debet ad eundem respicere.

§. 10. Denique, si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia non ideo condemnatur, quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractae emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito actioni? Et puto esse?

§. 11. Siue ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator ejus, siue alius quis pro eo, dum negotium ejus gerit, locus erit ex vendito actioni: dummodo aliquid absit venditori hereditatis: caeterum, si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei actionem.

§. 12. Apud JVLIANVM scriptum est, si venditor hereditatis exceperit *) seruum sine peculio, et ejus nomine cum eo fuerit actum de peculio, et in rem verso, id duntaxat eum consequi, quod praestiterit ejus peculii nomine, quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est. His enim casibus aes alienum emptoris soluit: ex caeteris causis suo nomine condemnatur.

*) Obst. L. f. h. t. ℞. ex L. 56. §. 1. ad L. Falc. et §. 2. h. L. §. 7. ibid.

§. 13. Quid ergo, si seruum cum peculio exceperit venditor hereditatis, conuentusque de peculio praestitit? MARCELLVS lib. 6. Digestorum, non petere eum scripsit: si modo hoc actum est, vt, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet, at si contra actum est, recte repetere eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodo peculii mentio facta est: cessare ex vendito actionem constat.

§. 14. Si venditor hereditatis aedes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat: interest, quid acti sit, nam si ita excepit, vt damni quoque infecti stipulationis onus sustineret, nihil ab emptore consequeretur: si vero id

actum

actum erit, vt emptor hoc aes alienum exsolueret, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile erit, id actum, vt ejus quidem damni nomine, quod ante venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

§. 15. Si Titius Maeuii hereditatem Sejo vendiderit, et à Sejo heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? Et ait IVLIANVS, † quod venditor hereditatis petere à quolibet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore consequatur, et certe, si Sejo alius heres exstitisset, quidquid venditor Maeuianae hereditatis nomine praestitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset: nam et si duplam hominis à Sejo stipulatus fuissem, et ei heres exstitissem, eamque hereditatem Titio vendidissem, enicto homine, rem à Titio seruarem.

§. 16. Si quid publici vectigalis nomine praestiterit venditor hereditatis: consequens erit dicere, agnoscere emptorem [ei] hoc debere, namque hereditaria onera *) [etiam] haec sunt: et si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum. *) §. 11. 12. h. *L.*

§. 17. Quod si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? Et ait LABEO, emptorem impensam funeris praestare *) debere: quia et ea, inquit, impensa hereditaria est, cujus sententiam et IAVOLENVS putat veram: et ego arbitror.

*) *L.* 1. *L.* 16. de Religios. et sumt. fun.

§. 18. Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit, sed si vendidit hereditatem, aequissimum videtur, emptorem hereditatis vicem heredis obtinere *): et idcirco teneri venditori hereditatis, siue, cum moritur, testator debuit, quamuis post mortem debere desiit, adita à venditore hereditate; siue quid in diem debeatur; siue sub conditione, et postea conditio extitisset: ita tamen, si ejus debiti aduersus heredem actio **) esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur.

*) *L.* 9. Commun. praed.

**) *L.* 94. §. 1. de Legat. 1. pr. *L.* 2. h. t. *L.* 41. de jur. fisc.

19. Et si seruitutes amisit heres institutus adita hereditate: ex vendito poterit experiri aduersus emptorem, vt seruitutes ei restituantur.

§. 20. Sed et si quid venditor nondum praestiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest cum emptore.

3. POMPONIVS *lib.* 27. *ad Sabinum.*

Si venditor hereditatis exactam pecuniam sine dolo malo et culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

4. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si nomen sit distractum, CELSVS lib. 9. Digestorum scribit, locupletem esse debitorem, non debere praestare: *) debitorem autem esse, praestare, nisi aliud conuenit.

*) *L.* 16. 24. 74. §. f. de euict. arg. *L.* 4. pr. de Vsur. arg. *L.* 96. §. 2. de Solut. non obst. *L.* 4. quae Res pign. oblig. *L.* 18. de Pign. act. R. *L.* 19. de R. J. *L.* 3. in f. vt in possess. Legat. nom. v. *L.* 17. ad SC. Vellej.

5. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Et quidem sine exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit: sed, si certae summae debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertae, et nihil debeat, quanti intersit emptoris.

6. *Idem lib.* 5. *Quaestionum.*

Emptori nominis etiam pignoris persecutio praestari debet: ejus quoque, quod postea venditor accepit, † nam beneficium *) venditoris prodest emptori.

*) *L.* 68. de R. J. lim. in *L.* 196. ibid. et *L.* 42. de admin. tut.

7. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Cum hereditatem aliquis vendidit, esse debet hereditas, vt sit emptio *), nec enim alea emitur, vt in venatione, et similibus, sed res: quae si non est, [non] contrahitur emptio, et ideo pretium condicetur. *) *L.* 76. de Solut.

8. JAVOLENVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Quod si nulla hereditas ad venditorem pertinuit *), quantum emptori praestare debuit, ita distingui oportebit: vt, si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa aestimetur: si nulla est, de qua actum videatur, pretium duntaxat; et si quid in eam rem impensum est, emptor à venditore consequatur;

9. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Et si quid emptoris interest.

10. JAVOLENVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Quod si in venditione hereditatis id actum est, si quid juris esset venditoris, venire, nec postea quidquam praestitum iri: quamuis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen [eo] praestabitur; quia id actum esse manifestum est: vt, quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Nam hoc modo admittitur esse venditionem, si qua sit hereditas, esto tibi empta: et quasi spes *) hereditatis: ipsum enim incertum rei veneat, vt in retibus.

*) *L.* 3. §. 2. pro Soc. *L.* 8. §. 2. de contr. E. V. *L.* 7. h. t.

12. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Hoc autem sic intelligendum est, nisi sciens *) ad se non pertinere, ita vendiderit: nam tunc ex dolo **) tenebitur.

*) *L.* 19. §. 1. *L.* 33. Locat. *L.* 21. pr. de act. emt. vend.

**) *L.* 6. §. 8. *L.* 10. §. 2. quae in fraud. cred.

13. PAVLVS *lib.* 14. *ad Plautium.*

Quod si sit hereditas, [etsi] non ita conuenit, vt quidquid juris haberet venditor, emptor haberet, tunc heredem se esse praestare debet: illo vero adjecto, liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

14. *Idem lib.* 33. *ad Edictum.*

Qui filiifamilias nomina vendidit, actiones quoque, quas cum patre habet, praestare debet.

§. 1. Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere debet, quanta autem hereditas est, nihil interest.

15. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Nisi de substantia ejus affirmauerit.

16. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Si quasi heres vendideris hereditatem, cum tibi ex Senatusconsulto Trebelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit teneberis *).

*) *L.* 19. h. t. *L.* 26. de stip. Seru.

17. VL-

17. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Edictum.*

Nomina eorum, qui sub conditione, vel in diem debent, et emere, et vendere solemus: ea enim res est, quae emi, et venire potest.

18. JVLIANVS *lib.* 15. *Digestorum.*

Si ex pluribus heredibus vnus, antequam caeteri adirent hereditatem, pecuniam, quae sub poena debebatur à testatore, omnem soluerit, et hereditatem vendiderit, nec à coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam seruare poterit, cum emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in judicio familiae ercifcundae ducitur, per quod nihil amplius vnusquisque à coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit.

19. *Idem lib.* 25. *Digestorum.*

Multum interest, sub conditione aliqua obligatio veneat, an, cum ipsa obligatio sub conditione sit, pure veneat. Priore casu, deficiente conditione nullam [esse] venditionem: posteriore, statim venditionem consistere, nam si Titius tibi decem sub conditione debeat, et ego abs te nomen ejus emam, confestim ex empto vendito agere potero, vt vel acceptum ei facias.

20. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Si hereditatem mihi Lucii Titii vendideris, ac post debitori ejusdem heres exiftas, actione ex empto teneberis. *)

*) L. 2. §. 6. h. t. v. L. 41. §. 2. de euict.

§. 1. Quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo heres exstitit, et hereditatem vendidit.

21. PAVLVS *lib.* 16. *Quaestionum.*

Venditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem hereditariam persecutus, alii vendidit: Quaeritur, quid ex stipulatione praestare debeat: nam bis vtique non committitur stipulatio, vt et rem, et pretium debeat? Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse; quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. Si ergo hominem vendiderit, et is decesserit, an pretium ejusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor, si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset, sed vbi hereditatem [vendidi], et postea rem ex ea vendidi, potest videri, vt negotium ejus agam, quam hereditatis: sed hoc in re singulari non potest credi, nam si eundem hominem tibi vendidero, et, nec dum tradito eo, alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo, videamus, ne nihil tibi debeam ex empto, (quoniam moram in tradendo non feci: pretium enim hominis venditi, non ex re, sed propter negotiationem, percipitur), et sic sit, quasi alii non vendidissem; tibi enim rem debebam, non actionem: at cum hereditas venit, tacite hoc agi videtur, vt, si quid tanquam heres feci, id praestem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi venditor fructus praestet bonae fidei ratione, quamuis, si neglexisset, vt alienum, nihil ei imputare possit, nisi si culpa ejus argueretur. Quid, si rem, quam vendidi, alio possidente, petii, et litis aestimationem accepi: vtrum pretium illi debeo, an rem? Vtique rem: non enim actiones ei, sed rem, praestare debeo. Et si vi dejectus, vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit, nam si sine culpa desiit detinere venditor, actiones suas praestare debebit, non rem, et sic aestimationem quoque: nam et aream tradere debet, exusto aedificio.

22. SCAEVOLA *lib.* 2. *Responsorum.*

Hereditatis venditae pretium pro parte accepit, reliquum emptore non soluente: Quaesitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur? Respondi, nihil proponi, cur non teneantur.

23. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Venditor actionis, quam aduersus principalem reum habet, omne jus, quod ex ea causa ei competit, tam aduersus ipsum reum, quam aduersus intercessores hujus debiti cedere *) debet, nisi aliud actum est.

*) L. 34. de procurat. L. 8. §. vlt. mandat. L. 3. §. 5. de in rem uers. L. 2. §. f. fam. ercisc. L. 24. pr. de minor. L. 21. de tut. et rat. distrah. L. 42. de admin. et peric. tut.

§. 1. Nominis venditor quidquid vel compensatione, vel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

24. LABEO *lib.* 4. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Hereditatem Cornelii vendidisti: deinde Attius, cui à te herede Cornelius legauerat, prius, quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. Recte puto, ex vendito te acturum, vt tibi praestetur: quia ideo eo minus hereditas venierit, vt id legatum praestaret emptor: nec quicquam interfit, vtrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

25. *Idem lib.* 2. *Pithanon.*

Si, excepto fundo hereditario, veniit hereditas, deinde ejus fundi nomine venditor aliquid adquisiit, debet id praestare emptori hereditatis. PAVLVS: Imo semper quaeritur in ea re, quid actum fuerit: si autem id non apparebit, praestare eam rem debebit emptori venditor, nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse videbitur: non secus, ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

d) DE *RESCINDENDA* VENDITIONE, ET QVANDO LICET AB *EMPTIONE DISCEDERE.*

(Dig. 18. T. 5.)

1. POMPONIVS *lib.* 15. *ad Sabinum.*

CELSVS filius putabat, si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiamsi conueniat, vt abeatur ab ea venditione, inter patrem, et filium, et me conuenire debere: ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari: et quaeratur, vtrumne nihil agatur ex ea pactione: an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus; sicuti, si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam, qui cum eo pactus est, nam quod ARISTO dixit, posse ita pacisci, vt vnus maneat obligatus, non est verum: quia pro vna parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit, et ideo, si ab vna parte renouatus sit contractus, dicitur non valere ejusmodi pactionem: sed dicendum est, † patre paciscente, et liberato aduersario, filium quoque obiter liberari.

2. *Idem lib.* 24. *ad Edictum.*

Si quam rem à te emi, eandem rursus [à te] pluris minorisue emero, discessimus à priore emptione: † potest enim, dum res integra est, conuentione nostra, infecta fieri emptio *), atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla praecesserit: sed non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus. **) *) L. 7. §. 6. L. 27. §. 2. it. arg. L. 58. de pact. add. L. 44. §. 2. de O. et A.

**) L. 5. §. 1. h. t. L. 58. de pact. L. 80. de solut.

3. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum*

Emptio et venditio, ficut confenfu contrahitur, ita contrario confenfu refoluitur, antequam fuerit res fecuta. † Ideoque quaefitum eft, fi emptor fidejufforem acceperit, vel venditor ftipulatus fuerit, an nuda voluntate refoluatur obligatio? JVLIANVS fcripfit, ex empto quidem agi non poffe, quia † bonae fidei judicio exceptiones pacti infunt *): an autem fidejuffori vtilis fit exceptio, videndum? Et puto, liberato reo et fidejufforem liberari. † Item venditorem ex ftipulatu agentem, exceptione fummoueri oportet. † Idemque juris effe, fi emptor quoque rem in ftipulationem deduxerit.

*) L. 21. folut. matrim. L. 84. §. 5. de legat. 1.

4. *Lib.* 8. *Digeftorum* JVLIANI PAVLVS *notat.*

Si emptio contracta fit, togae [puta] aut lancis, et pactus fit venditor, ne alterutrius emptio maneat: puto refolui obligationem hujus rei nomine duntaxat.

5. JVLIANVS *lib.* 15. *Digeftorum.*

Cum emptor venditori, vel emptori venditor, acceptum faciat, voluntas vtrinsque oftenditur id agentis, vt à negotio difcedatur, et perinde habeatur, ac fi conueniffet inter eos, vt neuter ab altero quicquam peteret *): fed vt euidentius appareat, acceptilatio in hac caufa non fua natura, fed poteftate conuentionis valet.

*) L. 7. §. 6. L. 27. §. 2. L. 58. de pact. L. vlt. de acceptil.

§. 1. Emptio nuda conuentione diffoluitur, fi res fecuta non fuerit. §. 2. Mortuo autem homine, perinde habenda eft venditio, ac fi traditus fuiffet: vtpote, cum venditor liberetur, et emptori homo pereat: quare, nifi jufta conuentio interuenerit, actiones ex empto et vendito manebunt.

6. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Si conuenit, vt res, quae veniit, fi intra certum tempus difplicuiffet, redderetur, ex empto actio eft, vt SABINVS putat, aut proxima empti in factum datur.

7. *Idem lib.* 5. *Quaeftionum.*

Si id, quod pure emi, fub conditione rurfus emam, nihil agitur pofteriore emptione.

§. 1. Si pupilli perfona interuenit, quia ante fine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamuis venditor jam ei obligatus fuit, tamen, quia pupillus non tenebatur, renouata venditio efficit, vt inuicem obligati fint. Quod fi ante tutoris auctoritas interuenerit, deinde fine tutore auctore emit, nihil actum eft pofteriore emptione. † Item poteft quaeri, fi fine tutoris auctoritate pactus fuerit, vt difcedatur ab emptione, an perinde fit, atque fi ab initio fine tutoris auctoritate emiffet, vt fcilicet ipfe non teneatur, fed agente eo retentiones competant? Sed nec illud fine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio fit contracta, vix bonae fidei conuenire, eo pacto ftari, quod alteri captiofum fit: et maxime, fi jufto errore fit deceptus.

8. SCAEVOLA *lib.* 2. *Refponforum.*

Titius Seji procurator, defuncto Sejo, ab eo fcriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente feruo hereditario, quafi procurator fubfcripfit: Quaefitum eft, an cognito eo, prius quam emptio perficeretur, à venditione difcedere poffit? Refpondit, Titium, fi non ipfe vendidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quod feruo vendente fubfcripferat, fed ferui nomine praetoria actione teneri.

9. *Idem lib.* 4. *Digeftorum.*

Fundus, qui Lucii Titii erat, ob vectigale Reipublicae veniit: fed cum Lucius Titius debitor profeffus effet, paratum fe effe vectigal exfoluere folidum, cum minore veniffet fundus, quam debita fumma effet: Praefes prouinciae refcidit venditionem, cumque reftitui juffit Lucio Titio: Quaefitum eft, an poft fententiam Praefidis, antequam reftitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus effet? Refpondit, non prius, quam emptori pretium effet illatum, vel, fi pretium nondum effet ab emptore folutum, in vectigal fatisfactum effet.

10. *Idem lib.* 7. *Digeftorum.*

Sejus à Lucio Titio emit fundum lege dicta, vt, fi ad diem pecuniam non foluiffet, res inempta fieret: Sejus, parte pretii praefenti die foluta, defuncto venditore, filiis ejus pupillaris aetatis et ipfe tutor cum aliis datus, neque contutoribus pretium fecundum legem numerauit, nec rationibus tutelae retulit. Quaefitum eft, an irrita emptio facta effet? Refpondit, fecundum ea, quae proponerentur, inemptam videri.

§. 1. Emptor praediorum, cum fufpicaretur, Numeriam et Semproniam controuerfiam moturas, pactus eft cum venditore, vt ex pretio aliqua fumma apud fe maneret, donec emptori fidejuffor daretur à venditore: poftea venditor eam legem infernit, vt, fi ex die pecunia omnis foluta non effet, et venditor ea praedia veniffe nollet, inuendita effent: interea de aduerfariis alteram mulierem venditor fuperauit, cum altera transegit, ita, vt fine vlla quaeftione emptor praedia poffideret: Quaefitum eft, cum neque fidejuffor datus [eft], nec omnis pecunia fecundum legem fuis diebus foluta fit, an praedia inuendita fint? Refpondit, fi conueniffet, vt non prius pecunia folueretur, quam fidejuffor venditi caufa daretur, nec id factum effet, cum per emptorem non ftaret, quo minus fieret, non poffe pofteriorem legis partem exerceri.

e) DE *PERICVLO*, ET *COMMODO* REI VENDITAE.

(Dig. 18. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Si vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitii fuftinuerit, emptoris erit damnum: quemadmodum fi vinum effet effufum, vel vafis contufis, vel qua alia ex caufa. † Sed fi venditor fe periculo fubjecit, in id tempus periculum fuftinebit, quoad fe fubjecit. Quod fi non defignauit tempus, eatenus periculum fuftinere debet; quoad deguftetur vinum videlicet, quafi tunc pleniffime veneat, cum fuerit deguftatum. Aut igitur conuenit, quoad periculum vini fuftineat, et eatenus fuftinebit, aut non conuenit, et vsque ad deguftationem fuftinebit. Sed fi nondum funt deguftata, fignata tamen ab emptore vafa, vel dolia, confequenter, dicemus, adhuc periculum effe venditoris: nifi [fi] aliud conuenit.

§. 1. Sed et cuftodiam ad diem menfurae venditor praeftare debet: priusquam enim admetiatur vinum, [prope] quafi nondum venit, poft menfuram factam, venditoris definit effe periculum, et ante menfuram periculo liberatur, fi non ad menfuram vendidit, [fed] forte amphoras, vel etiam fingula dolia.

§. 2. Si dolium fignatum fit ab emptore, TREBATIVS ait, traditum id videri: LABEO, contra. Quod et verum eft, magis enim, ne fummutetur fignari folere, quam vt tradere tum videatur.

§. 3. Licet autem venditori vel effundere vinum, fi diem ad metiendum praeftituit, nec intra diem admenfum eft: effundere autem non ftatim poterit, prius quam teftando denunciet emptori, vt, aut tollat vinum, aut fciat futurum, vt vinum effunderetur, fi tamen, cum poffet effundere, non effundit,

fundit, laudandus est potius: ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere; sed ita demum, si interfuit ejus inania esse vasa, in quibus vinum fuit: veluti, si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia, commodius est autem conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore reddatur; aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, vt quam minimo detrimento sit ea res emptori.

§. 4. Si doliare vinum emeris, nec de tradendo [eo] quicquam conuenerit, id videri actum, vt ante euacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria: quod si non sint euacuata, faciendum, quod veteres putauerunt, per corbem venditorem mensuram facere, et effundere. Veteres enim hoc propter mensuram suaserunt; si quanta mensura esset, non appareat: videlicet, vt appareret quantum emptori perierit.

2. CAJVS *lib* 2. *Cottidianarum Rerum.*

Hoc ita verum est, si is est venditor, cui sine noua vindemia non sint ista vasa necessaria: si vero mercator est, qui emere vina, et vendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo venditoris tolli possint.

§. 1. Custodiam autem ante admetiendi diem, qualem praestare venditorem oporteat, vtrum plenam, vt et diligentiam praestet: an vero dolum duntaxat, videamus? Et puto, eam diligentiam venditorem exhibere debere, vt fatale damnum, vel vis magna, sit excusatum.

3. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Custodiam autem venditor talem praestare debet, quam praestant hi quibus res commodata est; vt diligentiam praestet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet.

4. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Si quis vina vendiderit, et intra certum diem degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur: vtrum praeteritum duntaxat periculum acoris et mucoris venditor praestare debet; an vero etiam die praeterito, vt, si forte corrupta sint, postea quam dies degustandi praeteriit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emptio sit soluta, quasi sub conditione venierint, hoc est, si ante diem illum fuissent degustata? Et interest, quid actum sit. Ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emptionem manere; periculum autem ad venditorem respicere, etiam vltra diem degustando praefinitum, quia per ipsum factum est.

§. 1. Si auersione vinum venit, custodia tantum praestanda est. Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, vt degustaretur, neque acorem, neque mucorem, venditorem praestare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere, difficile autem est, vt quisquam sic emat, vt ne degustet: quare, si dies degustationi adjectus non erit, quandoque degustare emptor poterit; et, quoad degustauerit, periculum acoris et mucoris ad venditorem pertinebit. Dies enim degustationi praestitutus meliorem conditionem emptoris facit *)

*) L. 15. h. t.

§. 2. Vino autem per auersionem vendito, finis custodiae est auehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, si adjectum tempus est: caeterum, si non sit adjectum, videndum, ne infinitam custodiam non debeat venditor? Et est verius (secundum ea, quae supra ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denunciare ei, vt tollat vinum: certe antequam ad vindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi vinum. *)

*) L. 47. de legat. 1.

5. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si per emptorem steterit, quo minus ad diem vinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo venditoris interceptum esset: non debet ab eo praestari: si, verbi gratia; amphorae centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est; donec admetiatur omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

6. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si vina emerim, exceptis acidis, et mucidis, et mihi expediat acida quoque accipere, PROCVLVS ait, quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida et mucida non venisse: nam quae inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum esse, non permitti venditori, vel alii ea vendere.

7. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Id, quod post emptionem fundo accessit *) per alluuionem, vel periit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet; nam et si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur et commodum ejus esse debet.

*) arg. L. 44. de rei vind. L. 38. §. 8. de vsur.

§. 1. Quod venditur, in modum agri cedere debet: nisi [si] id actum est, ne cederet. At, quod non venit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, vt cederet: veluti viae publicae, limites, luci, qui fundum tangunt. Cum vero neutrum dictum est, cedere non debet: et ideo nominatim caueri solet, vt luci, viae publicae, quae in fundo sint, totae in modum cedant.

8. *Idem lib.* 33. *ad Edictum.*

Necessario sciendum [est,] quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cujus periculum sit, nam † perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. † Et, si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum sit, [sit] et pretium, et pure *) venit: perfecta est emptio. † Quod si sub conditione res venierit, si quidem defecerit conditio, nulla est emptio **), sicuti nec stipulatio. Quod si exstiterit, PROCVLVS et OCTAVENVS emptoris esse periculum ajunt. Idem POMPONIVS lib. 9. probat. † Quod si pendente conditione, emptor vel venditor decesserit, constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi jam contracta emptione in praeteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit: emptor non poterit eam vsucapere pro emptore; et quod pretii solutum est, repetetur; et fructus medii temporis venditoris sunt: sicuti stipulationes, et legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione res exstincta ***) fuerit. Sane, si exstet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris.

*) L. 9. §. 1. de nouat. L. 79. pr. de condit. et demonstr.

**) L. 21. de testam. milit.

***) L. 10. §. pen. de jur. dot. L. 7. pr. de contr. emt.

§. 1. Si ita venierit, est ille seruus emptus, siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit, JVLIANVS putat, statim perfectam esse venditionem, quoniam certum sit, eam contractam. §. 2. Cum vsumfructum mihi vendis, interest, vtrum jus vtendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas. An vero in ipsum corpus, quod tuum sit, vsumfructum mihi vendas. Nam priore casu, etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu viuis: posteriore casu, heredi meo, nihil debebitur, heres tuus debebit.

9. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Si post inspectum praedium, antequam emptio contraheretur, arbores vento vi dejectae sunt, an hae quoque emptori tradi debeant,

debeant, quaeritur? Et responsum est, non deberi, quia eas non emerit, cum, antequam fundum emerit, defecerint fundi esse. Sed si ignorauit emptor dejectas esse arbores, venditor autem sciuit, nec admonuit, quanti emptoris interfuerit, rem aestimandam esse, si modo venit.

10. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si in venditione conditionali hoc ipsum conuenisset, vt res periculo emptoris seruaretur; puto pactum valere.

§. 1. In lib. 7. Digestorum IVLIANI SCAEVOLA notat: Fundi nomine emptor agere non potest, cum prius quam mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, alioue quo casu pars fundi interierit. *)

*) L. 35. §. 6. et 7. L. 40. §. 2. de contrah. empt.

11. ALFENVS [VARVS] *lib.* 2. *Digestorum.*

Si vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid juris sit? Respondit: Quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si seruorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. Quamobrem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi et diligentes praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

12. PAVLVS *lib.* 3. *Epitomarum* ALFENI [*Digestorum*]

Lectos emptos Aedilis, cum in via publica positi essent, concidit. Si traditi essent emptori, aut per eum stetisset, quo minus traderentur, emptoris periculum esse placet:

13. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Eumque cum Aedili, si id non jure fecisset, habiturum actionem Legis Aquiliae; aut certe eum venditore ex empto agendum esse, vt is actiones suas, quas cum Aedile habuisset, [ei] praestaret.

14. PAVLVS *lib.* 3. *Epitomarum* ALFENI [*Digestorum.*]

Quod si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset, quo minus traderentur, venditoris periculum erit.

§. 1. Materia empta si furto periisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo, respondit: si minus, venditoris. Videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

*) L. 12. h. t. L. 33. locat.

15. CAJVS *lib.* 2. *Cottidianarum Rerum.*

Si vina, quae in doliis erunt, venierint, eaque antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint: si quidem de bonitate eorum adfirmauit venditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmauit, emptoris erit periculum: quia, siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se queri debet. Plane si, cum intelligeret venditor, non duraturam bonitatem eorum vsque [ad] in eum diem, quo tolli deberent, non admonuit emptorem: tenebitur ei, quanti ejus interesset, admonitum fuisse.

16. JAVOLENVS *lib.* 7. *ex* CASSIO.

Serui emptor, si eum conductum rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit: quoniam † non videtur traditus is, cujus possessio per locationem retinetur à venditore. Periculum ejus serui ad emptorem pertinet: quod tamen sine dolo venditoris interuenerit.

17. POMPONIVS *lib.* 31. *ad Quintum Mucium*

Illud sciendum est, cum moram emptor adhibere coepit, jam non culpam, sed dolum [malum] tantum praestandum à venditore. Quod si per venditorem et emptorem mora fuerit, LABEO quidem scribit, emptori potius nocere, quam venditori moram adhibitam: sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. Quid enim, si interpellauero venditorem, et non dederit id, quod emeram; deinde, posteriore offerente illo, ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset; deinde, cum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, cum posset se exsoluere: aequum est, posteriorem moram venditori nocere.

18. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Habitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam caussam venditori non tenebitur, si nihil aliud conuenit, quam vt habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis praestarentur.

§. 1. Ante pretium solutum dominii quaestione mota, pretium emptor soluere non cogetur, nisi fidejussores idonei à venditore ejus euictionis offerantur. *)

*) L. f. §. 2. de dol. mal. except. v. L. 66. §. 1. ad SC. Trebell. L. 8. de dol. except. L. 84. §. 5. de legat. 1.

19. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Venditori si emptor in pretio soluendo moram fecerit, vsuras duntaxat praestabit, non omne omnino, quod venditor, mora non facta, consequi potuit; veluti, si negotiator fuit, et, pretio soluto, ex mercibus plus, quam ex vsuris, quaerere potuit.

f) DE *ACTIONIBVS* EMPTI, ET VENDITI.

(Dig. 19. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Si res vendita non tradatur, in id, quod interest, agitur: hoc est, quod rem habere interest emptoris, hoc autem interdum pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est *).

*) *L.* 11. §. 9. *L.* 12. *L.* 21. §. 3. h. t. *L.* 68. §. 2. de contrah. emt.

§. 1. Venditor, si cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actionem, si modo eam rem emptor ignorauit. Omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem, et celare, sic accipimus, non solum si non admonuit, sed et si negauit seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum. Sed et si proponas, cum ita dixisse, nulla quidem seruitus debetur, verum, ne emergat inopinata seruitus, non teneor, puto eum ex empto teneri: quia seruitus debebatur, et scisset, sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi, opinor, eum ex empto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda seruitute, debere eum teneri, non si securitati suae prospectum voluit. Haec ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia † non videtur esse celatus, qui scit, neque certiorari debuit, qui non ignorauit.

2. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si in emptione modus dictus est, et non praestatur, ex empto est actio.

§. 1. Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideiue commissorum seruandorum causa in possessionem est, aut creditores bona possideant *). Idem dicendum est, si venter in possessione sit; nam et ad hoc pertinet vacui appellatio.

*) Non obst. *L.* 16. de fund. dot. *L.* 12. §. 1. de A. v. A. poss. v. *L.* 11. §. 13. h. t.

3. POM-

3. POMPONIVS *lib.* 9 *ad Sabinum.*

Ratio possessionis, quae à venditore fieri debeat, talis est, vt, si quis eam possessionem jure auocauerit, tradita possessio non intelligatur.

§. 1. Si emptor vacuam possessionem tradi stipulatus sit, et ex stipulatu agat, fructus non venient in eam actionem: quia et qui fundum dari stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur: nec tamen fructuum praestatio ea stipulatione continetur, neque rursus plus debet esse in stipulatione, sed ex empto superesse ad fructuum praestationem.

§. 2. Si iter, actum, viam, aquaeductum per tuum fundum emero, vacuae possessionis traditio nulla est: itaque cauere debes, per te non fieri, quo minus vtar.

§. 3. Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, vtro tempore pluris vinum fuit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur; item, quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel vbi agatur.

§. 4. Quod si per emptorem mora fuisset, aestimari oportet pretium, quod sit, eum agatur, et quo loco minoris sit. Mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, praesertim si omni tempore paratus fuit tradere. Item, non oportet ejus loci pretia spectari, in quo agatur: sed ejus, vbi vina tradi oportet. Nam quod à Brundusio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundusii tradi oportet.

4. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si seruum mihi ignoranti, sciens furem, vel noxium esse, vendideris: quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea interesset scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum, antequam mihi quid abesset.

§. 1. Si modus agri minor inueniatur, pro numero jugerum auctor obligatus est: quia vbi modus minor inuenitur, non potest aestimari bonitas loci, qui non exstat. *) Sed non solum, si modus agri totius minor est, agi eum venditore potest, sed etiam de partibus ejus: vtputa, si dictum est, vineae jugera tot esse, vel oliueti, et minus inueniatur, ideo [que] his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.

*) L. 79. §. f. de euict. L. 2. pr. L. 6. pr. L. 38. pr. h. t.

5. *Idem lib.* 3. *ad Sabinum.*

Si heres testamento quid vendere damnatus sit, et vendiderit, de reliquis, quae per consequentias emptionis propria sunt, vel ex empto, vel ex testamento, agi eum eo poterit.

§. 1. Sed si falso existimans te damnatum vendere, vendiderit, dicendum est, agi eum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest; quemadmodum si falso existimans se damnatum dare, promisisset, agentem doli mali exceptione summoueret. POMPONIVS etiam incerti condicere eum posse ait, vt liberetur.

6. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Tenetur ex empto venditor, etiam si [agnouerit] minorem fundi modum esse.

§. 1. Si vendidi tibi insulam certa pecunia, et vt aliam insulam meam reficeres: agam ex vendito, vt reficias, si autem hoc solum, vt reficeres eam, conuenisset: non intelligitur emptio et venditio facta, vt [et] NERATIVS scripsit.

§. 2. Sed si aream tibi vendidi certo pretio, et tradidi ita, vt, insula aedificata, partem dimidiam mihi retradas, verum est, et vt aedifices, agere me posse ex vendito, et vt aedificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat.

§. 3. Si locum sepulchri emeris, et propius eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, aedificatum à venditore fuerit, poteris ad eum reuerti.

§. 4. Si vas aliquod mihi vendideris, et dixeris certam mensuram capere, vel certum pondus habere: ex empto tecum agam, si minus praestes. Sed si vas mihi vendideris, ita vt adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi, si vero non id actum sit, vt integrum praestes, dolum malum duntaxat praestare te debere. LABEO contra [putat], et illud solum obseruandum, vt, nisi in contrarium id actum sit, omni modo integrum praestari debeat: et est verum. Quod et in locatis doliis praestandum, SABINVM respondisse, MINICIVS refert.

§. 5. Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere seruitutem volueris: iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris.

§. 6. Sed si fundum tibi vendidero, et ei fundo iter accessurum *) dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia vtriusque rei quasi vnus venditor obligatus sum.

*) L. 11. §. 17. L. 26. et 27. h. t. L. 33. de Aedil. Edict.

§. 7. Si filiusfamilias rem vendiderit mihi, et tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur.

§. 8. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto, eo nomine, actio emptori competit: nam et dolum malum eo judicio aestimari oportet, vt id, quod praestaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori praestari oporteat.

§. 9. Si venditor sciens obligatum, aut alienum vendidisset, [et] adjectum sit, neue eo nomine quid praestaret; aestimari oportet dolum malum *) ejus: quem semper abesse oportet in judicio empti, quod bonae fidei sit.

*) L. 30. §. f. h. t.

7. *Idem lib.* 10. *ad Sabinum.*

Fundum mihi eum venderes, deducto vsufructu, dixisti, [eum] vsumfructum Titii esse *), eum is apud te remansurus esset: si coeperis eum vsumfructum vindicare, reuerti aduersus te non potero, donec Titius viuat, nec in ea causa esse coeperit, vt, etiam si ejus vsusfructus esset, amissurus eum fuerit: nam tunc (id est, si capite deminutus, vel mortuus fuerit Titius), reuerti potero ad te venditorem. † Idemque juris est, si dicas eum vsumfructum Titii esse, eum sit Seji.

*) L. 68. pr. de contrah. empt.

8. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si tibi liberum praedium tradidero, cum seruiens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, vt patiaris eam seruitutem, quam debui, imponi.

§. 1. Quod si seruum praedium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, [tu] ex empto habebis actionem, remittendae ejus seruitutis gratia, quam pati non debeas.

9. POMPONIVS *lib.* 20 *ad Sabinum.*

Si is; qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi eum eo potest, vt eos tollat.

10. VLPIANVS *lib.* 46. *ad Sabinum.*

Non est nouum, vt duae obligationes in ejusdem persona, de eadem re concurrant. Cum enim is, qui venditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres exstiterit: constat, duas esse actiones in ejusdem persona concurrentes, propriam, et hereditariam: et debere here-

heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo vti, ante aditam hereditatem proprium venditorem conuenire; deinde, adita hereditate, hereditarium, quod si prius adierit hereditatem, vnam quidem actionem mouere potest, sed ita, vt per eam vtriusque contractus sentiat commodum. Ex contrario quoque si venditor venditori heres exstiterit, palam est, duas euictiones eum praestare debere.

XI. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Ex empto actione is, qui emit, vtitur. *)

*) L. I. si pars hered. pet.

§. I. Et in primis sciendum est, in hoc judicio id demum deduci, quod praestari conuenit, cum enim sit bonae fidei judicium, nihil magis bonae fidei congruit, quam id praestari, quod inter contrahentes actum est: quod si nihil conuenit, tunc ea praestabuntur, quae naturaliter insunt hujus judicii potestate. §. 2. Et in primis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est, tradere *), quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit et emptorem dominum: si non fuit, tantum euictionis nomine venditorem obligat; si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris facere cogitur.

*) L. 46. h. t. L. 52. §. I. L. 74. de contrah. empt.

§. 3. Redhibitionem quoque contineri empti judicio, [et] LABEO, et SABINVS putant, et nos probamus.

§. 4. Animalium quoque venditor cauere debet: ea sana praestari: et qui jumenta vendidit, solet ita promittere, esse, bibere, vt oportet.

§. 5. Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex empto competere actionem ad resoluendam emptionem, vt pretio restituto mulier reddatur. *) *) L. 11. §. I. de jur. dot.

§. 6. Is, qui vina emit, arrhae nomine certam summam dedit; postea conuenerat, vt emptio irrita fieret: JVLIANVS, ex empto agi posse ait, vt arrha restituatur, † vtilemque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionem. Ego illud quaero, si annulus datus sit arrhae nomine, et secuta emptione, pretioque numerato, et tradita re, annulus non reddatur, qua actione agendum est: vtrum condicatur, quasi ob causam datus [sit,] et causa finita sit; an vero ex empto agendum sit? Et JVLIANVS diceret, ex empto agi posse: certe etiam condici poterit, quia jam sine causa apud venditorem est annulus.

§. 7. [Venditorem,] etiam si ignorans vendiderit, fugitiuum non esse, praestare emptori oportere, NERATIVS ait.

§. 8. Idem NERATIVS, etiamsi alienum seruum vendideris, furtis, noxisque solutum praestare [te] debere, ab omnibus receptum ait, et ex empto actionem esse, vt habere licere emptori caueatur, sed et vt tradatur ei possessio.

§. 9. Idem ait, non tradentem, quanti intersit, condemnari: satis autem non dantem, quanti plurimum auctorem periclitari oportet.

§. 10. Idem NERATIVS ait, propter omnia haec satis esse, quod plurimum est, praestari: id est, vt sequentibus actionibus, deducto eo, quod praestitum est, lis aestimetur.

§. 11. Idem recte ait, si quid horum non praestetur, cum caetera facta sint, nullo deducto condemnationem faciendam.

§. 12. Idem lib. 2. Responsorum ait: Emptorem noxali judicio condemnatum, ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat, et si ex stipulatu aget, et siue defendat noxali judicio, siue non: quia manifestum fuit noxium seruum fuisse, nihilominus vel ex stipulatu, vel ex empto, agere posse.

§. 13. Idem NERATIVS ait, venditorem in re tradenda debere praestare emptori, vt in lite de possessione *) potior sit: sed JVLIANVS lib. 15. Digestorum probat, nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit, erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur.

*) L. 50. de R. V. L. 20. de A. R. D.

§. 14. CASSIVS ait, eum, qui ex duplae stipulatione, litis aestimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caueri solet, nihil consequi posse. JVLIANVS, deficiente dupla, ex empto agendum putauit.

§. 15. Denique lib. 10. apud MINICIVM ait: si quis seruum ea conditione vendiderit, vt intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid praestaretur, et emptor hoc fieri intra diem non desiderauerit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, vt per ipsum, et per heredem ejus, emptorem habere liceret, qui autem alienum sciens vendidit, dolo [inquit] non caret, et ideo empti judicio tenebitur.

§. 16. Sententiam JVLIANI verissimam esse arbitror in pignoribus quoque, nam si jure creditoris vendiderit, deinde haec fuerint euicta, non tenetur, nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum est. Dolum plane venditor praestabit: denique etiam repromittit de dolo, sed etsi non repromiserit, sciens tamen sibi non obligatam, vel non esse ejus, qui sibi obligauit, vendiderit, tenebitur ex empto: quia dolum eum praestare debere ostendimus.

§. 17. Si quis rem vendiderit, et ei accessurum quid dixerit, omnia quidem, quae diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sint: vt tamen euictionis *) nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, vt emptori habere liceat, et non solum per se, sed per omnes.

*) L. pen. de euict. L. 41. pr. de contr. emt. L. 113. §. f. de V. O.

§. 18. Qui autem habere licere vendidit, videamus, quid debeat praestare? Et multum interesse arbitror, vtrum [hoc] polliceatur, per se, venientesque à se personas non fieri, quo minus habere liceat: an vero per omnes. Nam si per se, non videtur id praestare, ne alius euincat, proinde si euicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur, sed JVLIANVS lib. 15. Digestorum scribit, etiam si aperte venditor pronunciet, per se, heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest; verumtamen, vt pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem esse dicendum, † et si aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine praestatum iri, pretium quidem deberi re euicta, vtilitatem non deberi. Neque enim bonae fidei contractus hanc patitur conuentionem, vt emptor rem amitteret, et pretium venditor retineret: nisi forte [inquit] sic quis omnes istas supra scriptas conuentiones recipiet, quemadmodum recipitur, vt venditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorem non pertineat: veluti, cum futurum jactum retis à piscatore emimus, aut indaginem plagis positis à venatore, vel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilominus emptor pretium praestare necesse habebit, sed in suprascriptis conuentionibus contra erit dicendum, nisi forte sciens alienum vendit: tunc enim, secun-

cundum supra à nobis relatam JVLIANI sententiam, dicendum est, ex empto eum teneri, quia dolo facit.

12. CELSVS *lib.* 27. *Digestorum.*

Si jactum retis emero, et jactare retem piscator noluit, incertum ejus rei aestimandum est, si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id aestimari debet, quod extraxit.

13. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

JVLIANVS lib. 15. inter eum, qui sciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto, ait enim, qui pecus morbosum, aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, *) quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit, et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei, siue igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem; siue pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonee venisse, erit praestandum.

*) L. 6. §. 4. L. 21. §. 1. h. t. L. 21. sqq. ad L. Aquil. L. 18. §. 3. Commod. L. 11. ad exhib. L. 2. §. 8. de eo, quod cert. loco. L. 8. de euict. non obst. L. 1. §. f. de eo quod cert. loco.

§. 1. Item, qui furem vendidit, aut fugitiuum, si quidem sciens, praestare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi, si vero ignorans [vendiderit], circa fugitiuum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum [esse] fugitiuum scisset: circa furem non tenetur. Differentiae ratio est, quod fugitiuum quidem habere non licet, et quasi euictionis nomine tenetur venditor; furem autem habere possumus.

§. 2. Quod autem diximus, quanti emptoris interfuit non decipi, multa continet, vt si alios secum sollicitauit, vt fugerent, vel res quasdam abstulit. §. 3. Quid tamen, si ignorauit quidem furem esse, adseuerauit autem bonae frugi, et fidum, et caro vendidit? Videamus, an ex empto teneatur? Et putem, teneri. Atqui ignorauit: sed non debuit facile, quae ignorabat, adseuerare. Inter hunc igitur, et qui scit, interest: qui scit, praemonere debuit furem esse; hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem.

§. 4. Si venditor dolo fecerit, vt [rem] pluris venderet, *) puta, de artificio mentitus est, aut de peculio: empti eum judicio teneri, vt praestaret emptori, quanto pluris seruum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus. *) L. 11. §. 5. h. t.

§. 5. Per contrarium quoque idem JVLIANVS scribit: Cum Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo; et res quasdam ex hereditate, et instrumenta, et mancipia Vellicus [quidam] subtraxisset; quibus subtractis facile, quasi minimo valeret hereditas, vt sibi ea venderetur, persuasit: an venditi judicio teneri possit? Et ait [JVLIANVS] competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si hae [res] subtractae non fuissent.

§. 6. Idem JVLIANVS, dolum solere à venditore praestari, etiam in hujusmodi specie ostendit: si, cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit, vni municipio deberi, verum postea legem consignauerit, si qua tributorum, aut vectigalis, indictionisue quid nomine, aut ad viae collationem praestare oportet, id emptorem dare, facere, praestareque oportere: ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem. Quae sententia vera est.

§. 7. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quaestionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat? Et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex empto eos teneri, nequaquam dubium est. Sed si pupillus, auctoribus eis, vendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est: tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est.

§. 8. Offerri pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur: et ideo [et] si pretii partem offerat, nondum est ex empto actio. Venditor enim, quasi pignus, retinere potest eam rem, quam vendidit.

§. 9. Vnde quaeritur, si pars sit pretii soluta, [et] res tradita, postea euicta sit, vtrum ejus rei consequetur pretium integrum ex empto agens: an vero, quod numerauit? Et puto magis id, quod numerauit, propter doli exceptionem. §. 10. Si fructibus jam maturis ager distractus sit, etiam fructus emptori cedere, nisi aliud conuenit, exploratum est. *)

*) L. 38. §. 8. de Vsur. arg. L. 44. de R. V. L. 7. de peric. et Commod. rei vend.

§. 11. Si in locatis ager fuit, pensiones vtique ei cedent, qui locauerat. Idem et in praediis vrbanis: nisi si quid nominatim conuenisse proponatur. §. 12. Sed et si quid praeterea rei venditae nocitum est, actio emptori praestanda est; damni forte infecti, vel aquae pluuiae arcendae, vel Aquiliae, vel Interdicti quod vi aut clam.

§. 13. Item, si quid ex operis seruorum, vel vecturis jumentorum, vel nauium quaesitum est, emptori praestabitur; et si quid peculio eorum accessit: non tamen, si quid ex re *) venditoris. *) Arg. L. 26. de Vsur.

§. 14. Si Titius fundum, in quo nonaginta jugera erant, vendiderit, et in lege emptionis dictum est, in fundo centum esse jugera, *) et, antequam modus manifestetur, decem jugera alluuione adcreuerint, placet mihi NERATII sententia existimantis, vt, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat aduersus eum, quamuis decem jugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur, si vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere. *) L. 45. de euict.

§. 15. Si fundum mihi alienum vendideris, et hic ex causa lucratiua meus factus sit: nihilominus ex empto mihi aduersus te actio competit. §. 16. In his autem, quae cum re empta praestari solent, non solum dolum, sed et culpam praestandam arbitror: nam et CELSVS lib. 8. Digestorum scripsit: cum conuenit, vt venditor praeteritam mercedem exigat, et emptori praestet, non solum dolum; sed et culpam eum praestare debere.

§. 17. Idem CELSVS libro eodem scribit: Fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti: et antequam traderes, coactus es communi diuidundo judicium accipere. Si socio fundus sit adjudicatus: quantum ob eam rem à Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis: quod si tibi fundus totus adjudicatus est: totum [inquit] eum emptori trades; sed ita, vt ille soluat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. Sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro euictione cauere debes: ob alteram autem, tantum de dolo malo repromittere. Aequum est enim, eandem esse conditionem emptoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. Sed si certis regionibus fundum inter te, et Titium judex diuisit, sine dubio partem, quae adjudicata est, emptori tradere debes.

§. 18. Si quid seruo distracto venditor donauit ante traditionem, hoc quoque restitui debet: hereditates, quoque per seruum adquisitae, et legata omnia; nec distinguendum, cujus respectu ista sint relicta. Item, quod ex operis seruus praestitit ven-

venditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis è pacto prorogatus est, vt ad venditorem operae pertinerent.

§. 19. Ex vendito actio venditori competit ad ea consequenda, quae ei ab emptore praestari oportet. §. 20. Veniunt autem in hoc judicium infra scripta: in primis pretium, quanti res venit: item vsurae *) pretii post diem traditionis: nam eum re emptor fruatur, aequissimum est eum vsuras pretii pendere.

*) L. 4. 9. h. t. L. 18. §. f. de Vsur. L. 1. pr. L. 37. ibid. L. 32. §. 2. ibid. L. 54. locat. L. f. de peric. et commod. rei vend.

§. 21. Possessionem autem traditam accipere debemus, etsi precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus *) percipiendi.

*) L. 16. §. 1. de Vsur. non obst. L. 60. pr. pro Soc.

§. 22. Praeterea, ex vendito agendo, consequetur etiam sumptus, qui facti sunt in re distracta: vtputa, si quid in aedificia distracta erogatum est: scribit enim LABEO et TREBATIVS, esse ex vendito hoc nomine actionem. Idem, et si in aegri serui curationem impensum est ante traditionem: aut [si quid] in disciplinas, quas verisimile erat etiam emptorem velle impendi. Hoc amplius LABEO ait, et, si quid in funus mortui serui impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modo sine culpa venditoris mortem obierit.

§. 23. Item, si conuenerit, cum res veniret, vt locuples ab emptore reus detur, ex vendito agi posse, vt id fiat.

§. 24. Si inter emptorem praediorum, et venditorem conuenisset, vt, si ea praedia emptor, heresue ejus, pluris vendidisset, ejus partem dimidiam venditori praestaret; et heres emptoris pluris ea praedia vendidisset: venditorem, ex vendito agendo, partem ejus, quo pluris vendidisset, consecuturum.

§. 25. Si procurator vendiderit, et cauerit emptori: quaeritur, an domino, vel aduersus dominum actio dari debeat? Et PAPINIANVS lib. 3. Responsorum putat, cum domino ex empto agi posse vtili actione, ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandauit: ergo et per contrarium dicendum est, vtilem ex empto actionem domino competere.

§. 26. Ibidem PAPINIANVS respondisse se refert: si conuenerit, vt ad diem pretio non soluto, venditori duplum praestaretur, † in fraudem Constitutionum videri adjectum, quod vsuram legitimam excedit, diuersamque causam commissoriae esse ait: cum ea specie [inquit] non foenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur *).

*) L. 44. de Vsur. L. 4. §. 1. L. 6. de L. Commiss.

§. 27. Si quis, colludente procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? Et puto, hactenus, vt aut stetur emptioni, aut discedatur. *) *) L. 11. §. 5. h. t.

§. 28. Sed et si quis minorem viginti quinque annis circumuenerit, et huic hactenus dabimus actionem ex empto, vt diximus in superiore casu.

§. 29. Si quis à pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere constat contractus; nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat. *)

*) L. 7. §. 1. de rescind. emt. L. 5. §. 1. de auctor. tut. non obst. L. 1. de rescind. E. V. L. 19. de R. J.

§. 30. Si venditor habitationem exceperit, vt inquilino liceat habitare, vel colono, vt perfrui liceat ad certum tempus: magis esse SERVIVS putabat, ex vendito [esse] actionem, denique TVBERO ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem cogere posse venditorem, vt ex locato eum colono experiatur, vt, quidquid fuerit consecutus, emptori reddat.

§. 31. Aedibus distractis, vel legatis, ea esse aedium *) solemus dicere, quae quasi pars aedium, vel propter aedes habentur, vtputa puteal:

*) L. 14. et 15. L. 17. pr. §. 3. 7. 8. et 9. L. 18. L. 38. §. 2. h. t. L. 40. §. f. L. 47. 48. et 49. de contrah. emt. L. 242. §. 2. et vlt. L. 245. de V. S. L. 47. de damn. infect. L. 91. §. 5. de legat. 3.

14. POMPONIVS *lib. 31. ad Quintum Mucium.*

Id est, quo puteus operitur.

15. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Lines, [et] labra, salientes, fistulae quoque, quae salientibus junguntur, quamuis longe excurrant extra aedificium, aedium sunt, item canales. Pisces autem, qui sunt in piscina, non sunt aedium, nec fundi:

16. POMPONIVS *lib. 31. ad Quintum Mucium.*

Non magis, quam pulli, aut caetera animalia, quae in fundo sunt.

17. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet. † Aedium autem multa esse, quae aedibus adfixa non sunt, ignorari non oportet; vtputa seras, claues, claustra. *) Multa etiam defossa esse, neque tamen fundi, aut villae haberi; vtputa vasa vinaria, torcularia: quoniam haec instrumenti magis sunt, etiamsi aedificio cohaerent.

*) §. 2. h. L. L. 242. §. f. L. 245. de V. S. L. 17. §. 7. L. 60. pr. de V. S: L. 24. §. 2. de legat. 1.

§. 1. Sed et vinum, et fructus perceptos, villae non esse constat. §. 2. Fundo vendito, vel legato, stercuulinum et stramenta, emptoris et legatarii sunt: ligna autem, venditoris vel heredis; quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio TREBATII probanda est: vt, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur; si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo jaceat, an aceruus sit.

§. 3. Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur, item[que] crustae marmoreae, aedium sunt. §. 4. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item Cilicia vela aedium non sunt. §. 5. Item, quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in aedificio sit, non tamen videtur aedium esse.

§. 6. Si ruta et caesa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt; vt arena, creta, et similia: caesa ea esse, *) vt arbores caesas, et carbones, et his similia. GALLVS autem AQVILIVS, cujus MELA refert opinionem, recte ait, frustra in lege venditionis de rutis, et caesis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia caesa, aut de caementis, aut de arena cauendum est venditori, quam de caeteris, quae sunt pretiosiora.

*) L. 5. §. 2. ad exhib. L. 241. de V. S. L. 66. §. f. de contrah. emt. L. 67. de R. V.

§. 7. LABEO generaliter scribit, ea, quae perpetui vsus causa in aedificiis sunt, aedificii esse: quae vero ad praesens, non esse aedificii, vtputa fistulae, temporis quidem causa positae, non sunt aedium: verumtamen, si perpetuo fuerint positae, aedium sunt.

*) *L.* 242. §. f. de V. S. *L.* 245. ibid. *L.* 21. *L.* 26. pr.

pr. de instruct. v. instrum. legat. v. *L.* 8. de tritic. vino v. oleo legat.

§. 8. Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata, aut quae terra continentur, quamuis non sint adfixa, aedium esse constat.

§. 9. Item constat, sigilla, columnas quoque, et personas, ex quarum rostris aqua salire solet, villae esse. §. 10. Ea, quae ex aedificio detracta sunt, vt reponantur, aedificii sunt: at quae parata sunt, vt imponantur, non sunt aedificii. *) §. 11. Pali, qui vineae causa parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt; sed qui exempti sunt hac mente, vt collocentur, fundi sunt.

*) *L.* 18. §. 1. h. t. *L.* 12. §. specular. 25. *L.* 25. de Instruct. et Instrum. leg.

18. JAVOLENUS *lib. 7. ex Cassio.*

Granaria, quae ex tabulis fieri solent, ita aedium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis et caesis cedunt.

§. 1. Tegulae, quae nondum aedificiis impositae sunt, quamuis tegendi gratia allatae sint, in rutis et caesis habentur. Aliud juris est, in his, quae detractae sunt, vt reponerentur: aedibus enim accedunt.

19. CAJVS *ad Edictum Praetoris, titulo de Publicanis.*

Veteres in emptione, venditioneque, appellationibus promiscue vtebantur:

20. *Idem lib.* 2 [1]. *ad Edictum Prouinciale.*

Idem est [et] in locatione, et conductione.

21. PAVLVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Si sterilis ancilla sit, cujus partus venit, vel major annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor. §. 1. Si praedii venditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non praedixerit, quod forte hereditarium praedium erat, non tenetur.

§. 2. Quamuis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus emptionem esse: tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, et si venditor quoque nesciat; veluti, si mensas quasi citreas emat, quae non sunt.

§. 3. Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in aestimationem venit: quae modo circa ipsam rem consistit, neque enim, si potuit, ex vino [puta] negotiari, et lucrum facere: id aestimandum est, non magis, quam si triticum emerit, et ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum, consequitur. Nec major fit obligatio, quod tardius agitur, quamuis crescat, *) si vinum hodie pluris sit, merito: quia siue datum esset, haberet emptor, siue non: quoniam saltem hodie dandum est, quod jam olim dari oportuit.

*) *L.* 22. de hered. v. act. vend. *L.* 5. de peric. et commod. rei Vend.

§. 4. Si tibi fundum vendidero, vt eum conductum certa summa haberem: ex vendito, eo nomine, mihi actio est, quasi in partem pretii ea res sit.

§. 5. Sed etsi ita fundum tibi vendidero, vt nulli alii eum, quam mihi venderes, actio eo nomine ex vendito est, si alii vendideris. §. 6. Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem, donec viueret, aut in singulos annos decem: emptor primo anno maluit decem praestare: secundo anno habitationem [praestare.] TREBATIVS ait, mutandae voluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum praestare posse, et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.

22. JVLIANVS *lib.* 7. *Digestorum.*

Si in qualitate fundi venditor mentitus sit, non in modo ejus: tamen tenetur emptori. Pone enim dixisse eum, quinquaginta jugera esse vineae, et quinquaginta prati: et [in vinea minus, et] in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum jugera.

23. *Idem lib.* 13. *Digestorum.*

Si quis seruum, quem cum peculio vendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod seruus habuit tempore, quo manumittebatur, sed et eorum, quae postea adquirit, tenetur, et praeterea cauere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restitutum iri. MARCELLVS notat: Illa praestare venditor ex empto debet, quae haberet emptor, si homo manumissus non esset, non continebuntur igitur, quae, si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

24. *Idem lib.* 15. *Digestorum.*

Si seruus, in quo vsusfructus tuus erat, fundum emerit, et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamuis pretium solueris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem; sed indebiti actionem aduersus venditorem habebis. Ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam vtroque casu actionem ex empto habebis.

§. 1. Seruum tuum imprudens à fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Posse te eum hominem mihi condicere, SABINVS dixit; sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio. CASSIVS veram opinionem SABINI retulit, in qua ego quoque sum.

§. 2. Seruo vendente hominem, fidejussor venditionis omnia praestare debet, in quae obligaretur, si pro libero fidejussisset. Nam et in dominum actio sic datur, vt emptor eadem consequatur, quae, libero vendente, consequi debuisset: sed vltra peculii taxationem dominus non condemnatur.

25. *Idem lib.* 54. *Digestorum.*

Qui pendentem vindemiam emit, si vuam legere prohibeatur à venditore, aduersus eum petentem pretium, exceptione vti poterit: Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae venit, neque tradita *) est. Caeterum post traditionem siue lectam vuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur, ad exhibendum, vel injuriarum agere poterit: quemadmodum, si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

*) L. 5. §. 4. de dol. mal. except. arg. L. 34. pr. de Aedil. Edict.

26. ALFENVS VARVS *lib.* 2. *Digestorum.*

Si quis, cum fundum venderet, dolia centum, quae in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

27. PAVLVS *lib.* 3. *Epitomarum* ALFENI.

Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet: veluti, si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

28. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Vrsejum Ferocem.*

Praedia mihi vendidisti; et conuenit, vt aliquid facerem: quod si non fecissem, poenam promisi. Respondit, venditor, antequam poenam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summouebit; si ex stipulatu poenam consecutus fueris, ipso jure ex vendito

agere non poteris: nisi in id, quod pluris *) ejus interfuerit, id fieri. *) L. f. de eo, quod cert. loc. L. 42. pro Soc.

29. *Idem lib.* 4 *ex Minicio.*

Cui res sub conditione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non ex causa legati rem habet.

30. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Seruus, quem à me cum peculio emisti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamuis ea res, quam subripuit, interierit, nihilo minus retentionem, eo nomine, ex peculio me habiturum ait: id est, ipso jure ob id factum minutum esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa condictionis sit factus. Nam licet, si jam traditus furtum mihi fecisset: aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset: tamen in proposito et retentionem me habiturum, et si omne peculium penes te sit, vel, quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quae dicendum, si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu, ignorans furtiuos esse, quasi peculiares ademeris, et consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competat, quasi res mea ad te sine causa peruenerit.

§. 1. Si sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam, prius quam euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id, quanti mea intersit, meam esse factam. † Quamuis enim alioquin verum sit, venditorem hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam, vt ejus faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens [alienam] non suam ignoranti vendidit. *) Idem [est] maxime, si manumissuro, vel pignori daturo vendiderit. *) L. 11. §. 5. et 8. h. t. L. 28. de contrah. empt. L. 66. pr. eod. L. 9. L. 29. pr. L. 41. §. 1. de enict. L. 1. §. 4. de superfic.

31. NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

Si ea res, quam ex empto praestare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamuis eam custodire debuerim: tamen propius est, vt nihil amplius, quam actiones persequendae ejus praestari à me emptori oporteat: quia † custodia aduersus vim parum proficit *). Actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo [tibi] praestare debebo, vt omne lucrum ac dispendium te sequatur.

*) L. 35. §. 4. de contrah. emt. L. 14. pr. L. 80. de furt.

§. 1. Et non solum, quod ipse per eum adquisiit, praestare debeo, sed et id, quod emptor, jam tunc sibi tradito seruo, adquisiturus fuisset. §. 2. Vterque nostrûm eandem rem emit à non domino, cum emptio venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: siue ab eodem emimus, siue ab alio, atque alio: is ex nobis tuendus est, qui prior jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est; si alter ex nobis à domino emisset, is omnimodo tuendus est.

32. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Si quis à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis ponderibus accepisset, vt in modo me falleret; vel emptor circumscriptus sit à venditore ponderibus minoribus: POMPONIVS ait, posse dici, venditorem, sibi dare oportere, quod plus est, petere: quod habet rationem. Ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

33. *Idem lib.* 23 *ad Edictum.*

Et si vno pretio plures res emptae sint, de singulis ex empto et vendito agi potest. *) L. 19. de hered. v. act. vend.

34. *Idem lib.* 18. *ad Edictum.*

Si, fundo vendito, in qualitate jugerum captio est, ex empto erit actio.

35. *Idem lib.* 70. *ad Edictum.*

Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi jus non esset, et Interdicto de itinere actuque victus sit: ex empto habebit actionem. Licet enim stipulatio de euictione non committatur, quia non est de jure seruitutis in rem actione pronunciatum; tamen dicendum est, ex empto actionem competere. *) L. pen. de Euict.

36. PAVLVS *lib.* 7. *ad Plautium.*

Venditor domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet: quia antequam vacuam possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet; et † pars est custodiae, diligentiaeque, hanc interponere stipulationem *), et ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

*) L. 35. §. 4. L. 66. pr. de contrah. emt. L. 4. §. f. Commodat. L. 23. de R. J. non obst. L. 3. de peric. et commod. rei vend. nec. L. 18. §. 9. L. 38. de damn. infect.

37. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Sicut aequum est, bonae fidei emptori alterius dolum non nocere: ita non est aequum, eidem personae venditoris sui dolum prodesse. *)

*) L. 74. L. 144. §. 1. L. 155. de R. J.

38. CELSVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Si venditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quemquam ademturum: et si plus habet, totum praestet; nisi hoc actum est, vt duntaxat decem praestaret; si minus est, praestet esse decem, et talem seruum esse, vt tantum peculii habeat.

§. 1. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis, per arbitrium indemnitatem posse seruari, SEXTVS AELIVS, DRVSVS dixerunt: quorum et mihi justissima videtur esse sententia.

§. 2. Firmus à PROCVLO quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub terram missae, aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae aedium essent? an vt ruta caesa vincta fixaque, quae aedium non essent? Ille rescripsit, referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emptor, neque venditor cogitauerunt, vt plerumque in ejusmodi rebus euenisse solet? nonne propius est, vt inserta et inclusa aedificio partem ejus esse existimemus? *)

*) L. 17. §. 3. h. t. L. 12. §. 23. L. 23. de instruct. v. instrum. legat.

39. MODESTINVS *lib.* 5. *Responsorum.*

Quaero: Si quis ita fundum vendiderit, vti venumdatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit; sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem: an ex empto judicio teneatur: cum haec generalis adjectio ad ea, quae specialiter nouit, qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc et apud veteres sit relatum in ejus persona, qui sic exceperat, seruitutes, si quae debentur, debebuntur: etenim juris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas seruitutes debere, non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere; quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quae venditor nouit, quae, [que] specialiter excipere et potuit, et debuit: sed ad ea, quae ignorauit,

rauit, et de quibus emptorem certiorare nequiuit *)? HERENNIVS MODESTINVS respondit? si quid circumueniendi emptoris causa venditor in specie, de qua quaeritur, fecit, ex empto actione conueniri posse.

*) L. 69. §. pen. de euict. L. 1. §. 1. L. 13. pr. h. t.

40. POMPONIVS *lib.* 31. *ad Quintum Mucium.*

QVINTVS MVCIVS scribit: Dominus fundi de praedio arbores stantes vendiderat, [et] pro his rebus pecuniam accepit, et tradere nolebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret: et verebatur, ne hae arbores ejus non viderentur factae? POMPONIVS: † Arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus à fundo: et ideo, vt dominus, suas specialiter arbores vindicare emptor non poterit, sed ex empto habet actionem.

41. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

In venditione, super annua pensitatione pro aquaeductu infra domum Romae constitutam, nihil commemoratum est: deceptus *) ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conueniatur ob pretium ex vendito, ratio improuisi oneris habetur.

*) L. 1. §. 1. de aedil. edict.

42. PAVLVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Si duorum fundorum venditor separatim de modo cujusque pronunciauerit, et ita vtrumque vno pretio tradiderit, et alteri aliquid defiit, quamuis in altero exsuperet; forte si dixit, vnum centum jugera, alterum ducenta habere: non proderit ei, quod in altero ducenta decem inueniuntur, si in altero decem desint. Et de his ita apud LABEONEM relatum est. † Sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari. Vtique si exiguus modus syluae defiit, et plus in vineis habeat, quam repromissum est: an non facit dolo, qui jure perpetuo vtitur? nec enim hic, quod amplius in modo inuenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet; et tunc tenetur venditor, cum minor modus inuenitur. Videamus tamen, ne nulla querela sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat in vinea, quam in prato, cum vniuersus modus constat. † Similis quaestio esse potest ei, quae in duobus fundis agitata est, et si quis duos statuliberos vno pretio vendat, et dicat, vnum decem dare jussum, qui quindecim dare debebat: nam et hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor à duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est, et in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari: et si quid deest emptori, siue pro modo, siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

43. *Idem lib.* 4. *Quaestionum.*

Titius, cum decederet, Sejae Stichum, Pamphilum, Arescusam, per fideicommissum reliquit, ejusque fidei commisit, vt omnes ad libertatem post annum perduceret: cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem à sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta: emptor, cum pluribus annis mancipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit: [et] cum caeteri quoque serui, cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatem petiissent, et heredem ad Praetorem perduxissent, jussu Praetoris, ab herede sunt manumissi: Arescusa quoque, nolle se emptorem patronum habere, responderat: cum emptor pretium à venditore, empti judicio, Arescusae quoque nomine repeteret, lectum est responsum DOMITII VLPIANI, quo continebatur, Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum Constitutionum, si nollet emptorem patronum habere, emptorem tamen nihil posse post manumissionem à venditore consequi. Ego cum meminissem, et JVLIANVM in ea sententia esse, vt existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare, quaero, quae sententia vera est? Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, vt sumptus, quos in vnum ex his, quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. † Item quaero, Arescusa, quae recusauit emptorem patronum [habere], cujus sit liberta constituta: an possit vel legatariam, quae non liberauit, vel heredem patronum habere: nam caeteri duo ab herede manumissi sunt? Respondi, semper probaui JVLIANI sententiam putantis, [manumissione non amittitur eo modo.] † De sumptibus vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est: nam empti judicium ad eam quoque speciem sufficere existimo; non enim pretium continet tantum, sed omne, quod interest emptoris seruum non euinci. Plane, si in tantum pretium excedisse proponas, vt non sit cogitatum à venditore de tanta summa; veluti, si ponas agitatorem postea factum, vel pantomimum, euictum esse eum, qui minimo veniit pretio: iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

44. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Cum [et] forte idem mediocrium facultatum sit, [et] non vltra duplum, periculum subire eum oportet.

45. PAVLVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Idque [et] JVLIANVM agitasse AFRICANVS refert, quod justum est: sicut minuitur praestatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur.

§. 1. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, et in eam ego aedificauero, atque ita eam dominus euincit: nam, quia possum petentem [dominum], nisi impensam aedificiorum soluat, doli mali exceptione summouere, magis est, vt ea res ad periculum venditoris non pertineat. Quod et in seruo dicendum est, si in seruitutem, non in libertatem euinceretur: vt dominus mercedes et impensas praestare debeat. Quod si emptor non possideat aedificium, vel seruum, ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum vendiderit, omnimodo teneri debet.

§. 2. Superest tertia deliberatio, cujus debet esse liberta Arescusa, quae recusat emptorem? Et non sine ratione dicetur, ejus debere effici libertam, à quo vendita est, [id est heredis], quia et ipse ex empto actione tenetur. Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum: tunc etenim et illius remanet liberta, et ille ex empto actionem non habet, quia nihil ejus interest, cum eam libertam habet.

46. *Idem lib.* 24. *Quaestionum.*

Si quis alienam rem vendiderit, et medio tempore heres domino rei extiterit, cogetur implere venditionem.

47. *Idem lib.* 6. *Responsorum.*

Lucius Titius, accepta pecunia ad materias vendendas sub poena certa *), ita vt, si non integras repraestauerit intra statuta tempora, poena conueniatur, partim datis materiis, decessit. Cum igitur testator in poenam commiserit, neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam, et in vsuras conueniri possit: praesertim cum emptor mutuatus pecuniam, vsuras grauissimas **) expendit? PAVLVS respondit: Ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem venditoris in poenam conueniri posse: in actione quoque ex empto, officio judicis, post moram intercedentem, vsurarum pretii rationem haberi oportere.

*) L. 4. §. 1. L. 38. §. 17. L. 137. §. 7. de V. O. L. 121. §. 1. eod.

**) L. 44. de vsur. L. 115. §. f. de V. O. L. 4. §. 7. de dol. mal. except. L. 12. §. 2. de jur. dot.

48. SCAEVOLA *lib.* 2. *Responsorum.*

Titius heres Sempronii fundum Septicio vendidit ita: Fundus Sempronianus, quidquid Sempronii juris fuit, erit tibi emptus tot nummis: vacuamque possessionem tradidit, neque fines ejus demonstrauit: Quaeritur, an empti judicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid juris defunctus habuerit, et fines ostendere? Respondi, id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelliguntur: quod si non appareat, debere venditorem et instrumenta fundi, et fines ostendere: hoc etenim contractui bonae fidei consonat. *)

*) L. 51. h. t. L. 4. §. 3. famil. ercisc.

49. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Qui per collusionem imaginarium Colonum, circumueniendi emptoris causa, supposuit, ex empto tenetur. Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam receipiat. §. 1. Pretii forte, licet post moram, soluta, vsurae *) peti non possunt: cum hae non sint in obligatione, sed officio judicis praestentur.

*) L. 54. locat. L. f. de peric. et comm. etc. L. 32. §. 2. de vsur. limit. in L. 88. de R. J. L. 40. de R. C.

50. LABEO *lib.* 4. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Bona fides non patitur, [vt,] eum emptor alicujus legis beneficio pecuniam rei venditae debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compellatur, et re sua carere. Possessione autem tradita futurum est, vt rem venditor aeque amitteret; vtpote, cum petenti eam rem [emptor exceptionem rei venditae et traditae objiciat; vt perinde habeatur, ac si] petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

51. *Idem lib.* 5. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Si et per emptorem, et venditorem mora fuisset, quo minus vinum praeberetur et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset: † non enim potest videri mora per venditorem *) emptori facta esse, ipso moram faciente emptore.

*) *L.* 21. *L.* 13. de Constit. pecun. *L.* 49. pr. *L.* 82. §. 1. de V. O. *L.* 47. §. f. de Legat. 1.

§. 1. Quod si fundum emisti ea lege, vti des pecuniam Calendis Juliis, et ipsis Calendis per venditorem esset factum, quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret, quo minus solueres: vti posse aduersus te lege sua venditorem dixi: quia in vendendo hoc ageretur, vt, quandoque per emptorem factum sit, quo minus pecuniam soluat, legis poenam patiatur. Hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

52. SCAEVOLA *lib.* 7. *Digestorum.*

Creditor fundum sibi obligatum, cujus chirographa tributorum à debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Maeuio ea lege, vt si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret: idem fundus ob causam eorum tributorum, quae jam soluta erant, à conductore saltus, in quo idem fundus est, venit; eumque idem Maeuius emit, et pretium soluit: Quaesitum est, an empti judicio, vel aliqua actione, emptor à venditore consequi possit, vt solutionum suprascriptarum chirographa [ei] dentur? Respondit, posse emptorem empti judicio consequi, vt instrumenta, de quibus quaereretur, exhibeantur.

§. 1. Praedium aestimatum, in dotem à patre filiae suae nomine datum, obligatum creditori deprehenditur: Quaesitum est, an filius, qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset, dote contenta, actione ex empto teneatur, vt à creditore lueret, et marito liberum praestaret? Respondit, teneri.

§. 2. Inter venditorem, et emptorem militiae ita conuenit, vt salarium, quod debeatur ab illa persona, emptori cederet. Quaesitum est, emptor militiae quam quantitatem à quo exigere [debet], et quid ex ejusmodi pacto venditor emptori praestare debeat. Respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, praestare debere.

§. 3. Ante domum mari junctam, molibus jactis, ripam constituit: et vti ab eo possessa domus fuit, Cajo Sejo vendidit. Quaero, an ripa, quae ab auctore domui conjuncta erat, ad emptorem quoque jure emptionis pertineat? Respondit, eodem jure fore venditam domum, quo fuisset prius, quam veniret.

53. LABEO *lib.* 1. *Pithanon.*

Si mercedem insulae accessuram [esse] emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori praestetur. PAVLVS: Imo, si insulam totam vno nomine locaueris, et amplioris conductor locauerit. Et in vendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet, quod tibi totius insulae conductor debebit.

§. 1. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. PAVLVS: minime, si modo in sepulchrum iter publicum transit.

§. 2. Si habitatoribus habitatio lege venditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus, praeter dominum, recte recepta habitatio est. PAVLVS: Imo, si cui in ea insula, quam vendideris, gratis habitationem dederis, et sic receperis, habitatoribus, aut quam quisque diem conductum habet: parum caueris, nominatim enim de his recipi oportuit: itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impune prohibebit.

54. *Idem lib.* 2. *Pithanon.*

Si seruus, quem vendideras, jussu tuo aliquid fecit, et ex eo crus fregit: ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante venditionem facere, et si id imperasti, quod etiam non vendito seruo imperaturus eras. PAVLVS: minime: nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur. Puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum descendere, aut in cloacam demitti solitus esset. Idem juris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens paterfamilias imperaturus ei seruo non fuerit. † Quid, si hoc exceptum fuerit? Tamen potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si [non] venisset: veluti, si ei imperasti, vt ad emptorem iret, qui peregre esset: nam certe ea res tuo periculo esse non debet. Itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat, et culpam venditoris, dirigenda est.

§. 1. Si dolia octoginta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt, quam ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quae vult, dum integra det, si sola octoginta sunt, qualiacunque emptorem sequentur, nec pro non integris quicquam ei venditor praestabit.

55. POMPONIVS *lib.* 10. *Epistolarum.*

Si seruus, qui emeretur vel promitteretur, in hostium potestate sit, OCTAVENVS magis putabat, valere emptionem et stipulationem: quia inter ementem et vendentem esset commercium. Potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam [in] natura: etiamsi officio judicis sustinenda esset ejus praestatio, donec praestari possit.

f) De

f) De *EXCEPTIONE* REI VENDITAE [ET TRADITAE].
(Dig. 21. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 76. ad Edictum.*

MARCELLVS scribit, si alienum fundum vendideris, et tuum postea factum petas; hac te exceptione recte repellendum. §. 1. Sed et si dominus fundi, *) heres venditori existat, idem erit dicendum. *) *L.* 17. *L.* 18. *L.* 73. h. t.

§. 2. Si quis rem meam, mandatu meo, vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit haec exceptio: nisi probetur, me mandasse, ne traderetur, antequam pretium soluatur.

§. 3. CELSVS ait: si quis rem meam vendidit minoris, quam ei mandaui, non videtur alienata: et si petam eam, non obstabit mihi haec exceptio. *) Quod verum est.
*) *L.* 5. §. 3. 4. Mand.

§. 4. Si seruus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum, prius quam proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit, eique peculium praelegauerit, et venditor à seruo merces petere coeperit: exceptio in factum locum habebit: quia is tunc seruus fuisset, cum contraxisset.

§. 5. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem *) sine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem; nisi forte venditor iustam causam habeat, cur rem vindicet: nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem iusta causa vindicanti, replicatione aduersus exceptionem vtetur. *) *L.* 3. §. 1. h. t.
**) *L.* 72. de R. V.

2. POMPONIVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Si à Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit; pretio autem soluto, Titius Sempronii heres extiterit, et eundem fundum Maeuio vendiderit, et tradiderit: IVLIANVS ait, aequius esse, priorem te tueri: quia, et si ipse Titius fundum *) à te peteret, exceptione summoueretur; et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.
*) *L.* 72. de R. V.

3. HERMOGENIANVS *lib. 6. Iuris Epitomarum.*

Exceptio rei venditae et traditae non tantum ei, cui res tradita est, sed successoribus etiam ejus, et emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit: interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci.

§. 1. Pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit: siue in vniuersum ius, siue in eam duntaxat rem successerint.

g) De *SERVIS EXPORTANDIS*, VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT, VT *MANVMITTATVR*, VEL CONTRA.
(Dig. 18. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si *fuerit distractus seruus*, ne aliquo loci moretur, *qui vendidit, in ea conditione est, vt possit legem remittere, ipse Romae retinere. Quod et* PAPINIANVS *lib.* 3. *respondit:* propter domini enim [*inquit*] securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

2. MARCIANVS *lib.* 2. *Publicorum.*

Exportandus *si venierit ab Italia, in prouincia morari potest; nisi specialiter prohibitum fuerit.*

3. PAVLVS *lib.* 50. *ad Edictum.*

Si quis hac lege veniit, vt intra certum tempus manumittatur, *si non sit manumissus, liber sit: si tamen is, qui vendidit, in eadem voluntate perseueret, heredis voluntatem non esse exquirendam.*

4. MARCELLVS *lib.* 24. *Digestorum.*

Si minor viginti annis seruum tibi in hoc vendiderit, [*et tradiderit,*] vt eum manumitteres, *nullius momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit,* vt, cum viginti annos ipse explesset, manumitteres; *non enim multum facit, quod distulit libertatis praestationem, lex quippe consilio ejus, quasi parum firmo, restitit.*

5. PAPINIANVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

Cui, pacto venditoris, pomerio cujuslibet ciuitatis interdictum est, *vrbe etiam interdictum esse videtur. Quod quidem alias cum Principum mandatis praeciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet, qui careret minoribus, fruatur majoribus.*

6. *Idem lib.* 27. *Quaestionum.*

Si venditor ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur, neue prostituatur, *et aliquo facto, contra quam fuerat exceptum, euincatur, aut libera judicetur, et ex stipulatu poena petatur: doli exceptionem quidam obstaturam putant;* SABINVS, *non obstaturam. Sed ratio facit, vt jure non teneat stipulatio, si,* ne manumitteretur, *exceptum est: nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu beneficii cogitatum. caeterum, si* ne prostituatur, *exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti, et exigi non debeat: cum et ancillam contumeliae adfecerit, et venditoris affectionem forte, simul et verecundiam laeserit: etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit ex vendito esse actionem.*

§. 1. *Si quid emptor,* [*contra*] *quam lege venditionis cautum est, fecisset;* [*aut non fecisset:*] *nobis aliquando placebat, non alias ex vendito propter poenam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniae ratione venditoris interesset, veluti quia poenam promisisset: caeterum viro bono non conuenire credere, venditoris interesse, quod animo saeuientis satisfactum non fuisset. Sed in contrarium me vocat* SABINI *sententia, qui vtiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo venisse videatur.*

7. *Idem lib.* 10. *Quaestionum.*

Seruus ea lege veniit, ne in Italia esset: quod si aliter factum esset conuenit citra stipulationem, vt poenam praestaret emptor; *vix est, vt eo nomine vindictae ratione venditor agere possit: acturus vtiliter, si non seruata lege, in poenam, quam alii promisit, inciderit. Huic consequens erit, vt hactenus agere possit, quatenus alii praestare cogitur: quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. Quod si,* ne poenae causa exportaretur, *conuenit, etiam affectionis ratione recte agetur. Nec videntur haec inter se contraria esse.* cum † beneficio adfici hominem, intersit hominis: *enimuero* poenae non irrogatae indignatio solam duritiem continet.

8. *Idem lib.* 27. *Quaestionum.*

Quaesitum est, si quis proprium seruum vendidisset, et, vt manumitteretur intra certum tempus, *praecepisset, ac postea mutasset voluntatem, et emptor nihilominus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet? Dixi, ex vendito actionem, manumisso seruo, vel mutata venditoris voluntate, euanuisse.*

9. PAVLVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Titius seruum vendidit ea lege, vt, si Romae moratus esset, manus injicere liceret: *emptor alii eadem lege vendidit: seruus fugit à secundo emptore, et Romae moratur. Quaero, an sit manus*

manus injectio, et cui? Respondi: in fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri: quia nec domino auferre se potest, nec, qui in fuga est, ibi moratur. Quod si [ex] voluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est, qui auctor fuit legis, et posterior, magis admonendi emptoris, et liberandi se, eandem legem repetierit: nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cujus conditio exstitit: nam et si poenam promisisset, tenetur, licet ipse quoque stipulatus esset, sed in poena promissa duae actiones sunt: manus autem injectio in Seruum competit. † *Quod si prior ita vendidit,* vt prostituta libera esset; *posterior,* vt manus injicere liceret: *potior est libertas, quam manus injectio.* † *Plane, si prior lex manus habeat injectionem, posterior libertatem: fauorabilius dicetur, liberam fore, quoniam vtraque conditio pro mancipio additur, et sicut manus injectio, ita libertas eximit eam injuriam.*

10. SCAEVOLA *lib* 7. *Digestorum.*

Cum venderet Pamphilam, et Stichum venditioni inseruit pactum conuentum, vti ne eadem mancipia, Pamphila et Stichus, quos minorato pretio vendidit, alterius seruitutem, quam Seji, paterentur, post mortemque ejus in libertate morarentur: *Quaesitum est, an haec mancipia, de quibus inter emptorem et venditorem conuenit, post mortem emptoris jure ipso liberata sint? Respondit, secundum Constitutionem* Diui ADRIANI *super hoc prolatam, Pamphilam et Stichum, de quibus quaereretur, si manumissi non sint, liberos non esse.* CLAVDIVS: Diuus MARCVS *ex lege dicta libertatis in vendendo, quamuis non manumissos, fore liberos in semestribus constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.*

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

179. VLPIANVS *lib.* 51. *ad Sabinum.*

Inter haec verba, ***quanti ea res erit***, vel, ***quanti eam rem esse paret***, nihil interest: in vtraque enim clausula placet ***veram rei aestimationem*** fieri.

193. ***Idem lib.*** 38. ***ad Edictum.***

Haec verba, ***quanti eam rem paret esse***, non ad quod interest, sed ad ***rei aestimationem*** referuntur.

205. PAVLVS *lib.* 4. *Epitomarum* ALFENI.

Qui ***fundum vendidit***, ***pomum recepit:*** nuces et ficos, et vuas duntaxat duracinas, et purpureas, et quae ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Graeci τρώξιμα, id est, comestibiles appellarent, recepta videri.

66. VLPIANVS *lib.* 74. ***ad Edictum.***

Mercis appellatio ad ***res mobiles*** tantum pertinet.

207. AFRICANVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Mercis appellatione homines non contineri, MELA ait, et ob eam rem ***mangones***, non mercatores, sed venaliciarios appellari ait: et recte.

192. VLPIANVS *lib.* 37. ***ad Edictum.***

Haec ***adjectio***, ***plurisue***, non infinitam ***pecuniam continet***, sed ***modicam***, vt taxatio haec, Solidos ***decem, plurisue***, ad minutulam summam referatur.

REGVLAE JVRIS.

156. VLPIANVS *lib.* 70. ***ad Edictum.***

Inuitus nemo [rem] cogitur ***defendere.*** §. 1. Cui damus ***actiones***, eidem et exceptionem competere multo magis quis dixerit. §. 2. Cum quis in alicujus locum ***successerit:*** non est aequum, ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cujus locum successit. §. 3. Plerumque ***emptoris eadem causa*** esse debet circa petendum ac defendendum, ***quae fuit auctoris.*** §. 4. Quod cuique [pro eo] praestatur, inuito non tribuitur.

175. VLPIANVS *lib.* 11. ***ad Plautium.***

In his, quae ***officium per liberas fieri personas*** leges desiderant, ***seruus interuenire potest.*** §. 1. Non debeo melioris conditionis esse, quam ***auctor meus***, à quo jus in me transit.

19. pr. VLPIANVS *lib.* 24. ***ad Sabinum.***

Qui ***cum alio contrahit***, vel est, vel ***debet esse non ignarus conditionis ejus:*** heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit.

137. ***Idem lib.*** 25. ***ad Edictum.***

Qui auctore judice ***comparauit, bonae fidei possessor*** est.

78. PAPINIANVS *lib.* 31. *Quaestionum.*

Generaliter, cum ***de fraude*** disputatur, non quid habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem lib.* 32. *Quaestionum.*

Fraudis interpretatio semper in Jure ciuili non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

160. VLPIANVS *lib.* 76. ***ad Edictum.***

Aliud est ***vendere***, aliud vendenti consentire. §. 1. Refertur ***ad vniuersos, quod publice fit*** per majorem partem. §. 2. Absurdum est, ***plus juris*** habere [eum], cui legatus sit fundus, quam heredem, aut ipsum testatorem, si viueret. [v. supr. L. 1. T. 3. p. 57. in Sect. 1.]

100. CAJVS *lib.* 1. *Regularum.*

Omnia, ***quae jure contrahuntur, contrario jure pereunt.***

126. pr. VLPIANVS *lib.* 15. ***ad Edictum.***

Nemo praedo est, ***qui pretium numerauit.***

16. ***Idem lib.*** 21. ***ad Sabinum.***

Imaginaria venditio non est ***pretio*** accedente.

172. PAVLVS *lib.* 5. ***ad Plautium.***

In contrahenda ***venditione ambiguum pactum contra venditorem*** interpretandum est. §. 1 ***Ambigua*** autem ***intentio*** ita accipienda est, vt res salua actori sit.

b) DE AEDILITIO EDICTO, ET *REDHIBITIONE*, ET QVANTI MINORIS.
(Dig. 21. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 1. ***ad Edictum Aedilium curulium.***

LABEO scribit, Edictum Aedilium curulium de venditionibus rerum esse, tam earum, quae soli sint, quam [earum,] quae mobiles, aut se mouentes.

§. 1. Ajunt Aediles: *) Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi, vitiiue cuique sit, quis fugitiuus, erroue sit, **) noxaue solutus non sit: eademque omnia cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto, quod si mancipium aduersus ea venisset, siue aduersus quod dictum promissumue fuerit, cum veniret, fuisset, quod ejus praestari oportere dicetur, emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur ***). † Si quid autem post venditionem traditionemque deterius, emptoris opera, familiae, procuratorisue ejus factum erit: siue quid ex eo post venditionem natum, adquisitum fuerit: et si quid aliud in venditione ei accesserit, siue quid ex ea

re

re fructus peruenerit ad emptorem: vt ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, vt recipiat. Item, si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inue arenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuncianto, ex his enim causis judicium dabimus. Hoc amplius, si quis aduersus eas sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.

*) *L.* 2. §. 32. de orig. jur.

**) *L.* 4. §. 3. *L.* 17. pr. sqq. h. t. *L.* 43. §. 1. eod.

***) *L.* 38. *L.* 40. sqq. h. t.

§. 2. Causa hujus Edicti proponendi est, vt occurratur fallaciis vendentium, et emptoribus succurratur, quicunque decepti à *) venditoribus fuerint: dummodo sciamus, venditorem, etiam si ignorauit ea, quae Aediles praestari jubent, tamen teneri debere. Nec est hoc iniquum, potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate. *) *L.* 37. h. t.

§. 3. Illud sciendum est, Edictum hoc non pertinere ad venditiones fiscales. §. 4. Si tamen Respublica aliqua faciat venditionem, Edictum hoc locum habebit. §. 5. In pupillaribus quoque venditionibus erit Edicto locus.

§. 6. Si intelligatur vitium, morbusque mancipii, vt plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia *), potest dici, Edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur.

*) *L.* 43. de contrah. emt. *L.* 1. §. 1. de A. E. V. *L.* 14. §. 5. h. t.

§. 7. Sed sciendum est, morbum apud SABINVM sic definitum esse: habitum cujusque corporis contra naturam, qui vsum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit. *) Id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere: namque totius corporis morbus est, puta, φθίσις, id est, tabes, febris; partis, veluti caecitas, licet homo ita quoque natus sit: vitiumque à morbo multum differre; vtputa, si quis balbus sit: nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum. Ego puto Aediles tollendae dubitationis gratia bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ, id est, de eodem, idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.

*) *L.* 101. §. 2. de V. S.

§. 8. Proinde si quid tale fuerit vitii, siue morbi, quod vsum ministeriumque hominis impediat: id dabit redhibitioni locum: dummodo meminerimus, non vtique quodlibet quam leuissimum efficere, vt morbosus vitiosusue habeatur. Proinde leuis febricula, aut vetus quartana, quae tamen jam sperni potest, vel vulnusculum modicum, nullum habet in se delictum: quasi pronunciatum non sit: contemni enim [haec] potuerunt. † Exempli itaque gratia referamus, qui morbosi vitiosique sunt.

§. 9. Apud VIVIANVM quaeritur, si seruus inter fanaticos non semper caput jactaret, et aliqua profatus esset, an nihilominus sanus videretur? Et ait VIVIANVS, nihilominus hunc sanum [esse:] neque enim nos [inquit] minus animi *) vitiis aliquos sanos esse intelligere debere: alioquin [inquit] futurum, vt in infinito hac ratione multos sanos esse negaremus; vtputa leuem, superstitiosum, iracundum, contumacem, et si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum tamen, inquit, vitium corporale vsque ad animum peruenire et eum vitiare: veluti contingeret φρενιτικῷ, id est, mente capto, quia, id ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quidem sit animi vitium tale, vt id à venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronunciasset: ex empto eum teneri.

*) §. 10. sq. *L.* 4. pr. et §. 4. *L.* 14. §. 9. h. t.

§. 10. Idem VIVIANVS ait, quamuis aliquando quis circa fana bacchatus sit, et responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse, neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti si aliquando febrem habuit. Caeterum, si nihilo minus permaneret in eo vitio, vt circa fana bacchari soleret, et quasi demens responsa daret, etiamsi per luxuriam id factum est, vitium tamen esse; sed vitium animi, non corporis: ideoque redhiberi non posse: quoniam Aediles de corporalibus vitiis loquuntur, attamen ex empto actionem admittit.

§. 11. Idem dicit etiam in his, qui praeter modum, timidi, cupidi, auarique sunt, aut iracundi.

2. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Vel melancholici.

3. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Vel proterui: vel gibberosi, vel curui, vel pruriginosi, vel scabiosi: item muti et surdi.

4. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Ob quae vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. §. 1. Sed si vitium corporis vsque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquantur aliena, vel [qui] per vicos more insanorum deridenda [loquantur], in quo sit animi vitium, ex corporis vitio accidit, redhiberi posse.

§. 2. Item aleatores et vinarios non contineri Edicto, quosdam respondisse, POMPONIVS ait: quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos.

§. 3. Idem POMPONIVS ait: quamuis non valide sapientem seruum venditor praestare debeat: tamen, si ita fatuum vel morionem vendiderit, vt in eo vsus nullus sit, videri vitium. Et videmur hoc jure vti, vt † vitii morbique appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora, animi autem vitium ita demum praestabit venditor, si promisit; si minus, non: et ideo nominatim de errone et fugitiuo excipitur; hoc enim animi vitium est, non corporis. Vnde quidam jumenta pauida et calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis, hoc vitium esse.

§. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi si dictum est, hoc abesse, et non abest: ex empto tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit, si autem corporis solius vitium est, aut et corporis, et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit.

§. 5. Illud erit aduotandum, quod de morbo generaliter scriptum est, non de sontico morbo. Nec mirum hoc videri, POMPONIVS ait: nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstet. §. 6. Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni *): vtputa leuis lippitudo, aut leuis dentis auriculaeue dolor, aut mediocre vlcus, non denique febriculam quantulamlibet ad causam hujus Edicti pertinere.

*) L. 10. §. 2. h. t.

5. PAVLVS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

Et quantum intersit inter haec vitia, quae Graeci κακοήθειαν, id est, vitiositatem, dicunt, interque πάθος, id est, perturbationem, aut νόσον, id est, morbum, aut ἀρρωστίαν, id est, aegro-

aegrotationem, tantum inter talia vitia et eum morbum, ex quo quis minus aptus vsui sit, differt.

6. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

POMPONIVS recte ait, non tantum ad perpetuos morbos, verum ad temporarios quoque hoc Edictum pertinere.

§. 1. TREBATIVS ait, impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, vbi impetigo esset, aeque recte vtatur. Et mihi videtur vera TREBATII sententia. §. 2. Spadonem morbosum non esse, neque vitiosum verius mihi videtur, sed sanum esse: sicuti illum, qui vnum testiculum habet, qui etiam generare potest.

7. PAVLVS *lib.* XI. *ad Sabinum.*

Sin autem quis ita spado est, vt tam necessaria pars corporis ei penitus absit, morbosus est.

8. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium*

Si cui lingua abscissa sit, an sanus esse videatur, quaeritur? Et extat haec quaestio apud OFILIVM, relata [apud eum] in equo: enim, hunc videri non esse sanum.

9. *Idem lib.* 44. *ad Sabinum.*

Mutum morbosum esse, SABINVS ait: morbum enim esse, sine voce esse, apparet. Sed qui grauiter loquitur, morbosus non est: nec qui ἀσαφῶς, id est, obscure, plane qui ἀσήμως, id est, sine vlla significatione vocis, loquitur, hic vtique morbosus est.

10. *Idem lib.* I. *ad Edictum Aedilium curulium.*

Idem OFILIVS ait, si homini digitus sit abscissus, membriue quid laceratum, quamuis consanauerit, si tamen ob eam rem eo minus vti possit, non videri sanum [esse].

§. 1. CATONEM quoque scribere lego, cui digitus de manu, aut de pede praecisus sit, eum morbosum esse. Quod verum est, secundum suprascriptam distinctionem.

§. 2. Sed si quis plures digitos habeat, siue in manibus, siue in pedibus, si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis: propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum, sed an sine impedimento vel pluribus, vel paucioribus vti possit.

§. 3. De myope, quaesitum est, an sanus esset? Et puto, eum redhiberi posse. §. 4. Sed et νυκτάλωπα, id est, luscitiosum, morbosum esse constat; id est, vbi homo neque matutino tempore videt, neque vespertino: quod genus morbi Graeci vocant νυκτάλωπα. Luscitionem [eam esse] quidam putant, vbi homo lumine adhibito nihil videt.

§. 5. Quaesitum est, an balbus, et blaesus, et atypus, isque, qui tardius loquitur, et varus, et vatius, sanus sit? Et opinor, eos sanos esse.

11. PAVLVS *lib.* XI. *ad Sabinum.*

Cui dens abest, non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbosi sunt: praesertim cum sine dentibus nascimur: nec ideo minus sani sumus, donec dentes habeamus; alioquin nullus senex sanus esset.

12. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium curulium.*

Qui clauum habet, morbosus est: sed et polyposus.

§. 1. Eum, qui alterum oculum, aut alteram maxillam majorem habet, si recte iis vtatur, sanum videri, PEDIVS scribit: ait enim, inaequalitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ex ministerio praestando subtrahit, extra redhibitionem esse. Sed et latus, vel crus breuius potest adferre impedimentum: ergo et hic erit redhibendus.

§. 2. Si quis natura gutturosus sit, aut oculos eminentes habeat, sanus videtur. §. 3. Item sciendum est, scaeuam non esse morbosum vel vitiosum, praeterquam si imbecillitate dextrae validius sinistra vtitur; sed hunc non scaeuam, sed mancum esse.

§. 4. is, cui os oleat, an sanus sit, quaesitum est? TREBATIVS ait, non esse morbosum, os alicui olere: [veluti hircosum, strabonem]: hoc enim [alicui] ex illuuie oris accidere solere: si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod jecur, quod pulmo, aut aliud quid similiter dolet, morbosus est.

13. CAJVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium curulium.*

Item claudus morbosus est.

14. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium curulium.*

Quaeritur de ea muliere, quae semper mortuos parit, an morbosa sit? Et ait SABINVS, si vuluae vitio hoc contingit, morbosam esse.

§. 1. Si mulier praegnans venierit, inter omnes conuenit, sanam eam esse: † maximum enim, ac praecipuum munus foeminarum est, accipere, ac tueri conceptum. §. 2. Puerperam quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus ejus in aliquam valetudinem immitteret.

§. 3. De sterili CAELIVS distinguere TREBATIVM dicit: vt, si natura sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contra.

§. 4. Item de eo, qui vrinam facit, quaeritur? et PEDIVS ait, non ob eam rem sanum non esse, quod in lecto, somno vinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi vrinam faciat: sin autem vitio vesicae collectum humorem continere non potest, non quia vrinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: et verius est.

§. 5. Quod PEDIVS idem ait, si vua alicujus praecisa sit, tollere magis, quam praestare redhibitionem, quod morbus minuitur. Ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum: sin autem vitium perseueret, redhibitionem locum habere. §. 6. Si quis digitis conjunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad vsum manus.

§. 7. Mulierem ita arctam, vt mulier fieri non possit, sanam non videri constat. §. 8. Si quis ἀντιάδας, id est, tonsillas, habent: an redhiberi, quasi vitiosus, possit, quaeritur. Et si ἀντιάδες, i. e. tonsillae [hae] sunt, quas existimo, id est, inueteratas; et qui jam discuti non possint, faucium tumores; qui ἀντιάδας, id est, tonsillas habet, vitiosus est.

§. 9. Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, et de caetero sanum esse dixerit, aut promiserit, standum est eo, quod conuenit: † remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus, *) nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem.

*) *L.* 46. de Pact. v. *L.* 47. §. 1. eod. *L.* 19. †. Caeterum de inoff. test.

§. 10. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere: vt puta caecus homo venibat, aut qui cicatricem euidentem et periculosam habebat vel in capite, vel in alia parte corporis: ejus nomine non teneri, CAECILIVS ait: [perinde] ac si nominatim morbus exceptus fuisset. Ad eos enim morbos vitiaque pertinere Edictum Aedilium probandum est, quae quis ignorauit, vel ignorare *) potuit.

*) *L.* 55. h. t. *L.* 15. §. 1. *L.* 43. §. 2. *L.* 55. de contrah. emt. L. 3. *L.* 6. de jur. et fact. ignor.

15. PAV-

15. PAVLVS *lib.* II. *ad Sabinum.*

Quae bis in mense purgatur, sana non est: item quae non purgatur; nisi per aetatem accidit.

16. POMPONIVS *lib.* 23. *ad Sabinum.*

Quod ita sanatum est, vt in pristinam statum restitueretur, perinde habendum est, quasi nunquam morbosum esset.

17. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Quid sit fugitiuus, definit OFILIVS: † Fugitiuus est, qui extra domini domum fugae causa, quo se à domino celaret, mansit.

§. 1. CAELIVS autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum reuertatur, nemo enim tali peccato [inquit] poenitentia sua nocens esse desinit. §. 2. CASSIVS quoque scribit, fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat.

§. 3. Item apud VIVIANVM relatum est, fugitiuum fere ab effectu animi intelligendum esse, non vtique à fuga: nam eum, qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamue fugeret, quamuis fugisse verum est, non tamen fugitiuum esse. † Item, ne eum quidem, qui à praeceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitiuum: si forte ideo fugit, quia immoderate eo vtebatur. Idemque probat, et si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. Idem probat VIVIANVS, et si saeuius eum eo agebat. Haec ita, si eos fugisset, et ad dominum venisset: caeterum si ad dominum non venisset, siue vlla dubitatione fugitiuum videri ait.

§. 4. Idem ait interrogatus PROCVLVS de eo, qui domi latuisset, in hoc scilicet, vt fugae nactus occasionem se subtraheret: ait, tametsi fugere non posset, videri, qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini efferuesceret, fugitiuum non esse; sicuti ne eum quidem, qui, cum dominum animaduerteret, verberibus se adficere velle, praeripuisset se ad amicum, quem ad precandum perduceret. Ne eum quidem fugitiuum esse, qui in hoc progressus est, vt se praecipitaret. Caeterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad praecipitandum se ascendisset, magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse: illud enim, quod plerumque ab imprudentibus [inquit] dici solet, eum esse fugitiuum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset, non esse verum, sed ab effectu animi cujusque aestimandum.

§. 5. Idem VIVIANVS ait: si à magistro puer recessit, et rursus ad matrem peruenit: cum quaereretur, num fugitiuus esset: si celandi causa [quo], ne ad dominum reuerteretur, fugisset, fugitiuum esse; sin vero, vt per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicujus, non esse fugitiuum. §. 6. CAELIVS quoque scribit: si seruum emeris, qui se in Tiberim dejecit, si, moriendi duntaxat consilio suscepto, à domino discessisset, non esse fugitiuum: sed si fugae prius consilium habuit, deinde mutata voluntate, in Tiberim se dejecit, manere fugitiuum. Eadem probat et de eo, qui de ponte se praecipitauit. Haec omnia vera sunt, quae CAELIVS scribit.

§. 7. Idem ait: si seruus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius inuitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus praetermisit: non videri fugitiuum fuisse. Sed si ant. olim, cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut postea cognouit, quid acti esset, et redire ad te, cum posset, noluit: contra esse. † Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.

§. 8. Idem CAELIVS ait: si seruus, cum in fundo esset, exisset de villa eà mente, vt profugeret; et quis eum, prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitiuum videri: † animum enim fugitiuum facere. §. 9. Idem ait: nec eum, qui ad fugam gradum vnum, alterumue promouit, vel etiam currere coepit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitiuum. §. 10. Idem recte ait: libertatis cujusdam speciem esse, fugisse: hoc est potestate dominica in praesenti liberatum esse. §. 11. Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet: sed si, posteaquam jus suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitiuus videri.

§. 12. Apud LABEONEM et CAELIVM quaeritur: si quis in asylum confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire, qui se venales postulant, an fugitiuus sit? Ego puto, non esse eum, fugitiuum, qui id facit, quod publice facere licere arbitratur. Ne eum quidem, qui ad statuam Caesaris confugit, fugitiuum arbitror: non enim fugiendi animo hoc [facit]. Idem puto et in eum qui in Asylum vel quod aliud confugit. Quia non fugiendi animo hoc facit: si tamen ante fugit, et postea se contulit, non ideo magis fugitiuus esse desinit. §. 13. Item CAELIVS scribit, placere, [eum] quoque fugitiuum esse, qui eo se conferat, vnde eum dominus recuperare non possit: multoque magis illum fugitiuum esse, qui eo se conferat, vnde abduci non possit.

§. 14. Erronem [ita] definit LABEO, pusillum fugitiuum esse: et ex diuerso fugitiuum, magnum erronem esse, sed proprie erronem sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, et, temporibus in res nugatorias consumptis, serius domum redit. §. 15. Apud CAELIVM scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, vt sub vna claue tota ejus habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem [liberti] fuit; sed intra aedes patroni [et] tota nocte oblituit: videri esse fugitiuum CAELIVS ait. Plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, et in ea cella libertus habitauit, cui commune et promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere, CAELIVS ait, et LABEO probat. §. 16. Idem CAELIVS ait, seruum in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, et testamento se liberum relictum audisset, et in eodem officio permansisset, tantumque pro libero se gerere coepisset.: hunc non esse fugitiuum: nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse coepit: quia sine fugae consilio id fecit. §. 17. Quod ajunt Aediles, noxa solutus non sit, sic intelligendum est, vt non hoc debeat pronunciari, nullam eum noxam commisisse, sed illud, noxa solutum esse, hoc est, noxali judicio subjectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur.

§. 18. Noxas accipere debemus priuatas, hoc est, eas, quaecunque committuntur ex delictis, non publicis criminibus; ex quibus agitur judiciis noxalibus. Denique specialiter cauetur infra de capitalibus fraudibus: ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxae dedere noluerit, sed litis aestimationem sufferre. §. 19. Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex Constitutionibus, vel si sub poena vinculorum distractus sit à domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus: acquissimum erit etiam hoc praedici. §. 20. Si quis adfirmauerit, aliquid adesse seruo, nec adsit, [vel abesse et adsit]: vtputa, si dixerit, furem non esse, et fur sit; si dixerit, artificem esse, et non sit: hi enim, quia quod adseuerauerunt, non praestant, aduersus dictum promissumue facere videntur.

18. CAJVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si quid venditor de mancipio affirmauerit, idque non ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut aestimatorio *), id est. quanto minoris judicio agere potest. Verbi gratia, si constantem aut laboriosum, aut curracem, vigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium adquirentem affirmauerit: et is ex diuerso leuis, proteruus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, comesor inueniatur. Haec omnia videntur eo pertinere, ne id, quod affirmauerit venditor, amare ab eo exigatur, sed eum quodam temperamento: vt si forte constantem esse affirmauerit, non exacta grauitas et constantia, quasi à Philosopho desideretur; et si laboriosum et vigilacem affirmauerit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur: sed haec omnia ex bono et aequo modice desiderentur † Idem et in caeteris, quae venditor affirmauerit, intelligimus.

*) L. 44. §. 2. h. t.

§. 1. Venditor, qui optimum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet: qui vero simpliciter cocum esse dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocrem cocum praestet. Idem et in caeteris generibus artificiorum.

§. 2. Aeque, si quis simpliciter dixerit peculiatum esse seruum, sufficit, si is vel minimum habeat peculium.

19. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Sciendum tamen est, quaedam, etsi dixerit, praestare eum non debere: scilicet ea, quae ad nudam laudem serui pertinent; veluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. Vt enim PEDIVS scribit, multum interest, commendandi serui causa quid dixerit, an vero praestaturum se promiserit, quod dixit. *) L. 31. §. 1. L. 32. L. 38. §. 10. L. 52. h. t.

§. 1. Plane, si dixerit, aleatorem non esse, furem non esse, ad statuam nunquam confugisse, oportet eum id praestare. §. 2. Dictum à promisso sic discernitur: Dictum accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoque sermone finitur: Promissum autem potest referri et ad nudam promissionem, siue pollicitationem, vel ad sponsum. Secundum quod incipiet is, qui de hujusmodi causa stipulandi spospondit *), et ex stipulatu posse conueniri, et redhibitoriis actionibus: non nouum: nam et qui ex empto **) potest conueniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conueniri potest.

*) L. 7. §. 12. de pact. L. 7. de V. S.

**) L. 51. h. t. L. 11. §. 3. et L. 13. pr. de A. E. V.

§. 3. Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt jactentur. §. 4. Illud sciendum est: Si quis artificem promiserit, vel dixerit, non vtique perfectum eum praestare debet, sed ad aliquem modum peritum: vt neque consummatae scientiae accipias, neque rursum indoctum [esse] in artificium. Sufficiet igitur, talem esse, quales vulgo artifices dicuntur.

§. 5. Deinde ajunt Aediles: emptori *), omnibusque ad quos ea res pertinet, judicium dabimus: Pollicentur emptori actionem, et successoribus ejus **), qui in vniuersum jus succedunt. Emptorem accipere debemus eum, qui pretio emit: sed si quis permutauerit, dicendum est, vtrumque emptoris et venditoris loco haberi; et vtrumque posse ex hoc Edicto experiri.

*) L. 48. §. 5. L. 51. pr. h. t.

**) L. 23. §. 5. L. 28. et 19. L. 48. §. 5. h. t.

§. 6. Tempus autem redhibitionis sex menses vtiles habet *): si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus vtilis **) est. Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, si dictum promissumue quid est, ex eo, ex quo dictum promissumue quid est.

*) L. 55. h. t. L. 38. pr. eod.

**) L. 38. pr. h. t.

20. CAJVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio: CAELIVS SABINVS scribit, ex priore causa, quae statim (inquit) vt veniit id mancipium, eo nomine posse agere coepit.

21. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Redhibere est, facere vt rursus habeat venditor, quod habuerit *): et, quia reddendo id fiebat, ideireo redhibitio est appellata, quasi redditio.

*) L. 23. §. 1. et 7. L. 60. h. t.

§. 1. Cum redditur ab emptore mancipium venditori, de dolo malo promitti oportere ei, POMPONIVS ait: et ideo cautiones necessarias esse; ne forte aut pignori datus sit seruus ab emptore, aut jussu ejus furtum, siue damnum cui datum sit.

§. 2. Idem POMPONIVS ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere: alias in praeteritum, alias in futurum: vtputa si ejus serui nomine, qui redhibetur, emptor, procuratorne ejus judicium accepit; vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse ejus nomine ageret. Cauendum autem esse ait: si quid sine dolo malo emptor condemnatus [fuerit, aut] dederit, his rebus recte spectari: vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit, doloue malo, vel culpa ejus factum sit, quo minus perueniret, iisdem diebus reddi.

§. 3. Idem ait, furti temporis nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere, si in fuga est homo sine culpa emptoris, et nihilominus condemnatur venditor. Tum enim cauere oportere, vt emptor hominem persequatur, et in sua potestate redactum venditori reddat:

22. CAJVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Et neque per se, neque per heredem suum futurum, quo minus eum hominem venditor habeat.

23. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Cum autem redhibitio fit, si deterius mancipium siue animo, siue corpore ab emptore factum est, praestabit emptor venditori: vtputa si stupratum sit, aut saeuitia emptoris fugitiuum esse coeperit. Et ideo, inquit POMPONIVS, vt ex quacunque causa deterius factum sit, id arbitrio judicis aestimetur et venditori praestetur. Quod si sine judice homo redhibitus sit, reliqua autem, quae diximus, nolit emptor reddere: sufficiat venditori ex vendito actio.

§. 1. Jubent Aediles restitui et quod venditioni accessit, et si quas accessiones ipse praestiterit *): vt vterque, resoluta emptione, nihil amplius consequatur, quam [non] haberet, si venditio facta non esset.

*) L. 60. h. t. L. 38. §. 4. de vsur. L. 24. §. 3. de minor. L. 16. §. 1. de inoff. test.

§. 2. Excipitur etiam ille, qui capitalem fraudem admisit. † Capitalem fraudem admittere est, tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. Veteres enim fraudem pro poena ponere solebant. Capitalem fraudem admisisse accipiamus, dolo malo et per nequitiam. Caeterum si quis errore, si quis casu fecerit, cessabit Edictum. Vnde POMPONIVS ait, neque impuberem, neque furiosum capitalem fraudem videri admisisse.

§. 3.

§. 3. Excipitur et ille, qui mortis consciscendae causa quid fecerit. Malus seruus creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat; vtputa laqueum torsit, siue medicamentum pro veneno bibit, praecipitemue se ex alto miserit, aliudue quid fecerit, quo facto sperauit mortem peruenturam: tanquam nonnihil in alium ausurus, qui hoc aduersus se ausus est.

§. 4. Si seruus sit, qui vendidit, vel filiusfamilias: in dominum, vel patrem *) de peculio Aedilitia actio competit. Quamuis enim poenales videantur actiones, tamen quoniam ex contractu veniunt, dicendum est, eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, competere: proinde et si filiafamilias, vel ancilla distraxit, aeque dicendum est, actiones **) Aedilitias locum habere.

*) *L.* 57. §. 1. h. t. *L.* 17. de instit. act.

**) *L.* 44. §. 1. *L.* 47. §. 1. h. t.

§. 5. Hae actiones, quae ex hoc Edicto oriuntur, etiam aduersus heredes omnes competunt. §. 6. Etsi bona fide nobis seruient liberi forte homines, vel serui alieni, qui vendiderunt: potest dici, etiam hos hoc Edicto contineri.

§. 7. JVLIANVS ait, judicium redhibitoriae actionis vtrumque, id est, venditorem et emptorem, quodammodo in integrum restituere debere. §. 8. Quare siue emptori seruus furtum fecerit, siue alii cuilibet ob quod furtum emptor aliquid *praestiterit*: non aliter hominem venditori restituere jubetur, quam si indemnem eum praestiterit. † Quid ergo, [inquit JVLIANVS] si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait, quicquam praestare: nec amplius, quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui, cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre. Et videtur mihi JVLIANI sententia humanior esse.

§. 9. Cum redhibetur mancipium, si quid ad emptorem peruenit, vel culpa ejus non peruenit, restitui oportet: non solum si ipse fructus percepit, mercedesue à seruo, vel conductore serui accepit, sed etiam si à venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit. Sed et si à quouis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debebit. † Sed et si quid fructuum nomine consecutus est, id praestet. Item si legatum, vel hereditas seruo obuenerit. Neque refert, potuerit haec consequi venditor, an non potuerit, si seruum non vendidisset. PONAMVS enim, talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerat: nihil haec res nocebit. † PEDIVS quidem etiam illud non putat esse spectandum, cujus contemplatione testator seruum heredem scripserit, vel ei legauerit; quia, etsi venditio remansisset, nihil haec res emptori proderat: et per contrarium [inquit] si contemplatione venditoris institutus proponeretur: tamen diceremus, restituere emptorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

24. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Et generaliter dicendum est, quidquid extra rem emptoris per eum seruum adquisitum est, id justum videri reddi oportere.

25. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Aediles etiam hoc praestare emptorem volunt, si in aliquo deterior factus sit seruus: sed ita demum, si post venditionem, traditionemque factus sit; caeterum [si ante fuit], non pertinet ad hoc judicium, quod ante factum est.

§. 1. Siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia ejus, siue procurator: tenebit actio. §. 2. Familiae appellatione omnes, qui in seruitio sunt, continentur: etiam liberi homines, qui ei bona fide seruiunt, vel alieni: accipe eos quoque, qui in potestate ejus sunt. §. 3. Procuratoris fit mentio in hac actione: sed NERATIVS procuratorem hic [eum] accipiendum ait, non quemlibet, sed cui vniuersa negotia, aut id ipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum est.

§. 4. PEDIVS ait, aequum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiae, quod non fuit passurus seruus, nisi [ei] venisset: quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori serui sui noxae deditionem: et ex eo [inquit] quod procurator commisit, solum actionum praestandarum necessitatem ei injungi.

§. 5. Quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris, seruus deterior factus sit? Aeque condemnabitur. §. 6. Hoc autem, quod deterior factus est seruus, non solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est: vtputa, si imitatione conseruorum apud emptorem talis factus est; aleator forte, vel vinarius, vel erro euasit.

§. 7. Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex hujusmodi causis noxae dedere seruum suum: nec enim factum seruorum, suorum, itemque procuratoris praestat. §. 8. Item sciendum est, haec omnia, quae exprimuntur Edicto Aedilium, praestare eum debere, si ante judicium acceptum facta sint: idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, vt, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, praestaretur. Caeterum post judicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in judicio versatur: et tam fructus [veniunt,] quam id, quo deterior factus est, caeteraque veniunt. † Judici enim, statim atque judex factus est, omnium rerum officium incumbit, quaecunque in judicio versantur: ea autem, quae ante judicium contingunt, non valde ad eum pertinent; nisi fuerint ei nominatim injuncta. §. 9. Praeterea in Edicto adjicitur sic: Et quanta pecunia pro eo homine soluta, accessionisue nomine data erit, non reddetur: cujusue pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur. §. 10. Ordine fecerunt Aediles, vt ante venditori emptor ea omnia, quae supra scripta sunt, praestet: sic deinde pretium consequatur.

26. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Videamus tamen, ne iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, et ad actionem judicati mitti, si interdum nihil praestatur propter inopiam venditoris; potiusque res ita ordinanda sit, vt emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

27. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. Dari autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori: vtputa pretium et vsuras ejus: sed et si quid emptionis causa erogatum est. Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: caeterum, si quid sua sponte datum esse proponatur: non imputabitur: neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, à venditore exigere. *) Quid ergo si forte vectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? Dicemus, hoc quoque restituendum: indemnis enim emptor debet discedere. **)

*) L. 53. de R. J.

**) L. 29. §. 2. h. t.

28. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si venditor de his, quae Edicto Aedilium continentur, non caueat, pollicetur aduersus eum [ad] redhibendum judicium, intra duos menses *): vel quanti emptoris interfit, intra sex menses.

*) L. 38. pr. h. t.

29. VL-

29. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Illud sciendum est, si emptor venditori haec non praestat, *) quae desiderantur in hac actione, non posse ei venditorem condemnari: si autem emptori venditor ista non praestat, condemnabitur ei.

*) *L.* 31. §. 11. et 19. *L.* 21. §. 1. sqq. *L.* 23. pr. *L.* 25. §. 1. h. t.

§. 1. Item emptori praestandum est, vt pecuniae, cujus nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi venditori obligatus sit, siue etiam alii. §. 2. Condemnatio autem fit, quanti ea res erit. Ergo, excedet pretium, an non, videamus? Et quidem continet condemnatio pretium, accessionesque. An et vsuras pretii consequatur, quasi, quod sua intersit, debeat accipere: maxime cum fructus quoque ipse restituat? Et placet consecuturum. §. 3. Si quid tamen damni sensit, vel si quid pro seruo impendit, consequetur arbitrio judicis: sic tamen, non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt ait JVLIANVS; sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam si eum indemnem praestet.

30. PAVLVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Item si serui redhibendi nomine emptor judicium accepit, vel ipse ejus nomine dictauit, cauendum ex vtraque parte erit: vt, si quid sine dolo malo condemnatus sit, vel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit, doloue malo ejus factum sit, quo minus perueniret, id reddat.

§. 1. Quas impensas necessario in curandum seruum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: praecedentes impensas nominatim comprehendendas, PEDIVS: sed cibaria seruo data non esse imputanda, ARISTO [ait:] nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio ejus fuit.

31. VLPIANVS *lib.* I. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Quod si nolit venditor hominem recipere, non in majorem summam, [inquit] quam in pretium ei condemnandum. Ob haec ergo, quae propter seruum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem. Caeterum poterit euitare praestationem venditor, si nolit hominem recipere: quo facto, pretii praestationem, eorumque, quae pretium sequuntur, solam non euitabit. §. 1. Si venditor pronunciauerit, vel promiserit, furem non esse, *) tenetur ex sua promissione, si furtum seruus fecit: esse enim hoc casu furem, non tantum eum, qui extraneo, sed [et eum,] qui domino suo res subtraxit, intelligendum est.

*) *L.* 31. *L.* sq. de euict.

§. 2. Si ancilla redhibeatur, et quod ex ea post venditionem natum erit, reddetur, siue vnus partus sit, siue plures.

§. 3. Sed et si forte vsusfructus proprietati adcreuerit, indubitate hic quoque restituetur. §. 4. Si peculium quaesiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? Et, si quidem ex reemptoris accessit, dicendum est, apud ipsum relinquendum: si aliunde creuit, venditori restituendum [est].

§. 5. Si plures heredes sint emptoris: an omnes ad redhibendum consentire debeant, videamus? Et ait POMPONIVS, omnes consentire debere ad redhibendum; dareque vnum procuratorem: ne forte venditor injuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti minoris *) is homo sit.

*) *L.* 43. §. 6. *L.* 44. §. 1. *L.* 48. §. 2. *L.* 61. h. t.

§. 6. Idem ait, homine mortuo, vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere. Pretium autem, et accessiones pro parte recipient. Sed et fructus accessionis, et si quo deterior homo factus est, pro parte praestabitur ab ipsis: nisi forte tale sit, quod diuisionem non recipiat. Vtputa ancillae partus: in hoc enim seruandum est, quod in ipsa matre vendita, quam pro parte redhiberi posse negauimus.

§. 7. MARCELLVS quoque scribit, si seruus communis seruum emerit, et sit in causa redhibitionis, vnum ex dominis pro parte sua redhibere seruum non posse: non magis [inquit] quam cum emptori plures heredes extiterunt, nec omnes ad redhibendum consentiunt.

§. 8. Idem MARCELLVS ait, non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, vt sibi pro parte venditor tradat, si pro portione pretium dabit: et hoc in emptoribus seruari oportere ait: nam venditor pignoris loco, quod vendidit, retinet, quoad emptor satisfaciat.

§. 9. POMPONIVS ait, si vnus ex heredibus, vel familia ejus, vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, aequum esse in solidum eum teneri arbitrio judicis. Hoc autem expeditius esse, si omnes heredes vnum procuratorem ad agendum dederunt: tunc et si quo deterior seruus culpa vnius heredum factus est, et hoc solutum est, caeteri familiae erciscundae judicium aduersus eum habent: quia propter ipsum damnum sentiunt, impediunturque redhibere.

§. 10. Si venditori plures heredes extiterint, singulis pro portione hereditaria poterit seruus redhiberi: et si seruus plurium venierit, idem erit dicendum. Nam si vnus à pluribus, [vel plures ab vno,] vel plura mancipia ab vno emantur: verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis in solidum redhibendum: si tamen partes emptae sint à singulis, recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab vno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emant, vnusquisque in solidum redhibebit.

§. 11. Si mancipium quod redhiberi oportet, mortuum erit, hoc quaeretur, nunquid culpa emptoris, vel familiae ejus, vel procuratoris, homo demortuus sit? nam si culpa ejus decessit, pro viuo habendus est: et praestentur [ea] omnia, quae praestarentur, si viueret.

§. 12. Culpam omnem accipiemus, non vtique latam: propter quod dicendum est, quamcunque occasionem morti emptor praestitit, debere eum: etiam si non adhibuit medicum, vt sanari possit; vel malum adhibuit, sed culpa sua.

§. 13. Sed hoc dicemus, si ante judicium acceptum decessit: caeterum, si post judicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium judicis veniet, qualiter mortuus sit, vt enim et PEDIO videtur, † ea quaecunque post litis contestationem contingunt, arbitrium judicis desiderant.

§. 14. Quod in procuratore diximus, idem et in tutore, et curatore dicendum erit, caeterisque, qui ex officio pro aliis interueniunt. Et ita PEDIVS ait, et adjicit, quibus administratio rerum, culpam abesse praestare, non inique dominum cogi. §. 15. Idem PEDIVS ait, familiae appellatione et filiosfamilias demonstrari: facta enim domesticorum, redhibitoria agentem praestare voluit.

§. 16. Si quis egerit quanto minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem saepius agi posse quanto minoris, dubium non est: sed ait JVLIANVS, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, et bis ejusdem rei aestimationem consequatur.

§. 17. In factum actio competit, ad pretium recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quaeritur,

ritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit; sed hoc tantum, an sit redhibitum: nec immerito: iniquum est enim, posteaquam venditor agnouit, recipiendo mancipium, esse id in causa redhibitionis, [tunc] quaeri, vtrum debuerit redhiberi, an non debuerit: nec de tempore quaeretur, an intra tempora redhibitus esse videatur.

§. 18. Illud plane haec actio exigit, vt sit redhibitus: caeterum, nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu placuerit, vt redhibeatur: conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio.

§. 19. Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei seruo in venditione accessit. §. 20. Quia assidua est duplae stipulatio, idcirco placuit, etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caueat: ea enim, *) quae sunt moris et consuetudinis, in bonae fidei judiciis debent venire. *) *L.* 11. §. 3. de Act. Emt. *L.* 1. §. f. de inspic. ventre. *L.* 50. §. f. de Legat. 1. *L.* 34. de R. J.

§. 21. Qui mancipia vendunt nationem cujusque in venditione pronunciare debent: plerumque enim natio serui aut prouocat, aut deterret emptorem. Idcirco interest nostra scire nationem: praesumptum etenim est, *) quosdam seruos bonos esse, quia natione non sunt infamata; quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quae magis infamis est. Quod si de natione ita pronunciatum non erit, judicium emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod emptor redhibet mancipium. *) L. 17. §. 19. L. 43. §. 4. h. t.

§. 22. Si quid ita venierit, vt, nisi placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conuentio rata habetur: si autem de tempore nihil conuenerit, in factum actio intra sexaginta dies vtiles accommodatur emptori ad redhibendum, vltra non: si vero conuenerit, vt in perpetuum redhibitio fiat, puto, hanc conuentionem valere. Item si tempus sexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeteriit, causa cognita judicium dabitur. §. 23. In causae autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit praesens, cui redderetur; aut aliqua justa causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod [ei] magis displicuerat.

§. 24. In his autem actionibus eadem erunt obseruanda, quae de partu, fructibus, accessionibus, quaeque de mortuo redhibendo dicta sunt. §. 25. Quod emptioni accedit, partem esse venditionis, Prudentibus visum est.

32. CAJVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Itaque sicut superius venditor de morbo, vitioue, et caeteris, quae ibi comprehensa sunt, praedicere jubetur; et praeterea, in his causis non esse mancipium, vt promittat, praecipitur: ita et cum accedat alii rei homo, eadem et praedicere, et promittere compellitur. Quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adjicitur, accessurum fundo hominem Stichum, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quae in fundo sint, accedant venditioni.

33. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Proinde POMPONIVS ait, justam causam esse, vt, quod in venditione accessurum *) esse dictum est, tam integrum praestetur, quam illud praestari debuit, quod principaliter veniit. Nam jure ciuili, vt integra sint, quae accessura dictum fuerit, ex empto actio est: velnti si dolia accessura fundo dicta fuerint. Sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. Nam si seruus cum peculio venierit, ea mancipia, quae in peculio fuerint, sana esse praestare venditor non debet: quia non dixit, certum corpus accessurum; sed peculium tale [praestare oportere:] et quemadmodum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. † Eandem rationem facere POMPONIVS ait, vt, etiam si hereditas, aut peculium serui venierit, locus Edicto Aedilium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate, aut in peculio. † Idem probat, et si fundus cum instrumento venierit, et in instrumento mancipia sint. Puto hanc sententiam veram: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. *) L. 11. §. 17. L. 27. de A. E. V. L. 31. §. f. h. t.

§. 1. Si vendita res redhibeatur, seruus quoque, qui ei rei accessit, licet nullum in eo vitium sit, redhibetur.

34. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Cum ejusdem generis plures res simul veneant, veluti comoedi, vel chorus: referre ait, in vniuersos, an in singulos pretium constituatur: vt scilicet interdum vna, interdum plures venditiones contractae intelligantur: Quod vel eo quaeri pertinere, vt, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, [vel] omnes simul redhibeantur.

§. 1. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen vna emptio est: vt propter vnius vitium omnes redhiberi [possint] vel debeant *): scilicet cum manifestum erit, [non] nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse: vt plerumque circa comoedos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere solet, vt neutri non nisi omnes habere expediat. *) L. 44. de contr. emt. L. 35. L. 38. §. 14. h. t.

35. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Plerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo, vel ad pietatis rationem offensam. Quid enim, si filio retento, parentes redhibere maluerint, vel contra? Quod et in fratribus *), et in personis contubernio sibi conjunctis, obseruari oportet. *) L. 38. f. L. 39. L. 40. pr. h. t.

36. POMPONIVS *lib.* 23. *ad Sabinum.*

Si plura mancipia vno pretio venierint, et de vno eorum aedilitia actione vtamur, ita demum pro bonitate ejus aestimatio fiet, si confuse vniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quod si singulorum mancipiorum constituto pretio, vniuersa tanti venierunt, quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cujusque mancipii pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

37. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Praecipiunt Aediles, ne veterator pro nouicio veneat Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit: vbique enim curant Aediles, ne emptores à venditoribus circumueniantur. Vt ecce plerique solent mancipia, quae nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc [scilicet,] vt pluris vendant: praesumptum est enim, ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse, et ad ministeria aptiora, et dociliora, [et] ad omne ministerium habilia; [trita vero mancipia et veterana difficile est reformare,] et ad suos mores formare. Quia igitur venalitiarii sciunt, facile decurri ad nouitiorum emptionem, idcirco interpolant veteratores, et pro nouitiis vendunt: quod ne fiat, hoc Edicto Aediles denunciant: et ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

38. *Idem lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Aediles ajunt: Qui jumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoquo eorum morbi, vitiique sit: vti quae optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituen-

ftituendis, jumentisue ornamentorum nomine redhibendis, in diebus fexaginta: morbi autem, vitiiue caufa inemptis faciendis, in fex menfibus: vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno judicium dabimus. Si jumenta paria fimul venierint, et alterum in ea caufa fuerit, vt redhiberi debeat, judicium dabimus, quo vtrumque redhibeatur.

§. 1. Loquuntur Aediles in hoc Edicto de jumentis redhibendis.

§. 2. Caufa autem hujus Edicti eadem eft, quae mancipiorum redhibendorum.

§. 3. Et fere eadem funt in his, quae in mancipiis, quod ad morbum, vitiumue attinet. Quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum: et fi mortuum fuerit jumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium [poteft.]

§. 4. Jumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur; videamus? Et difficile eft, vt contineatur; nam aliud fignificant jumenta, aliud fignificatur pecoris appellatione. §. 5. Idcirco elogium huic Edicto fubjectum eft, cujus verba haec funt: quae de jumentorum fanitate diximus, de caetero quoque pecore omni venditores faciunto.

*) *L.* 48. §. 6. h. t.

§. 6. Vnde dubitari defiit, an hoc Edicto boues quoque contineantur. Etenim jumentorum appellatione non contineri eos verius eft: fed pecoris appellatione continebuntur.

§. 7. Sed enim funt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in jumentis non adeo. Vtputa fi mulus caftratus eft, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid ejus detrahitur, neque de vtilitate: cum ad generandum nunquam fit habilis. CAELIVS quoque fcribit, non omnia animalia caftrata ob id ipfum vitiofa effe, nifi propter ipfam caftrationem facta funt imbecilliora: et ideo mulum non effe vitiofum. Idem refert, OPILIVM exiftimaffe, equum caftratum fanum effe; ficuti fpado quoque fanus eft: fed fi emptor ignorauit, venditor fcit, ex empto effe actionem: et verum eft, quod OFILIVS.

§. 8. Quaefitum eft, fi mula talis fit, vt transjungi non poffit, an fana fit? Et ait POMPONIVS fanam effe: plerasque denique carrucarias tales effe, vt non poffint transjungi.

§. 9. Idem ait, fi nata fit eo ingenio, aut corpore, vt alterum jugum non patiatur, fanam non effe. §. 10. Non tantum autem ob morbum, vitiumue redhibitio locum habebit in jumentis, verum etiam fi contra dictum, promiffumue, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum.

§. 11. Vendendi autem caufa ornatum jumentum videri CAELIVS ait, non fi fub tempus venditionis, hoc eft, biduo ante venditionem [ornatum] fit: fed fi in ipfa venditione ornatum fit, aut ideo, [inquit] venale cum effet, fic ornatum infpiceretur. † Semperque cum de ornamentis agitur, [et] in actione, et in Edicto adjectum eft, vendendi caufa ornata ducta effe: poterit enim jumentum ornatum itineris caufa duci, deinde venire.

§. 12. Si plura jumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter vnius ornamentum: nam [et] fi vitiofum fit vnum jugum, non tamen propter hoc caetera juga redhibebuntur. §. 13. Si forte jugum mularum fit, quarum altera vitiofa eft, non ex pretio tantum vitiofae, fed ex vtriusque erit componendum, quanti minoris fit: cum enim vno pretio vtraeque venierint, non eft feparandum pretium, fed quanto minoris, cum veniret, vtrumque fuit, non alterum, quod erat vitiofum.

§. 14. Cum autem jumenta paria veneunt, Edicto expreffum eft, vt, cum alterum in ea caufa fit, vt redhiberi debeat, vtrumque redhibeatur: in qua re tam emptori, quam venditori confulitur, dum jumenta non feparantur. Simili modo et fi triga venierit, redhibenda erit tota: et fi quadriga, redhibeatur. Sed fi duo paria mularum fint, et vna mula vitiofa fit, vel par: folum par redhibebitur, alterum non. Si tamen nondum fint paria conftituta, fed fimpliciter quatuor mulae vno pretio venierint, vnius erit mulae redhibitio, non omnium: nam et fi polia venierit, dicemus, vnum equum, qui vitiofus eft, non omnem poliam redhiberi oportere. Haec et in hominibus dicemus, pluribus vno pretio diftractis: nifi [fi] feparari non poffint: vtputa fi tragoedi, vel mimi.

39. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Vel fratres.

40. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Hi enim non erunt feparandi. §. 1. Deinde ajunt Aediles, ne quis canem, *) verrem, [vel minorem aprum,] lupum, vrfum, pantheram, leonem.

*(*L.* 41. *L.* 42. h. t. v. *L* f. de extraord. crim. item *L.* 27. §. 28. ad *L.* Aquil.

41. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Et generaliter, aliudue, quod nocet, animal, fiue foluta fint, fiue alligata, vt contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non poffint.

42. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Qua vulgo iter fiet, ita habuiffe velit, vt cuiquam nocere, damnumue dare poffit. Si aduerfus ea factum erit, et homo liber ex ea re perierit, folidi ducenti: fi nocitum homini libero effe dicetur, quanti bonum, aequum judici videbitur, condemnetur: caeterarum rerum, quanti damnum datum, factumue fit, dupli.

43. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Bouem, qui cornu petit, vitiofum eft: plerique dicunt: item mulas, quae ceffum dant: ea quoque jumenta, quae fine caufa turbantur, et femetipfa eripiunt, vitiofa effe dicuntur.

§. 1. Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non eft fugitiuus. Imo etiamfi ea mente fit, non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus eft: quia non folum confilii, fed et facti, fugae nomen eft. §. 2. Qui perfuafu alterius à domino receffit, fugitiuus eft, licet id non fuerit facturus citra confilium ejus, qui perfuafit. §. 3. Si feruus meus bona fide tibi feruiens fugerit, vel fciens fe meum effe, vel ignorans, fugitiuus eft: nifi animo ad me reuertendi id fecit. §. 4. Mortis confcifcendae caufa fibi facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiumue aliquod admiffum, mortem fibi confcifcere voluit: non fi, dolorem emptoris non fuftinendo, id fecerit.

§. 5. Si quis feruum emerit, et, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum confecutus eft, deinde feruum redhibeat: reddere debebit quod accepit. Sed fi per eum feruum injuriam paffus, injuriae nomine egerit, non reddet venditori: aliter forfitan atque fi loris ab aliquo caefo, aut quaeftione de eo habita, emptori egerit. §. 6. Aliquando [etiam] redhiberi mancipium debebit, licet aeftimatoria, id eft, quanto minoris agamus: nam fi adeo nullius fit pretii, vt ne expediat quidem tale mancipium domino habere *), veluti fi furiofum, aut lunaticum fit, licet aeftimatoria actum fuerit: ... officio

officio tamen judicis continebitur, vt reddito mancipio pretium recipiatur. *) L. 25. §. 1. de except. rei jud.

§. 7. Si quis, cum consilium iniisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus alias, nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditor.

§. 8. Pignus manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit seruus: quemadmodum si eum alienasset, aut vsumfructum ejus, non recte redhibetur, nisi redemptum [sit,] et pignore liberatum redhibeatur. §. 9. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ante conditionem existentem inutiliter agitur: quia nondum perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest: et ideo, et si ex empto, vel vendito, vel redhibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit. §. 10. Interdum, etiamsi pura sit venditio, propter juris conditionem in suspenso est: veluti si seruus, in quo alterius vsusfructus, alterius proprietas est, aliquid emerit. Nam dum incertum est, ex cujus re pretium soluat, pendet cui sit adquisitum: et ideo neutri eorum redhibitoria competit.

44. *Idem lib. 2. ad Edictum Aedilium Curulium.*

Justissime Aediles noluerunt, hominem ei rei, quae minoris esset, accedere: ne qua fraus aut Edicto, aut Juri ciuili fieret, vt ait PEDIUS, propter dignitatem hominum: alioquin eandem rationem fuisse, et in caeteris rebus: ridiculum namque esse, tunicae fundum accedere. Caeterum hominis venditioni quiduis adjicere licet: nam et plerumque plus in peculio est, quam in seruo: et nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quam is seruus, qui venit.

§. 1. Proponitur actio ex hoc Edicto in eum, cujus maxima pars in venditione fuerit: quia plerumque venalicιarii ita societatem coeunt, vt, quidquid agunt, in commune videantur agere. Aequum enim Aedilibus visum est, vel in vnum ex his, cujus major pars, aut nulla parte minor esset, aedilitias actiones competere: ne cogeretur emptor cum multis litigare: quamuis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt. Nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum, pronius est.

§. 2. In redhibitoria vel aestimatoria potest dubitari, an, quia alienum seruum vendidit, et ob euictionem, et propter morbum. Forte, vel fugam simul teneri potest: nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitiuum non esse eum, qui euictus sit? Sed interfuit emptoris, sanum possedisse propter operas. Neque ex post facto decrescat obligatio: statim enim vt seruus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

45. CAJUS *lib. 1. ad Edictum Aedilium Curulium.*

Redhibitoria actio duplicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor. Nam si neque pretium, neque accessionem soluat, neque eum, qui eo nomine obligatus erit, liberet, dupli pretii, et accessionis condemnari jubetur: si vero reddat pretium et accessionem; vel eum, qui eo nomine obligatus est, liberet, simpli [videtur condemnari.]

46. POMPONIUS *lib. 18. ad Sabinum.*

Cum mihi redhibeas furtis noxisque solutum esse, promittere non debes, praeterquam quod jussu tuo fecerat, aut ejus, cui tu eum alienaueris.

47. PAULUS *lib. 11. ad Sabinum.*

Si hominem emptum manumisisti, et redhibitoriam, et quanti minoris denegandam tibi, LABEO ait: sicut duplae actio periret. Ergo et quod aduersus dictum promissumue sit, actio peribit. §. 1. Post mortem autem hominis aedilitiae actiones manent.

48. POMPONIUS *lib. 23. ad Sabinum.*

Si tamen sine culpa actoris, familiaeue ejus, vel procuratoris mortuus sit. §. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo serui querens, retinere eum velit. §. 2. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum aestimatoria agere. *)

*) L. 18. h. t. L. 25. §. 1. de except. rei jud. non obst. L. 43. §. 6. h. t.

§. 3. Ei, qui seruum vinctum vendiderit, aedilitium Edictum remitti aequum est: multo enim amplius est id facere, quam pronunciare, in vinculis fuisse. §. 4. In aedilitiis actionibus exceptionem opponi aequum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut caeteris rebus similibus, vt venditor absoluatur.

§. 5. Aedilitiae actiones et heredi, et in heredem competunt: vt tamen et facta heredum, quae postea accesserint, et quod experiri potuerint, quaerantur. §. 6. Non solum de mancipiis, sed de omni animali hae [actiones] competunt: ita vt, etiamsi vsumfructum in homine emerim, competere debeant.

§. 7. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est, de vno vitio agere et praedicere, vt, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. §. 8. Simplariarum venditionum causa ne sit redhibitio, in vsu est.

49. ULPIANUS *lib. 8. Disputationum.*

Etiam in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est: veluti si pestilens fundus *) distractus sit: nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem aduersus emptorem cessare.

50. JULIANUS *lib. 4. ex Minicio.*

Varicosus sanus non est.

51. AFRICANUS *lib. 8. Quaestionum.*

Cum mancipium morbosum, vel vitiosum seruus emat, et redhibitoria, vel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam serui, non domini spectandam esse ait: vt nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit, et certum incertumue, mandante eo, emerit: quia [tunc] et illud ex bona fide est, seruum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse: et rursus delictum ejusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. Sed si seruus, mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret: non tenetur venditor.

§. 1. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse: non dubitandum, quin, quamuis ipse domino mandati, vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini, qui id sciret emerit, et redhibitoria agat: ex persona domini vtilem exceptionem ei non putabat opponendam.

52. MARCIANUS *lib. 4. Regularum.*

Si furtum domino seruus fecerit, non est necesse, hoc in venditione serui praedicere, nec ex hac causa redhibitio est. Sed si dixerit, hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit, promisitue.

53. JAVOLENUS *lib. 1. ex Posterioribus* LABEONIS.

Qui tertiana, aut quartana febri, aut podagra vexarentur, quiue comitialem morbum haberent, ne quidem his diebus, quibus morbus vacaret, recte sani dicentur.

54. PA-

54. PAPINIANVS *lib.* 4. *Responsorum.*

Actioni redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis conditionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

55. *Idem lib.* 12. *Responsorum.*

Cum sex menses vtiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitiui latens ignorauit: non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit. *) *) L. 78. §. 2. de legat. 2. L. 24. quae in fraud. cred. L. 10. §. f. de edend.

56. PAVLVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

Latinus Largus: Quaero, an fidejussori emptionis redhiberi mancipium possit? Respondi: Si in vniuersam causam fidejussor sit acceptus, putat MARCELLVS, posse ei fidejussori redhiberi.

57. *Idem lib.* 5. *Quaestionum.*

Si seruus mancipium emit, et dominus redhibitoria agat, non aliter ei venditor daturus est, quam si omnia praestiterit, quae huic actioni continentur: et quidem solida, non peculio tenus. Nam et si ex empto dominus agat, nisi pretium totum soluerit, nihil consequitur.

§. 1. Quod si seruus, vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit: in peculio autem et causa redhibitionis continebitur. Nec nos moueat, quod, antequam reddatur seruus, non est in peculio. Non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est: sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. Igitur si seruus, decem millibus emptus, quinque millibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. Quod si plus domino debeat, eueniet, vt hominem praestet, et nihil consequatur.

58. *Idem lib.* 5. *Responsorum.*

Quaero, an, si seruus apud emptorem fugit, et in causa redhibitionis esse pronunciatus fuerit, non prius venditori restitui debeat, quam rerum ablatarum à seruo aestimationem praestiterit? PAVLVS respondit, venditorem cogendum non tantum pretium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum aestimationem: nisi si pro his paratus sit, seruum noxae nomine relinquere.

§. 1. Item quaero, si nolit aestimationem et pretia rerum restituere, an seruus retinendus sit, et danda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti serui ex duplae stipulatione? PAVLVS respondit, de pretio serui repetendo competere actionem, etiam ex duplae stipulatione. De rebus per furtum ablatis jam responsum est.

§. 2. Seruum dupla emi, qui rebus ablatis fugit: mox inuentus praesentibus honestis viris, interrogatus, an et in domo venditoris, fugisset, respondit fugisse: Quaero, an standum sit responso serui? PAVLVS respondit: Si et alia indicia prioris fugae non deficiunt, tunc etiam serui responso credendum est.

59. VLPIANVS *lib.* 74. *ad Edictum.*

Cum in ea causa est venditum mancipium, vt redhiberi debeat: iniquum est, venditorem pretium redhibendae rei consequi.

§. 1. Si quis duos homines vno pretio emerit, et alter in ea causa est, vt redhibeatur, deinde petatur pretium totum: exceptio erit objicienda. Si tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit causa, in qua, propter alterius vitium, vtrumque mancipium redhibendum sit.

60. PAVLVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Facta redhibitione, omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio, neque venditio intercessit.

61. VLPIANVS *lib* 80. *ad Edictum.*

Quoties de seruitute agitur, victus tantum debet praestare, quanti minoris *) emisset emptor, si scisset hanc seruitutem impositam. *) *L.* 15. §. 1. f. de euict. *L.* 1. §. 2. h. t.

62. MODESTINVS *lib.* 8. *Differentiarum.*

Ad res donatas Edictum Aedilium curulium non pertinere dicendum est. Etenim quid se restituturum donator repromittit, quando nullum pretium interueniat? Quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? nunquid quanti ejus, qui meliorem fecit, interest, donator conueniatur? Quod minime dicendum est: ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. Itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus venalibus Aediles repromitti jubent *). Sane de dolo donator obligare se et debet, et solet: ne, quod benigne contulerit, fraudis consilio reuocet. *) *L.* 18. §. f. de donat.

63. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Sciendum est, ad venditiones solas hoc Edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum caeterarum quoque rerum, † Cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum videbatur. Haec tamen ratio redditur: vel quia nunquam istorum de hac re fuerat jurisdictio: vel quia non *) similiter locationes, vt venditiones, fiunt *) *L.* 39. de locat.

64. POMPONIVS *lib.* 17. *Epistolarum.*

LABEO scribit, si vno pretio plures seruos emisti, et de vno agere velis, [inter] aestimationem seruorum proinde fieri debere, atque [vt] fieret in aestimationem bonitatis agri, cum ob euictam partem fundi agatur.

§. 1. Idem ait, si vno pretio plures seruos vendidisti, sanosque esse promisisti, et pars duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus aduersus dictum, promissum, recte agi.

§. 2. Ibidem ait, errare et fugere jumentum posse, nec tamen, erronem aut fugitiuum esse, agi posse.

65. VENVLEJVS *lib.* 5. *Actionum.*

Animi potius, quam corporis vitium est: [veluti] si ludos assidue velit spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiam mendax, aut similibus vitiis teneatur.

§. 1. Quoties morbus sonticus nominatur, eum significari CASSIVS ait, qui noceat: nocere autem intelligi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur. Sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem, postquam is natus sit: sontes enim nocentes dici.

§. 2. Seruus tam veterator, quam nouicius dici potest: sed veteratorem, non spatio seruiendi, sed genere et causa aestimandum, CAELIVS ait: nam quicunque ex venalicio nouiciorum emptus, alicui ministerio praepositus sit, statim eum veteratorum numero esse: nouicium autem non tyrocinio animi, sed conditione seruitutis intelligi. Nec ad rem pertinere, Latine sciat, necne: [nam] nec ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

101. §. 2. MODESTINVS *lib.* 9. *Differentiarum.*

Verum est, *morbum* esse temporalem corporis imbecillitatem, *vitium* vero perpetuum corporis impedimentum: veluti si talum excussit: nam et luscus vtique vitiosus est.

REGV-

REGVLA JVRIS.

134. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Non fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore: sed cum quid de bonis diminuitur.

§. 1. Nemo *ex suo delicto* meliorem suam conditionem facere potest.

*) De Nundinis, vid. supr. h. P. III. Sect. I. p. 36.

i) De PROXENETICIS.

(Dig. 50. T. 14.)

1. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Proxenetica jure licito petuntur.

2. *Idem lib.* 31. *ad Edictum.*

Si proxeneta interuenerit faciendi nominis, vt multi solent: videamus, an possit quasi mandator *) teneri? et non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quam mandat, tametsi laudet nomen. † Idem dico, et si aliquid philanthropiae nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo **) et calliditate creditorem circumuenerit, de dolo actione tenebitur.

*) v. *L.* 7. *L.* 10. §. 7. *L.* 12. §. 2. mandati. *L.* 42. de N. G. *L.* 20. de his qui not. infam. *L.* 49. de edict. aedilit.

**) *L.* 43. §. 1. de admin. et peric. tut.

3. *Idem lib.* 8. *de omnibus Tribunalibus.*

De proxenetico, quod et sordidum, solent Praesides cognoscere: sic tamen, vt in his modus esse debeat et quantitatis, et negotii, in quo operula ista defuncti sunt, et ministerium quale quale accommodauerunt. Facilius [quod Graeci ἑρμηνευτικὸν, id est, interpretatiuum, seu interpretis honorarium appellant,] peti apud eos poterit, si quis forte conditionis, vel amicitiae, vel adsessurae, vel cujus alterius hujuscemodi proxeneta fuit. Sunt enim hujusmodi hominum, vt tam in magna ciuitate, officinae. Est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, *) venditionibus, commerciis, contractibus licitis vtiles non adeo improbabili more se exhibent.

*) *L.* vlt. de Sponsal.

k) De PVBLICANIS, et VECTIGALIBVS, et COMMISSIS.

(Dig. 39. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 55. *ad Edictum.*

Praetor ait: Quod publicanus, ejus publicani nomine, vi ademerit, quodue familia publicanorum: si id restitutum non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo. † Item si damnum injuria furtumue factum esse dicetur, judicium dabo; si id, ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur: in dominos sine noxae deditione judicium dabo.

§. 1. Hic titulus ad publicanos pertinet. §. 1. Publicani autem sunt, qui publico fruuntur: nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur; et omnes, qui quid à fisco conducunt, recte appellantur publicani.

§. 2. Dixerit aliquis: Quid vtique hoc Edictum propositum est? quasi non et alibi Praetor prouiderit furtis, damnis, vi raptis? Sed è re putauit, et specialiter aduersus publicanos Edictum proponere.

§. 3. Quod quidem Edictum in aliqua parte mitius est: quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, et furti manifesti aeque in quadruplum.

§. 4. Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur. Quod si fecerit, omni onere exuitur, et poenali actione ex hac parte Edicti liberatur. † Vnde quaeritur, si quis velit cum publicano non ex hoc Edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni injuriae, vel furti agere, an possit? et placet posse: idque POMPONIVS quoque scribit. Est enim absurdum, meliorem esse publicanorum causam, quam caeterorum, effectam opinari.

§. 5. Familiae nomen hic non tantum ad seruos publicanorum referemus: verum et qui in numero familiarum sunt publicani. Siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant: hoc Edicto continebuntur. † Proinde et si seruus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quae publico vectigali ministrat: hoc Edictum cessabit.

§. 6. Quod nouissime Praetor ait: Si hi non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione judicium dabo: hoc proprium est hujus Edicti: quod si non exhibeantur serui, competit judicium sine noxae deditione, siue habeant eos in potestate, siue non; siue possint exhibere, siue non possint:

2. CAJVS *lib.* 21. *ad Edictum Prouinciale.*

Nec liceat domino absentem defendere;

3. VLPIANVS *lib.* 55. *ad Edictum.*

Cum si exhibuissent, noxali judicio conuenirentur. Idcirco autem tam dura conditio eorum effecta est: quia debent bonos seruos ad hoc ministerium eligere.

§. 1. Quod ait in dominos, sic accipiendum est, in socios vectigalis, licet domini non sint. §. 2. Ante autem actorem dicere oportet, quem vel quos desideret exhiberi: vt, si non exhibeantur, hinc agatur. Sed si dicatur: Exhibe omnes, vt possim dignoscere, quis sit, puto audiendum.

§. 3. Si plures serui id furtum vel damnum admiserint: hoc debet seruari, vt, si tantum praestetur, quantum, si vnus liber fecisset, absolutio fiat.

4. PAVLVS *lib.* 52. *ad Edictum.*

Si publicanus, qui vi ademit, decesserit: LABEO ait, in heredem ejus, quo locupletior factus sit, dandam actionem.

§. 1. De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant Praesides, Diuus HADRIANVS Praesidibus [Galliarum] scripsit: Vt quoties quis in vsus [aut] eorum, qui prouinciis exercitibusue praesunt, aut Procuratorum suorum, vsus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eumque ad publicanum mittat, vt, si quid amplius, quam mandatum est, transferret, id munificium fit.

§. 2. In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet: idque etiam Principalibus Constitutionibus cauetur.

5. CAJVS *ad Edictum Praetoris Vrbani, titulo de Publicanis.*

Hoc Edicto efficitur: vt ante acceptum quidem judicium restituta re actio euanescat: post acceptum vero judicium nihilominus poena duret. Sed tamen absoluendus est etiam, qui post acceptum judicium restituere paratus est. §. 1. Quaerentibus autem nobis, vtrum duplum totum poena sit, et praeterea rei sit persecutio; an in duplo sit et rei persecutio, et poena simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit.

6. MODESTINVS *lib.* 2. *de Poenis.*

Si multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes praestabunt: et quod ab alio praestari non potest, ab altero exigetur, sicut Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. Nam inter criminis reos, et fraudis participes, mul[illegible]m esse constituerunt.

7. PAPIRIVS JVSTVS *lib.* 2. *de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS rescripserunt, in vectigalibus ipsa praedia, non personas conueniri: et ideo possessores etiam praeteriti temporis vectigal soluere [debere]: eoque exemplo actionem, si ignorauerint, habituros.

§. 1. Item rescripserunt, pupillo remittere se poenam commissi, si intra diem trigesimum vectigal intulisset.

8. PAPINIANVS *lib.* 13. *Responsorum.*

Fraudati vectigalis crimen ad heredem ejus, qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur.

§. 1. Sed si vnus ex pluribus heredibus rem *) communem causa vectigalis subripiat, portiones caeteris non auferuntur.

9. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Locatio vectigalium, quae calor licitantis vltra modum solitae conductionis inflauit, ita demum admittenda est, si fidejussores idoneos, et cautionem is, qui licitatione vicerit, offerre paratus sit.

§. 1. Ad conducendum vectigal inuitus nemo compellitur: et ideo impleto tempore conductionis elocanda sunt.

§. 2. Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. §. 3. Debitores fisci, itemque Reipublicae, vectigalia conducere prohibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fidejussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.

§. 4. Socii vectigalium, si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem trausferre jure desiderat. §. 5. Quod illicite publice priuatimque exactum est, cum altero tanto passis injuriam exsoluitur: per vim vero extortum cum poena tripli restituitur, amplius extra ordinem plectuntur: alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicae disciplinae postulat.

§. 6. Earum rerum vectigal, quarum nunquam praestitum est, praestari non potest. Quod si praestari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur. §. 7. Res exercitui paratas praestationi vectigalium subjici non placuit. §. 8. Fiscus ab omnium vectigalium praestationibus immunis est. Mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consueuerunt, nullam immunitatem soluendi publici vectigalis vsurpare possunt.

10. HERMOGENIANVS *lib.* 5. *Epitomarum.*

Vectigalia sine IMPERATORVM praecepto, neque Praesidi, neque curatori, neque curiae constituere, nec praecedentia reformare, et his vel addere, vel diminuere licet. §. 1. Non solutis vectigalium pensionibus, pellere conductores, necdum etiam tempore conductionis completo, vel ab his vsuras ex mora exigere permittitur.

11. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Cotem ferro subigendo necessariam, hostibus quoque venundari, vt ferrum, et frumentum, et sales, non sine periculo capitis licet.

§. 1. Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore sine auctoritate Principali reuocari non possunt. §. 2. Dominus nauis si illicite aliquid in naue, vel ipse, vel vectores imposuerint, nauis quoque fisco vindicatur. Quod si absente domino id à magistro vel gubernatore, aut proreta, nautaue aliquo [id] factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur. §. 3. Illicitarum mercium persecutio heredem quoque adfligit.

§. 4. Eam rem, quae commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur, vel per se, vel per alios, quibus hoc mandauerit. §. 5. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur †.

12. VLPIANVS *lib.* 38. *ad Edictum.*

Quantae audaciae, quantae temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est, qui nesciat: idcirco Praetor ad compescendam eorum audaciam hoc Edictum proposuit.

§. 1. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur, item si damnum injuria fecerit, et id, ad quos ea res pertinet, non exhibetur: in dominum sine noxae deditione judicium dabo. §. 2. Familiae autem appellatione hic seruilem familiam contineri sciendum est. † Sed et si bona fide publicano alienus seruus seruit, aeque continebitur. Fortassis et mala fide: plerumque enim vagi serui et fugitiui in hujusmodi operis etiam à scientibus habentur. † Ergo et si homo liber seruiat, hoc Edictum locum habet. §. 3. Publicani autem dicuntur qui publica vectigalia habent conducta.

13. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Sed et hi, qui salinas, et cretifodinas, et metalla habent, publicanorum loco sunt.

§. 1. Praeterea et si quis vectigal conductum à Republica cujusdam municipii habet, hoc Edictum locum habet.

§. 2. Siue autem vendidit seruum, vel manumisit, vel etiam fugit seruus: tenebitur serui nomine, qui tam factiosam familiam habuit. §. 3. Quid tamen, si seruus decesserit? videndum, an publicanus teneatur quasi facti sui nomine. Sed puto, quia facultatem non habet exhibendi, nec dolus ejus intercessit, debere eum liberari. §. 4. Hanc actionem perpetuam dabimus, et heredi, caeterisque successoribus.

14. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Commissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur. Nam quod commissum est, statim desinit ejus esse, qui crimen contraxit: dominiumque rei vectigali adquiritur. Ea propter commissi persecutio, sicut aduersus quemlibet possessorem, sic [et] aduersus heredem competit.

15. ALFENVS VARVS *lib.* 7. *Digestorum.*

Caesar, cum insulae Cretae cotorias locaret, legem ita dixerat: Ne quis praeter redemptorem post Idus Martias cotem ex insula Creta fodito, neue eximito, neue auellito. Cujusdam nauis onusta cotibus ante Idus Martias ex portu Cretae profecta, vento relata in portum erat: deinde iterum post Idus Martias profecta erat. Consulebatur, num contra legem post Idus Martias ex insula Creta Cotes exisse viderentur? Respondit, tametsi portus [quoque], qui insulae essent, omnes ejus insulae esse viderentur: tamen eum, qui ante Idus Martias profectus ex portu [esset], et relatus tempestate in Insulam deductus esset, si inde exisset, non videri contra legem fecisse: praeterea, quod jam initio euectae cotes viderentur, cum et ex portu nauis profecta esset.

16. MARCIANVS *lib. sing. de Delatoribus.*

Interdum nec vendendus est [is] seruus, qui in commissum cecidit, sed pro eo aestimatio à domino danda est. Diui enim SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, cum is seruus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset: venire non debuisse, sed pro eo viri boni arbitratu aestimationem oportuisse dari.

§. 1. Iidem autem eadem [epistola] rescripserunt: si quis improfessus seruus fuerit, et probabitur in commissum cecidisse, et aut vxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid grauius admisisse, vt cognoscat procurator: et si in his causis [esse] compertus sit, aestimetur, et ad poenam domino tradatur.

§. 2.

§. 2. Iidem Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt: mancipiis commissis res peculiares non esse in eadem causa, nisi hoc, quod proprio nomine in causam commissi incidit. §. 3. Quoties quis mancipia inuecta professus non fuerit, siue venalia, siue vsualia: poena commissi est. Si tamen nouicia mancipia fuerint, non etiam veterana. Sunt autem veterana, quae anno continuo in vrbe seruierint: nouicia autem mancipia intelliguntur, quae annum nondum seruierint.

§. 4. Serui, qui in fuga sunt, in commissum non cadunt: cum sine voluntate domini fines egressi sunt. Et ita principalibus Constitutionibus cauetur: sicut Diuus quoque PIVS saepissime rescripsit, ne [inqnit] in potestate seruorum sit, inuitis vel ignorantibus dominis fugae se tradendo, potestati dominorum se subtrahere.

§. 5. Licet quis se ignorasse dicat, nihilominus eum in poenam vectigalis incidere, diuus ADRIANVS constituit. §. 6. Diui quoque MARCVS et COMMODVS rescripserunt, non imputari publicano, quod non instruxit transgredientem; sed illud custodiendum, ne recipiat profiteri volentes. §. 7. Species pertinentes ad vectigal; cinnamomum, piper longum, piper album, folium pentasphaerum, [folium barbaricum] costum, costamomum, nardi stachys, cassia turiana, xylocassia, smyrna, amomum, zingiberi, malabathrum, aroma Indicum, chalbane, laser, [alchelucia], sargogalla, onyx Arabicus, cardamomum, xylocynnamomum, opus byssicum, pelles Babylonicae, pelles Parthicae, ebur, ferrum Indicum, carpasum, lapis vniuersus, margarita, sardonix, ceraunium, hyacinthus, smaragdus, adamas, saffirinus, callainus, beryllus, chelyniae, [hopia] Indica, vel adserta, metaxa, vestis serica vel subserica, vel attincta, carbasea, nema sericum, spadones, Indici leones, leaenae, pardi, leopardi, pantherae, purpura: item [marocorum] lana, fucus, capilli Indici.

§. 8. Si propter necessitatem aduersae tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari. Diui FRATRES rescripserunt. §. 9. Diuus quoque PIVS rescripsit: cum quidam intra legitimam aetatem esse dicebat, et vsus causa mancipia duxisset, et in sola professione errasset: ignoscendum esse ei. §. 10. Diui quoque FRATRES rescripserunt: cum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidisset: vt duplo vectigali contenti publicani seruos restituant. §. 11. Magnus ANTONINVS rescripsit: si colonus vel serui domini praedii ferrum illicite in praedio fecerint, ignorante domino, nulla poena dominum teneri. §. 12. Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal soluerit, hoc concedente publicano (vt solent facere), Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, res in commissum non cadere. Cum enim (inquiunt) professiones recitantur, commissum cessat: cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel fidejussorum.

§. 13. Poenae ab heredibus peti non possunt, si non est quaestio mota viuo eo, qui deliquit: et hoc sicut in caeteris poenis, ita et in vectigalibus est. §. 14. Si quid autem indebitum per errorem soluentis publicanus accepit, retro eum restituere oportere. Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

l) De *RERVM* PERMVTATIONE.

(Dig. 19. T. 4.)

1. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Sicut aliud est vendere, aliud emere; alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx: at in permutatione discerni non potest, vter emptor, vel vter venditor sit. Multumque differunt praestationes: emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito: venditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionem tradere, et purgari dolo malo. Itaque, si euicta res non sit, nihil debet. In permutatione vero si vtrumque pretium est, vtriusque rem fieri oportet; si merx, neutrius: sed cum debeat et res, et pretium esse, non potest inueniri, quid eorum merx, et quid pretium sit; nec ratio patitur, vt vna, eademque res et veneat, et pretium sit emptionis.

§. 1. Vnde si ea res, quam acceperim, *) vel dederim, postea euincatur, in factum dandam actionem, respondetur. *) *L.* 5. §. 1. *L.* 9. de P. V.

§. 2. Item, emptio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet. Alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his duntaxat receptum est, quae nomen suum habent; vt in emptione, venditione, conductione, mandato.

§. 3. Ideoque PEDIVS ait, alienam *) rem dantem nullam contrahere permutationem. §. 4. Igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus, vt intersit nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed, vt res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

*) v. *L.* 75. §. f. de V. O. non obst. *L.* 4. §. 17. de Vsurp. et Vsucap. *L.* 7. §. 5. de public. in rem act.

2. *Idem lib.* 5. *ad Plautium.*

Aristo ait, quoniam permutatio vicina esset emptioni, sanum quoque, furtis noxisque solutum, et non esse fugitiuum seruum, praestandum, qui ex causa daretur.

m) De PRAESCRIPTIS VERBIS, ET IN FACTVM actionibvs.

(Dig. 19. T. 5.)

1. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Nonnunquam euenit, vt cessantibus judiciis proditis et vulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facile descendamus ad eas, quae in factum appellantur. Sed, ne res exemplis egeat, paucis agam.

§. 1. Domino mercium in magistrum nauis, si sit incertum, vtrum nauem conduxerit, an merces vehendas locauerit, ciuilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit.

§. 2. Item, si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum, neque commodatum erit: sed, non exhibita fide, in factum ciuilis subjicitur actio.

2. CELSVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Nam, cum deficiant vulgaria atque vsitata actionum nomina, praescriptis verbis agendum est:

3. JVLIANVS *lib.* 14. *Digestorum.*

In quam necesse est confugere, quoties contractus existunt, quorum appellationes nullae jure ciuili proditae sunt.

4. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Natura enim rerum conditum est, vt plura sint negotia, quam vocabula.

5. PAVLVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Naturalis meus filius seruus seruit tibi, et tuus filius mihi; conuenit inter nos, vt et tu meum manumitteres, et ego tuum; *) ego manumisi, tu non manumisisti: qua actione mihi teneris, quaesitum est. In hac quaestione totius ob

rem dati tractatus inspici potest: qui in his competit speciebus: Aut enim do tibi, vt des: aut do, vt facias: aut facio, vt des: aut facio, vt facias. In quibus quaeritur, quae obligatio nascatur. *) L. 7. §. 2. de pact. L. 1. §. 2. de rer. permut.

§. 1. Et si quidem pecuniam dem, vt rem accipiam: emptio et venditio est. Sin autem rem do, vt rem accipiam; quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est, nasci ciuilem obligationem: in qua actione id veniet, non vt reddas, quod acceperis, sed vt damneris mihi, quanti interest mea, illud de quo conuenit, accipere; vel si meum recipere velim, repetatur quod datum est, quasi ob rem datum, re non secuta. **) † Sed si scyphos tibi dedi, vt Stichum mihi dares, periculo meo ***) Stichus erit: ac tu duntaxat culpam praestare debes. [Explicitus est articulus ille, do, vt des.

*) L. 1. pr. §. 1. de contrah. emt. L. 58. de procurat.

**) L. 3. §. 2. L. 5. pr. de condict. caus. dat. caus. non secut.

***) L. 5. §. 2. L. 10. §. 1. commod. L. 23. de V. O.

§. 2. At cum do, vt facias: si tale sit factum, quod locari solet, puta, vt tabulam pingas, pecunia data, locatio erit, sicut superiore casu emptio; si res, non erit locatio, sed nascetur vel ciuilis actio in hoc, quod mea interest, vel ad repetendum condictio. † Quod si tale est factum, quod locari non possit, puta, vt seruum manumittas *), siue certum tempus adjectum est, intra quod manumittatur, idque, cum potuisset manumitti, viuo seruo transierit, siue finitum non fuit, et tantum temporis consumptum sit, vt potuerit debueritque manumitti: condici ei potest, vel praescriptis verbis agi. Quod his, quae diximus, conuenit. † Sed si dedi tibi seruum, vt seruum tuum manumitteres, et manumisisti, et is, quem dedi, euictus est: si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem JVLIANVS scribit; si ignorans, in factum **) ciuilem.

*) L. 1. pr. si mens. fals. mod.

**) L. 7. §. 2. de pact.

§. 3. Quod si faciam, vt des, et posteaquam feci, cessas dare: nulla erit ciuilis actio, et ideo de dolo dabitur.

§. 4. Sed si facio, vt facias, haec species tractatus plures recipit. † Nam si pacti sumus, vt tu à meo debitore Carthagine exigas, ego à tuo Romae; vel, vt tu in meo, ego in tuo solo aedificem, et ego aedificaui, et tu cessas: in priorem speciem mandatum quodammodo interuenisse videtur, sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest. Quamuis enim et impendia sequantur, tamen mutuum officium praestamus: et potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. † Possum enim tibi mandare, vt et custodiam mihi praestes, et non plus impendas in exigendo, quam decem. Et si eandem quantitatem impenderemus, nulla dubitatio est. Sin autem alter fecit, vt et hic mandatum interuenisse videatur, quasi refundamus inuicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius erit, et in insulis fabricandis, et in debitoribus exigendis, praescriptis verbis dari actionem: quae actio similis erit mandati actioni: quemadmodum in superioribus casibus, locationi et emptioni. §. 5. Si ergo haec sunt, vbi de faciendo ab vtroque conuenit, et in proposita quaestione idem dici potest: et necessario sequitur, vt ejus fiat condemnatio, quanti interest mea, seruum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? Sed hoc non potest aestimari.

6. NERATIVS *lib.* 1. *Responsorum.*

Insulam hoc modo, vt aliam [insulam] reficeres, vendidi. Respondit, nullam esse venditionem: sed ciuili intentione incerti agendum [est].

7. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Si tibi decem dedero, vt Stichum manumittas, et cessaueris: confestim *) agam praescriptis verbis, vt soluas, quanti mea interest: **) aut, si nihil interest, condicam tibi, vt decem reddas.

*) L. 3. §. 2. L. 5. pr. de condict. caus. dat.

**) L. 44. §. f. de O. et A. L. 13. f. de re judicat.

8. *Idem lib.* 27. *Quaestionum.*

Si dominus seruum, cum furto argueretur, quaestionis habendae causa aestimatum dedisset, neque de eo compertum fuisset, et is non redderetur: eo nomine ciuiliter agi posse, licet aliquo casu seruum retenturus esset, qui traditum accepisset. Potest enim retinere seruum, siue dominus pro eo pecuniam elegisset, siue in admisso deprehensus fuisset: tunc enim [et] datam aestimationem reddi à domino oportere. Sed quaesitum est, qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi, tametsi, quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, praescriptis verbis incerti et hic agi posse: nec videri nudum pactum interuenisse, quoties certa lege dari probaretur.

9. *Idem lib.* 11. *Responsorum*

Ob eam causam accepto liberatus, vt nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur. Itaque judicis officio non vetus obligatio restaurabitur, sed promissa praestabitur, aut condemnatio sequetur.

10. JAVOLENVS *lib.* 13. *Epistolarum.*

Partis tertiae vsumfructum legauit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: et pecuniam, quae ex aestimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi causa: et per ignorantiam stipulatio praetermissa est: Quaero, an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi causa data est, repeti possit, et qua actione? Respondi, in factum actionem dari debere.

11. POMPONIVS *lib.* 39. *ad Quintum Mucium.*

Quia actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum *) desiderantur. Sed et eas actiones, quae Legibus proditae sunt, si Lex justa ac necessaria sit, supplet Praetor in eo, quod Legi deest. Quod facit in Lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas Legi Aquiliae: idque vtilitas ejus Legis exigit.

*) L. 33. §. 1. ad L. Aquil.

12. PROCVLVS *lib.* 11 *Epistolarum.*

Si vir vxori suae fundos vendidit, et in venditione comprehensum est, conuenisse inter eos, si ea nupta ei esse desisset, vt eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet viro: in factum existimo judicium esse reddendum, idque et in aliis personis obseruandum.

13. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem, vt, quo pluris vendidisses, tibi haberes, placet, neque mandati, neque pro socio esse actionem, sed in factum, quasi alio negotio gesto: quia et mandata gratuita esse debent; *) et societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

*) L. 5. §. 3. Mandati.

§. 1. JVLIANVS [lib. 11. Digestorum] scribit: Si tibi areae meae dominium dedero, vt, insula aedificata, partem mihi reddas: neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meae recipio; neque mandatum, quia non est gratuitum; neque societatem, quia † nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit *). Sed si puerum docendum, vel pecus pascendum tibi dedero, vel puerum nutriendum, ita,

ita vt, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere haec ab area; eo quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit: competit igitur pro socio actio. † Sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se, quod in area, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? in factum putat actionem IVLIANVS dandam, [id est, praescriptis verbis]. Ergo si quis areae dominium non transtulerit, sed passus sit te sic aedificare, vt communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas. Idemque, et si partis areae dominium transtulerit, partis non, et eadem lege aedificare passus sit.

*) L. 44. pro Soc. L. 52. §. 23. eod.

14. *Idem lib. 41. ad Sabinum.*

Qui seruandarum mercium [suarum] causa alienas merces in mare projecit, nulla tenetur actione. [Sed] si sine causa id fecisset in factum; si dolo, de dolo [tenetur].

§. 1. Sed et si seruum quis alienum spoliauerit, isque frigore mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de seruo vero in factum [agendum], criminali poena aduersus eum seruata.

§. 2. Sed et si calicem argenteum quis alienum in profundum abjecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, POMPONIVS lib. 17. ad SABINVM scripsit, neque furti, neque damni injuriae actionem esse: in factum tamen agendum.

§. 3. Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, ARISTO scribit, non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neque ex Lege duodecim Tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur; neque de pauperie, neque de damni injuria agi posse: in factum itaque erit agendum.

15. *Idem lib. 42. ad Sabinum.*

Solent, qui nouerunt seruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis, vbi celentur: quae res non facit eos fures. Solent etiam mercedem hujus rei accipere, et sic indicare: nec videtur illicitum esse hoc, quod datur. Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam: non timet condictionem. Quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob [indicium], hoc est, vt si indicasset, apprehensusque esset fugitiuus, certum aliquid daretur, videamus, an possit agere? Et quidem conuentio ista non est nuda, vt quis dicat, ex pacto actionem non oriri, sed habet in se negotium aliquod: ergo ciuilis actio oriri potest, id est, praescriptis verbis: nisi si quis et in hac specie de dolo actionem competere dicat, vbi dolus aliquis arguatur.

16. POMPONIVS *lib. 22. ad Sabinum.*

Permisisti mihi cretam eximere de agro tuo, ita vt eum locum, vnde exemissem, replerem: exemi, nec repleo: Quaesitum est, quam habeas actionem? Sed certum est, ciuilem actionem incerti competere. Si autem vendidisti cretam, ex vendito ages. Quod si post exemptionem cretae repleuero, nec patiaris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum: quia mea facta est, cum voluntate tua exempta sit.

§. 1. Permisisti mihi, vt sererem in fundo tuo et fructus tollerem: seui, nec pateris me fructus tollere: nullam juris ciuilis actionem esse ARISTO ait: an in factum dari debeat, deliberari posse: sed erit de dolo.

17. VLPIANVS *lib. 28. ad Edictum.*

Si gratuitam tibi habitationem dedero, an commodati agere possim? et VIVIANVS ait, posse. Sed est tutius, praescriptis verbis agere.

§. 1. Si margarita tibi aestimata dedero, vt aut eadem mihi adferres, aut pretium eorum: deinde haec perierint ante venditionem: cujus periculum sit? Et ait LABEO, quod et POMPONIVS scripsit, si quidem ego te venditor rogaui, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter, nostrum: sed duntaxat consensimus, teneri te hactenus, vt dolum et culpam mihi praestes. Actio autem ex hac causa vtique erit praescriptis verbis.

§. 2. PAPINIANVS lib. 8. Quaestionum scripsit: Si rem tibi inspiciendam dedi, et dicas te perdidisse, ita demum mihi praescriptis verbis actio competit, si ignorem, vbi sit: nam si mihi liqueat, apud te esse, furti agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum haec, si cui inspiciendum dedi, siue ipsius causa, siue vtriusque, et dolum et culpam mihi praestandam esse dico, propter vtilitatem, periculum non. Si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum: quia prope depositum hoc accedit.

§. 3. Si cum vnum bouem haberem, et vicinus vnum, placuerit inter nos, vt per denos dies ego ei, et ille mihi bouem commodaremus, vt opus faceret *), et apud alterum bos periit: commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum; verum praescriptis verbis agendum est.

*) L. 10. §. 1. commod.

§. 4. Si, cum mihi vestimenta venderes, rogauero, vt ea apud me relinquas, vt peritioribus ostenderem; mox haec perierint vi ignis, aut alia majore: periculum me minime praestaturum. Ex quo apparet, vtique custodiam ad me pertinere.

§. 5. Si quis sponsionis causa annulos acceperit, nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est SABINI opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum enim rei nomine, cujus neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane, si inhonesta causa sponsionis fuit, sui annuli duntaxat repetitio erit.

18. *Idem lib. 30. ad Edictum.*

Si apud te pecuniam deposuerim, vt dares Titio, si fugitiuum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est, praescriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam, ego et fugitiuarius deposuimus, vt quasi apud sequestrem sit depositum.

19. *Idem lib. 31. ad Edictum.*

Rogasti me, vt tibi nummos mutuos darem; ego, cum non haberem, dedi tibi rem vendendam, vt pretio vtereris: si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam, tutius est, ita agere, vt LABEO ait, praescriptis verbis; quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus.

§. 1. Si praedium pro te obligauero: deinde placuerit inter nos, vt mihi fidejussorem praestares; nec facias: melius esse dico, praescriptis verbis agi, nisi merces interuenit. Nam si interuenit, ex locato esse actionem.

20. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Apud LABEONEM quaeritur: Si tibi equos venales experiendos dedero, vt, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit aduersus te ex vendito actio? Et puto verius esse, praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, vt experimentum gratuitum acciperes, non vt etiam certares.

§. 1. Item, apud MELAM quaeritur: Si mulas tibi dedero, vt experiaris, et si placuissent, emeres; si displicuissent, vt in dies singulos aliquid praestares: deinde mulae à grass-

à grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti: quid esset praestandum, vtrum pretium, et merces, an merces tantum? Et ait MELA, interesse, vtrum emptio jam erat contracta, an futura: vt, si facta, pretium petatur; si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem aduersus desultorem dari.

§. 2. Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit et reliquerit, et cum displicuisset tibi, seruo tuo referendum dedisti, et sine dolo malo, et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia ejus quoque causa sit missum. Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumue dederis, praestare te oportere, LABEO ait. Et puto, praescriptis verbis actionem in hoc competere.

21. *Idem lib.* 2. *Disputationum.*

Quoties deficit actio vel exceptio, vtilis actio vel exceptio est.

22. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Si tibi polienda farciendaue vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si vero mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus aut data, aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, vt postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet, quasi de nouo negotio, in factum dandum esse judicium, id est, praescriptis verbis

23. ALFENVS *lib.* 3. *Digest. à* PAVLO *epit.*

Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus annulum ostendit, vt respiceret; illi excidit annulus, et in Tiberim deuolutus est: Respondit, posse agi cum eo in factum actione.

24. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Titius Sempronio triginta dedit, pactique sunt, vt ex reditu ejus pecuniae tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius praestaret, computatis vsuris semissibus: quantoque minus tributorum nomine praestitum foret, quam earum vsurarum quantitas esset, vt id Titio restitueret: quod amplius praestitum esset, id ex sorte decederet: aut, si et sortem et vsuras summa tributorum excessisset, id, quod amplius esset, Titius Sempronio praestaret: neque de ea re vlla stipulatio interposita est. Titius consulebat, id, quod amplius ex vsuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine praestitisset, qua actione ab eo consequi possit? Respondit, † pecuniae quidem creditae vsuras, nisi in stipulationem deductas, non deberi. Verum in proposito videndum, ne non tam foenerata pecunia intelligi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum; nisi, quod vltra semissem consecuturus esset. Sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniae creditae fuisse; quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset, vel vacuam habuisset, dicendum, nihil cum eo nomine praestare debuisse. Quare tutius esse, praescriptis verbis in factum actionem dari: praesertim cum illud quoque conuenisset, vt, quod amplius praestitum esset, quam ex vsuris redigeretur, sorti decederet: quod ipsum jus et causam pecuniae creditae excedat.

25. MARCIANVS *lib.* 3. *Regularum.*

Si operas fabriles quis serui vice mutua dedisset, vt totidem reciperet, posse eum praescriptis verbis agere: sicuti si penulas dedisset, vt tunicas acciperet. Nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operae indebitae datae sunt, ipsae repeti non possunt. Nam aliud dando, vt aliud reddatur, obligari jure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere; quorum neutro modo operae repeti possunt.

26. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Sabinum.*

Si tibi scyphos dedi, vt eosdem mihi redderes, commodati actio est: si, vt pondus argenti redderes, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem praescriptis verbis; tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si, vt vel hos scyphos, vel [vt] ej[...]dem ponderis argentum dares, conuenit: [idem] dicendum est.

n) DE AESTIMATORIA.

(Dig. 19. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Actio de aestimato proponitur, tollendae dubitationis gratia. Fuit enim magis dubitatum, cum res aestimata vendenda datur, vtrum ex vendito sit actio propter aestimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videor: an ex conducto, quasi operas conduxissem: an mandati? Melius itaque visum est, hanc actionem proponi. Quoties enim de nomine contractus alicujus ambigeretur, conueniret tamen aliquam actionem dari, dandam aestimatoriam praescriptis verbis actionem: *) est enim negotium ciuile gestum, et quidem bona fide. Quare omnia et hic locum habent, quae in bonae fidei judiciis diximus.

*) L. 75. §. vlt. de V. O. arg. L. 80. in f. de contrah. emt.

§. 1. Aestimatio autem periculum facit ejus, qui suscepit: aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut aestimationem, *) de qua conuenit.

*) L. 10. §. f. de jur. dot. L. 2. §. 3. de eo quod cert. loc. L. 95. pr. et §. 1. de Solution.

2. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Haec actio vtilis est, et si merces *) interuenit.

*) Non obst. L. 19. §. 1. de P. V.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

76. PAVLVS *lib.* 51. *ad Edictum.*

Dedisse intelligendus est etiam is, qui *permutauit*, vel *compensauit*.

REGVLA JVRIS.

121. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Qui *non facit, quod facere debet*, videtur facere aduersus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere jussus est.

o) DE EVICTIONIBVS, ET DVPLAE STIPVLATIONE.

(Dig. 21. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Siue tota res euincatur, siue pars; habet regressum emptor in venditorem. Sed cum pars euincatur, si quidem pro indiuiso [euincatur]: regressum habet pro quantitate euictae partis. Quod si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus: quid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc euictum est; aut quod fuit in agro vilissimum? aestimabitur loci qualitas, et sic erit regressus.

2. PAV-

2. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Si dupla non repromitteretur, et eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

3. *Idem lib. 10. ad Sabinum.*

Cum in venditione serui peculium semper exceptum esse intelligitur, is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. Si, propter hanc causam, furti cum emptore actum sit, non reuerterentur emptor ad venditorem ex stipulatione duplae: quia furtis, noxisque solutum esse praestari debet venditionis tempore; haec autem actio postea esse coeperit.

4. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Illud quaeritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fidejussorem ob euictionem dare *), quem vulgo auctorem secundum vocant? Et est relatum, non debere: nisi hoc nominatim actum est.

*) L. 37. pr. h. t. L. 1. §. 8. de stipul. praet. L. 72. de contrah. emt. L. 23. de R. J.

§. 1. Si impuberis nomine tutor vendiderit, euictione secuta, PAPINIANVS lib. 3. Responsorum ait, dari in eum, cujus tutela gesta sit, vtilem actionem, sed adjicit, in id demum, quod rationibus ejus accepto latum est; sed an in totum, si tutor soluendo non sit, videamus? Quod magis puto: neque enim male contrahitur cum tutoribus.

5. PAVLVS *lib. 33. ad Edictum.*

Serui venditor peculium accessurum dixit: Si vicarius euictus sit, nihil praestaturum venditorem LABEO ait. Quia siue non fuit in peculio, non accesserit: siue fuerit, injuriam à judice emptor passus est. Aliter atque si nominatim, seruum accedere dixisset: tunc enim praestare deberet in peculio eum esse.

6. CAJVS *lib 10. ad Edictum Prouinciale.*

Si fundus venierit ex consuetudine ejus regionis, in qua negotium gestum est, pro euictione caueri oportet. *)

*) L. 34. de R. J. L. 1. pr. de vsur. L. 4. §. 5. de de public. et vectig.

7. JVLIANVS *lib. 13. Digestorum.*

Qui à pupillo substitutum ei seruum emerit, agere cum substituto ex empto potest, et ex stipulatu de euictione: eum neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

8. *Idem lib. 15. Digestorum.*

Venditor hominis emptori praestare debet, quanti ejus interest, hominem venditoris fuisse. *) Quare siue partus ancillae, siue hereditas, quam seruus jussu emptoris adierit, euicta fuerit, agi ex empto potest: et sicut obligatus est venditor, vt praestet licere habere hominem, quem vendidit: ita ea quoque, quae per eum adquiri potuerunt, praestare debet emptori, vt habeat. *) L. 13. rem rat. hab. non obst. L. 64. pr. et §. 1. h. t.

9. PAVLVS *lib. 76. ad Edictum.*

Si vendideris seruum mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, SABINVS ait, amissam actionem pro euictione, quoniam seruus non potest euinci: sed in ex empto actione decurrendum est. *) *) L. 41. §. 1. h. t.

10. CELSVS *lib. 27. Digestorum.*

Si quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus ejus esset, jus eundi, agendi, mihi vendiderit et cesserit: tenebitur mihi euictionis nomine, caeteris non cedentibus.

11. PAVLVS *lib. 6. Responsorum.*

Lucius Titius praedia in Germania trans Rhenum emit, et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conueniretur, quaestionem retulit dicens: has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia adsignatas: Quaero, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere possit? PAVLVS respondit, futuros casus euictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere *): et ideo secundum ea, quae proponuntur, pretium praediorum peti posse. *) L. 15. §. 1. de R. V.

§. 1. Ex his verbis stipulationis duplae vel simplae, cum hominem, quo de agitur, noxae esse solutum, venditorem conueniri non posse propter eas noxas, quae publice coërceri solent.

12. SCAEVOLA *lib. 2. Responsorum.*

Quidam ex parte dimidia heres institutus vniuersa praedia vendidit; et coheredes pretium acceperunt: euictis his, quaero, an coheredes ex empto actione teneantur? Respondi, si coheredes praesentes adfuerunt, nec dissenserunt, videri vnumquemque partem suam vendidisse.

13. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Bonitatis aestimationem faciendam, cum pars euincitur, PROCVLVS recte putabat, quae fuisset venditionis tempore, non cum euinceretur:

14. VLPIANVS *lib. 18. ad Edictum.*

Non in dimidiam quantitatem pretii.

15. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Sed si quid postea adluuione accessit, tempus, quo accedit inspiciendum. §. 1. Si vsusfructus euincatur, pro bonitate fructuum aestimatio facienda est. *)

*) L. 33. L. 49. h. t. L. 66. pr. de contrah. emt.

§. 2. Sed et si seruus euincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.

16. POMPONIVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Euicta re vendita, ex empto erit agendum de eo, quod accessit: quemadmodum ea, quae empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, simplum praestatur. *)

*) L. 60. h. t. add. L. 11. §. 2. de act. emt. vend.

§. 1. Duplae stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis aestimatione, vel possessor ab emptore conuentus absolutus est.

§. 2. Si seruus, cujus nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit à nobis ob id, quod fugitiuus, vel sanus non fuerit, an agere nihilominus possumus, quaeritur? PROCVLVS videndum ait, ne hoc quoque intersit, vtrum tum euictus sit, cum meus factus non esset; an tum, cum meus factus esset. In eo enim casu, quo meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est; et † quam actionem semel ex stipulatu habere coepi, eam nec euictione, nec morte, nec manumissione, nec fuga serui, nec vlla simili causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quod fugitiuus sit, pauperior sim; vtpote cum in bonis meis non sit. Quod si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem vsum pertineret, tametsi in obscuro esset: vtpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem, et an futurum esset, vt eum quisquam aut à me, aut ab eo, cui vendidissem, cuiue similiter promisissem, euinceret. Summam autem opinionis suae hanc esse, vt tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea interfuit, aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

17. VLPIANVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Vindicantem venditorem *) rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoueri, nemini dubium est, quamuis

quamuis alio jure dominium quaesierit: improbe enim rem à se distractam euincere conatur. **) Eligere autem emptor potest, vtrum rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa: an potius, re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

*) L. 18. L. 19. h. t. et tot. tit. de except. rei vend.

**) L. 4. §. 32. de dol. mal. et met. except.

***) L. 73. h. t.

18. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Sed etsi exceptio omissa sit, aut, opposita ea, nihilominus euictus sit: ex duplae quoque stipulatione, vel ex empto potest conueniri.

19. VLPIANVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Sed et si stipulatio nulla fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus.

§. 1. Si homo liber, qui bona fide seruiebat, venierit mihi à Titio; Titiusque eum heredem scripserit, quasi liberum, et ipse mihi sui faciat controuersiam: ipsum de se obligatum habebo.

20. POMPONIVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Fundum meum obligaui; deinde alienaui tibi, vt eo nomine non obligaberis: si eum postea abs te emam, et satis pro euictione mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit; quia, etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoueri.

21. VLPIANVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Si seruus venditus decesserit, antequam euincatur, stipulatio non committitur: quia nemo eum euincit, sed factum humanae sortis: de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit.

§. 1. Inde JVLIANVS lib. 43. eleganter definit, duplae stipulationem tunc committi, quoties res ita amittitur, vt eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem.

§. 2. Et ideo ait, si emptor hominis, mota sibi controuersia, venditorem dederit procuratorem, isque victus litis aestimationem sustulerit, stipulationem duplae non committi: quia nec mandati actionem procurator hic, idemque venditor, habet, vt ab emptore litis aestimationem consequatur. † Cum igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem. *) Quamuis, si ipse judicio accepto victus esset, et litis aestimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: vt et ipse JVLIANVS eodem libro scripsit. Neque enim habere licet eum, cujus si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis aestimatione, emptori habere licet, non ex pristina. *) L. 16. §. 1. L. 57. pr. et §. 1. L. 66. §. 2. h. t.

§. 3. Idem JVLIANVS eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed non statim eum ad venditorem regressurum, et ex duplae stipulatione acturum: quia interim, non propter euictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet. Plane (inquit) cum adprehenderit possessionem fugitiui, tunc committi stipulationem [JVLIANVS ait]: nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde, cautionibus interpositis, absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset. Vbi igitur litis aestimationem obtulit, sufficit adprehendere: vbi cauit, non prius nisi restituerit.

22. POMPONIVS *lib. 1. ex Plautio.*

Si pro re pupilli, quam emit, litis aestimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo praestiterit: stipulatio de euictione pupillo aduersus venditorem committitur.

§. 1. Si pro euictione fundi, quem emit mulier, satis accepisset, et eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum à marito per judicium abstulisset: potest mulier statim agere aduersus fidejussores emptionis nomine, quasi minorem dotem habere coepisset, vel [etiam] nullam, si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset.

23. VLPIANVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Sed et si post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplae stipulationem: quia ex promissione maritus aduersus heredes mulieris agere potest: et ipsi ex stipulatu agere possunt.

24. AFRICANVS *lib. 6. Quaestionum.*

Non tamen ei consequens esse, vt [et] si ipsi domino nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus: quamuis aeque indotata mulier futura sit. Quoniam quidem etiamsi verum sit, habere ei non licere seruum, illud tamen verum non sit, judicio *) eum euictum esse. Ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

*) L. 34. §. 1. h. t. L. 29. §. 1. L. 70. L. 74. §. 2. h. t. except. v. L. 56. §. 1. L. f. h. t.

25. VLPIANVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Si seruum, cujus nomine duplam stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi possis: quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate tua perdideris.

26. PAVLVS *lib. 5. ad Sabinum.*

Sed hoc nomine, quod libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor, alienum se vendere. Sed et si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

27. POMPONIVS *lib 11. ad Sabinum.*

Hoc jure vtimur: vt, exceptiones ex persona emptoris objectae si obstant, venditor ei non teneatur: si vero ad personam venditoris respicient, contra. Certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplae *), nec simplae, actio competit emptori, si exceptio [ei], ex facto ipsius opposita, obstiterit. *) L. 56. L. 74. h. t.

28. VLPIANVS *lib. 80. ad Edictum.*

Sed si ex vtriusque persona, et auctoris, et emptoris exceptiones objicientur, intererit, propter quam exceptionem judex contra judicauerit: et sic aut committetur, aut non committetur stipulatio.

29. POMPONIVS *lib. 11. ad Sabinum.*

Si rem, quam mihi alienam vendideras, à domino redemerim: falsum esse, quod NERVA respondisset, posse te à me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, CELSVS filius ajebat: quia nec bonae fidei conueniret, et ego ex alia causa rem haberem.

§. 1. Si duplae stipulator, ex possessore petitor factus, et victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit, peti autem vtiliter non poterit: vel ipso jure promissor duplae tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit; sed ita, si culpa, vel sponte duplae stipulatoris possessio amissa fuerit.

*) L. 56. §. 3. arg. L. 63. §. f. h. t. L. 3. §. 6. si cui plus quam per leg. Falcid.

§. 2. Quolibet tempore venditori renunciari potest, vt de ea re agenda adsit: quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione: dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat. *) L. 53. §. 1. L. 74. §. 2. h. t. L. 49. de judic.

30. *Idem lib. 19. ad Sabinum.*

Si emptori, qui stipulatus sit, furtis noxisque solutum esse, heres exstiterit is, cui seruus furtum fecerit: incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii praestitisset.

31. VL-

31. VLPIANVS *lib. 42. ad Sabinum.*

Si ita quis stipulanti spondeat, sanum esse, furem non esse, vispellionem non esse, et caetera: inutilis stipulatio quibusdam videtur: quia si quis est in hac causa, impossibile est, quod promittitur; si non est, frustra est. Sed ego puto verius, hanc stipulationem, furem non esse, vispellionem non esse, sanum esse, vtilem esse: hoc enim continere quod interest, horum quid esse, vel horum quid non esse. Sed [et] si cui horum fuerit adjectum praestari, multo magis valere stipulationem: alioquin stipulatio, quae ab Aedilibus proponitur, inutilis erit: quod vtique nemo sanus probabit.

32. *Idem lib. 46. ad Sabinum.*

Quia dicitur, quoties plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes: an et in duplae stipulatione hoc idem sit, videamus. Cum quis stipulatur, fugitiuum non esse, erronem non esse, et caetera, quae ex Edicto Aedilium curulium promittuntur: vtrum vna stipulatio est, an plures? Et ratio facit, vt plures sint.

§. 1. Ergo et illud procedit, quod Ivlianvs lib. 15. Digestorum scribit: Egit [inquit] quanti minoris propter fugam serui; deinde agit propter morbum. Id agendum est [inquit,] ne lucrum faciat emptor, et bis ejusdem vitii aestimationem consequatur. Fingamus emptum decem; minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitiuum esse sciisset emptor: haec consecutum propter fugam; mox comperisse, quod non esset sanus; similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset: rursus consequi debebit duo: nam, et si de vtroque simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum forte, qui neque sanus et fugitiuus esset, sex tantum esset empturus. Secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex vna stipulatione, sed ex pluribus agitur.

33. *Idem lib. 51. ad Sabinum.*

Si seruum emero, et eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum, committitur stipulatio.

34. POMPONIVS *lib. 27. ad Sabinum.*

Si mancipium ita emeris, ne prostituatur, et cum prostitutum fuisset, vt liberum esset: si contra legem venditionis, faciente te, ad libertatem peruenerit, tu videris quasi manumisisse: et ideo nullum aduersus venditorem habebis regressum. §. 1. Si communi diuidundo meeum actum [esset], et aduersario seruus adjudicatus sit, quia probauit eum communem esse: habebo ex duplae stipulatione actionem: quia non interest, quo genere judicii euincatur, *) vt mihi habere non liceat. *) L. 10. §. f. Commun. diuid.

§. 2. Duplae stipulatio euictionem non vnam continet, si quis dominium rei petierit et euicerit: sed et si Serviana actione experiatur.

35. PAVLVS *lib. 2. ad Edictum Aedilium Curulium.*

Euictus autem à creditore tunc videtur, cum fere spes habendi abscissa est. Itaque si Seruiana actione euictus sit, committitur quidem stipulatio, sed quoniam, soluta à debitore pecunia, potest seruum habere, si soluto pignore venditor conueniatur, poterit vti doli exceptione.

36. *Idem lib. 29. ad Edictum.*

Naue aut domu empta, singula caementa vel tabulae emptae non intelliguntur: ideoque nec euictionis nomine obligatur venditor, quasi euicta parte.

37. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Emptori duplam promitti à venditore oportet, nisi aliud conuenit: non tamen vt satisdetur, nisi specialiter id actum proponatur; *) sed vt repromittatur.

*) L. 31. §. 20. de aedil. edict. L. 2. h. t.

§. 1. Quod autem diximus, duplam promitti oportere, sic erit accipiendum, vt non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quae pretiosiores *) essent: si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non contemptibile veneat. † Per Edictum autem Curulium etiam de seruo cauere venditor jubetur.

*) L. 1. §. 1. de jure delib.

§. 2. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emptor, re euicta consecuturum eum ex empto *) Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur; quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, vt ei promittatur, quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

*) L. 11. §. 2. de A. E. V. L. 13. §. 3. de Jurejur.

38. *Idem lib. 2. Disputationum.*

In creditore, qui pignus vendidit, tractari potest, an re euicta vel ad hoc teneatur ex empto, vt quam habet aduersus debitorem actionem, eam praestet: habet autem contrariam pigneratitiam actionem? Et magis est, vt praestet: cui enim non aequum videbitur, vel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

39. JVLIANVS *lib. 57. Digestorum.*

Minor viginti quinque annis fundum vendidit Titio, [et] eum Titius Sejo: minor se in ea venditione circumscriptum dicit; et impetrat cognitionem non tantum aduersus Titium, sed etiam aduersus Sejum: Sejus postulabat apud Praetorem, vtilem sibi de euictione stipulationem in Titium dari: Ego dandam putabam. Respondi, justam rem Sejus postulat: nam si ei fundus praetoria cognitione ablatus fuerit, aequum erit, per eundem Praetorem et euictionem restitui.

§. 1. Si seruus tuus emerit hominem, et eundem vendiderit Titio, ejusque nomine duplam promiserit, et tu à venditore serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, et ideo victus sit, quod seruus tuus in tradendo sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset: supererit Publiciana actio, et propter hoc duplae stipulatio ei non committetur. Quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione summouere. Alias autem si seruus hominem emerit, et duplam stipuletur, deinde eum vendiderit, et ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus venditorem in solidum competit actio, emptori vero aduersus dominum duntaxat de peculio. † Denunciare vero de euictione emptor seruo, non domino debet: ita enim euicto homine, vtiliter de peculio agere poterit: sin autem seruus decesserit, tunc domino denunciandum est.

§. 2. Si à me bessem fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit; si quidem ex besse, quem à me acceperas, semis petitus fuerit, Titius non tenebitur: si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, et sextans ex besse, quem à *) me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi praestabimus. *) L. 45. L. 64. h. t. non obst. L. 36. L. 56. §. 2. h. t.

§. 3. Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignoranti emptori vendidit: quaesitum est, an euictionis nomine teneatur? Respondit; Qui liberum hominem sciens, vel ignorans tanquam seruum vendat, euictionis nomine tenetur.

tur. Quare etiam pater, si filium suum tanquam seruum vendiderit, euictionis nomine obligatur.

§. 4. Qui statuliberum tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine perpetuo obligatur.

§. 5. Qui seruum venditum tradit, et dicit vsumfructum in eo Seji esse, cum ad SEMPRONIVM pertineat: SEMPRONIO vsumfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset, vsusfructus nomine aduersus Sejum non teneri: et si reuera Seji vsusfructus fuerit, legatus autem ita, vt, cum ad Sejum pertinere desisset, SEMPRONII esset, SEMPRONIO vsumfructum petente, tenebitur; Sejo agente, recte defugiet.

40. *Idem lib.* 58. *Digestorum.*

Si is, qui satis à me de euictione accepit, fundum à me herede leganerit, confestim fidejussores liberabuntur: quia etiam si euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat, nulla aduersus fidejussores actio est.

41. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si ei, cui vendidi et duplam promisi, cum ipse eadem stipulatione mihi cauisset, heres extiterim: euicto homine, nulla parte stipulatio committitur. Neque enim mihi euinci videtur, cum vendiderim eum: neque ei, cui me promissorem praestarem; quoniam † parum commode dicat ipse mihi duplam praestare debere.

§. 1. Item si domino serui heres extiterit emptor, quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi videtur euincere: non committitur duplae stipulatio. His igitur casibus ex empto agendum erit.

§. 2. Si is, qui fundum emerit, et satis de euictione acceperit, [et] eundem fundum vendiderit, emptori suo heres extiterit; vel ex contrario, emptor venditori heres extiterit: an, euicto fundo, cum fidejussoribus agere possit, quaeritur? Existimo autem, vtroque casu fidejussores teneri: quoniam † et cum debitor creditori suo heres extiterit, ratio quaedam inter heredem, et hereditatem ponitur: et intelligitur major hereditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia, quae debebatur hereditati; et per hoc minus in bonis heredis esse: et ex contrario, cum creditor debitori suo extitit heres, minus in hereditate habere videtur, tanquam ipsa hereditas heredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori, cui ipse vendiderat, siue emptor venditori suo heres extiterit, fidejussores tenebuntur: et si ad eundem venditoris et emptoris hereditas reciderit, cum fidejussoribus poterit.

42. PAVLVS *lib.* 53. *ad Edictum.*

Si praegnans ancilla vendita et tradita sit, euicto partu, venditor non potest de euictione conueniri: quia partus venditus non est.

43. JVLIANVS *lib.* 58. *Digestorum.*

Vaccae emptor, si vitulus, qui post emptionem natus est, euincatur, agere ex duplae stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec vsusfructus euincitur. Nam quod dicimus, vitulum fructum esse vaccae, non jus, sed corpus demonstramus: sicuti praediorum, frumenta et vinum, fructum recte dicimus, cum constet, eadem haec non recte vsumfructum appellari.

44. ALFENVS *lib.* 7. *Digestorum à Paulo Epitomatorum.*

Scapham non videri nauis esse, respondit: nec quidquam conjunctum habere. Nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse: omnia autem, quae conjuncta naui essent, veluti gubernacula, malus, antennae, velum, quasi membra nauis esse.

45. *Idem lib.* 4. *Digestorum à Paulo Epitomatorum.*

Qui fundum tradiderat jugerum centum, fines multo amplius emptori demonstrauerat: Si quid ex his finibus euinceretur, pro bonitate ejus emptori praestandum ait: quamuis id, quod relinqueretur, centum jugera haberet.

46. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Fundum, cujus vsusfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti vsumfructum Attii esse: hunc ego Maeuio, detracto vsufructu, tradidi: Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem vsumfructum redire ait. Neque enim potuisse constitui vsumfructum eo tempore, quo alienus esset, sed posse me venditorem te de euictione conuenire: quia aequum sit, eandem causam meam esse, quae futura esset, si tunc vsusfructus alienus non fuisset.

§. 1. Si per alienum fundum mihi viam constitueris, euictionis nomine te obligari ait: Etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, recte constitueretur: eo casu, si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahit.

§. 2. Cum tibi Stichum venderem, dixi, eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, si nauis ex Asia venerit, is autem, si Titius Consul factus fuerit, manumissus erat: Quaerebatur, si prius nauis ex Asia venerit, ac post Titius Consul fiat, atque ita in libertatem euictus sit, an euictionis nomine teneatur? Respondit, non teneri eum. Etenim dolo malo emptorem: cum prius extiterit ea conditio, quam emtionis nomine exsoluerit.

§. 3. Item, si post biennium liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit, et post biennium in libertate euincatur; vel decem dare jussum, dixerim quinque, et his decem datis, ad libertatem peruenerit: magis esse, vt his quoque casibus non tenear.

47. *Idem lib.* 8. *Quaestionum.*

Si duos seruos quinis à te emam, et eorum alter euincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamuis alter decem dignus sit: nec referre, separatim singulos, an simul vtrumque emerim. * L. 72. h. t.

48. NERATIVS *lib.* 6. *Membranarum.*

Cum [fundus] vti optimus maximusque [est], emptus est, et alienjus seruitutis euictae nomine aliquid emptor à venditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam euictionem id praestari debet, quod ex duplo reliquum est. nam si aliud obseruabimus, seruitutibus aliquibus, et mox proprietate euicta, amplius duplo *) emptor, quam [quanti] emit, consequeretur. *) L. 53. pr. h. t.

49. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

[Si] ab emptore vsusfructus petatur, proinde is venditori denunciare debet, atque is, à quo pars petitur.

50. VLPIANVS *lib.* 25. *ad Edictum.*

Si pignora veneant per apparitores Praetoris extra ordinem sententias sequentes, nemo vnquam dixit dandam in eos actionem re euicta: sed si dolo rem viliori pretio projecerunt, tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

51. *Idem lib.* 80. *ad Edictum.*

Si per imprudentiam judicis, aut errorem, emptor rei victus est, negamus, auctoris damnum esse debere, aut quid refert, sordibus judicis, an stultitia res perierit? injuria enim quae fit emptori, auctorem non debet contingere.

§. 1. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse jussum vendiderit, mortuo deinde eo, Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? Et ait

JVLIANVS, committi stipulationem. Quamuis enim Titius hoc casu denunciari pro euictione non potuisset, heredi tamen ejus denunciari potuisset.

§. 2. Si quis locum vendiderit, et idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus fuerit, actio de euictione intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

§. 3. Non mirum autem est, vt, euicto homine, de euictione teneatur heres, quamuis defunctus non similiter fuerit obstrictus: cum et aliis † quibusdam casibus plenior aduersus heredem vel heredi competat obligatio, quam competierat defuncto; vt cum seruus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem. Nam actione ex empto praestare debet hereditatem: quamuis defuncto in hoc tantum fuit vtilis ex empto actio, vt seruus traderetur.

§. 4. Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum vno fuero expertus; si agam cum caeteris, exceptione me esse repellendum, LABEO ait.

52. *Idem lib.* 81. *ad Edictum.*

Sciendum est, nihil interesse, ex qua causa duplae stipulatio fuerit interposita, vtrum ex causa emptionis, an ex alia, vt committi possit.

53. PAVLVS *lib.* 77. *ad Edictum.*

Si, fundo tradito, pars euincatur: si singula jugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quae euicta fuerint, praestandum; etiamsi ea, quae meliora fuerunt, euicta sint.

§. 1. Si, cum possit emptor auctori denunciare, non denunciasset; idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse, et ex stipulatu agere non potest. *) L. 55. §. 1. L. 56. §. 3. h. t.

54. PAVLVS *lib.* 28. *ad Edictum Prouinciale.*

Qui alienam rem vendidit, post longi temporis praescriptionem, vel vsucapionem desinit emptori teneri de euictione.

§. 1. Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniae dandae liber esse jussus est, vendiderit, et majorem pecuniam in conditione esse dixerit, quam dare ei jussus est: ex empto tenetur; si modo talis est conditio, vt ad emptorem transierit, id est, si heredi dare jussus est seruus. Nam si alii dare jussus, quamuis veram pecuniae quantitatem dixerit: tamen, si non admonuerit, alii dare jussum, euictionis nomine tenebitur.

55. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si ideo contra emptorem judicatum est, quod defuit: non committitur stipulatio. Magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem judicatum est, ad judicium non adfuit; alius autem adfuit, et causam egit: quid dicemus? vtputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit judicium, sed absente pupillo tutor causam egit, et judicatum est contra tutorem; quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam, palam est: et satis est, ab eo, cui jus agendi fuit, causam esse actam.

§. 1. Praesenti autem venditori denunciandum est: siue autem absit, siue praesens sit, et per eum fiat, quo minus denuncietur, committetur stipulatio.

*) Limit. L. 63. pr. h. t.

56. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Si dictum fuerit vendendo, vt simpla promittatur, vel triplum, aut quadruplum promitteretur, ex empto perpetua actione *) agi poterit. Non tamen, vt vulgus opinatur, etiam satisdare debet, qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio **), nisi ***) aliud conuenerit.

*) L. 60. et 70. h. t.

**) L. 37. pr. h. t. L. 1. §. 8. de stipul. praet. limit.

***) L. pen. §. 1. de peric. et commod. rei vend. add. L. f. §. 1. de rescind. vend.

§. 1. Si compromisero, et contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de euictione danda est aduersus venditorem: nulla enim necessitate cogente id feci. §. 2. In stipulatione duplae, cum homo venditur, partis adjectio necessaria est: quia non potest videri homo euictus, cum pars ejus euicta est. §. 3. Si, cum possit vsucapere emptor, non cepit, culpa sua hoc fecisse videtur. Vnde, si euictus est seruus, non tenetur venditor. §. 4. Si praesente promissore, qui de euictione promisit, et non ignorante, procuratori denunciatum sit: nihilominus promissor tenetur.

§. 5. Simili modo tenetur et qui curauit, ne sibi denunciari possit. §. 6. Sed et si nihil venditore faciente, emptor cognoscere, vbi esset, non potuit: nihilominus committitur stipulatio. §. 7. Pupillo etiam sine tutoris auctoritate posse denunciari, si tutor non apparet, ex duplae stipulatione, benignius receptum esse, TREBATIVS ait. *) L. 4. §. 1. h. t.

57. CAJVS *lib.* 2. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Habere licere rem videtur emptor, et si is, qui emptorem in euictione rei vicerit, ante ablatam, vel abductam rem sine successore decesserit: ita vt neque ad fiscum bona peruenire possint, neque priuatim à creditoribus distrahi. Tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia rem habere ei licet.

§. 1. Quod, cum ita est, videamus: num, et si ab eo, qui vicerit, donata legataue res fuerit emptori, aeque dicendum sit, ex stipulatu actionem non nasci? Scilicet si, antequam abduceret vel auferret, donauerit aut legauerit: alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest.

58. JAVOLENVS *lib.* 1. *ex Plautio.*

Heres seruum non nominatim legatum tradidit, et de dolo repromisit: postea seruus euictus est. Agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamuis heres alienum esse seruum ignorauerit. *) L. 45. §. 1. de legat. 1. L. 29. §. 3. de legat. 3.

59. POMPONIVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Si res, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius conuentus à domino rei venditori meo denunciare: nisi cessae ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet.

60. JAVOLENVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Si in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro euictione praestare oporteat: nihil venditor praestabit, praeter simplam, *) euictionis nomine, et ex natura ex empto actionis hoc, quod interest.

*) L. 11. §. 2. de act. emt. vend. vid. L. 1. de rer. permut. L. f. de condict. caus. dat.

61. MARCELLVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Si, quod à te emi, et Titio vendidi, voluntate mea [Titio] tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

62. CELSVS *lib.* 27. *Digestorum.*

Si rem, quae apud te esset, vendidissem tibi: quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet.

§. 1. Si ei, qui [mihi] vendidit, plures heredes *) extiterunt: vna de euictione obligatio est, omnibusque denunciari,

ciari, et omnes defendere debent. Si de industria non venerint in iudicium, vnus tamen ex his liti subsistit: propter denunciationis vigorem, et praedictam absentiam, omnibus vincit aut vincitur; recteque cum caeteris agam, quod euictionis nomine victi sint. *) L. 85. §. 5. L. 139. de V. O.

§. 2. Si fundum, in quo vsusfructus Titii erat, [qui ei relictus est], quoad viuet, detracto vsufructu ignoranti mihi vendideris, et Titius capite deminutus fuerit; et aget Titius, jus sibi esse vtendi: competit mihi aduersus te ex stipulatione de euictione actio: quippe si verum erat, quod mihi dixisses in venditione, recte negarem, Titio jus esse vtendi fruendi.

63. MODESTINVS *lib. 5. Responsorum.*

Herennius Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quod denunciatio pro euictione interposita non esset, si pacto ei remissa esset denunciandi necessitas.

§. 1. Caja Seja fundum à Lucio Titio emerat, et quaestione mota fisci nomine, auctorem laudauerat, et euictione secuta fundus ablatus, et fisco adjudicatus est, venditore praesente: Quaeritur, cum emptrix non prouocauerat, an venditorem poterit conuenire? Herennius Modestinus respondit, siue quod alienus fuit, cum veniret, siue quod tunc obligatus, euictus est: nihil proponi, cur emptrici aduersus venditorem actio non competat.

§. 2. Herennius Modestinus respondit: Si emptor appellauit, et bonam causam vitio suo ex praescriptione perdidit, ad auctorem reuerti non potest.

64. PAPINIANVS *lib. 7. Quaestionum.*

Ex mille jugeribus traditis ducenta flumen abstulit: si postea pro indiuiso ducenta euincantur, duplae stipulatio pro parte quinta, non quarta, praestabitur: nam quod periit, *) damnum emptori, non venditori attulit, si totus fundus, quem flumen deminuerat, euictus sit, jure non deminuetur euictionis obligatio: non magis, quam si incuria fundus, aut seruus traditus, deterior factus sit: nam et è contrario non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta.

*) L. 44. de A. E. V.

§. 1. Quod si modo terrae integro, qui fuerat traditus, ducenta jugera per alluuionem accesserunt, ac postea, pro indiuiso, pars quinta totius euicta sit: perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille jugeribus, quae tradita sunt, fuissent euicta: quia alluuionis periculum non praestat venditor.

§. 2. Quaesitum est: si, mille jugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluuio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur? Dixi, consequens esse superioribus, vt neque pars quinta mille jugerum, neque quarta debeatur euictionis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent euicta: nam reliqua quadraginta, quae vniuerso fundo decesserunt, pro rata nouae regionis esse intelligi.

§. 3. Caeterum cum pro diuiso pars aliqua fundi euincitur, tametsi certus numerus jugerum traditus sit: tamen non pro modo, sed pro bonitate regionis praestatur euictio.

§. 4. Qui vnum jugerum pro indiuiso solum habuit, tradidit: secundum omnium sententias non totum dominium transtulit, sed partem dimidiam jugeri: quemadmodum si locum certum, aut fundum similiter tradidisset.

65. *Idem lib. 8. Quaestionum.*

Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt, et euictionis nomine pro partibus hereditariis spospondérunt: cum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit: Quaerebatur, an vterque heredum conueniri possit? Idque placebat propter indiuisam pignoris causam, *) nec remedio locus esse videbatur, vt per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniam creditori dedit, praestarentur: quia non duo rei facti proponerentur: sed familiae erciscundae judicium eo nomine vtile est: nam quid interest, vnus ex heredibus in totum liberauerit pignus, an vero pro sua duntaxat portione, cum coheredis negligentia damnosa non debet esse alteri.

*) L. 2. §. 2. de V. O. L. 192. pr. de R. J.

66. *Idem lib. 28. Quaestionum.*

Si, cum venditor admonuisset emptorem, vt Publiciana potius, vel ea actione, quae de fundo vectigali proposita est, experiretur, emptor id facere supersedit: omni modo nocebit ei dolus suus, nec committitur stipulatio. Non idem in Seruiana quoque actione probari potest: haec enim etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat, et, soluta pecunia venditori, dissoluitur: vnde fit, vt emptori suo nomine non competat. §. 1. Si is, qui Reipublicae causa abfuit, fundum petat, vtilis possessori pro euictione competit actio. † Item, si priuatus à milite petat, eadem aequitas est emptori restituendae pro euictione actionis.

§. 2. Si secundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, et non restituto eo damnatio fuerit secuta; quodcunque ex causa judicati praestiterit procurator, vt in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit. Sed quia damnum euictionis ad personam pertinuit emptoris, qui mandati judicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis aestimationem agetur ex vendito.

§. 3. Diuisione inter coheredes facta, si procurator absentis interfuit, et dominus ratam habuit *), euictis praediis in dominum actio dabitur, quae daretur in eum, qui negotium absentis gessit, vt, quanti sua interest, actor consequatur: scilicet vt melioris, aut deterioris agri facti causa, finem pretii, quo fuerat tempore diuisionis aestimatus, deminuat vel excedat.

*) L. 25. §. 21. L. 30. §. 3. famil. ercisc. L. 77. §. 18. de legat. 2.

67. *Idem lib. 10. Responsorum.*

Emptori post euictionem serui, quem dominus abduxit, venditor eundem seruum post tempus offerendo, quo minus praestet, quod emptoris interest, non recte defenditur.

68. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Cum ea conditione pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor praestet; quamuis pretium emptor non soluerit, sed venditori cauerit: euictione secuta nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium soluat.

§. 1. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit, euictis pignoribus, quae prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus est, habebit.

69. SCAEVOLA *lib. 2. Quaestionum.*

Qui libertatis causam excepit in venditione, siue jam tunc, cum traderetur, liber homo fuerit, siue conditione, quae testamento proposita fuerit, impleta ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine.

§. 1. Qui autem in tradendo statuliberum dicit, intelligetur hanc speciem duntaxat libertatis excipere, quae ex testamento impleta conditione ex praeterito possit obtingere: et ideo si praesens testamento libertas data fuerit, et venditor statuliberum pronunciauit, euictionis nomine tenetur.

§. 2. Rursus qui statu liberum tradit, si certam conditionem pronunciauerit, sub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem

riorem conditionem suam fecisse existimabitur: quia non omnem causam statutae libertatis, sed eam duntaxat, quam pronunciauerit, excepisse videbitur: veluti si [quis] hominem dixerit decem dare jussum, isque post annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, Stichus post annum liber esto, euictionis obligatione tenebitur. §. 3. Quid ergo? qui jussum decem dare, pronunciat viginti dare debere, nonne in conditionem mentitur? Verum est, hunc quoque in conditionem mentiri: et ideo quidam existimauerunt, hoc quoque casu euictionis stipulationem contrahi. Sed auctoritas SERVII praeualuit, existimantis, hoc casu ex empto actionem esse; videlicet, quia putabat eum, qui pronunciasset seruum viginti dare jussum, conditionem excepisse, quae esset in dando.

§. 4. Seruus, rationibus redditis, liber esse jussus est: hunc heres tradidit, et dixit centum dare jussum: Si nulla reliqua sunt, quae seruus dare debeat, et per hoc, adita hereditate, liber factus est, obligatio euictionis contrahitur: eo quod liber homo, tanquam statuliber, traditur. Si centum in reliquis habet, potest videri heres non esse mentitus: quoniam † rationes reddere jussus, intelligitur summam pecuniae, quae ex reliquis colligitur, jussus dare. Cui consequens est, vt, si minus, quam centum in reliquis habuerit, veluti sola quinquaginta, vt, cum eam pecuniam dederit, ad libertatem peruenerit, et de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.

§. 5. Sed et si quis in venditione statuliberum perfusorie dixerit, conditionem autem libertatis celauerit, empti judicio tenebitur, si id nescierit emptor. Hic enim exprimitur, eum, qui dixerit statuliberum et nullam conditionem pronunciauerit, euictionis quidem nomine non teneri, si, conditione impleta, seruus ad libertatem peruenerit: sed empti judicio teneri, si modo conditionem, quam sciebat propositam esse, celauit. Sicuti qui fundum tradit, et, cum sciat certam seruitutem deberi, perfusorie dixerit, itinera, actus quibus sunt, vtique sunt, recte recipitur, euictionis quidem nomine se liberat: sed quia decepit emptorem, empti judicio tenetur. §. 6. In fundo vendito cum modus pronunciatus deest, sumitur portio ex pretio: quod totum colligendum est ex omnibus jugeribus dictis.

70. PAVLVS *lib.* 5. *Quaestionum.*

Euicta re, ex empto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id, quod interest, competit. Ergo, et si minor esse coepit, damnum emptoris erit. *)

*) L. 11. §. 8. et 13. de A. E. V.

71. *Idem lib.* 16. *Quaestionum.*

Pater filiae nomine fundum in dotem dedit: euicto eo, an ex empto, vel duplae stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. Non enim, sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest: nec conferre fratribus cogitur dotem à se profectam, manente matrimonio. Sed videamus, ne probabilius dicatur; committi hoc quoque casu stipulationem: † interest enim patris, filiam dotatam habere, et spem quandoque recipiendae dotis: vtique si in potestate sit. Quod si emancipata est, vix poterit defendi, statim committi stipulationem, cum vno casu ad eum dos regredi possit. Nunquid ergo tunc demum agere possit, cum, mortua in matrimonio filia, potuit dotem repetere, si euictus fundus non esset? An et hoc casu interest patris dotatam filiam habere, vt statim conuenire promissorem possit? Quod magis paterna affectio inducit.

72. CALLISTRATVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Cum plures fundi specialiter nominatim, vno instrumento emptionis interposito, venierint, non vtique alter alterius fundi pars videtur esse, sed multi fundi vna emptione continentur: et quemadmodum, si quis complura mancipia, vno instrumento emptionis interposito, vendiderit, euictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur; et sicut aliarum quoque rerum complurium vna emptio facta sit, instrumentum quidem emptionis interpositum vnum est, euictionum autem tot actiones [sunt], quot et species rerum [sunt], quae emptione comprehensae sunt: ita et in proposito non vtique prohibebitur emptor, euicto ex his vno fundo venditorem conuenire, quod vna cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

73. PAVLVS *lib.* 7. *Responsorum.*

Seja fundos, Maeuianum et Sejanum, et caeteros doti dedit: eos fundos vir Titius, viua Seja, sine controuersia possedit: post mortem deinde Sejae, Sempronia heres Sejae quaestionem pro praedii proprietate facere instituit: Quaero; cum Sempronia ipsa sit heres Sejae, an jure controuersiam facere possit? PAVLVS respondit, jure quidem proprio, non hereditario, Semproniam, quae Sejae, de qua quaeritur, heres exstitit, controuersiam fundorum facere posse: sed euictis praediis, eandem Semproniam heredem Sejae conueniri posse, vel exceptione doli mali summoueri [posse.]

74. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Si plus vel minus, quam pretii nomine datum est, euictione secuta dari conuenerit, placitum custodiendum est.

§. 1. Si jussu judicis rei judicatae pignus captum per officium distrahatur, post euincatur: ex empto contra eum, qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio duntaxat ejusque vsuris, habita ratione fructuum, dabitur: scilicet si hos ei, cui euicit, restituere non habebat necesse. *)

*) L. 18. L. 20. pr. de oper. lib. L. 3. §. 2. de alien. jud. mut. L. 31. §. f. de N. G. L. 40. pr. de hered. pet.

§. 2. Mota quaestione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conueniri potest.

§. 3. Qui nomen, quale fuit, vendidit, duntaxat vt sit, non vt exigi etiam aliquid possit, et dolum praestare cogitur. *)

*) L. 69. §. 2. de solut. L. 45. §. 7. mandat.

75. VENVLEJVS *lib.* 16. *Stipulationum.*

Quod ad seruitutes praediorum attinet, si tacite secutae sunt, et vindicentur ab alio: QVINTVS MVCIVS et SABINVS existimant, venditorem ob euictionem teneri non posse: nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo jure, quod tacite soleat accedere. Nisi vt optimus maximusque esset, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni seruitute praestandum. Si vero emptor petat viam, vel actum, venditorem teneri non posse: nisi nominatim dixerit, accessurum iter, vel actum; tunc enim teneri eum, qui ita dixerit: Et vera est QVINTI MVCII sententia, vt qui optimum maximumque fundum tradidit, liberum praestet, non etiam deberi alias seruitutes: nisi hoc specialiter ab eo accessum sit. *)

*) L. 66. pr. de contrah. emt. L. 90. L. 169. de V. S.

76. *Idem lib.* 17. *Stipulationum.*

Si alienam rem mihi tradideris, et eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est, actionem pro euictione, placet.

REGVLA JVRIS.

52. VLPIANVS *lib.* 44. *ad Edictum.*

Non defendere videtur, non tantum, qui latitat, sed et is, qui praesens negat se defendere, aut *non vult suscipere actionem.*

190. CELSVS *lib.* 24. *Digestorum.*

Quod *euincitur*, in bonis non est.

AD TIT. XXV.

LOCATI, CONDVCTI.

(Dig. 19. T. 2.)

1. PAVLVS *lib.* 34. *ad Edictum.*

Locatio et conductio, cum naturalis sit, et omnium gentium, non verbis, sed consensu contrahitur: *) sicut emptio et venditio. *) L. 14. h. t.

2. CAJVS *lib.* 2. *Rerum Cottidianarum.*

Locatio et conductio proxima est emptioni et venditioni: iisdemque juris regulis consistit. Nam vt emptio et venditio [ita] contrahitur, si de pretio conuenerit: sic et locatio et conductio contrahi intelligitur, *) si de mercede conuenerit. *) L. 5. §. 2. de Praescript. verb. L. 1. §. 9. Depositi.

§. 1. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emptio et venditio, item locatio et conductio, vt in quibusdam quaeri soleat, vtrum emptio et venditio sit, an locatio et conductio. Vt ecce, si cum aurifice [mihi] conuenerit, vt is ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis, certaeque formae, *) et acceperit [verbi gratia] trecenta, vtrum emptio et venditio sit, an locatio et conductio? Sed placet, vnum esse negotium, et magis emptionem et venditionem esse. Quod si ego aurum dedero mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit.

*) L. 20. L. 65. de contrah. emt.

3. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Cum fundus locetur, et aestimatum instrumentum colonus accipiat, PROCVLVS ait, id agi, vt instrumentum emptum habeat colonus, sicuti fieret; cum quid aestimatum in dotem daretur.

4. *Idem lib.* 16. *ad Sabinum.*

Locatio, precariiue rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset, *) dedissetue, vellet, morte ejus, qui locauit, tollitur. *) L. 20. de act. emt. vend.

5. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Si tibi habitationem locauero, mox pensionem remittam, ex locato et conducto agendum erit.

6. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Is, qui rem conduxerit, non cogitur restituere id, quod rei nomine furti actione consecutus est.

7. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si tibi alienam insulam locauero quinquaginta, tuque eandem sexaginta Titio locaueris, et Titius à domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto, sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. TRYPHONINVS *lib.* 9. *Disputationum.*

Nos videamus, ne non sexaginta praestanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione, tantundemque consequatur medius, quantum praestare debeat ei, qui à se conduxit; quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem vberioris mercedis computatum, majorem efficit condemnationem, et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare nouissimum conductorem non vetuisset. Quò jure vtimur.

9. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si quis domum bona fide emptam, vel fundum locauerit mihi, isque sit euictus sine dolo malo culpaque ejus; POMPONIVS ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei, qui conduxit, vt ei praestetur, frui, quod conduxit, licere. Plane, si dominus non patitur, et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait, *) absolui locatorem.

*) L. 15. §. 1. et 2. in f. et 7. L. 19. §. 6. L. 33.

§. 1. Hic subjungi potest, quod MARCELLVS lib. 6. Digestorum scripsit; Si fructuarius locauerit fundum in quinquennium, et decesserit, heredem ejus non teneri, vt frui praestet, non magis, quam insula exusta teneretur locator conductori. † Sed an ex locato teneatur conductor, vt pro rata temporis, quo fruitus est, pensionem praestet, MARCELLVS quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii serui operas conduxisset, vel habitationem? Et magis admittit, teneri eum. et est aequissimum. † Idem quaerit, si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? Et ait, non recepturum, quia, hoc euenire posse, prospicere debuit *). † Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locauit, sed [si] quasi fundi dominus? Videlicet tenebitur, decepit enim conductorem. Et ita Imperator ANTONINVS cum Diuo SEVERO rescripsit. † In exustis quoque aedibus ejus temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam rescripserunt. *) L. 13. §. 6. de damn. infect.

§. 2. JVLIANVS lib. 15. Digestorum dicit; Si quis fundum locauerit, vt, etiam si quid vi majore *) accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse.

*) L. 11. §. 1. et f. h. t.

§. 3. Si colonis praediorum lege locationis, vt innocentem ignem habeant, denunciatum sit, si quidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non praestabit periculum locator: si vero culpa locatoris, *) quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.

*) L. 11. §. 2. L. 13. §. 1. et 8. L. 31. f. h. t. L. 5. §. 2. Commodat. L. 3. §. 1. Naut. caup. stabul. L. 23. de R. J.

§. 4. Imperator ANTONINVS cum Patre, cum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse, probari potest, judicio locati casum praestare non cogeris: atque temporis, quod insecutum est, mercedes vt indebitas recuperabis.

§. 5. CELSVS etiam imperitiam culpae adnumerandam lib. 8. Digestorum scripsit. Si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid poliendumue conduxit, culpam eum praestare debere. Et quod imperitia peccauit, culpam *) esse: quippe vt artifex [inquit] conduxit.

*) L. 13. §. 5. h. t. L. 25. §. f. et 40. eod.

§. 6. Si alienam domum mihi locaueris, eaque mihi legata, vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. Sed de tempore praeterito videamus, *) si quid ante legati diem pensionis debetur? Et puto soluendum.

*) L. 45. de R. J. arg. L. 16. de contrah. emt. L. 18. de A. v. A. Poss. arg. L. 77. de R. V.

10. JVLIANVS *lib.* 3. *ad Ferocem.*

Et ego ex conducto recte agam, vel in hoc, vt me liberes.

11. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Videamus, an et seruorum culpam, et quoscunque induxerit, praestare conductor debeat? et quatenus praestat, vtrum vt

vt seruos noxae dedat, an vero suo nomine teneatur? et aduersus eos, quos induxerit, vtrum praestabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, vt culpam etiam eorum, quos induxit, praestet suo nomine, etsi nihil conuenit: *) si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit, vel suos, vel hospites. Et ita POMPONIVS lib. 63. [ad Edictum] probat.

*) L. 27. §. 9. et 11. ad L. Aquil. L. 3. pr. de public. et vectig.

§. 1. Si hoc in locatione conuenit, ignem ne habeto, et habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus casus admisit incendium: quia non debuit ignem habere. Aliud est enim ignem innocentem habere: permittit enim habere, sed innoxium ignem.

§. 2. Item, prospicere debet conductor, ne in aliquo vel jus rei, vel corpus deterius faciat, vel fieri patiatur. §. 3. Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde, mota à quodam controuersia, signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, vt locatori possessionem vini sine controuersia [reddat], nisi culpa *) conductor careret. *) E. gr. L. 13. §. 6. 7. 8. L. 25. §. 3. L. 41. h. t.

§. 4. Inter conductorem et locatorem conuenerat, ne in villa vrbana foenum componeretur: composuit: deinde seruus igne illato [se occidit]: Ait LABEO, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam praebuit, inferendo contra conductionem.

12. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Sed etsi quilibet extraneus ignem injecerit, damni locati habebitur ratio.

13. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Item quaeritur, si cisiarius, [id est, carruebarius,] dum caeteros transire contendit, cisium euertit, et seruum quassauit, vel occidit? Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit. Sed et vtilis Aquilia [ei] dabitur.

§. 1. Si nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, et, cum flumen Minturnense nauis ea subire non posset, in aliam nauem merces transtulerit, eaque nauis in ostio fluminis perierit: tenetur primus nauicularius. LABEO, si culpa caret, non teneri ait: caeterum, si vel inuito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneae naui [imposuit,] tunc ex locato agendum. §. 2. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit, et tempestate orta temperare non potuerit, et nauem perdiderit: vectores habebunt aduersus eum ex locato actionem. §. 3. Si quis seruum docendum conduxerit, eumque duxerit peregre, et aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit: si modo non sic conduxit, vt et peregre duceret.

§. 4. Item, JVLIANVS lib. 86. Digestorum scripsit, si sutor puero parum bene facienti forma calcei tam vehementer ceruicem percusserit, vt ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri ejus: quamuis enim magistris leuis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse. Sed et de Aquilia supra diximus. Injuriarum autem actionem competere, JVLIANVS negat: quia non injuriae faciendae causa hoc fecerit, sed praecipiendi. §. 5. Si gemma includenda, aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, siquidem vitio materiae factum sit, non erit ex locato actio; si imperitia facientis, erit. Huic sententiae addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperat: tunc enim, etsi vitio materiae id euenit, erit ex locato actio.

§. 6. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cauere. Et si pallium fullo permutauerit, et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiamsi ignarus fecerit. §. 7. Exercitu veniente migrauit conductor: deinde hospitio milites fenestras, et caetera sustulerunt: si domino non denunciauit, et migrauit, ex locato tenebitur: LABEO † autem, si resistere potuit, et non resistit, teneri ait. Quae sententia vera est. Sed [et] si denunciare non potuit, non puto eum teneri. *) L. 34. h. t.

§. 8. Si quis mensuras conduxerit, easque Magistratus frangi jusserit, si quidem iniquae fuerunt, SABINVS distinguit, vtrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem: si minus, non. Quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa ejus id fecit Aedilis. Et ita LABEO et MELA scribunt. §. 9. Duo rei locationis in solidum esse possunt. §. 10. Si lege operis locandi comprehensum esset, vt, si ad diem effectum non esset, relocare id liceret, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec ante relocari id potest, quam dies efficiendi praeterisset.

§. 11. Qui impleto tempore conductionis, remansit in conductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam pignora videntur durare obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligauerat: hujus enim nouus consensus erit necessarius. Eadem causa erit, et si Reipublicae praedia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum reconduxisse videri. Ita accipiendum est, vt in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis: et si lustrum forte ab initio fuerat conductioni praestitutum. Sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso, quo tacuerunt, consensisse videntur. Et hoc deinceps in vno quoque anno obseruandum est. † In vrbanis autem praediis alio jure vtimur: vt, prout quisque habitauerit, ita [et] obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductioni comprehensum est.

14. *Idem lib. 71. ad Edictum.*

Qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intelligitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare. Et hujusmodi contractus neque verba, neque scripturam vtique desiderant, sed nudo consensu conualescunt: et ideo, si interim dominus furere coeperit, vel decesserit, fieri non posse MARCELLVS ait, vt locatio redintegretur. Et est hoc verum.

15. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Ex conducto actio conductori datur. §. 1. Competit autem ex his causis fere: vt puta si re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia possessio *) ei aut totius agri, aut partis non praestatur, aut villa non reficitur; vel stabulum, vel vbi greges ejus stare oporteat; vel, si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non praestatur**), ex conducto agetur.

*) L. 25. §. 2. L. 27. pr. h. t.

**) L. 21. h. t.

§. 2. Si vis tempestatis calamitosae contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat, videamus? SERVIVS omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait: vt puta fluminum, graculorum, sturnorum, et si quid simile acciderit; aut si incursus hostium fiat. Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit; si raucis, aut herbis segetes corruptae sint. Sed

et

et si labes facta sit, omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum *) seminis [amissi] mercedes agri praestare cogatur. Sed et si vredo fructum oleae corruperit, aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum. Si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciuiam aliquid abstulit. Sed [et] si ager terrae motu ita corruerit, vt nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum praestari conductori, vt frui possit.

*) L. 9. §. 1. L. 25. §. 6. h. t. L. 13. §. 6. de damn. infect. L. 13. de reb. eor. qui sub tut.

§. 3. Cum quidam incendium fundi allegaret, et remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: Si praedium coluisti, *) propter casum incendii repentini non immerito subueniendum tibi est. *) L. 25. §. 3. h. t.

§. 4. POMPONIVS lib. 4. Responsorum ait: si vno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit vbertas, nihil obesse domino remissionem: sed integram pensionem, etiam ejus anni, quo remisit, exigendam. Hoc idem et in vectigalis damno respondit. Sed [et] si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum: quasi non sit donatio, sed transactio. † Quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remiserit? Verius dicetur, etsi superiores vberes fuerunt, et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

§. 5. Cum quidam de fructuum exiguitate quereretur: non esse rationem ejus habendam rescripto Diui ANTONINI continetur. Item alio rescripto ita continetur: Nouam rem desideras, vt propter vetustatem vinearum remissio tibi detur.

§. 6. Item, cum quidam naue amissa vecturam, quam pro mutua acceperat, repeteret: rescriptum est ab ANTONINO AVGVSTO, non immerito procuratorem Caesaris ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non *) sit. Quod in omnibus personis similiter obseruandum est.

*) Non obst. L. pen. §. 1. h. t.

§. 7. Vbicunque tamen remissionis ratio habetur ex caussis supra relatis, non id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata. Supra denique damnum seminis ad colonum [pertinere] declaratur.

§. 8. Plane, si forte dominus frui non patiatur, vel eum ipse locasset, vel cum alius alienum, vel quasi procurator, vel quasi suum: quod interest, *) praestabitur. Et ita PROCVLVS in procuratore respondit.

*) L. 33. f. h. t. L. 25. §. 1. L. 30. pr. eod. L. 35. pr. eod.

§. 9. Interdum ad hoc ex locato agetur, vt quis locatione liberetur, IVLIANVS lib. 15. Digestorum scripsit. Vtputa, Titio fundum locaui, isque pupillo herede instituto decessit: et cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus est in bona paterna: ex conducto nihil amplius eum consecuturum, quam vt locatione liberetur; mihi enim justa causa fuit locandi.

16. IVLIANVS *lib.* 15. *Digestorum.*

Cum eo tempore in pupillum actiones nullae darentur.

17. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Tutelae tamen cum tutore judicio, inquit, aget, si abstinere non debuit.

18. IVLIANVS *lib.* 15. *Digestorum.*

In quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

19. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Sed addes hoc IVLIANI sententiae, vt, si collusi *) ego cum tutore, ex conducto tenear in id, quod pupilli interfuit.

*) L. 25. §. 1. L. 32. h. t.

§. 1. Si quis dolia vitiosa ignarus locauerit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id, quod interest: *) nec ignorantia ejus erit excusata. Et ita CASSIVS scripsit. Aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest, praestabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem non petes. Et ita SERVIO, LABEONI, SABINO placuit. *) Non obst. L. 33. in f. h. t. v. L. 23. de R. J.

§. 2. Illud nobis videndum est, si quis fundum locauerit: quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato teneatur? Et est Epistola NERATII ad ARISTONEM, dolia vtique colono esse praestanda, et praelum et trapetum, instructa funibus; si minus, dominum instruere ea debere. Sed et praelum vitiatum dominum reficere debere. Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit; ex locato eum teneri. Fiscos autem, quibus ad premendam oleam vtimur, colonum sibi parare debere [NERATIVS scripsit:] quod si regulis olea prematur, et praelum, et suculam, et regulas, et tympanum, et trochleas, quibus releuatur praelum, dominum parare oportere. Item aenum, in quo olea calida aqua lauatur, vt caetera vasa olearia, dominum praestare oportere, sicuti dolia vinaria; [quae] ad praesentem vsum colonum picare oportebit. Haec omnia sic sunt [accipienda,] nisi si quid aliud specialiter actum sit.

§. 3. Si dominus exceperit in locatione, vt frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere; potest quidem totam summam ex locato petere, sed vtique consequens est existimare, officio hoc judicis conuenire, habere rationem, quanto conductoris interest, in frumento potius, quam in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. Simili modo, et si ex conducto agatur, idem erit dicendum.

§. 4. Si inquilinus ostium, vel quaedam alia aedificio adjecerit, quae actio locum habeat? Et est verius, quod LABEO scripsit, competere ex conducto actionem, vt ei tollere liceat: sic tamen, vt damni infecti caueat, ne in aliquo, dum aufert, deteriorem causam aedium faciat, sed vt pristinam faciem aedibus reddat.

§. 5. Si inquilinus arcam aeratam in aedes contulerit, et aedium aditum coangustauerit dominus, verius est, ex conducto eum teneri, et ad exhibendum actione: siue scit, siue ignorauerit. Officio enim judicis continetur: vt cogat eum, aditum et facultatem inquilino praestare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris.

§. 6. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit, vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis, rectissime MELA scripsit, ex conducto actione repetiturum: non quasi indebitum condicturum: non enim per errorem dedit plus, sed vt sibi in causam conductionis proficeret. Aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit; hic enim si per errorem soluit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam con-

conditionem: nam inter eum, qui per errorem soluit, et eum, qui pensionem integram prorogauit, multum interest.

§. 7. Si quis mulierem vehendam naui conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura ejus magna sit, neque his omnibus vtatur, quae ad nauigantium vsum parantur. §. 8. Ex conducto actionem etiam ad heredem transire palam est.

§. 9. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is, qui eas conduxerat, decessisset, Imperator ANTONINVS cum Diuo SEVERO rescripsit ad libellum exceptoris, in haec verba: Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solueres, *) si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri, aequum est.

*) Non obst. L. 15. §. 6. h. t. nec L. 4. §. 5. de stat. liber. nec L. f. §. 1. de L. Rhod. de jact.

§. 10. PAPINIANVS quoque lib. 4. Responsorum scripsit: Diem functo Legato Caesaris, salarium comitibus residui temporis praestandum: modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

20. PAVLVS *lib.* 34. *ad Edictum.*

Sicut emptio, ita et locatio, sub conditione fieri potest.

§. 1. Sed donationis causa *) contrahi non potest.

*) Arg. L. 36. et 38. de contrah. emt.

§. 2. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur: veluti, cum emptor fundum conducit, donec pretium ei soluat.

21. JAVOLENVS *lib.* 11. *Epistolarum.*

Cum venderem fundum, conuenit, vt, donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an, soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? Respondit: Bona fides exigit, vt, quod conuenit, fiat: sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione ejus temporis, quo pecunia numerata non esset.

22. PAVLVS *lib.* 34 *ad Edictum.*

Item, si pretio non soluto, inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. §. 1. Quoties autem faciendum aliquid datur, locatio est. §. 2. Cum insulam aedificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert, et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id est, faciendi necessitatem.

§. 3. Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere; *) quod minoris sit, pluris vendere; et [ita] inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque et conductionibus juris est.

*) L. 16. §. 4. de Minor.

23. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Et ideo, praetextu minoris pensionis, locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

24. PAVLVS *lib.* 34. *ad Edictum.*

Si in lege locationis comprehensum sit, vt arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset: idemque seruatur, si alterius cujuslibet arbitrium comprehensum sit. Nam fides bona exigit, vt arbitrium tale praestetur, quale viro bono conuenit: idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet; nisi id ipsum lege comprehensum sit. Quibus consequens est, vt irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, vt ex locato agi possit.

§. 1. Si colonus *) locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset.

*) L. 4. L. 7. in quib. caus. pign. tacite contrah. L. 11. §. 5. de pign. act.

§. 2. Si domus, vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem, vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim agere.

§. 3. Sed et de his quae praesenti die praestare debuerunt, [velut opus aliquod efficerent], propagationes facerent, agere potest.

§. 4. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim recte aget, et si reliquis annis dominus fundi frui patiatur: neo enim semper liberabitur dominus, eo quod secundo, vel tertio anno patietur fundo frui. Nam et qui expulsus à conductione, in aliam se coloniam contulit, non sufferturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: et quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur. † Sera est enim patientia fruendi, quae offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quod si paucis diebus prohibuit, deinde poenitentiam agit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. Item, vtiliter ex conducto agit is, cui secundum conuentionem non praestantur, quae conuenerant: siue prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere potest.

§. 5. Qui in plures annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, vt conductorem liberaret: si non patiatur heres, eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

25. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non videtur. Sin autem quanti Titius aestimauerit, sub hac conditione stare locationem, vt si quidem ipse, qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo, secundum ejus aestimationem, et mercedem persolui oporteat, et conductionem ad effectum peruenire: sin autem ille vel noluerit, vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta.

§. 1. Qui fundum fruendum, vel habitationem alicui locauit, si aliqua ex causa fundum, vel aedes vendat *), curare debet, vt apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui, et inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto.

*) L. 32. h. t. L. 59. §. 1. de vsufr.

§. 2. Si, vicino aedificante, obscurentur lumina coenaculi, teneri locatorem inquilino. Certe, quin liceat colono, vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. † Eadem intelligimus, si ostia fenestraue nimium corruptas locator non restituat.

§. 3. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet. Et ante omnia colonus curare debet, vt opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiua cultura deteriorem fundum faceret. Praeterea villarum curam agere debet, vt eas incorruptas habeat. §. 4. Culpae autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias ejus vicinus arbores exciderit.

§. 5. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam Lege Aquilia, et ex Lege duodecim Tabularum arborum furtim caesarum, et Interdicto quod vi aut clam: sed vtique judicis, qui ex locato judicat, officio continetur, vt caeteras

caeteras actiones locator omittat. §. *6.* Vis major, quam Graeci θεοῦ βίαν, id est, vim diuinam appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam *) conduxit: alioquin partiarius colonus, quasi societatis jure, et damnum et lucrum cum domino fundi partitur.

*) add. L. 26. §. 1. de furt. L. 42. de fidejussor. L. 5. §. 2. de P. V. L. 1. §. 9. depositi.

§. 7. Qui columnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta fit, ita id periculum praestat, si qua ipsius eorumque, quorum opera vteretur, culpa acciderit: † culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. † Idem scilicet intelligemus, et si dolia, vel tignum transportandum aliquis conduxerit. † Idemque etiam ad caeteras res transferri potest. §. 8. Si fullo, aut sarcinator vestimenta perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino, vindicationem eorum et condictionem cedere.

26. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

In operis, duobus simul locatis, conuenit priori conductori ante satisfieri.

27. ALFENVS *lib.* 2. *Digestorum.*

Habitatores non, si paulo minus commode *) aliqua parte coenaculi vterentur, [statim] deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, si quid transuersarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulum incommodi sustineret; non ita tamen, vt eam partem coenaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem vsus habitator haberet. *) L. 25. §. 6. h. t.

§. 1. Iterum interrogatus [est,] si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem, necne? Respondit: si causa fuisset, cur periculum timeret, quamuis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris justa non fuisset, nihilominus debere. *) L. 55. §. 2. h. t.

28. LABEO *lib.* 4. *Posteriorum Epitomatorum à* JAVOLENO.

Quod si domi habitatione conductor aeque vsus fuisset, praestaturum.

§. 1. Et etiam ejus domus mercedem, quae vitium fecisset, [deberi putat.] §. 2. Idem juris esse, si potestatem conducendi habebat, vt pretium conductionis *) praestaret. Sed si locator conductori potestatem conducendae domus non fecisset, et is, in qua habitaret, conduxisset, tantum ei praestandum putat, quantum sine dolo malo praestitisset. Caeterum, si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse. *) L. 51. §. 1. L. 58. pr. h. t. L. f. §. f. de L. Rhod. de jact.

29. ALFENVS *lib.* 7. *Digestorum.*

In lege locationis scriptum erat, redemptor siluam ne caedito, neue cingito, neue deurito, neue quem cingere, caedere, vrere finito. Quaerebatur, vtrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet; an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere possit? Respondi, verbum sinere vtramque habere significationem: sed locatorem potius id videri voluisse, vt redemptor non solum, si quem casu vidisset siluam caedere, prohiberet; sed vti curaret et daret operam, ne quis caederet.

30. *Idem lib.* 3. *Digestorum à* PAVLO *Epitomatorum.*

Qui insulam triginta conduxerat, singula coenacula ita [conduxit,] vt quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulae, quia aedificia vitium facere diceret, demolierat eam: Quaesitum est, quanti lis aestimari deberet, si [is,] qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Respondit, si vitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset, quod ejus temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, et tanti litem aestimari: sin autem non fuisset necesse demoliri, sed, quia melius aedificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere.

§. 1. Aedilis in municipio balnea conduxerat, vt eo anno municipes gratis lauarentur: post tres menses incendio facto, respondit posse agi cum balneatore ex conducto, vt pro portione temporis, quo lauationem non praestitisset, pecuniae contributio fieret.

§. 2. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum majore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione? Respondit, vel Lege Aquilia, vel ex locato recte eum agere: sed Lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.

§. 3. Qui aedem faciendam locauerat, in lege dixerat: Quoad in opus lapidis [opus] erit, pro lapide et manupretio dominus redemptori in pedes singulos septem dabit: Quaesitum est, vtrum factum opus, an etiam imperfectum, metiri oporteret? Respondit, etiam imperfectum.

§. 4. Colonus villam hac lege acceperat, vt incorruptam redderet, praeter vim et vetustatem: coloni seruus villam incendit, non fortuito casu. Non videri eam vim exceptam respondit: nec id pactum esse, vt si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret, sed extrariam vim vtrosque excipere voluisse.

31. *Idem lib.* 5. *Digestorum à* PAVLO *Epitomatorum.*

In nauem Saufeji cum complures frumentum confuderant, Saufejus vni ex his frumentum reddiderat de communi, et nauis perierat: Quaesitum est, an caeteri pro sua parte frumenti, cum nauta agere possunt oneris auersi actione? Respondit, † rerum locatarum duo genera esse: vt aut idem [redderetur,] sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur; aut ejusdem generis [redderetur,] veluti, cum argentum postulatum fabro daretur, vt vasa fierent, aut aurum, vt annuli: ex superiore causa rem domini manere; ex posteriore, in creditum iri. *) † Idem juris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset; vt neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil alind eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantumdem pecuniae solueret: secundum quae videri triticum factum Saufeji, et recte datum. Quod si separatim tabulis, aut peronibus, aut in alia culpa clausum vniuscujusque triticum fuisset, ita vt internosci posset, quid cujusque esset: non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum, cujus fuisset triticum, quod nauta soluisset, vindicare, et ideo se improbare actiones oneris auersi: quia siue ejus generis essent merces, quae nautae traderentur, vt continuo ejus fierent, **) et mercator in creditum iret, non videretur onus esse auersum, quippe quod nautae fuisset: siue eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, et ideo superuacuum esse judicium oneris auersi. Sed si ita datum esset, vt in simili resolui possit, conductorem culpam duntaxat debere. Nam in re, quae vtriusque causa contra-

contraheretur, culpam deberi: ***) neque omnimodo culpam esse, quod vni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem ejus conditionem faceret, quam caeterorum.

*) L. 24. depositi.
**) Arg. L. 3. §. f. Commod.
***) Non obst. L. 25. §. pen. L. 13. §. 6. h. t. L. 14. pr. §. 16. de furt. L. 13. de liberal. caus. L. 35. §. f. de contrah. emt.

32. JVLIANVS *lib.* 4. *ex Minicio.*

Qui fundum colendum in plures annos locauerat, decessit; et eum fundum legauit: *) Cassivs negauit posse cogi colonum, vt eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset: quod si colonus vellet colere, et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere, et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti, si quis rem, quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres ejus emptori et legatario esset obligatus.

*) *L.* 120. §. 2. de legat. 1. *L.* 24. §. 5. *L.* 33. h. t.

33. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Si fundus, quem mihi locaueris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, vt mihi frui liceat, quamuis per te non stet, quo minus id praestes. Quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses, et solum corruisset, nihilominus teneberis. Nam et si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto. Quod hactenus verum erit, vt pretium restituas, non vt etiam id praestes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. † Similiter igitur et circa conductionem seruandum puto, vt mercedem, quam praestiterim, restituas, ejus scilicet temporis, quo fruitus non fuerim: *) nec vltra actione ex conducto praestare cogeris. † Nam et si colonus tuus fundo frui à te, aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere, ne id faciat, possis, tantum ei praestabis, quanti ejus interfuerit frui, in quo etiam lucrum ejus continebitur. Sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem, aut potentiam ejus non poteris, nihil amplius ei, quam mercedem remittere, aut reddere debebis. *) *L.* 15. f. h. t.

34. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Perinde ac latronum incursu id acciderit.

35. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Et haec distinctio conuenit illi, quae à Servio introducta, et ab omnibus fere probata est: vt, si auersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit: animadvertatur, necessario, nec ne, id opus demolitus est. † Quid enim interest, vtrum locator insulae propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre injuriam ejus, quem prohibere non possit *)? Intelligendum est autem? nos hac distinctione vti de eo, qui et suum praedium fruendum locauerit, et bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienum praedium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit quo minus is colonum frui prohibeat.

*) *L.* 33. in f. h. t. arg. *L.* 41. eod.

§. 1. [Cum] fundum communem habuimus, et inter nos conuenit, vt alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti: agam tecum duabus actionibus, vna ex conducto, altera ex locato. Locati enim judicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in judicium venient. Deinde ita notat; Nonne, quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo praestabitur à te mihi damnum? Recte quidem [notat]. Sed tamen Servii sententiam veram esse puto; cum eo scilicet, vt, cum alterutra actione rem seruauerim, altera perimatur. † Quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, vt alter alterius ita conductum haberet, vt fructus mercedis nomine pensarentur.

36. FLORENTINVS *lib.* 7. *Institutionum.*

Opus, quod auersione locatum est, donec adprobetur, conductoris periculo est. Quod vero ita conductum sit, vt in pedes, mensurasue praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit. Et in vtraque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris periculo est: nisi si aliud actum sit. Non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consequutus esset.

37. JAVOLENVS *lib.* 8. *ex* Cassio.

Si prius, quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, vt probari *) deberet.

*) *L.* 7. §. 2. ad *L.* jul. repetund.

38. PAVLVS *lib. sing. Regularum.*

Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quominus operas praestet. *)

*) *L.* 1. §. 13. de extraord. cogn. v. *L.* 24. de condit. et demonstrat. *L.* 161. de R. J. *L.* 19. §. 9. h. t.

§. 1. Aduocati quoque, si per eos non steterit, quominus causam, agant, honoraria reddere non debent.

39. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Non solet locatio dominium mutare. *)

*) *L.* 60. §. 1. h. t. *L.* 19. pr. de R. C. *L.* pen. §. 2. de legat. 2. *L.* 65. *L.* 80. §. f. de contrah. emt. non obst. *L.* 21. §. 2. *L.* 31. h. t.

40. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Qui mercedem accipit pro custodia alicujus rei, is hujus periculum custodiae praestat.

41. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Jvlianvs ait. † Qua enim custodia consequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari possit *)? Sed Marcellvs interdum esse posse ait: sine custodiri potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit. Quae sententia Marcelli probanda est.

*) *L.* 19. commod. *L.* 20. commun. diuid. limit. in *L.* 25. §. 4. h. t. *L.* 66. pr. solut. matrim.

42. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Si locatum tibi seruum subripias, vtrumque judicium aduersus te est exercendum, locati, [actionis,] et furti.

43. *Idem lib.* 31. *ad Edictum.*

Si vulneraueris seruum tibi locatum, ejusdem vulneris nomine, Legis Aquiliae, et ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet; idque officio judicis continetur, apud quem ex locato agetur.

44. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Locare seruitutem nemo potest.

45. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Si domum tibi locauero, et serui mei tibi damnum dederint, vel furtum *) fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali

noxali actione. §. 1. Si hominem tibi locauero, vt habeas in taberna, et is furtum fecerit: dubitari potest, vtrum ex conducto actio sufficiat, quasi longe sit à bona fide [actum,] vt quid patiaris detrimenti per eam rem, quam conduxisti; an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, et in propriam persecutionem cadere hoc delictum? Quod magis est. *) L. 55. h. t. L. 3. §. 1. naut. caup.

46. VLPIANVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Si quis conduxerit nummo vno *), conductio nulla est: quia et hoc donationis instar inducit.

*) L. 10. §. f. de A. v. A. poss. v. L. 54. de O. et A.

47. MARCELLVS *lib.* 6. *Digestorum.*

Cum apparebit, emptorem conductoremue pluribus vendentem, vel locantem, singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo: quamquam fortasse justius sit, etiamsi soluendo omnes erunt, electionem conueniendi quem velit, non auferendam actori, si actiones suas aduersus caeteros praestare non recuset. *) L. 3. §. 1. de duob. reis.

48. *Idem lib.* 8. *Digestorum.*

Si cui locauerim faciendum, quod ego conduxeram, constabit, habere me ex locato actionem. §. 1. Qui seruum conductum, vel aliam rem [non immobilem] non restituit, quanti in litem juratum fuerit, damnabitur.

49. MODESTINVS *lib.* 6. *Excusat.*

Οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι, ἢ κουράτορες, πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται. Κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο, προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας κολάζεται. Τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ ΣΕΒΗΡΟΣ.

§. 1. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς, ἢ κουρατορείας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι, καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία. Id est: Tutores curatoresue constitui, prius, quam officii sui rationes reddant, prohibentur, ne quid de patrimonio Caesaris conductum habeant; ac si quis id dissimulans, nihilominus ad conducenda Caesaris praedia accesserit: perinde vt falsarius poena afficitur. Hocque sanxit Imperator SEVERVS.

§. 2. Secundum quae sane prohibiti erunt et à fisco conducere, qui tutelam, curamue gerunt.

50. *Idem lib.* 10. *Pandectarum.*

Si ignorans quis militi quasi pagano locauerit, exigere illum posse probandum est: † non enim contemnit disciplinam, qui ignorauit militem.

51. JAVOLENVS *lib.* 11. *Epistolarum.*

Ea lege fundum locaui, vt, si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: et quo minus locassem hoc mihi praestaretur: [nec conuenit, vt, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur:] et cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui: Quaero, an hoc ipsum praestare debeam? Respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter vtramque partem conuenit. Videtur autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, vt haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.

§. 1. Locaui opus faciendum, ita vt pro opere redemptori *) certam mercedem in dies singulos darem: opus vitiosum factum est: an ex locato agere possim? Respondit: Si ita opus locasti, vt bonitas ejus tibi à conductore approbaretur, tametsi conuenit, vt in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi à conductore debet, si id opus vitiosum factum est: † non enim quidquam interest, vtrum vno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo vniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. Poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. Nisi [si] ideo in operas singulas merces constituta erit, vt arbitrio domini opus efficeretur, tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur.

*) L. 60. §. 1. h. t. L. 39. pr. de R. V.

52. POMPONIVS *lib.* 31. *ad Quintum Mucium.*

Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. Sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, vtique non pluris erit conductio, quam [quanti] ego putaui.

53. PAPINIANVS *lib.* 11. *Responsorum.*

Qui fidejussor extitit apud mancipem pro colono publicorum praediorum, quae manceps ei colono locauit, Reipublicae non tenetur: sed fructus in eadem causa pignoris manent.

54. PAVLVS *lib.* 5. *Responsorum.*

Quaero, an fidejussor conductionis, etiam in vsuras, non illatarum pensionum nomine, teneatur: nec prosint ei Constitutiones, quibus cauetur, eos, qui pro aliis pecuniam exsoluunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere? PAVLVS respondit, si in omnem causam conductionis etiam fidejussor se obligauit, eum quoque, exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere vsuras: † vsurae enim in bonae fidei judiciis, etsi non tam ex obligatione proficiscantur, quam ex officio judicis applicentur, tamen cum fidejussor in omnem causam se applicuit, aequum videtur ipsum quoque agnoscere onus vsurarum; ac si ita fidejussisset, in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse jubes? vel ita, indemnem me praestabis?

§. 1. Inter locatorem fundi, et conductorem conuenit, ne intra tempora locationis Sejus conductor de fundo inuitus repelleretur: et, si pulsatus esset, poenam decem praestet Titius locator Sejo conductori: vel Sejus conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, aeque decem Titio locatori praestare vellet: quod inuicem de se stipulati sunt: Quaero, cum Sejus conductor biennii continui pensionem non soluerit, an sine metu poenae expelli possit? PAVLVS respondit: quamuis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen verisimile esse, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita si pensionibus paruerit, et, vt oportet, coleret: et ideo si poenam petere coeperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem.

§. 2. PAVLVS respondit, seruum, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit: et ideo aestimationem hujus defuncti ab herede colonae praestari oportere.

55. *Idem lib.* 2. *Sententiarum.*

Dominus horreorum, effractis et compilatis horreis, non tenetur, nisi custodiam eorum recepit: serui tamen ejus, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt.

§. 1. In conducto fundo, si conductor sua opera aliquid necessario vel vtiliter auxerit, vel aedificauerit, vel instituerit, cum id non conuenisset: ad recipienda ea, quae impendit *), ex conducto cum domino fundi experiri potest.

*) L. 61. pr. h. t. non obst. L. 7. de vsufr.

§. 2. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine justa ac probabili causa *) deseruerit, ad soluendas totius

totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id, quod ejus interest, indemnitas seruetur.

*) e. gr. L. 25. §. 2. h. t. L. 13. §. 6. L. 28. L. 33. de damn. infect.

56. *Idem lib. sing. de Officio Praefecti Vigilum.*

Cum domini horreorum insularumque desiderant, diu non apparentibus, nec ejus temporis pensiones exsoluentibus conductoribus, aperire, et ea, quae ibi sunt, describere. à publicis personis, quorum interest, audiendi sunt: tempus autem in hujusmodi re biennii debet obseruari. *)

*) L. 54. h. t.

57. JAVOLENVS *lib.* 9. *ex Posterioribus* LABEONIS.

Qui domum habebat, aream injunctam ei domui vicino proximo locauerat. Is vicinus, cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius, quam fundamenta caementitia locatoris erant, congessit: et ea terra adsiduis pluuiis inundata, [ita] parieti ejus, qui locauerat, humore praestituto, [madefacto] aedificia corruerunt. LABEO ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed humor ex ea congestione postea damno fuerit: damni autem injuriae actio ob ea ipsa sit, per quae non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. Hoc probo.

80. LABEO *lib.* 4. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Insulam vno pretio totam locasti, et eam vendidisti, ita vt emptori mercedes inquilinorum accederent. Quamuis eam conductor majore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat.

§. 1. In operis locatione erat dictum, ante quam diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir bonus de spatio temporis aestimasset: quia id actum apparet esse, vt eo spatio absolueretur, sine quo fieri non possit.

§. 2. Quidam in municipio balineum praestandum annuis viginti nummis conduxerat: et ad refectionem fornacis, fistularum, similiumque rerum, centum nummi vt praestarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. Ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret.

59 JAVOLENVS *lib.* 5. *ex* LABEONIS *Poster.*

Marcius domum faciendam à Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. MASSVRIVS SABINVS, si vi naturali, veluti terrae motu, hoc acciderit, Flacci esse periculum.

60. LABEO *lib.* 5. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Cum in plures annos domus locata est, praestare locator debet, vt non solum habitare conductor ex Calendis illis cujusque anni, sed etiam locare habitatori, si velit, suo tempore possit. Itaque, si ea domus ex Calendis Januariis fulta in Calendis Juniis permansisset, ita vt nec habitare quisquam, nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum: adeo, vt nec cogi quidem posset, ex Calendis Juliis refecta domo habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare. *)

*) L. 31. §. 3. de vsurp. et vsucap. L. 32. §. 1. de A. v. A. poss. v. L. 10. §. 1. L. 18. pr. de A. v. A. P. L. 1. §. 9. et 10. de vi et vi arm. non obst. L. 15. §. 1. h. t.

§. 1. Heredem coloni, quamuis colonus non est, nihilominus domino possidere existimo.

§. 2. Vestimenta tua fullo perdidit: et habes vnde petas, nec repetere vis: agis nihilominus ex locato cum fullone. Sed judicem aestimaturum, an possis aduersus furem magis agere, et ab eo tuas res consequi, fullonis videlicet sumptibus: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, tuas autem actiones te ei praestare compellet.

§. 3. Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, vt probatio aut improbatio locatoris, aut heredis ejus esset: redemptor ex voluntate locatoris quaedam in opere permutauerat. Respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolui debere.

§. 4. Mandaui tibi, vt excuteres, quanti villam aedificare velles: renunciasti mihi ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locaui: postea comperi, non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impedisses, vetui te opus facere. Dixi, si opus facere perseueraris, ex locato tecum agere, vt pecuniae mihi reliquum restituas.

§. 5. Messem, inspiciente colono, cum alienam esse non ignorares, sustulisti? Condicere tibi frumentum dominum posse, LABEO ait: et vt id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum. *) L. 26. §. 1. L. 61. §. 8. de furt. v. L. 13. quib. mod. vsusfr.

§. 6. Locator horrei propositum habuit, se aurum, argentum, margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. Proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit, remissum [videtur.]

§. 7. Seruum meum mulionem conduxisti: negligentia ejus mulus tuus periit. Si ipse se locasset, ex peculio duntaxat, et in rem versum damnum tibi praestaturum [dico:] sin autem ipse eum locassem, non vltra me tibi praestaturum, quam dolum malum et culpam meam abesse. Quod si sine definitione personae mulionem à me conduxisti, et ego eum tibi dedissem, cujus negligentia jumentum perierit: illam quoque culpam me tibi praestaturum ajo, quod eum elegissem, qui ejusmodi damno te adficeret.

§. 8. Vehiculum conduxisti, vt onus tuum portaret, et secum iter faceret: id cum pontem transierit, redemptor ejus pontis portorium ab eo exigebat: Quaerebatur, an etiam pro ipsa [sola] reda portorium daturus fuerit? Puto, si mulio non ignorauit ea se transiturum, cum vehiculum locaret, mulionem praestare debere.

§. 9. Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet, locatorem totorum horreorum horreario praestare non debere puto: nisi [si] in locando aliter conuenerit.

61. SCAEVOLA *lib.* 7. *Digestorum.*

Colonus, cum lege locationis non esset comprehensum, vt vineas poneret, nihilominus [in fundum] vineas instituit, et propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari coeperat: Quaesitum est, si dominus istum colonum fundi ejectum pensionum debitarum nomine conueniat, an sumptus vtiliter factos *) in vineis instituendis reputare possit, opposita doli mali exceptione? Respondit vel expensas consecuturum, vel nihil amplius praestaturum.

*) arg. L. 13. de impens. in res dot. v. L. 36. de vsur.

§. 1. Nauem conduxit, vt de prouincia Cyrenensi Aquilejam nauigaret, olei metretis tribus millibus impositis, et frumenti modiis octo millibus, certa mercede: sed euenit,

vt onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, et onus impositum commisso tolleretur: Quaesitum est, an vecturas, quas conuenit, à conductore secundum locationem exigere nauis possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, posse.

62. LABEO *lib.* 1. *Pithanon.*

Si riuum, quem faciendum conduxeras, et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. PAVLVS: Imo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

De Verborvm Significatione.

5. §. 1. PAVLVS [*lib.* 2. *ad Edictum.*]

Opere locato, conducto: his verbis LABEO significari ait id opus, quod Graeci ἀποτέλεσμα vocant, (non ἔργον,) id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

a) SI *AGER VECTIGALIS*, ID EST, EMPHYTEVTICARIVS, PETATVR.

(Dig. 6. T. 3.)

1. PAVLVS *lib.* 21 *ad Edictum.*

Agri ciuitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur: id est hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, vt priuatim agros nostros colendos dare solemus.

§. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed et aduersus ipsos municipes.

2. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Sabinum.*

Ita tamen, si vectigal soluant. *)

*) *L.* 7. de publican. arg. *L.* 7. §. 2. de vsufr.

3. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Idem est et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

AD TIT. XXVI.

PRO SOCIO.

(Dig. 17. T. 2.)

1. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Societas coiri potest vel in perpetuum, id est, dum viuunt, vel ad tempus, *) vel ex tempore, vel sub conditione. §. 1. In societate omnium bonorum omnes res quae coeuntium sunt, continuo communicantur.

*) *L.* 14. *L.* 65. §. 6. h. t. *L.* 14. §. 2. commun. diuid.

2. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Quia, licet specialiter traditio non interueniat, tacita tamen creditur interuenire.

3. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Ea vero, quae in nominibus erunt, manent in suo statu, sed actiones inuicem praestare debent.

§. 1. Cum specialiter omnium bonorum societas coita est: tunc et hereditas, *) et legatum, et quod donatum est, aut quaqua ratione **) adquisitum, communioni adquiretur.

*) *L.* 7. h. t.

**) *L.* 52. §. 17. *L.* 53. h. t.

§. 2. De illo quaeritur, si ita societas, vt, si qua justa hereditas alterutri obuenerit, communis sit: quae justa hereditas? *) vtrum quae jure legitimo obuenit, an etiam ea, quae testamento? Et probabilius est, ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. *) *L.* 8. de contrah. Emt.

§. 3. Societas, si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso jure nullius momenti est: quia † fides bona contraria est fraudi, et dolo.

4. MODESTINVS *lib.* 3. *Regularum.*

Societatem coire et re, *) et verbis, et per nuncium posse nos, dubium non est. §. 1. Dissociamur renunciatione, morte, **) capitis minutione, et egestate.

*) *L.* 2. de pact. *L.* 31. sqq. *L.* 44. h. t.

**) *L.* 63. §. f. h. t. *L.* 65. §. 9. eod.

5. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Societates contrahuntur siue vniuersorum bonorum, siue negotiationis alicujus, siue vectigalis, siue etiam rei vnius.

§. 1. Societas autem coiri potest, et valet etiam inter eos, qui non sunt aequis facultatibus, cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest. §. 2. Donationis *) causa societas recte non contrahitur. *) *L.* 22. §. 24. de donat. int. V. et U. *L.* 35. de mort. cauſ. donat.

6. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si societatem [mecum] coieris, ea conditione, vt partes societatis constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: et conueniens est viri boni arbitrio, vt non vtique ex aequis partibus socii simus: veluti, si alter plus operae, industriae, *) pecuniae in societatem collaturus sit.

*) *L.* 80. *L.* 83. h. t.

7. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Coiri societatem et simpliciter licet. Et si non fuerit distinctum, videtur coita esse vniuersorum, quae ex quaestu veniunt: *) hoc est, si quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

*) *L.* 44. *L.* 52. §. 2. *L.* 58. pr. h. t. *L.* 13. §. 1. de P. V.

8. PAVLVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

[Quaestus enim intelligitur, qui ex opera cujus [que] descendit.]

9. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Nec adjicit SABINVS hereditatem, vel legatum, vel donationes mortis causa, siue non mortis causa: fortassis haec ideo, quia non sine causa obueniunt, sed ob meritum aliquod accedunt;

10. PAVLVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Et quia plerumque vel à parente, vel à liberto, quasi debitum nobis hereditas obuenit.

11. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Et ita de hereditate, legato, donatione, QVINTVS MVCIVS scribit.

12. PAV-

12. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, veniet in rationem societatis.

13. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Sed et si adjiciatur, vt, et quaestus, et lucri socii sint, verum est, non ad aliud lucrum, quam quod ex quaestu veniat, hanc quoque adjectionem pertinere.

14. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Si conuenerit inter socios, ne intra certum tempus communis res diuidatur, non videtur conuenisse, ne societate abeatur. Quid tamen, si hoc conuenit, ne abeatur: an valeat? Eleganter POMPONIVS scripsit, frustra hoc conuenire. Nam etsi non conuenit, si tamen intempestiue renuncietur societati, esse pro socio actiones. Sed etsi conuenit, ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuncietur, potest rationem habere renunciatio: nec tenebitur pro socio, qui ideo renunciauit, quia conditio quaedam, qua societas erat coïta, ei non praestatur: *) aut quid, si ita [injuriosus et] damnosus socius sit, vt non expediat eum pati?

*) *L.* 59. h. t. *L.* 65. §. 6. eod.

15. POMPONIVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Vel quod ea re frui non liceat, cujus gratia negotiatio suscepta sit?

16. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Idemque erit dicendum, si socius renunciauerit societati, qui Reipublicae causa diu, et inuitus sit absfuturus. Quamuis nonnunquam ei objici possit, quia potuit et per alium societatem administrare, vel socio committere: sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius, aut facilis absfuturo etiam per alium societatis administratio.

§. 1. Qui igitur pacifcitur, ne diuidat, nisi aliqua justa ratio intercedat, nec vendere poterit, nec alia ratione efficiet, vt diuidatur. Et sane potest dici venditionem quidem non impediri, sed exceptionem aduersus emptorem locum habere, si ante diuidat, quam diuideret is, qui vendidit.

17. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Sed et socius, qui alienauerit, contra pactionem [accipit,] committit, et tenetur societatis, aut communi diuidundo judicio.

§. 1. Si absenti renunciata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisiuit, qui renunciauit, in commune redigi; detrimentum autem solius ejus esse, qui renunciauerit: sed quod absens adquisiuit, ad solum eum pertinere: detrimentum ab eo factum, commune esse.

§. 2. In societate autem coëunda, nihil attinet de renunciatione cauere [eundem], quia ipso jure societatis intempestiua renunciatio in aestimationem venit.

18. POMPONIVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Si seruus societatem coierit, non sufficiet, si jubeatur à domino seruus abire à societate sed socio renunciandum est.

19. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Qui admittitur socius, ei tantum socius est, qui admisit. Et recte: cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui. Quid ergo, si socius meus eum admisit? Ei soli socius est.

20. *Idem lib. 31. ad Edictum.*

Nam socii mei socius, meus socius non est.

21. *Idem lib. 30. ad Sabinum.*

Et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo, qui cum adsumpsit, communicabit: nos [ei] cum eo non communicabimus. Sed factum ejus praestabitur societati, id est, aget socius, et societati praestabit, quod fuerit consecutus.

22. CAJVS *lib. 10. ad Edictum Prouinciale.*

Ex contrario factum quoque sociorum debet ei praestare, sicuti suum: quia ipse aduersus eos habet actionem. Item certum est, nihil vetare, prius [quam] inter eum, qui admiserit, et eum, qui admissus fuerit, societatis judicio agi, quam agi incipiat inter caeteros, et eum, qui admiserit.

23. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

De illo POMPONIVS dubitat, vtrum actionem eum mandare sociis sufficit, vt, si facere ille non possit, nihil vltra sociis praestet: an vero indemnes eos praestare debeat. Et puto, omnimodo eum teneri ejus nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare, culpa ipsius admissum.

§. 1. Idem quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari eum damno, quod culpa praebuit, debeat. Et ait, compensandum. Quod non est verum. Nam et MARCELLVS lib. 6. Digestorum scribit, si seruus vnius ex sociis, societati à domino praepositus, negligenter versatus sit, dominum societati, qui praeposuerit, praestaturum: nec compensandum commodum, *) quod per seruum societati accessit, cum damno. Et ita Diuum MARCVM pronunciasse: nec posse dici socio, abstine commodo, quod per seruum accessit, [si] damnum petis. *) *L.* 25. h. t.

24. *Idem lib. 31. ad Edictum.*

Plane, si ambo socii seruum alterius praeposuerint, non tenebitur dominus ejus nomine, nisi duntaxat de peculio †: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum praeponamus.

25. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet, quod negligentia ejus periisset, quod in plerisque aliis industria ejus societas [aucta] fuisset: et hoc ex appellatione IMPERATOR pronunciauit.

26. VLPIANVS *lib. 32. ad Edictum.*

Et ideo, si socius quaedam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia, vt MARCELLVS lib. 6. Digestorum scripsit.

27. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Omne aes alienum, quod manente societate contractum est, de communi soluendum est: licet, posteaquam societas distracta est, solutum sit, igitur et si sub conditione promiserat, et, distracta societate, conditio extitit, ex communi soluendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

28. *Idem lib. 60. ad Edictum.*

Si socii sumus, et vnus ex die pecuniam debeat, et diuidatur societas: non debet hoc deducere socius, *) quemadmodum praesens debet; sed omnes diuidere, et cauere, cum dies venerit defensum iri socium.

*) *L.* 63. §. 3. *L.* 67. pr. §. 1. *L.* 82. h. t.

29. VLPIANVS *lib. 20. ad Sabinum.*

Si non fuerint partes societati adjectae, aequas eas esse constat. Si vero placuerit, vt quis duas partes, vel tres habeat, alius vnam, an valeat? Placet valere: si modo aliquid plus contulit societati vel pecuniae, vel operae; vel cujuscunque alterius rei [causa].

§. 1. Ita coïri societatem posse, vt nullius partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, CASSIVS putat. Quod ita demum valebit, [vt et SABINVS scribit] si tanti

tanti sit opera, quanti damnum est †: plerumque enim tanta est industria socii, vt plus societati conferat, quam pecunia. Item, si solus nauiget, si solus peregrinetur, pericula subeat solus.

§. 2. ARISTO refert, CASSIVM respondisse, societatem talem coiri non posse, vt alter lucrum tantum, alter damnum sentiret: et hanc societatem leoninam solitam appellare. Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, vt alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret: † Iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

30. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

MVCIVS lib. 14. scribit, non posse societatem coiri, vt aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. SERVIVS in notatis MVCII ait, nec posse societatem ita contrahi: † neque enim lucrum intelligitur, nisi omni damno deducto, neque damnum, nisi omni lucro deducto. Sed potest coiri societas ita, vt ejus lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: et ejus damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

31. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Vt sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit. Communiter autem res agi potest etiam: [vt] puta, cum non affectione societatis incidimus in communionem, *) vt euenit in re duobus legata; item si à duobus simul empta res sit; aut si hereditas, vel donatio communiter nobis obuenit; aut si à duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri. *) *L.* 2. *L.* 25. §. 16. famil. ercisc.

32. *Idem lib. 2. ad Edictum.*

Nam cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est cum fine tractatu, in re ipsa et negotio communiter gestum videtur:

33. *Idem lib. 31. ad Edictum.*

Vt in conductionibus publicorum, item in emptionibus. Nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuncium rem emere in commune: quod à societate longe remotum est. Et ideo, societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non tenetur: attamen communiter gesto tenetur.

34. CAJVS *lib. 10. ad Edictum Prouinciale.*

Quibus casibus, si quid forte vnus in eam rem impenderit, siue fructus mercedesue vnus perceperit, vel deteriorem fecerit rem, non societatis judicio locus est: sed inter coheredes quidem familiae ercifcundae judicio agitur: inter caeteros, communi diuidundo. † Inter eos quoque quibus hereditario jure communis res est, posse et communi diuidundo agi.

35. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Nemo potest societatem heredi suo sic parere, vt ipse heres socius *) sit. † In heredem autem socii proponitur actio, vt bonam fidem praestet;

*) *L.* 63. §. 8. h. t. *L.* 52. §. 9. et 11. *L.* 59. pr. h. t.

36. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Et acti etiam culpam, quam is, praestaret, in cujus locum successit, licet socius [non] sit.

37. POMPONIVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Plane si hi, qui sociis heredes exstiterint, animum inierint societatis in ea hereditate nouo consensu; quod postea gesserint: efficitur, vt in pro socio actionem deducatur.

38. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro damno, vel lucro pendente ex ea societate. Quod SABINVS in omnibus bonae fidei judiciis existimauit: siue generalia sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae: siue specialia, veluti mandati, commodati, depositi.

§. 1. Si tecum societas mihi sit, et res ex societate communes, *) quam impensam in eas fecero, quosue fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi diuidundo, me consecuturum; et altera actione alteram tolli PROCVLVS ait. *) *L.* 52. §. 15. *L.* 67. §. 2. *L.* 82. h. t. *L.* 27. eod. add. *L.* 47. §. 2. de pecul.

39. POMPONIVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Si fundus mihi tecum communis sit, et in eum mortuum intuleris: agam tecum pro socio.

40. *Idem lib. 17. ad Sabinum.*

Heres socii, quamuis socius non est, tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent: in quibus dolus ejus admitti potest.

41. VLPIANVS *lib. 20. ad Edictum.*

Si quis à socio poenam *) stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit, quantum ejus interfuit.

*) *L.* 42. *L.* 71. h. t.

42. *Idem lib. 45. ad Sabinum.*

Quod si ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, poena ei in sortem imputata.

43. *Idem lib. 28. ad Edictum.*

Si actum sit communi diuidundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio *) et nominum rationem habet, et adjudicationem non admittit: sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est. *) *L.* 1. Commun. diuid.

44. *Idem lib. 31. ad Edictum.*

Si margarita tibi vendenda dedero, vt, si ea decem vendidisses, redderes mihi decem; si pluris, quod excedit, tu haberes: mihi videtur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, praescriptis verbis.

45. *Idem lib. 30. ad Sabinum.*

Rei communis nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam doloue malo amouit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed et pro socio actione obstrictus est: nec altera actio alteram tollet. Idemque in omnibus bonae fidei judiciis dicendum est.

46. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Idem est et in colono, et in eo, qui negotia gerit, et qui mandatum nostrum exequitur, et in tutore.

47. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Sed si ex causa furtiua condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit.

§. 1. Si damnum in re communi socius dedit Aquilia teneri eum, et CELSVS, et JVLIANVS, et POMPONIVS scribunt:

48. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Sed nihilominus et pro socio tenetur.

49. VLPIANVS *lib. 31. ad Edictum.*

Si hoc facto societatem laesit; si, verbi gratia, negotiatorem seruum vulnerauerit, vel occidit.

50. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Sed actione pro socio consequitur, vt altera actione contentus esse debeat: quia vtraque actio ad rei persecutionem respicit; non, vt furti, ad poenam duntaxat.

51. VL-

51. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Merito autem adjectum est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam, et dolo malo amouit: quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur. Et sane † plerumque credendum est, *) eum, qui partis dominus est, jure potius suo [re] vti, quam furti consilium inire. *) *L. 56.* de R. J.

§. 1. Et ideo videbimus, an Fauia teneatur: et ratio quidem facit ne teneatur. Verum, si plagium fecit, vel suppressit, Fauia teneri.

52. *Idem lib. 31. ad Edictum*

Cum duobus vicinis fundus [conjunctus] venalis esset, alter ex his petit ab altero, vt eum fundum emeret, ita vt ea pars, quae suo fundo juncta esset, sibi cederetur: mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. Quaeritur, an aliquam actionem eum eo vicinus habeat? IVLIANVS scripsit, implicitam esse facti quaestionem. Nam si hoc solum actum est, vt fundum Lucii Titii vicinus emeret, et mecum communicaret, aduersus me, qui emi, nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, vt quasi commune negotium gereretur, societatis judicio tenebor, vt tibi, deducta parte, quam mandaueram, reliquas partes praestem.

§. 1. Venit autem in hoc judicium pro socio bona fides.

§. 2. Vtrum ergo tantum dolum, an etiam culpam, praestare socium oporteat, quaeritur? Et CELSVS lib. 7. Digestorum ita scripsit: † Socios inter se dolum *) et culpam praestare oportet. Si in coëunda societate [inquit] artem operamue pollicitus est alter, veluti, cum pecus in commune pascendum, aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa praestanda est: pretium enim operae artis est velamentum. Quod si rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire.

*) *L. 72.* h. t. *L. 5.* §. 2. Commod.

§. 3. Damna, quae imprudentibus accidunt, hoc est, damna fatalia, socii non cogentur praestare. Ideoque si pecus aestimatum datum sit, et id latrocinio, aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo, aut culpa acciderit [ejus qui aestimatum pecus acceperit]. Quod si à furibus subreptum sit, proprium ejus detrimentum est: quia custodiam praestare debuit, qui aestimatum accepit. Haec vera sunt, et pro socio erit actio; si modo societatis contrahendae causa pascenda data sunt, quamuis aestimata.

§. 4. Quidam sagariam negotiationem coierunt; alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [suamque] pecuniam perdidit: serui ejus vulnerati sunt, resque proprias perdidit: dicit IVLIANVS damnum esse commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniae, quam rerum caeterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. Sed et si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime IVLIANVS probat. Proinde, et si naufragio quid periit, cum non alias merces, quam naui, solerent aduehi, damnum ambo sentient: nam † sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit.

§. 5. [Cum] duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim quaesierat, et lucri senserat: quaerebatur: an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator SEVERVS Flauio Felici in haec verba rescripsit: † Etiam si maxime argentariae societas inita est; quod quisque tamen socius non ex argentaria causa *) quaesiit, id ad communionem non pertinere, explorati juris est. *) *L. 5.* pr. h. t.

§. 6. PAPINIANVS quoque lib. 3. Responsorum ait: Si fratres parentum indiuisas hereditates ideo retinuerunt, vt emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quaesierint, *) in commune non redigetur.

*) *L. 67.* §. 1. h. t.

§. 7. Item ex facto consultum respondisse se, ait lib. 3. Responsorum: Inter Flauium Victorem et Vellicum Asianum placuerat, vt, locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent, opera et peritia Asiani: quibus distractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit: erit pro socio actio.

§. 8. Idem PAPINIANVS eodem libro ait: si inter fratres voluntarium consortium initum fuerit: et stipendia, caeteraque salaria in commune redigi judicio societatis. Quamuis filius emancipatus haec non cogatur conferre fratri [inquit] in potestate manenti: quia, etsi in potestate maneret, praecipua ea haberet.

§. 9. Idem respondit, societatem non posse vltra mortem porrigi: et ideo nec libertatem de supremis judiciis constringere quis poterit, vel cognatum vlteriorem proximioribus praeferre.

§. 10. Idem respondit: Socius, qui cessantis cessantiumue portiones insulae restituerit, quamuis aut sortem cum certis vsuris intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest, exigendoque priuilegio vtetur, aut deinceps propriam rem habebit: potest tamen pro socio agere ad hoc, vt consequatur, quod sua intererat. Finge enim, malle eum magis suum consequi, quam dominium insulae: Oratio enim Diui MARCI idcirco quatuor mensibus finit certas vsuras, quia post quatuor dominium dedit.

§. 11. Si qui societatem ad emendum coïerint, deinde res alterius dolo, vel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat. Plane, si conditio sit adjecta: si intra illum diem veniret, et dies sine culpa socii praeterierit, cessabit actio pro socio.

§. 12. Item, si in communem riuum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recuperandum sumptum, CASSIVS scripsit.

§. 13. Item MELA scribit, si vicini semipedes inter se contulerunt, vt ibi cratitium parietem inter se aedificarent ad onera vtriusque sustinenda, deinde aedificato pariete alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. † Idemque, et si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit, nec praestet alteri, quod conuenit, pro socio actionem esse.

§. 14. Si plures sint inter eosdem societates coïtae, ad omnes societates sufficere hoc vnum judicium, constat.

§. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos duntaxat sumptus societati imputabit, qui in eam pensi sunt. Viatica igitur, et meritoriorum, et stabulorum, jumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit.

§. 16. Socium vniuersa in societatem conferre debere, NERATIVS ait, si omnium bonorum socius sit: et ideo, siue ob injuriam sibi factam, vel ex Lege Aquilia, siue ipsius, siue filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit.

§. 17. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quae ex prohibitis causis adquisierit. §. 18. Per contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob injuriarum actionem damnatus praestiterit,

ex communi consequatur, vt praestet? Et ATILICINVS, SABINVS, CASSIVS responderunt: si injuria judicis damnatus sit, consecuturum: si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere *). Cui congruit, quod SERVIVM respondisse, AVFIDIVS refert: si socii bonorum fuerint, deinde vnus, cum ad judicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi: si vero praesens injuriam judicis passus sit, de communi sarciendum.

*) §. 4. h. *L. L.* 59. §. 1. *L.* 61. *L.* 73. pr. §. 1. h. t. *L.* 39. §. 3. famil. ercisc.

53. *Idem lib.* 30. *ad Sabinum.*

Quod autem ex furto, vel ex alio maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri, palam est: quia † delictorum turpis atque foeda communio est. Plane, si in medium collata sit, commune erit lucrum:

54. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Quod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.

55 VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Si igitur ex hoc conuentus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum poena auferret. [Solum auferret,] si mihi proponas, insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet: † aequum est enim, vt, cujus participauit lucrum, participet et damnum. *)

*) arg. L. 1. §. 14. de vi et vi armat.

56. PAVLVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Nec quicquam interest, vtrum manente societate praestiterit ob furtum, an dissoluta ea. † Idemque est in omnibus actionibus: veluti injuriarum, vi bonorum raptorum, serui corrupti, et similibus, et in omnibus poenis pecuniariis, quae ex publicis judiciis accidunt.

57. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Nec praetermittendum esse, POMPONIVS ait, ita demum hoc esse verum, si honestae et licitae rei societas coita sit: caeterum, si maleficii societas coita sit, constat, nullam esse societatem. † Generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam esse societatem.

58. *Idem lib.* 31 *ad Edictum.*

Si id, quod quis in societatem contulit, extinctum sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud CELSVM lib. 7. Digestorum, ad epistolam Cornelii Felicis: Cum tres equos haberes, et ego vnum, societatem coimus, vt accepto equo meo, quadrigam venderes, et ex pretio quartam mihi redderes. Si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se CELSVS ait, societatem manere, nec ex pretio equorum tuorum partem deberi; non enim habendae quadrigae, sed vendendae coitam societatem: caeterum si id actum dicatur, vt quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus.

§. 1. Item CELSVS tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam, et mea pecunia periisset, cui perierit ea? Et ait, si post collationem euenit, vt pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, vtrique perire: vtputa, si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit: quia non societati periit.

§. 2. Si filiusfamilias societatem coïerit, deinde emancipatus à patre fuerit, apud JVLIANVM quaeritur, an eadem societas duret *): an vero alia sit; si forte post emancipationem in societatem duratum est? JVLIANVS scripsit lib. 14. Digestorum eandem societatem durare: initium enim his contractibus inspiciendum. Duabus autem actionibus agendum esse, vna aduersus patrem, altera aduersus filium. Cum patre, de eo, cujus dies ante emancipationem cessit: nam ejus temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil praestare patrem oportet: cum filio autem, de vtroque tempore, id est, de tota societate. Nam et si quid (inquit) socius filii, post emancipationem filii, dolo fecerit, ejus, non patri, sed filio actio danda est.

*) L. 65. §. 11. h. t.

§. 3. Si seruus meus societatem cum Titio coïerit, et alienatus in eadem permanserit: potest dici, alienatione serui et priorem societatem finitam, et ex integro alteram inchoatam. Atque ideo et mihi, et emptori, actionem pro socio competere. Item tam aduersus me, [quam aduersus emptorem,] ex his caussis, quae ante alienationem inciderunt, dandam actionem; ex reliquis, aduersus emptorem solum.

59. POMPONIVS *lib.* 12. *ad Sabinum.*

Adeo morte socii soluitur societas, vt nec ab initio pacisci possimus, vt heres [etiam] succedat societati. Haec [ita] in priuatis societatibus ait. In societate vectigalium nihilominus manet societas, et post mortem alicujus: sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit, vt heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa aestimandum est. Quid enim, si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit?

§. 1. Quod in alea, aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus: si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, à nobis repetet.

60. *Idem lib.* 13. *ad Sabinum.*

Socium, qui in eo, quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse vsus sit, vsuras quoque (eum) praestare debere, LABEO ait; sed non quasi vsuras, sed quod socii intersit, moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. Item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam: quia morte socii dirimatur societas.

§. 1. Socius, cum resisteret communibus (seruis) venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est, impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione, LABEO ait: quia id non in societatem, quamuis propter societatem, impensum sit: sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desiisset, aut legatum praetermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium veluti, si propter societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

61. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Secundum JVLIANVM tamen, et quod Medicis pro se datum est, recipere potest. *) Quod verum est.

* L. 52. §. 4. h. t.

62. POMPONIVS *lib* 13. *ad Sabinum.*

Si Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egoque, cum putarem, Titii hereditatem ad Sejum pertinere, communiter cum eo res vendiderim, et partem pecuniae ex venditione redactae ego, partem Sejus abstulerit: te, qui reuera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis judicio non consecuturum, NERATIO et ARISTONI placebat;

quia

quia meae duntaxat partis pretia percepissem: neque interesse, vtrum per se partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. Alioquin euenturum, vt, etiamsi duo socii rem vendiderint, vnusquisque quod ad se peruenerit, partem alteri, societatis judicio, praestare debeat: sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte à Sejo consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere: quia, quod ad Sejum peruenerit, tuarum partium pretium sit, nec ad me habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

63. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Verum est, quod SABINO videtur, etiam si non vniuersorum bonorum socii *) sunt, sed vnius rei, attamen in id, quod facere possunt, quodue dolo malo fecerint, quo minus possint, condemnari oportere: hoc enim summam rationem habet, cum † societas jus quodammodo fraternitatis in se habeat. *) non obst. L. 16. de re judic. exc. in L. 22. §. 1. de re judic. L. 67. §. f. h. t.

§. 1. Videndum est, an et fidejussori socii id praestari debeat? an vero personale beneficium sit? Quod magis verum est. Sed si hic fidejussor, quasi defensor socii, judicium susceperit, proderit sibi: namque JVLIANVS lib. 41. Digestorum scripsit, defensorem socii in id, quod socius facere potest, condemnari oportere. † Idemque et in patroni defensore accipere debere ait. † Et vtique idem erit in vniuersis, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur.

§. 2. Patri autem, vel domino socii, si jussu eorum societas contracta sit, non [illegible] hanc exceptionem dandam: quia nec heredi socii caeterisque successoribus hoc praestabitur. Quia nec caeterorum heredibus, successoribusue, quos in id, quod facere possunt, conuenimus, idem praestatur.

§. 3. Id, quod socius facere potest, quemadmodum aestimandum sit? Et placuit; non debere deduci aes alienum, quod debetur à socio: ita et MARCELLVS lib. 7. Digestorum scripsit: nisi forte [inquit] ex ipsa societate debeatur.

§. 4. Item videndum, an cautio veniat in hoc judicium ejus, quod facere socius non possit, sc. nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror.

§. 5. Si, cum tres socii essent, egerit cum vno ex sociis socius, et partem suam integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, et partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest: an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad communicandas partes inter eos, [id est] exaequandas; quasi iniquum sit, ex eadem societate, alium plus, alium minus consequi? Sed magis est, vt pro socio actione consequi possit, vt vtriusque portio exaequetur. Quae sententia habet aequitatem.

§. 6. Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei judicandae. §. 7. Hoc quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit: nec enim aequum est, dolum suum quemquam releuare. Quod et in caeteris, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur, accipiendum est. Si tamen non dolo, sed culpa sua, facere posse desiit, dicendum est, condemnari eum non debere.

§. 8. In heredem quoque socii pro socio actio competit, quamuis heres socius non sit: † licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. Et circa societates vectigalium, caeterorumque idem obseruamus, vt heres socius non sit, nisi fuerit adscitus: verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat: simili modo et damnum adgnoscat, quod contingit, siue adhuc viuo socio vectigalis, siue postea; quod non similiter in voluntaria societate obseruatur.

§. 9. Si seruo communi legatum sine libertate vnus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. An tamen pro socio judicium communicari debeat cum herede socii, quaeritur? Et ait JVLIANVS, SEXTVM POMPONIVM, referre SABINVM respondentem, non communicari: et posse hanc sententiam defendi, JVLIANVS ait. Non enim propter communionem hoc acquisitum est, sed ob suam partem: nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit.

§. 10. Societas soluitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. Ideoque siue homines, siue res, siue voluntas, siue actio interierit, distrahi videtur societas. † Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis diminutione, aut morte. Res vero, cum aut nullae relinquantur, aut conditionem mutauerint: neque [enim] ejus rei, quae consecrata publicatane sit. † Voluntate distrahitur societas, renunciatione.

64. CALLISTRATVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Itaque, cum separatim socii agere coeperint, et vnusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio jus societatis dissoluitur.

65. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Actione distrahitur, cum aut stipulatione, aut judicio mutata sit causa societatis. PROCVLVS enim ait, hoc ipso, quod judicium ideo dictatum est, vt societas distrahatur, renunciatam societatem: siue totorum bonorum, siue vnius rei societas coita sit.

§. 1. Item, bonis à creditoribus venditis vnius socii, distrahi societatem LABEO ait. §. 2. Si in rem certam emendam conducendamne coita sit societas, tunc etiam post alicujus mortem quidquid lucri detrimentiue factum sit, commune esse LABEO ait.

§. 3. Diximus, dissensu solui societatem. Hoc ita est, si omnes dissentiunt. Quid ergo, si vnus renunciet? CASSIVS scripsit, eum, qui renunciauerit societati, à se quidem liberare socios suos, se autem ab illis, non liberare. Quod vtique obseruandum est, si dolo malo renunciatio facta sit: veluti si, cum omnium bonorum societatem iniissemus, deinde cum obuenisset vni hereditas, propter hoc renunciauit: ideoque si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui renunciauit, pertinebit; commodum autem communicare cogetur actione pro socio. Quod si quid post renunciationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus admissus est in eo.

§. 4. Item, si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere, ideoque renunciaueris societati, vt solus emeres: teneberis, quanti interest mea. Sed si ideo renunciaueris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamuis ego emero: quia hic nulla fraus est. Eaque et JVLIANO placent.

§. 5. LABEO autem Posteriorum libris scripsit, si renunciauerit societati vnus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio judicio. PROCVLVS hoc ita verum esse, [si] societatis non intersit dirimi societatem: † Semper enim non id, quod priuatim interest vnius ex sociis, seruari solet, sed quod societati expedit. Haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coëunda societate conuenit.

§. 6

§. 6. Item, qui societatem in tempus coït, eam ante tempus renunciando, socium à se, non se à socio liberat. Itaque, si quid compendii postea factum erit, ejus partem non fert: at si dispendium, aeque praestabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate quadam facta sit. Quod si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo [malo] id fiat.

§. 7. † Renunciare societati etiam per alios possumus: et ideo dictum est, procuratorem quoque posse renunciare societati. † Sed vtrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, videamus? An vero per vtrumque recte renuncietur? Quod est verius, nisi [si] prohibuerit eum dominus specialiter renunciare.

§. 8. Item scriptum est, posse procuratori quoque meo socium meum renunciare: quod SERVIUS apud ALFENUM ita notat, esse in potestate domini, eum procuratori ejus renunciatum est, an velit ratam habere renunciationem. Igitur is, cujus procuratori renunciatum est, liberatus esse videbitur. An autem ipse quoque, [qui] renunciauit procuratori, liberetur, in potestate ejus erit; quemadmodum diximus in eo, qui socio renunciat.

§. 9. Morte vnius societas dissoluitur, etsi consensu omnium coita sit, plures vero supersint: nisi in coeunda societate aliter conuenerit. Nec heres socii succedit: sed quod ex re communi postea quaesitum est, item dolus et culpa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab herede, quam heredi praestandum est.

§. 10. Item, si alicujus rei societas sit, et finis negotio impositus, finitur societas. Quod si, integris omnibus manentibus, alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione vtemur, qua in mandato; vt, si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas; si nota, non valeat.

§. 11. Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad adrogatorem ne alioquin inuitus quis socius efficiatur, cui non vult *): ipse autem adrogatus socius permanet. Nam etsi filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit socius.

*) L. 52. §. 8. et 11. L. 59. pr. h. t.

§. 12. Publicatione quoque distrahi societatem diximus, quod videtur spectare ad vniuersorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur. Nam cum in ejus locum alius succedat pro mortuo habetur.

§. 13. Si post distractam societatem aliquis in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur: quia non est verum, pro socio, communiterue id gestum esse. Sed communi diuidundo judicio hujus quoque rei ratio habebitur: nam, etsi distracta esset societas, nihilominus diuisio rerum superest. §. 14. Si communis pecunia penes aliquem sociorum sit, et alicujus sociorum quid absit, cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes agere possunt. §. 15. Nonnunquam necessarium est, et manente societate agi pro socio *): veluti cum societas vectigalium causa coita est, propterque varios contractus neutri expediat recedere à societate, nec refertur in medium, quod ad alterum peruenerit.

*) L. 73. 74. h. t.

§. 16. Si vnus ex sociis maritus sit, et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet: quia apud eum esse deb[et,] qui onera sustinet. Quod si jam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua et solui debet.

66. CAJUS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Quod si eo tempore, quod diuiditur societas, in ea causa dos sit, vt certum sit, eam, vel partem ejus reddi non oportere, diuidere eam inter socios judex debet.

67. PAULUS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si vnus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum, pretium diuidi debet ita, vt ei caueatur, indemnem eum futurum. Quod si jam damnum passus est, hoc ei praestabitur. Sed si pretium communicatum sit sine cautione, et aliquid praestiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii soluendo sint, quod à quibusdam seruari non potest, à caeteris debeat ferre? Sed PROCULUS putat †, hoc ad caeterorum onus pertinere, quod ab aliquibus seruari non potest: rationeque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri, quam damni communio initur.

§. 1. Si vnus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant *), communem pecuniam foenerauerit, vsurasque perceperit, ita demum vsuras partiri debet, si societatis nomine foenerauerit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum peruenerit, vsuras ipsum retinere oportet.

*) arg. L. 3. pr. L. 74. h. t.

§. 2. Si quid vnus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, judicio societatis seruabit; et vsuras, si forte mutuatus sub vsuris dedit: sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod vsuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset.

§. 3. Non alias socius in id, quod facere potest, condemnatur, quam si confitetur se socium fuisse.

68. CAJUS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint.

§. 1. Illud quaeritur, vtrum is demum facere videtur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futurae actionis; an et qui occasione adquirendi non vtitur? Sed verius est, de eo sentire Proconsulem, qui erogat bona sua: idque ex Interdictis colligere possumus, in quibus ita est, quod dolo fecisti, vt desineres possidere.

69. ULPIANUS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Cum societas ad emendum coïretur, et conueniret, vt vnus reliquis nundinas, (id est, epulas) praestaret, eosque à negotio dimitteret, si eas eis non soluerit: et pro socio, et ex vendito, cum eo agendum est.

70. PAULUS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Nulla societatis in aeternum coitio est. *) L. 14. h. t.

71. *Idem lib.* 3. *Epitomarum* ALFENI *Digestorum.*

Duo societatem coierunt, vt Grammaticam docerent, et quod ex eo artificio quaestus fecissent, commune eorum esset: de ea re, quam voluerunt fieri, in pacto conuento societatis proscripserunt: deinde inter se his verbis stipulati sunt: haec, quae supra scripta sunt, ea ita dari, fieri, neque aduersus ea fieri: si ea ita data, facta non erunt, tum viginti millia dari? Quaesitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? Respondit, si quidem pacto conuento inter eos [de] societate facto ita stipulati essent, haec ita dari, fieri spondes? futurum fuisse, vt, si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur. Sed quoniam non ita essent stipulati, ea

ita

ita dari, fieri spondes? sed si ea ita facta non essent, decem dari? non videri sibi, rem in stipulationem peruenisse, sed duntaxat poenam: non enim vtriusque rei promissorem obligari, vt ea daret, faceret, et, si non fecisset, poenam sufferret. Et ideo societatis judicio agi posse.

§. 1. Duo colliberti societatem coïerunt lucri, quaestus, compendii: postea vnus ex his à patrono heres institutus est. alteri legatum datum est: neutrum horum in medium referre debere respondit.

72. CAJVS *lib.* 2. *Cottidianarum Rerum, [siue Aureorum.]*

Socius socio etiam culpae nomine tenetur, id est, desidiae, atque negligentiae. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit etenim, talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet; quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

73. VLPIANVS *lib.* 1. *Responsorum Maximino respondit.*

Si societatem vniuersarum fortunarum coïerint, id est, earum quoque rerum, quae postea cuique adquirentur, hereditatem cuiuis eorum delatam, in commune redigendam. † Idem *Maximinae* respondit: si societatem vniuersarum fortunarum ita coierint, vt quidquid erogaretur, vel quaereretur, communis lucri atque impendii esset, ea quoque, quae in honorem alterius liberorum erogata sunt, vtrinque imputanda.

74. PAVLVS *lib.* 62. *ad Edictum.*

Si quis societatem contraxerit, quod emit, ipsius fit, non commune: sed societatis judicio cogitur rem communicare.

75. CELSVS *lib.* 15. *Digestorum.*

Si coita fit societas ex his partibus quas Titius arbitratus fuerit; si Titius, antequam arbitraretur, decesserit, nihil agitur: nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam vt Titius arbitratus sit.

*) L. 43. de V. O. LL. 76. et 78. h. t. arg. L. 30. de oper. liber.

76. PROCVLVS *lib.* 5. *Epistolarum.*

Societatem mecum coisti, ea conditione, vt Nerua amicus communis partem societatis constitueret: Nerua constituit, vt tu ex triente socius esses, ego ex besse: Quaeris, vtrum ratum id jure societatis sit, an nihilominus ex aequis partibus socii simus? Existimo autem, melius te quaesiturum fuisse, vtrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum bonum constituere oportuisset. † Arbitrorum enim genera sunt duo: vnum ejusmodi, vt, siue aequum sit, siue iniquum, parere debeamus; quod obseruatur, cum ex compromisso ad arbitrium itum est: alterum ejusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cujus arbitratu fiat:

77. PAVLVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Veluti, cum lege locationis comprehensum est, vt opus arbitrio locatoris fiat.

78. PROCVLVS *lib.* 5. *Epistolarum.*

In proposita autem quaestione arbitrium viri boni existimo sequendum esse: eo magis, quod judicium pro socio bonae fidei est.

79. PAVLVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Vnde si NERVAE arbitrium ita prauum est, vt manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per judicium bonae fidei.

80. PROCVLVS *lib.* 5. *Epistolarum.*

Quid enim, si NERVA constituisset, vt alter ex millesima parte, alter ex duabus millesimis partibus socius esset? Illud potest conueniens esse viri boni arbitrio, vt non vtique ex aequis partibus socii simus: veluti, si alter plus operae *), industriae, gratiae, pecuniae in societatem collaturus erat. - *) L. 5. §. 1. L. 29. §. 1. h. t.

81. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Si socius pro filia dotem promisit, et prius, quam solueret, herede ea relicta decessit, quae postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est: Quaesitum est, an, si pro socio ageret, dotis quantitatem praecipere deberet, si forte conuenisset inter socios, vt de communi dos constitueretur? Dixi, pactum non esse iniquum: vtique si non de alterius tantum filia conuenit; nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit. Caeterum, si numeratam dotem pater, defuncta in matrimonio filia, recuperasset, reddi pecuniam societati debuisse; pactum ex aequitate sic nobis interpretantibus. Quod si, salua societate, diuortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem recuperari, scilicet, vt ea vel alii marito dari possit: nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem; nisi [si] nominatim ita conuenisset. Verum in proposito largiter esse videbatur, dos numerata esset, an vero promissa. Nam si filia datam dotem, postea quam patri heres extitit, jure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit, etsi alius heres extitisset: quod si accepto à marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

82. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Jure societatis per socium aere alieno socius non obligatur: nisi in communem arcam pecuniae versae sunt.

83. PAVLVS *lib.* 1. *Manualium.*

Illud quaerendum est, arbor, quae in confinio nata est: item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur, an, cum succisa arbor est, vel lapis exemptus, [ejus sit] cujus fundus: pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua ratione duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur à solo, propriamque substantiam in vnum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fit, quam massa? sed naturali conuenit rationi, et postea tantam partem vtrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam et in terra habebat.

84. LABEO *lib.* 6. *Posteriorum à* JAVOLENO *Epitomatorum.*

Quoties jussu alicujus vel cum filio ejus, vel cum extraneo societas coïtur: directo cum illius persona agi posse, cujus persona in contrahenda societate spectata sit.

REGVLAE JVRIS.

47. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Consilii non fraudulenti *nulla obligatio* est: caeterum *si dolus* et calliditas intercessit, de dolo actio competit.

§. 1. *Socii* mei socius, meus socius non est.

148. PAVLVS *lib.* 16. *Breuis Edicti.*

Cujus *effectus omnibus prodest*, ejus et partes ad omnes pertinent.

AD TIT. XXVII.

MANDATI, VEL CONTRA.

(Dig. 17. T. 1.)

1. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Obligatio mandati consensu contrahentium consistit.

§. 1. Ideo per nuncium quoque, vel per epistolam mandatum suscipi potest. §. 2. Item siue rogo, siue volo, siue mando, siue alio quocunque verbo scripserit, mandati actio est. §. 3. Item mandatum et in diem differri, et sub conditione contrahi potest.

§. 4. Mandatum, nisi gratuitum, nullum est: *) nam originem ex officio atque amicitia trahit. Contrarium ergo est officio merces: interueniente enim pecunia, res ad locationem et conductionem potius **) respicit.

*) L. 36. §. 1. h. t.

**) L. 22. de P. V. L. 5. §. 2. ibid.

2. CAJVS *lib.* 2. *Rerum Cottidianarum,* [*siue aureorum*].

Mandatum inter nos contrahitur, siue mea tantum gratia tibi mandem, siue aliena tantum, siue mea et aliena, siue mea et tua, siue tua et aliena. Quod si tua tantum gratia tibi mandem, superuacuum est mandatum, et ob id nulla ex eo obligatio nascitur.

§. 1. Mea tantum gratia interuenit mandatum, veluti, si tibi mandem, vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emeres, vel vt pro me fidejubeas.

§. 2. Aliena tantum, veluti, si tibi mandem, vt Titii negotia gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo fidejubeas.

§. 3. Mea, et aliena, veluti, si tibi mandem, vt mea, et Titii negotia gereres: vel vt mihi et Titio fundum emeres: vel vt pro me et Titio fidejubeas. §. 4. Tua, et mea, veluti, si mandem tibi, vt sub vsuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. §. 5. Tua, et aliena, veluti, si [tibi] mandem, vt Titio sub vsuris crederes. Quod si, vt sine vsuris crederes: aliena tantum gratia *) interuenit mandatum.

*) L. 21. §. f. L. 28. de N. G.

§. 6. Tua autem gratia interuenit mandatum, veluti, si mandem tibi, vt pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces, quam foeneres; vel ex diuerso, vt foeneres potius, quam in emptiones praediorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium est, quam mandatum: et ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, *) cui dabatur: quia liberum est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

*) L. 10. §. 7. non obst. L. 6. §. 5. h. t. add. L. 47. de R. J.

3. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Praeterea in causa mandati etiam illud vertitur, vt interim nec melior causa mandantis fieri possit, interdum melior, deterior vero nunquam.

§. 1. Et quidem si mandaui tibi, vt aliquam rem mihi emeres, nec de pretio quidquam statui, tuque emisti, vtrinque actio nascitur. §. 2. Quod si pretium statui, tuque pluris emisti, quidam negauerunt, te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses, id, quod excedit, remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit; illi vero, si velit, mecum esse.

4. CAJVS *lib.* 2. *Rerum Cottidianarum,* [*vel aureorum.*]

Sed PROCVLVS recte eum, vsque ad pretium statutum, acturum existimat: quae sententia sane benignior est.

5. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Diligenter itaque fines mandati custodiendi sunt: *) nam qui excessit, aliud quid facere videtur.

*) L. 22. §. 11. L. 33. L. 41. h. t.

§. 1. Et si susceptum non impleuerit, tenetur. §. 2. Itaque si mandauero tibi, vt domum Sejanam centum emeres, tuque Titianam emeris longe majoris pretii, centum tamen, aut etiam minoris: non videris implesse mandatum.

§. 3. Item si mandauero tibi, vt fundum meum centum venderes, tuque eum nonaginta vendideris, et petam fundum: non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandatu meo, praestes, et indemnem me per omnia conserues.

§. 4. Seruo quoque dominus si praeceperit, certa summa rem vendere, ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest: nec vlla exceptione summoueri, nisi indemnitas ei praestetur.

§. 5. Melior autem causa mandantis fieri potest, si, cum tibi mandassem, vt Stichum decem emeres, tu eum minoris *) emeris; vel tantidem, vt aliud quiequam seruo accederet: vtroque enim casu, aut non vltra pretium, aut intra pretium fecisti. *) Arg. L. 1. §. 4. de V. O.

6. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Si remunerandi gratia honor interuenit, erit mandati actio.

§. 1. Si cui fuerit mandatum, vt negotia administraret, hac actione erit conueniendus. Nec recte negotiorum gestorum eum eo agetur; nec enim ideo est obligatus, quod negotia gessit, verum ideirco, quod mandatum susceperit; denique tenetur, etsi non gessisset.

§. 2. Si passus sim, aliquem pro me fidejubere, vel alias interuenire, mandati teneor: *) et nisi pro inuito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. *) L. 18. L. 28. L. 53. h. t.

§. 3. Rei turpis nullum *) mandatum est: et ideo hac actione non agetur. §. 4. Si tibi mandauero, quod mea non intersit, veluti, vt pro Sejo interuenias, vel vt Titio credas: erit mihi tecum mandati actio [vt CELSVS lib. 7. Digestorum scribit], et ego tibi sum obligatus.

*) L. 22. §. 6. h. t. L. 26. sqq. L. 123. de V. O.

§. 5. Plane, si tibi mandauero, quod tua intersit, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit: aut si non esses facturus, nisi ego mandassem, [et] si mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

§. 6. Apud JVLIANVM lib. 13. Digestorum quaeritur: Si dominus jusserit, procuratorem suum certam pecuniam sumere, et foenerare periculo suo, ita vt certas vsuras domino penderet [duntaxat], si pluris foenerare potuisset, ipse lucraretur; in creditam pecuniam videtur [inquit] accepisse. Plane, si omninm negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri: quemadmodum solet mandati teneri [debitor], qui creditoris sui negotia gessit.

§. 7. Marius Paulus quidam fidejusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fidejussionem; et sub nomine alterius

rius ex euentu litis cauerat, sibi certam quantitatem dari: hic à CLAVDIO SATVRNINO Praetore majores fructus inferre jussus erat: [et] aduocationibus ei idem SATVRNINVS interdixerat. Videbatur autem mihi judicatum solui fidejussisse, et quasi redemptor litis extitisse, et velle à Daphnide mandati judicio consequi, quod erat condemnatus. Sed rectissime Diui FRATRES rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. MARCELLVS autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spospondit, vt, si quidem [hoc] actum est, vt suo periculo sponderet, nulla actione agat: sin vero non hoc actum est, vtilis ei potius actio competat. Quae sententia vtilitati rerum consentanea est.

7. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Salarium procuratori constitutum, si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, an laborem dominus remunerare voluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat: an euentum litium, majoris pecuniae praemio, contra bonos mores procurator redemerit?

8. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Si procuratorem dedero, nec instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? Et LABEO putat, mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi: vniuscujusque enim contractus initium spectandum, et causam.

§. 1. Sed et si per collusium procuratoris absolutus sit, aduersarius, mandati eum teneri: sed si soluendo non sit, tunc de dolo actionem aduersus eum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait.

§. 2. Sed et de lite, quam suscepit exsequendam, mandati eum teneri constat. §. 3. Si quis mandauerit alicui gerenda negotia ejus, qui ipse sibi mandauerat, habebit mandati actionem, quia et ipse tenetur: tenetur autem, quia agere potest. Quanquam enim vulgo dicatur, procuratorem ante litem contestatam facere procuratorem non posse, tamen mandati actio est: ad agendum enim duntaxat hoc facere non potest.

§. 4. Si tutores mandauerint contutori suo mancipium emendum pupillo, et ille non emerit, an sit mandati actio? Et vtrum tantum mandati, an vero et tutelae? Et JVLIANVS distinguit: referre enim [ait], cujus generis seruum tutores vni tutorum mandauerint, vt emeret; nam si superuacuum seruum, vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelae non teneri: si vero necessarium seruum, tunc et tutelae eum teneri, [non] solum, sed et caeteros: nam et si [non] mandassent, tenerentur tutelae, cur seruum pupillo necessarium non comparauerunt. Non sunt igitur excusati, quod contutori mandauerunt, quia emere debuerunt. Plane, habebunt nihilominus mandati actionem; quia mandato non est obtemperatum. Contra quoque JVLIANVS ait, tutorem, qui emit, mandati actionem habere aduersus contutores suos.

§. 5. Si liber homo, cum bona fide seruiret, mandauerit Titio, vt redimeretur, et nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonae fidei emptorem relinqui debuit; Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit; mox ingenuus pronunciatus est: habere eum mandati actionem, JVLIANVS ait, aduersus eum, cui se redimendum mandauit: sed hoc tantum inesse mandati judicio, vt sibi actiones mandet, *) quas habet aduersus eum, à quo comparauit. † Plane, si eam pecuniam dederit, quae erat ex peculio ad bonae fidei emptorem pertinente, nullae ei [inquit JVLIANVS] mandari actiones possunt: quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit. Quinimo [inquit] ex vendito manebit obligatus: sed et haec actio inutilis est, quia quantum fuerit consecutus, tantum empti judicio necesse habebit praestare.

*) §. f. h. L. L. 43. L. 45. pr. et §. 5. h. t. L. 49. §. f. de A. v. A. poss.

§. 6. Mandati actio tunc competit, cum coepit interesse ejus, *) qui mandauit: caeterum, si nihil interest, cessat mandati actio: et eatenus competit, quatenus interest: vtputa, mandaui tibi, vt fundum emeres: si intererat mea emi, teneberis; caeterum, si eundem hunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid, cessat mandati actio. † Mandaui, vt negotia gereres: si nihil deperierit, quamuis nemo gesserit, [nulla actio est:] aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum.

*) L. 5. §. 1. L. 6. §. 1. L. 27. §. 2. h. t. add. L. 13. §. vlt. de re judic.

§. 7. Si ignorantes fidejussores debitorem soluisse, vel etiam acceptilatione, siue pacto liberatum, ex substantia debitoris soluerunt, non tenebuntur mandati. §. 8. Quod et ad actionem fidejussoris pertinet. Et hoc ex rescripto Diuorum FRATRVM intelligere licet. Hujus verba haec sunt Catullo JVLIANO: Si hi, qui pro te fidejusserant, in majorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes et prudentes auxilium appellationis omiserunt: poteris, mandati agentibus his, aequitate judicis tueri te. Igitur, si ignorauerunt, excusata ignorantia est: si scierunt, incumbebat eis necessitas prouocandi. Caeterum dolo versati sunt, si non prouocauerunt. Quid tamen, si paupertas eis non permisit? Excusata est eorum inopia. Sed et si testato conuenerunt debitorem, vt, si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis constare.

§. 9. Dolo autem facere videtur, qui id, quod potest restituere, non restituit. §. 10. Proinde, si tibi mandaui, vt hominem emeres, tuque emisti, teneberis mihi, vt restituas. † Sed et si dolo emere neglexisti, [forte enim pecunia accepta alii cessisti; vt emeret] aut si lata culpa [forte si gratia ductus, passus es alium emere] teneberis. Sed et si seruus, quem emisti, fugit, si quidem dolo tuo, teneberis: si dolus non interuenit, nec culpa, non teneberis, nisi ad hoc, vt caueas, si in potestatem tuam peruenerit, te restituturum. † Sed et si restituas, et tradere debes, et si cautum est de euictione; vel potes desiderare, vt tibi caueatur: puto sufficere, si mihi hac actione cedas, vt procuratorem me in rem meam facias, nec amplius praestes, quam consecuturus sis.

9. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

De tuo etiam facto cauere debes.

10. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Idemque et in fundo, si fundum emit procurator: nihil enim amplius, quam bonam fidem praestare eum oportet, qui procurat.

§. 1. Sed et si de sanitate serui procuratori cautum est, aut caueri potest, aut de caeteris vitiis, idem erit dicendum: aut, si culpa caueri non curauerit, condemnabitur. §. 2. Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus *) consecutus est, hos quoque officio judicis praestare eum oportet.

*) L. 20. pr. h. t. L. 8. §. 9. eod.

§. 3. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora vtique vsuras mihi pendet *). Sed et si pecuniam meam foenori dedit, vsurasque consecutus est, consequenter dicemus, debere eum praestare, quantumcunque emolumentum sensit,

senſit, ſiue ei mandaui; ſiue non; quia bonae fidei hoc congruit, **) ne de alieno lucrum ſentiat. Quod ſi non exercuit pecuniam, ſed ad vſus ſuos conuertit, in vſuras conuenictur, quae legitimo modo in regionibus frequentantur. † Denique PAPINIANVS ait, etiam ſi vſuras exegerit procurator, et in vſus ſuos conuerterit vſuras eum praeſtare debere.

*) L. 13. §. 1. L. 32. §. 2. de Vſur.

**) L. 38. de N. G.

§. 4. Si quis Titio mandauerit, vt ab actoribus ſuis mutuam pecuniam acciperet, mandati cum non acturum, PAPINIANVS lib. 3. Reſponſorum ſcribit: quia de mutua pecunia cum habet obligatum: et ideo vſuras eum petere non poſſe, quaſi ex cauſa mandati, ſi in ſtipulationem deductae non ſunt.

§. 5. Idem PAPINIANVS libro eodem refert, fidejuſſori condemnato, qui ideo fidejuſſit, quia dominus procuratori mandauerat, vt pecuniam mutuam acciperet, vtilem actionem dandam, quaſi inſtitoriam; quia et hic quaſi praepoſuiſſe eum mutuae pecuniae accipiendae videatur.

§. 6. Si cui mandauero, vt à Titio ſtipuletur, potero cum eo, cui mandaui, agere mandati, vt eum accepto liberet, ſi hoc velim; vel ſi malim, in hoc agam, vt eum deleget mihi, vel [ſi] cui alii voluero. Et PAPINIANVS libro eodem ſcribit: ſi mater pro filia dotem dederit, eamque mandante filia vel illico ſtipulata ſit, vel etiam poſtea, mandati cam teneri, quamuis ipſa ſit, quae dotem dederit.

§. 7. Si quis ea, quae procurator ſuus et ſerui gerebant, ita demum rata eſſe mandauit, ſi interuentu Sempronii geſta eſſent, et male pecunia credita ſit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri. Et eſt verum, eum, qui non animo procuratoris interuenit, ſed affectionem amicalem promiſit in monendis procuratoribus, et actoribus, et in regendis conſilio, mandati non teneri: ſed ſi quid dolo fecerit, non mandati, ſed magis de dolo teneri.

§. 8. Si mandauero procuratori meo, vt Titio pecuniam meam credat ſine vſuris, isque non ſine vſuris crediderit, an etiam vſuras mihi reſtituere debeat, videamus? Et LABEO ſcribit, reſtituere cum oportere, etiamſi hoc mandauerim, vt gratuitam pecuniam daret: quamuis, ſi periculo ſuo crediſſet, ceſſaret [inquit LABEO] in vſuris actio mandati.

§. 9. Idem LABEO ait, et verum eſt, reputationes quoque hoc judicium admittere, et ſicuti fructus cogitur reſtituere is, qui procurat, ita ſumptum, *) quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: ſed et ſi ad vecturas ſuas, dum excurrit in praedia, ſumptum fecit, puto hos quoque ſumptus reputare eum oportere: niſi [ſi] ſalariarius fuit, **) et hoc conuenit, vt ſumptus de ſuo faceret ad haec itinera, [hoc eſt, de ſalario.]

*) L. 15. L. 20. h. t.

**) L. 12. §. 9. L. 27. §. 4. h. t.

§. 10. Idem ait, at ſi quid procurator citra mandatum in voluptatem fecit, permittendum ei auferre, quod ſine damno domini fiat: niſi rationem ſumptus iſtius dominus admittit.

§. 11. Fidejuſſores et mandatores, etſi ſine judicio ſoluerint, habent actionem mandati. §. 12. Generaliter IVLIANVS ait, ſi fidejuſſor ex ſua perſona omiſerit exceptionem, qua reus vti non potuit, ſi quidem minus honeſtam, habere eum mandati actionem: quod ſi eam, qua reus vti potuit, ſi ſciens id fecit, non habiturum mandati actionem: ſi modo habuit facultatem rei conueniendi, deſiderandique, vt ipſe ſuſciperet potius judicium vel ſuo, vel procuratorio nomine.

§. 13. Si fidejuſſori donationis cauſa acceptum factum ſit à creditore, puto, ſi fidejuſſorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem. Multo magis, ſi mortis cauſa accepto tuliſſet creditor, vel ſi eam liberationem legauit.

11. POMPONIVS *lib. 3. ex Plautio.*

Si ei, cui damnatus ex cauſa fidejuſſoria fueram, heres poſtea exſtitero, habebo mandati actionem.

12. VLPIANVS *lib. 31. ad Edictum.*

Si vero non remunerandi cauſa, ſed principaliter donando, fidejuſſori remiſit actionem, mandati cum non acturum.

§. 1. MARCELLVS autem fatetur, ſi quis donaturus fidejuſſori, pro eo ſoluerit creditori, habere fidejuſſorem mandati actionem.

§. 2. Plane, inquit, ſi filiusfamilas, vel ſeruus fuit fidejuſſor, et pro his ſoluero donaturus eis, mandati patrem, vel dominum non acturos: hoc ideo, quia non patri donatum voluit [qui ſolnit.] §. 3. Plane, ſi ſeruus fidejuſſor ſoluerit, dominum mandati acturum.

§. 4. Idem MARCELLVS ibidem ait: ſi filiusfamilias non juſſu patris fidejuſſerit, ceſſat mandati actio, ſi nihil ſit in peculio: quod ſi juſſu, vel ex peculio ſolutum eſt, multo magis habet pater mandati. §. 5. Si filiofamilias mandaui, vt pro me ſolueret, patrem, ſiue ipſe ſoluerit, ſiue filius ex peculio, mandati acturum NERATIVS ait. Quod habet rationem: nihil enim mea intereſt, quis ſoluat.

§. 6. Si filiofamilias mandauero, vt pro me ſolueret, et emancipatus ſoluat, verum eſt in factum actionem filio dandam: patrem autem, poſt emancipationem ſoluentem, negotiorum geſtorum actionem habere. §. 7. Contrario judicio experiuntur, qui mandatum ſuſceperunt *); vtputa, qui rerum, vel rei vnius procurationem ſuſceperunt.

*) L. 14. L. 58. pr. h. t.

§. 8. Inde PAPINIANVS quaerit, ſi patronus praedium, quod emerat, pro quo pretii beſſem exſoluerat, juſſerit liberto ſuo tradi, vt ille reſiduum pretii redderet, deinde, reddito pretio, vendenti fundum patrono libertus conſenſerit: trientis pretium an libertus poſſit repetere? Et ait, ſi mandatum ſuſcepit initio libertus, non donatum accepit, contrario judicio poſſe eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, ſupereſt: quod ſi donationem patronus in libertum contulit, videri et poſtea libertum patrono donaſſe.

§. 9. Si mihi mandaueris, vt rem tibi aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio recuperando: ſed et ſi tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio; aut ſi rem emptam nolis recipere. Simili modo, et ſi quid aliud mandaueris, et in id ſumptum fecero. Nec tantum id, quod impendi, verum vſuras quoque conſequar *). Vſuras autem non tantum ex mora eſſe admittendas: verum judicem aeſtimare debere, ſi exegit à debitore ſuo quis, et ſoluit, cum vberrimas vſuras conſequeretur **): (aequiſſimum enim erit rationem ejus rei haberi); aut ſi ipſe mutuatus grauibus vſuris, ſoluit. † Sed et ſi reum vſuris non releuauit, ipſi autem et vſurae abſunt; vel ſi minoribus releuauit, ipſe autem majoribus foenus accepit, vt fidem ſuam liberaret: non dubito, debere eum mandati judicio et vſuras conſequi. Et (vt eſt conſtitutum) totum hoc ex aequo et bono judex arbitrabitur.

*) L. 20. pr. L. 27. §. 4. h. t.

**) L. 10. §. 3. h. t. ibi. L. 38. de N. G.

§. 10.

§. 10. Dedi tibi pecuniam; vt creditori meo exsoluas; non fecisti: praestabis mihi vsuras. Quo casu et à me creditor pecuniam debitam cum vsuris recepturus sit. Et ita Imperator SEVERVS *Hadriano Demonstrati* rescripsit.

§. 11. Si adolescens luxuriosus mandet tibi, vt pro meretrice fidejubeas *), idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. † Sed et si vlterius directo mandauerit tibi, vt meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati; quasi aduersus bonam fidem mandatum sit.

*) L. 1. §. 10. de aedil. edict. L. 16. de manumiss. vind. v. L. pen. de incend.

§. 12. Cum quidam talem epistolam scripsisset amico suo: Rogo te, commendatum *) habeas Sextilium Crescentem amicum meum: non obligabitur mandati: quia commendandi magis hominis, quam mandandi causa scripta est.

*) L. 2. §. f. h. t. L. 47. pr. de R. J. L. 1. §. 14. depos. L. 20. in f. de his, qui not. infam. L. 19. pr. de aedil. edict. L. 11. §. 2. de legat. 3. L. 37. de dol. L. 65. pr. in f. de A. R. D.

§. 13. Si quis mandauerit filiofamilias credendam pecuniam, non contra Senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod jussu pater teneretur: erit licitum mandatum. † Hoc amplius dico, si cum dubitarem vtrum contra Senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipienti; intercesserit, qui diceret, non accipere contra Senatusconsultum, et periculo meo crede, dicat, bene credis: arbitror, locum esse mandato, et mandati eum teneri.

§. 14. Si post creditam pecuniam mandauero creditori credendam, nullum esse mandatum rectissime PAPINIANVS ait. Plane si, vt expectares, nec vrgeres debitorem ad solutionem, mandauero tibi, vt ei des interuallum, periculoque meo pecuniam fore dicam: verum puto omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. §. 15. Idem ait, si tutor mandet, suscipi vel probari nomen, quod fecerat, teneri cum mandati, scilicet quondam pupillo suo, vel curatori ejus.

§. 16. Si mandauero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutauero, an sit mandati actio vel mihi, vel heredi meo? Et ait MARCELLVS, cessare mandati actionem: quia extinctum est mandatum, finita voluntate. Quod si mandaueris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti, debitor liberabitur. §. 17. Idem MARCELLVS scribit: Si, vt post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit, heres ejus poterit mandati agere. Illum vero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, vt sua pecunia faceret monumentum: potuit enim agere etiam cum eo, qui mandauit, vt sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime, si jam quaedam ad faciendum parauit.

13. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Idem est et si mandaui tibi, vt post mortem meam heredibus meis emeres fundum.

14. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Heredem fidejussoris, si soluerit, habere mandati actionem, dubium non est. † Sed si vendiderit hereditatem, et emptor soluerit, an habeat mandati actionem, quaeritur? Et JVLIANVS lib. 13. scribit, ideirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur judicio ex empto, vt praestet actiones suas: idcircoque competere ex empto actionem, quia potest praestare.

§. 1. Si fidejussori duo heredes extiterint, et alter eorum à coherede emerit hereditatem, deinde omne, quod defunctus fidejusserat, stipulatori soluerit, habebit aut ex stipulatu, aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is mandati actionem habebit.

15. PAVLVS *lib.* 2. *ad Sabinum.*

Si mandassem tibi, vt fundum emeres, postea scripsissem, ne emeres, tu, antequam scias me vetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.

16. VLPIANVS *lib.* 31. *ad Edictum.*

Si quis [mihi] mandauerit, in meo aliquid facere, et fecero: Quaesitum est, an sit mandati actio? Et ait CELSVS lib. 7. Digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, vt in hortis ejus, quos Rauennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium, et hypocausta, et quaedam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret. Deducto igitur, quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eum mandati judicio persequi.

17. PAVLVS *lib.* 7. *ad Sabinum.*

Si mandauero tibi, vt à Titio decem exigeres, et, ante exacta ea, mandati tecum egero: si ante rem judicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

18. VLPIANVS *lib.* 40. *ad Sabinum.*

Qui patitur ab alio mandari, vt sibi credatur, mandare intelligitur.

19. *Idem lib.* 43. *ad Sabinum.*

Seruus meus si de semet emendo mandaret, vt redimatur, POMPONIVS eleganter tractat, annis, qui seruum redemerit, vltro conuenire possit venditorem, vt seruum recipiat: quoniam mandati actio vltro citroque est? Sed esse iniquissimum POMPONIVS ait, ex facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuum alienari volueram: nec magis in hunccasum debeo mandati teneri, quam vt eum tibi venderem.

20. PAVLVS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

Ex mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet: sicuti nec damnum pati debet, si exigere foeneratam pecuniam non potuit.

§. 1. Fidejussori negotiorum gestorum *) est actio, si pro absente fidejusserit: nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum.

*) L. 41. et 43. de N. G.

21. VLPIANVS *lib.* 47. *ad Sabinum.*

Cum, mandatu alieno, pro te fidejusserim, non possum aduersus te habere actionem mandati; quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spospondit: sed si non vtique vnius, sed vtriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam aduersus te; quemadmodum si duo mihi mandassent, vt tibi crederem, vtrumque haberem obligatum.

22. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si mandauero tibi, vt pro me in diem fidejubeas, tuque pure fidejusseris, et solueris; vtilius respondebitur, interim non esse tibi mandati actionem; sed cum dies venerit.

§. 1. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fidejusseris et ante diem solueris, an statim habeas mandati actionem? Et quidam putant, praesentem quidem esse mandati actionem, sed tanti minorem, quanti mea intersit, superuenienete die solutum fuisse, sed melius est dici, interim nec hujus summae mandati agi posse: quando nonnullum adhuc commodum meum sit, vt nec hoc ante diem soluam.

§. 2. Interdum euenit, vt meum negotium geram, et tamen vtilem habeam mandati actionem: veluti, cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat; aut cum rogatu fidejussoris cum reo experior. Nam quamuis debitum meum persequar, nihilominus et illius negotium gero: igitur, quod minus seruauero, consequar mandati actione.

§. 3. Si hi, quorum res veneunt, quas pignori dederunt, supposuerunt emptores, et eis emendas res mandent, mandatum intelligitur: licet, quantum ad meram rationem, mandatum non constitit; nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei tuae. §. 4. IVLIANVS scripsit, mandati obligationem consistere etiam in rem ejus, qui mandatum suscipit, ex eo maxime probari, quod si pluribus heredibus vendentibus vni mandauero, vt rem hereditariam emeret: etiam pro ea parte, qua heres sit, obligatur mandati actione, et obligat: et sane, si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse, praestare ei pretium, quanti vendere poterat: et contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quod heredi praecepisset, se ei empturum, aequissimum esse, mandati judicio praestari, quanti ejus interfuit, emptam rem habere. §. 5. Is, cujus bona publicata sunt, mandare alicui potest, vt ea emat *): et si emerit, vtilis erit mandati actio, si non praestet fidem. Quod ideo receptum est, quia publicatis bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum.

*) L. 15. de interd. et releg. L. 17. §. 1. de poen.

§. 6. Qui aedem sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat, nihil mandati judicio consequi potest, propter turpitudinem mandati. §. 7. Si tibi centum dedero, vt ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris, et mandati, et furti teneri te, PROCVLVS ait: aut si ita dederim, vt quae velles, dares, mandati tantummodo.

§. 8. Si mandauerim seruo tuo, vt quod tibi debeam, solueret meo nomine: NERATIVS scribit, quamuis mutuatus seruus pecuniam, rationibus tuis quasi à me receptam intulerit, tamen si nummos à creditore non ita acceperit, vt meo nomine daret, nec liberari me, nec te mandati meeum acturum: quod si sic mutuatus sit, vt pecuniam meo nomine daret, vtrumque contra esse. Nec referre, alius [quis], an idem ipse seruus nomine tuo, quod pro me soluebatur, acceperit: et hoc verius est, quoniam, † quoties suos nummos accepit creditor, non contingit liberatio debitori. §. 9. Fugitiuus meus, cum apud furem esset, pecuniam adquisiit, et ex ea seruos parauit, eosque Titius per traditionem à venditore accepit: MELA ait, mandati actione me consecuturum, vt restituat mihi Titius: quia seruus meus mandasse Titio videbatur, vt per traditionem acciperet; si modo rogatu serui hoc fecerit. Quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, vt mihi eos venditor traderet: venditoremque per condictionem à Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret.

§. 10. Si curator bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit: TREBATIVS, OFILIVS, LABEO responderunt: his, qui praesentes fuerunt, competere aduersus eum mandati actionem; his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse. Atquin, si praesentium mandatum exsecutus, id egit: negotiorum gestorum actio absentibus non est, nisi forte aduersus eos, qui mandauerunt curatori, tanquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint, in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandauerint. §. 11. Sicut autem liberum est, mandatum non suscipere: ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit. *) Renunciari autem ita potest, vt integrum jus mandatori reseruetur, vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi. Aut [si] redundet in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, vt aliquid mercaretur, mercatus non sit, neque renunciauerit, se non empturum, idque sua, non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum conuenit. Hoc amplius tenebitur, [sicuti MELA quoque scripsit] si eo tempore per fraudem renunciauerit, cum jam recte emere non posset.

*) L. 15. h. t. L. 27. §. 2. h. t.

23. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Sane, si valetudinis aduersae, vel capitalium inimicitiarum:

24. PAVLVS *lib.* 2. *Sententiarum.*

Seu ob inanes rei actiones:

25. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Seu [ob] aliam justam causam excusationes alleget: audiendus est.

26. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Inter causas omittendi mandati etiam mors mandatoris est: nam mandatum soluitur morte: si tamen per ignorantiam *) impletum est, competere actionem vtilitatis causa dicitur. IVLIANVS quoque scripsit, mandatoris morte solui mandatum: sed obligationem aliquando durare.

*) L. 33. de A. v. A. poss. L. 58. h. t. arg. L. 29. §. 4. eod.

§. 1. Si quis debitori suo mandauerit, vt Titio solueret, et debitor, mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit, liberari eum oportet. §. 2. Abesse intelligitur pecunia fidejussori, etiamsi debitor ab eo delegatus sit creditori: licet is soluendo non fuerit: quia † bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. *) *) L. 18. de fidejuss.

§. 3. Si is, qui fidejussori donare vult, creditorem ejus habeat debitorem suum, eumque liberauerit, continuo aget fidejussor mandati: quatenus nihil intersit, vtrum nummos soluerit creditori, an eum liberauerit. §. 4. Praeterea sciendum est, non plus fidejussorem consequi debere mandati judicio, quam [quod] soluerit. §. 5. Mandatu tuo fidejussi [in] decem, et procuratori creditoris solui: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si procurator non est, repetam ab eo. §. 6. Non omnia, quae impensurus non fuit, mandatori imputabit: veluti, quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quaedam erogauerit; nam haec magis casibus *), quam mandato imputari oportet.

*) v. L. 33. de R. J. non obst. L. 52. §. 4. pro Soc. L. 61. §. 5. de furt. v. L. 7. quemadm. test. aper.

§. 7. Sed cum seruus, quem mandatu meo emeras, furtum *) tibi fecisset, NERATIVS ait, mandati actione te consecuturum, vt seruus tibi noxae dedatur: si tamen sine culpa tua id acciderit. Quod si ego scissem talem esse seruum, nec praedixissem, vt possis praecauere: tunc, quanti tua interfit, tantum tibi praestari oportet. *) L. 61. §. 5. de furt.

§. 8. Faber mandatu amici sui emit seruum decem, et fabricam docuit: deinde vendidit eum viginti, quos mandati judicio coactus est soluere: mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est. MELA ait, non praestaturum id ei man-

mandatorem: nisi, posteaquam emisset, sine dolo malo ejus hoc vitium habere coeperit seruus. Sed si jussu mandatoris eum docuerit, contra fore: tunc enim et mercedem, et cibaria consecuturum: nisi [si], vt gratis doceret, rogatus sit.

27. CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis alicui scripserit, vt debitorem suum liberet, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum: mandati actione tenetur.

§. 1. Si seruum ea lege tibi tradidero, vt eum post mortem meam manumitteres, constitit obligatio. Potest autem et in mea quoque persona agendi causa interuenire: veluti si, poenitentia acta, seruum recuperare velim. §. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deserere promissum officium non debet: alioquin, quanti mandatoris intersit, damnabitur. Si vero intelligit, explere se id officium non posse, id ipsum, cum primum poterit, debet mandatori nunciare: vt is, si velit, alterius opera vtatur. Quod si, cum possit nunciare, cessauerit, quanti mandatoris intersit, tenebitur: si aliqua ex causa non poterit. §. 3. Morte quoque ejus, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum *): et ob id heres ejus, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem.

*) L. 57. h. t.

§. 4. Impendia, mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent: nec ad rem pertinet, quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere. §. 5. Si, mandatu meo, Titio credideris, et mecum mandati egeris: non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mihi praestiteris. Sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

28. VLPIANVS *lib. 14. ad Edictum.*

PAPINIANVS lib. 3. Quaestionum ait, mandatorem debitoris soluentem, ipso jure reum non liberare: propter mandatum enim suum soluit et suo nomine: ideoque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

29. *Idem lib. 7. Disputationum.*

Si fidejussor conuentus, cum ignoraret, non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fidejussionis, an mandati judicio persequi possit id, quod soluerit, quaeritur? Et si quidem sciens praetermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratae pecuniae, videtur dolo versari: † dissoluta enim negligentia prope dolum est. Vbi vero ignorauit, nihil est, quod ei imputetur. Pari ratione, et si aliqua exceptio debitori competebat, pacti forte conuenti, vel cujus alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebit, dici oportet, ei mandati actionem competere: potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fidejussorem suum, ne forte ignarus soluat indebitum.

§. 1. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fidejussor, inutiliter se obligatum, soluerit, an mandati actionem habeat? Et si quidem factum ignorauit, recipi ignorantia ejus potest, si vero jus, aliud dici debet. §. 2. Si, cum debitor soluisset, ignarus fidejussor soluerit, puto eum mandati habere actionem: Ignoscendum est enim ei, si non diuinauit debitorem soluisse: debitor enim, debuit notum facere fidejussori, jam se soluisse, ne forte creditor obrepat, et ignorantiam ejus circumueniat, et excutiat ei summam, in quam fidejussit.

§. 3. Hoc idem tractari et in fidejussore potest: si, cum soluisset, non certiorauit reum: sic deinde reus soluit, quod soluere eum non oportebat. Et credo, si, cum posset, [eum] certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejussorem repelli: † dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciauerit debitori, cedere autem reus indebiti actione fidejussori debet, ne duplum creditor consequatur.

§. 4. Quaedam tamen etsi sciens omittat fidejussor, caret fraude: vtputa, si exceptionem procuratoriam omisit: siue sciens, siue ignarus: de bona fide enim agitur. † Cui non congruit de apicibus juris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, necne.

§. 5. In omnibus autem visionibus, quae propositae sint, vbi creditor vel non numeratam pecuniam [accipit], vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc enim propter auctoritatem rei judicatae, repetitio quidem cessat, ipse autem stellionatus crimine propter suam calliditatem plectetur. §. 6. Fidejussor, si solus tempore liberatus, tamen soluerit creditori, recte mandati habebit actionem aduersus reum: quamquam enim jam liberatus soluit, tamen fidem impleuit, et debitorem liberauit. Si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem, aequissimum est, mandati judicio eum, quod soluit, recuperare. Et ita JVLIANO videtur.

30. JVLIANVS *lib. 13. Digestorum.*

Si hominem tibi dedero, vt eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? Respondi: Si procurator justam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solum acceperam, vt manumitterem: veluti, si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitae prioris domini struxisse: tenebor, nisi denunciationi procuratoris paruero. Si vero nulla justa causa procuratori fuit denunciandi, ne seruus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

31. *Idem lib. 14. Digestorum.*

Si negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debebit: Nam † qui alterius negotia administranda suscipit, id praestare debet in sua persona, quod in aliorum.

32. *Idem lib. 3. ad Vrsejum Ferocem.*

Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam cantum mihi fuisset, damnum praestari, et hoc mandatum intercessisset: fore mandati actionem existimo. Si quis autem mandauerit alicui, ne legatum à se repellat, longe ei dissimile esse: nam † legatum acquisitum nunquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. † In summa, quicunque contractus tales sunt, vt [quicunque] eorum nomine fidejussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto: neque enim multum referre, praesens quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet. Praeterea vulgo animaduertere licet, mandatu creditorum hereditates suspectas adiri, quos mandati judicio teneri procul dubio est.

33. *Idem lib. 4. ex Minicio.*

Rogatus, vt fidejuberet, si in minorem summam se obligauit, recte tenetur. Si in majorem, [JVLIANVS] verius putat, quod à plerisque responsum est, eum, qui majorem summam, quam rogatus erat, fidejussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam vsque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem ejus spectasse videtur, qui rogauit.

34. AFRICANVS *lib.* 8. ***Quaestionum.***

Qui negotia Lucij Titii procurabat, is, cum à debitoribus ejus pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum vsuris semissibus. Quaesitum est, an ex ea causa, credita pecunia peti possit? Et an vsurae peti possint? Respondit, non esse creditam: alioquin dicendum, ex omni contractu, nuda pactione, pecuniam creditam fieri posse. † Nec huic simile esse, quod si pecuniam apud te depositam conuenerit, vt creditam habeas, credita fiat: quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt. Item quod, si à debitore meo jussero te accipere pecuniam, credita fiat: id enim benigne receptum est. His argumentum esse, eum, qui, cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum, vendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: et tamen pecuniam ex argento redactam, periculo ejus fore, qui accepisset argentum. [Et] in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem, vt, quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen vsuras, de quibus conuenerit, praestare debeat.

§. 1. Cum heres ex parte esses: mandaui tibi, vt praedium hereditarium mihi emeres certo pretio; emisti: pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, vtrumne ex empto, an mandati, agi oporteat. Neque enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub conditione contractam emptionem. Quod quidem maxime quaeri pertinere ait, vt si forte prius, quam emptio fieret, decessérim, et tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus? Et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis? Nam si quidem sub conditione emptio facta videtur, potest agi, quemadmodum si quaeuis alia conditio post mortem extitisset: sin vero perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem, morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato, nullam tibi actionem cum herede meo fore: sed et si mandati agendum esset, eadem praestanda, quae praestarentur, si ex empto ageretur.

35. NERATIVS *lib.* 5. ***Membranarum.***

Si fundum, qui ex parte tuus est, mandaui tibi, vt emeres mihi: verum est, mandatum posse ita consistere, vt mihi, caeteris partibus redemptis, etiam tuam partem praestare debeas. Sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim, quanticunque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coarctabitur, vt non abundet mandati quantitatem, in quam tibi emendum totum mandaui. Sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandauerim, tuque ex diuersis pretiis partes caeterorum redemeris, et tuam partem, viri boni arbitratu *) aestimato pretio, dari oportet: *) *L. 46. L. 60. §. f. h. t.*

36. JAVOLENVS *lib. 7. ex* CASSIO.

Ita vt omnes summas majores et minores coaceruet, et ita portionem ei, qui mandatum suscepit, praestet. Quod et plerique probant.

§. 1. Simili modo et in illa specie, vbi certo pretio tibi emere mandaui, et aliarum partium nomine commode negotium gessisti, et vilius emeris, pro tua parte tantum tibi praestatur, quanti interest tua: dummodo intra id pretium, quod mandato continetur. Quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abjicere vel necessitate rei familiaris, vel alia causa cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. Sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes: cum mandatum gratuitum esse debet. Neque enim tibi concedendum est, propter hoc venditionem impedire, quod animosiorem ejus rei emptorem esse, quam tibi mandatum est, cognoueris.

§. 2. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum [tibi] mandassem, sed ita, vt non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris: siue habueris in eo fundo partem, siue non. Et eueniet, vt is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat: et nisi totum emerit, ingratus eas retineat. Propius est, vt eum hujusmodi incommodis mandatum suscipi possit, praestarique officium et in partibus emendis, perinde atque in toto, debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit.

§. 3. Quod si mandassem tibi, vt fundum mihi emeres, non addito eo, vt non aliter mandato tenear, quam si totum emeres, et tu partem, vel quasdam partes ejus emeris: tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

37. AFRICANVS *lib.* 8. ***Quaestionum.***

Hominem certum pro te dari fidejussi, et solui: cum mandati agatur, aestimatio ejus ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet: et ideo, etiam si mortuus fuerit, nihilominus vtilis ea actio est. † Aliter in stipulatione seruatur. Nam tunc id tempus spectatur, quo agitur: nisi forte, aut per promissorem steterit, quo minus suo die solueret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

38. MARCELLVS *libro singulari Responsorum.*

Lucius Titius Publio Maeuio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filii obligare: postea Maeuio defuncto, relicta pupilla, tutores ejus judicem aduersus Titium acceperunt, et Titius de mutuis petitionibus: [Quaero, an domus pars, quam Titius] obligandam filio suo accommodauit, arbitratu judicis liberari debeat? MARCELLVS respondit, an, et quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore, quo res, de qua quaereretur, obligata fuisset, judicem aestimaturum: est enim earum specierum judicialis quaestio, per quam res expediatur.

§. 1. Non absimilis illa, quae frequentissime agitari solet: Fidejussor an, et prius, quam soluat, agere possit, vt liberetur? Nec tamen semper exspectandum est, vt soluat, aut judicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit, aut certe bona sua dissipabit: praesertim si domi pecuniam fidejussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

39. NERATIVS *lib.* 7. ***Membranarum.***

Et ARISTONI et CELSO patri placuit, posse rem hac conditione deponi, mandatumque suscipi, vt res periculo ejus sit, qui depositum vel mandatum suscepit. Quod et mihi verum esse videtur.

40. PAVLVS *lib.* 9. ***ad Edictum.***

Si pro te praesente et vetante fidejusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est. Sed quidam vtilem putant dari [oportere:] quibus non consentio. Secundum quod et POMPONIO videtur.

41. CAJVS *lib.* 3. ***ad Edictum Prouinciale.***

Potest et ab vna duntaxat parte mandati judicium dari: nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati judicium non competit: at ei, qui mandauerit, aduersus eum competit.

42. VL-

41. VLPIANVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Si mandauero tibi, vt excuteres vires hereditatis, et tu, quasi minor sis, eam à me emeris, mandati mihi teneberis. Tantundem et si tibi mandaui, vt vires excuteres ejus, cui eram crediturus, et renunciaueris, eum idoneum esse.

43. *Idem lib.* 23. *ad Edictum.*

Qui mandatum suscepit, vt pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conueniendus est, vt cum dilatione temporis actionibus cedat.

44. *Idem lib.* 62. *ad Edictum.*

Dolus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis non exegerit, quod exigere, soluere.

45. PAVLVS *lib.* 5. *ad Plautium.*

Si mandatu meo fundum emeris, vtrum, cum dederis pretium, ageres mecum mandati, an et antequam des, necesse habeas res tuas vendere? Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, vt suscipiam obligationem, quae aduersus te venditori competit: nam et ego tecum agere possum, vt praestes mihi aduersus venditorem empti actiones.

§. 1. Sed si mandatu meo judicium suscepisti, manente judicio, sine justa causa non debes mecum agere, vt transferatur judicium in me: nondum enim perfecisti mandatum.

§. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam soluas, dicendum est, te agere posse, vt obligationem suscipiam: aut, si nolit creditor obligationem mutare, cauere tibi debeo, defensurum te.

§. 3. Si judicio te sisti promisero, nec exhibuero, et antequam praestem, mandati agere possum, vt me liberes, vel te si pro te reus promittendi factus sim.

§. 4. Sed si mandauero tibi, vt creditori meo soluas, tuque expromiseris, et ex ea causa damnatus sis, humanius est, et in hoc casu mandati actionem tibi competere.

§. 5. Quoties [autem] ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi tenebitur reus: et est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti, cogimur eam praestare judicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, vt liberemur.

§. 6. Si fidejussor multiplicauerit summam, in quam fidejussit, sumptibus ex justa ratione factis, totam eam praestabit is, pro quo fidejussit.

§. 7. Quod mihi debebas, à debitore stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo seruare potero, NERVA, ATILICINVS ajunt: quamuis id mandatum ad tuam rem pertineat. Et merito: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat, si nomen ejus creditor secutus [est]; non cum periculo debitoris ab eo stipulatur.

§. 8. Idem juris est, si mandatu fidejussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

46. *Idem lib.* 74. *ad Edictum.*

Si quis pro eo spopondit, qui ita promisit, si Stichum non dederis, centum millia dabis? et Stichum redemerit vilius, et soluerit, ne centum millium stipulatio committatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est, vt, † quoties certum mandatum sit, recedi à forma non debeat: at quoties incertum vel plurium causarum, tunc licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati, quam quae ipsi mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

47. POMPONIVS *lib.* 3. *ex Plautio.*

IVLIANVS ait, si fidejussori vxor doti promiserit, quod ei ex causa fidejussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse: quia intelligitur abesse ei pecunia; eo quod onera matrimonii sustineret.

§. 1. Si is, qui pro te hominem dare fidejussit, alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: et ideo mandati actionem tecum non habet. Sed si stipulator eum hominem vsuceperit, dicendum esse JVLIANVS ait, liberationem contingere: eo ergo casu mandati actio post vsucapionem demum tecum erit.

48. CELSVS *lib.* 7. *Digestorum.*

QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA ait: si quis sub vsuris creditam pecuniam fidejussisset, et reus in judicio conuentus, cum recusare vellet, sub vsuris creditam esse pecuniam, [et] fidejussor soluendo vsuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam à reo non petiturum: sed si reus fidejussori denunciasset, vt recusaret, sub vsuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare voluisset, quod ita soluerit, à reo petiturum. Hoc bene censuit SCAEVOLA † parum enim fideliter facit fidejussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo jure vti: caeterum in posteriore casu non oportet esse noxiae fidejussori, si ipse pepercisset pudori suo.

§. 1. Cum mando tibi, vt credendo pecuniam, negotium mihi geras, mihique id nomen praestes, [meum in eo] periculum, meum emolumentum sit: puto mandatum posse consistere.

§. 2. Caeterum, vt tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est, vt cujuis credas, tu recipias vsuras, periculum duntaxat ad me pertineat, jam extra mandati formam est: quemadmodum si mandem, vt mihi quemuis fundum emas.

49. MARCELLVS *lib.* 6. *Digestorum.*

Seruum Titii emi ab alio bona fide, et possideo: mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse: vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset: de jure euictionis, et mandato, quaesitum est. Et puto, Titium, quamuis quasi procurator vendidisset, obstrictum emptori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam; et idcirco mandati agere posse, si quid ejus interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. † Contra, mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summouetur, et aduersus venditionem testatoris sui habet ex empto, jure hereditario, actionem.

50. CELSVS *lib.* 38. *Digestorum.*

Si is, qui negotia fidejussoris gerebat, ita soluit stipulatori, vt reum, fidejussoremque liberaret, idque vtiliter fecit: negotiorum gestorum actione fidejussorem habet obligatum. Nec refert, ratum habuit, necne fidejussor, etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

§. 1. Siue, cum frumentum deberetur, fidejussor Africum dedit; siue quid ex necessitate soluendi plus impendit, quam est pretium solutae rei; siue Stichum soluit, isque decessit, aut debilitate flagitione ad nullum pretium sui redactus est: id mandati judicio consequeretur.

51. JAVOLENVS *lib.* 9. *ex* CASSIO.

Fidejussor, quamuis per errorem ante diem pecuniam soluerit, petere tamen ab eo non potest: ac ne mandati quidem actionem, antequam dies soluendi veniat, cum reo habebit.

52. *Idem lib.* 1. *Epistolarum.*

Fidejussorem, si sine adjectione bonitatis tritici pro altero triticum spospondit, quodlibet triticum dando [reum] liberare posse existimo: à reo autem non aliud triticum repetere poterit,

quam quo pessimo tritico liberare se à stipulatore licuit. Itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fidejussori dare, et fidejussor id, quod dederit [id est, melius triticum] condicet, exceptione eum doli mali summoueri existimo.

53. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Qui fide alterius pro alio fidejussit praesente, et non recusante, vtrosque obligatos habet jure mandati. Quod si pro inuito vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fidejussit, cum solum conuenire potest, qui mandauit: non etiam reum promittendi. Nec me mouet, quod pecunia fidejussoris reus liberetur: id enim contingit, et si meo mandatu pro alio soluas.

54. *Idem lib.* 27. *Quaestionum.*

Cum seruus extero se mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, vt seruus manumitteretur, nec manumiserit, et pretium consequetur dominus vt venditor, et affectus ratione, mandati agetur: finge filium naturalem, vel fratrem esse. † Placuit enim prudentioribus, affectus rationem in bonae fidei judiciis habendam. Quod si de suis nummis emptor pretium dederit [neque enim aliter judicio venditi liberari potest], quaeri solet, an vtiliter de peculio agere possit? Et verius, et vtilius videtur, Praetorem de hujusmodi contractibus seruorum non cogitasse, quo se ipsi mala ratione dominis auferunt.

§. 1. Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat: vt tamen actiones praestentur, quas habet emptor aduersus venditorem: finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

55. *Idem lib.* 1. *Responsorum.*

Procurator, qui non res inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, judicio mandati, non furti tenetur.

56. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Qui mutuam pecuniam dari mandauit, omisso reo promittendi, et pignoribus non distractis, eligi potest. Quod vti liceat, si literis exprimatur, distractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit: etenim quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur, jus commune non laedunt *). *) L. 81. de R. J. supr. h. P. III. Sect. I. p. 57.

§. 1. Fidejussor, qui pecuniam in jure obtulit, et propter aetatem ejus, qui petebat, obsignauit, ac publice deposuit, confestim agere mandati potest.

§. 2. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque prouincia reuersus, mox Reipublicae causa profecturus, non acceptis rationibus mandatum instaurauerit: cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet.

§. 3. Salarium incertae pollicitationis neque extra ordinem recte petitur, neque judicio mandati, vt salarium tibi constituat.

§. 4. Sumptus bona fide necessario factos, *) etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, judicio mandati restitui necesse est.

*) Arg. *L.* 24. *L.* 25. §. 1. f. depos. *L.* 7. h. t. exc. in *L.* 1. §. 1. §. 10. §. 12. *L.* 4. de extraord. cognit.

57. *Idem lib.* 10. *Responsorum.*

Mandatum distrahendorum seruorum, defuncto, qui mandatum susceperit, intercidisse constitit: quoniam tamen heredes *) ejus errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi, **) quod defunctus suae curae fecerat, seruos vendiderant, eos ab emptoribus vsucaptos videri placuit; sed venaliciarium ex prouincia reuersum, Publiciana actione non vtiliter acturum, cum exceptio justi dominii causa cognita detur: † neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam heredum, adfici damno.

*) *L.* 8. in f. de jur. et fact. ignor.

**) Arg. *L.* 5. §. 5. *L.* 37. §. 1. de admin. tut. *L.* 13. de tutel. et rat. distr. *L.* 3. §. pen. de contrar. tut. act.

58. PAVLVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Si praecedente mandato Titium defenderas, quamuis mortuo eo, cum hoc ignorares: [ego] puto mandati actionem aduersus heredem Titii competere: quia † mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio soluitur. Quod si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras. [Et] quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio: ita potest dici, et heredem ejus eadem actione teneri.

§. 1. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit; deinde defuncto debitore, majore parte creditorum consentiente, à Praetore decretum est, vt portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator exstiterat: Quaero, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres debitoris? Respondi: Si praesens apud Praetorem ipse quoque consensisset, pactus videtur justa ex causa: eaque exceptio et fidejussori danda esset, et mandatori. Sed cum proponas eum absuisse, iniquum est auferri electionem, sicut pignus, aut priuilegium, qui potuit praesens id ipsum proclamare, nec desiderare decretum Praetoris: nec enim, si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori, vel fidejussori, quibus mandati judicio eandem partem praestaturus est. Plane, si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fidejussorem conuenire, dubitatum est? sed videbitur consentire decreto, conueniendo heredem.

59. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset, non donandi animo: mandati judicio eum ab herede Titii posse conueniri, vt actiones suas praestet. † Idem est, et si exacta est à Calpurnio pecunia.

§. 1. PAVLVS respondit, fidejussorem, qui rem pignoris jure obligatam à creditore emit, mandati judicio conuentum ab herede debitoris, ablato omni debito restituere cum fructibus cogendum; neque habendum similem extraneo emptori: cum † in omni contractu bonam fidem praestare debeat.

§. 2. PAVLVS respondit, die adjecto in mandato, intra quem praestaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus etiam post eum diem conueniri mandati judicio possit. §. 3. PAVLVS respondit, vnum ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato. Post condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa judicati singulos pro parte dimidia conueniri posse, et debere. §. 4. Creditor pignus vendidit: Quaero, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? et an intersit, creditoris jure vendiderit, an communi jure promiserit? PAVLVS respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si euictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem.

§. 5.

§. 5. Ille illi salutem. Mando tibi, vt Blaesio Seuero affini meo octoginta credas, sub pignore illo [et illo], in quam pecuniam, et quidquid vsurarum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blaesius Seuerus, praestaturum. Postea saepe conuentus mandator non respondit: Quaero, an morte debitoris liberatus sit? PAVLVS respondit, mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adjectum videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem quoad vixerit Blaesius Seuerus, praestaturum.

§. 6. PAVLVS respondit, non videri mandati conditioni paritum, cum in mandato adjectum sit, vt idonea cautio à debitore exigeretur, si neque fidejussor, neque pignora accepta sint.

60. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Creditor mandatorem conuenit, is condemnatus, prouocauit. Quaerendum est, an manente appellatione debitor à creditore conueniri potest? Respondi, posse.

§. 1. Ad eum, qui vxorem ducturus erat, literas fecit tales: Titius Sejo salutem. Semproniam pertinere ad animum meum cognouisti: ideoque, cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium: et quamuis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellae dotem sciam: tamen et ipse, quo magis conciliem animum tuum domui meae, fidem meam interponere non dubito. Quare scias, quodcunque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse jussisse, saluum te habiturum. Atque ita Titia, quae neque Titio mandauerat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Sejo promisit: Quaero, si heres Titii ex causa mandati praestiterit, an actione mandati heredem Titiae conuenire potest? Respondi, secundum ea, quae proponuntur, non posse. Item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum? Respondi, nec hoc nomine jure agere posse: palam enim facere Titium, non tam Titiae nomine, quam quod consultum vellet, mandasse. Item, si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoueatur? Respondi, nihil proponi, cur summouendus sit.

§. 2. Duobus quis mandauit negotiorum administrationem: Quaesitum est, an vnusquisque mandati judicio in solidum teneatur? Respondi, vnumquemque pro solido conueniri debere: dummodo ab vtroque non amplius debito exigatur.

§. 3. Si inter maritum, et socerum, id actum esset vel tacito intellectu, vt onus exhibendae vxoris ad maritum rediret, praestante patre dotis vsuras, nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum: quod si pater puellae exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere.

§. 4. Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita: *Σήιῳ τέκνῳ χαίρειν. Ἐγὼ μὲν κατὰ φύσιν εἶναι νομίζω, τὸ ὑπὲρ πατρὸς, καὶ τὸν τοῦ πατρὸς υἱὸν πραγματεύεσθαι, δίχα τοῦ τινὰ ἐπιτροπικὸν αἰτεῖν. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τοιούτου τινὸς, ἐπιτρέπω σοι περὶ πάντων ἡμῶν, ὡς θέλεις, πραγματεύεσθαι. Εἴ τι πωλεῖν θέλεις, εἴ τι ὑποτίθεσθαι, εἴ τι ἀγοράζειν, εἴ τι ὁτιοῦν πράττειν, ὡς κυρίῳ ὄντι τῶν ἡμῶν. Ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν ἀντιλέγοντός σοι πρὸς μηδεμίαν πρᾶξιν.* Id est, Sejo filio suo S. Ego quidem secundum naturam esse existimo pro patre, et patris filiis negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicujus talis erit: concedo tibi de omnibus meis, vt vis, negotiari; siue vendere vis, siue pacisci, siue emere, siue quodcunque operari, vt domino omnium meorum: me omnia firma esse à te facta existimante, et non contrarium dicente tibi ad vllam operationem. Quaesitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset, vel mandasset, an valeret? Respondi, eum, de quo quaereretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. † Item quaero, an cum Sejus magistratu functus, debitor extitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit, vel res ejus obligatae essent, propter verba epistolae suprascripta? Respondi, neque conueniri posse, neque res obligatas esse.

61. PAVLVS *lib. 2. ad Neratium.*

Quod filiofamilias, vt peteret, mandaui, emancipatus exegit: de peculio intra annum vtiliter agam. PAVLVS: Sed et cum filio agendum est.

62. SCAEVOLA *lib. 6. Digestorum.*

Cum controuersia esset de hereditate defunctae, inter scriptum heredem, et patruum Maeuium, et amitas, Maeuius, literis ad sorores suas factis, declarauit, commune futurum, quidquid ad eum ex euentu litis hereditariae peruenisset: neque stipulatio literas secuta est: Quaesitum est, cum transegerit idem Maeuius cum scripto herede, ita vt praedia, et aliae quaedam res ex ea transactione ad eum peruenirent, an ex literis suis possit à sororibus conueniri? Respondit, posse.

§. 1. Mandaui in haec verba: Lucius Titius Cajo suo salutem. Peto, et mando tibi, vt fidem dicas pro Publio Maeuio apud Sempronium. quaeque à Publio soluta tibi non fuerint, me repraesentaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio: quaero, si non fidejussisset, sed mandasset creditori, et alias egisset, quam [quod ei mandatum esset, an actione mandati teneretur? Respondit, [teneri].

REGVLAE IVRIS.

123. pr. VLPIANVS *lib. 14. ad Edictum.*

Nemo alieno nomine lege agere potest.

169. pr. PAVLVS *lib. 2. ad Plautium.*

Is ***damnum dat, qui jubet dare:*** ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit.

152. §. 1. VLPIANVS *lib. 69. ad Edictum.*

Dejicit, et qui ***mandat.*** §. 2. ***In maleficio ratihabitio mandato comparatur.***

257. pr. *Idem lib. 71. ad Edictum.*

Ad ea, ***quae non habent atrocitatem facinoris*** vel sceleris, ***ignoscitur seruis,*** si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, (veluti tutoribus et curatoribus) ***obtemperauerint.***

60. *Idem lib. 10. Disputationum.*

Semper, qui non ***prohibet*** pro se interuenire, ***mandare*** creditur. † Sed et si quis ***ratum habuerit***, quod gestum est: obstringitur mandati actione.

a) DE PROBATIONIBVS, ET *PRAESVMPTIONIBVS.*

(Dig. 22. T. 3.)

1. PAPINIANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Quoties quaereretur, genus vel gentem quis haberet, necne? eum probare oportet.

2. PAVLVS *lib. 69 ad Edictum.*

Ei incumbit probatio, qui dicit; non qui negat. *)

*) L. 5 h. t. L. 18. §. 5. eod.

3. PA-

3. PAPINIANVS *lib. 9. Responsorum.*

Cum tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento, pro eadem parte, vel postea pro majore heres scribitur: probatio mutatae voluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur. Cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

4. PAVLVS *lib. 6. Responsorum* [*respondit.*]

Emptorem probare debere, eum seruum, de quo quaeritur, antequam emeret, fugisse.

5. *Idem lib. 9. Responsorum.*

Ab ea parte, quae dicit, aduersarium suum [ab] aliquo jure prohibitum esse, specialiter Lege, vel Constitutione, id probari oportere. *) *) L. 34. de LL.

§. 1. Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam, probationem ipsum praestare debere.

6. SCAEVOLA *lib. 2. Responsorum.*

Patronum manifeste docere debere, libertum in fraudem suam aliquid dedisse, vt partem ejus, quod in fraudem datum esset, posset auocare.

*) L. 3. §. 4. de susp. tut. L. 45. de H. P.

7. PAVLVS *lib. 2. Sententiarum.*

Cum probatio prioris fugae deficit, serui quaestioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino, aut in dominum videtur.

8. *Idem lib. 18. ad Plautium.*

Si filius in potestate patris [se] esse neget, Praetor cognoscit, vt prior doceat filius: quia et pro pietate *), quam patri debet [praestare,] hoc statuendum est; et quia se liberum esse quodammodo contendit. Ideo enim et qui ad libertatem proclamat, prior docere jubetur.

*) L. 9. L. 14. L. 18. §. 1. pr. h. t. L. 2. §. 1. de pact. L. 18. de adim. et transf. legat.

9. CELSVS *lib. 1. Digestorum.*

Si pactum factum sit, in quo heredis mentio non fiat, quaeritur, an id actum sit, vt ipsius duntaxat persona eo statueretur. Sed quamuis verum est, quod, qui excipit, probare debeat, *) quod excipitur: attamen de ipso duntaxat, ac non de herede ejus quoque conuenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tam heredibus nostris, quam nobismetipsis cauemus.

*) L. 12. L. 18. §. 1. L. 19. pr. L. 21. L. 25. h. t.

10. MARCELLVS *lib. 3. Digestorum.*

Census et monumenta publica potiora testibus esse, Senatus censuit.

11. CELSVS *lib. 11. Digestorum.*

Non est necesse pupillo probare, fidejussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit prouidere, vt pupillo caueretur.

12. *Idem lib. 17. Digestorum.*

Quingenta testamento tibi legata sunt; idem scriptum est in codicillis postea scriptis: Refert, duplicare legatum voluerit, an repetere: et oblitus, se in testamento legasse, id fecerit. Ab vtro ergo probatio ejus rei exigenda est? Prima fronte aequius videtur, vt petitor probet, quod intendit: sed interdum probationes quaedam à reo *) exiguntur. Nam si creditum petam, ille respondeat solutam esse pecuniam, ipse hoc probare cogendus est. Et hic igitur, cum petitor duas scripturas ostendit, heres posteriorem inanem esse: ipse heres id adprobare judici debet.

*) Limit. in L. 10. §. 3. de edend. L. 31. de jurejur.

13. *Idem lib. 30. Digestorum.*

Cum de aetate hominis quaereretur, CAESAR noster in haec verba rescripsit: Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicujus quaereretur, et diuersae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet: sed causa cognita veritatem excuti oportet; et ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilius videtur.

14. VLPIANVS *lib. 2. de Officio Consulis.*

Circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur? Et, si quidem in possessione libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque, se ingenuum esse: sin vero in possessione ingenuitatis sit, et libertinus esse dicatur [scilicet ejus, qui ei controuersiam mouet], hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum. Quid enim interest, seruum suum quis, an libertum contendat? † Si quis autem fiducia ingenuitatis suae vltro in se suscipiat probationes *) ad hoc, vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem, [hoc est, ingenuum se esse, vt pronuncietur] an obtemperare ei debeat, tractari potest? Et non abs re esse opinor, morem ei geri probandi se ingenuum, et sententiam secundum se dandam: cum nulla captio intercedat juris.

*) L. 24. de R. V. L. 128. pr. de R. J.

15. MODESTINVS *lib. 12. Responsorum.*

Quidam, quasi ex Seja susceptus [à] Cajo Sejo, cum Cajus fratres haberet, hereditatem Caji inuasit: et fratribus ejusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa soluit; cautionem accepit: qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quaerebant, an eum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum ab eis, quasi filio, agere? MODESTINVS respondit, cautione exsoluti fideicommissi statum ejus, qui probari potest à fratribus defuncti filius [mortui] non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum à fratribus probari debet.

16. TERENTIVS CLEMENS *lib. 3. ad Legem Juliam Papiam.*

Etiam matris professio filiorum recipitur: Sed et aui recipienda est.

17. CELSVS *lib. 6. Digestorum.*

Cum de Lege Falcidia quaeritur, heredis probatio est, locum habere Legem Falcidiam: quod dum probare non potest, merito condemnabitur.

18. VLPIANVS *lib. 6. Disputationum.*

Quoties operae quasi à liberto petuntur, probationes ab eo, qui se patronum dicit, exiguntur: et ideo JVLIANVS scripsit, licet in praejudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere; sed eum, qui se patronum esse contendit.

§. 1. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione, docere dolum admissum debet. §. 2. Interrogationis factae probationem actori imponi debere, id est, ei, qui in jure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse: vel, si tacuisse dicatur interrogatus, aeque tantundem erit dicendum, impositam probationem non ei, *) qui excepit, se non respondisse, sed actori.

*) L. 21. 22. 23. h. t. L. 1. de except.

19. *Idem*

19. *Idem lib. 7. Disputationum.*

In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere; ipsumque exceptionem, velut intentionem, implere: vt puta, si pacti conuenti exceptione vtatur, docere debet, pactum conuentum factum esse.

§. 1. Cum quis promisisset judicio se sisti: et Reipublicae causa absfuisse dicat, et ob id non stetisse, vel dolo malo aduersarii factum, quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem: probare enm id oportet.

§. 2. Sed et si procuratoria quis exceptione vtatur, eo quod non licuisset aduersario dare, vel fieri procuratorem: probare id oportet objicientem exceptionem.

§. 3. Idem erit dicendum, et si ea pecunia petatur, quae pensata dicitur. §. 4. Hoc amplius, si judicatae rei vel jurisjurandi conditio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, siue in alea gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

20. JVLIANVS *lib. 43. Digestorum.*

Si quis liberum hominem vi rapuerit, in vinculis habuerit, is indignissime commodum possessoris consequeretur: quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

21. MARCIANVS *lib. 6. Institutionum.*

Verius esse existimo, ipsum, qui agit id est, legatarium, probare oportere, scisse alienam rem, vel obligatam legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam: Quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

22. VLPIANVS *lib. 1. Responsorum.*

Eum, qui voluntatem mutatam dicit, probare hoc debere.

23. MARCIANVS *lib. singulari ad Formulam hypothecariam.*

Ante omnia probandum est, quod inter agentem et debitorem conuenit, vt pignori hypothecaeue sit; sed et si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo conuenit de pignore; aut cujus voluntate hypotheca data sit.

24. MODESTINVS *lib. 4. Regularum.*

Si chirographum cancellatum fuerit, licet praesumtione debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, *) quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor conuenitur.

*) L. 57. §. 1. de pact. L. 82. §. f. de furt. v. L. f. de his, quae in testam. delent.

25. PAVLVS *lib. 3. Quaestionum.*

Cum de indebito quaeritur, quis probare debet, non fuisse debitum? Res ita temperanda est: vt si quidem is, qui accepisse dicitur rem, vel pecuniam indebitam, hoc negauerit; et ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit: sine vlla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam accepit. Per etenim absurdum est, eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquam fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere: sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumptionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat. † Qui enim soluit, nunquam ita resupinus est, vt facile suas pecunias jactet, et indebitas effundat: et maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, et studiosus paterfamilias, cujus personam incredibile est in aliquo facile errasse: et ideo eum, qui dicit indebitas soluisse, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam justam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum: et nisi [hoc] ostenderit, nullam eum repetitionem habere.

§. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel pupillus, vel minor sit, vel mulier: vel forte vir quidem perfectae aetatis, sed miles, vel agricultor, et forensium rerum expers, vel alias simplicitate gaudens, et desidiae deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, bene eas accepisse, et debitas ei fuisse solutas; et si non ostenderit, eas redhibere.

§. 2. Sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat. Sin autem pro parte quaeritur, quod pars pecuniae solutae debita non est; vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum soluit, vel exceptione tutus errore ejus, pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persoluit, vel jam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens projecit pecuniam: secundum generalem regulam, quae eos, † qui opponendas esse exceptiones adfirmant, vel soluisse debita contendunt, haec ostendere exigit.

§. 3. In omnibus autem visionibus, quas praeposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei veritate jusjurandum inferre, prius ipso pro calumnia jurante, vt judex juramenti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare, jure referendae religionis ei seruando.

§. 4. Sed haec, vbi de solutione indebiti quaestio est. Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur, et indiscrete loquitur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas explanauit, pro quibus eandem conscripsit. Tunc enim stare eum oportet suae confessioni: *) nisi euidentissimis probationibus in scriptis **) habitis ostendere paratus sit, sese haec indebite promisisse.

*) L. 20. §. 1. de donat.

**) L. 26. §. f. depos. L. 20. §. 1. de testam. milit.

26. PAPINIANVS *lib. 20. Quaestionum.*

Procula magnae quantitatis fideicommissum à fratre sibi debitum, post mortem ejus in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diuerso autem allegaretur, nunquam id à fratre, quamdiu vixit, desideratum, cum variis ex causis saepe [in] rationem fratris pecunias ratio Proculae soluisset: Diuus COMMODVS, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

27. SCAEVOLA *lib. 33. Digestorum.*

Qui testamentum faciebat, ei qui vsque ad certum modum capere potuerat, legauit licitam quantitatem: deinde ita locutus est: Titio centum do, lego, quae mihi pertulit, quae ideo ei non caui, quod omnem fortunam et substantiam, si quam à matre susceperat, in sinu meo habui sine vlla cautione. Item, eidem Titio reddi et solui volo de substantia mea centum quinquaginta, quae ego ex reditibus praediorum ejus, quorum ipse fructum percepi et distraxi: item de Calendario, si qua à matre receperat Titius, in rem meam conuerti. Quaero, an Titius ea exigere potest? Respondit, si Titius suprascripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit, exigi: videtur enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis haec in testamento adjecisse.

28. LABEO *lib.* 7. *Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria extet, hoc ei quaerendum est: an aliquis meminerit, id opus factum esse? PAVLVS: Imo, cum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis extet, necne: non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die, aut quo Consule factum sit, sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit: et hoc ita, quod Graeci dicere solent, ἐν πλάτει. Non enim potest hoc memoria non teneri: intra annum [puta] factum: cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus Consulibus id viderit. Sed cum omnium haec est opinio, nec audisse, nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse, qui vidissent, aut audissent: et hoc infinite similiter sursum versum accidet: cum memoria operis facti non exstaret.

29. SCAEVOLA *lib.* 9. *Digestorum.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS Augusti *Claudio Apollinari* rescripserunt, in haec verba: Probationes, quae de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt: sed et epistolas, quae vxoribus missae allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam vicem instrumentorum *) obtinere decretum est

*) e. gr. L. 25. de stat. hom. L. 207. de R. J. L. 11. §. 9. ad L. Jul. de adult.

§. 1. Mulier grauida repudiata, filium enixa absente marito, [vt] spurium in actis professa est: Quaesitum est, an is in potestate patris sit, et, matre intestata mortua, jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio à matre irata facta? Respondit, veritati locum superfore.

30. *Idem lib.* 1 *Responsorum Festo respondit.*

Si ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri, neque [per] fideicommissi relicti sibi probationem, nec quod alimenta sunt, vt nutrici praestita.

31. * *Lib.* 2. *Maecrio Sabino.*

Commemorationem in chirographo pecuniarum, quae ex alia causa debere dicuntur, factam, vim obligationis non habere.

b) DE TESTIBVS.
(Dig. 22. T. 5.)

1. ARCADIVS, qui et CHARISIVS *libro singulari de Testibus.*

Testimoniorum vsus frequens ac necessarius est: et ab his praecipue exigendus, quorum fides non vacillat.

§. 1. Adhiberi quoque testes possunt, non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: et hi, quibus non interdicitur testimonium, nec vlla lege à dicendo testimonio excusantur.

§. 2. Quanquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus sit: tamen ex Constitutionibus Principum haec licentia ad sufficientem numerum testium coarctatur, vt judices moderentur, et eum solum numerum testium, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur; ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur. *) *) L. 3. §. f. h. t.

2. MODESTINVS *lib.* 8. *Regularum.*

In testimoniis autem dignitas, fides, mores, grauitas examinanda est: et ideo testes, qui aduersus fidem suam testationis vacillant, audiendi non sunt.

3. CALLISTRATVS *lib.* 4. *de Cognitionibus.*

Testium fides diligenter examinanda est. Ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis conditio cujusque: vtrum quis decurio, an plebejus sit: et an honestae, et inculpatae vitae, an vero notatus quis, et reprehensibilis; an locuples, vel egens sit, vt lucri causa quid facile admittat: vel an inimicus *) ei sit, aduersus quem testimonium fert; vel amicus **) [ei] sit, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam, à qua fertur, quod honesta sit: vel propter causam, quod neque lucri, neque gratiae, neque inimicitiae causa sit: admittendus est.

*) L. 3. §. f. de adimend. legat.

**) L. 1. §. 24. de quaest.

§. 1. Ideoque D. HADRIANVS *Viuio Varo*, Legato Prouinciae Ciliciae, rescripsit, eum, qui judicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolae haec sunt: Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus: qui, et cujus dignitatis, et cujus aestimationis sint: et qui simpliciter visi sint dicere, vtrum vnum eundemque meditatum sermonem attulerint; an ad ea, quae interrogaueras, ex tempore verisimilia responderint.

§. 2. Ejusdem quoque Principis extat rescriptum ad *Valerium Verum* de excutienda fide testium, in haec verba: Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest: sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis cujusque rei veritas deprehenditur. Alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias, veluti consentiens fama, confirmat rei, de qua quaeritur, fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim, non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris. *) *) L. 31. de jurejur.

§. 3. Idem Diuus HADRIANVS *Junio Rufino* Proconsuli Macedoniae rescripsit, testibus se, non testimoniis crediturum. Verba epistolae ad hanc partem pertinentia haec sunt: Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro, et quia [non] probabat, nec testes producebat, sed testimoniis vti volebat, quibus apud me locus non est, nam ipsos interrogare soleo: quem remisi ad prouinciae Praesidem, vt is de fide testium quaereret; et, nisi implesset quod intenderat, relegaretur.

§. 4. *Gabinio* quoque *Maximo* idem Princeps in haec verba rescripsit: Alia est auctoritas praesentium testium, alia testimoniorum, quae recitari solent. Tecum ergo delibera, vt, si retinere eos velis, des eis impendia.

§. 5. Lege Julia de vi cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo, parenteue ejus liberauerit: quiue impuberes erunt: quique judicio publico damnatus erit: qui eorum in integrum restitutus non erit: quiue in vinculis, custodiaue publica erit *): quiue ad bestias, vt depugnaret, se locauerit: quaeue palam quaestum faciet, feceritue: quiue, ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse judicatus, vel conuictus erit. Nam quidam propter reuerentiam personarum, quidam propter lubricum **) consilii sui, alii vero propter notam et infamiam vitae suae, admittendi non sunt ad testimonii fidem. *) L. 3. §. 5. de Carb. Edict.

**) L. 19. §. f. h. t. non obst. L. 1. de minor. L. 34. §. 2. de jurejur. L. 15. §. 1. de quaest. add. L. 1. §. 13. de O. et A. L. 9. de A. v. O. H. v. L. 23. de furt. L. 111. de R. J. arg. L. 18. h. t.

§. 6.

§. 6. Testes non temere euocandi sunt per longum iter: et multo minus milites auocandi sunt à signis vel muneribus, perhibendi testimonii causa: idque Diuus HADRIANVS rescripsit. Sed et Diui FRATRES rescripserunt: Quod ad testes euocandos pertinet, diligentiae judicantis est explorare, quae consuetudo in ea prouincia, in quam judicat, fuerit; nam si probabitur, saepe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosque euocatos, non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui judicat.

4. PAVLVS *lib. 2. ad Legem Juliam et Papiam.*

Lege Julia judiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, vt testimonium [litis] dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosue, qui priore gradu sint *): Item, ne liberto ipsius, liberorum ejus, parentum, viri, vxoris: item, patroni, patronae: et vt ne patroni, patronae aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere. *) L. 10. §. 18. de grad. et affinib.

5. CAJVS *lib. 4. ad Legem Juliam et Papiam.*

In legibus, quibus excipitur, ne gener, aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet: item soceri, sponsae patrem.

6. LICINNIVS RVFINVS *lib. 2. Regularum.*

Idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest, vt testes fiant. *) L. 25. §. 2. de aedil. edict. L. 89. de furt. L. 11. §. 1. de poen. limit. in L. 24. §. f. L. 25. de reb. auct. jud. poss.

7. MODESTINVS *lib. 3. Regularum.*

Serui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

8. SCAEVOLA *lib. 4. Regularum.*

Inuiti testimonium dicere non coguntur senes, valetudinarii, vel milites *), vel qui cum Magistratu Reipublicae causa absunt, vel quibus venire non licet.

*) L. 3. §. 6. h. t. L. 19. pr. eod.

9. PAVLVS *lib. 3. ad Sabinum.*

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est.

10. POMPONIVS *lib. 1. ad Sabinum.*

Nullus idoneus testis in re sua *) intelligitur.

*) L. 11. §. f. de interrog. in jur. L. 1. §. 11. quand. appell. L. 4. §. 2. et 4. de appell. L. 54. §. 1. de furt. L. 25. §. 11. de hered. petit.

11. *Idem lib. 33. ad Sabinum.*

Ad fidem rei gestae faciendam etiam non rogatus testis intelligitur.

12. VLPIANVS *lib. 37. ad Edictum.*

Vbi numerus testium non adjicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

13. PAPINIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Quaesitum scio, an in publicis judiciis calumniae damnati testimonium judicio publico perhibere possint? Sed neque Lege Remmia prohibentur. Et Julia Lex de vi, et repetundarum, et peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt. Verumtamen, quod legibus omissum est, non omittetur religione judicantium *): ad quorum officium pertinet, ejus quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere. *) L. 3. pr. §. 1. et 6. h. t.

14. *Idem lib. sing. de Adulteriis.*

Scio quidem tractatum esse, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus *)? Et sane juste testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo neque jure ciuili testamentum valere, ad quod hujusmodi testis processit; neque jure praetorio, quod jus ciuile subsequitur: vt neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

*) L. 18. h. t. L. 6. de diuort. L. 4. §. 7. de re milit. L. 2. §. 3. de his, qui not. infam. L. 5. de his, quibus vt indign.

15. PAVLVS *lib. 2. Sententiarum.*

Repetundarum damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. §. 1. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

16. *Idem lib. 5. Sententiarum.*

Qui falso vel varie testimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderunt, à judicibus competenter puniuntur.

17. VLPIANVS *lib. sing. Regularum.*

Pater, et filius, qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes vtrique in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

18. PAVLVS *lib. 2. de Adulteriis.*

Ex eo, quod prohibet Lex Julia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonii in judicio dicendi jus habere. *)

*) L. 20. §. 6. qui testam. fac.

19. VLPIANVS *lib. 8. de Offic. Proconf.*

Inuiti testimonium non dicunt publicani: item is, qui non detractandi testimonii causa aberit: item is, qui quid exercitui praebendum conduxerit. §. 1. Sed nec pupillis testimonium denunciari potest.

20. VENVLEJVS *lib. 2. de Judic. public.*

In testimonium accusator citare non debet eum, qui judicio publico reus erit, aut qui minor viginti annis erit.

21. ARCADIVS; qui et CHARISIVS, *libro singulari de Testibus.*

Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit. §. 1. Illud quoque incunctabile est, vt, si res exigat, non tantum priuati, sed etiam Magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. † Item Senatus censuit, Praetorem testimonium dare debere in judicio adulterii causa. §. 2. Si ea rei conditio sit, vbi harenarium testem, vel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testimonio ejus credendum non est. §. 3. Si testes omnes ejusdem honestatis et existimationis sint, et negotii qualitas ac judicis motus cum his concurrit, sequenda sunt omnia testimonia: si vero ex his quidam [eorum] aliud dixerint, licet impari numero, credendum est: sed quod naturae negotii conuenit, et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret: confirmabitque judex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, et quae rei aptiora, et vero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis adsistit.

22. VENVLEJVS *lib. 2. de Offic. Proconf.*

Curent Magistratus cujusque loci, testari *) volentibus et seipsos, et alios, testes vel signatores praebere; quo facilius negotia explicentur, et probatio rerum salua sit.

*) L. 122. §. 3. de V. O. L. 40. pr. de V. S.

23. *Idem lib. 1. de Judic. public.*

Produci testis is non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit.

24. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

Testes eos, quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit.

25. ARCADIVS [qui et CHARISIVS] *libro singulari de Testibus.*

Mandatis cauetur, vt Praesides attendant, ne patroni in causa, cui patrocinium praestiterunt, testimonium dicant: Quod et in executoribus negotiorum obseruandum est.

c) De FIDE INSTRVMENTORVM ET AMISSIONE EORVM.

(Dig. 22. T. 4.)

1. PAVLVS *lib. 2. Sententiarum.*

Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest *): et ideo tam testimonia, quam personae instrumentorum loco habentur.

*) L. 10. §. 2. de edend. L. 99. §. 1. de V. S.

2. *Idem lib. 5. Sententiarum.*

Quicunque à fisco conuenitur, non ex indice et exemplo alicujus scripturae, sed ex authentico conueniendus est: ita si contractus fides possit ostendi: caeterum calumniosam scripturam vim in judicio obtinere non conuenit.

3. *Idem lib. 3. Responsorum respondit.*

Repetita quidem die cautionem interponi non debuisse, sed falsi crimen, quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractum non videri: cum inter praesentes et conuenientes res actitata sit: magisque debitor, quam creditor deliquerit.

4. CAJVS *lib. sing. de Formula hypothecaria.*

In re hypothecae nomine obligata, ad rem non pertinet, quibus fit verbis: sicuti est [et] in his obligationibus, quae consensu contrahuntur. Et ideo [et] sine scriptura si conuenit, vt hypotheca fit, et probari poterit, res obligata erit, de qua conueniunt. Fiunt enim de his scripturae, vt, quod actum est, per eas facilius probari *) possit: et sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem; sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

*) L. 4. de pign. et hypoth.

5. CALLISTRATVS *lib. 2. Quaestionum.*

Si res gesta, sine literarum quoque consignatione, veritate factum suum praebeat, non ideo minus valebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit.

6. VLPIANVS *lib. 50. ad Edictum.*

Si de tabulis testamenti deponendis agatur, et dubitetur, cui eas deponi oportet: semper seniorem juniori, et amplioris honoris inferiori, et marem foeminae, et ingenuum libertino praeferemus.

De Verborvm Significatione.

56. pr. VLPIANVS *lib. 62. ad Edictum.*

Cognoscere instrumenta, est relegere, et recognoscere: *dispungere* est conferre accepta et data. §. 1. *)

*) vid. supr. h. P. L. I. T. III. p. 64.

Regvla Jvris.

94. VLPIANVS *lib. 2. Fideicommiss.*

Non solent, quae abundant, vitiare Scripturas.

AD TIT. XXVIII. ET XXIX. (*)

De NEGOTIIS GESTIS.

(Dig. 3. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Hoc Edictum necessarium est: quoniam magna vtilitas absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel poenae committendae actionem, vel injuria rem suam amittant.

2. CAJVS *lib. 3. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis: tamen quidquid vtiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipse se in re absentis alicui obligauerit, habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu vltro citroque nascitur actio, quae appellatur Negotiorum gestorum. Et sane, sicut aequum est, ipsum actus sui rationem reddere; et eo nomine condemnari, quidquid vel non, vt oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diuerso justum est, si vtiliter gessit, praestari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel absuturum est.

3. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Ait Praetor: si quis negotia alterius, siue quis negotia, quae cujusque, cum is moritur, fuerint, gesserit, judicium eo nomine dabo.

§. 1. Haec verba, si quis, sic sunt accipienda, siue quae: nam et mulieres negotiorum gestorum agere posse, et conueniri, non dubitatur. §. 2. Negotia, sic accipe: siue vnum, siue plura. §. 3. Alterius, inquit: et hoc ad vtrumque sexum refertur. §. 4. Pupillus sane, si negotia gesserit: post rescriptum Diui PII [etiam] conueniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo autem, compensationem ejus, quod gessit, patitur. §. 5. Et si furiosi negotia gesserim; competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi, vel furiosae aduersus eum, eamue, dandam actionem Labeo ait.

§. 6. Haec verba: siue quis negotia, quae cujusque, cum is moritur, fuerint, gesserit: significant illud tempus, quo quis post mortem alicujus negotia gessit: de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris jam defuncti, neque heredis, qui nondum adiit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, vtputa partus, et foetus, et fructus; vel si quid serui adquisierint: etsi [ex] his verbis non continentur, pro adjecto tamen debent accipi. §. 8. Haec autem actio, cum ex negotio gesto oriatur, et heredi et in heredem competit. *) Non obst. L. 46. de Obl. et Act.

§. 8. Si executor à Praetore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum actio. §. 9. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari. Nam, si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis obtuleris: aequissimum esse, dolum duntaxat te praestare. Quae sententia habet aequitatem.

§. 10. Hac actione tenetur non solum is, qui sponte, et nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis, et

ea

ea gessit: verum et is, qui aliqua necessitate vrgente vel necessitatis suspicione gessit.

§. 11. Apud MARCELLVM libro secundo Digestorum quaeritur, si, cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaueris, vt geram: an vtraque actione vti possim? Et ego puto, vtramque locum habere: quemadmodum ipse MARCELLVS scribit, si fidejussorem accepero negotia gesturus: nam et hic dicit, aduersus vtrumque esse actionem.

4. *Idem lib.* 45. *ad Sabinum.*

Sed videamus, an fidejussor hic habere aliquam actionem possit? et verum est, negotiorum gestorum eum agere posse: nisi donandi animo fidejussit.

5. *Idem lib.* 10. *ad Edictum.*

Item si, cum putaui à te mihi mandatum, negotia gessi: et hic nascitur negotiorum gestorum actio, [cessante mandati actione]. Idem est etiam, si pro te fidejussero, dum puto mihi à te mandatum esse.

§. 1. Sed et si, [cum] putaui Titii negotia esse, cum essent Sempronii, *) ea gessi: solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur. *) L. 6. §. 8. L. 45. §. f. h. t.

6. JVLIANVS *lib.* 3. *Digestorum scribit.*

Si pupilli tui negotia gessero, non mandatu tuo, sed ne tutelae judicio tenearis: negotiorum gestorum te habebo obligatum; sed et pupillum, modo si locupletior fuerit factus.

§. 1. Item, si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione, vt creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem; aduersus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen, si à procuratore tuo stipulatus sum? Potest dici, superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui.

§. 2. Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. §. 3. Sed et si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa: LABEO scripsit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse. Qui enim depraedandi causa accedit, suo lucro non meo commodo studet. Sed nihilominus, imo magis, et is tenebitur negotiorum gestorum actione. † Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem.

§. 4. Si quis ita simpliciter versatus est, vt suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit: nulla ex vtroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quod si et suum et meum, quasi meum, gesserit: in meum tenebitur. Nam et si cui mandauero, vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse LABEO ait, si et tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri.

§. 5. Si quis quasi seruus meus negotium meum gesserit, cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio. §. 6. Sed si ego tui filii negotia gessero, vel serui: videamus: an tecum negotiorum gestorum habeam actionem? et mihi videtur verum, quod LABEO distinguit, et POMPONIVS lib. 26. probat: vt, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui, vel serui, vel eorum contemplatione, aduersus patrem vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. † Idemque est et si sui juris esse eos putaui. Nam et si seruum non necessarium emero filio tuo, et tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione, eodem loco POMPONIVS scribit: hoc adjecto, quod putat, et si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominoue debetur, et in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.

§. 7. Sed hi hominis liberi, qui tibi bona fide seruiebat, negotia gessero: siquidem putans tuum esse seruum gessi, POMPONIVS scribit, earum rerum [peculiarium] causa, quae te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum actionem; earum vero rerum, quae ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso. Sed si liberum sciui: earum quidem rerum, quae eum sequuntur, habebo aduersus eum actionem: earum vero, quae te sequuntur aduersus te.

§. 8. Si Titii seruum putans, qui erat Sempronii, dedero pecuniam, ne occideretur: vt POMPONIVS ait, habebo negotiorum gestorum aduersus Sempronium actionem.

§. 9. Item quaeritur apud PEDIVM lib. 7. Si Titium quasi debitorem tuum, extra judicium admonuero, et is mihi soluerit, cum debitor non esset; tuque postea cognoueris, et ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis conuenire? Et ait, dubitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit. Sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium, et sicut ei, à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio, qui ratum habuit: ita et ipsi debebit, post ratihabitionem, aduersus me competere actio. Sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum.

§. 10. Idem ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, eum esset Sejus [heres], conuenero similiter, et exegero; mox tu ratum habueris, esse mihi aduersus te, et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. Atquin alienum negotium gestum est. Sed ratihabitio hoc conciliat: quae res efficit, vt tuum negotium gestum videatur, et à te hereditas peti possit.

§. 11. Quid ergo [inquit PEDIVS] si, cum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam; tuque ratum habueris: an sit mihi aduersus te actio? Sed non fore ait: cum hoc facto meo alter sit locupletatus; et alterius re ipsa gestum negotium sit: nec possit, quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri.

§. 12. Videamus in persona ejus, qui negotia administrat: si quaedam gessit, quaedam non; contemplatione tamen ejus alius ad haec non accessit, et si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debeat, negotiorum gestorum eum teneri [et] propter ea, quae non gessit? Quod puto verius. † Certe si quid à se exigere debuit, *) procul dubio hoc ei imputabitur. Quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non conuenerit; quoniam conueniendi eos judicio facultatem non habuit, qui nullam actionem intendere potuit: tamen à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur: etsi forte non fuerit vsurarium debitum, incipit esse vsurarium; vt Diuus PIVS Flauio Longino rescripsit: nisi forte, inquit, vsuras ei remiserat. *) L. 38. h. t.

7. PAVLVS *lib.* 9. *ad Edictum.*

Quia tantundem in bonae fidei judiciis officium judicis valet, quantum in stipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio.

8. VLPIANVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

Si autem is fuit, qui negotia administrauit, à quo mandatum non exigebatur: posse ei imputari, cur oblata de rato cautione, eum non conuenit: si modo facile ei fuerit satisdare. Certe in sua persona indubitatum est. Et ideo si ex causa fuit obligatus, quae certo tempore finiebatur, et tempore liberatus est: nihilominus negotiorum gestorum actione erit obligatus.

Idem erit dicendum et in ea causa, ex qua heres non tenetur, vt MARCELLVS scribit.

§. 1. Item si fundum tuum, vel ciuitatis per obreptionem petiero, negotium tuum, vel ciuitatis gerens, et ampliores, quam oportuit, *) fructus fuero consecutus: debebo hoc ipsum tibi, vel Reipublicae praestare, licet petere non potuerim.

*) L. 23. h. t.

§. 2. Si quocunque modo ratio compensationis habita non est à judice: potest contrario judicio agi. Quodsi post examinationem reprobatae fuerint pensationes: verius est, quasi re judicata, amplius agi contrario judicio non posse: quia exceptio rei judicatae opponenda est.

§. 3. JVLIANVS lib. 3. tractat: Si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non; an aduersus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem? mouetur eo, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit et eum pertingi, qui vetuit: sed et illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari: cum, si mutuam pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio, dedissem, vtique eum obligarem: et puto secundum JVLIANVM debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem: ita tamen, vt is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque per socium, neque per ipsum aliquid damni sentiat.

9. SCAEVOLA *lib. 1. Quaestionum.*

POMPONIVS scribit; si negotium à te, quamuis male gestum, probauero: negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? sed superius ita [verum] se putare, si dolus malus à te absit. [SCAEVOLA:] Imo puto, etsi comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse. Sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare non possim semel probatum. Et quemadmodum, quod vtiliter gestum est, necesse est apud judicem pro rato haberi: ita omne, quod ab ipso probatum est. Caeterum, si, vbi probaui, non est negotiorum actio, quid fiet, si à debitore meo exegerit, et probauerim? quemadmodum recipiam? Item si vendiderit? ipse denique, si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam vtique mandatum non est. Erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

10. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Sed an vltro mihi tribuitur actio sumptuum, quos feci? et puto competere? nisi specialiter id actum est, vt neuter aduersus alterum habeat actionem.

§. 1. Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vtiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium, et ideo, si insulam fulsit, vel seruum aegrum curauit, etiamsi insula exusta est, vel seruus obiit: aget negotiorum gestorum. Idque et LABEO probat. † Sed [vt CELSVS refert] PROCVLVS apud eum notat, non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putauit? Onerauit [inquit] dominum, secundum LABEONIS sententiam: cum vnicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam CELSVS eleganter deridet. Is enim negotiorum gestorum [inquit] habet actionem, qui vtiliter negotia gessit: non autem vtiliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quae oneratura est patremfamilias adgreditur. † Juxta hoc est et quod JVLIANVS scribit: eum, qui insulam fulsit, vel seruum aegrotum curauit, habere negotiorum gestorum actionem, si vtiliter hoc faceret, licet euentus non sit secutus. † Ego quaero, quid si putauit se vtiliter facere, sed patrifamilias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum actionem; vt enim euentum non spectamus, debet vtiliter esse coeptum.

11. POMPONIVS *lib. 21. ad Quintum Mucium.*

Si negotia absentis et ignorantis geras: et culpam, et dolum praestare debes. Sed PROCVLVS, interdum etiam casum praestare debere: veluti si nouum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine ejus geras; veluti venales nouicios coëmendo, vel aliquam negotiationem ineundo. Nam si quod damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur; lucrum vero, absentem. Quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: absens pensare lucrum cum damno debet.

12. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Successori ejus, cujus fuerunt negotia, qui apud hostes decessit, haec actio danda erit.

§. 1. Sed si filiifamilias militis defuncti testamento facto gessi; similiter erit danda actio. §. 2. Sicut autem in negotiis viuorum gestis sufficit vtiliter negotium gestum: ita et in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit.

13. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

Debitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit: hujus hereditatis curationem suscepi, et impendi decem; deinde redacta ex venditione rei hereditariae centum in area reposui; haec sine culpa mea perierunt: Quaesitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, vel decem, quae impendi? JVLIANVS scribit, in eo verti quaestionem, vt animaduertamus, an justam causam habuerim seponendorum centum. Nam si debuerim et mihi, et caeteris hereditariis creditoribus soluere: periculum non solum sexaginta, sed et reliquorum quadraginta [millium] me praestaturum; decem tamen, quae impenderim retenturum, [id est, sola nonaginta restituenda]. Si vero justa causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur; veluti si periculum erat, ne praedia in publicum committerentur, ne poena trajectitiae pecuniae augeretur, aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quae in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta, quae mihi debita sunt, ab herede me consequi posse.

14. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Si filiusfamilias negotia gessisse proponatur: aequissimum erit, in patrem quoque actionem dari, siue peculium habet, siue in rem patris sui vertit. † Et, si ancilla, simili modo.

15. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

POMPONIVS lib. 26. in negotiis gestis, initio cujusque temporis conditionem spectandam ait. Quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere; et inter moras pubes factus sit? vel serui, aut filiifamilias; et interea liber, aut paterfamilias effectus sit? hoc et ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi vnum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo jam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus est. Hic enim quasi plura negotia gesta sunt: et pro qualitate personarum et actio formatur, et condemnatio moderatur.

16. *Idem lib. 7. ad Plautium.*

Sed et cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt, sed vnus contractus: nisi si ab initio ad vnum negotium

tinm accessit, vt finito eo discederet: hoc enim casu, si noua voluntate aliud quoque adgredi coeperit, alius contractus est.

17. VLPIANVS *lib. 35. ad Edictum.*

Eum actum, quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere. † Plane, si quid connexum fuit, vt separari ratio ejus, quod in seruitute gestum est, ab eo, quod in libertate gessit, non possit: constat venire in judicium vel mandati, vel negotiorum gestorum, et quod in seruitute gestum est. Denique si tempore seruitutis aream emerit, et in ea insulam aedificauerit, eaque corruerit; deinde manumissus fundum locauerit: sola locatio fundorum in judicio negotiorum gestorum deducetur: quia ex superioris temporis administratione nihil amplius judicio deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

18. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

Procvlvs, et Pegasvs bonam fidem eum, qui in seruitute gerere coepit, praestare debere ajunt: ideoque quantum, si alius ejus negotia gessisset, seruare non potuisset; tantum eum, qui à semetipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cujus retentione id seruari potest. [Idem Neratius.]

19. *Idem lib. 2. ad Neratium.*

Atquin natura debitor fuit, etiamsi in peculio nihil habuit: [et] sibi postea soluere debet in eodem actu perseuerans; sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur.

§. 1. Scaevola noster ait: putare se, quod Sabinvs scribit debere à capite rationem reddendam, sic intelligi, vt appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit; non vt dolum, aut culpam in seruitute admissam in obligationem reuocet. Itaque si inueniatur vel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur.

§. 2. Si libero homini, qui bona fide mihi seruiebat, mandem, vt aliquid agat: non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate seruili. Erit igitur negotiorum gestorum actio: quia et gerendi negotii mei habuerit affectionem, et is fuit, quem obligare possem.

§. 3. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, et ignorans vsucepisti: mihi negotiorum gestorum, vt restituas, obligatus non es. Sed si antequam vsucapias, cognoscas rem meam esse: subjicere debes aliquem, qui à te petat meo nomine, vt et mihi rem, et tibi stipulationem euictionis committat. Nec videris dolum malum *) facere in hac subjectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. *) L. 77. §. 31. de legat. 2.

§. 4. Non tantum sortem, verum etiam vsuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum [gestorum] judicio praestabimus *): vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque vsuras, [quas] praestauimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum judicio.

*) L. 31. §. 3. L. 37. §. 1. h. t. exc. L. 13. §. 1. de vsur. L. 12. de pignor. act.

§. 5. Dum apud hostes esset Titius, negotia ejus administraui; postea reuersus est: negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Sin autem apud hostes constitutus decessit; et successori, et aduersus successorem ejus, negotiorum gestorum directa et contraria competit.

21. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

Nam et Servivs respondit (vt est relatum apud Alfenvm lib. 39. Digestorum): cum à Lusitanis tres capti essent, et vnus ea conditione missus, vti pecuniam pro tribus adferret, et nisi redisset, vt duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reuerti noluisset, et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam soluissent: [Servivs respondit] aequum esse, Praetorem in eum reddere judicium.

§. 1. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem, seque ei obligat. Ideoque nihil refert, an etiam pupillus heres existat: quia id aes alienum cum caeteris hereditariis oneribus ad eum transit.

§. 2. Si, viuo Titio, negotia ejus administrare coepi: intermittere mortuo eo non debeo. Noua tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare, ac conseruare necessarium est: vt accidit, cum alter ex sociis mortuus est. Nam quaecunque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum refert, quo tempore consummentur, sed quo tempore inchoarentur.

§. 3. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum [gestorum] teneris: non in hoc tantum, vt actiones tuas praestes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris; [vt] quidquid detrimenti negligentia ejus fecit, tu mihi praestes.

22. CAJVS *lib. 3. ad Edictum Prouinciale.*

Siue hereditaria negotia, siue ea, quae alicujus essent, gerens aliquis, necessario rem emerit: licet ea interierit, poterit, quod impenderit, judicio negotiorum gestorum consequi; veluti si frumentum, aut vinum familiae parauerit, idque casu quodam interierit, forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio ejus acciderit. Nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit: absurdum est, eum istarum rerum nomine, quae ita consumptae sunt, quicquam consequi.

23. PAVLVS *lib. 20. ad Edictum.*

Si quis negotia aliena gerens indebitum exegerit: restituere cogitur. De eo autem, quod indebitum soluit, magis est, vt sibi imputare debeat.

24. *Idem lib. 24. ad Edictum.*

Si [ego] hac mente pecuniam procuratori dem, vt ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem non adquiritur, potest tamen creditor, etiam inuito me, ratum habendo, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit: et ideo creditoris ratihabitione liberor.

25. *Idem lib. 27. ad Edictum.*

Si quis negotia aliena gerens, plus quam oportet impenderit: recuperaturum eum id, quod praestari debuerit.

26. MODESTINVS *lib. 1. Responsorum.*

Cum alicui ciuitati per fideicommissum restitui jussa esset hereditas, Magistratus actores horum bonorum Titium, et Sejum, et Cajum idoneos creauerunt: postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum, idque egerunt sine auctoritate, et sine consensu Magistratuum: post aliquod tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actori-

actoribus vnus non soluendo decessit, et nemo heres ejus extitit. Quaero, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? HERENNIVS MODESTINVS respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea, quae solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum ejus, cui legitima hereditas quaesita est, pertinere.

27. *Idem lib. 2. Responsorum.*

Ex duobus fratribus, vno quidem suae aetatis, alio vero minore annis, cum haberent communia praedia rustica, major frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla aedificia aedificauerat; cumque eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore jam legitimae aetatis constituto. HERENNIVS MODESTINVS respondit, ob sumptus nulla re vrgente, sed voluptatis causa factos, eum de quo quaeritur, actionem non habere.

§. 1. Titium, si pietatis respectu *) sororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

*) L. 34. h. t.

28. JAVOLENVS *lib. 8. ex* CASSIO.

Si quis mandatu Titii negotia Seji gessit: Titii mandato tenetur: isque aestimari debet, quanto Seji et Titii interest. Titii autem interest, quantum is Sejo praestare debet, cui vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est: Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerenda, et antequam ipse quicquam domino praestet; quia id ei abesse videtur, in quo obligatus est.

29. CALLISTRATVS *lib. 3. Edicti Monitorii.*

Cum pater *) testamento posthumo tutorem dederit; isque tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit: cum eo non tutelae, sed negotiorum gestorum erit agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelae erit actio: et in eam vtrumque tempus veniet: et quo, antequam nasceretur infans, gessit, et quo, posteaquam natus sit.

*) v. L. 19. §. 2. de testam. tut.

30. JVLIANVS *lib. 3. Digestorum.*

Ex facto quaerebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto Ordinis constitutum, eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quae in publicum emta erat, curatori adflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, et consequi, id vt ei saluum esset, quod causa ejus damnum cepisset? VALERIVS SEVERVS respondit, aduersus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit, vt Magistratui aduersus Magistratum eadem actio detur; ita tamen, si non sit conscius fraudis. † Secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

31. PAPINIANVS *lib. 2. Responsorum.*

Liberto vel amico mandauit pecuniam accipere mutuam: cujus literas creditor secutus contraxit, et fidejussor interuenit. Etiamsi pecunia non sit in rem [ejus] versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fidejussori: scilicet, ad exemplum institoriae actionis.

§. 1. Inter negotia Sempronii quae gerebat, ignorans Titii negotium gessit. Ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitatis officio judicis praeberi necesse est aduersus Titium, cui datur actio. Idem in tutore juris est.

§. 2. Litem in judicium deductam, et à reo desertam frustratoris amicus vltro egit, causas absentiae ejus allegans judici. Culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non prouocauit. VLPIANVS notat: Hoc verum est, quia frustrator condemnatus est. Caeterum si amicus, [cum] absentem defenderet *), condemnatus negotiorum gestorum aget: poterit ei imputari, si, cum posset, non appellasset.

*) L. 2. an per al. caus. appell. L. 8. §. f. Mand.

§. 3. Qui aliena negotia gerit, vsuras praestare cogitur; ejus scilicet pecuniae, quae purgatis necessariis sumptibus superest. §. 4. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit. Si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur de jure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis fecerit.

§. 5. Tutoris heres impubes filius ob ea, quae tutor ejus in rebus pupillae paternae gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine judicio negotiorum gestorum conuenietur.

§. 6. Quanquam mater filii negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat, tamen jus actoris periculo suo, litium causa constituendi, non habebit: quia nec ipsa filii nomine recte agit, aut res bonorum ejus alienat, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat. §. 7. Vno defendente causam communis aquae, sententia praedio datur: sed, qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

32. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Fidejussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam ejus non contingebat, pignora, vel hypothecas suscepit: et vtramque pecuniam creditori soluit, existimans indemnitati suae, confusis praediis, consuli posse. Ob eas res judicio mandati frustra conuenietur, et ipse debitorem frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria erit: in qua lite culpam aestimari satis est, non etiam casum: quia praedo fidejussor non videtur. Creditor ob id factum ad restituendum judicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur jus suum vendidisse, non tenebitur.

§. 1. Ignorante virgine, mater à sponso filiae res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

33. *Idem lib. 10. Responsorum.*

Heres viri defuncti vxorem, quae res viri, tempore nuptiarum, in sua potestate habuit, compilatae hereditatis postulare non debet: prudentius itaque faciet, si ad exhibendum, et negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

34. PAVLVS *lib. 1. Quaestionum.*

Nesennius Apollinaris JVLIO PAVLO Salutem: Auia nepotis sui negotia gessit: defunctis vtrisque, auiae heredes conueniebantur à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes auiae alimenta praestita nepoti. Respondebatur, auiam jure pietatis de suo praestitisse: nec enim aut desiderasse, vt decernerentur alimenta, aut decreta essent. Praeterea constitutum esse dicebatur, vt si mater aluisset, non posset alimenta, quae pietate cogente de suo praestitisset, repetere. Ex contrario dicebatur, [tunc] hoc recte dici, vt de suo aluisse mater probaretur: at in proposito auiam, quae negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, nunquid vtroque patrimonio erogata videantur? Quaero quid tibi justius videatur? Respondi: Haec disceptatio in factum constitit. Nam et illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo obseruandum. Quid enim, si etiam protestata est, se filium ideo alere, vt aut ipsum, aut tutores ejus conueniret? pone peregre patrem ejus obiisse, et

et matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium quam familiam ejus exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Diuus PIVS ANTONINVS constituit. Igitur in re facti facilius putabo, auiam vel heredes ejus audiendos, si reputare velint alimenta: maxime, si etiam in ratione impensarum ea retulisse auiam apparebit. † Illud nequaquam admittendum puto, vt de vtroque patrimonio erogata videantur.

35. SCAEVOLA *lib.* I. *Quaestionum.*

Diuortio facto negotia vxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum seruari potest. Haec ita, si [in negotiis gestis] maritus, dum gerit, facere potuit: alias enim imputari non potest, quod à se non exegerit. Sed et posteaquam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluendus est. Sed hic quidam modus seruandus est: vt ita querelae locus sit, quantum facere potuit, quamuis postea amiserit: si illo tempore ei soluere potuit. Non enim è vestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam: praeterire denique aliquid temporis debebit, quo cessasse videatur. Quod si interea, priusquam officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere possit. Sed et si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne facere desinat.

§. 1. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeatur, nec fuerit, quod sibi possit exsoluere. §. 2. Sed nec redhibitoriae speciem venire in negotiorum gestorum actionem: et per hoc sex mensibus exactis perire, si vel mancipium in rebus non inuenit; vel eo inuento, quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emtoris, nec inuenit, nec recepisset; nec esset in ipsis emptoris negotiis, quae gerebat, vnde sibi in praesenti redderet.

§. 3. Caeterum si ex alia causa perpetuae obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non soluerit: vtique si neque vsurarum ratio querelam mouet. † Diuersumque est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex priore obligatione solui, vt deberetur ex tutelae actione.

36. PAVLVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Si liber homo, bona fide mihi seruiens, mutuam pecuniam sumserit, eamque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeam, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. Sed, negotiorum gestorum actio danda est: quae desinit competere, si creditori ejus soluta sit.

37. *Idem lib.* I. *Sententiarum.*

Litis contestatae tempore quaeri solet, an pupillus, cujus sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cujus patitur actionem.

§. 1. Si pecuniae quis negotium gerat, vsuras quoque praestare cogitur, et periculum eorum nominum, quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, vt tempore litis ex ea actione contestatae soluendo non essent.

§. 2. Pater, si emancipati filii res à se donatas administrauit: filio actione negotiorum gestorum tenetur.

38. TRYPHONINVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Qui sine vsuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia. Quaesitum est, an negotiorum gestorum actione summae illius vsuras praestare debeat. Dixi, si à semetipso exigere eum oportuit, debiturum vsuras: quod si dies soluendae pecuniae tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, vsuras non debiturum: sed die praeterito, si non intulit rationibus creditoris, cujus negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam, merito vsuras bonae fidei judicio praestaturum. Sed quas vsuras debebit, videamus: vtrum eas, quibus aliis idem creditor foenerasset; an et maximas vsuras? quoniam vbi quis ejus pecuniam, cujus tutelam negotiaue administrat, aut Magistratus municipii publicam in vsus suos conuertit: maximas vsuras praestat, vt est constitutum à Diuis Principibus. Sed istius diuersa causa est, qui non sibi sumsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, et ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus constitutum est, [cum gratuitam, certe integram [et] abstinentem omni lucro, praestare fidem deberent] licentia, qua videntur abuti, maximis vsuris, vice cujusdam poenae, subjiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum; et vsuris, quia non soluit, non quia ex negotiis, quae gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est. Multum autem refert, incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non vsurario facere vsurarium.

39. CAJVS *lib.* 3. *de Verborum Obligationibus.*

Soluendo quisque pro alio, licet inuito, et ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non potest jure exigere: naturalis enim, simul et ciuilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem [etiam] ignorantis et inuiti nos facere posse; deteriorem non posse.

40. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Si communes aedes tecum habeam, et pro tua parte damni infecti vicino cauero: dicendum est, quod praestitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi diuidundo judicio, *) posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, vt socii partem defendere non cogerer.

*) L. 6. §. 2. et 7. Commun. diuid.

41. *Idem lib.* 30. *ad Edictum.*

Qui seruum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit: negotiorum gestorum in solidum mecum, non de peculio aget.

42. *Idem lib.* 32. *ad Edictum.*

Si serui mei rogatu negotia mea susceperis: si duntaxat admonitus à seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio; si vero quasi mandatu serui, etiam de peculio, et de in rem verso agere te posse, responsum est.

43. LABEO *lib.* 6. *Posteriorum Epitomatorum à* JAVOLENO.

Cum pecuniam ejus nomine solueres, qui tibi nihil mandauerat, negotiorum gestorum actio tibi competit: cum ea solutione debitor à creditore liberatus sit; nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solui.

44. VLPIANVS *lib.* 6. *Disputationum.*

Is, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit, vel suspectos tutores postulauit: nullam aduersus eos habet actionem, secundum Diui SEVERI Constitutionem.

45. *Idem lib.* 4. *Opinionum.*

Quae vtiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus est etiam sumtus honeste ad honores per gradus pertinentes factus: actione negotiorum gestorum peti possunt.

§. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus, quem viuentibus dominis administrauerunt, rationem reddere non compelluntur. §. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit, existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse; quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset:

fecisset: veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento erant, gessisset; quia aequum est in damno eum non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

46. AFRICANVS *lib. 7. Quaestionum.*

Mandasti filio meo, vt tibi fundum emeret: quod eum cognouissem, ipse eum tibi emi. Puto referre, qua mente emerim. Nam si propter ea, quae tibi necessaria esse scirem, et te ejus voluntatis esse, vt emtum habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum; sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, et ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. Si vero propterea emerim, ne filius mandati judicio teneatur: magis est, vt ex persona ejus et ego tecum mandati agere possim; et tu mecum actionem habeas de peculio. Quia etsi Titius id mandatum suscepisset; et ne eo nomine teneretur, ego emissem: agerem cum Titio negotiorum gestorum; et ille tecum, et cum illo mandati. Idem est, et si filio meo mandaueris, vt pro te fidejuberet; et ego pro te fidejusserim. §. 1. Si proponatur, te Titio mandasse, vt pro te fidejuberet, neque, quod is aliqua de causa impediretur, quo minus fidejuberet, liberandae fidei ejus causa fidejussisse; negotiorum gestorum mihi competit actio.

47. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Actio negotiorum gestorum illi datur, cujus interest hoc judicio experiri. §. 1. Nec refert directa quis, an vtili actione agat, vel conueniatur: [quia in extraordinariis judiciis, vbi conceptio formularum non obseruatur, haec subtilitas supernacua est;] maxime cum vtraque actio ejusdem potestatis est, eundemque habet effectum.

48. PAPINIANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Ignorante quoque sorore, si frater negotium ejus gerens dotem à viro stipulatus sit: judicio negotiorum gestorum, vt virum liberaret, jure conuenitur.

49. AFRICANVS *lib. 8. Quaestionum.*

Si rem, quam seruus venditus subripuisset à me venditore, emtor vendiderit, eaque in rerum natura esse desierit: de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit: vt dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses. Sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem, quae ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas soluisses *): quandoque de ea solutione liberarer.]

*) L. 50. §. 1. de hered. petit.

a) NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, VT RECEPTA RESTITVANT.

(Dig. 4. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib. 14. ad Edictum.*

Ait Praetor: Nautae, caupones, stabularii, quod cujusque saluum fore receperint, nisi restituent, in eos judicium dabo.

§. 1. Maxima vtilitas est hujus Edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, et res custodiae eorum committere. Ne quisquam putet grauiter hoc aduersus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant: et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus aduersus eos, quos recipiunt, coëundi; cum ne nunc quidem abstineant hujusmodi fraudibus.

§. 2. Qui sunt igitur, qui teneantur videndum est. Ait Praetor, Nautae. Nautam *) accipere debemus eum qui nauem exercet; quamuis nautae appellantur omnes, qui nauis nauigandae causa in naue sint, sed de exercitore solummodo Praetor sentit: nec enim debet [inquit POMPONIVS] per remigem, aut mesonautam obligari, sed per se, vel per nauis magistrum: quanquam si ipse alicui è nautis committi jussit, sine dubio debeat obligari. *) L. vn. §. 1. furt. adu. naut.

§. 3. Et sunt quidam in nauibus, qui custodiae gratia nauibus praeponuntur; vt ναυφύλακες, id est, nauium custodes, [et dietarii.] Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem; quia is, qui eos hujusmodi officio praeponit, committi eis permittit; quanquam ipse nauicularius vel magister id faciat, quod χειρέμβολον, id est, manus immissionem, appellant. Sed et si hoc non extet, tamen de recepto nauicularius tenebitur.

§. 4. De exercitoribus ratium, item lintrariis, nihil cauetur: sed idem constitui oportere, LABEO scribit, et hoc jure vtimur. §. 5. Caupones autem, et stabularios aeque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, institoresue eorum. † Caeterum, si qui opera mediastini fungitur, non continetur; vtputa atriarii, et focarii, et his similes.

§. 6. Ait Praetor: quod cujusque saluum fore receperint: hoc est, quamcunque rem, siue mercem receperint. Inde apud VIVIANVM relatum est, ad eas quoque res hoc Edictum pertinere, quae mercibus accederent; veluti, vestimenta, quibus in nauibus vterentur, et caetera quae ad quotidianum vsum habemus.

§. 7. Item POMPONIVS lib. 34. scribit, parui referre, an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit saluas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solui. Et ideo si pignori merces accepero [ob pecuniam nauticam]: mihi magis, quam debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit.

§. 8. Recipit autem saluum fore, vtrum si in nauem res missae ei adsignatae sunt, an, etsi non sint adsignatae, hoc tamen ipso, quod in nauem missae sunt, receptae videntur? Et puto, omnium eum recipere custodiam, quae in nauem illatae sunt: et factum non solum *) nautarum praestare debere, sed et vectorum. *) L. 9. §. 3. de jur. dot.

2. CAJVS *lib. 5. ad Edictum Prouinciale.*

Sicut et caupo, viatorum.

3. VLPIANVS *lib. 14. ad Edictum.*

Et ita de facto vectorum etiam POMPONIVS lib. 34. scribit. † Idem ait, etiamsi nondum sint res in nauem receptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere.

§. 1. Ait Praetor: nisi restituent, in eos judicium dabo. Ex hoc Edicto in factum actio proficiscitur. Sed, an sit necessaria, videndum: *) quia agi ciuili actione ex hac causa poterit. Si quidem merces interuenerit, ex locato vel conducto: sed si tota nauis locata sit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus, quae desunt, agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato conuenietur. Sed si gratis res susceptae sint, ait POMPONIVS depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint ciuiles? nisi forte [inquit] ideo, vt innotesceret Praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum **): [et] quia in locato conducto culpa, in deposito dolus duntaxat praestatur; at hoc Edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa ejus res periit, vel damnum datum est; nisi si quid damno fatali contingit. Inde LABEO scribit; si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum, exceptio-

ceptionem ei dari. † Idem erit dicendum, et si in stabulo, aut in caupona vis major ***) contigerit.

*) L. 6. f. h. t. L. 9. §. 1. de tribut. act. L. 6. de exc. rei jud. L. 14. de accus. L. 14. f. de poen. L. 43. §. 1. de R. J.

**) L. 25. §. 7. locati.

***) L. 31. pr. de act. E. V.

§. 2. Eodem modo tenentur caupones, et stabularii, quo exercentes negotium suum recipiunt: caeterum, si extra negotium receperint, non tenebuntur. §. 3. Si filiusfamilias aut seruus receperit, et voluntas patris, domini, interuenit: in solidum erit conueniendus. † Item si seruus exercitoris subripuit, vel damnum dedit, noxalis actio cessabit: quia ob receptum suo nomine dominus conuenitur. Sin vero sine voluntate exerceant, de peculio dabitur. §. 4. Haec autem rei persecutionem continet, vt POMPONIVS ait: et ideo et in heredem, et perpetuo dabitur. §. 5. Nouissime videndum, an ejusdem rei nomine et de recepto honoraria actione, et furti agendum sit? et POMPONIVS dubitat: sed magis est, vt vel officio judicis, vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

4. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed et ipsi nautae furti actio competit, cujus sit periculo: nisi [si] ipse subripiat, et postea ab eo subripiatur; aut alio subripiente, ipse nauta soluendo non sit.

§. 1. Si nauta nautae, stabularius stabularii, caupo cauponis res receperit, aeque tenebitur. §. 2. VIVIANVS dixit, etiam ad eas res hoc Edictum pertinere, quae post impositas merces in nauem, locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur: vt vestimentorum, penoris quotidiani: quia haec ipsa caeterarum rerum locationi accedunt.

5. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Nauta, et caupo, et stabularius mercedem accipiunt, non pro custodia: sed nauta, vt trajiciat vectores; caupo, vt viatores manere in caupona patiatur: stabularius, vt permittat jumenta apud eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenentur. Nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt: et tamen custodiae nomine ex locato tenentur.

§. 1. Quaecunque de furto diximus, eadem et de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is, qui salmum fore recipit, non solum à furto, sed etiam à damno recedere videatur.

6. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Licet gratis nauigaueris, vel in caupona gratis diuerteris: non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum injuria passus es.

§. 1. Si seruo meo in naue, vel in caupona vtaris, et damnum mihi det, vel furtum faciat: quanquam et furti actio et damni injuria meeum sit, haec tamen actio, quia in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. † Idem dicetur, et si communis sit. † Tu tamen, quod mihi praestiteris ejus nomine, vel communi diuidundo, vel pro socio actione, aut, [si partem ejus, vel totum conduxisti,] etiam ex conducto habebis me obligatum. §. 2. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem naue vel caupona est, cujus factum Praetor aestimare solet: non putat POMPONIVS ejus nomine hanc actionem vtilem futuram.

§. 3. In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt: hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator. §. 4. Possumus autem furti, vel damni injuriae actione vti cum nautis, vt certi hominis factum arguamus: sed vna contenti esse debebimus. Et si cum exercitore egerimus, praestare ei debemus actiones nostras: quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta: exceptio dabitur: ne saepius de ejusdem hominis admisso quaeratur. Et contra, si de admisso vnius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur: exceptio dabitur.

7. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Debet exercitor omnium nautarum suorum, siue liberi, siue serui, factum praestare: nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias praestat, quam si in ipsa naue damnum datum sit: caeterum, si extra nauem, licet à nautis, non praestabit. † Item si praedixerit, vt vnusquisque vectorum res suas seruet, neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni: non conuenitur. *)

*) L. 5. §. 6. de O. et A.

§. 1. Haec actio in factum, in duplum est. §. 2. Sed si quid nautae inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. † Sed si quis sit nauta et mercator, debebit illi dari. Quod si quis, quos vulgo ναυτεπιβάτας, id est, remum pro naulo et vecturae pretio soluentes, dicunt: et huic tenebitur. Sed hujus factum praestat, cum sit et nauta.

§. 3. Si seruus nautae damnum dederit, licet seruus nauta non sit: aequissimum erit, in exercitorem actionem vtilem dare. §. 4. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur: culpae scilicet suae, qui tales adhibuit: et ideo, et si decesserint, non releuabitur. † Seruorum autem suorum nomine, noxali duntaxat tenetur. Nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet, cujus fidei, cujus innocentiae sint; in suis venia dignus est, si qualesquales ad instruendam nauem adhibuerit.

§. 5. Si plures nauem exerceant, vnusquisque pro parte, qua nauem exercet, conuenitur. §. 6. Haec judicia, quamuis honoraria sint, tamen perpetua sunt: in heredem autem non dabuntur. Proinde, et si seruus nauem exercuit, et mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum, voluntate patris vel domini, seruus vel filius exercent nauem, vel cauponam, vel stabulum: puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quae ibi contingunt, in solidum receperint. *)

*) add. L. 11. §. 9. de interrog. in jure faciend. ibi noua species quasi contractuum.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

19. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

LABEO libro primo Praetoris *Vrbani* definit, quod *quaedam agantur*, quaedam *gerantur*, quaedam *contrahantur*. † Et *Actum* quidem generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: vt in stipulatione, vel numeratione. † *Contractum* autem vltro citroque obligationem, quod Graeci συνάλλαγμα vocant: veluti emtionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. † *Gestum* rem significare sine verbis factam.

REGVLAE JVRIS.

10. PAVLVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Secundum naturam est, *commoda* cujusque rei *eum sequi, quem sequuntur incommoda.*

36. POM-

36. POMPONIVS *lib.* 27. *ad Sabinum.*
C*ulpa* est, immiscere se *rei ad se non pertinenti.*

90. PAVLVS *lib.* 15. *Quaestionum.*
In omnibus quidem, maxime tamen *in Jure aequitas* spectanda sit.

98. HERMOGENIANVS *lib.* 4. *Juris Epitomarum.*
Quoties *vtriusque causa lucri* ratio vertitur, is praeferendus est, cujus in lucrum causa *tempore* praecedit.

123. pr. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*
N*emo alieno nomine lege agere potest.*

126. §. 1. et 2. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Edictum.*
L*ocupletior* non est factus, qui libertum adquisierit. §. 2. Cum de *lucro duorum* quaeratur: melior est causa possidentis.

206. POMPONIVS *lib.* 9. *ex variis Lectionibus.*
J*ure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento* et injuria fieri *locupletiorem.*

(*) Regulae Juris.

148. PAVLVS *lib.* 16. *breuis Edicti.*
Cujus *effectus omnibus prodest*, ejus et partes ad omnes pertinent.

149. VLPIANVS *lib* 67. *ad Edictum.*
E*x qua persona quis lucrum capit*, ejus factum praestare debet.

155. pr. PAVLVS *lib.* 65. *ad Edictum.*
F*actum cuique suum, non aduersario nocere debet.*

22. pr. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*
In *personam seruilem nulla cadit obligatio.*

107. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*
C*um seruo nulla actio* est.

133. *Idem lib.* 8. *ad Edictum Prouinciale.*
M*elior conditio* nostra *per seruos fieri* potest, *deterior* fieri *non* potest.

146. PAVLVS *lib.* 62. *ad Edictum.*
Quod quis, dum *seruus* est, egit: proficere *libero* (liberto) *facto non potest.*

AD TIT. XXX.

De SOLVTIONIBVS et LIBERATIONIBVS.

(Dig. 46. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Quoties quis debitor ex pluribus causis vnum debitum soluit: est in arbitrio soluentis dicere, quod potius debitum voluerit solutum; et quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod soluimus: quoties vero non dicimus id, quod solutum sit: in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat; dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset solutnrus: [quoque debito se exoneraturus esset, si deberet], id est, in id debitum, quod non est in controuersia, aut in illud, quod pro alio quis fidejusserat, aut cujus dies nondum venerat. Aequissimum enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, vt suam ageret. Permittitur ergo creditor constituere, in quod velit solutum; dummodo sic constituamus, vt in re sua constitueret: sed constituere in re praesenti, hoc est statim, atque solutum est.

2. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum*

Dum in re agenda hoc fiat: vt vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

3. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Caeterum postea non permittitur. Haec res efficiet, vt in duriorem causam semper videatur sibi debere accepto ferre: ita enim et in suo constituere nomine. *)

*) L. 4. et 5. pr. h. t. L. 7. L. 97. h. t.

§. 1. Quod si forte à neutro dictum sit: in his quidem nominibus, quae diem, [vel conditionem] habuerunt, id videtur solutum, cujus dies venit:

4. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Quintum Mucium.*

Et magis, quod meo nomine, quam quod pro alio fidejussorio nomine debeo: et potius quod cum poena, quam quod sine poena debetur; et potius quod satisdato, quam quod sine satisdatione debeo.

5. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

In his vero, quae praesenti die debentur, constat, quoties indistincte quid soluitur, in grauiorem causam videri solutum, si autem nulla praegrauet, (id est, si omnia nomina similia fuerint), in antiquiorem, grauior videtur, quae [et] sub satisdatione videtur, quam ea, quae pura est.

§. 1. Si duos quis dederit fidejussores, potest ita soluere, vt vnum liberet.

§. 2. Imperator ANTONINVS cum diuo PATRE SVO rescripsit: cum distractis pignoribus creditor pecuniam redigit, si sint vsurae debitae, et aliae indebitae: quod soluitur in vsuras, ad vtramque causam vsurarum, tam debitarum, quam indebitarum pertinere. Puta quaedam earum ex stipulatione, quaedam ex pacto naturaliter debebantur. † Si vero summa vsurarum debitarum, et non debitarum, non eadem sit: aequaliter ad vtramque causam proficit, quod solutum est, non pro rata, vt verba Rescripti ostendunt. † Sed si forte vsurae non sint debitae, et quis simpliciter soluerit, quas omnino non erat stipulatus: Imperator ANTONINVS cum diuo PATRE SVO rescripsit, vt in sortem cedant. Eidem autem Rescripto ita subjicitur: Quod generaliter constitutum est, prius in vsuras nummum solutum accepto ferendum, ad eas vsuras videtur pertinere, quas debitor exsoluere cogitur: et sicut ex pacti conuentione datae repeti non possunt, ita proprio titulo non numeratae, pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.

§. 3. Apud MARCELLVM lib. 20. Digestorum quaeritur, si quis ita cauerit debitori, in sortem et vsuras se accipere; vtrum pro rata et sorti, et vsuris decedat; an vero prius in vsuras, et si quid superest, in sorte? Sed ego non dubito, quin haec cautio in sorte, et in vsuras, prius vsuras admittat; tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

6. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Nec enim ordo scripturae spectatur: sed potius ex jure sumitur id, quod agi videtur.

7. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Si quid ex famosa causa, et non famosa debeatur: id solutum videtur, quod ex famosa causa debetur. Proinde si quid ex causa judicati [et non judicati,] debetur: id putem solutum, quod ex causa judicati debetur. Et ita POMPONIVS probat. † Ergo si ex causa, quae inficiatione crescit, vel poenali debetur: dicendum est, id solutum videri, quod poenae habet liberationem.

8. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Illud non ineleganter scriptum esse POMPONIVS ait: si par et dierum, et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum.

9. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*

Stipulatus sum, mihi aut Sticho seruo Sempronii solui. Sempronio solui non potest, quamuis dominus serui sit.

§. 1. Qui decem debet, partem soluendo in parte obligationis liberatur, et reliqua quinque sola in obligatione remanent. † Item qui Stichum debet: parte Stichi data in reliquam partem tenetur. Qui autem hominem debet: partem Stichi dando, nihilominus hominem debere non desinit. Denique homo adhuc ab eo peti potest. Sed si debitor reliquam partem Stichi soluerit, vel per actorem steterit, quo minus accipiat, liberatur.

10. PAVLVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

Quod stipulatus ita sum, mihi aut Titio? Titius nec petere, nec nouare, nec acceptum facere potest: tantumque ei solui potest.

11. POMPONIVS *lib.* 8. *ad Sabinum.*

Si stipulatus fuero, mihi, aut pupillo dare: promissor sine tutoris auctoritate soluendo pupillo, liberabitur à me.

12. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Vero procuratori recte soluitur. *) Verum autem accipere debemus eum, cui mandatum est vel specialiter, vel cui omnium negotiorum administratio mandata est.

*) L. 11. de pact. L. 34. §. 3. h. t.

§. 1. Interdum tamen et non procuratori recte soluitur: vtputa cujus stipulationi nomen insertum est, si quis stipuletur sibi, aut Titio. *) *) L. 19. L. 59. h. t.

§. 2. Sed et si quis mandauerit, vt Titio soluam, deinde vetuerit eum accipere: si ignorans *) prohibitum eum accipere, soluam, liberabor: sed si sciero, non liberabor.

*) L. 38. §. 1. L. 106. h. t.

§. 3. Alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi, aut Titio. Hic enim etsi prohibeat me Titio soluere, soluendo tamen liberabor: quia certam conditionem habuit stipulatio, quam immutare non potuit stipulator. §. 4. Sed etsi non vero procuratori soluam, ratum autem habeat dominus, quod solutum est: liberatio contingit. Rati enim habitio mandato comparatur. *)

*) L. 60. de R. J. L. 13. L. 49. L. 58. pr. h. t.

13. JVLIANVS *lib.* 54. *Digestorum.*

Ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est; sed hoc ἐν πλάτει [id est, cum laxamento et amplitudine,] et cum quodam spatio temporis accipi debet. Sicut in legato cum de repellendo quaereretur, spatium quoddam temporis adsumitur, nec minimum, nec maximum: et quod magis intellectu percipi, quam ex locutione exprimi posset.

14. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Quod si forte quis ita soluat, vt, nisi ratum habeatur, condicat; si dominus solutionem ratam non habuerit: condictio ei, qui soluit, competit.

§. 1. Sunt quidam tutores, qui honorarii appellantur; sunt, qui rei notitiae gratia dantur; sunt, qui ad hoc dantur, vt gerant: et hoc, vel pater adjicit, vt vnus, [puta] gerat, vel voluntate tutorum vni committitur gestus, vel Praetor ita decernit. † Dico igitur, cuicunque ex tutoribus fuerat solutum, etsi honorariis [nam et ad hos periculum pertinet] recte solui: nisi interdicta eis fuerit à Praetore administratio. Nam si interdicta est, non recte soluitur. † Idem dico, et si quis sciens suspectis postulatis soluat: nam iis interim videtur interdicta administratio. §. 2. Quod si remoto soluit, ei [soluit], qui tutor esse desierat: [et ideo] non liberabitur. §. 3. Quid ergo, si ei soluit, in cujus locum curator erat constituendus: vtputa relegato in perpetuum, vel ad tempus? Dico, si ante soluit, quam substitueretur curator, oportere liberari. §. 4. Sed etsi absfuturo Reipublicae causa soluit, recte soluit. Quinimo et si absenti: si modo non est alius in locum ejus substitutus.

§. 5. Siue autem legitimi sunt, siue testamentarii, siue ex inquisitione dati: recte vel vni soluitur. §. 6. Ei, qui notitiae gratia datus est, an recte soluatur, videndum est: quia ad instruendos contutores datur? Sed cum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solui, puto liberationem contingere. §. 7. Curatori quoque furiosi recte soluitur: item curatori sibi non sufficientis, vel per aetatem, vel per aliam justam causam: sed et pupilli curatori recte solui constat. §. 8. Pupillum sine tutoris auctoritate nec soluere posse palam est: sed si dederit *) nummos, non fient accipientis, vindicarique poterunt. Plane si fuerint consumpti, liberabitur. *) L. 9. §. 2. de auct. tut.

15. PAVLVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Pupillo solui sine tutoris auctoritate non potest. Sed nec delegare potest: quia nec alienare vllam rem potest. Si tamen soluerit ei debitor, et nummi salui sint, petentem pupillum doli mali exceptione debitor summouebit.

16. POMPONIVS [*lib.* 15. *ad Sabinum.*]

Sub conditione debitori si acceptum feratur, postea conditione existente intelligitur jam olim liberatus. Et hoc etiamsi solutio re fiat, accidere ARISTO dicebat. Scripsit enim: si quis, [qui] sub conditione pecuniam promisit, dedit eam ea conditione, vt, si conditio exstitisset, in solutum cederet: existente conditione liberari eum: nec obstare, quod ante ejus pecunia facta est.

17. *Idem lib.* 19. *ad Sabinum.*

CASSIVS ait: si cui pecuniam dedi, vt eam creditori meo solueret, si suo nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non meo nomine data sit; illum, quia alienam dederit. Caeterum mandati eum teneri, sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is, qui suo nomine eos soluisset, liberatur: ne, si aliter obseruaretur, creditor in lucro versaretur.

18. VLPIANVS [*lib.* 41. *ad Sabinum.*]

Si quis seruo pecuniis exigendis praeposito soluisset post manumissionem: si quidem ex contractu domini, sufficiet, quod ignorauerit manumissum. Quod si ex causa peculiari, quamuis scierit manumissum: si tamen ignorauerit, ademptum ei peculium, liberatus erit. Vtroque autem casu manumissus, si interuertendi causa id fecerit, furtum domino facit. Nam et si debitori meo mandauero, vt Titio pecuniam solueret, deinde Titium vetuero accipere, idque ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem soluerit: et debitor liberabitur, et Titius furti actione tenebitur.

19. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Sabinum.*

Fugitiuus meus, [cum pro libero se gereret], nummos mihi subreptos credidit tibi, obligari te mihi LABEO ait: et, si

eum liberum existimans, solueris ei, liberari te à me. Sed si alii soluisses jussu ejus, vel is ratum habuisset: non liberari: quia priore casu mei nummi facti essent, et quasi mihi solutum intelligeretur. Et ideo seruus meus, quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, vel nouando, non idem consequeretur.

*) L. 9. pr. L. 11. et 138. h. t.

20. *Idem lib. 22. ad Sabinum.*

Si rem meam, quae pignoris nomine alii esset obligata, debitam tibi soluero, non liberabor: quia auocari tibi res possit ab eo, qui pignori accepisset.

21. PAVLVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Si decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Sejo, quanto minus ab illo consecutus sis: etsi decem petieris à Titio, non tamen absoluitur Sejus. Quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? sed etsi cum Sejo prius egeris, Titius in nullam partem liberatur: incertum quippe est, an omnino Sejus debiturus sit. Denique si totum Titius soluerit, nec debitor fuisse videbitur Sejus: quia conditio ejus deficit.

22. VLPIANVS *lib. 45. ad Sabinum.*

Filiusfamilias patre inuito debitorem ejus liberare non potest: adquirere enim obligationem potest, diminuere non potest.

23. POMPONIVS *lib. 24. ad Sabinum.*

Solutione vel judicium pro nobis accipiendo, et inuiti, et ignorantes liberari possumus. *)

*) L. 10. §. 1. de in rem vers.

24. VLPIANVS *lib. 47. ad Sabinum.*

Vbi fidejussor pro duobus dena fidejussit, obligatus est in viginti: et siue viginti, siue dena soluerit, vtrumque reum liberabit. Sed si quinque soluerit, videamus, quem ex reis releuet in quinque. Erit ille releuatus, de quo actum est: aut si non appareat, antiquius debitum erit inspiciendum. † Idem, et si quindecim sint soluta, si quidem appareat, quid actum sit in decem: et aliunde quinque erunt releuata: si vero non apparet, ex antiquiore contractu decem, ex alio quinque erunt releuata.

25. POMPONIVS *lib. 31 ad Sabinum.*

Ex parte heres institutus, si decem, quae defunctus promiserat, tota soluit: pro parte quidem, qua heres est, liberabitur; pro parte autem reliqua ea condicet. Sed si antequam condicat, ei adereuerit reliqua pars hereditatis, etiam pro ea parte erit obligatus: et ideo condicenti indebitum, doli mali exceptionem obstare existimo,

26. *Idem lib. 35. ad Sabinum.*

Si creditor fundum pignoratitium vendiderit, et, quantum ei debebatur, receperit? debitor liberabitur. † Sed etsi acceptum emptori pretium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset? debitor nihilominus liberatur. Sed si seruus pignoratus à creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor: sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inempta fieri possit.

27. VLPIANVS *lib. 28. ad Edictum.*

Etiam circa stipulationem, et ex testamento actionem, si res tradita fuerit, quae debebatur, quamdiu aliquid juri rei deest, adhuc tamen ipsa res petenda est: vtputa possum fundum petere, licet mihi traditus sit, si jus quoddam cautionis superit.

28. PAVLVS *lib. 38. ad Edictum.*

Debitores soluendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, si pecunia in rem pupilli peruenit.

29. VLPIANVS *lib. 38. ad Edictum.*

Cum Stichus et Pamphilus communi seruo promissi sunt: non alteri Stichus, alteri Pamphilus solui [non] potest, sed dimidiae singulorum partes debentur. † Idemque est, si quis aut duos Stichos, aut duos Pamphilos, dari promisit: aut communi duorum seruo homines decem dare promiserit. Nam ambigua vox est decem homines, quemadmodum decem denarii, atque vtriusque rei dimidium duobus modis intelligi potest. Sed in nummis et oleo, ac frumento et similibus, quae communi specie continentur, apparet hoc actum, vt numero diuidatur obligatio: quatenus et commodius promissori stipulatoribusque est.

30. *Idem lib. 51. ad Edictum.*

Si debitor offerret pecuniam, quae peteretur, creditor nollet accipere: Praetor ei denegat actiones.

31. *Idem lib. 7. Disputationum.*

Inter artifices longa differentia est et ingenii, et naturae, et doctrinae, et institutionis. Ideo si nauem à se fabricandam quis promiserit, vel insulam aedificandam, fossamue faciendam, et hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat: fidejussor ipse aedificans vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit reum. † Quare etiam si illis stipulationibus fidejussor accesserit, per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat? prohibens ire fidejussor, stipulationem non committit: et si patientiam praestet, non efficiet, quominus committatur stipulatio.

32. JVLIANVS *lib. 13. Digestorum.*

Si seruus peculiari nomine crediderit, eique debitor, cum ignoraret, dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem soluerit: liberabitur. † Idem juris erit, et si manumisso seruo debitor pecuniam soluerit, cum ignoraret ei peculium concessum non esse. † Neque intererit, viuo, an mortuo domino pecunia numerata sit: nam hoc quoque casu debitor liberatur. Sicut is, qui jussus est à creditore pecuniam Titio soluere, quamuis creditor mortuus fuerit, nihilominus recte Titio soluit: si modo ignorauerit creditorem mortuum esse.

33. *Idem lib. 52. Digestorum.*

Qui sibi, aut Titio fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit, tamen si postea euictus est, habet actionem: quemadmodum si hominem stipulatus esset, et promissor statuliberum Titio dedisset, isque ad libertatem peruenisset.

§. 1. Qui Stichum aut Pamphilum dari promisit, si Stichum vulnerauerat, non magis eum dando liberatur, quam si solum Stichum promisisset, et à se vulneratum daret. † Item qui hominem dari promisit, et vulneratum à se offert, non liberatur. Judicio quoque accepto, si hominem is, cum quo agetur, vulneratum à se offert, condemnari debebit. Sed et ab alio vulneratum si det, condemnandus erit: cum possit alium dare.

34. *Idem lib. 54. Digestorum.*

Qui hominem aut decem tibi aut Titio dari, promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numerauerit: non Titio, sed tibi partem hominis condicet, (quasi indebitum tua voluntate Titio soluerat). † Idemque juris erit, etiam si mortuo Titio decem soluerit: vt tibi potius, quam heredi Titii partem hominis condicat.

§. 1. Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint, et promissor vtrique partes diuersorum hominum dederit: dubium non est, quin non liberetur. † Sed si ejusdem hominis partes vtrique dederit, liberatio contingit: quia obligatio communis efficiet, vt, quod duobus solutum est, vni solutum

tum esse videatur. Non ex contrario, cum duo fidejussores hominem dari spospondèrint, diuersorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at si ejusdem hominis partes dederint, liberantur. §. 2. Stipulatus sum, decem mihi aut hominem Titio dari: si homo Titio datus fuisset, promissor à me liberatur: et, antequam homo daretur, ego decem petere possum.

§. 3. Si Titium omnibus negotiis meis praeposuero, deinde vetuero eum, ignorantibus debitoribus, administrare negotia mea: debitores, ei soluendo, liberabuntur. Nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intelligitur etiam debitoribus mandare, vt procuratori soluant. §. 4. Si nullo mandato intercedente debitor falso existimauerit, voluntate mea pecuniam se numerare: non liberabitur. *) Et ideo procuratori, qui se vltro alienis negotiis offert, soluendo nemo liberabitur.

*) L. 11. de R. J. L. 49. h. t.

§. 5. Et cum fugitiuus, qui pro libero se gerebat, rem vendidisset: responsum est, emptores fugitiuo soluentes à domino liberatos non esse. §. 6. Si gener socero ignorante filia dotem soluisset, non est liberatus: sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset. Et propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solueret: quia in causam dotis particeps, et quasi socia obligationis patris filia esset.

§. 7. Si debitorem meum jussero pecuniam Titio dare, donaturus ei, quamuis Titius ea mente acceperit, vt meos nummos faceret: nihilominus debitor liberabitur. Sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient.

§. 8. Quidam filiumfamilias, à quo fidejussorem acceperat, heredem instituerat. Quaesitum est, si jussu patris adiisset hereditatem, an pater cum fidejussore agere posset? Dixi, quoties reus satisdandi reo satis accipiendi heres existeret, fidejussores ideo liberari: quia pro eodem apud eundem debere non possent *).

*) L. 11. de legat. 1. limit. v. in L. 75. h. t. L. 95. eod.

§. 9. Si praedo id, quod à debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem restituerit: debitores liberabuntur.

§. 10. Si decem aut hominem dari stipulatus fuero, et duos fidejussores accepero, Titium et Maeuium, et Titius quinque soluerit: non liberabitur, prius quam Maeuius quoque quinque soluat. Quod si Maeuius partem hominis soluerit, vterque obligatus remanebit.

§. 11. Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit: et ideo non liberatur. Quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur: quamuis soluerit, nihilominus alter obligatus manebit.

35. ALFENVS VARVS *lib.* 2. *Digestorum* *à* PAVLO *Epitomatorum.*

Quod seruus ex peculio suo credidisset, aut deposuisset: id ei, siue venisset, siue manumissus esset, recte solui potest: nisi aliqua causa interciderit, ex qua intelligi possit, inuito eo, cujus tum is seruus fuisset, *) ei solui. † Sed et si quis dominicam pecuniam ab eo foeneratus esset, si permissu domini seruus negotium dominicum gessisset, idem juris est: videtur enim voluntate domini, qui cum seruo negotium contraheret, et ab eo accipere, et ei soluere.

*) L. 5. §. 15. de instit. act.

36. JVLIANVS *lib.* 1. *ad Vrsejum Ferocem.*

Si pater meus praegnante vxore relicta decesserit, et ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petiissem: nihil me consumpsisse, quidam existimant. Si nemo natus sit, recte me egisse: quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. JVLIANVS notat: Verius est, me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci: aut quartam partem, quia tres nasci potuerunt: aut sextam, quia quinque. Nam et ARISTOTELES scripsit, quinque nasci posse: quia vuluae mulierum totidem receptacula habere possunt: et esse mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque simul peperit, et tum habebat incolumes, et hoc et in Aegypto adfirmatum est mihi.

37. *Idem lib.* 2. *ad Vrsejum Ferocem.*

Quoties vnus ex fidejussoribus suam partem soluisset, tanquam negotium reo gessisset: perinde habendum est, ac si reus ipse vnius fidejussoris partem soluisset; sed tamen, vt non ex sorte decedat: sed is fidejussor solus liberatur, cujus nomine solutio facta fuerit.

38. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis esse ait, vt ita demum recte Titio solui dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur. Caeterum siue in adoptionem, siue in exilium ierit, vel aqua et igni ei interdictum, vel seruus factus sit: non recte ei solui dicendum. Tacite enim inesse haec conuentio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat.

§. 1. Si debitorem meum jusserim Titio soluere, deinde Titium vetuerim accipere, et debitor ignorans soluerit: ita eum liberari existimauit, si non ea mente Titius nummos acceperit, vt eos lucretur. Alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris: et ideo liberationem quidem ipso jure non posse contingere debitori, exceptione tamen ei succurri aequum esse, si paratus sit, condictionem furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi praestare. Sicuti seruatur, cum maritus vxori donaturus, debitorem suum jubeat soluere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari; sed exceptione *) eum aduersus maritum tuendum esse, si condictionem, quam aduersus mulierem habet, praestet: furti tamen actionem in proposito mihi post diuortium competituram, quando mea intersit, interceptos nummos non esse.

*) L. 34. §. 1. de O. et A.

§. 2. De peculio cum domino actum est. Is damnatus soluit: et fidejussores pro seruo acceptos liberari respondit: eandem enim pecuniam in plures causas solui posse, argumentum esse, quod cum judicatum solui satisdatum est, et damnatus reus soluat: non solum actione judicati, sed etiam ex stipulatu et ipse, et fidejussores liberentur. † Et magis simile esse: quod, cum possessor hereditatis existimans se heredem esse, soluerit, heres non liberetur: tunc enim propterea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem ejus haberet.

§. 3. Qui hominem promisit, si statuliberum soluat: magis puto, non esse exspectandam conditionem. Sed et creditorem agere posse, et illi condictionem competere. Quod si interim conditio defecerit, liberatur, perinde atque si quis pendente conditione soluit per errorem, et, antequam condiceret, conditio exstiterit. Illud nullo modo dici conueniet, si mortuo Sticho conditio deficiat, liberari debitorem. Quamuis si viuente eo defecerit, liberaretur: quando isto casu nullo tempore perfecte hominem meum feceris. Alioquin prope erit, vt, etiamsi eum seruum, in quo vsusfructus alienus est, mihi solueris, isque [vsufructu manente] decesserit: ea solutione liberatus videaris, quod nullo modo probandum est: sicuti si communem soluisses, isque decessisset.

§. 4.

§. 4. Si quis pro eo reuerso fidejusserit, qui, cum Reipublicae causa abesset, actione, qua liberatus sit, deinde annus praeterierit: an fidejussor liberetur? quod JVLIANO non placebat: et quidem si eum fidejussore experiundi potestas non fuit. Sed hoc casu in ipsum fidejussorem ex Edictio actionem restitui debere: quemadmodum in eum fidejussorem, qui hominem promissum occidit.

§. 5. Qui pro te apud Titium fidejusserat, pignus in suam obligationem dedit; post idem heredem te instituit, quamuis ex fidejussoria causa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit: at si idem alium fidejussorem dederit, atque ita heredem te instituerit: rectius existimari ait, sublata obligatione ejus, pro quo fidejussum sit, eum quoque, qui fidejusserit, liberari.

39. *Idem lib.* 8. *Quaestionum.*

Si soluturus pecuniam tibi, jussu tuo signatam eam apud numularium, quoad probaretur, deposuerim: tui periculi eam fore MELA lib. 10. scribit. Quod verum est: cum eo tamen, vt illud maxime spectetur, an per te steterit, quo minus in continenti probaretur; nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me soluere, tu ex aliqua causa accipere nolles. In qua specie non vtique semper tuum periculum erit: quid enim si inopportuno tempore vel loco obtulerim *)? † His consequens esse puto, vt, etiamsi et emptor nummos, et venditor mercem, quod inuicem parum fidei haberent, deposuerint, [et] nummi emptoris periculo sint; vtique si ipse eum, apud quem deponerentur, elegerit: et nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta sit.

*) L. 72. pr. h. t. L. 32. pr. de vsur. L. 9. de eo, quod cert. Loc. L. 122. pr. de V. O. add. L. 2. §. 3. 4. de eo, quod cert. Loc. L. 11. §. de duobus reis. L. 10. §. f. de jur. dot.

40. MARCIANVS *lib.* 3. *Institutionum.*

Si pro me quis soluerit creditori meo, licet ignorante me *): adquiritur mihi actio pignoratitia. † Item si quis soluerit legata, debent discedere legatarii de possessione: alioquin nascitur heredi Interdictum, vt eos dejicere possit.

*) L. 23. L. 53. h. t. L. 39. de N. G. non obst. L. 69. L. 156. §. 4. de R. J.

41. PAPINIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Reo criminis postulato, interim nihil prohibet *), recte pecuniam à debitoribus solui: alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

*) L. 45. §. 1. h. t. L. 46. §. 6. de jure fisc.

42. PAVLVS *lib.* 3. *de Adulteriis.*

Sed nec illud prohibitum videtur, ne à reo creditori soluatur.

43. VLPIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur; puta adpromissores, hypothecae, pignora *): praeterquam quod inter creditorem et adpromissores confusione facta reus non liberatur.

*) L. 129. L. 178. de R. J. L. 18. de nouat. L. 21. §. 2. de fidejuss. limit. in L. 71. pr. L. 50. de fidej. L. f. de duob. reis. v. etiam L. 123. pr. de legat. 1.

44. MARCIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

In numerationibus aliquando euenit, vt vna numeratione duae obligationes tollantur vno momento. Veluti si quis pignus pro debito vendiderit creditori. Euenit enim, vt [et] ex vendito tollatur obligatio, et debiti. † Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum à creditore fuerit sub ea conditione, si eam pecuniam numerauerit, in duas causas videri eum numerasse; et in debitum suum, vt in Falcidiam heredi imputetur; et conditionis gratia, vt legatum consequatur. † Item si vsusfructus pecuniae numeratae legatus fuerit: euenit, vt vna numeratione [et] liberetur heres ex testamento, et obliget sibi legatarium. † Tantundem est, et si damnatus fuerit alicui vendere, vel locare: nam vendendo, vel locando, et liberatur ex testamento heres, et obligat sibi legatarium.

45. VLPIANVS *lib.* 1. *Responsorum.*

CALLIPPO respondit. Quamuis stipulanti vxori vir spospenderit, dirempto matrimonio praedia, quae doti erant obligata, in solidum dare: tamen satis esse, offerri dotis quantitatem.

§. 1. Idem FRONTONI respondit, perseueranti tutori in tutelae administratione, licet capitis reo, potuisse id, quod pupillo bona fide debetur, exsolui.

46. MARCIANVS *lib.* 3. *Regularum.*

Si quis aliam rem pro alia volenti soluerit, et euicta *) fuerit [res]: manet pristina obligatio. Et si pro parte fuerit euicta, tamen pro solido obligatio durat: nam non accepisset re integra creditor, nisi pro solido ejus fieret.

*) L. 17. L. 55. L. 78. h. t. L. 9. §. 2. de auct. tut. L. pen. de R. C. L. 55. de O. et A.

§. 1. Sed et si duos fundos, verbi gratia, pro debito dederit, euicto altero fundo remanet integra obligatio. Tunc ergo res pro re soluta liberationem praestat, quum pro solido facta est suscipientis. §. 2. Sed et si quis per dolum pluris aestimatum fundum in solutum dederit, non liberatur *): nisi id, quod deest, repleatur.

*) L. 98. pr. h. t. L. 29. §. 3. de legat. 3.

47. *Idem lib.* 4. *Regularum.*

In pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quaeratur, quo tempore sit locupletior: tempus, quo agitur, inspicitur, et vt exceptio doli mali posita ei noceat, tempus, quo agitur, spectatur.

§. 1. Plane [vt SCAEVOLA ajebat] etiamsi perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intelligitur: id est, si necessariam sibi rem emit, quam necessario de suo erat empturus. Nam *) hoc ipso, quo non est pauperior factus, locupletior est. † Sic et in filiofamilias putabat, Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit, et eam perdiderit.

*) L. 15. L. 66. h. t. L. 4. de except. L. 4. §. 4. de dol. mal. Except.

48. MARCELLVS *lib. singulari Responsorum.*

Titia, cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit, et mouentia distraxit: quaero, an ea, quae ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant? MARCELLVS respondit, reputationem ejus, quod proponeretur, non iniquam videri: pro soluto enim magis habendum est, quod ex ex causa mulier percepit. Sed si forte vsurarum quoque rationem arbiter dotis recuperandae habere debuerit, ita est computandum, [vt] prout quidque ad mulierem peruenit, non ex vniuersa summa decedat: sed prius in eam quantitatem, quam vsurarum nomine mulierem consequi oportebat, quod non est iniquum.

49. MAR-

49. MARCIANVS *lib. singul. ad Hypothecariam Formulam.*

Solutam pecuniam intelligimus vtique naturaliter, si numerata sit creditori. † Sed et si jussu ejus alii soluitur, *) vel creditori ejus, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat: absolui debet. † Ratam quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. † Tutori **) quoque si soluta sit pecunia, vel curatori, vel procuratori, vel cuilibet successori, vel seruo actori, proficiet ei solutio. † Quod si acceptum latum sit, quod stipulationis nomine hypotheca erat obligata, vel sine stipulatione accepta sit, solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisdationis sufficit.

*) L. 46. L. 67. L. 107. h. t. L. 4. §. 3. de re judic.

**) L. 46. §. 5. et f. de admin. et peric. tut.

50. PAVLVS [*lib. 10. ad Sabinum.*]

Si, cum aurum tibi promisissem, ignoranti, quasi aurum, aes soluerim, non liberabor. Sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens feci, petentem tamen [te] aurum, exceptione summouebo, si non reddas aes, quod accepisti.

51. *Idem* [*lib. 9. ad Edictum*]

Dispensatori, qui ignorante debitore remotus est ab actu, recte soluitur *): ex voluntate enim domini ei soluitur; quam si nescit mutatam, qui soluit, liberatur. *) L. 62. h. t.

52. VLPIANVS [*lib. 14. ad Edictum.*]

Satisfactio pro solutione est.

53. CAJVS [*lib. 5. ad Edictum Prouinciale.*]

Soluere pro ignorante *) et inuito cuique licet: cum sit Jure ciuili constitutum, licere etiam ignorantis inuitique meliorem conditionem facere.

*) L. 3. §. 15. de muner. et honor. L. 6. de appell.

54. PAVLVS [*lib. 56. ad Edictum.*]

Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam: magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum solutionem. *)

*) L. 4. §. 7. de re judic. L. 43. L. 176. de V. S.

55. VLPIANVS [*lib. 61. ad Edictum.*]

Qui sic soluit, vt reciperet, non liberatur: quemadmodum non alienantur nummi, qui sic dantur, vt recipiantur.

56. PAVLVS [*lib. 61. ad Edictum.*]

Qui mandat solui, ipse videtur soluere.

57. VLPIANVS [*lib. 77. ad Edictum*].

Si quis stipulatus fuerit decem in melle: Solui quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed si semel actum sit, et petita decem fuerint, amplius mel solui non potest.

§. 1. Item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solui non potest: quamuis ante litem contestatam posset.

58. *Idem* [*lib. 80. ad Edictum.*]

Si quis offerenti se negotiis alienis bona fide soluerit, quando liberetur? Et ait JVLIANVS, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. † Idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? Et ait, interesse, qua mente solutio facta esset: vtrum, vt statim debitor liberetur, an vero cum dominus ratum habuisset. Priore casu confestim posse condici procuratori, et tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuisset: Posteriore tunc demum nasci condictionem, cum dominus ratum non habuisset.

§. 1. Si creditor, cujus ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue ratum habuit pater, [rata] solutio est: siue non habuit, repetere debitor potest. §. 2. Et si duo rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum, antequam is ratum haberet, interim alteri solutum est: in pendenti est posterior solutio, ac prior. Quippe incertum est, debitum, an indebitum exegerit.

59. PAVLVS *lib. 2. ad Plautium.*

Si ita stipulatus sim, mihi aut Titio dare spondes? et debitor constituerit, se mihi soluturum: quamuis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adjecto soluere. † Etsi à filiofamilias mihi aut Titio stipulatus sim: patrem posse Titio soluere, quod in peculio est: scilicet si suo, non filii nomine soluere velit. Dum enim adjecto soluitur, mihi solui videtur. Et ideo si indebitum adjecto solutum sit, stipulatori posse condici JVLIANVS putat: vt nihil intersit, jubeam [te] Titio soluere, an ab initio stipulatio ita concepta sit.

60. *Idem* [*lib. 4. ad Plautium.*]

Is, qui alienum hominem in solutum dedit, vsucapto homine liberatur.

61. *Idem lib. 5. ad Plautium.*

[In perpetuum] quoties id, quod tibi debeam, ad te peruenit, et tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: competit liberatio. *)

*) L. 83. §. 6. de V. O. L. 17. de O. et A. L. 108. §. 4. de legat. 1. L. 66. §. 1. de legat. 2.

62. *Idem* [*lib. 8. ad Plautium.*]

Dispensatorem meum testamento liberum esse jussi, et peculium ei legaui: is post mortem meam à debitoribus pecunias exegit: an heres meus retinere ex peculio ejus, quod exegit, possit, quaeritur? Et si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, qua liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. Cum vero ante aditam hereditatem pecuniam accepit dispensator, siquidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hic heredi quasi negotiorum gestorum, vel mandati actione. Si vero non liberantur, illa quaestio est: cum negotium meum gerens, à debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, et mox agere velim negotiorum gestorum actione: an vtiliter agam, si caueam te indemnem futurum? Quod quidem ego non puto: nam sublata est negotiorum gestorum actio, eo quod ratum non habui, et per hoc debitor mihi constituitur.

63. *Idem* [*lib. 9. ad Plautium.*]

Si debitor sit serui fructuarius, potest is seruus per acceptilationem liberare eum: videbitur enim ex re ejus adquirere. Idem in pacto dicemus.

64. *Idem* [*lib 14. ad Plautium.*]

Cum jussu meo id, quod mihi debes, soluis creditori meo: et tu à me, et ego à creditore meo liberor.

65. POMPONIVS [*lib. 1. ex Plautio.*]

Si filia furiosi à viro diuerterit: dictum est, vel adgnato curatore voluntate filiae, vel filiae consentiente adgnato solui dotem.

66. *Idem* [*lib. 6. ex Plautio.*]

Si pupilli debitor, jubente eo sine tutoris auctoritate pecuniam creditori ejus numerauit: pupillum quidem à creditore liberat, sed ipse manet obligatus, sed exceptione se tueri potest. † Si autem debitor pupilli non fuerat, nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris auctoritate non obligatur; nec creditori, cum

cum quo alterius jussu contraxit: sed pupillus, in quantum locupletior factus est, vtpote debito liberatus, vtili actione te nebitur.

67. MARCELLVS [*lib.* 13. *Digestorum.*]

Si quis duos homines promiserit, et Stichum soluerit: poterit, ejusdem Stichi dominium postea consecutus, dando liberari.

† In nummis minor, vel prope nulla dubitatio est. Nam et apud ALFENVM SERVIVS, eum, qui minus à debitore suo accipere, et liberare eum vellet, respondit, posse saepius aliquos nummos accipiendo ab eo, eique retro dando, ac rursus accipiendo, id efficere: veluti si centum debitorem, decem acceptis, liberare creditor velit, vt, cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac nouissime retineat: etsi in dubitationem à quibusdam hoc male deducatur; quod non possit videri is, qui ita accepit, vt ei, à quo accepit, retro reddat, soluisse potius, quam decessisse *).

*) [al. dedisse.]

68. *Idem lib.* 16. *Digestorum.*

Seruus decem dare jussus pupillo, et liber esse, si heres sit pupillus, siue tantum conditio in eum collata sit; an absente quoque tutore, pupillo dando, libertatem consequatur? moueris comparatione conditionis, quae constitit in facto: veluti, si pupillo seruierit, quae potest impleri citra interuentum quoque tutoris: et quid [inquit] si curatorem habeat, et si furioso dare jussus sit? an curatori dando liberetur? et finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo, furiosoue. Et sciendum est, in omnibus istis casibus tutori quidem, vel curatori vtiliter dependi; ipsis autem, id est, furioso vel pupillo, non recte persolui, ne datio ex illorum imbecillitate pereat: nec enim hoc egit testator, vt, quoquo modo esset datum, expleta videretur conditio.

69. CELSVS *lib.* 24. *Digestorum.*

Si hominem, in quo vsusfructus alienus est, vel qui erat pignori Titio obligatus, noxae dedisti: poterit is, cui condemnatus es, tecum agere judicati. Nec expectabimus, vt creditor euincat. Sed si vsusfructus interierit, vel dissoluta fuerit pignoris obligatio: existimo processuram liberationem.

70. *Idem lib.* 26. *Digestorum.*

Quod certa die promissum est, vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad soluendum promissori liberum relinqui intelligitur.

*) L. 98. §. 4. h. t. L. 38. §. 16. L. 137. §. 2. de V. O. L. 50. de O. et A.

71. *Idem lib.* 27. *Digestorum.*

Cum decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque accipiam: reliquum promissor recte Titio dabit.

§. 1. Si fidejussor procuratori creditoris soluit, et creditor post tempus, quo liberari fidejussor poterit, ratum habuit: tamen quia fidejussor, cum adhuc ex causa fidejussionis tenetur, soluit, nec repetere potest, nec minus agere aduersus reum mandati potest, quam si tum praesenti dedisset. §. 2. Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, seruo debitoris, filioue acceptum fecerit; postea autem rescierit, et ratum habuerit: confirmetur solutio: et quod acceptum latum sit, nullius momenti est. Et contra si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur. §. 3. Sed si ignorans solutum, litem contestatus est: si pendente judicio ratum habuit, absolui oportet illum, cum quo actum est: si ratum non habuit, condemnari.

72. MARCELLVS *lib.* 20. *Digestorum.*

Qui decem debet, si ea obtulerit creditori, et ille sine justa causa ea accipere recusauit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit: doli mali exceptione potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non soluerit. Etenim non est aequum teneri pecunia amissa: quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. *)

† Et sane si seruus erat in dote, eumque obtulit maritus, et is seruus decessit: aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdiderit: ipso jure desinet teneri.

*) L. 17. de peric. et comm. L. 20. §. 11. de H. P. L. 16. ad L. Jul. de adult. L. 105. de V. O.

§. 1. Cum Stichum mihi deberes, et in soluendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti: pendente ea Stichus decessit: videamus, an, quia nouari prior obligatio non potest, petitio serui competat ea, quae competeret, si non intercessisset stipulatio? Sed in promptum contradictio est, debitorem, cum stipulanti creditori sub conditione promisit, non videri in solutione hominis cessasse: nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari.

§. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus: quemadmodum si quolibet nomine ejus seruum offerente, stipulator accipere noluisset. §. 3. Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi seruus esset, sub conditione stipulatus fuerit, quicquid furem dare facere oportet: nam et fur condictione liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit. Si tamen, cum in prouincia forte seruus esset, intercesserit stipulatio; et finge, prius quam facultatem ejus nancisceretur fur, vel promissor, decessisse † seruum: non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse †: non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest.

§. 4. Stichum aut Pamphilum stipulatus sum, cum esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando: neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse, nec obligatio, nec solutio. Sed ei, qui hominem dari stipulatus est, vnum etiam ex his, qui tunc stipulatori seruierant, dando promissor liberatur. Vi quidem ipsa et hic ex his dari stipulatus est, qui ejus non erat. Fingamus ita stipulatum, hominem ex his, quos Sempronius reliquit, dare spondes? cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, superesit vlla obligatio, videamus? et magis est deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus seruus stipulatoris.

§. 5. Qui hominem debebat, Stichum, cui libertas ex causa fideicommissi praestanda est, soluit: non videtur liberatus. Nam vel minus hic seruum dedit, quam ille, qui seruum nondum noxa solutum. † Num ergo et si vispellionem, aut alias turpem dederit hominem, idem sit? Et sane datum negare non possumus. Sed differt haec species à prioribus: habet enim seruum, qui ei auferri non possit. §. 6. Promissor serui eum debet hominem soluere, quem, si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

73. *Idem lib.* 31. *Digestorum.*

Ob triginta nummos pecuniae creditae, fidejussorem in viginti dedi, et pignus in decem; ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est *): vtrum ex vniuersitate id decedit, (vt quidam putant) si in soluendis decem nihil debitor dixisset, an (sicut ego puto) in totis decem fidejussori contingit liberatio? quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, vt vbi non dixit, id potius soluturum existimetur, quod satisdato

dato debeatur? Magis tamen existimo, licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, accepto referre. *) L. 101. §. 1. h. t.

74. MODESTINVS *lib.* 3. *Regularum.*

Id, quod poenae nomine à debitore exactum est, lucro debet cedere creditoris.

75. *Idem lib.* 8. *Regularum.*

Sicut acceptilatio in eum diem praecedentes peremit actiones, ita et confusio *): nam si debitor heres creditori extiterit, confusio hereditatis peremit petitionis actionem.

*) L. 21. §. 3. L. 50. de Fidejuss. L. 27. §. 6. de pact. L. 95. §. 2. h. t. L. 58. pr. L. 59. L. 80. f. ad SC. Trebell. limit in L. 2. §. 18. et 19. de H. v. A. V. L. 27. §. 4. et 14. L. 55. §. 3. ad SC. Trebell.

76. *Idem lib.* 6. *Responsorum.*

Modestinvs respondit: si post solutum sine vllo pacto omne, quod ex causa tutelae debeatur, actiones post aliquod internallum cessae sint: nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit. Quod si ante solutionem hoc factum est; vel cum conuenisset, vt mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, mandatum subsecutum est: saluas esse mandatas actiones; cum nouissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quae fuit, perempta videatur.

77. *Idem* [*lib.* 7. *Pandectarum.*]

In liberto antiquior contractus operarum esse non potest, sine quo libertas ei data non esset.

78. JAVOLENVS [*lib.* 11. *ex* Cassio.]

Si alieni nummi inscio vel inuito domino soluti sunt, manent ejus, cujus fuerunt. Si mixti essent, ita vt discerni non possent: ejus fieri, qui accepit, in libris Caji scriptum est; ita vt actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret.

79. *Idem* [*lib.* 10. *Epistolarum.*]

Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te jubeam: efficitur, vt et tu statim libereris, et mea esse incipiat. Nam tum, quod à nullo corporaliter ejus rei possessio detineretur, adquisita mihi, et quodammodo manu longa tradita existimanda est.

80. POMPONIVS [*lib.* 4. *ad Quintum Mucium.*]

Prout quidque contractum est, ita et solui debet: Vt, cum re contraxerimus, re solui debet; veluti cum mutuum dedimus, vt retro pecuniae tantundem solui debeat. † Et cum verbis aliquid contraximus, vel re, vel verbis obligatio solui debeat; verbis, veluti cum acceptum promissori fit: re, veluti cum soluit, quod promisit. † Aeque cum emptio, vel venditio, vel locatio contracta est; quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolui potest.

81. *Idem* [*lib.* 6. *ad Quintum Mucium.*]

Si stipulatus sum mihi aut Titio dari, si Titius decesserit, heredi ejus soluere non poteris.

§. 1. Si lancem deposuerit apud me Titius, et pluribus heredibus relictis decesserit; si pars heredum me interpellet, optimum quidem esse, si Praetor aditus jussisset me parti heredum eam lancem tradere; quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri. Sed etsi sine Praetore sine dolo malo hoc fecero, liberabor; aut, quod verius est, non incidam in obligationem; optimum autem est, id per Magistratum facere.

82. PROCVLVS [*lib.* 5. *Epistolarum.*]

Si cum Cornelius fundum suum, nomine Sejae, viro ejus doti dedisset, nec de eo reddendo quicquam cauisset, fecit, vt inter se vir et Seja paciscerentur, vt diuortio facto is fundus Cornelio redderetur; non puto diuortio facto virum vetante Seja eum fundum Cornelio [tuto] redditurum esse. Sicuti si cum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto mulier jussit eum fundum Cornelio reddi, deinde, antequam redderetur, vetuisset, non tuto redderetur; sed si antequam Seja vetaret, Cornelio eum fundum reddidisset, nec causam habuisset existimandi, id inuita Seja facturum esse; nec melius, nec aequius esse existimarem, eum fundum Sejae reddi.

83. POMPONIVS *lib.* 14. *ex variis Lectionibus.*

Si tuo seruo credidero, eumque redemero, et is manumissus mihi soluerit; non repetet.

84. PROCVLVS [*lib.* 7. *Epistolarum.*]

Egisti de peculio serui nomine cum domino; non esse liberatos fidejussores ejus respondit. At si idem seruus ex peculio suo permissa administratione peculii nummos soluisset; liberatos esse fidejussores ejus recte legisti.

85. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Edicti monitorii.*

Solidum non soluitur, non minus quantitate, quam die.

86. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Hoc jure vtimur, vt litis procuratori non recte soluatur: nam et absurdum est, cui judicati actio non datur, ei ante rem judicatam solui posse. Si tamen ad hoc datus sit, vt ee solui possit; soluendo eo liberabitur.

87. CELSVS *lib.* 20. *Digestorum.*

Quodlibet debitum solutum à procuratore meo, non repeto: quoniam cum quis procuratorem omnium rerum suarum *) constituit, id quoque mandare videtur, vt creditoribus suis pecuniam soluat: neque postea expectandum est, vt ratum habeat. *) arg. L. 20. §. 1. de nouat. L. 10. §. f. de pact.

88. SCAEVOLA *lib.* 5. *Digestorum.*

Filiae intestato patri heredis negotia mater gessit, et res vendendas per argentarios dedit: idque ipsum codice conscriptum est: Argentarii vniuersum redactum venditionis soluerunt, et post solutionem nouem fere annis, quicquid agendum erat, nomine pupillae mater egit, eamque marito nuptum collocauit: et res ei tradidit: Quaesitum est, an puella cum argentariis aliquam actionem habeat: quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quae in venditione datae sunt, sed mater? Respondit, si de eo quaereretur, an jure ea solutione argentarii liberati essent: responderi jure liberatos. Clavdivs: Subest enim illa ex jurisdictione pendens quaestio, an pretia rerum, quae sciebant esse pupillae, bona fide soluisse videantur matri, quae jus administrationis non habebat? ideoque, si hoc sciebant, non liberantur: scilicet si mater soluendo non sit.

89. *Idem lib.* 29. *Digestorum.*

Ex pluribus causis et chirographis creditor ita cauit: Titius Maeuius dico me accepisse, et habere, et accepto tulisse [à] Cajo Titio reliquum omne, ratione posita ejus pecuniae, quam mihi Stichus Caji Titii seruus cauerat. Quaesitum est, an ex caeteris chirographis, quae non Stichus cauit, sed ipse debitor, integra manet actio ex reliquis chirographis per ipsum debitorem cautis? Respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur.

§. 1. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei à Sejo debebantur, altero centum, † altero trecentum †, scripsit Sejo, vt vnius chirographi centum per Maeuium et Septicium sibi mitterentur: Quaero, an Sejus, si Maeuio et

Septicio ex treecentum quoque soluisse se dicat, liberatus sit? Respondit: si nec mandauit, vt ex treecentum solueretur, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum.

§. 2. Lucius Titius duabus stipulationibus, vna quindecim sub vsuris majoribus, altera viginti sub vsuris lenioribus Sejum eadem die obligauit, ita vt viginti prius soluerentur: id est, Idibus Septembribus: debitor post diem vtriusque stipulationis cedentem, soluit viginti sex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur. Quaero, an quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cujus dies ante cessit, id est, vt viginti sortis soluta videantur, et in vsuras eorum sex data? Respondit, magis id accipi, ex vsu esse.

90. *Idem lib. 26. Digestorum.*

Filius, qui administrabat vt heres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, et eandem particulatim recepit: deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate. Quaesitum est, curator bonorum patris constitutus, an aduersus Sempronium vtilem actionem habet? Respondit, nihil proponi, cur non is, qui soluisset id, quod mutuum ita acceperat, liberatus esset.

91. LABEO *lib. 6. Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si debitor tuus non vult à te liberari, et praesens est: non potest inuitus à te solui. PAVLVS: Imo debitorem tuum etiam praesentem, etiam inuitum, liberare ita poteris, supponendo, à quo debitum nouandi causa stipuleris. Quod etiam si acceptum non feceris; tamen statim, quod ad te attinet, res peribit: nam et petentem te doli mali praescriptio excludet.

92. POMPONIVS [*lib. 9. Epistolarum.*]

Si mihi alienum seruum dari promiseris, aut testamento dare jussus fueris, isque seruus, antequam per te staret, quominus dares, à domino manumissus sit: haec manumissio morti similis sit; si autem decessisset *), non tenearis.

*) L. 46. de furt. L. 33. de V. O. add. L. 1. §. 4. de O. et A. L. 30. §. 2. ad L. Falc.

§. 1. Sed et si quis seruum, quem dari promisit, heres à domino scriptus statuliberum dederit, liberatur.

93. SCAEVOLA [*lib. sing. Quaestionum publice tractatarum.*]

Si duo rei sint stipulandi, et alter alterum heredem scripsit: videndum, an confundatur obligatio? Placet non confundi. Quò bonum est [hoc] dicere? Quod si intendat dari sibi oportere: vel ideo dari oportet ipsi, quod heres extitit; vel ideo, quod proprio nomine ei deberetur. Atqui magna est hujus rei differentia. Nam si alter ex reis pacti conuenti temporali exceptione summoueri poterit, intererit, is, qui heres extitit, vtrumne suo nomine, an hereditario experiatur: vt ita possis animaduertere, exceptioni locus sit, necne.

§. 1. Item si duo rei sint promittendi, et alter alterum heredem scripsit: [* *non* v. LAVTERBACH h. t.] confunditur obligatio.

§. 2. Sed [et] si reus heredem fidejussorem scripserit: [non] confunditur obligatio: et quasi generale quid retinendum est, vt vbi ei obligationi, quae sequelae locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio; quoties duae sint principales, altera alteri potius adjicitur ad actionem, quam confusionem parere [* videatur.]

§. 3. Quid ergo si fidejussor reum heredem scripserit? confundetur obligatio secundum SABINI sententiam, licet PROCVLVS dissentiat.

94. PAPINIANVS [*lib. 8. Quaestionum.*]

Si is, cui nummos debitor soluit alienos, nummis integris pergat petere, quod sibi debeatur, nec offerat, quod accepit: exceptione doli summouebitur.

§. 1. Sin autem communes nummos credam, aut soluam: confestim pro parte mea nascetur et actio, et liberatio: siue in singulis nummis communionem pro indiuiso quis esse intelligat, siue in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem.

§. 2. Sed et si fidejussor alienos nummos in causam fidejussionis dedit; consumptis his *), mandati agere potest; et ideo si eam pecuniam soluat, quam subripuerat, mandati aget, postquam furti, vel ex causa condictionis praestiterit.

*) L. 19. f. de R. C.

§. 3. *Fauius Januarius* PAPINIANO salutem. Cum Titius Cajo Sejo deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, et tantundem eidem ex alia causa, quae peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non praestat: Titii seruus actor absente domino soluit eam summam, quae efficeret ad quantitatem vnius debiti: cautumque est ei, solutum ex vniuerso credito. Quaero, id, quod solutum est, in quam causam acceptum videtur? Respondi: Si quidem Titio Sejus ita cauisset, vt sibi solutum ex vniuerso credito significaret, crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur; non eam, quae petitionem quidem non habet: solutione autem facta repeti pecunia non potest. Cum vero seruus Titii actor absente domino pecuniam soluerit; ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis, quae habuit auxilium exceptionis, translatum foret, si ex ea causa solutio facta proponeretur: quia non est vero simile, dominum ad eam speciem soluendis pecuniis seruum praeposuisse, quae solui non debuerunt: non magis, quam vt nummos peculiares ex causa fidejussionis, quam seruus non ex vtilitate peculii suscepit, solueret.

95. *Idem lib. 28. Quaestionum.*

Stichum aut Pamphilum, vtrum ego velim, dare spondes? altero mortuo, qui viuit solus petetur: nisi [si] mora facta sit in eo mortuo, quem petitor elegit. Tunc enim perinde solus ille, qui decessit, praebetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset.

§. 1. Quod si promissoris fuerit electio: defuncto altero, qui superest, aeque peti poterit. Enimuero si facto debitoris alter sit mortuus, cum debitoris esset electio: quamuis interim non alius peti possit, quam qui solui etiam potest; neque defuncti offerri aestimatio *) potest, si forte longe fuit vilior; quoniam id pro petitore in poenam promissoris constitutum est: tamen si alter seruus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit: cum illo in tempore, quo moriebatur, non commiserit stipulationem. † Sane quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non immerito desiderabitur. Aliter quam in persona fidejussoris, qui promissum hominem interfecit: quia tenetur ex stipulatu actione fidejussor, quemadmodum tenebatur, si debitor sine herede decessisset.

*) L. 2. §. 3. de eo, quod cert. loc. L. 16. §. f. de jur. dot. v. L. 47. §. 3. de Legat. 1.

§. 2. Aditio hereditatis nonnunquam jure confundit obligationem: veluti si creditor debitoris, vel contra debitor creditoris adierit hereditatem. Aliquando pro solutione cedit, si forte creditor, qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extiterit: non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur, sed in solidum creditum suum ex hereditate retinet. Aliquando euenit, vt inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur: nam si heres,

qui

qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres extiterit; vel mulier, quae pro Titio intercesserat, eidem heres extiterit: incipit obligatio ciuilis propter hereditatem ejus, qui jure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. Etenim ineonditum est subuenire sexui mulieris, quae suo nomine periclitetur.

§. 3. Quod vulgo jactatur fidejussorem, qui debitori heres extitit, ex causa fidejussionis liberari: toties verum est, quoties rei plenior promittendi obligatio inuenitur. Nam si reus duntaxat fuit obligatus, fidejussor liberabitur: è contrario non potest dici, non tolli fidejussoris obligationem, si debitor propriam et personalem habuit defensionem. Nam si minori viginti quinque annis bonae fidei pecuniam credidit, isque nummos acceptos perdidit, et intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fidejussore: difficile est dicere causam juris honorarii, quae potuit auxilio minori esse, retinere fidejussoris obligationem, quae principalis fuit, et cui fidejussoris accessit sine contemplatione Juris Praetorii. Auxilium igitur restitutionis fidejussori, qui adolescenti heres extitit, intra constitutum tempus saluum erit.

§. 4. Naturalis obligatio, vt pecuniae numeratione, ita justo pacto, *) vel jurejurando ipso jure tollitur: quod vinculum aequitatis, quo solo sustinebatur, conuentionis aequitate dissoluitur: **) ideoque fidejussor, quem pupillus dedit, ex istis causis liberari dicitur.

*) L. 2. §. 1. de pact.

**) L. 127. de V. O. L. 25. §. 1. quand. dies legat.

§. 5. Quaesitum est, an ita stipulari quis possit, mihi aut filio meo decem dari? vel ita; mihi aut patri? Sed non incommode potest adhiberi distinctio: vt filio quidem stipulante, patris tunc adjiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit: è contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante, filii personam adjici, cum toties quod pater filio stipulatur, sibi stipulatus intelligitur, cum ipse sibi stipulatus non est: et in proposito manifestum est, non obligationis, sed solutionis gratia filii personam adjectam.

§. 6. Vsumfructum mihi aut Titio dari stipulatus sum: Titio capite deminuto, facultas soluendi Titio non intercidit: quia et sic stipulari possumus, mihi aut Titio, cum capite minutus erit, dari?

§. 7. Nam si furiosi vel pupilli persona adjecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si conditionis quoque implendae causa recte pecunia tutori, vel curatori datur: quod quidem LABEO et PEGASVS putauerunt vtilitatis causa recipiendum. Idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli, vel furiosi versa est. † Quomodo si domino jussus dare, seruo dedisset, vt domino daret. Caeterum, qui seruo dare jussus est, domino dando non aliter implesse conditionem intelligendus est, quam si ex voluntate serui dedit. † Idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Sticho Maeuii seruo decem dari, debitor Maenio domino pecuniam soluerit. §. 8. Si creditor debitoris hereditatem ad se non pertinentem possedit, et tantum ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret heredem: non potest dici fidejussores liberari. Neque enim ipsum sibi soluisse pecuniam credendum est, à quo hereditas euincitur.

§. 9. Dolo fecisti, quo minus possideres, quod ex hereditate ad alienum pertinente adprehenderas? Si possessor corpus aut litis aestimationem praestitit, ea res tibi proderit: quia nihil petitoris interest. Caeterum si tu ante conuentus, ex praeterito dolo praestiteris: nihil ea res possessori proderit.

§. 10. Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, ejusmodi contractus similis est tutori, et debitori pupilli: et ideo mandatore conuento et damnato, quanquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem ratio suadet: sed et praestare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, vt ei satisfiat. † Et huc pertinet, tutoris et pupilli debitoris nos fecisse comparationem. Nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem ejus non conuenit, neque judicio cum altero accepto, liberatur alter: nec si damnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori: quin etiam dici solet tutelae contraria actione agendum, vt ei pupillus aduersus debitores actionibus cedat.

§. 11. Si creditor à debitore culpa sua causa ceciderit: prope est, vt actione mandati nihil à mandatore consequi debeat; cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere. §. 12. Si inter emptorem et venditorem conuenerit, prius quam aliquid ex alterutra parte solueretur, vt ab emptione discedatur: fidejussor eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur.

96. *Idem lib.* 11. *Responsorum.*

Pupilli debitor tutore delegante pecuniam creditori tutoris soluit: liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito, hoc factum esse probetur: sed et Interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

§. 1. Cum pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset: tutores ejus cum adolescente transegerunt: eam transactionem pupilla ratam habere noluit: nihilo minus erit, tutorum pecunia, liberata. Nec tutores contra adolescentem actionem, nec vtilem habebunt, qui suum recuperauit. Plane si adolescens pecuniam restituere tutori pupillae maluerit, rescisso quod gestum est, actionem vtilem in pupillam, heredem magistratus, accipiet.

§. 2. Soror cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quaestionem transegit, vt nomine debitoris contenta legatum non peteret: placuit, quamuis nulla delegatio facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere. Itaque si legatum contra placitum peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

§. 3. Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniae cujusque contractus creditor accepto facere debet: nec in arbitrio ejus electio erit, cum debitor pretium pignoris consortioni subjecerit. Quod si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum jure soluetur, secundum superfluo compensabitur.

§. 4. Cum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem soluta est: ad eum hereditate postea deuoluta, causa condictionis euanescit: quae ratio facit, vt obligatio debiti soluatur.

97. *Idem* [*lib.* 2. *Definitionum.*]

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam soluit, vtriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa ejus pecuniae, quae sub infamia debetur: mox ejus, quae poenam continet: tertio, quae sub hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria, quam aliena causa, veluti fidejussoris; quod veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur, diligentem debitorem admonitu ita negotium suum gesturum fuisse. Si nihil eorum interueniat: vetustior contractus ante soluetur. Si major pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit: nihilominus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

98. PAV-

98. PAVLVS [*lib.* 15. *Quaestionum.*]

Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligauit, et soluit: si ea res à creditore euicta est, dicendum est, maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum, remue sub conditione legatam, dotis nomine pro filia pater soluisset. Harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu, liberare: scilicet, quo casu certum erit remanere eas.

§. 1. Diuersum respondetur in ea pecunia, siue re, quam patronus post mortem liberti per Fauianam aufert: haec enim actio, cum sit noua, partam liberationem non potest renocare.

§. 2. Huic adplicatur minor viginti quinque annis, qui à creditore circumscriptus, in rem ex causa debiti solutam restituitur.

§. 3. Rem autem castrensis peculii soluentem patrem, perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset: quamuis possit residere apud eum, cui soluta est, prius mortuo intestato filio. Sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit. Et vtique cujus fuerit, euentus declaret: sitque et hoc ex his, quae post factis, in praeteritum quid fuerit, declarent.

§. 4. Mihi dare decem pure, aut Titio calendis vel sub conditione, aut mihi calendis Januariis, Titio Februariis, vtiliter stipulor. Quod si mihi calendis Februariis, Titio calendis Januariis: potest dubitari? Sed rectius dicitur vtiliter stipulatum: nam cum in diem sit ea quoque obligatio, etiam mihi solui potest ante Februarias: igitur et illi solui poterit.

§. 5. Qui stipulatus sibi aut Titio, si hoc dicit, si Titio non solueris, dari sibi: videtur conditionaliter stipulari. Et ideo etiam sic facta stipulatione, mihi decem, aut quinque Titio dari? quinque Titio solutis, liberabitur reus à stipulatore. Quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, vt quasi poena adjecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. † At vbi simpliciter sibi aut Titio stipulatur, solutionis tantum causa adhibetur Titius: et ideo quinque ei solutis, remanebunt reliqua quinque in obligatione. † Contra si mihi quinque, illi decem stipulatus sim: quinque Titio solutis, non facit conceptio stipulationis, vt à me liberetur. Porro si decem soluerit, non quinque repetet, sed mihi per mandati actionem decem debebuntur.

§. 6. Mihi Romae, aut Ephesi Titio, dari stipulor, an soluendo Titio Ephesi à me liberetur, videamus? nam si diuersa facta sunt, vt JVLIANVS putat, diuersa res est, sed cum praeualet causa dandi, liberatur: liberaretur enim, et si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, et Titio Pamphilum soluisset. At vbi merum factum stipulor, puta insulam in meo solo aedificari, aut in Titii loco: numquid, si in Titii loco aedificet, non contingat liberatio: nemo enim dixit facto pro facto soluto liberationem contingere? sed verius est liberationem contingere: quia non factum pro facto soluere videtur, sed electio promissoris completur.

§. 7. Si seruus fructuarius ex re fructuarii domino proprietatis aut fructuario stipuletur, inutilis est stipulatio: at ex re proprietarii, si ipsi domino aut fructuario stipuletur, recte stipulatur: tantum enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis [quoque.]

§. 8. Aream promisi alienam: in ea dominus insulam aedificauit: an stipulatio extincta sit, quaesitum est? Respondi: si alienum hominem promisi, et is à domino manumissus est, liberor. † Nec admissum est, quod CELSVS ait, si idem rursus Lege aliqua seruus effectus sit, peti eum posse: in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest: et si seruus effectus sit, alius videtur esse. † Nec simili argumento vsus est, [vt] si nauem, quam tu promisisti, dominus dissoluerit, deinde iisdem tabulis compegerit, teneri te: hic enim eadem nauis est, quam te daturum spospondisti: vt videatur magis obligatio cessare, quam extincta esse. † Homini autem manumisso simile fiet, si ea mente dissolutam esse nauem posueris, [vt] in alios vsus conuerterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas: alia enim videbitur esse posterior nauis, sicut ille alius homo est. † Non est his similis area, in qua aedificium positum est: non enim desiit [in] rerum natura esse. Imo et peti potest area, et aestimatio ejus solui debebit: pars enim insulae area est, *) et quidem maxima, cui etiam superficies cedit. † Diuersum dicemus: si seruus promissus, ab hostibus captus sit: hic interim peti non potest, quasi ante diem: sed si redierit postliminio, recte tunc petetur. Cessauit enim hic obligatio: area autem extet, sicut caetera, ex quibus aedificium constitit. † Denique Lex 12. Tabularum tignum aedibus junctum vindicari posse scit: sed interim id solui prohibuit, pretiumque ejus dari voluit.

*) L. 10. quod vi aut clam. L. 20. pr. de Seruit. Praed. Vrb. L. 60. de A. R. D.

99. PAVLVS *lib.* 4. *Responsorum respondit.*

Debitorem non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit.

100. *Idem lib.* 10. *Responsorum.*

Quaero, an curatoribus vel tutoribus in Prouincia datis, Romae pecunia solui possit, quae in Prouincia ita ab his foenerata esset, vt Romae solueretur, cum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent: an si soluerit, debitor liberetur? PAVLVS respondit, [his] tutoribus vel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solui, qui negotia ejus administrant: eos autem, qui Prouincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere; nisi specialiter tutores Prouincialium rerum, vt sibi Romae redderetur, promitti curauerunt.

101. *Idem lib.* 15. *Responsorum.*

PAVLVS respondit, non ideo eos, qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri, quoniam quidam ex collegis per errorem plus debito intulerunt.

§. 1. PAVLVS respondit, aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus distrahentis. Nam cum debitor soluit pecuniam, in potestate ejus esse commemorare, in quam causam solueret: eum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quae natura tantum debebatur; et ideo deducto eo debitum peti posse.

102. SCAEVOLA *lib.* 6. *Responsorum.*

Creditor oblatam à debitore pecuniam, [vt] alia die accepturus, distulit; mox pecunia, qua illa Republica vtebatur, quasi aerosa jussu Praesidis sublata est; item pupillaris pecunia, vt possit idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. Quaesitum est, cujus detrimentum esset? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, nec creditoris, nec tutoris detrimentum esse.

§. 1. Cum de sorte debita constaret, de vsura litigatum esset: nouissime ex appellatione pronunciatum est, solutas quidem vsuras non repeti, in futurum vero non deberi. Quaero, pecunia data vtrum vsuris cedere deberet, quod petitor defenderet: an vero sorti proficeret? Respondi, si qui dabat, in sortem se dare dixisset, vsuris non debere proficere.

§. 2.

§. 2. Valerius Lucii Titii seruus scripsit: accepi à Mario Marino ex summa majore tot aureos: quaero, an haec summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator? Respondi, videri in primam quamque summam liberationem proficere.

§. 3. Titius mutuam pecuniam accepit, et quincunces vsuras spospondit, easque paucis annis soluit, postea nullo pacto interueniente, per errorem et ignorantiam semisses vsuras soluit: Quaero, an patefacto errore, id, quod amplius vsurarum nomine solutum esset, quam in stipulatum deductum, fortem minueret? Respondit, si errore plus in vsuris soluisset, quam deberet: habendam rationem in sortem ejus, quod amplius solutum est.

103. MAECIANVS *lib.* 2. *Fideicommissorum.*

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam soluit, JVLIANVS elegantissime putat, ex ea causa eum soluisse videri debere, ex qua tunc, cum soluebat, compelli poterit ad solutionem.

104. *Idem lib.* 8. *Fideicommissorum.*

Ante restitutam hereditatem solutiones et liberationes factae ab herede, ratae habebuntur.

105. PAVLVS *lib. sing. ad Leg. Falcid.*

Quod dicimus, in eo herede, qui fidejussori testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim soluere, cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendum est: *) nec enim cum sacco adire debet.

*) L. 13. h. t. L. 33. pr. de Vsur. L. 186. de R. J.

106. CAJVS *lib.* 2. *de Verborum Obligationibus.*

Aliud est, jure stipulationis Titio solui posse; aliud, postea permissu meo id contingere. Nam cui jure stipulationis recte soluitur, ei etiam prohibente me recte solui potest. Cui vero alias permisero solui, ei non recte soluitur, si, priusquam solueretur, denunciauerim promissori, ne ei solueretur.

107. POMPONIVS *lib.* 2. *Enchiridii.*

Verborum obligatio, aut naturaliter resoluitur, aut ciuiliter. † Naturaliter, veluti solutione, aut cum res in stipulationem deducta, sine culpa promissoris in rebus humanis esse desiit. † Ciuiliter, veluti acceptilatione *), vel cum in eandem personam jus stipulantis promittentisque deuenit.

*) Arg. L. 1. Locati non obst. L. 8. §. 5. de acceptil.

108. PAVLVS *lib.* 2. *Manualium.*

Et, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte soluitur: quia talis est lex obligationis. Ideoque etiam inuito me recte ei soluitur. Ei autem, cui jussi debitorem meum post mortem meam soluere, non recte soluitur, [quia mandatum morte dissoluitur.]

a) De COMPENSATIONIBVS.

(Dig. 16. T. 2.)

1. MODESTINVS *lib.* 6. *Pandectarum.*

Compensatio, est debiti et crediti inter se contributio.

2. JVLIANVS *lib.* 90. *Digestorum.*

Vnusquisque creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summouet, si paratus est compensare.

3. POMPONIVS *lib.* 25. *ad Sabinum.*

Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere.

4. PAVLVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Verum est, quod et NERATIO placebat, et POMPONIVS ait, ipso jure eo minus fidejussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: *) sicut enim, cum totum peto à reo, male peto, ita et fidejussor non tenetur ipso jure in majorem quantitatem, quam reus condemnari potest.

*) *L.* 10. pr. *L.* 21. h. t.

5. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si quid à fidejussore petatur, aequissimum *) est, eligere, fidejussorem, quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit: sed et, si vtrumque velit compensare, audiendus est.

*) *L.* 18. pr. h. t. *L.* 36. de admin. tut.

6. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Etiam quod natura debetur, venit in compensationem.

7. *Idem lib.* 28. *ad Edictum.*

Quod in diem debetur, non compensabitur, antequam dies venit, *) quanquam dari oporteat.

*) Arg. *L.* 213. de V. S. *L.* 73. pr. de V. O. v. *L.* 16. §. 1. h. t.

§. 1. Si rationem compensationis judex non habuerit, salua manet petitio: nec enim rei judicatae *) exceptio objici potest. Aliud dicam, si reprobauit pensationem **), quasi non existente debito: tunc enim rei judicatae mihi nocebit exceptio.

*) *L.* 18. f. commod. *L.* 1. §. 4. de contrar. tut. act.

**) *L.* 15. h. t. *L.* 18. pr. de act. pign. *L.* 39. f. Solut. matrim. *L.* 24. §. 6. ibid. add. *L.* 1. §. 4. de contrar. tut. act.

8. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est: ne diligentior quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

9. PAVLVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si eum filiofamilias aut seruo contracta sit societas, et agat dominus vel pater, solidum per compensationem seruamus: quamuis, si ageremus, duntaxat de peculio praestaretur.

§. 1. Sed si cum filiofamilias agatur, an, quae patri debeantur, filius compensare possit, quaeritur? Et magis est admittendum: quia vnus contractus est; sed cum conditione, vt caueat, patrem suum ratum habiturum, id est, non exacturum, quod is compensauerit.

10. VLPIANVS *lib.* 63. *ad Edictum.*

Si ambo socii parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos inuicem esse obligatos, ipso *) jure compensatione negligentiae facta. † Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quae eadem quantitate aestimatur, compensationem factam videri, et ipso jure inuicem liberationem.

*) *L.* 21. h. t. *L.* 76. de V. S. *L.* 4. qui pot. in pign. *L.* 4. §. 7. de re jud. *L.* 19. de liber. caus.

§. 1. Si quis igitur compensare potens, soluerit, condicere poterit, *) quasi indebito soluto.

*) *L.* 30. de condict. indeb. *L.* 5. §. pen. de impens. in res dot.

§. 2. Quoties ex maleficio oritur actio, vtputa, ex causa furtiua, caeterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, *) compensatio locum habet. Idem est, et si condicatur ex causa furtiua. † Sed et qui noxali judicio conuenitur, compensationem opponere potest.

*) *L.* 36. de dol. mal. *L.* 39. Solut. matrim. except in *L.* 2. §. 4. *L.* 13. §. 5. ad *L.* jul. de adult.

§. 3. In stipulationibus quoque, quae instar actionum habent, [id est, praetoriis], compensatio locum habet: et secundum JVLIANVM, tam in ipsa stipulatione, quam in ex stipulatu actione poterit objici compensatio.

11. *Idem*

11. *Idem lib.* 32. *ad Edictum.*

Cum alter alteri pecuniam sine vsuris, alter vsurariam debet, constitutum est à Diuo SEVERO, concurrentis apud vtrumque quantitatis vsuras non esse praestandas.

12. *Idem lib.* 64. *ad Sabinum.*

Idem juris est non solum in priuatis, verum etiam in causa fisci constitutum. † Sed et si inuicem sit vsuraria pecunia, diuersae tamen [sint] vsurae, compensatio nihilominus locum habet ejus, quod inuicem debetur.

13. *Idem lib.* 66. *ad Edictum.*

Quod LABEO ait, non est sine ratione: vt, si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in caeteris non objiciatur.

14. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Quaecunque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non veniunt. *)

*) L. 1. pr. ad SC. Macedon. L. 40. pr. de condict. indeb. L. 17. §. ad SC. Vellej. L. 95. §. 4. de solut.

15. *Idem lib.* 2. *Epistolarum.*

Pecuniam certo loco à Titio dari stipulatus sum: is petit à me, quam ei debeo, pecuniam: Quaero, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondit: Si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa, id est, vt ratio habeatur, quanti Titii interfuerit, eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari.

16. PAPINIANVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Cum militi castrensium bonorum alius, caeterorum alius heres exstitit, et debitor alteri heredum obligatus, vult compensare, quod ab alio debetur, non audietur.

§. 1. Cum intra diem ad judicati executionem datum, judicatus Titio, agit eum eodem Titio, qui et ipse pridem illi judicatus est, compensatio admittetur: aliud est enim, diem obligationis non venisse; aliud, humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

17. *Idem lib.* 1. *Responsorum.*

Ideo condemnatus, quod arctiorem annonam aedilitatis tempore praebuit, frumentariae pecuniae debitor non videbitur: et ideo compensationem habebit.

18. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

In rem suam procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conueniatur, a [illegible] itate *) compensationis vtetur.

*) arg. L. 1. quod quisque jur. in al. L. 8. pr. de dol. except. L. 21. de R. C.

§. 1. Creditor compensare non cogitur, quod alii, quam debitori suo debet: quamuis creditor ejus pro eo, qui conuenitur ob debitum proprium, velit compensare. *)

*) L. 2. h. t.

19. *Idem lib.* 11. *Responsorum.*

Debitor pecuniam publicam seruo publico citra voluntatem eorum soluit, quibus debitum recte solui potuit: obligatio pristina manebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod seruus publicus habebit.

20. *Idem lib.* 13. *Responsorum.*

Ob negotium copiarum expeditionis tempore mandatum, curatorem condemnatum, pecuniam jure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

21. PAVLVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

Postea quam placuit inter omnes, id, quod inuicem debetur, ipso jure compensari, si procurator absentis conueniatur, non debebit de rato cauere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

22. SCAEVOLA *lib.* 2. *Quaestionum.*

Si debeas decem [millia], aut hominem, vtrum aduersarius volet, ita compensatio hujus debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset, vtrum voluisset.

23. PAVLVS *lib.* 9. *Responsorum.*

Id, † quod pupillorum nomine debetur, si tutor petat, non posse compensationem objici ejus pecuniae, quam ipse tutor suo nomine aduersario debet.

24. *Idem lib.* 3. *Decretorum.*

Jussit IMPERATOR audiri adprobantem sibi à fisco deberi, [* in] quod ipse conuenitur.

b) DE ACCEPTILATIONE.

(Dig. 46. T. 4.)

1. MODESTINVS *lib.* 2. *Regularum.*

Acceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

2. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Sabinum.*

Pupillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse placet.

3. PAVLVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

Per procuratorem nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest.

4. POMPONIVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Acceptilatio sub conditione fieri non potest *).

*) *Ob L. 77. de R. J.*

5. VLPIANVS *lib.* 34. *ad Sabinum.*

In diem acceptilatio facta nullius est momenti: nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare *).

*) *L. 6. L. 16. pr. h. t. L. 31. §. 1. de nouat. L. pen. de Solut. L. 7. §. 1. de liber. legat.*

6. *Idem lib.* 47. *ad Sabinum.*

Pluribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset, quod ego tibi promisi, habesne acceptum? *si quidem apparet, quid actum est: id solum per acceptilationem sublatum est. [Si non apparet, omnes stipulationes solutae sunt]. Dummodo illud sciamus, si ego aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil valere acceptilationem.*

7. *Idem lib.* 50. *ad Sabinum.*

Sane et sic acceptilatio fieri potest, accepta facis decem? *ille respondit*, facio.

8. *Idem lib.* 48. *ad Sabinum.*

An inutilis acceptilatio vtile habeat pactum, *) *quaeritur? Et nisi in hoc quoque contra sensum est, habet pactum. Dicet aliquis, potest ergo non esse consensus. Cur non possit? Fingamus, eum, qui accepto ferebat, scientem, prudentemque, nullius esse momenti acceptilationem, sic accepto tulisse: quis dubitat non esse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit?*

*) *L. 27. §. 9. de pact.*

§. 1. *Seruus communis sicut vni ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare vni ex dominis potest, eumque in solidum liberat: et ita* OCTAVENVS *putat.*

§. 2. *Accepto liberare seruus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest: id enim et* LABEONI *placuit. Denique libro* Pithanon *scripsit, si à Primo domino, Secundo socio domino suo stipulatus fuerit, posse Secundum accepto rogare, et per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligauerat: sic fieri, vt per vnum atque eundem seruum et constituatur, et tollatur obligatio.*

§. 3.

§. 3. Acceptum fieri non potest, nisi quod verbis colligatum est. Acceptilatio enim verborum obligationem tollit, quia et ipsa verbis fit? neque enim potest verbis tolli, *) quod non verbis contractum est.

*) *L. 19. pr. h. t. L. 35. de R. J. limit. in L. 7. §. 6. de pact. L. 3. L. 5. §. 1. de rescind. vend.*

§. 4. *Filiusfamilias promittendo, patrem ciuiliter non obligat, sed se obligat. Propter quod accepto rogare filiusfamilias potest; vt se liberet, quia ipse obligatus est: pater autem acceptum rogando, nihil agit: cum non sit ipse obligatus, sed filius.* † *Idem erit et in seruo dicendum. Nam et seruus accepto liberari potest; et tolluntur etiam honorariae obligationes, si quae sunt aduersus dominum: quia hoc jure vtimur, vt* Juris gentium sit acceptilatio. *Et ideo puto, et Graece posse acceptum fieri, dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Id est,* habes acceptos denarios tot? habeo acceptos.

9. PAVLVS *lib. 12. ad Sabinum.*

Pars stipulationis accepto fieri potest, *) *non tantum si sic dicat:* ex nummis decem, quos tibi promisi, quinque habesne acceptos? *sed et si sic:* quod ego tibi promisi, id pro parte dimidia habesne acceptum?

*) *L. 10. L. 13. §. 2. L. 17. h. t.*

10. POMPONIVS *lib. 26. ad Sabinum.*

Sed et si non numerata pecunia, sed certum corpus, veluti homo, in stipulationem deductus est: potest ex parte acceptilatio fieri. † *Quomodo et vni ex heredibus acceptum fieri potest.*

11. PAVLVS *lib. 12. ad Sabinum.*

Species adquirendi est, liberare dominum obligatione, *et ideo fructuarius quoque seruus liberare, acceptum rogando, fructuarium potest: quia ex re ejus videtur ei adquirere.* † *Sed etsi vsum tantum habemus, idem fiet. Idemque dicemus et in eo, qui bona fide nobis seruit: et in caeteris, qui nostro juri subjecti sunt.*

§. 1. *Sed et si seruo, quod ipse mihi promisit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt aduersus dominum honorariae actiones, quae de peculio, vel in rem verso dantur.*

§. 2. *Si seruus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promisit: verius puto contingere liberationem, vt per hoc hereditas ipsa liberetur.* §. 3. *Sed etsi dominus apud hostes sit: dicendum est, jure postliminii confirmari acceptilationem. Nam et stipulari ei, qui apud hostes est, seruus potest.*

12. POMPONIVS *lib 26. ad Sabinum.*

Quod in diem vel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest: *sed ita id factum apparebit,* si conditio *) *stipulationis* extiterit, vel dies venerit.

*) *L. 21. h. t. L. 77. L. 195. de R. J.*

13. VLPIANVS *lib. 50. ad Sabinum.*

Et per jusjurandum liberti interpositam operarum obligationem, per acceptilationem tolli verius est.

§. 1. *Si id, quod in stipulationem deductum est,* diuisionem non recipiat: *) acceptilatio in partem nullius erit momenti. *Vtputa si seruitus fuit praedii rustici vel vrbani.* † *Plane si* vsusfructus *sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri: et erit residuae partis fundi vsusfructus.* † *Si tamen viam quis stipulatus, accepto iter vel actum fecerit, acceptilatio nullius erit momenti: hoc idem est probandum, si actus accepto fuerit latus: si autem iter et actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere, liberatum eum, qui viam promisit.*

*) *L. 17. de Seruit.*

§. 2. *Illud certum est: eum, qui* fundum *stipulatus* vsumfructum, *vel* viam accepto facit, *in ea esse causa, vt acceptilatio non valeat. Qui enim accepto facit, vel totum vel partem ejus, quod stipulatus est, debet accepto facere: hae autem partes non sunt: non magis, quam si quis domum stipulatus, accepto ferat caementa, vel fenestras, vel parietem, vel diaetam.*

§. 3. *Si quis* vsumfructum *stipulatus, vsum accepto tulerit: si quidem sic tulerit acceptum, quasi vsu debito: liberatio non continget. Si vero quasi ex vsufructu, cum possit vsus sine fructu constitui, dicendum est, acceptilationem valere.*

§. 4. *Si is, qui* hominem *stipulatus est, Stichum accepto tulerit,* JVLIANVS lib. 14. *Digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse, tollisseque totam obligationem: quod enim inuito stipulatori promissor soluere potest, id et acceptum latum liberationem pariet.*

§. 5. *Eum, qui* fundum *stipulatus est, non posse de dolo malo clausulam acceptum ferre, constat: non enim in partem debiti id constitit: et* aliud est, quod debetur, *) *aliud quod accepto fertur.* *) *L. 15. h. t. L. 94. de R. J.*

§. 6. *Si* Stichum aut decem *sub conditione stipulatus,* Stichum aut decem *acceptum fecerit, et pendente conditione Stichus decesserit: decem in obligationem manebunt, perinde ac si acceptilatio interposita non fuisset.*

§. 7. *Si fidejussori accepto fuerit latum, cum reus re, non verbis fuisset obligatus: an reus quoque liberetur? Et hoc jure vtimur, vt* licet reus non sit verbis obligatus, tamen acceptilatione per fidejussorem liberetur.

§. 8. *Si legatorum sub conditione relictorum fidejussori dato accepto latum sit: legata debebuntur, postea conditione eorum existente.* §. 9. *Qui ita stipulatur à fidejussore,* quod Titio credidero, fide tua esse jubes, *deinde, antequam crederet, acceptum fecit fidejussori, reus non liberabitur: sed quandoque ei creditum fuerit, tenetur. Nam etsi fidejussorem non ante liberatum esse credimus, quam cum fuerit creditum reo:* non tamen reus antiquiore acceptilatione, quam obligatio ejus est, liberari potuit.

§. 10. Tutor, curator *) *furiosi* acceptum ferre non potuit; nec procurator quidem potest facere acceptum: sed hi omnes debent nouare. Possunt enim et sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest: sed nouatione facta poterunt liberari per acceptilationem. *Nam et in absentium persona hoc remedio vti solemus: stipulamur ab aliquo id nouandi causa, quod nobis absens debet: et ita accepto liberamus, à quo stipulati sumus. Ita fiet, vt* absens nouatione, praesens acceptilatione liberetur.

*) *L. 77. L. 123. pr. de R. J. L. 3. h. t.*

§. 11. *Heres quoque et liberare, et liberari accepto potest, et honorarii successores.* §. 12. *Ex pluribus reis stipulandi si vnus acceptum fecerit,* *) *liberatio contingit in solidum.*

*) *L. 2. §. 3. de V. O.*

14. PAVLVS *lib. 12. ad Sabinum.*

Nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, et nisi verum est quod in acceptilatione demonstratur: imperfecta est liberatio. Quia verbis ea demum resolui possunt, quae inter se congruunt.

15. POMPONIVS *lib. 27. ad Sabinum.*

Si is, qui Stichum promisit, ita interroget, quod Stichum promisi, Stichum et Pamphilum habesne acceptos? *puto recte accepto latum, et pro superuacuo Pamphili mentionem factam; quemadmodum si is, qui decem promisit, ita interroget,* quod tibi decem promisi, viginti habesne accepta? *etiam decem nomine erit liberatus.*

16. VLPIANVS *lib. 7. Disputationum.*

Si ex pluribus obligatis vni accepto feratur, non ipse solus liberatur, sed et hi, qui secum obligantur. Nam cum ex duobus pluribusque ejusdem obligationis participibus vni accepto fertur,

tur, caeteri quoque liberantur: non, quoniam ipsis accepto latum est, sed, quoniam velut soluisse videtur is, qui acceptilatione solutus est. §. 1. *Si judicati fidejussor sit datus, acceptus, eique accepto latum sit: liberabitur et judicatus.*

17. JVLIANVS *lib.* 54. *Digestorum.*

Qui hominem aut decem *stipulatus est, si quinque accepto fecerit: partem stipulationis peremit, et petere quinque, aut partem hominis potest.*

18. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Et, vno et pluribus contractibus, vel certis, vel incertis, vel quibusdam, exceptis caeteris, et omnibus ex caussis vna acceptilatio et liberatio fieri potest.

§. 1. *Ejus rei stipulatio, quam acceptio sequatur, à* GALLO AQVILIO *talis exposita est:* Quidquid te mihi ex quacunque caussa dare facere oportet, *) oportebit, praesens, in diemue: quarumque rerum mihi tecum actio, quaeque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, eritue: quodne tu meum habes, tenes, possides: quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spospondit Numerius Negidius. Quod Numerius Negidius Aulo Agerio [promisit], spospondit: id haberetne à se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogauit: Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit. *) *L.* 35. *de R. J.*

19. VLPIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

Si accepto latum fuerit ei, qui non verbis, sed re obligatus est: non liberatur quidem, sed exceptione doli mali, vel pacti conuenti se tueri potest.

§. 1. *Inter* acceptilationem *et* apocham *hoc interest, quod* acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit: apocha non alias, quam si pecunia soluta sit.

20. *Idem lib.* 77. *ad Edictum.*

Si accepto fuerit lata ob rem judicatam clausula, MARCELLVS *ait, caeteras partes stipulationis euanuisse; propter hoc enim tantum interponuntur, vt res judicari possit.*

21. VENVLEJVS *lib.* 11. *Stipulationum.*

Si sub conditione legatum mihi datum nouandi caussa stipulatus sum, et ante existentem conditionem acceptum fecero: NERVA *filius ait, etiam si conditio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia* nouatio *) *facta sit; neque ex stipulatu, quae acceptilatione soluta sit.*

*) *L.* 8. *§.* 1. *L.* 9. *de nouat.*

22. CAJVS *lib.* 3. *de Verborum Obligationibus.*

Seruus nec jussu domini acceptum facere potest.

23. LABEO [*lib.* 5. *Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*]

Si ego tibi acceptum feci, nihilo magis ego à te liberatus sum. PAVLVS: *Imo cum locatio, conductio, emptio, venditio conuentione facta est, et nondum res intercessit: vtrinque per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte duntaxat intercessit, liberantur obligatione.*

c) DE NOVATIONIBVS, ET DELEGATIONIBVS.
(Dig. 46. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib.* 46. *ad Sabinum.*

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem vel ciuilem vel naturalem transfusio atque translatio: hoc est, cum ex praecedenti caussa ita noua constituatur, vt prior perimatur. *) Nouatio enim à nouo nomen accepit, et à noua obligatione. §. 1. Illud non interest, qualis praecessit obligatio: vtrum naturalis, an ciuilis, an honoraria: et vtrum verbis, an re, an consensu. Qualiscunque igitur obligatio sit, quae praecessit, nouari verbis potest: dummodo sequens obligatio aut ciuiliter teneat, aut naturaliter: vtputa si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.

*) L. 27. §. 2. de pact. L. 43. de Solut. L. 21. §. 3. de ann. legat.

2. *Idem lib.* 48. *ad Sabinum.*

Omnes res transire in nouationem possunt. Quodcunque enim siue verbis contractum est; siue non verbis: nouari potest, et transire in verborum obligationem ex quacunque obligatione; dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur, vt nouetur obligatio: caeterum, si non hoc agatur, duae erunt obligationes. *)

*) L. 6. pr. L. 8. §. 2. L. 20. pr. L. 28. h. t.

3. POMPONIVS *lib.* 1. *ad Sabinum.*

Cui bonis interdictum est, nouare obligationem suam non potest, nisi meliorem suam conditionem fecerit.

4. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Si vsusfructus debitorem meum delegauero tibi, non nouetur obligatio mea: quamuis exceptione doli, vel in factum tutus debeat esse aduersus me is, qui delegatus fuerit. Et non solum donec manet ejus vsusfructus, cui delegaui; sed etiam post interitum ejus videbimus: quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat ei vsusfructus. Et haec eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personae cohaerenti.

5. *Idem lib.* 34. *ad Sabinum.*

In diem obligatio nouari potest, et prius quam dies aduenerit. *) † Et generaliter constat, et stipulatione in diem facta nouationem contingere: sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam dies venerit. *) L. 48. de V. O.

6. *Idem* [*lib.* 46. *ad Sabinum.*]

Si ita fuero stipulatus, quanto minus à Titio debitore exegissem, tantum fidejubes? non fit nouatio: quia non hoc agitur, vt nouetur.

§. 1. Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, et ex continenti fecit stipulationem; vnus contractus est. Idem erit dicendum, et si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit.

7. POMPONIVS *lib.* 24. *ad Sabinum.*

Cum enim pecunia mutua data stipulamur, non puto obligationem numeratione nasci, et deinde eam stipulatione nouari: quia id agitur, vt sola stipulatio teneat. [Et] magis implendae stipulationis gratia numeratio intelligenda est fieri.

8. VLPIANVS [*lib.* 46. *ad Sabinum.*]

Si Stichum dari stipulatus fuerim, et cum in moram promissor esset, quo minus daret, rursus eundem stipulatus fuero: desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata. *) *) L. 28. h. t.

§. 1. Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, et hoc actum, vt nouetur: fiet nouatio. Si quidem pure vel in diem fuerint relicta, statim: si vero sub conditione, non statim; sed vbi conditio extiterit. *) Nam et alias qui in diem stipulatur, statim nouat, si hoc actum est: cum certum sit, diem quandoque venturum. At qui sub conditione stipulatur, non statim nouat, nisi conditio extiterit. *) L. 14. h. t.

§. 2. Si quis ita stipulatus à Sejo sit, quod à Titio stipulatus fuero, dare spondes? an, si postea à Titio stipulatus sim, fiat nouatio, solusque teneatur Sejus? Et ait CELSVS nouationem fieri: si modo id actum sit, vt nouetur: id est, vt

Sejus

Sejus debeat, quod Titius promisit: nam eodem tempore, et impleri prioris stipulationis conditionem, et nouari ait. Eoque jure vtimur.

§. 3. Idem CELSVS ait, Judicatum solui stipulatione actionem judicati non nouari. Merito: quia hoc solum agitur ea stipulatione, vt fidejussoribus cautum sit: non vt ab obligatione judicati discedatur.

§. 4. Si decem, quae mihi Titius [debet], aut decem, quae Sejus debet, à Tertio stipulatus fuero: putat MARCELLVS neutrum liberari: sed Tertium eligere posse, pro quo decem soluere velit.

§. 5. Si ab alio promissam sibi dotem, maritus ab vxore, dotis nomine, stipulatus sit: non duplari dotem, sed fieri nouationem placet, si hoc actum est. Quid enim interest, ipsa, an alius quilibet promittat? quod enim ego debeo, si alius promittat: liberare me potest, si nouationis causa hoc fiat. Si autem non nouandi animo hoc interuenit, vterque quidem tenetur, sed altero soluente alter liberatur. Non tamen si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate mea *) stipuletur: liberat autem me is, qui quod debeo, promittit, etiam si nolim.

*) L. 11. de R. J.

**) L. 23. 40. et 53. de Solut. L. 39. de N. G.

9. *Idem lib. 47. ad Sabinum.*

Si pupillus sine tutoris auctoritate rem saluam fore stipulatus, pubes factus, ratam stipulationem habuerit nouandi causa: tollitur tutelae actio. Si non habuerit ratum, licet tutelae egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed judex tutelae non aliter condemnare debet, quam si ex stipulatione liberatio fieret. §. 1. Qui sub conditione stipulatur, quae omnimodo exstatura est *), pure videtur stipulari.

*) L. 10. de condit. instit. L. 39. de R. C.

§. 2. Qui actum stipulatur, deinde iter, nihil agit. Item vsumfructum stipulatus, si vsum stipuletur, nihil agit. Sed qui iter stipulatus, actum postea stipuletur: aliud magis stipulatur. Aliud est enim iter, aliud actus *).

*) L. 1. pr. de Seruit. praed. rust.

10. PAVLVS [*lib. 11. ad Sabinum.*]

Cui recte soluitur, is etiam nouare potest, excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim: nam Titius nouare non potest, licet, recte ei soluitur.

11. VLPIANVS [*lib. 27. ad Edictum.*]

Delegare est vice sua alium reum dare creditori *), vel cui jusserit. §. 1. Fit autem delegatio vel per stipulationem, vel per litis contestationem.

*) L. 55. et 57. de O. et A. L. 17. h. t.

12. PAVLVS *lib. 31. ad Edictum.*

Si quis delegauerit debitorem, qui doli mali exceptione tueri *) se posse sciebat, similis videbitur ei, qui donat **): quoniam remittere exceptionem videtur. † Sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione aduersus creditorem vti poterit: quia ille suum recepit: sed is, qui delegauit, tenetur condictione vel incerti, si non pecunia soluta esset; vel certi, si soluta esset: et ideo cum ipse praestiterit pecuniam, aget mandati judicio.

*) L. 13. et 19. h. t. L. 96. de Solut.

**) L. 53. de R. J.

13. VLPIANVS [*lib. 38. ad Edictum*].

Si non debitorem quasi debitorem delegauero creditori meo, exceptio locum non habebit: sed condictio aduersus eum, qui delegauit, competit.

14. *Idem lib. 7. Disputationum.*

Quoties quod pure debetur, nouandi causa sub conditione promittitur: non statim fit nouatio; sed tunc demum, cum conditio extiterit. † Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione, et pendente conditione decesserit, nec nouatio continget: quia non subest res eo tempore, quo conditio impletur. Vnde MARCELLVS, etsi post moram Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentem deduci obligationem, putat.

§. 1. Sed si, quod sub conditione debetur, pure quis nouandi causa stipuletur: nec nunc quidem statim nouat; licet pura stipulatio aliquid egisse videatur: sed tunc nouabit, cum exstiterit conditio. Etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secundam transfert. † Et ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata: MARCELLVS scribit, ne quidem existente conditione vllam contingere nouationem: quoniam nunc, cum extitit conditio, non est persona, quae obligetur.

15. JVLIANVS *lib. 13. Digestorum.*

Si creditor poenam stipulatus fuerat, si ad diem pecunia soluta non esset: nouatione facta non committitur stipulatio.

16. FLORENTINVS [*lib. 8. Institutionum.*]

Seruus nec peculiarem quidem obligationem citra voluntatem domini nouare potest: sed adjicit potius obligationem, quam pristinam nouat.

17. VLPIANVS [*lib. 8. ad Edictum.*]

Delegare scriptura, vel nutu, vbi fari non potest, debitorem suum quis potest.

18. PAVLVS *lib. 57. ad Edictum.*

Nouatione legitime facta, liberantur hypothecae et pignus, vsurae non currunt. *)

*) L. 11. §. 1. de pign. act. L. 27. et 30. h. t. L. 43. de Solut. add. L. 8. L. 28. et 15. h. t.

19. *Idem lib. 69. ad Edictum.*

Doli exceptio, quae poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris, cui quis delegatus est. † Idemque est et in caeteris similibus exceptionibus; imo et in ea, quae ex Senatusconsulto filio familias datur. Nam aduersus creditorem, cui delegatus est ab eo, qui mutuam pecuniam contra Senatusconsultum dederat, non vtetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra Senatusconsultum fit: tanto magis, quod hic nec solutum repetere potest. Diuersum est in muliere, quae contra Senatusconsultum promisit; nam et in secunda promissione intercessio est. *) † Idemque est in minore, qui circumscriptus delegatur: quia, si etiam nunc minor est, rursum circumuenitur. Diuersum, si jam excessit aetatem viginti quinque annorum: quamuis adhuc possit restitui aduersus priorem creditorem. † Ideo autem denegantur exceptiones aduersus secundum creditorem; quia in priuatis contractibus et pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, et debitorem actum est: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur. Et ideo merito denegandum est, aduersus eum exceptionem ex persona debitoris.

*) L. 8. §. 2. junct. L. 4. §. 1. L. 5. L. 24. pr. ad SC. Vellej.

20. *Idem* [*lib. 72. ad Edictum.*]

Nouare possumus aut ipsi, si sui juris sumus; aut per alios, qui voluntate nostra stipulantur.

§. 1. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest nouare: tutor potest, si hoc pupillo expediat: item procurator omnium bonorum. *(L. 7. §. 3. pro emt.

21. POMPONIVS *lib.* 1. *ex Plautio.*

Si debitorem meum jussero tibi soluere: non statim tu etiam stipulando id nouare possis; quamuis debitor soluendo tibi liberaretur.

22. PAVLVS *lib.* 14. *ad Plautium.*

Si quis absente me à debitore meo stipulatus est nouandi animo, ego postea ratum habuero: nouo obligationem.

23. POMPONIVS *lib.* 3. *ex Plautio.*

Filius patris actionem ignorante eo nouare non potest. *)

*) L. 25. h. t.

24. *Idem lib.* 5. *ex Plautio.*

Nouatio non potest contingere ea stipulatione, quae non committitur. † Nec huic contrarium est, quod, si stipulatus à Titio fuero nouandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, et pendente conditione Titius decesserit, quamuis ante aditam hereditatem conditio exstiterit, nouatio fieret: hic enim morte promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad heredem, cujus personam interim hereditas sustinet.

25. CELSVS *lib.* 1. *Digestorum.*

Non ideo nouare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei soluitur. Nam et his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum soluitur: cum nemo eorum per se nouare priorem obligationem jure possit.

26. *Idem lib.* 3. *Digestorum.*

Si is, cui decem Titius, quindecim Sejus debebat, ab Attio stipulatus est, quod ille, aut quod ille debeat, dari sibi; nouatum vtrumque non est, sed in potestate Attii est, pro quo velit soluere *), et eum liberare. Fingamus autem ita actum, vt alterutrum daret: nam alioquin vtrumque stipulatus videtur, et vtrumque nouatum, si nouandi animo hoc fiat.

*) non obst. L. 32. h. t.

27. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Emptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit, quidquid ex vendito dare facere oportet, nouatione secuta, vsuras neutri post insecuti temporis debet.

28. *Idem* [*lib.* 2. *Definitionum.*]

Fundum Cornelianum stipulatus, quanti fundus est, postea stipulor. Si non nouandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio *): secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum soluat, secunda stipulatio jure non tollitur: nec si litem actor ex prima contestetur. Denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo, praesens aestimatio fundo petito recte consideretur: in altera vero ea aestimatio venit, quae secundae stipulationis tempore fuit.

*) L. 29. h. t. L. 41. §. 1. de Fidejuss. L. 10. de pign. act. L. 16. §. 5. de pign. L. 26. §. f. L. 27. 28. et 30. de jurejur.

29. PAVLVS *lib.* 24. *Quaestionum.*

Aliam causam esse nouationis voluntariae, aliam judicii accepti, multa exempla ostendunt. † Perit priuilegium dotis, et tutelae, si post diuortium dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem tutelae actio nouetur, si id specialiter actum est, quod nemo dixit lite contestata: neque enim deteriorem causam nostram facimus, actionem exercentes, sed meliorem: vt solet dici in his actionibus, quae tempore vel morte finiri possunt.

*) L. 86. sq. de R. J. L. 13. §. 4. de pign. L. 8. §. 3. de Fidejuss.

30. *Idem lib.* 5. *Responsorum.*

Pavlvs respondit, si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita vt à prima obligatione in vniuersum discederetur: rursum easdem res à posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse.

31. VENVLEJVS *lib.* 3. *Stipulationum.*

Si rem aliquam dari stipulatus sum, deinde eandem sub conditione nouandi animo ab eodem stipuler: manere oportet rem in rebus humanis, vt nouationi locus sit. *) Nisi si per promissorem steterit, quo minus daret. Ideoque si hominem mihi dare te oporteat, et in mora fueris, quo minus dares: etiam defuncto eo teneris: et si prius quam decederet, cum jam mora facta sit, eundem à te sub conditione stipulatus fuero, et seruus postea decesserit, deinde conditio exstiterit, cum jam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoque fiet.

*) L. 45. §. 7. Mand.

§. 1. Si duo rei stipulandi sint, an alter jus nouandi habeat, quaeritur: et quid juris vnusquisque sibi adquisierit? fere autem conuenit, et vni recte solui, et vnum judicium petentem totam rem in litem deducere; item vnius acceptilatione perimi vtriusque obligationem: ex quibus colligitur, vnumquemque perinde sibi adquisiisse, ac si solus stipulatus esset; excepto eo, quod etiam facto ejus, cum quo commune jus stipulantis est, amittere debitorem potest. Secundum quae si vnus ab aliquo stipuletur: nouatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit. Eo magis cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus, alioquin quid dicemus, si vnus delegauerit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum jusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi, doti eum promiserit? nam debitor ab vtroque liberabitur.

32. PAVLVS *lib.* 1. *ad Neratium.*

Te hominem, et Sejum decem mihi dare oportet; stipulor ab altero nouandi causa ita, quod te aut Sejum dare oportet: vtrumque nouatur. Pavlvs: Merito: quia vtrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

33. TRYPHONINVS *lib.* 7. *Disputationum.*

Si Titius donare mihi volens, delegatus à me creditori meo stipulanti spospondit: non habebit aduersus eum illam exceptionem, vt, quatenus facere potest, condemnetur: nam aduersus me tali defensione merito vtebatur, quia donatum ab eo petebam; creditor autem debitum persequitur.

34. CAJVS *lib.* 3. *de Verborum Obligationibus.*

Dubitari non debet, quin filius, seruusue *), cui administratio peculii permissa est, nouandi quoque peculiaria debita jus habeat: vtique si ipsi stipulentur: maxime si etiam meliorem suam conditionem eo modo faciunt. Nam si alium jubeant stipulari, interest, vtrum nouandi animo alium jubeant stipulari, an vt ipsi filio, seruoue negotium gerat: quo nomine etiam mandati actio peculio adquiritur.

§. 1.

§. 1. Adgnatum furiosi, aut prodigi curatorem, nouandi jus habere minime dubitandum est, si hoc furioso vel prodigo expediat.

§. 2. In summa admonendi sumus nihil vetare, vna stipulatione plures obligationes nouari: veluti si ita stipulemur, quod Titium et Sejum mihi dare oportet, id dari spondes? licet enim ex diuersis causis singuli fuerant obligati, vtrique tamen nouationis jure liberantur: cum vtriusque obligatio in vnius personam, à quo nunc stipulemur, confluat.

De Verborvm Significatione.

12. §. 1. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Minus soluit, qui tardius soluit: nam et ***tempore minus soluitur.***

32. PAVLVS *lib. 24. ad Edictum.*

Minus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

82. *Idem lib. 14. ad Plautium.*

Verbum ***amplius*** ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario ***minus solutum*** videtur, etiam si nihil esset exactum.

117. JAVOLENVS *lib. 9. Epistolarum.*

Non potest videri ***minus soluisse*** is, in quem amplioris summae actio non competit.

175. POMPONIVS *lib. 22. ad Sabinum.*

Faciendi verbo, ***reddendi*** etiam causa continetur.

176. VLPIANVS *lib. 45. ad Sabinum.*

Solutionis verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet: soluere dicimus eum, qui fecit, quod facere promisit.

187. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Verbum ***exactae pecuniae***, non solum ***ad solutionem*** referendum est: verum etiam ***ad delegationem.***

47. PAVLVS *lib. 56. ad Edictum.*

Liberationis verbum eandem vim habet, quam ***solutionis.***

Regvlae Jvris.

77. PAPINIANVS *lib. 28. Quaestionum.*

Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, serui optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem: nonnunquam tamen actus suprascripti tacite recipiunt, quae aperte comprehensa vitium adferunt: nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid ***acceptilatio*** intelligitur, si obligationis conditio exstiterit: quae si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

100. CAJVS *lib. 1. Regularum.*

Omnia, ***quae jure contrahuntur, contrario jure pereunt.***

180. PAVLVS *lib. 16. ad Plautium.*

Quod ***jussu alterius soluitur***, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

AD

INSTITVTIONVM JVRIS

LIB. IV. TIT. I.

De PRIVATIS DELICTIS.

(Dig. 47. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Ciuilis constitutio est, poenalibus actionibus heredes non teneri, nec caeteros quidem successores *). Idcirco nec furti conueniri possunt. † Sed quamuis furti actione non teneantur; attamen ad exhibendum actione teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint, quo minus possideant. † Sed enim et vindicatione tenebuntur, re exhibita. † Item condictio aduersus eos competit.

*) *L.* 26. de poen. *L.* 6. de publ. jud. *L.* 38. *L.* 111. §. 1. de R. J.

§. 1. Heredem autem furti agere posse aeque constat: exsecutio enim quorundam delictorum heredibus *) data est. Ita et Legis Aquiliae actionem heres habet. Sed injuriarum actio heredi non competit.

*) *L.* 49. §. 4. *L.* 69. §. 2. de legat. 1.

§. 2. Non tantum in furti, verum in caeteris quoque actionibus, quae ex delictis oriuntur, siue ciuiles sunt, siue honorariae, *) id placet, vt noxa caput sequatur **).

*) *L.* 4. §. f. sqq. de alien. judic. mut. caus.

**) *L.* 26. de poen. *L.* 2. §. 2. et 7. de decur. *L.* 9. de Senat.

2. *Idem lib.* 43. *ad Sabinum.*

Nunquam plura delicta concurrentia faciunt, vt vllius impunitas detur: neque enim delictum ob aliud delictum minuit poenam.

§. 1. Qui igitur hominem subripuit, et occidit: quia subripuit, furti; quia occidit, Aquilia tenetur. Neque altera harum actionum alteram consumit. §. 2. Idem dicendum, si rapuit et occidit, nam et vi bonorum raptorum, et Aquilia tenebitur. §. 3. Quaesitum est, si condictus fuerit ex causa furtiua, an nihilominus Lege Aquilia agi possit. Et scripsit POMPONIVS, agi posse, quia alterius aestimationis est Legis Aquiliae actio, alterius condictio ex causa furtiua *). Namque Aquilia eam aestimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit: condictio autem ex causa furtiua non egreditur retrorsum judicii accipiendi tempus. Sed si seruus sit, qui haec admisit, quacunque actione noxae fuerit deditus, perempta est altera actio. *) *L.* 34. §. 2. de O. et A.

§. 4. Item si quis subreptum flagello ceciderit, duabus actionibus tenetur; furti, et injuriarum. Et si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur. §. 5. Item si quis ancillam alienam subripuit et flagitauerit, vtraque actione tenebitur, *) nam et serui corrupti agi poterit, et furti.

*) *L.* 32. §. 1. ad *L.* Aquil. *L.* 21. pr. de furt. *L.* 60. de O. et A. *L.* 130. de R. J.

§. 6. Item si quis seruum vulnerauit, quem subripuerat, aeque duae actiones locum habebunt, Aquiliae, et furti.

3. *Idem lib.* 2. *de Officio Proconsulis.*

Si quis actionem, quae ex maleficiis *) oritur, velit exequi, si quidem pecuniariter agere velit, ad jus ordinarium remittendus erit; nec cogendus erit [in] crimen subscribere. Enim vero si extra ordinem **) ejus rei poenam exerceri velit, tunc subscribere eum [in] crimen oportebit.

*) *L.* 4. de O. et A. *L.* 51. §. 2. ad *L.* Aquil. *L.* 31. depos. *L.* 70. §. f. de fidejuss.

**) *L.* f. de furt. *L.* f. de injur. *L.* 11. de extraord. crim.

a) De FVRTIS.

(Dig. 46. T. 2.)

1. PAVLVS *lib.* 39. *ad Edictum.*

Furtum à furuo, id est, nigro, dictum LABEO ait, quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte: vel à fraude, vt SABINVS ait: vel à ferendo, et auferendo, vel à Graeco sermone, qui φῶρας appellant fures, imo et Graeci ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, à ferendo, φῶρας dixerunt. §. 1. Inde sola cogitatio *) furti faciendi non facit furem.

*) *L.* 18. de poen. *L.* 225. de V. S.

§. 2. Sic is, qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur, sed ita si intercipiendi causa occultauerit.

§. 3. Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia, *) vel ipsius rei, vel etiam vsus ejus, possessionisue: **) quod lege naturali ***) prohibitum est admittere. *) *L.* 67. pr. h. t. *L.* 3. §. 18. de A. v. A. P.

**) *L.* 74. in f. h. t. *L.* 1. §. 15. Si is qui testament. liber. *L.* 67. pr. h. t. v. *L.* 3. §. 18. de A. v. A. poss.

***) *L.* 42. de V. S.

2. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Furtorum genera duo sunt, manifestum, et nec manifestum.

3. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Fur est manifestus, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, hoc est, eum, qui deprehenditur cum furto *.

*) *L.* 8. de R. V. *L.* 29. pr. ad *L.* jul. de adult. *L.* 6. *L.* 7. §. 2. h. t.

§. 1. Et parui refert, à quo deprehendatur, vtrum ab eo, cujus res fuit, an ab alio.

§. 2. Sed vtrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo deprehendatur, an vero et si alicubi fuerit deprehensus? Et magis est [vt et JVLIANVS scripsit] et si non ibi deprehendatur, vbi furtum fecit, attamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit apprehensus, prius quam eo loci rem pertulerit, quo destinauerat.

4. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Quo destinauerit quis auferre, sic accipiendum est, quo destinauerit eo die manere cum eo furto.

5. VL-

5. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Siue igitur in publico, siue in priuato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret, in ea causa est, vt fur manifestus sit, si cum re furtiua deprehendatur; et ita CASSIVS scripsit.

§. 1. Sed si pertulit, quo destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur.

6. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Quamuis enim saepe furtum contrectando *) fiat: tamen initio, id est, faciendi furti tempore, constituere visum est, manifestus, necne, fur esset.

*) *L.* 1. §. 3. *L.* 9. pr. *L.* 46. §. 7. *L.* 52. §. 19. *L.* 60. *L.* 52. pr. h. t.

7. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Si quis in seruitute furtum fecerit, et manumissus deprehendatur, an fur manifestus sit, videamus. Et ait POMPONIVS libro 19. ex SABINO, non posse eum manifesti conueniri, quia origo furti in seruitute facti non fuit manifesti.

§. 1. Ibidem POMPONIVS eleganter scripsit, deprehensione fieri manifestum furem. Caeterum si cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam: etiam si vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum.

§. 2. Sed CELSVS deprehensioni hoc etiam adjicit: si cum vidisses eum subripientem, et ad comprehendendum eum accurrisses, abjecto furto effugit: furem manifestum esse *).

*) *L.* 21. §. 7. h. t. *L.* 48. §. 1. eod.

§. 3. Paruique referre putat, dominus an vicinus, an quilibet transiens apprehendat.

8. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Nec manifestum furtum quid sit, apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

9. POMPONIVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Ei, qui furti actionem habet, assidua contrectatione furis non magis furti actio nasci potest: ne in id quidem, in quod creuisset postea res subrepta.

§. 1. Sed si eam à fure vindicassem, condictio mihi manebit. Sed potest dici, officio Judicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, vt non aliter jubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret. Quod si ex condictione ante damnatus reus, litis aestimationem sustulerit, vt aut omnimodo absoluat reum, aut [quod magis placet] si paratus esset petitor aestimationem restituere, nec restitueretur ei homo: quanti in litem jurasset, damnaretur ei possessor.

10. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Cujus interfuit non subripi, is actionem furti habet *).

*) *L.* 11. *L.* 12. §. 2. *L.* 14. §. 12. et 14. et 16. *L.* 49. *L.* 53. §. f. *L.* 76. §. 1. *L.* 85. h. t.

11. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

[Tum] is, cujus interest, furti habet actionem, si honesta causa interest *).

*) *L.* 67. §. 1. h. t. *L.* 3. §. 11. ad exhib. *L.* 97. *L.* 14. §. 6. 10. sqq. h. t. *L.* 134. §. 1. de R. J. vid. exc. in *L.* 48. §. 4. h. t.

12. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Itaque fullo, qui curanda, polienda vestimenta, accepit, semper agit: praestare enim custodiam *) debet. Si autem soluendo non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet, quod perdat, ejus periculo nihil est.

*) *L.* 82. pr. h. t. d. *L.* 48. et *L.* 60. §. 2. locat.

§. 1. Sed furti actio malae fidei possessori non datur, quamuis interest ejus, rem non subripi, quippe cum res periculo ejus sit. Sed nemo de improbitate sua consequitur actionem: et ideo soli bonae fidei possessori, non etiam malae fidei furti actio datur.

§. 2. Sed [et] si res pignori data sit, creditori *) quoque damus furti actionem, quamuis in bonis ejus res non sit. Quinimo non solum aduersus extraneum dabimus, verum [et contra] ipsum quoque dominum furti actionem: et ita JVLIANVS scripsit. Necnon et ipsi domino dari placet; et sic fit, vt non teneatur furti, et agat. † Ideo autem datur vtrique quia vtriusque interest. † Sed vtrum semper creditoris interest, an ita demum, si debitor soluendo non est? et putat POMPONIVS, semper ejus interesse pignus habere *): quod et PAPINIANVS libro 12. Quaestionum probat. Et verius est, vbique videri creditoris interesse: et ita [et] JVLIANVS saepissime scripsit. *) *L.* 19. §. 5. et 6. *L.* 79. *L.* 87. h. t. *L.* 4. §. 21. de Vsucap.

13. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Is, cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret. *) *L.* 27. pr. *L.* 46. §. 1. h. t.

14. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Eum, qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, CELSVS *) scripsit. Mandare eum plane oportebit emptori furti actionem, et condictionem, et vindicationem: et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emptori oportebit. Quae sententia vera est: et ita JVLIANVS. Et sane periculum rei ad emptorem pertinet; dummodo custodiam venditor ante traditionem praestet. *) *L.* 80. pr. h. t.

§. 1. Adeo autem emptor ante traditionem furti non habet actionem, vt sit quaesitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur? Et JVLIANVS libro 23. Digestorum scribit: Si emptor rem, cujus custodiam venditorem praestare oportebat, soluto pretio subripuerit: furti actione non tenetur. Plane si, antequam pecuniam solueret, rem subtraxerit: furti actione teneri, perinde ac si pignus subtraxisset.

§. 2. Praeterea habent furti actionem coloni, quamuis domini non sint: quia inerest eorum. §. 3. Is autem, apud quem res deposita est, videamus, an habeat furti actionem? Et cum dolum duntaxat praestet, merito placet, non habere eum furti actionem: quid enim ejus interest, *) si dolo careat? quod si dolo fecit, jam quidem periculum ipsius est: sed non debet ex dolo suo furti quaerere actionem.

*) *L.* 23. de R. J. v. limit. in *L.* 2. §. 23. et 24. vi bon. rapt.

§. 4. JVLIANVS quoque libro 22. Digestorum scribit: Quia in omnium furum persona constitutum est, ne ejus rei nomine furti agere possint, cujus ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est: quamuis periculo ejus esse res coeperit, qui eam contrectauit.

§. 5. PAPINIANVS tractat: *) si duos seruos ob decem aureos pignori acceperim, et alter subripiatur, cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem valeret, vtrum vsque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinque; an vero, quia mori potest, dici debeat, in decem fore actionem, etiamsi magni pretii sit is, qui retinetur? Et ita putat. Non enim respicere debemus pignus, quod surreptum non est: sed id, quod subtractum est.

*) §. 7. *L.* 12. et 13. et f. *L.* 25. §. 2. h. t.

§. 6.

§. 6. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, seruus pignori datus subtractus sit: si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur: quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. Hoc ita; si sine culpa mea subripiatur, nam si culpa mea: quia interest, eo quod teneor pignoratitia actione: agere potero. Quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditori non competit, quam sententiam POMPONIVS quoque lib. 10. ad SABINVM probat.

§. 7. Idem dicunt, et si duo serui subrepti sint simul, competere vtriusque nomine furti actionem creditori; sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo, quod ei debetur, ejus interest. Separatim autem duobus subreptis, si vnius nomine solidum consecutus [sit], alterius, nihil consequetur.

§. 8. Item POMPONIVS lib. 10. ex SABINO scripsit: *) si is, cui commodaui, dolo fecerit circa rem commodatam: agere cum furti non posse. §. 9. Idem POMPONIVS probat et in eo, qui rem mandato alicujus accepit perferendam.

*) *L.* 12. §. 1. h. t.

§. 10. An pater, cujus filio commodata res est, furti actionem habeat, *) quaeritur? Et JVLIANVS ait, patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat. Sicut [inquit] is, qui pro eo, cui commodata res est, fidejussit, non habet furti actionem. † Neque enim [inquit] [is], cujuscunque intererit rem non perire, habet furti actionem: sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa ejus perierit, quam sententiam CELSVS quoque libro 12. Digestorum probat.

*) §. 16. sq. *L.* 85. h. t.

§. 11. Is, qui precario seruo rogauerat, subrepto eo potest quaeri, an habeat furti actionem? Et cum non est contra eum ciuilis actio, quia simile donato precarium est: ideoque et Interdictum necessarium visum est: non habebit furti actionem. Plane post Interdictum redditum, puto eum etiam culpam praestare: et ideo et furti agere posse. §. 12. Quod si conduxerit quis habebit furti actionem, si modo culpa ejus subrepta sit res. §. 13. Si filiusfamilias subreptus *) sit, patrem habere furti actionem, palam est.

*) *L.* 38. §. 1. h. t. pr. *L.* 1. §. 2. de R. V.

§. 14. Si res commodata est, et is, cui commodata est, decesserit: quamuis hereditati *) furtum fieri non possit, et ideo nec heres ejus, cui commodata est, possit agere; tamen commodator poterit furti agere. † Idemque et in re pignorata, vel in re locata: licet enim hereditati furti actio non adquiratur, tamen alii, cujus interest, adquiritur.

*) *L.* 68. h. t. *L.* 40. de nox. act. *L.* 1. §. 15. Si is, qui testam. liber. *L.* 2. pr. *L.* f. expil. hered. non obst. *L.* 31. §. 1. de H. I. *L.* 61. pr. de A. R. D. pr. *L.* 19. ex quib. caus. maj. v. limit. in *L.* 69. *L.* 70. h. t. *L.* 35. de Vsucap.

§. 15. Non solum autem in re commodata competit ei, cui commodata est, furti actio: sed etiam in ea, quae ex ea adgnata est: quia et hujus custodia ad eum pertinet. Nam et si seruum tibi commodauero, et vestis ejus nomine furti ages: quamuis vestem, qua vestitus est, tibi non commodauerim. † Item si jumenta tibi commodauero, quorum sequela erat equuleus, puto competere furti actionem etiam ejus nomine, quamuis ipse non sit commodatus.

§. 16. Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est, quaesitum est? Et puto omnibus, quorum periculo res alienae sunt, veluti commodati, item locati, pignorisue accepti, *) si hae subreptae sint, omnibus furti actiones competere: condictio autem ei demum competit, qui dominium habet.

*) *L.* 5. §. f. *L.* 6. *L.* 7. Commod.

§. 17. Si Epistola, quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti actionem habeat? Et primum quaerendum est, cujus sit Epistola: vtrum ejus, qui misit, an ejus, ad quem missa est? Et si quidem dedi seruo ejus, statim ipsi quaesita est, cui misi. Si vero procuratori: aeque, quia per liberam personam possessio quaeri potest, ipsius facta est: maxime si ejus interfuit, eam habere. Quod si ita misi epistolam, vt mihi remittatur: dominium meum manet; quia ejus nolui amittere, vel transferre dominium. † Quis ergo furti aget? is, cujus interfuit eam non subripi: id est, ad cujus vtilitatem pertinebant ea, quae scripta sunt. † Et ideo quaeri potest, an etiam is, cui data est perferenda, furti agere possit? Et si custodia ejus ad eum pertineat, potest. Sed etsi interfuit ejus Epistolam reddere, furti habebit actionem. finge eam epistolam fuisse, quae continebat, vt ei quid redderetur fieretue: potest habere furti actionem: vel si custodiam ejus rei recepit, vel mercedem perferendae accepit, et erit in hunc casum similis causa ejus, et cauponis, aut magistri nauis: nam his damus furti actionem, si sint soluendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

*) *L.* 46. §. penult. h. t.

15. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Creditoris, *) cujus pignus subreptum est, non credito tenus interest: sed omnimodo in solidum furti agere potest, sed et pignoratitia actione id, quod debitum excedit, debitori praestabit.

*) *L.* 18. h. t.

§. 1. Dominus, *) qui rem subripuit, in qua vsusfructus alienus est, furti vsufructuario tenetur.

*) *L.* 20. §. 1. h. t.

§. 2. Sed eum, qui tibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti, *) placuisse POMPONIVS scripsit: quoniam nihil tua interesset; vtpote cum nec commodati tenearis. Ergo si ob aliquas impensas, **) quas in rem commodatam fecisti, retentionem ejus habueris: etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

*) *L.* 49. *L.* 59. h. t.

**) L. 14. de dol. mal. et met. except. L. 5. pr. verb. *manebit.* de impens. in res dotal. fact. arg. L. 33. de condict. indeb. L. 53. §. f. h. t.

16. *Idem lib.* 7. *ad Sabinum.*

Ne cum filiofamilias pater furti agere possit, *) non juris constitutio, sed natura rei impedimento est: quod non magis cum his, **) quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus.

*) L. 17. pr. L. 52. §. 1. L. 89. h. t. L. 11. §. 1. de poen. L. 1. et 2. L. 5. rer. amot. L. 2. L. 5. §. 1. de obseq. parent. etc.

**) L. 48. §. 5. L. 89. L. f. h. t. L. 11. §. 1. de poen. arg. L. 46. §. 7. h. t.

17. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Sabinum.*

Serui et filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque enim, qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare: idcirco nec actio ei à Veteribus prodita est.

§. 1. Vnde est quaesitum, si fuerit alienatus vel manumissus: an furti actione teneatur? Et placet non teneri: neque enim actio, quae non fuit ab initio nata, oriri potest aduersus hunc furem. † Plane si manumissus contrectauit, dicendum erit, teneri eum furti judicio: quia hodie furtum fecit. §. 2. Cum autem seruus, quem emi, traditusque mihi est,

à me

à me redhibeatur, non est in ea causa, vt perinde habeatur, atque si meus nunquam fuisset: sed [et] fuit, et desiit, idcirco adicit SABINVS eum, si furtum fecit, in ea esse causa, vt furti ejus nomine is, qui redhibuit, agere non possit: sed et si non possit: attamen ratio haberi debet ejus, quod fecit, cum redhiberi coeperit, idque actione redhibitoria continetur.

§. 3. Illud quaesitum est, si cum in fuga esset seruus, furtum domino fecisset: an aeque posset habere actionem aduersus eum, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere coeperit? Mouet quaestionem, quod quamuis possidero seruum eo tempore, quo in fuga est, videor attamen furti actione non teneor: quasi non sit in mea potestate, quod enim videor possidere, ad vsucapionem tantum mihi proficere JVLIANVS scribit. Dicit igitur POMPONIVS libro 17. ex SABINO, competere furti actionem huic domino, cujus seruus in fuga fuit.

18. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Quod dicitur, noxam caput sequi, tunc verum est, vt quae initio aduersus aliquem nata est, caput nocentis sequatur. Ideoque si seruus tuus furtum mihi fecerit, et dominus ejus effectus eum vendidero: non posse me agere cum debitore, CASSIANI putant.

19. VLPIANVS *lib. 40. ad Sabinum.*

In actione furti sufficit rem demonstrari, vt possit intelligi.

§. 1. De pondere autem vasorum non est necesse loqui. Sufficiet igitur ita dici, lancem, vel discum, vel pateram. Sed adscribenda etiam materia est, vtrum argentea, an aurea, an alia quae sit. §. 2. Quod si quis argentum infectum petat; et massam argenteam dicere, et pondus debebit ponere.

§. 3. Signati argenti numerum debebit complecti, veluti, aureos tot, pluresue furto ei abesse. §. 4. De veste quaeritur, an color ejus dicendus sit? Et verum est, colorem ejus dici oportere: vt quemadmodum in vasis dicitur patera aurea, ita et in veste color dicatur. Plane si quis juret, pro certo se colorem dicere non posse: remitti ei hujus rei necessitas debet. §. 5. Qui rem pignori dat, eamque subripit: furti actione tenetur. *) L. 66. pr. L. 79. h. t. L. 22. pr. de pign. act.

§. 6. Furtum autem rei pignoratae dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti, siue tenenti creditori aufert: verum et si eo tempore abstulerit, quo non possidebat: vtputa si rem pignoratam vendidit. Nam et hic furtum eum facere constat: et ita et JVLIANVS scripsit.

20. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Cum aes pignori datur, etiam si aurum esse dicitur: turpiter fit, furtum non fit: sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se ponderare; aut obsignare velle, aes subjecit: furtum fecit; rem enim pignori datam interuertit.

§. 1. Si bona fide rem meam emeris, eamque ego subripuero; vel etiam tuus vsusfructus sit, et eam contrectauero: tenebor tibi furti actione, et si dominus rei sum. Sed his casibus vsucapio *) quasi furtiuae rei non impeditur: quoniam et si alius subripiat, et in mea potestate reuersa res fuerit, vsucapiebatur. *) L. 4. §. 21. de vsurp. et vsucap.

21. VLPIANVS *lib. 40. ad Sabinum.*

Vulgaris est quaestio, an is, qui ex aceruo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat, an vero ejus tantum, quod abstulit? OFILIVS totius aceruí furem esse putat. Nam et qui aurem alicujus tetigit, inquit TREBATIVS, totum eum videri tetigisse: proinde et qui dolium aperuit, et inde paruum vini abstulit: non tantum ejus, quod abstulit, verum totius videtur fur esse. Sed verum est, in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. † Nam et si quis armarium, quod tollere non poterat, aperuerit, et omnes res, quae in eo erant, contrectauerit, atque ita discesserit, deinde reuersus vnam ex his abstulerit, et antequam se reciperet, quo destinauerat, deprehensus fuerit: ejusdem rei et manifestus, et nec manifestus fur erit. Sed et qui segetem luce secat, et contrectat: ejus, quod secat, manifestus, et nec manifestus fur est.

§. 1. Si is, qui viginti nummorum saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit; putauit autem illic sua viginti esse: teneri furti decem nomine placet. §. 2. Si quis aes subripuit, dum aurum se subripere putat, vel contra: ex libro 8. POMPONII ad SABINVM, [aut minus esset, cum plus esset: ejus, quod subripuit, furtum committit. Idem VLPIANVS.

§. 3. Sed et si quis subripuit furto duos sacculos, vnum decem, alterum viginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum? profecto dicemus tantum vnius, quem putauit alienum, furtum eum facere. Quemadmodum si duo pocula abstulerit, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: nam et hic vnius fit furtum. §. 4. Sed si ansam in poculo suam putauit, vel vere fuit: totius poculi eum furtum facere, POMPONIVS scripsit.

§. 5. Sed si de naui onerata furto quis sextarium frumenti tulerit: vtrum totius oneris, an vero sextarii tantum furtum fecerit? facilius hoc quaeritur in horreo pleno. Et durum est dicere, totius furtum fieri. Et quid, si cisterna vini sit? quid dicet? aut aquae cisterna? quid deinde, si naue vinaria, vt sunt multae, in quas vinum effunditur? quid dicemus de eo, qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? Et magis est, vt et hic non totius dicamus.

§. 6. Certe si proponas, in apotheca amphoras esse vini, easque subtractas: singularum furtum fit, non totius apothecae: quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis vnam tulerit. §. 7. Qui furti faciendi causa conclaue intrauit, nondum fur est, quamuis furandi causa intrauit. Quid ergo: qua actione tenebitur? vtique injuriarum, aut de vi accusabitur, si per vim introiuit. *)

*) L. 7. de extraord. crim.

§. 8. Item si majoris ponderis quid aperuit, aut refregit, quod tollere non possit, non est omnium rerum cum eo furti actio; sed earum tantum, quas tulit: quia totum tollere non potuit. Proinde si inuolucrum, quod tollere non potuit, soluit, vt contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res, quae in eo fuerunt, tollere potuerit, si tamen totum inuolucrum tollere non potuerit: singularum rerum, quas tulerit, fur est: caeterarum non est. Quod si totum vas tollere potuit: dicimus eum totius esse furem, licet soluerit, vt singulas, vel quasdam tolleret: et ita [et] SABINVS ait.

§. 9. Si duo pluresue vnum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint: dicendum est, omnes eos furti in solidum *, teneri; quamuis id contrectare, nec tollere solus posset. Et ita vtimur. Neque enim potest dicere, pro parte furtum fecisse singulos; sed totius rei vniuersos: sic fiet, singulos furti teneri.

*) L. 1. §. f. si is, qui testam. liber. L. 9. de jurisd. L. 11. §. 2. ad L. Aquil. L. 34. de injur.

§. 10. Quamuis autem earum quoque rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur; attamen condici ei non potest: idcirco quia condici ea res, quae ablata est, potest. Et ita [et] POMPONIVS scribit.

22. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si quid fur fregerit, aut ruperit, quod non etiam furandi causa contrectauerit: ejus nomine cum eo furti agere non potest.

§. 1. Si eo consilio area refracta sit, vt vniones [puta] tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum videri: [quod] est verum. Nam caeterae res, quae seponuntur, vt ad vniones perueniatur, non furti faciendi causa contrectantur.

§. 2. Qui lancem rasit, totius fur est: et furti tenetur ad id, quod domini interest.

23. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Impuberem furtum facere posse, si jam doli capax sit *), Ivlianvs libro 22. Dig. scripsit. Item posse cum impubere damni injuria agi, quia id furtum ab impubere fit: sed modum esse adhibendum ait; nam in infantes id non cadere. Nos putamus, cum impubere culpae capace, Aquilia agi posse. † Item verum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum. *) L. 111. pr. de R. J. non obst. L. 2. de cond. furt. L. 4. et 26. de dol. mal. et met. except.

24. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Nec minus etiam condici ei posse Ivlianvs scripsit.

25. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Verum est, quod plerique probant, fundi furti agi non posse. §. 1. Vnde quaeritur, si quis de fundo vi dejectus sit, an condici *) ei possit, qui dejecit? Labeo negat, sed Celsvs putat, posse condici possessionem: quemadmodum potest, re mobili subrepta

*) L. 10. §. 1. de condict. furt. L. 38. de vsucap.

§. 2. [Eorum, quae de fundo tolluntur, vtputa] arborum, vel lapidum, vel arenae, vel fructuum, quos quis fraudandi animo decerpsit, furti agi posse nulla dubitatio est.

26. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si apes ferae in arbore fundi tui apes fecerint, si quis eas vel fauum abstulerit, eum non teneri tibi furti: quia non fuerint tuae; easque constat captarum terra, mari, coelo numero esse. §. 1. Item constat, colonum, qui nummis colat, cum eo, qui fructus stantes subripuerit, acturum furti: quia vt primum decerptus esset, ejus esse coepisset.

*) L. 61. §. 8. eod. h. t.

27. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Qui tabulas vel cautiones amouet, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum ejus, quod interfuit: quod ad aestimationem refertur ejus] summae, quae in his tabulis continetur: scilicet si tanti interfuit; vtputa si chirographa aureorum decem tabulae fuerint, dicimus hoc duplicari. Quod si jam erant inanes, quia solutum proponebatur: numquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse aestimatio facienda? quid enim interfuit hujus? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi indebito soluto ab his: interesse creditoris tabulas habere, ne forte controuersiam super ea re patiatur. † Et generaliter dicendum est, [in] id, quod interest, duplari.

§. 1. Inde potest quaeri, si quis, cum alias probationes mensaeque scripturam haberet, chirographi furtum passus sit, an aestimari duplo chirographi quantitas debeat: et numquid non, quasi nihil intersit. Quantum enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodum si in binis tabulis instrumentum scriptum sit: nam nihil videtur deperdere, si futurum est, vt alio chirographo saluo securior sit creditor.

§. 2. Apocha *) quoque, si fuerit subrepta, aeque dicendum est, furti actionem in id, quod interest locum habere; sed nihil [mihi] videtur interesse, si sint et aliae probationes solutae pecuniae. *) L. f. §. 2. de cond. indeb.

§. 3. Sed si quis non amouit hujusmodi instrumenta, sed interleuit, non tantum furti actio locum habet, verum etiam Legis Aquiliae: nam rupisse videtur, qui corrupit.

28. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Sed si subripuit, priusquam deleat: tanto tenetur, quanti domini interfuit non subripi. Delendo enim nihil ad poenam adjicit.

29. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Hoc amplius et ad exhibendum agi potest, et interdicto quorum bonorum agi poterit.

30. *Idem lib. 9. ad Sabinum.*

Si hereditariae tabulae deletae sint.

31. *Idem lib. 41. ad Sabinum.*

Sed et si imaginem quis, (vel librum deleuerit, et hic tenetur damno injuriae, quasi corruperit.

§. 1. Si quis tabulas instrumentorum Reipublicae municipii alicujus, aut subripuerit, aut interleuerit: Labeo ait, furti eum teneri. † Itemque scribit et de caeteris rebus publicis, deque societatibus.

32. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Quidam tabularum duntaxat aestimationem faciendam in furti actione existimant: qua, si judici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum judicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti judicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti ejus interfit: sed potest, post furtum factum, si tabulas nactus esse actor, vt ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nactus non esset.

§. 1. De Lege Aquilia major quaestio est, quemadmodum possit probari, quanti ejus intersit? nam si potest alias probare, non patitur damnum. Quid ergo, si forte pecuniam sub conditione credidit, et interim testimonia, quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente conditione? aut puta me petiisse creditum: et quia testes, et signatores, qui rem communissent, praesentes non haberem, victum rem amisisse: nunc vero, cum furti agam, eorum memoria, et praesentia ad fidem creditae pecuniae vti possum.

33. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet: intercipiendi autem potestas ei non datur. Et ideo, si quid furandi animo amouerit, furtum facit *), nec vsucapi res potest. Sed et furti actione tenetur, quamuis et tutelae agi cum eo possit **). † Quod in tutore scriptum est, idem erit et in curatore adolescentis, caeterisque curatoribus. *) L. 1. §. 22. L. 2. §. 1. de tutel. et rat. distrah.

**) L. 56. §. 4. h. t.

34. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Is, qui opem furtum facienti fert, nunquam manifestus est: itaque accidit, vt is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti; is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur. *) *) L. 3. et 35. h. t.

35. POMPONIVS *lib. 19. ad Sabinum.*

Si quis perferendum acceperit, et scierit furtiuum esse; constat, si deprehendat, ipsum duntaxat furem manifestum esse; si nesciierit, neutrum: hunc, quia fur non sit; furem, quia deprehensus non sit.

§. 1.

§. 1. Si vnus seruus tuus hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset: prioris nomine nec manifesti, [alterius manifesti] teneberis. *)

*) L. 21. h. t.

36. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Qui seruo persuasit, vt fugeret, fur non est. Nec enim, qui alicui malum consilium dedit, furtum facit. Non magis, quam si ei persuasit, vt se praecipitet, aut manus sibi inferret: haec enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, vt ab alio subripiatur, furti tenebitur is, qui persuasit: quasi ope, consilio ejus furtum factum*) sit. † Plus POMPONIVS scripsit, eum, qui persuasit, quamuis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, eum quis fugitiui fur esse coeperit: quasi videatur ope, consilio ejus furtum factum.

*) L. 52. pr. et §. 19. h. t. L. 12. ad L. Jul. de adult. L. 16. pr. de poen. L. 53. §. 1. de V. S.

§. 1. Item placuit, eum, qui filio, vel seruo, vel vxori opem fert, furtum facientibus, furti teneri: quamuis ipsi furti actione non conueniantur. §. 2. Idem POMPONIVS ait, si cum rebus aufugerit fugitiuus, posse furti actione sollicitatorem conueniri rerum nomine: quia opem, consilium contrectatori tulit: quod et SABINVS significat. §. 3. Si duo serui inuicem sibi persuaserunt, et ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est. † Quid ergo, si inuicem se celauerunt? fieri enim potest, vt inuicem fures sint. Et potest dici, alterum alterius furem esse. Quemadmodum si alii singulos subripuissent, tenerentur, quasi alter alterius nomine opem tulisset. Quemadmodum rerum nomine quoque nomine teneri eos furti, SABINVS scripsit.

37. POMPONIVS *lib. 19. ad Sabinum.*

Si pauonem meum mansuetum, cum de domo mea effugisset, persecutus sis, quoad is perit: agere tecum furti ita potero, si aliquis eum habere coeperit.

[PAVLVS

Si filiusfamilias subreptus sit, patrem habere furti actionem palam est.]

38. *Idem lib. 9. ad Sabinum.*

Mater filii subrepti furti actionem non habet. §. 1. Liberarum personarum nomine licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

39. VLPIANVS *lib. 41. ad Sabinum.*

Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celauit, furtum non esse, nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum.*) † Et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi, meretricis res egesserunt: furti non teneri. † An tamen vel FABIA teneatur, qui suppressit scortum libidinis causa? Et non puto teneri. Et ita etiam ex facto cum incidisset, dixi. Hic enim turpius facit, quam qui subripit: sed secum facti ignominiam compensat. **) Certe fur non est.

*) L. 43. §. 3. L. 50. §. 2. et 4. L. 52. §. 20. L. 53. pr. h. t. add. L. 5. §. f. L. 27. §. 5. L. 41. ad L. Aquil. L. 16. de L. Corn. de Sicar. L. 37. pr. de vsucap. non obst. L. 82. §. 2. h. t.

**) L. 3. §. 1. de concub. L. 14. §. 14. de relig. L. 3. §. 4. de sepulcr. viol. L. 12. de vsufr. legat. L. 24. §. 5. solut. matrim.

40. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Qui jumenta sibi commodata longius duxerit, alienaue re inuito domino vsus sit, furtum facit. *)

*) L. 54. §. 1. h. t. L. 5. §. 8. commod. add. L. 15. §. 1. L. 48. §. f. L. 59. h. t. L. 67. L. 71. pr. L. 76. L. 82. pr. eod. h. t.

41. VLPIANVS *lib 41. ad Sabinum.*

Si, cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit, et postliminio redierit: poterit quis dicere, eum furti habere actionem.

§. 1. Adrogatorem posse furti agere, scilicet ejus furti nomine, quod factum est ei, quem adrogauit, antequam [eum] adrogaret, certum est: caeterum [si] postea, nulla erit dubitatio.

§. 2. Quamdiu viuit is, qui furtum fecit, non perit furti actio: aut enim sui juris est is, qui furtum fecit, et cum ipso actio est: aut alieni juris esse coepit, et actio furti *) cum eo est, cujus potestati subjectus est: [et hoc est], quod dicitur, noxa caput sequitur.

*) L. 17. pr. h. t.

§. 3. Si quis post noxam admissam hostium seruus fuerit factus: videndum est, an extinguatur actio? Et POMPONIVS scripsit, extingui actionem: et, si fuerit reuersus postliminio, vel quo alio jure, renasci eam actionem debere: et ita vtimur.

42. PAVLVS *lib. 9. ad Sabinum.*

Si seruus nauem exerceat non voluntate domini: de eo, quod ibi perit, vulgaris formula in dominum danda est: vt quod alter admisit, duntaxat de peculio; quod ipse exercitor, adjiciatur, vt noxae dederet. † Igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit aduersus dominum intra annum: noxalis ipsum sequetur.

§. 1. Interdum et manumissus, et qui eum manumisit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit, ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit: ipso jure manumissum liberari, SABINVS respondit, quasi decisum sit.

43. VLPIANVS *lib. 43. ad Sabinum.*

Falsus creditor (hoc est is, qui se simulat creditorem) si quid acceperit, furtum facit, nec nummi ejus fient. *)

*) L. 75. h. t. L. 18. de Solut.

§. 1. Falsus procurator furtum quidem facere videtur. Sed NERATIVS videndum esse ait, an haec sententia cum distinctione vera sit. Vt, si hac mente ei dederit nummos debitor, vt eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam et manent nummi debitoris, cum procurator eos non ejus nomine accepit, cujus eos debitor fieri vult: et, inuito domino eos contrectando, sine dubio furtum facit. Quod si ita det debitor, vt nummi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, voluntate domini eos accipiendo.

§. 2. Si is, qui indebitum accipiebat, delegauerit soluendum: non erit furti actio, [si] cum eo absente solutum sit. Caeterum si praesente, alia causa est, et furtum fecit.

§. 3. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quam furtum facit. *) Vtputa, si dixit se locupletem, si in mercem se collocaturum, quod accepit, si fidejussores idoneos daturum, vel pecuniam confestim se soluturum. Nam [ex] his omnibus magis decepit, quam furtum fecit; et ideo furti non tenetur. Sed quia dolo fecit: nisi sit alia aduersus eum actio, de dolo dabitur.

*) L. 67. pr. h. t. L. 1. §. 2. L. 3. §. 18. de A. v. A. Poss.

§. 4. Qui alienum quid jacens, lucri faciendi causa sustulit, furti obstringitur, siue scit cujus sit, siue ignorauit;

nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cujus sit, ignoret. *) *) L. 145. de R. J.

§. 5. Quod si dominus id dereliquit: furtum non fit ejus, etiam si ego furandi animum habuero. Nec enim furtum fit, nisi sit, cui fiat. In proposito autem nulli fit: quippe cum placeat SABINI et CASSII sententia existimantium, statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus. §. 6. Sed si non fuit derelictum, putauit tamen derelictum: furti non tenetur. *) *) L. 3. §. 3. de incend.

§. 7. Sed si neque fuit, neque putauit, jacens tamen tulit, non vt lucretur, sed redditurus ei, cujus fuit: non tenetur furti. §. 8. Proinde videamus, si nescit, cujus esset: sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, vt libellum proponant continentem inuenisse, et redditurum ei, qui desiderauerit: hi ergo ostendunt, non furandi animo se fecisse.

§. 9. Quid ergo, si εὕρετρα (id est, inuentionis praemia) quae dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etsi non probe petat aliquid. §. 10. Si quis sponte rem jecit vel jactauit; [non] quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris: an furti tenearis, CELSVS lib. 12. Digestorum quaerit. Et ait, si quidem putasti, pro derelicto habitum non teneris: quod si non putasti, hic dubitari posse ait; et tamen magis defendit, non teneri: quia (inquit) res non interuertitur ei, qui eam sponte rejecit.

§. 11. Si jactum ex naue factum alius tulerit, an furti teneatur? Quaestio in eo est, an pro derelicto habitum sit. Et si quidem derelinquentis animo jactauit (quod plerumque credendum est, cum sciat periturum), qui inuenit, suum fecit, nec furti tenetur. Si vero non hoc animo, sed hoc, vt si saluum fuerit, haberet: ei, qui inuenit, auferendum est. Et si scit hoc, qui inuenit, et animo furandi tenet, furti tenetur. Enimuero si hoc animo, vt saluum faceret domino, furti non tenetur. Quod si putans simpliciter jactatum: furti similiter non tenetur.

§. 12. Etiamsi partis dimidiae nanciscar dominium in seruo, qui mihi antea furtum fecerat: magis est, vt extinguatur actio etiam parte redempta. Quia etsi ab initio quis partem in seruo habebat, furti agere non poterat. † Plane si vsusfructus meus in eo seruo esse coeperit: dicendum est, furti actionem non extingui, qua fructuarius dominus non est.

44. POMPONIVS *lib.* 19. *ad Sabinum.*

Si jussu debitoris ab alio falsus procurator creditoris accepit: debitori iste tenetur furti, et nummi debitoris erunt.

§. 1. Si rem meam quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est, furtum te facere, si lucrandi animo id feceris.

§. 2. Si seruus hereditarius, nondum adita hereditate, furtum heredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio aduersus eum competit. Quia nullo tempore heres dominus ejus factus est.

45. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Si socius communis rei furtum fecerit *), (potest enim communis rei furtum facere), indubitate dicendum est, furti actionem competere.

46. *Idem lib.* 42. *ad Sabinum.*

Inter omnes constat, etiamsi extincta sit res furtiua: attamen furti remanere actionem aduersus furem. Proinde mortuo quoque homine, quem quis furto abstulit, viget furti actio. † Sed nec manumissio furti actionem extinguit: nec enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahendum domino seruum. † Apparet itaque, qualiter qualiter domino sit seruus subtractus; attamen superesse aduersus furem furti actionem: eoque jure vtimur, competit enim actio, non ideo, quia nunc abest; sed quia vnquam beneficio furis absfuerit. † Hoc idem in condictione quoque placet: nam condici furi potest, etiam si res sit aliqua ratione extincta. † Hoc idem dicendum, si res in potestatem hostium peruenerit: nam constat posse de ea furti agi. † Sed et si pro derelicto sit postea à domino habita, furti nihilominus agi poterit.

§. 1. Si seruus fructuarius subreptus est: vterque, *) et qui fruebatur, et dominus, actionem furti habet. Diuidetur igitur actio inter dominum et fructuarium: fructuarius aget de fructibus, vel quanti interfuit ejus, furtum factum non esse, [ejus] dupli: proprietarius vero aget, quod interfuit ejus, proprietatem non esse subtractam. *) L. 74. h. t.

§. 2. Quod dicimus Dupli, *) sic accipere debemus, etiam quadrupli [competere actionem], si manifestum furtum sit. *) L. 50. pr. L. 80. §. 1. h. t.

§. 3. Haec actio, etsi sit, qui in eo seruo habeat vsum tantum, poterit ei competere. §. 4. Et si quis proposuerit, hunc seruum etiam pignoratum esse: eueniet, vt etiam is, qui pignori accepit, habeat furti actionem. Hoc amplius, etiam debitor, si modo plus valeat, quam pro pignore debetur: habet furti actionem.

§. 5. Vsque adeo autem diuersae sunt actiones, quae eis competunt; vt si quis eorum pro fure damnum deciderit, dici oporteat, solummodo actionem sibi competentem amisisse eum, caeteris vero superesse. † Nam et si proponas communem seruum subreptum, et alium ex dominis pro fure damnum decidisse: is, qui non decidit, habebit furti actionem.

§. 6. Proprietarius quoque agere aduersus fructuarium potest judicio furti, si quid celandae proprietatis, vel supprimendae causa fecit. §. 7. Recte dictum est, qui putauit se domini voluntate rem attingere, non esse furem. Quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse, siue falso id, siue vere putet? is ergo solus fur est, qui adtrectauit, quod inuito domino se facere sciuit *).

*) L. 1. L. 43. §. 5. L. 48. §. 2. h. t. L. 76. eod.

§. 8. Per contrarium quaeritur: si ego me inuito domino facere putarem, cum dominus vellet, *) an furti actio sit? et ait POMPONIVS, furtum me facere: verumtamen est, vt, eum ego velim eum vti, licet ignoret, ne furti sit obligatus.

*) L. 45. de R. J.

§. 9. Si furtiua res ad dominum rediit, et iterum contrectata est: competit alia furti actio.

47. VLPIANVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si dominium rei subreptae quacunque ratione mutatum sit, domino furti actio competit: veluti heredi, *) et bonorum possessori, [et patri] adoptiuo, et legatario.

*) L. 64. h. t. L. 1. §. 1. de priuat. delict.

48. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Qui vas argenteum perdiderat, eo [que] nomine furti egerit, de pondere vasis controuersia cum esset, et actor majus fuisse diceret, fur vas protulit: id is, cujus erat, abstulit ei, qui subripuerat: dupli nihilominus condemnatus est, rectissime judicatum est: nam in actionem poenalem non venit ipsa res, quae subrepta est, siue manifesti, siue nec manifesti agatur.

§. 1. Qui furem nouit, siue indicet eum, siue non indicet, fur non est: cum multum intersit, furem quis celet, an non indicet: qui nouit, furti non tenetur; qui celat, hoc ipso tenetur. §. 2. Qui ex voluntate domini seruum recepit, quin neque

neque fur, neque plagiarius sit, plus quam manifestum est: quis enim voluntatem domini habens fur dici potest?

§. 3. Quod si dominus vetuit, et ille suscepit: si quidem non celandi animo, non est fur: si celauit, tunc fur esse incipit. Qui igitur suscepit, nec celauit, etsi inuito domino, fur non est. † Vetare autem dominum accipimus etiam eum, qui ignorat, hoc est, eum, qui non consensit.

§. 4. Si ego tibi poliendum vestimentum locauero, tu vero inscio aut inuito me commodaueris Titio, et Titio furtum factum sit: et tibi competit furti actio, quia custodia rei ad te pertinet, et mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare, et id faciendo furtum admiseris, ita erit casus, *) quo fur furti agere possit.

*) L. 16. Commod. L. 13. de reb. cred. L. 7. §. 5. L. 8. quod met. caus.

§. 5. Ancilla si subripiatur praegnans, vel apud furem concepit: partus furtiuus est, siue apud furem edatur, siue apud bonae fidei possessorem, sed in hoc posteriore casu furti actio cessat, sed si concepit apud bonae fidei possessorem, ibique pepererit: eueniet, vt partus *) furtiuus non sit, verum etiam vsucapi possit. † Idem et in pecudibus seruandum est, et in foetu eorum, quod in partu. *) L. 50. pr. L. 60. h. t.

§. 6. Ex furtiuis equis nati statim ad bonae fidei emptorem pertinebunt: merito, quia in fructu numerantur: at partus ancillae non numerantur in fructu. §. 7. Cum fur rem furtiuam vendidisset, eique nummos pretii dominus rei per vim extorsit; furtum [eum] nummorum fecisse, recte responsum est, idem etiam vi bonorum raptorum actione tenebitur: quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse, nemini dubium est: nummus ergo hic, qui redactus est ex pretio rei furtiuae, non est furtiuus.

49. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Interdum accidit, vt non habeat furti actionem is, cujus interest, rem saluam esse. Vt ecce, creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest: etsi aliunde creditum seruare non possit. Loquimur autem scilicet de ea re, quae pignoris jure obligata non sit.

§. 1. Item rei dotalis nomine, quae periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed maritus.

50. VLPIANVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

In furti actione non quod interest, quadruplabitur, vel duplabitur: sed rei verum pretium *). Sed et si res [in] rebus humanis esse desierit, cum judicatur: nihilominus condemnatio facienda est. Idemque etsi nunc deterior sit, aestimatione relata in id tempus, quo furtum factum est. Quod si pretiosior facta sit: ejus duplum quanti tunc, cum pretiosior facta sit, fuerit, aestimabitur: quia et tunc furtum ejus factum esse, verius est. *) L. 51. §. pen. L. pen. de act. rer. amot. pr. L. 67. §. 2. f. h. t.

§. 1. Ope, consilio *) furtum factum CELSVS ait, non solum si idcirco fuerit factum, vt socii furarentur: sed etsi non vt socii furarentur, inimicitiarum tamen causa fecerit.

*) L. 53. §. 1. de V. S. L. 52. §. 19. L. 54. §. 4. h. t. §. 3. h. L. L. 36. pr. h. t.

§. 2. Recte PEDIVS ait: sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium, vel opem ferre sine dolo malo posse. §. 3. Consilium autem dare videtur, qui persuadet, et impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum. Opem fert, qui ministerium atque adjutorium ad subripiendas res praebet. §. 4. Cum eo, qui pannum rubrum ostendit, fugauitque pecus, vt in fures incideret: si quidem dolo malo fecit, furti actio est, sed etsi non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco LABEO scribit: in factum dandam actionem.

51. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Nam et praecipitata sint pecora: vtilis actio damni injuriae, quasi ex Lege Aquilia dabitur.

52. VLPIANVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si quis vxori res mariti subtrahenti opem consiliumue accommodauerit: furti tenebitur.

§. 1. Sed etsi furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non teneatur. §. 2. Ipsa quoque si opem furti tulit, furti non tenebitur: sed rerum amotarum. §. 3. Serui vero sui nomine furti eam teneri, nequaquam ambigendum est.

§. 4. Idem dicendum est, et in filiofamilias milite: nam ipse patri furti non tenebitur; serui autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri seruus furtum fecerit. §. 5. Sed si filius meus, qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione vtili aduersus eum agere, videndum est, cum habeat, vnde satisfaciat? et potest defendi agendum.

§. 6. An autem pater filio teneatur, si rem ejus castrensis peculii subtraxerit, videamus? Et putem teneri, non tantum igitur furtum faciet filio, sed etiam furti tenebitur. §. 7. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, teneri furti MELA ait, si celandi animo retineat: quod verum esse arbitror.

§. 8. Si sulphurariae sunt in agro, et inde aliquis terram egessisset, abstulissetque: dominus furti aget: deinde colonus conducti [actione] consequetur, vt id ipsum sibi praestaretur.

§. 9. Si seruus tuus vel filius polienda vestimenta susceperit, an furti actionem habeas, quaeritur, et si quidem peculium serui soluendo sit, potes habere furti actionem: si non fuerit soluendo, dicendum est, non competere furti actionem.

§. 10. Sed etsi rem furtiuam imprudens quis emerit, et ei subrepta sit: habebit furti actionem. §. 11. Apud LABEONEM relatum est, si siliginario quis dixerit, vt quisquis nomine ejus siliginem [petiisset], ei daret; et quidam ex transeuntibus, cum audiisset, petiit ejus nomine, et accepit: furti actionem aduersus eum, qui suppetet, siliginario competere, non mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit.

§. 12. Si fugitiuum meum quis quasi suum à Duumuiro, vel ab aliis, qui potestatem habent, de carcere vel custodia dimitteret, an is furti teneatur? Et placet, si fidejussores dedit, in eos domino actionem dandam, vt hi actiones suas mihi mandent. † Quod si non acceperint fidejussorem, sed tanquam suum accipienti ei tradiderint: dominum furti actionem aduersus plagiarium habiturum.

§. 13. Si quis de manu alicujus nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit: ita furti tenetur, si ideo fecit, vt alius tolleret, isque sustulerit. §. 14. Si quis massam meam argenteam subripuerit, et pocula fecerit: possum vel poculorum, vel massae furti agere; vel condictione. † Idem est et in vuis, et in musto, et in vinaceis: nam et vuarum, et musti, et vinaceorum nomine furti agere potest; sed et condici. §. 15. Seruus, qui se liberum adfirmauit, vt sibi pecunia crederetur, furtum non facit: namque hic nihil amplius, quam idoneum se debitorem adfirmat. † Idem est et in eo, qui se patremfamilias finxit, cum esset filiusfamilias, vt sibi promptius pecunia crederetur.

§. 16. JVLIANVS libro 22. Digestorum scripsit: si pecuniam quis à me acceperit, vt creditori meo soluat, deinde, cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine

mine soluerit: furtum eum facere. §. 17. Si Titius alienam rem vendidit, et ab emptore accepit nummos, non videtur nummorum furtum fecisse.

§. 18. Si ex duobus sociis omnium bonorum vnus rem pignori acceperit, eaque subrepta sit: MELA scripsit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit; socium non habere. §. 19. Neque verbo, neque scriptura quis furtum facit: hoc enim jure vtimur, vt furtum sine contrectatione non fiat. Quare et opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est.

§. 20. Si quis asinum meum coëgisset, et in equas suas τῆς γονῆς duntaxat χάριν [id est, geniturae suscipiendique foetus gratia] admisisset: furti non tenetur, nisi furandi quoque animum habuit: quod et HERENNIO MODESTINO studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi, circa equos, quibus ejusdem rei gratia subjecisse quis equas suas proponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset; si minus, in factum agendum.

§. 21. Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subjecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, et nummos acceptos cum eo diuisisti: furti tenearis, quasi ope tua consilioque furtum factum sit. Sed et Titius furti tenebitur. §. 22. Majora quis pondera tibi commodauit, cum emeres ad pondus: furti eum venditori teneri MELA scribit; te quoque, si scisti, non ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondere.

§. 23. Si quis seruo meo persuaserit, vt nomen suum ex instrumento [puta] emptionis tolleret *): et MELA scripsit, et ego puto, furti agendum.

*) L. 27. §. 5. LL. sqq. h. t.

§. 24. Sed si seruo persuasum sit, vt tabulas meas describeret: puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum: si ipse fecit, de dolo actionem dandam.

§. 25. Si linea margaritarum subrepta sit, dicendus est numerus. † Sed et si de vino furti agatur, necesse est dici, quot amphorae subreptae sint. † Si vasa subrepta sint, numerus erit dicendus.

§. 26. Si seruus meus, qui habebat peculii administrationem liberam, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem ejus peculiarem subripuerat: recte transactum videtur, quamuis enim domino quaeratur furti actio, attamen in peculio serui est. † Sed [et] si tota poena furti dupli seruo soluta sit, non dubie fur liberabitur. † Cui consequens est, vt si forte à fure acceperit seruus, quod ei rei satis esse videatur, similiter recte transactum videatur.

§. 27. Si quis jurauerit se furtum non fecisse, deinde rem furtiuam contrectet *), furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino seruatur. *) L. 13. §. 2. de jurejur.

§. 28. Si seruus subreptus heres institutus fuerit, furti judicio actor consequetur etiam pretium hereditatis: si modo seruus, antequam jussu domini adeat, mortuus fuerit, condicendo quoque mortuum, idem consequetur.

§. 29. Si statuliber subreptus sit, vel res sub conditione legata: deinde antequam adeatur, extiterit conditio: furti jam agi non potest, quia desiit interesse heredis. Pendente autem conditione, tanti aestimandus est, quanti emptorem potest inuenire.

§. 30. Idem libro 38. Si quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis in quadruplum conuenietur, furti non manifesti, videlicet si nemo eum deprehenderit tollentem.

53. PAVLVS *lib* 39. *ad Edictum.*

Qui injuriae causa januam effregit, quamuis inde per alios res amotae sint, non tenetur: nam † maleficia voluntas et propositum *) delinquentis distinguit **).

*) L. 14. ad L. Corn. de Sicar. L. 34. de jure fisc.

**) L. 37. pr. de Vsucap. L. 41. in f. ab L. Aquil. non obst. L. 77. h. t. L. 3. §. 18. f. de A. v. A. poss. add. L. 1. §. 3. L. 50. §. 2. h. t.

§. 1. Si seruus commodatoris rem subripuerit, et soluendo sit is, cui subreptum est: SABINVS ait posse et commodati agi cum eo, et contra dominum furti serui nomine. Sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat: euanescere furti actionem. Idem, et si remittat commodati actionem.

§. 2. Quod si seruus tuus rem tibi commodatam subripuerit: furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit; sed tantum commodati. §. 3. Qui alienis negotiis gerendis se obtulit, actionem furti non habet, licet culpa ejus res perierit: sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. † Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit: vel in eo tutore, qui diligentiam praestare debeat, veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisdatione solus administrationem suscepit.

§. 4. Si ex donatione alterius rem meam teneas, et eam subripiam: ita demum furti te agere mecum posse JVLIANVS ait, si intersit tua retinere possessionem, veluti si hominem donatum noxali judicio defendisti, vel aegrum curaueris, vt aduersus vindicantem justam retentionem habiturus sis.

54. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Si pignore creditor vtatur, furti tenetur. §. 1. Eum, qui quid vtendum accepit, ipse alii commodauerit, furti obligari responsum est. † Ex quo satis apparet, furtum fieri, etsi quis vsum alienae rei in suum lucrum conuertat *): nec mouere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat. † Species enim lucri est, ex alieno largiri, et beneficii debitorem sibi adquirere. Vnde et is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alii donet.

*) L. 66. pr. L. 73. pr. L. 29. pr. depos. L. 4. de pign. act.

§. 2. Furem interdiu deprehensum non aliter occidere Lex 12. Tabularum permisit *), quam si telo se defendat. † Teli autem appellatione et ferrum, et fustis, et lapis, et denique omne, quod nocendi causa habetur, significatur.

*) v. L. 9. ad L. Corn. de Sicar. L.

§. 3. Cum furti actio ad poenae persecutionem pertineat: condictio vero, et vindicatio ad rei recuperationem: apparet, recepta re, nihilo minus saluam esse furti actionem: vindicationem vero, et condictionem tolli: sicut ex diuerso post solutam dupli aut quadrupli poenam, salua est vindicatio et condictio *). *) L. 7. §. 1. de condict. furt. L. 6. §. 1. de A. v.A. poss.

§. 4. Qui ferramenta sciens commodauerit ad effringendum ostium, vel armarium, vel scalam *) sciens commodauerit ad ascendendum: licet nullum ejus consilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit, tamen furti actione tenetur **). §. 5. Si tutor, qui negotia gerit, aut curator transegerit cum fure: euanescit furti actio.

*) L. 9. §. 2. ad L. jul. de adult.

**) L. 56. §. 4. h. t. L. 17. §. 1. L. 27. §. 2. de pact.

55. VLPIANVS *lib.* 3. *Disputationum.*

Cum creditor rem sibi pigneratam aufert, non videtur contrectare: sed pignori suo incumbere.

56. JV-

56. JVLIANVS *lib.* 22. *Digestorum.*

Interdum fur, etiam manente poenae obligatione, in quibusdam casibus rursus obligatur, vt cum eo saepius ejusdem rei nomine furti agi possit. Primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: veluti si res in domini potestatem rediisset, eandemque idem subriperet, vel eidem domino, vel ei, cui is commodasset, aut vendidisset. Sed, et si persona domini mutata esset, altera poena obligatur.

§. 1. Qui furem deducit ad Praefectum vigilibus, [vel] ad Praesidem, existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur: et si negotium ibi terminatum, et damnato fure recepta est pecunia sublata, *) in simplum videtur furti quaestio sublata, maxime si non solum rem furtiuam fur restituere jussus fuerit, sed amplius aliquid in eum judex constituerit. † Sed etsi nihil amplius, quam furtiuam rem, restituere jussus fuerit, [nec amplius aliquid in eum judex constituerit:] ipso, quod in periculum majoris poenae deductus est fur, [intelligendum est,] quaestionem furti sublatam esse. *) L. 2. §. 1. vi bon. rapt.

§. 2. Si res peculiaris subrepta in potestatem serui redierit: soluitur furti vitium, et incipit hoc casu in peculio esse, et à domino possideri. §. 3. Cum autem seruus rem suam peculiarem furandi consilio amouet: quamdiu eam retinet, conditio ejus non mutatur; nihil enim domino abest: sed si alii tradiderit, furtum faciet.

§. 4. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest: et si in potestatem suam redegerit rem furtiuam, desinit furtiua esse: quia tutor domini loco habetur. † Sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: quia adeo personam domini sustinet, vt etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. † Condicere autem rem furtiuam tutor et curator furiosi eorum nomine possunt.

§. 5. Si duo serui tui vestem et argentum subripuerint, et alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agetur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod jam de veste actum fuerit.

57. ALFENVS VARVS *lib.* 4. *Digestorum à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si cretae fodiundae causa specum quis fecisset, et cretam abstulisset, fur est: non quia fodisset, sed quia abstulisset.

58. JVLIANVS [*lib.* 4. *ad Vrsejum Ferocem*].

Si filiofamilias furtum factum esset: recte is paterfamilias factus eo nomine aget. Sed et si res ei locata subrepta fuit, paterfamilias factus, itidem agere poterit.

59. *Idem lib.* 3. *ex Minicio.*

Si is, qui rem commodasset, eam [rem] clam abstulisset, furti cum eo agi non potest: quia suum recepisset, et ille commodati liberatus esset, hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendo causas, is, cui commodata res erat, habuit: nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat: interfuit ejus potius per retentionem eas seruare, quam vltro commodati agere: ideoque furti actionem habebit.

60. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Ancilla fugitiua quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando, furtiuum facit.

61. *Idem lib.* 8. *Quaestionum.*

Si seruus communis vni ex dominis furtum fecerit, communi diuidundo agi debere placet: et arbitrio judicis contineri, vt aut damnum praestet, aut parte cedat. † Cui consequens videtur esse, vt etiamsi alienauerit suam partem, similiter et cum emptore agi possit: vt quodammodo noxalis actio caput sequatur. † Quod tamen non eo vsque producendum ait, vt, etiamsi liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset. † Ex his igitur apparere, [et] mortuo seruo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiua ad socium peruenerit.

§. 1. His etiam illud consequens esse ait: vt et si is seruus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo, contraria pignoratitia consequar, vt similiter aut damnum decidas, aut pro noxae deditione hominem relinquas.

§. 2. Idem dicendum de eo, quam conuenisset in causa redhibitionis esse: vti quemadmodum accessiones fructus emptor restituere cogitur, ita et è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxae deditione hominem relinquere cogatur: nisi quod in his amplius sit.

§. 3. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum praestare cogendus est: id enim bonae fidei conuenire. §. 4. Sed in actione empti praecipue spectandum esse, qualem seruum venditor repromiserit. §. 5. Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num aeque dicendum sit, omnimodo damnum praestari debere? Et quidem hoc amplius, quam in superioribus causis seruandum: vt etiam, si ignorauerit is, qui certum [hominem] emi mandauerit, furem esse; nihilominus tamen damnum decidere cogetur: justissime enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. Idque euidentius in causa depositi apparere. Nam licet alioquin aequum videatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire, quam quanti ipse seruus sit: multo tamen aequius esse, nemini officium suum, quod ejus, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, damnosum esse. Et sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum ejus, qui sciens reticuerit, puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. Nam certe mandantis culpam esse, qui talem seruum emi sibi mandauerit: et similiter ejus, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem seruum deponeret.

§. 6. Circa commodatum autem merito aliud existimandum: videlicet, quod tunc ejus solius commodum, qui vtendum rogauerit, versetur. Itaque eum, qui commodauerit, [sicut in locatione, si dolo quid fecerit,] non vltra pretium serui quid amissurum. Quin etiam paulo remissius circa interpretationem doli mali debere nos versari: quoniam (vt dictum sit) nulla vtilitas commodantis interueniat. §. 7. Haec ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum susceperit, intercedat. Caeterum si ipse vltro ei custodiam, argenti forte vel nummorum, commiserit, cum alioquin nihil vnquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandum est.

§. 8. Locaui tibi fundum, et (vt adsolet) conuenit, vti fructus ob mercedem pignori mihi essent: si eos clam deportaueris, furti tecum agere posse ajebat. Sed et si tu alii fructus pendentes vendideris, et emptor eos deportauerit, consequens erit, vt in furtiuam causam eos incidere dicamus. Etenim fructus, quamdiu solo cohaereant, fundi esse: et ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere: quod certe in proposito non aeque dicitur; qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo nomine cogat?

§. 9. Statuliberum, qui si decem dederit, liber esse jussus erat, heres noxali judicio defenderat: pendente judicio seruus datis decem heredi, ad libertatem peruenit: Quaeritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quae accepisset heres, actori dedisset? Referre existimauit, vnde ea pecunia data

data esset. Vt si quidem aliunde, quam ex peculio, haec saltem praestet; quoniam quidem, si nondum ad libertatem seruus peruenisset, noxae deditus ei, cui deditus esset, daturus fuerit: si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos vtique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

62. MARCIANVS *lib.* 4 *Regularum.*

Furtum non committit, qui fugitiuo iter monstrauit.

63. MACER *lib.* 2. *publicorum Judiciorum.*

Non poterit Praeses prouinciae efficere, vt furti damnatum non sequatur infamia. *)

*) L. 1. L. 4. §. 5. de his, qui not. infam. L. f. de public. judic. L. 10. §. f. de poen. L. 1. §. 4. ad SC. Turpill.

64. NERATIVS *lib.* 1. *Membranarum.*

A Titio herede homo Sejo legatus, ante aditam hereditatem Titio furtum fecit: Si adita hereditate Sejus legatum ad se pertinere voluerit, furti ejus serui nomine aget eum eo Titius; quia neque tunc, cum faceret furtum, ejus fuit. Et vt maxime quis existimet, si seruus esse coeperit ejus, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, vt nec si alienatus sit, agi possit eo nomine: ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est: quia ea, quae legantur, recta via ab eo, qui legauit, ad eum, cui legata sunt, transeunt.

65. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Aedilium Curulium.*

Qui ea mente alienum quid contrectauit, vt lucrifaceret: tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, fur est. Nemo enim tali peccato poenitentia sua nocens esse desiit. *) *) L. 19. ad L. Corn. de fals. L. 17. §. 1. de aedil. edict. L. 1. §. 25. de poss. v. L. 13. §. 5. de jur. fisc. L. pen. vi bon. rapt.

66. PAVLVS [*lib.* 7. *ad Plautium.*]

Si is, qui rem pignori dedit, vendiderit eam: quamuis dominus sit, furtum facit, siue eam tradiderat creditori, siue speciali pactione tantum obligauerat. Idque et JVLIANVS putat. §. 1. Si is, cui res subrepta [sit,] dum apud furem sit, legauerat eam mihi: an, si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? Et secundum OCTAVENI sententiam mihi soli competit furti actio; cum heres suo nomine non habeat: quia quacunque ratione dominium mutatum sit, domino competere furti actionem constat. §. 2. Eum, qui mulionem dolo malo in jus vocasset, si interea mulae periissent, furti teneri Veteres responderunt. §. 3. JVLIANVS respondit, eum, qui pecuniis exigendis praepositus est, si manumissus exigat, furti teneri. Quod ei consequens est dicere, et in tutore, cui post pubertatem solutum est.

§. 4. Si tu Titium mihi commendaueris, quasi idoneum, cui crederem, et ego in Titium inquisii, deinde tu alium adducas quasi Titium: furtum facies: quia Titium esse hunc credo. Scilicet si et ille, qui adducitur, scit. Quod si nesciat, non facies furtum nec hic qui adduxit opem tulisse potest videri, cum furtum factum non sit; sed dabitur actio in factum in eum, qui adduxit. §. 5. Si stipulatus de te sim, per te non fieri, quo minus homo Eros intra calendas illas mihi detur: quamuis mea interesset, eum non subripi, cum subrepto eo ex stipulatu non teneris; si tamen per te factum non sit, quo minus mihi daretur, non tamen furti actionem me habere.

67. CELSVS *lib.* 12. *Digestorum.*

Inficiando depositum, nemo facit furtum: nec enim furtum est ipsa inficiatio, licet prope furtum est. Sed si possessionem *) eius adipiscatur interuertendi causa, facit furtum. Nec refert, in digito habeat annulum, an dactyliothecam, quem, cum [in] deposito teneret, habere pro suo destinauerit. *) L. 5. et 15. de A. v. A. poss.

§. 1. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, poenam promisisti, ideoque sufferre eam necesse fuit: furti actione quoque coaestimabitur.

§. 2. Infans apud furem adoleuit: tam adolescentis furtum fecit ille, quam infantis; et vnum tamen furtum est. Ideoque dupli tenetur, quanti vnquam apud eum plurimi fuit. Nam quod semel duntaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositae quaestioni? Quippe si subreptus furi foret, ac rursus à fure altero eum reciperasset: etiam si duo furta fecisset, non amplius, quam semel cum eo furti agi posse. Nec dubitauerim, quin adolescentis potius, quam infantis aestimationem fieri oporteret. Et quid tam ridiculum est, quam meliorem furis conditionem esse propter continuationem furti existimare.

§. 3. Cum seruus inemptus factus sit, non posse emptorem furti agere eum venditore ob id, quod is seruus post emptionem, antequam redderetur subripuisset.

§. 4. Quod furi ipsi furtum fecerit furtiuus seruus: eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet; ne facinora talium seruorum non solum ipsis impunitatem [praestent,] sed dominis quoque eorum quaestui erunt. Plerumque enim ejus generis seruorum furtis peculia eorundem augentur.

§. 5. Si colonus post lustrum conductionis anno amplius fructus inuito domino perceperit, videndum, ne messis et vindemiae furti eum eo agi possit? Et mihi dubium non videtur, quin fur [sit,] etsi consumpserit rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

68. MARCELLVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Hereditariae rei furtum fieri JVLIANVS negabat, nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodauerat.

69. SCAEVOLA *lib* 4. *Quaestionum.*

Aut in qua vsusfructus alienus est.

70. MARCELLVS *lib.* 8. *Digestorum.*

His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum, et vsucapionem impediri: idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

71. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Si is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo et furti, et commodati potest. Et si furti actum est, commodati actio extinguitur: si commodati, actioni furti exceptio objicitur.

§. 1. Ejus rei, quae pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamuis vsucapere quis possit: quia furti agere potest is, cujus interest, rem non subripi. Interesse autem ejus videtur; qui damnum passurus est: non ejus, qui lucrum facturus esset.

72. MODESTINVS *lib.* 7. *Responsorum.*

Sempronia libellos composuit, quasi datura Centurioni, vt ad officium transmitterentur, sed non dedit; Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. Quaero: non sunt inuenti in officio, neque Centurioni traditi: quo crimine subjiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? MODESTINVS respondit, si clam subtraxit, furtum commissum.

*) L. 5. §. 6. L. 44. de A. R. D. non obst. L. 9. in f. L. 10. et 11. de dol. mal. L. 12. de impens. in rem dot.

73. JA-

73. JAVOLENUS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Si is, qui pignori rem accepit, cum de vendendo pignore nihil conuenisset, vendidit; aut antequam dies venditionis veniret, pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

74. *Idem* [*lib.* 4. *Epistolarum.*]

Furtiuam ancillam bona fide duorum aureorum emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, eum quo et ego, et dominus, furti agimus. Quaero, quanta aestimatio pro vtroque fieri debet? Respondit: Emptori duplo, quanti ejus interest, aestimari debet; domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. Nec nos mouere debet, quod duobus poena furti praestabitur; quippe, cum ejusdem rei nomine praestetur, emptori, ejus possessionis; domino, ipsius proprietatis causa praestanda est.

75. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Quintum Mucium.*

Si is, qui simulabat, se procuratorem esse, effecisset, vt vel sibi, vel cui me delegauit, promitterem: furti eum eo agere non possum. Quoniam nullum corpus interuenisset, quod furandi animo contrectaretur.

76. *Idem lib.* 38. *ad Quintum Mucium.*

Qui re sibi commodata, vel apud se deposita, vsus est aliter, atque accepit: si existimauit, se non inuito domino id facere, furti non tenetur; sed nec depositi vllo modo tenebitur. Commodati an teneatur, in culpa aestimatio erit, id est, an non debuerit existimare id dominum permissurum?

§. 1. Si quis alteri furtum fecerit; et id, quod subripuit: alius ab eo subripuit: cum posteriore fure dominus ejus rei furti agere potest; fur prior non potest: ideo quod domini interfuit, non prioris furis, vt id, quod subreptum est, saluum esset. Haec QVINTVS MVCIVS refert, et vera sunt. Nam licet intersit furis rem saluam esse, quia condictione tenetur; tamen eum eo is, cujus interest furti habet actionem, si honesta ex causa interest. Nec vtimur SERVII sententia, qui putabat, si rei subreptae dominus nemo exstaret, nec exstaturus esset: furem habere furti actionem. Non magis enim tunc ejus esse intelligitur, qui lucrum facturus sit. Dominus igitur habebit cum vtroque furti actionem, ita vt si cum altero furti actionem inchoat, aduersus alterum nihilominus duret: sed et condictionem, quia ex diuersis factis tenentur.

77. *Idem lib.* 13. *ex variis Lectionibus.*

Qui saccum habentem pecuniam subripit, furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non sit ei animus sacci subripiendi.

78. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Rem inspiciendam quis dedit: si periculum spectet eum, qui accepit, ipse furti agere potest.

79. *Idem lib.* 9. *Quaestionum.*

Si debitor pignus subripuit, quod actione furti soluit, nullo modo recipit. *)

*) L. 74. de Solut. L. 42. de cond. indeb. L. 46. de R. J.

80. *Idem lib.* 12. *Quaestionum.*

Si vendidero, neque tradidero seruum, et is sine culpa mea subripiatur: magis est, vt mihi furti competat actio. Et mea videtur interesse: quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad praestandas actiones teneor.

§. 1. Cum autem jure dominii defertur furti actio, quamuis non alias, nisi nostra intersit, competat: tamen ad aestimationem corporis, si nihil amplius intersit, vtilitas mea referenda est. † Idque et in statuliberis, et in legato sub conditione relicto probatur. † Alioquin diuersum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola vtilitas aestimationem facit, eum cessante dominio furti actio nascitur: in istis causis ad aestimationem corporis furti actio referri non potest.

§. 2. Si ad exhibendum egissem, optaturus seruum mihi legatum, et vnus ex familia seruus subreptus: heres furti habebit actionem. Ejus interest: nihil enim refert, cur praestari custodia debeat. §. 3. Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est. §. 4. Is autem, cujus dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum. §. 5. Si Titius, cujus nomine pecuniam perperam falsus procurator accepit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget, [et] ei vero, qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti condictio, aduersus falsum procuratorem furtiua durabit. Electo Titio, non inique per doli exceptionem, vti praestetur ei furtiua condictio, desiderabitur. Quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio, furti actio euanescit: quia debitor liberatur.

§. 6. Falsus autem procurator ita demum furtum pecuniae faciet, si nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumuenerit. † Quod aeque probatur et in eo, qui sibi deberi pecuniam, vt heredi Sempronii creditoris, adseuerauit, eum esset alius.

§. 7. Qui rem Titii agebat, ejus nomine falso procuratori creditoris soluit, et Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quae statim, cum pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est; cum Titii nummorum dominium non fuerit, neque possessio. Sed condictionem indebiti quidem Titius habebit; furtiuam autem, qui pecuniam dedit: quae, si negotiorum gestorum actione Titius conueniri coeperit, arbitrio judicis ei praestabitur.

81. *Idem lib.* 1. *Responsorum.*

Ob pecuniam ciuitati subtractam, actione furti, non crimine peculatus tenetur.

82. PAVLVS *lib.* 2. *Sententiarum.*

Fullo et sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his vtatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta.

§. 1. Frugibus ex fundo subreptis: tam colonus, quam dominus, furti agere possit; quia vtriusque interest, rem persequi. §. 2. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur: et si suppressit, poena Legis Fauiae coërcetur. §. 3. Qui tabulas cautionesue subripuit: in adscriptam summam furti actione tenebitur. Nec refert, cancellatae, necne sint: quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.

83. NERATIVS *lib.* 1. *Responsorum.*

Si quis ex bonis ejus, quem putabat mortuum, qui viuus erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere. §. 1. Ei, cum quo suo nomine furti actum est, si serui nomine de alia re aduersus eum agatur: non dandam exceptionem furti vna facti.

84. PAVLVS *lib.* 2. *ad Neratium.*

Quamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, vsucapi non possit *): tamen si eo nomine lis aestimata fuerit, vel furi dominus eam vendiderit; non interpellari jam vsucapionis jus, dicendum est. *) L. 4. §. 6. L. 33. pr. de vsucap.

85. *Idem lib.* 2. *Manualium.*

Is, cujus interest non subripi, furti actionem habet, si et rem tenuit domini voluntate, id est, veluti is, cui res locata est. † Is autem, qui sua voluntate, vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor vel curator, ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. † Item is, cui ex stipulatu, vel ex testamen-

stamento seruus debetur, quamuis intersit ejus, non habet furti actionem: Sed nec is, qui fidejussit pro colono.

86. TRYPHONINUS *lib. 9. Disputationum.*

Si ad dominum ignorantem peruenerit res furtiua, vel vi possessa: non videtur in potestatem domini reuersa. Ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venierit, vsucapio sequitur.

87. PAULUS *lib. 1. Decretorum.*

Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti competit. Sed vbi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, vt in summam pecuniae debitae, et vsurarum ejus, furti conueniretur.

88. *Idem lib. sing. de concurrentibus Actionibus.*

Si quis egerit Vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quod si furti elegerit in duplum agere, potest et vi bonorum raptorum agere sic, vt non excederet quadruplum.

89. *Idem lib. sing. de Poenis Paganorum.*

Si libertus patrono, vel cliens, vel *mercenarius* *) ei, qui eum conduxit, furtum fecerit: furti actio non nascitur.

*) L. 17. pr. h. t.

90. JAVOLENUS *lib. 9. ex Posterioribus* LABEONIS.

Fullo actione locati de domino liberatus est: negat eum furti recte acturum LABEO. Item si furti egisset, prius quam ex locato cum eo ageretur, et antequam de furto judicaretur, locati actione liberatus esset: et fur ab eo absolui debet. Quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. Haec ideirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus ejus interest.

§. 1. Nemo opem, aut consilium alii praestare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

91. LABEO [*lib. 2. Pithanon à* PAULO *Epitomatorum.*]

Si quis, cum sciret quid sibi subripi, non prohibuit: non potest furti agere. PAULUS: Imo contra. Nam si quis scit sibi rapi, et quia non potest prohibere; quieuit: furti agere potest. At si potuit prohibere, nec prohibuit: nihilominus furti aget. † Et hoc modo patronus quoque liberto, et is, cujus magna verecundia, ei, quem in praesentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

92. ULPIANUS *lib. 38. ad Edictum.*

Meminisse oportebit, nunc furti plerumque criminaliter agi, et eum, qui agit, in crimen subscribere: non quasi publicum sit judicium, sed quia visum est, temeritatem agentium etiam extraordinaria animaduersione coërcendam. Non ideo tamen minus, si qui velit, poterit ciuiliter agere.

b) DE TIGNO JUNCTO.

(Dig. 47. T. 3.)

1. ULPIANUS *lib. 37. ad Edictum.*

Lex duodecim Tabularum neque soluere permittit tignum furtiuum aedibus vel vineis junctum, neque vindicare: quod prouidenter lex effecit: ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur *), vel vinearum cultura turbetur. Sed in eum, qui conuictus est junxisse, in duplum dat actionem.

*) arg. L. 2. §. 17. ne quid in loc. publ.

§. 1. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constet, vineaeque necessaria. Vnde quidam ajunt, tegulam quoque et lapidem, et testam, caeteraque, si quae aedificiis sunt vtilia: tigna enim à tegendo dicta *) sunt. Hoc amplius, et calcem, et arenam tignorum appellatione contineri. † Sed et in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, vtputa perticae, pedamenta.

*) L. 7. pr. ad exhib. L. 62. et 168. de V. S.

§. 2. Sed et ad exhibendum *) danda est actio. Nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem aedificio inclusit **), vinxitue: non enim sic eum conuenimus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

*) L. 7. §. 10. de A. R. D. L. 23. §. de vsucap.

**) L. 23. §. 6. de R. V. L. 63. de donat. int. V. et U.

2. *Idem* [*lib. 42. ad Sabinum.*]

Sed si proponas, tigni furtiui nomine aedibus juncti actum: deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio? Et esse non dubito.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

62. CAJUS *lib. 26. ad Edictum Prouinciale.*

Tigni appellatione in lege duodecim Tabularum *omne genus materiae, ex qua aedificia constant,* significatur.

c) SI IS, QUI TESTAMENTO LIBER ESSE JUSSUS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SURRIPUISSE, AUT CORRUPISSE QUID DICETUR.

(Dig. 47. T. 4.)

1. ULPIANUS [*lib. 38. ad Edictum.*]

Si dolo malo ejus, qui liber esse jussus erit, post mortem domini, ante aditam hereditatem, in bonis, quae ejus fuerunt, qui eum liberum esse jusserit, factum esse dicetur, quo minus ex his bonis ad heredem aliquid perueniret: in eum intra annum vtilem dupli judicium datur.

§. 1. *Haec autem actio* [*vt* LABEO *scripsit*] *naturalem potius in se, quam ciuilem habet aequitatem: siquidem ciuilis deficit actio.* Sed natura aequum est, non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est: *quia neque vt seruum se coërceri posse intelligit, spe imminentis libertatis: neque vt liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est, dominus autem dominaue non possunt habere furti actionem cum seruo suo, quamuis postea ad libertatem peruenerit, vel alienatus sit: nisi* [*si*] *postea quoque contrectauerit. E re itaque esse Praetor putauit,* calliditatem et proteruitatem horum, qui hereditates depopulantur, dupli actione coërcere.

§. 2. *Non alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiaque serui post libertatem excusata est: sed* culpa dolo proxima dolum repraesentat. *Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio, quamuis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiter qualiter dederit.* † *Habet itaque certum finem ista actio, vt* [*et*] *dolo fecerit iste, et post mortem domini, et ante aditam hereditatem. Caeterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum viuo domino: non tenebitur hac actione.* † *Quinimo etsi post mortem, post aditam* [*tamen*] *hereditatem, cessabit actio: nam vbi adita hereditas est, jam quasi liber conueniri potest.*

§. 3. *Quid tamen si suo conditione accepit libertatem? ecce nondum liber erit, sed vt seruus potest coërceri: idcirco dicendum est, cessare hanc actionem.* §. 4. *Sed vbi libertas competit, continuo dicendum est, posse et debere hanc actionem dari aduersus eum, qui peruenit ad libertatem.* §. 5. *Si seruus pure legatus ante aditam hereditatem quid amiserit in hereditate: dicendum est, quia dominium in eo mutatur, huic actioni locum esse.*

§. 6. *Et generaliter dicimus, quo casu in seruo dominium vel mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post interuallum modicum aditae hereditatis: eo casu hanc actionem indulgendam.*

§. 7. *Sed si fideicommissaria libertas seruo data sit, quidquid in hereditate maleficii admisit, nunquid non prius cogatur heres manumittere, quam si satisfecerit? Est autem saepissime, et à* Diuo MARCO, *et ab* Imperatore *nostro cum patre rescriptum, non impediri fideicommissariam libertatem, quae pure data est.* Diuus sane MARCVS *rescripsit, arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur: sed hoc rescriptum ad rationem ponendam pertinet actus, quem seruus administrauit: arbitror igitur, et hic posse hanc actionem competere.*.

§. 8. Ante aditam hereditatem, *sic accipere debemus, antequam vel ab vno adeatur hereditas: nam vbi vel vnus adiit competit libertas.* §. 9. *Si pupillus heres institutus sit, et à substituto ejus libertas data, medioque tempore quaedam admittantur: si quidem viuo pupillo quid fuerit factum, locum non esse huic actioni: sin vero post mortem, antequam quis pupillo succederet, actionem istam locum habere.*

§. 10. *Haec actio locum habet non tantum in rebus, quae in bonis fuerunt testatoris*, *sed* et si heredis interfuit *) *dolum malum admissum non esse, quo minus ad se perueniret.* † *Et ideo* SCAEVOLA *plenius tractat, etsi eam rem subripuisset seruus, quam defunctus pignori acceperat: hanc actionem honorariam locum habere, plenius enim causam bonorum hic accipimus pro vtilitate. Nam si in locum deficientis furti actionis propter seruitutem, hanc actionem substituit Praetor: verisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuit, substituisse.* † [*Et*] *in summa probatur, hanc actionem* [*et*] *in rebus pigneratis, et in rebus alienis bona fide possessis locum habere.* † *Idem et de re commodata testatori.* *) §. 13. *et* 16. *sq.*

§. 11. *Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic seruus, qui libertatem prospicit, contrectauerit: locus erit huic actioni.* † *Sed et si partus, vel foetus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendum.* §. 12. *Praeterea si impubes post mortem patris quaesierit rei dominium, eaque antequam impuberis hereditas adeatur, subripiatur: locum habere istam actionem, dicendum est.*

§. 13. *Sed et* in omnibus, quae interfuit heredis non esse auersa, locum habet haec actio. §. 14. Non tantum autem ad sola furta ista actio pertinet, sed etiam ad omnia damna, quaecunque here...tati seruus dedit. §. 15. SCAEVOLA *ait,* possessionis furtum fieri: *denique si nullus sit possessor, furtum negat fieri. Idcirco autem hereditati furtum non fieri, quia* possessionem hereditas non habet, quae facti est et animi. Sed nec heredis est possessio, antequam possideat: quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis; non autem fuit possessio hereditatis. §. 16. *Illud verum est, si potest alias heres ad suum peruenire, non esse honorariam* [*hanc*] *actionem tribuendam: cum in id, quod intersit, condemnatio fiat.* §. 17. *Praeter hanc actionem, esse et vindicationem rei, constat, cum haec actio ad similitudinem furti competat.*

§. 18. *Item* heredi caeterisque successoribus competere istam actionem *dicendum est.* §. 19. *Si plures serui libertatem acceperunt, et dolo malo quid admiserint: singuli conuenientur in solidum, hoc est, in duplum.* † *Et cum ex delicto conueniantur, exemplo furti, nullus eorum liberetur, etsi vnus conuentus praestiterit.*

2. CAJVS *lib* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Si paulo ante, quam statuta libertas obtigerit, amouerit aliquid seruus aut corruperit: ignorantia domini non introducit hanc actionem, ideoque licet maxime ignorauerit heres à statulibero, aut quilibet alius dominus à seruo suo amotum aliquid, corruptumue esse: non impetrat post libertatem ejus vllam actionem: quamuis in pluribus aliis causis justa ignorantia excusationem mereatur.

3. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

LABEO *putauit, sub conditione manumissum res amouentem, si cito conditio extitit, hac actione conueniendum.*

d) FVRTI ADVERSVS NAVTAS, CAVPONES, STABVLARIOS.

(Dig. 47. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

In eos, qui naues, cauponas, stabula exercebunt, si quid à quoque eorum, quosue ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, judicium datur: siue furtum ope, consilio *) exercitoris factum sit: siue eorum cujus, qui in ea naui nauigandi causa esset. *) L. 50. §. 3. L. 90. §. 1. de furt.

§. 1. Nauigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur, vt nauis nauiget, hoc est, nautas. §. 2. Et est in duplum actio *). §. 3. Cum enim in caupona, vel in naui, res perit, ex Edicto Praetoris obligatur exercitor nauis vel caupo: ita vt in potestate sit ejus, cui res subrepta sit, vtrum mallet cum exercitore honorario jure, an eum fure Jure ciuili experiri. *) L. 3. §. 1. naut. caup. stabul.

§. 4. Quod si receperit saluum fore caupo vel nauta: furti actionem non dominus rei subreptae, sed ipse habet, qui recipiendo periculum custodiae subiit. §. 5. Serui vero sui nomine exercitor noxae dedendo se liberat. Cur ergo non exercitor condemnetur, qui seruum tam malum in naue admisit? et cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum serui vero non tenetur? nisi forte idcirco, quod liberum quidem hominem adhibens statuere debuit de eo, qualis esset: in seruo vero suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxae dedere paratus sit. Si autem alienum adhibuit seruum, quasi in libero tenebitur.

§. 6. Caupo praestat factum eorum, qui in ea caupona ejus cauponae exercendae causa ibi sunt: item eorum, qui habitandi causa ibi sunt: viatorum autem factum non praestat; namque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur, nec repellere potest iter agentes: inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit, qui non rejecit, quorum factum oportet eum praestare. In naui quoque vectorum factum non praestatur.

e) SI FAMILIA FVRTVM FECISSE DICETVR.

(Dig. 47. T. 6.)

1. VLPIANVS [*lib.* 38. *ad Edictum.*]

Vtilissimum id Edictum Praetor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorum: videlicet ne, cum plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes dedere, aut pro singulis aestimationem litis offerre cogatur. † Datur igitur arbitrium hoc Edicto, vt, si quidem velit dicere noxios seruos, possit omnes dedere, qui participauerunt furtum. Enimuero si maluerit aestimationem offerre: tantum offerat, quantum si vnus liber furtum fecisset, et retineat familiam *) suam. * L. 195. et 196. de V. S.

§. 1. Haec autem facultas domino tribuitur toties, quoties ignorante eo furtum factum est. † Caeterum si sciente, facultas ei non erit data: nam et suo nomine, et singulorum nomine conueniri potest noxali judicio: nec vna aestimatione, quam homo liber sufferret, defungi poterit. † Is autem accipitur scire, qui scit et potuit prohibere: scientiam enim spectare

 debe-

debemus, quae habet et voluntatem. Caeterum si scit, prohibuit tamen: dicendum est, vsurum Edicti beneficio.

§. 2. Si plures *) serui damnum culpa dederint, aequissimum est, eandem facultatem domino dari. §. 3. Cum plures serui ejusdem rei furtum faciunt, et vnius nomine cum domino lis contestata sit: tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore judicio potest actor consequi, quantum consequeretur, si liber id furtum fecisset.

*) L. 32. pr. ad L. Aquil. v. L. 21. §. pen. de furt.

2. JVLIANVS *lib.* 23. *Digestorum.*

Id est, [et] poenae nomine duplum, *) et condictionis simplum.

*) L. 54. §. 3. de furt.

3. VLPIANVS [*lib.* 38. *ad Edictum.*]

Quoties tantum praestat dominus, quantum praestaretur, si vnus liber fecisset: cessat caeterorum nomine actio, non [tantum] aduersus ipsum, verum etiam aduersus emptorem duntaxat, si forte quis eorum, qui simul fecerant, venierint. † Idemque et si fuerit manumissus. † Quod si prius fuerit ablatum à manumisso, tunc dabitur aduersus dominum familiae nomine: nec enim potest dici, quod à manumisso praestitum est, quasi à familia esse praestitum. † Plane si emptor praestiterit, puto denegandam in venditorem actionem: quodammodo enim hoc à venditore praestitum est, ad quem nonnunquam regressus est ex [hac] causa, maxime si furti noxaque solutum esse promisit.

§. 1. Sed an, si legati serui nomine, vel ejus, qui donatus est, actum sit cum legatario, vel eo, cui donatus est: agi possit etiam cum domino caeterorum, quaeritur? quod admittendum puto.

§. 2. Hujus Edicti leuamentum non tantum ei, qui seruos possidens condemnatus praestitit tantum, quantum, si vnus liber fecisset, datur: verum ei quoque, qui idcirco condemnatus est, quia dolo fecerat, quo minus possideret.

4. JVLIANVS [*lib.* 22. *Digestorum.*]

Etiam heredibus ejus, cui plures ejusdem familiae furtum fecerint, eadem actio competere debet, quae testatori competebat: id est, vt omnes non amplius consequantur, *) quam consequerentur, si id furtum liber fecisset.

*) L. 31. de nox. act.

5. MARCELLVS [*lib.* 8. *Digestorum.*]

Familia communis sciente altero furtum fecit, omnium nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit: cum altero ad eum modum, qui Edicto comprehensus est: quod ille praestiterit non totius familiae nomine, ab hoc socio partem consequetur. † Et si seruus communis alterius jussu damnum dederit: etiam quod praestiterit alter, si modo cum eo quoque ex Lege Aquilia, vel ex 12. Tabulis agi potest, repetat à socio: sicuti cum communi rei nocitum est. Si ergo duntaxat duos habuerim seruos communes, cum eo, quo non ignorante factum est: agetur vtriusque serui nomine; sed non amplius consequetur à socio, quam si vnius nomine praestitisset, quod si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet, duplum tantum consequetur. † Et videamus, an jam in socium, alterius serui nomine, non sit dandum judicium? quemadmodum si omnium nomine socius decidisset, nisi forte hoc casu seuerius à Praetore constituendum est, neo seruorum conscio parcendum est.

6. SCAEVOLA *lib.* 4. *Quaestionum.*

Labeo putat, si coheres meus, quod furtum familia cujus fecisset, duplum abstulisset, me non impediri, quo minus dupli agam: eoque modo fraudem Edicto fieri; esseque iniquum, plus heredes nostros ferre, quam ferremus ipsi. Item si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri [Scaevola respondit], verius puto partes ejus heredes persecuturos: sed et cum eo, quod defunctus abstulit, vterque heres non plus duplo ferat.

*) De Furtis Collusorum, v. infr. T. de Aleatoribus, ad h. L. T. XIII. et T. XIX. de Furibus balneariis.

f) Arborvm Fvrtim Caesarvm.

(Dig. 47. T. 7.)

1. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Si furtim arbores caesae sint *), et ex Lege Aquilia, et ex 12. Tabularum, dandam actionem, Labeo ait. Sed Trebatius, ita vtramque dandam, vt judex in posteriore deducat id, quod ex prima consecutus sit, et reliquo condemnet.

*) L. 5. §. 1. L. 11. h. t. L. 27. §. 7. ad L. Aquil.

2. CAJVS *lib.* 1. *ad Leg.* 12. *Tabularum.*

Sciendum est autem, eos, qui arbores, et maxime vites, caeciderint, etiam [tanquam latrones puniri.]

3. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Vitem arboris appellatione contineri, plerique veterum existimauerunt. §. 1. Hederae quoque, et arundines, arbores non male dicentur. §. 2. Idem de salicteto dicendum est.

§. 3. Sed si quis saligneas virgas instituendi salicti causa defixerit, haeque, antequam radices coëgerint, succidantur, aut euellantur: recte Pomponius scripsit, non posse agi de arboribus succisis: cum nulla arbor proprie dicatur, quae radicem *) non conceperit. *) L. 28. §. 6. de injur.

§. 4. Quod si quis ex seminario, [id est,] stirpitus arborem transtulerit: eam, quamuis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri, Pomponius lib. 19. ad Sabinum probat.

§. 5. Ideo ea quoque arbor esse videtur, cujus radices desinent viuere, quamuis adhuc terra contineatur: quam sententiam Labeo quoque probat. §. 6. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quae subuersa à radicibus, etiam nunc reponi potest: aut [quae] ita translata est, vt poni possit.

§. 7. Stirpes oleae, arbores esse magis est: siue jam egerunt radices, siue nondum. §. 8. Omnium igitur harum arborum, quas enumerauimus, nomine agi poterit.

4. CAJVS *lib* [1.] *ad Leg.* 12. *Tabularum.*

Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, vt herbae loco sit, non debere arboris numero haberi.

5. PAVLVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Caedere est, non solum succidere, sed etiam ferire caedendi causa. † Cingere est deglabrare, subsecare est subsecuisse *): non enim poterat caecidisse intelligi, qui serra secuisset. *) Arg. L. 22. de aqua et aquae pluu. L. 15. §. 3. de Vsufruct.

§. 1. Ejus actionis eadem causa est, quae est Legis Aquiliae. §. 2. Is, cujus vsusfructus est in fundo, hanc actionem non habet. §. 3. Qui autem fundum vectigalem habet, hanc actionem habet: sicut aquae pluuiae arcendae actionem, et finium regundorum.

6. POMPONIVS *lib.* 20. *ad Sabinum.*

Si plures eandem arborem furtim caeciderint, cum singulis in solidum *) agetur.

*) L. 11. §. 2. ad L. Aquil. L. 34. de injur.

§. 1. At si eadem arbor plurium fuerit, vniuersis duntaxat vna et semel poena praestabitur. §. 2. Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere

agere autem licebit, non esse ejus, ficuti tignum, aut protectum, immissum habere. † Si radicibus vicini arbor aletur, tamen ejus est, in cujus fundo origo ejus fuerit.

7. VLPIANVS *lib.* 38. *ad Edictum.*

Furtim caesae arbores videntur, quae ignorante domino, celandique ejus causa caeduntur.

§. 1. Nec esse hanc furti actionem, scribit PEDIVS: cum et sine furto fieri possit, vt quis arbores furtim caedat. §. 2. Si quis radicitus arborem euellerit, vel extirpauerit, hac actione non tenetur: neque enim vel caedit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. §. 3. Etiam si non tota arbor caesa sit, recte tamen agetur, quasi caesa.

§. 4. Sine autem quis suis manibus, sine dum imperat *) seruo arbores cingi, subsecari, caedi: hac actione tenetur. Idem et si libero **) imperet. §. 5. Quod si seruo suo non praeceperit dominus, sed ipse sua voluntate ***) id admiserit, SABINVS ait, competere noxale, vt in caeteris maleficiis, quae sententia vera est.

*) L. 169. de R. J.
**) L. 37. pr. ad L. Aquil.
***) L. 61. pr. de furt.

§. 6. Haec actio, etiam si poenalis sit, perpetua est: sed aduersus heredem non datur: heredi caeterisque successoribus dabitur. §. 7. Condemnatio autem ejus duplum continet.

8. PAVLVS *lib.* 39. *ad Edictum.*

Facienda aestimatione, quanti domini intersit non laedi, ipsarumque arborum pretium deduci oportet: et ejus, quod superest, fieri aestimationem. §. 1. Furtim arborem caedit, qui clam caedit.

§. 2. Igitur si caeciderit, et lucri faciendi causa contrectauerit, etiam furti tenebitur lignorum causa, et condictione, et ad exhibendum. §. 3. Qui per vim *) sciente domino caedit, non incidit in hanc actionem.

*) L. 2. §. 1. vi bon. rapt.

9. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Si colonus sit, qui caeciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest *): plane vna actione contentus esse debet actor. *) L. 25. §. 5. locat. L. 28. §. 6. de jurejur.

10. JVLIANVS *lib.* 3. *ex Minicio.*

Si gemina arbor esset, et supra terram junctura ejus emineret, vna arbor videtur esse: sed si id, qua jungeretur, non exstaret, totidem arbores sunt, quot species earum supra terram essent.

11. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Sed si de arboribus caesis [ex] Lege Aquilia actum sit: Interdicto, quod vi aut clam, reddito absoluetur, si satis prima condemnatione grauauerit reum; manente nihilominus actione ex lege duodecim Tabularum.

12. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Qui agrum vendidit, nihilominus furtim arborum caesarum agere potest.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

13. §. 1. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Res abesse videntur [vt SABINVS ait, et PEDIVS probat] etiam hae, quarum corpus manet, *forma mutata* est: et ideo si corruptae redditae sint, vel *transfiguratae* videri abesse: quoniam plerumque *plus est in manus pretio*, *quam in re.* §. 2. *Desinere* autem *abesse* res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere [ejus] possessionem possimus.

§. 3. Ob hoc, quod *furto* pridem subtracta est, *abest* et *ea res, quae in rebus humanis non est.*

41. CAJVS *lib.* 21. *ad Edictum Prouinciale.*

Armorum appellatio non vtique scuta, et gladios, et galeas significat: sed et *fustes*, et *lapides.*

174. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Aliud est, promittere, *furem non esse*, aliud *furto noxaque solutum:* qui enim dicit, furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum, promittit.

33. *Idem lib.* 21. *ad Edictum.*

Palam est, coram pluribus.

26. *Idem lib.* 16. *ad Edictum.*

Partum non esse partem *rei furtiuae*, SCAEVOLA libro vndecimo Quaestionum scribit.

233. §. 2. CAJVS *lib.* 1. *ad Leg.* 12. *Tabul.*

Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt et *lapis*, et *lignum*, et *ferrum* hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, graeca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, id est, *ab eo, quod est longe.* Et hanc significationem inuenire possumus et in Graeco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod [cum] mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, *à jaciendo.* Admonet nos Ξενοφῶν, id est, *Xenophon:* nam ita scribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Id est, *et tela simul ferebantur, hastae, sagittae, fundae, plurimi item lapides.* [Et id, quod ab arcu mittitur, apud Graecos quidem proprio nomine τόξευμα (id est, *sagitta,*) vocatur, apud nos autem communi nomine telum appellatur.]

REGVLAE JVRIS.

38. POMPONIVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Sicuti *poena ex delicto defuncti heres teneri* non debeat: ita *nec lucrum* facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset.

111. CAJVS *lib.* 2. *ad Edictum Prouinciale.*

Pupillum, qui proximus pubertati sit, *capacem* esse et *furandi* et *injuriae* faciendae. §. 1. In heredem *non* solent *actiones transire*, quae *poenales* sunt ex maleficio: veluti furti, damni injuriae, vi bonorum raptorum, injuriarum.

f) DE SERVO CORRVPTO.

(Dig. 11. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Ait Praetor: qui seruum, seruam, alienum, alienam recepisse, persuasisseue qui ei dicetur dolo malo, quo eum, eam deteriorem faceret, in eum, quanti ea res erit, in duplum judicium dabo.

§. 1. Qui bona fide seruum emit, hoc Edicto non tenebitur: quia nec ipse poterit serui corrupti agere; quia nihil ejus interest, seruum non corrumpi, et sane, si quis hoc admiserit, eueniet, vt duobus actio serui corrupti competat: quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber seruit, hanc actionem posse exercere opinamur.

§. 2. Quod autem Praetor ait, *recepisse*, ita accipimus, si susceperit seruum alienum ad se: et est proprie recipere, refugium

fugium abscondendi causa seruo praestare, vel in suo agro, vel in alieno loco, aedificioue.

§. 3. Persuadere autem est plus, quam compelli, atque cogi sibi parere. Sed persuadere τῶν μέσων ἐστὶν, id est, ex mediis, [scilicet verbis] est: nam et bonum consilium quis dando potest suadere, et malum: et ideo Praetor adjecit, dolo malo, quo eum deteriorem faceret: neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Qui igitur seruum sollicitat ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbe, hic videtur hoc Edicto notari.

§. 4. Sed vtrum ita demum tenetur, si bonae frugi seruum perpulit ad delinquendum, an vero et si malum hortatus est, vel malo monstrauit, quemadmodum faceret? Et est verius, etiamsi malo monstrauit, in quem modum delinqueret, teneri eum. Imo et si erat seruus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus; hic vero laudator hujus propositi extitit, tenetur. Non enim oportet laudando augeri malitiam. Siue ergo bonum seruum fecerit malum, siue malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur.

§. 5. Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet, vt injuriam faceret, vel furtum, vel fugeret, vel alienum seruum vt sollicitaret, vel vt peculium intricaret, aut amator existeret, vel erro, vel malis artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius, vel seditiosus; vel si actori suasit verbis, siue pretio, vt rationes dominicas intercideret, adulteraret, vel etiam, vt rationem sibi commissam turbaret.

2. PAVLVS *lib. 19. ad Edictum.*

Vel luxuriosum vel contumacem fecit; quiue, vt stuprum pateretur, persuadet.

3. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Dolo malo adjecto calliditatem notat Praetor ejus, qui persuadet. Caeterum, si quis sine dolo deteriorem fecerit, [non notatur:] et si lusus gratia fecit, non tenetur.

§. 1. Vnde quaeritur, si quis seruo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere, et ille parens ascenderit vel descenderit, et ceciderit, crusque vel quid aliud fregerit, vel perierit: an teneatur? Et, si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur: si dolo malo, tenebitur.

4. PAVLVS *lib. 19. ad Edictum.*

Sed commodius est, vtili Lege Aquilia eum teneri.

5. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Doli verbum etiam ad eum, qui recepit, referendum est: vt non alius teneatur, nisi qui dolo malo fecerit. Caeterum si quis, vt domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia ductus, vel approbata atque justa ratione: non tenebitur.

§. 1. Si quis dolo malo persuaserit quid seruo, quem liberum putabat, mihi videtur, teneri eum oportere; majus enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: et ideo, si seruus fuerit, tenebitur.

§. 2. Haec actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat. §. 3. Si seruus seruaue fecisse dicetur, judicium cum noxae deditione redditur. §. 4. Haec actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti, non ad praesens, et ideo [et] si decesserit, vel alienatus sit, vel manumissus, nihilominus locum habebit actio, nec extinguitur manumissione semel nata actio.

6. PAVLVS *lib. 19. ad Edictum.*

Praeteritae enim vtilitatis aestimatio in hoc judicium versatur.

7. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Nam et mali serui forsitan consequuntur libertatem: et posterior causa interdum tribuit manumissionis justam rationem.

8. PAVLVS *lib. 19 ad Edictum.*

Sed et heres ejus, cujus seruus corruptus est, habet hanc actionem: non solum, si manserit in hereditate seruus, sed et si exierit, forte legatus.

9. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Si quis seruum communem, meum et suum corruperit, apud JVLIANVM lib. 9. Digestorum quaeritur, an hac actione teneri possit? Et ait, teneri eum socio: praeterea, poterit et communi diuidundo, [et pro socio, si socii sint] teneri, vt JVLIANVS ait. Sed cur deteriorem facit JVLIANVS conditionem socii, si cum socio agat, quam si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, siue recepit, siue corruperit, agere potest: qui cum socio, sine alternatione, id est, si corrupit. Nisi forte non putauit JVLIANVS, hoc cadere in socium: nemo enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit, potest defendi, teneri eum.

§. 1. Si in seruo ego habeam vsumfructum, tu proprietatem, si quidem à me sit deterior factus, poteris mecum experiri: si tu id feceris, ego agere vtili actione possum. Ad omnes enim corruptelas haec actio pertinet: et interesse fructuarii videtur, bonae frugi seruum esse, in quo vsumfructum habet. Et si forte alius eum receperit, vel corruperit, vtilis actio fructuario competit. §. 2. Datur autem actio, quanti ea res erit, ejus dupli, §. 3. Sed quaestionis est, aestimatio vtrum ejus duntaxat fieri debeat, quod seruus in corpore, vel in animo damni senserit, hoc est, quanto vilior seruus factus sit, an vero et caeterorum? Et NERATIVS ait, tanti condemnandum corruptorem, quanti seruus ob id, quod subreptus sit, minoris sit.

10. PAVLVS *lib. 19. ad Edictum.*

In hoc judicium etiam rerum aestimatio venit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur. Neque interest, ad eum perlatae fuerint res, an ad alium: siue etiam consumptae sunt. Etenim justius est, eum teneri, qui princeps fuerit delicti, quam eum quaeri, ad quem res perlatae sunt.

11. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

NERATIVS ait, postea furta facta in aestimationem non venire. Quam sententiam veram puto: nam et verba Edicti, quanti ea res erit, omne detrimentum recipiunt.

§. 1. Seruo persuasi, vt chirographa debitorum corrumpat, videlicet tenebor. Sed si consuetudine peccandi postea et rationes, caeteraque similia instrumenta subtraxerit vel interleuerit, deleuerit: dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri.

§. 2. Quamuis autem, rerum subtractarum nomine, serui corrupti competat actio, tamen et furti agere possumus; ope enim consilioue sollicitatoris videntur res abesse. Nec sufficiet, alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem et in eo, qui seruum recepit, et celauit, et deteriorem fecit, JVLIANVS scribit: sunt enim diuersa maleficia furis, et ejus, qui deteriorem seruum facit. Hoc amplius, et condictionis nomine tenebitur. Quamuis enim condictione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit, tamen et quod interest, debebit consequi actione serui corrupti.

12. PAVLVS *lib. 19 ad Edictum.*

Quia manet reus obligatus, etiam rebus redditis.

13. VL-

13. VLPIANVS *lib. 23. ad Edictum.*

Haec actio perpetua est: non temporaria: et heredi, caeterisque successoribus competit: in heredem non dabitur, quia poenalis est.

§. 1. Sed et si quis seruum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur. Sed et petitione hereditatis, quasi praedo, tenebitur.

14. PAVLVS *lib. 19. ad Edictum.*

Vt tantum veniat in hereditatis petitionem, quantum in hanc actionem.

§. 1. De filio filiaue familias corruptis huic Edicto locus non est: quia serui corrupti constituta actio est, qui in patrimonio nostro esset; et pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate et fama domus integra manente. Sed vtilis competit, officio judicis aestimanda: quoniam † interest nostra, animum liberorum nostrorum non corrumpi.

§. 2. Si seruus communis, meus et tuus, proprium meum seruum corruperit, SABINVS, non posse agi cum socio: perinde atque si proprius meus seruus corrupisset conseruum. Item, si seruus communis extraneum corruperit, videndum est, vtrum cum duobus agi debeat, an et cum singulis, exemplo caeterarum noxarum? Et magis est, vt vnusquisque in solidum teneatur, altero autem soluente, alterum liberari.

§. 3. Si is, in quo vsumfructum habeo, seruum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. §. 4. Pignoris dati nomine debitor habet hanc actionem. §. 5. In hac actione non extra rem duplum est: id enim, quod damni datum est, duplatur. §. 6. His consequenter et illud probatur, [vt], si seruo meo persuasetis, vt Titio furtum faciat, non solum in id teneris, quo deterior seruus effectus est, sed et in id, quod Titio praestaturus sim. §. 7. Item non solum, si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quod ego Lege Aquilia obnoxius sim: aut si ex conducto teneor alicui, quod ei seruum locaui, et propter te deterior factus sit, teneberis et hoc nomine. Et si qua talia sint. §. 8. Aestimatio autem habetur in hac actione, quanti seruus vilior factus sit: quod officio judicis expedictur.

§. 9. Interdum tamen et inutilis fit, vt non expediat talem seruum habere. Vtrum ergo et pretium cogitur dare sollicitator, et seruum dominus lucrifaciat? an vero cogi debet dominus restituere seruum, et pretium serui accipere? Et verius est, electionem domino dari: siue seruum detinere cupit, et damnum, quanti deterior seruus factus est, in duplum accipere: vel, seruo restituto, si copiam hujus rei habeat, pretium consequi; quod si non habeat, pretium quidem simili modo accipere debet, cedere autem sollicitatori, periculo eius, de domino serui actionibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum de homine viuo agitur. Quod autem si manumisso eo agatur, non facile apud judicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: vt et pretium habeat, et libertum.

15. CAJVS *lib. 6. ad Edictum Prouinciale.*

Corrumpitur animus serui, et si persuadeatur ei, vt dominum contemneret.

16. ALFENVS [VARVS] *lib. 2. Digestorum.*

Dominus seruum dispensatorem manumisit: postea rationes ab eo accepit: et, cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse: Quaerebatur, possetne agere serui corrupti cum ea muliere, cum is seruus jam liber esset? Respondi posse: sed etiam furti de pecuniis, quas seruus ad eam detulisset.

17. MARCIANVS *lib. 4. Regularum.*

Serui corrupti nomine, et constante matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed, et fauore nuptiarum, in simplum.

g) De Fugitivis.
(Dig. 11. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib. 1. ad Edictum.*

Is, qui fugitiuum celauit, fur est. §. 1. *Senatus censuit:* Ne fugitiui admittantur in saltus: neque protegantur à villicis, vel procuratoribus possessorum: [*et*] multam *statuit,* his autem, qui intra viginti dies fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud Magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit. † *Sed et* deinceps *eodem Senatusconsulto* impunitas datur ei, qui intra praestituta tempora, quam reperit fugitiuos in agro suo, domino vel Magistratibus tradiderit.

§. 2. *Hoc autem Senatusconsultum* aditum *etiam* dedit militi vel pagano, ad inuestigandum fugitiuum in praedia Senatorum vel paganorum. *Cui rei etiam lex* FAVIA *prospexerat, et Senatusconsultum. Modesto Consule factum,* vt fugitiuos inquirere volentibus literae ad Magistratus dentur, multa etiam centum solidorum in Magistratus statuta, si literis acceptis, inquirentes non adjuuent. Sed et in eum, qui quaeri apud se prohibuit, eadem poena statuta. *Est etiam generalis epistola* Diuorum MARCI *et* COMMODI, *qua declaratur, et Praesides, et Magistratus, et milites stationarios dominum adjuuare debere [in] inquirendis fugitiuis: et vt inuentos redderent, et vt hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur.*

§. 3. *Vnusquisque eorum, qui fugitiuum adprehendit, in publicum deducere debet.*

§. 4. *Et merito monentur Magistratus, eos diligenter custodire ne euadant.*

§. 5. Fugitiuum *accipe, et si quis erro*) sit. Fugitiui autem appellatione, ex fugitiua natum non contineri,* LABEO *lib. 1. ad Edictum scribit.*

*) *L. 17. pr. §. 1. 2. 3. et 14. de aedilit. Edict. L. 225. de V. S.*

6. In publicum deduci *intelliguntur, qui Magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis.* §. 7. Diligens custodia etiam vincire permittit.

§. 8. *Tamdiu autem custodiuntur, quamdiu ad Praefectum Vigilum, vel ad Praesidem deducantur: eorumque nomina, et notae, et cujus se quis esse dicat, ad Magistratus deferantur: vt facilius adgnosci et percipi fugitiui possint.* Notae *autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem Juris est, si haec in scriptis publice, vel in aedes proponas.*

2. CALLISTRATVS *lib. 6. Cognitionum.*

Fugitiui simplices dominis reddendi sunt, sed si pro libero se gesserint, grauius coërceri solent.

3. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconsulis.*

Diuus PIVS *rescripsit, eum,* qui fugitiuum vult requirere *in praediis alienis, posse* adire Praesidem, literas ei daturum, *et, si ita res exegerit,* apparitorem quoque, vt ei permittatur ingredi, et inquirere, et poenam eundem Praesidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit. † *Sed et* Diuus MARCVS *Oratione, quam in Senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Caesaris, quam Senatorum et paganorum praedia volentibus fugitiuos inquirere: scrutarique cubilia, atque vestigia occultantium.*

4. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Limenarchae, et stationarii fugitiuos deprehensos recte in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium Praesidis prouinciae, vel Proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittunt.

5. TRYPHONINVS *lib. 1. Disputationum.*

Si in arenam fugitiuus seruus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis vitae tantum sibi irrogato potestatem domini euitare poterit. Nam Diuus PIVS *rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere, siue ante pugnam ad bestias, siue post [pugnam]: quoniam interdum, aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo majore maleficio, ad fugiendam inquisitionem, vel justitiam animaduersionis, in arenam se dare mallent. Reddi ergo eos oportet.*

De Verborum Significatione.

225. TRYPHONINVS *lib. 1. Disputationum.*

Fugitiuus est, non is, qui solum consilium fugiendi à domino susceperit, licet id se facturum jactauerit: sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit: nam et furem, *adulterum*, aleatorem, quanquam aliqua significatione *ex animi propositione* cujusque sola quis dicere posset: vt etiam is, qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, vt occasione data id commissurus sit: tamen *oportere* eadem *haec crimina assumpto actu intelligi:* et ideo fugitiuum quoque, et erronem *non* secundum *propositionem solam, sed cum aliquo actu* intelligi constat.

AD TIT. II.

VI BONORVM RAPTORVM, ET DE TVRBA.

(Dig. 47. T. 8.)

1. PAVLVS *lib. 2 [2.] ad Edictum.*

Qui rem rapuit, et furti nec manifesti tenetur in duplum, et Vi bonorum raptorum *) in quadruplum. Sed si ante actum sit Vi bonorum raptorum, deneganda est furti: si ante furti actum est, non est illa deneganda; vt tamen id, quod amplius **) in ea est, consequatur.

*) Non obst. *L.* 80. §. 3. de furt.

**) *L.* 32. *L.* 34. pr. *L.* 41. §. 1. de O. et A. v. *L.* 57. de R. J.

2. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Praetor ait: Si cui dolo malo, hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, siue cujus bona rapta esse dicentur: in eum, qui id fecisse dicetur, judicium dabo *), item si seruus fecisse dicetur, in dominum judicium noxale dabo. *) *L.* 9. de V. S.

§. 1. Hoc Edicto contra ea, quae vi committuntur, consuluit Praetor. Nam si quis se vim passum docere possit, publico judicio de vi potest experiri, neque debere publico judicio priuata actione praejudicari, quidam putant. Sed vtilius visum est, quamuis praejudicium Legi Juliae de [vi] priuata fiat; nihilominus tamen non esse denegandam actionem eligentibus priuatam persecutionem.

§. 2. Dolo autem malo facere potest, quod Edictum ait, non tantum is, qui rapit, *) sed et qui praecedente consilio, ad hoc ipsum homines colligit armatos, vt damnum det, bonaue rapiat. *) *L.* 8. *L.* 18. et 20. sq. *L.* 4. §. 1. quod met. caus. *L.* 3. §. 5. de incend. ruin. naufrag.

§. 3. Siue igitur ipse quis cogat homines, siue ab alio coactis vtitur ad rapiendum, dolo malo facere videtur. §. 4. Homines coactos accipere debemus, ad hoc coactos, vt damnum daretur.

§. 5. Neque additur, quales homines; qualescunque [igitur], siue liberos, siue seruos. §. 6. Sed et si vnus homo coactus sit, adhuc dicemus, homines coactos. §. 7. Item si proponas, solum damnum dedisse, non puto deficere: verba haec enim, quod ait, hominibus coactis, vt siue solus vim fecerit, siue etiam hominibus coactis, [sic accipere debemus] etiam hominibus coactis, vel armatis, vel inermibus, hoc Edicto teneatur.

§. 8. Doli mali mentio hic et vim in se habet, nam qui vim facit, dolo malo facit: non tamen qui dolo malo facit, vtique et vi facit, Ita dolus habet in se et vim: et sine vi, si quid callide admissum est, aeque continebitur.

§. 9. Damni, Praetor inquit: Omnia ergo damna continet et clandestina. Sed non puto clandestina, sed ea, quae violentia permixta sunt: etiam quis recte definiet, si quid solus admiserit quis non vi, non contineri hoc Edicto: et si quid hominibus coactis, etiam si sine vi, dummodo dolo sit admissum, ad hoc Edictum spectare.

§. 10. Caeterum neque furti actio, neque Legis Aquiliae, contributae sunt in hoc Edicto, licet interdum communes sint cum hoc Edicto. Nam JVLIANVS scribit eum, qui vi rapit, furem esse improbiorem: et si quid damni coactis hominibus dederit, vtique etiam Aquilia poterit teneri.

§. 11. Vel cujus bona rapta esse dicuntur, quod ait Praetor bona *) rapta, sic accipiemus, etiamsi vna res ex bonis rapta sit. *) *L.* 3. §. 2. de N. G. *L.* 8. de public. in rem act.

§. 12. Si quis non homines ipse coëgerit, sed inter coactos ipse fuerit, et quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. † Sed vtrum hoc solum contineat Edictum, quod dolo malo hominibus à reo coactis damnum datum sit, vel raptum: an vero quod dolo malo rei raptum, vel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti, quaeritur? Et melius esse dicitur etiam hoc contineri, vt omnia haec contineantur, et quod ex coactis ab alio damnum datum sit: vt et is, qui coëgit, et si qui coactus est, contineri videatur.

§. 13. In hac actione intra annum vtilem verum pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

§. 14. Haec actio etiam familiae nomine competit: non imposita necessitate ostendendi, qui sunt ex familia homines, qui rapuerunt, vel etiam damnum dederunt. Familiae *) autem appellatio seruos [continet, hoc est, eos, qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur vel alieni bona fide nobis seruientes. §. 15. Hac actione non puto posse actorem singulorum seruorum nomine agere aduersus dominum eorum: quia sufficit dominum semel quadruplum offerre. §. 16. Ex hac actione noxae deditio non totius familiae, sed eorum tantum, vel ejus, qui dolo fecisse comperietur, fieri debet. §. 17. Haec actio vulgo tibi bonorum raptorum dicitur. *) *L.* 40. §. 2. 3. de V. S.

§. 18. Hac actione is demum tenetur, qui dolum malum adhibuit. Si quis igitur suam rem rapuit, Vi quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter multabitur *). Sed et si quis

quis fugitiuum suum, quem bona fide aliquis possidebat, rapuit, aeque hac actione non tenebitur: quia rem suam aufert. † Quid ergo si sibi obligatam? Debebit teneri.

*) *L.* 12. f. *L.* 13. quod met. caus.

§. 19. Vi bonorum raptorum actio in impuberem, qui doli mali capax non est, non dabitur; nisi seruus ipsius, vel familia ejus admisisse proponantur, et serui et familiae nomine, noxali Vi bonorum raptorum actione tenetur.

§. 20. Si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra Legem vectigalis aliquid à me factum: quamuis errauerit, agi tamen cum eo Vi bonorum raptorum non posse, LABEO ait: sane dolo caret, si tamen ideo inclusit, ne pascatur, et vt fame periret: etiam vtili Lege Aquilia.

§. 21. Si per vim abductum pecus incluserit quis, vtique Vi bonorum raptorum conueniri poterit. §. 22. In hac actione non vtique spectamus rem in bonis actoris esse, siue in bonis sit, siue non sit: [si] tamen ex bonis sit, locum haec actio habebit. Quare siue commodata res sit, siue locata, siue etiam pignorata proponatur, siue deposita apud me, [sic] vt intersit mea eam non auferri; siue bona fide à me possideatur, siue vsumfructum in ea habeam, vel quod aliud jus, vt intersit mea non rapi: dicendum est, competere mihi hanc actionem, vt non dominium accipiamus, sed illud solum ex bonis meis, hoc est, ex substantia mea res ablata esse proponatur.

§. 23. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti mihi actio competit in re clam facta, ex iisdem causis habere me hanc actionem. † Dicet aliquis: atquin ob rem depositam furti actionem non habemus. Sed ideo addidi, si intersit nostra non esse raptam: nam et furti actionem habeo.

§. 24. Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi, vtilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem: quia non minima differentia est inter eum, qui clam facit, et eum, qui rapit: cum ille celet suum delictum, hic publicet, et crimen etiam publicum admittat. † Si quis igitur interesse sua vel modice docebit, debet habere Vi bonorum raptorum actionem.

§. 25. Si fugitiuus meus quasdam res instruendi sui causa, emerit, eaeque raptae sint: quia in bonis [meis] hae sunt, [res,] possum de his vi bonorum raptorum actione agere. §. 26. Rerum raptarum nomine, etiam furti, vel damni injuriae, vel condictione agi potest, vel certe singulae res vindicari possunt.

§. 27. Haec actio heredi caeterisque successoribus dabitur. † Aduersus heredes autem, vel caeteros successores, non dabitur: quia poenalis actio in eos non datur. † An tamen in id, quod locupletiores facti sunt, dari debeat, videamus? Et ego puto, ideo Praetorem non esse pollicitum in heredes in id, quod ad eos peruenit, quia putauit sufficere condictionem.

3. PAVLVS *lib.* 54 *ad Edictum.*

Si seruus rapuerit, et eum libero agatur, etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum agetur: quia cum quocunque experiundi potestas fuerit, excluditur actor: [et] si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei judicatae exceptionem nocere LABEO ait.

4. VLPIANVS *lib.* 56. *ad Edictum.*

Praetor ait: Cujus dolo malo in turba damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum: post annum, in simplum judicium dabo.

§. 1. Hoc Edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit. §. 2. Turbam autem appellatam LABEO ait ex genere tumultus: idque verbum ex Graeco tractum, ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν, id est, à tumultuando.

§. 3. Turbam autem ex quo numero admittimus? Si duo rixam commiserint, vtique non accipiemus in turba id factum: quia duo turba non proprie dicentur. Enimuero si plures fuerunt, decem, aut quindecim homines, turba dicetur. † Quid ergo si tres, aut quatuor? turba vtique non erit. Et rectissime LABEO inter turbam et rixam multum interesse ait: namque turbam, multitudinis hominum esse turbationem et coetum; rixam, etiam duorum.

§. 4. Hoc autem Edicto tenetur non solus, qui damnum [in] turba dedit, sed et is, qui dolo malo fecerit, vt in turba damni quid daretur: siue illo venerit, siue non fuerit praesens. Dolus enim malus etiam absentis esse potest.

§. 5. Hoc Edicto dicendum est, etiam eum teneri, qui venit, et in turba fuit auctor damni dandi: si tamen et ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, et dolo malo fuit: nam et hujus dolo malo in turba damni quid factum esse negari non potest. §. 6. Si quis aduentu suo turbam concitauit, vel contraxit, vel clamore, vel facto aliquo, vel dum criminatur aliquem, vel [dum] misericordiam prouocat: si dolo malo ejus damnum datum sit, etiam si non habuit consilium turbae cogendae, tenetur. Verum est enim dolo malo ejus in turba damni quid datum: neque enim exigit Praetor, vt ab ipso sit turba conuocata: sed hoc, vt dolo alicujus in turba damnum datum sit. † Eritque haec differentia inter hoc Edictum et superius: quod ibi de eo damno Praetor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, vel raptum etiam non coactis hominibus. At hic de eo damno, quod dolo malo in turba datum est, etiam si non ipse turbam coegit, sed ad clamorem ejus, vel dicta [vel] misericordiam turba contracta est: vel si alius contraxit, vel ipse ex turba fuit.

§. 7. Idcirco illud quidem Edictum, propter atr[illegible]tem facti, quadrupli poenam comminatur: at hoc, dupli. §. 8. Sed et hoc, et illud, intra annum tribuit experiundi facultatem: post annum in simplum competit.

§. 9. Loquitur autem hoc Edictum de damno dato, et de amisso: de rapto non. Sed superiori Edicto, vi bonorum raptorum agi poterit. §. 10. Amissa autem dicuntur ea, quae corrupta alicui relinquuntur, scissa forte vel fracta.

§. 11. Haec autem actio in factum est, et datur in duplum, quanti ea res erit: quod ad pretium verum rei refertur, et praesentis temporis fit aestimatio, et semper in duplum intra annum est. §. 12. Docereque actor in turba damnum esse datum debet: caeterum si alibi datum sit, quam in turba, cessabit haec actio.

§. 13. Si cum seruum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta, isque seruus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo, qui pulsabat, agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit. Sic tamen, si vt damnum daret, ideo coeperat caedere: caeterum si alia causa verberandi fuit, cessat actio. §. 14. Sed et si quis ipse turbam conuocasset, vt turba coram seruum verberaret, injuriae faciendae causa, non damni dandi consilio: locum habet Edictum: verum est enim, eum, qui per injuriam verberat, dolo facere; eum, qui causam praebuit damni dandi, damnum dedisse.

§. 15. In seruum autem, et in familiam, Praetor dat actionem. §. 16. Quae de heredibus caeterisque successoribus in vi bonorum raptorum actione diximus, et hic erunt repetita.

5. CAJVS *lib. 21. ad Edictum Prouinciale.*

Non prodest ei, qui vi rapuit, ad euitandam poenam, si ante judicium restituat rem, quam rapuit.

6. VENVLEJVS *lib. 17. Stipulationum.*

Quod vi possessum raptumue sit, antequam in potestatem domini heredisue ejus perueniat, vsucapi *) lex vetat.

*) *L.* 33. §. 2. de Vsucap.

a) De INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA.

(Dig. 47. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Praetor ait: In eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse, recepisse dolo malo, damniue quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit: post annum, in simplum, judicium dabo: item in seruum, et in familiam judicium dabo.

§. 1. Hujus Edicti vtilitas euidens, et justissimâ seueritas est: si quidem publice interest, nihil rapi ex hujusmodi casibus. Et quanquam sint de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen recte Praetor fecit, qui forenses *) quoque actiones criminibus istis praeposuit.

*) *L.* 3. §. 3. ad *L.* jul. de vi publ. *L.* 1. §. 1. ad *L.* jul. de vi priu.

§. 2. Ex incendio quemadmodum accipimus? vtrum ex ipso igne, an vero ex eo loco, vbi incendium fit? et melius sic accipietur, propter incendium, hoc est, propter tumultum incendii, vel trepidationem incendii, rapit: quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. † Proinde si ex adjacentibus praediis, vbi incendium fiebat, raptum quid sit, dicendum sit, Edicto locum esse: quia verum est ex incendio rapi.

§. 3. Item ruinae appellatio refertur ad id tempus, quo ruina fit: non tantum si ex his, quae ruerunt, tulerit quis: sed etiam si ex adjacentibus. §. 4. Si suspicio fuit incendii vel ruinae, incendium vel ruina non fuit: videamus, an hoc Edictum locum habeat? et magis est, ne habeat: quia neque ex incendio, neque ex ruina quid raptum est. §. 5. Item ait Praetor, si quid ex naufragio Hic illud quaeritur: vtrum si quis eo tempore tulerit, quo naufragium fit? an vero et si alio tempore, hoc est, post naufragiumque? nam res ex naufragio etiam hae dicuntur, quae in littore post naufragium jacent *)? Et magis est, vt [de] eo tempore.

*) L. 3. pr. L. 5. h. t.

2. CAJVS *lib. 21. ad Edictum Prouinciale.*

Et loco,

3. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Quo naufragium fit vel factum est, si quis rapuerit:, incidisse in hoc Edictum videatur. Qui autem rem in littore jacentem, postea quam naufragium factum est, abstulit: in ea conditione est, vt magis fur sit, quam hoc Edicto teneatur. Quemadmodum is, qui, quod de vehiculo excidit, tulit. Nec rapere videtur, qui in littore jacentem tollit.

§. 1. Deinde ait Praetor, rate, naui expugnata. Expugnare videtur, qui in ipso quasi praelio et pugna aduersus nauem et ratem, aliquid rapit: siue expugnet, siue praedonibus expugnantibus rapiat. §. 2. Labeo scribit: aequum fuisse, vt, siue de domo, siue in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic Edicto locus sit. Nec enim minus in mari, quam in villa, per latrunculos inquietamur, vel infestari possumus.

§. 3. Non tantum autem qui rapuit, verum is quoque, qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptores non minus delinquunt, quam adgressores. Sed enim additum est, dolo malo: quia non omnis, qui recipit *): statim etiam delinquit; sed qui dolo malo recipit. Quid enim si ignarus recipit? aut quid, si ad hoc recipit, vt custodiret, saluque faceret ei, qui amiserat? vtique non debet teneri.

*) L. 43. §. 7. de furt.

§. 4. Non solum autem qui rapuit, sed et qui abstulit, vel amouit, vel damnum dedit, vel recepit: hac actione tenetur. §. 5. Aliud autem esse rapi, aliud amoueri, palam est: si quidem amoueri aliquid etiam sine vi possit; rapi autem sine vi non potest. §. 6. Qui ejecta naue quid rapuit, hoc Edicto tenetur. Ejecta, hoc est, quod Graeci ajunt ἐξεβράσθη.

§. 7. Quod ait Praetor de damno dato, ita demum locum habet, si dolo [malo] damnum datum sit: nam si dolus malus absit, cessat Edictum. † Quemadmodum ergo procedit quod Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini aedificium orto incendio dissipauerim: et meo nomine, et familiae judicium in me dandum? cum enim defendendarum mearum aedium causa fecerim, vtique dolo careo: puto igitur non esse verum, quod Labeo scribit. † An tamen Lege Aquilia agi cum hoc possit? et non puto agendum: nec enim injuria hoc fecit, qui se tueri voluit, cum alias non posset. Et ita Celsus scribit.

§. 8. Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est: Vt si quis ex naufragio clauos, vel vnum ex his abstulerit: omnium rerum nomine teneatur. Item alio Senatusconsulto cauetur, eos, quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne naui vel iis periclitantibus opitulentur, Legis Corneliae, quae de sicariis lata est, poenis adficiendos. Eos autem, qui quid ex miserrima naufragio rum fortuna rapuissent, lucratiue fuissent dolo malo: in quantum Edicto Praetoris actio daretur, tantum et fisco dare debere.

4. PAVLVS *lib. 54. ad Edictum.*

Pedius, posse etiam dici ex naufragio rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa trepidatione rapiat.

§. 1. Diuus ANTONINVS de his, qui praedam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: Quod de naufragiis nauis et ratis scripsisti mihi, eo pertinet, vt explores, qua poena afficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illo probantur: et facile (vt opinor) constitui potest. Nam plurimum interest, peritura collegerint, an, quae seruari possint, flagitiose inuaserint. Ideoque si grauior praeda vi adpetita videbitur: liberos quidem fustibus caesos in triennium relegabis; aut, si sordidiores erunt, in opus publicum ejusdem temporis dabis: seruos flagellis caesos in metallum damnabis. Si non magnae pecuniae res fuerint: liberos fustibus, seruos flagellis caesos dimittere poteris. Et omnino, vt in caeteris, ita hujusmodi causis, ex personarum conditione, et rerum qualitate, et diligenter sunt aestimandae, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam causa postulabit. §. 2. Hae actiones heredibus dantur: in heredes eatenus dandae sunt, quatenus ad eos peruenit.

5. CAJVS *lib. 21. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis ex naufragio, vel ex incendio, ruinaue seruatam rem, et alio loco positam subtraxerit aut rapuerit: furti scilicet, aut alias Vi bonorum raptorum judicio tenetur. Maxime si non intelligebat, ex naufragio vel incendio ruinaue eam esse.

† Ja-

† Jacentem quoque rem ex naufragio, quae fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit: plerique idem putant. Quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit. Alioquin si in ipso naufragii tempore id acciderit, nihil interest, vtrum ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragiis, an ex littore. De eo quoque, quod ex rate, naue expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

6. CALLISTRATVS *lib.* I. *Edicti monitorii.*

Expugnatur nauis, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, aut funes ejus praeciduntur, aut vela conscinduntur, aut ancorae inuolantur de mare.

7. *Idem lib.* 2. *Quaestionum.*

Ne quid ex naufragiis deripiatur, vel quis extraneus interueniat colligendis eis, multifariam prospectum est. Nam et diuus HADRIANVS Edicto praecepit: vt hi, qui juxta littora maris possident, scirent, si quando nauis vel inflicta, vel fracta inter fines agri cujusque [fuerit, ne] naufragia deripiant, in ipsos judicia Praesides his, qui res suas direptas queruntur, redditures: vt quicquid probauerint ademptum sibi naufragio, id à possessoribus recipiant. De his autem, quos deripuisse probatum sit, Praesidem, vt de latronibus, grauem sententiam dicere. † Vt facilior sit probatio hujusmodi admissi, permisit his, et quidquid passos se hujusmodi queruntur, adire Praefectos, et ad eum testari, reósque petere, vt pro modo culpae vel vincti, vel sub fidéjussoribus ad Praesidem remittantur. A domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, praecipitur. † Sed nec interuenire naufragiis colligendis aut militem, aut priuatum, aut libertum seruumue Principis, placere sibi ait Senatus.

8. NERATIVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Ratis vi fluminis in agrum meum delatae, non aliter potestatem tibi faciendam, quam si de praeterito quoque damni mihi cauisses.

9. CAJVS *lib.* 4. *ad Legem* 12. *Tabularum.*

Qui aedes aceruumque frumenti juxta domum positum combusserit, vinctus, verberatus, igni necari jubetur: si modo sciens prudensque id commiserit. Si vero casu, id est, negligentia, aut noxiam sarcire jubetur, aut si minus idoneus sit, leuius castigatur. † Appellatione autem aedium omnes species aedificii continentur.

10. VLPIANVS *lib.* I. *Opinionum.*

Ne piscatores nocte, lumine ostenso, fallant nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naues, et qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam praedam parent: Praesidis prouinciae religiosa constantia efficiat.

11. MARCIANVS *lib* 14. *Institutionum.*

Si fortuitò incendium factum sit, venia indiget: nisi tam lata culpa fuit, vt luxuriae aut dolo sit proxima.

12. VLPIANVS *lib.* 8. *de Officio Proconsulis.*

Licere vnicuique naufragium suum impune colligere constat: idque Imperator ANTONINVS cum diuo PATRE SVO rescripsit.

§. 1. Qui data opera in ciuitate incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestiis objici solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur.

De Verborum Significatione.

9. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Marcellus apud Julianum notat, verbo ***perisse***, et scissum et fractum contineri, et ***vi raptum.***

AD TIT. III.

AD LEGEM AQVILIAM.

(Dig. 9. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno injuria locutae sunt, derogauit; siue duodecim Tabulis, siue alia quae fuit: quas [leges] nunc referre non est necesse.

§. 1. Quae Lex Aquilia plebiscitum est: cum eam Aquilius Tribunus plebis à plebe rogauerit.

2. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Lege Aquilia capite primo cauetur: [vt] qui seruum seruamue, *) alienum alienamue, quadrupedem vel pecudem, injuria occiderit: quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto. §. 1. Et infra deinde cauetur, vt aduersus inficiantem in duplum actio esset.

*) *L.* 9. pr. h. t.

§. 2. Vt igitur apparet, seruis [nostris] exaequat quadrupedes, quae pecudum numero sunt, et gregatim habentur: veluti oves, caprae, boues, equi, muli, asini. † Sed, an sues pecudum appellatione continentur, quaeritur? Et recte LABEONI placet, contineri: sed canis inter pecudes non est. Longe magis bestiae in eo numero non sunt, veluti vrsi, leones, pantherae: elephanti autem, et cameli, quasi mixti sunt: nam et jumentorum operam praestant, et natura eorum fera est: et ideo primo capite contineri eas oportet.

3. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Si seruus seruaue, injuria occisus occisaue fuerit, lex Aquilia locum habet. Injuria [occisum esse] merito adjicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet injuria id esse factum.

4 CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Itaque, si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere *). *) *L.* 5. pr. *L.* 45. §. 4. h. t.

§. 1. Lex duodecim Tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur. Interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: vt tamen aeque cum clamore testificetur.

5. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Sed et si quemcunque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur injuria occidisse: et, si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. Sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, vt injuria fecisse videatur: ergo et Cornelia tenebitur.

§ 1. Injuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam quandamd

se:

sed quod non jure factum est, hoc est, contra jus, id est, si culpa quis occiderit: et ideo interdum [vtraque] actio concurrit, et legis Aquiliae, et injuriarum: sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. Igitur injuriam hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit.

§. 2. Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? Et PEGASVS negauit: Quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? Et hoc est verissimum. Cessabit igitur Aquilia actio: quemadmodum si quadrupes damnum dederit, [Aquilia cessat], [aut] si tegula occiderit. † Sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. † Quod si impubes id fecerit, LABEO ait, quia furti tenetur, teneri *) et Aquilia eum: et hoc puto verum, si sit jam injuriae capax. *) *L.* 13. §. 1. de dol.

§. 3. Si magister in disciplina vulnerauerit seruum, vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum injuria dederit? Et JVLIANVS scribit, Aquilia teneri eum, qui eluscauerat discipulum in disciplina. Multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. † Proponitur autem apud eum species talis: sutor [inquit] puero discenti, ingenuo, filiofamilias, parum bene facienti quod demonstrauerat, forma calcei ceruicem percussit, vt oculus puero perfunderetur. Dicit igitur JVLIANVS, injuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendae injuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa, an ex locato, dubitat: quia † leuis duntaxat castigatio concessa est docenti. Sed lege Aquilia posse agi non dubito.

6. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Praeceptoris enim nimia saeuitia culpae adsignatur.

7. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus: et impendia, quae pro ejus curatione fecerit.

§. 1. Occisum autem accipere debemus, siue gladio, siue etiam fuste, vel alio telo; vel manibus, si forte strangulauit eum; vel calce petiit, vel capite, vel qualiter qualiter.

§. 2. Sed si quis plus justo oneratus, dejecerit onus, et seruum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim [in] ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam et si lapsus aliquis seruum alienum onere presserit, PEGASVS ait, Lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus justo se onerauerit, vel negligentius per lubricum transierit.

§. 3. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, PROCVLVS scribit, neque eum, qui impulit, teneri, quia non occidit, neque eum, qui impulsus est, quia damnum injuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit.

§. 4. Si [quis] in colluctatione, vel in pancratio, vel pugiles, dum inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publico certamine [alius alium occiderit], cessat Aquilia: quia gloriae causa et virtutis, non injuriae gratia videtur damnum datum. Hoc autem in seruo non procedit: quoniam ingenui solent certare: in filiofamilias vulnerato procedit. Plane, si cedentem vulnerauerit, erit Aquiliae locus: aut si non in certamine seruum occidit; nisi [si] domino committente hoc factum sit, tunc enim Aquilia cessat.

§. 5. Sed si quis seruum aegrotum leuiter percusserit, et is obierit, recte LABEO dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum esse solet.

§. 6. CELSVS autem multum interesse [dicit], occiderit, an mortis causam praestiterit; vt, † qui mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum actione teneatur. Vnde adfert eum, qui venenum pro medicamento dedit: et [ait], causam mortis praestitisse, quemadmodum eum, qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc Lege Aquilia teneri, sed in factum.

§. 7. Sed si quis de ponte aliquem praecipitauit, CELSVS ait, siue ipso ictu perierit, aut continuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, Lege Aquilia teneri: quemadmodum, si quis puerum saxo inlisisset. §. 8. PROCVLVS ait, si medicus seruum imperite secuerit, vel ex locato vel ex Lege Aquilia competere actionem.

8. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Idem juris est, si medicamento perperam vsus fuerit. Sed et qui bene secuerit, et dereliquit curationem, securus non erit: sed culpae reus intelligitur.

§. 1. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obtriuerint, vulgo dicitur culpae nomine teneri. Idem dicitur, et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, si † infirmitas culpae adnumeretur: cum affectare quisque non debeat *), in quo vel intelligit, vel intelligere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem juris est in persona ejus, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem retinere non poterit. *) *L.* 9. §. 5. *L.* 13. §. 5. locat. *L.* 27. §. 29. h. t. *L.* 132. de R. J.

9. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Item si obstetrix medicamentum dederit, *) et inde mulier perierit, LABEO distinguit: vt, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse; sin vero dedit, vt sibi mulier offerret, in factum actionem dandam, quae sententia vera est: magis enim causam mortis praestitit, quam occidit. *) *L.* 7. §. 1. de jurisd. *L.* 1. §. 28. et 32. de SC. Silan.

§. 1. Si quis per vim, vel suasum, medicamentum alicui infundit, vel ore, vel clystere, vel si eum vnxit malo veneno, Lege Aquilia [eum teneri]: quemadmodum obstetrix supponens tenetur.

§. 2. Si quis hominem fame necauerit, in factum actione teneri, NERATIVS ait. §. 3. Si seruum meum equitantem, concitato equo effeceris in flumen praecipitari, atque ideo [homo] perierit; in factum esse dandam actionem OFILIVS scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus.

§. 4. Sed si per lusum jaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliae *) locus est. Sed si, eum alii in campo jacularentur, seruus per eum locum transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campum jaculatorium iter intempestiue facere. Qui tamen data opera in eum jaculatus est, vtique Aquilia tenebitur. *) *L.* 11. *L.* 31. h. t.

10. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Nam lusus quoque noxius in culpa est.

11. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Item MELA scribit, si, cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam dejecerit, et sic serui, quem tonsor radebat, gula sit praecisa adjecto cultello, in quocunque eorum culpa sit, eum Lege Aquilia teneri: PROCVLVS in tonsore esse culpam. Et sane, si ibi tondebat,

vbi

vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequens erat, est, quod ei imputetur: quamuis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere.

§. 1. Si alius tenuit, alius interemit, is, qui tenuit, quasi causam mortis praebuit, in factum actione tenetur.

§. 2. Sed si plures seruum percusserint, vtrum omnes, quasi occiderint, teneantur, videamus? et si quidem apparet, cujus ictu perierit: ille, quasi occiderit, tenetur. Quod si non apparet, omnes, quasi occiderint, teneri JVLIANVS ait. Et, si eum vno agatur, caeteri non liberantur: nam † ex Lege Aquilia quod alius praestitit, alium non releuat, cum sit poena. *)

*) L. 51. §. 2. h. t. L. 7. §. 5. L. 8. de jurisd.

§. 3. CELSVS scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimauerit, priorem quidem non teneri, quasi occiderit, sed quasi vulnerauerit; quia ex alio vulnere periit: posteriorem teneri, quia occidit. Quod et MARCELLO videtur, et est probabilius. *)

*) L. 15. §. 1. h. t. L. 51. pr. ibid.

§. 4. Si plures trabem dejecerint, et hominem oppresserint, aeque veteribus placet, omnes Lege Aquilia teneri.

§. 5. Item cum eo, qui canem irritauerat et effecerat, vt aliquem morderet, quamuis eum non tenuit, PROCVLVS respondit, Aquiliae actionem esse. Sed JVLIANVS eum demum Aquilia teneri [ait], qui tenuit, et effecit, vt aliquem morderet: caeterum, si non tenuit, in factum agendum.

§. 6. Legis autem Aquiliae actio hero competit, hoc est, domino. §. 7. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum injuria datum esset, JVLIANVS ait, Legis Aquiliae actionem mihi competere, meque, cum coepero redhibere, tibi restituturum. §. 8. Sed, si seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit Aquiliae actio? Et magis in factum [actio] erit danda. §. 9. Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa fuerint, Lege Aquilia agere, JVLIANVS ait: sed domino eam competere. §. 10. An fructuarius vel vsuarius Legis Aquiliae actionem haberet, JVLIANVS tractat: Et ego puto melius, vtile *) judicium ex hac causa dandum.

*) Quod in factum dicitur, in L. 9. pr. L. 11. §. 8. L. 17. pr. L. 29. §. 7. h. t. à praetoria tamen differens L. 11. de praescr. verbis.

12. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Sed et si proprietatis dominus vulnerauit seruum, vel occiderit, in quo vsusfructus meus est: danda est mihi, ad exemplum legis Aquiliae, actio in eum pro portione vsusfructus; vt etiam ea pars anni in aestimationem veniat, qua nondum vsusfructus meus fuit.

13. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Liber homo, suo nomine vtilem Aquiliae habet actionem: directam enim non habet: quoniam † dominus membrorum suorum nemo videtur. Fugitiui autem nomine dominus habet.

§. 1. JVLIANVS scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi teneri. §. 2. Si seruus hereditarius occidatur, quaeritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit hujus serui? Et ait CELSVS, legem domino damna salua esse voluisse: dominus ergo hereditas habebitur. Quare, adita hereditate, heres poterit experiri. §. 3. Si seruus legatus, post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si non post mortem serui adgnouit legatum: quod si repudiauit, consequens esse ait JVLIANVS dicere, heredi competere.

14. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Sed si ipse heres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

15. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Huic scripturae consequens est dicere: vt, si ante aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud heredem remaneat Aquiliae actio, per hereditatem adquisita. Quod si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit, sed cedere ea legatario heredem oportet.

§. 1. Si seruus vulneratus mortifere, postea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit: de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato. Sed si manumissus, vel alienatus, ex vulnere periit, [quasi] de occiso agi posse JVLIANVS ait. Haec ita tam varie, quia verum est, eum à te occisum tunc, cum vulnerabas; quod mortuo eo, demum apparuit. In superiore non est passa ruina apparere, an sit occisus. Sed si vulneratum mortifere, liberum *) et heredem esse jusseris, deinde decesserit: heredem ejus agere Aquilia non posse:

*) L. 16. L. 36. §. 1. h. t. arg. L. 5. §. 5. in fin. de his, qui effud. L. 3. si quadrup. non obst. L. 7. pr. L. 14. L. 23. §. 8. h. t. L. 1. §. 5. de his, qui effud. L. 68. ad L. Falcid.

16. MARCIANVS *lib.* 4. *Regularum.*

Quia in eum casum res peruenit, à quo incipere non potest.

17. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Si dominus seruum suum occiderit, bonae fidei possessori, vel ei, qui pignori accepit, in factum actione tenebitur.

§. 1. [Si conjunctim duobus legetur Stichus, et alter eorum occisum repudiauerit: puto, conjunctum solum posse Aquilia agere; *) quia retro accreuisse dominium ei videtur. *) L. 35. h. t.

18. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Sed et si is, qui pignori seruum acccepit, occidit eum, vel vulnerauit: lege Aquilia et pignoratitia conueniri potest. sed alterutra contentus esse debebit actor.

19. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Sed si communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri eum, CELSVS ait. Idem est et si vulnerauerit.

20. *Idem lib.* 42. *ad Sabinum.*

Scilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agat.

21. *Idem lib.* 18. *ad Edictum.*

Ait lex, quanti [is homo] in eo anno plurimi fuisset. Quae clausula aestimationem habet damni, quod datum est.

§. 1. Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est. *) Quod si mortifere fuerit vulneratus, et postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum JVLIANVM, ex quo vulneratus est: licet CELSVS contra scribit. *) L. 23. §. 3. h. t.

§. 2. Sed vtrum corpus ejus solum aestimamus, quanti fuerit, cum occideretur, an potius, quanti interfuit nostra, non esse occisum? Et hoc jure vtimur, vt ejus, quod interest, fiat aestimatio. *) *) L. 22. et 23. L. 29. §. 3. L. 37. §. 1. h. t.

22. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Proinde, si seruum occidisti, quem sub poena tradendum promisi, vtilitas venit in hoc judicium.

§. 1. Item causae corpori cohaerentes aestimantur, si quis ex comoediis, aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, aut ex pari mularum, vnum, vel vnam occiderit: non solum

[enim] perempti corporis aestimatio facienda est, sed et ejus ratio haberi d·b·r, quo caetera corpora depretiata sunt.

23. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Inde NERATIVS scribit, si seruus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem venire.

§. 1. JVLIANVS ait, si seruus liber et heres esse jussus, occisus fuerit: neque substitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliae, hereditatis aestimationem consecuturum, quae seruo competere non potuit. Quae sententia vera est. Pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur. Ego autem puto, nec pretii fieri aestimationem: quia, si heres esset, et liber esset. §. 2. Idem JVLIANVS scribit, si institutus fuero sub conditione, si Stichum manumisero, et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. Quod si viuo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare: quia retrorsum, quanti plurimi fuit, inspicitur.

§. 3. Idem JVLIANVS scribit, aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit, et ideo, et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus, et intra annum, quo praecideretur, fuerit occisus, posse [eum] Aquilia agere: pretioque eo aestimandum, quanti fuit prius, quam artem cum pollice amisisset. †. 4. Sed et si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaueram, vt fraudium participes eruerentur: rectissime LABEO scribit, tanti aestimandum, quanti mea interesat, fraudes serui per eum commissas detegi, non quanti noxa ejus serui valeat.

§. 5. Sed et si bonae frugi seruus, intra annum mutatis moribus, occisus sit, pretium id aestimabitur, quanto valeret prius, quam mores mutaret. §. 6. In summa, omnia commoda, quae intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem seruum facerent, haec accedere ad aestimationem ejus, dicendum est. §. 7. Si infans sit occisus nondum anniculus *), verius est sufficere hanc actionem: vt aestimatio referatur ad id tempus, quo intra annum vixit. §. 8. Hanc actionem et heredi caeterisque successoribus dari constat. Sed in heredem vel caeteros haec actio non dabitur, cum sit poenalis: nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. *) L. 132. et 134. de V. S.

§. 9. Si dolo seruus occisus sit, et Lege Cornelia agere dominum posse constat: et, si lege Aquilia egerit, praejudicium fieri Corneliae non debet. §. 10. Haec actio aduersus confitentem competit in simplum: aduersus negantem, in duplum. §. 11. Si quis hominem viuum falso confiteatur occidisse, et postea paratus sit ostendere, hominem viuum esse: JVLIANVS scribit, cessare Aquiliam; quamuis confessus sit se occidisse. Hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere, eum occidisse, Caeterum occisum esse hominem à quocunque oportet.

24. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Hoc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus, aestimationem cujus vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

25. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Proinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est, vt non teneatur de mortuo, licet fassus sit.

§. 1. Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quiuis alius confitetur [aut] absentem vulnerasse, confessoria in eos vtilis actio danda est. §. 2. Notandum, quod in hac actione, quae aduersus confitentem datur, judex non rei judicandae, sed aestimandae datur: nam † nullae partes sunt judicandi in confitentes.

26. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Puta enim, quod qui conuenitur, fateatur se occidisse, et paratus sit aestimationem soluere, et aduersarius magni litem aestimat.

27. VLPIANVS *lib* 18. *ad Edictum.*

Si seruus seruum alienum subripuerit, et occiderit, [et] JVLIANVS et CELSVS scribunt, et furti et damni injuriae competere actionem.

§. 1. Si seruus communis, id est, meus et tuus, seruum meum occiderit, legi Aquiliae locus est aduersus te, si tua voluntate fecit: et ita PROCVLVM existimasse, VRSEJVS refert. Quod si non voluntate tua fecit: cessare noxalem actionem: ne sit in potestate serui, vt tibi soli seruiat: quod puto verum esse. §. 2. Item si seruus communis, meus et tuus, sit occisus à seruo Titii, CELSVS scribit, alterum ex dominis agentem, aut litis aestimationem consecuturum pro parte, aut noxae dedi ei in solidum oportere: quia haec res diuisionem non recipit.

§. 3. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur: is vero, cui bona fide seruit, non tenetur. Sed an is, qui seruum in fuga habet, teneatur nomine ejus Aquiliae actione, quaeritur? et ait JVLIANVS, teneri: Et est verissimum, cui et MARCELLVS consentit. §. 4. Hujus legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. §. 5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: caeterarum rerum, praeter hominem et pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quod vsserit, fregerit, ruperit injuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis *), tantum aes domino dare damnas esto. *) L. 29. L. 30. §. 3. h. t.

§. 6. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed vsserit, fregerit, ruperit: sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde, si facem seruo meo objeceris, et eum adusseris, teneberis mihi. §. 7. Item, si arbustum meum vel villam meam incenderis, Aquiliae actionem habebo. §. 8. Si quis insulam voluerit meam exurere, et ignis etiam ad vicini insulam peruenerit: Aquilia tenebitur etiam vicino: non minus etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exustas.

§. 9. Si fornicarius seruus coloni ad fornacem obdormisset, et villa fuerit exusta: NERATIVS scribit, ex locato conuentum praestare debere: si negligens in eligendis ministeriis *) fuit. Caeterum si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit: an tenebitur, qui subjecerit? nam, qui custodiit, nihil fecit; qui recte ignem subjecit, non peccauit: quid ergo [est]? Puto vtilem competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit, quam in eum, qui negligenter custodiit. Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormiuit, rem eum humanam et naturalem passum: cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne euagetur.

*) L. 3. pr. L. 7. Naut. Caup. Stab. L. 1. §. 5. f. de publ.

§. 10. Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni injuria tenearis? Et ait PROCVLVS, agi non posse: quia nec cum eo, qui focum haberet. Et ideo aequius puto, in factum actionem dandam: scilicet, si paries exustus sit. Si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, vt metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. §. 11. PROCVLVS ait, cum coloni serui villam exussissent, colonum vel ex locato, vel [ex] lege Aquilia teneri: ita vt colonus possit seruos noxae dedere: et, si vno judicio

judicio res esset judicata, altero amplius non agendum. Sed haec ita, si culpa colonus careret: caeterum, si noxios seruos habuit, damni eum injuria teneri, cur tales habuit. Idem seruandum et circa inquilinorum insulae personas scribit: Quae sententia habet rationem. §. 12. Si cum apes meae ad tuas aduolassent, tu eas exusseris, legis Aquiliae actionem competere CELSVS ait. §. 13. Inquit lex, ruperit. [Rupisse] verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit. *)

*) L. 40. sqq. h. t.

§. 14. Et ideo CELSVS quaerit: si lolium aut auenam in segetem alienam injeceris, quo eam [tu] inquinares, non solum quod vi aut clam dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum; sed et in factum agendum: et si colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius non agi: scilicet, ne dominus amplius inquietet. Nam alia quaedam species damni est, ipsum quid corrumpere, et mutare, vt lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cujus molesta separatio sit. §. 15. Cum eo plane, qui vinum spurcauit, vel effudit, vel acetum fecit, vel alio modo vitianit, agi posse Aquilia, CELSVS ait: quia etiam effusum, et acetum factum, corrupti appellatione continetur.

§. 16. Et non negat, fractum et vstum contineri corrupti appellatione: sed non esse nouum, vt lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subjiciat verbum, quo specialia complectatur: Quae sententia vera est. §. 17. Rupisse eum vtique accipiemus, qui vulnerauerit: vel virgis, vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo, vel quo alio, vt scinderet alicui corpus: vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum injuria datum est. Caeterum si nullo seruum pretio viliorem deterioremue fecerit, Aquilia cessat: injuriarumque erit agendum duntaxat: Aquilia enim eas ruptiones, quae damna dant, persequitur. Ergo, etsi pretio quidem non sit deterior seruus factus, verum sumptus in salutem ejus et sanitatem facti sunt: in haec mihi videri damnum datum, atque ideo lege Aquilia agi posse.

§. 18. Si quis vestimenta sciderit, vel inquinauerit, Aquilia, quasi ruperit, tenetur. §. 19. Sed et si quis milium vel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliae actio.

§. 20. Item, si quis frumento arenam vel aliud [quid] immiscuit, vt difficilis separatio sit, quasi de corrupto agi poterit. §. 21. Si quis de manu mihi nummos excusserit, SABINVS existimat, damni injuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent; puta si in flumen, vel in mare, vel in cloacam ceciderunt. Quod si ad aliquem peruenerunt, ope, consilio furtum factum agendum: quod et antiquis placuit. Idem, etiam in factum dari posse actionem, ait.

§. 22. Si mulier pugno, vel equa ictu à te percussa ejecerit: BRVTVS ait, Aquilia teneri, quasi rupto. §. 23. Et si mulum plus justo onerauerit, et aliquid membri ruperit, Aquiliae locum fore. §. 24. Si nauem venaliciarum mercium perforasset, Aquiliae actionem esse, quasi ruperit, VIVIANVS scribit.

§. 25. Si olinam immaturam decerpserit, vel segetem desecuerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si jam maturas, cessat Aquilia; nulla enim injuria est, eum tibi etiam impensas donauerit, quae in collectionem hujusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta haec interceperit, furti tenetur. OCTAVENVS in vuis adjicit: nisi [inquit] in terram vuas projecit, vt effunderentur.

§. 26. Idem et in sylua caedua scribit, vt, si immatura, Aquilia teneatur: quod si matura intereeperit, furti teneri eum, et arborum furtim caesarum. §. 27. Si salictum maturum ita, ne stirpes laederes, tuleris, cessare Aquiliam.

§. 28. Et, si puerum quis castrauerit, et pretiosiorem fecerit, VIVIANVS scribit, cessare Aquiliam: sed injuriarum erit agendum, aut ex Edicto Aedilium, [aut] in quadruplum.

§. 29. Si calicem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni injuria tenebitur: si [vero] non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus. Et ideo plerumque artifices conuenire solent, cum ejusmodi materiae dantur, non periculo suo se facere: quae res, ex locato tollit actionem, et Aquiliae.

§. 30. Si cum maritus vxori margaritas extricatas dedisset in vsu, eaque inuito vel inscio viro perforasset, *) vt pertusis in linea vteretur: teneri eam Lege Aquilia, siue diuertit, siue nupta est adhue. *) *L.* 56. h. t. *L.* 2. rer. amot.

§. 31. Si quis aedificii mei fores confregerit, [vel refregerit], aut si ipsum aedificium diruit, Lege Aquilia tenetur.

§. 32. Si quis aquaeductum meum diruerit, licet caementa mea sunt, quae diruta sunt, tamen, quia terra mea non sit, qua aquam duco, melius est dicere, actionem vtilem dandam.

§. 33. Si ex plostro lapis ceciderit, et quid ruperit, vel fregerit, Aquiliae actione plostrarium teneri, placet, si male composuit lapides, et ideo lapsi sunt. §. 34. Si quis seruum conductum ad mulum regendum, commendauerit ei mulum, ille ad pollicem [suum] eum alligauerit de loro, et mulus eruperit sic, vt et pollicem auelleret seruo, et se praecipitaret: MELA scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum; sed, si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum ejus, [id est, muli, et serui] cum eo, qui turbauit, habiturum Legis Aquiliae actionem. Mihi autem videtur, et eo casu, quo ex locato actio est, competere etiam Aquiliae.

§. 35. Item si tectori locaueris lacum vino plenum curandum, et ille eum pertudit, vt vinum sit effusum, LABEO scribit, in factum agendum.

28. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Qui foueas vrsorum ceruorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt, eoque aliquid decidit, factumque deterius est, Lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, vbi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur.

§. 1. Haec tamen actio ex causa danda est: id est, si neque denunciatum est, neque scierit, aut prouidere potuerit: [et multa hujusmodi deprehenduntur, quibus summouetur petitor, si euitare periculum poterit.

29. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Quemadmodum si laqueos eo loci posuisses, quo jus ponendi non haberes, et pecus vicini in eos [laqueos] incidisset.

§. 1. Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo jure habebam, recidisses, posse me tecum damni injuria agere, PROCVLVS scribit: debuisti enim mecum, jus mihi non esse protectum habere agere: nec esse aequum, damnum me pati, recisis à te meis tignis. † Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris SEVERI, qui ei, per cujus domum trajectus erat aquaeductus citra seruitutem, rescripsit, jure suo posse eum intercidere, *) et merito; interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit.

*) *L.* 27. de S. P. V. *L.* 22. §. 2. quod vi aut clam. *L.* 33. de cond. ind.

§. 2. Si nauis tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret? Et ait PROCVLVS, si in potestate nautarum fuit, ne id accidere,

et

et culpa eorum factum sit, Lege Aquilia cum nautis agendum: quia parui refert, nauem immittendo, aut ferraculum ad nauem ducendo, an tua manu damnum dederis; quia omnibus his modis per te damno adficior, sed si fune rupto, aut, cum à nullo regeretur nauis, incurrisset, cum domino agendum non esse.

§. 3. Item LABEO scribit, si cum vi ventorum nauis impulsa esset in funes anchorarum alterius, [et] nautae funes praecidissent, si nullo alio modo, nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. Idemque LABEO et PROCULUS, et circa retia piscatorum, in quae nauis [piscatorum] inciderat, aestimarunt. Plane, si culpa nautarum id factum esset, Lege Aquilia agendum. Sed vbi damni injuria agitur, ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem; cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque et in venatoribus, et in aucupibus probaudum.

§. 4. Si nauis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ducatorem, actionem competere damni injuriae, ALFENUS ait. Sed si tanta vis naui facta sit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere.

§. 5. Si funem quis, quo religata nauis erat, praeciderit, de naue, quae periit, in factum agendum. §. 6. [Hac actione] ex hoc Legis capite, de omnibus animalibus laesis, quae pecudes non sunt, agendum est. puta, vt de cane. Sed et de apro, et leone, caeterisque feris et auibus idem erit dicendum.

§. 7. Magistratus municipales, si damnum injuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam et eum pecudes aliquis pignori cepisset, et fame eas necauisset, dum non patitur [te] eis cibaria adferre: in factum actio danda est. Item si, dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, et res tritas corruptasque reddat, dicitur Legem Aquiliam locum habere: quod dicendum est, et si ex lege pignus cepit. Si quid tamen Magistratus aduersus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia. Nam et cum pignori seruum cepisset, [et] ille se suspenderit, nulla datur actio. §. 8. Haec verba, quanti in triginta diebus proximis fuit, etsi non habent plurimi, sic tamen esse accipienda constat.

30. PAULUS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Qui occidit adulterum deprehensum seruum alienum, hac Lege non tenebitur.

§. 1. Pignori datus seruus, si occisus sit, debitori actio competit. † Sed an et creditori danda sit vtilis, quia potest interesse ejus, quod debitor soluendo non sit, aut quod litem tempore amisit, quaeritur? Sed [hic] iniquum est, et domino, et creditori eum teneri. Nisi si quis putauerit nullam in ea re debitorem injuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem, et, quod sit amplius, consecuturus sit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius sit, quam in debito, debitori dandam actionem. Et ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amisit, creditor quidem vsque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, vt prosit hoc debitori: ipsi autem debitori in id, quod debitum excedit, competit Aquiliae actio.

§. 2. Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum injuria dare: ideoque vtilis danda est actio.

§. 3. In hac [quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam suam, vel spinam, comburendae ejus causa, ignem immiserit, et vlterius euagatus et progressus ignis alienam segetem vel vineam laeserit, requiramus, num imperitia ejus, aut negligentia id accidit. Nam, si die ventoso id fecit, culpae reus est: nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse videtur *). In eodem crimine est et qui non obseruauit, ne ignis longius procederet. At si omnia quae oportuit obseruauit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa.

*) *L.* 2. §. 6. de aqua et aq. pluu.

§. 4. Si vulneratus fuerit seruus, non mortifere, negligentia autem perierit, *) de vulnerato actio erit, non de occiso. *) *L.* 1. §. 11. Si quadrup. paup. fecis. *L.* 22. de Negot. gest. *L.* 12. §. 1. de furt.

31. *Idem lib.* 10. *ad Sabinum.*

Si putator, ex arbore ramum cum dejiceret, vel machinarius hominem praetereuntem occidit: ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille proclamauit, vt casus ejus euitari possit. Sed MUCIUS etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi: † culpam autem esse, quod, cum à diligente prouideri poterit, non esset prouisum; aut tum denunciatum esset, cum periculum euitari non possit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum, an per priuatum iter fieret: cum plerumque per priuata loca vulgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum duntaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est: cum diuinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

32. CAJUS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Illud quaesitum est, an quod Proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit, [id est, vt non in singulos detur poenae persecutio, sed sufficeret id praestari, quod praestandum foret, si id furtum vnus liber fecisset] debeat et in actione damni injuriae obseruari. Sed magis visum est, idem esse obseruandum: et merito: cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex vno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter et in actionem damni injuriae interueniat, sequitur, vt idem debeat aestimari: praesertim cum interdum leuior sit haec causa delicti; veluti si culpa, et non dolo, damnum daretur.

§. 1. Si idem eundem seruum vulnerauerit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur et de vulnerato, et de occiso; duo enim sunt delicta: aliter, atque si quis vno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit; tunc enim vna erit actio de occiso.

33. PAULUS *lib.* 2. *ad Plautium.*

Si seruum meum occidisti, non affectiones aestimandas esse puto, [veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles], sed quanti omnibus valeret. SEXTUS quoque PEDIUS ait, † pretia rerum, non ex affectione, *) nec vtilitate singulorum, sed communiter fungi. Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit: nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset: in Lege enim Aquilia [damnum] consequimur, et amisisse dicemur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. §. 1. In damnis, quae Lege Aquilia non tenentur, in factum **) datur actio.

*) *L.* 63. pr. ad L. Falc.

**) *L.* 11. de praescr. verb.

34. MARCELLUS *lib.* 21. *Digestorum.*

Titio et Sejo Stichum legauit: deliberante Sejo, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Sejus repudiauit legatum. Perinde Titius agere possit, ac si soli legatus esset:

35. ULPIANUS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Quia retro accreuisse dominium ei videretur.

36, MAR-

36. MARCELLVS *lib.* 21. *Digestorum.*

Nam sicut repudiante legatario legatum, heredis est actio, perinde ac si legatus non esset: ita hujus actio est, ac si soli legatus esset.

§. 1. Si dominus seruum, quem Titius mortifere vulnerauerat, liberum et heredem esse jusserit, eique postea Maeuius [exstiterit heres, non habebit Maeuius] cum Titio legis Aquiliae actionem: scilicet secundum SABINI opinionem, qui putabat, ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit. Nam sane absurdum accidet, vt heres pretium quasi occisi consequatur ejus, cujus heres exstitit. Quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse jusserit, coheres ejus mortuo eo, aget lege Aquilia.

37. JAVOLENVS *lib.* 14. *ex* CASSIO.

Liber homo, si jussu alterius, manu injuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est, qui jussit, si modo jus imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est. qui fecit.

§. 1. Si quadrupes, cujus nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est, et cum eo lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam ejus, in quo de pauperie actio est, referri debet: et tanti damnandus est is, qui occidit, judicio Legis Aquiliae quanti actoris interest noxae potius deditione defungi, quam litis aestimatione.

38. *Idem lib.* 9. *Epistolarum.*

Si eo tempore, quo tibi meus seruus, quem bona fide emisti, seruiebat, ipse à seruo tuo vulneratus est: placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

39. POMPONIVS *lib.* 17. *ad Quintum Mucium.*

QVINTVS MVCIVS scribit: Equa, cum in alieno pasceretur, in cogendo, quod praegnans erat, ejecit: Quaerebatur, dominus ejus possetne cum eo, qui coegisset, lege Aquilia agere, quia equam injiciendo ruperat. Si percussisset, aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse.

§. 1. POMPONIVS: Quamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset? quoniam, si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non jure id includit: nec agere illud aliter debet, quam (vt supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, vt suum recipiat.

40. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

In lege Aquilia, si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub conditione mihi pecunia debita fuerit, et interim testibus quoque id probare possim, qui [testes] possunt non esse eo tempore, quo conditio extitit, et si summatim re exposita, ad suspicionem judicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti conditio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

41. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Si quis testamentum deleuerit, an damni injuriae actio competat, videamus? et MARCELLVS lib. 5. Digestorum dubitans negat competere: quemadmodum [enim] (inquit) aestimatio inibitur? Ego apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse verum; quia quod interest ejus, aestimari non potest: verumtamen in herede vel legatariis diuersum, quibus testamenta pene chirographa sunt. † Ibidem MARCELLVS scribit, chirographo deleto, competere legis Aquiliae actionem. Sed et si quis tabulas testamenti apud se depositas deleuerit, vel pluribus praesentibus legerit, vtilius est, in factum et injuriarum agi: si injuriae faciendae causa, secreta judiciorum publicauit.

§. 1. Interdum euenire POMPONIVS eleganter ait, vt quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantum damni injuriae: vt puta si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi deleuit: nam furti non tenebitur: † cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

42. JVLIANVS *lib.* 48. *Digestorum.*

Qui tabulas testamenti depositas, aut alicujus rei instrumentum ita deleuit, vt legi non possit, depositi actione, et ad exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. Legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit. Corrupisse enim tabulas recte dicitur et qui eas interleuerit.

43. POMPONIVS *lib.* 19. *ad Sabinum.*

Ob id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, Legis Aquiliae actionem habes: quod post mortem ejus, cui heres sis, acciderit. Dominum enim lex Aquilia appellat, non vtique eum, qui tunc fuerit, eum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. Et hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. † Eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. Puto, eadem dici posse etiam de [hac] actione, quod vi aut clam: si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

44. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

In lege Aquilia et leuissima culpa venit. §. 1. Quoties sciente domino seruus vulnerat, vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

45. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Scientiam hic pro patientia accipimus, vt, qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit *). *) L. 50. et 109. de R. J.

§. 1. Lege Aquilia agi potest, et sanato vulnerato seruo.

§. 2. Si meum seruum, cum liberum putares, occideris, Lege Aquilia teneberis. §. 3. Cum stramenta ardentia transilirent: duo concurrerunt, amboque ceciderunt, et alter flamma consumptus est. Nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, vter ab vtro euersus sit. §. 4. Qui, cum aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxii sunt. Vim enim vi defendere omnes leges, omniaque jura permittunt. *) Sed si, defendendi mei causa, lapidem in aduersarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum, qui vim infert, ferire conceditur; et hoc, si tuendi duntaxat, non etiam vlciscendi causa factum sit. §. 5. Qui idoneum parietem sustulit damni injuria domino ejus tenetur.

*) L. 4. h. t. L. 3. de just. et jur. L. 12. §. 1. quod met. caus. L. 1. §. 27. de vi et vi arm. L. 1. de bon. eor. qui ante sent. L. 9. ad L. Corn. de Sicar.

46. VLPIANVS *lib.* 50. *ad Sabinum.*

Si vulnerato seruo, lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia nihilominus potest.

47. JVLIANVS *lib.* 86. *Digestorum.*

Sed si priore judicio aestimatione facta, postea mortuo seruo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: vt ex vtroque judicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset.

48. PAVLVS *lib. 39. ad Edictum.*

Si seruus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, et liber factus in ea re damnum det: vtraque actione tenebitur. Quia alterius, et alterius facti, hae res sunt.

49. VLPIANVS *lib. 9. Disputationum.*

Si quis fumo facto apes alienas fugauerit, vel etiam necauerit, magis causam mortis praestitisse videtur, quam occidisse: et ideo in factum actione tenebitur.

§. 1. Quod dicitur, damnum injuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, vt videatur damnum injuria datum, quod cum damno injuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum. Vt Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia, vicinas aedes intercidit; nam hic scribit cessare Legis Aquiliae actionem. Justo enim metu ductus, ne ad se ignis perueniret, *) vicinas aedes intercidit: et, siue peruenit ignis, siue ante extinctus est, existimat, Legis Aquiliae actionem cessare. *) *L.* 3. §. 7. de incend.

50. *Idem lib. 6. Opinionum.*

Qui domum alienam inuito domino demolitur, et eo loco balneas exstruxit: praeter naturale jus, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subjicitur.

51. JVLIANVS *lib. 86. Digestorum.*

Ita vulneratus [est] seruus, vt eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, et postea ab alio ictus decessit: Quaero, an cum vtroque de occiso, Lege Aquilia agi possit? Respondit: † Occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed Lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, et quasi manu, causam mortis praebuisset; tracta videlicet interpretatione vocis à caedendo, et à caede. † Rursus Aquilia Lege teneri existimati sunt non solum, qui ita vulnerassent, vt confestim vita priuarent, sed etiam hi, quorum [ex] vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur, si quis seruo mortiferum vulnus inflixerit, eundemque alius ex interuallo ita percusserit, vt maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat; statuendum est, vtrumque eorum Lege Aquilia teneri.

§. 1. Idque est consequens auctoritate veterum: qui, cum à pluribus [idem] seruus ita vulneratus esset, vt non appareret, cujus ictu periisset, omnes Lege Aquilia teneri judicauerunt.

§. 2. Aestimatio autem perempti non eadem in vtriusque persona fiet, nam qui prior vulnerauit, tantum praestabit, quantum in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis sexaginta quinque diebus: posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit; in quo pretium quoque hereditatis erit. † Ejusdem ergo serui occisi nomine alius majorem, alius minorem aestimationem praestabit. Nec mirum: cum vterque eorum ex diuersa causa et diuersis temporibus, occidisse hominem intelligitur. Quod si quis absurde à nobis haec constitui putauerit, cogitet longe absurdius constitui, neutrum Lege Aquilia teneri, aut alterum potius; cum † neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, vter potius Lege teneatur. † Multa autem Jure ciuili, contra rationem disputandi, pro vtilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest: *) vnum interim posuisse contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quamuis subtili ratione diel possit neminem eorum teneri: quia neminem verum sit eam sustulisse.

*) *L.* 13. de offic. Praesid. *L.* 3. §. 11. ad exhib. *L.* 2. §. 5. de aq. et aq. pluu.

52. ALFENVS *lib. 2. Digestorum.*

Si ex plagis seruus mortuus esset, neque id medici inscientia, aut domini negligentia accidisset: recte de injuria occiso eo agitur. §. 1. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, quidam praeteriens eam sustulerat; tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, et fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolon inerat, verberare tabernarium coeperat, vt se mitteret; ex eo majore rixa facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat, num damnum injuria [non] videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum injuria fecisse: culpam enim penes eum, qui prior flagello percussit, residere. Sed, si ab eo non prior vapulasset, sed eum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri.

§. 2. In cliuo Capitolino duo plostra onusta mulae ducebant prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quo facile mulae ducerent: interim superius plostrum cessim ire coepit, et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, è medio exissent, posterius plostrum à priore percussum, retro redierat, et puerum cujusdam obtriuerat, dominus pueri consulebat, eum quo [se] agere oporteret? Respondi, in causa jus esse positum. Nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, et ideo factum esset, vt mulae plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur: cum domino mularum nullam esse actionem; cum hominibus, qui conuersum plostrum sustinuissent, Lege Aquilia agi posse: nam nihilominus eum damnum dare, qui, quod sustineret, mitteret sua voluntate, vt [id] aliquem feriret; veluti si quis Asellum, agitasset, non retinuisset. Aeque si quis ex manu telum, aut aliud quid immisisset, damnum injuria daret. Sed si mulae, quia aliquid reformidassent, et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. Quod si neque mulae, neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent, aut, cum continerentur, lapsae concidissent, et ideo plostrum cessim redisset, atque hi, quo conuersum fuisset, onus sustinere nequissent: neque cum domino mularum, neque cum hominibus esse actionem. † Illud quidem certe, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussae retro redissent.

§. 3. Quidam boues vendidit ea lege, vti daret experiundos: postea dedit experiundos: emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: Quaerebatur, num venditor emptori damnum praestare deberet? Respondi, si emptor boues emptos haberet, non debere praestare: sed si non haberet emptos, tum, si culpa hominis factum esset, vt à boue feriretur, non debere [praestari]; si vitio bouis, debere.

§. 4. Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, seruus cecidit, et crus fregit: Quaerebatur, an dominus seruuli Lege Aquilia cum eo, cujus impulsu ceciderat, agere potest? Respondi: non posse: cum casu magis, quam culpa, videretur factum.

53. NERATIVS *lib 1. Membranarum.*

Boues alienos in angustum locum coegisti, eoque effectum est, vt dejicerentur: datur in te, ad exemplum Legis Aquiliae, in factum actio.

54. PAPINIANVS *lib. 37. Quaestionum.*

Legis Aquiliae debitori competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulnerauit. Idem est et si occi-

occiderit animal. Quod si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat, occidit, debitor quidem liberatur, Lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: nam creditor ipse sibi potius, quam alii, injuriam fecisse videtur.

55. PAVLVS *lib.* 22. *Quaestionum.*

Stichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem [millium], Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit: Quaesitum est de actione Legis Aquiliae? Respondi: Cum viliorem occidisse proponitur: in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. Quanti igitur fiet aestimatio? vtrum decem [millium], quanti fuit occisus; an quanti est, quem necesse habeo dare; id est, quanti mea interest? Et quid dicemus, si [et] Pamphilus decesserit sine mora? Jam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor: et sufficiet fuisse pluris, cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiamsi post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

56. *Idem lib.* 2. *Sententiarum.*

Mulier, si in rem viri damnum dederit, pro tenore Legis Aquiliae conuenitur.

57. JAVOLENVS *lib.* 6. *ex Posterioribus* LABEONIS.

Equum tibi commodaui, in eo tu cum equitares, et vna complures equitarent, vnus ex his irruit in equum, teque dejecit, et eo casu crura equi fracta sunt: LABEO negat, tecum vllam actionem esse; sed si equitis culpa factum esset, cum equite sane, non cum equi domino agi posse, verum puto.

ad §. 7.

a) SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT.

(Dig. 11. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Aduersus mensorem agrorum Praetor in factum actionem proposuit, à quo falli nos non oportet, nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione: si forte vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit, vel venditor, cujusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres, inter talem personam locationem [et conductionem] esse, sed magis operam beneficii loco praeberi: et id, quod datur, *ei ad remunerandum dari, et* inde honorarium appellari, *si autem ex locato [conducto] fuerit actum, dicendum erit, nec tenere intentionem.* §. 1. *Haec actio* dolum malum *duntaxat exigit: visum est enim, satis abundeque coërceri mensorem, si dolus malus [solus] conueniatur ejus hominis, qui ciuiliter obligatus non est, proinde, si* imperite *versatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit: sed et si negligenter, aeque mensor securus erit;* † lata culpa plane dolo comparabitur. *Sed et si mercedem accepit, non omnem culpam eum praestare, propter verba Edicti: vtique enim scit Praetor, et mercede eos interuenire.* §. 2. *Is autem tenetur hac actione,* qui renunciauit, *sed renunciasse et eum accipere debemus, qui per alium renunciauit.*

2. PAVLVS *lib.* 25. *ad Edictum.*

Vel per literas. §. 1. *Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandauerim, vt mensuram agri ageres, et tu id Titio delegaueris, et ille dolo [malo] quid in ea re fecerit: tu teneberis, quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti.*

3. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Si duobus mandauero, et ambo dolose fecerint, aduersus singulos in solidum agi poterit: sed altero conuento, si satisfecerit in alterum actionem denegari oportebit. §. 1. Competit *autem* haec actio ei, cujus interfuit falsum modum renunciatum non esse, hoc est, vel emptori, *vel venditori, cui renunciatio offuit.* §. 2. POMPONIVS *tamen scribit*, si emptor plus dederit venditori propter renunciationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere; nisi soluendo venditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur.

§. 3. *Sed si venditor majorem modum tradiderit fraudatus à mensore, consequenter dicit* POMPONIVS, *non esse actionem aduersus mensorem: quia est ex vendito actio aduersus emptorem, nisi et hic emptor soluendo non sit.*

§. 4. *Idem* POMPONIVS *scribit, si propter judicium adhibitus mensor fraudauerit me in renunciatione, teneri eum, si ob hoc de judicio minus tuli. Plane si à judice adhibitus, contra me renunciauerit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat. Quod magis admittit.* §. 5. Hanc actionem heredi, *similibusque personis dandam*, POMPONIVS *scribit. Sed* in heredem, *) *similesque personas* denegandam, *ait.* §. 6. *Serui autem nomine magis noxale, quam de peculio, competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.* *) *L.* 49. *de O. et A.*

4. PAVLVS *lib.* 25. *ad Edictum.*

Haec actio perpetua est: quia initium rei non à circumscriptione, sed à suscepto negotio originem accepit.

5. VLPIANVS *lib* 24. *ad Edictum.*

Si mensor non falsum modum renunciauerit, sed traxerit renunciationem, et ob hoc euenerit, vt venditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certum diem promisit: haec actio locum non habet. Sed nec dari vtilem debere, POMPONIVS *ait. Erit ergo ad actionem de dolo decurrendum.*

§. 1. *Si, cum falsus modus renunciatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. Sed, si nihil ejus interest, condemnari mensorem non oportet. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit* POMPONIVS *de residuo cum mensore agi posse.* §. 2. Hoc judicium latius Praetor porrexit; *nam, et si cujus alterius rei mensuram falsam renunciauisse dicetur, haec actio competit. Proinde, si in aedificii mensura fefellit, vel [in] frumenti, vel [in] vini.*

6. PAVLVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Siue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi projiciendique quaeratur, siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit;

7. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Vel cujus alterius rei tenebitur. §. 1. *Et si mensor machinarius fefellerit, haec actio dabitur.* §. 2. *Necnon illud quoque* POMPONIVS *dicit*, etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem.

§. 3. *Hoc exemplo* etiam *aduersus architectum [actio] dari debet, qui fefellit: nam et* Diuus SEVERVS, aduersus architectum *et redemptorem actiones dandas, decreuit.*

§. 4. *Ego* etiam aduersus tabularium puto actiones dandas, *) qui in computatione fefellit.

*) *L.* 1. §. 6. *de extraord. cogn.*

REGVLAE JVRIS.

132. CAJVS *lib* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Imperitia culpae annumeratur.

203. POMPONIVS *lib* 8. *ad Quintum Mucium.*

Quod quis *ex culpa sua damnum* sentit, non intelligitur damnum sentire.

AD TIT. IV.

DE INJVRIIS, ET FAMOSIS LIBELLIS.

(Dig. 47. T. 10.)

1. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Injuria ex eo dicta est, quod non jure fiat: omne enim, quod non jure fit, injuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem injuria dicitur contumelia. Interdum injuriae appellatione damnum culpa datum significatur: vt in lege Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem, injuriam dicemus. Nam cum [quis] inique vel injuste sententiam dixit, injuriam ex eo dictam, quod jure et justitia caret, quasi non juriam: contumeliam autem, à contemnendo.

§. 1. Injuriam autem fieri LABEO ait aut re, aut verbis: re, quoties manus inferuntur: verbis autem, quoties non manus inferuntur, conuicium fit. §. 2. Omnemque injuriam aut in corpus inferri; aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. In corpus fit, cum quis pulsatur. Ad dignitatem, cum comes matronae abducitur. Ad infamiam, cum pudicitia adtentatur. §. 3. Item aut per semetipsum alicui fit injuria *), aut per alias personas. Per semet, cum directo ipsi, cui patrifamilias, vel matrifamilias fit injuria. Per alias, cum per consequentias fit; cum fit liberis meis, vel seruis meis, vel vxori, nuruiue: spectat enim ad nos injuria, quae [in] his fit, qui vel potestati nostrae, vel affectui subjecti sint.

*) §. 5. sq. L. 17. §. 10. L. 26. L. 41. h. t. L. 2. L. 11. §. 7. h. t.

§. 4. Et si forte cadaueri defuncti *) fit injuria, cui heredes bonorumue possessores exstitimus: injuriarum nostro nomine habemus actionem. Spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat injuria. † Idemque et si fama ejus, cui heredes exstitimus, lacessatur *) §. 6. sq. L. 8. pr. de relig. et sumt. fun.

§. 5. Vsque adeo autem injuria, quae fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit, vt etiam si volentem filium quis vendiderit, patri suo quidem nomine competit injuriarum actio; filii vero nomine non competit, quia nulla injuria est, quae in volentem fiat. *) *) L. 53. L. 154. de R. J.

§. 6. Quoties autem funeri testatoris, vel cadaueri fit injuria: si quidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est, heredi quodammodo factam: † semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgare. Quoties autem ante aditam hereditatem magis hereditati: et sic heredi per hereditatem adquiri. Denique JVLIANVS scribit: Si Corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est: adquiri hereditati actiones, dubium non esse. † Idemque putat, et si ante aditam hereditatem seruo hereditario injuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi adquiretur. §. 7. LABEO scribit, si quis seruum hereditarium testamento manumissum, ante aditam hereditatem verberauerit: injuriarum heredem agere posse. At si post aditam hereditatem verberatus sit: siue scit se liberum, siue ignorat, ipsum agere posse. §. 8. Siue autem sciat quis filium meum esse, vel vxorem meam, siue ignorauerit *): habere me meo nomine actionem, NERATIVS scripsit. *) L. 18. §. 5. h. t.

§. 9. Idem ait [NERATIVS] ex vna injuria interdum tribus oriri injuriarum actionem, neque vllius actionem per alium consumi: vtputa vxori meae filiaefamilias injuria facta est: et mihi, et patri ejus, et ipsi injuriarum actio incipiet competere.

2. PAVLVS *lib. 50. ad Edictum.*

Quod si viro injuria facta sit, vxor non agit: quia defendi vxores à viris, non viros ab vxore aequum est. *) non obst. L. 11. §. 8. h. t.

3. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Illud relatum peraeque est, eos, qui injuriam pati possunt, et facere posse. §. 1. Sane sunt quidam, qui facere non possunt: vt puta furiosus, et impubes, qui doli capax non est: namque hi pati injuriam solent, non facere. Cum enim injuria ex affectu facientis *) consistat, consequens erit dicere, hos, siue pulsent, siue conuicium dicant, injuriam fecisse non videri. *) L. 5. §. 2. L. vlt. §. ad L. Aquil. L. 12. ad L. Corn. de Sicar. L. 14. de off. Praef. L. 34. pr. de O. et A. L. 40. de R. J.

§. 2. Itaque pati quis injuriam, etiam si non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere, etiam si nesciat, cui faciat. *) *) L. 26. h. t. L. 18. §. 3. eod.

§. 3. Quare si quis per jocum *) percutiat, aut dum certat: injuriarum non tenetur. *) L. 3. §. 2. de O. et A.

§. 4. Si quis hominem liberum caeciderit, dum putat seruum suum: in ea causa est, ne injuriarum teneatur.

4. PAVLVS *lib. 50. ad Edictum.*

Si cum seruo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem inuitus percusserim: injuriarum non teneor.

5. VLPIANVS *lib. 56. ad Edictum.*

Lex Cornelia de injuriis competit ei, qui injuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum, verberatumue, domumue suam vi introitam esse dicat. Qua Lege cauetur, vt non judicet, [qui] ei, qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinusue est, propiusue eorum quenquam ea cognatione affinitateue attinget: quiue [eorum] ejus, parentisue, cujus eorum patronus erit. Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem: quod quis pulsatus, verberatusue, *) domusue ejus vi introita sit. † Apparet igitur, omnem injuriam, quae manu fiat, Lege Cornelia contineri. *) L. 9. h. t.

§. 1. Inter pulsationem et verberationem hoc interest, vt OFILIVS scribit: verberare est, cum dolore caedere: pulsare, sine dolore. §. 2. Domum accipere debemus, non proprietatem domus, sed domicilium. Quare siue in propria domo quis habitauerit, siue in conducto, vel gratis, siue hospitio receptus: haec lex locum habebit.

§. 3. Quid si quis in villa habitet, vel in hortis? Idem erit probandum. §. 4. Et si dominus fundum locauerit, inque eum impetus factus sit: colonus aget, non dominus.

§. 5. Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit: LABEO negat esse actionem domino fundi ex Lege Cornelia: quia non possit vbique domicilium habere, hoc est, per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc Legem: licet ibi quis domicilium non habeat, ponamus enim studiorum causa Romae agere: Romae vtique domicilium non habet; et tamen dicendum est, si vi domus ejus introita fuerit, Corneliam locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit. † Caeterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa: licet ibi domicilium non habeant.

§. 6. Illud quaeritur, an pater filiofamilias injuriam passo, ex Lege Cornelia injuriarum agere possit? Et placuit non posse: deque ea re inter omnes constat, sed patri quidem Praetoria injuriarum actio competit, filio vero legis Corneliae.

§. 7.

§. 7. In Lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa, nec cauere debet, ratam rem patrem habiturum: nam nec alias agentem filium injuriarum ad cautionem de rato compellendum, JVLIANVS scribit. §. 8. Hac Lege permittitur actori jusjurandum deferre, vt reus juret, injuriam se non fecisse: sed SABINVS in adsessorio, etiam Praetores exemplum Legis secuturos ait: et ita res se habet.

§. 9. Si quis librum ad infamiam alicujus pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, doloue malo fecerit, quo quid eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine, vti de ea re agere liceret; et si condemnatus sit, qui id fecit; intestabilis ex Lege esse jubetur.

*) L. 15. §. 27. h. t.

§. 10. Eadem poena ex Senatusconsulto tenetur [etiam] is, qui ἐπιγράμματα, id est, inscriptiones, *) aliudue quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit: item qui emendum vendendumue curauerit. *) L. 21. pr. de testib.

§. 11. Et ei, qui indicasset, siue liber, siue seruus sit: pro modo substantiae accusatae personae, aestimatione judicis, pretium constituitur: seruo forsitan et libertate praestanda. Quid enim, si publica vtilitas ex hoc emergit.

6. PAVLVS *lib. 55. ad Edictum.*

Quod Senatusconsultum necessarium est, cum nomen adjectum non est ejus, *) in quem factum est, tunc ei, quia difficilis probatio est, voluit Senatus publica quaestione rem vindicari. † Caeterum si nomen adjectum sit, et jure communi injuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est priuato agere judicio quod publico judicio praejudicatur: quia ad priuatam causam pertinet. Plane si actum sit publico judicio, denegandum est priuatum: *) similiter ex diuerso.

*) L. 6. de R. C. L. 34. pr. de condit. et demonstr.

**) L. 56. §. 1. de furt.

7. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Praetor edixit: qui agit injuriarum, certum dicat, quid injuriae factum sit: quia, qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienae existimationis, sed designare, et certum specialiter dicere, quam se injuriam passum contendit. *) *) L. 1. pr. L. 4. §. 5. de his, qui not. infam. L. 2. pr. de obseq. par.

§. 1. Si dicatur homo injuria occisus, nunquid non debeat permittere Praetor, priuato judicio Legi Corneliae praejudicari? Idemque, et si ita quis agere velit, quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa? Rectius igitur fecerit, si hujusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt judicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quo minus et priuato agamus. Est hoc verum: sed vbi non principaliter de ea re agitur, quae habet publicam executionem. † Quid ergo de Lege Aquilia *) dicimus? nam et ea actio principaliter hoc continet: hominem occisum non principaliter. Nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est; at in actione injuriarum de ipsa caede, vel veneno, vt vindicetur, non vt damnum sarciatur. † Quid ergo, si quis idcirco velit injuriarum agere, quod gladio caput ejus percussum est? LABEO ait non esse prohibendum: neque enim vtique hoc [inquit] intenditur, quod publicam habet animaduersionem. **) Quod verum non est. Cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conueniri.

*) L. 23. §. 9. ad L. Aquil. L. 2. §. 1. de vi bon. rapt.

**) L. 15. de accusat. L. 23. §. 9. ad L. Aquil. L. 2. §. 1. de vi bon. rapt.

§. 2. Praeterea illo spectat, dici certum de injuria, quam passus quis sit: vt ex qualitate injuriae sciamus, an in patronum liberto reddendum sit injuriarum judicium. Etenim meminisse oportebit, liberto aduersus patronum non quidem semper, verum interdum injuriarum dari judicium, si atrox sit injuria, quam passus sit, [si sua], [puta] si seruilis. Caeterum leuem coërcitionem vtique patrono aduersus libertum dabimus: nec patietur eum Praetor querentem, quasi injuriam passus sit, nisi atrocitas eum mouerit: nec enim ferre Praetor debet heri seruum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei conuicium dixerit, vel quod leuiter pulsauerit, [vel emendauerit.] Sed si flagris, si verberibus, [si] vulnerauit non mediocria: aequissimum erit, Praetorem ei subuenire.

§. 3. Sed et si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente velit experiri *): non temere injuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaserit. Certe his, qui sunt in potestate, [prorsus] nec competit, etiam † si atrox fuerit.

*) L. 19. §. 10. L. 41. h. t.

§. 4. Quod autem Praetor ait, quid injuriae factum sit, certum dicat, quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere LABEO ait, qui dicat nomen injuriae, neque sub alternatione, puta illud, aut illud, sed illam injuriam se passum.

§. 5. Si mihi plures injurias feceris, puta turba et coetu facto domum alicujus introëas, et hoc facto efficiatur, vt simul et conuicium patiar, et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis injuriis, quaeritur? et MARCELLVS secundum NERATII sententiam hoc probat, cogendum injurias, quas simul passus est, conjungere. §. 6. Posse hodie de omni injuria, sed et de atroci ciuiliter agi, IMPERATOR noster rescripsit. *) *) L. 15. §. 1. L. 35. h. t.

§. 7. Atrocem injuriam quasi contumeliosiorem et majorem accipimus. §. 8. Atrocem autem injuriam, aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri *), LABEO ait. Persona, atrocior injuria fit, vt cum magistratui, cum parenti, patrono fiat. Tempore, si ludis, et in conspectu. Nam Praetoris in conspectu **), an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quae in conspectu fiat. † Re atrocem injuriam haberi LABEO ait, [vt] puta si vulnus illatum, vel os alicui percussum. *) L. 17. §. 3. h. t.

**) L. 11. h. t.

8. PAVLVS *lib. 55. ad Edictum.*

Vulneris magnitudo atrocitatem facit, et nonnunquam locus vulneris, veluti oculo percusso.

9. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Sed est quaestionis, quod dicimus Re injuriam atrocem fieri, vtrum si corpori inferatur, atrox sit? an et si non corpori, vt puta vestimentis scissis, comite abducto, vel conuicio dicto? Et ait POMPONIVS, etiam sine pulsatione posse dici atrocem injuriam, persona atrocitatem faciente.

§. 1. Sed et si in theatro, vel in foro caedit, et vulnerat, quanquam non atrociter: atrocem injuriam facit. *)

*) L. 15. §. 2. L. 39. h. t.

§. 2. Parui autem refert, vtrum patrisfamilias, an filiofamilias injuria facta sit: nam et haec atrox aestimabitur.

§. 3. Si atrocem injuriam seruus fecerit, si quidem dominus praesens sit, potest agi de eo: quod si absuerit, Praesidi offerendus est, qui eum flagris rumpat. §. 4. Si quis tam foeminam, quam masculum, siue ingenuos, siue libertinos, impudicos facere attentauit *): injuriarum tenebitur. † Sed et si serui pudicitia adtentata sit, injuriarum locum habet.

*) L. 15. §. 20. et 22. h. t. L. 10. eod.

10. PAVLVS *lib. 55. ad Edictum.*

Adtentari pudicitia dicitur, cum id agitur, vt ex pudico impudicus fiat.

11. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Non solum is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, hoc est, qui percussit: verum ille quoque continetur, qui dolo fecit; vel qui curauit, vt cui mala pugno percuteretur. *)

*) L. 15. §. 8. et 18. h. t.

§. 1. Injuriarum actio ex bono et aequo est. † Et dissimulatione aboletur. Si quis enim injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit; postea ex poenitentia remissam injuriam non poterit recolere. Secundum haec ergo aequitas actionis omnem metum ejus abolere videtur, vbicunque contra aequum quis venit. † Proinde et si pactum de injuria intercessit, et si transactum, et si jusjurandum *) exactum erit: actio injuriarum non tenebit.

*) L. 3. §. 1. de jurejur.

§. 2. Agere quis injuriarum, et per se, et per alium potest; vtputa procuratorem, tutorem, caeterosque, qui pro aliis solent interuenire.

*) et §. 5. h. L. L. 17. §. 7. h. t. L. 4. pr. L. 15. §. 1 ad L. Corn. de Sicar. L. 1. §. 11. de vi et vi arm. L. 152. §. 1. et 2. L. 169. pr. L. 60. de R. J.

§. 3. Si mandatu meo facta sit alicui injuria: plerique ajunt, tam me, qui mandaui, quam eum, qui suscepit, injuriarum teneri. §. 4. PROCVLVS recte ait, si in hoc te conduxerim, vt injuriam facias: cum vtroque nostrum injuriarum agi posse, quia mea opera facta sit injuria.

§. 5. Idemque ait, et si filio meo mandauero, vt tibi injuriam faciat. §. 6. ATILICINVS autem ait, et si persuaserim alicui alias nolenti, vt mihi ad injuriam faciendam obediret: posse injuriarum mecum agi. §. 7. Quanquam aduersus patronum liberto injuriarum actio non detur, verum marito libertae nomine eum patrono actio competit: maritus enim vxore sua injuriam passa, *) suo nomine injuriarum agere videtur. Quod et MARCELLVS admittit. Ego autem apud eum notaui, non de omni injuria hoc esse dicendum, me putare: leuis enim coërcitio etiam in nuptam, vel conuicii non impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem conliberto nupta esset, diceremus, omnino injuriarum marito aduersus patronum cessare actionem: [et] ita multi sentiunt. † Ex quibus apparet, libertos nostros non tantum eas injurias aduersus nos injuriarum actione exequi non posse, quaecunque fiunt ipsis; sed ne eas quidem, quae eis fiunt, quos eorum interest injuriam non pati. *) L. 7. §. 3. h. t. L. 2. de obseq. par.

§. 8. Plane si forte filius liberti vel vxor velint injuriarum experiri, quia patri maritoue non datur: denegandum non erit; quia suo nomine experiuntur. §. 9. Ei, qui seruus dicitur, seque adserit in libertatem, injuriarum actionem aduersus dicentem se dominum competere. nulla dubitatio est. Et hoc verum est, siue ex libertate in seruitutem petatur, siue ex seruitute in libertatem proclamet: nam hoc jure indistincte vtimur.

12. CAJVS *lib. 22. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis de libertate aliquem in seruitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter euictionem, vt eam sibi conseruet faciat: injuriarum actione tenetur.

13. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Injuriarum actio neque heredi, *) neque in heredem datur. † Idem est, et si in seruum meum injuria facta sit: nam nec hic heredi meo injuriarum actio datur. Semel autem lite contestata, hanc actionem etiam ad successores pertinere. **)

*) L. 15. §. 14. h. t. L. 1. §. 1. de prin. delict. ppt. L. 2. §. 4. de Collat. L. 38. L. 111. §. 1. de R. J.

**) §. 6. f. L. 33. h. t. L. 116. §. 1. de R. J.

§. 1. Is, qui jure publico vtitur, non videtur injuriae faciendae causa hoc facere: juris enim executio non habet injuriam. *) *) v. L. 32. h. t.

§. 2. Si quis, quod decreto Praetoris non obtemperauit, ductus sit: non est in ea causa, vt agat injuriarum, propter Praetoris praeceptum. §. 3. Si quis per injuriam ad tribunal alicujus me interpellauerit vexandi mei causa: potero injuriarum experiri.

§. 4. Si quis de honoribus decernendis alicujus passus non sit decerni, vtputa imaginem alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? et ait LABEO, non teneri: quamuis hoc contumeliae causa faciat. Etenim multum interest, [inquit] contumeliae causa quid fiat: an vero fieri quid in honorem alicujus, quis non patiatur.

§. 5. Idem LABEO scribit, si cum alium contingeret legatio, alii hoc onus Duumuir indixerit, non posse agi injuriarum ob laborem injunctum: aliud enim esse, laborem injungere, aliud injuriam facere. Idem ergo erit probandum et in caeteris muneribus atque honoribus, quae per injuriam injunguntur. Ergo si quis per injuriam sententiam dixerit, idem erit probandum. §. 6. Quae jure potestatis à magistratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent.

§. 7. Si quis me prohibeat in mari piscari, vel euerriculum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere: an injuriarum judicio possim eum conuenire? Sunt, qui putent injuriarum me posse agere: et ita POMPONIVS, et plerique, esse huic similem eum, qui in publicum lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur: aut si quis re mea vti me non permittat. Nam et hic injuriarum conueniri potest. Conductori autem veteres Interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxit: nam vis ei prohibenda est, quo minus conductione sua fruatur. Si quem tamen ante aedes meas, vel ante Praetorium meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me injuriarum judicio teneri, an non? Et quidem mare commune omnium est, et litora, sicuti aër: et est saepissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi; sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Vsurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo jure, vt quis prohiberi possit ante aedes meas, vel Praetorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc injuriarum agi potest. † In lacu tamen, qui mei dominii est, vtique piscari aliquem prohibere possum.

14. PAVLVS *lib. 13. ad Plautium.*

Sane si maris proprium jus ad aliquem pertineat, vti possidetis Interdictum ei competit, si prohibeatur jus suum exercere; quoniam ad priuatam jam causam pertinet, non ad publicam haec res: vtpote cum de jure fruendo agatur, quo ex priuata causa contingat, non ex publica.. Ad priuatas enim causas accommodata Interdicta sunt, non ad publicas.

15. VLPIANVS *lib. 77. ad Edictum.*

Item apud LABEONEM quaeritur, si quis mentem alicujus medicamento, alioue quo alienauerit, an injuriarum actio locum haberet? et ait, injuriarum aduersus eum agi posse.

§. 1.

§. 1. Si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuitae, et saepe territus quasi vapulaturus, non tamen percussit: vtili injuriarum actione tenetur.

§. 2. Ait Praetor: Qui aduersus bonos mores conuicium fecisse, cujusue opera factum esse dicetur, quo aduersus bonos mores conuicium fieret: in eum judicium dabo. §. 3. Conuicium injuriam esse, LABEO ait.

§. 4. Conuicium autem dicitur, vel à concitatione, vel à conueutu, hoc est, à collatione vocum: cum enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. §. 5. Sed quod adjicitur à Praetore, Aduersus bonos mores, ostendit, non omnem in vnum collatam vociferationem Praetorem notare: sed eam, quae bonis moribus improbatur, quaeque ad infamiam vel inuidiam alicujus spectaret.

§. 6. Idem ait: Aduersus bonos mores sic accipiendum, non ejus, qui fecit, sed generaliter accipiendum aduersus bonos mores hujus ciuitatis. §. 7. Conuicium non tantum praesenti, verum absenti quoque fieri posse, LABEO scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, conuicium factum esse dicitur. † Idem, etsi ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere.

§. 8. Fecisse conuicium non tantum is videtur, qui vociferatus est: verum is quoque, qui concitauit ad vociferationem alios, vel qui summisit, vt vociferentur. §. 9. Cui non sine causa adjectum est: nam si incertae personae conuicium fiat, nulla executio est. §. 10. Si curauerit quis conuicium alicui fieri, non tamen factum *) sit: non tenebitur.

*) arg. L. 52. §. 19. de furt. L. 53. §. 1. in f. de V. S.

§. 11. Ex his apparet, non omne maledictum conuicium esse: sed id solum. quod cum vociferatione dictum est.

*) L. 6. pr. L. 22. §. 4. ad L. Corn. de fals. L. 1. f. quod quisque jur. in alt. L. 3. de his, qui not. infam. v. L. 7. de extraord. crim. L. 1. pr. L. 9. §. 2. de seru. corrupt.

§. 12. Siue vnus, siue plures dixerint, quod in coetu dictum est, conuicium est: quod autem non in coetu, nec vociferatione dicitur, conuicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum. §. 13. Si quis Astrologus, vel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: injuriarum cum eo agi non potest, sed Constitutiones eos tenent. §. 14. Injuriarum actio, quae ex conuicio nascitur, in heredes non est reddenda: sed nec heredi. §. 15. Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur, multo minus, si meretricia veste foeminae, non matrumfamiliarum vestitae fuissent. Si igitur non matronali habitu foemina fuerit, et quis eam appellauit, vel ei comitem abduxit: injuriarum tenetur. *)

*) L. 1. §. 2. h. t.

§. 16. Comitem accipere debemus eum, qui comitetur et sequatur: [vt ait LABEO] siue liberum, siue seruum, siue masculum, siue foeminam. Et ita Comitem LABEO definit, qui frequentandi cujusque causa, vt sequeretur destinatus in publico priuatoue abductus fuerit. inter comites vtique et paedagogi erunt. §. 17. Abduxisse videtur, [vt LABEO ait] non qui abducere comitem coepit, sed qui perfecit, vt comes cum eo non esset. §. 18. Abduxisse autem non tantum, is videtur, qui per vim abduxit: verum is quoque, qui persuasit comiti, vt eam desereret. §. 19. Tenetur hoc Edicto non tantum, qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum, quem appellauisset, adsectatusue est. §. 20. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam adtentare: hoc enim non est conuicium [facere], sed aduersus bonos mores adtentare. §. 21. Qui turpibus [verbis] vtitur, non tentat pudicitiam: sed injuriarum tenetur. §. 22. Aliud est appellare, aliud adsectari. Appellat enim, qui sermone pudicitiam adtentat: adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur; assiduo enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. §. 23. Meminisse autem oportebit, nec omnem, qui appellauit, hoc Edicto conueniri posse: neque enim si quis colludendi, si quis officii honeste faciendi gratia id facit, statim in Edictum incidit: sed qui contra bonos mores hoc facit. *)

*) add. L. 18. §. p. et f. h. t.

§. 24. Sponsum quoque ad injuriarum actionem admittendum puto: etenim spectat ad contumeliam ejus injuria, quaecunque sponsae ejus fiat. §. 25. Ait Praetor: Ne quid infamandi causa fiat: si quis aduersus ea fecerit, prout quaeque res erit, animaduertam. §. 26. Hoc Edictum superuacuum esse, LABEO ait; quippe cum ex generali injuriarum agere possumus: sed videtur et ipsi LABEONI. Et ita se habet, Praetorem eandem causam secutum, voluisse etiam specialiter de ea re loqui: † ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.

§. 27. Generaliter vetuit Praetor, quid ad infamiam alicujus fieri. Proinde, quodcunque quis fecerit vel dixerit, vt alium infamet, erit actio injuriarum. † Haec autem fere sunt, quae ad infamiam alicujus fiunt. Vtputa ad inuidiam alicujus veste lugubri vtitur, aut squalida: aut si barbam demittat, vel capillos submittat, aut si carmen conscribat, vel proponat, vel cantet aliquod, quod pudorem alicujus laedat.

§. 28. Quod ait Praetor: Si quis aduersus ea fecerit, prout quaque re erit, animaduertam: sic intelligendum est, vt plenior esset Praetoris animaduersio: id est, et quodcunque eum mouerit, vel in persona ejus, qui agit injuriarum actione, vel ejus, aduersus quem agitur, vel etiam in re ipsa, in qualitate injuriae: audiat eum, qui agit. §. 29. Si quis libello dato vel Principi, vel alicui famam alienam insectatus fuerit, injuriarum erit agendum, PAPINIANVS ait. §. 30. Idem ait, eum, qui euentum sententiae [velut daturus pecuniam] vendidit, fustibus à Praeside ob hoc castigatum, injuriarum damnatum videri: vtique autem apparet, hunc injuriam ei fecisse, cujus sententiam venditauit. §. 31. Si quis bona alicujus, vel rem vnam per injuriam occupauerit *): injuriarum actione tenetur. *) L. 31. §. f. de reb. auct. jud. poss.

§. 32. Item si quis pignus proscripserit, venditurus, tanquam à me acceperit, infamandi mei causa, SERVIVS ait injuriarum agi posse. §. 33. Si quis non debitorem quasi debitorem appellauerit injuriae faciendae causa, injuriarum tenetur.

§. 34. Praetor ait: Qui seruum alienum aduersus bonos mores verberauisse, deue eo, injussu domini, quaestionem habuisse dicetur, in eum judicium dabo: item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita, judicium dabo.

§. 35. Si quis sic fecit injuriam seruo, vt domino faceret, video dominum injuriarum agere posse suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi seruo facta injuria, inulta à Praetore relinqui non debuit: maxime si verberibus, vel quaestione fieret: hanc enim et seruum sentire palam est.

§. 36. Si communem quis seruum verberauerit, vtique hac actione non tenebitur, cum jure domini id fecerit.

§. 37. Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit, vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conueniet.

§. 38. Adjicitur, aduersus bonos mores: vt non omnis omnino, qui verberauit, sed qui aduersus bonos mores verberauit,

rauit, teneatur: caeterum si quis corrigendi animo, aut si [quis] emendandi, non tenetur. §. 39. Vnde quaerit LABEO, si magistratus municipalis seruum meum loris ruperit: an possim cum eo experiri, quasi aduersus bonos mores verberauerit: Et ait, judicem debere inquirere, quid facientem seruum meum verberauerit: nam si honorem, ornamentaque petulanter adtentantem caeciderit, absoluendum eum. §. 40. Verberasse dicitur abusiue: et qui pugnis caeciderit.

§. 41. Quaestionem intelligere debemus tormenta, et corporis dolorem ad eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc Edictum. † Quaestionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continebitur. *) Cum igitur per vim, et tormenta habita quaestio est, tunc quaestio intelligitur. *) L. 7. pr. depos.

§. 42. Sed et si jussu domini quis quaestionem habeat, modum tamen excesserit: teneri eum debere, LABEO ait.

§. 43. Praetor ait: Si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita judicium dabo. Proinde si quidem verberatus sit seruus, vel tormentis de eo quaestio habita [est:] sine causae cognitione judicium in eum competit: si vero aliam injuriam passus sit, non aliter competit, quam [si] causa cognita.

§. 44. Itaque Praetor non ex omni causa injuriarum judicium serui nomine promittet. Nam si leuiter percussus sit, vel maledictum ei leuiter: non dabit actionem. At si infamatus sit vel facto aliquo, vel carmine scripto, puto causae cognitionem Praetoris porrigendam et ad serui qualitatem: etenim multum interest, qualis seruus sit, bonae frugi, ordinarius, dispensator; an vero vulgaris vel mediastinus, an qualisqualis: et quid, si compeditus, vel male notus, vel notae extremae? habebit igitur Praetor rationem tam injuriae, quae admissa dicitur, quam personae serui, in quem admissa dicitur: et sic aut permittet, aut denegabit actionem.

§. 45. Interdum injuria seruo facta ad dominum redundat, interdum non: nam si pro libero se gerentem, aut cum [eum] alterius potius, quam meum existimat quis, non caesurus eum, si meum scisset: non posse eum, quasi [mihi] injuriam fecerit, sic conueniri, MELA scribit. §. 46. Si quis seruo verberato injuriarum egerit, deinde postea damni injuriae agat: LABEO scribit, eandem rem non esse: quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam. §. 47. Si vsumfructum in seruo habeam, tu proprietatem, isque verberatus sit, vel quaestio de eo habita: injuriarum actio magis proprietario, quam mihi competit. † Idemque probatur, et si seruum meum, quem bona fide possidebam, caeciderís: domino enim magis competit injuriam actio.

§. 48. Item si liberum hominem, qui mihi bona fide seruiebat, quis caeciderit, distinguendum est: vt, si in contumeliam [meam] pulsatus sit; competat mihi injuriarum actio. † Idem ergo et si in seruo alieno bona fide mihi seruienti; vt toties admittamus injuriarum actionem, quoties in meam contumeliam injuria ei facta sit: nam ipsius quidem serui nomine, domino dabimus injuriarum actionem. † Si autem me tangat et pulset: injuriarum mihi quoque est. † Ergo et in fructuario idem distingui potest. §. 49. Si seruum complurium caecidero, competere injuriarum actionem omnibus, plus quam manifestum est.

16. PAVLVS *lib. 45. ad Edictum.*

Sed non esse aequum, pro majore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri, PEDIVS ait: et ideo officio judicis portiones aestimandae erunt.

17. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Sed si vnius permissu id fecero, si quidem solius ejus esse putaui, nulli competit injuriarum actio. Plane si sciui plurium: ei quidem, qui permiserit, non competit injuriarum actio, caeteris competit.

§. 1. Si jussu tutoris aut procuratoris vel curatoris, quaestio habita sit, consequens erit dicere, cessare injuriarum actionem. §. 2. Seruus meus opera vel querela tua, flagellis caesus est à Magistratu nostro: MELA putat, dandam mihi injuriarum aduersus te, in quantum ob eam rem aequum judici videbitur; et si seruus decesserit, dominum ejus agere posse, LABEO ait: quia de damno, quod per injuriam factum est, agatur. Et ita TREBATIO placuit. §. 3. Quaedam injuriae à liberis hominibus factae leuis nonnullius momenti *) videntur: enimuero à seruis, graues sunt: crescit enim contumelia ex persona ejus, qui contumeliam fecit.

*) L. 11. pr. de poen.

§. 4. Cum seruus injuriam facit, maleficium eum admittere palam est. Merito igitur, sicuti ex caeteris delictis, ita et ex hoc injuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, vt ita satisfiat ei, qui injuriam passus est. Neque erit necesse domino vtique eum verberandum praestare: sed dabitur ei facultas praestare ei seruum verberandum; aut si de eo verberibus satis non fiat, noxae dedendum, vel litis aestimationem sufferendam. §. 5. Ait Praetor, arbitratu judicis: vtique quasi viri boni, vt ille modum verberum imponat. §. 6. Si ante judicem dominus verberandum seruum exhibuerit, vt satis verberibus ei fieret, et erit factum arbitratu alicujus, postea actor agere injuriarum perseuerat: non est audiendus. Qui enim accepit satisfactionem, injuriam suam remisit. Nam et si nuda voluntate injuriam remisit, indubitate dicendum est, extingui injuriarum actionem, non minus, quam si tempore abolita fuerit injuria. *) L. 14. §. 9. de aedil. edict. L. 52. §. f. de O. et A. add. L. 17. §. 1. L. 27. §. 2. de pact. L. 11. §. 1. h. t.

§. 7. Si jussu domini seruus injuriam fecerit, vtique dominus conueniri poterit etiam suo nomine. Sed si proponatur seruus manumissus, placet LABEONI dandam in eum actionem: quia et noxa caput sequitur: nec in omnia seruus domino parere debet *). Caeterum, et si occiderit jussu domini, Cornelia eum eximemus. §. 8. Plane si defendendi domini gratia aliquid fecerit, rationem ei constare apparet: inque eam rem aduersus agentem exceptio objicienda erit. *) L. 157. pr. de R. J.

§. 9. Si seruus, in quo vsusfructus meus est, injuriam mihi fecerit: aduersus dominum noxali judicio experiri potero, neque debeo deterioris conditionis ob hoc esse, quod vsumfructum in eo habeo, quam si non haberem. Aliter atque si seruus communis esset: tunc enim non daremus socio actionem, ea propter, quia et ipse injuriarum actione tenetur.

§. 10. Ait Praetor: Si ei, qui in alterius potestate erit, injuria facta esse dicetur: et neque is, cujus in potestate est, praesens erit: neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita, ipsi, qui injuriam accepisse dicetur, judicium dabo.

§. 11. Filiofamilias injuriam passo, si praesens sit pater, agere tamen non possit propter furorem, vel quem alium casum dementiae, puto competere injuriarum actionem: nam et hic pater ejus absentis loco est *). *) L. 209. et 246. de V. S.

§. 12. Plane si praesens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat injuriam: magis est, vt filio actio non detur.

detur. Nam et cum abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est, patrem, si praesens fuisset, acturum fuisse.

§. 13. Interdum tamen putamus, etsi pater remittat, injuriarum actionem filio dandam: vtputa si patris persona vilis abjectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam vtilitatem metiri. Ponamus, esse eum patrem, cui jure meritoque curator à Praetore constitueretur.

§. 14. Sed si pater, lite contestata, coeperit abesse; vel etiam negligere executionem pater vilis: dicendum est, causa cognita translationem filio competere. † Idem et si emancipatus filius esse proponatur. §. 15. Procuratorem patris praetulit Praetor ipsis personis, quae injuriam passae sunt. Si tamen procurator aut negligat, aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas, quae injuriam fecerunt: ipsi potius, qui passus est injuriam, actio injuriarum competit.

§. 16. Procuratorem autem accipere debemus, non vtique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis injuriarum: verum sufficit eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est. §. 17. Quod autem ait Praetor, causa cognita [ipsi, qui injuriam accepisse dicetur, judicium permitti:] ita accipiendum est, vt in cognitione causae hoc versetur, quam longe pater absit, et quando superuenturus; et nunquid is, qui injuriarum vult actionem mouere, [segnitior] vel inutilis admodum, qui non sufficiat ad rei cujus administrationem, ac per hoc nec ad actionem. §. 18. Quod deinde ait, qui injuriam accepit: interdum ita accipiendum est, vt patri ejus competat actio, vtputa nepoti facta injuria est, pater praesens est, auus abest: scribit JVLIANVS, patri potius dandam injuriarum actionem, quam ipsi nepoti; ad cujus, inquit, officium pertinet, etiam viuente auo, filium suum in omnibus tueri.

§. 19. Idem JVLIANVS scribit, filium non tantum ipsum agere debere, *) verum procuratorem dare posse: alioquin, inquit, nisi ei permiserimus procuratorem dare: futurum est, vt, si valetudine impediatur, neque sit, qui injuriarum actionem exequatur, impediatur actio.

*) L. 42. §. 1. de procurat.

§. 20. Idem ait, et si nepoti facta sit injuria, et nemo sit, qui aui nomine agat, permittendum esse patri experiri, et is procuratorem dabit: omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem; intelligi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante Praetor ei agere permittat.

§. 21. Si filiusfamilias injuriarum egerit: patri actio non competit. §. 22. Idem ait, filiofamilias injuriarum nomine actionem dari, quoties nemo est, qui patris nomine experiatur, et hoc casu quasi patrem familias constitui. Quare siue emancipatus sit, siue ex parte heres scriptus fuerit, vel etiam exheredatus, siue paterna hereditate abstinuerit, executionem litis ei dandam: esse enim perabsurdum, quem Praetor manente patria potestate ad actionem admittendum probauerit, ei patrifamilias vltionem injuriarum suarum eripi, et transferri ad patrem, qui eum, quantum in ipso est, omiserit; aut [quod est indignius] ad heredes patris, ad quos non pertinere injuriam filiofamilias factam procul dubio est.

18. PAVLVS *lib.* 55. *ad Edictum.*

Eum, qui nocentem infamauit, non esse bonum aequum ob eam rem condemnari; peccata enim nocentium nota esse, et oportere, et expedire.

§. 1. Si seruus seruo fecerit injuriam, perinde agendum, quasi si domino fecisset. §. 2. Si nupta filia familias injuriam acceperit, et vir, et pater injuriarum agant: POMPONIVS recte putat, tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur, si ea vidua esset; viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset: quod sua cujusque injuria propriam aestimationem haberet: et ideo, si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam injuriarum agere posse, quod et vir [in] suo nomine agat.

§. 3. Si injuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus; aut si quis putet, me Lucium Titium esse, quum sim Cajus Sejus: praeualet, quod principale est, injuriam eum mihi facere velle. Nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse, quam sum, et ideo injuriarum habeo.

§. 4. [At] cum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat: non potest videri injuriam patri facere, non magis, quam viro, si mulierem viduam esse credat. Quia neque in personam eorum confertur injuria, nec transferri per personae putationem ex persona filiorum ad eos potest: cum affectus injuriam facientis in hunc, tanquam in patremfamilias consistat.

§. 5. Quod si sciisset, filiumfamilias esse, tamen si nesciisset, cujus filius esset: dicerem, inquit, patrem suo nomine injuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret. Nam qui haec non ignorat, cuicunque patri, cuicunque marito, per filium, per vxorem vult facere injuriam.

19. CAJVS *lib.* 22. *ad Edictum Prouinciale.*

Si creditor meus, cui paratus sum soluere, in injuriam meam fidejussores meos interpellauerit: injuriarum tenetur.

20. MODESTINVS *lib* 12. *Responsorum.*

Si injuriae faciendae gratia Seja domum absentis debitoris signasset siue auctoritate ejus, qui concedendi jus, potestatemue habuit: injuriarum actionem intendi posse, respondit.

21. JAVOLENVS *lib.* 9. *Epistolarum.*

Injuriarum aestimatio non ad id tempus, quo judicatur, sed ad id, quo facta est, referri debet.

22. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum Praetoris.*

Si liber pro fugitiuo apprehensus erit, injuriarum cum eo agit.

23. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Qui in domum alienam inuito domino introiret, quamuis in jus vocati, actionem injuriarum in eum competere, *) OFILIVS ait.

*) L. 13. §. f. h. t. L. 18. de in jus voc. L. 176. pr. de R. J. v. L. 13. pr. de off. Praesid. et L. 51. §. 2. ad L. Aquil.

24. VLPIANVS *lib.* 15. *ad Edictum Praet.*

Si quis proprium seruum distrahere prohibetur à quolibet, injuriarum experiri potest.

25. *Idem lib.* 18. *ad Edictum.*

Si stuprum serua passa sit: injuriarum actio dabitur, aut si celauit mancipium, vel quid aliud furandi animo fecit: etiam furti: vel si virginem immaturam stuprauerit, etiam Legis Aquiliae actionem competere [quidam] putant.

26. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Si quis seruum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem: tamen ego injuriam videor accipere, veluti si in popinam duxerit illum, si aleam luserit. Sed hoc vtcunque tunc locum habere potest, quoties ille, qui suadet, animum injuriae faciendae habet. Atquin potest malum consilium dare, et qui dominum ignoret: et ideo incipit serui corrupti actio necessaria esse.

27. *Idem lib.* 27. *ad Edictum.*

Si statua patris tui in monumento posita, saxis caesa est: sepulchri violati agi non posse, injuriarum posse, Labeo scribit.

28. VLPIANVS *lib.* 34. *ad Sabinum.*

Injuriarum actio in bonis nostris non computatur, *) antequam litem contestemur.

*) L. 32. pr. ad L. Falc. L. 13. pr. h. t. L. 26. L. 58. de O. et A. L. 87. L. 139. pr. L. 164. de R. J.

29. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Si seruum, cujus nomine injuriarum actio tibi competit, manumiseris aut alienaueris: superest tibi injuriarum actio.

30. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Seruo autem manumisso non competere actionem ob injuriam, quam in seruitute passus est, quis dubitet?

§. 1. Si filio injuria facta sit: cum vtrique, tam filio, quam patri, adquisita actio sit: non eadem vtique facienda aestimatio est:

31. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Cum possit propter filii dignitatem major ipsi, quam patri, injuria facta esse.

32. VLPIANVS *lib.* 42. *ad Sabinum.*

Nec Magistratibus licet aliquid injuriose facere. Si quid igitur per injuriam fecerit Magistratus, *) vel quasi priuatus, vel fiducia Magistratus; injuriarum potest conueniri. Sed vtrum posito Magistratu, an vero et quamdiu est in Magistratu? sed verius est, si is Magistratus est, qui sine fraude in jus vocari non potest, exspectandum esse, quoad Magistratu abeat. Quod et si ex minoribus Magistratibus erit, id est, qui sine imperio aut potestate sunt Magistratus, et in ipso Magistratu posse eos conueniri.

*) L. 13. de poen. L. 39. §. 7. ad L. Aquil.

33. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Quod Reipublicae venerandae causa secundum bonos mores fit, etiamsi ad contumeliam alicujus pertinet; quia tamen non ea mente Magistratus facit, vt injuriam faciat, sed ad vindictam Majestatis publicae respiciat: actione injuriarum non tenetur.

34. CAJVS *lib.* 13. *ad Edictum Prouinciale.*

Si plures serui simul aliquem caeciderint, aut conuicium alicui fecerint: singulorum proprium est maleficium, et tanto major injuria, quanto à pluribus admissa est; imo etiam tot injuriae sunt, quot et personae injuriam facientium. *)

*) L. 7. §. f. L. 9. de jurisd. L. 11. §. 2. ad L. Aquil. L. 2. ne quis eum, qui in jus voc.

35. VLPIANVS *lib.* 3. *de omnibus Tribunalibus.*

Si quis injuriam atrocem fecerit, qui contemnere injuriarum judicium possit ob infamiam suam et egestatem: Praetor acriter exequi hanc rem debet, et eos, qui injuriam fecerunt, coërcere.

36. JVLIANVS *lib.* 45. *Digestorum.*

Si filii nomine cum patre injuriarum agere velim, et is procuratorem det: non intelligitur filius defendi, nisi judicatum solui satisdetur. Et ideo actio aduersus filium, tanquam à patre non defendatur, danda erit.

37. MARCIANVS *lib* 14. *Institutionum.*

Constitutionibus principalibus cauetur, ea, quae infamandi alterius causa in monumenta publica posita sint, tolli de medio. §. 1. Etiam ex lege Cornelia injuriarum actio ciuiliter moueri potest, condemnatione aestimatione judicis facienda.

38. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Senatusconsulto cauetur, ne quis imaginem Imperatoris in inuidiam alterius portaret; et qui contra fecerit, in vincula publica mittetur.

39. VENVLEJVS *lib.* 2. *public. Judic.*

Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumue summittere, nulli licet; nisi ita conjunctus est adfinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

40. MACER *lib.* 2. *publicorum Judiciorum.*

Diuus SEVERVS *Dionysio Diogeni* ita scripsit: Atrocis injuriae damnatus, in ordine decurionum esse non potest; nec prodesse tibi debet error Praesidum, aut ejus, qui de te aliquid pronunciauit, aut eorum, qui contra formam juris mansisse te in ordine decurionum putauerunt. *)

*) L. 5. de Decur.

41. NERATIVS *lib.* 5. *Membranarum.*

Pater, cujus filio facta est injuria, non est impediendus, quo minus duobus judiciis, et suam injuriam persequatur, et filii.

42. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Judici ab appellatoribus conuicium fieri non oportet, alioquin infamia notantur. *) *) L. 55. de R. J.

43. CAJVS *lib.* 3. *Regularum.*

Qui injuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur: id est, exilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem patiatur.

44. JAVOLENVS *lib.* 9. *ex Posterioribus* Labeonis.

Si inferiorum dominus aedium, superioris vicini fumigandi causa fumum faceret; aut si superior vicinus in inferiores aedes quid aut projecerit, aut infuderit: negat Labeo, injuriarum agi posse: quod falsum puto, si tamen injuriae faciendae causa immittitur.

45. HERMOGENIANVS *lib.* 5. *Epitomarum.*

De injuria nunc extra ordinem ex causa et persona statui solet. Et serui quidem flagellis caesi dominis restituuntur: liberi vero, humilioris quidem loci fustibus subjiciuntur; caeteri autem vel exilio temporali, vel interdictione certae rei coërcentur.

Regvlae Jvris.

104. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Si *in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est*, praeponenda est causa existimationis. Vbi autem aequiparant famosa judicia, et si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

Ad

AD TIT. V.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS, ET SI JVDEX LITEM SVAM FECISSE DICERETVR.

(Dig. 50. T. 13.)

1. VLPIANVS *lib. 8. de Omnibus Tribunalibus.*

Praeses Prouinciae de mercedibus jus dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quae Graeci ἐγκύκλια appellant: rhetores continebuntur, grammatici, geometrae.

§. 1. Medicorum quoque eadem causa est, quae Professorum, nisi quod justior: cum hi salutis hominum, illi studiorum curam agant: et ideo his quoque extra ordinem jus dici debet. §. 2. Sed et obstetricem audiant, quae vtique medicinam exhibere videtur.

§. 3. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur: vt puta si auricularius, si fistulae, vel dentium: non tamen si incantauit, si imprecatus est, si [vt vulgari verbo impostorum vtar] exorcizauit: non sunt ista medicinae genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum praedicatione adfirment.

§. 4. An et Philosophi Professorum numero sint? et non putem: non quia non religiosa res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere.

§. 5. Proinde ne Juris quidem Ciuilis Professoribus jus dicent: est quidem res sanctissima Ciuilis Sapientia: sed quae pretio nummario non sit aestimanda, nec dehonestanda, dum in judicio honor petitur, qui in ingressu sacramenti efferri debuit: quaedam enim, tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur.

§. 6. Ludi quoque literarii magistris, licet non sint Professores, tamen vsurpatum est, vt his quoque jus dicatur. Jam et Librariis, et Notariis, et Calculatoribus, siue Tabulariis.

§. 7. Sed et caeterarum artium opificibus, siue artificibus, quae sunt extra literas, vel notas positae, nequaquam extra ordinem jus dicere Praeses debebit. §. 8. Sed et si Comites salarium petant, idem juris est, quod in Professoribus placet.

§. 9. Sed aduersus ipsos omnes cognoscere Praeses debet: quia et aduersus Aduocatos adeantur, Diui FRATRES rescripserunt. §. 10. In honorariis Aduocatorum ita versari Judex debet: vt pro modo litis, proque Aduocati facundia, et fori consuetudine, et judicii, in quo erat acturus, aestimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur: ita enim Rescripto IMPERATORIS nostri, et Patris ejus continetur: Verba Rescripti ita se habent: Si Julius Maternus, quem patronum causae tuae esse voluisti, fidem susceptam exhibere paratus est: eam duntaxat pecuniam, quae modum legitimum egressa est, repetere debes.

§. 11. Aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur: non tamen, qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, Aduocatorum numero erunt.

12. Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est: videamus an petere possit? Et quidem de pactis ita est rescriptum ab IMPERATORE nostro, et Diuo patre ejus: Litis causa malo more pecuniam tibi promissam ipse quoque profiteris, sed hoc ita [jus] est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur: si vera post causam actam cauta est honoraria summa, poterit vsque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarii cautum sit: sic tamen, vt computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur: neutrumque compositum licitam quantitatem excedat. † Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis vsque ad centum aureos.

§. 13. Diuus SEVERVS ab heredibus Aduocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti: quia per ipsum non steterat, quo minus causam ageret. §. 14. Ad nutricia quoque officium Praesidis, vel Praetoris deuenit: namque nutrices ob alimoniam infantium apud Praesides, quod sibi debetur, petunt. † Sed nutricia eousque producemus, quoad infantes vberibus aluntur: caeterum post haec cessant partes Praetoris vel Praesidis. §. 15. Haec omnia, si apud Praesides petantur, videamus, an de mutuis petitionibus possint Praesides cognoscere? et putem debere admitti.

2. *Idem lib. 1. Opinionum.*

De vsu aquae, de riuis nouis inciuiliter institutis, item de equis alienis à sciente possessis, foetuque earum, et de damno dato per immissos in praedium suum vniuersos homines eos, qui in plurium praedium distribui debuerunt, si modo id non ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, factum est, Praesidem Prouinciae doceri oportere responsum est: vt is secundum rei aequitatem et jurisdictionis ordinem conuenientem formam rei det.

3. *Idem lib. 5. Opinionum.*

Si medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per aduersa medicamenta inferendo, compulit, vt ei possessiones suas contra fidem bonam aeger venderet: inciuile factum Praeses Prouinciae coërceat, remque restitui jubeat.

4. PAVLVS *lib. 4. ad Plautium.*

Diuus ANTONINVS PIVS rescripsit, juris studiosos, qui salaria petebant, haec exigere posse.

5. CALLISTRATVS *lib. 1. de Cognitionibus.*

Cognitionum numerus cum ex variis causis descendat, in genera diuidi facile non potest, nisi summatim diuidatur. Numerus ergo cognitionum in quattuor fere genera diuidi potest: aut enim de honoribus siue muneribus gerendis agitatur: aut de re pecuniaria disceptatur: aut de existimatione alicujus cognoscitur: aut de capitali crimine quaeritur.

§. 1. Existimatio est dignitatis inlaesae status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur, aut consumitur.

§. 2. Minuitur existimatio, quoties manente libertate, circa statum dignitatis poena plectimur, sicuti cum relegatur quis, vel cum Ordine mouetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebejus fustibus caeditur, vel in opus publicum datur, vel cum in eam causam quis incidit, quae Edicto perpetuo infamiae causa enumeratur.

§. 8. Consumitur vero, quoties magna capitis minutio interuenit, id est, cum libertas adimitur veluti cum aqua et igni interdicitur, quae in persona deportatorum venit, vel cum plebejus in opus metalli, vel in metallum datur. Nihil enim refert, nec diuersa poena est operis et metalli, nisi quod refugae operis non morte, sed poenae metalli subjiciuntur.

6. CAJUS *lib.* 3. *Rerum Cottidianarum* [*seu Aureorum.*]

Si judex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est, [et] vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione, et in quantum de ea [re] aequum religioni judicantis visum fuerit, poenam sustinebit.

*) L. 15. pr. de judic. L. 3. §. 4. ad L. Jul. repet. L. 2. §. 5. L. 7. de condict. ob turp. vel injust. caus.

a) De his, QVI EFFVDERINT, vel DEJECERINT.

(Dig. 9. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Praetor ait de his, qui dejecerint, vel effuderint: Vnde in eum locum, quo vulgo iter fiet, vel in quo consistetur, dejectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumue erit, in eum, qui ibi habitauerit, in duplum judicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta aureorum judicium dabo. Si viuet, nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum judici videbitur, eum, cum quo agetur, condemnari, tanti judicium dabo. Si seruus insciente domino fecisse dicetur, in judicio adjiciam, aut noxam dedere.

§. 1. Summa cum vtilitate id Praetorem edixisse, nemo est, qui neget: publice enim vtile est, sine metu et periculo per itinera commeari. §. 2. Parui autem interesse debet, vtrum publicus locus sit, an vero priuatus: dummodo per eum vulgo iter fiat. Quia iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quae vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Caeterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat, et tunc dejectum quid, vel effusum, cum adhuc secreta loca essent, modo coepit commeari, non debet hoc Edicto teneri. §. 3. Quod cum suspenderetur, decidit, magis dejectum videri. Sed et quod suspensum decidit, pro dejecto haberi magis est. Proinde et si quid pendens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, Edictum tamen locum habere dicendum est.

§. 4. Haec in factum actio in eum datur, qui inhabitat, cum quid dejiceretur, vel effunderetur; non in dominum aedium: culpa enim penes eum est. Nec adjicitur culpae mentio, vel infitiationis, vt in duplum detur actio, quamuis damni injuriae vtrumque exiget: §. 5. Sed cum homo liber periit, damni aestimatio non fit in duplum: quia † in homine libero nulla corporis aestimatio fieri potest: sed quinquaginta aureorum condemnatio fit. §. 6. Haec autem verba, si viuet, nocitumque ei esse dicetur, non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta ejus, vel quid aliud scissum, corruptumue est: sed ea, quae in corpus ejus admittuntur. §. 7. Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, et inde dejectum, vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur: quia non ex contractu venit. In ipsum itaque filium haec actio competit.

§. 8. Cum seruus habitator est, vtrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto serui venit; neque enim recte serui dicitur noxa, cum seruus nihil nocuerit? Sed ego puto, impunitum seruum esse non oportere: sed extra ordinem officio judicis corrigendum.

§. 9. Habitare autem dicimus, vel in suo, vel in conducto, vel gratuito. † Hospes plane non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur: sed is tenetur, qui hospitium dederit. Multum autem interest inter habitatorem, et hospitem: quantum interest inter domicilium habentem et peregrinantem. §. 10. Si plures in eodem coenaculo habitent, vnde dejectum est, in quemuis haec actio dabitur.

2. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Cum sane impossibile est scire, quis dejecisset, vel effudisset.

3. VLPIANVS *lib* 23. *ad Edictum.*

Et quidem, in solidum. Sed, si cum vno fuerit actum, caeteri liberabuntur,

4. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Perceptione, non litis contestatione; praestaturi partem damni, societatis judicio vel vtili actione ei, qui soluit.

5. VLPIANVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Si vero plures, diuiso inter se coenaculo, habitent, actio in eum solum datur, qui inhabitabat eam partem, vnde effusum est.

§. 1. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis, et clientibus, vel suis, vel vxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: Quod verum est. † Idem erit dicendum, et si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam et si quis coenaculariam exercens, ipse maximam partem coenaculi habebat, solus tenebitur. Sed et si hospitaculi habeat; solus tenebitur. [Sed si quis coenaculi, ipse solus aeque tenebitur.] Sed si quis coenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locauerit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc coenaculo habitantes, vnde dejectum effusumue est.

§. 2. Interdum tamen, quod sine captione actoris fiat, oportebit Praetorem, aequitate motum, in eum potius dare actionem, ex cujus cubiculo vel exedra dejectum est, licet plures in eodem coenaculo habitent: quod si ex mediano coenaculi quid dejectum sit, verius est, omnes teneri.

§. 3. Si horrearius aliquid dejecerit, vel effuderit, aut conductor apothecae, vel qui in hoc duntaxat conductum locum habebat, vt ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium dejecerit, vel effuderit; vel [si quis] discentium. §. 4. Cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est: merito ei, qui ob hoc, quod hospes, vel quis alius de coenaculo dejecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus dejectorem. Quod verum est. Plane, si locauerat dejectori, etiam ex locato habebit actionem.

§. 5. Haec autem actio, quae competit de effusis, et dejectis, perpetua est: et heredi competit. [In heredem vero non datur.] Quae autem de eo competit. Quod liber perisse dicitur, intra annum duntaxat competit: neque [in heredem, sed nec heredi, similibusque] personis; nam est poenalis, et popularis: dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere, cujus interest; vel qui adfinitate cognitioneue defunctum contingit. Sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio. Sed si alius velit experiri, annua erit haec actio: nec enim heredibus jure hereditario competit. Quippe † quod in corpore libero damni datur, jure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium: nam ex bono et aequo oritur. §. 6. Praetor ait: ne quis in suggruenda protectoue, supra eum locum, qua vulgo iter fiet, inue quo consistetur, id positum habeat, cujus casus nocere cui possit. Qui aduersus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum

factum judicium dabo: si seruus insciente domino fecisse dicetur, [aut aestimationem dari] aut noxae dedi jubebo.

§. 7. Hoc Edictum superioris portio est. Consequens etenim fuit, Praetorem etiam in hunc casum prospicere: vt si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret. §. 8. Ait praetor, ne quis in suggruenda protectione: Haec verba ne quis ad omnes pertinent, vel inquilinos, vel dominos aedium: siue inhabitent, siue non, habent tamen aliquid expositum his locis. §. 9. Supra eum locum, qua vulgo iter fieret, inue quo consisteretur, id positum [habeat.] Accipere debemus positum, siue in habitationis, vel coenaculi, siue etiam in horrei vel cujus alterius aedificii.

§. 10. † Positum habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur. Quare, si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur; non noxali judicio dominus, sed suo nomine tenebitur. §. 11. Praetor ait, cujus casus nocere posset. Ex his verbis manifestatur, non omne, quidquid positum est, sed quidquid sic positum est, vt nocere possit, hoc solum prospicere Praetorem, ne possit nocere: nec spectamus, vt noceat; sed omnino, si nocere possit, Edicto locus sit. Coërcetur autem, qui positum habuit, siue nocuit id, quod positum erat, siue non nocuit.

§. 12. Si id, quod positum erat, deciderit et nocuerit, in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitauerit: quasi haec actio non sufficiat; quia positum habuisse non vtique videtur, qui posuit, nisi vel dominus fuit aedium, vel inhabitator. Nam et cum pictor in pergula clypeum, vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, et transeunti damni quid dedisset: SERVIVS respondit, ad exemplum hujus actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse; quia neque in suggruenda, neque in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit, et si amphora ex reticulo suspensa decidisset, et damni dedisset; quia et legitima et honoraria actio deficit. §. 13. Ista autem actio popularis est, et heredi, similibusque competit: in heredes autem non competit, quia poenalis est. *) *) L. 7. fin. de popul. act.

6. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Hoc Edictum non tantum ad ciuitates, et vicos, sed et ad vias, per quas vulgo iter fit, pertinet.

§. 1. LABEO ait locum habere hoc Edictum, si interdiu dejectum sit, non nocte: sed quibusdam locis et nocte iter fit. §. 2. Habitator suam suorumque culpam praestare debet. §. 3. Si de naue dejectum sit, dabitur actio vtilis in eum, qui naui praepositus sit.

7. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumue quid erit, laesum fuerit, judex computat mercedes Medicis praestitas, caeteraque impendia, quae in curatione facta sunt: praeterea operarum, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. *) Cicatricum autem aut deformitatis nulla fit aestimatio: quia † liberum corpus nullam recipit aestimationem.

*) L. 3. si quadrup. paupet. fecisse. dic.

b) DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS.

(Dig. 47. T. 23.)

1. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Eam popularem actionem dicimus, quae suum jus populi tuetur. *) *) L. 1. pr. de jurisd. L. 30. §. 3. de jurejur. L. 6. §. 1. de R. D.

2. *Idem* [*lib.* 1. *ad Edictum.*]

Si plures simul agant populari actione, Praetor *) eligat idoneiorem. *) L. 7. de jurisd.

3. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Sed si ex eadem causa saepius agatur, cum idem factum sit, exceptio vulgaris rei judicatae opponitur. §. 1. In popularibus actionibus is, cujus interest, praefertur. *)

*) L. 5. §. 5. de his, qui effud. L. 3. §. 12. de hom. lib. exhib. L. 3. pr. et §. f. L. 6. de sepulcr. viol.

4. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Popularis actio integrae Personae permittitur: hoc est, cui per Edictum postulare licet.

5. *Idem lib.* 8. *ad Edictum.*

Qui populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam mouet, procuratorem dare non potest. *)

*) L. 42. L. 43. §. 2. de procur.

6. VLPIANVS *lib.* 25. *ad Edictum.*

Mulieri et pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos [res] pertineat. *)

*) L. 3. §. 11. de hom. lib. exhib.

7. PAVLVS *lib.* 41. *ad Edictum.*

Populares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto. §. 1. Item, qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior. *)

*) L. 32. pr. ad L. Falc. L. 12. pr. de V. S. non obst. L. 5. de his, qui effud. L. 10. de sepulcr. violat.

8. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Omnes populares actiones neque in heredes dantur *), neque supra annum **) extenduntur.

*) L. 32. pr. ad L. Falc. L. 12. de V. S. L. 44. de R. J. non obst. L. vn. §. 10. ne quid in flum. publ.

**) exc. in L. 1. §. 34. et 44. ne quid in loc. public.

† L. 1. §. f. de via et itin. publ. L. 3. §. 9. et f. de hom. lib. exhib.

AD TIT. VI.

DE JVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

(Dig. 5. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Si se objiciant aliqui jurisdictioni, et consentiant: inter consentientes cujusuis judicis, qui tribunali praeest, vel aliam jurisdictionem habet, est jurisdictio.

2. *Idem lib.* 3. *ad Edictum.*

Consensisse autem videntur, qui sciant se non esse subjectos jurisdictioni ejus, et in eum consentiant. Caeterum, si putent ejus jurisdictionem esse: non erit ejus jurisdictio: error enim litigatorum [vt JVLIANVS quoque lib. 1. Digestorum scribit] non habet consensum. Aut si putauerunt alium esse Praetorem pro alio: aeque error non dedit jurisdictionem. Aut si, cum restitisset quiuis ex litigatoribus, viribus praeturae compulsus est: nulla jurisdictio est. §. 1. Conuenire autem vtrum inter priuatos, sufficit, an vero etiam ipsius

Praetoris consensus necessarius [est?] Lex Julia judiciorum ait: Quominus inter priuatos conueniat. Sufficit ergo priuatorum consensus *. Proinde si priuati consentiant, Praetor autem ignoret consentire, et putat suam jurisdictionem: an Legi satisfactum sit, videndum est? et puto posse defendi, ejus esse jurisdictionem. *) v. tot. T. de recept. qui arbitrium etc.

§. 2. Si et judex ad tempus datus, et omnes litigatores consentiant: nisi specialiter principali jussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, intra quae jussus est litem dirimere, prorogari.

§. 3. Legatis in eo, quod ante legationem contraxerunt item his, qui testimonii causa euocati sunt, vel si qui judicandi causa arcessiti [sunt;] vel in prouinciam destinati, reuocandi domum suam jus datur. † Ei quoque, qui [ipse] prouocauit, non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendae, Romae, vel alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere. Nam CELSVS huic etiam domus reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit. Haec CELSI sententia, et rationabilis est. † Nam et Diuus PIVS *Plotio Celsiano* rescripsit, eum, qui tutelae [reddendae] causa Romam *) erat à se euocatus, alterius tutelae [causa], cujus causa non erat euocatus, non debere compelli judicium suscipere. † Idem *Claudio Flauiano* rescripsit, minorem viginti quinque annis, qui desiderat in integrum restitui aduersus Asinianum, qui alterius negotii causa venerat, non Romae audiendum.

*) L. 23. h. t. L. 28. §. 4. ex quibus caus. maj. v. L. 6. §. 11. de excus. tut. L. f. de interd. et relegat. L. 9. pr. de vacat. muner. L. 33. ad municip.

§. 4. Omnes autem isti domum reuocant, si non ibi contraxerunt, vbi conueniuntur. † Caeterum, si contraxerunt ibi, reuocandi jus non habent: exceptis legatis; qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur: quod et JVLIANVS scribit, et diuus PIVS rescripsit. † Plane, si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos diuus PIVS rescripsit.

§. 5. Item si extra prouinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quaestionis est, an Romae conueniri possint? et MARCELLVS, in eo solo, priuilegio eos vti domum reuocandi, quod in ciuitate sua, vel certe intra prouinciam contraxerunt. Quod est verum. † Sed [et] si agant, compelluntur se aduersus omnes defendere. Non tamen, si injuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt: alioqvin (vt [et] JVLIANVS eleganter ait) aut impune contumeliis et damnis adficientur; aut erit in potestate cujusque, pulsando eos, subjicere ipsos jurisdictioni, dum se vindicant.

§. 6. Sed si dubitetur, vtrum in ea quis causa sit, vt domum reuocare possit, necne: ipse Praetor debet causa cognita statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, vt domum reuocet: debebit cauere in judicio sisti: statuente Praetore, in quem diem promittat. † Sed, vtrum nuda cautione, an satisdato, MARCELLVS dubitat. Mihi videtur, sola promissione: quod et MELA scribit: alioquin compelletur judicium accipere, quam inuenire eos, qui satis pro eo dent.

§. 7. In omnibus autem, in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet.

§. 8. His datur multae dicendae jus, quibus publice judicium est, et non aliis: nisi hoc specialiter eis permissum est.

3. *Idem lib. 4. ad Edictum.*

Non videtur frustrandae actionis causa latitare, qui praesens suscipere judicium non compellitur.

4. CAJVS *lib. 1. ad Edictum Prouinciale.*

Lis nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus: nisi ex castrensi *) peculio.

*) L. 2. ad SC. Maced. L. 4. §. 1. de castrensi pecul. L. 1. §. 15. de collat.

5. VLPIANVS *lib. 5. ad Edictum.*

Si quis ex aliena jurisdictione ad Praetorem vocetur, debet venire; vt et POMPONIVS et VINDIVS scripserunt; Praetoris est enim aestimare, an sua sit jurisdictio; vocati autem, non contemnere auctoritatem Praetoris: nam et Legati, caeterique, qui reuocandi domum jus habent, in ea sunt causa, vt in jus vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.

6. *Idem lib. 6. ad Edictum.*

Caecus judicandi officio fungitur. *) L. 1. de postul.

7. *Idem lib. 7. ad Edictum.*

Si quis, posteaquam in jus vocatus est, miles, vel alterius fori esse coeperit: in ea causa jus reuocandi forum non habebit, quasi praeuentus. *) *) L. 30. h. t.

8. CAJVS *lib. 2. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuerit: non cogi cum ibi judicium pati, vbi constituerit.

9. VLPIANVS *lib 9. ad Edictum.*

Insulae Italiae, pars Italiae sunt: et cujusque prouinciae.

10. *Idem lib. 10. ad Edictum.*

Destitisse is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciauit in totum: desistere enim est, de negotio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. † Plane, si quis, cognita rei veritate, suum negotium deseruerit, nolens [illegible]te improba perseuerare, quam calumniae causa non instituerat: is destitisse non videtur.

11. *Idem lib. 11. ad Edictum.*

Si à me fuerit adrogatus *) qui mecum erat litem contestatus, vel cum quo ego: solui judicium, MARCELLVS libro tertio Digestorum scribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

*) *L.* 4. h. t. *L.* 39. de O. et A. L. 16. de furt. *L.* 92. *L.* 94. de Condit. et demonstr. *L.* 5. de agnosc. et alend. liber.

12. PAVLVS *lib. 17. ad Edictum.*

Cum Praetor vnum ex pluribus judicare vetat, caeteris id committere videtur.

§. 1. Judicem dare possunt, quibus [hoc] Lege, vel Constitutione, vel Senatusconsulto conceditur. Lege; sicut Proconsuli, is quoque, cui mandata est jurisdictio, judicem dare potest: vt sunt Legati Proconsulum. Item hi, quibus id [more] concessum est, propter vim imperii: sicut Praefectus Vrbi, caeterique Romae Magistratus.

§. 2. Non autem omnes judices dari possunt ab his, qui judicis dandi Jus habent: quidam enim Lege impediuntur, ne judices sint: quidam natura: quidam moribus. Natura; vt surdus, mutus, et perpetuo furiosus, *) et impubes, quia judicio carent. Lege [impeditur], qui Senatu motus est. Moribus; feminae **), et serui: non quia non habent judicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus officiis non fungantur.

*) *L.* 46. h. t. **) *L.* 2. pr. de R. J.

§. 3. Qui possunt esse judices, nihil interest; in potestate, an sui juris sint.

13. CA-

13. CAJVS *lib. 7. ad Edictum Prouinciale.*

In tribus [istis] judiciis [familiae ercifcundae, communi diuidundo, et finium regundorum] quaeritur, quis actor intelligatur *): quia par causa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium prouocasset.

*) *L.* 10. fin. regund. *L.* 2. §. 3. fam. ercisc. *L.* 37. §. 1. de O. et A. *L.* 2. §. 1. Comm. diuid.

14. VLPIANVS *lib. 2. Disputationum.*

Sed cum ambo ad judicium prouocant, sorte res discerni solet.

15. *Idem lib. 21. ad Edictum.*

Filiusfamilias Judex, si litem suam faciat, in tantam quantitatem tenetur, quae tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat.

§. 1. Judex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si euidens arguatur ejus vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes: vt veram aestimationem litis praestare cogatur.

16. *Idem lib. 5. ad Edictum.*

JVLIANVS autem, in heredem judicis, qui litem suam fecit, putat actionem competere: quae sententia vera non est, et à multis notata est.

17. *Idem lib. 22. ad Edictum.*

JVLIANVS ait: Si alter ex litigatoribus judicem solum heredem, vel ex parte fecerit, alius Judex necessario sumendus est: quia iniquum est, *) aliquem suae rei judicem fieri.

*) *L.* 1. §. 11. quand. appell.

18. *Idem lib. 23. ad Edictum.*

Si longius spatium intercessurum erit, quo minus Judex datus operam possit dare, mutari eum jubet Praetor, hoc [est], si forte occupatio aliqua judicem non patiatur operam judicio dare, incidente infirmitate, vel necessaria profectione, vel rei suae familiaris periculo.

§. 1. Si filiusfamilias ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, *) velit experiri: ita demum permittimus [ei] agere, si non sit qui patris nomine agat. Nam et JVLIANO placet, si filiusfamilias legationis, vel studiorum gratia aberit, et vel furtum, vel damnum injuria passus sit: posse eum vtili judicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita sint maleficia: quia pater venturus non est, vel, dum venit; se subtrahit is, qui noxam commisit. Vnde ego semper probaui, vt si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere vtili judicio: forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens: si forte pater in prouincia sit, ipse autem forte Romae vel studiorum causa, vel alia justa ex causa agat: ne, si ei non dederimus actionem, futurum sit, vt impune fraudem patiatur, et egestate Romae laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinauerat. Et singe Senatorem esse filiumfamilias, qui patrem habet in prouincia, nonne augetur vtilitas per dignitatem?

*) *L.* 22. §. 4. solut. matrim.

19. *Idem lib. 60. ad Edictum.*

Heres absens ibi defendendus est *), vbi defunctus debuit, et conueniendus, si ibi inueniatur, nulloque suo proprio priuilegio excusatur. *) L. 34. h. t.

§. 1. Si quis tutelam, vel curam, vel negotia, vel argentariam, vel quid aliud, vnde obligatio oritur, certo loci administrauit *): et si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere; et si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur.

*) *L.* 45. §. 1. *L.* 65. h. t. *L.* 54. de procur. *L.* 5. §. 1. de constit. pecun.

§. 2. Proinde et si merces vendidit certo loci, vel disposuit, vel comparauit: videtur, nisi alio loci, vt defenderet, conuenit, ibidem se defendere. † Nunquid dicimus, eum, qui à mercatore quid comparauit aduena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possidere; sed domicilium sequi ejus? at si quis ab eo, qui tabernam vel officinam certo loci conductam habuit: in ea causa est, vt illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam vbi sic venit, vt confestim discedat, quasi à viatore emtis, [vel eo, qui transuehebatur,] vel eo, qui παραπλεῖ, id est, praeternauigat, emit: durissimum est, quotquot locis quis nauigans, vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit, non dico jure domicilii, sed tabernulam, pergulam, horreum, armarium, officinam conduxit, ibique distraxit, egit: defendere se eo loci debebit.

§. 3. Apud LABEONEM quaeritur, si homo prouincialis seruum institorem vendendarum mercium gratia Romae habeat: quod cum eo seruo contractum est, ita habendum, atque si cum domino contractum sit, quare ibi se debebit defendere.

§. 4. Illud sciendum est, eum, qui ita fuit obligatus, vt in Italia solueret, si in prouincia habuit domicilium *), vtrobique posse conueniri, et hic et ibi: et ita et JVLIANO et multis aliis videtur.

*) *L.* 50. §. f. h. t. *L.* 17. §. 5. et 13. *L.* 20. *L.* 27. §. 2. ad municip. *L.* 203. *L.* 239. §. 1. de V. S.

20. PAVLVS *lib. 58. ad Edictum.*

Omnem obligationem pro contractu habendam, existimandum est: vt, vbicunque aliquis obligetur, [et] contrahi videatur: quamuis [non] ex crediti causa debeatur.

21. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Si debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur *) se debere, paratumque dicat soluere, audiendum eum, dandumque diem **) cum competenti cautela ad soluendam pecuniam: neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. † Modicum autem tempus hic intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

*) *L.* 1. *L.* 6. de Confess.

**) *L.* 25. §. 2. ad Leg. Aquil. *L.* 37. de Procur. *L.* 31. de re judic.

22. PAVLVS *lib. 3. ad Plautium.*

Qui non cogitur in aliquo loco judicium pati; si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, et ad eundem judicem mitti.

23. *Idem lib. 7. ad Plautium.*

Non potest videri in judicium venisse id, quod post judicium acceptum accidisset: ideoque alia interpellatione opus est.

24. *Idem lib. 17. ad Plautium.*

Non alias in eos, quos Princeps euocauit, Romae competit actio, quam si hoc tempore contraxerint.

§. 1. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur judicium Romae pati: siue ipsi admiserunt, siue serui eorum.

§. 2. Sed si postulatur in rem actio [illegible] sus Legatum, nunquid danda sit, quoniam ex praesenti p[illegible] haec actio est? CASSIVS respondit, sic seruandum [illegible] vt, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: [illegible] vero ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. JVLIANVS, sine di-

stin-

ſtinctione denegandam actionem: merito, ideo enim non datur actio, ne ab officio ſuſcepto legationis auocetur.

25. JVLIANVS *lib.* 1. *Digeſtorum.*

Si legationis tempore quis ſeruum, vel aliam rem emerit, aut ex alia cauſa poſſidere coeperit: non inique cogetur ejus nomine judicium accipere: aliter enim poteſtas dabitur Legatis ſub hac ſpecie res alienas domum auferendi.

26. PAVLVS *lib.* 17. *ad Plautium.*

De eo autem, qui adiit hereditatem, CASSIVS ſcribit, quamuis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio: et hoc verum eſt, ſed nec legatariis datur actio: ſed, niſi ſatisdet, mittuntur in poſſeſſionem rerum hereditariarum, quod et in hereditariis creditoribus dicendum eſt.

27. JVLIANVS *lib.* 1. *Digeſtorum.*

Quid enim prohibet, legatum publico munere fungi, et actorem cuſtodiae cauſa in poſſeſſione rerum hereditariarum eſſe?

28. PAVLVS *lib.* 17. *ad Plautium.*

Si et ſi reſtituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: ſiue ſponte, ſiue coactus heres eam adierit. Commodius enim eſt, reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum, ac ſi ipſe adiſſet hereditatem.

§. 1. Contra ſi Legatus tempore legationis adierit, et reſtituerit, datur in fideicommiſſarium actio: nec exceptio Trebelliani obſtat ex perſona Legati; quia hoc Legati perſonale beneficium eſt.

§. 2. Ex quibus autem cauſis non cogitur Legatus judicium accipere, nec jurare cogendus eſt, ſe dare non oportere: quia hoc jusjurandum in locum litis conteſtatae ſuccedit.

§. 3. Aedium nomine Legatus damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in poſſeſſionem. §. 4. Sed et ſi dies actionis exitura erit, cauſa cognita aduerſus eum judicium Praetor dare debet, vt lis conteſtetur, ita vt in prouinciam transferatur.

§. 5. Si paterfamilias mortuus eſſet, relicto vno filio, et vxore praegnante: non recte filius à debitoribus partem dimidiam crediti petere poteſt, quamuis poſtea vnius filius natus ſit: quia poterant plures naſci; cum per rerum naturam certum fuerit, vnum naſci. Sed SABINVS, CASSIVS, partem quartam peti debuiſſe: quia incertum eſſet, an tres naſcerentur, nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa eſſent, cum utura vtique fierent: ſed noſtram inſcientiam aſpici debere.

29. *Idem lib.* 8. *ad Plautium.*

Qui appellat prior, agit.

30. MARCELLVS *lib.* 1. *Digeſtorum.*

Vbi acceptum eſt ſemel judicium, ibi et finem accipere debet.

31. CELSVS *lib.* 27. *Digeſtorum.*

Si petitor plures heredes reliquerit, vnusque eorum judicio egerit, non erit, verum, totam rem, quae in priore judicio fuerit, deductam eſſe: nec enim quisquam alienam actionem in judicium inuito coherede perducere poteſt.

32. VLPIANVS *lib.* 1 *de Officio Conſulis.*

Si Judex, cui certa tempora praeſtituta erant, deceſſerit, et alius in locum ejus datus fuerit: tanta ex integro tempora in perſona ejus praeſtituta intelligemus, quamuis Magiſtratus nominatim hoc in ſequentis datione non expreſſerit; ita tamen, vt legitimum tempus non excedat.

33. MODESTINVS *lib.* 3. *Regularum.*

Non videtur in judicem conſenſiſſe, qui edi ſibi genus apud eundem judicem deſiderat actionis.

34. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Si is, qui Romae judicium acceperat, deceſſit, heres ejus, quamuis domicilium trans mare habeat, Romae tamen defendi debet; quia ſuccedit in ejus locum, à quo heres relictus eſt.

35. *Idem lib.* 10. *Epiſtolarum.*

Non quemadmodum fidejuſſoris obligatio in pendenti poteſt eſſe, [et] vel in futurum concipi: ita judicium in pendenti poteſt eſſe, vel de his rebus, quae poſtea in obligationem aduenturae ſunt: nam neminem puto dubitaturum, quin fidejuſſor ante obligationem rei accipi poſſit; judicium vero, antequam aliquid debeatur, non poſſe.

36. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Cognitionum.*

Interdum ex juſtis cauſis, et ex certis perſonis ſuſtinendae ſunt cognitiones; veluti, ſi inſtrumenta litis apud eos eſſe dicantur, qui Reipublicae cauſa aberunt: idque Diui FRATRES in haec verba reſcripſerunt: Humanum eſt propter fortuitos caſus dilationem accipi; veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel vxor virum, vel filius parentem amiſit: et in ſimilibus cauſis cognitionem ad aliquem modum ſuſtineri.

§. 1. Senator, ſi negotiis alienis ſe obtulerit in prouincia, non debet judicium recuſare negotiorum geſtorum: ſed actionem eum excipere oportere, JVLIANVS reſpondit: cum ſua ſponte ſibi hanc obligationem contraxerit.

37. *Idem lib.* 5. *Cognitionum.*

Si de aui, et poſſeſſione quaeratur, prius cognoſcendum de vi, quam de proprietate rei, Diuus HADRIANVS τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, id eſt, communi ſeu Reipublicae Theſſalorum, [Graece] reſcripſit.

38. LICINNIVS RVFINVS *lib.* 4. *Regularum.*

Quod legatur, ſiquidem per perſonalem actionem exigetur, ibi dari debet, vbi eſt: niſi [ſi] dolo malo heredis ſubductum fuerit. Tunc enim ibi dari debet, vbi petitur. † Praeterea quod pondere, aut numero, aut menſura continetur, ibi dari debet, vbi petitur: niſi [ſi] adjectum fuerit, centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio. † Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti debet, vbi res eſt.*) Et, ſi mobilis ſit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, vt exhibeat rem: ſic enim vindicari à legatario poterit. *) L. 9. de R. V.

39. PAPINIANVS *lib.* 3. *Quaeſtionum.*

Cum furioſus judex addicitur, non ideo minus judicium erit, quod hodie non poteſt judicare: vt ſcilicet ſuae mentis effectus, quod ſententiae dixerit, ratum ſit. Neque enim in addicendo praeſentia vel ſcientia judicis neceſſaria eſt.

§. 1. Qui legationis cauſa Romam venit, ex qualibet cauſa fidejubere poteſt: cum priuilegio ſuo, cum ſit in Italia contractum, vti non poteſt.

40. *Idem lib.* 4. *Quaeſtionum.*

Non quidquid Judicis poteſtati permittitur, id ſubjicitur Juris neceſſitati. §. 1. Judex, ſi quid aduerſus legis praeceptum in judicando dolo malo praetermiſerit, legem offendit.

41. *Idem lib.* 11. *Quaeſtionum.*

In omnibus bonae fidei Judiciis, cum nondum dies praeſtandae pecuniae venit, ſi agat aliquis ad interponendam cautionem, ex juſta cauſa condemnatio ſit.

42. *Idem*

42. *Idem lib. 24. Quaestionum.*

Si vxor à Legato Romae diuerterit, dotis nomine defendendum Romae virum, responsum est.

43. *Idem lib. 27. Quaestionum.*

Eum, qui insulam Capuae [fieri] certo tempore stipulatus est, eo finito, quocunque loco agere posse in id, quod interest, constat.

44. *Idem lib. 2. Responsorum.*

Non idcirco Judicis officium impeditur, quod quidam ex tutoribus post litem aduersus omnes inchoatam Reipublicae causa abesse coeperunt: cum praesentium, et eorum, qui non defenduntur, administratio discerni et aestimari possit.

§. 1. Cum postea seruus apparuit, cujus nomine per procuratorem fuerat actum, absolui debitorem oportet. Quae res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

45. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Argentarium, vbi contractum est, conueniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex justa causa, dari, vt ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelae placuit.

§. 1. Nomine puellae tutoribus in prouincia condemnatis, curatores [puellae] judicatum Romae facere coguntur, vbi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia heres extitit.

46. PAVLVS *lib. 2. Quaestionum.*

Judex datus, in eodem officio permanet, licet furere coeperit *): quia recte ab initio judex addictus est. Sed judicandi necessitatem morbus sonticus remittit: ergo mutari debet.

*) L. 39. h. t. L. 20. de stat. hom. L. 8. §. 1. de tut. vel curat. dat.

47. CALLISTRATVS *lib. 1. Quaestionum.*

Obseruandum est, ne is Judex detur, quem altera pars nominatim petat (id enim iniqui exempli esse, diuus HADRIANVS rescripsit;) nisi hoc specialiter à Principe ad verecundiam petiti Judicis respiciente, permittatur.

48. PAVLVS *lib. 2. Responsorum.*

Pars literarum Diui HADRIANI: *Τοὺς ἄρχοντας, ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ, μή [τι] εἰσιέναι δίκας ἰδίας, μήτε διωκόντων, μήτε φευγόντων. Μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι, ἢ κουράτορές εἰσι, κρινέτωσαν. Ἐπειδὰν [δὲ] ἐξέλθῃ ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας, καὶ [τοῖς] φεύγουσι πρὸς αὐτοὺς, εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας.* Id est, Magistratus, quo anno cum imperio sunt, neque propriam, *) neque eorum, quorum tutelam vel curam gerunt, causam in judicio, vel agendo, vel defendendo sustinento. Simul ac vero magistratus dies exierit, non ipsis tantum aduersus reos suos, sed etiam aliis aduersus ipsos litem intentare jus fasque esto.

*) Non obst. L. 29. §. 7. ad L. Aquil.

49. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Venditor ab emptore denunciatus, vt eum euictionis nomine defenderet, dicit se priuilegium habere sui Judicis. Quaeritur, an possit litem ab eo Judice, apud quem res inter petitorem et emptorem coepta est, ad suum Judicem reuocare? PAVLVS respondit, venditorem emptoris Judicem sequi solere.

§. 1. Judices à Praeside dati, solent etiam in tempus successorum ejus durare, et cogi pronunciare: easque sententias seruari. In eundem sensum etiam SCAEVOLA respondit.

50. VLPIANVS *lib. 6. Fideicommissorum.*

Si fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse majorem partem hereditatis: non erit ad praestationem compellendus. Et ita multis Constitutionibus cauetur. Vt ibi petatur fideicommissum, vbi major pars hereditatis est: nisi [si] probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum praestari, vbi petitur.

§. 1. Tractatum est de aere alieno, si in ea prouincia *), vbi fideicommissum petitur, plus esset aeris alieni, an, quasi major pars alibi esset, praescriptio locum haberet? Sed [et] hic placuit, nihil facere aeris alieni nomen: cum non loci sit aes alienum, sed vniuersarum facultatum. Aes enim alienum, patrimonium totum imminuere, constitit, non certi loci facultates. † Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium; vtputa alimentis praestandis, quae Romae praestari paterfamilias jusserat, vel tributis, quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus: an possit praescriptio locum habere? Hic putem justius dici, locum habere.

*) L. 7. §. 1. qui satisdare cog.

§. 2. Sed et rescriptum est, vt illic fideicommissum petatur, vbi domicilium heres habet. Quoties autem coepit quis fideicommissum soluere, non potest hac praescriptione vti;

51. MARCIANVS *lib. 8 Institutionum.*

Quamuis ad eum hereditas fuerit deuoluta, qui domicilium in prouincia habet. Sed et diui, SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare, vbi consenserit.

52. VLPIANVS *lib. 6. Fideicommissorum.*

Sed et si suscepit actionem fideicommissi, et aliis defensionibus vsus, hanc omisit: postea, quamuis ante sententiam, reuerti ad hanc defensionem non potest.

§. 1. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamuis major pars hereditatis in prouincia sit? tamen Romae debere fideicommissum solui, dicendum est: cum apparet id testatorem sensisse ex genere comparationis. §. 2. Sed et si proponas, quibusdam clarissimis viris argenti vel auri pondo relicta, ei sit sufficiens ad hujusmodi fideicommissa Romae patrimonium: licet major pars totius patrimonii in prouincia sit, dici oportet, Romae esse praestandum; nec enim verisimile est, testatorem, qui honorem habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in prouincia praestari voluisse.

§. 3. Si ea res, quae per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est, non debere praescribi ei, qui petit, quasi major pars hereditatis alibi sit. §. 4. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso satis: videndum est, an haec praescriptio locum habeat? et non puto habere. Quinimo, et si nihil sit eo loci, attamen jubendum satisdare: quid enim veretur, cum, si satis non dederit, mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

53. HERMOGENIANVS *lib. 1. Juris Epitomarum.*

Vix certis ex causis aduersus dominos seruis *) consistere permissum est. Id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant: item, arctioris annonae populi Romani: census etiam, et falsae monetae criminis reos dominos detegere seruis permissum est. Praeterea fideicommissam libertatem ab his petent. † Sed [et] si qui suis nummis redemptos se, et non manumissos contra placiti fidem adseuerent. † Liber etiam [esse] jussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus excutiendis recte petet. † Sed et si quis fidem alicujus elegerit, vt nummis ejus redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

*) L. 67. h. t. L. 13. si quis caut. in jud. sist. L. 107. de R. J.

54. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Per minorem causam majori cognitioni praejudicium fieri non oportet: major enim quaestio minorem causam ad se trahit.

55. *Idem lib. sing. de Officio Adsessorum.*

Edictum, quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. Plane, licet [omnis] ab antecessore numerus finitus sit, solet successor vnum edictum dare.

56. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Licet verum procuratorem in Judicio rem deducere verissimum est; tamen, et si quis, cum procurator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in Judicium recte deducta.

57. *Idem lib.* 41. *ad Sabinum.*

Tam ex contractibus, quam ex delictis in filiumfamilias competit actio: sed, filio mortuo post litis contestationem, transfertur judicium in patrem, duntaxat de peculio, et quod in rem ejus versum est. Certe si, quasi procurator alicujus, filiusfamilias Judicium acceperit, mortuo eo, in eum, quem defenderit, transactio, vel Judicati datur.

58. PAVLVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Judicium soluitur vetante eo, qui judicare jusserat; vel etiam eo, qui majus imperium in eadem Jurisdictione habet; vel etiam, si ipse Judex ejusdem imperii esse coeperit, cujus erat, qui judicare jussit.

59. VLPIANVS *lib.* 51. *ad Edictum.*

Si locus in jubendo judicare non est comprehensus, videtur eo loco judicare jussisse, quo solet judicari sine incommodo litigantium.

60. PAVLVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*

Mortuo Judice, quod eum judicare oportuerat, idem eum, qui subditus est, sequi oportet.

61. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Solemus quidem dicere, id venire in Judicium, de quo actum est inter litigantes; sed CELSVS ait, periculose [esse,] ex persona rei hoc metiri; qui semper, ne condemnetur, hoc dicet, non conuenisse. Quid ergo? melius est dicere, id venire in Judicium, non de quo actum est, vt veniret: sed id non venire, de quo nominatim actum est, ne veniret.

§. 1. Latrunculator *) de re pecuniaria judicare non potest. *) vid. supr. P. I. Sect. I. p. 21.

62. *Idem lib.* 39. *ad Edictum.*

Inter litigantes non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit: esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, et qui commodo possessoris fungatur.

63. *Idem lib.* 49. *ad Edictum.*

Recte defendi hoc est: Judicium accipere, vel per se, vel per alium: sed cum satisdatione. Nec ille videtur defendi, qui, quod judicatum est, non soluit.

64. *Idem lib.* 1. *Disputationum.*

Non ab Judice doli aestimatio ex eo, quod interest, fit, sed ex eo, quod in litem juratur. Denique et praedoni depositi, et commodati, ob eam causam competere actionem, non dubitatur.

§. 1. Si quis alio Judicio acturus, judicatum solui satis acceperit, deinde et [in] alio Judicio agat: non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur.

65. *Idem lib.* 34. *ad Edictum.*

Exigere dotem mulier debet illic, vbi maritus domicilium habuit, non vbi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, vt et eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cujus domicilium et ipsa mulier per conditionem matrimonii erat reditura. *)

*) L. 19. de Jurisd. L. F. §. 3. ad municip. L. 22. §. 1. eod. L. 5. de R. N.

66. *Idem lib.* 2. *Disputationum.*

Si quis intentione ambigua vel oratione vsus sit: id, quod vtilius ei est, accipiendum est.

67. *Idem lib.* 6 *Disputationum.*

Qui se dicit suis nummis redemptum, si hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia Constitutio non liberum pronunciari praecepit, sed restitui ei libertatem jubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui se suis nummis redemit. † Sed [et] si latitet, exempla Senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium [debere] induci oportet.

68. *Idem lib.* 8. *Disputationum.*

Ad peremptorium edictum hoc ordine venitur: vt primo quis petat post absentiam aduersarii edictum primum; mox alterum *). *) L. 4. §. 8. de damn. inf.

69. *Idem lib.* 4. *de omnibus Tribunalibus.*

Per interuallum non minus decem dierum,

70. *Idem lib.* 8. *Disputationum.*

Et tertium: quibus propositis, tunc peremptorium impetret. Quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiuersari.

71. *Idem lib.* 4. *de omnibus Tribunalibus.*

In peremptorio autem comminatur is, qui Edictum dedit, etiam absente diuersa parte cogniturum se, et pronunciaturum.

72. *Idem lib.* 8. *Disputationum.*

Nonnunquam autem hoc edictum post tot numero edicta, quae praecesserint, datur: nonnunquam post vnum, vel alterum: nonnunquam statim, quod appellatur vnum pro omnibus. † Hoc autem aestimare oportet eum, qui Jus dixit: [et] pro conditione causae, vel personae, vel temporis, ita ordinem edictorum, vel compendium moderare.

73. *Idem lib.* 4. *de omnibus Tribunalibus.*

Et post edictum peremptorium impetratum, cum dies ejus superuenerit, tunc absens citari debet: et, siue responderit, siue non responderit, agetur causa, et pronunciabitur; non vtique secundum praesentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuit, vincet.

§. 1. Quod si is, qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis, is vero, aduersus quem impetratum est, adsit: tum circumducendum erit edictum peremptorium: neque causa cognoscetur, nec secundum praesentem pronunciabitur.

§. 2. Circumducto edicto videamus, an amplius reus conueniri possit: an vero salua quidem lis est, verum instantia tantum edicti periit? Et magis est, vt instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit.

§. 3. Sciendum [est], ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum; si modo per contumaciam defuit: si minus, audietur.

74. JVLIANVS *lib.* 5. *Digestorum.*

De qua re cognouerit Judex, pronunciare quoque cogendus erit.

§. 1.

§. 1. Judex, qui vsque ad certam summam judicare jussus est, etiam de re majori judicare potest, si inter litigatores conueniat.

§. 2. Cum absentem defendere vellem, Judicium, mortuo jam eo, accepi, et condemnatus folui: Quaesitum est, an heres liberaretur: item, quae actio [mihi] aduersus eum competeret? Respondi, Judicium, quod jam mortuo debitore per defensorem ejus accipitur, nullum esse; et ideo heredem non liberari: defensorem autem, si ex causa judicati soluerit, repetere quidem non posse: negotiorum tamen gestorum ei actionem competere aduersus heredem; qui [sane] exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conueniatur.

75. *Idem lib. 36. Digestorum.*

Si Praetor jusserit eum, à quo debitum petebatur, adesse, et ordine edictorum peracto, pronunciauerit absentem debere: non vtique Judex, qui de judicato cognoscit, debet de Praetoris sententia cognoscere: alioquin lusoria erunt hujusmodi edicta et decreta Praetorum. MARCELLVS notat: Si per dolum sciens falso aliquid allegauit, et hoc [modo] consecutum [eum] sententia Praetoris liquido fuerit adprobatum: existimo debere Judicem querelam rei admittere. PAVLVS notat: Si autem morbo impeditus, aut Reipublicae causa auocatus, adesse non potuit reus: puto vel actionem judicati eo casu in eum denegandam, vel exsequi Praetorem ita judicatum non debere.

76. ALFENVS *lib. 6. Digestorum.*

Proponebatur: ex his Judicibus, qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inque eorum locum alios esse sumptos; et quaerebatur singulorum Judicum mutatio eandem rem an aliud Judicium fecisset? Respondi, non modo si vnus, aut alter, sed et si omnes Judices mutati essent: tamen et rem eandem, et Judicium idem, quod antea fuisset, permanere. Neque in hoc solum euenire, vt partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis caeteris rebus: nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent: et populum eundem hoc tempore putari, qui ab hinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc viueret: itemque nauem, si adeo saepe refecta esset, vt nulla tabula eadem permaneret, quae non noua fuisset, nihilominus eandem nauem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri; fore, vt ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quod, vt Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis consisteremus, hae quotidie ex nostro corpore decederent, aliaeque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cujus rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

77. AFRICANVS *lib. 3. Quaestionum.*

In priuatis negotiis pater filium, vel filius patrem Judicem habere potest.

78. PAVLVS *lib. 16. ad Plautium.*

Quippe judicare munus publicum est.

79. VLPIANVS *lib. 5. de Officio Proconsulis.*

Eum, quem temere aduersarium [suum] in Judicium vocasse constitit, viatica, litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

§. 1. Judicibus de jure dubitantibus Praesides respondere solent: de facto consulentibus non debent Praesides consilium impertire, verum jubere eos, prout religio suggerit, sententiam proferre: haec enim res nonnunquam infamat, et materiam gratiae vel ambitionis tribuit.

80. POMPONIVS *lib. 2 ad Sabinum.*

Si in Judicis nomine, praenomine, erratum est: SERVIVS respondit: si ex conuentione litigatorum is Judex addictus esset, eum esse Judicem, de quo litigatores sensissent.

81. VLPIANVS *lib. 5. Opinionum.*

Qui neque Jurisdictioni praeest, neque à Principe potestate aliqua praeditus [est], neque ab eo, qui Jus dandorum Judicum habet, datus est, nec ex compromisso sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est: Judex esse non potuit.

82. *Idem lib. 1. de Officio Consulis.*

Nonnunquam solent magistratus populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare: quod raro, et non nisi re vrgente faciendum est.

a) DE JVRISDICTIONE.
(Dig. 2. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 1. ad Regularum.*

Jus dicentis officium latissimum est: nam et bonorum possessionem dare potest, et in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, judices litigantibus dare.

2. JAVOLENVS *lib. 6. ex* CASSIO.

Cui jurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus jurisdictio explicari non potest.

3. VLPIANVS *lib. 2. de Officio Quaestorum.*

Imperium aut merum [est] aut mixtum est. † Merum est imperium, habere gladii potestatem, ad animaduertendum facinorosos homines, quod etiam Potestas appellatur. † Mixtum est imperium, cui etiam jurisdictio inest *), quod in danda bonorum possessione consistit. † Jurisdictio est etiam Judicis dandi licentia. *) *L. 6.* §. 2. de Tutel.

4. *Idem lib. 1. ad Edictum*

Jubere caueri Praetoria stipulatione, et in possessionem mittere, imperii magis est *), quam Jurisdictionis.
*) *L.* 105. de R. J.

5. JVLIANVS *lib. 1. Digestorum.*

More maiorum ita comparatum est, vt is demum Jurisdictionem mandare possit *), qui eam suo Jure, non alieno beneficio haberet. *) *L.* 16. h. t. *L.* 1. §. 1. *L.* 3. de Off. ejus cui mand. est jurisd. *L.* 70. de R. J.

6. PAVLVS *lib. 2. ad Edictum.*

Et quia nec principaliter ei Jurisdictio data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam jurisdictionem: ideoque si is, qui mandauit Jurisdictionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est Jurisdictio, geri coeperit, solui mandatum LABEO ait, sicut in reliquis causis.

7. VLPIANVS *lib. 3. ad Edictum.*

Si quis id, quod jurisdictionis perpetuae causa, non quod prout res incidit, in albo *), vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum judicium, quod populare **) est. *) *L.* 4. *L.* 6. de popul. act. *L.* 11. §. 2. ad *L.* Aquil.
**) Arg. *L.* 12. de V. S *L.* 3. de Sepulcr. viol. *L.* f. de litigios.

§. 1. Serui quoque, et filiifamilias verbis Edicti continentur. Sed et vtrumque sexum Praetor complexus est.

§. 2. Quod si, dum proponitur, vel ante propositionem, quis corruperit: Edicti quidem verba cessabunt, POMPONIVS autem ait sententiam Edicti porrigendam esse ad haec.

§. 3. In seruos autem, si non defenduntur à dominis, et eos, qui inopia laborant *), corpus torquendum est.

*) *L.* f. de in jus. voc.

§. 4. Doli mali autem ideo in verbis Edicti fit mentio, quod si per imperitiam vel rusticitatem, vel ab ipso Praetore jussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. §. 5. Hoc vero Edicto tenetur, et qui tollit, quamuis non corruperit: item qui suis manibus facit; et qui alii mandat: sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit, qui mandauit, tenebitur, si vterque malo dolo fecerit, ambo tenebuntur: nam et si plures fecerint, vel corruperint, vel mandauerint: omnes *) tenebuntur.

*) *L.* 8. h. t. *L.* 11. §. 2. ad *L.* Aquil. *L.* 1. §. f. Si is qui testam. liber. *L.* 6. ne quis eum.

8. CAJUS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale*

Adeo quidem, vt non sufficiat, vnum eorum poenam luere.

9. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Si familia alicujus album corruperit: non similiter hic edicitur, vt in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit, vnius nomine praestiterit, quantum liber praestaret, fortasse, quia hic et contempta majestas Praetoris vindicatur, et plura facta intelliguntur: quemadmodum eum plures serui injuriam fecerunt, vel damnum dederunt: quia plura facta sunt, non vt in furto, vnum. OCTAVENUS hic quoque domino succurrendum ait: sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint, vt ab alio album corrumperetur: quia tunc vnum consilium sit, non plura facta, idem POMPONIUS libro decimo notat.

10. VLPIANVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Qui jurisdictioni praest: neque sibi Jus dicere debet, neque vxori vel liberis suis, neque libertis, vel caeteris, quos secum habet.

11. CAJUS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra jurisdictionem judicantis sit, coacervatio vero omnium excedat modum jurisdictionis ejus: apud eum agi posse, SABINO, CASSIO, PROCULO placuit: quae sententia rescripto Imperatoris ANTONINI confirmata est.

§. 1. Sed et si mutuae sunt actiones *), et alter minorem quantitatem, alter majorem petat: apud eundem Judicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa aduersarii mei sit, an apud eundem litigare possim. *) *L.* 12. de Judiciis.

§. 2. Si vna actio communis sit plurium personarum, veluti familiae herciscundae, communi diuidundo, finium regundorum: vtrum singulae partes spectandae sunt circa Jurisdictionem ejus, qui cognoscit? quod OFILIO, et PROCULO placet; quia vnusquisque de parte sua litigat? an potius tota res; quia et tota res in Judicium venit, et vel vni adjudicari potest, quod et CASSIO et PEGASO placet? et sane eorum sententia probabilis est.

12. VLPIANVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Magistratibus municipalibus *) supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio eis non est deneganda.

*) *L.* 19. §. 7. ad L. Aquil.

13 *Idem lib.* 51. *ad Sabinum.*

Eum, qui judicare jubet, Magistratum esse oportet. §. 1. Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit (vtputa Proconsul, vel Praetor, vel alii, qui prouincias regunt), judicare, jubere eo die, quo priuati futuri essent, non possunt.

14. *Idem lib.* 39. *ad Edictum.*

Est receptum, eoque Jure vtimur, vt si quis major, vel aequalis subjiciat se Jurisdictioni alterius: possit ei, et aduersus eum Jus dici.

15. *Idem lib.* 2. *de omnibus Tribunalibus.*

Si per errorem alius pro alio Praetor fuerit aditus: nihil valebit, quod actum est. Nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eos in Praesidem: cum (vt JULIANUS scribit), non consentiant, qui errent.*) Quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit.

*) *L.* 2. pr. de Judic. *L.* 116. de R. J.

16 *Idem lib.* 3. *de omnibus Tribunalibus.*

Solet Praetor Jurisdictionem mandare: et aut omnem mandat, aut speciem vnam: et is, cui mandata Jurisdictio est, fungetur vice ejus, qui mandauit, non sua.

17. *Idem lib.* 1. *Opinionum.*

Praetor, sicut vniuersam Jurisdictionem mandare alii potest, ita et in personas certas, vel de vna specie potest: maxime, cum justam causam susceptae ante Magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

18. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Si conuenerit, vt alius Praetor, quam cujus Jurisdictio esset, Jus diceret; et priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit: procul dubio nemo compelletur ejusmodi conuentioni stare.

19. VLPIANVS *lib.* 6. *Fideicommissorum.*

Cum quaedam puella apud competentem Judicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri matrimonium alii Jurisdictioni subjecti peruenerat *): quaerebatur, an prioris Judicis sententia exsequi possit? Dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. Sed et si post susceptam cognitionem, ante sententiam, hoc eueniet, idem putarem: sententiaque à priore Judice recte fertur. Quod generaliter et in omnibus hujuscemodi casibus obseruandum est.

*) *L.* 65. de Judic. *L.* 38. §. 3. ad municip. vid. *L.* 32. eod.

§. 1. Quoties [de] quantitate ad Jurisdictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

20. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Extra territorium Jus dicenti impune non paretur. † Idem est, et si supra Jurisdictionem suam velit Jus dicere.

*) *L.* f. de interd. et releg. *L.* 52. §. 3. de re judic.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

99. pr. VLPIANVS *lib.* 43. *de Officio Consulis.*

Notionem accipere possumus, et cognitionem et *jurisdictionem.*

239. §. 8. POMPONIVS *lib. sing. Enchiridii.*

Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cujusque ciuitatis: quod ab eo dictum quidam ajunt, *quod Magistratus ejus loci intra eos fines terrendi*, id est, summouendi *jus habet.*

REGVLAE JVRIS.

71. VLPIANVS *lib.* 2. *de Officio Proconsulis.*

Omnia, quaecunque *causae cognitionem* desiderant, per libellum expediri non possunt.

105. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Vbicunque *causae cognitio* est, ibi Praetor desideratur.

200. JAVOLENVS *lib.* 7. *Epistolarum.*

Quoties nihil sine captione inuestigari potest, eligendum est, quod *minimum* habeat *iniquitatis.*

37. VL-

37. VLPIANVS *lib.* 51. *ad Sabinum.*

Nemo, qui condemnare potest. *absoluere non potest.*

70. *Idem lib.* 1. *de Officio Proconsulis.*

Nemo potest *gladii potestatem* sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis, ad alium transferre.

176. pr. *Idem lib.* 13. *ad Plautium.*

Non est *singulis concedendum*, quod per *Magistratum* publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

199. JAVOLENVS *lib.* 6. *Epistolarum.*

Non potest dolo carere, qui imperio Magistratus non paruit.

102. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Qui vetante Praetore fecit, hic *aduersus Edictum* fecisse proprie dicitur. §. 1. *Ejus est actionem denegare*, *qui* possit et *dare.*

21. §. 1 *Idem lib.* 28. *ad Sabinum.*

Generaliter probandum est, vbicunque in *bonae fidei judiciis* confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

b) Si quis JVS DICENTI non obtemperaverit.

(Dig. 2. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Omnibus Magistratibus, non tamen Duumviris, secundum Jus potestatis suae concessum est Jurisdictionem suam defendere poenali Judicio.

§. 1. Is videtur Jus dicenti non obtemperasse, qui quod extremum in Jurisdictione est, non fecit: veluti, si quis rem mobilem vindicari à se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est: caeterum, si et sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur.

§. 2. Si Procurator tuus, vel tutor, vel curator jus dicenti non obtemperauit: ipse punitur, non dominus, vel pupillus.

§. 3. Non solum autem reum, qui non obtemperauit, hoc Edicto teneri Labeo ait: verum etiam petitorem.

§. 4. Hoc judicium, non ad id, quod interest, sed quanti ea res est, concluditur: et cum meram poenam contineat, neque post annum *), neque in heredem datur.

*) L. 35. de O. et A.

c) De receptis, qui ARBITRIVM receperunt, vt sententiam dicant.

(Dig. 4. T. 8.)

1. PAVLVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Compromissum ad similitudinem judiciorum redigitur: *et ad finiendas lites pertinet.*

2. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed poenae petitionem.

3. *Idem lib.* 13. *ad Edictum.*

Labeo *ait, si compromisso facto sententia dicta est*, quo quis à minore viginti quinque annis tutela absolueretur, *ratum id à Praetore non habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio dabitur.*

§. 1. *Tametsi* neminem Praetor cogat arbitrium recipere, [quoniam haec res libera et soluta est, *et extra necessitatem jurisdictionis posita*]*:* attamen, vbi semel quis in se receperit arbitrium, *ad curam et sollicitudinem suam hanc rem pertinere Praetor putat: non tantum, quod* studeret lites finiri: verum quoniam non deberent decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt *). *Finge enim, post causam jam semel atque iterum tractatam, post nudata vtriusque intima, et secreta negotii aperta arbitrum vel gratiae dantem, vel sordibus corruptum, vel alia [qua] ex causa nolle sententiam dicere: quisquamne potest negare, aequissimum fore, Praetorem interponere se [debuisse], vt officium quod in se recepit, impleret?*

*) *L.* 32. §. 3. *h. t. junct. L.* 17. §. 3. *Commod.*

§. 2. *Ait Praetor*, qui arbitrium pecunia compromissa receperit. §. 3. *Tractemus* de personis *arbitrantium. Et quidem arbitrum cujusque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiamsi sit Consularis: nisi forte sit in aliquo magistratu positus, vel potestate, Consul forte, vel Praetor: quoniam in hoc imperium non habet.*

4. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Nam Magistratus superiore, aut pari imperio nullo modo possunt cogi: nec interest, ante, an [in] ipso magistratu arbitrium susceperint, inferiores possunt [cogi.]

5. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed et filiusfamilias compellitur.

6. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Quin etiam de re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse: nam et judicem eum esse posse, plerisque placet.

7. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Pedivs *lib.* 9. *et* Pomponivs *lib.* 33. *scribunt: parui referre, ingenuus quis, an libertinus sit; integrae famae quis sit arbiter, an ignominiosus. In seruum* Labeo *compromitti non posse lib.* 11. *scribit, et est verum.*

§. 1. *Vnde* Jvlianvs *ait, si in Titium, et seruum compromissum sit: nec Titium cogendum sententiam dicere: quia cum alio receperit, quamuis serui [inquit] arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? poena non committitur: quia non, vt receperit, dixit sententiam.*

8 PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed si ita compromissum sit, vt [vel] alterutrius sententia valeat: *Titium cogendum.*

9. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed si in seruum compromittatur, et liber sententiam dixerit: puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere.

§. 1. *Sed neque in pupillum, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, vt* Pomponivs *lib.* 33. *scribit.* §. 2. Si quis Judex sit, arbitrium recipere ejus rei, de qua Judex est, inue se compromitti jubere prohibetur lege Julia, *et, si sententiam dixerit, non est danda poenae persecutio.*

§. 3. *Sunt et alii, qui non coguntur sententiam dicere: vtputa si sordes, aut turpitudo arbitri manifesta sit.* §. 4. Jvlianvs *ait, si eum infamauerunt litigatores, non omnimodo Praetorem debere eum excusare, sed causa cognita.* §. 5. *Idem et si, spreta auctoritate ejus ad judicium;*

10. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Vel alium arbitrum,

11. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint: Praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum spernerent, et ad alium irent.

§. 1. *Arbitrum [autem] cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum interuenerit.* §. 2. *Quod ait Praetor*, pecuniam compromissam: *accipere nos debere, non si vtrinque poena*

nummaria, sed si et alia res vice poenae, si quis arbitri sententia non steterit, promissa sit: [et ita] POMPONIVS *scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositae sunt eo pacto*, vt ei daret, qui vicerit, *vel* vt eam [rem] daret, si non pareatur sententiae: *an cogendus sit sententiam dicere? et puto cogendum. Tantundem, et si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde, et si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit: plenum compromissum est, et cogetur sententiam dicere.*

§. 3. *Interdum* [*vt* POMPONIVS *scribit*] *recte nudo pacto fiet compromissum: vtputa si ambo debitores fuerunt, et pacti sunt*, ne petat quod sibi debetur, qui sententiae arbitri non paruit. §. 4. *Item* IVLIANVS *scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non.*

§. 5. *Idem dicit, et si sub conditione fuerit poena compromissa: veluti*, si nauis ex Asia venerit, tot millia. *Non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio extiterit: ne sit inefficax, deficiente conditione, et ita* POMPONIVS *lib. 33. ad Edictum scribit.*

12. PAVLVS *lib. 13. ad Edictum.*

Quo casu ad Praetorem pertinebit in eo forsitan solo, vt, si possit dies compromissi proferri, proferatur.

13. VLPIANVS *lib. 13. ad Edictum.*

POMPONIVS *ait, et si alteri accepto lata sit poena compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere.*

§. 1. *Idem* POMPONIVS *scribit: si de meis solis controuersiis sit compromissum, et de te poenam sim stipulatus: videndum, ne non sit compromissum. Sed cui rei moueatur, non video. Nam si ideo, quia de vnius controuersiis solum compromissum est: nulla ratio est: licet enim et de vna re compromittere, si vero* [*ideo*], *quia ex altera duntaxat parte stipulatio interuenit: est ratio. Quanquam si petitor quis stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui conuenitur, tutus est* [*veluti*] *pacti exceptione; is qui conuenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, vt arbiter sententiam dicere cogatur.*

§. 2. Recepisse *autem* arbitrium *videtur* [*vt* PEDIVS *lib. 9. dicit*] *qui Iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur. Quod si* [*inquit*] *hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse.*

§. 3. *Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus judex non cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit.* §. 4. *Proinde si forte vrgeatur à Praetore ad sententiam: aequissimum erit*, si juret sibi de causa nondum liquere, spatium ei *ad pronunciandum* dari.

14. POMPONIVS *lib. 11. ad Quintum Mucium.*

Sed si compromissum sine die confectum est: necesse est arbitro omnimodo dies statuere, partibus [*scilicet*] *consentientibus, et ita causam disceptari, quod si hoc praetermiserit, omni tempore cogendus est sententiam dicere.*

15. VLPIANVS *lib. 13. ad Edictum.*

Licet autem Praetor districte edicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum, *attamen interdum rationem ejus habere debet, et excusationem recipere causa cognita: vtputa* si fuerit infamatus à litigatoribus; aut si inimicitiae capitales inter eum, et litigatores, *aut alterum ex litigatoribus intercesserint:* aut si aetas, aut valetudo, *quae postea contigit*, id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio vrgens, aut munus aliquod Reipublicae, *et id* LABEO:

16. PAVLVS *lib. 13. ad Edictum.*

Et si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa valetudinis similibusue, causa cognita differre cogitur.

§. 1. *Arbiter judicii sui nomine, quod publicum aut priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso: vtique si dies compromissi proferri non potest, quod si potest: quare non cogat eum, cum potest, proferre, quod sine vlla districtione ipsius interdum futurum est? Si tamen vterque velit eum sententiam dicere:* [*an*] *quamuis cautum non sit de die proferenda, non alias impetret, quia judicium habet, ne cogatur, quam si consentiat denuo in se compromitti? Haec* [*scilicet*], *si dies exitura est.*

17. VLPIANVS *lib. 13. ad Edictum.*

Item si vnus ex litigatoribus bonis suis cedat, IVLIANVS *lib. 4. Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere, neque conueniri possit.*

§. 1. *Si multo post reuertantur ad arbitrum litigatores, non esse cogendum sententiam dicere*, LABEO *scribit.* §. 2. *Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt, nemo vnus cogendus erit sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus.*

§. 3. *Inde* POMPONIVS *lib. 33. quaerit, si ita sit compromissum:* vt quod Titio disceptatori placet, id Sejus pronunciet: *quis sit cogendus? Et puto, tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiae non est futura.*

§. 4. *Sed si ita sit compromissum*, arbitratu Titii aut Seji fieri: POMPONIVS *scribit, et nos putamus, compromissum valere. Sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint.* §. 5. *Si in duos fuerit sic compromissum*, vt, si dissentirent, tertium assumant, *puto tale compromissum non valere: nam in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit*, vt [eis] tertius assumeretur Sempronius, *valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt.*

§. 6. *Principaliter tamen* [*quaeramus*], *si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos Praetor debeat sententiam dicere; quia res fere sine exitu futura est*, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem? *in impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia etsi dissentiant*, inuenitur pars major, cujus arbitrio stabitur. † *Sed vsitatum est, etiam in duos compromitti, et debet Praetor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam certam eligere personam, cujus auctoritati pareatur.*

§. 7. CELSVS, *lib. 1. Digestorum, scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere* [*quidem duorum consensum, si praesens fuerit et tertius: alioquin, absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non valere; quia in plures fuit compromissum, et potuit praesentia ejus trahere eos in ejus sententiam.*

18. POMPONIVS *lib. 17. Epistolarum* [*et Variarum Lectionum*].

Sicuti tribus judicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio, judicauerunt, nihil valet: quia id demum, quod major pars omnium judicauit *), ratum est, *cum et omnes judicasse palam est.* *) *L. 27. §. 3. h. t. vid. L. 36. L. 39. de re jud.*

19. VLPIANVS *lib. 13. ad Edictum.*

Qualem autem sententiam dicat arbiter, ad Praetorem non pertinere LABEO *ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum*, vt certam sententiam dicat: *nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere*, IVLIANVS *scribit lib. 4. Digestorum.*

§. 1. Dicere *autem* sententiam *existimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, vt secundum id discedere eos à tota controuersia velit. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum:*

nisi

nisi omnes controuersias finierit, non videtur dicta sententia; sed adhuc erit à Praetore cogendus.

§. 2. *Vnde videndum erit, an mutare sententiam possit? Et alias quidem est agitatum, si arbiter jussit* dari, *mox vetuit: vtrum eo, quod jussit, an eo, quod vetuit, stari debeat? Et* SABINVS *quidem putauit, posse.* CASSIVS *sententiam Magistri sui bene excusat: et ait* SABINVM *non de ea sensisse sententia, quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae: vtputa si jussit litigatores Calendis adesse, mox Idibus jubeat; nam mutare eum diem posse. Caeterum si condemnauit, vel absolnit, dum arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse.*

20. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Quia arbiter, etsi errauerit in sententia dicenda, corrigere eam non potest.

21. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Quid tamen, si de pluribus controuersiis sumptus est, nihil sibi communibus, et de vna sententiam dixit, de aliis nondum? nunquid desiit esse arbiter? Videamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sententiam, de qua jam dixerat? Et multum interest, de omnibus simul vt dicat sententiam, *compromissum est, an non. Nam si de omnibus, poterit mutare: nondum enim dixit sententiam. Quod si et separatim, quasi plura sunt compromissa; et ideo, quantum ad illam controuersiam pertinet, arbiter esse desierat.*

§. 1. *Si arbiter ita pronunciasset,* nihil videri Titium debere Sejo: *tametsi Sejum non vetuisset petere, tamen, si quid petiisset, videri contra sententiam arbitri fecisse: et id* OPILIVS *et* TREBATIVS *responderunt.* §. 2. *Solutioni diem posse arbitrum statuere puto: et ita* TREBATIVS *videtur sentire.*

§. 3. POMPONIVS *ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: vtputa,* quantum ei debes, redde. Diuisioni vestrae stari placet. Pro ea parte, quam creditoribus tuis soluisti, accipe. §. 4. *Item [si] arbiter poenam ex compromisso peti vetuerit, in lib.* 33. *apud* POMPONIVM *scriptum habeo, non valere: et habet rationem, quia non de poena compromissum est.*

§. 5. PAPINIANVS *lib.* 3. *Quaestionum ait: si, cum dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus partibus suis fungeretur, quod si per eum factum est: aequissimum esse, cogi eum à Praetore sequens recipere. Quae quaestio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caueatur: caeterum si caueatur, et ipse protulit, mansit arbiter.*

§. 6. Plenum compromissum *appellatur,* quod de rebus omnibus, controuersiisue compositum est: *nam ad omnes controuersias pertinet. Sed si forte de vna re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex caeteris causis actiones superesse: id enim venit in compromissum, de quo actum est, [vt] veniret. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso.*

§. 7. *Non debent autem obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum jusserit.* §. 8. *Si intra diem compromissi aditus arbiter; post diem compromissi adesse jusserit: poena non committetur.* §. 9. *Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod valetudine, vel Reipublicae causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia justa [de] causa: poenam committi* PROCVLVS *et* ATILICINVS *ajunt: sed, si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam inuitum non esse cogendum,* JVLIANVS *libro quarto Digestorum recte scribit, ipse autem nihilominus poena absoluitur.*

§. 10. *Si arbiter jussit [puta]* in prouincia adesse litigatores, *cum Romae esset in eum compromissum, an ei impune non pareatur, quaeritur? Est et verius, quod* JVLIANVS *ait lib.* 4. *eum locum compromisso inesse, de quo actum sit, vt promitteretur. Impune igitur ei non parebitur, si alio loci adesse jusserit. Quid ergo, si non apparent, de quo loco actum sit? melius dicetur, eum locum contineri, vbi compromissum est.* † *Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa vrbem, adesse jusserit?* PEGASVS *admittit, valere jussum: quod puto [ita] verum esse, si [et] ejus sit auctoritatis arbiter, [vt] in secessibus soleat agere, et litigatores facile eo loci venire possint.*

§. 11. *Sed si* in aliquem locum inhonestum adesse *jusserit, puta in popinam, vel in lupanarium, vt* VIVIANVS *ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam et* CELSVS *lib.* 2. *Digestorum probat. Vnde eleganter tractat, si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit, alter possit; et is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit, qui inhoneste venerat: an committatur poena compromissi, [an] quasi opera non praebita? Et recte putat non committi: absurdum enim esse, jussum in alterius persona ratum esse, in alterius non.* §. 12. *Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter jusserit, committatur stipulatio, videndum est. Et, si quidem dies adjectus non sit,* CELSVS *scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus: quod vbi praeterierit, poena statim peti potest, et tamen [inquit] [et] si dederit ante acceptum judicium, agi ex stipulatu non poterit.*

22. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Vtique nisi ejus interfuerit, tunc solui.

23. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

CELSVS *ait, si arbiter* intra Calendas Septembres dari *jusserit, nec datum erit: licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non euanescere: quoniam semper verum est, intra Calendas datum non esse. Sin autem oblatum accepit, poenam petere non potest, doli exceptione remouendus. Contra, vbi duntaxat* dare *jussus est.*

§. 1. *Idem ait, si jusserit* me tibi dare, *et valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia justa [ex] causa:* PROCVLVM *existimare, poenam non committi, nec si post Calendas, te parato accipere, non dem. Sed ipse recte putat duo esse arbitri praecepta: vnum,* pecuniam dari, *aliud, intra Calendas dari. Licet igitur in poenam non committas, quod intra Calendas non dederis: quoniam per te non stetit: tamen committis in eam partem, quod non das.* §. 2. *Idem ait, nihil aliud esse* sententiae stare, [posse], *quam id agere, quantum in ipso sit, vt arbitri pareatur sententiae.*

§. 3. *Idem* CELSVS *ait, si arbiter me tibi* certa die pecuniam dare *jusserit, tu accipere noluisti: posse defendi, ipso jure poenam non committi.*

24. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Sed si postea ille paratus sit accipere: non impune me non daturum; non enim ante feceram.

25. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

LABEO *ait, si arbiter, cum in compromisso cautum esset,* vt eadem die de omnibus sententiam diceret, et vt posset diem proferre, *de quibusdam rebus dicta sententia de quisdam non dicta, diem protulit: valere prolationem: sententiaeque ejus posse impune non pareri: et* POMPONIVS *probat* LABEONIS *sententiam: quod et mihi videtur: quia officio in sententia functus non est.*

§. 1.

§. 1. *Haec autem clausula*, diem compromissi proferre, *nullam aliam dat arbitro facultatem*, *quam diem prorogandi*: *et ideo conditionem primi compromissi neque minuere*, *neque immutare potest*: *et ideo caetera quoque discutere*, *et pro omnibus vnam sententiam ferre* [*debebit*].

§. 2. *Si per fidejussorem fuerit cautum in primo compromisso*: *et sequens similiter proferendum*, LABEO *dicit*. *Sed* POMPONIUS *dubitat*, *vtrum iisdem*, *an et aliis tam idoneis*. *Quid enim*, *inquit*, *si iidem fidejubere noluerint*? *Sed puto*, *si noluerint fidejubere*, *tunc alios non absimiles adhibendos*.

26. PAVLVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Ne in potestate sit fidejussorum, *postea se non obligantium*, *vt poena committatur*. † *Idemque et si decesserint*.

27. VLPIANVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Diem proferre vel praesens vel per nuncium, *vel per Epistolam potest*.

§. 1. *Si Heredis mentio*, *vel caeterorum facta in compromisso non fuerit* *): *morte soluetur compromissum*. *Nec vtimur* LABEONIS *sententia*: *qui existimauit*, *si arbiter aliquem pecuniam dare jusserit*, *et is decesserit anteqnam daret*, *poenam committi*, *licet heres ejus paratus sit offerre*. *) *L*. 31. *§*. 19. h. t.

§. 2. Stari *autem* debet sententiae arbitri *), quam de re dixerit, siue aequa, siue iniqua sit: et sibi imputet, qui compromisit. Nam et Diui PII *rescripto adjicitur*: Vel minus probabilem sententiam aequo animo ferre debet.

*) *L*. 37. *h*. *t*. *L*. 76. *pro Socio*.

§. 3. Si plures arbitri fuerint, et diuersas sententias dixerint; *licebit sententiae eorum non stari*, *sed si major pars consentiat*, *ei stabitur*; *alioquin poena committetur*. *Inde quaeritur apud* JVLIANVM, si *ex tribus arbitris vnus quindecim alius decem*, *tertius quinque condemnent*: *cui sententiae stetur*? *et* JVLIANVS *scribit*, *quinque debere praestari*: *quia* in hanc summam omnes consenserunt.

§. 4. *Si quis litigatorum defuerit*: *quia per eum factum est*, *quo minus arbitretur*, *poena committetur*. *Proinde sententia quidem dicta coram litigatoribus non valebit*: *nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit*, *vt*, *vel vno*, *vel vtroque absente*, *sententia promatur*: *poenam autem is*, *qui defuit*, *) *committit*; *quia per eum factum est*, *quo minus arbitretur*. *) *L*. 39. *pr*. *h*. *t*.

§. 5. Coram *) *autem* dicere sententiam *videtur*, *qui sapientibus dicit*. *Caeterum coram furioso vel demente*, *non videtur dici*: *item*, *coram pupillo non videri sententiam dictam*, *nisi tutor praesens fuit*. *Et ita de his omnibus* JVLIANVS *lib*. 4. *Digestorum scribit*. *) *L*. 209. *de V*. *S*.

§. 6. *Et*, *si quis praesens arbitrum sententiam dicere prohibuit*, *poena committetur*. §. 7. *Sed si poena non fuisset adjecto compromisso*, *sed simpliciter* sententiae stari *quis promiserit*: *incerti aduersus eum foret actio*.

28. PAVLVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Non autem interest, *certa*, *an incerta summa compromissa sit*: *vtputa* quanti ea res erit.

29. VLPIANVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Aduersus sententiam arbitri fit, *si petatur ab eo*, *à quo arbiter peti vetuit*. † *Quid ergo*, *si à fidejussore ejus petatur*, *an poena committatur*? *et puto*, *committi*: *et ita* SABINVS *scribit*, *nam* τῷ δυνάμει, *id est*, potestate, *à reo petit*. *Sed si cum fidejussore compromisi*, *et à reo petatur*: *nisi intersit fidejussoris*, *non committetur*.

30. PAVLVS *lib* 13. ***ad Edictum***.

Si quis rem, *de qua compromissum sit*, *in judicium deducat*: *quidam dicunt*, *Praetorem non interuenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere*: *quia jam poena non potest esse*, *atque si solutum est compromissum*. *Sed si hoc obtinuerit*: *futurum est*, *vt in potestate ejus*, *quem poenitet compromisisse*, *sit compromissum eludere*. *Ergo aduersus eum poena committenda est*: *lite apud judicem suo ordine peragenda*.

31. VLPIANVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Ita demum autem committetur stipulatio, *cum aduersus eam quid fit*, *si sine dolo malo stipulantis factum est*: *sub hac enim conditione committitur stipulatio*, *ne quis doli* [*sui*] *praemium ferat*. † *Sed si quidem compromisso adjiciatur*, [*vt*] si quid dolo in ea re factum sit: *ex stipulatu conueniri qui dolo fecit*, *potest*, *et ideo*, *si arbitrum quis corrupit vel pecunia*, *vel ambitione*, *vel Aduocatum diuersae partis*, *vel aliquem ex his*, *quibus causam suam commiserat*: [*ex doli clausula poterit conueniri*]; *vel si aduersarium callide circumuenit*. † *Et omnino*, *si in hac lite dolose versatus est*: *locum habebit ex stipulatu actio*. *Et ideo*, *si velit de dolo actionem exercere aduersarius*: *non debebit*, *cum habeat ex stipulatu actionem*. † *Quod si hujusmodi clausula in compromisso adscripto non est*, *tunc de dolo actio*, *vel exceptio locum habit*. † *Hoc autem compromissum plenum est*, *quod et doli clausulae habet mentionem*.

32. PAVLVS *lib*. 13. ***ad Edictum***.

Non distinguemus in compromissis, *minor*, *an major sit poena*, *quam res de qua agitur*.

§. 1. *Non cogetur arbiter sententiam dicere*, *si poena commissa sit*. §. 2. *Si mulier alieno nomine compromittat*, *non erit pecunia compromissa propter intercessionem*. §. 3. *Summo rei est*, *vt Praetor se non interponat*: *siue initio nullum sit compromissum*; *siue sit*, *sed pendeat*, *an ex eo poena exigi potest*, *siue postea deficiat poena compromisso soluto*, *die*, *morte*, *acceptilatione*, *judicio*, *pacto*.

§. 4. *Sacerdotio obueniente*, *videbimus*, *an cogatur arbiter sententiam dicere*? *id enim non tantum honori personarum*, *sed et majestati* DEI *indulgetur*: *cujus sacris vacare sacerdotes oportet*. *Caeterum si postea suscepit*, *iste quoque omnimodo sententiam ferre debet*. §. 5. *Item non est cogendus*, *si de negotio transactum est*, *vel homo mortuus est de quo erat compromissum*: *nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit*.

§. 6. JVLIANVS *indistincte scribit*: *Si per errorem* de famoso delicto ad arbitrum itum *est*, *vel de ea* [*re*] de qua publicum Judicium *) *sit constitutum*, *veluti de adulteriis*, *sicariis*, *et similibus*: vetare debet Praetor sententiam dicere, nec dare dictae executionem. *) *L*. 13. *de off*. *Praef*. *L*. 51. *§*. 2. *ad L*. *Aquil*. *L*. 9. *§*. 5. *de Public*.

§. 7. *De liberali causa compromisso facto*, *recte non compelletur arbiter sententiam dicere*: *quia fauor libertatis est*, *vt majores judices habere debeat*. † *Eadem dicenda sunt*, *siue de ingenuitate*, *siue de libertinitate quaestio sit*: *et si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur*. † *Idem dicendum est in populari actione*. §. 8. *Si seruus compromiserit*: *non cogendum dicere sententiam arbitrum*; *nec si dixerit*, *poenae exsecutionem dandam de peculio* *), *putat* OCTAVENUS. *Sed an*, *si liber cum eo compromiserit*, *exsecutio aduersus liberum detur*: *videamus*, *sed magis est*, *vt non detur*. *) *L*. 3. *§*. 8. *de Pecul*.

§. 9. *Item si quis Romae compromiserit*, *mox Romam in Legationem venerit*: *non est cogendus arbiter sententiam dicere*; *non magis quam cogeretur*, *si litem ante contestatus esset*, *nunc eam exercere*: *nec interest*, *tunc quoque in legatione fuerit*, *an non*. *Sed si* [*nunc*] *in legatione compromittat*, *puto cogendum arbitrum sententiam dicere*: *quia et*, *si judicium sponte accepisset*, *cogeretur peragere*. *Sunt tamen*, *qui de isto non recte dubitant*: *qui*

vbique

vtique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia et judicium eo nomine accipere cogeretur. † *Illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit Legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet? Quod prima ratione poterit videri iniquum, vt in ipsius potestate sit. Sed hoc tale erit; quale si actionem velit dictare: quod facere ei licet. Sed compromissum istud comparabimus ordinariae actioni, vt non alias audiatur desiderans, vt arbiter sententiam dicat, quam si se defendat.*

§. 10. *Si is faciat controuersiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat: futurum est praejudicium hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo interea inhibendus est arbiter.* §. 11. *Dies compromissi proferri potest, non [cum] ex conuentione, sed cum jussu arbitri eam proferri necesse est, ne poena committatur.*

§. 12. *Si arbiter sese celare tentauerit, Praetor eum inuestigare debet: et si diu non paruerit, multa aduersus eum dicenda est.* §. 13. *Cum in plures compromissum est ea conditione*, vt quam quilibet, vel vnus dixisset sententiam, ei ftaretur: *absentibus caeteris, nihilominus qui praesens est, cogetur. At si ea conditione*, vt omnes dicant, *vel* quod de majoris partis sententia placuerit: *non debet singulos separatim cogere: quia singulorum sententia ad poenam non facit.*

§. 14. *Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conuentus*, ne sententiam diceret, *nihilominus nullo cogente dicere perseuerasset: libello cujusdam id querentis*, Imperator ANTONINVS *subscripsit*, posse eum vti doli mali exceptione. *Et idem, cum à judice consuleretur, apud quem poena petebatur, rescripsit*, etiamsi appellari non poteft, doli mali exceptionem in poenae petitione obftaturam. *Per hanc ergo exceptionem quaedam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri.*

§. 15. De officio arbitri *tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex [ipso] compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, vt efficere possit, cautum est:* non ergo quodlibet ftatuere arbiter poterit, nec in re qualibet *): nifi de qua re compromiffum eft, et quatenus compromiffum eft.

*) *L. 21. §. 6. h. t.*

§. 16. *Quaesitum est de sententia dicenda; et dictum, non quamlibet: licet de quibusdam variatum sit, et puto, vere non committi, si dicat* ad judicem de hoc eundum vel fe, vel alium: [in] fe vel in alium compromittendum. *Nam et* JVLIANVS *impune non pareri, si jubeat* ad alium arbitrum ire: *ne finis non sit, quod si hoc modo dixerit*, vt arbitrio Publii Maeuii fundus traderetur, aut fatisdatio detur: *parendum esse sententiae. Idem* PEDIVS *probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiae eum imponere oportet: non autem finiri controuersiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur, partemque sententiae esse, quemadmodum satisdetur, quibus fidejussoribus; idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, vt arbiter statueret, cujus arbitratu satisdaretur.*

§. 17. *Item si jubeat*, fibi alium conjungi: *cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est.* §. 18. *Si domini, qui inuicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint *): potest jubere, ipsos etiam adesse.* §. 19. *Sed si* et heredis *in compromissis mentio sit, potest jubere*, etiam heredem eorum adeffe. *) *L. 49. §. 1. h. t.*

§. 20. *Arbitri officio continetur et quemadmodum detur vacua possessio. An et* fatis ratam rem habiturum? SEXTVS PEDIVS *putat: Quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio.* §. 21. *Arbiter nihil extra compromissum facere potest: et ideo necessarium est adjici de die compromissi proferenda, caeterum impune jubenti non parebitur.*

33. PAPINIANVS *lib.* 1. *Quaestionum*

Arbiter ita sumptus ex compromisso, vt et diem proferre poffit, *hoc quidem facere potest; referre autem contradicentibus litigatoribus, non potest.*

34. PAVLVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Si duo rei sunt, aut credendi, aut debendi, et vnus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: *videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, poena committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul eunt. Et fortasse poterimus ita fidejussoribus conjungere, si socii sunt, alias nec à te petitur: nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet à te petatur.*

§. 1. *Semel commissa poena solui compromissum, rectius puto dici; nec amplius posse committi, nisi id actum sit, vt [in] singulas causas toties committatur.*

35. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Si pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare: quia, si contra eum pronuncietur, poena non tenetur; praeterquam si fidejussorem dederit, à quo poena peti possit, idque et JVLIANVS *sentit.*

36. VLPIANVS *lib.* 77. *ad Edictum.*

Si feriatis diebus, cogente Praetore, arbiter dicat sententiam, et petatur ex compromisso poena: exceptionem locum non habere constat, nisi alia lege eadem [dies] feriata, in qua sententia dicta, est excepta.

37. CELSVS *lib.* 2. *Digestorum.*

Quamuis arbiter alterum ab altero petere *vetuit, si tamen heres petit, poenam committet: non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.*

38. MODESTINVS *lib.* 6. *Regularum.*

Cum poena ex compromisso petitur, is, qui commisit, damnandus est: nec interest, an aduersarii ejus interfuit arbitri sententia stari, necne.

39. JAVOLENVS *lib.* 11. *ex* CASSIO.

Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiae non est, poena ex compromisso committitur: sed ex his duntaxat, quae ad solutionem pecuniae, aut operam praebendam pertinent. † *Idem, contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dari jubendo: quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt.*

§. 1. *Cum arbiter diem compromissi proferre jussit, cum hoc ei permissum est, [alterius] mora alterius ad poenam committendam prodest.*

40. POMPONIVS *lib* 11. *ex variis Lectionibus.*

Arbiter Calendis Januariis adeffe *jussit, et ante eum diem decessit, alter ex litigatoribus non adfuit: procul dubio poena minime commissa est. Nam et* CASSIVM *audisse [se dicentem* ARISTO *ait], in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum* SERVIVS *ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam.*

41. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Edicti monitorii.*

Cum lege Julia cautum sit, ne minor viginti annis judicare cogatur *), *nemini licere minorem viginti annis compromissarium judicem eligere: ideoque poena ex sententia ejus nullo modo committitur. Majori tamen viginti annis, si minor viginti quinque [annis] sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt.* *) *L. 8. de muner et honor.*

42. PAPINIANVS *lib. 2. Responsorum.*

Arbiter intra certum diem seruos restitui *jussit, quibus non restitutis, poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnauit. Ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilominus stipulationis poena committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum.*

43. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

De rebus controuersiisque omnibus compromissum [in arbitrum] à Lucio Titio et Maeuio Sempronio factum est, sed errore quaedam species in petitionem à Lucio Titio deductae non sunt, nec arbiter de his quicquam pronunciauit: quaesitum est, an species omissae peti possint? Respondit, peti posse: nec poenam ex compromisso committi, quod si maligne hoc fecit: petere quidem potest, sed poenae subjugabitur.

44. *Idem lib. 2. Digestorum.*

Inter Castellianum et Sejum controuersia de finibus orta est, et arbiter electus est, vt arbitratu ejus res terminetur; *ipse sententiam dixit, praesentibus partibus, et terminos posuit: quaesitum est, an, si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est? Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod vtroque praesente arbitratus esset, poenam commissam.*

45. VLPIANVS *lib. 28. ad Sabinum.*

In compromissis arbitrium personae insertum *) personam non egreditur. *) *L. 32. §. 16. h. t.*

46. PAVLVS *lib. 12. ad Sabinum.*

De his rebus, et rationibus, et controuersiis judicare arbiter potest, quae ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quae postea superuenerunt.

47. JVLIANVS *lib. 4. Digestorum.*

Si compromissum ita factum est, vt praesente vtroque, aut heredibus eorum, arbiter sententiam dicat, *et alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. §. 1. Item, si alter ex compromittentibus furere coeperit.*

48. MODESTINVS *lib 4 Regularum.*

Arbiter ad ferendam sententiam non compelletur.

49. JVLIANVS *lib. 4. Digestorum.*

Sed [et] interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intelligitur. Quod si furiosus curatorem habet, vel habuerit, adhuc litigio pendente: potest praesente curatore sententia dici.

§. 1. Arbiter adesse litigatores vel per nuncium, vel Epistolam jubere potest. §. 2. Si ab altera duntaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte cujusque ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

50. ALFENVS *lib. 7. Digestorum.*

Arbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri jusserat; alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat: consulebatur, possetne ab eo pecunia ex compromisso peti? Respondi, non posse: ideo quod non esset arbitro compromissum, vt id haberet.

51. MARCIANVS *lib. 2. Regularum.*

Si de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: *quia se facere jubeat, aut petere prohibeat,* neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest.

52. *Idem lib. 4. Regularum.*

Si, qui jussus [est] arbitro ex compromisso soluere pecuniam, moram fecerit? poenam ex compromisso debet, sed postea soluendo, poena liberatur.

d) De in Jus vocando.

(Dig. 2. T. 4.)

1. PAVLVS *lib. 4. ad Edictum.*

In Jus vocare, est Juris experiundi causa vocare.

2. VLPIANVS *lib. 5. ad Edictum.*

In Jus vocari non oportet neque Consulem, neque Praefectum, neque Praetorem, neque Proconsulem, neque caeteros Magistratus, qui imperium *) habent, qui coercere aliquem possunt, et jubere in carcerem duci: nec Pontificem, dum sacra facit: nec eos, qui propter loci religionem inde se mouere non possunt. † Sed nec eum, qui equo publico in causa publica transuehatur. † Praeterea in Jus vocari non debet, qui vxorem ducat; aut eam, quae nubat: nec Judicem, dum de re cognoscat: nec [eum], dum quis apud Praetorem causam agit: neque funus ducentem familiare, justaue mortuo facientem. *) L. 12. §. 1. de Judic.

3. CALLISTRATVS *lib. 1. Cognitionum.*

Vel qui cadauer prosequuntur; quod etiam videtur [ex] rescripto Diuorum FRATRVM comprobatum esse.

4. VLPIANVS *lib. 5. ad Edictum.*

Quique litigandi causa necesse habet in Jure, vel certo loco sisti: nec furiosos vel infantes.

§. 1. Praetor ait: Parentem, patronum, patronam, liberos, parentes patroni, patronae, in Jus sine permissu meo ne quis vocet. *) *) L. 10. §. 5. h. t. L. 8. §. 1. eod.

§. 2. Parentem hic vtriusque sexus accipe. Sed an in infinitum, quaeritur? Quidam parentem vsque ad tritauum appellari ajunt: superiores, majores dici. Hoc veteres existimasse POMPONIVS refert: sed CAJVS CASSIVS omnes in infinitum parentes dicit: quod et honestius est, et merito obtinuit. §. 3. Parentes etiam eos accipi LABEO existimat, qui in seruitute susceperunt. Nec tamen, vt SEVERVS dicebat, ad solos justos liberos; sed et si vulgo quaesitus sit filius, matrem in Jus non vocabit:

5. PAVLVS *lib. 4. ad Edictum.*

Quia [semper] certa est, etiamsi vulgo conceperit. Pater vero is est, quem nuptiae demonstrant.

6. *Idem lib. 1. Sententiarum.*

Parentes naturales in Jus vocare nemo potest; vna est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

7. *Idem lib. 4. ad Edictum.*

Patris adoptiui parentes impune vocabit: quoniam hi ejus parentes non sunt: cum his tantum cognatus fiat, quibus et adgnatus.

8. VLPIANVS *lib. 5. ad Edictum.*

Adoptiuum patrem, quamdiu in potestate est, in Jus vocare non potest, jure magis potestatis, quam praecepto Praetoris: nisi sit filius, qui castrense habuit peculium: tunc enim causa cognita permittitur. Sed naturalem parentem, ne quidem dum est in adoptiua familia, in Jus vocari.

§. 1. Patronum, inquit, patronam. Patroni hic accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt; vel [si collusionem detexit, vel si qui praejudicio pronuncietur esse libertus, cum alioquin non fuerit: aut si jurauit eum libertum meum esse. Quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor,

si

si contra me judicatum est: aut si, me deferente, jurauerit se libertum non esse.

§. 2. Sed si ad jusjurandum adegi, ne vxorem ducat, ne nubat: impune in Jus vocabor. Et CELSVS quidem ait in tali liberto Jus ad filium meum, me viuo, non transire. Sed JVLIANVS contra scribit. Plerique JVLIANI sententiam probant: secundum quod eueniet, vt patronus quidem in Jus vocetur; filius, quasi innocens, non vocetur.

9. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Is quoque, qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in Jus vocari: quamuis vt manumittat, in Jus vocetur.

10. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Sed si hac lege emi, vt manumittam, et ex constitutione Diui MARCI venit ad libertatem: cum sim patronus, in Jus vocari non potero. Sed si suis nummis emi, et fidem fregit: pro patrono non habebor.

§. 1. Prostituta contra legem venditionis, venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, vt, si prostituta esset, fieret libera. At si venditor, qui manus injectionem excepit, ipse prostituit: quoniam et haec peruenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei aequum non est: vt et MARCELLVS libro sexto Digestorum existimabat. §. 2. Patronum autem accipimus, etiamsi capite minutus sit; vel si libertus capite minutus, dum adrogetur per obreptionem. Cum enim hoc ipso, quo adrogatur, celat conditionem: non id actum videtur, vt fieret ingenuus. §. 3. Sed si jus annulorum accepit, puto eum reuerentiam patrono exhibere debere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. Aliud, si natalibus sit restitutus: nam Princeps ingenuum facit.

§. 4. Qui manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel ciuitate, singulos in Jus vocabit: nam non est illorum libertus. Sed Reipublicae honorem habere debet: et si aduersus Rempublicam, vel vniuersitatem velit experiri, veniam Edicti petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in Jus sit vocaturus. §. 5. Liberos, parentes [que], patroni, patronaeque, vtriusque sexus accipere debemus. §. 6. [Sed] si per poenam deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus, putat POMPONIVS eum amisisse honorem: sed si fuerit restitutus, erit ei etiam hujus Edicti commodum saluum.

§. 7. Parentes patroni etiam adoptiui excipiuntur: sed tamdiu, quamdiu adoptio durat. §. 8. Si filius meus in adoptionem datus sit, vocari à liberto meo in Jus non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus adoptauerit filium: hic nepos in Jus vocari poterit: nam mihi alienus est. §. 9. Liberos autem secundum CASSIVM, vt in parentibus, et vltra trinepotem accipimus.

§. 10. Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuo se ipsa, et filius ejus, in Jus non vocabunt. §. 11. Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum, vel in seruitutem petierunt: nullus eis honor debetur. §. 12. Praetor ait, in Jus nisi permissu meo ne quis vocet: permissurus enim est, si famosa actio non sit, vel pudorem non sugillat, qua patronus conueniatur, vel parentes. Et totum hoc, causa cognita, debet facere. Nam interdum etiam ex causa famosa, vt PEDIVS putat, permittere debet patronum in Jus vocari à liberto: si eum grauissima injuria adfecit, flagellis forte caecidit. §. 13. Semper autem hunc honorem patrono habendum, etsi quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interueniat patronus. Sed si patroni tutor, vel curator interueniat: impune posse eos in Jus vocari, POMPONIVS scribit; et verius est. *)

*) L. 16. h. t.

11. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Quamuis non adjiciat Praetor, causa cognita se poenale judicium daturum: tamen LABEO ait, moderandam jurisdictionem: [veluti] si poeniteat libertum, et actionem remittat; vel si patronus vocatus non venerit, aut [si] non inultus vocatus sit: licet Edicti verba non patiantur.

12. VLPIANVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

Si libertus in Jus vocauerit contra Praetoris Edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est, absente patre, subueniendum esse filio, qui in potestate est; et ei poenalem in factum actionem, id est, quinquaginta aureorum *) aduersus libertum competere. *)

*) L. 24. h. t.

13. MODESTINVS *lib.* 10. *Pandectarum.*

Generaliter eas personas, quibus reuerentia praestanda est, sine Jussu Praetoris in Jus vocare non possumus.

14. PAPINIANVS *lib.* 1. *Responsorum.*

Libertus à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus, pro tribunali Praesidem prouinciae frequenter interpellat: patronum accusatorem in Jus non videtur vocare.

15. PAVLVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

Libertus aduersus Patronum dedit libellum, non dissimulato se libertum esse ejus: an si ad desiderium ejus rescribatur, etiam Edicti poena remissa esse videtur? Respondi; non puto ad hunc casum Edictum Praetoris pertinere: neque enim qui libellum Principi, vel Praesidi dat, in Jus vocare patronum videtur.

16. *Idem lib.* 2. *Responsorum.*

Quaesitum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu Praetoris vocare possit? Respondi: eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in Jus vocare patronam suam potuisse, sine permissu Praetoris.

17. *Idem lib.* 1. *Sententiarum.*

Eum, pro quo quis apud officium cauit, exhibere cogitur. † Item [eum] qui apud acta exhibiturum se esse, quem promisit, et si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

18. CAJVS *lib.* 1. *ad Leg* 12. *Tabularum.*

Plerique putauerunt, nullum de domo sua in Jus vocari licere: quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eumque, qui inde in Jus vocaret, vim inferre videri. *) *) L. 21. h. t. v. L. 5. §. 1. qui satisd. cog. L. 103. de R. J.

19. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Satisque poenae subire eum, si non defendatur, et latitet, certum est: quod mittitur aduersarius in possessionem *) bonorum ejus. † Sed si aditum ad se praestet, aut ex publico **) conspiciatur: recte in Jus vocari eum JVLIANVS ait.

*) T. tot. ex quib. caus. in possess.

**) L. 103. de R. J.

20. CAJVS *lib.* 1. *ad Legem* 12. *Tabularum.*

Sed etiam à vinea, et balneo, et theatro nemo dubitat in Jus vocari licere.

21. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Sed etsi is, qui domi est, interdum vocari in Jus potest: tamen de domo sua nemo extrahi debet.

22. CAJVS *lib.* 1. *ad Leg.* 12. *Tabularum.*

Neque impuberes puellas, quae alieno Juri subjectae essent, in Jus vocare permissum est. §. 1. Qui in Jus vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis ejus perso-

nam defendet: et si, dum in Jus venitur, de re transactum fuerit.

23. MARCIANUS *lib.* 3. *Institutionum.*

Communis libertus, licet plurium sit, debet à Praetore petere, vt ei liceat vel quendam ex patronis [in Jus] vocare, ne in poenam incidat ex Edicto Praetoris.

24. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

In eum, qui aduersus ea fecerit, quinquaginta aureorum judicium datur: quod nec heredi, nec in heredem, nec vltra annum datur.

25. MODESTINVS *lib.* 1. *de Poenis.*

Si sine venia Edicti impetrata libertus patronum in Jus vocauerit: ex querela patroni, vel supradictam poenam, id est, quinquaginta aureos dat; vel à Praefecto Vrbi, quasi inofficiosus castigatur, si inopia dignoscitur laborare. *)

*) L. 7. §. 3. de Jurisd.

e) Si quis in Jus vocatus non ierit: sive quis eum vocaverit, quem ex Edicto non debuerit.

(Dig. 2. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Si quis in Jus vocatus fidejussorem dederit [in] Judicio sistendi causa, non suppositum Jurisdictioni illius ad quem vocatur: pro non dato fidejussor habetur, nisi suo priuilegio specialiter renunciauerit.

2. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Ex quacunque causa ad Praetorem, vel alios, qui Jurisdictioni praesunt, in Jus vocatus venire debet, vt hoc ipsum sciatur, an Jurisdictio ejus sit. *)

*) L. 1. de in Jus voc. L. 4. de interrogat. in Jur. fac. L. 2. §. 6. L. 5. de Judic.

§. 1. Si quis in Jus vocatus non ierit: ex causa à competenti Judice multa pro Jurisdictione Judicis damnabitur; rusticitati *) enim hominis parcendum erit. † Item, si nihil interfuit actoris, eo tempore in Jus aduersarium venisse, remittit Praetor poenam: puta, quia feriatus dies fuit.

*) L. 7. §. 4. de Jurisd. L. 2. in f. de Jur. Fisc. L. 3. §. 22. ad SC. Silan. L. 5. de Judic.

3. VLPIANVS *lib.* 47. *ad Sabinum.*

Cum quis in Judicio sisti promiserit, neque adjecerit poenam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse in id, quod interest, verissimum est: et ita Celsus quoque scribit.

f) In Jus vocati vt eant, aut satis, vel cautum dent.

(Dig. 2. T. 6.)

1. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Edicto cauetur, vt fidejussor Judicio sistendi causa datus, pro rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis. Ibi enim qualemcunque accipi jubet *): *veluti, pro parente, patrono.* *) *L. 2. §. 2. qui satisd. cog.*

2. CALLISTRATVS *lib.* 1. *ad Edictum monitorium.*

Item pro patrona, liberisue suis, vel vxore, nuruue. Tunc enim qualiscunque fidejussor accipi jubetur: et in eum, qui non accepit, cum sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum judicium competit.

3. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Quoniam pro locuplete accipitur fidejussor in necessariis personis.

4. VLPIANVS *lib.* 58. *ad Edictum.*

Qui duos homines in judicio sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos stitisse: cum alter eorum non sit exhibitus.

g) Ne quis eum, qui in Jus vocabitur, vi eximat.

(Dig. 2. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Hoc Edictum Praetor proposuit, vt metu poenae compescere eos, qui in Jus vocatos vi eripiunt.

§. 1. Denique Pomponius scribit, serui quoque nomine noxale judicium reddendum: nisi sciente domino id fecit. Tunc enim sine noxae deditione judicium suscipiet.

§. 2. Ofilius putat, locum huic Edicto non esse, si persona, quae in Jus vocari non potuit, exempta est: veluti parens, et patronus, caeteraeque personae. Quae sententia mihi, videtur verior: et sane si deliquit qui vocat, non deliquit qui exemit.

2. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Nam cum vterque contra Edictum faciat, et libertus, qui patronum vocat, et is, qui patronum vi eximit: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quo debuerat, in Jus vocabatur. Sed et fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit Jus ibi non conueniri.

3. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Quod si seruum quis exemit in Jus vocatum, Pedius putat cessare Edictum: quoniam non fuit persona, quae in Jus vocari potuit. Quid ergo? ad exhibendum erit agendum. §. 1. Si quis ad pedaneum Judicem vocatum [quem] eximat, poena ejus Edicti cessabit. §. 2. Quod Praetor praecepit, vi eximat: [vi] an et dolo malo? sufficit vi, quamuis dolus malus cesset.

4. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Sed eximendi verbum generale est, vt Pomponius ait. Eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere, quoquo modo auferre. Vt puta, si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quo minus in Jus veniret, vt actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamuis corpus non exemerit. Sed et si eo loci retinuerit, non abduxit: his verbis tenetur.

§. 1. Item, si quis eum, qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc Edicto teneri. §. 2. Praetor ait, neue faciat dolo malo, quo magis eximeretur: nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cum justa causa est exemptionis.

5. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Si per alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue praesens fuit, siue absens.

§. 1. In eum autem, qui vi exemit, in factum judicium datur: quo non id continetur, quod in veritate est; sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controuersia est: hoc enim additum est, vt appareat, etiamsi calumniator quis sit, tamen hanc poenam eum persequi.

§. 2. Docere autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minus in Jus produceretur. Caeterum, si nihilominus productus est, cessat poena: quoniam verba cum effectu sunt accipienda.

§. 3. Hoc Judicium in factum est: et si plures deliquerint, in singulos dabitur: et nihilominus manet qui exemptus est, obligatus.

§. 4.

§. 4. Heredibus autem ita dabitur, si eorum intersit. Neque autem in heredem, neque post annum dabitur.

6. *Idem lib. 35. ad Edictum.*

Is, qui debitorem vi exemit, si soluerit, reum non liberat: quia poenam suam soluit.

b) De eo, per quem factum erit, quo minus quis in judicio sistat.
(Dig. 2. T. 10.)

1. VLPIANVS *lib. 7. ad Edictum.*

Aequissimum putauit Praetor, dolum ejus coërcere, qui impedit aliquem judicio sisti.

§. 1. Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuerit: verum qui alios quoque rogauit, vt eum detinerent, vel abducerent, ne judicio sistat, siue scientes, siue ignorantes quid esset, quod comminisceretur. §. 2. Dolum autem malum sic accipimus, vt, si quis venienti ad judicium aliquid pronunciauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad judicium non venire, teneatur Edicto: quamvis quidam putent, sibi eum imputare, qui credulus fuit. §. 3. Si reus dolo actoris non steterit: non habebit reus aduersus eum actionem ex hoc Edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur, de poena, quod ad judicium non venerit: aliter atque si ab alio sit impeditus; nam actionem propositam aduersus eum exercebit.

§. 4. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur, sed si vnus praestiterit *) poenam, caeteri liberantur: cum nihil intersit.

*) Non obst. L. 8. de jurisd.

§. 5. Serui nomine, ex hac causa, noxali judicio agendum omnes consentiunt. §. 6. Et heredi datur, sed non vltra annum: aduersus heredem autem hactenus puto dandam [actionem], vt ex dolo defuncti heres non lucretur.

2. PAVLVS *lib. 6. ad Edictum.*

Si actoris seruus, domino sciente, et cum possit, non prohibente, dolo fecerit, quo minus in judicio sistam. Ofilivs dandam mihi exceptionem aduersus dominum ait, ne ex dolo serui dominus lucretur, si vero sine voluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinvs noxale judicium dandum ait, nec factum serui domino obesse debere, nisi hactenus, vt ipso careat, quando ipse nihil deliquit.

3. JVLIANVS *lib. 2. Digestorum.*

Ex hoc Edicto aduersus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in Judicium vocatus sistat, in factum actio competit, quanti actoris interfuit eum sisti. In quo Judicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem: veluti, si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus fuerit.

§. 1. Plane, si is, qui dolo fecerit, quo minus in Judicio sistatur, soluendo non fuerit; aequum erit, aduersus ipsum reum restitutoriam actionem competere: ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, et actor damno adficiatur.

§. 2. Si et stipulator dolo Titii, et promissor dolo Maeuii impeditus fuerit, quo minus in Judicio sistatur: vterque aduersus eum, cujus dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. §. 3. Si et stipulator dolo promissoris, et promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit, quo minus ad Judicium veniret: neutri eorum Praetor succurrere debebit: ab vtraque parte dolo compensando.

§. 4. Si à fidejussore quinquaginta stipulatus fuero, si in judicium reus non venerit, petiturus à reo centum; et dolo [malo] Sempronii factum fuerit, ne in Judicium reus veniat: centum à Sempronio consequar: tanti enim mea interfuisse videtur: quia si venisset in Judicium, actio mihi centum aduersus reum, vel aduersus heredem ejus competebat: licet fidejussor minorem summam mihi promiserit.

i) De Feriis et Dilationibus et diversis Temporibus.
(Dig. 2. T. 12.)

1. VLPIANVS *lib. 4. de omnibus Tribunalibus.*

Ne quis messium vindemiarumque tempore aduersarium cogat ad Judicium venire; Oratione Diui MARCI exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt.

§. 1. Sed si Praetor aut per ignorantiam, vel socordiam euocare eos perseuerauerit, hique sponte venerint: siquidem sententiam dixerit praesentibus illis, et sponte litigantibus *), sententia valebit, tametsi non recte fecerit, qui eos euocauerit. Sin vero, cum abesse perseuerauerint, sententiam protulerit etiam absentibus illis: consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti: neque enim Praetoris factum juri derogare oportet. [Et] citra appellationem igitur sententia infirmabitur.

*) L. 6. h. t.

§. 2. Sed excipiuntur certae causae, ex quibus cogi poterimus, et per id temporis, cum messes vindemiaeque sunt, ad Praetores venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura. Sane quoties res vrget, cogendi quidem sumus ad Praetorem venire *), verum ad hoc tantum cogi aequum est, vt lis contestetur: et ita ipsis verbis Orationis exprimitur. Denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem Oratio concessit.

*) L. 1. §. 4. de nou. op. nunc.

2. *Idem lib. 5. ad Edictum.*

Eadem Oratione Diuus MARCVS in Senatu recitata effecit, de aliis speciebus Praetorem adiri etiam diebus feriaticis: vt puta, vt tutores aut curatores dentur, vt officii admoneantur cessantes, excusationes allegentur, alimenta constituantur, aetates probentur, ventris nomine in possessionem mittatur: vel rei seruandae causa, vel legatorum, fideiue commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis; vt curator detur bonorum ejus, qui an heres exstaturus sit, incertum est; aut de alendis liberis, parentibus, patronis; aut de adeunda suspecta hereditate: aut vt aspectu atrox injuria aestimetur; vel fideicommissaria libertas praestanda.

3. *Idem lib. 2. ad Edictum.*

Solet etiam messis vindemiarumque tempore Jus dici [de] rebus, quae tempore, vel morte perituraе sunt: morte, veluti furti, damni, injuriae, injuriarum atrocium; qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicuntur, et si quae similes sunt: item si res tempore periturae sunt, aut actionis dies exiturus [est].

§. 1. Liberalia quoque judicia omni tempore finiuntur.

§. 2. Item in eum, qui quid nundinarum nomine aduersus communem vtilitatem acceperit, omni tempore Jus dicitur.

4. PAVLVS *lib. 1. ad Edictum.*

Praesides prouinciarum, ex consuetudine cujusque loci, solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

5. VLPIANVS *lib. 62. ad Edictum.*

Pridie Calendas Januarias Magistratus neque Jus dicere, sed nec sui potestatem facere consueuerunt.

6. *Idem lib. 77. ad Edictum.*

Si feriatis diebus fuerit judicatum: Lege cautum est, ne his diebus judicium sit, nisi ex voluntate partium *), et quod aliter aduersus ea judicatum erit, ne quis judicatum facere, neue soluere debeat: neue quis, ad quem de ea re in Jus aditum erit, judicatum facere cogat.

*) L. 36. de Recept. qui arbitr. etc. vid. except. in L. 38. de pact. L. 26. §. 6. ex quib. caus. maj. L. 2. §. f. Si quis in Jus voc. non ierit. L. 1. §. 1. v. Sin vero h. t.

7. *Idem lib. 1. de Officio Consulis.*

Oratione quidem Diui MARCI, amplius quam semel [non] esse dandam instrumentorum dilationem *), expressum est: sed vtilitatis litigantium gratia causa cognita, et iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia prouincia, secundum moderamen locorum impertiri solet: et maxime si aliquid inopinatum emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque ejus dari debeat: an vero, quia jam data est, amplius dari non possit? et magis est, vt et hic, causa cognita dari debeat.

*) L. 99. §. 2. de V. S.

8. PAVLVS *lib. 13. ad Sabinum.*

More Romano dies à media nocte incipit, et sequentis noctis media parte finitur: itaque quicquid in his viginti quatuor horis [id est, duabus dimidiatis noctibus, et luce media] actum est, perinde est, quasi quauis hora lucis actum esset.

9. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconsulis.*

Diuus TRAJANUS *Minicio Natali* rescripsit, ferias à forensibus tantum negotiis dare vacationem: ea autem, quae ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quae custodiarum quoque cognitionem esse.

10. PAVLVS *lib 5. Sententiarum.*

In pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt: sed vtrumque, causa cognita.

k) DE EDENDO.

(Dig. 2. T. 13.)

1. VLPIANVS *lib 4. ad Edictum.*

Qua quisque actione agere volet, eam edere debet. Nam aequissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, vt proinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat; et si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conueniatur.

§. 1. Edere est [etiam] copiam *) describendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque edere LABEO ait, qui producat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.

*) L. 11. h. t. L. 4. famil. ercisc.

§. 2. Editiones sine die et Consule fieri debent, ne quid excogitetur è die et Consule, et praelato die fiat. Diem autem et Consulem excepit Praetor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die et Consule edi debent: quoniam accepta, et data, non alias possunt apparere *), nisi dies et Consul fuerit editus.

*) L. 4. pr. L. 6. §. 6. h. t.

§. 3. Edenda sunt omnia, quae quis apud Judicem editurus est: non tamen vt et instrumenta, quibus quis vsurus non est, compellatur edere. §. 4. Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. §. 5. Eis, qui ob aetatem, vel rusticitatem, vel ob sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia justa causa, subuenietur.

2. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Si legatum petatur, non jubet Praetor verba testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent habere exemplum testamenti.

3. MAVRICIANVS *lib. 2. de Poenis.*

Senatus censuit, ne quisquam eorum, à quibus quid fisco petetur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quam quae ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

4. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Praetor ait: Argentariae mensae exercitores rationem, quae ad se pertinet, edant, adjecto die, et Consule.

§. 1. Hujus Edicti ratio aequissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant: aequum fuit, id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. *)

*) L. 6. §. 5. L. 10. pr. h. t.

§. 2. Sed et filiusfamilias continetur his verbis, vt vel ipse cogatur edere. An et pater, quaeritur. LABEO scribit, patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur. Sed recte SABINVS respondit, tunc id admittendum, cum patri quaestum refert.

§. 3. Sed si seruus argentariam faciat, (potest enim): si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est Judicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino [fecit], satis esse dominum jurare, eas se rationes non habere. † Si seruus peculiarem faciat argentariam: dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur. Sed si dominus habet rationes, nec edit: In solidum tenetur.

§. 4. Etiam is, qui desiit argentariam facere, ad editionem compellitur. §. 5. Sed ibi quis compellitur edere, vbi argentariam exercuit: et hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariae in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi puto cogendum edere, vbi argentariam exercuit. Hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur: minime hoc facere cogitur; nisi descriptum velis, vbi de ea re agitur, eum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Spatiumque ad perferendas eas tribuendum est.

6. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Si quis ex argentariis [vt plerique eorum] in villa habeat instrumentum, vel in horreo: aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit.

§. 1. Cogentur et successores argentarii edere rationes. Quod si plures sunt heredes, et vnus habeat: solus ad editionem compelletur. Sed si omnes habeant, et vnus ediderit: omnes ad editionem compellendi sunt. Quid enim, si humilis et deploratus vnus edidit, vt dubitare quis merito de fide editionis possit? Vt igitur comparari rationes possint, etiam caeteri edere debent, aut certe vnius editioni subscribere. † [Hoc] idem erit, et si plures fuerint argentarii, à quibus editio desideratur. Nam et si plures tutores tutelam administrauerunt simul: aut omnes edere debent, aut vnius editioni subscribere.

§. 2. Exigitur autem ab aduersario argentarii jusjurandum, non calumniae causa postulare edi sibi: ne forte vel supernacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet, vexandi argentarii causa.

§. 3.

§. 3. Rationem autem esse LABEO ait, vltro [citro] dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationem: nec vllam rationem nuda dontaxat solutione debiti incipere: nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere; hoc enim extra rationem esse. Sed et quod solui constituit, argentarius edere debet: nam et hoc ex argentaria venit. §. 4. Ex hoc Edicto in id, quod interfuit, actio competit.

§. 5. Vnde apparet, ita demum tenere hoc Edictum, si ad eum pertineat. † Pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaueris me mandante: sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? et magis est, vt edatur. † Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: et cauturum de rato, si mandatum ei non sit.

§. 6. Si initium tabularum habet diem, in quibus Titii ratio scripta est, postmodum mea sine die, et Consule: etiam mihi edendus est dies, et Consul: communis enim omnis rationis est praepositio diei, et Consulis. §. 7. Edi autem est, vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem proferre.

§. 8. Praetor ait: Argentario, eiue, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo. §. 9. Prohibet argentario edi, illa ratione, quod etiam ipse instructus esse potest instrumento suae professionis; et absurdum est, cum ipse in ea sit causa, vt edere debeat, ipsum petere, vt edatur ei. † An nec heredi argentarii edi ratio debeat, videndum. Et, si quidem instrumentum argentariae ad eum peruenit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa: nam et ipsi argentario ex causa [ratio] edenda est: si naufragio, vel ruina, vel incendio, vel alio simili casu rationes perdidisse probat, aut in longinquo habere, veluti trans mare. §. 10. Nec iterum postulanti edi Praetor iubet, nisi ex causa.

7. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Veluti si peregre habere, quod primum editum est, doceat: vel minus plene editum, vel eas rationes, [quas] casu majore, non vero negligentia perdiderit. Nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex integro edi iubebit.

§. 1. Haec vox, iterum, duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Graeci δεύτερον dicunt: alteram, quae ad insequentia quoque tempora pertinet, quae graecè dicitur πάλιν. Quod ita accipitur, quoties opus erit: nam potest fieri, vt bis editam sibi rationem quis perdiderit, vt verbum iterum pro saepius accipiatur.

8. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Vbi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet: sed culpam non praestabit, nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edit, et qui malitiose edidit, et qui in totum non edit.

§. 1. Is autem, qui in hoc edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea, rationes edi, cum decerneretur à Praetore: non quod hodie interest. Et ideo licet interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse coepit: locum actio non habebit: neque augmentum, neque deminutionem.

9. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Quaedam sunt personae, quas rationes nobis edere oportet, nec tamen à Praetore per hoc Edictum compelluntur: veluti cum procurator res rationesue nostras administrauit, non cogitur à Praetore per metum in factum actionis rationes edere; scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. Et cum dolo malo socius negotia gessit, Praetor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio. Sed nec tutorem cogit Praetor pupillo edere rationes sed judicio tutelae solet cogi edere.

§. 1. Nihil interest, si successores: aut pater, aut dominus argentarii, ejusdem fuerint professionis: quia cum in locum, et in Jus succedant argentarii, partibus ejus fungi debent. † Is autem, cui argentarius rationes suas legauit non videbitur contineri [quia juris successor his verbis significatur]: non magis, quam si ei viuus eas donasset. Sed nec heres tenebitur, cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequam eas legatario traderet, renunciatum fuerit, ne ante [eas] tradat: tenebitur, quasi dolo fecerit. [Item antequam eas tradat, tenebitur.] Quod si nihil dolo fecerit: causa cognita, legatarius cogendus est edere.

§. 2. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, POMPONIVS scribit: quia et hi nummularii, sicut argentarii, rationes conficiunt; quia et accipiunt pecuniam, et erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: et frequentissime ad fidem eorum decurritur. §. 3. Caeterum omnibus postulantibus, et jurantibus non calumniae causa petere, rationes, quae ad se pertineant, edi jubet.

§. 4. Ad nos enim pertinet, non tantum cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit, sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

10. CAJVS *lib. 1. ad Edictum Prouinciale.*

Argentarius rationes edere jubetur: nec interest, cum ipso argentario controuersia sit, an cum alio.

§. 1. Ideo autem argentarios tantum, neque alios vllos absimiles [eis] edere rationes cogit: quia officium eorum, atque ministerium publicam habeat causam, et haec principalis eorum opera est, vt actus sui rationes diligenter conficiant.

§. 2. Edi autem ratio ita intelligitur, si à capite edatur. [Nam ratio, ni inspiciatur, intelligi non potest]: scilicet, vt non totum cuique codicem rationum, totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat: sed vt ea sola pars rationum, quae ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur et describatur. §. 3. Cum autem in id actio competit, quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eueniet, vt siue quis condemnatus sit, siue quod petierit, non obtinuerit, eo quod non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. † Sed an hoc procedat, videamus. Nam si apud hunc Judicem, qui inter eum, et argentarium judicat, potest probare, se illo Judicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit et tunc probare, et si non probabit, aut probantem Judex non curabit: de se ipso, aut de Judice queri debet, sed non ita est. Fieri enim potest, vt nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa vti non potuit, possit probare, potuisse se vincere: sic enim et de cautione subrepta aut corrupta competit condictio, et damni injuriae actio: quia quod ante non potuimus, intercepta cautione, probare, et ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus tum vti non potuimus, probare possumus.

11. MODESTINVS *lib. 3. Regularum.*

Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis, edi posse receptum est.

12. CALLISTRATVS *lib. 1. Edicti Monitorii.*

Feminae remotae videntur ab officio argentarii: cum ea opera virilis sit.

13. VL-

13. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Haec actio neque post annum *), neque in heredem, nisi ex suo facto, dabitur: heredi autem dabitur.

*) L. 35. de O. et A.

I) De INTERROGATIONIBVS IN JVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS.

(Dig. 11. T. 1.)

1. CALLISTRATVS *lib.* 2. *Edicti Monitorii.*

Toties heres [in Jure] interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, et dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio, et ita, si certum petetur: ne, dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat.

§. 1. Interrogatoriis autem actionibus hodie non vtimur: quia † nemo cogitur ante Judicium de suo Jure aliquid respondere: ideoque minus frequentantur, et in desuetudinem abierunt: sed tantummodo ab probationes litigatoribus sufficiunt ea, quae ab aduersa parte expressa fuerint apud judices, vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in caussis vertuntur.

2. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Edictum de interrogationibus ideo Praetor proposuit, quia sciebat difficile esse ei, qui heredem, bonorumue possessorem conuenit, probare aliquem esse heredem, bonorumue possessorem:

3. PAVLVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Quia plerumque difficilis probatio [aditae] hereditatis est.

4. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Voluit Praetor adstringere eum, qui conuenitur, ex sua in Judicio responsione, vt vel confitendo, vel mentiendo sese oneret, simul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur.

§. 1. Quod ait Praetor, qui in Jure interrogatus responderit: sic accipiendum est, apud Magistratus populi Romani, vel Praesides prouinciarum, vel alios judices. Jus enim eum solum locum esse, vbi Juris dicendi vel judicandi gratia consistat; vel si domi, vel itinere hoc agat.

5. CAIVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

Qui interrogatur, an heres, vel quota ex parte sit, vel an in potestate habeat eum, cujus nomine noxali judicio agitur, ad deliberandum tempus impetrare debet: quia si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur;

6. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Et quia hoc † defunctorum interest, vt habeant successores, interest et viuentium, ne praecipitentur, quamdiu juste deliberant.

§. 1. Interdum interrogatus quis, an heres sit, non cogitur respondere: vtputa, si controuersiam hereditatis ab alio patiatur, [et ita Diuus HADRIANVS constituit]: ne aut negando [se] heredem, praejudicet sibi; aut dicendo heredem, illigetur etiam ablata sibi hereditate.

7. *Idem lib.* 18. *ad Edictum.*

Si quis in Jure interrogatus, an quadrupes, quae pauperiem fecit, ejus sit, responderit: tenetur.

8. PAVLVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Si quis interrogatus de seruo, qui damnum dedit, respondit, suum esse seruum: tenebitur Lege Aquilia, quasi dominus et si cum eo actum sit, qui respondit, dominus ea actione liberatur.

9. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Si sine interrogatione quis responderit se heredem, pro interrogato habetur.

§. 1. Interrogatum non solum à Praetore accipere debemus, sed et ab aduersario. §. 2. Sed si seruus interrogetur, nulla erit interrogatio: non magis, quam si seruus interroget.

§. 3. Alius pro alio non debet respondere cogi, an heres sit: de se enim debet quis in Judicio interrogari; hoc est, cum ipse conuenitur §. 4. CELSVS lib. 5. Digestorum scribit: si defensor in Judicio interrogatus, an is, quem defendit, heres, vel quota ex parte sit, falso responderit: ipse quidem defensor aduersario tenebitur ipsi autem, quem defendit, nullum facit praejudicium. Veram itaque esse CELSI sententiam, dubium non est. † An ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum? Quod vtique et consequens erit dicere: quia non plene defendit.

§. 5. Qui interrogatus, heredem se responderit, nec adjecerit, ex qua parte, ex asse respondisse dicendum est, nisi forte ita interrogatur, an ex parte dimidia heres sit, et responderit, heres sum: hic enim magis [eum] puto ad interrogatum respondisse.

§. 6. Illud quaeritur, an quis cogatur respondere, vtrum ex testamento heres sit: et vtrum suo nomine ei quaesita sit hereditas; an per eos, quos suo juri subjectos habet, vel per eum, cui heres extitit? Summatim igitur Praetor cognoscere debebit, cum quaeratur, an quis respondere debeat, quo Jure heres sit: vt, si valde interesse compererit, plenius responderi jubeat, quae obtinere debent non solum in heredibus, sed etiam in honorariis successoribus.

§. 7. Denique JVLIANVS scribit, eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in Jure interrogatum respondere, an ei hereditas sit restituta. §. 8. Si de peculio agatur, non oportere responderi à patre, vel domino, an in potestate habeat filium, vel seruum: quia hoc solum quaeritur, an peculium apud eum, cum quo agitur est.

10. PAVLVS *lib.* 48 *ad Edictum.*

Non alienum est, eum, à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in jure: an aedes ejus vel locus sit, ex quo damnum timeatur; et pro qua parte: vt, si neget suum praedium esse, nec caueat damni infecti, aut cedere, aut resistendum putauerit, quasi dolo versatus, tradere compellatur.

11. VLPIANVS *lib* 22. *ad Edictum.*

De aetate quoque [interdum] interrogatus respondere debebit. §. 1. Si quis, cum heres non esset, interrogatus respondérit, ex parte heredem esse: sic conuenietur, atque si ex parte heres esset, fides enim ei contra se habebitur.

§. 2. Qui ex quadrante heres, vel omnino cum heres non esset, responderit se heredem ex asse: in assem instituta actione conuenietur. §. 3. Si cum esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante: mendacii hanc poenam feret, quod in solidum conuenitur: non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem adseuerat. † Interdum tamen justa ratione potest opinari esse heredem ex minore parte. Quid enim, si nescit sibi partem adcreuisse, vel ex incerta parte fuit institutus: cur ei responsum noceat?

§. 4. Qui tacuit [quoque] apud Praetorem, in ea causa est, vt instituta actione in solidum conueniatur, quasi negauit se heredem esse. Nam qui omnino non respondit, contumax est: contumaciae autem poenam hanc ferre debet, vt in solidum conueniatur,

ueniatur, quemadmodum si negasset; quia Praetorem contemnere videtur. §. 5. Quod autem ait Praetor, omnino non respondisse: posteriores sic exceperunt, vt † omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, πρὸς ἔπος. §. 6. Si interrogatus quis, an ex asse heres esset, responderit ex parte: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum, quae sententia humana est.

§. 7. Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscure respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem.

§. 8. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus. Nam et si quis interrogatus, an patri heres esset, responderit; mox prolato testamento, inuentus sit exheredatus: aequissimum est, succurri ei. Et ita CELSUS scribit. Hic quidem et alia ratione, quod ea, † quae postea emergunt, auxilio indigent. Quid enim, si occultae tabulae, et remotae, postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui id responderit. Quod impraesentiarum videbatur? Idem dico et si, qui heredem se responderit, mox falsum, vel inofficiosum, vel irritum testamentum fuerit pronunciatum: non enim improbe respondit, sed scriptura ductus.

§. 9. Qui interrogatus responderit, sic tenetur, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsabitur, dum ab aduersario interrogatur. Sed et si à Praetore fuerit interrogatus, nihil facit Praetoris auctoritas: sed ipsius responsum, siue mendacium. §. 10. Qui iusto errore ductus negauerit, se heredem, venia dignus est.

§. 11. Sed et si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit, absolui eum debere: nisi culpa dolo proxima sit. §. 12. CELSUS scribit, licere responsi poenitere, si nulla captio ex ejus poenitentia sit actoris. Quod verissimum mihi videtur: maxime si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis, vel Epistolis amicorum juris sui edoctus.

12. PAULUS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Si filius, qui abstinuit, se paterna hereditate, in Jure interrogatus responderit se heredem [esse]: tenebitur, nam ita respondendo, pro herede gessisse videtur. † Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc, qui abstinuit, Praetor non habet heredis loco.

§. 1. Exceptionibus, quae institutis in Judicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is vti potest, qui ex sua responsione conuenitur: veluti pacti conuenti, rei judicatae, et caeteris.

13. *Idem lib.* 2. *ad Plautium.*

Confessionibus falsis respondentes ita obligantur, si ejus nomine, de quo quis interrogatus sit, cum aliquo sit actio: quia, quae cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferemus. Et si eum, qui in potestate patris esset, respondissem, filium meum esse, ita me obligari, si aetas ejus pateretur, vt filius meus esse possit: † Quia falsae confessiones naturalibus conuenire deberent, propter quae fiat, vt patrisfamilias nomine respondendo, non obliger.

§. 1. Eum, qui patremfamilias, suum esse responderit seruum, non teneri noxali actione: ac ne si bona fide liber homo mihi seruiat, mecum noxali judicio agi potest: et si actum fuerit, manebit integra actio cum ipso, qui admisit.

14. JAVOLENUS *lib.* 9. *ex* CASSIO.

Si is, cujus nomine noxae Judicium acceptum est, manente Judicio liber judicatus est, reus absolui debet. Nec quidquam interrogatio in Jure facta proderit. † Quia ejus personae, cujus nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non potest in eum, qui in Jure suum esse confitetur; velut alienum seruum, suum esse confitendo. Liberi autem hominis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem, aut confessionem transferri poterit. Quo casu eueniet, vt non recte hominis liberi nomine actum sit cum eo, qui confessus est.

§. 1. In totum autem confessiones ita ratae sunt, si id, quod in confessionem venit, et jus et naturam recipere potest.

15. POMPONIUS *lib.* 18. *ad Sabinum.*

Si ante aditam hereditatem, seruum hereditarium meum esse respondeam, teneor: quia domini loco habetur hereditas.

§. 1. Mortuo seruo, quem in Jure interrogatus suum esse confessus sit, non tenetur is, qui respondit: quemadmodum, si proprius ejus fuisset, post mortem ejus non teneretur.

16. ULPIANUS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si seruus ab hostibus captus sit, de quo quis in Jure interrogatus responderit, in sua potestate esse: quamuis Jura postliminiorum possint efficere dubitare nos: attamen non puto locum esse noxali actioni. Quia non est in nostra potestate.

§. 1. Quanquam autem placet, etiam eum teneri, qui alienum seruum suum fassus esset: attamen rectissime placuit, eum demum teneri, qui suum potuit habere. Caeterum, si dominium quaerere non potuit, non teneri.

17. *Idem lib.* 38. *ad Edictum.*

Si seruus non sit vnius, sed plurium, et omnes mentiti sunt, eum in sua potestate non esse, vel quidam ex illis; aut dolo fecerunt, quo minus sit in potestate: vnusquisque illorum tenebitur in solidum. Quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate. Is vero, qui nihil dolo fecerit, quo minus in potestate haberet, vel non negauit, non tenebitur.

18. JULIANUS *lib.* 4. *ad Vrsejum Ferocem.*

Qui ex parte dimidia heres erat, cum absentem coheredem suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare possit, respondit se solum heredem esse, et condemnatus est: quaerebat actor, cum ipse soluendo non esset, an, rescisso superiore Judicio, in eum, qui reuera heres erat, actio dari deberet? PROCULUS respondit, rescisso Judicio posse agi. Idque est verum.

19. PAPINIANUS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Si filius, cum pro patre suo ageret, taceat interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

20. PAULUS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Qui seruum alienum responderit suum esse, si noxali Judicio conuentus sit, dominum liberat. Aliter atque si quis confessus sit, se occidisse seruum, quem alius occidit; vel si quis responderit se heredem: nam his casibus non liberatur, qui fecit, vel qui heres est. Nec haec inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona serui duo tenentur; sicut in seruo communi dicimus, vbi altero conuento alter quoque liberatur. At is, qui confitetur se occidisse, vel vulnerasse, suo nomine tenetur. Nec debet impunitum esse delictum ejus, qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor ejus, qui admisit, vel heredis, litem subiit hoc genere; tunc enim in factum exceptione data, summouendus est actor: quia ille negotiorum gestorum, vel mandati actione recepturus est; quod praestitit. † Idem est in eo, qui mandatu heredis heredem se esse respondit, vel cum eum alias defendere vellet.

§. 1. In Jure interrogatus, an fundum possideat: quaero, an respondere cogendus sit, et quota ex parte fundum possideat? Respondi: JAVOLENUS scribit, possessorem fundi cogi debere respon-

respondere, quota ex parte fundum possideat: vt, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur.

§. 2. Idem et si damni infecti caueamus: nam et hic respondere debet, quota ex parte ejus sit praedium, vt ad eam partem stipulationem accommodemus. Poena autem non repromittentis haec est, vt in possessionem eamus: et ideo [eo] pertinet scire, an possideat.

21. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Vbicunque Judicem aequitas mouerit, aeque oportere fieri interrogationem, dubium non est.

22. SCAEVOLA *lib.* 4. *Digestorum.*

Procuratore Caesaris ob debitum fiscale interrogante, vnus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit, se heredem esse: an quasi interrogatoria creditoribus caeteris teneatur? Respondit, † ab his, qui in Jure non interrogassent, ex responso suo conueniri non posse.

De Verborum Significatione.

99. §. 2. VLPIANVS *lib.* 3. *de Officio Consulis.*

Instrumentorum appellatione, quae comprehendantur, perquam difficile erit separare: quae enim proprie sint *instrumenta*, *propter quae dilatio danda* sit, inde dignoscemus, si in praesentiam personae, quae instruere possit, dilatio petatur: puta qui actum gessit, licet in seruitute, vel qui actor fuit constitutus; putem videri instrumentorum causa peti *dilationem.*

8. §. 1. PAVLVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Actionis verbo non continetur *exceptio.*

34. *Idem lib.* 24. *ad Edictum.*

Actionis verbo etiam *persecutio* continetur.

54. VLPIANVS *lib.* 62. *ad Edictum.*

Conditionales creditores dicuntur et hi, quibus nondum competit *actio*, est autem competitura: vel *qui spem habent, vt competat.*

143. *Idem lib.* 9. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Id *apud se* quis *habere* videtur, *de quo habet actionem: habetur* enim, *quod peti potest.*

178. §. 2. *Idem lib.* 49. *ad Sabinum.*

Actionis verbum et speciale est et generale: nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio: sed plerumque *actiones personales* solemus dicere: *petitionis* autem verbo *in rem actiones significari* videntur; *persecutionis* verbo *extraordinarias* persecutiones puto contineri, vtputa fideicommissorum, et si quae aliae sunt, quae non habent *juris ordinarii* executionem. §. 3. Hoc verbum, *debuit*, *omnem* omnino *actionem comprehendere* intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissi fuit persecutio.

40. pr. *Idem lib.* 56.

Detestatio est *denunciatio* facta cum testatione.

197. *Idem lib.* 50. *ad Edictum.*

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, et conuicisse.

89. §. 2. POMPONIVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Inter edere et reddi rationes multum interest: nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet: nam et argentarius edere rationem videtur, etiamsi, quod *reliquum* sit apud eum, non soluat.

36. VLPIANVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Litis nomen (*omnem*) *actionem* significat, siue in rem, siue in personam sit.

57. §. 1. PAVLVS *lib.* 59. *ad Edictum.*

Persequi videtur, et *qui satis accepit.*

Regulae Juris.

15. PAVLVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

[Is] *qui actionem habet* ad rem recuperandam, ipsam *rem habere videtur.*

33. POMPONIVS *lib.* 22. *ad Sabinum.*

In eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucri facturus est, *durior causa est petitoris.*

41. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Non debet actori licere, *quod reo non permittitur.*

§. 1. In re obscura melius est fauere repetitioni, quam aduentitio lucro.

43. *Idem lib.* 28. *ad Edictum.*

Nemo ex his, qui *negant se debere*, prohibetur etiam alia defensione vti, nisi lex impedit. §. 1. Quoties *concurrunt plures actiones* ejusdem rei nomine, vna quis experiri debet.

125. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Fauorabiliores rei potius, *quam actores habentur.*

204. POMPONIVS *lib.* 28. *ad Quint. Mucium.*

Minus est actionem habere, *quam rem.*

86. PAVLVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Non solet deterior conditio fieri eorum, *qui litem contestati* sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. *Idem lib.* 13. *Quaestionum.*

Nemo enim in persequendo, deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique *post litem contestatam* heredi quoque prospiceretur, et heres tenetur ex omnibus causis.

57. CAJVS *lib.* 18. *ad Edictum Prouinciale.*

Bona fides non patitur, vt *bis idem exigatur.*

186. CELSVS *lib.* 12. *Digestorum.*

Nihil peti potest ante id tempus, *quo per rerum naturam persolui possit.* Et cum *soluendi tempus* obligationi additur, *nisi eo praeterito*, peti non potest.

103. PAVLVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Nemo de domo sua extrahi debet.

AD TIT. VII.

Quod CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE est, NEGOTIVM GESTVM esse dicitur.

(Dig. 14. T. 5.)

1. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Omnia Proconsul agit, vt qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones (id est, exercitoria, institoria, tributoriaue), nihilominus tamen, in quantum ex bono et aequo res patitur, suum consequatur. Siue enim Jussu ejus, cujus in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine Judicium pollicetur: siue non Jussu, sed tamen in rem ejus versum fuerit, eatenus intro-

introducit actionem, quatenus in rem ejus versum fuerit: siue neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

2. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Ait Praetor: in eum, qui emancipatus, aut exheredatus erit, quiue abstinuit se hereditate ejus, cujus in potestate, cum moritur, fuerit, ejus rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum [is] in potestate esset, siue sua voluntate, siue jussu ejus, in cujus potestate erit, contraxerit, siue in peculium ipsius, siue in patrimonium ejus, cujus in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem, causa cognita, dabo in quod facere potest.

*) L. 5. §. 1. L. 7. h. t. L. 30. de re judic. L. 173. de R. J.

§. 1. Sed et si citra emancipationem sui juris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit: item, si quis ex minima parte sit institutus, aequissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

3. *Idem lib.* 3. *Disputationum.*

Sed an hic detrahi debeat, quod aliis debetur, tractari potest? Et si quidem sint creditores, qui, cum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur, occupantis meliorem esse conditionem: nisi si quis priuilegarius veniat: hujus enim non sine ratione prioris ratio habebitur. Quod si qui sint, qui posteaquam sui juris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

4. *Idem lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed si ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, vtrum pro portione hereditaria, an in solidum eum conueniat. Sed et hic judex aestimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat conueniri.

§. 1. Interdum autem, et si exheredatus filius, vel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur: vtputa, si patremfamilias se mentitus est, cum contraheretur cum eo *): nam lib. 2. Digestorum MARCELLVS scripsit, etiamsi facere non possit, conueniendum propter mendacium. **)

*) L. 6. h. t. **) arg. L. 22. §. 1. de re judic.

§. 2. Quamquam autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur, tamen ex delictis in solidum *) conuenietur. *) L. 21. §. f. de act. rer. amot. L. 52. de re judic. rat. in L. 37. in f. de minor. arg. L. 26. §. 1. de milit. testam.

§. 3. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi *) ejus: nam [et] PAPINIANVS lib. 9. Quaestionum scribit, in heredem filii in solidum dandam actionem.

*) L. 12. et 13. solut. matrimon. L. 24. §. 1. L. 25. de re judic.

§. 4. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, vt si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest: sin vero post multos annos, non deceat indulgeri? Et mihi videtur rationem habendam esse: in hoc enim causae cognitio vertitur. §. 5. Is, qui de peculio egit, cum posset quod jussu: in ea causa est, ne possit quod jussu postea agere. Et ita PROCVLVS existimat. Sed si deceptus de peculio egit; putat CELSVS succurrendum ei: quae sententia habet rationem.

5. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si filiusfamilias, viuo patre, conuentus et condemnatus sit; in emancipatum, vel exheredatum, postea judicati actio in id, quod facere potest, danda est. *)

*) L. 39. de O. et A. L. 57. de judic.

§. 1. Si filio exheredato, ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit, in quantum facere potest, sed in solidum *) condemnari: quia effectu quodammodo heres est. §. 2. Sed si coactus immiscuerit se, vt restituat hereditatem, perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

*) L. 44. de pecul.

6. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Eum, qui se patremfamilias simulauit, et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri, MARCELLVS scripsit, quamuis rem praestare non possit: et sane verum est, teneri eum debere, quia dolo fecit. Hoc et in omnibus bonae fidei judiciis dicendum erit.

7. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Pater filio permisit mutuam pecuniam accipere: et per epistolam creditori mandauit, vt ei crederet: filius ex minima parte patri heres exstitit: Respondi, esse in potestate creditoris, vtrum filium, cui credidisset, in solidum, an heredes, pro qua parte quisque successisset, mallet conuenire. Sed filius condemnatur, in quantum facere potest.

8. PAVLVS *lib.* 1. *Decretorum.*

Titianus primus praeposuerat seruum mutuis pecuniis dandis, et pignoribus accipiendis: is seruus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, et soluere: cum fugisset seruus *), et is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei conueniret dominum nomine institoris, negabat, eo nomine se conueniri posse; quia non in eam rem praepositus fuisset: cum autem et alia quaedam gessisse, et horrea conduxisse, et multis soluisse idem seruus probaretur: Praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. Dicebamus, quasi fidejussionem [esse] videri, cum pro alio solueret debitum, [non pro aliis susciperet debitum]: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem. Nec videtur hoc dominum mandasse. Sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conseruauit IMPERATOR.

a) DE INSTITORIA ACTIONE.

(Dig. 14. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Aequum Praetori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, et conueniri. † Sed non idem facit circa eum, qui institorem praeposuit, vt experiri possit: sed si quidem seruum proprium institorem habuit, potest esse securus, adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum seruum, vel etiam hominem liberum, actione deficietur; ipsum tamen institorem vel dominum ejus conuenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. MARCELLVS autem ait, debere dari actionem ei, qui institorem praeposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Eo nomine, quo institor contraxit: si modo aliter rem suam seruare non potest.

3. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Institor appellatus est ex eo, quod negotio gerendo instet; nec multum facit, tabernae sit praepositus, an cuilibet alii negotiationi:

4. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Cum interdum etiam ad homines honestos adferant merces, et ibi vendant. † Nec mutat causam actionis locus vendendi, emendiue: cum vtroque modo verum sit, institorem emisse, aut vendidisse.

5. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Cuicunque igitur negotio praepositus sit *), institor recte appellabitur. *) L. 11. §. 6. L. 16. L. 18. h. t.

§. 1. Nam et SERVIVS libro primo ad BRVTVM ait, si quid cum insulario gestum sit, vel eo, quem quis aedificio praeposuit, vel frumento coëmendo in solidum eum teneri.

§. 2. LABEO quoque scripsit, si quis pecuniis foenerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri. §. 3. Sed et si in mensa habuit quis seruum praepositum, nomine ejus tenebitur. §. 4. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii, vel lintearii, dant vestem circumferendam et distrahendam; quos vulgo circitores appellamus. §. 5. Sed et muliones quis proprie institores appellet.

§. 6. Item fullonum et sarcinatorum praepositus: stabularii quoque loco institorum habendi sunt. §. 7. Sed et si tabernarius seruum suum peregre mitteret ad merces comparandas, et sibi mittendas, loco institoris habendum LABEO scripsit.

§. 8. Idem ait, si libitinarius, quos graece νεκροθάπτας, id est, mortuorum sepultores, vocant, seruum pollinctorem habuerit, isque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi institoriam actionem *): quamuis et furti, et injuriarum actio competeret. *) L. 19. h. t. L. 13. §. 25. de act. emt. L. 31. pr. de N. G.

§. 9. Idem LABEO ait: Si quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, vt per dies singulos eis panem praestaret, conturbauerit: dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. §. 10. Sed et cum fullo peregre proficiscens rogasset, vt discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cujus profectionem vestimenta discipulus accepisset, et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator *) fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum. Plane, si adfirmauerit mihi, recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur. *) L. 13. §. 25. de act. emt.

§. 11. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui praeposuit: sed ita, si ejus rei gratia, cui praepositus fuerit, contractum est, id est, duntaxat ad id, [ad] quod eum praeposuit. §. 12. Proinde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine ejus ex empto actione. † Item si forte ad emendum [eum] praeposuero, tenebor duntaxat ex vendito. Sed neque, si ad emendum, et ille vendiderit: neque, si ad vendendum, et ille emerit, debebit teneri. Idque CASSIVS probat. §. 13. Sed si pecuniam quis crediderit institori, ad emendas merces praeposito, locus est institoriae. † Idemque, et si ad pensionem pro taberna exsoluendam; quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari.

§. 14. Si ei, quem ad vendendum emendumue oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit, institoriam locum habere. §. 15. Item si institor, cum oleum vendidisset, annulum arrhae nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam ejus rei, in quam praepositus est, contractum est: nisi forte mandatum ei fuit, praesenti pecunia vendere. † Quare si forte pignus institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit. §. 16. Item fidejussori, qui pro institore interuenerit, institoria competit: ejus enim rei sequela est.

§. 17. Si [ab alio] institor sit praepositus, is tamen decesserit, qui praeposuit, et heres *) ei exstiterit, qui eodem institore vtatur, sine dubio teneri eum oportebit: nec non, si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, aequum est ignoranti dari institoriam actionem.

*) L. 11. pr. L. 17. §. 2. 3. h. t.

§. 18. Sed et si procurator meus, tutor, curator, institorem praeposuerit, dicendum erit, veluti à me praeposito *), dandam institoriam actionem.

*) L. 1. §. f. quod. juss. L. 34. §. f. de admin. tut. L. 5. pr. de re judic. L. 34. v. verisimil. de N. G.

6. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Sed et in ipsum procuratorem, si omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

7. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Sed et si quis meam rem gerens praeposuerit, et ratum habuero, idem erit dicendum.

§. 1. Parui autem refert, quis sit institor: masculus, an foemina; liber, an seruus, proprius vel alienus. Item, quisquis praeposuit: nam et si mulier praeposuit, competet institoria, exemplo exercitoriae actionis: et, si mulier sit *) praeposita, tenebitur etiam ipsa. † Sed et, si filiafamilias sit, vel ancilla praeposita, competit institoria actio.

*) L. 7. §. 11. ad SC. Maced.

§. 2. Pupillus autem institor obligat eum, qui eum praeposuit, institoria actione: quoniam sibi imputare debet, qui eum praeposuit.

8. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Nam [et] plerique pueros puellasque tabernis praeponunt.

9. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Verum si ipse pupillus praeposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur: si minus, non.

10. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est.

11. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Sed si pupillus heres exstiterit ei, qui praeposuerat, aequissimum erit, pupillum teneri, quamdiu praepositus manet: remouendus enim fuit à tutoribus, si nollent opera ejus vti.

§. 1. Sed et si minor viginti quinque annis erit, qui praeposuit, auxilio aetatis vtetur non sine causae cognitione.

§. 2. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi loco non habetur. Non enim permittendum erit cum institore contrahere: sed, si quis nolit contrahi, prohibeat: caeterum, qui praeposuit, tenebitur ipsa praepositione. *) L. 1. pr. de exercit. act.

§. 3. Proscribere palam sic accipimus, claris literis, vnde de plano recte legi possit: ante tabernam scilicet, vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur; non in loco remoto, sed in euidenti. Literis, vtrum Graecis, an Latinis? Puto secundum loci conditionem: ne quis causari possit ignorantiam literarum. Certe si quis dicat, ignorasse se literas, vel non obseruasse quod propositum erat, cum multi legerent, cumque palam esset propositum, non audietur.

§. 4. Proscriptum autem perpetuo esse oportet. Caeterum si [per] id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione, contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulit, aut vetustate vel pluuia, vel quo simili contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum, qui proposuit, teneri. † Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponenti nocere debet: nisi particeps doli fuerit, qui contraxit.

§. 5.

§. 5. Conditio autem praepositionis seruanda est: quid enim, si certa lege, vel interuentu cujusdam personae, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? Aequissimum erit, id seruari, in quo praepositus est. † Item, si plures habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi voluit, vel cum vno solo; sed et si denunciauit cui, ne cum eo contraheret: non debet institoria teneri: nam et certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum; vel certis hominibus permittere. Sed si alias cum alio contrahi vetuit, continua variatione, danda est omnibus aduersus eum actio: neque enim decipi debent contrahentes.

§. 6. Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, praepositi loco non habetur: cum magis hic custodis sit loco, quam institoris. Ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna.

§. 7. Si institoria recte actum est, tributoria ipso jure locum non habet: neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica. Quod si non fuit institor dominicae mercis, tributoria superest actio.

§. 8. Si à seruo tuo operas vicarii ejus conduxero, et eum merci meae institorem fecero, isque tibi mercem vendiderit, emptio est: nam, cum dominus à seruo emit, est emptio, licet non sit dominus obligatus; vsque adeo, vt etiam pro emptore et possidere, et vsucapere dominus possit.

12. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Et ideo vtilis institoria actio aduersus me tibi competet: mihi vero aduersus te, vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim; vel de peculio vicarii, quod ei mercem vendendam mandauerim. Pretiumque quo emisti, in rem tuam versum videri poterit, eo quod debitor serui tui factus esses.

13. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Habebat quis seruum merci oleariae praepositum Arelatae; eundem et mutuis pecuniis accipiendis. acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita actione: probare non potuit, mercis gratia eum accepisse: licet consumpta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen JVLIANVS vtilem ei actionem competere ait.

§. 1. Meminisse autem oportebit, institoria dominum ita demum teneri, si non nouauerit quis eam obligationem, vel ab institore, vel ab alio, nouandi animo, stipulando.

§. 2. Si duo pluresue tabernam exerceant, et seruum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint, vtrum pro dominicis partibus teneantur, an pro aequalibus: an pro portione mercis, an vero in solidum, JVLIANVS quaerit? Et verius esse ait, exemplo exercitorum, et de peculio actionis, in solidum vnumquemque conueniri posse: et quidquid is praestiterit, qui conuentus est, societatis judicio, vel communi diuidundo consequetur. Quam sententiam et supra probauimus.

14. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Idem erit, et si alienus seruus communi merci praepositus sit: nam aduersus vtrumque in solidum actio dari debet; et quod quisque praestiterit, ejus partem societatis, vel communi diuidundo judicio consequetur. Certe vbicunque actio societatis, vel communi diuidundo cessat: quemque pro parte sua condemnari oportere constat. Veluti si is, cujus seruo creditum est, duobus heredibus institutis, ei seruo libertatem dederit: nam heredum quisque pro sua parte conueniendi sunt, quia cessat inter eos communi diuidundo judicium.

15. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Nouissime sciendum est, has actiones perpetuo dari, et in heredem, et heredibus.

16. PAVLVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si cum villico alicujus contractum sit, non datur in dominum actio: quia villicus propter fructus percipiendos, non propter quaestum praeponitur. Si tamen villicum distrahendis quoque mercibus praepositum habuero, non erit iniquum, exemplo institoriae, actionem in me competere.

17. *Idem lib.* 30. *ad Edictum.*

Si quis mancipiis, vel jumentis, pecoribusue emendis vendendisque praepositus sit, non solum institoria competit aduersus eum, qui praeposuit, sed etiam redhibitoria, vel ex stipulatu duplae simplaeue in solidum actio danda est.

§. 1. Si seruum Titii institorem habueris, vel tecum ex hoc Edicto, vel cum Titio ex inferioribus Edictis agere potero: sed si tu cum eo contrahi vetuisti, eum Titio duntaxat agi poterit.

§. 2. Si impubes patri habenti institores, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est, in pupillum dari actionem, propter vtilitatem promiscui vsus: quemadmodum vbi post mortem tutoris, cujus auctoritate institor praepositus est, cum eo contrahitur.

§. 3. Ejus contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiam si furiosus heres existat, dandam [esse] actionem etiam POMPONIVS scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat.

§. 4. PROCVLVS ait, si denunciauero tibi, ne seruo à me praeposito crederes, exceptionem dandam si ille illi non denunciauerit, ne illi seruo crederet. Sed si ex eo contractu peculium habeat, aut in rem meam versum sit, nec velim, quo locupletior sim, soluere, replicari de dolo [malo] oportet: nam videri me dolum [malum] facere, qui ex aliena jactura lucrum quaeram. *) §. 5. Ex hac causa etiam condici posse verum est.

*) L. 29. de reb. cred. L. f. pro Soc. L. 13. §. 25. de act. E. V.

18. *Idem lib. sing. de variis Lectionibus.*

Institor est, qui tabernae, locoue, ad emendum, vendendumue praeponitur, quique sine loco ad eundem actum praeponitur.

19. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

In eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem praeposuit, vtilis ad exemplum institoriae dabitur actio: quod aeque faciendum erit, et si procurator soluendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit.

§. 1. Si dominus, qui seruum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, varietate status non mutabitur periculi causa. §. 2. Tabernae praepositus à patre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fidejussit: etiam institoria ab eo petetur, cum acceptae pecuniae speciem, fidejubendo, negotio tabernae miscuerit. §. 3. Seruus pecuniis tantum foenerandis praepositus, per intercessionem aes alienum suscipiens, vt institorem, dominum in solidum jure Praetorio non adstringit: quod autem pro eo, qui pecuniam foenerauit, per delegationem alii promisit, à domino recte petetur; cui pecuniae creditae contra eum, qui delegauit, actio quaesita est.

20. SCAEVOLA *lib* 5. *Digestorum.*

Lucius Titius mensae nummulariae, quam exercebat, habuit libertum praepositum; is Cajo Sejo cauit in haec verba: Octauius Terminalis, rem agens Octauii Felicis, *Domi-*

Domitio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Calendas Majas: Quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede, bonis ejus venditis, an ex epistola jure conueniri Terminalis possit? Respondit, nec jure his verbis obligatum, nec aequitatem conueniendi eum superesse: cum id institoris officio, ad fidem mensae protestandam, scripsisset.

b) De EXERCITORIA ACTIONE.

(Dig. 14. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 28. ad Edictum.*

Vtilitatem hujus Edicti patere, nemo est, qui ignoret. Nam cum interdum ignari, cujus sint conditionis, vel quales, cum magistris propter nauigandi necessitatem contrahamus, aequum fuit, eum, qui magistrum naui imposuit, teneri: vt tenetur, qui institorem tabernae, vel negotio praeposuit; cum sit major necessitas contrahendi cum magistro, quam institore: quippe res patitur, vt de conditione quis institoris dispiciat, et sic contrahat; in nauis magistro non ita: nam interdum locus, tempus non patitur plenius deliberandi *) consilium.

*) v. L. 19. de R. J.

§. 1. Magistrum nauis accipere debemus, cui totius nauis cura mandata est. §. 2. [Sed] si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cujusuis eorum, qui nauis nauigandae causa in naue sint, detur actio in exercitorem. Alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi: siquidem qui magistrum praeponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos curare debet.

§. 3. Magistri autem imponuntur locandis nauibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentisue emendis: sed etiam si mercibus emendis, vel vendendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. §. 4. Cujus autem conditionis sit magister iste, nihil interest: vtrum liber, an seruus: et vtrum exercitoris, an alienus: sed nec, cujus aetatis sit, intererit, sibi imputaturo, qui praeposuit.

§. 5. Magistrum autem accipimus, non solum quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister: et hoc consultus JVLIANVS in ignorante exercitore respondit. Caeterum si scit, et passus est *), eum in naue magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur, quae sententia mihi videtur probabilis. † Omnia enim facta magistri debet praestare, qui eum praeposuit: alioquin contrahentes decipientur: et facilius hoc in magistro, quam institore, admittendum propter vtilitatem. Quid tamen, si sic magistrum praeposuit, ne alium ei liceret praeponere? An adhuc JVLIANI sententiam admittimus, videndum est: finge enim et nominatim eum prohibuisse, ne Titio Magistro vtaris. Dicendum tamen erit, eo vsque producendam vtilitatem nauigantium.

*) L. 18. Mand. L. 7. §. 11. ad SC. Maced.

§. 6. Nauem accipere debemus, siue marinam, [siue fluuiatilem]: siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia sit.

§. 7. Non autem ex omni causa Praetor dat in exercitorem actionem: sed ejus rei nomine, cujus ibi praepositus fuerit: id est, [si] in eam praepositus sit: vtputa, si [ad] onus vehendum locatum sit; aut aliquas res emerit vtiles nauiganti *): vel si quid reficiendae nauis causa contractum vel impensum est, vel si quid nautae, operarum nomine, petent.

*) L. vlt. h. t. arg. L. 2. de jurid. L. 56. L. 62. de procurat.

§. 8. Quid, si mutuam pecuniam sumpserit? an ejus rei nomine videatur gestum? Et PEGASVS existimat, si ad vsum ejus rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem: quam sententiam puto veram. Quid enim, si ad armandam instruendamue nauem, vel nautas exhibendos, mutuatus est?

§. 9. Vnde quaerit OFILIVS, si ad reficiendam nauem mutuatus, nummos in suos vsus conuerterit, an in exercitorem detur actio? Et ait, si hac lege accepit, quasi in nauem impensurus, mox mutauit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris, et hoc specialiter non expresserit, quod ad nauis causam accipit: contra esse. Quam distinctionem PEDIVS probat.

§. 10. Sed et si in pretiis rerum emptarum fefellit magister, exercitoris erit damnum, non creditoris. §. 11. Sed si ab alio mutuatus, liberauit eum qui in nauis refectionem crediderat: puto etiam huic dandam actionem, quasi in nauem crediderit.

§. 12. Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus. Quare si eum praeposuit naui ad hoc solum, vt vecturas exigat, non vt locet, quod forte ipse locauerat, non tenebitur exercitor, si magister locauerit: vel si ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum, aut si ad hoc, vt vectoribus locet, non vt mercibus nauem praestet, vel contra, modum egressus, non obligabit exercitorem. † Sed et, si, vt certis mercibus eam locet, praepositus est, puta legumini, cannabae, ille marmoribus, vel alia materia locauit: dicendum erit, non teneri, quaedam enim naues onerariae, quaedam [vt ipsi dicunt] ἐπιβατηγοί, id est, vectorum ductrices, sunt, et plerosque mandare scio, ne vectores recipiant; et sic, vt certa regione, et certo mari negotietur. Vt ecce, sunt naues, quae Brundusium à Cassiopa, vel à Dyrrachio vectores trajiciunt, ad onera inhabiles; item quaedam fluuii capaces, ad mare non sufficientes. §. 13. Si plures sint magistri, non diuisis officiis, quodcunque cum vno gestum erit, obligabit exercitorem: si diuisis, vt alter locando, alter exigendo, pro cujusque officio obligabitur exercitor.

§. 14. Sed et si sic praeposuit, vt plerumque faciunt, ne alter sine altero quid gerat, qui contraxit, cum vno, sibi imputabit. §. 15. Exercitorem autem eum dicimus, ad quem obuentiones, et reditus omnes perueniunt, siue is dominus nauis sit, siue à domino nauem per auersionem conduxerit, vel ad tempus, vel in perpetuum. §. 16. Parui autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier, paterfamilias, an filiusfamilias vel seruus: pupillus autem si nauem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem.

§. 17. Est autem nobis electio, vtrum exercitorem, an magistrum conuenire velimus. §. 18. Sed ex contrario, exercenti nauem aduersus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur; quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet: aut, si gratuitam, mandati agere potest. † Solent plane Praefecti propter ministerium annonae, item in prouinciis Praesides prouinciarum; extra ordinem eos juuare ex contractu magistrorum.

§. 19. Si is, qui nauem exercuerit, in aliena potestate erit, ejusque voluntate nauem exercuerit, quod cum magistro ejus gestum erit, in eum, in cujus potestate is erit, qui nauem exercuerit, judicium datur.

§. 20. Licet autem detur actio in eum, cujus in potestate est, qui nauem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate

ejus

ejus exerceat. Ideo autem ex voluntate in solidum tenentur, qui habent in potestate exercitorem: quia ad summam Rempublicam nauium exercitio pertinet. At institorum non idem vsus est: ea propter in tributum duntaxat vocantur qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. Sed si sciente duntaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit, vtrum quasi in volentem damus actionem in solidum, an vero exemplo tributoriae dabimus? † In re igitur dubia melius est, verbis Edicti seruire: et neque scientiam solam et nudam patris dominiue in nauibus onerare; neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. Et ita videtur et POMPONIUS significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari; si minus, in peculium.

§. 21. In potestate autem accipiemus vtriusque sexus, vel filios, vel filias, vel seruos, vel seruas. §. 22. Si tamen seruus peculiaris, volente filiofamilias, in cujus peculio erat, vel seruo, vicarius ejus nauem exercuit, pater, dominusue, qui voluntatem non accommodauit, duntaxat de peculio tenebitur: sed filius ipse in solidum. Plane, si voluntate domini, vel patris exerceant, in solidum tenebuntur: et praeterea et filius, si et ipse voluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus.

§. 23. Quanquam autem, si cum magistro ejus gestum sit, duntaxat polliceatur Praetor actionem, tamen [vt JULIANUS quoque scripsit] etiam si cum ipso exercitore sit contractum, pater dominusue in solidum tenebitur.

§. 24. Haec actio ex persona magistri in exercitorem dabitur: et ideo, si cum vtro eorum actum est, cum altero agi non potest. Sed si quid sit solutum, si quidem à magistro, ipso jure minuitur obligatio: sed et si ab exercitore, siue suo nomine, id est, propter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit, minuetur obligatio; quoniam et alius pro me soluendo me liberat. §. 25. Si plures nauem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi potest.

2. CAJUS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Ne in plures aduersarios distringatur *), qui cum vno contraxerit. *) Non obst. L. 5. §. 5. Naut. caup. et stab.

3. PAULUS *lib. 29. ad Edictum.*

Nec quicquam facere, quotam quisque portionem in naue habeat: eumque qui praestiterit *), societatis judicio à caeteris consecuturum. *) L. 13. §. vlt. L. 14. de Instit. act.

4. ULPIANUS *lib. 29. ad Edictum.*

Si tamen plures per se nauem exerceant, pro portionibus exercitionis conueniuntur: neque enim inuicem sui magistri videntur. §. 1. Sed si plures exerceant, vnum autem de numero suo magistrum fecerint, hujus nomine in solidum poterunt conueniri.

§. 2. Sed si seruus plurium, nauem exerceat voluntate eorum, idem placuit, quod in pluribus exercitoribus, plane si vnius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur: et ideo puto. et in superiore casu in solidum omnes teneri.

§. 3. Si seruus sit, qui nauem exercuit voluntate domini, et alienatus fuerit, nihilominus is, qui eum alienauit, tenebitur, proinde, et si decesserit seruus, tenebitur: nam et magistro defuncto tenebitur.

§. 4. Hae actiones perpetuo, et heredibus, et in heredes dabuntur: proinde et si seruus, qui voluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur haec actio, quamuis de peculio vltra annum non detur.

5. PAULUS *lib. 29. ad Edictum.*

Si cum, qui in mea potestate sit, magistrum nauis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. Idem [est], si communis seruus nobis erit. Ex locato tamen mecum ages, quod operas serui mei conduxeris: quia et si cum alio contraxisset, ageres mecum, vt actiones, quas eo nomine habui, tibi praestarem: quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris, quod si gratuitae operae fuerint, mandati ages.

§. 1. Item, si seruus meus nauem exercebit, et cum magistro ejus contraxero, nihil obstabit, quo minus aduersus magistrum experiar actione, quae mihi vel jure ciuili, vel honorario competit: nam et cuiuis alii non obstat hoc Edictum, quo minus cum magistro agere possit: hoc enim Edicto non transfertur actio, sed adjicitur.

§. 2. Si vnus ex his exercitoribus cum magistro nauis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit.

6. PAULUS *lib. 6. Breuis Edicti.*

Si seruus non voluntate domini nauem exercuerit, si sciente eo, quasi tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur.

§. 1. Si communis seruus voluntate dominorum exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

7. AFRICANUS *lib. 8. Quaestionum.*

Lucius Titius Stichum magistrum nauis praeposuit: is pecuniam mutuatus, cauit, se in refectionem nauis eam accepisse: Quaesitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret, pecuniam in refectionem nauis esse consumptam? Respondit, creditorem vtiliter acturum, si, cum pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. Etenim vt non oportet creditorem ad hoc adstringi, vt ipse reficiendae nauis curam suscipiat, et negotium domini gerat: [quod certe futurum sit, si necesse habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam esse]: ita illud exigendum, vt sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus: quod certe aliter fieri non potest, quam si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse, quare etsi in ea causa fuerit nauis, vt refici deberet, multo tamen major pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari.

§. 1. Interdum etiam illud aestimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim [inquit] si ad velum emendum in ejusmodi insula pecuniam quis crediderit; in qua omnino velum comparari non potest? Et in summa aliquam diligentiam in ea creditorem debere praestare.

§. 2. Eadem fere dicenda ait, et si de institoria actione quaeratur. Nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emendae seruus sit praepositus: et sufficere, si in hoc crediderit; non etiam illud exigendum, vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

6) DE LEGE RHODIA DE JACTU.

(Dig. 14. T. 2.)

1. PAULUS *lib. 2. Sententiarum.*

Lege Rhodia cauetur, vt, si leuandae nauis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.

2. *Idem*

2. *Idem lib. 34. ad Edictum.*

Si laborante naue, jactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debent; is deinde cum reliquis, quorum merces saluae sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur; agere potest. SERVIVS quidem respondit, ex locato agere cum magistro nauis debere, vt caeterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. Imo, etsi retineat merces Magister, vltro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant: Plane commodius est, si sint, retinere eas. † At, si non, [et] totam nauem conduxerit, ex conducto aget: sicut vectores, qui loca in naue conduxerunt. Aequissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum, consecuti sunt, vt merces suas saluas haberent.

§. 1. Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit: nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quae nauis gratia parentur, et earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit. Nam et si faber incudem, aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locauerit opus: sed si voluntate vectorum, vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet.

§. 2. Cum in eadem naue varia mercium genera complures mercatores coëgissent: praetereaque multi vectores serui, liberique in ea naui nauigarent, tempestate graui orta, necessario jactura facta erat. Quaesita deinde sunt haec: an omnes jacturam praestare oporteat, et si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, velut gemmas, margaritas: et quae portio praestanda est? et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? et qua actione ea res expediri possit? Placuit, † omnes quorum interfuisset jacturam fieri, conferre oportere: quia id tributum obseruatae res deberent: itaque dominum etiam nauis pro portione obligatum esse. Jacturae summam pro rerum pretio distribui oportet. Corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse. Ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est, cum magistro, acturos. † Itidem agitatum est, an etiam vestimentorum cujusque, et annulorum aestimationem fieri oporteat? Et omnium visum est. Nisi si qua consumendi causa imposita forent: quo in numero essent cibaria, eo magis, quod, si quando ea defecerint in nauigationem, quod quisque haberet, in commune conferret.

§. 3. Si nauis à piratis redempta sit, SERVIVS, OFILIVS, LABEO, omnes conferre debere, ajunt. Quod vero praedones abstulerint, eum perdere, cujus fuerint: nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

§. 4. Portio autem pro aestimatione rerum, quae saluae sunt, et earum, quae amissae sunt, praestari solet. Nec ad rem pertinet, si hae, quae amissae sunt, pluris veniri poterunt: quoniam detrimenti, non lucri, fit praestatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, aestimatio debeat haberi, non quanti emptae sint, sed quanti venire possunt.

§. 5. Seruorum quoque, qui in mari perierunt, non magis aestimatio facienda est, quam si [qui] aegri in naue decesserint, aut aliqui sese praecipitauerint. §. 6. Si quis ex vectoribus soluendo non sit, hoc detrimentum magistri nauis non erit: nec enim fortunas cujusque nauta excutere debet.

§. 7. Si res, quae jactae sunt, apparuerint, exoneratur collatio. Quod si jam contributio facta sit: tunc hi, qui soluerint, agent ex locato cum magistro: vt is ex conducto experiatur, et quod exegerit, reddat. §. 8. Res autem jacta domini manet *), nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

*) L. 8. h. t. L. 9. §. vlt. de A. R. J. non obst. L. 43. §. pen. de furt. L. 21. §. 2. de A. v. A. possess.

3. PAPINIANVS *lib. 19. Responsorum.*

Cum arbor, aut aliud nauis instrumentum, remouendi communis periculi causa, dejectum est, contributio debetur.

4. CALLISTRATVS *lib. 2. Quaestionum.*

Nauis onustae leuandae causa, [quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere], si quaedam merces in scapham trajectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in naue merces saluas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt: proinde, tanquam si jactura facta esset. Idque SABINVS [quoque] lib. 2. Responsorum probat. † Contra, si scapha cum parte mercium salua est, nauis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in naui perdiderunt: quia jactus in tributum naue salua venit.

§. 1. Sed si nauis, quae in tempestate, jactu mercium vnius mercatoris, leuata est, in alio loco submersa est, et aliquorum mercatorum merces per vrinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere ejus, cujus merces in nauigatione leuandae nauis causa jactae sunt, ab his, qui postea sua per vrinatores seruauerunt, SABINVS aeque respondit. Eorum vero, qui ita seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo, qui in nauigatione jactum fecit, si quaedam ex his mercibus per vrinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri seruandae nauis causa jactae esse, quae periit.

§. 2. Cum autem jactus de naue factus est, et alicujus res, quae in naui remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit: quia non debet duplici damno onerari, et collationis, et quod res deteriores factae sunt? Sed defendendum est, hunc conferre debere pretio praesente rerum. Itaque [verbi gratia] si vicenum merces duorum fuerunt, et alterius aspergine decem esse coeperunt: ille, cujus res integrae sunt, pro viginti conferat, hic pro decem. † Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis deteriores ex qua causa factae sunt. Id est, vtrum propter jacta nudatis rebus damnum secutum est: an vero alia ex causa, veluti quod alicubi jacebant merces in angulo aliquo, et vnda penetrauit: tunc enim conferre debebit. An ex priore causa: collationis onus pati non debet: quia jactus etiam hunc laesit. Adhuc numquid et si aspergine propter jactum [res] deteriores factae sunt? Sed distinctio subtilior adhibenda est, quid plus sit, in damno, an in collatione: [si] [verbi gratia] hae res viginti fuerunt, et collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. † Quid ergo, si plus in damno erit, quam in collatione? Vtputa decem aureis res deteriores factae sunt: duo autem collationis sunt? Indubitate vtrumque onus pati non debet. Sed hic videamus, num et ipsi conferre oporteat: quid enim interest, jactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere coeperim? Nam sicut ei, qui perdiderit, subuenitur: ita et ei subueniri oportet, qui deteriores *) propter jactum res habere coeperit, haec ita PAPIRIVS FRONTO respondit.

*) L. 16. §. 2. ad SC. Trebell.

5. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Amissae nauis damnum collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberauerunt: nam hujus aequi-

aequitatem tunc admitti placuit, cum jactus remedio caeteris in communi periculo, salua naui, consultum est.

§. 1. Arbore caesa, vt nauis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

6. JVLIANVS *lib.* 86. *Digestorum.*

Nauis aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis, et arbore, et antenna, Hipponem delata est, ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis, Ostiam nauigauit, et onus integrum pertulit. Quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant? Respondit, non debere: hic enim sumptus instruendae magis nauis, quam conseruandarum mercium gratia factus est.

7. PAVLVS *lib.* 3. *Epitomarum* Alfeni *Digestorum.*

Cum depressa nauis, aut dejecta esset, quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tanquam ex incendio.

8. JVLIANVS *lib.* 2. *ex Minicio.*

Qui leuandae nauis gratia res aliquas projiciunt, non hanc mentem habent, vt eas pro derelicto habeant, quippe, si inuenerint eas, ablaturos, et, si suspicati fuerint, in quem locum ejectae sunt, requisituros: vt perinde sint, ac si quis onere pressus, in viam rem abjecerit, mox cum aliis reuersurus, vt eandem auferret.

9. VÓLVSIVS MAECIANVS *ex Lege Rhodia.*

Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς ἈΝΤΩΝΙΝΟΝ βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ ἈΝΤΩΝΙΝΕ, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. ἈΝΤΩΝΙΝΟΣ εἶπεν Εὐδαίμονι. Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. Τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος ἈΥΓΟΥΣΤΟΣ ἔκρινεν. Id est, Deprecatio Eudaemonis Nicomediensis ad ANTONINVM Imperatorem. Domine Imperator ANTONINE, naufragium in Italia facientes, direpti sumus à Publicanis, Cyclades insulas habitantibus. Respondit ANTONINVS Eudaemoni: Ego quidem mundi Dominus: Lex autem maris. Lege id Rhodia, quae de rebus nauticis praescripta est, judicetur, quatenus nulla ei nostrarum Legum aduersatur. Hoc idem Diuus quoque AVGVSTVS judicauit.

10. LABEO *lib.* 1. *Pithanon à* Pavlo *Epitomatorum.*

Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in naue mortuum est, vectura tibi non debetur. Pavlvs: Imo quaeritur, quid actum est: vtrum [vt] pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur; quod si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probauerit impositum esse mancipium.

§. 1. Si ea conditione nauem conduxisti, vt ea merces tuae portarentur, easque merces nulla nauta necessitate coactus in nauem deteriorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit, et merces tuae cum ea naue perierunt, in qua nouissime vectae sunt: habes ex conducto [locato] cum priore nauta actionem. Pavlvs: Imo contra; si modo ea nauigatione vtraque nauis periit, cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. † Idem juris erit, si prior nauta publice retentus, nauigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. † Idem juris erit, cum ea conditione à te conduxisset, vt certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas eas merces locasset, nec per eum staret, quo minus remissa sibi [ea] poena spectaret. † Idem juris in eodem genere cogitationis obseruabimus: si probatum fuerit, nautam morbo impeditum, nauigare non potuisse. † Idem dicemus, si nauis ejus vitium fecerit sine dolo malo, et culpa ejus.

§. 2. Si conduxisti nauem amphorarum duo millium, et ibi amphoras portasti, pro duobus millibus amphorarum pretium debes. Pavlvs: Imo si auersione nauis conducta est, pro duobus millibus debetur merces *): si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

*) L. 35. pr. L. 36. L. 51. §. 1. L. 58. locati.

d) DE PECVLIO.

(Dig. 15. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Ordinarium Praetor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienae potestati subjecti sunt: qui in solidum tribuunt actionem: sic deinde adhuc peruenire, vbi de peculio datur actio.

§. 1. Est autem triplex hoc Edictum: aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut quod jussu, hinc oritur actio.

§. 2. Verba autem Edicti talia sunt: quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit. §. 3. De eo loquitur, non de ea: sed tamen, et ob eam, quae est foeminini sexus, dabitur ex hoc Edicto actio. §. 4. Si cum impubere filiofamilias, vel seruo contractum sit: ita dabitur in dominum, vel patrem de peculio, si locupletius eorum peculium factum est. §. 5. Potestatis verbum communiter accipiendum est, tam in filio, quam in seruo. §. 6. Nec magis dominium seruorum [esse] spectandum, quam facultatem habendi eos: non enim solum seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium, verum eorum quoque, qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi [sint], siue serui alieni.

2. POMPONIVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Ex ea causa, ex qua soleret seruus fructuarius, vel vsuarius adquirere, in eum, cujus vsusfructus, vel vsus sit, actio duntaxat de peculio, caeteraeque honorariae dantur; ex reliquis, in dominum proprietatis.

3. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Licet tamen Praetor, si cum eo, qui in potestate sit, gestum sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est, et si in nullius sit potestate, dari de peculio actionem: vtputa, si cum seruo hereditario contractum sit ante aditam hereditatem.

§. 1. Vnde Labeo scribit, et si secundo tertioue gradu substitutus sit seruus, et deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber heresque extiterit, posse dici, de peculio eum conueniri, et de in rem verso.

§. 2. Parui autem refert, seruus quis masculi, an mulieris fuerit: nam de peculio et mulier conuenietur.

§. 3. Pedivs etiam impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, vt tutoris auctoritatem spectes: † Idem adjicit, pupillum non posse seruo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. §. 4. In furiosi quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem. Nam et hujus seruus peculium habere potest: non si fuerit concessum, vt habeat; sed si non fuerit prohibitum, ne habeat.

§. 5. Si filiusfamilias, vel seruus pro aliquo fidejusserint, vel alias interuenerint, vel mandauerint: tractatum est, an sit de peculio actio? Et est verius, in seruo causam fidejubendi, vel mandandi spectandam. Quam sententiam et Celsvs lib. 6. probat in seruo fidejussore. Si igitur quasi intercessor seruus inter-

interuenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio. §. 6. JVLIANVS quoque lib. 12. Digestorum scribit: si seruus mandauerit, vt creditori [meo] solueretur, referre, ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solui mandauit, esse obligatum dominum de peculio: quod si intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. §. 7. Cui congruit, quod idem JVLIANVS scribit: Si à filio meo fidejussorem accepero, quidquid à fidejussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati praestaturum. Idem accipias et in serui fidejussore. Idemque, si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. † Quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fidejussorem vsurum: et, si soluisset, condicturum scribit.

§. 8. Si seruus, cum se pro libero gereret, compromiserit, quaeritur, an de peculio actio ex poena compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit, sicuti trajectitiae pecuniae datur? Sed hoc et NERVAE filio, et mihi videtur verius, ex compromisso serui non dandam de peculio actionem: quia nec, judicio condemnetur seruus, datur in eum actio. §. 9. Sed si filius fidejussor, vel quasi interuentor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quaeritur? Et est vera SABINI et CASSII sententia existimantium, semper obligari patrem de peculio; et distare in hoc à seruo.

§. 10. Quare [et] ex compromisso pater tenebitur. Et ita PAPINIANVS quoque lib. 9. Quaestionum scribit. Nec interesse, ait, ex qua causa compromiserit: vtrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere; an vero ex ea, qua non potuit: cum ex stipulatu pater conueniatur. §. 11. Idem scribit, judicati quoque patrem de peculio actione teneri. Quod [et] MARCELLVS putat; etiam ejus actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut [in] stipulatione contrahitur cum filio, ita judicio contrahi; proinde non originem judicii spectandam, sed ipsam judicati velluti obligationem. Quare et si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

§. 12. Ex furtiua causa filio quidem familias condici posse constat: an vero in patrem, vel in dominum de peculio danda est, quaeritur? Et est verius, in quantum locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dandam. Idem LABEO probat; quia † iniquissimum est, ex furto serui dominum locupletari impune. Nam et circa rerum amotarum actionem, filiaefamilias nomine, in id, quod ad patrem peruenit, competit actio de peculio. §. 13. Si filiusfamilias Duumuir pupillo rem saluam fore caueri non curauit, PAPINIANVS lib. 9. Quaestionum, de peculio actionem competere ait. Nec quicquam mutare arbitror, an voluntate patris Decurio factus sit: quoniam rempublicam saluam fore pater obstrictus est.

4. POMPONIVS *lib. 7. ad Sabinum.*

Peculii † est, non id, cujus seruus seorsum à domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separauerit, summa serui ratione discernens; nam cum serui peculium totum adimere, vel augere, vel minuere dominus possit, animaduertendum est, non quid seruus, sed quid dominus, constituendi seruilis peculii gratia fecerit.

§. 1. Sed hoc ita verum puto, si debito seruum liberare voluit dominus: vt, etiam si nuda voluntate remiserit dominus, quod debuerit, desinat seruus debitor esse. Si vero nomina ita fecerit dominus, vt quasi debitorem se seruo faceret, cum [reuera] debitor non esset, contra puto: re enim, non verbis, peculium augendum est.

§. 2. Ex his apparet, non quid seruus ignorante domino habuerit, peculii esse, sed quid volente: alioquin et quod subripuit seruus domino, fiet peculii; quod non est verum.

§. 3. Sed saepe fit, vt, ignorante domino, incipiat minui serui peculium, veluti cum damnum domino dat seruus, aut furtum facit. §. 4. Si, opem ferente seruo meo, furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum est, quo minus ob rem subreptam consequi possim.

§. 5. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium serui, res tamen in causa peculiaria manent: nam si aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est noua concessione domini opus.

§. 6. Non solum id in peculio vicariorum ponendum est, cujus rei à domino, sed etiam id, cujus ab eo, cujus in peculio sint, seorsum rationem habeant.

5. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Depositi nomine, pater vel dominus duntaxat de peculio conueniuntur, et si quid dolo malo eorum captus sum.

§. 1. Sed et si precario res filiofamilias vel seruo data sit, duntaxat de peculio pater dominusue obligantur. §. 2. Si filiusfamilias jusjurandum detulerit, et juratum sit, de peculio danda est actio, quasi contractum sit. Sed in seruo diuersum est. §. 3. Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum. §. 4. Peculium autem TVBERO quidem sic definit, (vt CELSVS lib. 6. Digestorum refert), quod seruus domini permissu, separatum à rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur.

6. CELSVS *lib. 6. Digestorum.*

Definitio peculii, quam TVBERO exposuit, [vt] LABEO ait, ad vicariorum pecula non pertinet. Quod falsum est: nam eo ipso, quod dominus seruo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

7. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Quam TVBERONIS sententiam et ipse CELSVS probat.

§. 1. Et adjicit, pupillum, vel furiosum constituere quidem peculium seruo non posse: verum ante constitutum [id est, ante furorem, vel à patre pupilli], non adimetur ex his causis. Quae sententia vera est. Et congruit cum eo, quod MARCELLVS apud JVLIANVM notans adjicit, posse fieri, vt ex dominis seruus peculium habeat apud alterum, apud alterum non. Vtputa si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, vt quidam [inquit] putant, peculium seruus habere non potest, nisi concedente domino. Ego autem puto, non esse opus concedi peculium à domino seruum habere, sed non adimi, vt habeat. Alia causa est peculii liberae administrationis: nam [haec] specialiter concedenda est.

§. 2. Scire autem non vtique singulas res debet, sed παχυμερέστερον, id est, pinguius. Et in hanc sententiam POMPONIVS inclinat. §. 3. Pupillum autem, tam filium, quam seruum, peculium habere posse, PEDIVS lib. 15. scribit, cum [in] hoc [inquit] totum ex domini constitutione pendeat. Ergo et si furere coeperit seruus, vel filius, retinebunt peculium.

§. 4. In peculio autem res esse possunt omnes et mobiles, et soli: vicarios quoque in peculium potest habere, et vicariorum peculium: hoc amplius, et nomina debitorum.

§. 5. Sed et si quid furti actione seruo deberetur, vel alia actione, in peculium computabitur; hereditas quoque et legatum, vt LABEO ait. §. 6. Sed et id, quod dominus sibi debet, in peculium habebit, si forte in domini rationem impendit, et dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem ejus dominus conuenit. Quare, si forte ex serui emptione euictionis nomine,

nomine, duplum dominus exegit, in peculium serui erit conuersum: nisi forte dominus eo proposito fuit, vt nollet hoc esse in peculium serui. §. 7. Sed et si quid ei conseruus debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium, vel [prout] habebit.

8. PAVLVS *lib. 4. ad Sabinum.*

Non statim, quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si tradidit; aut, cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem. Contra autem, simul atque noluit, peculium serui desinit peculium esse.

9. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Sed si damnum seruo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis, quam si subripuerit.

§. 1. Plane si conseruus dedit damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. Et ita POMPONIVS libro vndecimo scribit. Nam et si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est, vel consequi potest, in peculium esse ei imputandum, NERATIVS lib. 2. Responsorum scribit.

§. 2. Peculium autem deducto, quod domino debetur, computandum esse: quia praeuenisse dominus, et cum seruo suo egisse creditur. §. 3. Huic definitioni SERVIVS adjecit, et si quid his debeatur, qui sunt in ejus potestate; quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit. §. 4. Praeterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quae sunt in tutela vel cura domini, vel patris: vel quorum negotia administrant, dummodo dolo careant: quoniam et si per dolum peculium vel ademerint, vel imminuerint, tenentur. Nam si semper praeuenire dominus et agere videtur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum egisse, quo [nomine] vel tutelae, vel negotiorum gestorum, vel vtili actione tenebitur? Nam, vt eleganter PEDIVS ait, ideo hoc minus in peculio est, quod domino vel patri debetur: quoniam non est verisimile, dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. Sane cum ex caeteris causis ipsum à semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi sibi cum soluere, eum quis agere de peculio conabitur.

§. 5. Sed et creditor serui, qui heres exstitit domino ejus, deducit de peculio, quod sibi debetur, [si conueniatur]: siue libertatem seruus acceperit, siue non. Idemque et si legatus sit pure seruus. Nam quasi praeuenerit, et ipse secum egerit, sic deducet, quod sibi debetur: licet nullo momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit. Et ita JVLIANVS lib. 12. scribit. † Certe si sub conditione seruus libertatem acceperit, minus dubitanter JVLIANVS eodem loco scribit, heredem deducere: dominus enim factus est. Ad defensionem sententiae suae JVLIANVS etiam illud adfert, quod si ei, qui post mortem serui, vel filii intra annum potuit conueniri de peculio, heres exstitero, procul dubio deducam, quod mihi debetur.

§. 6. Siue autem ex contractu quid domino debeat, siue ex rationum reliquiis, deducet dominus. Sed et si ex delicto ei debeat, vtputa ob furtum, quod fecit, aeque deducetur. † Sed est quaestionis, vtrum ipsa furti aestimatio, id est, [id] solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus seruus commisisset, id est, cum furti poenis? Sed prior sententia verior est, vt ipsa furti aestimatio sola deducatur.

§. 7. Si ipse seruus sese vulnerauit, non debet hoc damnum deducere; non magis, quam si se occiderit, vel praecipitauerit: licet enim [etiam] seruis naturaliter in suum corpus saeuire. Sed si à se vulneratum seruum dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum: quanquam si aegrum eum curasset, rem suam potius egisset. §. 8. Item deducetur de peculio, si quid dominus serui nomine obligatus est, aut praestitit obligatus: item, si quid ei creditum est jussu domini, nam hoc deducendum, JVLIANVS lib. 12. Digestorum scribit. Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini, vel patris, quod acceptum est, peruenit; alioquin secum debebit compensare. Sed et si pro seruo fidejusserit, deducendum JVLIANVS lib. 12. Digestorum scribit. MARCELLVS autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, praestare creditori, vt caueat [ille], refusurum se, si quid praestiterit dominus hoc nomine conuentus, quam ab initio deduci: vt medii temporis interusurium magis creditor consequatur. † Sed si de peculio conuentus dominus condemnatus est, debebit de sequenti actione de peculio deduci; coepit enim dominus vel pater judicati teneri. Nam et si quid serui nomine non condemnatus praestitisset creditori, etiam hoc deduceret.

10. CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Si vero adhuc in suspenso est prius judicium de peculio, et ex posteriore judicio res judicaretur, nullo modo debet prioris judicii ratio haberi in posteriore condemnatione: quia † in actione de peculio occupantis melior est conditio. Occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam judicis peruenit.

11. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Si noxali judicio conuentus dominus, litis aestimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxae dederit, nihil est deducendum.

§. 1. Sed et si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit, deduci oportebit: quemadmodum si quid domino seruus pro debitore expromiserat. † Idem est, et si pro libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agatur.

§. 2. Sed si à debitore dominico seruus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quaeritur? Et JVLIANVS lib. 12. Digestorum, non aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. Eadem et in filiofamilias dicenda erunt. Et puto veram JVLIANI sententiam: naturalia enim debita spectamus in peculii deductionem: est autem naturae aequum, liberari filium vel seruum obligatione, eo quod indebitum videtur exegisse.

§. 3. Est autem quaestionis, an id, quod dominus semel deduxit, cum conueniretur, rursus, si conueniatur de peculio, eximere debeat: an vero veluti solutum ei videatur, semel facta deductione? Et NERATIVS et NERVA putant. Item JVLIANVS lib. 12. scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si vero eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere.

§. 4. Denique scribit, si seruus vicarium quinque valentem in peculium habuit, et domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, et mortuo postea vicario alium ejusdem pretii seruus comparauerit, non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit: nisi forte, eum eum seruo ademisset, et sibi soluisset, tunc decesserit.

§. 5. Idem recte ait: Si eum vicarius valeret decem, dominus conuentus de peculio, quinque pro seruo praestitisset, quoniam quinque ipsi debebantur; mox vicarius decessisset: aduersus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum, quia [et] in eo, quod jam pro eo soluit, debitorem seruum sibi fecerit

fecerit. Quae fententia vera eft: nifi feruo ademit vicarium, vt fibi folueret.

§. 6. Quod autem deduci debere diximus id, quod debetur ei, qui de peculio conuenitur: ita accipiendum eft, fi non hoc aliunde confequi potuit. §. 7. Denique JVLIANVS fcribit, venditorem, qui feruum cum peculio vendidit, fi de peculio conueniatur, non debere deducere, quod fibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, et nunc condicere quafi indebitum: quoniam non eft in peculio, quod domino debetur, poteft [inquit] etiam ex vendito agere. Quod ita erit probandum, fi tantum fuit in peculio, cum venderet, vt fatisfacere debito dominus poffit: caeterum, fi poftea quid acceffit, conditionibus debiti exiftentibus, quod dominus non diftraxerat, contra erit dicendum.

§. 8. Idem fcribit, fi quis feruum, cujus nomine de peculio habebat actionem, comparaffet, an poffit deducere, quod fibi debetur, quoniam aduerfus venditorem habeat actionem de peculio? Et recte ait, poffe: nam et quiuis alius poteft eligere, vtrum cum emptore, an cum venditore ageret. Hunc igitur eligere pro actione deductionem. Nec video, quid habeant creditores, quod querantur; cum poffint ipfi venditorem conuenire, fi quid forte putant effe in peculio.

§. 9. Non folum autem, quod ei debetur, qui conuenitur, deducendum eft; verum etiam fi quid focio ejus debetur. Et ita JVLIANVS lib. 12. Digeftorum fcribit: nam † qua ratione in folidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur. Quae fententia recepta eft:

12. JVLIANVS *lib.* 12. *Digeftorum.*

Quia hoc cafu etiam cum eo agi poteft, penes quem peculium non eft.

13. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed in emptore, et venditore vera non eft; item in fructuario, et proprietario, et caeteris, qui non funt focii; et in domino, et bonae fidei emptore: nam et JVLIANVS lib. 12. fcribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. JVLIANVS *lib.* 12. *Digeftorum.*

Item cum teftamento praefenti die feruus liber effe juffus eft, cum omnibus heredibus de peculio agendum eft: nec quisquam eorum amplius deducet, quam quod ipfi debeatur.

§. 1. Item, cum feruus viuo domino mortuus eft, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit: et de peculio actio, et deductionis Jus fcinditur.

15. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed fi duo fint bonae fidei poffeffores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod fibi debetur. Itemque et fi duo funt fructuarii: quia nullam inter fe habent focietatem. Idem dicetur interdum et in fociis, fi forte feparata apud fe peculia habeant, vt alter alterius peculii nomine non conueniatur: caeterum fi commune fit peculium, et in folidum conuenientur, et deducetur quod vtrique debetur.

16. JVLIANVS *lib.* 12. *Digeftorum.*

Quis ergo cafus eft, quo peculium ferui communis ad alterum ex dominis folum pertineat? In primis, fi quis ferui partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei conceſſerit. Deinde, fi quis feruo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit, vt proprietatem eorum retineret, adminiftrationem autem feruo concederet. MARCELLVS notat: Eft etiam ille cafus, fi alter ademerit: vel fi omni quidem modo conceſſerit dominus, fed in nominibus erit conceſſio.

17. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si feruus meus ordinarius vicarios habeat, id, quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio ferui ordinarii? Et prima illa quaeftio eft, an haec peculia in peculio ferui ordinarii computentur? Et PROCVLVS, et ATILICINVS exiftimant, ficut ipfi vicarii funt in peculio, ita etiam peculia eorum. Et id quidem, quod mihi dominus eorum, id eft ordinarius feruus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur; id vero, quod ipfi vicarii debent, duntaxat ex ipforum peculio: fed et fi quid non mihi, fed ordinario feruo debent, deducetur de peculio eorum, quafi conferuo debitum: id vero, quod ipfis debet ordinarius feruus, non deducetur de peculio ordinarii ferui: quia peculium eorum in peculio ipfius eft. Et ita SERVIVS refpondit. Sed peculium eorum augebitur, vt opinor: quemadmodum fi dominus feruo fuo debeat.

18. PAVLVS *lib.* 4. *Quaeftionum.*

Cui confequens eft, vt fi Sticho peculium fuum legatum fit, isque ex teftamento agit: non aliter cogetur id, quod vicarius ejus teftatori debet, relinquere, nifi is, id [eft,] vicarius, peculium habeat.

19. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Hinc quaeritur, fi ordinarii ferui nomine actum fit de peculio, an agi poffit et vicariorum? Et puto non poffe. Sed fi actum fit de peculio vicarii, agi poterit et de peculio ordinarii.

§. 1. Poteft effe apud me duplicis juris peculium: vt puta feruus eft dotalis: poteft habere peculium, quod ad me refpiciat: poteft et quod ad mulierem. Nam † quod ex re mariti quaefiit, vel ex operis fuis, id ad maritum pertinet: et ideo fi refpectu mariti heres fit inftitutus, vel ei legatum datum, id eum non debere reftituere, POMPONIVS fcribit. Si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me refpicit, vtrum omne deducam, quodquod debetur mihi, fiue ex mea caufa, fiue ex ea, quae ad vxorem refpicit? an vero feparamus caufas, quafi in duobus peculiis, vt et caufa debiti, quod petitur, fpectetur: vt fi quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem fpectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur; fi ex eo contractu, qui ad me refpicit, meum deducam? † Quae quaeftio dilucidius eft in fructuario tractata: vtrum ex eo demum contractu poteft de peculio conueniri, quod ad fe pertinet, an ex omni? Et MARCELLVS etiam fructuarium teneri fcribit, et ex omni contractu: eum enim, qui contrahit, totum ferui peculium, velut patrimonium, intuitum. Certe illud admittendum omni modo dicit, vt priore conuento, ad quem [res] refpicit, in fuperfluum is, cui quaefitum non eft, conueniatur. Quae fententia probabilior eft, et à PAPINIANO probatur. Quod et in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius eft dicere, fimpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, hujusmodi ferui nomine, aliquid praeftiterit, an aduerfus mulierem agentem dotis nomine, deducere id poffit? Et ait, fi id, quod creditori praeftitum eft, ad vtriusque generis peculium pertinebit, pro rata vtrique peculio decedere debere. Ex quo intelligi poteft, fi ad alterum peculium contractus pertinebit, modo foli vxori detrahi, modo non detrahi, fi ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum refedit.

§. 2. Interdum et ipfi fructuario aduerfus dominum datur actio de peculio, vtputa fi apud eum habeat peculium, apud ipfum vero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. Idem etiam contra eueniet: quamuis in duobus dominis fufficiat pro focio, vel communi diuidundo actio.

20. PAV-

20. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Nam inter se agere socii de peculio non possunt.

21. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Summa cum ratione etiam hoc peculio Praetor imputabit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. † Sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium: Sed et si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, MELA scribit, dolo malo ejus factum. Sed et si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculium auertat, dolo non caret: Sed si alii soluit, non dubito de hoc, quin non teneatur: quoniam creditori soluitur, et † licet creditori vigilare ad suum consequendum.

§. 1. Si dolo tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris, factum sit: an pupillus, vel furiosus, vel dominus, de peculio conueniatur, videndum? Et puto, si soluendo tutor sit, praestare pupillum ex dolo ejus: maxime, si quid ad eum peruenit. Et ita POMPONIVS lib. 8. Epistolarum scribit, Idem [et] in curatore, et procuratore, erit dicendum.

§. 2. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor, nisi in id, quod ad se peruenit. §. 3. Siue autem post judicium acceptum, siue ante, dolo factum sit, continetur officio judicis. §. 4. Si dominus, vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus: sed cogendus est, quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere.

22. POMPONIVS *lib.* 7. *ad Sabinum.*

Si damni infecti, aedium peculiarium nomine, promiserit dominus, ratio ejus haberi debet. Et ideo ab eo, qui de peculio agit, domino cauendum est.

23. *Idem lib.* 9. *ad Sabinum.*

Aedium autem peculiarium nomine in solidum damni infecti promitti debet: sicut vicarii nomine noxale judicium in solidum pati: quia pro pignore eas, si non defendantur, actor [abducit, vel] possidet.

24. VLPIANVS *lib.* 26. *ad Sabinum.*

Curator furiosi administrationem peculii et dare, et denegare potest tam seruo furiosi, quam filio.

25. POMPONIVS *lib.* 23. *ad Sabinum.*

Id vestimentum peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, vt eo vestitu seruum perpetuo vti vellet, eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo vteretur, idque ab eo ejus vsus gratia custodiretur. Sed quod vestimentum seruo dominus ita dedit vtendum, vt non semper, sed ad certum vsum, certis temporibus eo vteretur, veluti cum sequeretur eum, siue coenanti ministrabit, id vestimentum non esse peculii.

26. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si semel ex ea causa, [id est,] quod dolo fecerit, dominus praestiterit de peculio conuentus, caeteris ex eadem causa nihil praestabit. Si tantundem seruus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. His consequens erit, vt manumisso quoque, vel alienato seruo, ex causa [etiam] doli intra annum teneatur.

27. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Et ancillarum nomine, et filiarumfamilias in peculio actio datur: maxime, si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio. Depositi quoque et commodati actionem dandam earum nomine, JVLIANVS ait: sed et tributoriam actionem, si peculiari merce, sciente patre dominoue, negotientur, dandam esse. Longe magis non dubitatur, et si in rem versum est, quod jussu patris, dominiue contractum sit.

§. 1. Constat, heredem domini id quoque deducere debere, quod seruus, cujus nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis hereditariis amouisset, consumpsisset, corrupisset. §. 2. Si seruus alienatus sit, quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum Praetor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilominus et in nouum dominum actio datur: et nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an quod pariter, cum eum emerit, vel ex donatione acceperit, eidem concesserit. §. 3. Illud quoque placuit, quod et JVLIANVS probat, omnimodo permittendum creditoribus, vel in partes cum singulis agere, vel cum vno in solidum.

§. 4. Sed ipsi, qui vendiderit seruum, non putat JVLIANVS, de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum. §. 5. Sed et si alieno credidero, eumque redemero, deinde alienauero, aeque non putat mihi in emptorem dari debere [judicium]. §. 6. In venditorem autem duntaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat: deducto eo, quod apud me peculii seruus habebit. §. 7. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat JVLIANVS in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri.

§. 8. Si quis cum seruo duorum, pluriumue contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri: † est enim iniquum, in plures aduersarios distringi eum, qui cum vno contraxerit: nec hujus duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is seruus haberet, sed et ejus, quod apud alterum. Nec tamen res damnosa futura est ei, qui condemnatur, cum possit rursus ipse judicio societatis, vel communi diuidundo, quod amplius sua portione soluerit, à socio sociisue suis consequi. Quod JVLIANVS ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium: quia eo casu soluendo quisque etiam socium aere alieno liberare videtur. At si nullum sit apud alterum peculium, contra esse: quia nec liberare vllo modo aere alieno eum intelligitur.

28. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Quare et si socio neque heres, neque bonorum possessor, extitisset: eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus peculium apud eum erit, et quantum ex bonis consequi potest.

29. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si quis seruum testamento liberum esse jusserit, relictis heredibus his, qui cum seruo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. §. 1. Etiamsi prohibuerit contrahi cum seruo dominus, erit in eum de peculio actio.

30. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Quaesitum est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in peculio, cum ageretur: si modo sit rei judicatae tempore? PROCVLVS et PEGASVS nihilominus teneri ajunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. † Idem et circa ad exhibendum, et in rem actionem placuit: quae sententia et à nobis probanda est.

§. 1. Si cum ex parte herede domini, vel patris agatur, duntaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit,

sit, qui conuenitur. Idem et [de] in rem verso pro parte: nisi si quid in ipsius heredis rem vertit. Nec quasi vnum ex sociis esse hunc heredem conueniendum, sed pro parte duntaxat.

§. 2. Sed si ipse seruus sit heres ex parte institutus, aeque cum eo agendum erit. §. 3. Sin vero filius sit, quamuis ex parte institutus, nihilominus in solidum actionem patietur: sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. Quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius à coherede, quod in patris re est? Idem [est], et si peculium locuples sit. §. 4. Is, qui semel de peculio egit, rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest.

§. 5. Si annua exceptione sit repulsus à venditore creditor, subueniri ei aduersus emptorem debet: sed si alia exceptione, hactenus [subueniri], vt deducta ea quantitate, quam à venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur. §. 6. In dolo objiciendo temporis ratio habetur: fortassis enim, post tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum objici Praetor; quoniam nec de dolo actio post statutum tempus datur. §. 7. In heredem autem doli clausula in id, quod ad eum peruenit, fieri debet; vltra, non.

31. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Sed si ipse heres dolo fecit, solidum praestat.

32. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Si ex duobus, vel pluribus heredibus ejus, qui manumisso seruo, vel libero esse jusso, vel alienato, vel mortuo, intra annum conueniri poterat, vnus fuerit conuentus, omnes heredes liberabuntur: quamuis non in majorem quantitatem ejus peculii, quod penes se habet, qui conuenitur, condemnetur. Idque ita JVLIANVS scripsit: idemque est, et si in alterius rem fuerit versum. Sed et si plures sint fructuarii, vel bonae fidei possessores, vnus conuentus caeteros liberat: quamuis non majoris peculii, quam penes se est, condemnari debeat. Sed [si] licet hoc jure contingat, tamen aequitas dictat, judicium in eos dari, qui occasione juris liberantur, vt magis eos perceptio, quam intentio liberet: nam † qui cum seruo contrahit, vniuersum peculium ejus, quod vbicunque est, veluti patrimonium, intuetur. *)

*) L. 39. L. 47. f. h. t.

§. 1. In hoc autem judicio, licet restauretur praecedens, tamen et augmenti, et decessionis rationem haberi oportet. et ideo, siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit aliquid, praesens status peculii spectandus est. Quare circa venditorem quoque, et emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore consequi: nec retrorsus, velut in vno judicio, ad id tempus conuentionem reducere emptoris, quo venditor conuentus sit. §. 2. Venditor serui, si cum peculio seruum vendiderit, et tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio conuenietur: neque enim hoc pretium serui, peculium est, vt NERATIVS scripsit.

33. JAVOLENVS *lib.* 12. *ex* CASSIO.

Sed si quis seruum ita vendidit, vt pretium pro peculio acciperet, † penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii peruenit:

34. POMPONIVS *lib.* 12. *ex variis Lectionibus.*

Non penes quem res peculiaris sit.

35. JAVOLENVS *lib.* 12. *ex* CASSIO.

At cum heres jussus est peculium dare, accepta certa summa, non videtur penes heredem esse peculium.

36. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

In bonae fidei contractibus quaestionis est, an de peculio, an in solidum pater, vel dominus teneantur: vt est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater duntaxat de peculio conueniretur? Ego autem arbitror, non solum de peculio, sed et si quid praeterea dolo malo patris capta fraudataque est mulier, competere actiorem: nam si habeat res, nec restituere sit paratus, aequum est, eum, quanti ea res est, condemnari. Nam quod in seruo, cui res pignori data est, expressum est, hoc et in caeteris bonae fidei judiciis accipiendum esse, POMPONIVS scripsit: namque si seruo res pignori data sit, non solum de peculio, et in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adjectionem, et si quid dolo malo domini captus fraudatusque actor est. † Videtur autem dolo facere dominus, qui, cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

37. JVLIANVS *lib.* 12. *Digestorum.*

Si creditor filii tui heredem te instituerit, et tu hereditatem ejus vendideris, illa parte stipulationis, quanta pecunia ex hereditate ad te peruenerit, teneberis de peculio.

§. 1. Si seruo tuo [ordinario] permiseris, vicarium emere aureis octo, ille decem emerit, et tibi scripserit se octo emisse; tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, et is decem soluerit: hoc nomine duos aureos tantum vindicabis, sed hi venditori praestabuntur duntaxat de peculio serui.

§. 2. Seruum communem, quem cum Titio, aut cum Sempronio habebam, Titio vendidi, antequam ejus nomine ageretur mecum de peculio: quaesitum est, si de peculio cum Titio, aut cum Sempronio ageretur, an ejus peculii, quod apud me esset, ratio haberi deberet? Dixi, si cum Sempronio ageretur, nunquam rationem ejus peculii, quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id, quod praestitisset, consequi posset. Sed et si cum Titio post annum, quam vendidissem, ageretur, similiter non esse computandum peculium, quod apud me est: quia jam mecum agi de peculio non posset. Sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam hujus peculii rationem: postquam placuit, alienato homine, permittendum creditori, et cum venditore et cum emptore agere.

§. 3. Si actum sit de peculio cum eo, qui vsumfructum in seruo habet, et minus consecutus sit creditor, non est iniquum, vt ex vniuerso ejus peculio, siue apud fructuarium siue apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit seruus à fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit: dari itaque debebit actio ei aduersus dominum proprietatis, deducto eo, quod seruus peculii nomine apud fructuarium habet.

38. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Deposui apud filium familias decem et ago depositi de peculio. Quamuis nihil patri filius debet, et haec decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum praeterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii, denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere. Itaque ad exhibendum agere me, et exhibitam vindicare debere. * L. 5. §. 18. de tribut. act. L. 14. L. 31. de R. C.

§. 1. Si nuptura filiofamilias, dotis nomine certam pecuniam promiserit; et diuortio facto agat de dote cum patre: vtrumne tota promissione, an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? Respondit, tota promissione eam liberandam esse: cum certe, et si ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset.

§. 2. Stichus habet in peculio Pamphilum, qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque. Si agatur de peculio Stichi nomine, placebat, aestimari debere pretium Pamphili: et

quidem

quidem totum, non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. Hoc ergo casu damnum dominum passurum: vt pateretur, si cuilibet alii seruorum suorum peculium non habenti credidisset. Idque ita se habere euidentius apparíturum ait, si Sticho peculium legatum esse proponatur, qui certe, [si] ex testamento agat, cogendus non est, ejus quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, vt, si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur; quod certe est absurdum.

§. 3. Seruo, quem tibi vendideram pecuniam credidi: Quaesitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, vt deducatur id, quod apud me ex eo remanserit? Quod quidem minime verum est: nec intererit, intra annum, quam vendiderim, an postea experiar. Nam nec caeteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. In contrarium quoque agentibus mecum his, qui antea cum eo seruo contraxissent, non deducam id, quod postea mihi debere coeperit. Ex quo apparet, onus ejus peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

39. FLORENTINVS *lib.* 11. *Institutionum.*

Peculium et ex eo consistit, quod parsimonia sua quis parauit, vel officio meruerit à quolibet sibi donari: idque velut proprium patrimonium seruum suum habere quis voluerit.

40. MARCIANVS *lib.* 5. *Regularum.*

Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur: et ideo eleganter PAPIRIVS FRONTO dicebat, peculium simile esse homini.

§. 1. Quomodo autem peculium nascitur, quaesitum est? Et ita veteres distinguunt: si id adquisiit seruus, quod dominus necesse non habet praestare, id esse peculium: si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet praestare, non esse peculium: ita igitur nascitur peculium. † Crescit, cum auctum fuerit. † Decrescit, cum serui vicarii moriuntur, res intercidunt. † Moritur, cum ademptum sit.

41. VLPIANVS *lib.* 43. *ad Sabinum.*

Nec seruus quicquam debere potest, nec seruo potest deberi. Sed cum eo verbo abutimur, factum magis demonstramus, quam ad Jus ciuile referimus obligationem. Itaque quod seruo debetur, ab extraneis dominus recte petet: quod seruus ipse debet, eo nomine in peculium, et si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

42. *Idem lib.* 11. *ad Edictum.*

In adrogatorem de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamuis SABINVS, et CASSIVS, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

43. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si posteaquam tecum de peculio egi, ante rem judicatam seruum vendideris, LABEO ait, etiam ejus peculii nomine, quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere. Nec succurrendum tibi. Culpa enim tua [id] accidisse, qui seruum vendidisses.

44. VLPIANVS *lib.* 63. *ad Edictum.*

Si quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium in solidum, et patrem duntaxat de peculio.

45. PAVLVS *lib.* 61. *ad Edictum.*

Ideoque, si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

46. *Idem lib.* 60. *ad Edictum.*

Qui peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod et specialiter permissurus est.

47. *Idem lib.* 4. *ad Plautium.*

Quoties in taberna ita scriptum fuisset, cum Januario seruo meo geri negotium veto: hoc solum consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio.

§. 1. SABINVS respondit, non alias dandam de peculio actionem in dominum, cum seruus fidejussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fidejussisset.

§. 2. Si semel actum sit de peculio, quamuis minus inueniatur rei judicandae tempore in peculio, quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius vniuersum debet.

§. 3. Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem vtile judicium, PROCVLVS ait: sed re integra non esse permittendum, actori, diuidere actionem, vt simul cum emptore et cum venditore experiatur. Satis enim esse, hoc solum ei tribui, vt rescisso superiore judicio, in alterum detur ei actio, cum, electo reo, minus esset consecutus: et hoc jure vtimur.

§. 4. Non tantum autem quiuis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor: idque et JVLIANO videtur: quamuis et deducere ipse potest aduersus alium agentem: dum tamen id, quod apud se habet, computet.

§. 5. Si seruus, deducto peculio, venditus sit, procedit, vt venditor et deductione vti possit: et, si post venditionem coeperit aliquid venditori seruus debere, non minuit peculia: quia non domino debet. §. 6. Quae diximus in emptore et venditore, eadem sunt, et si alio quouis genere dominium mutatum sit; vt legato, dotis datione: quia, quasi patrimonium liberi hominis, peculium serui intelligitur, vbicunque esset.

48. *Idem lib.* 17. *ad Plautium.*

Libera peculii administratio non permanet neque in fugitiuo, neque in subrepto, neque in eo, de quo nesciat quis, viuat, an mortuus sit. §. 1. Cui peculii administratio data est, delegare debitorem suum potest.

49. POMPONIVS *lib.* 4. *ad Quintum Mucium.*

Non solum id peculium est, quod dominus seruo concessit: verum id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si resciisset, passurus erat esse in peculio.

§. 1. Si ignorante me seruus meus negotia mea administrauerit, tantidem debitor mihi intelligetur, quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset. §. 2. Vt debitor vel seruus domino, vel dominus seruo intelligatur, ex causa ciuili computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat, se debere seruo suo, cum omnino neque mutuum acceperit, neque vlla causa praecesserat debendi: nuda ratio non facit cum debitorem.

50. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: in bonorum possessionem, ejus rei seruandae causa, mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia † non fraudationis causa latitat, qui, si judicium acciperet, absolui deberet. Nec ad rem pertinet, quod fieri potest, vt damnatio sequatur: nam et si in diem vel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare: tametsi potest judicis injuria condemnari. † Sed fidejussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat JVLIANVS: quoniam fidejussor

jussor futurae quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est.

§. 1. Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiae ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur. §. 2. Etiam postquam dominus de peculio conuentus est, fidejussor pro seruo accipi potest: et ideo qua ratione, si post actionem dictatam seruus pecuniam exsoluerit, non magis repetere potest, quam si judicium dictatum non fuisset: eadem ratione fidejussor quoque vtiliter acceptus videbitur: quia naturalis obligatio, quam etiam seruus suscipere videtur, in litem translata non est.

§. 3. Seruus alienus, cum bona fide seruiret mihi, nummos à Titio mutuatos mihi dedit, vt eum manumitterem, et manumisi: creditor quaerebat, quem de peculio conueniret? Dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conueniendum: et eum ad exhibendum mecum acturum pecuniae nomine, quae ipsi esset adquisita, nec in eam causam alienata, quae pro capite serui facta proponeretur. Neque enim admittendam esse distinctionem existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse; manumissione vero secuta, videri pecuniam ex re mea quaesitam mihi: quoniam magis propter rem meam, quam ex re mea, pecunia mihi daretur.

51. SCAEVOLA *lib. 2. Quaestionum.*

Quod debetur seruo ab extraneis, agenti de peculio, non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cum et sumptus in petendo, et euentus executionis possit esse incertus *); et cogitanda sit mora temporis, quod datur judicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit. Ergo, si paratus sit actiones mandare, absoluetur. Quod enim dicitur, si enm vno ex sociis agatur, vniuersum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit, stare, et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro justa praestatione sit.

*) L. 204. de R. J. ob. L. 6. de dol. L. 63. §. pen. ad L. Falcid. non obst. L. 15. de R. J.

52. PAVLVS *lib. 4. Quaestionum.*

Ex facto quaeritur: Qui tutelam, quasi liber, administrabat, seruus pronunciatus est: an, si conueniatur ejus dominus à pupillo, [cujus quidem potiorem causam, quam creditorum caeterorum serui habendam rescriptum est] [an] vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur; et, si putaueris posse deduci, an intersit, vtrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea; et an de peculio impuberi competat? Respondi: † Nullum priuilegium praeponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel serui de peculio conueniuntur. Plane in caeteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum. Quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administrauit? Merito igitur et in seruo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: et quia occupantis melior solet esse conditio, quam caeterorum, inhibebitur actio. † Plane, si ex re pupilli nomina fecit, vel pecuniam in arca deposuit: datur ei vindicatio nummorum: et aduersus debitores vtilis actio, scilicet, si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit, quod et in quouis tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere coepit, vtrum cum in libertatis possessione esset, an postea: nam et si Titii seruo credidero, ejusque dominus esse coepero, deducam quod prius credidi, si conueniri de peculio coepero. Quid ergo est? Quia de peculio actio deficit, vtilis actio in dominum quasi tutelae erit: vt, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur.

§. 1. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administrauerit, habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio: dilata interim caeterorum creditorum actione, vel interposita cautione, si priores agant, qui priuilegium non habent, restitutum iri, quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio priuilegii.

53. *Idem lib. 11. Quaestionum.*

Si Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est, videtur concessum: debitores autem conuenire, nisi mandatis sibi actionibus, non potest.

54. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Filiofamilias vni ex heredibus praedia praelegauit, vt instructa erant, cum seruis: hi serui domini debitores fuerunt: Quaesitum est, an caeteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat? Respondit, non competere.

55. NERATIVS *lib. 1. Responsorum.*

Is, cum quo de peculio agebam, à te vi exemptus est: Quod tunc, cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

56. PAVLVS *lib. 2. ad Neratium.*

Quod seruus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, et à debitore nihilominus debetur. † Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen ejus, pro quo expromissum est. PAVLVS: Vtique, si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

57. TRYPHONINVS *lib. 8. Disputationum.*

Si filius vel seruus, cujus nomine duntaxat de peculio actum est, ante finitum judicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit.

§. 1. Sed eum, qui seruum testamento liberum esse jubet, et ei peculium legat, ejus temporis peculium legare intelligi JVLIANVS scribit, quo libertas competit: ideoque omnia incrementa peculii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere.

§. 2. At, si quis extraneo peculium serui legauerit, in conjectura voluntatis testatoris quaestionem esse, et verisimilius esse, id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit: ita vt, quae ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint, debeantur, velnti partus ancillarum, et foetus pecudum: quae autem seruo donata fuerint, siue [quid] ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

58. SCAEVOLA *lib. 5. Digestorum.*

Vni ex heredibus praedia legauit, vt instructa erant, cum seruis, et caeteris rebus, et quid quid ibi esset: hi serui domino debitores fuerunt, tam ex aliis causis, quam ex ratione Calendarii: Quaesitum est, an caeteris heredibus aduersus eum pecuniae [ab] his debitae actio de peculio competit? Respondit, non competere.

e) QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNALIS EST.

(Dig. 15. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Praetor ait: Post mortem ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteaue, quam is emancipatus, manumissus, alienatusue fuerit, duntaxat de peculio, et si quid dolo malo ejus, in cujus potestate est, factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, judicium dabo.

§. 1.

§. 1. Quamdiu seruus, vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est: post mortem autem ejus, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusue fuerit, temporaria esse incipit, id est, annalis.

§. 2. Annus autem vtilis computabitur: et ideo [et] si conditionalis sit obligatio, JVLIANVS scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente.

§. 3. Merito autem temporariam in hoc casu fecit Praetor actionem; nam, cum morte vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat, vsque ad annum produci obligationem. §. 4. Alienatio autem, et manumissio, ad seruos pertinet, non ad filios. Mors autem tam ad seruos, quam ad filios refertur: emancipatio vero ad solum filium. Sed et si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. † Sed et si morte patris vel deportatione, sui juris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur.

§. 5. In alienatione accipitur vtique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. §. 6. Sed et si donauit seruum, vel permutauit, vel in dotem dedit, in eadem causa est.

§. 7. Item heres ejus, qui seruum legauit non eum peculio. Nam si cum peculio vel legauit, vel liberum esse jussit, quaestionis fuit. Et mihi verius videtur, non dandam neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. An ergo teneatur heres? Et ait CAECILIVS, teneri: quia peculium penes eum sit, qui, tradendo id legatario, se liberauit. PEGASVS autem, caueri heredi debere, ait, ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores, ergo, si tradiderit sine cautione, erit conueniendus.

§. 8. Si praecepto seruo et peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem: si de peculio conueniatur, TREBELLIANI exceptione non vtetur, vt MARCELLVS tractans admittit. Is autem, cui restituta est hereditas non tenetur, vt SCAEVOLA ait: cum peculium non habeat, nec dolo fecerit, quo minus haberet. §. 9. Vsufructu quoque extincto, intra annum actionem dandam in vsufructuarium, POMPONIVS lib. 61. scripsit.

§. 10. Quaesitum est apud LABEONEM, si, cum filius viueret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris; et, quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus: an rursus experiri tibi, comperto errore permittendum est? Et ait, permitti debere duntaxat de peculio, non etiam de in rem verso: nam priore judicio de in rem verso recte actum est: quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem versum, pertinet.

2. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Cum post mortem filiifamilias annua aduersus patrem actio est, quemadmodum aduersus eum esset perpetua viuo filio: ideo, si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium erit post mortem filii. [Idemque] dicendum in omnibus temporalibus actionibus.

§. 1. Si seruus, cui creditum est, apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reuerti potest.

3. POMPONIVS *lib.* 4. *ad Quintum Mucium.*

Definitione peculii interdum vtendum est, etiam si seruus in rerum natura esse desiit, et actionem Praetor de peculio intra annum dat. Nam et tunc et accessionem, et decessionem, quasi peculii, recipiendam, quamquam jam desiit morte serui vel manumissione, esse peculium: vt possit ei accedere, vt peculio, fructibus, [vel] pecorum foetu, ancillarumque partibus; et decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

f) DE IN REM VERSO.
(Dig. 15. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent, vel habeant, non in solidum tamen, teneantur, qui eos habent in potestate, si in rem eorum, quod acceptum est, conuersum sit; quasi cum ipsis potius contractum videatur.

§. 1. Nec videtur frustra de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio. Rectissime enim LABEO dicit, fieri posse, vt et in rem versum sit, et cesset de peculio actio. Quid enim, si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid, si morte serui extinctum est peculium, et annus vtilis praeteriit? de in rem verso namque actio perpetua est, et locum habet, siue ademit sine dolo malo, siue actio de peculio anno finita est.

§. 2. Item si plures agant de peculio: proficere hoc ei, cujus de pecunia in rem versa est, debet, vt ipse vberiorem actionem habeat. † Certe, si praeuentum sit ab aliquo, et actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum? Et refert POMPONIVS, JVLIANVM existimare, de peculio actione perimi de in rem verso actionem: quia in peculium conuersum est, quod in domini rem erat versum; et pro seruo solutum est, quemadmodum si ipsi seruo à domino fuisset solutum: sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus, quod seruus in rem ejus verterat: caeterum, si non praestiterit, manet actio de in rem verso.

2. JAVOLENVS *lib.* 12. *ex* CASSIO.

Qui nummis acceptum seruum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis non fit.

3. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Quod si seruus domino quantitatem dederit, vt manumittatur, quam à me mutuam accepit: in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo, quod seruus dedit, quam est in serui pretio.

§. 1. In rem autem versum videtur, siue id ipsum, quod seruus accepit, in rem domini conuertit: (veluti si triticum acceperit, et id ipsum in familiam domini, cibariorum nomine, consumpserit; aut si pecuniam à creditore acceptam dominico creditori soluerit: sed et si errauit in soluendo, et putauit creditorem eum, qui non erat, aeque in rem versum esse, POMPONIVS lib. 61. ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet), siue cum seruus domini negotii gerendi administrandiue causa quid gessit, (veluti si mutuatus sit pecuniam, vt frumentum compararet ad familiam alendam, vel si ad vestiendam), siue peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim jure vtimur, vt etiam si prius in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit.

§. 2. Et regulariter dicimus, toties de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem, quotiesque aliquid consumpsit seruus, vt aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem.

§. 3. Proinde si seruus sumpsit pecuniam, vt se aleret, et vestiret secundum consuetudinem domini, (id est, vsque ad eum modum, quem dominus ei praestare consueuerat), in rem videri domini vertisse, LABEO scribit. † Ergo idem erit et in filio.

§. 4. Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornauit tectoriis, et quibusdam aliis, quae magis ad voluptatem pertinent, quam ad vtilitatem, non videtur versum; quia nec procurator haec imputaret: nisi forte mandatum domini, aut voluntatem habuit. Nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturus non esset. Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem haec auferre, sine domus suae videlicet injuria: ne cogendus sit dominus vendere domum, vt, quanti pretiosior facta est, id praestet.

§. 5. Idem LABEO ait, si seruus mutuatus nummos à me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei adquisitum est. Quam sententiam POMPONIUS ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicae rationis: ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, vt, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat *) creditori actionibus, procuratoremque eum faciat.

*) L. 27. de R. C. L. 51. de pecul.

§. 6. Necnon illud quoque in rem domini versum, LABEO ait, quod mutuatus seruus, domino emit volenti ad luxuriae materiam, vnguenta forte, vel si quid ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministrauit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit, quod consumptum est, sed an in negotium domini. §. 7. Vnde recte dicitur, et si frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam, et in horreo dominico reposuit, et hoc periit *): vel corruptum est, vel arsit, videri versum. *) L. 17. h. t. obst. L. 10. §. 6. h. t.

§. 8. Sed et si seruum domino necessarium emisset, isque decessisset, vel insulam fulsisset, eaque ruisset, dicerem, esse actionem de in rem verso. §. 9. Sed si [sic] accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, et decepit creditorem, non videtur versum, nec tenetur dominus: † ne credulitas creditoris domino obesset, vel calliditas serui noceret. Quid tamen, si is fuit seruus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non puto nocere domino, si alia mente seruus accepit: aut si, cum hac mente accepisset, postea alio vertit. Curiosus igitur debet esse creditor, quo vertatur.

§. 10. Si mutuatus sit pecuniam seruus ad vestem comparandam, et nummi perierint, quis de in rem verso agere possit: vtrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit: si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, vt vestis emeretur, et pecunia perierit, vestis tamen familiae diuisa est, vtique creditorem de in rem verso habere actionem. An et venditor habeat, quia res ejus peruenerunt in rem domini? Ratio hoc facit, vt teneatur. Vnde incipit dominus teneri ex vna causa duobus: proinde etsi tam pecunia, quam vestis periit, dicendum erit, vtrique dominum teneri, quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

4. CAJUS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Sed dicendum est, † occupantis meliorem conditionem esse debere: nam, vtrisque condemnari dominum de in rem verso, iniquum est.

5. VLPIANUS *lib. 29. ad Edictum.*

Si res domino non necessarias emerit seruus, quasi domino necessarias, veluti seruos: hactenus videri in rem ejus versum, POMPONIUS scribit, quatenus seruorum verum pretium facit: cum si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur.

§. 1. Idem ait, siue ratum habeat serui contractum dominus, siue non, de in rem verso esse actionem. §. 2. Quod seruus domino emit, si quidem voluntate ejus emit, potest quod jussu agi: sin vero non ex voluntate, si quidem dominus ratum habuerit, vel alioquin rem necessariam vel vtilem domino emit, de in rem verso actio erit: si vero nihil eorum est, de peculio erit actio. §. 3. Placet, non solum eam pecuniam in rem verti, quae statim à creditore ad dominum peruenerit, sed et quae prius fuerit in peculio. Hoc autem toties verum est, quoties seruus rem domini gerens, locupletiorem eum facit nummis peculiaribus: alioquin si seruo peculium dominus adimat, vel [si] vendat eum cum peculio, vel rem ejus peculiarem, et pretium exigat, non videtur in rem versum.

6. TRYPHONINUS *lib. 1. Disputationum.*

Nam si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur: quia hoc ipso, quod seruus rem in peculio haberet, locupletior fieret: quod aperte falsum est.

7. VLPIANUS *lib. 29. ad Edictum.*

Et ideo, et si donauerit seruus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit. Et sunt ista vera.

§. 1. Plane, si mutuum seruus acceperit, et donandi animo soluit, dum non vult eum debitorem facere peculiarem, de in rem verso actio est. §. 2. Illud verum non est, quod MELA scribit, si seruo meo argentum dederis, vt pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox, factis poculis seruus decesserit, esse tibi aduersus me de in rem verso actionem: quoniam possum pocula vindicare.

§. 3. Illud plane verum est, quod LABEO scribit, si odores, et vnguenta seruus emerit, et ad funus erogauerit, quod ad dominum suum pertinebat: videri in rem domini versum. §. 4. Idem ait, et si hereditatem à seruo tuo emero, quae ad te pertinebat, et creditoribus pecuniam soluero, deinde [hanc] hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me id ipsum consecuturum; videri enim in rem tuam versum: nam et si hereditatem à seruo emero, vt, quod mihi ab ipso seruo debebatur, compensarem, licet nihil solui, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum peruenit. Ego autem non puto, de in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo gesserit seruus, vt in rem domini verteret.

§. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus auus pro nepte daturus fuit. Quae sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animo dedit, vt patris negotium gerens.

8. PAULUS *lib. 30. ad Edictum.*

Et nihil interesse POMPONIUS ait, filiae suae nomine, an sororis, vel neptis ex altero filio natae dederit. † Idem ergo dicemus, et si seruus mutuatus fuerit, et domini sui filiae nomine in dotem dederit.

9. JAVOLENUS *lib. 12. ex CASSIO.*

Si vero pater dotem daturus non fuit, in rem patris versum esse non videtur.

10. VLPIANUS *lib. 29. ad Edictum.*

Si pro patre filius fidejusserit, et creditori soluerit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberauit.

§. 1. Cui simile est, quod PAPINIANUS libro nono Quaestionum scribit: Si filius quasi defensor patris judicium susceperit, et sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum judicio suscepto liberauit.

§. 2. Idem tractat PAPINIANUS, et si, quod patrem dare oporteret, à filio sim stipulatus, et ita conuenerim filium: nam [et] hic de in rem verso fore actionem; nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat. §. 3. Quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri

patrem

patrem de in rem verso vsque ad peculii quantitatem: cujus sententiae id erit emolumentum, vt, si finita sit actio de peculio, de in rem verso conueniatur: Ego et ante condemnationem, post judicium patris nomine acceptum, de in rem verso patrem teneri puto. §. 4. In rem autem versum videtur, prout aliquid versum est: proinde, si pars versa est, de parte erit actio. §. 5. Sed vtrum in sortem duntaxat tenebitur dominus, an et in vsuras? Et si quidem promisit vsuras, MARCELLVS lib. 5. Digestorum scribit, dominum praestaturum; sed si non sint promissae, vtique non debebuntur: quia in stipulatum deductae non sunt. † Plane, si contemplatione domini, pecuniam dedi non gerenti seruo negotia domini, sed ipse gerens: negotiorum gestorum actione potero etiam de vsuris experiri. §. 6. Versum autem sic accipimus, vt duret versum. Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit à domino seruo solutum, vel filio. † Si tamen in necem creditoris, id est, perdituro seruo, vel filio solutum sit, [quamuis solutum sit,] desinit quidem versum: aequissimum autem est, de dolo malo aduersus patrem vel dominum competere actionem. Nam et peculiaris debitor, si fraudulenter seruo soluerit, quod ei debebat, non liberatur.

§. 7. Si domini debitor sit seruus, et ab alio mutuatus, ei soluerit, hactenus non vertit, quatenus domino debet; quod exeedit, vertit. Proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori ejus soluerit, vel familiam exhibuerit, dicendum erit, de in rem verso in decem competere actionem: aut, si tantundem debeat, nihil videtur versum. Nam (vt POMPONIVS scribit) aduersus lucrum domini videtur subuentum. Et ideo, siue debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum: siue postea debitor esse domino coeperit; desinere versum. Idemque et si soluerit ei. † Plus dicit, etsi tantundem ei donauit dominus, quantum creditori soluit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum? si vero alias donauit, durare versum.

§. 8. Idem quaerit, si decem in rem domini vertit, et postea tantandem summam à domino mutuatus sit, habeat praeterea et peculium decem: videndum ait, vtrum desiit esse versum? An vero, quoniam est peculium, vnde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem: An potius ex vtroque pro rata detrahimus? Ego autem puto, sublatam de in rem verso actionem: cum debitor domini sit constitutus.

§. 9. Idem quaerit, si in rem tuam verterit, et debitor tuus factus sit, mox creditor ejusdem summae, quam tibi debuit, an reuascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non conualescat? Quod verum est.

§. 10. Idem tractat, an ex euentu possit in rem patris filius vertere: veluti si duo rei, pater et filius fuerint, et filius mutuatus suo nomine soluat: vel si filio jussu patris credidisti, et filius creditum tibi soluisset? Mihi videtur, si quidem pecunia ad patrem peruenerat, videri in rem versum: quod si non fuit, et suum negotium gerens filius soluit, non esse de in rem verso actionem.

11. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Quod seruus in hoc mutuatus fuerit, vt creditori suo solueret, non erit in rem versum: quamuis actione de peculio liberatus sit dominus.

12. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si fundum patri dominoue emit seruus vel filiusfamilias, versum quidem esse videtur: ita tamen, vt siue minoris sit, quam est emptus, tantum videatur in rem versum, quanti dignus sit; siue pluris sit, non plus videatur in rem versum, quam emptus est.

13. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si in rem alterius ex dominis versum sit, vtrum is solus, in cujus rem versum est, an et socius possit conueniri, quaeritur? Et JVLIANVS scribit, eum solum conueniri, in cujus rem versum est, sicuti cum solus jussit. Quam sententiam puto veram.

14. JVLIANI *lib.* 11. *Digestorum* MARCELLVS *notat.*

Interdum et propter hoc, quod in rem alterius socii versum est, de in rem verso cum altero agi potest: qui conuentus, à socio petere potest id, in quo damnatus fuerit. Quid enim dicemus, si peculium seruo ab altero ademptum fuerit? PAVLVS: Ergo haec quaestio ita procedit, si de peculio agi non potest.

15. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Si filiusfamilias constituerit, quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat? Atquin non liberauit patrem: nam qui constituit, se quidem obligat, patrem vero non liberat. Plane si soluat post constitutum, licet pro se videatur soluisse (hoc est, ob id, quod constituit), in rem tamen vertisse patris merito dicetur.

16. ALFENVS *lib.* 2. *Digestorum.*

Quidam fundum colendum seruo suo locauit, et boues ei dederat: cum hi boues non essent idonei, jusserat eos venire, et his nummis, qui recepti essent, alios reparari: seruus boues vendiderat, alios redemerat, nummos venditori non soluerat; postea conturbauerat: qui boues vendiderat, nummos à domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini versum esset, cum boues, pro quibus pecunia peteretur, penes dominum essent. Respondit, non videri peculii quicquam esse: nisi si quid, deducto eo, quod seruus domino debuisset, reliquum fieret. Illud sibi videri, boues quidem in rem domini versos esse, sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues venissent: si quo amplioris pecuniae posteriores boues essent, ejus oportere dominum condemnari.

17. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Seruus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. Nihilominus posse cum domino de in rem verso agi, existimauit; nam et si procurator meus in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte eum hoc nomine mandati, vel negotiorum gestorum acturum. *) *) L. 10. §. 1. L. 12. de N. G.

§. 1. Cum Sticho vicario serui tui Pamphili contraxi. Actio de peculio, et in rem verso, [ita] dari debet, vt quod vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili, versum sit, comprehendatur: scilicet, etiam si mortuo vel alienato Sticho, agatur. Quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, vt, quamuis Stichus viuat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum, quam is decessit; actio dari debeat. Etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor: sicuti si, quod jussu ejus credidissem, experirer. † Nec nos mouere debet, quod Stichus, de cujus peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio ejus esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. † Eadem ratio efficiet, vt id, quod in peculio Pamphili versum [sit], ita praestari debere dicamus, vt prius ejus, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat: quod vero in tuam rem versum fuerit, praestetur, etiam non deducto eo, quod Pamphilus tibi debet.

18. NERATIVS *lib.* 2. *Membranarum.*

Quamuis in eam rem pro seruo meo fidejusseris, quae ita contracta est, vt in rem meam versaretur; veluti, si eum seruus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fidejusseris: propius est tamen, vt de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis: vt vnius duntaxat in quoquo contractu, de in rem verso sit actio, qui id ipsum credidit, quod in rem domini versum est.

19. PAVLVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Filiusfamilias togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans, et putans suam esse, dedicauit eam in funus ejus. NERATIVS libro Responsorum ait, in rem patris versum videri; in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, vno modo aestimari debere, si dolo malo ejus, quo cum agatur, actum esset. Atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris [res] versa est, non nunc, quo funerabitur, sed quo tempore emit: funus enim filii, aes alienum patris est. Et [hoc] NERATIVS quoque, qui de in rem verso patrem teneri putauit, ostendit, negotium hoc (id est, sepulturam, et funus filii) patris esse aes alienum, non filii. Factus est ergo debitor peculii, quamuis res non exstet: vt etiam de peculio possit conueniri: in quam actionem venit, et quod in rem versum est; quae tamen adjectio tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

20. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Pater pro filia dotem promisit, et conuenit, vt ipse filiam aleret: non praestante patre, filia à viro mutuam pecuniam accepit, et mortua est in matrimonio. Respondi, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset: dandam de in rem verso vtilem actionem.

§. 1. Seruus absentis Reipublicae causa pupilli seruis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata: Quaesitum est, an aduersus pupillum competat actio? Respondi, si, eum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est, et quo magis actus seruorum confirmaretur, tutor spospondit: posse nihilominus dici, de in rem verso eum pupillo actionem fore.

21. *Idem lib.* 5. *Digestorum.*

Filiamfamilias duxit vxorem, patre dotem promittente, et conuenit inter omnes personas, vti eam pater aut ipsa se tueretur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum juste putaret, patrem ejus ministraturum tantum salarium, quantum dare filiae suae instituerat: eos nummos illa in vsus necessarios sibi, et in seruos, quos secum habebat, consumpsit: aliquantum et, cum ei res familiares creditae essent, ex pecunia mariti in easdem causas conuertit: deinde prius, quam pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet. Quaero, an de in rem verso aduersus patrem actio competat? Respondit, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso vtilem actionem.

b) QVOD JVSSV.

(Dig. 15. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Merito ex jussu domini in solidum aduersus eum judicium datur. Nam † quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet.

§. 1. Jussum autem accipiendum est: siue testato quis, siue per epistolam, siue verbis, aut per nuncium: siue specialiter in vno contractu jusserit, siue generaliter. Et ideo, et si sic contestatus sit, quod voles cum Sticho seruo meo negotium gerere periculo meo: videtur ad omnia jussisse, nisi certa lex aliquid prohibet. §. 2. Sed ego quaero, an reuocare hoc jussum, antequam creditur, possit? Et puto, posse: quemadmodum si mandasset, et postea ante contractum contraria voluntate mandatum reuocasset, et me certiorasset. §. 3. Sed et si mandauerit pater, dominusue, videtur jussisse.

§. 4. Sed et si serui chirographo subscripserit dominus, tenetur quod jussu. §. 5. Quid ergo, si fidejusserit pro seruo? Ait MARCELLVS, non teneri quod jussu: quasi extraneus enim interuenit: neque hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fidejussionis; sed quia aliud est jubere. † Denique idem scribit, etsi inutiliter fidejusserit, tamen eum non obligari, quasi jusserit. Quae sententia verior est. §. 6. Si ratum habuerit quis, quod seruus ejus gesserit, vel filius, quod jussu actio in eos datur.

§. 7. Si pupillus dominus jusserit, vtique non tenetur, nisi tutore auctore jussit. §. 8. Si jussu fructuarii erit eum seruo contractum; item ejus, cui bona fide seruit: MARCELLVS putat, quod jussu dandam in eos actionem. Quam sententiam et ego probo. §. 9. Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi jubente, eum seruo contractum sit, putat LABEO dandam quod jussu actionem in eos, quorum seruus fuerit. Idem et in vero procuratore. † Sed si procurator verus non sit, in ipsum potius dandam actionem, idem LABEO ait.

2. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si, tutoris jussu, seruo pupilli creditum sit, puto, si ex vtilitate pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod jussit tutor.

§. 1. Si jussu domini ancillae, vel jussu patris filiae creditum sit, danda est in eos quod jussu actio. §. 2. Si jussu meo cum alieno seruo contractum fuerit, eumque postea redemero, quod jussu non tenebor: ne actio, quae ab initio invtilis fuerit, euentu confirmetur.

3. VLPIANVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Dominum, qui jussit semissibus vsuris seruo suo pecuniam mutuam credi, eatenus teneri, quatenus jussit: nec pignoris obligationem locum habere in his praediis, quae seruus non ex voluntate domini obligauit.

4. *Idem lib.* 10. *ad Edictum.*

Si jussu ejus, qui administrationi rerum ciuitatis praepositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit, POMPONIVS scribit, quod jussu cum eo agi posse.

5. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Si dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, jusserit seruo filioue numerari, nulla quaestio est, quin ipsi condici possit. Immo hoc casu de jussu actio non competit.

§. 1. Si vnus ex serui dominis jussit contrahi cum eo, is solus tenebitur. Sed si duo jusserunt, cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

g) DE TRIBVTORIA ACTIONE.

(Dig. 14. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Hujus quoque Edicti non minima vtilitas est: vt dominus, qui alioquin in serui contractibus priuilegium habet, [quippe cum de peculio duntaxat teneatur, cujus peculii aestimatio, deducto, quod

quod domino debetur, sit], *tamen, si scierit seruum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc Edicto in tributum vocatur.*

§. 1. *Licet* mercis *appellatio angustior sit, vt neque ad seruos, fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios pertineat, tamen* PEDIVS *lib.* 15. *scribit, ad omnes negotiationes porrigendum Edictum.* §. 2. Peculium *autem* mercem, *non sicuti* peculium *accipimus: quippe peculium deducto, quod domino debetur, accipitur;* merx peculiaris, etiamsi nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat, ita demum, si sciente eo negotiabitur.

§. 3. Scientiam hic *eam* accipimus, *quae habet et voluntatem. Sed* [*vt ego puto*] *non voluntatem, sed* patientiam*: non enim velle debet dominus, sed non nolle.* Si igitur scit, et non protestatur, et contradicit, tenebitur actione tributoria.

§. 4. Potestatis *verbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno* [*juri*] *subjecti, porrigendum erit.* §. 5. *Non solum ad seruos pertinebit tributoria actio: verum ad eos quoque, qui nobis bona fide seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sunt: vel in quibus vsumfructum habemus.*

2. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Vt tamen merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

3. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed si seruus communis sit, et ambo sciant domini, in vtrumlibet ex illis dabitur actio. At si alter ignorauit, in eum, qui scit, dabitur actio: deducetur tamen solidum, quod ei, qui ignorauit, debetur. Quod si ipsum quis ignorantem conuenerit, quoniam de peculio conuenitur, deducetur etiam id, quod scienti debetur: et quidem in solidum: nam et si ipse de peculio conuentus esset, solidum, quod ei deberetur, deduceretur. Et ita JVLIANVS *lib.* 12. *Digestorum scripsit.*

§. 1. *Si seruus pupilli, vel furiosi sciente tutore, vel curatore,* [*in*] *merce peculiari negotietur,* † dolum quidem tutoris, vel curatoris nocere pupillo, vel furioso non debere puto: nec tamen lucrosum esse debere. *Et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum peruenerit. Idem et in furioso puto: quamuis* POMPONIVS *lib.* 8. *Epistolarum, si soluendo tutor sit, ex dolo ejus pupillum teneri scripsit. Et sane hactenus tenebitur, vt actionem, quam contra tutorem habeat, praestet.* §. 2. *Sed et si ipsius pupilli dolo factum sit, si ejus aetatis sit, vt doli capax sit, efficere, vt teneatur: quamuis scientia ejus non sufficiat ad negotiationem. Quid ergo est? Scientia quidem tutoris et curatoris debet facere locum huic actioni: dolus autem, quatenus noceat, ostendi.*

4. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si pupillus, cujus tutor scierit, pubes factus, vel furiosus, sanae mentis, dolo admittant: tenentur ex hoc Edicto.

5. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Procuratoris *autem* scientiam et dolum nocere debere domino *), *neque* POMPONIVS *dubitat, nec nos dubitamus.*

*) *L.* 1. §. *vlt. L. vlt. de exercit. act. L.* 11. §. 5. *de instit. act.*

§. 1. *Si vicarius serui mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor. Si me ignorante, ordinario sciente, de peculio ejus actionem dandam,* POMPONIVS *lib.* 60. *scripsit: nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario debetur; cum id, quod mihi debetur, deducatur.* † *Sed si vterque scierimus, et tributoriam, et de peculio actionem competere, ait: tributoriam, vicarii nomine; de peculio vero, ordinarii. Eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur: sic tamen, vt vtrumque tribuatur; et quod mihi, et quod seruo debetur, cum, si seruus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei à vicario debetur.* §. 2. *Sed et si ancilla negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus.* §. 3. *Item parui refert, cum ipso seruo contrahatur, an cum institore ejus.* §. 4. Mercis nomine *merito adjicitur, ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat.*

§. 5. Per hanc actionem tribui jubetur, quod ex ea merce, et quod eo nomine receptum est. §. 6. *In tributum autem vocantur, qui in potestate habent, cum creditoribus mercis.*

§. 7. *Sed est quaesitum, dominus vtrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa? Et* LABEO *ait, ex quacunque causa ei debeatur, paruique referre, ante mercem, an postea ei debere quid seruus coeperit: sufficere enim, quod priuilegium deductionis perdidit.*

§. 8. *Quid tamen, si, qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? Puto debere dici praeferendos domino jure pignoris.* §. 9. *Siue autem domino, siue his, qui in potestate ejus sunt, debeatur, vtique erit tribuendum.* §. 10. *Sed si duo, pluresue domini sint, vtique omnibus tribuetur pro rata debiti sui.*

§. 11. *Non autem totum peculium venit in tributum: sed id duntaxat, quod ex ea merce est; siue merces manent; siue pretium earum receptum, conuersumue est in peculium.* §. 12. *Sed et si adhuc debeatur mercis nomine à quibusdam, quibus solebat seruus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit receptum.*

§. 13. *Si praeter mercem seruus iste in taberna habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? Et* LABEO *ait, et hoc tribui. Et est aequissimum: plerumque enim hic apparatus ex merce est; imo semper. Caetera tamen, quae extra haec in peculium habuit, non tribuentur: vtputa argentum habuit, vel aurum: nisi si haec ex merce comparauit.* §. 14. *Item si mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam haec tribuentur.*

§. 15. *Si plures habuit seruus creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in iisdem confundendi erunt, et omnes in tributum vocandi: vtputa,* duas negotiationes exercebat, puta sagariam, et lintneariam, et separatos habuit creditores? Puto, separatim eos in tributum vocari; *vnusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi, credidit.* §. 16. *Sed si duas tabernas ejusdem negotiationis exercuit, et ego fui tabernae* (*verbi gratia*) *quam ad Buccinum habuit, ratiocinator, alius ejus, quam trans Tiberim: aequissimum puto, separatim tributionem faciendam: ne ex alterius re, merceue alii indemnes fiant, alii damnum sentiant.*

§. 17. *Plane, si in eandem tabernam merces deferebantur, licet hae, quae existent, ex vnius creditoris pecunia sint comparatae, dicendum erit, omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pigneratae.* §. 18. *Sed si dedi mercem meam vendendam, et exstat, videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari? Et si quidem in creditum ei abiit, tributio locum habebit: enimuero si non abiit,* quia res venditae non alias desinunt esse meae, quamuis vendidero, nisi aere soluto, vel fidejussore dato, vel alias satisfacto: dicendum erit, vindicare me posse.

§. 19. *Tributio autem fit pro rata ejus, quod cuique debeatur: et ideo, si vnus creditor veniat, desiderans tribui integram portionem, consequitur? Sed quoniam fieri potest, vt alius quoque vel alii existere possint mercis peculiaris creditores, cauere debet creditor iste,* pro rata se refusurum, si forte alii emerserint creditores.

6. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Non enim haec actio, sicut de peculio, occupantis meliorem causam facit, sed aequalem conditionem quandoque agentium.

7. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Illud quoque cauere debet, si quid alind domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata. *Finge enim conditionale debitum imminere, vel in occulto esse; hoc quoque admittendum est: nam injuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur.*

§. 1. *Quid tamen*, si dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere; sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? PEDIVS *refert*, audiendum eum. *Quae sententia habet aequitatem: et plerumque arbitrum in hanc rem Praetor debebit dare, cujus interuentu tribuantur merces peculiares.* §. 2. *Si cujus dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, vt quanto minus tributum sit, quam debuerit, praestet: quae actio dolum malum coërcet domini.* † Minus *autem* tribuere *videtur, etiam si nihil tributum sit.* † *Si tamen ignorans in merce seruum habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse. Sed re comperta si non tribuat, dolo [nunc] non caret: proinde si sibi ex ea merce solui fecit, vtique dolo videtur minus tribuisse.*

§. 3. *Sed et si mercem perire passus est, aut eam auertit, aut vilioris data opera distraxit: vel si ab emptoribus pretium non exegerit; dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus interuenit.* §. 4. *Sed etsi negauerit dominus cuiquam deberi, videndum erit, an tributoriae locus sit: Et est verior* LABEONIS *sententia, tributorium locum habere: alioquin expediet domino negare.* §. 5. Haec actio et perpetuo, et in heredem datur, de eo duntaxat, quod ad eum peruenit.

8. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Quia non de dolo est, sed rei persecutionem continet. *Quare etiam mortuo seruo dominus, item heres ejus, perpetuo teneri debebit, propter factum defuncti: quamuis non aliter, quam dolo interueniente, competat.*

9. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Quod in herede dicimus, idem erit et in caeteris successoribus. §. 1. *Eligere quis debet, qua actione experiatur, vtrum de peculio, an tributoria: cum scit sibi regressum ad aliam non futurum. Plane, si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio: audiendus erit.*

§. 2. *Si seruo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit, neque dolo fecerit,* LABEO *ait. Sed* POMPONIVS *lib. lib. 60. scripsit: heredem, nisi curauerit caueri sibi à seruo, vel deduxerit à peculio, quod tribuendum erat, teneri tributoria. Quae sententia non est sine ratione: ipse enim auctor doli est, qui [id] egit, ne id tribueret:* toties *enim* in heredem damus de eo, quod ad eum peruenit, quoties ex dolo defuncti conuenitur, non quoties ex suo. *) *) *L. 7. §. f. h. t. obst. L. 49. de O. et A.*

10. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

De peculio actione etiam cum emptore serui agi potest, tributoria non potest.

11. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Aliquando *etiam* agentibus expedit potius de peculio agere, quam tributoria. *Nam* in [hac] actione, *de qua loquimur, hoc solum in diuisionem* venit, quod in mercibus est, *quibus negotiatur; quodque eo nomine receptum est:* in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, *in quo et merces continentur. Et fieri potest, vt dimidia forte parte peculii, aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri praeterea potest, vt patri, dominoue nihil debeat.*

12. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Alius duntaxat de peculio, alius tributoria, serui nomine cum domino agit: Quaesitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti praestaturus sit? Respondit, tributoria actione tunc demum agi potest, cum dominus, in distribuendo pretio mercis, Edicto Praetoris non satisfecit: id est, cum majorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit. Veluti si, cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, et creditoribus reliqua quindecim dederit: cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere. Cum igitur hoc fecit, nec intelligendus est seruum à se liberasse, eo quod quinque adhuc nomine ejus, tributoria actione praestaturus sit. Quare si agi de peculio coeperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tanquam adhuc creditor serui deducere debebit.

i) DE SENATVSCONSVLTO MACEDONIANO.
(Dig. 14. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Verba Senatusconsulti Macedoniani haec sunt: **cum inter caeteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset, et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam (ne quid amplius diceretur) incertis nominibus crederet. Placere, ne cui, qui filiofamilias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis ejus, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur; vt scirent, qui pessimo exemplo foenerarent, nullius posse filiifamilias bonum nomen exspectata patris morte fieri.**

§. 1. Si pendeat, an sit in potestate filius, vtputa quoniam patrem apud hostes habet: in pendenti est, an in Senatusconsultum sit commissum: nam si reciderit in potestatem, Senatusconsulto locus est; si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio. §. 2. Certe, si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, vt emanciparetur, Senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiusfamilias. §. 3. In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus Senatusconsultum Macedonianum locum habeat: nam etiamsi Consul sit, vel cujusuis dignitatis, Senatusconsulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat. Tunc enim Senatusconsultum cessabit.

2. *Idem lib.* 64. *ad Edictum.*

Vsque ad quantitatem castrensis peculii; cum † filiifamilias in castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur. *) *) L. 6. §. f. de injust. rupt. irrit. L. 15. §. 1. sq. de castrens. pecul.

3. *Idem lib.* 29. *ad Edictum.*

Si quis patremfamilias esse credidit, non vana simplicitate deceptus, nec juris ignorantia, sed quia publice paterfamilias plerisque videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur: cessabit Senatusconsultum.

§. 1. Vnde JVLIANVS lib. 12. in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, et est saepe constitutum, cessare Senatusconsultum.

§. 2. Proinde et in eo, qui scire non potuit, [an] filiusfamilias sit, JVLIANVS lib. 12. cessare Senatusconsultum ait: vtputa, in pupillo, vel minore viginti quinque annis. Sed in minore, causa cognita, et à Praetore succurendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere, cessare Senatusconsultum: quod † mutua pecunia non sit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat. *) Quemadmodum ipse dicit JVLIANVS lib. 12. si filiusfamilias crediderit, cessare Senatuscon-

consultum: quod mutua pecunia non sit, quamuis liberam peculii administrationem habuit. Non enim perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit. Et ideo vindicationem nummorum patri superesse ait.

*) L. 11. §. f. de minor.

§. 3. Is autem solus Senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit: non qui alias contraxit, puta vendidit, locauit, vel alio modo contraxit. Nam pecuniae datio perniciosa parentibus eorum visa est. Et ideo etsi in creditum abiit filiofamilias, vel ex causa emptionis, vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeraui, et [si] stipulatus sim, licet coeperit esse mutua pecunia, tamen, quia pecuniae numeratio non concurrit, cessat Senatusconsultum. Quod ita demum erit dicendum, si non fraus Senatusconsulto sit cogitata: vt, qui credere non potuit, magis ei venderet, vt ille rei pretium haberet in mutui vicem.

§. 4. Si à filiofamilias stipulatus sim, et patrifamilias facto crediderim, siue capite diminutus sit, siue morte patris, vel alias sui juris sine capitis diminutione fuerit effectus, debet dici cessare Senatusconsultum: quia mutua jam patrifamilias data est:

4. SCAEVOLA *lib* 2. *Quaestionum.*

Quia, quod vulgo dicitur, filiofamilias credi non licere, non ad verba referendum est, sed ad numerationem.

5. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Ergo hic et in solidum damnabitur, non in id, quod facere potest.

6. SCAEVOLA *lib.* 2. *Quaestionum.*

Contra etiam recte dicitur, si à patrefamilias stipulatus [sis], credas postea filiofamilias facto, Senatus potestatem exercendam: quia expleta est numeratione substantia obligationis.

7. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Item, si filiusfamilias fidejusserit, NERATIVS lib. 1. et 2. Responsorum cessare Senatusconsultum ait. Idem CELSVS lib. 4. Sed JVLIANVS adjicit, si color quaesitus sit, vt filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fidejuberet, alio reo dato, fraudem Senatusconsulto factam nocere: et dandam exceptionem tam filiofamilias, quam reo: quoniam et fidejussori filii subuenitur.

§. 1. Idem ait: si duos reos accepero, filiumfamilias, et Titium, cum ad filiumfamilias esset peruentura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fidejussor auxilio Senatusconsulti vteretur: vtilem esse exceptionem aduersus fraudem dandam. §. 2. Sed [et] si filiusfamilias patre suo relegato, vel longo tempore absente, dotem pro filia promiserit, et rem patris pignori dederit, Senatusconsultum cessabit: patris tamen res non tenebitur. † Plane, si patri heres exstiterit filius, et pignus persequatur, exceptione doli summouebitur.

§. 3. Mutui dationem, non solum numeratae pecuniae, verum omnium, quae mutuo dari possunt, an accipere debeamus, videndum? Sed verba videntur mihi ad numeratam pecuniam *) referri: ait enim Senatus, mutuam pecuniam dedisset. Sed si fraus sit Senatusconsulto adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato, vt his distractis fructibus vteretur pecunia, subueniendum est filiofamilias.

*) L. 3. de eo, quod cert. loc. L. 3. §. 2. et 4. de contr. tut.

§. 4. Si filius in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens Senatusconsulti non cessat: dabitur itaque exceptio. §. 5. Sed et si patri ejus non mors, sed alia causa inciderit, quo minus sit in ciuitate, dicendum, Senatusconsulto locum esse. §. 6. Non solum ei, qui mutuam dedisset, sed et successoribus ejus, deneganda est actio.

§. 7. Proinde et si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur aduersus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed et si alteruter eorum ignorauit *) in patris esse potestate: seuerius dicendum est, vtrique nocere. [Idem est et in duobus reis stipulandi. *) L. 19. pr. de R. J.

§. 8. Item, si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum putaui patremfamilias, intererit, ad quem pecunia peruenit: vt si eum sciui filiumfamilias, ad quem peruenit pecunia, exceptione summouear; si ad eum, quem ignorem, non summouear. §. 9. Siue autem sub vsuris mutua data sit, siue sine vsuris, ad Senatusconsultum spectat. §. 10. Quamquam autem non declaret Senatus, cui exceptionem det: tamen sciendum est, et heredem filii, si paterfamilias decesserit, et patrem ejus, si filiusfamilias decesserit, exceptione vti posse.

§. 11. Interdum tamen, etsi Senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio: vtputa, filiusfamilias institor mutuam pecuniam accepit. Scribit enim JVLIANVS lib. 12. ipsum quidem institorem exceptione Senatusconsulti vsurum, si conueniatur: sed institoriam actionem aduersus eum, qui praeposuit, competere. Quanquam [inquit] si ipse pater eum praeposuisset merci suae, vel peculiarem exercere passus esset, cessaret Senatusconsultum; quoniam patris voluntate contractum videretur: nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim prohibuit merces accipere.

§. 12. Proinde si acceperit pecuniam, et in rem patris vertit, cessat Senatusconsultum: patri enim, non sibi accipit. † Sed et si ab initio non sic accepit, verum postea in rem patris vertit, cessare Senatusconsultum, lib. 12. Digestorum JVLIANVS ait: intelligendumque ab initio sic accepisse, vt in rem verteret. Non tamen vertisse videbitur, si mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum soluit: et ideo, si pater ignorauit, adhuc Senatus consulto locus erit.

§. 13. Quod dicitur, in eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare Senatusconsultum. Ita locum habet, si probabilem modum in mutua non excessit: certe eam quantitatem, quam pater solebat subministrare.

§. 14. Si filius accepit mutuam pecuniam, vt cum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summoueretur, Senatusconsulti cessabit exceptio. §. 15. Hoc amplius cessabit Senatusconsultum, si pater soluere coepit, quod filiusfamilias mutuum sumpserit: quasi ratum habuerit. §. 16. Si paterfamilias factus soluerit partem debiti, cessabit Senatusconsultum: nec solutum repetere potest.

8. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Cum tamen à curatore per ignorantiam solutum sit, repeti debet.

9. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed si paterfamilias factus rem pignori dederit, dicendum erit, Senatusconsulti exceptionem ei denegandam vsque ad pignoris quantitatem.

§. 1. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori soluerit, an pater vindicare, vel repetere possit? Et ait JVLIANVS: Si quidem hac conditione ei donata sit pecunia, vt creditori soluat, videri à donatore profectam protinus ad creditorem, et fieri nummos accipientis: si vero simpliciter ei donauit, alienationem eorum filium non habuisse, et ideo, si soluerit, condictionem patri ex omni euentu competere.

§. 2. Hoc Senatusconsultum [et] ad filias quoque familiarum pertinet. Nec ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta

menta ex ea pecunia comparasse: nam et ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. Multo igitur magis, seueritate Senatusconsulti, ejus contractus improbabitur, qui filiaefamilias mutuum dedit.

§. 3. Non solum filiofamilias et patri ejus succurritur, verum fidejussori quoque, et mandatori ejus: qui et ipsi mandati habent regressum, nisi forte donandi animo intercesserunt: tunc enim, cum nullum regressum habeant, Senatusconsultum locum non habebit. Sed [et] si non donandi animo, patris tamen voluntate, intercesserunt, totus contractus à patre videbitur comprobatus.

§. 4. Et hi tamen, qui pro filiofamilias sine voluntate patris ejus intercesserunt, soluendo non repetent. Hoc enim et Diuus HADRIANVS constituit, et potest dici, non repetituros. Atquin perpetua exceptione tuti sunt. Sed et ipse filius, et tamen non repetit: quia † hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum *) actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit. §. 5. Quanquam autem soluendo non repetant, *) L. 40. pr. de condict. indeb.

10. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Quia naturalis obligatio manet:

11. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Tamen, si non opposita *) exceptione condemnati sunt, vtentur Senatusconsulti exceptione. Et ita JVLIANVS scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis.

*) L. 7. §. 14. L. 38. de pact.

12. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Si, tantum sciente patre, creditum sit filio, dicendum est, cessare Senatusconsultum. Sed si jusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutauerit voluntatem, locus Senatusconsulto non erit: quoniam † initium contractus spectandum est.

13. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Si, quòd alii mutuum dedimus, à filiofamilias nouandi causa stipulemur, non esse impedimento Senatusconsultum, JVLIANVS scribit.

14. JVLIANVS *lib.* 12. *Digestorum.*

Filium habeo, et ex eo nepotem: nepoti meo creditum est jussu patris ejus: Quaesitum est, an contra Senatusconsultum fieret? Dixi, etiamsi verbis Senatusconsulti filii continerentur, tamen et in persona nepotis idem seruari debere. Jussum autem hujus patris non efficere, quominus contra Senatusconsultum creditum existimaretur: cum ipse in ea causa esset, vt pecuniam mutuam, inuito patre suo, accipere non posset.

15. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Nihil interest, quis filiofamilias crediderit, vtrum priuatus, an ciuitas: nam in ciuitate quoque Senatusconsultum locum habere D. SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

16. PAVLVS *lib.* 4. *Responsorum.*

Si filiusfamilias, absente patre, quasi ex mandato ejus pecuniam acceperit, cauisset, et ad patrem literas emisit, vt eam pecuniam in prouincia solueret: debet pater, si actum [filii sui] improbat, continuo testationem interponere contrariae voluntatis.

17. *Idem lib.* 2. *Sententiarum.*

Filiusfamilias si in id acceperit mutuam pecuniam, vt eam pro sorore sua in dotem daret, pater ejus de in rem verso actione tenebitur: ipsi enim, mortua in matrimonio puella, repetitio dotis datur.

18. VENVLEJVS *lib.* 2. *Stipulationum.*

Creditorem filiifamilias, mortuo eo, fidejussorem accipere non posse, JVLIANVS scribit: quia nulla obligatio aut ciuilis, aut naturalis supersit, cui fidejussor accedat. Plane à patre, ejus actionis nomine, quae de peculio aduersus eum competat, fidejussorem recte accipi.

19. POMPONIVS *lib.* 7. *ex variis Lectionibus.*

JVLIANVS scribit, exceptionem Senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret, aut scire potuisset, filiumfamilias esse eum, cui credebat.

20. *Idem lib.* 5. *Senatusconsultorum.*

Si is, cui, dum in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias factus, per ignorantiam facti, nouatione facta *), eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit.

*) L. 2. §. 5. L. 22. ad SC. Vellej. L. 7. §. 8. de dol. mal. L. 37. §. 5. de oper. libert.

De Verborvm Significatione.

182. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

[*Paterfamilias*] liber *peculium* non potest habere, quemadmodum nec *seruus bona.*

Regvlae Jvris.

58. VLPIANVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Ex poenalibus causis *non solet in patrem de peculio actio dari.*

93. MAECIANVS *lib.* 1. *Fideicommissorum.*

Filiusfamilias neque retinere, (neque recuperare), neque adipisci *possessionem rei peculiaris* videtur.

146. PAVLVS *lib.* 62. *ad Edictum.*

Quod quis, dum *seruus* est, egit: proficere *libero facto non potest.*

k) Ad SENATVSCONSVLTVM VELLEJANVM.
(Dig. 16. T. 1.)

1. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Vellejano Senatusconsulto plenissime comprehensum est, ne pro vllo foeminae intercederent.

§. 1. Nam sicut moribus ciuilia officia adempta sunt foeminis, et pleraque ipso jure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris. §. 2. Aequum autem visum est, ita mulieri succurri, vt in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

2. VLPIANVS *lib.* 29 *ad Edictum.*

Et primo quidem temporibus Diui AVGVSTI, mox deinde CLAVDII, Edictis eorum erat interdictum, ne foeminae pro viris suis intercederent.

§. 1. Postea factum est Senatusconsultum, quo plenissime foeminis omnibus subuentum est. Cujus Senatusconsulti verba haec sunt: Quod *Marcus Silanus*, et *Vellejus* tutor, consules, verba fecerunt de obligationibus foeminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet, de ea re ita consuluerunt: Quod ad fidejussiones *), et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint foeminae, pertinet: tametsi ante videtur ita jus dictum esse, ne eo nomine ab his petitio

petitio, neue in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi, et ejus generis obligationibus obſtringi non ſit aequum: arbitrari Senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in jure aditum erit, ſi dederint operam, vt in ea re Senatus voluntas ſeruetur.

*) L. 25. §. 1. h. t. L. 3. L. 48. de fidejuſſ.

§. 2. Verba itaque Senatusconſulti excutiamus, prius prouidentia ampliſſimi Ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter ſexus imbecillitatem *), multis hujuscemodi caſibus ſuppoſitis, atque objectis. *) L. 23. L. 30. pr. h. t.

§. 3. Sed ita demum eis ſubuenit, ſi non callide ſint verſatae. Hoc enim Diuus PIVS et SEVERVS reſcripſerunt. Nam deceptis, non decipientibus, opitulatur *). Et eſt Graecum SEVERI [tale] reſcriptum: Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου [illegible] οὐ βοηθεῖ Id eſt, decipientibus mulieribus Senatusconſultum auxilio non eſt: infirmitas enim foeminarum, non calliditas, auxilium demit.

*) L. 9. pr. de jur. et fact. ignor. L. 1. §. 10. ad. SC. Turpill.

§. 4. Omnis omnino obligatio Senatusconſulto *Vellejano* comprehenditur: ſiue verbis, ſiue re, ſiue quocunque alio contractu intercesſerint. §. 5. Sed etſi mulier defenſor alicujus exſtiterit, procul dubio intercedit. Suſcipit enim in ſe alienam obligationem: quippe eum ex hac re ſubeat condemnationem. Proinde neque maritum, neque filium, neque patrem permittitur mulieri defendere.

3. PAVLVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Sed ſi eum defendat, qui damnatus regreſſum ad eam habeat: (veluti cum venditorem hereditatis ſibi venditae, vel fidejuſſorem ſuum defendat): intercedere non videtur.

4. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Sed ſi ego eum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem, cui haec factum vellet, non dubito Senatusconſultum ceſſare: et ita Diuus PIVS et Imperator noſter reſcripſerunt.

§. 1. Proinde, ſi, dum vult Titio donatum, accepit a me mutuam pecuniam, et eam Titio donauit, ceſſat Senatusconſultum. Sed etſi tibi donatura, creditori tuo nummos numerauerit, non intercedit: Senatus *) enim obligatae mulieri ſuccurrere voluit, non donanti. Hoc ideo, quia † facilius ſe mulier obligat, quam alicui donat.

*) L. 21. §. 1. h. t.

5. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Nec intereſt, pecuniam ſoluendi cauſa numeret, an qualibet ſuam rem in ſolutum det: nam etſi vendiderit rem ſuam, ſiue pretium acceptum pro alio ſoluit *), ſiue emtorem delegauit creditori alieno, non puto Senatusconſulto locum eſſe.

*) L. 8. §. 5. L. 19. §. 5. verſ. ſicut etc. h. t.

6. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Si fidejuſſores pro defenſore abſentis filii, [ex] mandato matris ejus intercesſerint, quaeritur, an etiam his Senatusconſulto ſubueniatur? Et ait PAPINIANVS lib. 9. Quaeſtionum, exceptione eos vſuros. Nec multum facere, quod pro defenſore fidejuſſerunt: eum contemplatione mandati matris interuenerunt *). † Plane (inquit) ſi, qui accepit eos fidejuſſores, matrem eis mandaſſe ignorauit, exceptionem Senatusconſulti replicatione doli repellendam.

*) L. 23. §. h. t. L. 40. pr. de Cond. indeb. L. 7. §. 1. de except.

7. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaeſtionum.*

Quanquam igitur fidejuſſor, doli replicatione poſita, defenſionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem aduerſus mulierem *) habebit: quia facti non poteſt ignorationem praetendere. Sed non erit iniquum, dari negotiorum geſtorum actionem in defenſorem: quia mandati cauſa per Senatusconſultum conſtituitur irrita, et pecunia fidejuſſoris liberatur.

*) L. 16. §. L. 23. h. t. L. 29. pr. L. 5. §. 3. eod.

8. VLPIANVS *lib.* 29. *ad Edictum.*

Quamuis pignoris datio interceſſionem faciat, tamen JVLIANVS Lib. 12. Digeſtorum ſcribit, redditionem pignoris, ſi creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberauerit, non eſſe interceſſionem.

§. 1. Si mulier interuenerit apud tutores filii ſui, ne [hi] praedia ejus diſtraherent, et indemnitatem eis repromiſerit, PAPINIANVS Lib. 9. Quaeſtionum non putat eam interceſſiſſe: nullam enim obligationem recepiſſe, neque veterem, neque nouam: ſed ipſam feciſſe hanc obligationem *).

*) L. 19. pr. §. 1. h. t.

§. 2. Si mulier apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorem ejus: duas interceſſiones factas, JVLIANVS Lib. 12. Digeſtorum ſcribit: vnam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem ejus: et ideo [et] Primo reſtitui obligationem, et aduerſus eum. MARCELLVS autem notat, eſſe aliquam differentiam: vtrum hoc agatur, vt ab initio mulier in alterius locum ſubdatur, et onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, ſuſcipiat, an vero quaſi debitrix delegetur; ſcilicet, vt, ſi quaſi debitrix delegata eſt, vna ſit interceſſio. Proinde ſecundum hanc ſuam diſtinctionem, in prima viſione, vbi quaſi debitrix delegata eſt, exceptionem ei Senatusconſulti MARCELLVS non daret. Sed condemnata, vel ante condemnationem, condicere vtique ei, a quo delegata eſt poterit, vel quod ei abeſt, vel, ſi nondum abeſt, liberationem.

§. 3. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit; puta, ſi contra Senatusconſultum obligata, debitorem ſuum delegauerit. Nam hic ipſi competit condictio *); quemadmodum ſi pecuniam ſoluiſſet, condiceret †: ſoluit enim et qui reum delegat. *) L. 24. §. 2. L. 31. h. t. L. 40. pr. de Condict. indeb. limit. in L. 24. L. 26. §. 3. L. 60. pr. de Cond. indeb.

§. 4. Sed ſi is, qui a muliere delegatus eſt, debitor ejus non fuit: exceptione Senatusconſulti poterit uti, quemadmodum mulieris fidejuſſor. §. 5. Plane, ſi mulier interceſſura, debitorem ſuum delegauerit, Senatusconſultum ceſſat: quia, etſi pecuniam numeraſſet, ceſſaret Senatusconſultum. Mulier enim per Senatusconſultum releuatur: non quae diminuit, reſtituitur. §. 6. Sed ſi eum delegauerit, qui debitor ejus non fuit, fraus Senatusconſulto facta videbitur: et ideo exceptio datur. §. 7. Quoties pro debitore interceſſerit mulier, datur in eum priſtina actio, etſi ille prius acceptilatione liberatus ſit, quam mulier interceſſerit *).

*) L. 13. §. 5. L. 16. §. L. 24. §. 2. h. t.

§. 8. Si conuenerit cum debitore, vt expromiſſorem daret, et acceptum ei latum ſit, deinde is dederit mulierem *), quae auxilio Senatusconſulti munita eſt: poteſt ei condici, quaſi non dediſſet. Quid enim intereſt, non det, an talem det? Non erit igitur actio vtilis neceſſaria, cum condictio competat.

*) L. 20. de interrog. L. 11. §. 1. de nouat. L. 10. §. 1. de in rem verſ. L. 23. de ſolut.

§. 9. MARCELLVS quoque ſcribit, ſi mulieri poſt interceſſionem accepto tulerit creditor, nihilominus reſtitutoriam actionem ei dari debere: inanem enim obligationem dimiſit.

§. 10. Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit, juste prior debitor actionem recusat. Sed cum releuatur reus, si mulier sic soluit, vt repetere non possit, et cum ei mulieri, quae repetere non poterat, si soluisset, accepto tulit creditor, similiter releuatur reus.

§. 11. Quamquam in omnes, qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur: vtputa, duo rei stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit: ei soli restituitur obligatio, [apud] quem intercessit. §. 12. Si mulieri heres exstiterit creditor, videndum, an restitutoria vti non possit? Et ait JVLIANVS Lib. 12. restitutoria cum nihilominus vsurum: non immerito, cum non obligatae cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc aes alienum non imputabitur.

§. 13. Plane, si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria *) eam conueniri posse; sed et directa actione: nihil enim ejus interest, qua actione conueniatur. §. 14. Si cum essem tibi contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipsa potius contraham: videtur intercessisse. Quo casu datur in te actio, quae instituit magis, quam restituit obligationem; vt perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata: verbi gratia, si per stipulationem mulier, et tu, quasi ex stipulatu, conuenieris.

*) L. 13. §. f. h. t. L. 3. §. 1. de eo, per quem fact.

§. 15. Illud videndum est, si mulier pro eo interuenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri: vtputa, si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur? Et puto, non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. † Item si minor viginti quinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare. Vel [si] filius contra Senatusconsultum contracturus est.

9 PAVLVS *lib. 6 Regularum.*

Sed si pro alieno seruo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

10. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Hae actiones, quae in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, et heredibus, et in heredes, et perpetuo competunt: habent enim rei persecutionem. Caeteris quoque honorariis successoribus dabuntur, et aduersus eos.

11. PAVLVS *lib. 30. ad Edictum.*

Si mulier, tanquam in vsus suos pecuniam acceperit alii creditura, non est locus Senatusconsulto. Alioquin nemo cum foeminis contrahet: quia ignorari potest, quid acturae sint *).

*) L. 4. pr. L. 12. L. 17. pr. L. 19. §. f. L. 27. pr L. 28. §. 1. h. t.

12. *Idem lib. 6. Breuium.*

Imo tunc locus est Senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere *). *) L. 28. §. 1. h. t.

13 CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Aliquando, licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adjuuatur hoc Senatusconsulto: quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re vera autem suam obligationem suscipiat *): vt ecce, si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat; aut si hereditatem emerit, et aes alienum hereditarium in se transscribat; aut si pro fidejussore suo intercedat. *) L. 16. pr. L. 21. pr. L. 24. pr. h. t.

§. 1. De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua actione opus: cum quasi Seruiana, (quae [et] hypothecaria vocatur) in his vtilis sit, quia verum est, conuenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam. §. 2. Si sub conditione, vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente conditione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria. Quo enim bonum est, exspectare conditionem, vel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, vt omnimodo ipse debeat suscipere actionem?

14. JVLIANVS *lib. 12. Digestorum.*

Si mulier contra Senatusconsultum intercesserit: aequum est, non solum in veterem debitorem, sed et in fidejussores ejus actionem restitui: nam, † cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est.

15. *Idem lib. 51. Digestorum.*

Si mulieri soluero id, quod tibi debebam, et ab ea ratam rem te habiturum, stipulatus fuero, et forte te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero, exceptio Senatusconsulti, quod de intercessionibus foeminarum factum est, non proderit mulieri. Non enim videri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa de lucro agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio soluere.

16. *Idem lib. 4. ad* VRSEJVM FEROCEM.

Si mulier contra Senatusconsultum [*Vellejanum*] pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id soluissem, et ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio [hujus] Senatusconsulti non est profutura mulieri: neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum jam eam habeat.

§. 1. Si ab ea muliere, quae contra Senatusconsultum intercessisset, fidejussorem accepissem: CAJVS CASSIVS respondit, ita demum fidejussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset. JVLIANVS autem recte putat, fidejussori exceptionem dandam, etiamsi mandati actionem aduersus mulierem non habet: quia totam obligationem Senatus improbat: et a Praetore restituitur prior debitor creditori.

17. AFRICANVS *lib. 4. Quaestionum.*

Vir vxori, donationis causa, rem viliori pretio addixerat, et in id pretium creditori suo delegauerat. Respondit, venditionem nullius momenti esse. Et si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem vtilem fore: quamuis creditor existimauerit, mulierem debitricem mariti fuisse. Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, vt marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit, in quam causam mulier mutuaretur: quoniam quidem plurimum intersit, vtrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentiorem esse debere.

§. 1. Si mulier dixisset, sibi rem dotis nomine obligatam, et creditor curasset ei pecuniam dotis solui, qui idem pignus acciperet: mulieri etiam pecunia credita deberetur. [Si] possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, si non voluntate ejus pignus datum esset, replicationem mulieri Senatusconsulti non profuturam: nisi creditor sciisset, etiam aliam pecuniam ei deberi.

§. 2. Mulier et Titius, cum in rem communem mutuarentur, ejusdem pecuniae rei facti sunt: non omnino mulierem pro parte socii videri intercessisse dicebat. Nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua, si creditor pecuniam non dedisset, majus damnum mulier passura fuerat: (veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur), potius esse, vt Senatusconsulto

sulto locus non sit: at, si in aliquam emtionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri; et ideo creditorem partem duntaxat pecuniae a muliere petere posse: quod si totum petierit, exceptione pro parte summouetur.

18. PAVLVS *lib.* 8. *ad Plautium.*

Idem, et si pro debitore meo Titius, et mulier, duo rei intercesserint.

19. AFRICANVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Tutor pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli, vt suo periculo adiret, adiit: stipulatusque de ea est, indemnem se eo nomine praestari. Si ex ea causa Titius pupillo aliquid praestitisset, isque matrem conueniret, negauit exceptioni Senatusconsulti locum esse: quando vix sit, vt aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit. §. 1. Nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatam: cum quidam vir praetorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes [esset], et alter legitimus tutor fratri esset, et eum paterna hereditate abstinere vellet: mandatu vxoris defuncti, quae mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse: vbi similiter se respondisse [IVLIANVS] ait, si, ex [ea] causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum Senatusconsulto, quo minus a muliere rem seruaret.

§. 2. In proposita specie et illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii soluendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit? Magis autem est, vt ne ob hanc quidem causam Senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, vt pro his intercederet, sed tutoris aduersus pupillum, et caeteros forte creditores, indemnem hereditatem praestaret.

§. 3. Denique si ponamus, mulierem in emtionem hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarii soluendo non sint, nulla, (puto) dubitatio erit, quin Senatusconsulto locus non sit: etiamsi maxime creditoribus aliquantum praestiterit. §. 4. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, vt quanto minus a quoquo eorum seruari posset, ipsa praestaret? Prope est, vt sit intercessio.

§. 5. Cum haberes Titium debitorem, et pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam soluturа tibi: et stipulanti mihi promisit, ignoranti in quam rem mutuaretur, atque ita numerare me tibi jussit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi. Quaesitum est, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei prosit? Respondit, videndum, ne non sine ratione dicatur, ejus loco, qui pro muliere fidejusserit, haberi me debere: vt, quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te vtilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando haec actio periculo mulieris futura sit. Et hoc paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam soluerim, comperecrim eam intercessisse. Caeterum si ante soluerim, videndum, vtrumne nihilominus mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, et ego tibi condicere pecuniam possim: an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses. Quod quidem magis dicendum existimauit, vt sic Senatusconsulto locus non sit: sicuti et cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. Quae postea non recte comparari ait: quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certe Senatus fieri noluerit.

20. *Idem lib.* 8. *Quaestionum.*

Si pro vno reo intercessit mulier, aduersus vtrumque restituitur actio creditori.

21. CALLISTRATVS *lib.* 3. *Institut.*

Si pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus, quod acceptum est, versetur, exceptio Senatusconsulti locum non habet: quia non fit pauperior.

§. 1. Item, si quid liberaliter fecerit, veluti ne judicatus pater ejus propter solutionem vexetur, non erit tuta Senatusconsulto: oneribus enim earum Senatus succurrit.

22. PAVLVS *lib.* 6. *Regularum.*

Si mulieri dederim pecuniam, vt eam creditori meo soluat, vel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse Senatusconsulto POMPONIVS scribit: quia mandati actione obligata; in rem suam videtur obligari.

23. *Idem lib. singul. ad Senatusconsultum Vellejanum.*

Si mulier in jure interrogata, responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse, responderit: minime intercessisse videri, quia decepit. Quod si existimauit se heredem, et eo nomine decepta responderit: in eam actionem quidem dari, plerique existimauerunt, sed exceptione Senatusconsulti adjuvari.

24. *Idem lib. singul. de Intercessionibus foeminarum.*

Debitrix mulier a creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit: non vtetur exceptione *).

*) L. 3. L. 13. L. 17. §. f. L. 21. pr. L. 22. h. t. L. 8. §. 1. qui satisdar.

§. 1. Sed si pecuniam promisit, ne delegetur, intercessisse videtur. §. 2. Si Senatusconsulti beneficium interuenerit, vtrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit; an, si mulier solutum condicat? Puto, statim, et non exspectandam solutionem. §. 3. Si pro eo, qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur: sic tamen, vt ex praecedenti causa, continua tempora numerarentur post restitutionem; quamuis statim, atque intercessit mulier, competierat.

25. MODESTINVS *lib. sing. de Eurematicis.*

Si domina seruo suo credi jusserit, actione honoraria tenebitur.

§. 1. Quod si pro eo fidejusserit, exceptione Senatusconsulti *Vellejani*, judicio conuenta aduersus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio hoc fecerit.

26. VLPIANVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si mulier, intercedendi animo, seruum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit, auxilio Senatusconsulti vtetur: plane si pro bona fide seruiente sibi responderit, non videtur intercessisse.

27. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Bona fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quae inter virum et vxorem, accepta pecunia, gesta sunt, exceptione Senatusconsulti non summouetur. §. 1. Cum serui ad negotiationem praepositi, cum alio contrahentes, personam

mulieris,

mulieris, vt idoneae, sequuntur: exceptione Senatusconsulti dominum summouet, nec videtur deterior causa domini per seruum fieri, sed nihil esse domino quaesitum: non magis, quam si litigiosum praedium seruus, aut liberum hominem emerit.

§. 2. Vxor debitricem suam viro delegauit, vt vir creditori ejus pecuniam solueret: si fidem suam pro ea, quam delegauit, apud virum obligauerit, locum exceptio Senatusconsulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

28. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Seja mancipia emit, et mutuam pecuniam accepit sub fidejussore marito, eamque soluit venditori: postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit testamento, se eam pecuniam vniuersam debere *): Quaeritur, an intercessisse mulier videretur? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, non intercessisse.

*) L. 3. §. 1. ad SC. Silan.

§. 1. Fundum vxoris suae maritus obligavit Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione ejusdem fundi soluit [statim] Sempronio pro marito suo: Quaesitum est, an aduersus Senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset, eam intercedere, fore Senatusconsulto, de quo quaereretur, locum.

29. PAVLVS *lib.* 16. *Responsorum.*

Quidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, et cum eis contrahere; sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis voluit vxori testatoris dare pecuniam, et ab ea pignus accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus, et ab his pignus accepit: Quaero, an intercessisse videatur, et an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori? PAVLVS respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, euitatis his, magis mulierem ream elegit: et in ipsius persona Senatusconsulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse, et pignora [ab ea] data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed non sine ratione Praetorem facturum, si non tantum [in] persona, subducta muliere, in principales debitores dederit actionem, sed etiam in res, quae mulieri obligatae sunt.

§. 1. PAVLVS respondit, ea, quae in fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione foeminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

30. *Idem lib.* 2. *Sententiarum.*

Si decipiendi animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei Senatusconsulti non datur *): actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus Ordo non excludit.

*) rat. in L. 9. §. 2. et 5. L. 37. in f. de minor. L. 12. §. 1. L. 51. de re jud.

§. 1. Procurator, si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione Senatusconsulti *Vellejani* adjunatur: ne alias actio intercidat.

31. *Idem lib.* 1. *ad* NERATIVM.

[PAVLVS:] Si mulier, quod ex intercessione soluit, nolit repetere, sed mandati agere, et cauere velit de indemnitate reo, audienda est.

32. POMPONIVS *lib.* 1. *Senatusconsultorum.*

Si mulier hereditatem alicujus adeat, vt aes alienum ejus suscipiat, vix est, vt succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit: † nec enim loco minoris viginti quinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier *). *) L. 12. de minor.

§. 1. Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem, recipere velit, fructus etiam liberos recipit: et si res deterior facta fuerit, eo nomine magis aestimetur. † Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii vendidit: vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant, et aduersus bonae fidei emtorem †: ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor *).

*) L. 39. §. 1. de R.V.

§. 2. Item, si mulier creditori viri fundum vendidit [et tradidit] ea conditione, vt emtor acceptam pecuniam viro referret, et hunc fundum vindicat: exceptio quidem opponitur ei de re empta, et tradita, sed replicabitur a muliere, aut si ea venditio contra Senatusconsultum facta sit. Et hoc procedit, siue ipse creditor emerit, siue interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. † Idem est, et si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit.

§. 3. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii mandaret, vt id faceret, an in hujus persona locus huic Senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo Senatusconsulti ad petitionem non dandam aduersus ipsam mulierem spectat. Et puto, rem ita esse distinguendam: vt si quidem creditor, cui me obligaui, mandante muliere hoc in fraudem Senatusconsulti egisset, ne ipsa interueniret contra Senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis Senatusconsulti factae: si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse, me autem creditori teneri.

§. 4. Si mulier pro eo, pro quo intercesserit, judicium parata sit accipere, vt non in veterem debitorem actio detur: quoniam Senatusconsulti exceptionem opponere potest: cauere debebit, exceptione se non vsuram, et sic ad judicem ire.

§. 5. Intercedere mulierem intelligendum est, etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti, si pro seruo alieno intercedit: sed, rescissa intercessione, in dominum restituenda est actio.

REGVLA JVRIS.

110. §. 4. PAVLVS *lib.* 6. *ad Edictum.*

Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non vt facilius calumnientur.

AD TIT. VIII. DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

(Dig. 9. T. 4.)

1. CAJVS *lib.* 2. *ad Edictum Prouinciale.*

Noxales actiones appellantur, quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur *): *quarum actionum vis et potestas haec est, vt, si damnati fuerimus*, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquerit, euitare litis aestimationem **).

*) L. 17. §. 18. de aedilit. Edict. **) L. 6. §. 1. de re jud.

2. VL-

2. VLPIANVS *lib. 18. ad Edictum.*

Si *seruus* sciente domino occidit, in solidum dominum obligat, *ipse enim videtur dominus occidisse, si autem* insciente, *noxalis est:* nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri, quam vt noxae eum dedat. §. 1. *Is, qui non prohibuit, siue dominus manet, siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit. In tantum, vt* CELSVS *putet, si fuerit alienatus seruus in totum, vel in partem, vel manumissus, noxam caput non sequi: nam seruum nihil deliquisse, qui domino jubenti obtemperauit. Et sane, si jussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus?* CELSVS *tamen differentiam facit inter Legem Aquiliam, et legem duodecim Tabularum. Nam in Lege antiqua,* si seruus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, *nec dominus suo nomine tenetur, at in Lege Aquilia [inquit] dominus suo nomine tenetur, non serui. Vtriusque Legis reddit rationem: duodecim Tabularum, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliae, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sed si placeat, quod* JVLIANVS *libro octogesimo sexto scribit; si seruus furtum faxit, noxiamue nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere: poterit dici, etiam serui nomine cum domino agi posse noxali judicio; vt, quod detur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. Nos autem secundum* JVLIANVM *probauimus: quae [sententia] habet rationem, et a* MARCELLO *apud* JVLIANVM *probatur.*

3. *Idem lib. 3. ad Edictum.*

In omnibus noxalibus actionibus, vbicunque scientia *exigitur* domini, *sic accipienda est, si cum prohibere posset, non prohibuit.* Aliud est *enim,* auctorem esse *seruo* delinquenti: aliud, pati delinquere.

4. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

In delictis seruorum, scientia domini *quemadmodum accipienda est? Vtrum cum consilio, an et si viderit tantum, quamuis prohibere non potuerit? Quid enim, si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut quid si contemnat dominum? vel, cum trans flumen sit seruus, vidente quidem, sed inuito domino, noxiam noceat? Rectius itaque dicitur,* scientiam ejus accipiendam, qui prohibere potest: *et hoc in toto Edicto intelligendum est circa* scientiae *verbum.* §. 1. *Si extraneus seruus sciente me fecerit, eumque redemero, noxalis actio in me dabitur, quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim.*

§. 2. *Cum dominus ob scientiam teneatur, an serui quoque nomine danda sit actio, videndum est. Nisi forte Praetor unam poenam a domino exigi voluit. Ergo dolus serui impunitus erit; quod est iniquum? Imo vtroque modo dominus tenebitur: una autem poena exacta, quam actor elegerit, altera tollitur.*

§. 3. *Si detracta noxae deditione, quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius, absolutione facta, et finito judicio, amplius agendo cum noxae deditione, exceptione rei judicatae summouebitur: quia res in superius judicium deducta, et finita est. Donec autem prius judicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguendu poeniteat, tunc ad noxalem causam transire. Contra quoque, si cum eo, qui scit, cum noxae deditione actum sit: amplius in dominum, detracta noxae deditione, danda actio non est. In ipso autem judicio, si voluerit et scientiam domini arguere, non est prohibendus.*

5. VLPIANVS *lib. 3. ad Edictum.*

Si plurium seruus deliquerit omnibus ignorantibus: noxale judicium in quemuis dabitur. Sed si omnibus scientibus: quiuis eorum tenebitur, detracta noxae deditione; quemadmodum si plures deliquissent: nec altero conuento alter liberabitur. Sed, si alter scit, alter ignorauit: qui scit, detracta noxae deditione, conuenitur, qui nescit, cum noxae deditione.

§. 1. *Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui scit, in solidum tenetur, verum illa quoque, quod siue alienauerit seruum, qui scit, siue manumiserit, siue decesserit seruus, dominus tenetur: sed, si ipse dominus decesserit, heres ejus non tenetur.*

6. *Idem lib. 18. ad Edictum.*

Sed [et] ipse seruus manumissus tenetur.

7. *Idem lib. 3. ad Edictum.*

Noxalis [autem] non alias datur, nisi apud me sit seruus: et si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor; et heres meus tenetur, si noxius viuat.

§. 1. POMPONIVS *ait, si emptor serui noxali conuentus sit, venditorem, quo sciente factum est, conueniri jam non posse.*

8. *Idem lib. 37. ad Edictum.*

Si seruus communis furtum fecerit, quiuis ex dominis in solidum noxali judicio tenetur, eoque jure utimur. Sed non alias poterit [is,] qui conuentus est, euadere litis aestimationem, nisi in solidum noxae dederit seruum: nec ferendus, etsi partem dedere fuerit paratus. Plane, si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus, communi diuidundo, vel familiae erciscundae judicio, aduersus eos experietur. Ante noxale sane judicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi, ne necesse habeat suscipere judicium. Quamquam quis possit dicere euenire, vt, dum pars ei cedatur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus, non potest cum socio noxali experiri: fortassis nec communi diuidundo agere possit ejus maleficii nomine, quod ante communionem admissum est. Quod si non potest, euidenti injuria adficietur. Sed melius est dicere, competere ei communi diuidundo judicium.

9. PAVLVS *lib. 39. ad Edictum.*

Si communis familia vel communis seruus furtum fecerit, altero ex dominis sciente, is, qui scit, omnium nomine tenebitur: et conuentus, alterum quoque liberat: nec a socio quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine poenam meruit. Quod si is, qui ignorauit, duplum praestiterit, a socio simplum consequetur.

10. *Idem lib. 22. ad Edictum.*

Sed et eo nomine agere cum socio poterit, quod seruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. Cueterum, si nihil praeterea post noxae deditionem commune habebit, pro socio, vel si socii non fuerunt, in factum agi poterit.

11. VLPIANVS *lib. 7. ad Edictum.*

Bona fide serui possessor, ejus nomine, furti actione tenebitur: dominus non tenetur, sed noxae dedendo non facit quidem actoris: cum autem coeperit istum seruum dominus vindicare, doli exceptione summouebitur; vel officio judicis consequetur, vt indemnis maneat.

12. PAVLVS *lib. 6. ad Edictum.*

Si bona fide possessor eum seruum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quae datur aduersus eos, qui seruum in potestate habeant, aut dolo fecerint, quo minus haberent; quia per hoc adhuc possidere videntur *).

*) L. 21. pr. L. 24. L. 26. §. 1. L. 39. pr. h. t.

13. CAJUS *lib. 13. ad Edictum Prouinciale.*

Non solum aduersus bona fide possessorem, sed etiam aduersus eos, qui mala fide possident, noxalis actio datur. † *Nam* [*et*] absurdum videtur, eos quidem, qui bona fide possiderent, excipere actionem: praedones vero securos esse.

14. VLPIANUS *lib. 18. ad Edictum.*

Si quis a multis conueniatur ex noxa ejusdem serui, vel [*si*] *ab uno, ex pluribus tamen delictis: non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis aestimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo est*, si a pluribus conueniatur? *si quidem unus occupauit, an melior sit conditio, vt ipsi soli dedatur? an vero vel omnibus dedi debeat, vel cauere debeat* defensum iri aduersus caeteros? *et* † *verius est*, occupantis meliorem esse conditionem. Ei itaque debetur, non qui prior egit? sed qui prior ad sententiam peruenit: et ideo ei, qui postea vicerit, actionem denegari judicati.

§. 1. *Sed et si statuliber sit, et ante deditionem exstiterit conditio, per fideicommissum libertas fuerit ante praestita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum: arbitrio judicis absolui eum oportet. Et officii judicis hoc quoque erit, vt caueatur ei, cui deditur, ob euictionem ob suum factum contingentem.*

15. CAJUS *lib. 6. ad Edictum Prouinciale.*

Praetor decernere debet translationem judicii in statuliberum fieri. † *Si vero rei judicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas*, SABINUS *et* CASSIUS *liberari heredem putant, tradendo seruum: quia toto suo jure cederet. Quod et verum est.*

16. JULIANUS *lib. 22. Digestorum.*

Si heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, et propter hoc judicium sine noxae deditione acceperit: [*et*] *impleta conditione statutae libertatis, condemnari debebit; sicuti mortuo seruo, condemnaretur.*

17. PAULUS *lib. 22. ad Edictum.*

Si ex duobus dominis uno sciente, altero ignorante, seruus delinquit, si ante cum altero, qui nesciebat, actum sit, et noxae dediderit seruum, † iniquum est, vilissimi hominis deditione alterum quoque liberari. † *Igitur agetur et cum altero: et, si quid amplius est in damni persecutione, consequetur, computato pretio hominis noxae dediti; ipsi tamen inter se* [*sic*] *debent pensare communi diuidundo judicium, vt* [*si*] *ille, quo sciente fecit, praestiterit: non totius partem ferat, sed partem ejus, quanti seruus est: sic, et si alter aliud praestiterit, ejus partem fieri.* † Illud iniquum est, cum, qui jussit seruum facere, consequi aliquid a socio, cum ex suo delicto damnum patiatur.

§. 1. *Si plures, ejusdem servi nomine, noxali mecum agere velint; vel si unus pluribus judiciis ejusdem servi nomine agat, in quo usufructus tuus, proprietas mea sit: officio judicis continebitur, cum eum noxae dedero, ut etiam vsumfructum actoris faciam, sed per Praetorem id consequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat Praetor te pro aestimatione vsusfructus conferre ad litis aestimationem, aut vsufructu cedere, si hoc expediat; et, si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere, defensio tibi permittenda est: et, si damnatus hominem tradas,* [*et*] *aduersus me tueris.*

18. POMPONIUS *lib. 18. ad Sabinum.*

Is, qui vsumfructum in seruo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset: sed cum eo non est, quamuis seruiat ei: et ideo dominus damnatus fructuario noxae dedens liberabitur.

19. PAULUS *lib. 22. ad Edictum.*

Si in re communi mea et tua damnum nobis dederit Titii seruus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliae actioni locus: ne damnatus in solidum singulis noxae dedere cogatur. Sed potest dici, quasi unius damnum sit et una obligatio, aut vtrisque pecuniam offerendam, aut officio judicis simul vtrisque noxae dedendum. Sed et si alterutri nostrum in solidum noxae deditus fuerit, et ob id ab vtroque dominus sit absolutus, recte dicitur, eum, cui noxae deditus sit, alteri teneri communi diuidundo judicio, vt communicet seruum noxae sibi deditum, cum ob rem communem [*aliquid*] *ad socium peruenerit.* §. 1. *Si serui, in quo vsusfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba efficiunt, vt cum noxae deditione damnetur.*

§. 2. *Si seruus tuus nauem exercuerit, ejusque vicarius et idem nauta in eadem naue damnum dederit: perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, et hic vicarius seruus ejus esset, vt de peculio serui tui aut noxam dedere vicarium damneris: vt tamen si serui tui jussu, vel sciente et patiente eo, damnum vicarius dederit, noxalis actio serui tui nomine esse debeat. Idemque fit, etiam si nautam facere jusserit.*

20. CAJUS *lib. 7. ad Edictum Prouinciale.*

Qui ex pluribus noxis diuersis temporibus experitur, ex una noxia serui dominium nactus, nullam amplius actionem habet aduersus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. † At si maluit dominus priori judicio litis aestimationem sufferre: vel eidem, vel alii ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur.

21. VLPIANUS *lib. 23. ad Edictum.*

Quoties dominus ex noxali causa conuenitur, si nolit suscipere judicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum, cujus nomine judicium non suscipitur: aut, si id non faciat judicium suscipietur omnimodo: sed non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat, doloue malo fecerit, quominus haberet.

§. 1. *Eos, quorum nomine noxali judicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit: sed hoc ita demum, si proprii sint serui. Nam, si alieni, praesentes esse oportet; aut si dubitetur, utrum proprii sint, an alieni. Quod ita puto accipiendum, ut, si constet, vel bona fide seruire, etiam absentes possint defendi.*

§. 2. *Praetor ait:* si is, in cujus potestate esse dicetur, negauit se in sua potestate seruum habere: utrum actor volet, vel dejerare jubebo, in potestate sua non esse, neque se dolo malo fecisse, quominus esset; vel judicium dabo sine noxae deditione. §. 3. In potestate sic accipere debemus, ut facultatem et potestatem exhibendi ejus habeat: *caeterum*, † si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate.

§. 4. *Quod* si reus jurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: *qui condemnantur quasi contumaces.* §. 5. *Si tutor vel curator extent, ipsi jurare debent, in potestate domini non esse: si autem procurator sit, dominus ipse juret, necesse est.* §. 6. *Si jusjurandum exegit actor, reusque jurauit, deinde postea noxali velit actor experiri: videndum est, an exceptio jurisjurandi debeat aduersus actorem dari? Et* SABINUS *putat, non esse dandam, quasi de alia re sit juratum, hoc est, tunc non fuisse in potestate: modo vero, cum in potestate deprehendatur, de facto ejus posse agi.* NERATIUS *quoque dicebat, post exactum jusjurandum posse actorem, detracta noxae deditione, experiri: si modo hoc contendat, posteaquam juratum est, coepisse in potestate habere.*

21. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Si seruus depositus vel commodatus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim seruire intelligitur, et quod ad hoc Edictum attinet, in potestate ejus est: maxime si copiam habeat reciperandi hominis.

§. 1. *Is*, qui pignori accepit, *vel qui precario rogauit, non tenetur noxali actione: licet enim juste possideant*, non *tamen* opinione domini possident, *sed hos quoque in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat.*

§. 2. *Quid est* habere facultatem repetendi? *habeat pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi vendere res suas, ut soluat pecuniam, et repetat seruum.* §. 3. *Dominus, qui* seruum in sua potestate esse *confitetur, aut exhibere eum debet, aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur, atque si praesentem non noxae dederit.* §. 4. *Si* negauit *dominus* in sua potestate esse seruum: *permittit Praetor* actori arbitrium, utrum jurejurando id decidere, an judicium dictare sine noxae deditione velit, *per quod vincet, si probauerit eum in potestate esse, vel dolo ejus factum, quo minus esset: qui autem non probauerit in potestate aduersarii esse seruum, rem amittit.*

23. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Sed etsi postea aduersarius ejus in potestate habere coeperit seruum, tenetur ex nova possessione, *denegata ei exceptione.*

24. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

De illo videndum, utrum aduersus eum tantum, qui dolo fecit, quominus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis, si ex dolo ejus acciderit, vt cesset noxalis actio, forte si seruo suo fugam mandauit: an et [si] possit nihilominus cum alio agi; quod accidit, cum alienatus manumissusue est? Quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. † JVLIANVS *autem ait de eo, qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. Hoc et* LABEO.

25. CAJUS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Idem est, et si nouus dominus serui judicium patiatur.

26 PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Electio vero alterum liberabit. Id enim Praetor introduxit, ne eluderetur actor: non vt etiam lucrum faceret. Ideoque exceptione à sequenti summouebitur.

§. 1. *His consequens est, vt si plures dolo fecerint, quo minus in potestate haberent, eligere debeat actor, quem velit conuenire.* §. 2. *Item, si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, vtrum directo agere velit cum eo, qui possidet, an Praetoria cum eo, qui desiit possidere.* §. 3. *Si seruum alienum alius in jure* suum esse *responderit, altero soluente, alter liberatur.*

§. 4. *Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit prius, quam hac actione conueniretis, liberaris: quia haec actio in locum directae actionis succedit. Diuersum dicemus, si moram feceris in judicio accipiendo.* §. 5. Neque heredi, neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est: *nec in ipsum quolibet tempore; nam liberum esse debet defendenti absentem seruum, hujus Edicti poenam euitare: id est, vt sine noxae deditione conueniatur.* † *Et ideo, si negaueris seruum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si jam lis aduersus te contestata est: nam tunc audiri non debebis, vt* LABEO *ait.* OCTAVENVS, *ex causa* etiam lite contestata tibi succurrendum: vtique, si aetas tua ea sit, vt ignosci tibi debeat.

§. 6. *Si, absente domino, ductus sit seruus, vel etiam praesente, et in eadem causa sit, vt in integrum restitui possit: defensio permittitur ejus nomine, qui ductus est; postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere Praetor debet.* † *Idem concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit:* ne alterius dolus aut desidia aliis noceat. *Idem praestandum est in seruo communi, quem alter ex dominis [praesens] noluit defendere. Sed et actori his casibus succurrendum est: quia placet, dominii adquisitione extingui actionem: jussu enim Praetoris ductus, in bonis sit ejus, qui duxit.*

27. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Si noxali judicio agitur de seruo, qui pignoris jure tenetur, aut de eo, cujus vsusfructus alterius est, admonendi sumus, si creditor vel vsufructuarius praesens defensionem suscipere noluerit, Proconsulem interuenturum, et pignoris persecutionem, vel vsusfructus actionem negaturum. Quo casu dici potest, ipso jure pignus liberari; nullum *enim* pignus est, cujus persecutio negatur. Vsusfructus *autem, etiamsi persecutio [ejus] denegetur, ipso jure durat*, eousque donec non vtendo constituto tempore pereat.

§. 1. *Ex his, quae diximus de seruo, qui alicui pignoris jure obligatus est, deque statulibero, et [de eo], cujus vsusfructus alienus est: apparet, eum, qui alienum seruum in jure* suum esse *responderit, quamuis noxali judicio teneatur, non tamen posse noxae deditione ipso jure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis aestimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.*

28. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Et generaliter, si alieni serui nomine, qui tibi justam seruitutem seruiret, noxali tecum egerim, tuque eum mibi noxae dederis: siue, me possidente, dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summouere possum; siue ipse possideat, Publiciana mibi datur; et aduersus excipientem si dominus ejus sit, *utilem mibi replicationem doli mali profuturam, et secundum haec*, usu quoque me capturum, *quamuis sciens alienum possideam. Alioquin, si aliter constituatur, futurum, vt summa iniquitate bonae fidei possessor adficiatur: si, cum ipso jure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur, vt litis aestimationem sufferat.* † *Eademque dicenda sunt, et si, cum ab eo non defenderetur, jussu Praetoris eum duxerim:* quoniam isto quoque casu justam causam possidendi habeo.

29. CAJVS *lib.* 6. *ad Edictum Prouinciale.*

Non solum autem qui in potestate non habet, recusare [potest noxale judicium, verum etiam habenti in] potestate *liberum est euitare judicium, si indefensam eam personam relinquat: sed huic necesse est, jus suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.*

30. IDEM *lib. ad Edictum Praetoris urbani, titulo de damno infecto.*

In noxalibus actionibus eorum, qui bona fide absunt, jus non corrumpitur, sed reuersis defendendi ex bono et aequo potestas datur, si domini sint: siue aliquid in ea re jus habeant; qualis est creditor, et fructuarius.

31. PAVLVS *lib.* 7. *ad Plautium.*

Quod ait Praetor: Cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum; vt tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset, consequeretur: *quaeritur, vtrum ad pecuniae praestationem respiciat, an etiam ad noxae deditionem; utputa [si] ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur?* SABINVS *et* CASSIVS *putant, pretium quoque noxae deditorum imputari debere: quod* POMPO-

NIVS

NIVS *probat: et est verum. Nam, et si seruus indefensus ductus sit, aestimatio ejus imputanda est. Certe non tantum duplicationis, sed et condictionis rationem habendam,* JVLIANVS *putat; sed et furti faciendi tempus spectandum esse, an ejusdem familiae sint serui: nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea coeperint, locus Edicto non erit.*

32. CALLISTRATVS *lib.* 2. *Edicti Monitorii.*

Is, qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur: et, si praesens est dominus, tradere eum, et de dolo malo promittere debet.

33. POMPONIVS *lib.* 14. *ad Sabinum.*

Noxali judicio inuitus nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo, quem non defendit, si seruus est. Quod si liber est, qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.

34. JVLIANVS *lib.* 4. *ad* VRSEJVM [FEROCEM].

Quoties *enim* nemo filium familias ex causa delicti defendit, in eum judicium datur.

35. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Et, si condemnatus fuerit filius, judicatum facere debet: tenet enim condemnatio. Quinimo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii, duntaxat de peculio posse conueniri.

36. *Idem lib.* 37. *ad Edictum.*

Si quis seruum pigneratum, deinde a debitore subreptum, emerit a debitore: nomine ejus furti tenebitur, dominio serui adquisito; nec oberit, quod Seruiana potest ei homo auocari. Idemque et si a minore quis viginti quinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciens. Hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

37. TRYPHONINVS *lib.* 15. *Disputationum.*

Si alienus seruus furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit: extinguitur furti actio, quae mihi competierat, nondum in judicium deducta; nec, si postea alienauero eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur. Quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

38. VLPIANVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Quemadmodum, si alii vendidisset; parvi enim refert, cui vendiderit: adversario, an alii † suaque culpa litis aestimationem sublaturum, qui vendendo, noxae deditionem sibi ademit.

§. 1. JVLIANVS *autem lib.* 22. *Digestorum scribit, si seruum pro derelicto habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim meus esse desinit, ne ejus nomine, qui sine domino sit, furti sit actio.* §. 2. *Si seruus meus rem tuam subtraxerit, et vendiderit, tuque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris, locus erit furti actioni vltro citroque: nam et tu adversus me furti ages noxali servi nomine, et ego aduersus te nummorum nomine.*

§. 3. *Sed et si seruo creditoris mei soluerim nummos, vt is eos domino suo det, aeque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.*

39. JVLIANVS *lib.* 9. *Digestorum.*

Si plurium seruus furtum fecerit, et omnes dolo fecerint, quo minus eum in potestate haberent: subsequi debet Praetor juris ciuilis actione, et judicium honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum [dare], quem actor elegerit. Neque enim amplius praestari actori debet, quam vt detracta noxae deditione agere possit cum eo: cum noxali judicio experiri potuisset, si seruus exhiberetur. §. 1. *Qui alienum seruum* suum esse *fatetur, quamuis noxali actione obligetur, nihilominus, causa cognita, satisdare debet. Qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni serui.*

§. 2. *Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate ejus seruus esset, ille autem contendat, eum seruum ab alio defendi cum satisdatione: doli mali exceptioni locus erit.*

§. 3. *Sed et si, post judicium acceptum cum domino, seruus apparuerit, et, quia non defendebatur, ductus sit: exceptione doli mali posita dominus absoluetur.* §. 4. *Sed [et] mortuo seruo, antequam judicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.*

40. *Idem lib.* 22. *Digestorum.*

Si seruus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario, qui legatum agnouerit, furti agere. Sed, si idem seruus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia hujusmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum actio competit.

41. *Idem lib.* 2. *ad* VRSEJVM FEROCEM.

Cum seruus communis alteri dominorum damnum injuria dedit, idcirco Legis Aquiliae actio non est, quia, si extraneo damnum dedisset, cum altero in solidum Lege Aquilia agi posset: sicuti cum seruus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo [agi potest.]

42. VLPIANVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Si ad libertatem proclamauerit is, cujus nomine noxale judicium susceptum est, sustineri debet id judicium, quoad de statu ejus judicetur. Et [sic,] si quidem seruus fuerit pronunciatus, noxale judicium exercebitur: si liber, inutile videbitur.

§. 1. *Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale judicium acceperit, absolui debet: quia desiit verum esse propter eum dare oportere.*

§. 2. *Hae actiones perpetuae sunt, locumque habebunt tamdiu, quamdiu serui dedendi facultatem habemus.* † *Nec tamen nobis, verum etiam successoribus nostris competent.* † *Item aduersus successores: sed non quasi in successores, sed jure dominii. Proinde et si seruus ad alium peruenisse proponatur: jure dominii, noxali judicio nouus dominus conuenietur.*

43. POMPONIVS *lib.* 8. *Epistolarum.*

Serui, quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt, vbi deliquisse arguentur. *Itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet, vbi vim intulisse dicentur; et carere omnium dominio potest, si eos non defendat.*

a) SI EX NOXALI CAVSA AGATVR, QVEMADMODVM CAVEATVR.

(Dig. 2. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Si quis eum, de quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit: *Praetor ait*, in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec judicium accipiatur.

§. 1. In eadem causa sistere, [*quid sit, videamus: et puto verius, eum videri in eadem causa,*] qui ad experiendum non facit jus actoris deterius. † *Si desinat seruus esse promissoris, vel actio amissa sit: non videri in eadem causa statum,* LABEO *ait:*

ait: vel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse [in] duriore; vel loco, vel persona mutata. † *Itaque si [quis] ei, qui in foro promissoris conueniri non potest, venditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat, vt non videatur in eadem causa sisti.* † *Sed et si noxae causa deditus sit,* OFILIUS *non putat in eadem causa sisti: cum* noxae deditione *caeteris noxalem actionem perimi putat.*

2. PAVLVS *lib. 6. ad Edictum.*

Sed alio jure vtimur: nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus; perinde enim noxa caput sequitur, *ac si venisset.* §. 1. *Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse: compellendum putat* VINDIVS *vel* judicio eum sisti *promittere, vel judicium accipere; aut si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse: suscepturum judicium sine noxae deditione: idque* JVLIANVS *scribit, et si dolo fecerit, quo minus in ejus esset potestate.* †*Sed si seruus praesens est, dominus abest; nec quisquam seruum defendit: ducendus erit jussu Praetoris; sed, causa cognita, domino postea dabitur defensio, vt* POMPONIUS *et* VINDIUS *scribunt: ne ei absentia sua noceat. Ergo et actori actio restituenda est, perempta ea, quod ductus seruus in bonis ejus esse coepit.*

3. VLPIANVS *lib. 7. ad Edictum.*

Si cum vsufructuario noxali judicio agetur, isque seruum non defenderit: denegatur ei per Praetorem vsusfructus persecutio.

4. CAJVS *lib. 6. ad Edictum Prouinciale.*

Si cum uno ex dominis noxalis agetur, an pro parte socii satisdare deberet? SABINUS *ait, non debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset: nec auditur, si pro parte paratus sit defendere.*

5. VLPIANVS *lib. 47. ad Sabinum.*

Si seruum in eadem causa sistere quidam promiserit, et liber factus sistatur: si de ipso controuersia est capitalium actionum, injuriarumque nomine, non recte sistitur: quia aliter de seruo supplicium et verberibus [de injuria] satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad caeteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur peruenisse.

6. PAVLVS *lib. 11. ad Sabinum.*

Sed si statuliberum sisti *promissum sit, in eadem causa sisti videtur, quamuis liber sistatur: quod implicitus ei casus libertatis fuerit.*

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

200. JVLIANVS *lib. 2. Digestorum.*

Haec stipulatio, *Noxis solutum praestari*, non existimatur, ad eas *noxas* pertinere, quae publicam exercitionem et coërcitionem capitalem habent.

Noxiae 238. §. 3. CAJVS *ad Legem 12. Tab.* *Noxiae* appellatione *omne delictum* continetur.

AD TIT. IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

(Dig. 9. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 18. ad Edictum.*

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, actio ex Lege duodecim Tabularum descendit: quae Lex voluit, aut dari [id,] quod nocuit, id est, id animal, quod noxiam commisit; aut aestimationem noxiae offerre. §. 1. Noxia *) autem est ipsum delictum. §. 2. Quae actio ad omnes **) quadrupedes pertinet.

*) L. 1. §. 1. Inst. de noxal. action. **) Excip. §. 10. infr. h. l.

§. 3. Ait Praetor, pauperiem fecisse. Pauperies *) est damnum sine injuria facientis datum: nec enim potest animal injuria fecisse, quod sensu caret. *) In fin. pr. Inst. h. t.

§. 4. Itaque, vt SERVIUS scribit, tunc haec actio locum habet, cum commota feritate *) nocuit quadrupes: puta si equus calcitrosus calce percusserit; aut bos cornu *) petere solitus, petierit: aut mulae propter nimiam ferociam. Quod si propter loci iniquitatem **), aut propter culpam mulionis, aut si plus justo onerata quadrupes in aliquem onus euerterit: haec actio cessabit, damnique injuriae agetur.

*) L. 52. §. 3. supr. ad Leg. Aquil. **) L. 52. §. 2. eod.

§. 5. Sed et si canis, cum duceretur ab aliquo, asperitate sua euaserit, et alicui damnum dederit, si contineri firmius ab alio poterit, vel [si] per eum locum induci non debuit: haec actio cessabit: et tenebitur qui canem tenebat. §. 6. Sed et si instigatu *) alterius fera damnum dederit, cessabit haec actio.

*) L. 11. §. 5. d. t.

§. 7. Et generaliter haec actio locum habet, quoties contra naturam *) fera mota pauperiem dedit. Ideoque si equus dolore concitatus calce petierit, cessare istam actionem: sed eum, qui equum percusserit, aut vulnerauerit, in factum magis, quam lege Aquilia teneri; vtique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. At si, cum equum permulsisset quis, vel palpatus est, [et] calce cum percusserit, erit actioni locus.

*) in pr. Inst. h. t.

§. 8. Et, si alia quadrupes aliam concitauit, vt damnum daret, ejus, quae concitauit, nomine agendum erit. §. 9. Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem, quam tetigit quadrupes: haec actio locum habebit. Vtputa, si plaustro bos obtriuit aliquem, vel alia re dejecta.

§. 10. In bestiis autem propter naturalem *) feritatem, haec actio locum non habet. Et ideo, si vrsus fugit, et sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desinit **) dominus esse, vbi fera euasit. Et ideo, et si eum occidi, meum corpus est. *) d. pr.

**) L. 3. §. fin. supr. de adquir. rer. domin. §. 12. Inst. de rer. diuis.

§. 11. Cum arietes vel boues commisissent, et alter alterum occidit: QVINTUS MUCIUS distinxit, vt, si quidem is periisset, qui adgressus erat *), cessaret actio: si is, qui non prouocauerat, competeret actio. Quamobrem eum sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere.

*) L. 52. §. 1. ad Leg. Aquil. et L. 10. in fin. de seruo corrupt.

§. 12. Et, cum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, aduersus dominum haec actio datur, non cujus fuerit quadrupes, cum noceret, sed cujus nunc est. §. 13. Plane, si ante litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio.

§. 14. Noxae autem dedere, est, animal tradere vivum. † Demum, si commune plurium sit animal, aduersus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine. §. 15. Interdum autem dominans in hoc non conuenietur, vt noxae dedat, sed etiam in solidum: vtputa; si in jure interrogatus *), an sua quadrupês esset, responderit, non esse suam. Nam si constiterit esse ejus, in solidum condemnabitur.

*) L. 7. de interrogat. in jure faciend.

§. 16. Si *) post litem contestatam, ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliae actio competit, ratio in judicio habebitur [legis Aquiliae], quia dominus noxae dedendae facultatem amiserit. Ergo ex judicio proposito, litis aestimationem offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare aduersus eum, qui occidit. *) L. 37. §. 1. ad L. Aquil.

§. 17. Hanc actionem nemo dubitaverit, heredi dari caeterisque successoribus: item aduersus heredes, caeterosque, non jure successionis, sed eo jure, quo domini sint, [competit].

2. PAVLVS *lib. 22. ad Edictum.*

Haec actio non solum domino, sed etiam ei, cujus interest, competit: veluti ei, cui res commodata est, item fulloni: quia eo, quod tenentur, damnum videntur pati. §. 1. Si quis aliquem euitans, Magistratum forte, in taberna proxima se immisisset, ibique a cane feroce laesus esset, non posse agi canis nomine, quidam putant: at, si solutus fuisset, contra.

3. CAJVS *lib. 7. ad Edictum Prouinciale.*

Ex hac lege, jam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: forte si patremfamilias aut filiumfamilias vulnerauerit quadrupes. Scilicet, vt non deformitatis *) ratio habeatur, cum † liberum corpus aestimationem non recipiat **): sed impensarum in curationem factarum; et operarum amissarum, quasque amissurus quis esset, inutilis factus.

*) L. ult. in fin. de his, qui effud. **) L. 1. §. 5. L. ult. in fin. d. t. L. 2. §. 2. vers. corporum de lege Rhodia.

4. PAVLVS *lib. 22. ad Edictum.*

Haec actio vtilis competit, etsi non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

5. ALFENVS *lib. 2. Digestorum.*

Agaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit, mula calcem rejecit, et crus agasoni fregit. Consulebatur, possetne cum domino mulae agi, quod ea pauperiem fecisset? Respondi, posse *).

*) L. 2. in fin. supr. h. t.

AD TIT. X.
DE POSTVLANDO.

(Dig. 3. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Hunc Titulum Praetor proposuit, habendae rationis causa, suaeque dignitatis tuendae, et decoris [sui] causa: ne sine delectu passim apud se postuletur. §. 1. Ea propter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare: quibusdam [vel] pro se permisit: Quibusdam et pro certis duntaxat personis, et pro se permisit. §. 2. Postulare *) autem est, desiderium suum vel amici sui, in jure apud eum, qui jurisdictioni praeest, exponere: vel alterius desiderio contradicere. *) L. 4. §. 8. de damn. infect.

§. 3. Initium autem fecit Praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare; in eo Edicto aut Pueritiam, aut casum excusauit. † Pueritiam, dum minorem annis decem et septem, qui eos non in totum compleuit, prohibet postulare: quia moderatam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum: qua aetate, aut paulo maiore, fertur NERVA filius, et publice de Jure responsitasse. † Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum Praetoris exaudire non poterat; quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam, non exaudito decreto Praetoris, quasi non obtemperasset, poena vt contumax plecteretur.

§. 4. Ait Praetor, si non habebunt Aduocatum, ego dabo. Nec solum his personis hanc humanitatem Praetor solet exhibere, verum et si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione aduersarii, vel metu, patronum non invenit.

§. 5. Secundo loco Edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo Edicto excepit Praetor sexum, et casum: item [notauit] personas [in] turpitudine notabiles. † Sexum, dum foeminas prohibet pro aliis postulare. Et ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant: ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania improbissima foemina, quae inuerecunde postulans, et Magistratum inquietans, causam dedit Edicto. † Casum, dum caecum vtrisque luminibus orbatum Praetor repellit: videlicet quod insignia Magistratus videre, et reuereri non possit. Refert etiam LABEO, Publium caecum, Asprenatis Nonii patrem, abuersa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamuis autem caecus pro alio postulare non possit: tamen et Senatorium ordinem retinet, et judicandi officio fungetur. Numquid ergo et Magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidem exemplum ejus, qui gessit. APPIVS denique CLAVDIVS caecus conciliis publicis intererat, et in Senatu seuerissimam dixit sententiam de Pyrrhi captiuis. Sed melius est, vt dicamus: retinere quidem jam coeptum Magistratum posse, adspirare autem ad nouum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis.

§. 6. Remouet autem a postulando pro aliis et eum, qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen vi praedonum, vel hostium stupratus est: non debet notari. Vt et POMPONIVS ait. † Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. † Item Senatusconsulto etiam apud judices pedaneos postulare prohibetur calumniae publici judicii damnatus. † Et qui operas suas, vt cum bestiis depugnaret, locauerit. † Bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere. Nam quid, si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? Ergo qui locauit, solus notatur, siue depugnauerit, siue non. Quod si depugnauerit, cum non locasset operas suas: non tenebitur. Non enim, qui cum bestiis depugnauit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locauit. † Denique eos, qui virtutis ostendendae causa hoc faciunt, sine mercede: non teneri ajunt veteres: nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non euadere. † Sed si quis operas

suas

suas locauerit, vt feras venetur, vel vt depugnaret feram, quae regioni nocet, extra arenam: non est notatus. † His igitur personis, quae non virtutis causa cum bestiis pugnauerunt, pro se Praetor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est aequissimum, si tutelam, vel curam hujusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui aduersus ea fecisse monstretur, et pro aliis interdicta postulatione repellitur, et pro aestimatione judicis extra ordinem pecuniaria poena multabitur.

§. 7. Vt initio hujus tituli diximus, tres ordines Praetor fecit non postulantium: quorum [hic] tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minus deliquerint, quam hi, qui superioribus capitibus notantur. §. 8. Ait Praetor: Qui lege, plebiscito, Senatusconsulto, Edicto, decreto Principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in jure apud me ne postulent. Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui Edicto Praetoris, vt infames notantur, qui omnes, nisi pro se, et certis personis, ne postulent.

§. 9. Deinde adjicit Praetor: qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit. [Eum] qui ex his, qui supra scripti sunt, sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio Edicto continentur, et, nisi pro certis personis postulare prohibentur: caeterum, si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur.

§. 10. De qua autem restitutione Praetor loquitur, utrum de ea, quae a Principe, vel a Senatu, POMPONIVS quaerit: et putat, de ea restitutione sensum, quam Princeps vel Senatus indulsit. † An autem et Praetor restituere possit, quaeritur? et mihi videtur, talia Praetorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi ex officio jurisdictionis suae subuenerunt: vt in aetate obseruatur, si quis deceptus sit; caeterisque speciebus, quas sub Titulo de in integrum restitutione exsequemur. Pro qua sententia est, quod si quis famoso judicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, POMPONIVS putat, hunc infamia eximi.

§. 11. Deinde adjicit Praetor: Pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni, patronae: de quibus personis sub titulo de in jus vocando plenius diximus. † Item adjicit: Liberisue suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa.

2. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Fatuo, fatua: cum istis quoque personis curator detur.

3. VLPIANVS *lib.* 6. *ad Edictum.*

Cui eorum à parente, aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo, cujus de ea re jurisdictio fuit, ea tutela curatione data erit. §. 1. Adfinitates non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes.

§. 2. Item POMPONIVS nurus et generi appellatione, et soceri, et socrus, et ulteriores, quibus pro praepositio solet accedere, contineri ait. §. 3. In curatoribus debuisse eum adjicere: [muti] caeterorumque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, et adolescenti.

4. PAVLVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Item, quibus, propter infirmitatem, curatorem Praetor dare solet.

5. VLPIANVS *lib.* 9. *ad Edictum.*

Et qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

6. *Idem lib.* 6. *ad Edictum.*

Puto autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare: etiam si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. §. 1. Si quis aduocationem praestare fuerit prohibitus: si quidem apud se, vt solent facere tempore Magistratus sui, puto eum postea apud successorem ejus adesse posse.

7. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

Quos prohibet Praetor apud se postulare, omnimodo prohibet, etiam si aduersarius eos patiatur postulare.

8. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Imperator TITVS ANTONINVS rescripsit, Eum, cui aduocationibus in quinquennio interdictum esset: post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. † Diuus quoque HADRIANVS rescripserat, de exilio reuersum postulare posse. Nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet poena tempore determinata, contra sententiae fidem, vlterius porrigatur *). *) L. 3. §. 1. de Decur. L. 13. §. 1. ad L. Corn. de fals.

9. *Idem lib.* 1. *Responsorum.*

Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quae infamiam non irrogat, ideoque jus pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum prouincia pro aliis non recte postulat, in qua Praeses fuit, qui sententiam dixit: in alia vero non prohibetur, licet ejusdem nominis sit.

10. PAVLVS *lib. singulari Regularum.*

Hi, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, et parentum suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam et aduersus fiscum agere non prohibentur.

§. 1. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur praeter superiores personas.

11. TRYPHONINVS *lib.* 5. *Disputationum.*

A Principe nostro rescriptum est, non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo Aduocatus contra patrem ejus fuisset. † Sed et illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa aduersus fiscum, in qua aduersus patrem pupilli antea Aduocatus fisci fuisset. §. 1. [Qui autem inter infames sunt, sequenti Titulo explanabitur.]

a) DE HIS, QVI NOTANTVR INFAMIA.

(Dig. 3. T. 2.)

[1. JVLIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*]

Praetoris verba dicunt: Infamia notatur, qui ab exercitu, ignominiae causa, ab Imperatore, eoue cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit. † Qui artis ludicrae, pronunciandiue causa in scenam prodierit. † Qui lenocinium fecerit. † Qui in judicio publico calumniae praeuaricationisue causa quid fecisse judicatus erit. † Qui furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo malo, et fraude suo nomine damnatus, pactusue erit. † Qui pro socio, tutelae *), mandati, depositi, suo nomine non contrario judicio damnatus erit. † Qui eam, quae in potestate ejus esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse

sciret,

sciret, intra id tempus, quo elugere **) virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocauerit: eamue sciens quis vxorem duxerit, non jussu ejus, in cujus potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, vxorem ducere passus fuerit. † Quiue suo nomine non jussu ejus, in cujus potestate esset: ejusue nomine, quem, quamue in potestate haberet, bina sponsalia, binasue nuptias in eodem tempore constitutas habuerit. *) L. 42. de V. S.

**) L. 8. 10. 11. §. 1. 4. h. t.

2. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Quod ait Praetor: Qui ab exercitu dimissus erit: dimissum accipere debemus, militem caligatum; vel si quis alius vsque ad Centurionem, vel Praefectum cohortis, vel alae, vel legionis: [vel Tribunum siue cohortis, siue legionis] dimissus est. † Hoc amplius POMPONIVS ait, etiam eum, qui exercitui praeest, licet Consularibus insignibus vtitur, ignominiae causa ab Imperatore missum hac nota laborare. † Ergo et si Dux, cum exercitui praeest, dimissus erit, notatur. Et, si Princeps dimiserit, et adjecerit, ignominiae causa se mittere, vt plerumque facit: non dubitabis, et ex Edicto Praetoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem Principis successor ei datus est.

§. 1. Exercitum autem, non vnam cohortem, neque vnam alam dicimus: sed numeros multos militum. Nam exercitui praeesse dicimus eum, qui legionem, vel legiones cum suis auxiliis ab IMPERATORE commissas administrat. † Sed [hic] etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus.

§. 2. Ignominiae causa [missum]: hoc ideo adjectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, vel ante, ab IMPERATORE indulgetur. Est causaria, quae propter valetudinem laboribus militiae soluit. Est ignominiosa *). Ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addit nominatim, ignominiae causa se mittere: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed et si eum exauctorauerit, id est, insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset, ignominiae causa se eum exauctorasse. Est et quartum genus missionis, si quis euitandorum munerum causa militiam subiisset: haec autem missio existimationem non laedit, vt est saepissime rescriptum. *) L. 13. §. 3. de re milit.

§. 3. Miles, qui Lege Julia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est, vt etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiae causa soluat. §. 4. Ignominia [autem] missis neque in Vrbe, neque alibi, vbi Imperator est, morari licet.

§. 5. Ait Praetor: qui [in] scenam prodierit, [infamis est]. Scena est, vt LABEO definit, quae ludorum faciendorum causa, quolibet loco, vbi quis consistat moueaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico, priuatone, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt, et omnes propter praemium in scenam prodeuntes, famosos esse: PEGASVS et NERVA filius responderunt.

3. CAJVS *lib. 1. ad Edictum prouinciale.*

Qui autem operas suas locauit, vt prodiret artis ludicrae causa, neque prodiit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, vt etiam consilium puniri debeat.

4. VLPIANVS *lib. 6 ad Edictum.*

Athletas autem SABINVS et CASSIVS responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. Et generaliter ita omnes opinantur, et vtile videtur: vt neque thymelici, neque xystici, neque agitatores, nec qui aquam equis spargunt, caeteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deseruiunt, ignominiosi habeantur.

§. 1. Designatores autem, quos Graeci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere CELSVS probat: quia ministerium, non artem ludicram exerceant. Et sane locus iste hodie à Principe non pro modico beneficio datur.

§. 2. Ait Praetor, qui lenocinium fecerit: Lenocinium facit, qui quaestuaria mancipia habuerit: sed et qui in liberis hunc quaestum exercet, in eadem causa est. Siue autem principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotiationis accessione vtatur: vtputa, si caupo fuit, vel stabularius, et mancipia talia habuit ministrantia, et occasione ministerii quaestum facientia; siue balneator fuerit, velut in quibusdam prouinciis fit, in balineis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia, hoc genus obseruantia in officina: lenocinii poena tenebitur. §. 3. POMPONIVS, et eum, qui in seruitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait.

§. 4. Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumniae causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. Item praeuaricator. Praeuaricator autem est, quasi varicator, qui diuersam partem adjuuat, prodita causa sua *); quod nomen LABEO à varia certatione tractum ait: nam qui praeuaricatur, ex vtraque parte constitit, quinimo, ex aduersa.

*) L. 1. L. 3. §. 2. de praeuaric. L. 212. de V. S.

§. 5. Item si qui furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus, pactusue erit, simili modo infames sunt.

5. PAVLVS *lib. 5. ad Edictum.*

Quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur.

6. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Furti atcipe, siue manifesti, siue nec manifesti. §. 1. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus prouocauit: pendente judicio, nondum inter famosos habetur. Si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamuis, si injusta appellatio ejus visa sit, hodie notari puto, non retro notatur.

§. 2. Si quis alieno nomine condemnatus *) fuerit: non laborat infamia: et ideo nec procurator [meus] vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres, furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur: nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est.

*) L. 1. §. 4. de dol. mal. L. pen. ad L. Aquil. L. 36. de O. et A. L. 13. de vi et vi armat.

§. 3. Pactusue, inquit, erit: pactus sit accipimus, si cum pretio quantocunque pactus *) est. Alioquin et qui precibus impetrauit, ne secum ageretur, erit notatus: nec erit veniae vlla ratio: quod est inhumanum. † Qui jussu Praetoris pretio dato pactus est, non notatur.

*) L. 25. pr. in med. de probat.

§. 4. Sed et si jure jurando delato, jurauerit quis, non deliquisse, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam jurejurando adprobauit. §. 5. Mandati condemnatus; verbis Edicti notatur, non solum qui mandatum susceperit, sed et is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non praestat: vtputa, fidejussi pro te, et solui, mandati te si condemnauero, famosum facio. §. 6. Illud plane addendum est, quod interdum et heres suo nomine damnatur, et ideo infamis fit, si

in

in deposito vel in mandato male versatus sit. Non tamen in tutela, vel pro socio heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in aes alienum defuncti.

§. 7. Contrario judicio damnatus non erit infamis. Nec immerito: nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo *), qui ferè judicio solet dirimi.

*) L. 4. §. 1. 2. de susp. tut.

7. PAVLVS *lib. 5. ad Edictum.*

In actionibus, quae ex contractu proficiscuntur, licet famosae sint, et damnati notentur, attamen pactus non notatur *). Merito: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus. *) L. 73. de procur.

8. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Genero, inquit, mortuo merito adjecit Praetor, cum eum mortuum esse sciret: ne ignorantia puniatur. Sed cum tempus luctus continuum est, merito et ignoranti cedit ex die mortis mariti: et ideo si post legitimum tempus cognouit, LABEO ait, ipsa die et sumere eam lugubria et deponere.

9. PAVLVS *lib. 5. ad Edictum.*

Vxores viri lugere non compellentur. §. 1. Sponsi nullus luctus est.

10. *Idem lib. 8. ad Edictum.*

Solet à Principe impetrari, vt intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. §. 1. Quae virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

11. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Liberorum autem et parentum luctus impedimento nuptiis non est. § 1. Etsi talis sit maritus, quem more majorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: Praetor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri propter turbationem sanguinis *). §. 2. POMPONIVS eam, quae intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: Quod verum puto. *) L. 1. 2. C. de sec. Nupt.

§. 3. Non solent autem lugeri, vt NERATIVS ait, hostes, vel perduellionis damnati *): nec suspendiosi, nec qui manus sibi intulerunt, non taedio vitae, sed mala conscientia. Si quis ergo, post hujusmodi exitum mariti, nuptum se collocauerit: infamia notabitur. *) L. 35. de relig.

§. 4. Notatur etiam, qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia enim excusatur non juris, sed facti. † Excusatur, qui jussu ejus, in cujus potestate erat, duxerit: et ipse, qui passus est ducere, notatur. Vtrumque recte: nam et qui obtemperauit, venia dignus est; et qui passus est ducere, notari ignominia.

12. PAVLVS *lib 5. ad Edictum.*

Qui jussu patris duxit, quamuis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

13. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Quid ergo si non ducere [sit] passus, sed postea quam duxit, ratum habuerit: vt puta initio ignorauit talem esse, postea scit? Non notabitur. Praetor enim ad initium nuptiarum se retulit.

§. 1. Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur: nisi ejus nomine constituat, quem quamue in potestate haberet. Certe qui filium, vel filiam constituere patitur, quodammodo ipse videtur constituisse. §. 2. Quod ait Praetor eodem tempore: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in id tempus concurrant.

§. 3. Item, si alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia Edicti, punitur. §. 4. Cum autem factum notetur, etiamsi cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam vxorem ducere vel non potest, vel fas non est: erit notatus.

§. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. §. 6. Quantum ad infamiam pertinet: multum interest, in causa, quae agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quaedam extrinsecus sint elocuta: nam ex his infamia non inrogatur.

§. 7. Poena grauior vltra legem imposita existimationem conseruat *): vt et constitutum est, et responsum. Vtputa, si eum, qui parte bonorum multari debuit, Praeses relegauerit: dicendum erit duriori sententia eum eo transactum de existimatione ejus: idcircoque non esse infamem. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum judex condemnauit: oneratum quidem reum poena aucta (nam ex furto non manifesto in duplum conueniri debuit); verum hanc rem existimationem ei non conseruasse; quamuis, si in poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videtur. *) L. 15. pr. ad municip.

§. 8. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publicum non est judicium.

14. PAVLVS *lib. 5. ad Edictum.*

Seruus, cujus nomine noxale judicium dominus acceperit, deinde eundem liberum et heredem instituerit: ex eodem judicio damnatus, non est famosus: quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

15. VLPIANVS *lib. 8. ad Edictum.*

Notatur, quae per calumniam ventris nomine in possessionem *) missa est, dum se adseuerat praegnantem.

*) L. 16. 17. 19. h. t.

16. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Cum non praegnans esset, vel ex alio concepisset.

17. VLPIANVS *lib. 8. ad Edictum.*

Debuit enim coërceri, quae Praetorem decepit. Sed ea notatur, quae, cum suae potestatis esset, hoc facit.

18. CAJVS *lib. 3. ad Edictum prouinciale.*

Ea, quae falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. VLPIANVS *lib. 8. ad Edictum.*

Non alia autem notatur, quam ea, de qua pronunciatum est, calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. † Idque et in patre erit seruandum, qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti.

20. PAPINIANVS *lib. 1. Responsorum.*

Ob haec verba sententiae Praesidis prouinciae, callido commento videris accusationis instigator fuisse: pudor potius oneratur, quam ignominia videtur irrogari. Non enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur.

21. PAVLVS *lib. 2. Responsorum.*

Lucius Titius crimen intendit Cajo Sejo, quasi injuriam passus, atque in eam rem testationem apud Praefectum Praetorio recitauit: Praefectus, fide non habita testationis, nullam injuriam Lucium Titium passum esse à Cajo Sejo, pronunciauit. Quaero, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur? PAVLVS respondit, nihil proponi, cur hi, de quibus quaeritur, infamium loco haberi debeant: cum non oportet ex sententia, siue justa, siue injusta, pro alio habita alium praegravari.

22. MAR-

22. MARCELLVS *lib.* 2. *Publicorum.*

Ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. In caeteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

23. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Parentes, et liberi vtriusque sexus, necnon et caeteri adgnati vel cognati, secundum pietatis rationem, et animi sui patientiam, prout quisque voluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

24. *Idem lib. 6. ad Edictum.*

Imperator SEVERVS rescripsit: Non offuisse mulieris famae ejus quaestum *) in seruitute factum.

*) v. L. 41. et 43. §. 4. de R. N. nec obst. L. 4. §. 3. de Cond. ob turp. caus.

25. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriae, placuit. Idemque et in matre juris est, cujus hereditas ad filium non pertinet. §. 1. Si quis in bello occiderit, etsi corpus ejus non compareat, lugebitur.

b) De PROCVRATORIBVS et DEFENSORIBVS.

(Dig. 3. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Procurator est, qui aliena negotia mandatu domini administrat *).

*) L. 42. §. 2. h. t. L. 3. §. 2. judic. solv.

§. 1. Procurator autem vel omnium rerum, vel vnius rei esse potest, constitutus vel coram, vel per nuncium, vel per epistolam: quamuis quidam (vt POMPONIVS libro vicesimo quarto scribit) non putent vnius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse; sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuncium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur. Sed verius est, eum quoque procuratorem esse, qui ad vnam rem datus sit.

§. 2. Vsus autem procuratoris perquam necessarius est, vt qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt, vel non possunt, per alios possint vel agere, vel conueniri. §. 3. Dari autem procurator et absens potest;

2. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Dummodo certus sit, qui datus intelligetur, et is [si] ratum habuerit. §. 1. Furiosus *) non est habendus absentis loco: quia in eo animus deest, vt ratum habere [non] possit.

*) L. 5. 40. 124. de R. I. L. 209. 246. pr. de V. S. L. 4. de diuort. L. 2. §. pen. de jur. Codicill. L. 1. §. 3. de acq. v. amitt. poss.

3. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Item [et] ad litem futuram: et in diem, et sub conditione et vsque ad diem dari potest;

4. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Et in perpetuum.

5. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Praesens habetur, et qui in hortis est:

6. PAVLVS *lib. 6. ad Edictum.*

Et qui in foro, et qui in Vrbe, et in continentibus aedificiis.

7. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Et ideo procurator ejus praesenti esse videtur.

8. *Idem lib.* 8. *ad Edictum.*

Filiusfamilias et ad agendum dare procuratorem potest, si quae sit actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrense peculium habeat, sed et quiuis filiusfamilias; vt puta injuriam passus dabit ad injuriarum actionem, si forte neque pater praesens sit, nec patris procurator velit experiri: et erit jure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius JVLIANVS scribit: etsi filiofamilias patri per filium ejus in eadem potestate manentem fiat injuria, neque auus praesens sit: posse patrem procuratorem dare ad vlciscendam injuriam, quam nepos absentis passus est. † Ad defendendum quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. † Sed et filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem. Nam quod ad dotis actionem, cum patre dat procuratorem, supernacuum esse VALERIVS SEVERVS scribit: cum sufficiat, patrem dare ex filiae volnntate. Sed puto, si forte pater absens sit, vel suspectae vitae (quo casu solet filiae competere de dote actio), posse eam procuratorem dare. † Ipse quoque filius procurator dari poterit et ad agendum, et ad defendendum.

§. 1. Inuitus procurator non solet dari. Inuitum accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, verum eum quoque, qui consensisse non probatur. §. 2. Veterani, procuratores fieri possunt. Milites autem, nec si velit aduersarius, procuratores dari possunt: nisi hoc, tempore litis contestatae, quocunque casu praetermissum est: excepto eo, qui in rem suam procurator datus est; vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est.

§. 3. Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus judicatum solui expofuit, Praetor ait: judicium accipere cogam. † Verum ex causa non debebit compelli. Vtputa, inimicitiae capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem, et dominum: scribit JVLIANVS debere in procuratorem denegari actionem. † Item si dignitas accesserit procuratori, vel Reipublicae causa absuturus sit.

9. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum prouinciale.*

Aut si valetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget.

10. VLPIANVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Vel hereditas superueniens eum occupet. Vel [ex] alia justa causa. † Hoc amplius, et si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.

11. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Si tamen dominus cogi possit.

12. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum prouinciale.*

Sed etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem judicium accipere: veluti si dominus praesens non sit, et actor adfirmet, tractu temporis futurum, vt res pereat.

13. VLPIANVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Sed haec neque passim admittenda sunt, neque districtè deneganda: sed à Praetore, causa cognita, temperanda.

14. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Si post datum procuratorem capitales inimicitiae intercesserunt: non cogendum accipere judicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam noua causa sit.

15. VL-

15. VLPIANVS *lib. 8. ad Edictum.*

Si defunctus *) sit dominus ante litem contestatam, judicatum solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus est ad judicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, et non contradicente, fecit. Quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri, satis inciuile est; committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. *) L. 26. pr. Mandat. L. f. de solut.

§. 1. Qui ad communi diuidundo judicium datus est: ad agendum, idem ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

16. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Ante litem contestatam *) libera potestas est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino judicium accipiendi.

*) L. 22. §. f. Mandat.

17. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Post litem *) autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre à viuo procuratore, vel in ciuitate manente, potest: causa tamen prius cognita. *) L. 25. Mandat.

§. 1. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi ejus, et caeteris successoribus.

§. 2. In causae autem cognitione non solum haec versantur, quae supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere judicium: verum et aetas.

18. MODESTINVS *lib. 10. Pandectarum.*

Aut religionis beneficium.

19. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Item si suspectus sit procurator; aut in vinculis, aut [in] hostium, praedonumue potestate;

20. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Vel judicio publico, priuatoue, vel valetudine, vel majore re sua distringatur.

21. CAJVS *lib. 3. ad Edictum prouinciale.*

Vel exilio publico; vel si latitet, vel inimicus postea fiat;

22. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Aut adfinitate aliqua aduersario jungatur; vel heres ei exsistat;

23. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Aut longa peregrinatio, et aliae similes causae impedimento sint:

24. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Mutari debebit; vel ipso procuratore postulante.

25. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Quae omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris, obseruabuntur. † Sed si aduersarius, vel ipse procurator dicat, Dominum mentiri; apud Praetorem, haec finiri oportet; nec ferendus est Procurator, qui sibi adserit procurationem. Nam hoc ipso suspectus est, qui operam suam ingerit inuito: nisi forte purgare magis conuitium, quam procurationem exequi maluit. Et hactenus erit audiendus, si dicat se procuratione quidem carere velle, sed si id inlaesa existimatione sua fiat. Caeterum ferendus erit pudorem suum purgans *). † Plane si dicat, in rem suam se procuratorem datum, et hoc probauerit; non debet carere propria lite. † Item si retentione aliqua procurator vti velit, non facile ab eo lis erit transferenda. *) L. 13. §. 1. de pact.

26. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Nisi dominus [ei] soluere paratus sit.

27. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

In causae cognitione etiam hoc versabitur: vt ita demum transferri à procuratore judicium permittatur, si quis omnia judicii ab eo transferre paratus sit: caeterum, si velit quaedam transferre, quaedam relinquere, juste procurator hanc constantiam recusabit. Sed haec ita, si mandato domini procurator egit. Caeterum, si mandatum non est; cum neque in judicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti, quae inuito te acta sunt, tibi non praejudicant: ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris. † Haec autem cognitio procuratoris mutandi Praetoris est.

§. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi judicatum solui stipulationem à reo factam; idque et NERATIVS probat, et JVLIANVS; et hoc jure vtimur: scilicet si dominus satis accepit. Sed et si Procurator satis accepit, et transferatur judicium in dominum: verius est committi, et ex stipulatu actionem à procuratore in dominum transferri. † Sed et si à domino, vel à procuratore in procuratorem judicium transferatur: non dubitat MARCELLVS, quin committatur stipulatio. Et haec vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda vtilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

28. *Idem lib. 1. Disputationum.*

Si procurator meus judicatum solui satis acceperit: mihi ex stipulatu actio utilis *) est, sicuti judicati actio mihi indulgetur. Sed et si egit procurator meus ex ea stipulatione me inuito; nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. Quae res facit, vt procurator meus, ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicuti cum agit judicati non in rem suam datus, nec ad eam rem Procurator factus. † Per contrarium autem, si procurator meus judicatum solui satisdederit: in me [ex] stipulatu actio non datur. Sed et si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur: quia nec judicati mecum agi potest. *) L. 50. h. t. L. 4. de re judic.

29. *Idem lib. 9. ad Edictum.*

Si actor malit dominum potius conuenire, quam eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est, ei licere.

30. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Actoris procurator, non in rem suam datus, propter impensas, quas in litem fecit, potest desiderare, vt sibi ex judicatione satisfiat, si dominus litis soluendo non sit.

31. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Si quis, cum procuratorio nomine condemnatus esset, heres exstiterit domino litis; judicati actionem non recte recusabit: hoc, si ex asse. Sin autem ex parte heres extiterit, et totum soluerit: si quidem ei mandatum est hocquoque, vt soluat, mandati actionem aduersus coheredes habebit: si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur. † Quod est, et si heres procurator non exstiterit, et soluerit.

§. 1. Vnius litis plurium personarum plures dari procuratores, non est prohibitum. §. 2. JVLIANVS ait, qui, dedit diuersis temporibus procuratores duos: posteriorem dando priorem prohibuisse videri.

32. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Pluribus procuratoribus in solidum simul datis, occupantis melior conditio erit: ut posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

33. VL-

33. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Seruum quoque, et filiumfamilias, procuratorem posse habere ajunt: et quantum ad filiumfamilias, verum est; in seruo subsistimus. Et negotia quidem peculiaria serui posse gerere aliquem, et hoc casu procuratorem ejus esse, admittimus; quod et LABEONI videtur: actionem autem intendere vetamus.

§. 1. Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse, non dubitamus, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quae ei, vel aduersus eum competant; ex possessione [siue] seruitutis, siue libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. §. 2. Publice vtile est, absentes à quibuscunque defendi *): nam et in capitalibus judiciis defensio datur. Vbicunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem et innocentiam excusantem audiri aequum est, et ordinarium admittere; quod ex rescripto IMPERATORIS nostri apparet. *) L. 10. de publ. jud.

§. 3. Ait Praetor: Cujus nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: et ei, quo nomine aget: id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet. §. 4. Aequum Praetori visum est, eum, qui alicujus nomine procurator experitur, eundem etiam defensionem suscipere. §. 5. Si quis in rem suam procurator interveniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

34. CAJVS *lib. 3. ad Edictum Prouinciale.*

Si quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emtor hereditatis; an debeat invicem venditorem defendere *)? et placet, si bona fide, et non in fraudem eorum, qui inuicem agere vellent, gestum sit negotium: non oportere eum inuicem defendere. *) L. 70. h. t.

35. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Sed et hae personae procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet: utpura liberi *), licet sint in potestate; item parentes, et fratres, et adfines, et liberti. *) L. 40. §. f. h. t.

§. 1. Patronus libertum [et] per procuratorem, vt ingratum, accusare potest: et libertus per procuratorem respondere.

§. 2. Non solum autem si actio postuletur à procuratore; sed et praejudicium, vel interdictum; vel in stipulatione legatorum vel damni infecti velit caueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali, et eadem prouincia. Caeterum cogi eum etiam in prouincia de Roma abire, vel è contrario; vel à prouincia in aliam prouinciam, et defendere: durum est.

§. 3. Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, et cauere idonee. Nec debebit durior conditio procuratoris fieri, quam est domini: praeterquam in satisdando *). † Praeter satisdationem procurator ita defendere videtur: si judicium accipiat. Vnde quaesitum est apud JVLIANVM, an compellatur: an vero sufficiat, ob rem non defensam, stipulationem committi? et JVLIANVS scribit libro tertio Digestorum, compellendum accipere judicium: nisi et agere causa cognita recusauerit, vel ex justa causa remotus fuerit. Defendit Procurator etiam, qui patitur, quod dominus pateretur. † Defendere videtur procurator, et si in possessionem venire patiatur, cum quis damni infecti satisdari, yel legatorum desideret. *) L. 1. L. 51. §. 1. h. t.

36. PAVLVS *lib. 8. ad Edictum.*

Vel in operis noui nunciatione. Sed et si seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, vt in his omnibus, ratam rem dominum habiturum, caueat.

37. VLPIANVS *lib. 9. ad Edictum.*

Omnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quae in heredem non dantur. §. 1. Vnde est quaesitum, si aduersarius plures intendat actiones, et in singulas singuli existant defensores suscipere parati: videri eum recte defendi JVLIANVS ait. Quo jure nos uti, POMPONIVS scribit.

38. *Idem lib. 40. ad Edictum.*

Non tamen eo vsque procedendum erit: vt, si decem [millia] petantur, et extant duo defensores *) parati in quina defendere, audiantur.

*) L. 27. §. 8. de pecul. L. 5. §. 7. judic. solu.

39. *Idem lib. 9. ad Edictum.*

Non solum autem in actionibus, et interdictis, et in stipulationibus debet dominum defendere: verum in interrogationibus quoque, vt in jure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. † An igitur heres sit absens, respondere debebit: et, si responderit vel tacuerit, tenebitur.

§. 1. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet. † Sed interdum, licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cauere, vt POMPONIVS libro 24. scribit. Vtputa jusjurandum procuratori retulit, jurauit absenti dare oportere: agit hoc judicio suo nomine, propter suum jusjurandum, neque enim haec actio domino competere potuit; sed debebit de rato cauere. † Sed et si procuratori constitutum est, et ex ea causa agat: dubitandum non est, quia locus sit de rato cautioni. Idque POMPONIVS scribit.

§. 2. Quaeritur apud JVLIANVM, vtrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare, an etiam caeteros creditores? et ait, duntaxat de domino cauendum, nec illis verbis, ad quem ea res pertinet, creditores contineri: nam nec ipsi domino haec incumbebat cautio. §. 3. Si de dote agat pater, cauere debet ratam rem filiam habituram: sed et defendere eam debet: vt et MARCELLVS scribit.

§. 4. Si pater filii nomine injuriarum agat (cum duae sint actiones, vna patris, altera filii): cessat de rato cautio.

§. 5. Si status controuersiam cui faciat procurator: siue ex seruitute in libertatem aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat; debet cauere ratam rem dominum habiturum: (ita Edicto scriptum est) vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. §. 6. Est et casus, quo quis ejusdem actionis nomine, et de rato caveat, et judicatum solui. Vtputa postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur; alterius procurator existit: debet cauere hic procurator [et] ratam rem dominum habiturum, ne forte dominus reuersus velit quid petere; item, judicatum solui, vt, si quid forte propter hanc restitutionem in integrum praestari adolescenti debeat, hoc praestetur. Et haec ita POMPONIVS lib. 25. ad Edictum scribit. §. 7. Item ait, si suspectus tutor postuletur, defensorem ejus oportere etiam de rato cauere; ne reuersus ille velit retractare quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus excusabitur: quoniam famae causa est: nisi constet ei à tutore mandatum nominatim; aut si, etiam absente tutore, quasi non defenderetur, Praetor erat cogniturus.

40. *Idem lib. 9. ad Edictum.*

POMPONIVS scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse

desi-

desiderare ait: nisi, vt IVLIANVS ait, causa cognita: id est, si [et] nominatim ei mandatum sit; et pater valetudine, vel alia justa causa impediatur.

§. 1. Si stipuletur procurator damni infecti, vel legatorum: debebit de rato cauere. §. 2. Sed et is, qui quasi defensor, in rem actione conuenitur, praeter solitam satisdationem judicatum solui, etiam de rato debet cauere. Quid enim si in hoc judicio rem meam esse pronuncietur; reuersus ille, cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod judicatum est? denique si verus procurator extitisset, vel ipse praesens causam suam egisset, et victus esset: si à me vindicaret, exceptione rei judicatae summoueretur. Et ita IVLIANVS lib. 50. Digest. scribit. Nam cum judicatur rem meam esse, simul judicatur illius non esse. §. 3. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exigitur: caeterum, semel lite contestata, non compelletur ad cautionem.

§. 4. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte euidens sit, contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt, debere eos repelli: ergo non exigimus, vt habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur; quamuis de rato offerant cautionem.

41. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

Foeminas pro parentibus agere interdum permittetur causa cognita: si forte parentes morbus, aut aetas impediat, nec quemquam, qui agat, habeant.

42. *Idem lib. 8. ad Edictum.*

Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit: tamen dictum est, merito eum, qui de via publica agit, et privato damno ex prohibitione adficitur, quasi priuatae actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet.

§. 1. Ad actionem injuriarum *) ex lege Cornelia procurator dari potest: nam etsi pro publica vtilitate exercetur, priuata tamen est.

*) L. 11. §. 2. L. 17. §. 19. de injur. L. 1. an per al. caus. appell. L. 2. de Obseq. parent. et patr. L. 6. §. 2. de his, qui not. infam. non obst. L. 39. §. f. h. t.

§. 2. Ea obligatio, quae inter dominum et procuratorem consistere solet, mandati actionem parit: aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati; sicut euenit, cum in rem suam procuratorem praestamus, eoque nomine judicatum solui promittimus. Nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus: non mandati, sed ex vendito, si hereditatem vendidimus; vel ex pristina causa mandati agere debemus; vt sit, cum fidejussor reum procuratorem dedit.

§. 3. Is cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredem jure dabit procuratorem. §. 4. Sed et dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Seruianam.

§. 5. Porro, si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed et ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. §. 6. Si plures heredes sint, et familiae hereiscundae, aut communi diuidundo agatur: pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare: quoniam res expediri non potest circa adjudicationes, et condemnationes. Plane permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant.

§. 7. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fidejussores eum defendere videbantur, si vel vnus ex his eum pro solido defendat; vel omnes; vel qui ex his vnum dederint, in quem judicium transferetur.

43. *Idem lib. 9. ad Edictum.*

Mutus et surdus per eum modum, qui procedere potest *), procuratorem dare non prohibetur. Forsitan et ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum.

*) L. 52. §. f. de O. et A.

§. 1. Cum quaeretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc Edictum prohibitorium est. §. 2. In popularibus actionibus, vbi quis quasi vnus ex populo agit, defensionem, vt procurator, praestare cogendus non est.

§. 3. Is, qui curatorem alicui praesenti petat, non aliter audietur, nisi adulto consentiente. Quod si absenti: ratam rem eum habiturum, necesse habet dare. §. 4. Poena non defendentis procuratoris haec est, vt denegetur ei actio.

§. 5. Si procurator agat, et praesens sit absentis seruus: ATILICINVS ait seruo cauendum, non procuratori.

§. 6. Qui non cogitur defendere absentem, tamen si judicatum solui satisdedit, defendendi absentis gratia: cogendum procuratorem judicium accipere, ne decipiatur is, qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. LABEO, causa cognita, temperandum: et, si captio actoris sit propter temporis tractum, judicium eum accipere cogendum. Quod si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitiae intercesserint, aut bona absentis possideri coeperint.

44. VLPIANVS *lib. 7. Disputationum.*

Vel si longinquo sit absuturus, vel alia justa causa interuenerit.

45. PAVLVS *lib. 9. ad Edictum.*

Non cogendum. SABINVS autem, nullas Praetoris partes esse ad compellendum defendere; sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac si justas causas habeat, cur judicium accipere nolit, fidejussores non teneri; quia vir bonus arbitraturus non fuerit, vt qui justam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed et si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est: idem statuendum est.

§. 1. Qui ita de publico agunt, vt et priuatum commodum defendant; causa cognita, permittuntur procuratorem dare: et postea alius agens, exceptione repelletur.

§. 2. Si procuratori opus nouum nunciatum sit, isque interdicto vtatur, ne ei vis fiat aedificanti: defensoris partes eum sustinere, nec compelli cauere ratam rem dominum habiturum, IVLIANVS ait. Et, si satisdederit, non animaduerto (inquit IVLIANVS) quo casu stipulatio committatur.

46. CAJVS *lib. 3 ad Edictum Prouinciale.*

Qui proprio nomine judicium accepisset, si vellet procuratorem dare, in quem actor transferat judicium; audiri debet, solenniterque pro [eo] judicatum solui satisdatione cauere.

§. 1. Ei, qui defendit eum, cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in vnam rem defendere. §. 2. Qui alium defendit, satisdare cogitur *). Nemo enim alienae litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur.

*) L. 76. h. t.

§. 3. Item quaeritur, si judicium acceperat defensor, et actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium judicium accipere? et magis placet cogendum. §. 4. Procurator, vt in caeteris [quoque] negotiis gerendis, ita et in litibus [ex] bona fide rationem reddere debet. Itaque quod

ex lite consecutus erit, siue principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati judicio restituere: vsque adeo, vt [et] si per errorem, aut injuriam judicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat.

§. 5. Item contra, quod ob rem judicatam procurator solverit, contrario mandati judicio recuperare debet. Poenam autem, quam ex suo delicto praestitit, recuperare non debet. §. 6. Litis impendia, bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel à rei, debere ei restitui, aequitas suadet.

§. 7. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris; an alter cum eo recte acturus sit? et vtique recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, eum quo agitur, procurator sit.

47. VLPIANVS *lib.* 4. *ad Vrsejum Ferocem.*

Qui duos procuratores omnium rerum suarum relinquit, nisi nominatim praecepit, vt alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse.

48. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

Itaque si hoc specialiter mandatum est: tunc, excipiente eo, cum quo agitur, si non mihi mandatum sit, vt a debitoribus peterem: actorem ita debere replicare, aut si mihi mandatum est, vt a te peterem.

49. PAVLVS *lib.* 54. *ad Edictum.*

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet *). *) L. 60. h. t.

50. CAJVS *lib.* 22. *ad Edictum Prouinciale.*

Quaecunque ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet.

51. VLPIANVS *lib.* 60. *ad Edictum.*

Minor 25. annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est: quia et ipsi *), et fidejussoribus ejus per in integrum restitutionem succurritur. *) L. 23. de minor.

§. 1. Quoniam tamen defendere est, eandem vicem, quam reus subire: defensor mariti: [in] amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. §. 2. Is, qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus est:

52. PAVLVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

Etsi consularis sit:

53. VLPIANVS *lib.* 60. *ad Edictum.*

Non videtur defendere: nisi satisdare fuerit paratus.

54. PAVLVS *lib.* 50. *ad Edictum.*

Neque foemina, neque miles, neque qui Reipublicae causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut Magistratum initurus est, aut inuitus judicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. §. 1. Tutores, qui in aliquo loco administrauerunt, eodem loco et defendi debent.

55. VLPIANVS *lib.* 65. *ad Edictum.*

Procuratore in rem suam dato, praeferendus non est dominus procuratoris in litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam: Qui enim suo nomine vtiles actiones habet, rite eas intendit.

56. *Idem lib.* 66. *ad Edictum.*

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum recte aget.

57. *Idem lib.* 74. *ad Edictum.*

Qui procuratorem dat, vt confestim agat: is intelligendus est permittere procuratori, et postea litem peragere.

§. 1. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex poenitentia eam opponere.

58. PAVLVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est *), potest exigere, aliud pro alio permutare. *) L. 9. §. 4. de A. R. D.

59. *Idem lib.* 10. *ad Plautium.*

Sed et id quoque ei mandari videtur, vt soluat creditoribus.

60. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam. Et ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

61. *Idem lib.* 1. *ad Plautium.*

Plautius ait: Procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi aut in rem suam datus esset *), aut obtulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. † Idem erit obseruandum, et si defensoris loco eum satisdatione se liti obtulerit. *) L. 4. de re judic.

62. POMPONIVS *lib.* 2. *ex Plautio.*

Ad legatum petendum procurator datus, si interdicto vtatur aduersus heredem de tabulis exhibendis: procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

63 MODESTINVS *lib.* 6. *Differentiarum.*

Procurator totorum bonorum, cui res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles; neque seruus sine speciali domini mandatu alienare potest: nisi fructus, aut alias res, quae facile corrumpi possunt.

64. *Idem lib.* 3. *Regularum.*

Is, cujus nomine defensor extitit, si ante litem contestatam in praesentia fuerit, et postulet suo nomine litem suscipere; causa cognita audiendus est.

65. *Idem lib. singulari de Eurematicis.*

Si procuratorem absentem dominus satisdatione releuare velit, literas suas ad aduersarium dirigere debebit, quibus significet, quem aduersus eum procuratorem, et in qua causa fecerit; ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit: hoc enim casu, literis ejus approbatis, velut praesentis procuratorem interuenire intelligendum est. Itaque etsi postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen judicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

66. PAPINIANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Si is, qui Stichum vel Daman, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est, [et] ratum habeat, quod alterum Procuratorio nomine Titius petit: facit, vt res in judicium deducta videatur, et stipulationem consumat.

67. *Idem lib.* 2. *Responsorum.*

Procurator, qui pro euictione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia agere desierit, obligationis tamen onere Praetoris auxilio non leuabitur: nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus ejus frustra recusat

68. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Quod Procurator ex re domini, mandato non refragante stipulatur: inuito procuratore, dominus petere potest.

69. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Paulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendam

dam procuratorem dedit, causae suae adesse non prohiberi.

70. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem suum: is, administrata tutela, reliquit fratrem suum heredem: qui et ipse decessit, et per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandatae sunt actiones ab heredibus. Quaero, eum tam tutelae actio, quam pecuniae creditae, ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, à quibus ei actiones mandatae sunt? Respondi, debere defendere.

71. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Absens reus causas absentiae (per) procuratorem reddere potest.

72. *Idem lib.* 1. *Manualium.*

Per procuratorem non semper adquirimus actiones, sed retinemus: veluti si reum conueniat intra legitimum tempus: vel si prohibeat opus nouum fieri, vt interdictum nobis vtile sit, quod vi aut clam; nam et hic pristinum jus nobis conseruat.

73. *Idem lib. singulari de Officio Adsessorum.*

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente quid fieri oportet? nam iniquum est, cogi eum judicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui praesente domino non obtulit pecuniam. Quid sit tune facultatem pecuniae non habuit: numquid cogi debeat judicium accipere? quid [enim] si et famosa sit actio? Sed hoc constat, vt ante litem contestatam Praeses jubeat in aede sacra pecuniam deponi: hoc enim fit et in pupillaribus pecuniis. Quod si lis contestata est, hoc omne officio judicis dirimendum est.

74. VLPIANVS *lib.* 4. *Opinionum.*

Nec ciuitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

75. JVLIANVS *lib.* 3. *Digestorum.*

Qui absentem emtorem, eundemque possessorem fundi defendebat, et judicium nomine ejus accipiebat, postulabat à venditore fundi, vt ab eo defenderetur: venditor desiderabat caueri sibi, ratam rem emtorem habiturum. Puto eum venditori de rato satisdare debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, et cogi venditorem rursus defendere.

76. *Idem lib.* 5. *ad Minicium.*

Titius, cum absentem defenderet, satisdedit, et prius, quam judicium acciperet, desiit reus soluendo esse: quam ob causam defensor recusabat judicium in se reddi oportere. Quaero, an id ei concedi oporteat? JVLIANVS respondit: Defensor, cum satisdedit, domini loco habendus est. Nec multum ei praestaturus est Praetor, si eum non coëgerit judicium accipere: cum ad fidejussores ejus iri possit, et hi, quidquid praestiterint, à defensore consecuturi sint.

77. PAVLVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

Omnis qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est.

78. AFRICANVS *lib.* 6. *Quaestionum.*

Et ideo non potest videri viri boni arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrando, efficiat, ne ad exitum controuersia deducatur. §. 1. Ad duas res petendas procurator datus, si vnam rem petat, exceptione non excluditur, et rem in judicium deducit.

c) QVOD CVJVSCVNQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGATVR.

(Dig. 3. T. 4.)

1. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

Neque societas, neque collegium, neque hujusmodi corpus passim omnibus haberi conceditur: nam et Legibus et Senatusconsultis, et Principalibus Constitutionibus ea res coërcetur. Paucis admodum in causis concessa sunt hujusmodi corpora: vt ecce, vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, et salinarum. † Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus Senatusconsultis, atque Constitutionibus Principalibus confirmatum est: veluti pistorum, et quorundam aliorum, et nauiculariorum, qui [et] in prouinciis sunt.

§. 1. Quibus autem permissum est corpus habere collegii, societatis, siue cujusque alterius eorum nomine: proprium est, ad exemplum Reipublicae, habere res communes, arcam communem, et actorem siue Syndicum, per quem, tanquam in Republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur, fiat. §. 2. Quod si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri. Et si admoniti non excitentur ad sui defensionem: Venire se jussurum Proconsul ait. Et quidem non esse actorem, vel Syndicum, tunc quoque intelligimus, cum is absit, aut valetudine impedietur, aut inhabilis sit ad agendum.

§. 3. Et, si extraneus defendere velit vniuersitatem, permittit Proconsul, sicut in priuatorum defensionibus obseruatur: quia eo modo melior conditio vniuersitatis sit.

2. VLPIANVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Si municipes, vel aliqua vniuersitas ad agendum det actorem: non erit dicendum, quasi à pluribus datum sic haberi: hic enim pro Republica vel vniuersitate interuenit, non pro singulis *). *) L. 7. h. t. L. 10. §. 4. de in jus voc.

3. *Idem lib.* 9. *ad Edictum.*

Nulli permittetur nomine ciuitatis, vel curiae experiri: nisi ei, cui Lex permittit, aut Lege cessante Ordo dedit, cum duae partes *) adessent aut amplius quam duae.

*) L. 3. de Decret ab ord. fac.

4. PAVLVS *lib.* 9. *ad Edictum.*

Plane, vt duae partes Decurionum adsuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest.

5. VLPIANVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Illud notandum, POMPONIVS ait, quod et patris suffragium filio proderit; et filii patri.

6. PAVLVS *lib.* 9. *ad Edictum.*

Item eorum, qui in ejusdem potestate sunt: quasi Decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod et in honorum petitione erit seruandum: nisi lex municipii, vel perpetua consuetudo prohibeat. §. 1. Si Decuriones decreuerunt, actionem per eum mouendam, quem Duumuiri elegerint: is videtur ab Ordine electus: et [ideo] experiri potest. Parui enim refert, ipse Ordo elegerit, an is, cui Ordo negotium dedit. Sed si ita decreuerint, vt, quaecunque incidisset controuersia, ejus petendae negotium Titius haberet: ipso jure id decretum nullius momenti esse: quia non possit videri de ea re, quae adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie haec omnia per Syndicos solent secundum

 loco-

locorum conſuetudinem explicari. §. 2. Quid, ſi actor datus, poſtea decreto Decurionum prohibitus ſit, an exceptio ei noceat? Et puto, ſic hoc accipiendum, vt ei permiſſa videatur, cui et permiſſa durat. §. 3. Actor vniuerſitatis *) ſi agat, compellitur etiam defendere: non autem compellitur cauere de rato. Sed interdum ſi de decreto dubitetur, puto interponendam et de rato, cautionem. Actor itaque iſte procuratoris partibus fungitur: et judicati actio ei ex Edicto non datur, niſi in rem ſuam datus ſit: et conſtitui ei poteſt. † Ex iisdem cauſis mutandi actoris poteſtas erit, ex quibus etiam procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari poteſt.

*) L. 74. de procurat.

7. VLPIANVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

Sicut municipum nomine actionem Praetor dedit, ita et aduerſus eos juſtiſſime edicendum putauit. Sed et Legato, qui in negotium publicum ſumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. §. 1. Si quid uniuerſitati debetur, ſingulis non debetur: nec, quod debet vniuerſitas, ſinguli debent.

§. 2. In Decurionibus, vel aliis vniuerſitatibus nihil refert, vtrum omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati ſint. Sed ſi vniuerſitas ad unum redit: magis admittitur, poſſe eum conuenire, et conueniri: cum jus omnium in vnum reciderit, et ſtet nomen vniuerſitatis.

8. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* Cassio.

[An] ciuitates, ſi per eos, qui res earum adminiſtrant, non defenduntur; nec quicquam eſt corporale Reipublicae, quod poſſidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus ſatisfieri oportet.

9. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Si tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiae herciſcundae judicium inter vos redditur. † Idemque dicendum eſt in finium regundorum, et aquae pluuiae arcendae judicio.

10. PAVLVS *lib.* 1. *Manualium.*

Conſtitui poteſt actor etiam ad operis noui nunciationem, et ad ſtipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, judicatum ſolui: quamuis ſeruo potius ciuitatis caueri debeat. Sed et ſi actori cautum fuerit, vtilis actio adminiſtratori rerum ciuitatis dabitur.

De Verborvm Significatione.

212. VLPIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Praeuaricatores eos appellamus, qui cauſam aduerſariis ſuis donant, et ex parte actoris in partem rei concedunt: a varicando enim praeuaricatores dicti ſunt. vid. h. L. 4. ad T. 19. et L. 4. §. 4. de his, qui not. infam.

Regvlae Jvris.

52. VLPIANVS *lib.* 44 *ad Edictum.*

Non defendere videtur, non tantum, qui latitat, ſed et is, qui praeſens negat ſe defendere, aut *non vult ſuſcipere actionem.*

166. PAVLVS *lib.* 48. *ad Edictum.*

Qui *rem alienam defendit*, *nunquam locuples* habetur.

123. pr. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Edictum.*

Nemo alieno nomine lege agere poteſt.

104. *Idem lib.* 2. *ad Edictum.*

Si *in duabus actionibus alibi ſumma major*, *alibi infamia eſt*, praeponenda eſt cauſa exiſtimationis. Vbi autem aequiparant famoſa judicia, et ſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt.

ad TIT. XI. et XII. *)

Qvi SATISDARE COGANTVR, vel JVRATO PROMITTANT, vel SVAE PROMISSIONI COMMITTANTVR.

(Dig. 2. T. 8.)

1. CAJVS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Satisdatio eodem modo appellata eſt, quo ſatisfactio: Nam vt ſatisfacere dicimur ei, cujus deſiderium implemus: ita ſatisdare dicimur aduerſario noſtro, qui pro eo, quod [à] nobis petiit, ita cauit, vt eum hoc nomine ſecurum faciamus dat's fidejuſſoribus *). *) L. 7. de praetor. ſtipulat. L. 4. §. 4. et 7. rem pupill. ſalv. for. nec obſt. L. 59. ſ. Mandat. L. 25. et 204. de R. I.

2. VLPIANVS *lib.* 5. *ad Edictum.*

Fidejuſſor in judicio ſiſtendi cauſa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, ſed etiam ex conueniendi facilitate. §. 1. Si quis his perſonis, quae agere non potuerunt, fidejuſſorem judicio ſiſtendi cauſa dederit: fruſtra erit datio. §. 2. Praetor ait: Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patroni, patronae liberosue ſuos, eumue quem in poteſtate habebit, vel vxorem, vel nurum in judicium vocabit: qualiscunque fidejuſſor judicio ſiſtendi cauſa accipiatur.

§. 3. Quod ait Praetor, liberosue ſuos: accipiemus et ex foeminino ſexu deſcendentes liberos: parentique dabimus hoc beneficium, non ſolum ſui juris, ſed etiam ſi in poteſtate ſit alicujus: hoc enim Pomponivs ſcribit. † Et filius fidejuſſor pro patre fieri poteſt, etiamſi in alterius poteſtate ſit. † Nurum, etiam pronurum, et deinceps accipere debemus.

§. 4. Quod ait Praetor: Qualiscunque fidejuſſor accipiatur: hoc quantum ad facultates, id eſt, etiam non locuples.

§. 5. In fidejuſſorem, qui aliquem judicio ſiſti promiſerit, tanti, quanti ea res erit, actionem dat *) Praetor. Quod vtrum veritatem contineat, an vero quantitatem videamus? et melius eſt, vt in veram quantitatem fidejuſſor teneatur; niſi pro certa quantitate acceſſit.

*) L. ſ. ſi quis in jus voc. non ierit. L. 81. de V. O.

3. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Siue in duplum eſt actio, ſiue tripli, aut quadrupli: tanti eundem fidejuſſorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res eſſe intelligitur.

4. PAVLVS *lib.* 4. *ad Edictum.*

Si deceſſerit, qui fidejuſſorem dederit judicio ſiſtendi cauſa: non debebit Praetor jubere exhibere eum. Quod ſi ignorans juſſerit exhiberi, vel poſt decretum ejus ante diem exhibitionis deceſſerit: deneganda erit actio. Si autem poſt diem exhibitionis deceſſerit, aut amiſerit ciuitatem: vtiliter agi poteſt.

5. CAJUS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Si vero pro condemnato fidejusserit, [et] condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: recte nihilominus cum fidejussore ejus agetur. §. 1. Qui pro rei qualitate euidentissime locupletem, vel, si dubitetur, adprobatum fidejussorem judicio sistendi causa non acceperit: injuriarum actio aduersus eum esse potest: quia sane non quaelibet injuria est, duci in jus eum, qui satis idoneum fidejussorem det. Sed et ipse fidejussor, qui non sit acceptus, tanquam de injuria sibi facta queri poterit.

6. PAVLVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Quoties vitiose cautum vel satisdatum est, non videtur cautum.

7. VLPIANVS *lib.* 14. *ad Edictum.*

Si fidejussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem, [et] metuat petitor, ne jure fori vtatur: videndum, quid juris sit? et Diuus PIVS (vt et POMPONIVS libro epistolarum refert, et MARCELLVS lib. 3. Digestorum, et PAPINIANVS lib. 3. Quaestionum) CORNELIO PROCVLO rescripsit, merito petitorem recusare talem fidejussorem: sed, si alias caueri non possit, praedicendum ei, non vsurum eum priuilegio, si conueniatur *).

*) L. 15. §. 1. h. t.

§. 1. Si necessaria satisdatio fuerit, et non facile possit reus ibi eam praestare, vbi conuenitur: potest audiri, si in alia ejusdem prouinciae ciuitate satisdationem praestare paratus sit. Si autem satisdatio voluntaria est: non in alium locum remittitur: neque enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit. §. 2. Si satisdatum pro re mobili non sit, et persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud officium deponi debebit, si hoc judici sederit, donec vel satisdatio detur, vel lis finem accipiat.

8. PAVLVS *lib.* 14. *ad Edictum.*

De die ponenda in stipulatione solet inter litigatores conuenire: si non conueniat, PEDIVS putat in potestate stipulatoris esse, moderato spatio de hoc a judice statuendo.

§. 1. Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cauere; sed nec miles, nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fidejubeant, vt pro suo procuratore. † Quidam etiam, si à marito fundus dotalis petatur, in rem suam fidejussuram mulierem.

§. 2. Si seruus inueniatur, qui, antequam judicium acciperetur: fidejussit judicatum solui: succurrendum est actori, vt ex integro caveatur. Minori quoque viginti quinque annis succurrendum est. Fortasse et mulieri, propter imperitiam.

§. 3. Si fidejussor judicatum solui, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fidejussori: ex integro cauendum erit.

§. 4. Tutor, et curator, vt rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt in municipio: quia necessaria est satisdatio. † Item de re restituenda domino proprietatis, cujus vsusfructus datus est. † Item legatarius, vt caueat, euicta hereditate, legata reddi, et quod amplius per legem Falcidiam ceperit. † Heres quoque, vt legatorum satisdet, audiendus est, vt in municipium mittatur. Plane, si misso jam legatario in possessionem, cum per heredem staret, quo minus caueret, heres postulet, vti de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cauere: impetrare non debebit. Diuersum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. §. 5. Jubetur jurare de calumnia, ne quis vexandi magis aduersarii causa forsitan, cum Romae possit satisdare, in municipium euocet. † Sed quibusdam hoc jusjurandum de calumnia remittitur: veluti parentibus et patronis. Sic autem jurare debet, qui in municipium remittitur: Romae se satisdare non posse, et ibi posse, quo postulat remitti: idque se non calumniae causa facere. Nam sic non est compellendus jurare, alibi se, quam eo loco satisdare non posse: quia si Romae non potest, pluribus autem locis possit: cogetur pejerare.

§. 6. Hoc autem tunc impetrabitur, cum justa causa esse videbitur: Quid enim, si cum erat in municipio, noluit cauere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quominus ibi, vbi ire desiderat, satisdaret.

9. CAJUS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Arbitro ad fidejussores probandos constituto; si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur: perinde ab eo atque à judicibus appellare licet.

10. PAVLVS *lib.* 75. *ad Edictum.*

Si ab arbitro probati sunt fidejussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela ad competentem judicem deferri. §. 1. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat: multoque magis, si sua voluntate accepit fidejussores, contentus his esse debet. Quod si medio tempore calamitas fidejussoribus insignis, vel magna inopia accidit: causa cognita ex integro satisdandum erit.

11. VLPIANVS *lib.* 75. *ad Edictum.*

JVLIANVS ait, si antequam mandarem tibi, vt fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum, et postea mandatu meo agere institueris: fidejussores teneri.

12. *Idem lib.* 77. *ad Edictum.*

Inter omnes conuenit, heredem sub conditione, pendente conditione possidentem hereditatem, substituto cauere debere de hereditate: et si defecerit conditio, adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse: et si obtinuerit, committi stipulationem. Et plerumque ipse Praetor et ante conditionem existentem, et ante diem petitionis venientem, ex causa jubere solet stipulationem interponi.

13. PAVLVS *lib.* 75. *ad Edictum.*

Sed et si plures substituti sint, singulis cauendum est.

14. *Idem lib.* 1. *Responsorum.*

Filiusfamilias defendit absentem patrem. Quaero, an judicatum solui satisdare debeat? PAVLVS respondit, eum, qui absentem defendit, etiam si filius, vel pater sit, satisdare petituro ex forma Edicti debere.

15. MACER *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Sciendum est, possessores immobilium rerum satisdare non compelli. §. 1. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro, vel ciuitate rem soli possidet: aut ex asse, aut pro parte. † Sed et qui vectigalem, id est, emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. † Item, qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. † Eum vero, qui tantum vsumfructum habet, possessorem non esse, VLPIANVS scripsit. §. 2. Creditor qui pignus accepit, possessor non est, tametsi possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam.

§. 3. Si fundus in dotem datus sit; tam vxor, quam maritus propter possessionem ejus fundi possessores intelliguntur.

§. 4. Diuersa causa est ejus, qui fundi petitionem personalem habeat. §. 5. Tutores, siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed et si vnus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit.

§. 6. Si

§. *6.* Si fundum quem possidebam, à me petieris: deinde cum secundum te esset judicatum, appellauerim: an possessor ejusdem fundi sim? et recte dicetur possessorem me esse: quia nihilominus possideo. Nec ad rem pertinet, quod euinci [mihi] ea possessio possit. §. 7. Possessor autem quis, necne fuerit, tempus cautionis spectandum est. Nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

16. PAVLVS *lib. 6. ad Edictum.*

Qui jurato promisit judicio sisti, non videtur pejerasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

De Verborvm Significatione.

vid. ad h. t. et T. de *fidejuss.* supra.

Regvlae Jvris. *)

38. POMPONIVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Sicuti *poena ex delicto defuncti heres teneri* non debeat: ita *nec lucrum* facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset.

44. VLPIANVS *lib. 29. ad Edictum.*

Toties *in heredem damus de eo,* quod ad eum peruenit, quoties *ex dolo defuncti* conuenitur; non quoties ex suo.

[104. vid. supra p. 340.]

111. §. 1. CAJVS *lib. 2. ad Edictum Prouinciale.*

In heredem *non* solent *actiones transire,* quae *poenales* sunt ex maleficio: veluti furti, damni injuriae, vi bonorum raptorum, injuriarum.

127. PAVLVS *lib. 20. ad Edictum.*

Cum Praetor *in heredem dat actionem,* quatenus ad eum peruenit: sufficit, si vel momento ad eum peruenit *ex dolo* defuncti.

130. VLPIANVS *lib. 18. ad Edictum.*

Nunquam *actiones,* praesertim *poenales,* de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

139. CAJVS *lib. ad Edictum Praet. Vrb.*

Omnes *actiones, quae morte aut tempore pereunt,* semel inclusae judicio saluae permanent.

143. VLPIANVS *lib. 62. ad Edictum.*

Quod *ipsis, qui contraxerunt, obstat: et successoribus* eorum obstabit.

154. §. 1. PAVLVS *lib. 70. ad Edictum.*

Illi debet permitti *poenam petere,* qui in ipsam non incidit.

155. §. 2. *Idem lib. 65. ad Edictum.*

In *poenalibus* causis *benignius* interpretandum est.

156. §. 2. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Cum quis in alicujus locum *successerit:* non est aequum, ei nocere hoc, quod aduersus eum nocuit, in cujus locum successit. §. 3. vid. supr. h Sect. II. p. 158.

157. *Idem lib. 71. ad Edictum.*

Ad ea, *quae non habent atrocitatem facinoris* vel sceleris, *ignoscitur seruis,* si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, (veluti tutoribus et curatoribus) *obtemperauerint.* §. 1. Semper qui *dolo fecit, quominus haberet,* pro eo habendus est, ac si haberet. §. 2. In *contractibus successores ex dolo* eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id, quod peruenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est, *vnusquisque pro ea parte, qua heres est.*

164. PAVLVS *lib. 51. ad Edictum.*

Poenalia judicia semel accepta in heredes transmitti possunt.

ad TIT. XIII.

De EXCEPTIONIBVS, PRAESCRIPTIONIBVS et PRAEJVDICIIS.

(Dig. 44. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 4. ad Edictum.*

Agere etiam is videtur, qui exceptione vtitur: nam reus in exceptione actor *) est. *) L. 19. pr. de prob. L. 8. §. 1. de V. S. L. 9. L. 12. h. t.

2. *Idem lib. 74. ad Edictum.*

Exceptio dicta est quasi quaedam exclusio, quae [inter] opponi actioni cujusque rei solet ad excludendum id, quod in intentionem condemnationemue deductum est *).

*) L. 22. §. 1. h. t. L. 56. de condict. indeb.

§. 1. Replicationes nihil aliud sunt, quam exceptiones, et à parte actoris veniunt: quae quidem ideo necessariae sunt, vt exceptiones excludant: semper enim replicatio idcirco objicitur, vt exceptionem oppugnet. §. 2. Illud tenendum est, omnem exceptionem, vel replicationem, exclusoriam esse: exceptio actorem excludit: replicatio reum.

§. 3. Sed et contra replicationem solet dari triplicatio, et contra triplicationem rursus, et deinceps multiplicantur nomina: dum aut reus, aut actor objicit. §. 4. Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias: vtputa dilatoria est exceptio, quae differt actionem, veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi; non prorsus litem inficiatur, sed personam euitat.

3. CAJVS *lib. 1. ad Edictum Prouinciale.*

Exceptiones aut perpetuae, et peremtoriae sunt, aut temporales, et dilatoriae. † Perpetuae atque peremptoriae sunt, quae semper locum habent, nec euitari possunt: qualis est doli mali, et rei judicatae, et si quid contra Leges Senatusue consultum factum esse dicetur: item pacti conuenti perpetui, id est, ne omnino pecunia petatur. † Temporales atque dilatoriae sunt, quae non semper locum habent, sed euitari possunt; qualis est pacti conuenti temporalis, id est, ne forte intra quinquennium ageretur. † Procuratoriae quoque exceptiones dilatoriae sunt, quae euitari possunt.

4. PAVLVS *lib. 20. ad Edictum.*

In pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quaeratur, an doli exceptione summoueri debeat: illud tempus inspicitur, an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

5. Idem

5. *Idem lib. 18. ad Edictum.*

Is, qui dicit se jurasse, potest et aliis exceptionibus vti cum exceptione jurisjurandi, vel aliis solis: pluribus enim defensionibus vti permittitur *).

*) L. 8. h. t. nec obst. L. 43. L. 57. pr. de R. J.

6. *Idem* [*lib. 71. ad Edictum.*]

Si rem legatam petat legatarius, [vt] de dolo testatoris excipitur. Nam sicut heres, qui in vniuersum jus succedit, summouetur exceptione: ita et legatarius debet summoueri *), quasi vnius rei successor. *) L. 143. de R. J.

7. *Idem* [*lib. 3. ad Plautium*]

Exceptiones, quae personae cujusque cohaerent, non transeunt ad alios *). Veluti [ea,] quam socius habet exceptionem, quod facere possit **), vel parens patronusue non competit fidejussori: sic mariti fidejussor post solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur.

*) nec obst. L. 62. L. 156. §. 2. de R. J.

**) L. 13. Solut. matr. ibique alleg.

§. 1. Rei autem cohaerentes exceptiones etiam fidejussoribus competunt: vt rei judicatae, doli mali, jurisjurandi, quod metus causa factum est. Igitur et si reus pactus sit in rem, omnimodo competit exceptio fidejussori. † Intercessionis quoque exceptio *). Item quod libertatis onerandae causa petitur, etiam fidejussori competit. Idem dicitur, et si pro filiofamilias contra Senatusconsultum quis fidejusserit **), aut pro minore viginti quinque annis circumscripto. Quod si deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit, nec fidejussori danda est exceptio.

*) L. 8. §. 4. L. 16. §. f. ad SC. Vellej.

**) L. 9. §. 3. de SC. Maced.

8. *Idem lib. 14. ad Plautium.*

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus vti, quamuis diuersae sunt.

9. MARCELLVS [*lib. 3. Digestorum.*]

Non vtique existimatur confiteri de intentione aduersarius, quo cum agitur, quia exceptio[illegible] vtitur.

10. MODESTINVS [*lib. 12. Responsorum.*]

MODESTINVS respondit: Res inter alios judicata aliis non obest: nec si is, contra quem judicatum est, heres extiterit ei, contra quem nihil pronunciatum est, hereditariam ei litem inferenti praescribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam heres extiterit, excepit.

11. *Idem* [*lib. 13. Responsorum.*]

Qui agnitis instrumentis, quasi vera essent, soluit post sententiam Judicis: quaero, si postea cognita rei veritate, et repertis falsis instrumentis, accusare velit, et probare, falsa esse instrumenta, ex quibus conueniebatur, cum instrumentis subscripserat ex praecepto, siue interlocutione judicis, an praescriptio ei opponi possit? cum [et] Principalibus Constitutionibus manifeste cauetur, etsi res judicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inueniantur, nec rei judicatae praescriptionem opponi. MODESTINVS respondit: ob hoc, quod per errorem solutio facta est, vel cautio de soluendo interposita proponitur ex his instrumentis, quae nunc falsa dicuntur, praescriptioni locum non esse.

12. VLPIANVS [*lib. 38. ad Edictum.*]

Generaliter in praejudiciis is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

13. JVLIANVS *lib. 50. Digestorum.*

Si post litem de hereditate contestatam res singulae petantur: placet non obstare exceptionem, Quod praejudicium hereditati non fiat. Futuri enim judicii, non facti nomine, hujusmodi exceptiones comparatae sunt.

14. ALFENVS [VARVS *lib. 2. Digestorum*]

Filiusfamilias peculiarem seruum vendidit: pretium stipulatus est. Is homo redhibitus, (et) postea mortuus est: et pater ejus pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat: Placuit aequum esse, in factum exceptionem eum objicere, Quod pecunia ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est.

15. JVLIANVS (*lib. 4. ad Vrsejum Ferocem*)

Aduersus exceptionem jurisjurandi *) replicatio doli mali non debet dari: cum Praetor id agere debet, ne de jurejurando cujusquam quaeratur. *) L. 7. §. 1. h. t. L. 2. L. 5. L. 18. §. f. de jurejur. L. 9. §. 1. eod.

16. AFRICANVS *lib. 9. Quaestionum.*

Fundum Titianum possides, de cujus proprietate inter me et te controuersia est; et dico, praeterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi. Si viam petam; exceptionem, Quod praejudicium *) praedio non fiat, vtilem tibi fore putauit: videlicet, quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probauerim, fundum Titianum meum esse.

*) L. 13. 18. 21. h. t. L. 4. de in diem addict. L. 54. de judic. L. 1. §. 1. fam. Ercisc. L. 11. §. 4. L. 12. L. 13. de except. rei judic.

17. PAVLVS *lib. 70. ad Edictum.*

Sed si ante viam, deinde fundum Titianum petat: quia et diuersa corpora sunt, et causae restitutionum dispares, non nocebit exceptio.

18. AFRICANVS *lib. 9. Quaestionum.*

Fundi, quem tu proprium tuum esse dicis, partem à te peto: et volo simul judicio quoque communi diuidundo agere sub eodem judice. † Item si ejus fundi, quem tu possideas, et ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quaesitum est, an exceptio, Quod praejudicium fundo partiue eius non fiat, obstet: an deneganda sit? Et vtrobique putat, interuenire Praetorem debere, nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, hujusmodi judiciis experiri.

19. MARCIANVS *lib. 13. Institutionum.*

Omnes exceptiones, quae reo competunt, fidejussori quoque, etiam inuito reo competunt *).

*) L. 62. L. 156. §. 2. de R. J. add. L. 7. §. 1. h. t.

20. PAVLVS *lib. sing. de Conceptione formularum.*

Exceptiones opponuntur, aut quia factum sit, quod fieri oportet; aut quia factum sit, quod fieri non oportuit; aut quia factum non sit, quod fieri debuerat. † Quia factum est, quod fieri oportuit: datur exceptio rei venditae et traditae, [et rei judicatae]. † Quia factum est, quod fieri non oportuit: datur exceptio doli mali. † Quia non factum est, quod fieri debuit: vt bonorum possessionis non datae.

21. NERATIVS *lib. 4. Membranarum.*

Rei majoris pecuniae praejudicium fieri videtur, cum ea quaestio in judicium deducitur, quae vel tota, vel ex aliqua parte communis est quaestioni de re majori.

22. PAV-

22. PAVLVS *lib. singul. de variis Lectionibus.*

Exceptio est conditio, quae modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. §. 1. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

23. LABEO *lib. 6. Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

PAVLVS: Si quis statuam in municipio ea mente posuit; vt ea municipii esset, et eam petere vult: excludi eum oportet praescriptione in factum *) data.

*) L. 29. pr. de Except. rei judic. L. 9. pr. de transact. L. 91. f. de Solut. it. L. 34. §. 3. de Legat. 2.

24. HERMOGENIANVS *lib. 6. Juris Epitomarum.*

Filiusfamilias exceptionem jurisjurandi patri quaerit, si eum dare non oportere jurauerit.

a) De LITIGIOSIS. †

(Dig. 44. T. 6.)

1. VLPIANVS (*lib. 76. ad Edictum.*)

Litigiosam *) rem non facit denunciatio, quae impediendae venditionis causa fit.

*) L. 7. de inoff. testam. L. 31. §. 2. de N. G.

§. 1. Si inter Primum et Secundum sit lis contestata, et ego à Tertio emero, qui nullam controuersiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus sit? Et putem, subueniendum mihi: quia is, qui mihi vendidit, nullam litem habuit: et quod fieri potest, vt duo in necem ejus litem inter se jungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoreue alicujus judicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita enm ad exceptionem pertinere.

2. *Idem lib. 6. Fideicommissorum.*

SI seruus, cum emerit, scit, ignorauit autem dominus; vel contra: videndum est, cujus potius spectanda sit scientia. Et magis est, vt scientia inspicienda sit ejus, qui comparauit, non ejus, cui adquiretur: et ideo poena litigiosi competit; sic tamen, si non mandatu domini emit: nam si mandatu, etiam si scit seruus, dominus autem ignorauit, scientia non nocet: et ita JVLIANVS in re litigiosa scribit.

3. CAJVS *lib. 6. ad Leg. 12. Tabularum.*

Rem, de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur. Nec immerito: ne liceat eo modo duriorem aduersarii conditionem facere. † Sed duplum vtrum fisco, an aduersario praestandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis aduersario; vt id veluti solatium habeat, pro eo; quod potentiori aduersario traditus est.

ad §. 5.

b) De EXCEPTIONE REI JVDICATAE.

(Dig. 44. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib. 2. ad Edictum.*

Cum res inter alios judicatae nullum aliis praejudicium*) faciant: ex eo testamento, vbi libertas data est, vel legato, agi potest; licet ruptum, vel irritum, aut non justum dicatur testamentum. Nec, si superatus fuerit legatarius, praejudicium libertati fit.

*) L. 4. §. f. de Cens. L. 63. de re judicat.

2. *Idem lib. 13. ad Edictum.*

Qui cum herede ejus egit, qui filium praeterierat, et exceptione summotus est, ac si non in ea causa sint tabulae testamenti, vt contra eas bonorum possessio dari possit: omittente emancipato filio bonorum possessionem, non inique restituetur, vt agat cum herede. Et ita JVLIANVS lib. 4. Digestorum scripsit.

3. *Idem* [*lib. 15. ad Edictum.*]

JVLIANVS lib. 3. Digestorum respondit, exceptionem rei judicatae obstare, quoties eadem quaestio inter easdem personas reuocatur *). Et ideo et si singulis rebus petitis hereditatem petat, vel contra: exceptione summouebitur.

*) L. 7. §. 4. 12. 13. 14. pr. L. 27. h. t.

4. *Idem* [*lib. 72. ad Edictum.*]

Rei judicatae exceptio tacite continere videtur omnes personas *), quae rem in judicium deducere solent.

*) L. 11. §. 7. h. t.

5. *Idem* [*lib. 74. ad Edictum.*]

De eadem re agere videtur, et qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen re. † Vtputa, si quis mandati acturus, cum ei aduersarius judicio sistendi causa permisisset, propter eandem rem agat negotiorum gestorum, vel condicat: de eadem re agit. † Recteque ita definietur, enm demum de re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. Caeterum, cum quis actionem mutat [et] experitur *); dummodo de eadem re experiatur, etsi diuerso genere actionis, quam instituit: videtur de ea re agere.

*) L. 53. pr. de O. et A. L. 43. de R. J.

6. PAVLVS [*lib. 70. ad Edictum.*]

Singulis controuersiis singulas actiones, vnumque judicati finem sufficere, probabili ratione placuit; ne aliter modus litium multiplicatus summam atque inexplicabilem faciat difficultatem: maxime si diuersa pronunciarentur *). Parere ergo exceptionem rei judicatae, frequens est.

*) L. 53. de O. et A. L. 43. §. 1. de R. J.

7. VLPIANVS [*lib. 75. ad Edictum.*]

Si quis, cum totum petiisset, partem petat: exceptio rei judicatae nocet. Nam pars in toto est *): eadem enim res accipitur, et si pars petatur ejus, quod totum petitum est. Nec interest, vtrum in corpore hoc quaeratur, an in quantitate, vel in jure. † Proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat vel pro diuiso, vel pro indiuiso: dicendum erit, exceptionem obstare. † Proinde et si proponas mihi, certum locum me petere ex eo fundo, quem petii: obstabit exceptio. † Idem erit probandum, et si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur: nam nocebit exceptio. † Item, si quis fundum petierit, mox arbores excisas ex eo fundo petat; aut insulam petierit, deinde aream vel tigna, vel lapides petat. † Item si nauem petiero, postea singulas tabulas vindicem.

*) L. 76. pr. de R. V. L. 113. de R. J.

§. 1. Si ancillam praegnantem petiero, et post litem contestatam conceperit et pepererit, mox partum ejus petam: vtrum idem petere videor, an aliud, magnae quaestionis est? Et quidem ita definiri potest, toties eandem rem agi, quoties apud judicem posteriorem id quaeritur, quod apud priorem quaesitum est.

† In

† In his igitur fere omnibus exceptio nocet. §. 2. Sed in caementis et tignis diuersum est. Nam is, qui insulam petit, si caementa, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, vt videatur aliud petere: etenim cujus insula est, non vtique et caementa sunt. Denique ea, quae juncta sunt aedibus alienis, separata dominus vindicare potest.

§. 3. De fructibus eadem quaestio est, et de partu: haec enim nondum erant in rebus humanis, sed ex ea re sunt, quae petita est: magisque est, vt ista exceptio non noceat. † Plane si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, aestimatique sunt: consequens erit dicere, exceptionem objiciendam.

§. 4. Et generaliter (vt Jvlianvs definit) exceptio rei judicatae obstat, quoties inter easdem personas eadem quaestio reuocatur, vel alio genere judicii. † Et ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat: exceptione summouebitur.

§. 5. Idem erit probandum, et si quis debitum petierit à debitore hereditario, deinde hereditatem petat: vel contra, si ante hereditatem petierit, et postea debitum petat. Nam et hic obstabit exceptio: nam cum hereditatem peto, et corpora, et actiones omnes, quae in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

8. JVLIANVS *lib. 51. Digestorum.*

Item parte fundi petita, familiae erciscundae, vel communi diuidundo agit: aeque exceptione summouebitur.

9. VLPIANVS *lib. 75. ad Edictum.*

Si à te hereditatem petam, cum nihil possideres: deinde, vbi coeperis aliquid possidere, hereditatem petam: an noceat exceptio ista? Et putem, siue fuit judicatum, hereditatem meam esse, siue aduersarius, quia nihil possidebat, absolutus est, non nocere exceptionem. §. 1. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorem judicata, an restituere cogatur? Et ait Neratius, si actori iterum petenti, objiciatur exceptio rei judicatae: replicare cum oportere de re secundum se judicata.

§. 2. Jvlianvs scribit, exceptionem rei judicatae à persona auctoris ad emptorem transire solere: retro autem ab emptore ad auctorem reuerti non debere. † Quare si hereditariam rem vendideris, ego eandam ab emptore petiero, et vicero: petenti tibi non opponam exceptionem, At si ea res judicata non sit inter me et eum, cui vendidisti *).

*) L. 21. §. f. h. t. L. 7. §. 1. de Except.

10. JVLIANVS *lib. 51. Digestorum.*

Item si victus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis.

11. VLPIANVS [*lib. 75. ad Edictum.*]

Si mater filii impuberis defuncti ex Senatusconsulto bona vindicauerit idcirco, quia putabat, rupto patris cjus testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat: postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit, non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturam exceptionem rei judicatae Neratius ait. Ego exceptionem obesse ei rei judicatae non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quae vnam [tantum] causam egit rupti testamenti. §. 1. Denique et Celsvs scribit: si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quod mihi traditus ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset: rursus petenti mihi obstaturam exceptionem.

§. 2. Si quis autem petat, fundum suum esse, eo quod Titius sibi cum tradiderit: si postea alia ex causa petat; causa adjecta, non debet summoueri exceptione: §. 3. Item Jvlianvs scribit: Cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris, et victus fueris; mox eandem partem à Sempronio emero: agenti tibi mecum familiae erciscundae, exceptio obstabit: quia res judicata sit inter te et venditorem meum. Nam et si ante eandem partem petiissem, et agerem familiae erciscundae: obstaret exceptio: Quod res judicata sit inter me et te. §. 4. Eandem causam facit etiam origo petitionis. Caeterum si forte petiero fundum vel hominem, mox alia causa noua post petitionem mihi accesserit, quae mihi dominium tribuat: non me repellet ista exceptio; nisi forte intermissum dominium (in) medio tempore rediit quodam postliminio. Quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? hic exceptione summouebor: quia eadem res esse intelligitur. † At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem, exceptionem non obstare. Alia enim causa fuit prioris dominii: haec noua nunc accessit.

§. 5. Itaque adquisitum idem postea dominium aliam causam facit; mutata autem opinio petitoris non facit. Vtputa opinabatur ex causa hereditaria, se dominium habere; mutauit opinionem, et coepit putare ex causa donationis: haec res non parit petitionem nouam. Nam qualecunque et vndecunque dominium adquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit. §. 6. Si quis iter petierit, deinde actum petat: puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum; aliud nunc: atque ideo exceptionem rei judicatae cessare.

§. 7. Hoc jure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei judicatae hae personae continerentur, quae rem in judicium deducunt. Inter hos erunt procurator, cui mandatum est, tutor, curator furiosi, vel pupilli, actor municipum: ex persona autem rei, etiam defensor numerabitur; quia aduersus defensorem, qui agit, litem in judicium deducit.

§. 8. Si quis hominem à filiofamilias petierit, deinde eundem à patre petat: locum habet haec exceptio.

§. 9. Si egero cum vicino aquae pluuiae arcendae, deinde alteruter nostrum praedium vendiderit, et emptor agat, vel cum eo agatur, haec exceptio nocet: sed de eo opere, quod jam erat factum, cum judicium acciperetur.

§. 10. Item si rem, quam à te petierat, Titius pignori Sejo dederit, deinde Sejus pignoratitia aduersus te vtatur: distinguendum erit, quando pignori dedit Titius. Et si quidem antequam peteret: non oportet ei nocere exceptionem. Nam et ille petere debuit, et ego saluam habere debeo pignoratitiam actionem. Sed si, posteaquam petiit, pignori dedit: magis est, vt noceat exceptio rei judicatae.

12. PAVLVS *lib. 70. ad Edictum.*

Cum quaeritur, haec exceptio noceat, necne? inspiciendum est, an idem corpus sit;

13. VLPIANVS *lib. 75. ad Edictum.*

Quantitas eadem, idem jus;

14. PAVLVS *lib. 70. ad Edictum.*

Et an eadem causa petendi, et eadem conditio personarum: quae nisi omnia concurrunt, alia res est. † Idem corpus in hac exceptione, non vtique omni pristina qualitate vel quantitate seruata, nulla adjectione diminutioneue facta: sed pinguius pro communi vtilitate accipitur.

§. 1. Qui, cum partem vsusfructus haberet, totum petit: si postea partem adcrescentem petat, non summouetur exceptione: quia vsusfructus non portioni, sed homini adcrescit.

§. 2. Actiones in personam ab actionibus in rem in hoc differunt: quod cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulae causae sequuntur, nec vlla earum alterius petitione vitiatur. At cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causae vna petitione adprehenduntur. Neque enim amplius, quam semel res mea esse potest; saepius autem deberi potest *).

*) L. 150. de R. I. L. 4. §. 19. de vsucap.

§. 3. Si quis Interdicto egerit de possessione: postea in rem agens non repellitur per exceptionem. Quoniam in Interdicto possessio, in actione proprietas vertitur *).

*) L. 35. de A. v. A. poss.

15. CAJVS *lib.* 30. *ad Edictum Prouinciale.*

Si inter me et te controuersia de hereditate sit; et quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, et me à te, et invicem te à me hereditatem petere. Quod si post rem judicatam à me petere coeperis: interest, vtrum meam esse hereditatem pronunciatum sit, an contra: si meam esse, nocebit tibi rei judicatae exceptio; quia eo ipso, quo meam esse pronunciatum est, ex diuerso pronunciatum videtur, tuam non esse si vero meam non esse, nihil de tuo jure judicatum intelligitur; quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

16. JVLIANVS *lib.* 51. *Digestorum.*

Euidenter enim iniquissimum est, proficere rei judicatae exceptionem ei, contra quem judicatum est *).

*) L. 10. h. t.

17. CAJVS *lib.* 30. *ad Edictum Prouinciale.*

Si rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaueris, sine dolo malo te desiisse possidere; deinde postea coeperis possidere, et ego à te petam: non nocebit mihi exceptio rei judicatae.

18. VLPIANVS *lib.* 80. *ad Edictum.*

Si quis ad exhibendum egerit: deinde absolutus fuerit aduersarius, quia non possidebat: et dominus iterum agat, nacto eo possessionem, rei judicatae exceptio locum non habebit: quia alia res est.

19. MARCELLVS *lib.* 19. *Digestorum.*

Duobus diuersis temporibus eandem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pignoratitia, et obtinuit: mox ille agere simili actione instituit. Quaesitum est: an exceptio rei judicatae obstaret? Si opposuerat exceptionem rei sibi ante pignoratae, et nihil aliud nouum et validum adjecerit: sine dubio obstabit. Eandem enim quaestionem reuocat in judicium.

20. POMPONIVS *lib.* 16 *ad Sabinum.*

Si ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui, cum totum argentum ei legatum erat, mensas duntaxat sibi legatas putaret, earumque duntaxat aestimationem in judicio fecisset: postea eundem petiturum de argento quoque legato Trebatius ait: nec obstaturam ei exceptionem, quod non sit petitum, quod nec actor petere putasset; nec judex in judicio sensisset.

21. *Idem lib.* 31. *ad Sabinum.*

Si, cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, et postea, codicillis prolatis, vestem quoque mihi legatam esse appareat: non est deducta in superius judicium vestis causa. Quia neque litigatores, neque judex de alio, quam de argento actum intelligant. §. 1. Si petiero gregem, et vel aucto, vel minuto numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. Sed et si speciale corpus ex grege petam, si adfuit in eo grege, puto obstaturam exceptionem.

§. 2 Si Stichum et Pamphilum tuos esse petieris, et absoluto aduersario Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare tibi, constat. §. 3. Si fundum meum esse petiero, deinde postea vsumfructum ejusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. Quia, qui fundum habet, vsumfructum suum vindicare non potest. † Sed si vsumfructum, cum meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nactus, iterum de vsufructu experiar: potest diei alia res esse. Quoniam, postquam nactus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior vsusfructus, et jure proprietatis, quasi ex noua causa rursus meus esse coepit. §. 4. Si pro seruo meo fidejusseris, et mecum de peculio actum sit; si postea tecum eo nomine agatur, excipiendum est de re judicata.

22. PAVLVS *lib.* [31]. *ad Edictum.*

Si cum vno herede depositi actum sit, tamen et cum caeteris heredibus recte agetur, nec exceptio rei judicatae eis proderit: nam et si eadem quaestio in omnibus judiciis vertitur; tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Et si actum sit eum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei judicatae non nocebit. Quia de alia re agitur.

23. VLPIANVS *lib.* 3. *Disputationum.*

Si in judicio actum sit, vsuraeque solae petitae sint: non est verendum, ne noceat rei judicatae exceptio circa sortis petitionem: quia enim non competit, nec opposita nocet. † Eadem erunt, et si quis ex bonae fidei judicio velit vsuras tantum persequi: nam nihilominus futuri temporis cedunt vsurae. Quamdiu enim manet contractus bonae fidei, current vsurae.

24. JVLIANVS *lib.* 9. *Digestorum.*

Si quis rem à non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, et à domino petierit; aduersus exceptionem, si non ejus sit res, replicatione hac adjuuabitur, at si res judicata non sit.

25. *Idem lib.* 51. *Digestorum.*

Si is, qui heres non erat, hereditatem petierit, et postea heres factus eandem hereditatem petet: exceptione rei judicatae non summouebitur. §. 1. Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quae datur, Quanti minoris homo, cum veniret, fuerit. Nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, vt eum ob id actor empturus non fuerit: quare vere dicetur, eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei judicatae exceptione summoueri.

§. 2. Si te negotiis meis obtuleris, et fundum nomine meo petieris: deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, vt ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei judicatae non obstabit. Alia enim res facta est, interueniente mandatu. † Idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.

26. AFRICANVS *lib.* 9. *Quaestionum.*

Egi tecum, jus mihi esse, aedes meas vsque ad decem pedes altius tollere: post ago, jus mihi esse vsque ad viginti pedes altius tollere, exceptio rei judicatae procul dubio obstabit. Sed et si rursus ita agam, jus mihi esse altius ad alios decem pedes tollere: obstabit exceptio; cum aliter superior

rior pars jure haberi non possit, quam si inferior quoque jure habeatur. §. 1. Item si, fundo petito, postea insula, quae è regione ejus in flumine nata erit, petatur, exceptio obstatura est.

27. NERATIVS *lib.* 7. *Membranarum.*

Cum de hoc, an eadem res est, quaeritur, haec spectanda sunt: personae; id ipsum, de quo agitur; causa proxima actionis. Nec jam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset. Perinde, ac si quis, posteaquam contra eum judicatum esset, noua instrumenta causae suae reperiisset.

28. PAPINIANVS *lib.* 27. *Quaestionum.*

Exceptio rei judicatae nocebit ei, qui in dominium successit ejus, qui judicio expertus est *).

*) L. 3. §. f. de pign.

29. *Idem lib.* 11. *Responsorum.*

Judicatae quidem rei praescriptio coheredi, qui non litigauit, obstare non potest: nec in seruitutem videtur peti post rem pro libertate judicatam *), nondum [ex] causa fideicommissi manumissus. Sed Praetoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro parte victi praestare non potest. † Nam et cum alterum ex coheredibus inoffieiosi quaestio tenuit; aut etiam duobus separatim agentibus, alter obtinuit: libertates competere placuit. Ita tamen, vt officio judicis indemnitati victoris, futurique manumissoris consulatur.

*) L. 25. de Stat. hom.

§. 1. Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, et contrariam sententiam acceperit: creditor in locum victi successisse non videbitur: cum pignoris conuentio sententiam praecesserit.

30. PAVLVS *lib.* 14. *Quaestionum.*

Ex sextante heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de jure testamenti faceret quaestionem, ab vno ex institutis dimidiam partem hereditatis petiit, nec obtinuit. Videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse: et ideo, si coeperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei judicatae.

§. 1. Latinus Largus: Cum de hereditate inter Maeuium, ad quem pertinebat, et Titium, qui controuersiam mouerat, transigeretur, traditio rerum hereditariarum Maeuio heredi à Titio facta est; in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos auo ejusdem Maeuii heredis obligauerat, quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit; his gestis posterior Titii creditor jus suum persecutus est, et obtinuit; post hoc judicium Maeuius heres reperit in rebus anitis chirographum ejusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit, eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam auo suo ab eodem Titio fuisse obligatum: cum ergo constet, prius auo Maeuii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Maeuius superatus est: Quaero, an jus aui sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exequi possit? Respondi: si de proprietate fundi litigatur, et secundum actorem pronuneiatum fuisse, diceremus, petenti ei, qui in priore judicio victus est, obstaturam rei judicatae exceptionem: quoniam de ejus quoque jure quaesitum videtur, cum actor petitionem implet. Quod si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio. Nihil enim in suo judicio de jure ejus statutum videretur. Cum autem pignoratitia actum est aduersus priorem creditorem potest fieri, vt de jure possessoris non sit quaesitum: quia non, vt in proprietatis quaestione, quod meum est, alterius non est, ita in obligatione vtique consequens est, vt non sit alii obligatum, quod hic probauit [sibi] teneri. Et probabilius dicitur, non obstare exceptionem: quoniam de jure possessoris quaesitum non est, sed de sola obligatione. In proposita autem quaestione magis me illud mouet, numquid pignoris jus extinctum sit dominio adquisito. Neque enim potest pignus perseuerare domino constituto creditore: actio tamen pignoratitia competit. Verum est enim, et pignori datum, et satisfactum non esse: quare puto non obstare rei judicatae exceptionem.

31. *Idem lib.* 3. *Responsorum.*

Pavlvs respondit: Ei, qui in rem egisset, nec tenuisset, postea condicenti non obstare exceptionem rei judicatae.

Regvlae Jvris.

37. VLPIANVS *lib.* 51. *ad Sabinum.*

Nemo, qui condemnare potest, *absoluere non potest.*

41. *pr. Idem lib.* 26. *ad Edictum.*

Non debet actori licere, quod reo non permittitur.

202. JAVOLENVS *lib.* 11. *Epistolarum.*

Omnis definitio in jure ciuili periculosa est: parum est enim, vt non subuerti posset.

207. VLPIANVS *lib.* 1. *ad Leg. Jul. et Pap.*

Res judicata pro veritate accipitur.

13. VLPIANVS *lib.* 9. *ad Sabinum.*

Non videtur cepisse, qui per exceptionem (a petitione) remouetur.

66. JVLIANVS *lib.* 60. *Digestorum.*

Marcellvs: *definit debitor esse is, qui nactus est exceptionem justam*, nec ab aequitate naturali abhorrentem.

112. PAVLVS *lib.* 8. *ad Edictum.*

Nihil interest, ipso jure quis *actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.*

115. *Idem lib.* 10. *ad Edictum.*

Si quis *obligatione liberatus* sit, *potest videri cepisse.* §. 1. *Non* potest videri accepisse, *qui* stipulatus *potest exceptione summoueri.*

ad §. 1.

c) De DOLI MALI, et METVS EXCEPTIONE.

(Dig. 44. T. 4.)

1. PAVLVS [*lib.* 71. *ad Edictum.*]

Quo lucidius intelligi possit haec exceptio, prius de causa videamus, quare proposita sit: deinde quemadmodum dolo fiat; per quae intelligemus, quando obstet exceptio; deinde aduersus quas personas locum habeat: nouissime inspiciemus, intra quae tempora competit exceptio.

§. 1. Ideo autem hanc exceptionem Praetor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem Juris ciuilis contra naturalem aequitatem prosit.

 §. 2. Sed,

§. 2. Sed, an dolo quid factum sit, ex facto intelligitur. §. 3. Et quidem dolo fit, tam in contractibus, quam in testamentis, quam in legibus.

2. VLPIANVS *lib. 76. ad Edictum.*

Palam est autem, hanc exceptionem ex eadem causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio. §. 1. Sequitur, vt videamus, in quibus causis locum habeat exceptio, et quibus personis objiciatur. † Et quidem illud annotandum est, quod specialiter exprimendum est, de cujus dolo quis queratur: non in rem, si in ea re dolo malo factum est: sed sic, si in ea re nihil dolo malo actoris factum est. Docere igitur debet is, qui objicit exceptionem, dolo malo actoris factum; nec sufficiet ei, ostendere in re esse dolum. Aut, si alterius dicat dolo factum: eorum personas specialiter debebit enumerare; dummodo hae sint, quarum dolus noceat.

§. 2. Plane ex persona ejus, qui exceptionem objicit, in rem opponitur exceptio: neque enim quaeritur, aduersus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris *). *) L. 7. §. 1. de except.

§. 3. Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio haec locum habeat, haec sunt, quae tractari possunt. † Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio vtique doli mali ei nocebit. Licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit: tamen dicendum est, eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere. † Et si, cum interponeretur, justam causam habuit; tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. † Proinde et si crediturus pecuniam stipulatus est, nec credidit: et si certa fuit causa stipulationis, quae tamen aut non est secuta, aut finita est: dicendum erit, nocere exceptionem.

§. 4. Item quaeritur, si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne interim pecunia vsque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli? Et quidem [et] de pacto conuento excipi posse, nequaquam ambigendum est. Sed et si hac quis exceptione vti velit, nihilominus poterit: dolo enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest.

§. 5. Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum exceptionibus *), doli oriri exceptionem: quia † dolo facit, quicunque id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit. Nam et si inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolose: nisi si talis sit ignorantia in eo, vt dolo careat **).

*) L. 32. de dol. mal. L. 23. de except. L. 8. de cond. ob turp. caus. L. 1. §. 4. de superfic. L. 21. de P. V. **) L. 177. de R. J.

§. 6. Non male dictum est, si creditor vsuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus praetereat, cujus temporis vsuras accepit, an doli exceptione repellatur? et potest dici dolo eum facere: † accipiendo enim vsuras distulisse videtur petitionem in id tempus, quod est post diem vsurarum praestitarum, et tacite conuenisse interim se non petiturum. §. 7. Item quaeritur, si statuliberum mercatus quis fuerit jussum decem dare: cum hoc ignoraret, et duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit? Evicto eo in libertatem, agere ex duplae stipulatione potest: sed nisi decem, quae implendae conditionis causa acceperit, deduxerit: exceptione summouendus erit. Et haec ita JVLIANVS quoque scripsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio, quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber, potest dici, exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

3. PAVLVS [*lib. 71. ad Edictum.*]

Item si ob id, quod, antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem; et agam ex empto, vt decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim, ex duplae stipulatione eum liberare.

4. VLPIANVS *lib. 76. ad Edictum.*

Apud CELSVM quaeritur: Si, cum Titio mandasset creditores hereditarii, vt adiret hereditatem, vnus non mandasset decipiendi ejus causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur? Et ait CELSVS doli eum exceptione repellendum.

§. 1. JVLIANVS scripsit: Si quis, cum aeger esset, centum aureos vxoris suae consobrino spospondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire, deinde conualuerit: an exceptione vti possit, si conueniatur? Et refert, LABEONI placuisse, doli mali vti eum posse.

§. 2. Si in arbitrum compromiserimus, deinde cum non stetissem ob aduersam valetudinem, poena commissa est: an vti possim doli exceptione? Et ait POMPONIVS, prodesse mihi doli exceptionem. §. 3. Item quaeritur, si cum eo, à quo tibi sexaginta deberentur, compromiseris, deinde per imprudentiam poenam centum stipulatus fueris? LABEO putat, conuenire officio arbitri, jubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur: et si non fiat, non vetare, ne quid amplius petatur. Sed etiamsi id omissum fuerit, peti posse, quod debetur, LABEO dicit: et si forte poena petatur, doli mali exceptionem profuturam.

§. 4. Si quis pupillo soluerit sine tutoris auctoritate id, quod debuit, exque ea solutione locupletior factus sit pupillus: rectissime dicitur, exceptionem petentibus nocere. Nam et si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit: dandam esse exceptionem. † Idemque et in caeteris erit dicendum, quibus non recte soluitur: nam si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit.

§. 5. Idem LABEO scribit: si quis fugitiuum esse sciens, emerit seruum, et si stipulatus fuerit, fugitiuum non esse, deinde agat ex stipulatu: non esse eum exceptione repellendum, quoniam hoc conuenit: quamuis ex empto actionem non haberet. Sed si non conuenisset, exceptione repelletur.

§. 6. Quod si is, cui pecunia debeatur, cum debitore decidit, et nomen ejus vendidit Sejo, cui debitor mandauerat, vt nomen emeret, deque ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per judicem abstulit: an emptor ex stipulatu possit experiri? Et OFILIVS putat, si venditor nominis paratus non sit reddere, quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli mali: Et puto sententiam OFILII veram.

§. 7. LABEO ait: si de homine petito secundum actorem fuerit judicatum, et jussu judicis satisdatum sit, hominem intra certum diem tradi: et si traditus non fuisset, poenamque stipulatus sit: petitorem, qui et hominem vindicat, et poenam petit, exceptione esse repellendum. Iniquum enim esse, [et] hominem possidere, et poenam exigere.

§. 8. Item quaeritur: si vniones tibi pignori dedero, et conuenerit, vt soluta pecunia redderentur, et hi vniones culpa tua perierint, et pecuniam petas? Extat NERVAE et ATILICINI sententia, dicentium, ita esse excipiendum: Si inter me et te non conuenit, vt soluta pecunia vniones mihi reddantur:

sed

sed est verius, exceptionem doli mali nocere debere. §. 9. Si minor mihi infantem donauerit, deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat, et si quis alius sumptus probabilis in eum factus sit.

§. 10. Praeterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petat, exceptione eum doli mali repelli solere: et ideo heres, qui non habet voluntatem, per exceptionem doli repellitur. §. 11. Si quis ex vncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit, deinde propter hoc, legatum, in quo centum erant, praetulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an, si legatum petat, exceptione doli mali summoueatur? Et ait JVLIANVS, non esse eum summouendum. Quod si à substituto pretium accepit, vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo (inquit) facere intelligetur, ac per hoc doli exceptione repelletur.

§. 12. Quaesitum est: si cum fundi vsumfructum haberem, eum fundum volente me vendideris: an vindicanti mihi vsumfructum exceptio sit objicienda? Et hoc jure vtimur, vt exceptio doli noceat.

§. 13. MARCELLVS ait, aduersus doli exceptionem non dari replicationem doli. LABEO quoque in eadem opinione est. Ait enim, iniquum esse, communem malitiam petitori quidem praemio esse, ei vero, cum quo ageretur, poenae esse: cum longe aequum sit, ex eo, quod perfide gestum est, actorem nihil consequi.

§. 14. Contra Senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem, ambigendum non esse, eamque nocere debere, etiam constitutionibus et sententiis auctorum cauetur. §. 15. LABEO, et si ex stipulatu actio competat propter doli clausulam, tamen nocere doli exceptionem ait: Si aduersus ea, inquit, factum erit. Posse enim petitorem, antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse, et tunc facere, cum petat. Propter quod exceptionem esse necessariam.

§. 16. Aduersus parentes *) patronosque, neque doli exceptio, neque alia quidem, quae patroni parentisue opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest. In factum tamen erit excipiendum: vt, si forte pecunia non numerata dicatur, objiciatur exceptio pecuniae non numeratae. † Nihil autem interest, vtrum patronus ex suo contractu, an vero [ex] alieno conueniatur: semper enim reuerentia ei exhibenda est tam viuo, quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti: libertum autem, de dolo patroni, et si ab herede ejus conueniatur, minime exceptionem objecturum: namque conuenit tam viuo, quam mortuo patrono à liberto honorem exhiberi. † In stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu. *) L. 7. §. 2. de obseq. parent. et patron.

§. 17. In hac exceptione, et de dolo serui, vel alterius personae juri nostro subjectae excipere possumus: et de eorum dolo, quibus adquiritur. Sed de seruorum et filiorum dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur, in infinitum exceptio objicienda est. † Si autem non ex peculiari causa, tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admissus sit in ipso negotio, quod geritur, non etiam si postea aliquis dolus interuenisset. Neque enim esse aequum, serui dolum amplius domino nocere, quam in quo opera ejus esset vsus.

§. 18. Quaesitum est, an de procuratoris dolo, qui, ad agendum tantum datus est, excipi possit? Et puto, recte defendi, si quidem in rem suam procurator datus sit: etiam de praeterito ejus dolo (hoc est, si ante acceptum judicium dolo quid fecerit) esse excipiendum. Si vero non in rem suam: dolum praesentem in exceptione conferendum. Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est: tunc de omni dolo ejus excipi posse NERATIVS scribit. §. 19. Mandaui Titio, vt a te stipularetur; deinde Titius Sejo; et stipulatus à te Sejus est, et judicium edidit: Ait LABEO, excipiendum esse tam de meo, quam et Seji dolo.

§. 20. Item quaeritur: si debitor meus te circumueniebat, teque mihi reum dederit, egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio obstet? Et magis est, vt non tibi permittatur, de dolo debitoris mei aduersus me excipere; cum non ego te circumuenerim. Aduersus ipsum autem debitorem meum poteris experiri.

§. 21. Sed et si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata fiat.

§. 22. Apud JVLIANVM quaesitum est: si heres soceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti, et mulieris, cui pecunia quaereretur: an obstatura esset exceptio ex persona mulieris: Et ait JVLIANVS, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, et heres excipiat de dolo filiae, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstare: dos enim, quam maritus ab herede soceri petit, intelligitur (inquit) filiae adquiri, cum per hoc dotem si habitura. † Illud non explicat JVLIANVS, an [et] de dolo mariti excipi possit: puto autem, eum hoc sentire, vt etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiae (vt ait) quaeri.

§. 23. Illa etiam quaestio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat: Et ego puto vtilius, et si per eas personas pupillis fauetur: tamen dicendum esse, siue quis emerit à tutore rem pupilli, siue contractum sit cum eo in rem pupilli, siue dolo quid tutor fecerit, et ex eo pupillus locupletior factus est: pupillo nocere debere. † Nec illud esse distinguendum, cautum sit ei, an non: soluendo sit, an non, tutor: dummodo rem administret. Vnde enim diuinat is, qui cum tutore contrahit? plane si mihi proponas, collusisse aliquem cum tutore, factum suum ei nocebit.

§. 24. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat: an dolus ipsius noceat pupillo, videamus? Et putem, non nocere: nam si is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, et vsucapta sit: exceptionem non nocere pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit; quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit. † Secundum haec magis opinor, de dolo tutoris exceptionem pupillo esse objiciendam. §. 25. Quae in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt: sed et in prodigi, vel minoris viginti quinque annis.

§. 26. De dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis exceptio vtique locum habebit. Nam et de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est, ex ea aetate, quae dolo non careat. † Denique JVLIANVS quoque saepissime scripsit, doli pupillos, qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim, si debitor, ex delegato pupilli, pecuniam creditori ejus soluit? fingendus est (inquit) pubes esse, ne propter malitiae ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. † Idem seruandum in furioso ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, jusserit debitorem creditori soluere; vel si, quod exigit, domi habeat.

§. 27. De auctoris dolo exceptio emtori non objicitur. † Si autem accessione auctoris vtitur: aequissimum visum est, eum, qui ex persona auctoris vtitur accessione, pati dolum auctoris. Et peraeque traditur, rei quidem cohaerentem exceptionem etiam emptori nocere: eam autem, quae ex delicto personae oriatur, nocere non oportere.

§. 28. Si cum legitima hereditas Caji Seji ad te perueniret, et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem; et posteaquam ego repudiaui hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto; isque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali ejus, qui ei cessit, non potest pati. §. 29. Si quis autem ex causa legati vindicet, aut is, cui ex causa donationis res praestita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa ejus, in cujus locum successerit? et magis putat POMPONIVS summonendum. Et ego puto, exceptione eos esse repellendos: cum lucratiuam causam sint nacti. Aliud [autem] est enim emere, aliud ex his succedere.

§. 30. Idem tractat POMPONIVS et in eum, qui pignori accepit, si Seruiana vel hypothecaria actione experiatur: nam et hunc putat POMPONIVS summouendum; quia res ad eum, qui dolo fecit, reuersura est.

§. 31. Auctoris autem dolus (sicut diximus) emptori non objicitur. Sed hoc in emptore solo seruabimus: item in eo, qui permutauerit, vel in solutum accepit: item in similibus, qui vicem emptorum continent. † Caeterum, si noxae deditus quis sit, POMPONIVS putat, passurum exceptionem, quam ille pateretur, qui noxae dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quae prope lucratiuam habet adquisitionem, quaesiisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona ejus, in cujus locum successit. Sufficit enim, si is, qui pretium dedit, vel vice pretii, cum sit bona fide emptor, vt non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris: vtique si ipse dolo caret. Caeterum si ipse dolo non careat, peruenietur ad doli exceptionem, et patietur de dolo suo exceptionem. §. 32. Si à Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit: JVLIANVS ait, aequius esse, Praetorem te tueri. Quia et si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum comparata, vel doli mali summoueretur: et si ipse eum possideret, et Publiciana peteres, aduersus excipientem, si non suus esset, replicatione vtereris: ac per hoc intelligeret, eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.

§. 33. Metus causa exceptionem CASSIVS non proposuerat, contentus doli exceptione, quae est generalis. Sed vtilius visum est, etiam de metu opponere exceptionem. Etenim distat aliquid [à] doli exceptione: quod exceptio doli personam complectitur ejus, qui dolo fecit: enimuero metus causa exceptio in rem scripta est: Si in ea re nihil metus causa factum est; vt non inspiciamus, an is, qui agit, metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re à quocunque, non tantum ab eo, qui agit. Et quamuis de dolo auctoris exceptio non objiciatur, verumtamen hoc jure vtimur, vt de metu non tantum ab auctore, verum à quocunque adhibito exceptio objici possit.

§. 34. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum objicere debere, qui metum non à parente passus est, in cujus fuit potestate. Caeterum parenti licere, deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere: sed si se abstinuerit hereditate paterna; succurrendum ei erit, vt alioquin succurritur.

5. PAVLVS *lib. 71. ad Edictum.*

Pure mihi debes decem, ea tibi sub conditione legaui: interim heres si petat, doli exceptione non est summonendus; cum possit etiam deficere conditio. Itaque legatorum stipulationem interponere debebit: sed si non caueat heres, doli exceptione summouebitur. Expedit enim legatario retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum.

§. 1. Si cui legata sit via, et is, Lege Falcidia locum habente, totam eam vindicet, non oblata aestimatione quartae partis: summoueri eum doli exceptione, MARCELLVS ait, quoniam suo commodo heres consulit.

§. 2. Si donaui alicui rem, nec tradidero, et ille, cui donaui, non tradita possessione, in eo loco aedificauerit me sciente, et, cum aedificauerit, nactus sim ego possessionem, et petat à me rem donatam, et ego excipiam, quod supra legitimum modum facta est: [an] de dolo replicandum est? dolo enim feci, qui passus sum eum aedificare, et non reddo impensas. §. 3. Actoris, qui exigendis pecuniis praepositus est, etiam posterior dolus domino nocet.

§. 4. Si seruus veniit ab eo, cui hoc dominus permisit, et redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis; licet etiam is, qui vendidit domino pretium soluerit. † Etiam mercis non traditae exceptione summouetur, [et] qui pecuniam domino jam soluit: et ideo is, qui vendidit, agit aduersus dominum. † Eandem causam esse, PEDIVS ait, ejus qui negotium nostrum gerens vendidit.

§. 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegauero creditori meo: non poterit aduersus petentem vti exceptione: quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus; nec hic enim debet exceptione summoueri, qui suo nomine agit. † Nunquid ergo, nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum, qui dotem petit, non ducturus vxorem, nisi dotem accepisset, nisi jam diuertit? Itaque conditione tenetur debitor, qui delegauit, vel mulier, vt vel liberet debitorem, vel si soluit, vt pecunia ei reddatur.

§. 6. Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. Nam haec perpetuo competit: cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo jure; is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conueniatur.

6. CAJVS *lib. 30. ad Edictum prouinciale.*

Si opera creditoris acciderit, vt debitor pecuniam, quam soluturus *) erat, perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. † Idem est, et si creditori ejus numeratam pecuniam ratam creditor non habeat. *) L. 72. pr. de Solut.

7. VLPIANVS *lib. 76. ad Edictum.*

JVLIANVS ait, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, jussu tuo spospondero, cui donare volebas: exceptione doli mali potero me tueri: et praeterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, vt me liberet.

§. 1. Idem JVLIANVS ait: si ei, quem creditorem [tuum] putabas, jussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoueri debere: et amplius agendo cum stipulatore consequar, vt mihi acceptam faciat stipulationem. Et habet haec sententia JVLIANI humanitatem, vt etiam aduersus hunc vtar exceptione et condictione, cui sum obligatus.

8. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Dolo facit, qui petit, quod redditurus est *).

*) L. 51. L. 173. §. 3. de R. I. L. 2. §. 5. h. t.

§. 1. Sic

§. 1. Sic si heres damnatus sit non petere à debitore, potest vti exceptione doli mali debitor, et agere ex testamento.

9. *Idem lib. 32. ad Edictum.*

Si procurator rei, pecunia accepta, damnari se passus sit, et cum domino judicati agatur: tuebitur se doli mali exceptione. Nec hoc, quod acceperit procurator, auferri ab eo potest: nam turpiter accepta pecunia justius penes eum est, qui deceptus sit, quam qui decepit.

10. MODESTINVS *lib. 3. Regularum.*

Cum vir aut vxor in area sibi donata aliquid aedificasset: plerisque placet doli mali exceptione posita rem seruari posse.

11. NERATIVS *lib. 4. Membranarum.*

Procurator agit: de dolo ejus excipi non debet. Quia aliena lis est, isque rei extraneus: neque alienus dolus nocere alteri debet. † Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in judicium objicienda sit, dubitari potest? quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo jam quodammodo nomine exequitur. Et placet, de procuratoris dolo excipiendum esse. † Idem de tutore, qui pupilli nomine aget, dicendum est.

§. 1. In vniuersum autem haec in ea re regula sequenda est, vt dolus omnimodo puniatur, etsi non alicui, sed ipsi, qui eum admisit, damnosus futurus erit *).

*) L. 1. §. 1. L. 12. h. t.

12. PAPINIANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Qui aequitate defensionis infringere actionem potest, doli exceptione tutus est *).

*) L. 36. de V. O. L. 3. §. f. de adim. v. transf. legat. L. 19. §. 1. de R. I.

13. PAVLVS *lib. 14. Quaestionum.*

Liberis exheredatis, qui nihil ex patris judicio meruerunt, rupto testamento jus suum conseruandum est, nec opponetur doli mali exceptio: quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

14. *Idem lib. 3. Responsorum.*

Pavlvs respondit, eum, qui in alieno solo aedificium extruxerit, non alias sumptus consequi posse, quam possideat, et ab eo dominus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione:

15. SCAEVOLA *lib. 5. Responsorum.*

Fidejussor euictionis nomine condemnatus, id praedium, quod euictus est, et omnia praestare paratus est, quae jure empti continentur: quaero, an agentem emptorem exceptione ex causa judicati doli mali summouere potest? Respondit, exceptionem quidem opponi posse, judicem autem aestimaturum, vt pro damnis emptori satisfiat.

16. HERMOGENIANVS *lib. 6. Juris Epitomarum.*

Si debitor à furioso delegatus creditori ejus soluat, quem compotem mentis esse existimabat, et ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit, defenditur.

17. SCAEVOLA *lib. 27. Digestorum.*

Pater pro filia dotem promiserat, et pactus erat, vt ipse aleret filiam suam, ejusque omnes: idem homo rusticanus genero scripsit quasi vsuras praeteritas ex dotis promissione: Quaesitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, et maritus nullam impensam fecerit; an ex chirographo ex stipulatu agenti geneto exceptio obstare debeat? Respondit, si (vt proponatur) pater, cum exhiberet, per errorem promisisset: locum fore doli mali exceptioni.

§. 1. Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena, et adjecit haec verba: Ignoscite, nam potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male accepisset, cui dederam mutua quindecim, quae ab eo recipere non potui: postremo hostes, qui mihi fere omnem substantiam abstulerunt: quaesitum est, an, si aui heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra voluntatem defuncti facere videatur, et doli mali exceptione summoueatur? Respondit, exceptionem obstaturam.

§. 2. Ex quadrante heres scriptus, à coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario vti daret, stipulanti spospondit: defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare coepit, et hereditatem ab emptore petit, et ne quid ex ea minueret, impetrauit. Quaesitum est, cognitione falsi pendente, an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summouentur? Respondit, heredes venditoris, si ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoueri.

§. 3. Marito et filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit: Maeuia filia (mea) ex sex vnciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem rationem feceris, pro mea portione in diem mortis meae ejus actus, qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, auus tuus administrauit: quaesitum est, an, quia sub conditione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, vti saluam tutelae actionem haberet, legata sibi à matre data consequi possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, eam, de qua quaereretur, contra voluntatem petere; et ideo exceptionem doli obstaturam.

De Verborvm Significatione.

69. VLPIANVS *lib. 78. ad Edictum.*

Haec verba, *cui rei dolus malus aberit*, abfuerit, generaliter comprehendant omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

177. *Idem lib. 47. ad Sabinum.*

Natura *cauillationis*, quam Graeci σωρίτην (id est, *aceruatem syllogismum*) appellauerunt, haec est, vt ab euidenter veris, per breuissimas mutationes, disputatio ad ea, quae euidenter falsa sunt, perducatur.

226. PAVLVS *lib. 1. ad Manualium.*

Magna negligentia *culpa* est: *Magna culpa dolus* est. vid. supr. Sect. 1. L. 1. T. 26. fin.

Regvlae Jvris.

19. §. 1. VLPIANVS *lib. 24. ad Sabinum.*

Non solet *exceptio doli* nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

49. *Idem lib. 35. ad Edictum.*

Alterius circumuentio alii non praebet actionem.

65. JVLIANVS *lib. 54. Digestorum.*

Ea est natura *cauillationis*, quam Graeci σωρίτην (id est, *aceruatem syllogismum*) appellant, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes, disputatio ad ea, quae euidenter falsa sunt, perducatur. vid. supr. L. 177. de V. S.

78. PAPINIANVS *lib.* 31. *Quaestionum.*

Generaliter, cum *de fraude* disputatur, non quid habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem lib.* 32. *Quaestionum.*

Fraudis interpretatio semper in jure ciuili non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

129. pr. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Nihil dolo *creditor* facit, qui *suum* recipit.

134. §. 1. VLPIANVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Nemo *ex suo delicto* meliorem suam conditionem facere potest.

150. *Idem lib.* 68. *ad Edictum.*

Parem esse *conditionem* oportet ejus, *qui* quid *possideat*, vel habeat, *atque ejus*, *cujus dolo malo factum* sit, *quo minus possideret*, vel haberet.

167. §. 1. PAVLVS *lib.* 49. *ad Edictum.*

Qui *jussu judicis aliquid facit*, *non videtur dolo malo facere*, *qui parere necesse habet.*

177. §. 1. *Idem lib.* 14. *ad Plautium.*

Nemo videtur *dolo exequi*, qui ignorat causam, cur non debeat *petere*.

199 JAVOLENVS *lib.* 6. *Epistolarum*

Non potest dolo carere, *qui imperio Magistratus non paruit.*

116. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Nihil *consensui* tam contrarium est, qui ac bonae fidei judicia sustinet, quam *vis*, atque *metus:* quem comprobare, contra bonos mores est.

184. CELSVS *lib.* 7. *Digestorum.*

Vani timoris justa excusatio non est.

24. PAVLVS *lib.* 5. *ad Sabinum.*

Quatenus *cujus intersit*, in facto, non in jure consistit.

57. CAJVS *lib.* 18. *ad Edictum Prouinciale.*

Bona fides non patitur, vt *bis idem exigatur.*

186. CELSVS *lib.* 12. *Digestorum.*

Nihil peti potest ante id tempus, *quo per rerum naturam persolui possit* Et cum *soluendi tempus* obligationi additur, *nisi eo praeterito*, peti non potest.

d) QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR.

(Dig. 44. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 76. *ad Edictum.*

Jusjurandum vicem rei judicatae obtinet. Non immerito: cum ipse quis judicem adversarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei jusjurandum *).

*) L. 17. §. 1. de Euict.

§. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate detulerit jusjurandum, dicemus, non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in judicio delatio facta sit.

§. 2. Si petitor fundi jusjurandum detulerit aduersario, vt si auctor ejus jurasset, suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur.

§. 3. Si fidejussor jurauit, si quidem de sua persona tantum jurauit, quasi se non esse obligatum *), nihil reo proderit; si vero in rem jurauit, dabitur exceptio reo quoque.

*) L. 28. §. 1. de jurejur.

§. 4. Si manumisero eum seruum, qui negotia mea gesserat in seruitute; deinde stipulatus ab eo fuero, quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari; deinde ex stipulatu agam: non summoueri me exceptione. Neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat.

§. 5. Quae onerandae libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. † Onerandae autem libertatis causa facta, bellissime ita definiuntur, quae ita imponuntur, vt, si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, semperque sit metu exactionis ei subjectus, propter quem metum quoduis sustineat patrono praecipiente.

§. 6. In summa, si in continenti impositum quid sit liberto, quod ἐπικρεμάμενον, id est, imminens, oneret ejus libertatem: dicendum est, exceptioni locum facere. † Sed si post interuallum habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere: sed idem erit probandum et hic, tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo, vel nimia patrono reuerentia ita se subjecisse, [vt vel poenali quadam stipulatione se subjiceret.]

§. 7. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coïerit, et patronus cum liberto pro socio agat: an haec exceptio sit necessaria? Et puto ipso jure tutum esse libertum aduersus exactionem patroni.

§. 8. Exceptionem onerandae libertatis causa, sicut et caeteras, fidejussori non esse denegandas, sciendum est: nec ei quidem, qui rogatu liberti reus factus est: sed et ipsi liberto, siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue heres ei extiterit. Dum enim propositum sit Praetori, in hujusmodi obligationibus reo succurrere, non seruaturum propositum suum, nisi fidejussorem quoque, et eum, qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit: etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fidejussoris vel rei personam.

§. 9. Siue autem ipsi patrono sit promissum, siue alii voluntate patroni: onerandae libertatis causa videtur factum; et ideo haec exceptio locum habebit.

§. 10. Quod si patronus libertum suum delegauerit creditori, an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandae, exceptione ista vti possit, videamus? Et CASSIVS existimasse VRSEJVM refert, creditorem quidem minime esse summouendum exceptione, quia suum recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendae controuersiae gratia id fecit.

§. 11. Item si libertus debitorem suum patrono delegauerit, nulla exceptione summouendus est patronus: sed libertus à patrono per condictionem hoc repetet.

§. 12. Haec exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est: et versa vice heredem patroni summouendum, si haec persequatur, sciendum est.

2. PAVLVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Si filiofamilias delatum sit jusjurandum, et jurauerit patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio.

§. 1. Si in alea rem vendam, vt ludam, et euicta re conveniar: exceptione summouebitur emptor.

§. 2. Si seruus promittat domino pecuniam, vt manumittatur, cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber

liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat. Non enim onerandae libertatis causa haec pecunia promissa est: alioquin iniquum est, dominum et seruo carere, et pretio ejus. † Toties ergo onerandae libertatis causa pecunia videtur promitti, quoties sua sponte dominus manumisit: et propterea velit libertum pecuniam promittere, vt non exigat eam, sed vt libertus eum timeat, et obtemperet ei.

e) De ALEATORIBVS.

(Dig. 11. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Praetor ait: Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberauerit, damnumue ei dederit, siue quid eo tempore dolo ejus subtractum est, judicium non dabo. In eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, vti quaeque res erit, animaduertam.

§. 1. *Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio:* susceptorem *enim* duntaxat prohibuit vindicari *), *non et collusores, quamuis et hi indigni videantur.* *) L. 12. §. 11. mandat.

§. 2. *Item notandum, quod susceptorem*, verberatum *quidem et* damnum passum, *vbicunque et quandocunque non vindicat: verum furtum factum domi, et eo tempore, quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit.* Domum *autem pro habitatione et domicilio nos accipere debere, certum est.*

§. 3. *Quod autem Praetor negat*, se furti actionem daturum, *videamus, vtrum ad poenalem actionem solam pertineat: an et si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere? Et est relatum apud* POMPONIVM, *solummodo poenalem actionem denegatam. Quod non puto verum: Praetor enim simpliciter ait*, si quid subtractum erit, judicium non dabo.

§. 4. In eum, *inquit*, qui aleae ludendae causa vim intulerit, vti quaeque res erit, animaduertam. *Haec clausula pertinet ad animaduersionem ejus, qui compulit ludere, vt aut multa multetur, aut in lautumias, vel in vincula publica ducatur.*

2. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Solent *enim* quidam et cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. §. 1. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: praeterquam si quis certet *hasta, vel pilo jaciendo, vel* currendo, saliendo, luctando, pugnando; quod virtutis causa fiat *).

*) L. 7. §. 4. L. 11. pr. ad L. Aquil. L. 4. de his, qui not. infam. L. 1. §. 6. in med. de postul.

3. MARCIANVS *lib.* 5. *Regularum.*

[*In*] *quibus rebus ex Lege Titia*, [*et Publicia*] *et Cornelia etiam* sponsionem facere licet *). *Sed ex aliis, vbi pro virtute certamen non fit, non licet.*

*) L. 17. §. f. de praescript. verb. v. L. 57. 68. 108. 129. de V. O. L. 5. de naut. foenor.

4. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Quod in conuiuio, vescendi causa ponitur, in eam rem familiae ludere permittitur. §. 1. *Si seruus, vel filiusfamilias victus fuerit, patri, vel domino competit repetitio. Item si seruus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est praestare, quam id, quod ex ea re in peculio fit.* §. 2. *Aduersus parentes et patronos repetitio ejus, quod in alea lusum est, vtilis ex hoc Edicto danda est.*

AD TIT. XIV.

De CESSIONE BONORVM.

(Dig. 42. T. 3.)

ad §. 4.

1. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Creditori, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

2. *Idem lib.* 22. *ad Edictum.*

In personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verum vt pecunia eorum ad priores creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

3. *Idem lib.* 58. *ad Edictum.*

Is, qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. Quare, si paratus fuerit se defendere, bona ejus non veneunt.

4. *Idem lib.* 59. *ad Edictum.*

Is, qui bonis cessit, si quid postea adquisierit, in quantum facere potest, conuenitur *). *) L. 6. 7. h. t.

§. 1. SABINVS et CASSIVS putabant, eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.

5. PAVLVS *lib.* 56. *ad Edictum.*

Quem poenitet bonis cessisse, potest, defendendo se, consequi, ne bona ejus veneant.

6. VLPIANVS *lib.* 64. *ad Edictum.*

Qui bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vendita adquisiuit: iterum bona ejus non veneunt. † Vnde ergo modum hunc aestimabimus? vtrum ex quantitate ejus, quod adquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem, ex quantitate id aestimandum esse ejus, quod quaesiit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiae causa ei fuerit relictum, puta menstruum, vel annuum, alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona ejus iterato venundari: nec enim fraudandus est alimentis quotidianis. † Idem, et si vsusfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

7. MODESTINVS *lib.* 2. *Pandectarum.*

Si debitoris bona venierint: postulantibus creditoribus permittitur, rursum ejusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales tamen facultates acquisitae sunt debitori, quibus Praetor moveri possit.

8. VLPIANVS [*lib.* 26.]

Qui cedit bonis, antequam debitum agnoscat, condemnetur, vel in jus confiteatur: audiri [non] debet.

9. MARCIANVS *lib.* 15. *Institutionum.*

Bonis cedi non tantum in jure, sed etiam extra jus potest. Et sufficit, et per nuncium, vel per epistolam id declarari.

a) QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR.

(Dig. 42. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Tres fere causae sunt, ex quibus in possessionem mitti solet: rei seruandae causa, item legatorum seruandorum gratia, et ventris nomine. Damni enim infecti nomine, si non caueatur, non [in] vniuersorum nomine fit missio; sed rei tantum, de qua damnum tuetur.

2. *Idem lib* 5. *ad Edictum.*

Praetor ait: In bona ejus, qui judicio sistendi causa fidejussorem *) dedit: si neque potestatem sui faciat, neque defenderetur, iri jubebo.

*) L. 10. judic. solu. L. 76. de procur.

§. 1. Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne aduersarius ejus copiam sui habeat *). Ergo latitantis bona jubet possideri. *) L. 9. §. 1. L. 12. h. t.

§. 2. Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nonne videtur potestatem sui non facere? §. 3. Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam aduersarii faciat. §. 4. Haec verba, defenderetur, παρεκτατικῶς, id est, fusius et cum extensione, scripta sunt: vt neque sufficiat vnquam defendisse, si non duret defensio; neque obsit, si nunc offeratur.

3. *Idem lib* 59. *ad Edictum.*

Apud JVLIANVM quaeritur: si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, et communi diuidundo judicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cujus nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: vtrum venire bona patris oporteat, an vero rei seruandae causa possideantur? Et ait JVLIANVS: Si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem, bona ejus venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli possideri †. MARCELLVS autem notat: Perquam iniquum esse, eum, qui nihil cum pupillo contraxit, exspectare ejus pubertatem. Quae sententia habet rationem: ideoque cum contractus ex persona patris descendat, dicendum erit, non esse exspectandam pupilli pubertatem. §. 1. Contractum cum pupillo potest dici, et si cum seruo ejus contractum sit: competit enim aduersus eum de peculio actio. † Vnde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus aduersus pupillum actio datur, hoc idem seruandum. Et facilius erit hoc probandum in seruo, qui in rem domini vertit, aut jussu ejus, aut si institoria cum eo agi possit.

§. 2. Ego puto: et si cum tutore ejus contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur: magis est, vt Edicto locus sit, quasi cum eo contractum sit. §. 3. Si pupillus heres extiterit alicui, exque ea causa legata debeat: videndum est, an huic Edicto locus sit? magisque est, vt MARCELLVS scribit, etiam pupilli posse bona possideri, esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit hereditatem

4. PAVLVS *lib.* 58. *ad Edictum.*

Sed et is, qui miscuit se, contrahere videtur.

5. VLPIANVS *lib.* 59. *ad Edictum.*

Haec autem locum habent, quoties pupillus non defendatur à quocunque, siue à tutore, vel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue non habeat. Caeterum si existat aliquis, qui defendere sit paratus, cessabit rei seruandae causa possessio *). *) L. 33. et f. de reb. auct. jud. possid.

§. 1. Non defendi pupillum constare debet, liquereque Praetori, vt sic permittat bonorum possessionem. † Hoc autem constare debet sic: Evocandi sunt ad Praetorem tutores pupilli, vt defendant: si autem non habet tutores, requirendi cognati vel adfines, et si qui alii forte sunt, quos verisimile est defensionem pupilli, pupillae, non omissuros, vel propter necessitudinem, vel propter caritatem, vel qua qua alia ratione: liberti etiam, si qui sunt idonei, evocandi, exquirendaque defensio. Si autem negent se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc Praetor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. Si defendi coeperit pupillus vel pupilla, desinet possideri. Idem est et in furioso *).

*) L. 7. §. 9. 10. 11. h. t.

§. 2. Ait Praetor: si is pupillus in suam tutelam venerit, eaue pupilla viripotens fuerit, et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere jubebo.

§. 3. Recte defendi quid sit, videamus: vtrum tantum copiam sui facere, et ad suscipiendum judicium paratum esse: an vero et satisdare omnimodo? Et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc Edictum scriptum est, sed in rem. Et recte defendetur: hoc est, vel à se, vel ab alio quocunque. Sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio: si ipse; non puto necessariam satisdationem: ergo oblata defensione dejici poterit Interdicto reddito.

6. PAVLVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

In possessionem mitti solet creditor, etsi sub conditione *) ei pecunia promissa sit.

*) L. 11. h. t. nec obst. L. 14. §. 2. eod.

§. 1. Cum dicitur: Et ejus, cujus bona possessa sunt à creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et ejus, qui Reipublicae causa sine dolo malo absfuit: intelligimus, ejus, qui dolo malo absfuerit, posse venire. §. 2. Si ab hostibus quis captus sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt: vt tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

7. VLPIANVS *lib.* 59. *ad Edictum.*

FVLCINIVS existimat, creditores rei seruandae causa missos in possessionem, ex his rebus ali non debere.

§. 1. Praetor ait: Qui fraudationis causa latitauit, si boni viri arbitratu non defendetur, ejus bona possideri, vendique jubebo. §. 2. Cum hoc Edictum locum habeat, non sufficit latitare: sed et necesse est, fraudationis causa id fieri. Neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem et venditionem: sed oportet fraudationis causa latitare. Et est frequentissima haec causa possessionis: nam in vsu latitantium bona possidentur. §. 3. Si quis possederit bona alicujus quasi latitantis, qui non latitabat, et vendiderit: consequens erit dicere, venditionem bonorum secutam, nullius momenti esse. §. 4. Quid sit autem latitare, videamus? Latitare est, non (vt *Cicero* definit) turpis occultatio sui; potest enim quis latitare non turpi de causa: veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium: aut domesticas seditiones.

§. 5. Sed is, qui fraudationis causa latitet; non tamen propter creditores *), et si haec latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona ejus possint: quia non hoc animo latitet, vt fraudentur creditores. Animus enim latitantis quaeritur, quo animo latitet: vt fraudet creditores, an alia ex causa.

*) §. 7. h. t. L. 10. 11. 12. de V. S.

§. 6. Quid ergo, si duas causas latitandi habuit, vel plures

plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? et puto probandum, si plures causae sint latitationis, inter quas est et fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi.

§. 7. Quid, si aduersus quosdam occultare se consilium non est, aduersus quosdam est? quid dicemus? et rectissime POMPONIUS scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam, sed aduersus eum, quem quis decipere et fraudare latitatione destinat. † Vtrum ergo omnes bona ejus vendere possunt, quia latitat; hoc est etiam hi, aduersus quos non latitat; quia verum est, eum, latitare: an vero is solus, aduersus quem latitat? Et quidem verum est, eum latitare, et fraudationis causa latitare, et si non aduersus me latitet. † Sed illud tractandum POMPONIUS putat, an aduersus me. Eumque solum posse hinc venditionem impetrare, aduersus quem latitetur?

§. 8. Latitare autem est, cum tractu aliquo latere: quemadmodum factitare, frequenter facere. §. 9. Adeo autem latitatio animum et affectum latitantis desiderat, vt recte dictum sit, furiosum hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus non est.

§. 10. Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum: aut bona ejus vt possideantur, nominatim permittendum est. LABEO autem scribit, si non inueniatur curator vel defensor furiosi; sed et si curator datus, cum non defendat: tunc remouendum eum, et oportere Praetorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat. Eaque seruanda, LABEO ait, quae solent seruari, cum venter in possessionem mittitur.

§. 11. Plane interdum bona ejus, causa cognita, vendenda erunt, si vrgeat aes alienum, et dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, vt quod superfit, furioso detur: quia hominis ejus status et habitus à pupilli conditione non multum abhorret. Quod quidem non est sine ratione. §. 12. Idemque et in prodigo dicendum est, caeterisque, qui curatorum ope juuantur: nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit.

§. 13. Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, et latitare: et in alia ciuitate [esse], et non latitare. Etenim qui in alia ciuitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat, an latitet, videamus? et hodie hoc jure vtimur, vt siue quis eodem loci agat, siue alio, siue peregre [agat], si tamen occursum creditoris euitet, latitare videatur. Denique eum quoque, qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes se occultet, videri latitate, veteres responderunt: et posse quem aduersus alterum latitare, aduersus alterum non. Constat autem, vt ipse ejus possit bona vendere, aduersus quem latitat.

§. 14. Si in diem vel sub conditione debitor latitet: antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona ejus venire: quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conueniri possit? Nam et si non sit debitor, idem dicemus. † Idem erit dicendum, et si quis habeat quidem actionem, sed talem, quae per exceptionem repellitur.

§. 15. Si quis actione de peculio, filii vel serui nomine, conueniri possit: si latitet, eo jure vtimur, vt possint bona ejus possideri et venire, tametsi nihil fuerit in peculio; quia esse potest. Et rei judicatae tempus spectamus, vtrum sit, an non sit. Et quod teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit.

§. 16. Item videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet, an bona ejus possideri, venumque dari possint: Extat NERATII sententia; existimantis bona esse vendenda: [et] hoc Rescripto HADRIANI continetur: quo jure vtimur.

§. 17. CELSUS autem Sexto respondit: Si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur: commodius se existimare, in fundum possessione mittendum, quam bona ejus possideri *). Hoc adnotandum est, CELSUM consultum non de latitante: sed de absente.

*) L. 15. §. 11. L. 38. §. 1. de damn. infect.

§. 18. Idem CELSUS existimat: Si is, à quo hereditatem petere velim, latitat: commodissime fieri posse, vt in possessionem mittar rerum, quas pro herede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecit, quo minus possideret, bona ejus possidenda et vendenda sunt.

§. 19. Diuus quoque PIUS in persona ejus, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum aduersarium inducendum: in quo Rescripto et fructum percipere jussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, vt lucro ejus cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

8. *Idem lib. 60. ad Edictum.*

Si diu incertum sit, heres extaturus, necne sit *): causa cognita permitti oportebit, bona rei seruandae causa possideri. Et si ita res vrgeat vel conditio, bonum etiam hoc erit concedendum, vt curator constituatur:

*) L. 5. §. 1. de Carb. Edict. L. 23. §. 2. 3. de hered. instit. L. 1. §. f. de muner. et honor.

9. PAULUS *lib. 57. ad Edictum.*

Vnus ex creditoribus. §. 1. Si alter ex heredibus intra tempora sibi praestituta deliberet adire hereditatem, alter vero neget, se aditurum: videndum est, quid creditoribus agendum sit? Et placet, interim eos in possessionem mittendos custodiae causa, donec appareat, is, qui deliberat, vtrum adgnoscat partem suam, an non adgnoscat.

10. VLPIANUS *lib. 81. ad Edictum.*

Si pupillus praesens sit, tutorem autem non habeat: pro absente habendus est.

11. PAULUS *lib. 8. ad Plautium.*

Si filiofamilias legatum vel fideicommissum sub conditione relictum sit, dicendum est, tam ipsum, quam patrem in possessionem mittendos esse: quia ambo spem commodi habent.

12. POMPONIUS *lib. 13. ad Quintum Mucium.*

Cum legatorum vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur, bona possidere Praetor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit: non possidemus; sed magis custodiam rerum et obseruationem nobis concedit *).

*) L. 3. §. f. L. 10. §. 1. de A. v. A. Poss. L. 15. §. 20. 21. et 30. de damn. infect.

13. PAPINIANUS *lib. 14. Responsorum.*

Ad cognitionem IMPERATORUM à Praeside Prouinciae remissus, etsi in caeteris litibus Romae defendere se non cogitur: tamen in Prouincia defendendus est. Nam et exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona veneunt.

14. PAULUS *lib. 2. Quaestionum.*

Si quis creditorem prohibuerit, bona debitoris ingredi: datur in eum actio, quanti ea res sit. §. 1. Sed et si quis legatorum seruandorum causa missus, in possessionem admissus non est, si legati conditio pendeat, licet possit deficere, aestimetur tamen id, quod legatum est: quia interest ejus, cau-

tum

tum habere. §. 2. Creditor autem conditionalis in possessionem non mittitur: quia is mittitur, qui potest bona ex Edicto vendere.

15. VLPIANVS *lib. 6. Fideicommiss.*

Is, qui rem permutatam accepit, emptori similis est. Item is, qui rem in solutum accepit; vel qui lite aestimata retinuit; vel ex causa stipulationis, non ob libertatem, est consecutus.

b) QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT, VT RESTITVANTVR.

(Dig. 42. T. 8.)

1. VLPIANVS *lib. 66. ad Edictum.*

Ait Praetor: Quae fraudationis causa gesta erunt, cum eo, qui fraudem non ignorauerit: de his curatori bonorum, vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit *), actionem dabo: idque etiam aduersus ipsum, qui fraudem fecit, seruabo. *) L. 10. pr. h. t. L. 6. §. 5. L. 10. §. 18. h. t. L. 2. §. 1. quis ordo in possess. seru.

§. 1. Necessario Praetor hoc Edictum proposuit: quo Edicto consuluit creditoribus, reuocando ea, quaecunque in fraudem eorum alienata sunt. §. 2. Ait ergo Praetor: Quae fraudationis causa gesta erunt. Haec verba generalia sunt, et continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum *). † Quodcunque igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis reuocari, qualecunque fuerit: nam late ista verba patent. Siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione vel pacto aliquem liberauit.

*) L. 38. §. 4. de Vsur.

2. *Idem lib. 73. ad Edictum.*

Idem erit probandum. † Et si pignora liberet, vel quem alium in fraudem creditorum praeponat.

3. *Idem lib. 66. ad Edictum.*

Vel ei praebuit exceptionem, siue se obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit pecuniam, vel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum: palam est, Edictum locum habere. §. 1. Gesta fraudationis causa accipere debemus, non solum ea, quae contrahens gesserit aliquis; verum etiam si forte data opera ad judicium non adfuit, vel litem mori patiatur, vel à debitore non petit, vt tempore liberetur, aut vsumfructum, vel seruitutem amittit. §. 2. Et qui aliquid fecit, vt desinat habere, quod habet: ad hoc Edictum pertinet.

4. PAVLVS *lib. 68. ad Edictum.*

In fraudem facere videri etiam eum, qui non facit, quod debet facere, intelligendum est: id est, si non vtatur seruitutibus *). *) L. 1. §. 2. L. 2. L. 3. L. 5. L. 10. §. 13. L. 17. L. 18. h. t. L. 2. §. 5. de V. O.

5. CAJVS *lib. 26. ad Edictum Prouinciale.*

Sed etsi rem suam pro derelicto habuerit, vt quis eam suam faciat.

6. VLPIANVS *lib. 66. ad Edictum.*

Quod autem, cum possit aliquid quaerere, non id agit, vt adquirat; ad [hoc] Edictum non pertinet: pertinet [enim] Edictum ad deminuentes patrimonium suum, non ad eos, qui id agunt, ne locupletentur *).

*) L. 19. L. 20. L. 134. pr. de R. I.

§. 1. Vnde, si quis ideo conditioni non paret, ne committatur stipulatio: in ea conditione est, ne faciat huic Edicto locum. §. 2. Proinde, et qui repudiauit hereditatem, vel legitimam, vel testamentariam: non est in ea causa, vt huic Edicto locum faciat: noluit enim adquirere, non suum [proprium] patrimonium diminuit. §. 3. Simili modo dicendum est, et si filium suum emancipauit, vt suo arbitrio adeat hereditatem, cessare hoc Edictum. §. 4. Sed et illud probandum, si legatum repudiauit, cessare Edictum: quod JVLIANVS quoque scribit. §. 5. Si seruum suum heredem institutum alienauit, vt jussu emptoris adeat, si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit, cessat Edictum: quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. At si in ipsa serui alienatione fraus est, reuocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumisisset.

§. 6. Apud LABEONEM scriptum est, eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est, eum, qui quod sibi debetur, receperat. Eum enim, quem Praeses inuitum soluere cogat, impune non soluere, iniquum esse: totum enim hoc Edictum ad contractus pertinere, in quibus se Praetor non interponit; vtputa pignora, venditionesque.

§. 7. Sciendum, JVLIANVM scribere, eoque jure nos vti, vt qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur, quamuis sciens prudensque soluendo non esse recipiat, non timere hoc Edictum: sibi enim vigilauit. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exequandumque caeteris creditoribus: neque enim debuit praeripere caeteris post bona possessa, cum jam par conditio omnium creditorum facta esset *).

*) L. 24. h. t.

§. 8. Hoc Edictum eum coërceret, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is, qui cepit, ignorauit, cessare videntur verba Edicti.

§. 9. Praeterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit: non videri in fraudem creditorum fecisse. Nemo enim videtur fraudare eos, qui sciunt, et consentiunt *). *) L. 10. §. 2. et 4. h. t. L. 145. de R. J.

§. 10. Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: LABEO ait, omnimodo reuocandum, si fraudati sint creditores. Quia pupilli ignorantia, qui per aetatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, et ipsi lucrosa. Eoque jure vtimur. §. 11. Simili modo dicimus, et si cui donatum est, non esse quaerendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit: sed hoc tantum, an fraudentur creditores? nec videtur injuria affici is, qui ignorauit, cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. † In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui soluendo non sit, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt; vltra non. §. 12. Simili modo quaeritur: si seruus ab eo, qui soluendo non sit, ignorante domino, ipse sciens rem acceperit: an dominus teneretur? Et ait LABEO, hactenus eum teneri, vt restituat, quod ad se peruenit: aut duntaxat de peculio damnetur, vel si quid in rem ejus versum est. Eadem in filiosfamilias probanda sunt. † Sed si dominus scit, suo nomine conuenietur. §. 13. Item si necessarius heres legata praestiterit, deinde ejus bona venierint: PROCVLVS ait, etiam si ignoraverint legatarii, tamen vtilem actionem dandam: quod nequaquam dubium est. §. 14. Hujus actionis annum computamus vtilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factae venditionis.

7. PAV-

7. PAVLVS *lib. 62. ad Edictum.*

Si debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit; deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quaesitum est, an pretium restituere debent? PROCVLVS existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si pretium non soluatur: et rescriptum est secundum PROCVLI sententiam.

8. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib. 6. Interdictorum.*

Ex his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. Posse tamen dici, eam rem apud arbitrum ex causa animaduertendam: vt si nummi soluti in bonis exstent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur.

9. PAVLVS *lib. 62. ad Edictum.*

[Is,] qui à debitore, cujus bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit: quaesitum est, an secundus emptor conueniri potest? Sed verior est SABINI sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei duntaxat nocere debeat, qui eum admisit *). Quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. Is, autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in solidum pretium rei, quod accepit, teuebitur.

*) Arg. L. 41. de poen.

10. VLPIANVS *lib. 73. ad Edictum.*

Ait Praetor: Quae Lucius Titius fraudandi causa, sciente te in bonis, quibus de (ea re) agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex Edicto meo competere, esseue oportet, et si non plus quam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est: restituas, Interdum causa cognita, etsi scientia non sit, in factum actionem permittam.

§. 1. Ita demum reuocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum fraus habuit *); scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. † Caeterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. Si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit: MARCELLVS dicit, reuocationi locum fore. Secundum hanc distinctionem, et ab Imperatore SEVERO, et ANTONINO rescriptum est: eoque jure vtimur.

*) L. 6. §. 8. et 9. L. 15. h. t.

§. 2. Quod ait Praetor, Sciente, sic accipimus, te conscio et fraudem participante *): non enim, si simpliciter scio, illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione; sed si particeps fraudis est.

*) §. 4. h. l.

§. 3. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore, testato conuentus est à creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comparauerit? Et magis est, vt teneri debeat: non enim caret fraude, qui conuentus testato perseuerat. §. 4. Alias autem, qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri.

§. 5. Ait Praetor Sciente, id est, eo qui conuenietur hac actione. Quid ergo, si forte tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? videamus, an actioni locus sit, vt scientia tutoris noceat: idem et in curatore furiosi et adolescentis? Et putem, hactenus istis nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos peruenit. §. 6. Praeterea sciendum est, posse quaeri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si iidem sint creditores. Etsi vnus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt, (siue solus tunc fuit, siue, cum caeteris satisfactum est, hic solus remansit,) probandum esse, adhuc actioni fore locum. §. 7. Illud certe sufficit, etsi unum scit creditorem fraudari, caeteros ignorauit: fore locum actioni.

§. 8. Quid ergo, si ei, quem quis scit, satisfactum est: numquid deficiat actio: quia, qui supersunt, non sunt fraudati? Et hoc puto probandum. Non tamen, si dicat aliquis: Offero, quod debetur ei, quem scio creditorem, audiendus erit, vt actionem eludat. §. 9. Si fraudator heredem habuit, et heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum: et ideo cessat haec actio. §. 10. Si quid in fraudem creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, et in integrum sit restitutus, quod se miscuerat; vel si quis fecit [heres] voluntarius etiam, vel per aetatem, vel quam [aliam] causam justam in integrum meruit restitutionem: dicendum erit, vtilem actionem *) competere. † Idem et in seruo necessario. Sane cum illa distinctione hoc admittendum esse, LABEO scribit, vt si quidem protinus bona vendiderunt creditores; [vel absentibus, [vel] paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit: vtriusque fraus reuocetur, id est, testatoris, et ipsius. Si vero passi sunt necessarium creditores, et quasi in creditum habuerunt nomen ejus, vel dulcitudine vsurarum, vel qua alia ratione secuti [sunt:] dicendum est, nihil reuocari ex his, quae testator alienauit. *) L. 18. h. t.

§. 11. Si impubes patri heres extiterit, ejusque mortui bona veneant: separatione impetrata, vtriusque fraus erit reuocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris.

§. 12. Si cum in diem [mihi] deberetur, fraudator praesens soluerit: dicendum erit, [quod] in eo, quod sensi commodum in repraesentatione, in factum actioni locum fore. Nam Praetor fraudem intelligit etiam in tempore fieri.

§. 13. Si cui solutum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit: hac actione tenebitur, vt est saepissime constitutum. §. 14. Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium iniisset, marito suo, eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit, dotis constituendae causa: locum habet haec actio, et per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est: et hoc certo certius est, et saepissime constitutum. Exitus autem actionis erit, vt stipulatio, quae accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

§. 15. Per hanc actionem et vsusfructus, et hujusmodi stipulatio, In annos singulos dena dare spondes? exigi potest.

§. 16. Si debitorem meum, et complurium creditorum consecutus essem fugientem, secum ferentem pecuniam, et abstulissem ei id, quod mihi debeatur: placet JVLIANI sententia dicentis, multum interesse, antequàm in possessionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum sit, an postea: si ante, cessare in factum actionem; si postea, huic locum fore.

§. 17. Si ex Constitutione Diui MARCI bona sint addicta alicui, libertatum conseruandarum causa: dicendum erit, actionem cessare. Ita enim succedunt, vt rata sint, quae paterfamilias gesserat. §. 18. Annus hujus in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

§. 19. Per hanc actionem [res] restitui debet cum sua scilicet causa,

§. 20. Et

§. 20. Et fructus, non tantum qui percepti sunt, verum etiam hi, qui percipi potuerunt à fraudatore, veniunt: sed cum aliquo modo; scilicet vt sumptus facti deducantur. Nam arbitrio judicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur. Idemque erit probandum, et si quis alius sumptus ex voluntate fidejussorum creditorumque fecerit. §. 21. Partum quoque in hanc actionem venire, puto verius esse.

§. 22. Praeterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum *); siue res fuerunt, siue obligationes. Vt perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta non esset. Propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, praestandum erit: dum vsurae non praestentur, si in stipulatum deductae non fuerunt; aut si talis contractus fuit, in quo vsurae **) deberi potuerunt etiam non deductae.

*) L. 14. h. t.

**) Arg. L. 19. de jur. fisc.

§. 23. Si conditionalis fuit obligatio, cum sua conditione: si in diem, cum sua die restauranda est. Si tamen ea erat, cujus dies finitur: potest dici, restitutionem intra id tempus posse postulari, quod [tempus] supererat obligationi: non vtique intra annum. §. 24. Haec actio post annum de eo, quod ad eum peruenit, aduersus quem actio mouetur, competit: iniquum enim Praetor putauit, in lucro morari eum, qui lucrum sensit ex fraude: idcirco lucrum ei extorquendum putauit. Siue igitur ipse fraudator sit, ad quem peruenit, siue alius quivis: competit actio in id, quod ad eum peruenit, doloue malo ejus factum est, quominus perueniret.

§. 25. Haec actio heredi caeterisque successoribus competit: sed et in heredes similesque personas datur.

11. VENVLEJVS [SATVRNINVS *lib. 6. Interdictorum.*

Cassivs actionem introduxit in id, quod ad heredem peruenit.

12. MARCELLVS *lib. 18. Digestorum.*

Si pater filiofamilias liberam peculii administrationem dederit, non videtur ei et hoc concessisse, vt in fraudem creditorum alienaret; talem enim alienationem non habet: at si hoc quoque concessit filio pater, vt vel in fraudem creditorum facere possit: videbitur ipse fecisse, et sufficient competentes aduersus eum actiones. Etenim filii creditores, etiam patris sunt creditores; cum ejus generis videlicet habebunt actionem, vt his de peculio praestari necesse sit.

13. PAVLVS *lib. 68. ad Edictum.*

Illud constat, eum, qui pignus tenet, hac actione non teneri: suo enim jure, et vt pignus, non rei seruandae causa possidet.

14. VLPIANVS *lib. 6. Disputationum.*

Hac in factum actione non solum dominia revocantur, verum etiam actiones restaurantur. † Ea propter competit haec actio et aduersus eos, qui res non possident, vt restituant: et aduersus eos, quibus actio competit, vt actione cedant. † Proinde si interposuerit quis personam Titii, vt ei fraudator res tradat? actione mandati cedere debet. † Ergo et si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari creditores: filia tenetur, vt cedat actione de dote aduersus maritum.

15. JVLIANVS *lib. 49. Digestorum.*

Si quis, cum haberet Titium creditorem, et sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamento; deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere coeperit, et eodem testamento manente decesserit: libertates datae ratae esse debent, etsi hereditas soluendo non sit. Quia, libertates vt rescindantur, vtrumque in eorundem personam exigimus, et consilium, et euentum: et si quidem creditor, cujus fraudandi consilium initum erat, cum fraudatur, aduersus eum, qui fraudatur, consilium initum non est. Libertates itaque ratae sunt.

16. PAVLVS *lib. 5. Responsorum Papiniani.*

Nisi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

17. JVLIANVS *lib. 49. Digestorum.*

Omnes debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem. §. 1. Lucius Titius, cum haberet creditores, libertis suis, iisdemque filiis naturalibus vniuersas res suas tradidit. Respondit: Quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse; tamen qui creditores habere se scit, et vniuersa bona sua alienauit, intelligendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse. Ideoque etsi filii ejus ignorauerunt, hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur.

§. 2. Si vir vxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio praesentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum praestabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi. Nam Praetor fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

18. PAPINIANVS *lib. 26. Quaestionum.*

[Et] si pignus vir vxori, vel vxor viro remiserit: verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. Quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione vtili reuocabitur. † Idemque [est,] et si quiuis debitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

19. *Idem lib. 11. Responsorum.*

Patrem, qui non expectata morte sua, fideicommissum hereditatis maternae filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiae, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi, non creditores fraudasse.

20. CALLISTRATVS *lib. 2. Quaestionum.*

Debitorem, qui ex Senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter facere.

21. SCAEVOLA *lib. 1. Responsorum.*

Debitor in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est; Quaesitum, an is, qui à creditore emit, de finibus agere possit? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

22. *Idem lib. 5. Responsorum.*

Cum in vetus creditum vnus creditor pignora accepisset: Quaero, an in fraudem caeterorum creditorum factum nullius momenti esset? Respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quod in vetus creditum, vt obligaretur, pactus esset: nisi id in fraudem caeterorum creditorum factum sit, et ea via juris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

23. *Idem lib. 32. Digestorum.*

Primo gradu scripti heredes, cum animaduerterent, bona defuncti vix ad quartam partem aeris alieni sufficere: famae defuncti conseruandae gratia, ex consensu creditorum, auctoritate Praesidis Prouinciae, secundum Constitutionem ea conditione adierunt hereditatem, vt creditoribus duntaxat partem praestarent.

ftarent. Quaefitum eft, an manumiffi teftamento et libertates et alimenta confequi poffint? Refpondit, libertates quidem, fi in fraudem creditorum datae non effent, competere: legata vero, fi foluendo hereditas non effet, non deberi.

24. *Idem lib. fing. Quaeftionum publice tractatarum.*

Pupillus patri heres extitit, et vni creditorum foluit: mox abftinuit hereditate paterna; bona patris veneunt: an id, quod accepit creditor, reuocandum fit, ne melioris conditionis fit, quam caeteri creditores? an diftinguimus, per gratificationem acceperit, an non? vt fi per gratificationem tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam caeteri creditores fuerint laturi. Sin vero jufte exegerit, caeteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta fit, vel mortalitate, vel fubductis rebus mobilibus, vel rebus foli ad irritum perductis; id, quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto poteft: quoniam alii creditores fuae negligentiae expenfum ferre debeant. † Quid ergo, fi cum in eo effent, vt bona debitoris mei venirent, foluerit mihi pecuniam: an actione reuocari ea poffit à me? an diftinguendum eft, is obtulerit mihi, an ego illi extorferim inuito? et fi extorferim inuito, reuocetur? fi non extorferim, non reuocetur? Sed vigilaui, meliorem meam conditionem feci; Jus ciuile vigilantibus fcriptum eft: ideo [quoque] non reuocatur id, quod percepi.

25. VENVLEJVS *lib. 6. Interdictorum*

Si fraudator fidejuffori fuo fcienti acceptum tulerit, fi [et] reus non ignorauerit, vterque tenebitur: fi minus, is, qui fcierit. Si tamen ille, cui acceptum factum eft, foluendo non fit: videndum eft, an in reum, etiam fi ignorauerit, actio danda fit? quia ex donatione capit. Contra fi reo fciente acceptum latum fit, fidejuffor quoque, fi et ipfe fcierit, tenebitur: fi vero ignorauerit, nunquid non aeque actio in eum dari debeat, qnoniam magis detrimentum non patitur, quam lucrum faciat? In duobus autem reis par vtriusque caufa eft.

§. 1. Si à focero fraudatore fciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione: et fi reftituerit eam, definit dotem habere: nec quicquam emancipatae, diuortio facto, reftiturum LABEO ait; quia haec actio rei reftituendae gratia, non poenae nomine daretur; ideoque abfolui folet reus, fi reftituerit. Sed fi prius quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiae dotem, judicio dotis nomine conuentus: nihilominus cum hac actione teneri, LABEO ait: nec vllum regreffum habiturum ad mulierem. Sin vero fine judice: videndum, an vlla repetitio competat ei? † Quod fi is ignorauerit, filia autem fcierit: tenebitur filia. Si vero vterque fcierit, vterque tenebitur. At fi neuter fcierit, quidam exiftimant, nihilominus in filiam dandam actionem: quia intelligitur quafi ex donatione aliquid ad eam perueniffe: aut certe cauere eam habere, quod confecuta fuerit, fe reftituturam: † In maritum autem, qui ignorauerit, non dandam actionem; non magis, quam in creditorem, qui à fraudatore, quod ei deberetur, acceperit: cum is indotatam vxorem ducturus non fuerit.

§. 2. Item fi extraneus filiaefamilias nomine fraudandi caufa dotem dederit; tenebitur maritus, fi fcierit: aeque mulier: nec minus et pater, fi non ignorauerit: ita vt caueat, fi ad fe dos peruenerit, reftitui eam.

§. 3. Si procurator ignorante domino, cum fciret debitorem ejus fraudandi cepiffe confilium, juffit feruo ab eo accipere: hac actione ipfe tenebitur, non dominus.

§. 4. Non folum autem ipfam rem alienatam reftitui oportet, fed et fructus, qui alienationis tempore terrae cohaerent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. Item eos, qui poft inchoatum judicium recepti fint. † Medio autem tempore perceptos in reftitutionem non venire. † Item partum ancillae per fraudem alienatae medio tempore editum, in reftitutionem non venire: quia in bonis non fuerit.

§. 5. PROCVLVS ait: fi mulier poft alienationem conceperit, et, antequam ageretur, pepererit: nullam effe dubitationem, quin partus reftitui non debeat. Si vero cum alienaretur, praegnans fuerit, poffe dici, partum quoque reftitui oportere. §. 6. Fructus autem fundo cohaefiffe non fatis intelligere fe, LABEO ait, vtrum duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, Praetor fignificet? caeterum, etiam fi de his fenferit. qui maturi fuerint, nihilo magis poffeffionem reftitui oportere. Nam cum fundus alienaretur, quod ad eum, fructusque ejus attineret, vnam quandam rem fuiffe, id eft, fundum, eujus omnis generis alienationem fructus fequi. Nec eum, qui hyberno [tempore] habuerit fundum centum, fi fub tempus meffis, vidēmiaeue, fructus ejus vendere poffit decem: idcirco duas res, id eft, fundum centum, et fructus decem, cum habere intelligendum: fed vnam, id eft, fundum centum: ficut is quoque vnam rem haberet, qui feparatim folum aedium vendere poffit.

§. 7. Haec actio etiam in ipfum fraudatorem datur *), licet MELA non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex ante gefto poft bonorum venditionem daretur; et iniquum effet, actionem dari in eum, cui bona ablata effent. Si vere quaedam difperdidiffet, fi nulla reftitutione recuperari poffent, nihilominus actio in eum dabitur: et Praetor non tantum emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus eft bonis, quam poenam.

*) L. 10. §. 24. h. t. L. 1. §. 3. de poen.

c) DE PIGNERATITIA ACTIONE, VEL CONTRA.

(Dig. 13. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib. 40. ad Sabinum.*

Pignus contrahitur non fola traditione, fed etiam nuda conuentione, etfi non traditum eft. §. 1. Si igitur contractum fit pignus nuda conuentione, videamus, an fi quis aurum oftenderit, quafi pignori daturus, et aes dederit, obligauerit aurum pignori? Et confequens eft, vt aurum obligetur, non autem aes: quia in hoc non confenferint.

§. 2. Si quis tamen, cum aes pignori daret, adfirmauit hoc aurum effe, et ita pignori dederit, videndum erit, an aes pignori obligauerit: et numquid, quia in corpus confenfum eft, pignori effe videatur? Quod magis eft. Tenebitur tamen pigneratitia contraria actione qui dedit, praeter ftellionatum, quem fecit *).

*) v. L. 16. §. 1. L. 36. §. 1. h. t.

2. POMPONIVS *lib. 6 ad Sabinum.*

Si [debitor] rem pignori datam vendidit, et tradidit, tuque ei nummos credidifti, quos ille foluit ei creditori, cui pignus dederat, tibique cum eo conuenit, vt ea res, quam jam vendiderat, pignori tibi effet, nihil te egiffe conftat: quia rem alienam pignori acceperis. Ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepiffe; neque ad rem pertinuiffe, quod tua pecunia pignus fit liberatum.

3. *Idem lib. 18. ad Sabinum.*

Si quafi recepturus à debitore tuo cominus pecuniam, reddidifti ei pignus, isque per feneftram id mifit excepturo eo, quem

quem de industria ad id posuerit, LABEO ait, furti te agere cum debitore posse, et ad exhibendum: et si agente [te] contraria pigneratitia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

4. VLPIANVS *lib.* 41. *ad Sabinum.*

Si conuenit de distrahendo pignore, siue ab initio, siue postea non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere. † Sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamen jure vtimur, vt liceat distrahere: si modo non conuenit, ne liceat. Vbi vero conuenit, ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, vt soluat, et cessauerit.

5. POMPONIVS *lib.* 19. *ad Sabinum.*

Idque juris est, siue omnino fuerint pacti, ne veneat, sine in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit.

6. *Idem lib.* 35. *ad Sabinum.*

Quamuis conuenerit, vt fundum pigneratitium tibi vendere liceret, nihilo magis cogendus es vendere, licet soluendo non sit is, qui pignus dederit: quia tua causa id caueatur. Sed ATILICINVS, ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum, dicit. Quid enim, si multo minus sit, quod debeatur, et hodie pluris venire possit pignus, quam postea? Melius autem est dici, eum, qui dederit pignus, posse vendere, et accepta pecunia soluere id, quod debeatur: ita tamen, vt creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei praestanda; inuitum enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est.

§. 1. Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, si id foeneret, vsuram ejus pecuniae praestare debet ei, qui dederit pignus. Sed et si ipse vsus sit ea pecunia, vsuram praestari oportet. Quod si eam depositam habuerit, vsuras non debet:

7. PAVLVS *lib.* 2. *Sententiarum.*

Si autem tardius superfluum restituat creditor [id] quod apud eum depositum est, ex mora [etiam] vsuras debitori *) hoc nomine praestare cogendus est.

*) L. 32. §. 2. de Vsur. nec obst. L. 40. §. 2. h. t.

8. POMPONIVS *lib.* 35. *ad Sabinum.*

Si necessarias impensas fecerim in seruum, aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneratitiam actionem habebo. Finge enim medicis, eum aegrotaret seruus, dedisse me pecuniam, et eum decessisse: item insulam fulsisse, vel refecisse, et postea deustam esse; nec habere, quod possem retinere.

§. 1. Si pignori plura mancipia data sint, et quaedam certis pretiis ita vendiderit creditor, vt euictionem eorum praestaret; et creditum suum habeat: reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine promiserit, indemnem eum futurum. §. 2. Si vnus ex heredibus portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data venire poterit: quemadmodum si ipse debitor portionem soluisset.

§. 3. Si annua, bima, trima die, [triginta] stipulatus, acceperim pignus, pactusque sim, vt, nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret: placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere; quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur. Nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent: sed omnibus pensionibus praeteritis, etiam si vna portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit, si qua pecunia sua die soluta non erit, statim competit ei pacti conuentio.

§. 4. De vendendo pignore in rem pactio concipienda est, vt omnes contineantur. Sed et si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres ejus jure vendet, si nihil in contrarium actum est. §. 5. Cum pignus ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob caetera quoque, veluti vsuras, et quae in id impensa sunt.

9. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Si rem alienam mihi debitor pignori dedit, aut malitiose in pignore versatus sit, dicendum est, locum habere contrarium judicium *).

*) L. 1. §. 2. L. 16. §. 1. L. 32. 36. §. 1. h. t.

§. 1. Non tantum autem ob pecuniam, sed et ob aliam causam pignus dari potest; veluti si quis pignus alicui dederit, vt pro se fidejubeat. §. 2. Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam, cum non transit, nec possessio ad creditorem. Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum [esse], vt nascatur pigneratitia actio. † Satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum. Siue aliis pignoribus sibi caueri voluit, vt ab hoc recedat; siue fidejussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, vel nuda conuentione: nascitur pigneratitia actio. Et generaliter dicendum erit, quoties recedere voluit creditor à pignore, videri ei satisfactum, si, vt ipse voluit, sibi cauit, licet in hoc deceptus sit. §. 4. Is quoque, qui rem alienam *) pignori dedit, soluta pecunia potest pigneratitia experiri.

*) L. 22. §. 2. L. 36. §. 1. h. t. L. 5. §. f. de pignor.

§. 5. Qui ante solutionem egit pigneratitia, licet non recte egit, tamen, si offerat in judicio pecuniam, debet rem pigneratam, et quod sua interest, consequi.

10. CAJVS *lib.* 9. *ad Edictum Prouinciale.*

Quod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

11. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Solutum non videtur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito, vel si fidejussor conuentus fuerit. §. 1. Nouata autem debiti obligatio pignus perimit: nisi conuenit, vt pignus repetatur.

§. 2. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero, pigneratitia actione *) tenebor, et nulla solutione facta. Idemque, et si accepto lata sit pecunia, vel conditio defecit, ob quam pignus contractum est: vel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est.

*) L. 5. pr. L. 14. §. 1. de pign.

§. 3. Si in sortem duntaxat, vel in vsuras obstrictum est pignus, eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pigneratitia. Siue autem vsurae in stipulatum sint deductae, siue non: si tamen pignus et in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneratitia cessabit. Alia causa est earum, quas quis supra licitum modum promisit: nam hae penitus illicitae sunt.

§. 4. Si creditori plures heredes exstiterint, et vni ex his pars ejus soluatur, non debent caeteri heredes creditoris injuria adfici: sed possunt totum fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum soluit: Quae sententia non est sine ratione.

ratione. §. 5. Solutam [autem] pecuniam accipiendum non solum si ipsi, cui obligata res est, sed et si alii sit soluta voluntate ejus: vel ei, cui heres exstitit; vel procuratori ejus, vel seruo pecuniis exigendis praeposito. † Vnde si domum conduxeris, et ejus partem mihi locaueris, egoque locatori tuo pensionem soluero, pigneratitia aduersus te potero experiri. Nam JVLIANVS scribit, solui ei posse. Et si partem tibi, partem ei soluero, tantundem erit dicendum. Plane in eam duntaxat summam inuecta mea et illata tenebuntur, in quam coenaculum conduxi; non enim credibile est hoc conuenisse, vt ad vniuersam pensionem insulae friuola mea tenerentur. Videtur autem tacite *) et cum domino aedium hoc conuenisse, vt non pactio coenacularii proficiat domino, sed sua propria.

*) L. 13. h. t. L. 34. de damn. infect. L. 7. de distract. pign.

§. 6. Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur: adeo, vt ne per procuratorem plerumque vel tutorem adquiratur. Et ideo ipsi actione pigneratitia conuenientur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab IMPERATORE nostro, posse per liberam personam possessionem adquiri: nam hoc eo pertinebit, vt possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem, vel tutorem adprehendere; ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquiret.

§. 7. Sed si procurator meus, vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneratitia poterit. Quod in procuratore ita procedit, si [ei] mandatum fuerit pignori dare:

12. CAJVS *lib. 9. ad Edictum Prouinciale.*

Vel vniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

13. VLPIANVS *lib. 38 ad Edictum.*

Si, cum venderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum, et emptorem, vt, si soluerit debitor pecuniam pretii emtori, liceret ei recipere rem suam: scripsit JVLIANVS, et est rescriptum, ob hanc conuentionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem, vt debitori mandet ex vendito actionem aduersus emtorem: sed et ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emtorem agere. §. 1. Venit autem in hac actione et dolus, et culpa, vt in commodato, venit et custodia: vis major non venit.

14. PAVLVS *lib. 29. ad Edictum.*

Ea igitur, quae diligens paterfamilias in suis rebus praestare solet, à creditore exiguntur *).

*) L. 22. §. vlt. L. 30. f. §. h. t. L. 9. §. 5. de reb. auct. jud. possess. L. 5. §. 2. L. 18. pr. Commod. junct. L. 17. pr. de jur. dot.

15. VLPIANVS *lib. 28. ad Edictum.*

Creditor, cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere: et si praedium fuit pigneratum, et de jure ejus repromittendum [est,] ne forte seruitutes, cessante vti creditore, amissae sint

16. PAVLVS *lib. 29. ad Edictum.*

Tutor, lege non refragante, si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit; scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. Idem [est] et in curatore adolescentis, vel furiosi.

§. 1. Contrariam pigneratitiam creditori actionem competere certum est. Proinde si rem alienam, vel alii pignoratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamuis et stellionatus crimen committat. Sed vtrum, ita demum, si scit, an et si ignorauit? Et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium judicium, ignorantia [eum] non excusat: vt MARCELLVS lib. 6. Digestorum scribit. Sed si sciens creditor accipiat vel alienum, vel obligatum, vel morbosum, contrarium ei non competit.

§. 2. Etiam vectigale praedium pignori dari potest. Sed et superficiarium; quia hodie vtiles actiones superficiariis dantur.

17. MARCIANVS *lib. singulari ad formulam hypothecariam*

Sane Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, vt sine diminutione mercedis soli obligaretur.

18. PAVLVS *lib. 29. ad Edictum.*

Si conuenerit, vt nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est à Praetore haec conuentio: vt et te in exigenda pecunia, et debitorem aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. Ergo, si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis: si vero corporis alicujus, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco. §. 1. Si nuda proprietas pignori data sit, vsusfructus, qui postea adcreuerit, pignori erit. Eadem causa est alluuionis. §. 2. Si fundus pignoratus venierit, manere causam pignoris: quia cum sua causa fundus transeat; sicut in partu ancillae, qui post venditionem natus sit.

§. 3. Si quis cauerit, vt silua sibi pignori esset, nauem ex ea materia factam, non esse pignoris, CASSIVS ait: quia aliud sit materia, aliud nauis. Et ideo nominatim in dando pignore adjiciendum esse ait, quaeque ex silua facta nata [ve] sint.

§. 4. Seruus rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit: nam et alienare eas res potest.

19. MARCIANVS *lib. singul ad Formulam hypothecariam.*

Eadem et de filiosfamilias dicta intelligemus.

20 PAVLVS *lib. 29. ad Edictum.*

Aliena res pignori dari voluntate domini potest: sed et si ignorante eo data sit, et ratum habuerit, pignus valebit.

§. 1. Si pluribus res simul pignori detur, aequalis omnium causa est. §. 2. Si per creditorem stetit, quo minus ei soluatur, recte agitur pigneratitia. §. 3. Interdum et si soluta sit pecunia, tamen pigneratitia actio inhibenda est, veluti si creditor pignus suum emerit à debitore.

21. *Idem lib 6 Breuis Edicti*

Domo pignori data, et area ejus tenebitur: est enim pars ejus Et contra, jus soli sequetur aedificium.

22. VLPIANVS *lib. 30. ad Edictum.*

Si pignore subrepto, furti egerit creditor, totum, quicquid percepit, debito [eum] imputare PAPINIANVS confitetur: Et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione praestitit creditori, vel condictione, an debito sit imputandum, videamus? Et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est, et traditum. Et ita PAPINIANVS lib. 9. Quaestionum ait.

§. 1. Idem PAPINIANVS ait, et si metus causa seruum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit, quod metus causa factum est, et quadruplum sit consecutus, [nihil] neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit. §. 2. Si praedo rem pignori dederit, competit ei et de fructibus pigneratitia actio, quamuis ipse fructus suos non faciet: à praedone enim fructus et vindicari extantes possunt, et consumpti condici: proderit igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit.

§. 3. Si post distractum pignus debitor, qui precario rogauit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat, contrario judicio tenetur. §. 4. Si creditor, cum venderet pignus duplam promisit: (nam vsu hoc euenerat, [et] conuentus ob euictionem [erat,] et condemnatus): an haberet regressum pigneratitiae contrariae actionis? Et potest dici, esse regressum; si modo sine dolo et culpa sic vendidit, et vt paterfamilias diligens id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti venderet, quanto vendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere.

23. TRYPHONINVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Nec enim amplius à debitore, quam debiti summam, consequi poterit. Sed si stipulatio vsurarum fuerat, et post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata [consecutus est], victus eam emptori restituit; etiam medii temporis vsuras à debitore petere potest; quia nihil ei solutum esse, vt auferri non possit, palam factum est: sed si simplum praestitit, doli exceptione repellendus erit ab vsurarum petitione; quia habuit vsum pecuniae pretii, quod ab emptore acceperat.

24. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Edictum.*

Eleganter apud me quaesitum est, si impetrasset creditor à Caesare, vt pignus possideret, idque euictum esset; an habeat contrariam pigneratitiam? Et videtur finita esse pignoris obligatio, et à contractu recessum. Imo vtilis ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, vt in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum ejus intersit: et compensationem habere potest creditor, si forte pigneratitia, vel ex alia causa cum eo agetur:

§. 1. Qui reprobos nummos soluit creditori, an habet pigneratitiam actionem, quasi soluta pecunia, quaeritur? Et constat, neque pigneratitia eum agere, neque liberari posse: quia † reproba pecunia non liberat soluentem; reprobis videlicet nummis reddendis.

§. 2. Si vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pigneratitio judicio conueniri possit ad superfluum reddendum? an vero vel exspectare debeat, quoad emptor soluat, vel suscipere actiones aduersus emptorem? Et arbitror, non esse vrgendum ad solutionem creditorem; sed aut exspectare debere debitorem, aut si non exspectat, mandandas ei actiones aduersus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit jam pecuniam, superfluum reddit.

§. 3. In pigneratitio judicio venit, et si res pignori datas, male tractauit creditor, vel seruos debilitauit. Plane si pro maleficiis suis coërcuit, vel vinxit, vel obtulit Praefecturae, vel Praesidi, dicendum est, pigneratitia creditorem non teneri. Quare si prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, illico pignus ancillae soluitur.

25. *Idem lib.* 31. *ad Edictum.*

Si seruos pigneratos artificiis instruxit creditor: si quidem jam imbutos, vel voluntate debitoris, erit actio contraria. Si vero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio contraria. Non tamen sic, vt cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor: sicut enim negligere creditorem dolus, et culpa, quam praestat, non patiatur: ita nec talem efficere rem pigneratam, vt grauis sit debitori ad recuperandum. Puta, saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, ne dum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, vt magni pretii faceres. Alioquin non est aequum, aut quaerere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum derelinquere. [Medie] igitur haec à judice erunt dispicienda, vt neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiatur.

26. *Idem lib.* 3. *Disputationum.*

Non est mirum, si ex quacunque causa Magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui: cum testamento quoque pignus constitui posse, IMPERATOR noster cum Patre saepissime rescripsit. §. 1. Sciendum est, vbi jussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

27. *Idem lib.* 6. *Opinionum.*

Petenti mutuam pecuniam creditori, cum prae manu debitor non haberet, species auri dedit, vt pignori apud alium creditorem poneret; Si jam solutione liberatas receptasque eas is, qui susceperat, tenet, exhibere jubendus est: Quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate domini nexae videntur. Sed, vt liberatae tradantur, domino earum propria actio aduersus suum creditorem competit.

28. JVLIANVS *lib.* 11. *Digestorum.*

Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa ejus possessione, Seruiana actione petierit, et litis aestimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summouetur, nisi offerat ei debitor, quod pro eo solutum est.

§. 1. Si seruus [pro] peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneratitia aduersus dominum debitori competit.

29. *Idem lib.* 44. *Digestorum.*

Si rem alienam bona fide emeris, et mihi pignori dederis, ac precario rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse: et sola precarii rogatio supererit. Idcirco vsucapio tua interpellabitur.

30. PAVLVS *lib.* 5. *Epitomarum Alfeni Vari Digestorum.*

Qui ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit; postea flumen creuit, et ratem abstulit: Si inuito ratiario retinuisset, ejus periculo ratem fuisse, respondit; sed si debitor sua voluntate concessisset, vt retineret, culpam dumtaxat ei praestandam, non vim majorem.

31. AFRICANVS *lib.* 8. *Quaestionum.*

Si seruus pignori datus, creditori furtum *) faciat, liberum est debitori seruum pro noxae deditione relinquere. Quod si sciens furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pigneratitiam actionem, vt indemnem me praestet. † Eadem seruanda esse JVLIANVS ait, etiam cum depositus, vel commodatus seruus furtum faciat. *) L. 61. §. 1. de furt.

32. MARCIANVS *lib.* 4. *Regularum.*

Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneratitia agere, etsi soluendo debitor sit.

33. *Idem lib. singul. ad Formulam Hypothecariam.*

Si pecuniam debitor soluerit, potest pigneratitia actione vti ad recuperandam ἀντίχρησιν. Nam cum pignus sit, hoc verbo poterit vti.

34. MARCELLVS *libro singulari Responsorum.*

Titius, cum credidisset pecuniam Sempronio, et ob eam pignus accepisset, futurumque esset, vt distraheret [eam] creditor, quia pecunia non solueretur, petiit à creditore, vt fundum certo pretio emptum haberet; et, cum impetrasset, episto-

epistolam, qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit: Quaero, an hanc venditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem, et vsuras, quae debentur? MARCELLVS respondit, secundum ea, quae proposita essent, reuocare non posse.

35. FLORENTINVS *lib.* 8. *Institutionum.*

Cum et sortis nomine, et vsurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum vsuris, quas jam tunc deberi constat, deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. Nec audiendus est debitor, si, eum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. §. 1. Pignus, manente proprietate debitoris, solam possessionem transfert ad creditorem *): potest tamen et precario, et pro conducto debitor re sua vti.

*) L. 13. pr. et 16. de Vsurp. et Vsucap.

36. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Si quis in pignore pro auro aes subjecisset creditori, qualiter teneatur, quaesitum est? In qua specie rectissime SABINVS scribit, si quidem dato auro aes subjecisset, furti teneri. Quod si in dando aes subjecisset, turpiter fecisse, non furem esse: sed [et] hic puto pigneratitium judicium locum habere: Et ita POMPONIVS scribit. Sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, vt est saepissime rescriptum.

§. 1. Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam mihi obligauit, nec me de hoc certiorauerit, eodem crimine plectetur. Plane, si ea res ampla est, et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debebit, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneratitiam, et de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

37. PAVLVS *lib.* 5. *ad Plautium.*

Si pignus mihi traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem: quia antequam conduceret debitor, non fuerit ejus possessio: cum et animus mihi retinendi sit, et conducenti non sit animus possessionem adipiscendi.

38. MODESTINVS *lib.* 1. *Differentiarum.*

Pupillo capienti pignus, propter metum pigneratitiae actionis, necessaria est tutoris auctoritas.

39. *Idem lib.* 4. *Responsorum.*

Cajus Sejus ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit; postea pactum inter eos factum est, vt creditor pignus suum in compensationem pecuniae suae certo tempore possideret; verum ante expletum tempus creditor, cum suprema sua ordinaret, testamento cauit, vt alter ex filiis suis haberet eum fundum, et addidit, quem de Lucio Titio emi, cum non emisset; hoc testamentum inter caeteros signauit et Cajus Sejus, qui fuit debitor: Quaero, an ex hoc, quod signauit, praejudicium aliquod sibi fecerit. Cum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, vt creditor certi temporis fructus caperet? HERENNIVS MODESTINVS respondit, † contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

40. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Debitor à creditore pignus, quod dedit, frustra emit, cum rei suae nulla emptio sit: nec si minoris emerit, et pignus petat, aut dominium vindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur.

§. 1. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus à creditore patris peculiaribus nummis comparat. Et ideo si patronus debitoris, contra tabulas ejus possessionem acceperit, dominii partem obtinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur.

§. 2. Soluta pecunia, creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet: nec quicquam amplius praestare cogitur. Itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino soluente pecuniam, quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

41. PAVLVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Rem alienam pignori dedisti; deinde dominus rei ejus esse coepisti datur vtilis actio pigneratitia creditori. † Non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea voluntate, heres exstitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori. Neque vtique sufficit ad competendam vtilem pigneratitiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Sed si conuenisset de pignore, vt ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus vtilis actio moueatur.

42. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Creditor judicio, quod de pignore dato proponitur, vt superfluum pretii cum vsuris restituat, jure cogitur, nec audiendus erit, si velit emptorem delegare: cum in venditione, quae [rite] fit, ex facto suum creditor negotium gerat.

43. SCAEVOLA *lib.* 5. *Digestorum.*

Locum purum pignori creditori obligauit, eique instrumentum emptionis tradidit: et, cum eum locum inaedificare vellet, mota sibi controuersia à vicino de latitudine, quod alias probare non poterat, petit à creditore, vt instrumentum à se traditum auctoritatis exhiberet: quo non exhibente, minorem locum aedificauit: atque [ita] damnum passus est: Quaesitum est, an, si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet, doli exceptione posita, judex hujus damni rationem habere debeat? Respondit, si operam non dedisset, vt instrumenti facultate subducta, debitor caperetur, posse debitorem, pecunia soluta, pigneratitia agere: opera autem in eo data, tunc et ante pecuniam solutam in id, quod interest, cum creditore agi.

§. 1. Titius [cum] pecuniam mutuam accepit à Cajo Sejo sub pignore culleorum, istos culleos cum Sejus in horreo haberet, missus ex officio annonae Centurio culleos ad annonam sustulit: [ac] postea instantia Caji Seji creditoris recuperati sunt: Quaero, intertrituram, quae ex operis facta est, vtrum Titius debitor, an Sejus creditor, agnoscere debeat? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti accidisset, non teneri.

d) DE CVRATORE BONIS DANDO.

(Dig. 42. T. 7.)

1. PAVLVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

Si quis sub conditione heres institutus est, cogendus est conditioni parere, si potest: aut si responderit, se non aditurum, etiamsi conditio extiterit: vendenda erunt bona defuncti.

§. 1. Quod si nihil facere potest, curator bonis *) constituendus erit, aut bona vendenda.

*) L. 8. quib. ex caus. in possess. L. 48. de admin. et peric. tut.

Zz 2

§. 2. Sed

§. 2. Sed si graue aes alienum sit, quod ex poena erescat, per curatorem soluendum aes alienum *); sicuti cum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet. *) L. 23. §. 2. 3. de hered. instit. L. 7. §. 11. 12. quib. ex caus. in possess.

2. VLPIANVS *lib. 65. ad Edictum.*

De curatore constituendo hoc jure vtimur, vt Praetor adeatur, isque curatorem curatoresque constituat ex consensu majoris partis creditorum *): vel Praeses Prouinciae, si bona distrahenda in Prouincia **) sunt.

*) L. 19. ad municip. L. 8. de pact. L. 47. de re jud. L. 39. de adopt. **) L. 1. de reb. auct. jud possid. L. 1. §. pen. de inspic. ventr.

§. 1. Quaeque per eum eosue, qui ita creatus creatiue essent, acta, facta, gestaque sunt, rata habebuntur. Eisque actiones, et in eos, vtiles competunt. Et si quem curatores mitterent ad agendum vel defendendum, vti jus esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque judicatum solui, nomine ejus, cujus bona veneant, exigetur, sed nomine ipsius curatoris, qui eum misit. §. 2. Si plures autem constituantur curatores: CELSVS ait, in solidum eos et agere et conueniri, non pro portionibus. † Quod si per regiones fuerint constituti curatores, vnus forte rei Italicae, alius in Prouincia: puto, regiones eos suas conseruare debere.

§. 3. Quaeritur, an inuitus curator fieri potest? Et CASSIVS scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatorem *): quod verius est. Voluntarius itaque quaerendus est: nisi et magna necessitate, et IMPERATORIS arbitrio hoc procedat, vt et inuitus crearetur.

*) L. 9. de Curat. furios.

§. 4. Nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur: sed possunt et non creditores *).

*) L. 9. pr. quib. ex caus. in poss. L. 15. pr. de reb. auct. jud. possid.

§. 5. Si tres curatores fuerint, et vnus ex his nihil attigerit: an in eum, qui nihil tetigit, actio danda est? Et CASSIVS existimat, modum actori non debere constitui, posseque eum, cum quo vult, experiri: puto CASSII sententiam veriorem. Spectandum enim, quid redactum est, non quid ad curatorem vnum peruenerit. Et ita vtimur, nisi inuitus factus est: nam si ita est, dicendum, non eum conueniendum.

3. CELSVS *lib. 24. Digestorum.*

Si plures ejusdem bonorum curatores facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio, tanquam quiuis eorum in solidum aget.

4. PAPIRIVS JVSTVS *lib. 1. de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS AVGVSTI rescripserunt: bonis, per curatorem ex Senatusconsulto distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere.

5. JVLIANVS *lib. 47. Digestorum.*

Si debitor foro cesserit: et creditores priuato consilio coierint, et elegerint vnum, per quem bona distrahantur, et portio ipsius, quae ex redacto fieret, solueretur; mox exstiterit alius, qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris vna cum curatore vendere poterit; ita vt quae à curatore et à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione praestarentur.

e) DE REBVS AVCTORITATE JVDICIS POSSIDENDIS [SEV VENDENDIS.]

(Dig. 42. T. 5.)

1. CAJVS *lib. 23. ad Edictum Prouinciale.*

Venire bona ibi oportet, vbi quisque defendi debet: [id est],

2. PAVLVS *lib. 54. ad Edictum.*

Vbi domicilium habet:

3. CAJVS *lib. 23. ad Edictum Prouinciale.*

Aut vbi quisque contraxerit. † Contractum autem non vtique eo loco intelligitur, quo negotium gestum sit: sed quo soluenda est pecunia.

4. PAVLVS *lib. 57. ad Edictum.*

Si seruus sub conditione heres institutus sit, aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit: non est iniquum, postulantibus creditoribus ita decerni, vt, si ante certum tempus is heres non extiterit, proinde omnia obseruentur, ac si is heres ita constitutus non esset. Quod plerumque accideret, si sub conditione dandae alicui pecuniae heres institutus sit, nec dies adpositus sit. Sed hoc, quantum ad bona, ita obseruandum. Caeterum libertas ei quandoque competet, et à Praetore conseruanda est, etiamsi certum sit, neque heredem, neque bonorum possessorem futurum. §. 1. Si quis tamen heredem se spondendo, vel actiones patiendo, defunctum defendat: bona defuncti venire non poterunt.

5. VLPIANVS *lib. 60. ad Edictum.*

Si minor viginti quinque annis, qui habet curatores, à curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inueniat: bonorum venditionem patitur, etsi non latitet. [Licet] non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non est idoneus defensor.

6. PAVLVS *lib. 58. ad Edictum.*

Si non expetierit pupillo, hereditatem parentis retinere: Praetor bona defuncti venire permittit, vt, quod superauerit, pupillo restituatur. §. 1. Si pupillus, antequam abstineret, aliquid gesserit, seruandum est: vtique si bona fide gessit.

§. 2. Quid ergo, si quibusdam creditoribus soluit, deinde bona venierint? Si quaeratur, an repetitio sit, ex causa id statuendum, JVLIANVS ait: ne alterius aut negligentia, aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. Quod si vtroque instante tibi gratificatus *) tutor soluit: aequum esse, aut prius eandem portionem mihi quaeri, aut communicandum, quod accepisti: et hoc JVLIANVS ait. † Apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. † Quid ergo, si aliunde pupillus soluerit? reddi ei debebit, necne? et vtrum à creditore, an ex hereditate? SCAEVOLA noster ait, si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum, exemplo ejus, qui gessit negotia. Sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum, aduersus creditorem dandam repetitionem, quasi indebiti soluti.

*) L. 6. §. 7. L. 24. quae in fraud. credit. L. 24. §. 2. L. 38. §. 1. h. t. L. 52. §. 1. de pecul. L. 18. §. f. de jur. fisc. L. 3. quod cum eo qui in al. pot. L. 7. §. 2. depos.

7. CAJVS *lib. 23. ad Edictum Prouinciale.*

Hereditarium aes alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti, quod is, cum moreretur,

tur, daturum se promisisset. † Item quod is, qui pro defuncto fidejussit, post mortem ejus soluit.

8. VLPIANVS *lib. 61. ad Edictum.*

In venditionem bonorum etiam vsusfructus veniat: quia appellatione domini fructuarius quoque continetur.

§. 1. Si quis fructus ex praedio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem praedii missus est, vendere vel locare *) debet. Sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque locatus erit. Nam si jam à debitore vel locatus erat, vel venierat, seruabit Praetor venditionem et locationem à debitore factam, et si minoris distractum est, vel locatum: nisi si in fraudem creditorum hoc fiat; tunc enim Praetor arbitrium dat creditoribus, vt ex integro locationem vel venditionem faciant.

*) L. 9. pr. h. t. L. 5. L. 21. vt in poss. legat. seru.

§. 2. De caeterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum: vt, si qui locari possint, locentur: puta merceedes seruorum vel jumentorum, caeterorumque, quae possunt locari. §. 3. De tempore locationis nihil Praetor locutus est: et ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant vel locent: scilicet sine dolo malo. Ex culpa autem rei non fiunt.

§. 4. Si vnus sit, qui possideat bona, expeditum erit de locatione. Quod si non vnus, sed plures sint, quis eorum debeat locare vel vendere, quaeritur? Et si quidem conuenit inter eos, expeditissimum est *): nam et omnes possunt locare, et uni hoc negotium dare. Si vero non conuenit: tunc dicendum est, Praetorem causa cognita eligere **) debere, qui locet vel vendat.

*) L. 15. pr. h. t. L. 8. L. 9. quib. ex caus. in poss. **) L. 2. §. 3. qui pet. tut.

9. *Idem lib. 62. ad Edictum.*

Praetor ait: Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo minus fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: siue quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: siue dolo malo ejus deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re judicium in factum dabo.

§. 1. Quod de fructibus ait: etiam de caeteris, quaecunque ex re debitoris peruenerunt, intelligendum est: et sane debuit hoc ita esse. Quid enim, si ex compromisso, vel alio casu poenam consecutus est? nam eam poenam, quam consecutus est, praestare debet.

§. 2. Quod ait Praetor: Siue quod impensae (nomine) sine dolo [malo] fecit, ei non praestabitur: hoc eo spectat, vt si quid ipse erogauit creditor, si modo sine dolo malo erogauit, hoc ei praestetur: sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam si nihil profuit erogatio ejus rei debitori.

§. 3. His verbis, ad quem ea res pertinet, etiam curator bonis distrahendis datus continebitur, et ipse debitor, si contigerit, ne bona ejus veneant. Et ipsi itaque creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus, siue quid in fructibus percipiendis erogauit, siue in familia alenda curandaue, praediis fulciendis vel reficiendis, vel damno infecto promittendo, vel seruo noxali judicio defenso: si modo non magis eum expedit dedere, quam retinere. Quod si dedere expedit, consequens erit repetere eum [non] debere.

§. 4. Generaliter etiam dicendum est, quicquid impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse: nam negotiorum gestorum agere non magis potest, quam si socius commune aedificium fulsit, quia hic quoque creditor commune, non alienum negotium gessisse videtur.

§. 5. Est praeterea quaesitum: si deteriora praedia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel jura eorum amissa, vel aedificia diruta, vel exusta; item familiae pecorumque acta cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur? Et apparet eum non teneri: quia dolo malo caret. Eritque melior ejus conditio, quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verum culpam quoque debet. † Eadem causa est curatoris bonorum: nam et is tenetur, vt creditores.

§. 6. In eum quoque, qui neque locauit fructum praedii, neque vendidit, in factum actionem dat Praetor: et in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locauit. † Caeterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur. † Praestat autem per id tantum temporis, quo in possessionem fuit, vel ipse, vel jussu ejus alius, quoad inde de possessione discessum est. Nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionem non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit: cum voluntarium et suum potius negotium creditor gerat. † Aestimatio autem fit, quantum interest ejus, qui experitur.

§. 7. Hae actiones neque temporariae sunt: et tam heredibus, quam in heredes dabuntur, caeterosque successores.

§. 8. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo ejus, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur, quae neque post annum, neque in heredes, caeterosque successores dabitur: cum ex delicto oriatur, poenaeque nomine concipiatur:

10. PAVLVS *lib. 59. ad Edictum.*

Nisi quatenus ad eum peruenit.

11. VLPIANVS *lib. 62. ad Edictum.*

Heredi autem dabitur: quia et rei continet persecutionem.

12. PAVLVS *lib. 59. ad Edictum.*

Cum vnus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quaeritur, vtrum solus is, qui petit, possidere potest? an cum vnus petit, et Praetor permisit, omnibus creditoribus aditus sit: et commodius dicitur, cum Praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus, et in rem permissum videri: quod et LABEO putat. Nec videbitur libera persona adquirere alii; quia nec sibi quicquam adquirit, cui Praetor permittit: sed aliquid ex ordine facit; et ideo caeteris quoque prodest. † Plane si is postulauerit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum, qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. † Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum: caeteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.

§. 1. Is, qui possidere jubetur, eo loco jussus videtur, cujus cura ad jubentem pertinet. §. 2. Si propter naturam rei, veluti si praedium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: recte dicitur non esse, quod possideatur.

13. CAJVS *lib. 23. ad Edictum Prouinciale.*

Quamuis possessa non sint bona, quia forte nihil fuerit, quod possideatur, aut sine controuersia non possideatur: creditor, qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent.

14. PAV-

miserint, dare arbitrum possunt ad ea distrahenda, quae mora deteriora futura sunt: ita vt pretium ex his redactum, apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso, quod ei debetur, constet.

28. JAVOLENVS *lib.* 1. *Epistolarum.*

Paterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem: is filius paterna hereditate se abstinuit, ideoque bona patris venierunt: postea filio hereditas obuenit, qua adita decessit. Quaero, cum Praetor in ipsum pupillum, quamuis postea hereditas obuenisset, creditoribus tamen patris actionem non daret: an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quae scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: et cum creditores nihil juris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfuerit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona admissa à substituto hereditate, ad creditores non pertinebant? Me illud maxime mouet, quod praeceptoribus tuis placet, vnum esse testamentum. Respondit: Quod Praetor filio, qui à paterna hereditate se abstinet, praestat, ne, bonis patris ejus venditis, in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obuenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio herede seruandum non est: quoniam filii pudori pareitur, vt potius patris, quam ejus bona veneant. Itaque in id, quod postea ei obuenit, actio creditoribus denegatur: quia id ex aduentitio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. † At eum substitutus filio hereditatem adiit, [postquam pupillus se paternae miscuerit hereditati,] tunc hereditas et patris et filii vna est, et in omni aere alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam inuitus heres obligatur. Et quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem aes alienum patris et filii poterit: quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat. † Quod si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter aes alienum patris, neque in bonis patris est, quod pupillus adquisiit.

29. PAVLVS *lib.* 5. *ad Legem Juliam et Papiam.*

FVFIDIVS refert, statuas in publico positas, bonis distractis ejus, cujus in honorem positae sunt, non esse emptoris bonorum ejus: sed aut publicas, si ornandi municipii causa positae sint; aut ejus, cujus in honorem positae sint: et nullo modo eas detrahi posse.

30. PAPIRIVS JVSTVS *lib* 1. *de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS AVGVSTI rescripserunt, eos, qui bona sua negant jure venisse, praejudicio experiri debere, et frustra Principem desiderare rescindi venditionem.

31. VLPIANVS *lib.* 2. *de omnibus Tribunalibus.*

Si creditores heredem suspectum putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo. Cujus rei gratia cognoscere Paetorem oportet: nec statim eum satisdationis necessitati subjicere debet: nisi causa cognita constiterit prospici debere his, qui suspectum eum postulauerunt.

§. 1. Sed suspectus heres non iisdem modis, quibus suspectus tutor aestimatur: si quidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conversatio suspectum commendent; heredem vero solae facultates. §. 2. Plane in recenti aditae hereditatis audiendi erunt, qui suspectum postulant. Caeterum si probentur passi eum in hereditate morari, nec quicquam possint objicere criminis, quasi dolose versato eo, non debebit post multum temporis ad hanc necessitatem compelli.

§. 3. Quod si [quasi] suspectus satisdare jussus, decreto Praetoris non obtemperauerit, tunc bona hereditatis possideri, venumque dari, ex Edicto suo permittere jubebit.

§. 4. Plane, si doceatur, nihil ex bonis alienasse, nec sit, quod ei juste praeter paupertatem objiciatur: contentus esse Praetor debet, vt jubeat eum nihil minuere.

§. 5. Quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, injuriarum actione ei tenebuntur.

32. PAVLVS *libro sing. Regularum.*

Priuilegia non ex tempore aestimantur, sed ex causa; et si ejusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint*).

*) L. 7. §. f. depos. L. 15. §. 18. de damn. infect.

33. VLPIANVS *lib.* 3. *Regularum.*

Si pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona ejus creditores possidere coeperint: diminutio ex his bonis fieri debet, vescendi pupilli causa.

§. 1. Defendere debitorem sicut anteqnam bona ejus possiderentur, licet; ita post bonorum quoque possessionem ejus, siue ipse sui, sine alius defensionem ejus suscipiat: debet satisdare: vt satisdatione interposita judicium accipiatur, et a possessione discedatur.

34. MARCIANVS *lib.* 5. *Regularum.*

Quod quis nauis fabricandae, [vel emendae, vel armandae,] vel instruendae causa, vel quoquo modo crediderit, vel ob nauem venditam petat: habet priuilegium post fiscum.

35. *Idem libro singul. ad Formulam hypothecariam.*

Eum, qui in possessionem missus sit ejus, qui Reipublicae causa absuit, si apparuerit, eum dolo malo Reipublicae causa abesse: jure in possessione esse placet, donec solidum soluatur. † Eum autem, qui rerum ejus, qui sine dolo malo reipublicae causa absuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, et ideo discedere oportere de possessione.

36. VLPIANVS *lib.* 45. *ad Sabinum.*

Eum, qui circa columnas se occultat, vt creditorem evitet, latitare placet. Nam et eum, qui recedit, hoc est, [vt] subterfugit, ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. † Tam et qui vrbe profugit, vtique fraudandi causa: nec [enim] interest, quod attinet ad latitandum, vtrum quis profugerit, an vero Romae agens copiam sui non facit.

37. PAPINIANVS *lib.* 10. *Responsorum.*

Antiochensium Coele-Syriae ciuitati, quod Lege sua priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, jus persequendi pignoris durare constitit.

38. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Bonis venditis excipiuntur concubina et liberi naturales.

§. 1. Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus praefertur *).

*) L. 15. L. 16. de V. S.

39. *Idem lib.* 5. *Sententiarum.*

Pupillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis: minoribus ex his vsque ad pubertatem alimenta praestanda sunt. §. 1. Ejus, qui ab hostibus captus est, bona venire non possunt, quamdiu reuertatur.

f) De

f) De SEPARATIONIBVS.

(Dig. 42. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib. 64. ad Edictum.*

Sciendum est, separationem solere impetrari decreto Praetoris. §. 1. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis. Vtputa debitorem quis Sejum habuit, hic decessit, heres ei extitit Titius; hic non est soluendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seji dicunt, bona Seji sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem; fieri enim potest, vt Sejus quidem soluendo fuerit, potueritque [satis] creditoribus*) suis, vel ita semel et si non in assem, in aliquid tamen satisfacere, admissis autem commixtisque creditoribus Titii, minus sint consecuturi, quia ille non est soluendo, aut minus consequantur, quia plures sunt: hic est igitur aequissimum, creditores Seji desiderantes separationem, audiri: impetrareque à Praetore, vt separatim quantum cujusque creditoribus praestetur.

*) L. 16. §. 2. qui et à quib. manumiss. L. 10. 11. 12. de V. S.

§. 2. Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem. Nam licet alicui adjiciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriorem conditionem. † At qui igitur adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem conditionem adeundo: qua licet mihi, separationem impetrare. Suos vero creditores onerauit, dum adiit hereditatem, quae soluendo non est: nec potuerunt creditores ejus separationem impetrare. §. 3. Sciendum est autem, etiamsi obligata res esse proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecae, attamen si hereditaria fuit, jure separationis hypothecario creditori potiorem esse eum, qui separationem impetrauit: et ita SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. §. 4. Sed etiam aduersus fiscum et municipes impetraretur separatio. §. 5. Quaesitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum; sibi enim imputent, qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem putamus Praetorem aduersus calliditatem ejus subuenire, qui talem fraudem commentus est. Quod non facile admissum est.

§. 6. Sed si quis suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire et restituere hereditatem, deinde non sit, cui restituat, ex quibus casibus solet hoc euenire: et ipsi quidem desideranti succurri sibi aduersus creditores hereditarios, subvenimus: hoc et D. PIVS rescripsit, vt perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. † Creditoribus quoque hujusmodi heredis desiderantibus, hoc idem praestandum puto, licet ipse non desiderauit: vt quasi separatio quaedam praestetur. §. 7. Item videamus, si quis heres parenti extiterit, cum esset impubes: deinde intra pubertatem decesserit, et substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores possint separationem impetrare? Et puto posse. Hoc amplius puto, etiam impuberis creditores posse separationem aduersus [creditores] heredis ejus impetrare.

§. 8. Secundum haec videamus, si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus Tertium, et Tertii bona veneant: qui creditores possint separationem impetrare? Et putem, si quidem Primi creditores petant, vtique audiendos, et aduersus Secundi, et aduersus Tertii creditores: si vero Secundi creditores petant, aduersus Tertii vtique eos impetrare posse; aduersus Primi autem non posse. In summa: Primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem; Secundi creditores aduersus Primi non possunt, aduersus Tertii possunt.

§. 9. Si filii familias bona veneant, qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrenses creditores caeterosque videamus? Simul ergo admittentur, dummodo, si qui cum eo contraxerunt, ante quam militaret, fortasse debeant separari: quod puto probandum: ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. † Item si quid in rem patris versum est, forte poterit et creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum possit potius cum patre experiri.

§. 10. Illud sciendum, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non nouandi animo ab herede stipulati sunt. Caeterum si cum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum: quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt jam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. † Sed et si vsuras ab eo ea mente, quasi eum eligendo exegerunt: idem erit probandum.

§. 11. Item quaeritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem? Et non puto: hi enim secuti sunt eum forte, quem mouebit. † Quid ergo, si non satis idoneum acceperunt? Et sibi imputent, cur minus idoneos fidejussores accipiebant. §. 12. Praeterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem: confusis enim bonis et vnitis, separatio impetrari non poterit. † Quid ergo, si praedia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod separari potest? Hic vtique poterit impetrari separatio. Nec ferendus est, qui causatur bona contributa, cum praedia contribui non possint: nisi ita conjunctae possessiones [sint] et permixtae propriis, vt impossibilem separationem effecerint; quod quidem perraro contingere potest. §. 13. Quod dicitur, post multum temporis separationem impetrari non posse: ita erit accipiendum, vt vltra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.

§. 14. De his autem omnibus an admittenda separatio sit, necne: Praetoris erit vel Praesidis notio, nullius alterius. Hoc est, ejus, qui separationem indulturus est.

§. 15. Si quis pignus ab herede acceperit: non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit. Neque enim ferendus est, qui qualiter qualiter, eligentis tamen mente, heredis personam secutus est.

§. 16. Quaesitum est: si forte sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti; et hi, qui heredem secuti non sunt, impetrauerint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt? Et putem, nihil eis prodesse: hos enim cum creditoribus heredis numerandos.

§. 17. Item sciendum est, vulgo placere, creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum: creditores vero testatoris ex bonis heredis nihil. Cujus rei ratio illa est; quod, qui impetrauit separationem, sibi debeat imputare suam facilitatem, si, cum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari: heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. † At si creditores defuncti desiderent, vt etiam in bonis heredis substituantur; non sunt audiendi: separatio enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separauit. Si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, justissima scilicet ignorantiae causa allegata.

§. 18. Item sciendum est, necessarium heredem seruum cum libertate institutum impetrare posse separationem: scilicet

vt,

vt, si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, vt ei, quicquid postea adquisierit, separetur: sed et si quid ei à testatore debetur.

2. PAPINIANVS [*lib.* 25. *Quaestionum.*]

Ab herede vendita hereditate, separatio frustra desiderabitur *): vtique si nulla fraudis incurrat suspicio. Nam quae bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conseruari solent. *) L. 5. h. t.

3. *Idem lib.* 27. *Quaestionum.*

Debitor fidejussori heres extitit, ejusque bona venierunt: quamuis obligatio fidejussionis extincta sit, nihilominus separatio impetrabitur, petente eo, cui fidejussor fuerat obligatus: siue solus sit hereditarius creditor, siue plures. Neque enim ratio juris, [quae] causam fidejussionis propter principalem obligationem, quae major fuit, exclusit, damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat.

§. 1. Quid ergo, si bonis fidejussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? vtrum portio cum caeteris heredis creditoribus ei quaerenda erit? an contentus esse debebit bonis, quae separari maluit? sed cum stipulator iste, non adita fidejussoris à reo hereditate, bonis fidejussoris venditis, in residuum promisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur, eum in proposito summoueri.

§. 2. Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetrauit, probari commodius est, vt si solidum ex hereditate seruari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi: quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis, dimissis hereditariis.

4. *Idem lib.* 12. *Responsorum.*

Creditoribus, quibus ex die vel sub conditione *) debetur, et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, aeque separatio dabitur; quoniam et ipsis cautione communi consuletur.

*) L. 42. pr. de O. et A.

§. 1. Legatarios *) autem in ea tantum parte, quae de bonis seruari potuit, habere pignoris causam, conuenit.

*) L. 6. pr. h. t.

5. PAVLVS *lib.* 13. *Quaestionum.*

Si creditores hereditarii separationem bonorum impetrauerunt, et inueniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reuerti ad heredem; sed eo quod semel postulauerunt, stare debent. Sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit: si quidem ex hereditate; admitti debebunt ad id, quod adquisitum est illis, qui separationem impetrauerunt. Sed si illis satisfactum fuerit: quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. † At si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarii creditores. Quod si proprii ad solidum peruenerunt: id, quod superertit, tribuendum hereditariis quidam putant. Mihi autem id non uidetur: cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona heredis, et bona secuti sunt, et quasi defuncti bona vendiderunt: quae augmenta non possunt recipere. † Idemque existimo dicendum, etiamsi circa separationem bonorum decepti, minus consecuti sunt, quam proprii heredis creditores. Proprii autem heredis creditores habent propria ejus bona, et personam, quae potest, donec viuit, adquirere.

6. JVLIANVS *lib.* 46. *Digestorum.*

Quoties heredis bona soluendo non sunt, non solum creditores testatoris *), sed etiam eos, quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem, aequum est: ita vt, cum in creditoribus solidum adquisitum fuerit; legatariis vel solidum, vel portio quaeratur.

*) L. 40. de O. et A. nec obst. L. 42. eod.

§. 1. Si liberta heres instituta, bonorum possessionem secundum tabulas petiisset ejus, qui soluendo non erat: quaesitum est, an bona ejus separari ab hereditariis debent? Respondit: non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur aere alieno, quod liberta retinendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

7. MARCIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

Qui judicium dictauerunt heredi, separationem quasi hereditarii possunt impetrare: quia ex necessitate *) hoc fecerunt. *) L. 86. L. 87. de R. I.

AD TIT. XV.

DE INTERDICTIS (SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS, QVAE PRO HIS COMPETVNT.)

(Dig. 43. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib.* 67. *ad Edictum.*

Videamus, de quibus rebus Interdicta competunt. † Et sciendum est, Interdicta aut de diuinis rebus, aut de humanis competere. Diuinis, vt de locis sacris, vel de locis religiosis. † De rebus hominum Interdicta redduntur: aut de his, quae sunt alicujus: aut de his, quae nullius sunt. † Quae sunt nullius, haec sunt: liberae personae, de quibus exhibendis, ducendis, Interdicta competunt. † Quae sunt alicujus: haec sunt aut publica, aut singulorum. † Publica, de locis publicis, de viis, deque fluminibus publicis. † Quae autem singulorum sunt: aut ad vniuersitatem pertinent, vt Interdictum Quorum bonorum: aut ad singulas res, vt est interdictum Vti possidetis, De itinere actuque.

§. 1. Interdictorum autem tres species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria: sunt tamen quaedam Interdicta et mixta, quae et prohibitoria sunt, et exhibitoria.

§. 2. Interdictorum quaedam in praesens, quaedam in praeteritum referuntur: in praesens, vt Vti possidetis: in praeteritum, vt de itinere, actuque, de aqua aestiua.

§. 3. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt *).

*) L. 4. h. t.

§. 4. Interdictorum quaedam annalia sunt, quaedam perpetua.

2. PAVLVS *lib.* 63. *ad Edictum.*

Interdictorum quaedam duplicia sunt, quaedam simplicia. Duplicia dicuntur, vt Vti possidetis. Simplicia sunt ea, veluti exhibitoria, et restitutoria, item prohibitoria de arboribus caedendis, et de itinere actuque.

§. 1. Interdicta autem competunt, vel hominum causa, vel diuini juris, aut de religione: sicut est, ne quid in loco sacro fiat; vel, quod factum est, restituatur; et de mortuo infe-

inferendo, vel, sepulchro aedificando. † Hominum causa competunt, vel ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui juris tuendi causa, vel officii tuendi causa, vel rei familiaris. † Publicae vtilitatis causa competit Interdictum: Vt via publica vti liceat, et flumine publico: et ne quid fiat in via publica. † Juris sui tuendi causa, de liberis exhibendis, item de liberto exhibendo. Officii causa, de homine libero exhibendo. Reliqua Interdicta rei familiaris causa dantur.

§. 2. Quaedam Interdicta rei persecutionem continent, veluti de itinere actuque priuato *): nam proprietatis causam continent hoc Interdictum. † Sed et illa Interdicta, quae de locis sacris et de religiosis **, proponuntur, veluti proprietatis causam continet. Item illa [de liberis exhibendis,] quae juris tuendi causa diximus competere: vt non sit mirum, si, quae Interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis, non possessionis causam habeant.

*) L. 3. §. 11. de itin. actuq. priu. L. 1. §. 38. de aq. quotid. **) v. L. 43. de religios.

§. 3. Haec autem Interdicta, quae ad rem familiarem spectant, aut adipiscendae sunt possessionis, aut recuperandae, aut retinendae. † Adipiscendae possessionis sunt Interdicta, quae competunt his, qui ante non sunt nacti possessionem: sunt autem Interdicta adipiscendae possessionis: Quorum bonorum. Saluianum quoque Interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est: et, quo itinere venditor vsus est, quominus emptor vtatur, vim fieri veto. † Recuperandae possessionis causa proponuntur sub rubrica, Vnde vi: aliqua enim sub hoc titulo Interdicta sunt. † Retinendae possessionis*) sunt Interdicta, Vti possidetis. Sunt Interdicta (vt diximus) duplicia, tam recuperandae, quam adipiscendae possessionis.

*) L. 37. §. 1. de O. et A. L. 1. §. 3. ne vis fiat.

3. VLPIANVS *lib. 69. ad Edictum.*

In interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retro. *) L. 8. §. 4. de precar. Exceptionem vid. in L. 1. §. 40. de vi et vi arm.

4. PAVLVS *lib. 67. ad Edictum.*

Ex quibus causis annua Interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, peruenit, post annum*) judicium dandum, SABINVS respondit.

*) L. 35. pr. de O. et A. L. 15. §. 3. quod vi aut clam.

5. *Idem lib. 13. ad Sabinum.*

Interdicta noxalia ea sunt, quae ob delictum eorum, quos in in potestate habemus, dantur: veluti cum vi dejecerunt, aut vi, aut clam opus fecerunt. Sed officio Judicis continetur, vt dominum sua impensa opus restituentem absoluat: patientiam tollendo operi praestantem, noxae dedere jubeat et absoluat: si non dedat, quantum impensae in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet: si neque patientiam praestet, neque ipse tollat, cum possit: in tantum condemnet, in quantum Judex aestimauerit, atque si ipse fecisset.

ad §. 1. *)

a) NE QVID IN LOCO SACRO FIAT.

(Dig. 43. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Ait Praetor: In loco sacro facere, inue eum immittere quid veto. §. 1. Hoc Interdictum de sacro loco, non de sacrario competit. §. 2. Quod ait Praetor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet: quod ornamenti causa fit, sed quod deformitatis, vel incommodi.

§. 3. Sed et cura aedium locorumque sacrorum mandata est his, qui aedes sacras curant.

2. HERMOGENIANVS *lib. 3. Juris Epitomarum.*

In muris, itemque portis, et aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur *). *) L. 9. §. 2. et 4. de rer. diuis.

3. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

Neque muri, neque portae habitari sine permissu Principis propter fortuita incendia possunt.

b) NE QVID IN LOCO PVBLICO, VEL ITINERE FIAT.

(Dig. 43. T. 8.)

1. PAVLVS *lib. 64. ad Edictum.*

In loco publico Praetor prohibet aedificare, et Interdictum proponit.

2. VLPIANVS [*lib. 68. ad Edictum*]

Praetor ait: Ne quid in loco publico facias, inue eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur: praeterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretoue Principum tibi concessum est: de eo, quod factum erit, Interdictum [non] dabo. §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est. §. 2. Et tam publicis vtilitatibus, quam priuatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica vtique priuatorum vsibus deseruiunt, jure scil. Ciuitatis, non quasi propria cujusque: et tantum juris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Propter quod, si [quod forte opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio interdicto potest conueniri, propter quam rem hoe Interdictum propositum est.

§. 3. Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, LABEO definit: vt et ad areas, et ad insulas, et ad agros, et ad vias (publicas) itineraque publica pertineat.

§. 4. Hoc Interdictum ad ea loca, quae sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere: in his enim neque facere quicquam, neque prohibere priuatus potest. Res enim fiscales quasi propriae et priuatae Principis sunt: igitur si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc Interdictum locum habebit; sed si forte de his sit controuersia, Praefecti eorum judices sunt.

§. 5. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quae publico vsui destinata sunt: vt si quid illic fiat, quod priuato noceret, Praetor intercederet Interdicto suo.

§. 6. Cum quidam velum in moeniano immissum haberet, qui vicini luminibus officiebat: vtile Interdictum competit, ne quid in publico immittas, qua ex re luminibus Caji Seji officias. §. 7. Si quis quod in publico loco positum habuit, reficiat: hoc Interdicto locum esse ARISTO ait, ad prohibendum eum reficere. §. 8. Aduersus eum, qui molem in mare projecit, Interdictum vtile competit ei, cui forte haec res nocitura sit: si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore aedificat, vel molem in mare jacit.

§. 9. Si quis in mari piscari aut nauigare prohibeatur, non habebit Interdictum: quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lauare, aut in theatro spectare arceatur. Sed in omnibus his casibus injuriarum *) actione vtendum est. *) L. 13. §. 5. de injur.

§. 10. Me-

§. 10. Merito ait Praetor, qua ex re quid illi damni detur. † Nam quotiesque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, vt sine injuria cujusquam fiat: ita solet Princeps, quoties aliud noui operis instituendum petitur, permittere. §. 11. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit. §. 12. Proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior: Interdicto opus est.

§. 13. Si quid in loco publico aedificauero, vt ea, quae ex meo ad te nullo jure defluebant, desinant fluere: Interdicto me non teneri, LABEO putat.

§. 14. Plane si aedificium hoc effecerit, vt minus luminis insula tua habeat: Interdictum hoc competit.

§. 15. Idem ait, si in publico aedificem, deinde hoc aedificium ei obstet, quod tu in publico aedificaueris: cessare hoc Interdictum, cum tu quoque illicite aedificaueris. Nisi forte tu jure tibi concesso aedificaueras. §. 16. Si quis à Principe simpliciter impetrauerit, vt in publico loco aedificet: non est credendus sic aedificare, vt cum incommodo alicujus id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetrauerit.

§. 17. Si quis nemine prohibente in publico*) aedificauerit: non esse eum cogendum tollere, ne ruinis Vrbs deformetur: et quia prohibitorium est Interdictum, non restitutorium: si tamen obstet id aedificium publico vsui: vtique is, qui operibus publicis procurat, debebit id deponere: aut si non obstet, solarium ei imponere. Vectigal enim hoc sic appellatur, solarium, ex eo, quod pro solo pendatur.

*) L. 7. h. t. L. 5. §. 1. de oper. publ.

§. 18. Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio judicis continetur, vti caueatur non fieri; et ea omnia etiam in persona heredum, caeterorumque successorum erunt cauenda. §. 19. Locorum sacrorum diuersa causa est: in loco enim sacro non solum facere vetamur, sed et factum restituere jubemur: hoc propter religionem. §. 20. Ait Praetor: In via publica itinereue publico facere, immittere quid, quo ea via, idue iter deterius sit, fiat, veto.

§. 21. Viam publicam eam dicimus, cujus etiam solum publicum est: non enim sicuti in priuata via, ita et in publica accipimus. Viae priuatae solum alienum est, jus tantum eundi [et] agendi nobis competit: viae autem publicae solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui jus publicandi habuit, vt ea publice iretur, commearetur. §. 22. Viarum quaedam publicae sunt, quaedam priuatae, quaedam vicinales. † Publicas vias dicimus, quas Graeci βασιλικάς, id est, regias, nostri praetorias, alii consulares vias appellant. † Priuatae sunt, quas agrarias quidam dicunt. † Vicinales sunt viae, quae in vicis sunt, vel quae in vicos ducunt. Has quoque publicas esse quidam dicunt: quod ita verum est, si non ex collatione priuatorum hoc iter constitutum est: aliter, atque si ex collatione priuatorum reficiatur. Nam si ex collatione priuatorum reficiatur, non vtique priuata est: refectio enim idcirco de communi fit, quia vsum vtilitatemque communem habet.

§. 23. Priuatae viae dupliciter accipi possunt: vel hae, quae sunt in agris, quibus imposita est seruitus, vt ad agrum alterius ducant; vel hae, quae ad agros ducunt, per quas omnibus permeare liceat, in quas exitur de via consulari; et sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. Has ergo, quae post consularem excipiunt in villas, vel in alias colonias ducentes, putem etiam ipsas publicas esse. §. 24. Hoc Interdictum tantum ad vias rusticas pertinet, ad vrbicas vero non: harum enim cura pertinet ad Magistratus. §. 25. Si viae publicae exemptus commeatus sit, vel via coarctata: interueniunt Magistratus. §. 26. Si quis cloacam in viam publicam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fiat: teneri eum, LABEO scribit: immisisse enim eum videri.

§. 27. Proinde et si fossam quis in fundo suo fecerit, vt ibi aqua collecta in viam decurrat; hoc Interdicto tenebitur: immissum enim habere etiam hunc videri.

§. 28. Idem LABEO scribit: si quis in suo ita aedificauerit, vt aqua in via collecta restagnet: non teneri eum Interdicto: quia non immittat aquam, sed non recipit. NERVA autem melius scribit, vtrumque teneri. † Plane, si fundus viam publicam contingat, et ex eo aqua deriuata deteriorem viam faciat, quae tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas, eam aquam recipere, Interdictum locum habebit aduersus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. Eum enim videri factum habere, qui vsum ejus aquae habeat. † Idem NERVA scribit, si tecum Interdicto agatur, nihil vltra te facere cogendum, quam vt arbitratu ejus, qui tecum experitur, cum vicino experiaris: caeterum aliter obseruantibus futurum, vt tenearis, etiam si jam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet, quo minus arbitratu actoris cum vicino experiaris.

§. 29. Idem ait, si odore solo locus pestilentiosus fiat, non esse ab re, de ea Interdicto vti. §. 30. Hoc Interdictum etiam ad ea, quae pascuntur in via publica, itinereue publico, et deteriorem faciant viam, locum habet.

§. 31. Deinde ait Praetor: Quo ea via, idque iter deterius sit, fiat: hoc, siue statim deterior via sit, siue postea: ad hoc enim pertinent haec verba: sit, fiat: etenim quaedam sunt talia, vt statim facto suo noceant: quaedam talia, vt in praesentiarum quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant.

§. 32. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est: si vsus ejus ad commeandum corrumpatur, hoc est, ad eundum vel agendum: vt cum plane fuerit, cliuosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca.

§. 33. Scio tractatum, an permittendum sit specus et pontem per viam publicam facere? et plerique probant, Interdicto eum teneri. Non enim oportere eum deteriorem viam facere.

§. 34. Hoc Interdictum perpetuum et populare est: condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit.

§. 35. Praetor ait: Quod in via publica, itinereue publico factum, immissum habes, quo ea via, idue iter deterius sit, fiat, restituas. §. 36. Hoc Interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua et superius: et tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est.

§. 37. Hoc Interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquid fecit; sed is, qui factum habet: proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet. Et est hoc vtilius: quia is potest restituere, qui factum immissum habet.

§. 38. Habere eum dicimus, qui vtitur, et jure possessionis fruitur: siue ipse opus fecit, siue ex causa emptionis, vel conductionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo adquisiit. §. 39. Vnde OFILIVS putat, eum, qui pro derelicto reliquit id opus, quod fecit, si viam publicam corrupit, et reliquit, non teneri hoc Interdicto: non enim habet, quod fecit. † Sed an in eum actio debeat dari, videbimus? et puto vtile Interdictum competere: vt quod in via publica aedificauit, restituat. §. 40. Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, vt itineri sit impedimento, eamque pro derelicto habeas: non teneri [te,] LABEO scribit: si tamen (inquit) actor

 sua

sua impensa arborem tollere paratus fuerit; recte tecum acturum Interdicto de via publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc Interdicto.

§. 41. Idem LABEO scribit, si vicinus meus viam opere corruperit, quamvis opus, quod fecit, tam mihi, quam ipsi vtile sit; tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me [tamen] non posse hoc Interdicto conueniri: si autem communiter hoc opus fieri curauerimus, vtrumque nostrum teneri.

§. 42. † Hoc Interdictum locum habet etiam adversus eum, qui dolo malo fecit, quominus possideret, vel haberet: etenim parem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quominus possideret, vel haberet: et mihi videtur vera LABEONIS sententia. §. 43. Restituas, inquit. † Restituere videtur, qui in pristinum statum reducit. Quod fit, siue quis tollit id, quod factum est; vel reponat, quod sublatum est: et interdum suo sumptu. Nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel jussu ejus alius, aut ratum habitum sit, quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere: si vero nihil horum interuenit, sed habet factum, tunc dicemus, patientiam solam eum praestare debere.

§. 44. Interdictum hoc non esse temporarium, sciendum est: pertinet enim ad publicam vtilitatem. Condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit, tolli quod factum est.

§. 45. Praetor ait: Quo minus illi via publica, itinereue publico ire, agere liceat, vim fieri veto *).

*) L. 1. §. 1. de his, qui effud. vel dejec. L. 4. f. de poen.

3. CELSVS *lib. 39. Digestorum.*

Litora, in quae populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror. §. 1. Maris communem vsum omnibus hominibus, vt aëris: jactasque in id pilas, ejus esse, qui jecerit; sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisue vsus eo modo futurus sit.

4. SCAEVOLA *lib. 5. Responsorum respondit.*

In litore jure gentium aedificare licere, nisi vsus publicus impediret.

5. PAVLVS *lib. 16. ad Sabinum.*

Si per publicum locum riuus aquae ductus priuato nocebit, erit actio priuato ex Lege 12 Tabularum, vti noxa domino caueatur.

6. JVLIANVS *lib. 43. Digestorum.*

Ei, qui hoc Interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamvis de loco publico interdicat, nihilo minus procuratoris dandi facultas est.

7. *Idem lib. 45. Digestorum.*

Sicut is, qui nullo prohibente in loco publico aedificauerat, cogendus non est demolire, ne ruinis Vrbs deformetur: ita qui aduersus Edictum Praetoris aedificauerit, tollere aedificium debet, alioquin inane et lusorium Praetoris imperium erit.

c) DE LOCO PVBLICO FRVENDO.

(Dig. 43. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Praetor ait: Quominus loco publico, quem is, cui locandi jus fuerit, fruendum alicui locauit *): ei, qui conduxit, socioue **) ejus è lege locationis frui liceat, vim fieri veto. *) L. 25. §. 1. L. 60. §. 6. locat.

**) v. L. 3. pr. pro Soc.

§. 1. Interdictum hoc publicae vtilitatis causa proponi palam est; tuetur enim vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxit. §. 2. Sed si simul veniant ad Interdictum mouendum ipse, qui conduxerit, et socius ejus: magis est, vt ipse conductor praeferatur.

§. 3. Ait Praetor: Quo minus è lege locationis frui liceat. Merito ait è lege locationis: vltra legem enim vel contra legem, non debet audiri, qui frui desiderat.

2. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

Concedi solet, vt imagines et statuae, quae ornamenta Reipublicae sunt futurae, in publicum ponantur.

d) DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS.

(Dig. 43. T. 7.)

1. POMPONIVS [*lib. 30. ad Sabinum.*]

Cuilibet in publicum petere permittendum est id, quod ad vsum omnium *) pertineat: veluti vias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet postulante de his interdicitur.

*) L. 15. 16. de V. S.

2. VLPIANVS *lib. 48. Digestorum.*

Nemini licet in via publica monumentum exstruere.

3. VLPIANVS *lib. 32. ad Sabinum.*

Viae vicinales, quae ex agris priuatorum collatis factae sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. §. 1. Sed inter eas et caeteras vias militares hoc interest: quod viae militares exitum ad mare, aut in vrbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum dissimilis conditio est; nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine vllo exitu intermoriuntur.

e) DE VIA PVBLICA, ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR.

(Dig. 43. T. 10.)

Ex lib. singul. PAPINIANI *de officio Aedilium.*

Ediles *) studeant, vt quae secundum ciuitates sunt viae, adaequentur, et effluxiones non noceant domibus, et pontes fiant, vbicunque oportet.

*) L. 2. §. 26. de O. I. L. 17. de peric. et comm. L. 1. pr. L. 40. sqq. de aedil. edict.

§. 1. Studeant etiam, ne eorum aut aliorum parietes, etiam domorum, qui ad viam ducunt, sint caduci: sed vt oportet, emundent domini domorum, et construant. Si autem non emundauerint, neque construxerint: multent eos, quousque firmos effecerint. §. 2. Curent autem, vt nullus effodiat vias, neque subruat *), neque construat in viis aliquid. † Si autem seruus quidam fuerit, ab obuiante fustigetur: si liber demonstretur Aedilibus: Aediles autem mulctent secundum legem, et quod factum est, dissoluant.

*) L. 15. §. 8. L. 24. pr. L. 31. pr. de damn. infect.

§. 3. Construat autem vias publicas vnusquisque secundum propriam domum: et aquaeductus purget, qui sub dio sunt, [id est, coelo libero], et construat ita, vt non prohibeatur

tur vehiculum tranſire. † Quicunque autem mercede habitant: ſi non conſtruat dominus, ipſi conſtruentes computent, diſpendium in mercedem. §. 4. Studeant autem, vt ante officinas nihil [projectum ſit, vel] propoſitum; praeterquam ſi fullo veſtimenta ſiccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem et hi, vt non prohibeant vehiculum ire.

§. 5. Non permittant autem rixari in viis, neque ſtercora projicere, neque morticina, neque pelles jacere.

f) De VIA PVBLICA et ITINERE PVBLICO reficiendo.

(Dig. 43. T. 11.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Praetor ait: Quominus illi viam publicam iterue publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idue iter deterius fiat: vim fieri veto.

§. 1. Viam aperire eſt, ad veterem altitudinem latitudinemque reſtituere. Sed et purgare refectionis portio eſt. † Purgari autem proprie dicitur ad libramentum proprium redigere, ſublato eo, quod ſuper eam eſſet. Reficit enim, et qui aperit, et qui purgat, et omnes omnino, qui in priſtinum ſtatum reducunt. §. 2. Si quis, in ſpecie refectionis, deteriorem viam facit, impune vim patietur: propter quod neque latiorem, neque longiorem, neque altiorem, neque humiliorem viam ſub nomine refictionis id, qui interdicit, poteſt facere: vel in viam terrenam glaream injicere, aut ſternere viam lapide, quae terrena ſit, vel contra, lapide ſtratam, terrenam facere.

§. 3. Interdictum hoc perpetuo dabitur, et omnibus, et in omnes. Et habet condemnationem in id, quod actoris intererit.

2. JAVOLENVS *lib.* 10. *ex* Cassio.

Viam publicam populus non vtendo amittere [non] poteſt.

3. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Si in agrum vicini viam publicam quis rejecerit: tantum in eum viae receptae actio dabitur, quanti ejus intereſt, cujus fundo injuria irrogata eſt. §. 1. Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem ejus ſolus compellitur.

g) De FLVMINIBVS, ne qvid in FLVMINE [PVBLICO], ripave ejvs fiat, qvo pejvs navigetvr.

(Dig. 43. T. 12.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Ait Praetor: Ne quid in flumine publico, ripaue ejus facias, ne quid in flumine publico, neue in ripa ejus immittas, quo ſtatio iterue nauigio deterior ſit, fiat *).

*) L. 1. §. 1. de Riuis.

§. 1. Flumen a riuo magnitudine diſcernendum eſt, aut exiſtimatione circumcolentium. §. 2. Item fluminum quaedam ſunt perennia, quaedam torrentia. Perenne eſt, quod ſemper fluat ἀένναος, torrens, ὁ χειμάῤῥους, id eſt, hyeme fluens *). † Si tamen aliqua aeſtate exaruerit, quod alioquin perenne fluebat: non ideo minus perenne eſt.

*) L. 1. §. pen. de aq. et aq. pluu.

§. 3. Fluminum quaedam publica ſunt, quaedam non. Publicum flumen eſſe Cassivs definit, quod perenne ſit. Haec ſententia Cassii, quam [et] Celsvs probat, videtur eſſe probabilis. §. 4. Hoc interdictum ad flumina publica pertinet: ſi autem flumen priuatum ſit, ceſſabit Interdictum: nihil enim differt à caeteris locis priuatis flumen priuatum.

§. 5. Ripa autem ita recte definietur, id, quod flumen continet, naturalem rigorem curſus ſui tenens. Caeterum ſi quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum *), qui incremento ſuo Aegyptum operit, ripas ſuas mutare vel ampliare. Nam eum ad perpetuam ſui menſuram redierit, ripae aluei ejus muniendae ſunt. † Si tamen naturaliter creuerit, vt perpetuum incrementum nactus ſit, vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendum eſt, ripas quoque eum mutaſſe: quemadmodum ſi alueo mutato, alia coepit currere.

*) L. 3. h. t. L. 1. §. 5. de aq. et aq. pluu.

§. 6. Si inſula in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat, non videtur in publico fieri: illa enim inſula aut occupantis eſt, ſi limitati agri fuerunt, aut ejus, cujus ripam contingit, aut ſi in medio alueo nata eſt, eorum [eſt], qui prope vtraſque ripas poſſident.

§. 7. Simili modo et ſi flumen alueum ſuum reliquit, et alia fluere coeperit: quidquid in veteri alueo factum eſt, ad hoc Interdictum non pertinet: non enim in flumine publico factum erit, quod eſt vtriusque vicini. Aut, ſi limitatus eſt ager, occupantis alueus fiet: certe deſinit eſſe publicus. Ille etiam alueus, quem ſibi flumen fecit, etſi priuatus ante fuit, incipit tamen eſſe publicus. Quia impoſſibile eſt, vt alueus fluminis publici non ſit publicus.

§. 8. Si foſſa manu facta ſit, per quam fluit publicum flumen: nihilominus publica fit: et ideo, ſi quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur. *§. 9.* Aliter, atque ſi flumen aliquam terram inundauerit, non alueum ſibi fecerit: tunc enim non fit publicum, quod aqua opertum eſt.

§. 10. Item, ſi amnis aliquid circumeat, ſciendum eſt, ejus manere, cujus fuit. Si quid igitur illic factum eſt, non eſt factum in publico flumine. Nec pertinet ad hoc Interdictum, ſi quid in priuato factum ſit: ne quidem ſi in priuato flumine fiat: nam quod fit in priuato flumine, perinde eſt, atque ſi in alio priuato loco fiat.

§. 11. In flumine publico factum accipere debemus, quidquid in aqua fiat: nam ſi quid extra factum ſit, non eſt in flumine factum: et quod in ripa fiat, non videtur in flumine factum. §. 12. Non autem omne, quod in flumine publico ripaue fit, coërcet Praetor: ſed ſi quid fiat, quo deterior ſtatio et nauigatio fiat. † Ergo hoc interdictum ad ea tantum flumina [publica] pertinet, quae ſunt nauigabilia: ad caetera non pertinet. Sed Labeo ſcribit, non eſſe iniquum, etiam, ſi quid in eo flumine, quod nauigabile non ſit, fiat, vt exareſcat, vel aquae curſus impediatur, vtile Interdictum competere: ne vis ei fiat, quominus id opus, quod in alueo fluminis ripaue ita factum ſit, vt iter, curſus fluminis, deterior ſit, fiat, tollere, demoliri, purgare, reſtituere viri boni arbitratu poſſit.

§. 13. Stationem dicimus à ſtatuendo: is igitur locus demonſtratur, vbicunque naues tuto ſtare poſſunt. § 14. Ait Praetor: iterque nauigii deterius fiat. Hoc pro nauigatione poſitum eſt: imo nauigium ſolemus dicere etiam ipſam nauem. † Iter ergo nauigio poteſt et ſic accipi, iter naui deterius fiat. † Nauigii appellatione etiam rates continentur: quia plerumque et ratium vſus neceſſarius eſt. Si pedeſtre iter impediatur, non ideo minus iter nauigio deterius fit. §. 15. Deterior ſtatio, itemque iter nauigio fieri videtur, ſi vſus ejus corrumpatur,

tur,

tur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut si in totum auferatur. Proinde, siue deriuetur aqua, vt exiguior facta, minus sit nauigabilis; vel si dilatetur, aut difusa, breuem aquam faciat: vel contra sic coangustetur, vt rapidius flumen faciat: vel si quid aliud fiat, quod nauigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: Interdicto locus erit.

§. 16. Labeo scribit, non esse dandam exceptionem ei, qui Interdicto conuenitur, aut nisi ripae tuendae causa factum sit: sed ita excipiendum ait, extra quam, si quid ita factum sit, vti de Lege fieri licuit. §. 17. Si in mari aliquid fiat: Labeo ait, competere tale Interdictum: Ne quid in mari, inue littore, quo portus, statio, iterue nauigio deterius fiat. §. 18. Sed et si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat, idem putat.

§. 19. Deinde ait Praetor: Quod in flumine publico ripaue ejus fiat, siue quid in id flumen ripamue ejus immissum habes, quo statio iterue nauigio deterior sit, fiat: restituas. §. 20. Superius Interdictum prohibitorium est: hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens.

§. 21. Jubetur autem is, qui factum vel immissum habet, restituere, quod habet: si modo id, quod habet, stationem vel nauigium deterius faciat. §. 22. Haec verba, factum habes, vel immissum habes, ostendunt, non eum teneri, qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet. Denique Labeo scribit, si auctor tuus aquam deriuauerit, et hoc Interdicto: si ea tu vtaris.

2. POMPONIVS [*lib. 34. ad Sabinum.*]

Quo minus ex publico flumine ducatur aqua, nihil impedit, nisi IMPERATOR aut Senatus vetet: si modo ea aqua in vsu publico non erit. Sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile fit: non permittitur id facere.

3. PAVLVS [*lib. 16. ad Sabinum.*]

Flumina publica *), quae fluunt, ripaeque eorum publicae sunt. *) L. 4. §. 1. de R. D.

§. 1. Ripa ea putatur esse, quae plenissimum flumen continet. §. 2. Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripae cedant, ex quo primum à plano vergere incipit vsque ad aquam.

4. SCAEVOLA [*lib. 5. Responsorum.*]

Quaesitum est, an is, qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem priuati juris facere potest? Respondit non posse *).

*) L. 2. §. 33. ne quid in loc. publ.

b) Ne quid IN FLVMINE PVBLICO fiat, quo aliter AQVA fluat, atque vti PRIORI AESTATE fluxit.

(Dig. 43. T. 13.)

1. VLPIANVS [*lib. 68. ad Edictum.*]

Ait Praetor: In flumine publico, inue ripa ejus facere, aut in id flumen ripamue ejus immittere, quo aliter aqua fluat, quam priori aestate fluxit, veto. §. 1. Hoc Interdicto prospexit Praetor, ne deriuationibus minus concessis, flumina excrescant, vel mutatus alueus vicinis injuriam aliquam adferat. §. 2. Pertinet autem ad flumina publica *), siue nauigabilia sunt, siue non sunt. *) L. 1. §. 2. de flumin.

§. 3. Ait Praetor: Quo aliter aqua fluat, quam priore aestate *) fluxit: non omnis ergo, qui immisit vel qui fecit, tenetur; sed qui faciendo vel immittendo efficit aliter, quam priore aestate fluxit, aquam fluere. † Quod autem ait, aliter fluat, non ad quantitatem aquae fluentis pertinet, sed ad modum, et ad rigorem cursus aquae referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum Interdicto quem teneri, si mutetur aquae cursus per hoc, quod factum est, dum vel depressior, vel aretior fiat aqua, ac per hoc rapidior fit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitii accolae ex facto ejus, qui conuenitur, sentient, Interdicto locus erit.

*) L. 1. §. 32. de aq. quotid. et aestiu.

§. 4. Si quis ex riuo tecto per apertum ducere velit, vel contra, qui ante aperto duxit, nunc operto velit: Interdicto teneri placuit; si modo hoc factum ejus incommodum circa colentibus adferat. §. 5. Simili modo, et si incile ducat, aut alio loco fiat, aut si alueum fluminis mutet: hoc Interdicto tenebitur.

§. 6. Sunt, qui putent, excipiendum hoc Interdicto: Quod ejus ripae muniendae causa non fiet. Scilicet vt si quid fiat, quo aliter aqua fluat, si tamen muniendae ripae causa fiat, Interdicto locus non sit: sed nec hoc quibusdam placet: neque enim ripae cum incommodo accolentium muniendae sunt. Hoc tamen jure vtimur, vt Praetor ex causa aestimet, an hanc exceptionem dare debeat: plerumque enim vtilitas suadet exceptionem istam dari.

§. 7. Sed et si alia vtilitas vertatur ejus, qui quid in flumine publico fecit. Pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, praedia ejus depopulari: si forte aggeres, vel quam aliam munitionem adhibuit, vt agrum suum tueretur, eaque res cursum fluminis ad aliquid immutauit; cur ei non consulatur? Plerosque scio prorsus flumina auertisse, alueosque mutasse, dum praediis suis consulunt: oportet enim in hujusmodi rebus vtilitatem et tutelam facientis spectari, sine injuria vtique accolarum.

§. 8. Is autem hoc Interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere, quam priore aestate fluxit: Et idcirco ajunt, Praetorem priorem aestatem comprehendisse, quia semper certior est naturalis cursus fluminum aestate potius, quam hyeme. Nec ad instantem aestatem, sed ad priorem Interdictum hoc refertur: quia illius aestatis fluxus indubitatior est. † Aestas ad aequinoctium autumnale refertur. Et si forte aestate interdicetur, proxima superior aestas erit intuenda; si vero hyeme, tunc non proxima hyeme aestas, sed superior erit inspicienda.

§. 9. Hoc Interdictum cuiuis ex populo competit: sed non aduersus omnes, verum aduersus eum, qui deneget, vt aliter aqua flueret, cum jus non haberet. §. 10. Hoc Interdictum et in heredes competit. §. 11. Deinde ait Praetor: Quod in flumine publico ripaue ejus factum, siue quid in flumen ripamue ejus immissum habes: si ob id aliter aqua fluit, atque [uti] priore aestate fluxit: restituas.

§. 12. Hoc Interdictum restitutorium proponitur: superius enim prohibitorium est, et pertinet ad ea, quae nondum facta sunt. Si quid igitur jam factum est, per hoc Interdictum restituetur: si quid ne fiat, prospicitur, superiore Interdicto erit vtendum: et si quid post Interdictum redditum fuerit factum, coërcebitur.

§. 13. In hoc Interdicto restitutorio non est iniquum (vt Labeo ait) venire etiam, quod dolo factum est, quominus haberes.

i) Vt

i) VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT.

(Dig. 43. T. 14.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Praetor ait: Quominus illi in flumine publico nauem, ratem agere, quodue minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto. Item, vt per lacum, fossam, stagnum publicum nauigare liceat, interdicam.

§. 1. Hoc Interdicto prospicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicuti enim ei, qui via publica vti prohibeatur, Interdictum supra propositum est: ita hoc quoque proponendum Praetor putauit. §. 2. Si priuata sunt suprascripta, Interdictum cessat.

§. 3. Lacus est, quod perpetuam habet aquam. §. 4. Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem, quae quidem aqua plerumque hyeme cogitur.

§. 5. Fossa [est] receptaculum aquae, manu facta. §. 6. Possunt autem etiam haec esse publica. §. 7. Publicano plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, vtile Interdictum competere, SABINVS consentit: et ita LABEO. † Ergo et si à municipibus conductum habeat, aequissimum erit ob vectigalis fauorem Interdicto eum tueri.

§. 8. Si quis velit Interdictum tale mouere, vt locus deprimatur pecoris appellendi gratia, non debet audiri; et ita MELA scribit. † Idem ait tale Interdictum competere, ne cui vis fiat, quominus pecus ad flumen publicum, ripamue fluminis publici appelletur.

k) DE RIPA MVNIENDA.

(Dig. 43. T. 15.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Praetor ait: Quominus illi in flumine publico ripaue ejus opus facere, ripae agriue, qui circa ripam est, tuendi causa, liceat: dum ne ob id nauigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem, viri boni arbitratu, vel cautum vel satisdatum est, aut per illum non stat, quominus viri boni arbitratu caueatur, vel satisdetur: vim fieri veto.

§. 1. Ripas fluminum publicorum reficere, munire, vtilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda Interdictum propositum est, ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit.

§. 2. Merito adjicit, dum ne ob id nauigatio deterior fiat: illa enim sola refectio toleranda est, quae nauigationi non est impedimento.

§. 3. Is autem, qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cauere, vel satisdare secundum qualitatem personae. Et hoc Interdicto expressum est, vt damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caueatur, vel satisdetur.

§. 4. Dabitur autem satis vicinis: sed et his, qui trans flumen possidebunt.

§. 5. Etenim curandum fuit, vt eis ante opus factum caueretur. Nam post opus factum, persequendi hoc Interdicto nulla facultas superest, etiamsi quid damni postea datum fuerit: sed Lege Aquilia experiendum est.

§. 6. Illud notandum est, quod ripae, lacus, fossae, stagni muniendi nihil Praetor hic cauit; sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

l) DE TABVLIS EXHIBENDIS.

(Dig. 43. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Praetor ait: Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt, aut dolo malo tuo factum est, vt desinerent esse: ita eas illi exhibeas. Item si libellus, aliudue quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam.

§. 1. Si quis forte confiteatur penes se esse testamentum, jubendus est exhibere: et tempus ei dandum est, vt exhibeat, si non potest in praesentiarum exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere: Interdictum hoc competit *).

*) L. 3. §. 8. ad exhib. L. 2. §. f. L. 3. testam. quemadm. aper.

§. 2. Hoc Interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas: verum ad omnia, quae ad causam testamenti pertinent; vtputa et ad codicillos pertinet.

§. 3. Siue autem valet testamentum, siue non (vel quod ab initio inutiliter factum est, siue ruptum sit, vel in quo alio vitio [sit]; sed etiam si falsum esse dicatur, vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit): dicendum est, Interdictum valere. §. 4. Siue supremae tabulae sint, siue non sint, sed priores: dicendum, Interdictum hoc locum habere.

§. 5. Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue imperfectam, Interdictum hoc pertinere. §. 6. Proinde et si plures tabulae sint testamenti, quia saepius fecerat: dicendum est, Interdicto locum fore: est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi debeat.

§. 7. Sed et si de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel seruus hoc fecisse dicatur: et hoc exhibebitur.

§. 8. Item, si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum Interdictum.

§. 9. Idem est, et si is, qui testamentum fecit, apud hostes decessit. §. 10. Hoc Interdictum ad viui *) tabulas non pertinet: quia verba Praetoris reliquerit fecerunt mentionem.

*) L. 2. pr. testam. quemadm. aper.

§. 11. Sed et si deletum sine dolo sit testamentum,

2. PAVLVS *lib. 64. ad Edictum.*

Vel totum, vel pars ejus:

3. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Locum habet Interdictum. §. 1. Si tabulae in pluribus codicibus scriptae sint, omnes Interdicto isto continentur: quia vnum testamentum est. §. 2. Si tabulae testamenti apud aliquem depositae sunt à Titio, hoc Interdicto agendum est, et cum eo, qui detinet, et cum eo, qui deposuit.

§. 3. Proinde et si custodiam tabularum aedituus vel tabularius suscepit: dicendum est, teneri eum Interdicto.

§. 4. Si penes seruum tabulae fuerint, dominus Interdicto tenebitur. §. 5. Si ipse testator, dum viuit, tabulas suas esse dicat, et exhiberi desideret: Interdictum hoc [locum] non habebit; sed ad exhibendum erit agendum, vt exhibitas vindicet. Quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est.

§. 6. Si quis dolo malo fecerit, quominus penes eum tabulae essent: nihilominus hoc Interdicto tenebitur. Nec praejudicatur aliquid Legi Corneliae testamentariae, quasi dolo malo testamentum suppresserit. Nemo enim ideo impune retinet tabulas, quod majus facinus admisit; cum exhibitis tabulis admissum

missum ejus magis manifestetur. Et posse aliquem dolo malo facere, vt in eam Legem non incidat: vtputa si neque amouerit, neque celauerit tabulas, sed idcirco alii tradiderit, ne eas interdicenti exhiberet; hoc est, si non supprimendi animo vel consilio fecit, sed ne huic exhiberet.

§. 7. Hoc Interdictum exhibitorium est.

§. 8. Quid sit exhibere, videamus? Exhibere, hoc est, materiae ipsius adprehendendae copiam facere*).

*) L. 2. ad exhib. L. f. pr. de V. S.

§. 9. Exhibere autem apud Praetorem oportet, vt ex auctoritate ejus signatores admoniti venirent ad recognoscenda signa: et si forte non obtemperent testes, LABEO scribit, coërceri eos à Praetore debere. §. 10. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in testamento adscriptum habent. §. 11. Condemnatio autem hujus judicii, quanti interfuit, aestimari debet.

§. 12. Quare si heres scriptus hoc Interdicto experiatur: ad hereditatem referenda est aestimatio. §. 13. Et si legatum sit, tantum venit in aestimationem, quantum sit in legato.

§. 14. Et si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente, sic aestimandum est. Nec compelli debebit [ad cauendum], vt se restituturum caueat, quidquid consecutus est, si conditio defecerit: quia poena contumaciae praestatur ab eo, qui non exhibet.

§. 15. Inde quaeritur, si hinc consecutus aestimationem legatarius, postea legatum petat: an sit audiendus? Et putem, si heres idem praestitit, exceptione doli repellendum: si alius, repelli non oportere. † Et ideo et si heres sit, qui Interdicto vsus [est] aestimationem consecutus: eadem est distinctio.

§. 16. Interdictum hoc et post annum competere constat.

§. 17. Sed et heredi, caeterisque successoribus competit.

4. PAVLVS [*lib. 69. ad Edictum.*]

Si sint tabulae apud pupillum, et dolo tutoris desierint esse: in ipsum tutorem competit Interdictum. Aequum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

5. JAVOLENVS [*lib. 13. ex* CASSIO.]

De tabulis proferendis Interdictum competere non oportet, si hereditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quaestionem pertinet: itaque in aede sacra interim deponendae sunt, aut apud virum idoneum.

m) DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

(Dig. 43. T. 29.)

1. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Ait Praetor: Quem liberum dolo malo retines, exhibeas.

§. 1. Hoc Interdictum proponitur tuendae libertatis *) causa: videlicet, ne homines liberi retineantur à quoquam.

*) L. 2. §. 1. de interd.

2. VENVLEJVS *lib. 4. Interdictorum*

Nihil enim multum à specie seruientium differunt, quibus facultas non datur recedendi.

*) L. 48. de V. S.

3. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Quod et Lex Fauia prospexit. Neque hoc Interdictum aufert Legis Fauiae*) exsecutionem: nam et hoc Interdicto agi poterit, et nihilominus accusatio Legis Fauiae institui: et versa vice, qui egit Fauia, poterit nihilominus etiam hoc Interdictum habere, praesertim cum alius Interdictum, alius Fauiae actionem habere possit.

*) L. 6. §. f. de L. Fab. de Plagiar.

§. 1. Haec verba, quem liberum, ad omnem liberum pertinent: siue pubes sit, siue impubes; siue masculus, siue foemina; siue vnus, siue plures; siue sui juris sit, siue alieni: hoc enim tantum spectamus, an liber sit.

§. 2. Is tamen, qui in potestate habet, hoc Interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere, qui suo jure vtitur. §. 3. Si quis eum, quem ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, vt Interdicto non teneatur: non enim dolo malo facit. † Plane si offertur pretium, Interdictum locum habet. Sed et si eum remisit pretio non accepto, dicendum est, Interdicto locum fore, si posteaquam semel remisit, velit retinere.

§. 4. Si eum quis retineat filium, quem non non habet in potestate; plerumque sine dolo malo facere videbitur. Pietas enim genuina efficit, sine dolo malo retineri: nisi si cuidens dolus malus intercedat. Proinde et si libertum suum, vel alumnum, vel noxae deditum adhuc impuberem: idem erit dicendum. † Et generaliter, qui justam causam habet hominis liberi, apud se retinendi, non videtur dolo malo facere*).

*) L. 1. §. 2. de liber. exhib.

§. 5. Si quis volentem *) retineat, non videtur dolo malo retinere. † Sed quid si [volentem] quidem retineat, non tamen sine calliditate circumuentum, vel seductum, vel sollicitatum, neque bona vel probabili ratione hoc facit? Recte dicetur, dolo malo retinere.

*) L. 1. §. 5. de injur.

§. 6. Is, qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret: sed vbi certioratus retinet, dolo malo non caret*).

*) L. 1. §. 1. de dol. mal.

§. 7. Plane, si dubitat, vtrum liber, an seruus sit, vel facit status controuersiam: recedendum erit ab hoc Interdicto, et agenda causa libertatis. Etenim recte placuit, tunc demum hoc Interdictum locum habere, quoties quis pro certo liber est. † Caeterum si quaeratur de statu, non oportet praejudicium fieri alienae cognitioni. §. 8. Ait Praetor: Exhibeas. Exhibere est, in publicum producere, et videndi tangendique hominis facultatem praebere*): proprie autem exhibere est, extra secretum habere. *) L. 2. ad exhib.

§. 9. Hoc Interdictum omnibus competit: nemo enim prohibendus est, libertati fauere. §. 10. Plane ex causa suspectae personae remouendae sunt, si forte talis persona sit, quam verisimile est colludere, vel calumniari.

§. 11. Sed [et] si mulier, vel pupillus hoc Interdictum desideret, pro cognato, vel parente, vel affine suo solliciti: dandum esse eis Interdictum, dicendum est: nam et publico judicio reos facere possunt, dum suas suorumque injurias exsequuntur. §. 12. Si [tamen] plures sunt, qui experiri volent: eligendus est à Praetore, ad quem maxime res pertinet, vel is, qui idoneior*) est. Et est optimum, ex conjunctione, ex fide, ex dignitate actorem hoc Interdicto eligendum.

*) L. 2. L. 3. §. 1. L. 6. de popul. action.

§. 13. Si tamen, posteaquam hoc Interdicto actum est, alius hoc interdicto agere desideret: palam erit, postea alii non facile dandum, nisi de perfidia prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius, quam semel interdictum hoc erit mouendum. Nam nec in publicis judiciis permittitur amplius agi, quam semel actum est, quam si praeuaricationis fuerit damnatus prior accusator. † Si tamen reus condemnatus malit litis

litis aestimationem sufferre, quam hominem exhibere? non est iniquum, saepius in eum Interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alii.

§. 14. Hoc Interdictum et in absentem esse rogandum, LABEO scribit: sed si non defendatur, in bona ejus eundum ait. §. 15. Hoc Interdictum perpetuum est.

4. VENVLEJVS *lib.* 4 *Interdictorum.*

Si quis liberum hominem ignorantem suum statum retineat: tamen, si dolo malo retinet, cogitur exhibere.

§. 1. TREBATIVS quoque ait, non teneri eum, qui liberum hominem pro seruo bona fide emerit et retineat.

§. 2. Nullo tempore dolo malo retineri homo liber debet: adeo vt quidam putauerint, nec modicum tempus ad eum exhibendum dandum; quoniam praeteriti facti poena praestanda est.

§. 3. Creditori non competit Interdictum, vt debitor exhiberetur *): nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur, sed in bona ejus ex Edicto Praetoris itur.

L. 2. §. 1. ex quib. caus. in poss. L. 13. ad exhib.

n) DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DVCENDIS.

(Dig. 43. T. 30.)

1. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Qui, quaeue in potestate Lucii Titii est, si is, eaue apud te est, doloue malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum, eamue exhibeas.

§. 1. Hoc Interdictum proponitur aduersus eum, quem quis exhibere desiderat eum, quem in potestate sua esse *) dicit. Et ex verbis apparet, ei, cujus in potestate est, hoc Interdictum competere.

*) L. 2. §. 2. de Interdict. L. 1. §. 2. de R. V. L. 3. §. 11. de liber. hom. exh. v. exc. in L. 1. §. 4. L. 25. de stat. homin. L. 207. de R. I.

§. 2. In hoc Interdicto Praetor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore Interdicto: sed omnimodo restituendum putauit, si in potestate est. §. 3. Si vero mater sit, quae retinet, apud quam interdum magis, quam apud patrem, morari filium debere, ex justissima scilicet causa, et D. PIVS decreuit, et à MARCO, et à SEVERO rescriptum est: aeque subueniendum ei erit per exceptionem. §. 4. Pari modo si judicatum fuerit, non esse eum in potestate, etsi per injuriam judicatum sit: agenti hoc Interdicto objicienda erit exceptio rei judicatae, ne de hoc quaeratur, an sit in potestate, sed an sit judicatum.

§. 5. Si quis filiam suam, quae mihi nupta sit, velit abducere, vel exhiberi sibi desideret: an aduersus Interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimonium, forte et liberis subnixum, velit dissoluere? Et certo jure vtimur, ne bene concordantia matrimonia jure patriae potestatis turbentur: quod tamen sic erit adhibendum, vt patri persuadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat.

2. HERMOGENIANVS *lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Imo magis de vxore exhibenda ac ducenda pater etiam, qui filiam in potestate habet, à marito recte conuenitur.

3. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Deinde ait Praetor: Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est: Quominus eum Lucio Titio ducere liceat, vim fieri veto. §. 1. Superiora Interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, caeterorumque, de quibus supra diximus: hoc autem Interdictum pertinet ad ductionem, vt ducere quis possit eos, in quos habet jus ductionis. Itaque prius Interdictum, quod est de liberis exhibendis, praeparatorium est hujus Interdicti: quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit.

§. 2. Ex iisdem causis hoc Interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus: Itaque quaecunque ibi diximus, eadem hic quoque dicta accipienda sunt. §. 3. Hoc antem Interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed vtique esse debet is, qui eum Interdicto defendat. Caeterum cessat Interdictum, et succedere poterit notio Praetoris: vt apud eum disceptetur, vtrum quis in potestate sit, an non [sit].

§. 4. JVLIANVS ait: quoties id Interdictum monetur de filio ducendo; vel cognitio: et is, de quo agitur, impubes est: alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repraesentari. † Idque ex persona eorum, inter quos controuersia erit, et ex genere causae constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis, prudentiae, fidei exploratae esset; vsque in diem litis impuberem apud se habebit: is vero, qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notae nequitiae; repraesentanda cognitio est. † Item si is, qui impuberem negat, in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel à Praetore datus; pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur: is vero, qui patrem se dicit, suspectus [est] quasi calumniator; differri litem non oportebit. † Si vero vtraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non erit alienum (inquit) disponi, apud quem interim puer educaretur, et controuersiam in tempus pubertatis differri: ne, per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienae potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliae loco constituatur.

§. 5. Etiam si maxime antem probet filium pater in sua potestate esse: tamen, causa cognita, mater in retinendo eo potior erit. Idque decretis Diui PII quibusdam continetur. Obtinuit enim mater ob nequitiam patris, vt sine diminutione patriae potestatis apud eam filius moretur.

§. 6. In hoc Interdicto, donec res judicetur, foeminam, praetextatum, eumque, qui proxime praetextati aetatem accedet, interim apud matremfamilias deponi Praetor jubet. † Proxime aetatem praetextati accedere eum dicimus, qui puberem aetatem nunc ingressus est. † Cum audis matremfamilias *), accipe notae auctoritatis foeminam.

*) L. 46. §. 1. de V. S.

4. AFRICANVS *lib.* 4. *Quaestionum.*

Si eum, qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, et jussu meo adiisse hereditatem dicam: tam de hereditate agi oportere, quam ad Interdictum de filio ducendo iri debere ait.

5. VENVLEJVS *lib.* 4. *Interdictorum.*

Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit: quia filius magis apud se, quam apud eum est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet. Nisi si inter duos, qui se patres dicerent, controuersia esset, et alter ab altero exhiberi eum desideraret.

ad §. 3.

o) Quorum BONORUM.

Dig. 43. T. 2.

1. VLPIANVS *lib.* 67. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Quorum bonorum ex Edicto meo illi possessio data est: Quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides, possideresue, si nihil vsucaptum esset: quod quidem dolo malo*) fecisti, vti desineres possidere: id illi restituas. *) L. 131. de R. I.

§. 1. Hoc Interdictum restitutorium est, et ad vniuersitatem*) bonorum, non ad singulas res pertinet: et appellatur, Quorum bonorum, et [est] adipiscendae possessionis vniuersorum bonorum.

*) nec obst. L. 2. h. t. L. 29. 30. de furt.

2. PAVLVS *lib.* 20. *ad Edictum.*

Interdicto Quorum bonorum debitores hereditarii non tenentur: sed tantum corporum possessores.

p) Quod LEGATORUM.

Dig. 43. T. 3.

1. VLPIANVS *lib.* 67. *ad Edictum.*

Hoc Interdictum vulgo Quod legatorum appellatur.

§. 1. Est autem et ipsum adipiscendae possessionis.

§. 2. Et continet hanc causam, Vt quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupauit, id restituat heredi. † Etenim aequissimum Praetori visum est, vnumquemque non sibi ipsum jus dicere occupatis legatis, sed ab herede petere*). Redigit igitur ad heredes per hoc Interdictum ea, quae legatorum nomine possidentur: vt perinde legatarii possint eum conuenire.

*) L. 13. quod met. caus. L. 7. C. vnde vi.

§. 3. Hoc Interdictum et heredem heredis bonorumque possessoris habere, propter vtilitatem hujus dicendum est: necnon caeteros quoque successores.

§. 4. Quia autem nonnunquam incertum est, vtrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissime ARRIANVS scribit, hereditatis petitionem instituendam, et hoc Interdictum reddendum, vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc Interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere, quoties incertum est, quae potius actio teneat, Nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi, quod nos contingit.

§. 5. Si quis [ex] mortis causa donatione possideat, vtique cessabit Interdictum: quia portio Legis Falcidiae*) apud heredem ipso jure remanet, et si corporaliter res in solidum translatae sunt. *) L. 26. ad L. Falc.

§. 6. Qui vero ex causa praeceptionis, vtique tenetur hoc Interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam jure legati habet; non etiam pro ea, quam quasi heres habet. Idemque erit dicendum, et si alio genere legati vni ex heredibus legatum sit: nam et hic dicendum est, pro ea parte, qua heres est, cessare Interdictum. §. 7. Quod ait Praetor, Aut dolo desiit possidere, sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi §. 8. Vnde est quaesitum, si vsusfructus vel vsus fuerit alicui relictus, eumque occupauerit: an hoc Interdicto restituere sit compellendus? mouet, quod neque vsusfructus, neque vsus possidetur: sed magis tenetur. Potest tamen defendi, competere Interdictum. † Idem dicendum est et in seruitute relicta. §. 9. Quaesitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem, an hoc Interdicto teneatur ad restitutionem? monet illud primum, quod non possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit*): deinde, quod Praetorem habet hujus rei auctorem. Tutius tamen erit dicendum, hoc Interdictum competere: maxime si satisdatum sit jam legatorum nomine, nec recedat; tunc enim etiam possidere videtur.

*) L. 5. pr. et §. 22. vt in poss. legat.

§. 10. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicemus, cui legatum est: verum heredem quoque ejus, caeterosque successores. §. 11. Quod ait Prator, Voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, ita erit interpretandum: vt si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem agnitam, voluntas accommodata est legatario, vt possideret, Interdictum cesset: quod si ante aditam hereditatem, bonorumue possessionem agnitam hoc factum est, rectius dicetur, eam voluntatem non nocere debere.

§. 12. Si duae res legatae sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eueniet, vt altera reuocari possit, altera non. Idemque erit probandum et in vna re, cujus pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est: nam pars sola per Interdictum auferetur.

§. 13. Illud tenendum, siue à te, siue ab eo, in cujus locum successisti, possideri aliquid coeptum est: Interdicto huic locum fore. † In locum successisse accipimus, siue per vniuersitatem, siue in rem his [sit] successum.

§. 14. Prodest autem possedisse, quoties voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, possideri coeptum est. Sed et si postea voluntas accessit ejus, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. Vnde si quis coepit quidem ex voluntate ejus, ad quem ea res pertinet, possidere, postea vero voluntas non perseuerat; nihil noceat: quia semel possideri coepit ex voluntate. §. 15. Si alter ex heredibus, iisue, ad quos ea res pertinet, voluerit rem à legatario possideri, alter non: ei, qui noluit, Interdictum competet; ei, qui voluit, non competere palam est.

§. 16. Quod ait Praetor, Nisi satisdatum sit, accipere debemus, si perseueret satisdatum: scilicet, vt si non perseveret cautum, mittatur in possessionem legatorum seruandorum causa.

§. 17. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario vel ipso jure adquisita sit idonea cautio, vel per mandati actionem adquiri possit: et tunc Interdicto locum fore. §. 18. Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est; caeterarum non poterit.

2. PAVLVS *lib.* 63. *ad Edictum.*

Diuersum est, si postea pars legato adcreuerit; nam hoc nomine tenentur fidejussores in totum.

§. 1. Quod ait Praetor, Si per bonorum possessorem non stat, vt satisdetur, sic accipimus, si paratus sit satisdare: non ergo offerre debet satisdationem: sed petenti satis, moram non facere. §. 2. Ex hoc Interdicto, qui non restituit, in id, quod interest, debet condemnari.

§. 3. Si legatarius repromissione retentus fuit, dandum est Interdictum. † Idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi caueri. §. 4. Si per legatarium factum sit, quominus satisdetur, licet cautum non sit, tenetur Interdicto. † Sed si forte factum sit per legatarium, quominus satisdetur,

eo

eo autem tempore, quo editur Interdictum, satis accipere paratus sit: non competit Interdictum, nisi satisdatum sit. † Item si per bonorum possessorem stetit, quominus satisdaret, sed modo paratus est cauere: tenet Interdictum. Illud enim tempus inspicitur, quo Interdictum editur.

q) De SALVIANO INTERDICTO.

(Dig. 43. T. 33.)

1. JVLIANVS *lib.* 49. *Digestorum.*

Si colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, et eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum est, ejus apprehendendi gratia vtile Interdictum reddi oportet.

§. 1. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique in solidum obligatae essent: singuli aduersus extraneum Saluiano Interdicto recte experientur. Inter ipsos vero si reddatur hoc Interdictum, possidentis conditio melior erit. † At si id actum fuerit, vt pro partibus res obligaretur *): vtilis actio et aduersus extraneos, et inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli adprehendent.

*) L. 15. §. 1. de pign. L. 24. §. 1. locat. L. 11. §. 5. de pign. act. nec obst. L. 66. pr. de euict. ibi diff.

§. 2. Idem seruari conueniet, et si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit: scilicet vt pro parte dimidia, pignoris persecutio detur.

2. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

In Saluiano Interdicto, si in fundum communem duorum pignora sint ab aliquo inuecta: possessor vincet: et erit eis descendendum ad Seruianum judicium.

r) De MIGRANDO.

(Dig. 43. T. 32.)

1. VLPIANVS *lib.* 73. *ad Edictum.*

Praetor ait: Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem conuenit, vt quae in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factaue essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: siue ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eoue nomine satisfactum est, aut per te stat, quominus soluatur: ita quominus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto.

§. 1. Hoc Interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non competit.

§. 2. Cui rei etiam extra ordinem subveniri potest: ergo infrequens est hoc Interdictum. §. 3. Si tamen gratuitam quis habitationem habeat, hoc Interdictum vtile ei competet.

§. 4. Si pensio nondum debeatur: ait Labeo Interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. † Proinde si semenstrem soluit, sexmenstris debeatur: inutiliter interdicet, nisi soluerit et sequentis sexmenstris. Ita tamen, si conuentio specialis facta est in conductione domus, vt non liceat ante finitum annum, vel certum tempus migrare. † Idem est, et si quis in plures annos conduxerit, et nondum praeterierit tempus. Nam cum in vniuersam conductionem pignora sunt obligata: consequens erit dicere, Interdicto locum [non] fore, nisi liberata fuerint.

§. 5. Illud notandum est, Praetorem hic non excessisse, vt in bonis fuerit conductoris, nec vt esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde et si aliena sint, et sint talia, quae pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint: Interdicto hoc locus erit. Quod si nec pignoris nomine introducta sint: nec retineri poterunt à locatore. §. 6. Hoc Interdictum perpetuum est, et in successores, [et] successoribus dabitur.

2. CAJUS *lib.* 26. *ad Edictum Prouinciale.*

Hoc Interdictum inquilino etiam de his rebus, quae non ipsius sunt, sed forte commodatae ei vel locatae, vel apud eum depositae sunt, vtile esse non dubitatur.

ad §. 4.

s) VTI POSSIDETIS.

(Dig. 43. T. 17.)

1. VLPIANVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Vti eas aedes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc Interdictum non dabo; neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam. §. 1. Hoc Interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorem Praetor in soli possessione habebat.

§. 2. Hujus autem Interdicti proponendi causa haec fuit, quod separata esse debet possessio à proprietate. Fieri enim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit; alter dominus quidem sit, possessor vero non sit: fieri potest, vt et possessor idem, et dominus sit.

§. 3. Inter litigatores ergo [quoties] est proprietatis controuersia, aut conuenit [inter litigatores] vter possessor sit, vter petitor, aut non conuenit. Si conuenit, absolutum est: ille possessoris commodo, quem conuenit possidere; ille petitoris onere fungetur. † Sed si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc, si res soli sit, in cujus possessione contenditur, ad hoc Interdictum remittentur.

§. 4. Est igitur hoc Interdictum, quod vulgo vti possidetis appellatur, retinendae possessionis: nam hujus rei causa redditur, ne vis fiat ei, qui possidet. Et consequenter proponitur post Interdictum vnde vi: illud enim restituit vi amissam possessionem; hoc [Interdictum] tuetur, ne amittatur possessio. Denique Praetor possidenti vim fieri vetat: et illud quidem Interdictum oppugnat possessorem; hoc tuetur. † Et (vt Pedius ait omnis de possessione controuersia aut eo pertinet, vt quod non possidemus, nobis restituatur: aut ad hoc, vt retinere nobis liceat, quod possidemus. † Restitutae possessionis ordo aut Interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendae itaque possessionis duplex via est: aut exceptio, aut Interdictum: exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet.

§. 5. Perpetuo autem hoc Interdicto insunt haec: Quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo possides.

§. 6. Interdictum autem possessorem praedii tuetur, quod est vti possidetis: actio enim nunquam vltro possessori datur; quippe sufficit ei, quod possideat. §. 7. Hoc Interdictum locum habet, siue quis totum fundum possidere se dicat, siue pro certa parte, siue pro indiuiso [possideat.]

§. 8. Hoc Interdictum in omnibus etiam possessionibus, quae sunt soli, sine dubio locum habebit, dummodo possideri possit. §. 9. Quod ait Praetor in Interdicto, nec vi, nec clam, nec precario, alter ab altero possidetis, hoc eo pertinet:

net: vt si quis possidet vi, aut clam, aut precario; si quidem ab alio, prosit ei possessio; si vero ab aduersario suo, non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, vincere. Has enim possessiones non debere proficere palam est.

2. PAVLVS *lib. 65. ad Edictum.*

Iusta enim, an injusta aduersus caeteros possessio sit, in hoc Interdicto nihil refert: qualiscunque enim possessor, hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet, quam ille, qui non possidet *).

*) L. f. de A. v. A. Poss.

3. VLPIANVS *lib. 61. ad Edictum.*

Si duo possideant in solidum, videamus, quid sit dicendum: quod qualiter procedat, tractemus. Si quis proponeret possessionem justam, et injustam: ego possideo ex justa causa, tu vi, aut clam; si à me possides, superior sum Interdicto; si vero non à me, neuter nostrum vincetur, nam et tu possides, et ego. §. 1. Hoc Interdictum duplex est: et hi, quibus competit; et actores et rei sunt *).

*) L. 37. §. 1. de Obl. et act. L. 13. de judic.

§. 2. Hoc Interdictum sufficit ei, qui aedificare in suo prohibetur: etenim videris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me vti mea possessione. §. 3. Cum inquilinus dominum aedes reficere volentem prohiberet: aeque competere Interdictum vti possidetis, placuit: testarique dominum, non prohibere inquilinum, ne habitaret, sed ne possideret.

§. 4. Item videamus, si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid juris sit? Et ait POMPONIVS, posse te ei denunciare, [et] vites praecidere: idque et LABEO scribit. Aut vti cum debere Interdicto vti possidetis de eo loco, quo radices continentur vitium: nam si tibi [vim] fecerit, quo minus eas vites vel praecidas, vel transducas: vim tibi facere videtur, quominus possideas; etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit POMPONIVS.

§. 5. Item videamus, si projectio supra vicini solum, non jure haberi dicatur, an Interdictum vti possidetis sit vtile alteri aduersus alterum. Et est apud CASSIVM relatum, vtrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum aedibus superficiem. §. 6. LABEO quoque scribit: Ex aedibus meis in aedes tuas projectum habeo; interdicis mecum, si eum locum possideamus, qui projecto tegetur: An, quo facilius possim retinere possessionem ejus projectionis, interdico tecum, sicuti nunc possidetis *) eas aedes, ex quibus projectus est?

*) L. 1. §. 2. de interdict.

§. 7. Sed si supra aedes, quas possideo, coenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, Interdicto Vti possidetis me vti posse, LABEO ait, non eum, qui in coenaculo moraretur. Semper enim superficiem solo cedere *). † Plane si coenaculum ex publico aditum habeat: ait LABEO, videri non ab eo aedes possideri, qui κρύπτας possideret; sed ab eo, cujus aedes supra κρύπτας essent. Verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. † Caeterum superficiarii proprio Interdicto et actionibus à Praetore vtentur: dominus autem soli, tam aduersus alium, quam aduersus superficiarium potior erit Interdicto Vti possidetis; sed Praetor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. Et ita POMPONIVS quoque probat.

*) L. 1. §. 1. h. t. L. 28. de A. R. D.

§. 8. Creditores missos in possessionem rei seruandae causa, Interdicto Vti possidetis vti non posse: et merito; quia non possident. Idemque et in caeteris omnibus, qui custodiae causa missi sunt in possessionem, dicendum est.

§. 9. Si vicinus meus in parte mea tectoria habeat, et in parte sua: Vti possidetis mihi efficax est, vt ea tollere compellatur.

§. 10. Non videor vi possidere, qui ab eo, quem scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam.

§. 11. In hoc interdicto, condemnationis summa refertur ad rei ipsius aestimationem. Quanti res est, sic accipimus, quanti vniuscujusque interest, possessionem retinere. SERVII autem sententia est, existimantis, tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est. Longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

4. *Idem lib. 70. ad Edictum.*

In summa puto dicendum, et inter fructuarios hoc Interdictum reddendum: etsi alter vsumfructum, alter possessionem sibi defendat. † Idem erit probandum, et si vsusfructus quis sibi defendat possessionem. Et ita POMPONIVS scribit. Proinde et si alter vsum, alter fructum sibi tueatur *): et his Interdictum erit dandum.

*) L. f. de Seruit. L. 8. §. 5. si seruit. vind.

t) DE SVPERFICIEBVS.

(Dig. 43. T. 18.)

1. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Ait Praetor: Vti ex Lege locationis siue conductionis superficie *), qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruemini, quo minus fruamini, vim fieri veto: si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo.

*) L. 32. de jur. dot. L. 39. de legat. 2. L. 13. pr. de S. P. R. L. 73. L. 74. de R. V. L. 16. §. f. de pign. act. L. 13. §. 3. de pign. L. 12. §. 3. de public. in rem act. L. 9. §. 4. de damn. inf. L. 1. §. 5. de vi et vi armat.

§. 1. Qui superficiem in alieno solo *) habet, ciuili actione subnixus est: nam si conduxit superficiem, ex conducto; si emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest, agendo consequetur. Sin autem ab alio prohibeatur, praestare ei actiones suas debet dominus, et cedere. Sed longe vtile visum est, (quia [et] incertum erat, an locati existeret: et quia melius est possidere potius, quam in personam experiri), hoc Interdictum proponere, et quasi in rem actionem polliceri.

*) L. 23. L. 26. de Vsucap. L. 13. pr. de S. P. R. L. 71. de vsufr. L. 15. qui pot. in pign. L. 81. §. 3. de Legat. 1. L. 3. §. 7. vti possid.

§. 2. Proponitur autem Interdictum duplex, exemplo Interdicti vti possidetis. † Tuetur itaque Praetor eum, qui superficiem petiit, veluti vti possidetis interdicto; neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat: vnum tantum requirit, num forte vi, clam, precario aduersario possideat. † Omnia quoque, quae in vti possidetis Interdicto seruantur, hic quoque seruabuntur.

§. 3. Quod ait Praetor: Si actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo; sic intelligendum est, vt si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sane causa cognita ei, qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio *) competet. §. 4. Is autem, in cujus solo superficies est, vtique non indiget vtili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Plane si aduersus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione vtendum

in

in factum data: nam cui damus actionem, eidem [et] exceptionem **) competere multo magis quis dixerit.

*) L. 20. §. 6. sq. L. 73. L. 75. de R. V. nec obst. L. 86. §. f. de legat. 1. propter L. 1. §. f. de aq. et aq. pluu. L. 3. §. 7. vti possid. L. 16. §. f. de pign. L. 3. §. 3. de N. O. N. L. 38. §. 4. de Vsur. L. 173. de R. I.

**) L. 156. §. 1. de R. I. L. 19. pr. de Cond. indeb. propter L. 125. de R. I. L. 5. pr. de poen.

§. 5. Si soli possessori superficies euincatur, aequissimum erit, subuenire ei vel ex stipulatu de euictione, vel certo ex empto actione. §. 6. Quia antem etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, et quasi vsumfructum *), siue vsum quendam [ejus] esse, et constitui posse per vtiles actiones, credendum est.

*) L. 13. de impens. in res dot. L. 7. pr. de publ. et vectig. L. 7. §. 2. de Vsufr. L. 39. §. 5. de legat. 1. L. 27. §. 3. de Vsufr. L. 28. de vsu et vsufr. legat.

§. 7. Sed et tradi posse intelligendum est, vt et legari*), et donari possit. *) L. 8. §. 3. de legat. 1. L. 39. §. 5. eod.

§. 8. Et, si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo judicium dabimus. §. 9. Seruitutes quoque Praetorio jure constituentur: et ipse ad exemplum earum, quae ipso jure constitutae sunt, vtilibus actionibus petentur. Sed et Interdictum de his vtile competet.

2. CAJVS *lib. 25. ad Edictum Prouinciale.*

Superficiarias aedes appellamus, quae in conducto *) solo positae sint, quarum proprietas, et ciuili, et naturali jure ejus est, cujus et solum.

*) L. 74. de R. V. L. 39. locati, L. 65. de contr. emt. L. 80. §. f. eod. L. pen. §. 15. de legat. 2.

u) DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO.

(Dig. 43. T. 19.)

1. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Praetor ait: Quo itinere actuque priuato, quo de agitur, vel via, hoc anno nec vi, nec clam, nec precario ab illo vsus es: quominus ita vtaris, vim fieri veto.

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo seruitutes. §. 2. Hoc Interdicto Praetor non inquirit, vtrum habuit jure seruitutem impositam, an non: sed hoc tantum, an itinere actuque hoc anno vsus sit non vi, non clam, non precario: et tuetur eum, licet eo tempore, quo Interdictum redditur, vsus non sit. Siue igitur habuit jus viae, siue non habuit: in ea conditione est, vt ad tuitionem Praetoris pertineat: si modo anno vsus est; vel modico tempore, id est, non minus quam triginta diebus. Neque ad praesens tempus refertur vsus: quia plerumque itineribus vel via non semper vtimur, nisi cum vsus exegerit: ita annui temporis spatio conclusit vsum.

§. 3. Annum ex die Interdicti retrorsum computare debemus. §. 4. Si quis hoc Interdicto vtatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in vsu habuisse. §. 5. JVLIANVS ait, quoad vsque ingressus est, eo vsque ei Interdictum competere: quod verum est. §. 6. VIVIANVS recte ait, eum, qui propter incommoditatem riui, aut propterea, quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit; quamuis id frequenter fecit, non videri omnino vsum. Itaque inutile esse Interdictum, non quasi precario vsum, sed quasi nec vsum. Ergo secundum [hoc] nec vtro vsus videtur: multo enim minus illo vsus est, per quem non iit, propter incommoditatem riui, aut propterea, quia via praerupta erat. † Idem erit dicendum, et si non erat via publica, sed iter priuatum: nam et hic eadem quaestio est.

§. 7. Is cujus colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit: vsus videtur itinere, vel actu, vel via; et idcirco Interdictum habebit: et haec ita PEDIVS scribit, et adjicit: etiam si ignorauit, cujus fundus esset, per quem iret, retinere eum seruitutem. §. 8. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: vtique sibi, non mihi Interdictum adquisisse intelligitur.

§. 9. Si quis propter inundationem vsus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore vsus sit: potest repetita die hoc Interdicto vti per in integrum restitutionem ex illa parte, si qua mihi justa causa esse videbitur *). Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere, MARCELLVS probat. † Praeterea et aliis casibus Interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare soleat. *) L. 1. §. 1. ex quib. caus. major.

§. 10. Praeterea sciendum est: si, dilatione data aduersario, futurum est, vt causa Interdicti mei deterior fiat, aequissimum esse, repetita die reddi Interdictum. §. 11. Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur; deinde tu à domino fundi precario rogaueris, vt ea via ad eum fundum vtaris: an noceat tibi exceptio, si aduersus eum velis interdicere, à quo precario viam rogasti? Et magis est, vt noceat. Idque colligi potest ex eo, quod JVLIANVS scribit in specie hujusmodi. Quaerit enim: si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur; et tu rogaueris precario, vt ea via vtaris: nihilominus vtile Interdictum mihi esse. Quia sicuti me precarium rei meae non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor. Quoties enim colonus meus, aut is, cui precario fundum dedi, via vtitur: ego ire intelligor: propter quod et recte dico, me itinere vsum. Quae ratio (inquit) efficit, vt [et] si [ego] viam precario rogauero, et tibi fundum precario dedero: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur: inutile esse Interdictum: et precario eo itinere vsus esse videar non immerito: non enim opinio tua, sed mea quaerenda est. Tu tamen [credo] poteris Interdicto vti, etsi de hoc nihil scribat JVLIANVS. §. 12. Si quis supradicto tempore anni non vi, non clam, non precario itinere vsus sit, verum postea non sit vsus, sed clam, precarioue: videndum est, an ei noceat. Et magis est, vt nihil ei noceat, quod attinet ad Interdictum.

2. PAVLVS *lib. 66. ad Edictum.*

Nec enim corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est, superueniente delicto potest.

3. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Inde etiam illud LABEO scribit: si, cum à me recte via vtebaris, fundum vendidero, per quem vtebaris, deinde emtor te prohibuit: licet clam videaris ab eo vti, (nam qui prohibitus vtitur, clam vtitur) *); tamen Interdictum tibi competere intra annum: quia hoc anno non vi, non clam, non precario vsus es. *) L. 1. §. 5. quod vi aut clam.

§. 1. Item sciendum est, non tantum eum clam via vti, qui ipse prohibitus vtitur: verum eum quoque, per quem quis id jus retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat vtatur. † Plane si ignoraui prohibitum, et perseuero vti: nihil mihi nocere

nocere dicendum est. §. 2. Si quis ab auctore meo vi, aut clam, aut precario vsus est: recte à me via vti prohibetur, et Interdictum ei inutile est. Quia à me videtur vi, vel clam, vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. † Nam et PEDIVS scribit: si vi, aut clam, aut precario ab eo sit vsus, in cujus locum hereditate, vel emptione, aliove quo jure successi, idem esse dicendum: cum enim successerit [quis] in locum eorum, aequum non est, nos noceri hoc, quod aduersus eum non nocuit, in cujus locum successimus *). *) L. 5. §. 2. L. 6. h. t.

§. 3. In hoc Interdicto examinatur, quanti ejus interesset via non prohiberi, siue itinere. §. 4. Vti videmur seruitutibus etiam per seruos *), vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites: et fere per eos omnes, qui nobis retinent seruitutes. Sed enim per fructuarium quidem seruitus retinetur: per fructuarium autem Interdictum hoc domino non competere, IVLIANVS ait. *) L. 7. de aq. et aq. quot.

§. 5. Idem IVLIANVS scribit: si meus vsusfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit; et vterque nostrum per vicini fundum ierit: vtile Interdictum de itinere nos habere. Et fiue forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, fiue etiam à domino; sed et si dominus à fructuario: competet. Nam et si quilibet prohibeat ire, Interdictum aduersus eum competit.

§. 6. Hoc Interdictum et ei competit, qui donationis causa fundi vacuam possessionem adeptus est. §. 7. Si quis [ex] mandatu meo fundum emerit: aequissimum est, mihi hoc Interdictum dari; vt ille usus est, qui mandatu meo emit.

§. 8. Sed et si quis vsumfructum emit, vel vsum; vel cui legatus est, et traditus: vti hoc Interdicto poterit. §. 9. Hoc amplius et is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc Interdicto poterit. §. 10. Et generaliter ex omnibus causis, quae instar habent venditionis, vel ex alterius contractus, dicendum est, hoc Interdicto locum fore.

§. 11. Ait Praetor: Qui itinere actuque hoc anno non vi, non clam, non precario ab alio vsus es, quo minus [id] iter actumque, vt tibi jus esset, reficias, vim fieri veto: qui hoc Interdicto vti volet, is aduersario damni infecti, quod per ejus vitium datum sit, caueat.

§. 12. Vtilitas suasit, hoc quoque Interdictum proponere: namque consequens erat, eum, qui itinere vtitur, Interdictum proponere, vt refici iter possit. Quemadmodum enim alias vti potest itinere vel actu commode, quam si refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest. §. 13. Hoc autem à superiore distat, quod illo quidem Interdicto omnes vti possunt, qui hoc anno vsi sunt: hoc autem Interdicto eum demum vti posse, qui hoc anno vsus est, et jus sibi esse reficiendi, oporteat. Jus autem esse videtur ei, cui seruitus debetur. † Itaque, qui hoc Interdicto vtitur, duas res debet docere: et hoc anno se vsum, et ei seruitutem competere. Caeterum, si desiit alterutrum, deficit Interdictum: nec immerito. Qui enim vult ire agere tantisper, quoad de seruitute constet, non de jure suo docere: quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enim vero qui vult reficere, aliquid noui facit: neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi vere habet seruitutem.

§. 14. Fieri autem potest, vt qui jus eundi habeat et agendi, reficiendi jus non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi jus sit; aut sic, ut si velit reficere, vsque ad certum modum reficiendi jus sit. Merito ergo ad refectionem se Praetor retulit. Vt tibi (inquit) jus est, reficias. Vti jus est, hoc est, sicuti per seruitutem impositam licet.

§. 15. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam iter et actum reducere *): hoc est, ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret. Et aliud est enim reficere, longe aliud facere.

*) L. 1. §. 6. de riv.

§. 16. Apud LABEONEM quaeritur: si pontem quis nouum velit facere viae muniendae causa, an ei permittatur? et ait permittendum, quasi pars sit refectionis hujusmodi munitio. Et ego puto veram LABEONIS sententiam, si modo sine hoc commeari non possit.

4. VENVLEJVS *lib.* 1. *Interdictorum.*

Veteres nominatim adjiciebant, vt ea quoque, quae ad refectionem vtilia essent, adportanti vis non fieret: quod superuacuum est; quoniam qui adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur.

§. 1. Si quis autem, cum posset compendiaria adportare, quae perfectione necessaria sunt, longiori itinere velit adportare, vt deteriorem causam eundi faciat: impune ei vis fiet, quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat. *) L. 5. §. 1. h. t.

5. VLPIANVS *lib.* 20. *ad Edictum.*

Apparet ergo eum, qui non patitur haec congeri, vim facere, quo minus quis perficiat. §. 1. Plane si quis, cum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, vt alia parte adportet: impune ei vim fieri, recte placuit. §. 2. Hoc Interdictum non solum ipsi, verum successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum. Emptori quoque dabitur, et in emptorem.

§. 3. Si quis seruitutem jure impositam non habeat, habeat autem velut longae possessionis praerogatiuam ex eo, quod diu vsus est seruitute: Interdicto hoc vti potest. §. 4. Qui hoc Interdicto vsurus est, de vitio operis cauere aduersario debet.

6. PAVLVS *lib.* 66. *ad Edictum.*

Sicut non nocet ei, qui sine vitio vsus est, quod eodem anno vitiose vsus est: ita emptori heredique non nocebit, quod ipsi vitiose vsi fuere, si testator venditorue recte vsi sunt.

7. CELSVS *lib.* 25. *Digestorum.*

Si per fundum tuum nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis; non tamen tanquam id suo jure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus: inutile est ei Interdictum de itinere actuque: nam vt hoc Interdictum competat, jus fundi possedisse oportet.

x) DE AQVA COTTIDIANA, ET AESTIVA.

(Dig. 43. T. 20.)

1. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Vti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi, non clam, non precario ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto.

§. 1. Hoc Interdictum prohibitorium, et interdum restitutorium est, et pertinet ad aquam cottidianam.

§. 2. Cottidiana autem aqua non illa est, quae cottidie ducitur: sed ea, qua quis cottidie possit vti, si vellet: quamquam cottidianam interdum hyeme ducere non expediat, etsi possit duci. §. 3. Duo autem sunt genera aquarum: est cottidiana, est et aestiua. Cottidiana ab aestiua vsu differt, non jure. † Cottidiana [ea] est, quae duci assidue solet vel aestiuo tempo-

tempore, vel hyberno, etiam si aliquando ducta non est, ea quoque dicitur cottidiana, cujus seruitus intermissione temporis diuisa est. †Aestiua autem ea est, qua aestate sola vti expedit: sicuti dicimus vestimenta aestiua, saltus aestiuos, castra aestiua, quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem aestate vtamur. †Ego puto probandum, ex proposito vtentis, et ex natura locorum aquam aestiuam à cottidiana discerni. Nam si sit ea aqua, quae perpetuo duci possit: ego tamen aestate sola ea vtar: dicendum est, hanc aquam esse aestiuam. Rursum si ea sit aqua, quae non nisi aestate duci possit: aestiua dicetur. Et si ea sint loca, quae natura non admittant aquam, nisi aestate: dicendum erit, recte aestiuam dici.

§. 4. Quod autem scriptum est in Interdicto, Vti hoc anno aquam duxisti, hoc est: non cottidie, sed hoc anno, vel vna die, vel nocte. Ergo cottidiana quidem aqua [alia] est, quae cottidie duci possit, vel hyeme, vel aestate, etsi aliquo momento temporis ducta sit. Aestiua ea, quae cottidie quidem duci possit, vel sola aestate: ducatur autem aestate tantum, non et hyeme: non, quia non possit et hyeme, sed quia non solet.

§. 5. Loquitur autem Praetor in hoc Interdicto de ea aqua sola, quae perennis est: nulla enim alia aqua duci potest, nisi quae perennis est.

§. 6. Quanquam [autem] ad perennes aquas dixerimus hoc Interdictum pertinere; ad eas tamen perennes pertinet, quae duci possunt. †Caeterum sunt quaedam, quae, etsi perennes sunt, duci tamen non possunt, vtputa puteales, et quae ita sunt summersae, vt defluere extra terram, et vsui esse non possint. Sed hujusmodi aquis, quae duci non possunt, haustus seruitus imponi potest.

§. 7. Haec Interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quae à capite ducitur, non aliunde: harum enim aquarum etiam seruitus Jure Ciuili constitui potest.

§. 8. Caput aquae illud est, vnde aqua nascitur: si ex fonte nascatur, ipse fons; si ex flumine vel lacu, prima incilia, vel principia fossarum, quibus aquae ex flumine vel ex lacu in primum riuum [communem] pelli solent. †Plane si aqua, sudoribus manando, in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: ejus hoc caput dicemus, vbi primum emergit.

§. 9. Et qualiter sit constitutum jus aquae: dicendum est, hoc Interdictum locum habere.

§. 10. Sed etsi jure aqua non debetur alicui, si tamen jure ducere se putauit: cum non in jure, sed in facto errauit: dicendum est, (eoque jure vtimur,) vt Interdicto hoc vti possit. Sufficit enim, si jure se ducere putauit, nec vi, nec clam, nec precario duxit. §. 11. Illud quaeritur, vtrum ea tantum aqua his Interdictis contineatur, quae ad agrum irrigandum pertinet; an vero omnis, etiam ea, quae ad vsum quoque et commodum nostrum? Et hoc jure vtimur, vt haec quoque contineatur. Propter quod etiam si in vrbana praedia quis aquam ducere velit: hoc Interdictum locum habere potest.

§. 12. Praeterea Labeo scribit, etsi quidam ductus aquarum non sint fundi, quia à quocunque duci possint: tamen ad hoc Interdictum pertinere.

§. 13. Idem Labeo scribit, etiam si Praetor hoc Interdicto de aquis frigidis sentiat: tamen de calidis aquis Interdicta non esse deneganda. Namque harum quoque aquarum vsum esse necessarium: nonnunquam enim refrigeratae vsum irrigandis agris praestant. His accedit, quod in quibusdam locis, et cum calidae sunt, irrigandis tamen agris necessariae sunt; vt Hierapoli: constat enim apud Hierapolitanos in Asia agrum aqua calida rigari. Et quamuis ea sit aqua, quae ad rigandos non sit necessaria, tamen nemo ambiget his Interdictis locum fore. §. 14. Siue autem intra Vrbem sit aqua, siue extra Vrbem: hoc Interdicto locus erit.

§. 15. Illud tamen hic intelligendum est, eodem modo Praetorem duci aquam jussisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi, neque alia permisisse potest videri. †Quare si alia aqua sit, quam quis velit ducere, quam hoc anno duxit; vel eadem, per aliam tamen regionem velit ducere: impune ei vis fiet.

§. 16. Illud Labeo dicit, omnes partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, ejusdem numero esse. †Ergo et si forte actor confinem agrum emerit, et ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum eum recte hoc Interdicto, vt de itinere actuque, vti putant: vt semel in suum ingressus, inde egredi, qua velit, possit. Nisi ei nocitum sit, ex quo aquam ducit.

§. 17. Item quaeritur: si quis aquae, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit, an impune prohibeatur? Et extat Ofilii sententia existimantis, recte eum prohiberi; sed eo loci, in quo primum aquam aliam in riuum admittit: et [Ofilivs] in tota aqua recte eum prohiberi ait. ego Ofilio adsentio, non posse diuidi; quia non potest ita in parte vis fieri, vt non in tota aqua fiat.

§. 18. Trebativs: cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur, quam debet appelli: posse vniuersum pecus impune prohiberi: quia junctum pecus ei pecori, cui adpulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsum. Marcellvs autem ait, si quis jus habens pecoris [ad aquam] appellendi, plura pecora adpulserit: non in omnibus pecoribus eum prohibendum: quod est verum; quia pecora separari possunt.

§. 19. Aristo putat, eum demum Interdictum hoc habere, qui se putat suo jure vti: non eum, qui scit se nullum jus habere, et vtitur.

§. 20. Idem ait, eum, qui hoc anno aquam duxerit, nec vi, nec clam, nec precario, et eodem anno vitiose vsus est: recte tamen hoc Interdicto vsurum. Quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit: esse enim verum, hoc anno non vi, non clam, non precario vsum.

§. 21. Quaesitum est: si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est, intra annum, aqua influxerit ipsa sibi, me non ducente, an hoc Interdicto locus sit? Et refert Severvs Valerivs, competere hoc ei Interdictum, quasi duxisse videatur: licet penitus prospicientibus non videtur iste duxisse.

§. 22. Item quaesitum est: si quis, dum putat, tertio quoque die habere se jus aquae ducendae, duxerit vna die: an recte, et sine captione possessoris recte duxisse videatur, vt hoc Interdictum habeat. Ait enim Praetor: Vti hoc anno aquam duxisti, id est, alternis diebus. †Illud autem nihil interest, vtrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus, an cottidie, ei, qui hoc Interdicto vti velit. Nam cum sufficiat, vel vno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert, qualem aquaeductum habens duxerit: dum si quis, cum quinto quoque die vteretur, quasi alternis diebus ducens, interdixerit, nihil ei prodesse videtur.

§. 23. Praeterea illud sciendum est, si cum aquam duxisses, aduersarius te prohibuerit; deinde tu interim jus aquae ducendae amiseris, in restitutionem hoc venire, vt tibi praestetur per hoc Interdictum, quod amisisti: et hoc verum puto.

§. 24. Si

§. 24. Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris et tradideris: nihilominus Interdictum tibi vtile est.

§. 25. Competit hoc Interdictum aduersus eum, qui prohibet me aquam ducere. Et nihil interest, vtrum quis dominium fundi habeat, an non: idcircoque is tenetur Interdicto. Nam etsi seruitus coepit, aduersus quemuis posse vindicari.

§. 26. Si inter riuales (id est, qui per eundem riuum aquam ducunt) sit contentio de aquae vsu, vtroque suum vsum esse contendente: duplex Interdictum vtrique competit.

§. 27. LABEO putat, per hoc Interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, aedificet, quare ex ea re aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriorue fiat: et similiter de aestiua aqua debere interdici ait. §. 28. Si quis hoc cesserit, ne liceat sibi aquam quaerere: ea cessio valet.

§. 29. Deinde ait Praetor: Vti priore aestate aquam, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti, quominus ita ducas, vim fieri veto. Inter heredes, emptores, et bonorum possessores interdicam. §. 30. Hoc Interdictum de aqua aestiua proponitur. §. 31. Quia autem diximus, aestiuam aquam aliquo distare ab aqua cottidiana: sciendum est, etiam Interdictis distare: quod, qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit. Vti hoc anno aquam duxisti. At qui de aestiua [sic,] Vti priore aestate. Nec immerito; nam, quia hyeme non vtitur, referre se non ad praesentem aestatem, sed ad priorem debuit.

§. 32. Aestatem incipere sic peritiores tradiderunt, ab aequinoctio verno, et finiri aequinoctio autumnali: et ita senis mensibus aestas atque hyems diuiditur. §. 33. Priorem aestatem ex comparatione duarum aestatum accipi.

§. 34. Propter hoc, si aestate interdicatur, nonnunquam annum et sex menses continere: quod ita contingit, si initio verni aequinoctii ducta sit aqua, et sequenti aestate pridie aequinoctium autumnale interdicatur. † Et proinde si hyeme interdicatur, etiam in biennium haec res extendetur. §. 35. Si quis hyeme tantum aquam solitus fuit ducere, aestate non fuit solitus: vtile Interdictum ei competit.

§. 36. Qui hac aestate duxit, non superiore: vtile Interdictum habet. §. 37. Ait Praetor: Inter heredes et emptores, et bonorum possessores interdicam: haec verba, non solum ad aestiuam aquam, verum etiam ad quotidianam quoque referenda esse sciendum est. Nam sicuti de itinere actuque et successoribus dantur Interdicta, et emptori, ita haec quoque danda Praetor putauit. §. 38. Ait Praetor: Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui ejus rei jus fuit, permissum est: quo minus ita, vti permissum est, ducat, vim fieri veto. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri jubebo.

§. 39. Hoc Interdictum necessario propositum est. Namque superiora Interdicta ad eos pertinent, qui à capite ducunt, vel imposita seruitute, vel quia putant impositam: aequissimum visum est, ei quoque, qui ex castello ducit, Interdictum dari: id est, ex eo receptaculo, quod aquam publicam suscipit, castellum accipe. §. 40. Si ex castello permissum est, dandum erit Interdictum. §. 41. Permittitur autem aquam ex castello, vel ex riuo, vel ex quo alio loco publico ducere.

§. 42. Idque à Principe conceditur: alii nulli competit jus aquae dandae. §. 43. Et datur interdum praediis, interdum personis. Quod praediis datur, extincta persona non extinguitur: quod datur personis, cum personis amittitur; ideoque neque ad alium dominum praediorum, neque ad heredem, vel qualemcunque successorem transit.

§. 44. Plane ei, ad quem dominium transit, impetrabile est. Nam si docuerit praediis suis aquam debitam, et si nomine ejus fluxisse, à quo dominium ad se transit: indubitate impetrat jus aquae ducendae, nec est hoc beneficium, sed injuria, si quis forte non impetrauerit.

§. 45. Meminisse autem debemus, in hoc Interdicto totam quaestionem finiri adsignationis. Non enim praeparat hoc Interdictum causam, vt superiora Interdicta; nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet jus adsignatum sibi, aut non habet, et Interdictum totum finitur.

2. POMPONIVS *lib.* 32. *ad Sabinum.*

Si diurnarum aut nocturnarum horarum aquaeductum habeam: non possum alia hora ducere, quam qua jus habeam ducendi.

3. *Idem lib.* 34. *ad Sabinum.*

Hoc jure vtimur, vt etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa, vel amoenitatis, aqua duci possit. §. 1. Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita tamen, vt vicinis non noceant; vel si angustus amnis sit, etiam ei, qui in alia ripa sit. §. 2. Si aquam ex flumine publico duxeris, et flumen recesserit: non potes subsequi flumen: quia ei [loco] seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. † Sed si alluuione paulatim accesserit fundo tuo, subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. † Sed si circumfluere coeperit mutato alueo, non potes: quia medius locus non seruiat, interruptaque sit seruitus.

§. 3. Aqua, quae in riuo nascitur, tacite lucrifit ab eo, qui ducit. §. 4. Ductus aquae, cujus origo memoriam excessit, jure constituti loco habetur. §. 5. Is, qui aquae quotidianae [jus] habet, vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest; dummodo ne fundum domino, aut aquagium riualibus deterius faciat. §. 6. Si aqua ducatur; supra eam alia aqua per pontem, qui supra riuum factus sit, jure ducitur; dum inferiori riuo non noceatur.

4. JVLIANVS *lib.* 41. *Digestorum.*

LVCIO TITIO ex fonte meo vt aquam duceret, cessi: Quaesitum est, an et MAEVIO cedere possim, vt per eundem aquaeductum aquam ducat? [et,] si putaueris posse cedi per eundem aquae ductum duobus: quemadmodum vti debeant? Respondit: Sicut iter, actus, via pluribus cedi vel simul, vel separatim potest, ita aquae ducendae jus recte cedetur. Sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit, quemadmodum vtantur: non erit iniquum, vtile judicium reddi: sicut inter eos, ad quos vsusfructus pertinet, vtile communi diuidundo judicium reddi, plerisque placuit.

5. *Idem lib.* 4. *ex Minicio.*

Cum constet, non solum temporibus, sed etiam mensuris posse aquam diuidi: potest eodem tempore alius quotidianam, alius aestiuam aquam ducere: ita vt aestate diuidatur inter eos aqua, hyeme solus ducat is, qui quotidianae jus habeat.

§. 1. Inter duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, vt permutatis inter se temporibus aqua vterentur? quaero, cum amplius tempore seruitutibus praefinito ita duxissent, vt neuter eorum suo tempore vsus esset, num jus vtendi amisissent? negauit, amisisse.

6. NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

De Interdicto de aqua aestiua, item quotidiana, quaerentes, primum constituendum existimabamus, quae esset aqua aestiua,

aestiua, de qua proprium Interdictum ad prioris aestatis tempus relatum reddi solet: hoc est, aestiua aqua vtrumne ex jure aestiuo duntaxat tempore vtendi diceretur; an ex mente proposítoque ducentis, quod aestate eam ducendi consilium haberet; an ex natura ipsius aquae, quae aestate tantum duci potest: an ex vtilitate locorum, in quae duceretur? Placebat igitur, aquam ob has duas res, naturam suam, vtilitatemque locorum, in quae deducitur, proprie appellari: ita vt, siue ejus natura erit, vt nisi aestate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur; siue omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si vtilitas locorum personis, in quam ducitur, aestate duntaxat vsum ejus exigeret: aestiua recte diceretur.

7. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

Si de via, itinere, actu, aquae ductu agatur: hujusmodi cautio praestanda est, quamdiu quis de jure suo doceat, non se impediturum agentem, et aquam ducentem, et iter facientem. Quod si neget, jus esse aduersario agendi, aquae ducendae: cauere sine praejudicio amittendae seruitutis debebit, donec quaestio finietur, non se vsurum.

8. SCAEVOLA *lib. singulari* ἱερῶν.

Cui per fundum iter aquae debetur: quacunque vult, in eo riuum licet faciat, dum ne aquaeductum interuerteret *).

*) L. 9. de seruit.

y) De Rivis.

(Dig. 43. T. 21.)

1. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Praetor ait: Riuos, specus, septa reficere, purgare, aquae ducendae causa, quominus liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quam vti priore aestate non vi, non clam, non precario à te duxit: vim fieri veto.

§. 1. Hoc Interdictum vtilissimum est: nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsu incommodabitur. §. 2. Ait ergo Praetor: Riuum, specus. † Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, inde, spectacula sunt dicta. §. 3. Specus autem est locus, ex quo despicitur. Inde spectacula sunt dicta.

§. 4. Septa sunt, quae ad incile opponuntur, aquae deriuandae compellendaeue ex flumine causa; siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue qualibet alia materia sint ad continendam transmittendamque aquam excogitata. §. 5. Incile autem est locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus, quod incidatur: inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primum aqua ex flumine agi possit. Sed et fossae, et putei hoc Interdicto continentur. §. 6. Deinde ait Praetor reficere, purgare. Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi tegere, substruere, sarcire, aedificare, item aduehere, adportareque ea, quae ad eandem rem opus essent, continentur. §. 7. Purgandi verbum plerique quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est: et palam est, et ad eum pertinere, qui refectione indiget: plerumque enim [vt] refectione et purgatione indigent.

§. 8. Aquae, inquit, ducendae causa. Merito hoc additur, vt ei demum permittatur et reficere, et purgare riuum, qui aquae ducendae causa id fecit. §. 9. Hoc Interdictum competit etiam ei, qui jus aquae ducendae non habet, si modo aut priore aestate, aut eodem anno aquam duxerit: cum sufficiat non vi, non clam, non precario duxisse.

§. 10. Si quis terrenum riuum signinum [id est, lapideum,] facere velit, videri eum non recte hoc Interdicto vti: non enim reficit, qui hoc facit; et ita OFILIO videtur. §. 11. Proinde etsi per alium locum velit ducere, impune prohibetur. Sed etsi eundem riuum deprimat vel attollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. Ego caeteros quidem impune prohiberi puto. At enim eum, qui operiat apertum, vel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam majorem vtilitatem suam aduersarius ostendat.

2. PAVLVS *lib. 66. ad Edictum.*

LABEO non posse ait ex aperto riuo terrenum fieri: quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus, vel hauriendi aquam. Quod sibi non placere, POMPONIVS ait: quia id domino magis ex occasione, quam ex jure contingere; nisi ab initio in imponenda seruitute id pactum esset.

3. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

SERVIVS autem scribit, aliter duci aquam, quae ante per specus ducta est, si nunc per apertum ducatur. Nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conseruet vel contineat: non impune prohiberi. Ego et in specu contra, si non major vtilitas versetur aduersarii. §. 1. SERVIVS et LABEO scribunt, si riuum, qui ab initio terrenus fuit, qui aquam non continebat, caementitium velit facere: audiendum esse. Sed et si eum riuum, qui structilis fuit, postea terrenum faciat, aut partem riui: aeque non esse prohibendum. Mihi videtur vrgens et necessaria refectio esse admittenda.

§. 2. Si quis nouum canalem vel fistulas in riuo velit collocare, cum id nunquam habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum LABEO ait. Nos et hic opinamur, vtilitatem ejus, qui ducit sine incommoditate ejus, cujus ager est, spectandam. §. 3. Si aqua in vnum lacum conducatur, et inde per plures ductus ducatur: hoc Interdictum vtile erit volenti reficere ipsum lacum.

§. 4. Hoc Interdictum ad omnes riuos pertinet, siue in publico, siue in priuato sint constituti. §. 5. Sed etsi calidae aquae riuus sit, de hoc reficiendo competit Interdictum.

§. 6. ARISTO et de cuniculo restituendo, per quem vapor trahitur in balneariis vaporibus, putat vtilem actionem competere: et erit dicendum, vtile Interdictum ex hac causa competere. §. 7. Iisdem autem personis, et in easdem Interdictum hoc datur, quibus, et in quas et de aqua Interdicta redduntur, quae supra sunt enumerata.

§. 8. Si quis riuum reficienti opus nouum nunciat *), belle dictum est, posse contemni operis noui nunciationem: cum enim Praetor ei vim fieri vetet, absurdum est, per operis noui nunciationem eum impediri. Plane per in rem actionem dicendum est, posse aduersus eum vindicari, jus ei non esse. Dubium non est.

*) L. 5. §. 11. de N. O. N.

§. 9. De damno quoque infecto cauere eum debere, minime dubitari oportet. §. 10. Si quis eum exportare, vehere, quae refectioni necessaria sunt, prohibeat: hoc Interdictum ei competere OFILIVS putat. Quod est verum.

4. VENVLEJVS *lib. 1. Interdictorum.*

De riuis reficiendis [ita] interdicetur, vt non quaeratur, an aquam ducere actori liceret? non enim tam necessariam refectionem itinerum, quam riuorum esse: quando, non refectis riuis, omnis vsus aquae auferretur, et homines siti necarentur. Et sane aqua peruenire, nisi refecto riuo, non potest: at non refecto itinere, difficultas tantum eundi agendique fieret, quae temporibus aestiuis leuior esset.

z) De Fonte.

(Dig. 43. T. 22.)

1. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Praetor ait: Vti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clam, nec precario ab illo vsus es: quominus ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, puteo, piscina item interdicam. §. 1. Hoc Interdictum proponitur ei, qui fontana aqua vti prohibetur: seruitutes enim non tantum aquae ducendae esse solent, verum etiam hauriendae: et sicut discretae sunt seruitutes ductus aquae, et haustus aquae: ita interdicta separatim redduntur.

§. 2. Hoc autem Interdictum locum habet, si quis vti prohibeatur aqua: hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. §. 3. Et eadem sunt hic dicenda, quae ad personam attinent, quaecunque in superioribus Interdictis diximus. §. 4. Hoc Interdictum de cisterna non competit: nam cisterna non habet perpetuam causam, nec viuam aquam. Ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua sit. Cisternae autem imbribus concipiuntur. † Denique constat, Interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus viuam aquam non habeat.

§. 5. Plane si quis ire ad haustum prohibeatur, aeque Interdictum sufficiet. §. 6. Deinde ait Praetor: Quominus fontem, quo de agitur, purges, reficias, vt aquam coërcere, vtique ea possis: dum ne aliter vtaris, atque vti hoc anno non vi, non clam, non precario ab illo vius es, vim fieri veto.

§. 7. Hoc Interdictum eandem habet vtilitatem, quam habet Interdictum de riuis reficiendis: nisi enim purgare et reficere fontem licuerit *), nullus vsus ejus erit.

*) L. 51. commun. praed.

§. 8. Purgandus autem, et reficiendus est ad aquam coërcendam, vt vti quis aqua possit, dummodo non aliter vtatur *), quam sicuti hoc anno vsus est.

*) L. 35. sqq. L. 39. pr. de damn. infect.

§. 9. Coërcere aquam est, continere sic, ne diffluat, ne dilabatur: dummodo non permittatur, vias nouas quaerere, vel aperire; hic enim innouat aliquid praeter id, quam praecedenti anno vsus est. §. 10. Sed et de lacu, puteo, piscina, reficiendis, purgandis Interdictum competit. §. 11. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur Interdictum de aqua aestiua.

aa) De Cloacis.

(Dig. 43. T. 23.)

1. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Praetor ait: Quominus illi cloacam, quae ex aedibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur, purgare, reficere liceat: vim fieri veto. Damni infecti quod operis vitio factum sit, caueri jubebo.

§. 1. Sub hoc titulo duo Interdicta Praetor subjecit, vnum prohibitorium, alterum restitutorium: et primum prohibitorium. §. 2. Curauit autem Praetor per haec Interdicta, vt cloacae et purgentur, et reficiantur: quorum vtrumque et ad salubritatem ciuitatum, et ad tutelam pertinet. Nam et coelum pestilens, et ruinas minantur immunditiae cloacarum: [item] si non reficiantur. §. 3. Hoc autem Interdictum propositum est de cloacis priuatis *): publicae enim cloacae publicam curam merentur. *) L. 33. §. f. ad L. Aquil.

§. 4. Cloaca autem est locus cauus, per quem colluuies quaedam fluat. §. 5. Hoc Interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est: quo prohibetur vicinus vim facere, quominus cloaca purgetur et reficiatur. §. 6. Cloacae appellatione et tubus, et fistula continetur.

§. 7. Quia autem cloacarum refectio et purgatio ad publicam vtilitatem spectare videtur; idcirco placuit, non esse Interdicto addendum: Quod non vi, non clam, non precario ab illo vsus: vt etiam si quis talem vsum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacam reficere vel purgare.

§. 8. Deinde ait Praetor: Quae ex aedibus ejus in tuas pertinet. Aedes hic accipere debes pro omni aedificio, hoc est, ex aedificio ejus in tuum aedificium. Hoc amplius Labeo putabat, hoc Interdicto locum esse, et si area ab vtralibet parte aedium sit: et si forte (inquit) cloaca ducta sit ex vrbano aedificio in proximum agrum. §. 9. Idem Labeo, etiam eum, qui priuatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed et si quis velit talem cloacam facere, vt exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum Pomponius scribit.

§. 10. Quod ait Praetor, pertinet, hoc significat, quod ex aedibus ejus in tuas pertinet, hoc est, dirigitur, extenditur, peruenit. §. 11. Et tam ad proximum vicinum hoc Interdictum pertinet, quam aduersus vlteriores, per quorum aedes cloaca currit. §. 12. Vnde Favius Mela scribit, competere hoc Interdictum, vt in vicini aedes veniat, et rescindat pauimenta purgandae cloacae gratia: verendum tamen esse, Pomponius scribit, ne eo casu damni infecti stipulatio committatur: sed haec stipulatio non committitur, si paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendae cloacae causa rescinderat.

§. 13. Si quis purganti mihi cloacam vel reficienti, opus nouum nunciauerit: rectissime dicetur *), contempta nunciatione me posse reficere id, quod instituerам.

*) L. 5. §. 11. de N. O. N. L. 27. §. 3. de Vsur.

§. 14. Sed et damni infecti cautionem pollicetur, si quid operis vitio factum est: nam sicuti reficere cloacas et purgare permittendum fuit *); ita dicendum, ne damnum aedibus alienis detur.

*) L. 15. §. 10. L. 24. pr. de damn. infect.

§. 15. Deinde ait Praetor: Quod in cloaca publica factum, siue (ea) immissum habes, quo vsus ejus deterior sit, fiat: restituas. Item ne quid fiat, immittaturue, interdicam.

§. 16. Hoc Interdictum ad publicas cloacas pertinet: ne quid ad cloacam immittas, neue facias, quo vsus deterior fit, neue fiat.

2. VENVLEJVS *lib* 1 *Interdictorum*

Quanquam de reficienda cloaca, non etiam de noua facienda hoc Interdicto comprehendatur; tamen aeque interdicendum, Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. Praetorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quominus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse. Ipse dicendum ait, vt [ne] factam cloacam purgare et restituere permittendum sit per Interdictum: nouam vero facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.

bb) DE ARBORIBVS CAEDENDIS.

(Dig. 43. T. 27.)

1. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Ait Praetor: Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quominus eam adimas: tunc, quominus illi eam arborem adimere, sibique habere liceat, vim fieri veto. §. 1. Hoc Interdictum prohibitorium est.

§. 2. Si arbor aedibus alienis impendeat, vtrum totam arborem jubeat Praetor adimi, an vero id solum, quod super excurrit, quaeritur? Et RVTILIVS ait, à stirpe exscindendam, idque plerisque videtur verius: et nisi adimet dominus arborem: LABEO ait, permitti ei, cui arbor officeret, vt, si vellet, succideret eam, lignaque tolleret. §. 3. Arboris appellatione etiam vites continentur.

§. 4. Non solum autem domino aedium, sed etiam ei, qui vsumfructum habet, competit hoc Interdictum: quia et ipsius interest, arborem istam non impendere. §. 5. Praeterea probandum est, si arbor communibus aedibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum, et quidem in solidum: quia et seruitutum vindicationem singuli habeant.

§. 6. Ait Praetor: Si per te stat, quominus eam adimas: quominus illi eam arborem adimere liceat; vim fieri veto. Prius itaque tibi datur adimendi facultas. Si tu non facias, tunc vicino prohibet vim fieri adimere volenti.

§. 7. Deinde ait Praetor: Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quominus pedes quindecim à terra eam altius coërceas: tunc, quominus illi ita coërcere, lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto

§. 8. Quod ait Praetor, et Lex 12. Tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur: et hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino praedio noceret. §. 9 Differentia duorum capitum Interdicti haec est: Si quidem arbor aedibus impendeat, succidi eam praecipitur: si vero agro impendeat, tantum vsque ad quindecim pedes à terra coërceri.

2. POMPONIVS *lib. 34. ad Sabinum.*

Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit: ex Lege 12. Tabularum de adimenda ea recte agere potes, jus ei non esse, ita arborem habere.

cc) DE GLANDE LEGENDA.

(Dig. 43. T. 28.)

1. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Ait Praetor: Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quominus illi tertio quoque die legere, auferre liceat: vim fieri veto. §. 1. Glandis *) nomine omnes fructus continentur.

*) L. 236. §. 1. de V. S. v. L. 9. §. 1. de exhib.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

30. §. 4. CAJVS *lib. 7. ad Edictum Prouinciale.*

Glans caduca est, quae ex arbore cecidit.

236. §. 1. CAJVS *lib. 4. ad Leg. 12. Tabular.*

Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt JAVOLENVS ait, exemplo Graeci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα (id est, *extremitates arborum*) appellantur.

dd) DE VTRVBI.

(Dig. 43. T. 31.)

1. VLPIANVS *lib. 72. ad Edictum.*

Praetor ait: Vtrubi hic homo, quo de agitur, majore parte hujusce anni fuit: quominus is eum ducat, vim fieri veto. §. 1. Hoc Interdictum de possessione rerum mobilium locum habet, sed obtinuit, vim ejus exaequatam fuisse vti possidetis Interdicto, quod de rerum soli competit: vt is et in hoc Interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionem habet.

ad §. 6.

ee) NE VIS FIAT EI, QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT.

(Dig. 43. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib. 72. ad Edictum.*

Ait Praetor: Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo, ejusue, cujus ea jurisdictio fuit, in possessionem bonorum sit, in eum in factum judicium, quanti ea res fuit, ob quam in possessionem missus erit, dabo.

§. 1 Hoc Edictum summa prouidentia Praetor proposuit: Frustra enim in possessionem mitteret rei seruandae causa, nisi missos tueretur, et prohibentes venire in possessionem coërceret. §. 2. Est autem generale hoc Edictum: pertinet enim ad omnes, qui in possessionem à Praetore missi sunt. Conuenit enim Praetori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed siue rei seruandae causa, siue legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc Edicto in factum actionem, siue doli, siue aliter prohibuerint.

§. 3. Haec actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. Nec exigitur, vt vi fecerit, qui prohibuit. §. 4. Si quis ideo possessione areuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certe non esse debitoris: consequens est, vt hoc Edicto non teneatur.

§. 5. Haec verba, Quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit, continent vtilitatem creditoris, vt, quantum ejus interest, possessionem habere, tantum ei, qui prohibuit, condemnetur. Proinde si ob falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc Edictum: quia propter nullam causam in possessionem missus est.

§. 6. Hoc Edicto neque pupillum, neque furiosum teneri constat; quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est. Caeterum si jam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo et si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo soluendo sit tutor. Sed et ipsum tutorem posse conueniri, JVLIANVS scribit.

§. 7. Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit à possessione, in ipsos dabitur actio, quasi per alios hoc fecerint.

§. 8. Hanc actionem, excepta legatorum missione, intra annum competere, et non postea, sciendum est. cum sit poenalis*). Nec in heredes similesque personas dabitur, nisi in id, quod ad eas peruenit. Sed heredi similibusque personis dabitur. Nam cum prohibitus quis est legatorum, vel fideicommissorum causa possessionem adipisci; tunc actio et perpetua est, et in heredem dabitur: quia est in potestate successorum euitare Inter-

Interdictum satisdatione oblata. *) L. 4. §. 1. h. t. L. 3. §. 11. vti possid. L. 3. §. 15. de tab. exhib.

2. PAVLVS *lib. 59. ad Edictum.*

Suo quis, an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest; haec enim verba, quanti ea res est, referenda sunt ad personam domini. §. 1. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit.

3. VLPIANVS *lib 68. ad Edictum*

Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, et non admittatur: potestate ejus inducendus est in possessionem, qui eum misit. Aut si quis volet vti Interdicto, consequens erit dicere, Interdictum locum habere. Sed melius erit dicere, extra ordinem ipsos jure suae potestatis exsequi oportere decretum *) suum: nonnunquam etiam per manum militarem. *) L. 1. §. 2. si ventr. nom. mul.

§. 1. Constitutum est ab ANTONINO, vt etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. Si quis igitur in his bonis non admittatur: dicendum est, actionem hanc vtilem competere: caeterum poterit vti et extraordinaria executione.

§. 2. Praetor ventrem in possessionem mittit: et hoc Interdictum prohibitorium et restitutorium est. Sed si mulier velit in factum actione vti, ad exemplum creditorum, magis quam Interdicto: posse eam experiri sciendum est.

§. 3. Si mulier dicatur calumniae causa in possessionem venisse, quod non sit praegnans, vel non ex eo praegnans, vel si de statu mulieris aliquid dicatur: [ex] epistola D. HADRIANI, ad exemplum praesumptionis Carboniani Edicti, ventri Praetor pollicetur possessionem.

4. *Idem lib 69. ad Edictum.*

Per Interdictum etiam ei subuenit Praetor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat.

§. 1. Poena autem ejus, qui non promittit, vel satis non dat, haec est, vt in possessionem mittatur aduersarius. Siue ergo promittat, siue per eum non fiat, quominus promittat, non tenebit Interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur. §. 2. Praetor in eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum, qui missus est, judicium pollicetur in tantum, quantum praestare eum oporteret, si de ea re cautum fuerat. §. 3. Sed et ex alia causa hoc judicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, Praetoris adeundi potestas non fuerit: scilicet vt, si, cum potestas Praetoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet judicium, qui damnum passus est.

§. 4. Item subjectum: si ex alia causa in possessionem *) missus prohibitus esse dicetur; habere in factum actionem.

*) L. 1. quib. ex caus. in possess.

ff) DE VI, ET DE VI ARMATA.

(Dig. 43. T. 16.)

1. VLPIANVS *lib. 6* [9]. *ad Edictum.*

Praetor ait: Vnde tu illum vi *) dejecisti, aut familia tua dejecit: De eo, quaeque illae tunc ibi habuit, tantummodo intra annum, post annum de eo, quod ad eum, qui vi dejecit, peruenerit, judicium dabo.

*) L. 2. quod met. caus. L. 8. de public. in rem act.

§. 1. Hoc Interdictum proponitur ei, qui vi dejectus est: etenim fuit aequissimum, vi dejecto subuenire, propter quod ad recuperandam possessionem Interdictum hoc proponitur.

§. 2. Ne quid autem per vim admittatur, etiam Legibus Juliis prospicitur publicorum et priuatorum, necnon et Constitutionibus Principum. §. 3. Hoc Interdictum non ad omnem vim pertinet, verum ad eos, qui de possessione dejiciuntur. † Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc Interdictum. Et ad eos tantum, qui de solo dejiciuntur: vtputa de fundo, siue aedificio. Ad alium autem non pertinet. Et si quis de area dejectus sit, sine dubio Interdicto locus est.

§. 4. Et generaliter ad omnes hoc pertinet Interdictum, qui de re solo cohaerenti dejiciuntur: qualisqualis enim fuerit locus, vnde quis vi dejectus est, Interdicto locus erit.

§. 5. Proinde et si superficiaria insula fuerit, qua quis dejectus est, apparet, Interdicto fore locum. §. 6. Illud vtique in dubium non venit, Interdictum hoc ad res mobiles non pertinere *). Nam ex causa furti, vel vi bonorum raptorum actio competit: potest et ad exhibendum agi. † Plane si quae res sint in fundo, vel in aedibus, vnde quis dejectus est: etiam earum nomine Interdictum competere, non est ambigendum.

*) §. 32. L. 3. §. 15. L. 14. L. 19. h. t.

§. 7. Si quis de naue vi dejectus est, hoc Interdicto locus non est: argumento ejus, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit Interdicto hoc vti posse. §. 8. Plane si quis de ligneis aedibus dejectus fuerit, nemo ambigit, Interdicto locum fore: quia qualequale sit, quod solo cohaereat: inde, qui vi dejectus est, habet Interdictum. §. 9. Dejicitur is, qui possidet, siue ciuiliter, siue naturaliter possideat *): nam et naturalis possessio ad hoc Interdictum pertinet.

*) §. 23. et 26. h. t.

§. 10. Denique et si maritus vxori donauit, eaque dejecta sit, poterit Interdicto vti. Non tamen, si colonus *).

*) §. 22. h. l. L. 5. h. t. nec obst. L. 7. §. 11. comm. diuid.

§. 11. Ait Praetor: Dejecisti, aut familia dejecit: merito familiae mentio habita: nam cum dejecisti verbum refertur ad personam ejus, qui dejecit, nec pertineat ad eum, cujus familia dejecit, (nec enim ego videor dejecisse, si familia mea dejecerit), consequens fuit addere, aut familia tua dejecit.

§. 12. Dejecisse autem etiam is videtur, qui mandauit vel jussit, vt aliquis dejiceretur: parui enim referre visum est, suis manibus quis dejiciat, an vero per alium *). Quare et si familia mea ex voluntate mea dejecerit, ego videor dejecisse.

*) L. 3. §. 10. h. t. L. 152. §. 1. de R. I.

§. 13. Quoties verus procurator dejecerit, cum vtrolibet eorum, id est, siue domino, siue procuratore, agi posse SABINVS ait, et alterius nomine alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis aestimatio fuerit praestita. Non enim excusatus est, qui jussu alicujus dejecit: non magis, quam si jussu alicujus occidit. Cum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore interdici debere, SABINI sententia vera est.

§. 14. Sed et si, quod alius dejecit, ratum habuero: sunt, qui putent secundum SABINVM et CASSIVM, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri dejecisse, Interdictoque isto teneri: et hoc verum est. Rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato comparari.

§. 15. Quod igitur additur, aut familia tua dejecit, merito scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi dejecit. † Caeterum si jussit, ipse dejecit: nec grauari debet dominus, qui non jussit, si seruorum suorum factum praestaret, [et] si non jussu ejus dejecerunt. Nam non grauabitur hoc nomine: quippe cum aut peruenit ad eum aliquid, et restitueret; aut non peruenit, et ipsos seruos maleficii causa noxae dedendo, indemnis erit. Quod enim noxae dedere compellitur, in damno debet reputare, cum seruus hoc possit domini deteriorem condi-

conditionem facere. §. 16. Familiae autem appellatio seruos continet §. 17. Sed quaeritur, quem numerum seruorum contineat: vtrum plurium, an vero [et] duûm vel trium? Sed verius est, in hoc Interdicto, etiam si vnus seruus vi dejecerit, familiam *) videri dejecisse. *) L. 40. §. 2. 3. L. 195. et sq. de V. S.

§. 18. Familiae appellatione et eos, quos loco seruorum habemus, contineri oportere dicendum est.

§. 19. Si quis tamen neget, se seruum vel familiam defendere cogendus est pati hoc Interdictum; ad hoc scilicet, vt, quod ad eum peruenit, restituat. §. 20. Si filius familias vel mercenarius vi dejecerit, vtile Interdictum competit.

§. 21. Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute vel contra petitur, post inchoatum liberale judicium vtar Interdicto, et liber judicatus fuerit, et apparuerit ignorante eo, à seruis ejus vi me dejectum, in possessionem restituar.

§. 22. Quod seruus, vel procurator, vel colonus tenent, dominus videtur possidere *): et ideo his dejectis, ipse dejici de possessione videtur, etiam si ignoret eos dejectos, per quos possidebat. † Et si quis igitur alius, per quem possidebam, dejectus fuerit: mihi competere Interdictum, nemini dubium est. *) nec obst. L. 12. L. 18. h. t.

§. 23. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cum dejiceretur, possidebat: nec alius dejici visus est, quam qui possidet. *) §. 26. §. 45. h. l.

§. 24. Siue autem corpore, siue animo possidens quis dejectus est *): palam est, eum vi dejectum videri. Idcircoque si quis de agro suo, vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox reuertens, prohibitus sit ingredi vel ipsum praedium; vel si quis eum in medio itinere detinuerit, et ipse possederit: vi dejectus videatur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

*) L. 6. §. 1. de A. v. A. P. L. 3. §. 14. h. t.

§. 25. Quod vulgo dicitur, aestiuorum hibernorumque saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causa didici PROCVLVM dicere. Nam ex omnibus praediis, ex quibus non hac mente recedimus, vt omisisse possessionem vellemus, idem est. §. 26. Eum, qui neque animo, neque corpore possidebat, ingredi autem et incipere possidere prohibeatur, non videri dejectum, verius est: dejicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipitur.

§. 27. Vim [vi] repellere licere *), CASSIVS scribit: idque jus natura comparatur. Apparet autem [inquit] ex eo, arma armis repellere licere.

*) L. 3. §. 9. h. t. L. 3. de justit. et jur.

§. 28. Vi possidere eum definiendum est, qui expulso vetere possessore: adquisitam per vim possessionem obtinet: aut qui in hoc ipsum aptatus et praeparatus uenit, vt contra bonos mores, auxilio, ne prohiberi possit ingrediens in possessionem, facit. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, LABEO ait, non vi possidere. §. 29. Idem LABEO ait, eum, qui metu turbae perterritus fugerit, videri dejectum. Sed POMPONIVS ait, vim sine corporali vi locum non habere. † Ego, etiam eum, qui fugatus est superuenientibus quibusdam, si illi vi occupauerunt possessionem, videri vi dejectum.

§. 30. Qui à me vi possidebat, si ab alio dejiciatur, habet Interdictum. §. 31. Qui vi dejectus est, quidquid damni senserit *) ob hoc, quod dejectus est, recuperare debet: pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset dejectus. *) §. 40. et 41. h. l. L. 6. h. t.

§. 32. Si fundus, à quo vi expulsus sim, mihi restitutus esset, caeterae vero res, quae vi ablatae sunt, non restituantur: hic dicendum est, Interdictum nihilominus tenere: quia verum est, vi esse dejectum. † Plane, si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc Interdictum experiri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere: et ita JVLIANVS scribit. † Idem scribit, et si quis vi bonorum raptorum de hujusmodi rebus velit experiri.

§. 33. Quod autem ait Praetor, Quaeque ibi habuit, sic accipimus, vt omnes res contineantur: non solum quae propriae ipsius fuerunt; verum etiam si quae apud eum depositae, vel ei commodatae, vel pigneratae, quarumque vsum, vel vsumfructum, vel custodiam habuit, vel si quae ei collocatae sunt: cum enim dicat Praetor, habuit; omnia haec habendi verbo continentur.

§. 34. Rectissime autem Praetor addidit, Tunc ibi habuit: tunc, sic accipimus, cum dejiceretur. Et ideo, et si quid postea desiit illic esse, dicendum erit, in Interdictum venire. Sic fit, vt etiam si homines, vel pecora demortua sint post dejectionem, Interdicto locus sit. † Denique scribit JVLIANVS eum, qui vi dejecit ex eo praedio, in quo homines fuerant, propius esse, vt etiam sine culpa ejus mortuis hominibus aestimationem eorum per Interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur.

§. 35. Huic consequens esse ait, vt villae quoque, et aedium incendio consumptarum pretium restituere cogatur: vbi enim quis (inquit) dejecit, per eum stetisse videtur, quo minus restitueret. §. 36. Idcirco constare ait, eum, qui vi dejecit, quique vi sine dolo malo desierit possidere *), Interdicto teneri.

*) L. 7. L. 15. h. t. L. 4. §. 28. de Vsurp. et vsucap.

§. 37. Ibi autem ait Praetor, vt ne quis, et quae illic non habuit, complectatur. §. 38. Sane, quod ait Praetor, Ibi, quomodo accipimus? vtrum in eo loco, vnde quis vi dejectus est? an vero in omni possessione? Et melius dicetur, non ad angulum referendum, vel locum, in quo fuerit, verum etiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cum dejicitur. §. 39. Annus in hoc Interdicto vtilis est.

§. 40. Ex die, quo quis dejectus est, fructuum ratio habetur: quamuis in caeteris Interdictis, ex quo edita sunt, non retro computantur. † Idem est et in rebus mobilibus, quae ibi erant: nam et earum fructus computandi sunt, ex quo quis vi dejectus est. §. 41. Non solum autem fructuum ratio in hoc Interdicto habetur, verum caeterarum etiam vtilitatum habenda est. Nam et VIVIANVS refert, in hoc Interdicto omnia, quaecunque habiturus vel adsecuturus erat is, qui dejectus est, si vi dejectus non esset, restitui, aut eorum litem à judice aestimari debere: eumque tantum consecuturum, quanti sua interesset, se vi dejectum non esse.

§. 42. Ex Interdicto vnde vi, etiam is, qui non possidet, restituere cogetur. §. 43. Interdictum hoc, quia atrocitatem facinoris in se habet, quaesitum est, an liberto in patronum, vel liberis aduersus parentes competit? Et verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse. Meliusque erit, in factum actionem his competere: aliter, atque si vi armata vsus sit aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens: nam hic Interdictum competit.

§. 44. Hoc Interdictum et heredi, et caeteris successoribus competit. §. 45. Non alii autem, quam ei, qui possidet, Interdictum Vnde vi competere, argumentum praebet, quod apud VIVIANVM relatum est, si quis me vi dejecerit, meos non dejecerit, non posse me hoc Interdicto experiri: quia per eos retineo possessionem, qui dejecti non sunt.

§. 46. Idem VIVIANVS refert: Seruos quosdam vi depulit,

 pulit,

pulit, alios retinuit et vinxit, aut etiam eis imperauit, vi te dejectum intelligi. Desiisse enim possidere, eum serui ab alio possideantur. † Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo coepissent, qui ingressus in possessionem esset.

§. 47. Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sum in possessionem, et non dejiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus res (inquit) esset? Ego verius puto, eum quoque dejectum videri, qui illic vinctus est. §. 48. Ex causa hujus Interdicti, in heredem, et bonorum possessorem, caeterosque successores, in factum actio competit in id, quod ad eos peruenit:

2. PAVLVS *lib. 65. ad Edictum.*

Doloue malo eorum factum est, quominus perueniret.

3. VLPIANVS *lib. 69. ad Edictum.*

Quod est, et si quis armis dejectus est: quia ex facinoribus defunctorum de eo, quod ad heredem peruenit, actio datur. Sufficit enim, non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire. §. 1. Haec actio, quae aduersus heredem caeterosque successores pertinet, perpetuo competit: quia in ea rei persecutio continetur.

§. 2. Armis dejectum quomodo accipimus? Arma *) sunt omnia tela; hoc est, et fustes, et lapides: non solum gladii, hastae, frameae, id est, romphaeae. §. 3. Plane et si vnus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis dejectus possessor videtur. §. 4. Plus dicitur: etsi inermes venerant, si in ipsa concertatione, qui inermes venerant, eo processerunt, vt fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. *) L. 41. de V. S.

§. 5. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt vsi ad dejiciendum, sed dejecerunt: armata vis facta esse videtur. Sufficit enim terror armorum, vt videantur armis dejecisse.

§. 6. Si quis autem visis armatis, qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur dejectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant; sed alio tendebant.

§. 7. Proinde et si eum armatos audisset venire, metu decesserit [de] possessione: siue verum, siue falsum audisset: dicendum est, non esse eum armis dejectum; nisi possessio ab his fuerit occupata. §. 8. Si autem, cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt, qui inuaserant possessionem: videri eum armis dejectum.

§. 9. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex interuallo: dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne dejiciatur: sed etsi dejectus quis fuerit, eundem dejicere non ex interuallo, sed ex continenti. §. 10. Cum procurator armatus venit, et ipse dominus armis dejecisse videtur, siue mandauit, siue (vt IVLIANVS ait) ratum habuit.

§. 11. Hoc et in familia dicendum est. Nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi jussi, vel ratum habui. §. 12. Hoc Interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit *), quo quis armis dejiceretur: et post annum reddetur in id, quod peruenit ad eum, qui prohibuit. *) L. 15. h. t.

§. 13. Vnde vi Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur vti frui vsufructu *) fundi.

*) §. f. et §. 17. h. l. L. 9. §. 1. L. 10. h. t. L. 3. pr. de A. v. A. P. L. 4. §. 27. de Vsurp.

§. 14. Vti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi dejecit vtentem et fruentem: aut non admisit, cum ex fundo exisset non vsusfructus deserendi causa. † Caeterum si quis ab initio volentem incipere vti frui, prohibuit: hoc Interdictum locum non habet: quid ergo est? debet fructuarius vsumfructum vindicare. §. 15. Pertinet autem hoc Interdictum ad eum, qui fundo vti frui prohibitus est: pertinebit etiam ad eum, qui aedificiis vti frui prohibetur. † Consequenter autem dicemus, ad res mobiles hoc Interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus est re mobili; nisi si rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt: dicendum est, etiam ad eas referri hoc Interdictum debere.

§. 16. Item si non vsusfructus, sed vsus sit relictus: competit hoc Interdictum. Ex quacunque enim causa constitutus est vsusfructus, vel vsus, hoc Interdictum locum habebit.

§. 17. Qui vsusfructus nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, vtetur hoc Interdicto. † Sed si quis, posteaquam prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus: recte dicitur, heredibus et successoribus competere hoc Interdictum, non vt in futurum constituatur vsusfructus; sed vt praeterita causa, et damnum praeteritum sarciatur.

§. 18. Heres *) quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id, quod ad se peruenit.

*) L. 131. L. 150. de R. I. L. 3. L. 35. de O. et A.

4. *Idem lib. 10. ad Edictum.*

Si vi me dejecerit quis nomine municipum, in municipes mihi Interdictum reddendum, POMPONIVS scribit, si quid ad eos peruenit.

5. *Idem lib. 11. ad Edictum.*

Si rerum tibi possessionem tradidero, dicit POMPONIVS, Vnde vi Interdictum cessare: quoniam non est [vi] dejectus, qui compulsus est in possessionem inducere *).

*) L. 21. §. 5. quod met. caus.

6. PAVLVS *lib. 17. ad Edictum.*

In Interdicto Vnde vi tanti condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. Et hoc jure nos vti, POMPONIVS scribit; id est, tanti rem videri, quanti actoris intersit: quod alias minus esse, alias plus: nam saepe actoris pluris interesse, hominem retinere, quam quanti is est. Veluti cum quaestionis habendae, aut rei probandae gratia, aut hereditatis adeundae, intersit ejus, eum possideri.

7. *Idem lib. 24. ad Edictum.*

Cum à te vi dejectus sim, si Titius eandem rem possidere coeperit: non possum cum alio, quam tecum Interdicto experiri *). *) L. 1. pr. de priuat. delict.

8. *Idem lib. 54. ad Edictum.*

FVLCINIVS dicebat, vi possideri, quoties vel non dominus, cum tamen possideret, vi dejectus est.

9. *Idem lib. 65. ad Edictum.*

Si plures heredes sunt, vnusquisque non [in] amplius, quam ad eum peruenerit, tenetur. Qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte heres sit. §. 1. Dejectum ab vsufructu, in eandem causam Praetor restitui jubet: id est, in qua futurus esset, si dejectus non esset. Itaque si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquam dejectus est à domino: nihilominus cogendus eris restituere, id est, vsumfructum iterum constituere.

10. CAJVS *lib. 2. ad Edictum Praetoris Vrbani, titulo de liberali causa.*

Si de fundo proprietarium et fructuarium praedo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non vsus, perdiderit jus suum: nemo dubitat, quin dominus, siue experia-

tur

tur cum fructuario aduersus praedonem, siue non experiatur, retinere debeat reuersum ad se vsumfructum; et quod fructuarius perdidit, id ad damnum ejus pertineat, cujus facto periit.

11. POMPONIVS *lib. 6. ex Plautio.*

Vim facit, qui non finit possidentem eo, quod possidebit, vti arbitrio suo: siue in ferendo, siue in fodiendo, siue arando, siue quid aedificando, siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem aduersarii non relinquit.

12. MARCELLVS *lib. 19. Digestorum.*

Colonus eum, cui locator fundum vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit; deinde colonus vi ab alio dejectus est: quaerebatur, quis haberet Interdictum vnde vi? Dixi, nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset, an emptorem, cui jussisset dominus tradi possessionem, non admisit. Igitur Interdictum vnde vi colono competiturum, ipsumque simili Interdicto locatori obstrictum fore, quem dejecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit: nisi forte propter justam et probabilem causam id fecisset.

13. VLPIANVS *lib. 8. ad Sabinum.*

Neque vnde vi, neque aliud Interdictum, famosum est.

14. POMPONIVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Sed si vi armata dejectus es: sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi, aut clam *), aut precario eum possideres: ita res quoque mobiles omnimodo recipies.

*) L. 1. §. 30. h. t.

15. PAVLVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Si vi me dejeceris, vel vi aut clam feceris: quamuis sine dolo et culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea interfit. Quia in eo ipso culpa tua praecessit, quod omnino vi dejecisti, aut vi, aut clam fecisti.

16. VLPIANVS *lib. 19. ad Edictum.*

In Interdicto vnde vi dicendum est, vt ejus causa, quod ad patrem peruenit, ipse teneatur.

17. JVLIANVS *lib. 48. Digestorum.*

Qui possessionem vi ereptam, vi in ipso congressu recuperat, in pristinam causam reuerti potius, quam vi possidere intelligendus est. Ideoque si te [vi] dejecero, illico tu me, deinde ego te: Vnde vi Interdictum tibi vtile erit.

18. PAPINIANVS *lib. 26. Quaestionum.*

Cum fundum, qui locauerat, vendidisset, jussit emptorem in vacuam possessionem ire; quem colonus intrare prohibuit: postea emptor vi colonum expulit: Interdictis vnde vi quaesitum est. Placebat colonum Interdicto venditori teneri; quia nihil interesset, ipsum, an alium ex voluntate ejus missum intrare prohibuerit: neque enim ante omissam possessionem videri, quam si tradita fuisset emptori; quia nemo eo animo esset, vt possessionem omitteret, propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. Emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, et ipsum Interdicto colono teneri: non enim ab ipso, sed à venditore, per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. † Quaesitum est, an emptori succurri debeat, si [ex] voluntate venditoris colonum postea vi expulisset? Dixi, non esse juuandum, qui mandatum illicitum susceperit.

§. 1. Eum, qui fundum vindicauit ab eo, cum quo Interdicto vnde vi *) potuit experiri, pendente judicio nihilominus Interdicto recte agere, placuit. *) L. 12. §. 1. de A. v. A. possess. L. 1. §. 4. quod legat.

19. TRYPHONINVS *lib. 15. Disputationum.*

Merito JVLIANVS respondit, si me de fundo vi dejeceris, in quo res mouentes fuerunt; cum mihi Interdicto vnde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed et ea, quae ibi fuerunt: quamquam ego moram fecero, quo minus Interdicto te conuenirem; subtractis tamen mortalitate seruis aut pecoribus, aliisue rebus casu intercidentibus, tuum [tamen] onus nihilominus in eis restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus est.

20. LABEO *lib. 3. Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si colonus tuus vi dejectus est, ages vnde vi Interdicto. Idem, si inquilinus tuus vi dejectus fuerit. † PAVLVS: Idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

gg) QVOD VI AVT CLAM.

(Dig. 43. T. 24.)

1. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Praetor ait: Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id, cum experiendi potestas est, restituas.

§. 1. Hoc Interdictum restitutorium est: et per hoc occursum est calliditati *) eorum, qui vi aut clam quaedam moliuntur; jubentur enim ea restituere.

*) L. 7. §. 5. commun. diuid.

§. 2. Et parui refert, vtrum jus habuerit faciendi, an non, siue enim jus habuit, siue non: tamen tenetur Interdicto, propter quod vi aut clam fecit; tueri enim jus suum debuit, non injuriam comminisci. §. 3. Denique est quaesitum, an hoc Interdicto vtenti exceptionem possit objicere: Quod non jure meo receperim? Et magis est, ne possit: nam aduersus vim, vel quod clam factum est, nulla justa exceptione se tueri potest. §. 4. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet, quaecunque in solo vi aut clam fiunt.

§. 5. Quid sit vi factum, vel clam factum videamus. Vi factum videri QVINTVS MVCIVS scripsit, si quis contra, quam prohiberetur, fecerit: et mihi videtur plena esse QVINTI MVCII definitio. §. 6. Sed et si quis jactu vel minimi lapilli prohibitus facere, perseuerauit facere: hunc quoque vi fecisse videri, PEDIVS et POMPONIVS scribunt. Eoque jure vtimur. §. 7. Sed et si contra testationem, denunciationemque fecerit: idem esse CASCELLIVS et TREBATIVS putant. Quod verum est.

§. 8. Sed et ARISTO ait, eum quoque vi facere, qui, cum sciret se prohiberi, per vim molitus est, ne prohiberi possit. §. 9. Item LABEO dicit, si quem facientem prohibuero, isque restituerit in praesentiarum, rursusque postea facere coeperit, vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere coeperit, vel qua alia justa causa accedente.

§. 10. Si quis tamen imbecillitate impeditur: vel etiam ne offenderet vel te, vel eum, qui te magni faciebat, ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur aduersarius vi fecisse. Et ita LABEO scribit. §. 11. Idem ait: et si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis forte, sine vllo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris; non videri me vim fecisse.

2. VENVLEJVS *lib. 2. Interdictorum.*

Ne in aliena potestate [sit], conditionem meam nihil delinquentis deteriorem facere.

3. VL-

3. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Prohibere autem non vtique per femetipsum neceffe eft: fed et fi quis per feruum fuum vel procuratorem prohibuerit, recte videtur prohibuiffe. Idem etiam fi mercenarius meus prohibuerit. Nec quem moueat, quod per liberam perfonam actio adquiri non folet: nam prohibitio haec demonftrat, vi te facere. Quid mirum, cum, etfi clam tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis tuo delinquentis, quam alieno, adquiritur mihi actio. §. 1. Illud fciendum eft, non omnibus momentis vim effe faciendam: fed femel inter initia facta perfeuerat.

§. 2. Sed fi permiferit, aduerfus eum, qui vtatur Interdicto, exceptio erit neceffaria. §. 3. Non tantum autem fi ego permifero: fed et fi procurator meus, vel tutor, qui tutelam adminiftrat, vel curator pupilli, furiofi fiue adolefcentis: dicendum erit, exceptioni locum fore. §. 4. Plane fi Praefes vel Curator Reipublicae permiferit in publico facere: NERVA fcribit, exceptionem locum non habere. Quia etfi ei locorum (inquit) publicorum procuratio data eft: conceffio tamen data non eft. Hoc ita verum eft, fi non Lex municipalis Curatori Reipublicae amplius concedat. † Sed et fi à Principe, vel ab eo, cui Princeps hoc jus concedendi dederit: idem erit probandum.

§. 5. Si quis paratus fit fe judicio defendere aduerfus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur definere vi facere? et magis eft, vt definat: fi modo fatis offerat, et defendere paratus eft, fi quis agat. Et ita SABINVS fcribit. §. 6. Sed et fi quis damni infecti paratus fit cauere, cum propter hoc tantum effet prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: confequens eft dicere, definere eum vi facere. §. 7. Clam facere videri CASSIVS fcribit eum, qui celauit aduerfarium, neque ei denunciauit: fi modo timuit ejus controuerfiam, aut debuit timere.

*) L. 73. §. 2. de R. J.

§. 8. Idem ARISTO putat, eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum fe intellexerit: et id exiftimat, aut exiftimare debet, fe prohibitum iri.

4. VENVLEJVS *lib. 2. Interdictorum.*

SERVIVS, etiam eum clam facere, qui exiftimare debeat fibi controuerfiam futuram; quia non opinionem cujus, et refupinam exiftimationem effe oporteat; ne melioris conditionis fint ftulti, quam periti.

5. VLPIANVS *lib. 70. ad Edictum.*

Aut qui aliter fecit, quam denunciauit; vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere; vel confulto tum denunciat aduerfario, cum eum fcit non poffe prohibere; vel tam fero pronunciat, vt abire prohibiturus, prius quam fiat non poffit: et haec ita LABEONEM probare, ARISTO ait. §. 1. Si quis fe denunciauerit opus facturum, non femper non videtur clam feciffe, fi poft denunciationem fecerit. Debebit enim (et ita LABEO) et diem, et horam denunciatione complecti, et vbi, et quod opus futurum fit: neque perfuforie aut obfcure dicere, aut denunciare: neque tam arctare aduerfarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non poffit. §. 2. Et fi forte non fit, cui denuncietur; neque dolo malo factum fit, ne fit: amicis denique, aut procuratori, aut ad domum denunciandum eft. §. 3. Sed et SERVIVS recte ait, fufficere, opus foeminae viro notum facere, opus fe facturum, vel denique fciente eo facere: quanquam etiam illud fufficiat, celandi animum non habere. §. 4. Item ait: fi quis in publico municipii velit facere: fufficere ei, fi curatori Reipublicae denunciet. §. 5. Si quis dum putat locum tuum effe, qui eft meus, celandi tui, non mei caufa fecerit: mihi Interdictum competere. §. 6. Idem dicit, et fi ferui mei vel procuratoris celandi caufa factum fit: mihi Interdictum competere. §. 7. Si quis, cum non denunciaffet opus fe facturum, eique denunciatum effe, ne faceret, fecerit: vtilius puto, probandum, vi eum feciffe.

§. 8. Haec verba: Quod vi aut clam factum eft: ait MVTIVS ita effe, quod tu, aut tutorum quis, aut tuo juffu factum eft. §. 9. LABEO autem ait, plures perfonas contineri his verbis. Nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat MVTIVS, contineri putat. §. 10. Idem ait, et aduerfus procuratorem, tutorem, [curatorem] municipumue fyndicum alieno nomine interdici poffe.

§. 11. Si quid feruus meus fecit; non ob id mecum actio eft: fed [fi] id meo nomine, aut fuo fecit. Nam fi tuum feruum mercenarium habuero: quidquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, fed mecum, cujus juffu aut nomine id opus à feruo tuo factum fuerit, agendum erit hoc interdicto.

§. 12. Similiter quod juffu cujus factum erit: ob id non cum eo, fed cujus nomine jufferit, haec actio eft. Nam fi procurator, tutor, curator, duumuir municipii, quod ejus nomine ageret, cujus negotium procuraret, fieri jufferit: ob id agendum erit cum eo, cujus nomine factum quid erit; non cum eo, qui ita jufferit. † Et fi tibi mandauero, vt opus fieri juberes, et in ea re mihi parueris: mecum, inquit, non tecum erit actio. §. 13. Et cum Interdictum fic fit fcriptum: Quod vi aut clam factum eft, non ita: Quod vi aut clam fecifti, latius porrigi, quam ad has perfonas, quas fupra numerauimus, LABEO putat. §. 14. Et hoc jure vtimur, vt, fiue ego feciffem, fiue fieri juffi, Interdicto quod vi aut clam tenear.

6. PAVLVS *lib. 6[7]. ad Edictum.*

Si ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alii: non poteft videri meo juffu factum. Teneberis ergo tu et ille. An et ego tenear, videamus? Et magis eft, et me, qui initium ei praeftiterim, teneri: fed vno ex his fatisfaciente, caeteri liberantur.

7. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Si alius fecerit me inuito: tenebor ad hoc, vt patientiam praeftem. §. 1. NERATIVS quoque fcribit, eum, cujus feruus vi aut clam fecit, aut fua impenfa ex Interdicto opus reftituere debere, aut patientiam reftituendi praeftare, et feruum noxae dedere. Plane fi mortuo alienatoue feruo interdiceretur, patientiam duntaxat praeftare debere ait. Ita vt et emptor eo Interdicto poffit conueniri, vt impenfam praeftet, aut noxam det: dominoque [operis] fua impenfa reftituente, aut damnato, quia non reftitueret, emptorem liberari. † Eadem, et fi contra dominus ferui vel opus reftituiffet, vel litis aeftimatione damnatus effet. Quod fi tantum noxae dediffet: aduerfus dominum operis vtiliter interdici.

§. 2. Ait JVLIANVS: Qui ante remiffionem nunciationis contra, quam prohibitus fuerit, opus fecerit; duobus Interdictis tenebitur: vno, quod ex operis noui nunciatione competit; altero, quod vi aut clam. Remiffione autem facta, intelligendus non erit vi aut clam facere, quamuis prohibeatur: licere enim debet aedificare ei, qui fatisdederit, cum poffeffor hoc ipfo conftituatur. Clamque facere, nec ante remiffionem, nec poftea exiftimandus eft: cum is, qui opus nouum nunciat, non poffit videri celatus, et praeoccupatus, antequam controuerfiam faceret.

§. 3. Bel-

§. 3. Bellissime apud JVLIANVM quaeritur, an haec exceptio noceat in hoc Interdicto: Quod non tu vi aut clam feceris? vtputa vtor aduersus te Interdicto quod vi aut clam: an possis objicere mihi eandem exceptionem: Quod non tu vi aut clam fecisti? Et ait JVLIANVS, aequissimum esse, hanc exceptionem dare. Nam si tu, inquit, aedificaueris vi aut clam; ego idem demolitus fuero vi aut clam, et vtaris aduersus me Interdicto: hanc exceptionem profuturam. Quod non aliter procedere debet, nisi ex magna et satis necessaria causa: alioquin haec omnia officio judicis celebrari oportet.

§. 4. Est et alia exceptio, de qua CELSVS dubitat, an sit objicienda: vtputa si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi*), et Quod vi aut clam meeum agatur, aut damni injuria. GALLVS enim dubitat, an excipi oporteret, quod incendii defendendi causa factum non sit? SERVIVS autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse: priuato non esse idem concedendum. Si tamen quid vi aut clam factum sit, neque ignis vsque eo peruenisset, simpli litem aestimandam: si peruenisset, absolui eum oportere. † Idem ait esse, si damni injuria actum foret: quoniam nullam injuriam aut damnum dare videtur, aeque perituris aedibus. Quod si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum. Quia non ex postfacto, sed ex praesenti statu damnum factum sit, necne, aestimari oportere, LABEO ait. *) L. 5. §. 7. de incend. L. 49. §. 1. ad L. Aquil.

§. 5. Notauimus supra, quod quamuis verba Interdicti late pateant; tamen ad ea sola opera pertinere Interdictum placere, quaecunque fiant in solo Eum enim, qui fructum tangit, non teneri Interdicto Quod vi aut clam: Nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, vtique tenebitur; et qui arundinem, et qui salictum: terrae enim, et quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. † Idem et in vineis succisis. Caeterum, qui fructum aufert, furti debet conueniri. Itaque si quid operis in solo fiat, Interdictum locum habet. † In solo fieri accipimus*), et si quid circa arbores fiat; non si quid circa**) fructum arborum.

*) L. 11. §. 3. h. t. **) nec obst. L. 44. de R. V.

§. 6. Si quis acervum stercoris circa agrum pinguem disjecerit, cum eo, Quod vi aut clam factum est, agi potest. Et hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit.

§. 7. Plane si quid agri colendi causa factum sit: Interdictum Quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri: quamuis prohibitus quis, vi vel clam fecerit.

§. 8. Praeterea si fossam feceris in sylua publica, et bos meus in eam inciderit; agere possum hoc Interdicto: quia in publico factum est. §. 9. Si quis aedificium demolitus fuerit, quamuis non vsque ad solum: quin Interdicto teneatur, dubitari desiit. §. 10. Proinde et si tegulas de aedificio sustulerit, magis est, vt Interdicto teneatur.

8. VENVLEJVS *lib.* 2. *Interdictorum.*

Nam origo hujus rei à solo proficiscitur. Caeterum per se tegulae non possidentur, sed cum vniuersitate aedificii: nec ad rem pertinet, adfixae sunt, an tantum positae.

9. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Nam et si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc Interdictum hoc admittimus. Haec ita si de aedificio tegulas sustulerit. Caeterum si non de aedificio, sed seorsum positas: cessat hoc Interdictum. §. 1. Si tamen serra, vel clauis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum; Quod vi aut clam agi non poterit.

§. 2. Sed si quis aliquid aedibus adfixum euellerit, statuam forte, vel quid aliud; Quod vi aut clam Interdicto tenebitur.

§. 3. Si quis clam aut vi agrum inarauerit, vel fossam fecerit: hoc Interdicto tenebitur. Et si aceruum succenderit, vel dispersetit sic, vt non ad vsum agri conuertat, Interdicto locus non erit.

10. VENVLEJVS *lib.* 2. *Interdictorum.*

Quia aceruus solo non cohaeret, sed terra sustinetur; aedificia autem solo cohaerent.

11. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Is, qui in puteum vicini aliquid effuderit, [vt] hoc facto aquam corrumperet, ait LABEO, Interdicto, quod vi aut clam, eum teneri: portio enim agri videtur aqua viua. Quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. §. 1. Quaesitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi, vel clam: an hoc Interdicto teneatur? Et extat CASSII sententia, eum, cujus statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse; quia interfuerit ejus, eam non tolli. Municipes [autem] etiam furti acturos; quia res eorum sit quasi publicata: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. Et haec sententia vera est.

§. 2. Si quis de monumento statuam sustulerit, an ei, ad quem jus sepulchri pertineret, agere permittitur? Et placet, et in his Interdicto locum esse. Et sane dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa apposita sint, sepulchri esse videri. † Idem est, et si ostium auellat vel effringat.

§. 3. Si quis in vineas meas venerit, et inde ridicas abstulerit: Hoc Interdicto tenebitur. §. 4. Quod ait Praetor: Quod vi aut clam factum est, ad quod tempus referatur, videamus: vtrum ad praeteritum; an ad praesens. Quae species apud JVLIANVM exposita est: ait enim: in hoc Interdicto praesentis temporis significationem accipi debere. Si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit; aut dominus, aut is, cujus fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: vtilius probari, quod JVLIANVS tentat, vt et damnum sarciatur, et impendia restituantur.

§. 5. Interdictum complectitur id, quodcunque aut vi aut clam factum est. † Sed interdum euenit, vt quid et vi et clam fiat partim, et partim in eodem opere. Vtputa, cum prohiberem, fundamenta posuisti: postea, cum conuenissem, ne reliquum opus fieret, absente et ignorante me, reliquum opus perfecisti. Vel contra, fundamenta clam jecisti; deinde caetera prohibente me aedificasti: hoc jure vtimur, vt, etsi vi et clam factum sit, Interdictum hoc sufficiat.

§. 6. Si tutoris jussu aut curatoris factum sit, cum placeat, quod CASSIVS probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: eueniet, vt in ipsum tutorem curatoremque aut vtilis actio competat, aut etiam vtile Interdictum. Certe ad patientiam tollendi operis vtique tenebuntur pupillus et furiosus, et ad noxam.

§. 7. An ignoscitur seruo, qui obtemperauit tutori, aut curatori? nam ad quaedam, quae non habent atrocitatem facinioris vel sceleris, ignoscitur seruis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, obtemperauerint*). Quod et in hoc casu admittendum est. §. 8. Si, posteaquam vi aut clam factum est, venierit fundus: an venditor nihilominus hoc Interdicto experiri possit, videamus. Et extat sententia existimantium, nihilominus competere ei Interdictum, nec finiri venditione. Sed nec ex empto actione quicquam ei praestandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est: satis enim

enim effe, quod vtique propter hoc opus viliori praedium diftraxerit. Certe etfi non viliori vendidit, idem erit probandum. §. 9. Plane fi poft venditionem fundi opus factum eft, etfi ipfe experiatur venditor, quia nondum traditio facta eft: tamen ex empto actione emptori tenebitur: omne enim et commodum et incommodum ad emptorem pertinere debet.

*) L. 157. pr. de V. S.

§. 10. Si fundus in diem addictus fit, cui competat Interdictum? et ait IVLIANVS, Interdictum quod vi aut clam ei competere, cujus interfuit, opus non fieri: fundo enim in diem addicto, et commodum et incommodum omne ad emptorem (inquit) pertinet, antequam venditio transferatur: et ideo fi quid tunc vi aut clam factum eft, quamuis melior conditio allata fuerit, Ipfe vtile Interdictum habebit. Sed eam actionem, ficut fructus medio tempore perceptos, venditi judicio praeftare cogendum ait.

§. 11. ARISTO autem fcribit, non poffeffori effe denunciandum. Nam fi quis (inquit) fundum mihi vendiderit, et necdum tradiderit; et vicinus, cum opus facere vellet, et fciret me emiffe, et in fundo morari, mihi denunciauerit: effe eum tutum futurum, quod ad fufpicionem clam facti operis pertineret: Quod fane verum eft.

§. 12. Ego, fi poft in diem addictionem factam fundus precario traditus fit, putem emptorem Interdictum quod vi aut clam habere. † Si vero aut nondum traditio facta eft, aut etiam facta eft precarii rogatio: non puto dubitandum, quin venditor Interdictum habeat. Ei enim competere debet, etfi res ipfius periculo non fit. Nec multum facit, quod res emptoris periculo eft: nam et ftatim poft venditionem contractam periculum ad emptorem fpectat; et tamen antequam vlla traditio fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. † Si tamen precario fit in poffeffionem: videamus, ne, quia intereft ipfius, qualiter qualiter poffidet, jam Interdicto vti poffit? † Ergo, et fi conduxit, multo magis: nam et colonum poffe Interdicto experiri, in dubium non venit. † Plane fi, poftea quam melior conditio allata eft, aliquid operis vi aut clam factum fit: nec IVLIANVS dubitaret, Interdictum venditori competere. Nam inter CASSIVM et IVLIANVM de illo, quod medio tempore accidit, quaeftio eft: non de eo opere, quod poftea contigit.

§. 13. Si ita praedium venierit, vt, fi difplicuiffet, inemptum effet: facilius admittimus, Interdictum emptorem habere, fi modo eft in poffeffione. † Et fi refciffio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. † Idemque et fi ita veniffet, vt, fi aliquid eueniffet, inemptum effet praedium. † Et fi forte commifforia venierit, idem dicendum eft. §. 14. Idem IVLIANVS fcribit, Interdictum hoc non folum domino praedii, fed etiam his, quorum intereft, opus factum non effe, competere.

12. VENVLEJVS *lib.* 2. *Interdictorum.*

Quamquam autem colonus et fructuarius fructuum nomine, in hoc Interdictum admittantur: tamen et domino id competet, fi quid praeterea ejus interfit.

13. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum*

Denique fi arbores in fundo, cujus vfusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel [à] proprietario fuccifae fuerint: Titius et Lege Aquilia, et Interdicto quod vi aut clam cum vtroque eorum recte experietur.

§. 1. LABEO fcribit, fi filio prohibente opus factum fit: et te habere Interdictum, ac fi te prohibente opus factum eft, et filium tuum nihilominus.

§. 2. Idem ait, aduerfus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri feciffe: namque, fi fcit eum filiumfamilias effe, non videtur ejus celandi gratia feciffe, quem certus eft nullam fecum actionem habere. §. 3. Si ex fociis communis fundi vnus arbores fueciderit, focius cum eo hoc Interdicto experiri poteft: cum ei competat, cujus intereft.

§. 4. Vnde apud SERVIVM amplius relatum eft: [fi] mihi conceffferis, vt ex fundo tuo arbores caedam, deinde eas alius vi aut clam caeciderit; mihi hoc Interdictum competere: quia ego fim, cujus intereft. Quod facilius erit admittendum, fi à te emi, vel ex aliquo contractu hoc confecutus fim, vt mihi caedere liceat.

§. 5. Quaefitum eft, fi, cum praedium interim nullius effet, aliquid vi aut clam factum fit; an poftea, dominio ad aliquem deuoluto, Interdicto locus fit: vt puta hereditas jacebat, poftea adiit hereditatem Titius; an ei Interdictum competat? Et eft apud VIVIANVM faepiffime relatum, heredi competere hoc Interdictum ejus, quod ante aditam hereditatem factum fit. Nec referre LABEO ait, quod non fcierit, qui heredes [futuri] effent: hoc enim poffe quem caufari etiam poft aditam hereditatem. Ne illud quidem obftare LABEO ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit. Nam et fepulchri nemo dominus fuit; et tamen fi quid in eo fiat, experiri poffum quod vi aut clam. Accedit his, quod hereditas dominae locum obtinet. Et recte dicetur, heredi quoque competere, et caeteris fucceffforibus, fiue antequam fuccefferit, fiue poftea aliquid fit vi avt clam admiffum.

§. 6. Si colonus meus opus fecerit, fi quidem me volente, vel ratum habente: perinde eft, atque fi procurator meus feciffet: in quo placet, fiue ex voluntate mea fecerit, teneri me: fiue ratum habuero, quod procurator fecit. §. 7. IVLIANVS ait: Si colonus arborem, de qua controuerfia erat, fuceiderit; vel quid aliud opus fecerit: fi quidem juffu domini id factum fit, ambo tenebuntur, non vt patientiam praeftent, fed vt impenfam quoque ad reftituendum praebeant. Si autem dominus non jufferit; colonus quidem tenebitur, vt patientiam et impenfam praeftet: dominus vero nihil amplius, quam patientiam praeftare cogendus erit.

14. JVLIANVS *lib.* 68. *Digeftorum.*

Nam et fi feruus meus, ignorante me, opus fecerit, eumque vendidero vel manumifero: mecum in hoc folum agi poterit, vt patiar opus tolli: cum emptore autem ferui, vt aut noxae dedat; aut impenfam, quae in reftitutione facta fuerit, praeftet: fed et cum ipfo manumiffo recte agi poterit.

15. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Semper aduerfus poffefforem operis hoc Interdictum competit; idcircoque fi quilibet infcio, vel etiam inuito me, opus in meo fundo fecerit, Interdicto locus erit. §. 1. Is, cui fundum paftinandum locaueras, lapides fuftulit, et in vicini projecit praedium: ait LABEO, te vi aut clam non teneri, nifi juffu tuo id factum fit: ego puto conductorem teneri; locatorem autem non alias, nifi aut patientiam praeftare poffit, aut aliquam actionem habeat, quam praeftet. Caeterum teneri non oportere.

§. 2. Si in fepulchro alieno terra congefta fuerit juffu meo, agendum effe quod vi aut clam mecum, LABEO fcribit. Et fi communi confilio plurium id factum fit, licere, vel cum uno vel cum fingulis experiri: opus enim, quod à pluribus pro indiuifo factum eft, fingulos in folidum obligare. Si tamen proprio quis eorum confilio hoc fecerit, cum omnibus effe agendum:

dum: scilicet in solidum. Itaque alter conuentus alterum non liberabit: quinimo perceptio ab altero. Superiore etenim casu alterius conuentio alterum liberat. Praeterea sepulchri quoque violati agi potest. §. 3. Hoc Interdictum in heredem caeterosque successores datur in id, quod ad eos peruenit: et post annum non competit.

§. 4. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus [factum] perfectum est, aut fieri desiit; licet perfectum non sit: alioquin, si à principio operis coepti annum quis numeret, necesse est, cum his, qui opus tardissime facerent, saepius agi.

§. 5. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur; vtputa in sepulchro vi aut clam factum est, vel in abdito alio loco; sed etsi sub terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit: etiam post annum causa cognita competit Interdictum de eo, quod factum est. Nam causa cognita annuam exceptionem remittendam, hoc est, magna et justa causa ignorantiae interueniente.

§. 6. Si quis Reipublicae causa absfuisset, deinde reuersus Interdicto quod vi aut clam vti vellet: verius est, non excludi anno eum, sed reuersum annum habere. Nam et si minor 25. annis Reipublicae causa abesse coepisset, deinde major effectus sit, dum abest Reipublicae causa: futurum, vt, ex quo rediit, annus ei computetur, non ex quo impleuit 25. annum: et ita Diuus PIVS, et deinceps omnes Principes rescripserunt. §. 7. Hoc Interdicto tanti lis aestimatur, quanti actoris interest, id opus factum esse. Officio autem judicis ita oportere fieri restitutionem, judicandum est; vt in omni causa eadem conditio sit actoris, quae futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi, neque clam factum esset.

§. 8. Ergo nonnunquam etiam dominii ratio habenda est: vtputa si propter hoc opus, quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsusfructus intereat: quod non tantum tunc eueniet, cum quis opus aedificauerit, verum etiam si diruisse opus proponatur, et deteriorem conditionem fecisse vel seruitutum, vel vsusfructus, vel ipsius proprietatis.

§. 9. Sed quod interfuit *): aut per jusjurandum, quod in litem actor jurauerit: aut si jurare non possit, judicis officio aestimandum est

*) L. 5. §. 3. de in lit. jur. L. 71. de R. V. §. 11. h. l. L. 131. de R J.

§. 10. Eum autem, qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde habendum, ac si posset. §. 11. Culpam quoque in hoc Interdicto venire, erit probandum: quae tamen arbitrio judicis aestimanda erit.

§. 12. Quia autem hoc Interdictum id, quod interest, continet: si quis alia actione fuerit consecutus id, quod interfuerit, opus non esse factum: consequens erit dicere, ex Interdicto nihil eum consequi oportere.

16. PAVLVS *lib. 67. ad Edictum.*

Competit hoc Interdictum etiam his, qui non possident: si modo eorum interest.

§. 1. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos: domino duntaxat competit Interdictum. Sed si amoenitas quaedam ex hujusmodi arboribus praestetur: potest dici, et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem, et esse huic Interdicto locum.

§. 2. In summa, qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam et impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam: qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet.

17. *Idem lib. 69. ad Edictum.*

Interdictum quod vi aut clam, per quemuis domino adquiritur, licet per inquilinum.

18. CELSVS *lib. 25. Digestorum.*

Si immaturam syluam caeduam caecidit quis: Interdicto quod vi aut clam tenetur. Si maturam similiter caeduam, neque damno dominus adfectus est: nihil praestabit.

§. 1. Non absurde responsum est: Si Magistratum rogasses, vt aduersarium tuum adesse ad judicium juberet, ne opus nouum tibi nunciaret: clam videris opus fecisse, quod interim feceris.

19. VLPIANVS *lib. 57. ad Edictum.*

Interdictum quod vi aut clam, competere filiofamilias colono arboribus succensis, SABINVS ait.

20. PAVLVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Vi facit tam is, qui prohibitus fecit, quam is, qui quominus prohibeatur, consecutus est; periculo [puta] aduersario denunciante, aut janua [puta] praeclusa. §. 1. Prohibitus autem intelligitur, quolibet prohibentis actu: id est: vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumue jactantis prohibendi gratia.

§. 2. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit: nam si postea conuenerit cum aduersario, desinit vi facere. §. 3. Item si prohibiti heres, vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam praecedentem, fecerit: dicendum esse POMPONIVS ait, non incidere eum in Interdictum.

§. 4. Quod in naui fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen: non continetur hoc Interdicto.

§. 5. Siue in priuato, siue in publico opus fiat, [siue in loco sacro, siue] in religioso: Interdictum competit.

21. POMPONIVS *lib 29. ad Sabinum.*

Si opus, quod quis jussus est à judice, qui ex hoc Interdicto sumptus esset, restituere; alius quis vi aut clam sustulisset: nihilo minus idem ille omnimodo jubetur opus restituere.

§. 1. Si jussero seruum meum [opus] facere, cum, quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret, seruus autem meus putauerit, si resciffet aduersarius, prohibiturum eum: an tenear? et non puto: cum mea persona sit intuenda.

§. 2. In opere nouo tam soli, quam coeli mensura facienda est. § 3. Si quis propter opus factum jus aliquod praedii amisit, id restitui ex hoc Interdicto debet.

22. VENVLEJVS *lib 2. Interdictorum.*

Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaque in fundo tuo coaluerit; vtile est Interdictum Quod vi aut clam intra annum: sed si annus praeterierit; nullum remanere actionem. Radices, quae in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint. §. 1. Si quis vi aut clam arauerit: puto, eum teneri hoc Interdicto, perinde atque si fossam fecisset; non enim ex qualitate operis huic Interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohaeret solo.

§. 2. Si ad januam meam tabulas fixeris, et ego eas prius, quam tibi denunciarem, refixero; deinde inuicem Interdicto Quod vi aut clam exegerimus: nisi remittas mihi, vt absoluar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit: aut exceptionem mihi profuturam, Si non vi, nec clam, nec precario feceris, §. 3. Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem: quanquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei [faciem] mutaueris: tamen teneri te Quod vi aut clam, TREBATIVS ait; LABEO contra, ne etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit, venatusue

tusue fuerit sine vllo opere, hoc Interdicto teneatur. §. 4. Si quis projectum aut stillicidium in sepulchrum immiserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in sepulcro vi aut clam factum sit. Quia sepulchri sit non solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id coelum: eoque nomine etiam sepulchri violati agi posse.

§. 5. Si is, qui denunciauerit se opus facturum, confestim opus fecerit: clam fecisse non intelligitur. Nam si post tempus, videbitur clam fecisse.

bb) De PRECARIO.

(Dig. 43. T. 26.)

1. VLPIANVS *lib. 1. Institutionum.*

Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur [tamdiu,] quamdiu is, qui concessit, patitur.

§. 1. Quod genus liberalitatis *) ex Jure gentium descendit. *) L. 8. §. 3. inf. h. t.

§. 2. Et distat à donatione: eo quod qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium souere.

§. 3. Et est simile commodato *): nam et qui commodat rem, sic commodat, vt non faciat rem accipientis; sed vt ei vti re comodata permittat.

*) L. 3. §. 5. Commod.

2. *Idem* [*lib. 71. ad Edictum.*]

Ait Praetor: Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, vt desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas. §. 1. Hoc Interdictum restitutorium est.

§. 2. Et naturalem habet in se aequitatem: namque precarium reuocare volenti competit. Est enim natura aequum, tamdiu te liberalitate mea vti, quamdiu ego velim: et vt possim reuocare, cum mutauero voluntatem *). Itaque cum quid precario rogatum est, non solum hoc Interdicto vti possumus: sed etiam praescriptis verbis actione, quae ex bona fide oritur. *) L. 15. §. 4. h. t.

§. 3. Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis, vel juris adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, et impetrauit, vt sibi possidere aut vti liceat.

3. CAJVS *lib. 25. ad Edictum Prouinciale.*

Veluti si me precario rogaueris, vt per fundum meum ire vel agere tibi liceat, vel vt in tectum vel in aream aedium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas.

4. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

In rebus etiam mobilibus precarii rogatio constitit.

§. 1. Meminisse autem nos oportet, eum, qui precario habet, etiam possidere. §. 2. Tenetur hoc Interdicto non vtique ille, qui precario rogauit, sed qui precario habet. Etenim fieri potest, vt quis non rogauit, sed habeat precario: Vtputa, seruus meus rogauit, mihi adquisiuit precarium, vel quis alius, qui juri meo subjectus est.

§. 3. Item si rem meam precario rogauero, rogaui quidem precario, sed non habeo precario: idcirco quia receptum est, rei suae precarium non esse *).

*) L. 45. de R. I. L. 15. depositi. L. 40. §. 5. de A. v. A. possess.

§. 4. Item qui precario ad tempus rogauit, finito tempore, etiamsi ad hoc temporis non rogauit; tamen precario possidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precario rogauerit, possidere, rursus precario concedere.

5. POMPONIVS *lib. 29 ad Sabinum.*

Sed si manente adhuc precario, tu in vlterius tempus rogasti, prorogatur precarium. Nam nec mutatur causa possessionis, et non constituitur eo modo precarium: sed in longius tempus profertur.† Si vero praeterita die rogas: propius est, vt soluta jam causa precarii non redintegretur, sed noua constituatur.

6. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Certe si interim dominus furere coeperit, vel decesserit *), fieri non posse MARCELLVS ait, vt precarium redintegretur: et hoc verum est. *) L. 3. de R. I.

§. 1. Si procurator meus me mandante, vel ratum habente, precario rogauerit: ego precario habere proprie dicor.

§. 2. Is, qui rogauit, vt precario in fundo moretur, non possidet: sed possessio *) apud eum, qui concessit, remanet. Nam et fructuarius (inquit) et colonus, et inquilinus sunt in praedio: et tamen non possident.

*) L. 10. §. 1. de A. v. A. possess.

§. 3. JVLIANVS ait, eum, qui vi alterum dejecit, et ab eodem precario rogauit, desinere vi possidere, et incipere precario. Neque existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare: cum voluntate ejus, quem dejecit, coeperit precario possidere: nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere. §. 4. Quaesitum est: si quis rem suam pignori mihi dederit, et precario rogauerit: an hoc Interdictum locum habeat? quaestio in eo est, vt precarium consistere rei suae possit. Mihi videtur verius, precarium consistere in pignore: cum possessionis rogetur, non proprietatis. Et est haec sententia etiam vtilissima: quotidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: et debet consistere precarium.

7. VENVLEJVS *lib. 3. Interdictorum.*

Sed et si eam rem, cujus possessionem per Interdictum Vti possidetis retinere possim, quamuis futurum esset, vt tenear de proprietate, precario tibi concesserim: teneberis hoc Interdicto.

8. VLPIANVS *lib. 71. ad Edictum.*

Quaesitum est: si Titius me rogauerit, vt re Sempronii vtatur, deinde ego Sempronium rogauero, vt concederet, et ille, dum mihi vult praestitum, concesserit. Titius à me habet precario, et ego cum eo agam Interdicto de precario. Sempronius autem non aget cum eo: quia haec verba, Ab illo precario habes, ostendunt, ei demum competere Interdictum, à quo quis precario rogauit, non cujus res est. † An tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, Interdictum habeat? Et magis est, ne habeat; quia non habeo precario, cum non mihi, sed alii impetraui. Mandati tamen actionem potest aduersus me habere; quia me mandante dedit tibi: aut si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est, in factum dandam actionem et aduersus me.

§. 1. Quod à Titio precario quis rogauit, id etiam ab herede ejus precario habere videtur; et ita et SABINVS, et CELSVS scribunt: eoque jure vtimur. Ergo et à caeteris successoribus habere quis precario videtur. Idem et LABEO probat: et adjicit, etiam si ignoret quis heredem, tamen videri eum ab herede precario habere.

§. 2. Illud tamen videamus, quale sit, si à me precario rogaueris, et ego eam rem alienauero: an precarium duret,

re

re ad alium translata? Et magis est, vt si ille non reuocet, posse interdicere, quasi ab illo precario habeas, non quasi à me: et si passus est, aliquo tempore à se precario habere, recte interdicet, quasi à se precario habeas.

§. 3. Eum quoque precario teneri voluit Praetor, qui dolo fecit, vt habere desineret. † Illud adnotatur, quod culpam non praestat [is,] qui precario rogauit, sed solum dolum praestat: quanquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat. Nec immerito dolum solum praestat is, qui precario rogauit: cum totum [hoc] ex liberalitate descendat ejus, qui precario concessit; et satis sit, si dolus tantum praestetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit.

§. 4. Ex hoc Interdicto restitui debet in pristinam causam: quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris, ei rem restitui ex eo tempore, ex quo Interdictum editum est. † Ergo et fructus ex die Interdicti editi praestabuntur. §. 5. Si seruitute vsus non fuit is, qui precario rogauit, ac per hoc amissa sit: videamus, an Interdicto teneatur? Ego arbitror, non alias, quam si dolo fecerit.

§. 6. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum, et culpam latam duntaxat, caetera non venire. † Plane post Interdictum editum oportebit, et dolum, et culpam, et omnem causam venire: nam vbi moram quis fecit precario, omnem causam debebit constituere.

§. 7. Interdictum hoc et post annum competere LABEO scribit: eoque jure vtimur. Cum enim nonnunquam in longum tempus precarium concedatur, absurdum est dicere, Interdictum locum non habere post annum. §. 8. Hoc Interdicto heres ejus, qui precario rogauit, tenetur, quemadmodum ipse: vt; siue habet, siue dolo fecit, quominus haberet vel ad se perueniret, teneatur: ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum peruenit.

9. CAJVS *lib. 26. ad Edictum Prouinciale.*

Precaria possessio constitui potest vel inter praesentes, vel inter absentes: veluti per epistolam, vel per nuncium.

10. POMPONIVS *lib. 5. ex Plautio.*

Quamuis ancillam quis precario rogauerit: id actum videtur, vt etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.

11. CELSVS *lib. 7. Digestorum.*

Si debitor rem pigneratam precario rogauerit: soluta pecunia, precarium soluitur; quippe id actum est, vt vsque eo precarium teneret.

12. *Idem lib. 25. Digestorum.*

Cum precario aliquid datur, si conuenit, vt in Calendas Julias precario possideat: nunquid exceptione adjuuandus est, ne ante *) ei possessio auferatur? Sed nulla vis est hujus conuentionis, vt rem alienam domino inuito possidere liceat.

*) L. 34. de R. I.

§. 1. Precario rogatio et ad heredem ejus, qui concessit, transit. Ad heredem autem ejus, qui precario rogauit, non transit: quippe ipsi duntaxat, non etiam heredi concessa possessio est.

13. POMPONIVS *lib. 33. ad Quintum Mucium.*

Si seruus tuus tuo mandato precario rogauerit, vel ratum habueris, quod ille rogauit tuo nomine: teneberis, quasi, precario habeas. † Sed si te ignorante, suo nomine vel seruus, vel filius rogauerit, non videris tu precario habere: sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

14. PAVLVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Interdictum de precariis merito introductum est, quia nulla eo nomine Juris ciuilis actio *) esset: magis enim ad donationes, et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii conditio.

*) per L. 7. §. 1. et 2. de pact. L. 14. §. 11. de furt. L. 12. L. 49. de O. et A. L. 1. de Constit. pecun. L. 5. §. 1. et 2. de Solut.

15. POMPONIVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Et habet summam aequitatem, vt eatenus quisque nostro vtatur, quatenus ei tribuere velimus. §. 1. Hospites, et qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precario habitare. §. 2. Precario habere etiam ea, quae in jure consistunt, possumus: vt immissa vel protecta.

§. 3. Cum quis de re sibi restituenda cautum habet: precarium Interdictum ei non competit. §. 4. Eum, qui precario rogauerit, vt sibi possidere liceat, nancisci possessionem non est dubium. † An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est? Placet autem, penes vtrumque esse eum hominem, qui precario datus esset: penes eum, qui rogasset, quia possederat corpore; penes dominum, quia non discesserit animo possessione. §. 5. Quo quis loco precario aut possideat, aut coeperit possidere, nihil refert, quod ad hoc Interdictum pertinet.

16. *Idem lib. 32. ad Sabinum.*

Si adoptauero eum, qui precario rogauerit, ego quoque precario possidebo.

17. *Idem lib. 23. ad Sabinum.*

Qui precario fundum possidet, is Interdicto Vti possidetis *) aduersus omnes, praeter eum, quem rogauit, vti potest.

*) L. 1. §. 5. et L. 2. vti possid.

18. JVLIANVS [*lib. 13. Digestorum.*]

Vnusquisque potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei, qui possideat *).

*) L. 13. de public. in rem act. L. 22. §. 1. de noxal. act. L. 7. §. 4. Commun. diuid.

19. *Idem lib. 49. Digestorum.*

Duo in solidum precario habere non magis possunt, quam duo in solidum vi possidere, aut clam. Nam neque justae, neque injustae possessiones duae concurrere possunt.

§. 1. Qui seruum meum precario rogat, videtur à me precario habere, si hoc ratum habuero: et ideo precario Interdicto mihi tenebitur. §. 2. Cum quid precario rogatum est, non solum Interdicto vti possumus, sed et incerti condictione, [id est], praescriptis verbis.

20. VLPIANVS *lib. 2. Responsorum.*

Ea, quae distracta sunt, vt precario penes emptorem essent, quoad pretium vniuersum persolueretur, si per emptorem stetit, quominus persolueretur, venditorem posse consequi.

21. VENVLEJVS *lib 4. Actionum.*

Cum precario quis rogat, vt ipsi in eo fundo morari liceat: superuacuum est adjici, ipsi, suisque: nam per ipsum suis quoque permissum vti videtur.

22. *Idem lib. 3. Interdictorum.*

Si is, qui pro possessore possideret, precario dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceret; vel is, qui alienam rem emisset, dominum rogauerit: apparet, eos precario possidere. Nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus à domino concedatur precario possidere: nam et si id, quod possideas, alium precario rogaueris, videri te desinere ex prima causa possidere, et incipere ex precario habere: et contra si posses-

possessorem precario rogauerit, qui rem auocare ei posset: teneri eum precario; quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem peruenit, id est, possessio, quae aliena sit.

§. 1. Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogauerit: LABEO ait, habere eum precariam possessionem, et hoc Interdicto teneri. Nam quo magis naturaliter possideretur, nullum locum esse tutoris auctoritate. Recteque diei, Quod precario habes; quia quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. Nihilque noui [per] Praetorem constituendum, quoniam, siue habeat rem, officio Judicis teneretur; siue non habeat, non teneatur.

ad §. 7.

ii) DE REMISSIONIBVS.

(Dig. 43. T. 25.)

1. VLPIANVS *lib.* 71. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Quod jus sit illi prohibere, ne se inuito fiat: in eo nunciatio teneat. Caeterum nunciationem missam facio. §. 1. Sub hoc titulo Remissiones proponuntur

§. 2. Et verba Praetoris ostendunt, remissionem ibi demum factam, vbi nunciatio non tenet *): et nunciationem ibi demum voluisse Praetorem tenere, vbi jus est nuncianti prohibere, ne se inuito fiat. Caeterum siue satisdatio interueniat, siue non: remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio. Plane si satisdatum est, exinde remissio facta est: non est necessaria remissio.

*) L. 20. §. 9. de N. O. N.

§. 3. Jus habet opus nouum nunciandi, qui aut dominium, aut seruitutem habet. §. 4. Item JVLIANO placet, et fructuario vindicandarum seruitutum jus esse. Secundum quod opus nouum nunciare poterit vicino, et remissio vtilis erit: ipsi autem domino praedii si nunciauerit, remissio inutilis erit. Neque sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, jus ei non esse inuito se altius aedificare. Sed si hoc facto vsusfructus deterior fiat, petere vsumfructum *) debebit. Idem JVLIANVS dicit de caeteris, quibus aliqua seruitus à vicino debetur.

*) L. 5. §. 1. si vsusfr. pet.

§. 5. Ei quoque, qui pignori fundum acceperit, scribit JVLIANVS, non esse iniquum, detentionem seruitutis dari.

REGVLAE JVRIS.

73. §. 2. QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA *libro singul.* ὅρων.

Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit. *Clam*, quod quisque, cum controuersiam haberet, habiturumue se putaret, fecit.

152. pr. VLPIANVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Hoc jure vtimur: vt quidquid omnino *per vim* fiat, aut in vis publicae, aut (in vis) priuatae crimen incidat.

157. §. 1. *Idem lib.* 71. *ad Edictum.*

Semper qui *dolo fecit*, *quominus haberet*, pro eo habendus est, ac si haberet.

126. §. 2. *Idem lib.* 15. *ad Edictum.*

Cum de *lucro duorum* quaeratur: melior est causa possidentis.

128. pr. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

In pari causa possessor potior haberi debet.

131. *Idem lib.* 22. *ad Edictum.*

Qui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia *pro possessione dolus* est.

154. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Cum *par delictum est duorum*, semper oneratur petitor, et *melior habetur possessoris causa*, *sicut fit*, *cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

AD TIT. XVI.

DE JVREJVRANDO, SIVE VOLVNTARIO, SIVE NECESSARIO, SIVE JVDICIALI.

(Dig. 12. T. 2.)

1. CAJUS *lib.* 5. *ad Edictum Prouinciale.*

Maximum remedium expediendarum litium *) in vsum venit jurisjurandi religio: qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate judicis, deciduntur controuersiae.

*) L. 3. §. 8. in fin. C. de Jurejur. propter calumn.

2. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Jusjurandum speciem transactionis *) continet: majoremque habet auctoritatem, quam res judicata **).

*) L. 21. supr. de dolo malo. **) L. 13. quib. mod. pign. vel hypoth. solu. L. 1. in pr. quar. rer. actio.

3. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Si is, cum quo agetur, conditione delata, jurauerit. Eum, cum quo agetur, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adjicitur, conditione delata *): nam si reus jurauit, nemine ei jusjurandum deferente, Praetor id jusjurandum non tuebitur; sibi enim jurauit; alioquin facillimus quisque ad jusjurandum decurrens, nemine sibi deferente jusjurandum, oneribus actionum se liberabit.

*) L. 25. §. 1. de constit. pecun.

§. 1. Quacumque *) autem actione quis conueniatur, si jurauerit, proficiet ei jusjurandum: siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue poenali actione, vel quauis alia agatur; siue de Interdicto.

*) L. 34. in pr. infr. h. t.

§. 2. Sed et si de conditione personae fuerit juratum, Praetor jusjurandum tuebitur: vtputa, detuli jusjurandum, et jurasti, in potestate mea te non esse: tuendum erit jusjurandum. §. 3. Vnde MARCELLVS scribit, etiam de eo jurari posse, an *) praegnans sit mulier, vel non sit: et jurijurando standum. Denique, ait, si de possessione erat quaestio, seruari oportere: si forte quasi praegnans ire in possessionem volebat, et cum ei contradiceretur, vel ipsa jurauit se praegnantem,

tem, vel contra eam juratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu; si contra eam, non ibit, quamuis vere praegnans fuerit. Proderitque, inquit MARCELLUS, mulieri juranti jusjurandum, ne conueniatur, quasi calumniae causa ventris nomine fuerit in possessione, neue vim patiatur in possessione. Sed an jusjurandum eo vsque prosit, vt post editum partum non quaeratur, ex eo editus, an non sit, cujus esse dicitur, MARCELLUS tractat? Et ait, veritatem esse quaerendam: quia † jusjurandum alteri **) neque prodest, neque nocet. Matris igitur jusjurandum ***) non proficiet; nec nocebit, si mater detulerit, et juretur ex eo praegnans non esse. *) L. 10. de Carbon. edict. **) L. 9. in fin. L. 10. L. 11. L. 12. in fin. infr. h. t. L. 7. C. de reb. cred. L. 7. §. 7. de Public. in rem act. L. 1. in pr. si mulier ventr. nomine. ***) d. L. 1. in fin. pr.

§. 4. Jurare autem oportet, vt delatum *) est jusjurandum. Caeterum, si ego detuli, vt per Deum jurares, tu per caput tuum jurasti;

*) L. 33. infr. h. t.

4. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Vel filiorum tuorum:

5. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Non erit ratum habendum jusjurandum: Quod si exegi, vt per salutem *) tuam jurares, et jurasti, stabitur: omne enim omnino licitum jusjurandum, per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est; et, si ex eo fuerit juratum, Praetor id tuebitur. *) d. L. 33.

§. 1. Diuus PIVS jurejurando, quod propria superstitione juratum est, standum rescripsit. §. 2. Dato jurejurando, non aliud quaeritur; quam an *) juratum sit: remissa quaestione, an debeatur; quasi satis probatum sit jurejurando.

*) L. 9. §. 1. L. 28. in fin. infr. eod. §. 11. Instit. de action.

§. 3. Sed si quis illicitum jusjurandum detulerit, scilicet improbatae publicae religionis, videamus an pro eo habeatur, atque si juratum non esset? Quod magis existimo dicendum.

§. 4. Si neque juratum est, neque remissum jusjurandum, pro eo debet haberi, atque si res in jusjurandum admissa non esset. Proinde si postea jurare paratus sit, nihil ei hoc jusjurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, juratum non est.

6. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Remittit jusjurandum, qui, deferente se, cum paratus esset aduersarius jurare, gratiam *) ei facit, contentus voluntate suscepti jurisjurandi. Quod si non suscepit jusjurandum, licet postea **) parato jurare actor nolit deferre, non videbitur remissum: nam, quod susceptum est, remitti debet.

*) L. 32. L. 41. infr. h. t. **) L. 5. in fin. supr. eod.

7. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Ait Praetor: Ejus rei, de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem *) dabo. Ejus rei sic erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit juratum. Nam de eo, quod juratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui jurauit, neque in eos, qui in locum ejus, cui jusjurandum delatum est, succedunt **); *) L. 9. in pr. infr. eod. **) L. 1. §. 2. quar. rer. actio.

8. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Etiamsi in rem successerint.

9. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Nam, postquam juratum est, denegatur actio: aut si controversia erit, id est, si ambigitur, an jusjurandum datum sit, exceptioni locus est. §. 1. Jurejurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem *), sibi aliisque; actor vero actionem adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an jurauerit, dari sibi oportere; vel, cum jurare paratus esset, jusjurandum ei remissum sit. *) L. 40. h. t.

§. 2. Si damnetur quis post jusjurandum ex famoso judicio, famosum esse magis est. §. 3. Si is, qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit jusjurandum, vt jurem eum dare oportere, egoque jurauero, tempore non liberatur: quia post litem *) contestatam eum eo perpetuatur aduersus eum obligatio. *) L. vlt. in fin. de fidejuss. tutor. L. 29. de nouat. L. 28. §. 2. supr. de judic.

§. 4. Si minor viginti quinque annis detulerit, et hoc ipso captum se dicat, aduersus exceptionem jurisjurandi replicari debebit, vt POMPONIVS ait. Ego autem puto, hanc replicationem non semper esse dandam; sed plerumque ipsum Praetorem debere cognoscere, an captus sit, et sic in integrum restituere: nec enim vtique, qui minor est, statim et circumscriptum se docuit. Praeterea exceptio ista, siue cognitio, statutum tempus *) post annum 25. non debet egredi.

*) L. vlt. in pr. C. de tempor. in integr. restit. minor. Nou. 155. c. 1.

§. 5. Sed et si quis in fraudem creditorum jusjurandum detulerit debitori, aduersus exceptionem jurisjurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Praeterea si fraudator detulerit jusjurandum creditori, vt juret sibi decem dari oportere. Mox, bonis ejus venditis, experiri volet: aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum.

§. 6. Jusjurandum defensoris *), vel procuratoris, ei ab aduersario delatum, prodesse, exceptionemque domino parere **), JVLIANVS scribit. † Idem ergo dicendum erit, et si datus ad petendum procurator, reo deferente, jurauerit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. Quae sententia habet rationem. *) L. vlt. §. pen. h. t. **) L. 39. §. 1. supr. de procur.

§. 7. Si petitor jurauit, possessore deferente, rem suam esse, actori dabitur actio. Sed hoc dumtaxat aduersus eum, qui jusjurandum detulit; eosque, qui in ejus locum successerunt: caeterum aduersus alium *) si velit praerogatiua jurisjurandi vti, nihil ei proderit: *) L. 3. §. pen. in fin. supr. h. t.

10. PAVLVS *lib.* 18. *ad Edictum.*

Quia non deberet alii nocere, quod inter alios actum *) esset. *) d. L. 3. §. pen. in fin. L. 27. §. 4. in fin. supr. de pact. L. 7. C. de reb. cred. L. 1. C. inter alios acta.

11. VLPIANVS *lib.* 22. *ad Edictum.*

Sed si possessori *) fuerit jusjurandum delatum, juraueritque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, aduersus eum, qui detulit jusjurandum, si petat, exceptione jurisjurandi vtetur; si vero amiserit possessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat, qui ei jusjurandum detulit; non enim rem suam esse jurauit, sed ejus non esse.

*) L. 7. §. 7. vers. sed si possessori. de Public. in rem act.

§. 1. Proinde si, cum possideret, [et] deferente petitore rem suam jurauit, consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit jusjurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam, et fructus perceptos ex re, quam meam

meam esse jurani, restitui mihi placuit. Sed et partum editum, foetusque pecorum restituendos constat post jusjurandum delatum.

§. 2. Item si jurauero, vsumfructum alicujus rei vel meum esse, vel dari mihi oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus, si vere vsumfructum haberem, duraret: quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si rerum, in quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest, jurauerit vsumfructum se habere, vel sibi deberi, effectum jurisjurandi sequendum arbitror: ideoque tunc quoque videri eum recte jurasse, puto; et ex eo jurejurando posse petere vsumfructum, cautione oblata *).

*) L. 2. supr. de vsufr. ear. rer.

§. 3. Si, cum de hereditate inter me et te controuersia esset, jurauero hereditatem meam esse, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronunciatum esset. Et non solum eas res restituere debes, quas tunc possidebas, sed et si quas postea coepisses possidere. Periudeque haberi, quod juratum est, atque si probatum esset: idcirco vtilis actio mihi competit. Quod si ego ex eadem hereditate possiderem, tuque coepisses petere eam à me, cum aduersus te jurassem, exceptione me vti debere jurisjurandi. † Plane si alius à me hereditatem petere coeperit, dubium non erit (vt et JVLIANVS scribit) nihil mihi jusjurandum prodesse.

12. JVLIANVS *lib. 9. Digestorum.*

Idem est et si ego [à] quolibet alio possidente res hereditarias petere velim: quia et si petissem à te hereditatem, et probassem meam, nihilominus ab altero petendo, id ipsum probare necesse haberem.

13. VLPIANVS *lib. 22. ad Edictum.*

Si duo patroni essent, et libertus altero deferente *) jurasset, se libertum ejus non esse, vtrum alteri [totius] debitae patronis portionis, an vero dimidiae debitae eis partis bonorum possessio competeret? Et ait, si is, cui juratum est, patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere, nec ei prodesse, quod aduersus alterum libertus jurasset. Multum tamen fidei et auctoritatis apud judicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod libertus jurasset, alterum patronum non esse. *) L. 30. §. 4. h. t.

§. 1. JVLIANVS ait, eum, qui jurauit fundum suum esse, post longi temporis praescriptionem etiam vtilem actionem habere debere. §. 2. Idem JVLIANVS scribit, eum, qui jurauit furtum se non fecisse, videri de toto jurasse. Atque ideo neque furti *), neque condictitia tenetur: quia condictitia (inquit) solus fur tenetur. † Nunquid ergo, qui jurauit se furtum non fecisse, hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione vtatur? caeterum si contendat, qui condicit, quasi cum herede se furis agere, non debet repelli? et quasi μονομερὴς, id est, vnimembris condictio dari debet aduersus furis heredem, nec pati eum judex debet, si coeperit tentare probare furem. *) L. 52. §. 27. de furt.

§. 3. Si quis jurauerit, vendidisse me ei rem centum, ex empto agere poterit, vt ei caetera praestentur: id est, res tradatur, et de euictione caueatur. An tamen ad pretium consequendum, ex vendito conueniri possit, videndum? Et si quidem [et] de hoc ipso juratum est, quod pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest: si vero hoc non fuerit juratum, tunc consequens est, de pretio eum teneri.

§. 4. Idem dicemus, et si quis societatem fecisse jurauerit: nam et is pro socio poterit conueniri.

§. 5. MARCELLVS etiam scribit, si quis jurauerit, ob decem pignori dedisse fundum, non alias eum pignoratitia agere posse, quam si decem soluerit: sed et illud adjici, fortassis eum etiam in decem ex jurejurando suo posse conueniri. Quod magis probat, cui QVINTVS SATVRNINVS consentit: argumentoque vtitur ejus, qui jurauit, eam, quae vxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse. Nam et hic vxori, ait, vtilem de dote actionem dandam. Quae non esse extra aequitatem posita, non negauerim.

§. 6. Si quis jurauerit in re pecuniaria per genium *) Principis, dare se non oportere, et pejerauerit; vel dari sibi oportere: vel intra certum tempus jurauerit se soluturum, nec soluit: IMPERATOR noster cum Patre rescripsit, fustibus eum castigandum dimittere; et ita ei superdici προπετῶς μὴ ὄμνυε, id est, (temere) petulanter ne jurato.

*) L. 2. in fin. C. de reb. cred.

14. PAVLVS *lib. 3. ad Edictum.*

Quoties propter rem juratur, nec parenti, nec patrono remittitur jusjurandum. Propter rem autem jusjurandum exigitur, veluti de pecunia credita: cum jurat actor, sibi dari oportere; vel reus, se dare non oportere. Idem est, cum de pecunia constituta jusjurandum exigitur.

15. *Idem lib. 6. ad Edictum.*

Ad personas egregias *), eosque, qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad jurandum.

*) v. Nou. 123. c. 7. L. 2. §. 1. C. de jurejur. propter calumn. Nou. 124. c. 1. circa med.

16. VLPIANVS *lib. 10. ad Edictum.*

Si Patronus libertam suam vxorem duxerit, non compelletur jurare de rerum amotarum judicio. Sed et si ipse deferat jusjurandum libertae suae, de calumnia non debet jurare *).

*) L. 7. §. 3. de obsequ. L. 34. §. 4. h. t.

17. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

Jusjurandum, quod ex conuentione extra judicium defertur, referri non potest. §. 1. Pupillus tutore auctore jusjurandum deferre debet. Quod si sine tutore *) auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur: quia rerum administrandarum jus ei non competit.

*) L. 1. §. 1. quar. rer. actio.

§. 2. Si tutor *), qui tutelam gerit, aut curator furiosi, prodigiue, jusjurandum detulerit: ratum id haberi debet. Nam et alienare res, et solui eis potest: et agendo, rem in judicium deducunt. *) L. 35. in pr. h. t.

§. 3. Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet, si aut vniuersorum *) bonorum administrationem sustinet, aut si id ipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit; *) L. 12. supr. de pact. L. 58. L. 63. supr. de procurat.

18. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Alias autem procuratorem deferentem jusjurandum non esse audiendum, JVLIANVS lib. 10. Digestorum scribit. Nec postea reus, qui semel jurauit, à domino conueniatur: nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum. Siue enim dominus petat, cogetur docere reus liquido se jurasse, posita scilicet exceptione: siue ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de perjurio suo docere.

19. *Idem lib. 26. ad Edictum.*

Si itaque mandatum fuit procuratori, vt petat, ille jusjurandum detulit, aliud fecit, quam quod mandatum est.

20 PAVLVS *lib. 18. ad Edictum*

Seruus quod detulit vel jurauit, seruetur *, si peculii administrationem habuit. *) L. 23. L. 24. h. t.

21. CA-

21. CAJVS *lib. 5. ad Edictum Prouinciale.*

Huic enim solui quoque recte potest: et nouandae *) obligationis jus habuit.

*) L. 27. in fin. pr. supr. de pact. L. 16. L. 25. de nouat.

22. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

Quidam et de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit seruus jusjurandum. † Eadem de filiofamilias dicenda sunt.

23. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Si seruus jurauerit, dominum dare non oportere, exceptio domino *) indulgenda est, sibique aduersarius imputabit, qui seruo detulit jusjurandum. *) L. 20. h. t.

24. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

Multo magis proderit patri *) religio filii, eum quo etiam judicium consistere potest. † Ipsi autem referentes conditionem eorum, quibus subjecti sunt, non faciunt deteriorem.

*) L. vlt. de except.

25. VLPIANVS *lib. 26. ad Edictum.*

Sed et si seruus *) meus, delato vel relato [ei] jurejurando, jurauit, rem domini esse, vel ei dari oportere, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem, propter religionem et conuentionem. *) L. 20. supr. h. t.

26. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

Qui jurasse dicitur, nihil refert, cujus sexus, aetatisue sit: omni enim modo custodiri debet jusjurandum aduersus eum, qui contentus eo, cum deferret, fuit. Quamuis pupillus non videatur pejerare: quia sciens *) fallere non videatur.

*) L. vlt. de jur. et facti ign. L. 2. §. 2 C. de jurej. propt. calum.

§. 1. Si pater, filium dare non oportere, jurauerit: CASSIVS respondit, et patri et filio dandam exceptionem jurisjurandi. Si pater jurauerit, in peculio nihil esse, filius conueniri poterit: sed et pater ita conuenietur, vt post adquisiti peculii ratio habeatur. §. 2. Jurisjurandi conditio ex numero esse potest videri nouandi, delegandiue; quia proficiscitur ex conuentione: quamuis habeat et instar judicii.

27. CAJVS *lib. 5. ad Edictum Prouinciale.*

Jusjurandum etiam loco solutionis *) cedit.

*) L. 28. §. 1. L. 35. §. 1. h. t.

28. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

In duobus reis stipulandi, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. §. 1. Quod reus jurauit *), etiam fidejussori proficit. A fidejussore exactum jusjurandum, prodesse etiam reo, CASSIVS et JVLIANVS ajunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est; si modo ideo interpositum est jusjurandum, vt de ipso contractu, et de re, non de persona jurantis ageretur **).

*) L. vlt. in fin. L. 27. eod. **) §. 2. h. l. vlt. §. 1. eod. L. 1. §. 3. quar. rer. act.

§. 2. Si ei, qui debitorem meum in judicium exhibere promisit, jusjurandum detulerim, isque jurauerit, se omnino exhibitionem ejus non promisisse: prodesse debitori meo id non debet. Si vero jurauerit, se nihil mihi praestare oportere: distinguendum sit, et replicatione emendandum, vtrum ideo jurauerit, [an] quia post promissionem exhibuerit, an vero quia soluerit. Quod et in fidejussore debiti distinguendum est. §. 3. Ex duobus reis promittendi ejusdem pecuniae alter jurauit: alteri quoque prodesse debebit.

§. 4. Exceptio jurisjurandi, non tantum si ea actione quis vtatur, cujus nomine exegit jusjurandum, opponi debet: sed *) etiam si alia, si modo eadem quaestio in [hoc] judicium deducatur: forte si ob actionem mandati, negotiorum gestorum, societatis, caeterasque similes jusjurandum exactum sit, deinde ex iisdem causis certum condicatur: quia per alteram actionem altera quoque consumitur. *) §. 7. h. l.

§. 5. Si quis jurauerit, se non rapuisse, non debet adjuuari hoc jurejurando in actione furti, aut condictione: quia aliud est furtum fecisse, quod vel clam fieri potest.

§. 6. Colonus, cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si jurauerit se non succidisse, siue *) è Lege duodecim Tabularum de arboribus succisis, siue è lege Aquilia damni injuria, siue interdicto **) quod vi aut clam postea conuenietur, per exceptionem jurisjurandi defendi poterit.

*) L. 1. arbor. furtim caesar. **) L. 13. in pr. quod vi aut clam.

§. 7. Quae jurauit, diuortii causa rem se non amouisse, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur: et, si contendat suam esse, alio jurejurando opus est. Contra, si jurauerit suam esse, debet in actione rerum amotarum defendi. Et omnino hoc obseruandum est, licet per aliam actionem eadem quaestio moueatur, vt exceptio jurisjurandi locum habeat. §. 8. Igitur si quis jurauit, se non esse condemnatum, etiamsi ex stipulatu judicatum solui, ob rem judicatam conueniatur, defendetur per exceptionem. Contra, si cum ex stipulatu judicatum solui conueniretur, jurauit se dare non oportere, agenti judicati non vtique obstabit exceptio: potest enim fieri, vt non sit commissa stipulatio, licet res judicata sit: nisi ideo jurasset, quod nec damnatum se esse diceret.

§. 9. Item POMPONIVS ait, eum, qui furtum sibi factum alicujus rei jurauit, non statim etiam condictionis causam nancisci. §. 10. Item cum ex hac parte jusjurandum et actionem et exceptionem inducat, si forte reus extra judicium, actore inferente, jurauerit, se non dare oportere, et actor, reo deferente, dari sibi oportere, vel contra: posterior causa jurisjurandi potior habebitur. Nec tamen praejudicium perjurio alterius fiet: quia non quaeretur, an dare eum oportet *), sed an actor jurauerit.

*) L. 5. §. 2. L. 29. L. 1. C. h. t. L. 21. de dolo malo.

29. TRYPHONINVS *lib. 6. Disputationum.*

Quod si jurauí, te deferente, non jurasse te, dare tibi oportere, [et] aduersus vtilem actionem, qua hoc quaeritur, an juraueris, tibi dari oportere, opponenda est exceptio jurisjurandi perimentis quaestionem actione comprehensam.

30. PAVLVS *lib. 18. ad Edictum.*

Eum, qui jurauit, ex ea actione, quae inficiando crescit, aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi adquirere, PEDIVS ait: abunde enim sufficere, exonerare petitorem probandi necessitate; cum, omissa hac parte Edicti, dupli actio integra maneat. Et potest dici, hoc judicio non principalem causam exerceri, sed jusjurandum actoris conseruari. §. 1. Si jurauero, te Stichum mihi dare oportere, qui non sit in rerum natura, nec aestimationem mihi praestare reus debet, nisi ex causa furtiua, vel propter moras: tunc enim etiam post mortem serui aestimatio praestatur.

§. 2. Si mulier jurauerit, decem dotis sibi deberi, tota ea summa praestanda est. Sed si jurauit, decem se dedisse in dotem, hoc solum non erit quaerendum, an data sint: sed, quasi data sint, quod ex eo reddi oportet, praestandum erit.

§. 3. In popularibus actionibus jusjurandum exactum ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit: nam et si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit.

§. 4. Si libertus, deferente patrono, jurauit se libertum non esse, ratum habendum est jusjurandum: vt nec operarum petitio, nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat.

§. 5. Si jurauero vsumfructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quam si caueam boni viri arbitratu me vsurum, et finito vsufructu restituturum. *

31. CAJVS *lib.* 30. *ad Edictum Prouinciale.*

Admonendi sumus, interdum etiam post jusjurandum exactum permitti Constitutionibus Principum, ex integro causam agere, si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nunc solis vsurus sit. Sed hae Constitutiones tunc videntur locum habere, cum à judice aliquis absolutus fuerit: solent enim saepe judices in dubiis causis, exacto jurejurando secundum eum judicare, qui jurauerit. Quod si alias inter ipsos jurejurando transactum sit negotium, non conceditur, eandem causam retractare.

32. MODESTINVS *lib.* [3]. *Differentiarum.*

Jurisjurandi gratiam facere pupillus non potest.

33. VLPIANVS *lib.* 28. *ad Sabinum.*

Qui per salutem suam jurat, licet per Deum jurare videtur: (respectu enim diuini numinis ita jurat), attamen si non ita specialiter jusjurandum ei delatum est, jurasse non videtur: et ideo ex integro solenniter jurandum est.

34. *Idem lib.* 26. *ad Edictum.*

Jusjurandum et ad pecunias, et ad omnes res locum habet. † Etiam de operis jusjurandum deferri potest: nec de injuria queri aduersarius potest, cum possit jusjurandum referre. † Quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse: Non erit tutus per relationem: et ideo ex hac causa putat MARCELLVS, et recte, aut remittendum ei jusjurandum, aut spatium dandum, vt certioretur, et sic juret. §. 1. Defensor municipum vel cujusuis corporis, jusjurandum deferre potest, si super hoc mandatum habeat. §. 2. Pupillo non defertur jusjurandum.

§. 3. Procurator non compellitur jurare, nec defensor. Et ita JVLIANVS scribit lib. 10. Digestorum, defensorem jurare non compelli: sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit judicium accipere. §. 4. Qui jusjurandum defert, prior de calumnia debet jurare, si hoc exigatur: deinde sic ei jurabitur. Hoc jusjurandum, de calumnia, neque patrono, neque parentibus *) remittitur.

*) L. 8. §. 5. qui satisd. cog. L. 16. h. t. L. 7. §. 3. de obseq. par. praest. L. 13. §. 14. de damn. inf.

§. 5. Si de qualitate juramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio ejus in arbitrio judicantis est.

§. 6. Ait Praetor: Eum, à quo jusjurandum petetur, soluere, aut jurare cogam. Alterum itaque eligat reus: aut soluat, aut juret. Si non jurat, soluere cogendus erit à Praetore. §. 7. Datur autem et alia facultas reo, vt, si malit, referat jusjurandum. Et si is, qui petet, conditione jurisjurandi non vtetur, judicium ei Praetor non dabit: aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere conditio jurisjurandi ei, qui detulit. Sed nec jusjurandum de calumnia referenti defertur: quia non est ferendus actor, si conditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi jurari.

§. 8. Non semper autem consonans est, per omnia referri jusjurandum, quale defertur: forsitan ex diuersitate rerum, vel personarum, quibusdam emergentibus, quae varietatem inducunt. Ideoque, si quid tale inciderit, officio judicis conceptio hujusmodi jurisjurandi terminetur.

§. 9. Cum res in jusjurandum demissa sit, judex jurantem absoluit: referentem audiet. Et, si actor juret, condemnet reum. Nolentem jurare reum, si soluat, absoluit: non soluentem condemnat. Ex relatione non jurante actore, absoluit reum.

35. PAVLVS *lib.* 28. *ad Edictum.*

Tutor pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus *), jusjurandum deferens audiendus est: quandoque enim pupillo denegabitur actio.

*) L. 25. §. pen. de procur. L. 11. §. 1. rer. amot.

§. 1. Prodigus, si deferat jusjurandum, audiendus non est. † Idemque in caeteris similibus ei dicendum est: nam siue pro pacto conuento, siue pro solutione, siue pro judicio hoc jusjurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad haec habiles sunt. §. 2. Qui non compelluntur Romae judicium accipere, nec jurare compellendi sunt: vt Legati prouinciales.

36. VLPIANVS *lib.* 27. *ad Edictum.*

Si actor deferat jusjurandum de sola constituta pecunia, et reus jurauerit: exceptione vtetur, si de constituta conueniatur. Sed, si de sorte, id est, de priore obligatione, conueniatur, exceptio cessabit: nisi de hac quoque jurauerit, aduersario deferente.

37. VLPIANVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Si non fuerit remissum jusjurandum ab eo, qui detulerit, sed de calumnia non juratur: consequens est, vt debeat denegari ei actio. Sibi enim imputet, qui processit ad delationem jurisjurandi, nec prius de calumnia jurauit: vt sit iste remittenti similis *). *) L. 11. §. 1. rer. amot.

38 PAVLVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Manifestae turpitudinis, et confessionis est, nolle nec jurare, nec jusjurandum referre *).

*) L. 34. §. 6. h. t.

39. JVLIANVS *lib.* 10. *Digestorum.*

Si quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur; si jurasset se Capitolium non ascendisse, vel aliud quodlibet fecisse, isque jurauerit: et exceptio jurisjurandi dari debebit, et solutum repeti poterit. Est enim justa conuentio, si quaelibet causa in conditione jurisjurandi deducta fuerit.

40. *Idem lib.* 13. *Digestorum.*

Jusjurandum à debitore exactum efficit, vt pignus liberetur: est enim hoc acceptilationi simile Perpetuam certe exceptionem parit. Idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoueri oportet; et solutum repeti potest: vtpote cum interposito eo, ab omni controuersia discedatur.

41. POMPONIVS *lib. singulari Regularum.*

LABEO, etiam absenti, et ignoranti jurisjurandi gratiam fieri posse, respondit: sed et per epistolam gratia jurisjurandi fieri potest.

42. *Idem lib.* 18 *Epistolarum.*

Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, jusjurandum deferente, pupillus jurauit, se dare non oportere, eandem pecuniam à fidejussore ejus petit: an excludendus

dendus sit exceptione jurisjurandi? Quid tibi placet, rescribe mihi. Eam rem apertius explicat JULIANUS. Nam si controuersia inter creditorem et pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset; et conuenit, vt ab omni conditione discederetur, si pupillus jurasset; isque jurauerit, se dare non oportere: naturalis obligatio hac pactione tolletur, et soluta pecunia repeti poterit. Sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor ejus non interuenisset, et hoc tale jusjurandum interpositum est; hoc casu fidejussorem Praetor non tuebitur. Si autem liquido probari non potest, quid actum sit, et in obscuro erit, (vt plerumque [sit]), de facto, an de jure, inter creditorem et pupillum controuersia fuerit, deferente creditore pupillum jurasse, intelligere debemus, id actum inter eos, vt, si jurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur: atque ita et solutam pecuniam repeti posse; et fidejussoribus exceptionem dari debere existimauimus.

§. 1. Si fidejussor jurauerit, se dare non oportere, exceptione jurisjurandi reus promittendi tutus est. Atquin si, quasi omnino idem non fidejussisset, jurauit, non debet hoc jusjurandum reo promittendi prodesse.

§. 2. Sed et si actore deferente, defensor absentis vel praesentis jurauit, eum, quem defendit, dare non oportere: exceptio jurisjurandi ei, cujus nomine jurandum fuerit, dari debebit. † Eadem ratio est, et si fidejussoris defensor jurauerit: reo enim detur exceptio. §. 3. Item, si reus jurauit, fidejussor tutus sit: quia et res judicata secundum alterutrum eorum, vtrique proficeret.

a) De in LITEM JURANDO.

(Dig. 12. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 51. ad Sabinum.*

Rem in judicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia crescere [condemnatio] potest, [ex] contumacia non restituentis, per jusjurandum in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia *) aestimatur vltra rei pretium.

*) L. 2. §. 1. L. 8. h. t. L. 8. §. 9. Mandat.

2. PAVLVS *lib. 13. ad Sabinum.*

Siue nostrum quid petamus, siue ad exhibendum agatur.

§. 1. Interdum quod interfit agentis, solum aestimatur *), veluti cum culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur: cum vero dolus **), aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis, quanti in litem jurauerit actor.

*) L. 179. de V. S. **) L. 68. de R. V. L. 25. §. 10. de hered. petit.

3. VLPIANVS *lib. 30. ad Edictum.*

Nummis depositis, judicem non oportet in litem jusjurandum deferre, vt juret quisque, quod sua interfuit: cum certa sit nummorum aestimatio, nisi forte de eo quis juret, quod sua interfuit, nummos sibi sua die redditos esse: quid enim, si sub poena pecuniam debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia abnegata est, distractum est?

4. *Idem lib. 36. ad Edictum.*

Videamus in tutelari causa, quis jurare, et aduersus quem possit? Et quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest: hoc enim saepissime rescriptum est. Sed nec tutorem cogendum, vel matrem pupilli admittendam, etsi parata esset jurare, Diui FRATRES rescripserunt. graue enim videbatur, et ignorantes, et inuitos tutores, sub alieni compendii emolumento, etiam perjurium anceps subire. † Curatores quoque pupilli, vel adolescentis non esse cogendos in litem jurare, rescriptis IMPERATORIS nostri, et D. PATRIS ejus continetur. Si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores vel curatores praestare volunt, auctoritas juris non refragabitur, quin judicio, quod inter ipsos acceptum est, finis ejusmodi possit adhiberi: non enim ad suam vtilitatem jurisjurandi referenda aestimatio est, sed ad domini, cujus nomine tutelae ratio postuletur. Adolescens vero, si velit jurare, potest.

§. 1. Deferre autem jusjurandum judicem oportet. Caeterum si alius detulerit jusjurandum, vel non delato juratum sit, nulla erit religio, nec vllum jusjurandum. Et ita Constitutionibus expressum est IMPERATORIS nostri, et Diui PATRIS ejus.

§. 2. Jurare autem in infinitum licet. Sed, an judex modum jurijurando statuere possit, vt intra certam quantitatem juretur, ne arrepta occasione, in immensum juretur, quaero? Et quidem in arbitrio esse judicis, deferre jusjurandum, necne, constat. An igitur, qui possit jusjurandum non deferre, idem possit et taxationem jurijurando adjicere, quaeritur? Arbitrio tamen bonae fidei judicis etiam hoc congruit.

§. 3. Item videndum, an possit judex, qui detulit jusjurandum, non sequi id: sed vel prorsus absoluere, vel etiam minoris condemnare, quam juratum est? Et magis est, vt ex magna causa, et postea repertis probationibus possit. §. 4. Ex culpa autem non esse jusjurandum deferendum, constat: sed aestimationem à judice faciendam.

5. MARCIANVS *lib. 4. Regularum.*

In actionibus in rem, et in ad exhibendum, et in bonae fidei judiciis in litem juratur. §. 1. Sed judex potest praefinire certam summam, vsque ad quam juretur; licuit enim et à primo nec deferre. §. 2. Item et si juratum fuerit, licet judici vel absoluere, vel minoris condemnare.

§. 3. Sed in his omnibus ob dolum solum in litem juratur, non etiam ob culpam *): haec enim judex aestimat.

*) L. 4. §. f. h. t. L. 32. deposit. L. 226. de V. S. L. 1. §. 1. si mens. fals. mod.

§. 4. Plane interdum et in actione stricti judicii in litem jurandum est; veluti, si promissor Stichi moram fecerit, et Stichus decesserit; quia judex aestimare, sine relatione jurisjurandi, non potest rem, quae non extat.

6. PAVLVS *lib. 26. ad Edictum.*

Alias, si ex stipulatu vel ex testamento agatur, non solet in litem jurari.

7. VLPIANVS *lib. 8. ad Edictum.*

Vulgo praesumitur, alium in litem non debere jurare, quam dominum litis. Denique PAPINIANVS ait, alium non posse jurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

8. MARCELLVS *lib. 8. Digestorum.*

Tutor rem adulti, quam possidet, restituere ei non vult: Quaero, vtrum, quanti res est, an quanti in litem juratum fuerit, condemnari debet? Resp. Non est aequum, pretio (id est, quanti res est *), litem aestimari: cum et contumacia punienda sit; et arbitrio potius domini rei pretium statuendum si[t] potestate petitori in litem juranti concessa.

*) L. 70. de R. V. L. 9. rer. amot. L. 25. §. 1. solut. matrim.

9. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* Cassio.

Cum furti agitur, jurare ita oportet, tanti rem fuisse, cum furtum factum sit; non adjici, eo, plurisue, quia quod res pluris est, vtique tanti est.

10. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

In instrumentis, quae quis non exhibet, actori permittitur in litem jurare, quanti sua interest, ea proferri: vt tanti condemnetur reus. Idque etiam Diuus COMMODVS rescripsit.

11. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum.*

De perjurio ejus, qui ex necessitate juris in litem jurauit, quaeri facile non solere.

b) De CALVMNIATORIBVS.

(Dig. 3. T. 6.)

1. VLPIANVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

In eum, qui vt calumniae *) causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur: intra annum in quadruplum ejus pecuniae, quam accepisse dicetur; post annum, simpli in factum actio competit.

*) L. 19. ad exhib. L. 1. §. 1. ad SC. Turpill. L. 233. pr. de V. S.

§. 1. Hoc autem judicium non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum et Lege Repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui [autem] accepit pecuniam, siue ante judicium, siue post judicium acceptum: tenetur.

§. 3. Sed et Constitutio IMPERATORIS nostri, quae scripta est ad Cassivm Sabinvm, prohibuit judici, vel aduersario, in publicis, vel priuatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: et ex hac causa litem perire jussit. † Nam tractari potest, si aduersarius, non per calumniam, transigendi animo accepit, an Constitutio cessat? Et puto cessare: sicuti hoc quoque judicium: neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. §. 4. Pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si aliquid pro pecunia acceptum.

2. PAVLVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

Quin etiam, si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse. † Idemque si gratuita pecunia vtenda data sit, aut minoris locata venditaue res sit. Nec refert, ipse pecuniam acceperit, an alii dari jusserit, per acceptum suo nomine ratum habuerit.

3. VLPIANVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

Et generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc: siue ab aduersario, siue [ab alio] quocumque. §. 1. Si igitur accepit, vt negotium faceret, siue fecit, siue non fecit; et qui accepit, ne faceret, et si fecit, tenetur.

§. 2. Hoc Edicto tenetur etiam is, qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. §. 3. Illud erit notandum, quod, qui dedit pecuniam, vt negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit. Sed ei debitur petitio, propter quem datum est, vt calumnia ei fiat. Quare si quis et à te pecuniam accipit, vt mihi negotium faceret, et à me, ne mihi faceret; duobus judiciis mihi tenebitur.

4. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Haec actio heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest:

5. VLPIANVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

In heredem autem competit in id, quod ad eum peruenit. Nam est constitutum, turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet crimina extinguantur: vtputa, ob falsum, vel judici ob gratiosam sententiam datum, [et] heredi extorquebitur; et si quid aliud scelere quaesitum.

§. 1. Sed etiam praeter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur: nam si et dantis, melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, vtrum tollitur haec actio, an vero in triplum danda sit? an exemplo furis et in quadruplum actionem damus, et condictionem? Sed puto, sufficere alterutram actionem. Vbi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

6. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Annus autem in personam quidem ejus, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur, ex eo tempore cedit, ex quo dedit: si modo potestas ei fieret experiundi. † In illius vero personam, cum quo vt agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest, vtrum ex die datae pecuniae numerari debeat, an potius, ex quo cognouit datam esse, quia qui nescit, is videtur experiundi potestatem non habere, et verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognouit.

7. PAVLVS *lib.* 10. *ad Edictum.*

Si quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faciat; si quidem mandatu meo datum est, vel à procuratore meo omnium rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, et ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet misericordiae causa dederit, ne fiat; neque ratum habui: tunc et ipsum repetere, et me in quadruplum agere posse.

§. 1. Si, vt filiofamilias negotium fieret, acceptum est: et patri actio danda est. † Item si filiusfamilias pecuniam acceperit, vt faceret negotium, vel non faceret; in ipsum judicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit, ne fiat: tunc etiam ipsum repetere, et me in quadruplum agere posse. §. 2. Cum publicanus mancipia retineret, dataque ei pecunia esset, quae non deberetur; et ipse ex hac parte Edicti in factum actione tenetur.

8. VLPIANVS *lib.* 4. *Opinionum.*

Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie criminis alicujus, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam, is, cujus de ea re notio est, edoctus fuerit: id, quod illicite extortum est, secundum Edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui jubeat, et ei, qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget.

9. PAPINIANVS *lib.* 2. *de Adulteriis.*

De seruo, qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur: quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur. Sed et citra pretii aestimationem quaeritur de calumnia ejus. Separatum est etenim calumniae crimen à damno, quod in seruo propter quaestionem domino datum est.

De

De Verborum Significatione.

233. CAJUS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Si *caluitur* et moretur, et frustretur. Inde et *calumniatores* appellati sunt, quia per fraudem, et frustrationem alios vexarent litibus. Inde et *cauillatio* dicta est.

Regula Juris.

63. JULIANUS *lib.* 17. *Digestorum.*

Qui *sine dolo malo ad judicium prouocat, non videtur moram facere.*

ad TIT. XVII.

De in INTEGRUM RESTITUTIONIBUS.

(Dig. 4. T. 1.)

1. VLPIANUS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Vtilitas hujus Tituli non eget commendatione: ipse enim se ostendit. Nam sub hoc Titulo plurifariam Praetor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit: siue metu, siue calliditate, siue aetate, siue absentia inciderunt in captionem *); *) L. 7. §. 3. f. L. 24. §. 1. f. L. 44. de minor.

2. PAULUS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Siue per status mutationem, aut justum errorem.

3. MODESTINUS *lib.* 8. *Pandectarum.*

Omnes in integrum restitutiones, causa cognita à Praetore promittuntur: scilicet vt justitiam earum causarum examinet, an verae sint, quarum nomine singulis subuenit.

4. CALLISTRATUS *lib.* 1. *Edicti Monitorii.*

Scio illud à quibusdam obseruatum, ne propter satis minimam rem, vel summam, si majori rei, vel summae praejudicetur, audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

5. PAULUS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Nemo videtur exclusus, quem Praetor in integrum se restituturum polliceatur.

6. VLPIANUS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Non solum minoris, verum eorum quoque qui Reipublicae causa absuerunt, item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt: et ita saepissime est constitutum. Siue igitur heres sit, siue is, cui hereditas restituta est, siue filiisfamilias militis successor; in integrum restitui poterit. Proinde et si minor in seruitutem redigatur, vel ancilla fiat: dominis eorum dabitur, non vltra tempus statutum, in integrum restitutio. Sed et si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit: Julianus libro 17. Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere, non solum aetatis beneficio, verum etsi aetas non patrocinetur: quia non adipiscendae hereditatis gratia Legum beneficio vsi sunt, sed vindictae gratia.

7. MARCELLUS *lib.* 3. *Digestorum.*

Diuus ANTONINUS Marcio Avito Praetori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: Et si nihil facile mutandum est ex solemnibus: tamen vbi aequitas euidens poscit, subueniendum est *). Itaque si citatus non respondit, et ob hoc more pronunciatum est, confestim autem pro Tribunali te sedente adiit; existimari potest, non sua culpa, sed parum exaudita voce praeconis defuisse: ideoque restitui potest. *) L. 183. de R. J.

§. 1. Nec intra has solum species consistet hujus generis auxilium *). Etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere soleat: et boni Praetoris est potius restituere litem, vt et ratio et aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere; ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

*) L. 24. pr. de minor.

8. MACER *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Inter minores viginti quinque annis, et eos, qui Reipublicae causa absunt, hoc interest: quod minores annis, etiam qui per tutores curatoresue suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra Rempublicam restituuntur, cognita scilicet causa: ei vero, qui Reipublicae causa abfit, caeteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, vt appellare his permittatur.

a) De MINORIBUS VIGINTI QUINQUE ANNIS.

(Dig. 4. T. 4.)

1. VLPIANUS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Hoc Edictum Praetor naturalem aequitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit: nam cum inter omnes constet, fragile esse et infirmum hujusmodi aetatum consilium, et multis captionibus suppositum: multorum insidiis expositum: auxilium eis Praetor hoc Edicto pollicitus est, et aduersus captiones opitulationem.

§. 1. Praetor edicit: Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur: vti quaeque res erit, animaduertam. §. 2. Apparet minoribus annis viginti quinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. §. 3. Et ideo hodie in hanc vsque aetatem adolescentes curatorum auxilio reguntur: nec ante rei suae administratio eis committi debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

2. *Idem lib.* 19. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Nec per liberos suos rem suam maturius à curatoribus recipiat: quod enim legibus cauetur, vt singuli anni per singulos liberos demittantur, ad honores pertinere Diuus SEVERUS ait, non ad rem suam recipiendam.

3. *Idem lib.* 11. *ad Edictum.*

Denique Diuus SEVERUS, et IMPERATOR noster hujusmodi Consulum, vel Praesidum decreta quasi ambitiosa esse interpretati sunt: ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: et eodem jure vtimur. §. 1. Si quis cum minore contraxerit, et contractus inciderit in tempus, quo major efficitur: vtrum initium spectamus, an finem? et placet (ut et est constitutum) si quis

 major

major factus comprobauerit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde illud non ineleganter CELSVS Epistolarum lib. vndec. et Digestorum sec. tractat, ex facto à FLAVIC Respecto Praetore consultus: minor annis viginti quinque, annos forte viginti quatuor agens, judicium tutelae heredi tutoris dictauerat, mox factum, vt [non] finito judicio, jam eo majore effecto viginti quinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur; in integrum restitutio desiderabatur: CELSVS igitur Respecto suasit, non facile hunc quondam minorem in integrum restitui; sed si ei probaretur, calliditate aduersarii id actum, vt majore eo facto liberaretur. Neque enim extremo, inquit, judicii die videtur solum deceptus hic minor; sed totum hoc structum, vt majore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si leuior sit suspicio aduersarii, quasi dolose versati: non debere hunc in integrum restitui.

§. 2. Scio etiam illud aliquando incidisse: minor viginti quinque annis miscuerat se paternae hereditati, majorque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis; mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate; contradicebatur ei, quasi major factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putauimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto. Idem puto, et si alienam adiit hereditatem.

§. 3. Minorem autem viginti quinque annis natu, videndum, an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, vt, si captus sit, restituatur: et, cum nondum compleuerit, ita erit dicendum, vt à momento in momentum tempus spectetur *). Proinde et si bissexto natus est, siue priore, siue posteriore die, CELSVS scripsit, nihil referre: nam id biduum pro vno die habetur, et posterior dies Kalendarum intercalatur. *) obst. L. 98. de V. S.

§. 4. Sed vtrum solis patribus familiarum, an etiam filiis familiarum succurri debeat, videndum. Movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiisfamiliarum in re peculiari subueniendum, efficiet, vt per eos etiam majoribus subueniatur, id est, patribus eorum: quod neqnaquam fuit Praetori propositum: Praetor enim minoribus auxilium promisit, non majoribus. † Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium, filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quae ipsius intersint: puta, si sit obligatus. Proinde si jussu patris obligatus sit: pater vtique poterit in solidum conueniri; filius autem (cum et ipse possit vel in potestate manens conueniri, vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: et quidem in potestate manens, etiam inuito patre ex condemnatione conueniri) auxilium impetrare debebit, si ipse conueniatur. † Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, vt solet interdum fidejussori ejus prodesse, videamus: et non puto [profuturum]. Si igitur filius conueniatur, postulet auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hac enim, si jussu patris mutuam pecuniam accepit, non adjuuatur. Proinde et si sine jussu patris contraxit, et captus est: si quidem pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus; si filius conueniatur, poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim patris, quam filii interest: licet aliquo casu ad filium peculium spectet: vtputa si patris ejus bona à fisco propter debitum occupata sunt; nam peculium ei ex Constitutione CLAVDII separatur.

§. 5. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam, dum patri consentit stipulanti, dotem non statim quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiae proprium patrimonium est.

§. 6. Si quis minor viginti quinque annis adrogandum se dedit, et in ipsa adrogatione se circumuentum dicat: (finge enim à praedone eum hominem locupletem adrogatum): dico debere eum audiri in integrum se restituentem. §. 7. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum; et captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem Legati, quod ei post mortem patris competit. Sed et si ei legatum sit aliquid, quod personae ejus cohaeret; puta jus militiae: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cum hanc patri non adquireret, sed ipse haberet.

§. 8. Et si heres sit institutus, si a patre in diebus centum sit emancipatus; mox patrem debuerit certiorare, ne fecerit [cum posset], qui eum emancipasset, si cognouisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. §. 9. POMPONIVS adjicit, ex his causis, ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur; posse et patrem, quasi heredem, nomine filii, post obitum ejus, impetrare cognitionem.

§. 10. Si autem filiusfamilias sit, qui castrense peculium habeat: procul dubio ex his, quae ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. §. 11. Seruus autem minor annis viginti quinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori rem commisit. Quare et si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum: vt et MARCELLVS lib. 2. Digestorum scribit. † Et si forte libera peculii administratio minori seruo sit concessa, major dominus ex hac causa non restituetur.

4. AFRICANVS *lib. 7. Quaestionum.*

Etenim quodcunque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est: et magis hoc apparebit, si aut de institoria actione quaeratur, aut si proponatur, majorem annis viginti quinque negotium aliquod gerendum minori mandasse, et illum in ea re deceptum esse.

5. VLPIANVS *lib. 11. ad Edictum.*

Si tamen is seruus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur praesens; et fuit captus, cum re *) mora ei fit: poterit diei, Praetorem ei succurrere oportere.

*) L. 26. §. 1. de fideicommiss. libert.

6. *Idem lib. 10. ad Edictum.*

Minoribus viginti quinque annis subuenitur per in integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur; sed etiam cum intersit ipsorum, litibus et sumptibus non vexari.

7. *Idem lib. 11. ad Edictum.*

Ait Praetor, gestum esse dicetur. Gestum sic accipimus, qualiter qualiter; siue contractus sit, siue quid aliud contigit. §. 1. Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem coiit, si mutuam pecuniam accepit, et captus est: ei succurretur. §. 2. Sed et si ei pecunia à debitore paterno soluta sit, vel proprio, et hanc perdidit: dicendum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conueniat debitorem, adhibere debet curatores, vt ei soluatur pecunia: caeterum non ei compelletur soluere. Sed hodie solet pecunia in aedem deponi (vt POMPONIVS lib. 28. scribit): ne vel debitor vltra vsuris oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sunt. Permittitur etiam, ex Constitutione Principum, debitori, compellere adolescentem ad petendos sibi cura-

curatores. Quid tamen si Praetor decernat solnendam pecuniam minori sine curatoribus, et soluerit, an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si, allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum *): nisi forte, quasi aduersus injuriam appellandum quis ei putet. Sed credo Praetorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non esse. *) L. 25. C. de administr. tutorum.

§. 3. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus *): vtputa si fidejussorio nomine se vel rem suam obliganit. POMPONIVS autem videtur adquiescere distinguentibus, arbiter ad fidejussores probandos constitutus eum probauit, an vero ipse aduersarius? Mihi autem, semper succurrendum videtur, si minor sit, et se circumuentum doceat.

*) L. 1. C. de filiofam. minore.

§. 4. Sed et in judiciis subuenitur: siue dum agit, siue dum conuenitur, captus sit. §. 5. Sed etsi hereditatem minor adiit minus lucrosam: succurritur ei, vt se possit abstinere: nam et hic acceptus est. Idem et in bonorum possessione, vel alia successione. † Non solum autem filius, qui se miscuit paternae hereditati, sed et si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit: veluti si seruus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri aetatis beneficio, vt habeat bonorum suorum separationem. Plane, qui post aditam hereditatem restituitur, debet praestare, si quid ex hereditate in rem ejus peruenit, nec periit per aetatis imbecillitatem. §. 6. Hodie, certo jure vtimur, vt et *) in lucro minoribus succurratur.

*) L. 44. h. t. L. 17. §. 3. de vsur. L. 1. L. 2. C. si vt omissam hered.

§. 7. POMPONIVS quoque lib. 28. scribit: Et si sine dolo cujusquam legatum repudiauerit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem; vel si duas res promiserit, illam aut illam, et pretiosiorem dederit: debere subueniri: [et subueniendum est.]

§. 8. Quaesitum est, ex eo, quod in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur, si res ejus venierit, et existat qui plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit? et cottidie Praetores eos restituunt, vt rursum admittatur licitatio. Idem faciunt [et] in his rebus, quae seruari eis debent. Quod circumspecte erit faciendum. Caeterum nemo accedet ad emtionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est, in rebus, quae fortuitis casibus subjectae sunt, non esse minori aduersus emtorem succurrendum: nisi aut sordes, aut euidens gratia tutorum sine curatorum doceatur.

§. 9. Restitutus autem, cum se hereditati misceat, vel eam adeat, quam repudiauit, rursus restitui poterit, vt se abstineat: et hoc et rescriptum et responsum est. §. 10. Sed quod PAPINIANVS lib. 2. Responsorum ait, minori substitutum seruum necessarium, repudiante quidem hereditatem minore, necessarium fore; et, si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere; si autem prius minor adiit hereditatem, et mox abstentus est, substitutum pupillo seruum cum libertate, non posse heredem existere, neque liberum esse: non per omnia verum est. Nam si non est soluendo hereditas, abstinente se herede, et Dinus PIVS rescripsit, et IMPERATOR noster, et quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto. Et quod ait liberum manere, tale est, quasi non [et] heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed vtiles actiones habeat: sine dubio heres manebit, qui semel extitit.

§. 11. Item si non prouocauit intra diem, subuenitur, vt prouocet, finge enim hoc desiderare. §. 12. Item et in eremodiciis *) ei subuenitur. Constat autem, omnis aetatis hominibus restaurationem eremodicii praestari, si se doceant ex justa causa abfuisse.

*) L. 13. §. 3. 4. de judiciis.

8. HERMOGENIANVS *lib.* 1. *Juris Epitomarum.*

Minor, etiamsi quasi contumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit.

9. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Si ex causa judicati *) pignora minoris capta sunt, et distracta; mox restitutus sit aduersus sententiam Praesidis, vel procuratoris Caesaris: videndum, an ea reuocari debeant, quae distracta sunt. Nam illud certum est, pecuniam ex causa judicati solutam ei restituendam: sed interest ipsius, corpora potius habere; [et] puto interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris.

*) L. 1. si aduers. vendit. pign.

§. 1. In dotis quoque modo mulieri subuenitur, si vltra vires patrimonii, vel totum patrimonium circumscripta in dotem dedit. §. 2. Nunc videndum, minoribus vtrum in contractibus captis duntaxat subueniatur, an etiam delinquentibus: vtputa dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu; an ei subueniatur, si nihil ad eum peruenit? Et placet, in delictis minoribus non subueniri *): nec hic itaque subuenietur. [Nam et si furtum fecit; vel damnum injuria dedit: non ei subuenietur.] † Sed si, cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus sit, vt pro confesso habeatur. † Ergo et si potuit pro fure damnum decidere magis, quam actionem dupli vel quadrupli pati, ei subuenietur.

*) L. 37. §. 1. h. t. L. 1. si aduersus delictum.

§. 3. Si mulier, cum culpa diuertisset, velit sibi subueniri; vel si maritus: puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum. Nam [et] si adulterium *) minor commisit, ei non subuenitur. *) L. 37. §. 1. h. t.

§. 4. PAPINIANVS ait: Si major annis viginti, minor viginti quinque, se in seruitutem venire patiatur, [id est, si pretium participatus est]: non solere restitui. Sed hoc merito: quoniam res nec capit *) restitutionem, cum statum mutat.

*) L. 3. §. 6. h. t.

§. 5. Si in commissum incidisse vectigalis dicatur, erit in integrum restitutio *). Quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interueniat: caeterum, cessabit restitutio.

*) L. 7. §. 1. de publican.

§. 6. Aduersus libertatem *) quoque minori à Praetore subueniri, impossibile est: *) L. 10. L. 11. in pr. h. t. et tit. C. si aduers. libertat.

10. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Nisi ex magna causa hoc à Principe fuerit consecutus.

11. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Verum vel de dolo, vel vtilis actio erit in id, quod minoris interfuit *), non manumitti: proinde quidquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc praestabitur. † Sed et nomine earum rerum, quas dominicas seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibendum, et furti, et condictio: videlicet quoniam et manumissus eas contrectabat. Caeterum ex delicto in seruitute facto, domino aduersus

ſus eum poſt libertatem **) actio non competit. Et hoc reſcripto Diui SEVERI continetur. *) L. 48. §. 1. h. t. L. 23. in fin. de act. empt. **) §. 6. Inſt. de noxal. act.

§. 1. Quid, ſi minor viginti quinque annis, major viginti, hac lege ſe vendiderit, vt manumittatur? (ideo propoſui majorem viginti, quoniam et SCAEVOLA ſcribit lib. 14. Quaeſtionum.) Et magis eſt, vt ſententia Conſtitutionis Diui MARCI ad AVFIDIVM VICTORINVM, hunc, [id eſt, minorem viginti annis] non complectatur: Quare videndum, an majori viginti annis ſubueniatur? et, ſi quidem ante deſideret, quam libertas competat, audietur: ſin vero poſtea, non poſſit. † Item quaeri poteſt, ſi is, qui emit hac lege, minor ſit: an reſtitui poſſit? Et ſi quidem libertas nondum competit, erit dicendum, poſſe ei ſubueniri: ſin vero poſteaquam dies venit, voluntas majoris venditoris libertatem imponit.

§. 2. Ex facto quaeſitum eſt: adoleſcentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine: hic, cum curam adminiſtraſſet, beneficio Principis Vrbicam procurationem erat adeptus, et apud Praetorem ſe à cura adoleſcentium excuſauerat, abſentibus eis: adoleſcentes adierant Praetorem, deſiderantes in integrum aduerſus eum reſtitui, quod eſſet contra Conſtitutiones excuſatus *): (cum enim ſuſceptam tutelam non alii ſoleant deponere, quam qui trans mare Reipublicae cauſa abſunt; vel hi, qui circa Principem ſunt occupati, vt in Conſiliarii MENANDRI ARRII perſona eſt indultum: meruiſſet autem Saluianus excuſationem: adoleſcentes, quaſi capti, in integrum reſtitui à Praetore deſiderauerant: AETRIVS SEVERVS, quia dubitabat, ad Imperatorem SEVERVM retulit. Ad quam conſultationem ſucceſſor ejus Benidio Quieto reſcripſit: Nullas partes eſſe Praetoris: neque enim contractum proponi cum minore annis viginti quinque: ſed Principes interuenire, et reducere hunc ad adminiſtrationem, qui perperam eſſet à Praetore excuſatus.

*) L. 30. in pr. de excuſat.

§. 3. Sciendum eſt autem, non paſſim minoribus *) ſubueniri, ſed cauſa cognita, ſi capti eſſe proponantur.

*) L. 24. §. 1. L. 44. h. t. L. 1. C. qui et aduerſ. quos.

§. 4. Item non reſtituetur, qui ſobrie rem ſuam adminiſtrans, occaſione damni non inconſulte accidentis, ſed fato *), velit reſtitui: nec enim euentus damni reſtitutionem indulget, ſed inconſulta facilitas: et ita POMPONIVS lib. 28. ſcripſit. † Vnde MARCELLVS apud JVLIANVM notat, ſi minor ſibi ſeruum neceſſarium comparauerit *), mox deceſſerit: non debere eum reſtitui: neque enim captus eſt emendo ſibi rem perneceſſariam, licet mortalem. *) L. 47. §. 1. de ſolution. L. vlt. C. de in integr. reſtit. minor.

§. 5. Si locupleti heres extitit, et ſubito hereditas lapſa ſit, (puta praedia fuerunt, quae chaſmate perierunt *), inſulae exuſtae ſunt, ſerui fugerunt, aut deceſſerunt): JVLIANVS quidem lib. 46. ſic loquitur, quaſi poſſit minor in integrum reſtitui: MARCELLVS autem apud JVLIANVM notat, ceſſare in integrum reſtitutionem. Neque enim aetatis lubrico captus eſt adeundo locupletem hereditatem: et quod fato contingit, cuiuis patrifamilias, quamuis diligentiſſimo, poſſit contingere. † Sed haec res adferre poteſt reſtitutionem minori, ſi adiit hereditatem, in qua res erant multae mortales, vel praedia vrbana, aes autem alienum graue: quod non proſpexit poſſe euenire, vt demoriantur mancipia, praedia ruant: vel quod non cito diſtraxerit haec, quae multis caſibus obnoxia ſunt.

*) L. 15. §. 2. in fin. locati.

§. 6. Item quaeritur, ſi minor aduerſus minorem reſtitui deſiderat, an ſit audiendus? Et POMPONIVS ſimpliciter ſcribit, non reſtituendum. Puto autem inſpiciendum à Praetore, quis captus ſit. Proinde ſi ambo capti ſunt: verbi gratia minor minori pecuniam dedit, et ille perdidit: melior *) eſt cauſa ſecundum POMPONIVM ejus, qui accepit, et [vel] dilapidauit, vel perdidit. *) L. 34. in pr. h. t. L. 91. §. 3. in fin. de verb. oblig.

§. 7. Plane ſi minor annis *) cum filiofamilias majore contraxerit: et JVLIANVS lib. 4. Digeſtorum, et MARCELLVS lib. 2. Digeſtorum ſcribit, poſſe in integrum reſtitui; vt magis aetatis ratio, quam Senatusconſulti habeatur.

*) L. 3. §. 1. ad SC. Macedon.

12. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Si apud minorem mulier pro alio interceſſerit, non eſt ei actio in mulierem danda: ſed perinde atque caeteri per exceptionem ſummoueri debet: ſcilicet, quia communi *) jure in priorem debitorem ei actio reſtituitur. Haec, ſi ſoluendo ſit prior debitor: alioquin mulier non vtetur Senatusconſulti auxilio.

*) L. 16. in pr. h. t.

13. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

In cauſae cognitione verſabitur, vtrum ſoli ei ſuccurrendum ſit, an etiam his, qui pro eo obligati ſunt: vtputa fidejuſſoribus. Itaque ſi cum ſcirem minorem, et ei fidem non haberem, tu fidejuſſeris pro eo: non eſt aequum, fidejuſſori in necem meam ſubueniri *): ſed potius ipſi deneganda erit mandati actio. In ſumma, perpendendum erit Praetori, cui potius ſubueniat, vtrum creditori, an fidejuſſori: nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei ſubuenire: hic enim velut adfirmator, et ſuaſor, vt cum minore contraheretur. † Vnde tractari poteſt: minor in integrum reſtitutionem vtrum aduerſus creditorem, an et aduerſus fidejuſſorem implorare debeat? Et puto tutius, aduerſus vtrumque. Cauſa **) enim cognita, et praeſentibus aduerſariis, vel ſi per contumaciam deſint, in integrum reſtitutiones perpendendae ſunt. *) L. 25. de fidejuſſ. L. 51. in pr. de procurat. L. 89. de adquir. vel omitt. hered. L. 7. §. 1. de except. **) L. 11. §. 3. h. t. L. 11. C. de praed. et aliis reb. minor.

§. 1. Interdum autem reſtitutio *) et in rem datur minori, id eſt, aduerſus rei ejus poſſeſſorem, licet cum eo non ſit contractum. Vtputa rem à minore emiſti, et alii vendidiſti: poteſt deſiderare interdum aduerſus poſſeſſorem reſtitui, ne rem ſuam perdat, vel re ſua careat; et hoc vel cognitione **) Praetoria, vel reſciſſa alienatione, dato in rem judicio. POMPONIVS quoque libro viceſimo octauo ſcribit, LABEONEM exiſtimaſſe, ſi minor viginti quinque annis fundum vendidit, et tradidit, ſi emtor rurſus eum alienauit: ſiquidem emtor ſequens ſcit rem ita geſtam, reſtitutionem aduerſus eum faciendam: ſi ignorauit, et prior emtor ſoluendo eſſet, non eſſe faciendam; ſin vero non eſſet ſoluendo, aequius eſſe minori ſuccurri etiam aduerſus ignorantem, quamuis bona fide emtor eſt.

*) L. 30. in fin. ex quib. cauſ. major. L. 6. quod falſo tutore. **) L. 39. in pr. de euict.

14. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Plane quamdiu is, qui à minore rem accepit, aut heres ejus idoneus ſit: nihil novi conſtituendum eſt in eum, qui rem bona fide emerit: idque et POMPONIVS ſcribit.

15. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Sed vbi reſtitutio datur, poſterior emtor reverti ad auctorem ſuum

suum poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem juris erit.

16. VLPIANVS *lib. 11. ad Edictum.*

In causae cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio, et mero jure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: vtputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est.

§. 1. Item relatum est apud LABEONEM, si minor circumscriptus societatem coierit, vel [etiam] donationis *) causa, nullam esse societatem **) nec inter majores quidem: et ideo cessare partes Praetoris. Idem et OFILIVS respondit: satis enim ipso jure munitus est.

*) L. vlt. vers. cum autem. C. si major factus alienation.
**) L. 32. §. 24. de donat. inter vir. et vxor.

§. 2. POMPONIVS quoque refert lib. 28. cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea conditione, vt, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi; et haec, defuncto herede, heredi ejus cauisset, se restituturam: ARISTONEM putasse, in integrum restituendam. Sed et illud POMPONIVS adjicit, quod potuit incerti *) condici haec cautio, etiam à majore: non enim ipso jure, sed per condictionem munitus est. *) L. 1. de condict. sine caus.

§. 3. Et generaliter probandum est, vbi contractus non valet, pro certo Praetorem se non debere interponere. §. 4. Idem POMPONIVS ait, in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere *) contrahentibus se circumuenire.

*) L. 2. L. 4. L. 8. C. de rescind. vend. L. 4. de in integr. restit.

§. 5. Nunc videndum, qui in integrum restituere possunt? Et tam Praefectus Vrbi, quam alii magistratus pro jurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam *) suam. *) L. 17. h. t. L. vnic. in fin. de offic. praefect. praet.

17. HERMOGENIANVS *lib. 1. Juris Epitomarum.*

Praefecti etiam praetorio ex sua sententia in integrum possunt restituere: quamuis appellari ab his non possit. Haec idcirco tam varie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiae querelam: in integrum vero restitutio erroris proprii, veniae petitionem vel aduersarii circumuentionis allegationem continet.

18. VLPIANVS *lib. 11. ad Edictum.*

Minor autem magistratus contra sententiam majorum non restituet. §. 1. Sin autem Princeps sententiam dixit: perraro solet permittere restitutionem, et induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem aetatis captum se dicat, dum ea, quae pro causa sunt dicta, non allegat *), vel ab Aduocatis proditum queratur. Denique Glabrionem Acilium Diuus SEVERVS et Imperator ANTONINVS non audierunt, incolorate restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. *) L. 36. h. t.

§. 2. Sed et Perennio Seuero contra res bis judicatas in integrum restitui, Diuus SEVERVS et Imperator ANTONINVS permiserunt in auditorio suo examinari.

§. 3. Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice *) sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem. *) L. 3. C. si aduersus rem judicat.

§. 4. Sed et si ab IMPERATORE judex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi à Principe, qui judicem destinauit, non fiet. §. 5. Non solum autem minoribus, verum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi majores *). *) L. vlt. §. fin. C. de tempor. in integrum restit.

19. *Idem lib. 13. ad Edictum.*

Interdum tamen successori plus quam annum dabimus, vt est Edicto expressum: si forte aetas ipsius subueniat. Nam post annum vicesimum quintum habebit legitimum tempus: hoc enim ipso deceptus videtur, quod, cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. † Plane, si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit, huic heredi minori post annum vicesimum quintum completum. Non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus, quod habuit is, cui heres extitit.

20. *Idem lib. 11. ad Edictum.*

PAPINIANVS lib. 11. Responsorum ait, exuli reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia abfuit, cum potuerit adire Praetorem per procuratorem. Nec dixit, vel Praesidem, vbi erat. † Sed, quod idem dicit, et indignum esse propter irrogatam poenam: non recte. Quid enim commune habet delictum cum venia aetatis *)?

*) L. 37. in fin. h. t.

§. 1. Si quis tamen major viginti quinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio *): vt est saepissime rescriptum. *) arg. L. 14. §. 9. in fin. de aedil. edict.

21. *Idem lib. 10. ad Edictum.*

Destitisse *) autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciauit in totum. *) L. 10. de judic.

22. *Idem lib. 11. ad Edictum.*

In integrum vero restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus peruenerunt, à minore refundenda *) non sunt: Quemadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quae antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto Praetoris ad distrahenda bona secundum juris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. *) L. 31. h. t. L. 90. de solut. et liberat.

23. PAVLVS *lib. 11. ad Edictum.*

Cum mandatu patris filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis. Nam, et si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo majori potius consuleretur, cujus damno res sit cessura. † Sed si euentu damnum minor passurus sit, quia, quod praestiterit, seruare ab eo, cujus negotia gessit, non potest, quia is non erit soluendo: sine dubio Praetor interueniet. † Si [autem] ipse dominus minor sit, procurator vero majoris aetatis: non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu ejus gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergo et si procuratorio nomine minor circumscriptus sit: imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia. Idque et MARCELLO placet.

24. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Quod si minor sua sponte negotiis majoris interuenerit: restituendus erit, ne majori damnum accidat. Quod si hoc facere recusauerit: tunc, si conuentus fuerit negotiorum gestorum, aduersus hanc actionem non restituitur. Sed compellendus est sic [ei] cedere auxilium in integrum restitutionis, vt procuratorem eum in rem suam faciat: vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.

§. 1. Non semper *) autem ea, quae cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum et aequum redigenda sunt: ne magno incommodo hujus aetatis homines adficiantur, nemine **) cum his contrahente, et quodammodo commercio eis interdicetur. Itaque, nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt: Praetor interponere se non debet. *) L. 11. §. 3. 4. h. t. **) L. 12. §. 1. de admin. et peric. tut. L. 14. §. 5. in pr. C. de sacros. eccles.

§. 2. SCAEVOLA noster ajebat, si quis juuenili leuitate ductus, omiserit, vel repudiauerit *) hereditatem, vel bonorum possessionem: siquidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est; si vero, jam distracta hereditate, et negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est; multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse. *) L. 1. L. 2. C. si vt omiss. hered.

§. 3. Si seruus, vel filiusfamilias minorem circumscripserit, pater, dominusue, quod ad eum peruenerit, restituere jubendus est; quod non peruenerit, ex peculio eorum praestare: si ex neutro satisfiet, et dolus serui interuenerit, aut verberibus castigandus *), aut noxae dedendus erit. † Sed [et] si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur. *) L. 17. §. 1. de injur.

§. 1. Restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque in integrum jus suum recipiat. † Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur: jubeat Praetor, emtorem fundum cum fructibus reddere *) et pretium recipere: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret; sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo creditur. Sed parcius in venditione: quia aes alienum ei soluitur, quod facere necesse est; credere autem non est necesse. Nam et si origo contractus ita constitit, vt infirmanda sit: si tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo emtor damno adficiendus est. *) L. 27. §. 1. in fin. h. t.

§. 5. Ex hoc Edicto nulla propria actio vel cautio proficiscitur: totum enim hoc pendet ex Praetoris cognitione.

25 CAJUS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Illud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum soluerit ex ea causa, ex qua jure ciuili repetitio non est danda, sit ei vtilis actio ad repetendum: cum et majoribus viginti quinque annis justis ex causis dari solet repetitio.

§. 1. Si talis interueniat juuenis cui praestanda sit restitutio: ipso postulante, praestari debet, aut procuratori *) ejus, cui id ipsum nominatim mandatum sit: qui vero generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis allegat, non debet audiri. *) L. vn. C. etiam per procuratorem.

26. PAULUS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Quod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, rei potest mederi. §. 1. Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit, defensor ejus satis judicatum solui dare debebit.

27. CAJUS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Patri pro filio omnimodo praestanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur. Ex quo apparet, caeteros adgnatos vel adfines alterius esse conditionis, nec aliter audiri oportere, quam si ex voluntate adolescentis postulent; aut ejus vitae sit iste adolescens, vt merito etiam bonis ei debeat interdici.

§. 1. Si pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipauit: denegare debet Proconsul creditori aduersus eum actionem *). Quod si egenti minor crediderit: vlterius procedendum non est, quam vt jubeatur juuenis actionibus suis, quas habet aduersus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. † Praedium quoque si ex ea pecunia pluris, quam oporteret, emit: ita temperanda res erit, vt jubeatur venditor reddito pretio recuperare praedium ita vt; sine alterius damno etiam creditor à juuene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia pluris, quam oportet, emerit: vt tamen hoc, et superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam vsuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat; et fructus **), quibus locupletior factus est juuenis, recipiat. Item ex diuerso, si minore pretio, quam oportet, vendiderit adolescens: emtor quidem juberi debebit praedia cum fructibus restituere, juuenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est. *) L. 24. §. pen. h. t. **) L. 32. §. 4. de admin. et peric. tut.

§. 2. Si minor annis viginti quinque sine causa debitori acceptum tulerit: non solum in ipsum, sed et in fidejussores, et in pignora *) actio restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in vtrumque restituenda est actio. *) L. 1c. in fin. quod met. caus. gest.

§. 3. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi nouationem *) fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem: oportere eum in priorem debitorem restitui. *) L. 40. in fin. pr. L. vlt. h. t. L. 48. in fin. de fidejuss.

§. 4. Aduersus eos quoque restitutio praestanda est, quorum de dolo *) agere non permittitur: nisi quaedam personae speciali lege exceptae sint. *) L. 11. §. 1. de dolo malo.

28. CELSUS *lib.* 2. *Digestorum.*

Cum minor [quam] quinque et viginti annis, aduersus eum, cum quo tutelae egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelae judicium restituendum est *). *) L. 1. L. 2. C. si aduers. transact.

29. MODESTINUS *lib.* 2. *Responsorum.*

Etiam si patre, eodemque tutore auctore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi *). *) L. 47. h. t. L. 2. 3. 5. C. si tutor vel curat. L. 4. C. si aduers. rem judic.

§. 1. Ex causa curationis condemnata pupilla, aduersus vnum caput sententiae restitui volebat; [et] quia videbatur in caeteris litis speciebus releuata fuisse, actor major aetate, qui adquieuit tunc temporis sententiae, dicebat totam debere litem restaurare: HERENNIUS MODESTINUS respondit: si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, caeteris speciebus non cohaeret, nihil proponi, cur à tota sententia recedi actor postulans audiendus sit.

§. 2. Si hereditate patris, aetatis beneficio in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis praesente, vel ad agendum à Praeside euocato, an ea restitutio recte facta videatur, quaeritur. HERENNIUS MODESTINUS respondit: cum non euocatis *) creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus praejudicasse. *) L. 13. in fin. supr. pr. h. t. L. 39. de adopt.

30. PAPINIANUS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Si filius emancipatus, contra tabulas, non accepta possessione, post

post inchoatam restitutionis quaestionem, legatum ex testamento patris major viginti quinque annis petiisset: liti renunciare videtur: cum, et si bonorum possessionis tempus largiretur, electo judicio defuncti, repudiatum beneficium Praetoris existimaretur.

31. *Idem lib.* 9. *Responsorum.*

Si mulier, postquam heres extitit, propter aetatem abstinendi causa, in integrum restituta fuerit. seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos, retinere libertatem respondi. Nec erunt cogendi viginti aureos *) pro libertate retinenda dependere, quam jure optimo consecuti videntur. Nam et si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea reciperassent, caeterorum querela contra eos, qui acceperunt, vt pecunia communicetur, non admittetur.

*) L. 1. §. 5. C. de communi seru. manumiss.

32. PAVLVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

Minor viginti quinque annis, adito Praeside, ex aspectu *) corporis falso probauit perfectam aetatem: curatores, cum intellexissent esse minorem, perseuerauerunt in administratione: medio tempore, post probatam aetatem, ante impletum vicesimum quintum annum solutae sunt adolescenti pecuniae debitae, easque male consumpsit. Quaero, cujus sit periculum? et quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent, [vt putarent majorem esse, et abstinuissent se ab administratione,] curationem etiam restituissent; an periculum temporis, quod post probatam aetatem cessit, ad eos pertineat? Respondi, Hi, qui debita exsoluerunt, liberati jure ipso, non debent iterum conueniri. † Plane, curatores, qui scientes eum minorem esse, perseuerauerunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: et debebunt hoc nomine conueniri. Quod si et ipsi decreto Praesidis crediderunt, et administrare cessauerunt, vel etiam rationem reddiderunt: similes sunt caeteris debitoribus: ideoque non conueniuntur.

*) L. 3. C si minor se majorem.

33. ABVRNIVS VALENS *lib* 6. *Fideicommissorum.*

Si minor viginti quinque annis seruum suum, qui pluris, quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, et legatum acceperit: non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, JVLIANVS respondit. Vt, quemadmodum majoribus liberum *) sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddendi legatum necessitas manumittendi remittatur. *) L. 8. de fideicom. libert.

34. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Si minor viginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis *): nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatae tempore is, qui accepit.

*) L. 11. §. pen. h. t.

§. 1. Minores, si in judicem compromiserunt, et tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem aduersus talem obligationem jure desiderant.

35. HERMOGENIANVS *lib.* 1. *Juris Epitomarum.*

Si in emtionem penes se collocatam minor adjectione ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si ejus interesse emtam ab eo rem fuisse adprobetur; veluti quod majorum *) ejus fuisset: [ita] tamen, vt id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori. *) L. 22. C. vers. Nec vero. de administr. tut. L. 36. circa fin. de bon. libert.

36. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Minor viginti quinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest *).

*) L. 18. §. 1. L. 37. h. t.

37. TRYPHONINVS *lib.* 3. *Disputationum.*

Auxilium in integrum restitutionis exsecutionibus poenarum paratum *) non est: ideoque injuriarum judicium semel omissum repeti non potest.

*) L. vn. §. 2. ad leg. Jul. de adult.

§. 1. Sed [et] in sexaginta diebus praeteritis, in quibus jure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio. Quod jus omissum si nunc repetere vult, quid aliud, quam delicti veniam, id est, calumniae, deprecatur? et cum neque in delictis, neque in calumniatoribus Praetorem succurrere oportere certi juris sit, cessabit in integrum restitutio. † In delictis autem minor annis viginti quinque non meretur in integrum restitutionem; vtique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem poenam judicem produxerit. † Sed, vt ad legis Juliae de adulteriis coërcendis praecepta veniamus, vtique nulla deprecatio adulterii poenae *) est, si se minor annis adulterum fateatur. † Dixi, nec si quid eorum commiserit, quae pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterii damnatam sciens vxorem duxerit; aut in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit, quaestumue de adulterio vxoris fecerit, pretiumne pro comperto stupro acceperit, aut domum praebuerit ad stuprum adulteriumue in eam committendum. Et non sit aetatis excusatio aduersus praecepta legum ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit **).

*) L. 9. §. 3. h. t. **) L. vlt. §. 6. vers. ne ludibrio C. de bonis quae liberis.

38. PAVLVS *lib.* 1. *Decretorum.*

Aemilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniae: ita vt si intra duos menses ab emtione reliqui pretii partem dimidiam non soluisset, inemtus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemtus; intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cujus tutores in solutione cessauerunt: venditor, denunciationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat: pupilla in integrum restitui desiderabat: victa, tam apud Praetorem, quam apud Praefectum Vrbi prouocauerat. Putabam, bene judicatum, quod pater ejus, non ipsa contraxerat *): IMPERATOR autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset, eaque effecisset, ne pareretur legi venditionis. Dicebam, posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denunciando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo, recessisse **) à lege sua videretur, non me moueri, quod dies postea transisset; non magis, quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronunciauit, in integrum restituendam. Monit etiam illud IMPERATOREM, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronunciati erant. *) L. vlt. C. si aduers. vendit. pign.

**) L. 4. §. 2. L. 6. §. fin. L. 7. de lege commissor.

§. 1. Quod dicitur, non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quae omisissent manentes in potestate, tunc recte dicitur, cum patri adquirere possunt *).

*) L. 23. supr. h. t.

39. SCAEVOLA *lib.* 2. *Digestorum.*

Intra vtile tempus restitutionis apud Praesidem petierunt in integrum restitutionem minores, [et] de aetate sua probauerunt*); dicta pro aetate sententia, aduersarii, vt impedirent cognitionem Praesidis, ad IMPERATOREM appellarunt; Praeses in euentum appellationis caetera cognitionis distulit. Quaesitum est, si finita appellationis apud IMPERATOREM cognitione, et injusta appellatione pronunciata, egressi aetatem deprehendantur: an caetera negotia implere possunt, cum per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? Respondi, secundum ea, quae proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra aetatem essent. *) L. 43. h. t. L. 9. C. de probat.

§. 1. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emtor extitit Lucius Titius, et sex fere annis possedit; et longe longeque rem meliorem fecit: quaero. cum sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emtorem in integrum restitui possit? Respondi, ex omnibus quae proponeretur, vix esse eum restituendum: nisi [si] maluerit omnes expensas, quas bona fide emtor fecisse adprobauerit, ei praestare: maxime, cum sit ei paratum [promptum] auxilium, curatoribus ejus idoneis constitutis,

40. VLPIANVS *lib.* 5. *Opinionum.*

Minor annis viginti quinque, cui fideicommissum solui pronunciatum erat, cauerat, id se accepisse: et cautionem eidem debitor, quasi creditae pecuniae fecerat. In integrum restitui potest: quia partam ex causa judicati persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat.

§. 1. Praedia patris sui minor annis viginti quinque ob debita rationis tutelae aliorum, quam pater administrauerat, in solutum inconsulte dedit. Ad suam aequitatem *) per in integrum restitutionem reuocanda res est: vsuris pecuniae, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, et cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

*) L. 27. §. 1. vers. item ex diuerso h. t.

41. JVLIANVS *lib.* 45. *Digestorum.*

Si judex circumuento in venditione adolescenti jussit fundum restitui, eumque pretium emtori reddere, et hic nolit vti hac in integrum restitutione, poenitentia acta: exceptionem vtilem, aduersus petentem pretium, quasi ex causa judicati, adolescens habere poterit: quia vnicuique licet contemnere haec, quae pro se introducta sunt Nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit, et quam mutare non potuisset, si minor auxilium Praetoris non implorasset.

42. VLPIANVS *lib.* 2. *de Officio Proconsulis.*

Praeses prouinciae minorem in integrum restituere potest, etiam contra suam, vel decessoris sui sententiam. Quod enim appellatio interposita majoribus praestet, hoc beneficio aetatis consequuntur minores.

43. MARCELLVS *lib.* 1. *de Officio Praesidis.*

De aetate ejus, qui se majorem annis viginti quinque dicit, causa cognita probandum *) est: quia per eam probationem in integrum restitutioni ejusdem adolescentis, et aliis causis praejudicatur.

*) L. 39. in pr. h. t. L. 9. de probat.

44. VLPIANVS *lib.* 5. *Opinionum.*

Non omnia, quae minores annis viginti quinque gerunt, irrita sunt, sed ea tantum, quae, causa cognita, ejusmodi deprehensa sunt: vel ab aliis circumuenti, vel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt, amiserunt; aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserunt: aut se oneri, quod non suscipere licuit, obligauerunt.

45. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Edicti Monitorii.*

Etiam ei, qui prius, quam nasceretur, vsucaptum amisit, *) restituendam actionem LABEO scribit.

*) L. 3. vers. quae ergo. C. de praescr. 30. vel 40. annor. L. vn. C. si aduers. vsucap.

§. 1. Imperator TITVS ANTONINVS rescripsit, eum, qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, et agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, prius cum tutore agere.

46. PAVLVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Eum, qui ex sua voluntate, minorem annis in judicio defendit, et condemnatus est, ex causa judicati posse conueniri: nec ejus, quem defendit, aetatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam judicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cujus nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

47. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

Tutor, vrgentibus creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denunciante tamen matre [et] emtoribus. Quaero, cum vrgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris merito quippiam dici potest: an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa aestimandum: nec idcirco, si justum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vacaret.

§. 1. Curator adolescentium praedia communia sibi, et his, quorum curam administrabat, vendidit. Quaero, si decreto Praetoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi, eatenus rescindi: nisi si emtor à toto contractu velit discedi, quod partem emturus non esset. † Item quaero, emtor vtrum à Sejo et Sempronio pupillis pretium cum vsuris recipere deberet, an vero ab herede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri; verum in Sejum et Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas vtique, si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

48 PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Minor, se in id, quod fidejussit, vel mandauit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat.

§. 1. Minor ancillam vendidit: si eam emtor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit; sed aduersus emtorem, quanti sua interest, actionem habebit. §. 2. Mulier minor viginti quinque annis, si pactione dotis deterior conditio ejus fiat, et tale pactum inierit, quod nunquam majoris aetatis constitutae pacifcerentur, atque ideo reuocare velit: audienda est.

49. VLPIANVS *lib.* 35. *ad Edictum.*

Si res pupillaris vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen, si grande *) damnum pupilli vel adolescentis versatur, etiamsi collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur. *) L. 1 C. si aduers. vend. pign. L. 11. C. de praed. et aliis reb. minor.

50. POMPONIVS *lib* 9. *Epistolarum* [*et Variarum Lectionum.*]

Iunius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor viginti quinque annis nouandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione

actione tenebatur tunc, cum adhuc supererant decem dies, et postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quae creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego didici, ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis praestandum, quantum supererat. Tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: Sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse: ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

b) Ex quibus causis majores [viginti quinque annis] in integrum restituuntur.

(Dig. 4. T. 6.)

1. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Hujus Edicti causam nemo non justissimam esse confitebitur: laesum enim jus per id tempus, quo quis Reipublicae operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur. Necnon [et] aduersus eos succurritur: ne vel obsit, vel prosit quod euenit. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: Si cujus quid de bonis, cum is metu, aut sine dolo [malo] Reipublicae causa abesset: inue vinculis, seruitute, hostiumque potestate esset: siue cujus actionis eorum cui dies exisse dicetur. † Item, si quis quid vsu suum fecisset, aut, quod non vtendo amisit, consecutus; actioneue qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur, inue vinculis esset, secumue agendi potestatem non faceret: aut cum eum inuitum in jus vocari non liceret, neque defenderetur: [cumue magistratus de ea re appellatus esset, siue cui] pro magistratu, sine dolo ipsius actio exempta esse diceretur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit. † Item si qua alia mihi justa causa esse videbitur, in integrum restituam: quod ejus per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta Principum licebit.

2. CALLISTRATUS *lib.* 2. *Edicti monitorii.*

Hoc Edictum, quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in vsu frequentatur: hujusmodi enim personis extra ordinem jus dicitur ex Senatusconsultis, et Principalibus Constitutionibus. §. 1. Hoc autem capite adjuuantur in primis hi, qui metus causa absuissent: scilicet si non superuacuo timore deterriti absuissent.

3. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Metus autem causa abesse videtur: qui justo *) timore mortis, vel cruciatus corporis conterritus abest: et hoc ex affectu ejus intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed hujus rei disquisitio judicis est.

*) L. 9. de extraord. crimin.

4. CALLISTRATUS *lib.* 2. *Edicti monitorii.*

Item hi, qui Reipublicae causa, sine dolo malo absuissent. ‡ Dolum malum eo pertinere accepi, vt qui reuerti potest, neque reuerteretur, in eo, quod per id tempus aduersus eum factum est, non adjuuetur; veluti, si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, vt Reipublicae causa abesset, [et] reuocatur ab isto priuilegio.

5. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Et qui data opera et sine lucro hoc affectauerit, vel qui maturius profectus est, vel litis gratia coepit Reipublicae *) causa abesse. Sed haec adjectio doli mali ad Reipublicae causa absentes refertur, non [etiam] ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. §. 1. Sed qui Romae, Reipublicae [causa] operam dant, Reipublicae causa non absunt:

*) L. 1. §. 1. C. qui milit. possunt.

6. PAULUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Vt sunt Magistratus.

7. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Milites plane, qui Romae militant, pro Reipublicae causa absentibus habentur.

8. PAULUS *lib.* 3. *Breuium.*

Legatis quoque municipiorum succurritur ex Principum MARCI et COMMODI Constitutione.

9. CALLISTRATUS *lib.* 2. *Edicti monitorii.*

Succurritur etiam ei, qui in vinculis fuisset. Quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coërcetur, sed ad eum quoque, qui à latronibus aut praedonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis coërcebatur. † Vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi placet: quia nihil interest, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi LABEO putat.

10. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

In eadem causa sunt, et qui à militibus, statoribusque vel à municipalibus ministeriis adseruantur, si probentur rei suae superesse non potuisse. † In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico comparere non possint.

11. CALLISTRATUS *lib.* 2. *Edicti monitorii.*

Ei quoque succurritur, qui in seruitute fuerit, siue bona fide seruiat homo liber, siue detentus sit.

12. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Is autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est *), hoc Edicto non continetur: tamdiu igitur in seruitute esse videtur, quamdiu non est ejusmodi lis coepta.

*) L. 24. in pr. de liberali caus.

13. PAULUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Recte LABEO ait, eum non contineri, qui liber et heres institutus sit, antequam sit heres: quia nec bona habeat, et Praetor de liberis hominibus loquatur. §. 1. Puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc Edictum.

14. CALLISTRATUS *lib.* 2. *Edicti monitorii.*

Item ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est, ab hostibus captus. Nam transfugis *) nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postlimininm. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte Edicti contineri, qua loquitur de his, qui in seruitute fuerint.

*) L. 19. §. 4. de captiu. et postlimin.

15. VLPIANUS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Ab hostibus [autem] captis, postliminio reuersis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt; cum aliis supra scriptis [etiam] per procuratorem possit subueniri; praeter eos, qui in seruitute detinentur. Ego autem etiam nomine ejus, qui hostium potitus est, si curator, (vt plerumque, fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.

§. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur. §. 2. Si damni infecti missus sit in aedes militis, si quidem praesente eo jussit

jussit Praetor possideri, non restituitur: sin vero absente eo, dicendum subueniri ei debere.

§. 3. Sed quod simpliciter Praetor edixit, posteaue, ita accipiendum est: vt, si inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio *) ante absentiam, finita autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam rediit, hoc contigit: id est, dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit Aduocatum. Nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum, NERATIVS scribit.

*) L. 5. in pr. vers. manebit igitur, de impens. in res dotales.

16. PAVLVS *lib. 12. ad Edictum.*

Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis *). Totumque istud arbitrio Praetoris temperabitur: id est, vt ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

*) L. 26. h. t. L. 63. §. pen. ad SC. Trebell.

17. VLPIANVS *lib. 12. ad Edictum.*

IVLIANVS lib. 4. scribit, non solum aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum aduersus eos quoque, qui à possessore emerunt: vt vindicari res possint, si miles hereditatem adgnouerit. Quod si non adgnouerit, ex postfacto vsucapionem processisse manifestatur. §. 1. Eum quoque, cui sic legatum sit, [vel] in annos singulos, quibus in Italia esset: restituendum, vt capiat, atque si in Italia fuisset, et LABEO scribit, et IVLIANVS lib. 4. et POMPONIVS lib. 31. probant: non enim dies actionis exiit, vbi Praetoris auxilium necessarium erat, sed conditio in causa est.

18. PAVLVS *lib. 12. ad Edictum.*

Sciendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium majoribus damus, in quibus rei duntaxat persequendae gratia queruntur: non cum et lucri faciendi ex alterius poena, vel damno, auxilium sibi impetriri desiderant.

19. PAPINIANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Denique si emptor prius, quam per vsum sibi adquireret, ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia haec sine possessione non constitit; possessio autem plurimum facti habet, causa vero facti non continetur *) postliminio.

*) L. 23. §. 1. h. t. L. 11. L. 15. L. 44. in fin. de vsurp. et vsucap. L. 12. §. 2. de captiv. et postlim.

20. *Idem lib. 13. Quaestionum.*

Nec vtilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod vsus non abstulit. Neque enim intelligitur amissum, quod ablatum alteri non est.

21. VLPIANVS *lib. 12. ad Edictum.*

Item ait Praetor: Si quis vsu suum fecisset, aut, quod non vtendo sit amissum, consecutus actioneue qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur. Quam clausulam Praetor inseruit, vt quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita et aduersus ipsas succurrit, ne capiant *).

*) L. 22. §. 1. h. t. L. 140. de R. J.

§. 1. Et erit notandum, quod plus Praetor expressit, cum aduersus eos restituit, quam cum ipsis subuenit: nam hic non certas personas enumerauit, aduersus quas subuenit, vt supra: sed adjecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est.

§. 2. Haec autem restitutio locum habet, siue per se, siue per subjectas sibi personas vsu adquisierunt, qui absentes non defendebantur: et ita, si nemo eorum [erat] defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris quem conuenias, non debet inquietari. † Caeterum, si non existebat defensor, aequissimum erat subueniri, eo potius, quod [eorum], qui non defenduntur, si quidem latitent, Praetor ex Edicto pollicetur *) in bona eorum mittere, vt, si res exegerit, etiam distrahantur: si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. *) L. 7. §. 1. quib. ex caus. in possess.

§. 3. Defendi autem non is videtur, cujus se defensor ingerit, sed qui requisitus ab actore, non [est] defensioni defuturus. Plenaque defensio *) accipietur, si et judicium non detrectetur, et judicatum solui satisdetur.

*) L. 63. de judiciis.

22. PAVLVS *lib. 12. ad Edictum.*

Ergo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere, quam si amici ejus interrogati fuerint, an defendant: aut si nemo sit, qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat: eaque testatione complecti oportet. §. 1. Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur.

§. 2. Quod Edictum etiam ad furiosos, et infantes *), et ciuitates pertinere LABEO ait.

*) L. 2. C. de annal. except.

23. VLPIANVS *lib 12. ad Edictum.*

Ait Praetor, inue vinculis esset, [secumue agendi potestatem non faceret.] Haec persona merito adjecta est: fieri enim poterat, vt quis in vinculis praesens esset, vel in publica, vel in priuata vincula ductus: nam et eum, qui in vinculis est, si modo non sit in seruitute, posse vsu adquirere constat. Sed et is, qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio.

§ 1. Is autem, qui apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest, nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reuersus recuperabit per vsum dominii adquisitionem. §. 2. Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem, vel vsusfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse PAPINIANVS ait: et fructus quoque medio tempore ab alio ex vsufructu perceptos debere captiuo restitui, aequum putat.

§. 3. Hi plane, qui fuerunt in potestate captiui, vsu rem adquirere possunt ex re peculiari: et aequum erit, ex hac clausula praesentibus [id est, qui non sunt in captiuitate] subueniri, si, cum non defenderentur, vsucaptum quid sit. Sed et si dies actionis, quae aduersus captiuum competebat, exierit: succurretur aduersus eum.

§. 4. Deinde adjicit Praetor, secumue agendi potestatem non faceret: vt, si, dum hoc faciat, per vsum adquisitio impleta, vel quid ex supra scriptis contigit, restitutio concedatur: merito. Nec enim sufficit semper in possessionem bonorum ejus mitti: quia [ea] interdum species esse potest, vt in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet. Finge enim, dum aduocationes postulat, diem exisse: vel dum alia mora judicii contingit.

24. PAVLVS *lib 12. ad Edictum.*

Sed et ad eos pertinet, qui conuenti frustrantur, et qualibet tergiuersatione et solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. CAJVS *lib. 4. ad Edictum Prouinciale.*

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui

qui non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

26. VLPIANVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Sed et si per Praetorem stetit, restitutio indulgebitur. §. 1. Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula, POMPONIVS ait: sed non et ipsi concedendam; quia potuit procuratorem relinquere. Ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum *). *) L. 40. in fin. h. t.

§. 2. Ait Praetor, aut cum eum inuitum *) in jus vocare non liceret, [neque defenderetur:] haec clausula ad eos pertinet, quos more majorum sine fraude in jus vocare non licet: vt Consulem, Praetorem, caeterosque, qui imperium, potestatemue quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc Edictum, quos Praetor prohibet sine permissu suo vocari (quoniam aditus potuit permittere): patronos puta, et parentes.

*) L. 2. de in jus vocand. L. 12. judicat. solui.

§. 3. Deinde adjicit, neque defenderetur: quod ad omnes supra scriptos pertinet, praeterquam ad eum, qui absens quid vsucepit: quoniam plene supra de eo cautum est.

§. 4. Ait Praetor: siue cui per Magistratum sine dolo malo ipsius actio exemta esse dicitur. Hoc quo? vt si per dilationes judicis effectum sit, vt actio eximatur, fiat restitutio. Sed et si Magistratus copia non fuit, LABEO ait restitutionem faciendam. Per Magistratus autem factum ita accipiendum est, si jus non dixit: alioquin si causa cognita, denegauit actionem, restitutio cessat: et ita SERVIO videtur. † Item, [per] Magistratus factum videtur, si per gratiam, aut sordes Magistratus jus non dixerit. Et haec pars locum habebit: necnon et superior, secumue agendi potestatem non faciat. Nam id egit litigator, ne secum agatur, dum judicem corrumpit. §. 5. Actio exemta sic erit accipienda, si desiit agere posse.

§. 6. Et adjicitur, sine dolo malo ipsius: videlicet, vt, si dolus ejus interuenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus Praetor non subuenit *). † Proinde, si, dum vult apud sequentem Praetorem agere, tempus frustratus est: non ei subuenietur. † Sed et si, dum decreto Praetoris non obtemperat, jurisdictionem ei denegauerit, non esse eum restituendum LABEO scribit. † Idemque, si ex alia justa causa non fuerit ab eo auditus. *) L. 134. in fin. de R. J.

§. 7. Si feriae extra ordinem sint indictae, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, et propterea Magistratus jus non dixerit: CAJVS CASSIVS nominatim edicebat restituturum se: quia per Praetorem videbatur factum. Solennium enim feriarum rationem haberi non debere: quia prospicere eas potuerit, et debuerit actor, ne in eas incidat: quod verius est, et ita CELSVS lib. 9. Digestorum scribit. Sed cum feriae tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis: et ita JVLIANVS lib. 4. Digestorum scribit. Ait enim, rescissionem vsucapionis ita faciendam, vt hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, et interuentu feriarum impeditus est.

§. 8. Quoties per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit: vtputa rem tuam possedi vno minus die statuto in vsucapionibus tempore, deinde Reipublicae causa abesse coepi: restitutio aduersus me vnius diei facienda est.

§. 9. Item, inquit Praetor: si qua alia mihi justa causa videbitur, in integrum restituam *) † Haec clausula Edicto inserta est necessario: multi enim casus euenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim enumerari potuerunt: vt quoties aequitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. Vtputa legatione quis pro ciuitate functus est, aequissimum est eum restitui, licet Reipublicae causa non absit: et saepissime constitutum est, adjuuari eum debere, siue habuit Procuratorem, siue non. † Idem puto et si testimonii causa sit euocatus ex qualibet prouincia, vel in Vrbem, vel ad Principem: nam et hic saepissime est rescriptum subueniri. † Sed et his, qui cognitionis gratia, vel appellationis peregrinati sunt, similiter subuentum. † Et generaliter quotiescunque quis ex necessitate non ex voluntate absuit: dici oportet, ei subueniendum.

*) L. 33. in pr. h. t. L. 7. de in integr. restit.

27. PAVLVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Et siue quid amiserit, vel lucratus non sit, restitutio facienda est: etiamsi non ex bonis quid amissum sit.

28. VLPIANVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Necnon et si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet Praetor, an ei subueniri debeat; puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto: ne decipiatur per justissimam absentiae causam. §. 1. Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fidejussorum satisdatione, et dum propter hoc recedere non potest, captus sit, restituetur: et aduersus eum dabitur restitutio.

§. 2. Quod ejus, inquit Praetor, per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta Principum licebit. Quae clausula non illud pollicetur, restituturum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. §. 3. Si quis saepius Reipublicae causa abfuit, ex nouissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum, LABEO putat. Sed si omnes quidem absentiae annum colligant, singulae minus anno: vtrum annum ei damus ad restitutionem; an vero tantum temporis, quantum nouissima ejus absentia occupauit, videndum. Et puto, annum dandum.

§. 4. Si cum in prouincia domicilium haberes, esses autem in Vrbe: an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? Et ait LABEO, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si jus reuocandi domum aduersarius habuit: si minus, videri esse experiundi potestatem; quia et Romae contestari litem potuit. §. 5. Exemplo rescissoriae actionis etiam exceptio ei, qui Reipublicae causa abfuit, competit: forte, si res ab eo possessionem nacto vindicentur.

§. 6. In actione rescissoria, quae aduersus militem competit, aequissimum esse POMPONIVS ait, ejus quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus eum praestare. Ergo et militi debebunt restitui, vtrinque actio erit;

29. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Videlicet ne cui officium publicum vel damno *), vel compendio sit.

*) L. 18. h. t. L. 140. de R. J.

30. PAVLVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Cum miles, qui vsucapiebat, decesserit, et heres impleuerit vsucapionem, aequum est rescindi, quod postea vsucaptum est: vt eadem in heredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruanda sint. Quia possessio defuncti, quasi juncta, descendit ad heredem: et plerumque nondum hereditate adita completur.

§. 1. Si is, qui Reipublicae causa abfuit, vsucepit, et post vsucapionem alienauerit rem, restitutio facienda erit: et licet sine dolo abfuerit, et vsuceperit, lucro ejus occurri oportet. † Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, veluti si aduersus eum pronunciatum sit.

31. *Idem*

31. *Idem lib.* 53. *ad Edictum.*

Si is, cujus rem vsucepit Reipublicae causa absens, possessionem suae rei ab illo vsucaptae nactus sit: et si postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem.

32. MODESTINVS *lib.* 9. *Regularum.*

Abesse Reipublicae causa intelligitur et is, qui ab Vrbe profectus est, licet nondum prouincia excesserit: sed is, qui excesserit, donec in Vrbem reuertatur. Et hoc ad Proconsules, Legatosque eorum, et ad eos, qui prouinciis praesunt, Procuratoresue Principum, qui in prouinciis tenentur, pertinet; et ad Tribunos militum, et Praefectos, et comites Legatorum, qui ad aerarium [delati], aut in commentarium Principis delati sunt.

33. *Idem lib. singul. de Enucleatis casibus.*

Inter eos, qui ex generali clausula adjuuantur, et fisci patronus connumeratur. §. 1. Eos, qui notis scribunt acta Praesidum, Reipublicae causa non abesse certum est. §. 2. Militum Medici, quoniam officium, quod gerunt, et publice prodest, et fraudem eis adferre non debet: restitutionis auxilium implorare possunt.

34. JAVOLENVS *lib.* 15. *ex* CASSIO.

Miles, commeatu accepto, si domi suae est, Reipublicae causa abesse non videtur. §. 1. Qui operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat: Reipublicae causa non abest.

35. PAVLVS *lib.* 3. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Qui mittuntur, vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curarent, Reipublicae causa absunt. §. 1. Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum Principi. §. 2. Item Procurator Caesaris, non solum cui rerum prouinciae cujusque procuratio mandata erit, sed et is, cui rerum, quamuis non omnium. Itaque plures ibi Procuratores diuersarum, Reipublicae causa abesse intelliguntur. §. 3. Praefectus quoque Aegypti Reipublicae causa abest, quiue aliam ob causam Reipublicae gratia extra Vrbem aberit. §. 4. Sed et in Vrbanicis militibus idem Diuus PIVS constituit.

§. 5. Quaesitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an Reipublicae causa abesset? Et placuit, Reipublicae causa eum abesse. §. 6. Item paganum, qui in expeditione Consularis jussu transierat, ibique in acie ceciderat: heredi enim ejus succurrendum est.

§. 7. Qui Reipublicae causa Romam profectus est, abesse Reipublicae causa videtur. Sed et si extra patriam suam Reipublicae causa profectus sit, etiamsi per Vrbem ei iter competit: Reipublicae causa abest. §. 8. Similiter qui in prouincia est, vt primum aut domo sua profectus *) est; aut cum in eadem prouincia degit Reipublicae administrandae causa: simul agere Rempublicam coepit: ad similitudinem absentis habetur.

*) L. 41. §. 2. de excusat.

§. 9. Et dum eat in castra, et redeat, Reipublicae causa abest: quod et eundum sit in castra militaturo, et redeundum. VIVIANVS scribit, PROCVLVM respondisse, militem, qui commeatu absit, dum domum vadit, aut redit, Reipublicae causa abesse, dum domi sit, non abesse.

36. VLPIANVS *lib.* 6. *ad Leg. Jul. et Pap.*

Reipublicae causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt.

37. PAVLVS *lib.* 3. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Hi, qui in prouincia sua, vltra tempus à Constitutionibus concessum, adsident, publica causa abesse non intelliguntur.

38. VLPIANVS *lib.* 6. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Si cui in prouincia sua Princeps adsidere speciali beneficio permiserit: puto eum Reipublicae causa abesse. Quod si non ex permissu hoc fecerit; consequenter dicemus, cum crimen admisit: non habere eum priuilegia eorum, qui Reipublicae causa absunt.

§. 1. Tamdiu Reipublicae causa abesse quis videbitur, quamdiu officio alicui praeest. Quodsi finitum fuerit officium, jam desinit abesse Reipublicae causa. † Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim, atque desiit Reipublicae causa abesse, [ea,] quibus reuerti in Vrbem potuit: et erit moderatum, tempora ei dare, quae lex reuertentibus praestitit. † Quare, si quo deflexerit suae rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis, quo reuerti potuit, statim eum dicemus desiisse Reipublicae causa abesse. † Plane si infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis *); sicuti haberi solet et hiemis, et nauigationis, et caeterorum, quae casu contingunt.

*) L. 2. sqq. Si quis caut. jud. sist.

39. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Is, qui Reipublicae causa abfuturus erat, si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non auditur.

40. VLPIANVS *lib.* 5. *Opinionum.*

Si qua militi accusatio competat, tempore, quo Reipublicae operam dedit, non perimitur. §. 1. Quod eo tempore, quo in insula aliquis fuit, ex poena ei irrogata, cujus restitutionem impetrauit, ab alio vsurpatum ex bonis, quae non erant adempta, probatum fuerit, suae causae restituendum est.

41. JVLIANVS *lib.* 35. *Digestorum.*

Si quis Titio legauerit, si mortis suae tempore in Italia esset; aut in annos singulos, quoad in Italia esset; et ei succursum fuerit, quia ob id, quod Reipublicae causa absuit, exclusus fuerit à legato: fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. MARCELLVS notat: Quis enim dubitauit, salua legatorum et fideicomissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod Reipublicae causa absuit:

42. ALFENVS *lib.* 5. *Digestorum.*

Non vere dicitur Reipublicae causa abesse [eum,] qui sui priuati negotii causa in legatione est.

43. AFRICANVS *lib.* 7. *Quaestionum.*

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad in Italia esset vel ipse, vel promissor, et alteruter Reipublicae causa abesse coeperit: officium Praetoris est, introducere vtilem actionem. † Eadem dicemus, et si ita concepta stipulatio fuerit: Si quinquennio proximo Romae fuerit, vel ita, si [Romae] non fuerit, centum dare spondes.

44. PAVLVS *lib.* 2. *ad Sabinum.*

Is, qui Reipublicae causa abest, in aliqua re laesus, non restituitur, in qua, etiam si Reipublicae causa non abfuisset, damnum erat passurus.

45. SCAEVOLA *lib.* 1. *Regularum.*

Milites omnes, qui discedere signis sine periculo non possunt, Reipublicae causa abesse intelliguntur.

46. MAR-

46. MARCIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

Qui Reipublicae causa abfuit, etiam aduersus eum, qui pariter Reipublicae causa abfuerit, restituendus est, si aliquid damni juste queritur.

c) De ALIENATIONE, JVDICII MVTANDI CAVSA, FACTA.

(Dig. 4. T. 7.)

1. CAJUS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Omnibus modis Proconsul id agit, ne cujus deterior causa fiat ex alieno facto. Et, cum intelligeret judiciorum exitum interdum duriorem [nobis] constitui, opposito nobis alio aduersario, in eam quoque rem prospexit: vt si quis alienando rem alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit *), alium aduersarium nos non habuisse. *) L. 3. §. pen. L. 4. §. pen. h. t.

§. 1. Itaque si alterius prouinciae hominem, aut potentiorem nobis opposuerit aduersarium, tenebitur.

2. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Aut alium, qui vexaturus sit aduersarium.

3. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Quia etiamsi eum eo, qui alterius prouinciae sit, experiar, in illius prouincia experiri debeo: et potentiori pares esse non possumus *). *) L. 1. §. 1. vers. itaque si ex noxali. L. 4. in fin. de recept. qui arbitr. L. 1. §. 22. de aqua et aquae pluuiae.

§. 1. Sed et si hominem, quem petebamus, manumiserit: durior nostra conditio fit, quia Praetores faueant libertatibus. §. 2. Item, si locum, in quo opus feceris, cujus nomine interdicto quod vi aut clam, vel actione aquae pluuiae arcendae tenebaris, alienaueris: durior nostra conditio facta intelligitur: quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc vero, cum incipiat mihi aduersus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, vt patiatur id opus tolli.

§. 3. Opus quoque nouum si tibi nunciauerim, tuque eum locum alienaueris, et emtor opus fecerit, dicitur, te hoc judicio teneri: quasi neque tecum ex operis noui nunciatione agere possim, quia nihil feceris; neque cum eo, cui id alienaueris, quia ei nunciatum non sit.

§. 4. Ex quibus apparet, quod Proconsul in integrum restituturum se pollicetur: vt hac actione officio tantum judicis consequatur actor, quantum ejus intersit *) alium aduersarium non habuisse: forte, si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto.

*) L. 1. in fin. pr. h. t.

§. 5. Quid ergo est, si is, aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile judicium pati, perinde ac si possideret? Recte dicitur, denegandam esse aduersus eum ex hoc Edicto actionem.

4. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Item, si res fuerint vsucaptae ab eo, cui alienatae sint, nec peti ab hoc possint: locum habet hoc Edictum. §. 1. Itemque fieri potest, vt sine dolo malo quidem possidere desierit, verum judicii mutandi causa id fiat. Sunt et alia complura talia. † Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen judicii mutandi causa fecisse, nec hoc Edicto teneri: neque enim alienat *), qui duntaxat omittit possessionem. Non tamen ejus factum improbat Praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret: haec enim verecunda cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda: sed ejus duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum aduersarium pro se subjiciat. *) L. 119. de reg. jur.

§. 2. PEDIVS lib. 9. non solum ad dominii translationem hoc Edictum pertinere ait, verum ad possessionis quoque: alioquin, cum quo in rem agebatur [inquit], si possessione cessit, non tenebitur. §. 3. Si quis autem ob valetudinem, aut aetatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, vt hoc Edicto teneatur: cum in hoc Edicto doli mali fiat mentio. Caeterum erit interdictum et per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex justa causa translato. §. 4. Ad jura etiam praediorum hoc Edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio.

§. 5. Haec actio in id, quod interest, competit. Proinde si res non fuit petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit: cessat judicium: nisi [si] quid actoris praeterea interfuit. §. 6. Haec actio non est poenalis; sed rei persecutionem arbitrio judicis continet: quare et heredi dabitur. In heredem autem.

5. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Vel similem,

6. VLPIANVS *lib.* 13. *ad Edictum.*

Vel post annum, non dabitur.

7. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

8. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Ex hoc Edicto tenetur, et qui rem exhibet, si arbitratu judicis pristinam judicii causam non restituit. §. 1. Ait Praetor: Quaeue alienatio judicii mutandi causa facta erit. Id est, [si] futuri judicii causa, non ejus quod jam sit.

§. 2. Alienare intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit.

§. 3. Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic Edicto locus non erit. §. 4. Si quis alienauerit, deinde receperit, non tenebitur hoc Edicto.

§. 5. Qui venditori suo redhibet, non videtur judicii mutandi causa abalienare.

9. PAVLVS *lib* 1. *ad Edictum Aedilium curulium.*

Quia, redhibito homine, omnia retro aguntur. Et ideo non videtur judicii mutandi causa alienare, qui redhibet: nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alias.

10. VLPIANVS *lib.* 12. *ad Edictum.*

Nam et si obligatus soluero; quod à me petere velles, huic Edicto locus non erit. §. 1. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienauerint, vtilis actio competit: quia consilium hujus fraudis inire non possunt.

11. *Idem lib.* 5. *Opinionum.*

Cum miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat, responsum est, si judicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: vt rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur.

12. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Si quis judicii communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit,

rit, ex lege Licinnia ei interdicitur, ne communi diuidundo judicio experiatur, verbi gratia, vt potentior emtor per licitationem vilius eam accipiat, et per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienauerit, communi diuidundo judicio si agere velit, non audietur. Is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte Edicti vetatur, qua cauetur, ne qua alienatio judicii mutandi causa fiat.

d) Si quis CAVTIONIBVS IN JVDICIO SISTENDI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVERIT.

(Dig. 2. T. 11.)

1. CAJVS *lib.* 1. *ad Edictum Prouinciale.*

Vicena *) millia passuum in singulos dies dinumerari Praetor jubet, practer eum diem, quo cautum promittitur, et in quem sistere in judicium oportet: nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

*) L. 3. in pr. de V. S.

2. VLPIANVS *lib.* 74. *ad Edictum.*

Non exigimus reum judicio sisti, si negotium, propter quod judicio sisti promisit, fuerit transactum: sed hoc ita, si [non] prius id negotium transactum sit, quam sisti oporteret: caeterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. Quis enim de poena promissa laborat post negotium transactum? cum etiam transacti negotii exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit: nisi contrarium specialiter partibus placuerit.

§. 1. Si quis, municipalis muneris causa, sine suo dolo malo impeditus, in judicio secundum suam promissionem non stetit, aequissimum est tribui ei exceptionem.

§. 2. Simili modo et si ad testimonium desideratus, ad judicium occurrere non potuit, erit ei subueniendum.

§. 3. Si quis judicio se sisti promiserit; et valetudine *), vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adjuuatur: nec immerito: eum enim in tali promissione praesentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere, qui aduersa valetudine impeditus est? et ideo etiam Lex duodecim Tabularum, si judex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, jubet diem judicii esse diffisum.

*) L. 38. in fin. ex quib. caus major. L. vlt. §. 1. vers. idem juris in eod. de Leg. Rhodia L. 10. in fin. de excusat.

§. 4. Si non propter valetudinem mulier non steterit judicio, sed quod grauida erat: exceptionem ei dandam Labeo ait, si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam. §. 5. Idem est, et si quis furere coeperit: nam qui furore impediatur, valetudine impeditur.

§. 6. Quod diximus, succurri etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit; tempestatem sic intelligere debemus, [siue maritima, siue terrestris sit: tempestatem intelligere debemus] talem, quae impedimento sit itineri, vel nauigationi. §. 7. Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est. Vim fluminis intelligimus, et si magnitudo ejus impedimento sit, siue pons solutus sit, vel nauigium non stet.

§. 8. Si quis tamen, cum posset non incidere in tempestatem, vel in fluminis vim, si ante profectus esset, vel tempore opportuno nauigasset, ipse se artauerit: numquid exceptio *) ei minime prosit? quod quidem, causa cognita, erit statuendum: nam neque sic artandus fit, vt possit ei dici, cur non multo ante profectus es, quam dies promissionis veniret? neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, vel vim fluminis. Quid enim, si [quis], cum Romae esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate vrgente, voluptatis causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui [haec] exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quaedam in mari fuit, terra autem iste potuit venire, [vel] flumen circumire? aeque dicendum, non semper ei exceptionem prodesse: nisi angustiae non patiebantur terra iter metiri, vel circumire. Cum tamen vel flumen sic abundasset, vt impleset omnem locum, in quo sisti oportuit; vel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertit; vel praesentiam venienti periculosam fecit: ex bono et aequo et hic exceptio ei accommodanda est.

*) L. 7. in fin. §. 1. qui satisd. cog. L. 21. in fin. pr. quod met. caus. gest. L. 3. §. 6. vers. sic tamen, de SC. Silan.

§. 9. Simili modo exceptio datur ei, qui cum ad judicium venire volebat, à Magistratu retentus est, et retentus sine dolo malo ipsius. Nam si ipse hoc affectauit, vel causam praestitit; non ei proderit exceptio: sed ipsius quidem dolus ei obierit; caeterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, vt retineretur. Sed si priuatus *) eum detinuerit, nullo modo ei proderit haec exceptio.

*) L. 3. h. t. L. 1. §. 3. de eo, per quem fact.

3. PAVLVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Sed actio ei datur aduersus eum, qui detinuit, in id, quod ejus interest.

4. VLPIANVS *lib.* 74. *ad Edictum.*

Sed et si quis rei capitalis ante condemnatus judicio sistere se non potuit; merito huic ignoscitur. † Rei capitalis *) condemnatum accipere debemus, qui morte, exilioue coërcitus est. † Dixerit aliquis, quo ergo haec exceptio damnato? sed respondebitur, fidejussoribus ejus esse necessariam: aut si forte in exilium, salua ciuitate, abiit, vbi defensori ejus exceptio ista proderit.

*) L. 28. in pr. de poenis.

§. 1. Illud sciendum est: eum, qui ideirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, vt exceptione vti non possit: damnato enim datur. † Plane si vinculis, vel custodia militari impeditus ideo non stetit, in ea erit causa, vt exceptione vtatur. §. 2. Praeterea si funere *) quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari.

*) L. 3. de in jus vocand.

§. 3. Item, si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in judicium non stetit: debet exceptione adjuuari.

§. 4. Quaesitum est, an possit conueniri, ne vlla exceptio in promissione deserta judicio sistendi causa facta objiciatur? et ait Atilicinvs [conuentionem istam non valere.] Sed et ego puto conuentionem istam ita valere, si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus à promissore sponte renunciatum est. §. 5. Item quaeritur, si quis, cum judicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit; an fidejussoribus ejus exceptio detur? Puto interesse, vtrum per errorem satisdato promissum est, an ex conuentione: si per errorem, dandam fidejussoribus exceptionem: si ex conuentione, minime dandam. Nam et Jvlianvs scribit, si judicio sistendi causa pluris, quam statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere; si autem ex conuentione tantae summae promissio facta sit; exceptionem pacti conuenti replicatione infirmandam [Jvlianvs ait].

5. PAV-

5. PAVLVS *lib. 69. ad Edictum.*

Si duo rei stipulandi sunt, et vni debitor judicio se sisti eum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socii sint: ne prosit ei dolus propter societatem. §. 1. Item, si duo rei promittendi sint, et vnus ad judicium non venerit, contempta sua promissione judicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero poenam desertionis: petendo [poenam] exceptione summouebitur.

§. 2. Aeque si à patre facta fuerit promissio judicio sistendi gratia ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio: exceptione summouebitur, si cum patre ex ejus promissione agat. Et contra idem erit, si filius promiserit, et actor egerit cum patre de peculio.

6. CAJVS *lib. 1. ad Leg. 12. Tabularum.*

Si is, qui fidejussorem dedit, ideo non steterit, quod Reipublicae causa abfuit: iniquum est, fidejussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.

7. PAVLVS *lib. 69. ad Edictum.*

Si quis seruum in judicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est: iisdem exceptionibus vtitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fidejussit: praeterquam si Reipublicae causa abesse diceretur seruus. Nam seruus reipublicae causa abesse non potest. Praeter hanc autem exceptionem, caeterae, quia communes sunt, tam in libero homine, quam in seruo locum habent.

8. CAJVS *lib. 29. ad Edictum Prouinciale.*

Et si post tres, aut quinque, pluresue dies, quam judicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris jus ex mora deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

9. VLPIANVS *lib. 77. ad Edictum.*

Si seruus judicio se sisti promittat: non committitur stipulatio, neque in eum, neque in fidejussores ejus. §. 1. Si plurium seruorum nomine, judicio sistendi causa, vna stipulatione promittatur: poenam quidem integram committi, licet vnus status non sit, LABEO ait: quia verum sit, omnes statos non esse: verum, si pro rata vnius offeratur poena, exceptione doli vsurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

10. PAVLVS *lib. 1. ad Plautium.*

Si eum judicio sisti promisero, qui jam tempore liberatus esse dicebatur, quia jam actione forte non tenebatur: actio in me danda est, vt vel exhibeam eum, vel defendam, vt veritas inquiratur. §. 1. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit: certo jure vtimur, non ante poenam peti posse, quam dies venerit: tota enim stipulatio in diem collata videtur.

§. 2. Qui injuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, vt aduersarius suus judicio sistat: commissa stipulatione mortuus est: non competere heredi ejus ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur: injuriarum autem actio heredi non competit. Quamuis enim haec stipulatio judicio sistendi causa facta ad *) heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam et defunctus si vellet omissa injuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur [ei]. Idem dicendum esse, et si is, cum quo injuriarum agere volebam stipulatione tali commissa decesserit: nam non competit mihi aduersus heredem [ejus] ex stipulatu actio. Et hoc JVLIANVS scribit: secundum quod et si dejussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. Idem POMPONIVS, si non post longum tempus decesserit, quia si ad judicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset. *) L. 49. de oblig. et act.

11. VLPIANVS *lib. 47. ad Sabinum.*

Si quis quendam in judicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere. In eadem autem causa sistere, hoc est, [ita] sistere, vt actori persecutio loco deteriori non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior. Licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est, videri in eadem causa stetisse: nam et si nouum aes alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset, videtur tamen in eadem causa stetisse. Ergo et qui alii judicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

12. PAVLVS *lib. 11. ad Sabinum.*

Qui autem nouo priuilegio vtitur, non videtur in eadem causa sisti. §. 1. Illud tenendum est, quod aestimationem ejus, quod intersit agentis, ad illud *) tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur quamuis desierit ejus interesse. *) L. 55. de pecul.

13. JVLIANVS *lib. 55. Digestorum.*

Quoties seruus judicio sistendi causa, vt ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec committitur stipulatio, nec fidejussores tenentur. Quia seruus conueniri, vel conuenire non potest *).

*) L. 53. de judiciis. L. vlt. C. vbi caus. fisc. L. 1. C. si per vim vel alio modo.

14. NERATIVS *lib. 2. Membranarum.*

Si procurator ita stipulatus [est], vt sistat duntaxat eum, quem stipularetur; non etiam poenam, si status non esset, stipularetur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio: quia procuratoris, quod ad ipsius vtilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed ejus, cujus negotium gesserit, vtilitatem in ea re spectandam esse; vt quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori debeatur. † Eadem et fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, quanti ea res erit: vt hanc conceptionem verborum, non ad ipsius, sed ad domini vtilitatem relatam interpretemur.

15. PAPINIANVS *lib. 2. Quaestionum.*

Si tutor judicio sisti promiserit, et stipulationi non obtemperauerit: et interea pupullus adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam abstentus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio. Nam et ipsius rei quae petebatur, si tutor judicatus fuerit, et eorum quid acciderit, non esse dandam in eum actionem judicati, probatum est.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

37. PAVLVS *lib. 26. ad Edictum.*

Verbum *oportere non ad facultatem Judicis pertinet*, qui potest vel pluris, vel minoris condemnare: sed ad veritatem refertur.

22. CAJVS *lib. 4. ad Edictum Prouinciale.*

Plus est in restitutione, quam in exhibitione: nam *exhibere* est, praesentiam corporis praebere; *restituere* est, etiam possessorem facere, fructusque reddere: pleraque praeterea restitutionis verbo continentur.

35. PAVLVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Restituere autem is intelligitur, qui simul et causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est, et vsucapionis causam, et fructuum.

73. VLPIANVS *lib.* 80. *ad Edictum.*

Haec verba in stipulatione posita, eam rem *recte restitui*, *fructus continent.* *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio est.

75. PAVLVS *lib.* 50. *ad Edictum*

Restituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

81. *Idem lib.* 10. *ad Plautium.*

Cum Praetor dicat, *vt opus factum restituatur*, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo *restitutionis* omnis vtilitas actoris continetur.

94. CELSVS *lib.* 20. *Digestorum.*

Verbum *reddendi* quanquam significatum habet *retro dandi*, recipit tamen et per se dandi significationem.

246. POMPONIVS *lib* 16. *Epistolarum.*

Apud LABEONEM PITHANON ita scriptum est: *exhibet*, qui praestat ejus, de quo agitur, praesentiam: nam etiam qui sistit, praestat ejus, de quo agitur, praesentiam: nec tamen (eum) exhibet: et qui mutum aut *furiosum*, aut *infantem* exhibet, non potest videri ejus praestare praesentiam: *nemo* enim ex eo genere *praesens* satis apte appellari potest.

§. 1. *Restituit* non tantum, qui solum corpus, sed etiam, qui omnem rem conditionemque reddita causa praestat, et tota restitutio juris est interpretatio.

REGVLAE JVRIS.

170. PAVLVS *lib.* 4. *ad Plautium.*

Factum a judice, quod *ad officium ejus non pertinet*, ratum non est.

176. *Idem lib.* 13. *ad Plautium.*

Non est *singulis concedendum*, quod per *Magistratum* publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

173. §. 1. *Idem lib.* 6. *ad Plautium.*

Cum verbum *restituas* lege inuenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. §. 2. Vnicuique sua *mora* nocet: quod et *in duobus reis promittendi* obseruatur.

140. VLPIANVS *lib* 56. *ad Edictum.*

Absentia ejus, qui *Reipublicae causa* abest, neque ei, neque alii, damnosa esse debet

211 PAVLVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Seruus Reipublicae causa abesse non potest.

e) QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

(Dig. 4. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib.* 11 *ad Edictum.*

Ait Praetor: Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. Olim ita edicebatur, quod vi, metusue causa. Vis enim fiebat mentio, propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus, instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatione. Sed postea detracta est vis mentio; [ideo] quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

2. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Vis autem est majoris rei impetus, qui repelli non potest.

3. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Continet igitur haec clausula et vim, et metum: et, si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur.

§. 1. Sed vim accipimus atrocem, et eam, quae aduersus bonos mores fiat: nam eam, quam Magistratus, [recte] intulit, scilicet jure licito, et jure honoris, quem sustinet. Caeterum si per injuriam quid fecit populi Romani Magistratus, vel prouinciae Praeses; POMPONIVS scribit, hoc Edictum locum habere: si forte (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.

4. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Ego puto etiam seruitutis timorem, similiumque admittendum.

5. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Metum accipiendum LABEO dicit, non quemlibet timorem, sed majoris malitatis.

6. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Metum autem non vani hominis, sed qui merito et in hominem constantissimum cadat *), ad hoc Edictum pertinere dicemus. *) L. 3. ex quib. caus. major.

7. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Nec timorem infamiae hoc Edicto contineri PEDIVS dicit lib. 7. neque alicujus vexationis timorem per hoc Edictum restitui. † Proinde, si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc Edictum non restituitur: quoniam neque vi, neque metus causa factum est.

§. 1. Proinde si quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid; vel se obligauit; POMPONIVS lib. 28. recte scribit, posse eum ad hoc Edictum pertinere: timuit enim vel mortem, vel vincula. Quanquam non omnem adulterum liceat occidere; vel furem, nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non jure occidi, et ideo justus fuerit metus. Sed et si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienauerit: succurri et per hoc Edictum videtur: quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quae diximus.

8. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Isti quidem et in Legem Juliam incidunt, quod pro comperto stupro acceperunt. Praetor tamen [etiam] vt restituant interuenire debet. Nam et gestum est malo more: et Praetor non respicit, an adulter sit, qui dedit; sed hoc solum, quod hic accipit metu mortis illato.

§. 1. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interuersurus est, nisi dem: non dubitatur, quin maximo metu compellat; vtique si jam in seruitutem petor, et illis instrumentis perditis, liber pronunciari non possum.

§. 2. Quod si dederit, ne stuprum patiatur vir, seu mulier *), hoc Edictum locum habet; cum viris bonis iste metus major, quam mortis, esse debet.

*) nec obst. L. 13. §. 7. ad L. jul. de adult.

§. 3 Haec, quae diximus ad Edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an [in] liberis suis; cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

9. VL-

9. VLPIANVS *lib.* II. *ad Edictum.*

Metum autem praesentem accipere debemus, non suspicionem inferendi ejus: et ita POMPONIVS lib. 28. scribit: ait enim metum [illatum] accipiendum, [id est,] si illatus est timor ab aliquo. † Denique tractat, si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret, an huic Edicto locus sit? et refert, LABEONEM existimare, Edicto locum non esse, et vnde vi interdictum cessare: quoniam non videor vi dejectus, qui dejici non expectaui, sed profugi. Aliter [atque] si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim Edicto locum facere. † Idem ait et si forte adhibita manu in meo solo per vim aedifices, et Interdictum quod vi aut clam, et hoc Edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed et si per vim tibi possessionem tradidero; dicit POMPONIVS huic Edicto locum esse.

§. 1. Animaduertendum autem, quod Praetor hoc Edicto generaliter, et in rem loquitur, nec adjicit, à quo gestum. Et ideo siue singularis sit persona, quae metum intulit, vel Populus, vel Curia, vel Collegium, vel Corpus: huic Edicto locus erit. † Sed licet vim factam à quocunque Praetor complectatur, eleganter tamen POMPONIVS ait, si, quo magis te de vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer, vel liberarem, aliquid à te accepero, vel te obligauero: non debere me hoc Edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi. Caeterum si alienus sum à vi, teneri me non debere: ego enim operae potius meae mercedem accepisse videor.

§. 2. Idem POMPONIVS scribit, quosdam bene putare, etiam serui manumissionem, vel aedificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem hujus Edicti porrigendam esse.

§. 3. Sed quod Praetor ait, ratum se non habiturum: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus interuenerit; vtputa stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta; si post stipulationem et numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret. Et POMPONIVS scribit, in negotiis quidem perfectis et exceptionem interdum, et actionem competere: in imperfectis autem, solam exceptionem. † Sed ex facto scio, cum Campani, metu cuidam illato, extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab IMPERATORE nostro, posse eum à Praetore in integrum restitutionem postulare: et Praetorem, me adsidente interlocutum esse, vt siue actione vellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione aduersus petentes, non deesse exceptionem. Ex qua Constitutione colligitur: vt, siue perfecta, siue imperfecta res sit, et actio, et exceptio detur.

§. 4. Volenti autem datur et in rem actio, et in personam, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione. §. 5. JVLIANVS lib. 3. Digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, verum et de dolo repromittere debere. §. 6. Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est ejus, qui vim passus est; verum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem, vel contra.

§. 7. Ex hoc Edicto restitutio [talis] facienda est, [id est] in integrum officio judicis, vt, si per vim res tradita est, retradatur, et de dolo (sicut dictum est) repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et, si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: vsque adeo, vt JVLIANVS scribat lib. 4. [Digestorum], si pecunia debita fuit, quae accepta per vim facta est, nisi vel soluatur, vel restituta obligatione judicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. † Sed et si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. † Sed etsi vsusfructus, vel seruitutes amissae sunt, restituendae erunt.

§. 8. Cum autem haec actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coërceat, sed aduersus omnes *) restitui velit, quod metus causa factum est: non immerito JVLIANVS à MARCELLO notatus est scribens, si fidejussor vim intulit, vt accepto liberetur in reum non esse restituendam actionem: sed fidejussorem, nisi aduersus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod MARCELLVS notat, etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

*) L. 14. §. 3. et 5. h. t.

10. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Illud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fidejussores acceptilatione liberati sunt, etiam aduersus fidejussores agi posse, vt se reponant in obligationem. §. 1. Si metu à te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu judicis, apud quem ex hoc Edicto agitur, non solum illud continetur, vt in tua persona redintegretur obligatio, sed vt fidejussores quoque vel eosdem, vel alios non minus idoneos adhibeas; praeterea vt et pignora, quae dederas, in eandem causam restituas.

11. PAVLVS *lib.* 4. [*Juliani*] *Digestorum notat.*

Si quis alius sine malitia fidejussoris, vt fidejussori accepto fieret, vim fecit: non tenebitur fidejussor, vt rei quoque obligationem restituat.

12. VLPIANVS *lib.* II. *ad Edictum.*

Sed et partus ancillarum, et foetus pecorum et fructus restitui, et omnem causam oportet: nec solum eos, qui percepti sunt; verum si plus ego percipere potui, et per metum impeditus sum, hoc quoque praestabit.

§. 1. Quaeri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui Praetor velit per hoc Edictum ea, quae alienauit? et POMPONIVS scribit lib. 28. non oportere ei Praetorem opem ferre. Nam cum liceat, inquit, vim vi repellere: quod fecit, passus est: quare si metu te coëgerit sibi promittere, mox ego eum coëgero metu, te accepto liberare, nihil esse, quod ei restituatur.

§. 2. JVLIANVS ait, eum, qui vim adhibuit debitori suo, vt ei solueret, hoc Edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quae damnum exigit: quamuis negari non possit, in Juliam eum de vi incidisse, et jus crediti amisisse.

13. CALLISTRATVS *lib.* 5. *de Cognitionibus.*

Exstat enim decretum D. MARCI, in haec verba: Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Cum MARCIANVS diceret, vim nullam feci: CAESAR dixit, tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est et tunc quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem vllam debitoris, vel pecuniam [debitam] non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo judice temere possidere, vel accepisse, isque sibi jus eam rem dixisse; jus crediti non habebit.

14. VLPIANVS *lib.* II. *ad Edictum.*

[Item] Si cum exceptione aduersus te perpetua tutus essem, coëgero te acceptum mihi facere, cessare hoc Edictum: quia nihil tibi abest. §. 1. Si quis non restituat: in quadruplum in eum judicium pollicetur. Quadruplabitur autem

 omne,

omne, quodcumque restitui oportuit. Satis clementer cum reo Praetor egit, vt daret ei restituendi facultatem, si vult poenam euitare. Post annum vero in simplum actionem pollicetur: Sed non semper, sed causa cognita.

§. 2. In causae autem cognitione versatur, vt si [alia] actio non sit, tunc haec detur. Et sane cum per metum facta injuria anno [et] quidem vtili exoleuerit: idonea esse causa debet, vt post annum actio haec dari debeat. Alia autem actio esse sic potest: Si is, cui vis admissa est, decesserit, heres ejus habet hereditatis petitionem; quoniam pro possessore, qui vim intulit, possidet. Propter quod heredi non erit metus causa actio: quamuis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam et rei habet persecutionem.

§. 3. In hac actione non quaeritur, vtrum is, qui conuenitur, an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim; et ex hac re eum, qui conuenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse: nam cum metus habeat in se ignorantiam, merito quis non adstringitur, vt designet, quis ei metum vel vim adhibuit: et ideo ad hoc tantum actor adstringitur, vt doceat metum in causa fuisse, vt alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videtur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.

§. 4. Haec autem actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam, vsque ad sententiam ab arbitrio datam, restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, jure meritoque quadrupli condemnationem patietur.

§. 5. Aliquando tamen, et si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. Quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me peruenit, et haec in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nonne judicis officio absoluar? aut si seruus in fuga est? aeque, si cauero judicis officio, me, si in meam potestatem peruenerit, restituturum; absolui debebo. † Vnde quidam putant, bona fide emtorem ab eo, qui vim intulit, comparantem non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est. Sed rectissime VIVIANO videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit. PEDIVS quoque lib. 8. scribit, arbitrium judicis in restituenda re tale esse: vt eum quidem, qui vim admisit, jubeat restituere, etiamsi ad alium res peruenit; eum autem, ad quem peruenit, etiamsi alius metum fecit. Nam in alterius praemium verti alienum metum non oportet.

§. 6. LABEO ait: Si quis per metum reus sit constitutus, et fidejussorem volentem dederit: et ipse, et fidejussor liberatur *). Si solus fidejussor metu accessit, non etiam reus: solus fidejussor liberabitur.

*) L. 7. §. 1. de Except.

§. 7. Quadruplatur autem id. quanti ea res erit, [id est] cum fructibus, et omni causa. §. 8. Si quis per vim sisti promittendo, postea fidejussorem adhibeat: is quoque liberatur.

§. 9. Sed et si quis per vim stipulatus, eum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus: ex stipulatu eum agentem, aduersus exceptionem replicatione adjuuari, JVLIANVS putat: cum in quadruplo et simplum sit reus consecutus. LABEO autem etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summouendum eum, qui vim intulit, dicebat: quod eum durum videbatur, ita temperandum est, vt tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omni modo facere compellatur.

§. 10. Quatenus autem diximus, quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum est, vt in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur, et ejus restitutio fiat, poenae autem vsque ad triplum stetur.

§. 11. Quid si homo sine dolo malo et culpa ejus, qui vim intulit, et condemnatus est, periit? in hoc casu à rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora judicati actionis moriatur, quia tripli poena propter facinus satisfacere cogitur. † Pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio [ab eo] extorquenda est, quatenus et persequatur, et omnimodo eum restituat: et nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, seruabitur: ita vt si dominus eum quoquo modo receperit, is, qui ex stipulatione conuenitur, exceptione tutus fiat. Haec si post condemnationem, si autem ante sententiam homo sine dolo malo et culpa mortuus fuerit: tenebitur; et hoc fit his verbis Edicti, neque ea res arbitrio judicis restituetur. Ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo et culpa ejus, cum quo agetur: cauendum esse per judicem, vt eum seruum persecutus reddat. Sed et si non culpa ab eo, quo eum agitur, aberit; si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset: tenebitur reus; sicut in interdicto vnde vi, vel quod vi aut clam, obseruatur. Itaque interdum hominis [mortui] pretium recipit, qui eum venditurus fuit, si vim passus non esset.

§. 12. Qui vim intulit, cum possessionem à me sit consecutus, fur non est: quamuis qui vi rapuit, fur improbior esse videatur, vt JVLIANO placet.

§. 13. Eum, qui metum fecit, et de dolo *) teneri certum est (et ita POMPONIVS): et consumi alteram actionem per alteram, exceptione in factum opposita.

*) L. 7. L. 10. L. 14. ad L. Corn. de Sicar. L. 2. pr. §. 8. vi bon. rapt.

§. 14. JVLIANVS ait, quod interest, quadruplari solum; et ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, et soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim eum effectu vim passus est.

§. 15. Secundum haec, si plures metum adhibuerint, et vnus fuerit conuentus: siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. Sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit: verius est, etiam sic perimi aduersus caeteros metus causa actionem *).

*) L. 1. §. 4. de eo per quem fact.

15. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Aut in id dabitur aduersus caeteros actio, quod minus ab illo exactum sit.

16. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Quod diximus, si plures metum admiserunt: idem dicendum erit, et si ad alium res peruenit, alter metum adhibuit.

§. 1. Sed si serui metum adhibuerint: noxalis quidem actio, ipsorum nomine erit, poterit autem quis dominum, ad quem res peruenerit, conuenire: qui conuentus siue rem, siue (secundum quod jam dictum est) quadruplum praestiterit, proderit et seruis. Si vero noxali conuentus, maluerit noxae dedere: nihilominus ipse poterit conueniri, si ad eum res peruenit.

§. 2. Haec actio heredi, caeterisque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem. † In heredem autem, et caeteros in id, quod peruenit ad eos, datur non immerito. Licet enim poena ad heredem non transeat, attamen quod turpiter vel scelere quaesitum est, (vt et est rescriptum) ad compendium heredis non debet pertinere.

17. PAV-

17. PAVLVS *lib. 1. Quaestionum.*

Videamus ergo, si heres, ad quem aliquid peruenerit, consumpserit id, quod peruenit, desinat teneri; an vero sufficit semel peruenisse? et si consumpto eo decesserit: vtrum aduersus heredem ejus omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem; an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit? Et melius est, omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel peruenisse ad proximum heredem; et perpetua actio esse coepit. Alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit, quod ad eum peruenit, teneri.

18. JVLIANVS *lib. 64. Digestorum.*

Si ipsa res, quae ad alium peruenit, interiit: non esse locupletiorem dicemus. Sin vero in pecuniam aliamue rem conuersa sit: nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples [factus] videtur, licet postea deperdat. Nam et Imperator TITVS ANTONINVS Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse. Quia licet res, quae in hereditate fuerant, apud eum non sint: tamen pretium earum, [quo] locupletem eum vel saepius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

19. CAJVS *lib. 4. ad Edictum Prouinciale.*

Quod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconsul, quatenus ad eum peruenerit: intelligendum est, ad perpetuo dandam actionem pertinere.

20. VLPIANVS *lib. 11. ad Edictum.*

Quantum autem ad heredem peruenerit, litis contestatae tempore spectabitur: si modo certum sit aliquid peruenisse. † Idem et ipsius, qui vim intulit, [si] sic in corpus patrimonii peruenit aliquid, vt certum sit ad heredem peruenturum, id est, si debitor liberatus est.

21. PAVLVS *lib. 11. ad Edictum.*

Si mulier contra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in seruitutem redigatur: cessat Edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert

§. 1. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore Praetor ratum habebit. §. 2. Qui possessionem non sui fundi tradidit; non quanti fundus, sed quanti possessio est, ejus quadruplum, vel simplum cum fructibus consequetur. Aestimatur enim, quod restitui oportet; id est, quod abest: (abest) autem nuda possessio cum suis fructibus. quod et POMPONIVS.

§. 3. Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem: quia est verissimum, nec talem promissionem dotis vllam esse. §. 4. Si metu coactus sim ab emtione, locatione discedere: videndum est, an nihil sit acti, et antiqua obligatio remaneat: an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonae fidei obligatione possimus niti, cum finita sit, dum amittitur? et magis est, vt similis species acceptilationi sit: et ideo Praetoria actio nascitur.

§. 5. Si metu coactus adii hereditatem: puto me heredem effici, quia quamuis, si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui *): sed per Praetorem restituendus sum, vt abstinendi mihi potestas tribuatur.

*) L. 17. pr. qui et à quib. L. 85. de A. v. O. hered.

§. 6. Si coactus hereditatem repudiem: duplici via Praetor mihi succurrit: aut vtiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa praestando; vt quam viam ego elegerim, haec mihi pateat.

22. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Qui in carcerem quem detrusit, vt aliquid ei extorqueret *): quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est. *) L. 5. §. 1. h. t. L. 9. ex quib. caus. maj.

23. VLPIANVS *lib. 5. Opinionum.*

Non est verisimile, compulsum in Vrbe inique indebitum soluisse eum, qui claram dignitatem se habere praetendebat: cum potuerit jus publicum inuocare, et adire aliquem potestate praeditum, qui vtique vim eum pati prohibuisset: sed hujusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes violentiae opponere. §. 1. Si justo metu perterritus cognitionem, ad quam vt vinctus iret, potens aduersarius minabatur, id, quod habere licebat, compulsus vendidit: res suae aequitati per Praesidem prouinciae restituitur.

§. 2. Si foenerator inciuiliter custodiendo athletam, et à certaminibus prohibendo, cauere compulerit vltra quantitatem debitae pecuniae: his probatis competens judex rem suae aequitati restitui decernat.

§. 3. Si quis, quod aduersario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione Praesidis interueniente, sine notione judicis coactus est dare: judex inciuiliter extorta restitui ab eo, qui rei damnum praestiterit, jubeat. Quod si debitis satisfecit simplici jussione, et non cognitione habita: quamuis non extra ordinem exactionem fieri, sed ciuiliter oportuit: tamen quae solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, reuocare inciuile est.

f) De DOLO MALO.

(Dig. 4. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 11. ad Edictum.*

Hoc Edicto Praetor aduersus varios et dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa.

§. 1. Verba autem Edicti talia sunt: quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, et justa causa esse videbitur, judicium dabo.

§. 2. Dolum malum SERVIVS quidem ita definit, machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, et aliud agitur *). LABEO autem, posse [et] sine simulatione id agi, vt quis circumueniatur: posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per ejusmodi dissimulationem deseruiant, et tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. LABEONIS definitio vera est.

*) L. 23. de R. J. L. 5. §. 2. Commod. L. 7. §. 9. de pact. L. 43. §. 2. de Contrah. Emt.

§. 3. Non fuit autem contentus Praetor dolum dicere, sed adjecit malum: quoniam veteres dolum etiam bonum *) dicebant, et pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime, si aduersus hostem latronemue quis machinetur.

*) in L. 19. §. 3. de Neg. gest. L. 77. §. 31. de legat. 2.

§. 4. Ait Praetor, si de his rebus alia actio non erit. Merito Praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temere debuit à Praetore decerni, si sit ciuilis, vel honoraria, qua possit experiri *). Vsque adeo, vt [et] PEDIVS lib. 8. scribat, etiam si interdictum sit, quo quis experiri; vel exceptio, qua se tueri possit: cessare

cessare hoc Edictum. Idem et POMPONIVS lib. 28. et adjicit: et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: vtputa si de dolo stipulatum sit.

*) L. 7. §. 1. de restit. in integr. L. 1. de his, qui not. infam.

§. 5. Idem POMPONIVS ait: et si actionem in nos dari non oporteat; veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, vt nemo daturus sit ex ea actionem: non debere laborare, vt habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit aduersus me daturus actionem. §. 6. Idem POMPONIVS refert, LABEONEM existimare, etiam si quis in integrum restitui possit: non debere ei hanc actionem competere. Et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere; sibi imputaturo eo, qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit, vt tempus exiret.

§. 7. Si quis, cum actionem ciuilem haberet, vel honorariam in stipulatum deductam, acceptilatione, vel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est.

§. 8. Non solum autem si aduersus eum sit alia actio, aduersus quem de dolo quaeritur.]

2. PAVLVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Vel ab eo res seruari poterit.

3. VLPIANVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Non habet hoc Edictum locum: verum etiam si aduersus alium,

4. PAVLVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Sit actio: vel si ab alio res mihi seruari potest.

5. VLPIANVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Ideoque si quis pupillus à Titio, tutore auctore concludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur, quod sua intersit. Plane, si tutor soluendo non sit; dicendum erit: de dolo actionem dari ei.

6. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Nam is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam aduersarii inanis actio est.

7. VLPIANVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Et eleganter POMPONIVS haec verba: si alia actio non sit, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. † Nec videtur huic sententiae aduersari, quod JVLIANVS lib. 4. scribit, si minor annis viginti quinque consilio serui circumscriptus, eum vendidit cum peculio, emtorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem *). Hoc enim sic accipimus, carere dolo emtorem, vt ex emto teneri non possit; [aut] nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet, circumscriptus est. Et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere.

*) L. 3. §. 8. de Condict. caus. dat.

§. 1. Secundum quae, et si poenali actione indemnitati ejus consuli possit, dicendum erit, cessare de dolo actionem.

§. 2. POMPONIVS [autem] etiamsi popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem. §. 3. Non solum autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur, an alia sit, putat LABEO de dolo dandam actionem. Et adfert talem speciem: qui seruum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, et sic eum tradidit; vel fundum, et, dum tradit, imposuit ei seruitutem, vel aedificia diruit, arbores excidit, vel extirpauit: ait LABEO, siue cauit de dolo, siue non, dandam in eum de dolo actionem; quoniam, si cauit, dubium est, an competat ex stipulatu actio. Sed est verius, si quidem cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio *): si non est cautum, in ex emto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex emto; in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est. *) L. 9. pr. h. t. L. 13. §. 4. L. 5. de act. E. V.

§. 4. Si seruum vsuarium proprietarius occidit: legis Aquiliae actioni et ad exhibendum accidit, si possidens proprietarius occidit: ideoque cessat de dolo actio.

§. 5. Item si seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius, quam factus sit legatarii, interemtus est, cessat legis Aquiliae actio: de dolo autem [actio], quocunque tempore eum occiderit, cessat, quia ex testamento actio competit. *§. 6.* Si quadrupes tua, dolo alterius, damnum mihi dederit: quaeritur, an de dolo habeam aduersus eum actionem? Et placuit mihi quod LABEO scribit; si dominus quadrupedis non sit soluendo, dari debere de dolo: quamuis, si noxae deditio sit secuta, non puto dandam, nec in id, quod excedit.

§. 7. Idem LABEO quaerit, si compeditum seruum meum, vt fugeret, solueris, an de dolo actio danda sit? Et ait QVINTVS apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere.

§. 8. Seruus pactionis pro libertate reum domino dedit ea conditione, vt post libertatem transferatur in eum obligatio; manumissus non patitur in se obligationem transferri: POMPONIVS scribit, locum habere de dolo actionem. Sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur; dicendum ait, patronum exceptione à reo summouendum. Ego moueor: quemadmodum de dolo [actio] dabitur, cum sit alia actio? nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus summoueri potest, si agat cum reo; debere dici, quasi nulla actio sit, quae exceptione repellitur *), de dolo decernendam. Atquin patronus tunc summouetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere: expromissori plane aduersus manumissum dari debebit de dolo; aut, si non sit soluendo expromissor, domino dabitur. *) L. 13. 66. 112. de R. J.

§. 9. Si dolo malo procurator passus sit vincere aduersarium meum, vt absolueretur: an de dolo mihi actio aduersus eum, qui vicit, competat, potest quaeri? et puto non competere, si paratus sit reus transferre judicium sub exceptione hac, si collusum est: alioquin de dolo actio erit danda; scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset soluendo.

§. 10. Idem POMPONIVS refert, Caecidianum Praetorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum, qui adfirmauerat, idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur. Quod verum est: nam nisi ex magna et euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari.

8. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Quod si cum scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse: merito aduersus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo judicium dandum est.

9. VLPIANVS *lib.* XI. *ad Edictum.*

Si quis adfirmauit minimam esse hereditatem, et ita eam ab herede emit: non est de dolo actio; cum ex vendito sufficiat.

§. 1. Si autem mihi persuaseris, vt repudiem hereditatem, quasi minus soluendo sit; vel, vt optem seruum, quasi

quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. §. 2. Item si tabulae testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressae sint, mox mortuo filio prolatae: heredes filii aduersus eos, qui suppresserunt, et lege Cornelia, et de dolo posse experiri.

§. 3. LABEO libro trigesimo septimo posteriorum scribit: si oleum tuum, quasi suum defendat Titius; et tu hoc oleum deposueris apud Sejum, vt is hoc venderet, et pretium seruaret, donec inter vos dijudicetur, cujus oleum esset; neque Titius velit judicium accipere: quoniam neque mandati, neque sequestraria Sejum conuenire potes, nondum impleta conditione depositionis, de dolo aduersus Titium agendum. Sed POMPONIVS lib. 27. posse cum sequestre praescriptis verbis actione agi: vel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo. Quae distinctio vera esse videtur.

§. 4. Et, si seruum pignoratum noxae mihi dederis per judicem, et ita absolutus: de dolo teneris, si apparuerit esse eum pignori datum. Haec de dolo actio noxalis erit: ideo LABEO quoque lib. 30. Praetoris Peregrini, scribit, de dolo actionem serui nomine, interdum de peculio, interdum noxalem dari. Nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio; et nunc in peculio dandam: sin vero ea sit, ex qua noxalis; hoc quoque noxale futurum.

§. 5. Merito causae cognitionem Praetor inseruit: neque enim passim haec actio indulgenda est Nam ecce in primis, si modica summa sit.

10. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Id est, vsque ad duos aureos:

11. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Non debet dari. §. 1. Quibusdam personis non dabitur *)? vtputa liberis vel libertis aduersus parentes patronosue: cum sit famosa. † Sed nec humili aduersus eum, qui dignitate excellit, debet dari: puta plebejo aduersus Consularem receptae auctoritatis: vel luxurioso atque prodigo, aut alias vili aduersus hominem vitae emendatioris: et ita LABEO. Quid ergo [est]? in horum persona dicendum est, in factum verbis temperandam actionem dandam, vt bonae fidei mentio fiat.

*) L. 5. de obseq. Par. nec obst. L. 52. §. 6. de furt.

12. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Ne ex dolo suo lucrentur.

13. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Heredibus tamen harum personarum, item aduersus heredes*) de dolo actio erit danda.

*) L. 26. 27. 28. 29. h. t.

§. 1. Item in causae cognitione versari LABEO ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror, et ex suo dolo conueniendum, si proximus pubertati est: maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Quid enim, si impetrauerit à procuratore petitoris, vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quae non magnam machinationem exigunt?

15. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Sed et ex dolo tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem: sicut exceptio datur. §. 1. Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

§. 2. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur.

§. 3. In hac actione designari oportet, cujus dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse.

16. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Item exigit Praetor, vt comprehendatur, quid dolo malo factum sit. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit: nec in tanto crimine vagari.

17. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Si plures dolo fecerint, et vnus restituerit: omnes liberantur. Quod si vnus, quanti ea res est, praestiterit: puto adhuc caeteros liberari. §. 1. Haec actio in heredem, et caeteros successores datur, duntaxat de eo, quod ad eos peruenit*).

*) L. 26. h. t.

18. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Arbitrio judicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: et, nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est. † Ideo autem et hic, et in metus causa actione certa quantitas non adjicitur; vt possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem jurauerit: sed officio judicis debet in vtraque actione, taxatione jusjurandum refrenari. §. 1. Non tamen semper in hoc judicio arbitrio judicis dandum est: quid enim si manifestum sit, restitui non posse? veluti, si seruus dolo malo traditus, defunctus sit, ideoque protinus condemnari debeat in id, quod intersit actoris.

§. 2. Si dominus proprietatis insulam, cujus vsusfructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio; quoniam aliae ex hoc oriuntur actiones. §. 3. De eo, qui sciens commodasset pondera, vt venditor emtori merces adpenderet, TREBATIVS de dolo dabat actionem. Atquin si majora pondera commodauit, id, quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest: si minora, vt reliqua merx detur, ex emto agi potest. Nisi si ea conditione merx venit, vt illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adfirmasset, se aequa pondera habere. §. 4. Dolo cujus effectum est, vt lis temporibus legitimis transactis pereat: TREBATIVS ait de dolo dandum judicium, non vt arbitrio judicis [res] restituatur, sed vt tantum actor consequatur, quanti ejus interfuerit, id non esse factum; ne aliter obseruantibus lex circumscribatur.

§. 5. Si seruum quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant: quia tu à me liberatus sis. Ideoque legis Aquiliae actio tibi denegabitur.

19. PAPINIANVS *lib.* 37. *Quaestionum.*

Si fidejussor promissum animal, ante moram occiderit: de dolo actionem reddi aduersus eum oportere, NERATIVS PRISCVS, et IVLIANVS responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur.

20. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Seruus tuus, cum tibi deberet, nec soluendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam à me accepit, et tibi soluit. LABEO ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio vtilis sit, cum in peculio nihil sit; nec in rem domini versum videatur, cum ob debitum dominus acceperit.

§. 1. Si persuaseris mihi, nullam societatem tibi fuisse cum

cum eo, cui heres sum, et ob id judicio absolni te passus sim: dandam mihi de dolo actionem JVLIANVS scribit.

21. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Quod si, deferente me, juraueris, et absolutus sis; postca perjurium fuerit adprobatum: LABEO ait, de dolo actionem in eum dandam: POMPONIVS autem per jusjurandum transactum videri. Quam sententiam et MARCELLVS lib. 8. Digestorum probat: stari enim religioni debet.

22. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Nam sufficit perjurii poena.

23. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Si legatarius, cui supra modum legis Falcidiae legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis vltro jurando, vel quadam alia fallacia persuaserit, tanquam satis abundeque ad solida legata soluenda sufficiat hereditas; atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

24. VLPIANVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Si dolo acciderit ejus, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus praesente aduersario secundum libertatem pronuncietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

25. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Cum à te pecuniam peterem, eoque nomine judicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tanquam eam pecuniam seruo meo, aut procuratori soluisses; eoque modo consecutus es, vt consentiente me absolueris: quaerentibus nobis, an in te doli judicium dari debeat; placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest. Nam ex integro agere possum: et, si objiciatur exceptio rei judicatae, replicatione jure vti potero.

26. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

In heredem eatenus daturum se eam actionem Proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: id est, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit;

27. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

Doloue malo ejus factum est, quo minus peruenerit.

28. CAJVS *lib.* 4. *ad Edictum Prouinciale.*

Itaque si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: si quidem mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo; si minus, non agetur. † Sed vtique in heredem perpetuo dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens est, vt et in ipso, qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset, perpetuo danda sit in factum actio.

29. PAVLVS *lib.* 11. *ad Edictum.*

SABINVS putat, calculi ratione potius, quam maleficii, heredem conueniri * : denique famosum non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere. *) add. L. 4. §. f. c. ll. sqq. de alienat. judic. mut. caus.

30. VLPIANVS *lib.* 11 *ad Edictum.*

Neque causae cognitio in heredis persona erit necessaria.

31. PROCVLVS *lib.* 2. *Epistolarum.*

Cum quis persuaserit familiae meae, vt de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo judicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

32. SCAEVOLA *lib.* 2. *Digestorum.*

Filius legatum sibi seruum per praeceptionem, rogatus manumittere post certum tempus, [postea] quam rationes ipsi, et coheredibus fratribus reddidisset; ante diem, et ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat: quaesitum est, an ex fideicommisso fratribus tenetur, vt rationes eorum pro portionibus redderet? Respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

33. VLPIANVS *lib.* 4. *Opinionum.*

Rei, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis aduersarius mouere coepit; et posteaquam opportunitatem emtoris, cui venundari potuit, peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum eum sua indemnitate competere.

34. *Idem lib.* 42. *ad Sabinum.*

Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo ejicere, vel cretam, vel arenam fodere; et sumptum in hanc rem fecerim, et non patiaris me tollere: nulla alia, quam de dolo [malo] actio locum habebit.

35. *Idem lib.* 30. *ad Edictum.*

Si quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleuit, vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo. Sed et his, quibus legata data sunt, [danda] erit de dolo actio.

36. MARCIANVS *lib.* 2. *Regularum.*

Si duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent.

37. VLPIANVS *lib.* 44. *ad Sabinum.*

Quod venditor, vt commendet, dicit: sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum est. Si vero decipiendi emtoris causa dictum est: aeque sic habendum est, vt non nascatur aduersus dictum promissumue actio, sed de dolo actio.

38. *Idem lib.* 5. *Opinionum.*

Quidam debitor epistolam quasi à Titio mitti creditori suo effecit, vt ipse liberetur; hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione, et acceptilatione liberauit debitorem: postea epistola falsa, vel inani reperta, creditor major quidem annis viginti quinque de dolo habebit actionem; minor autem in integrum restituetur.

39 CAIVS *lib.* 27. *ad Edictum Prouinciale.*

Si te Titio obtuleris de ea re, quam non possidebas, in hoc vt alius vsucapiat, et judicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: et ita SABINO placet.

40. FVRIVS ANTHIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

Is, qui decepit aliquem, vt hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse [ipse] creditor erat, et solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

ad § 3.

g) AD EXHIBENDVM.

(Dig. 10. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Haec actio per quam necessaria est, et vis ejus in vsu cottidiano est: et maxime propter vindicationes inducta est.

2. PAV-

2. PAVLVS *lib.* 24. *ad Edictum*

Exhibere *) † est facere in publico potestatem, vt ei, qui agat, experiundi sit copia.

*) L. 3. §. 8. 9. de tabul. exhibend. L. 22. L. vlt. in pr. de verb. sign.

3. VLPIANVS *lib.* 25. *ad Edictum.*

In hac actione actor omnia nosse debet, et dicere argumenta rei, de qua agitur. §. 1. Qui ad exhibendum agit, non vtique dominum se dicit, nec debet ostendere: cum multae sint causae ad exhibendum agendi.

§. 2. Praeterea in hac actione notandum est, quod reus contumax per in litem jusjurandum petitoris damnari possit ei, judice quantitatem taxante. §. 3. Est autem personalis haec actio: et ei competit, qui in rem acturus est, qualicunque in rem actione: etiam pigneratitia, Seruiana, siue hypothecaria, quae creditoribus competunt.

§. 4. Sed et vsumfructum petituro competere ad exhibendum, POMPONIVS ait. §. 5. Sed et si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, audietur.

§. 6. Item, si optare velim seruum, vel quam aliam rem, cujus optio mihi relicta est: ad exhibendum me agere posse constat, vt exhibitis possim vindicare.

§. 7. Si quis noxali judicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria. Quid enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor vero designare non possit, nisi ex praesentibus; quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet: nonne aequum est ei familiam exhibere, vt noxium seruum agnoscat *)? Quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cujus nomine noxali quis agit, recensitione seruorum facta. *) L. 3. §. 2. de publican.

§. 8. Si quis extra heredem tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiunt [sibi] interdicta in hanc rem competentia: Et ita POMPONIVS.

§. 9. Sciendum est autem, non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verum ei quoque, cujus interest exhiberi. Judex igitur summatim debebit cognoscere, an ejus intersit; non, an ejus res sit: et sic jubere vel exhiberi; vel non, quia nihil interest.

§. 10. Plus dicit JVLIANVS, etsi vindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia mea interest exhiberi. Vtputa, si mihi seruus legatus sit, quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, [quia mea interest exhiberi,] vt Titius optet, et sic vindicem; quamuis exhibitum ego optare non possim.

§. 11. Si meeum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod conuentus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis videatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. Sed hoc non sufficit, alioquin et qui dolo fecit *), quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum neque vindicaturus, neque interdicturus sit: et fur vel raptor poterit, quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit NERATIVS judicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an justam et probabilem causam habeat [actionis], propter quam exhiberi sibi desideret.

*) L. 131. de R. J.

§. 12. POMPONIVS scribit, ejusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte, si homo primi sit; secundi in eo vsusfructus sit; tertius possessionem suam contendat; quartus pigneratum sibi eum adfirmet. Omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem.

§. 13. Ibidem subjungit, judicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones aestimare, quas possessor objicit: et si qua tam euidens sit, vt facile repellat agentem, debere possessorem absolui; si obscurior, vel quae habeat altiorem quaestionem, differendam in directum judicium, re exhiberi jussa. De quibusdam [tamen] exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui de ad exhibendum actione judicat: veluti pacti conuenti, doli mali, jurisjurandi, rei quae judicata est.

§. 14. Interdum aequitas exhibitionis efficit, vt, quamuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, vt JVLIANVS tractat. Seruus (inquit) vxoris meae rationes meas conscripsit: hae rationes à te possidentur: desidero eas exhiberi. Ait JVLIANVS, si quidem [in] mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni: quia et vindicare eas possum. Nam cum charta mea sit, et quod scriptum est, meum est *). Sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. In factum igitur mihi actionem competere. *) L. 9. §. 1. de adquir. rer. domin.

§. 15. Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solum eum, qui ciuiliter, sed et eum, qui naturaliter incumbat possessioni. † Denique creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet *).

*) L. 16. de vsurp. et vsucap.

4. POMPONIVS *lib.* 6. *ad Sabinum.*

Nam et cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata, vel locata res sit, agi potest.

5. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

CELSVS scribit: si quis merces, quas exvehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. Item, si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum. Sed, si nemo heres sit, cum horreario agendum: nam si à nullo (inquit) possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere. Idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet? Quae species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri *).

*) L. 9. in fin. de rei vind.

§. 1. JVLIANVS autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum, vel legatorum seruandorum causa in possessione sit. Sed et eum, qui vsusfructus nomine rem teneat: quamuis nec hic *) vtique possideat. † Inde JVLIANVS quaerit, quatenus hos oporteat exhibere? Et ait, priorem quidem sic, vt actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei seruandae causa sit in possessione. Eum vero, qui vsumfructum habeat, sic, vt actor rem possideat: is, cum quo agetur, vtatur fruatur.

*) L. 1. §. 8. de adquir. vel amitt. possess. L. 6. §. 2. de precario.

§. 2. Idem JVLIANVS scribit, emptorem, qui ruta caesa non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem jurauero. Sed ibi adjicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quo minus possideat.

§. 3. Item CELSVS scribit, stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, vt tollas: sic tamen, vt totum tollas; caeterum alias non posse. §. 4. Sed et si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conueniri ad exhibendum, NERATIVS scribit.

scribit. † Vnde quaerit NERATIVS, vtrum de futuro duntaxat damno, an et de praeterito, domino agri cauendum sit? Et ait, etiam de praeterito caueri oportere.

§. 5. Sed et si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas aedes deciderit, teneberis ad exhibendum. Licet non possideas. §. 6. Item, si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur: vtputa, si in fuga seruus sit, ad hoc plane solum tenebitur, vt caueat se exhibiturum, si in potestatem ejus peruenerit: sed et si non sit in fuga, permiseris autem ei, vbi velit, morari, idem erit dicendum; aut peregre à te missus sit, vel in praediis tuis agat, ad hoc solum teneberis, vt caueas.

6. PAVLVS *lib* 14. *ad Sabinum.*

Gemma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro vindicari non potest: sed, vt excludatur, ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno juncto aedibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia Lex duodecim Tabularum solui vetaret: sed actione de tigno juncto ex eadem Lege in duplum agitur.

7. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Tigni *) appellatione omnem materiam in Lege duodecim Tabularum accipimus, vt quibusdam recte videtur.

*) L. 1. §. 1. L. 62. de V. S.

§. 1. Sed, si rotam meam vehiculo aptaueris, teneberis ad exhibendum. Et ita POMPONIVS scribit: quamuis tunc ciuiliter non possideas.

§. 2. Idem et si armario vel naui tabulam meam, vel ansam scypho junxeris, vel emblemata phialae: vel purpuram vestimento intexeris, aut brachium statuae coadunaueris.

§. 3. Item municipes ad exhibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. Nam et possidere, et vsucapere eos posse constat. Idem [et] in collegiis, caeterisque corporibus dicendum erit. §. 4. Si quis non possideat litis contestatae tempore, [sed] postea ante sententiam possidere coeperit; oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat.

§. 5. Si quis, cum judicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolui eum oportet: quamuis sit (inquit POMPONIVS) quod ei imputetur, cur non statim restituit, sed passus est secum litem contestari.

§. 6. Idem scribit, si quis litis contestatae tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit siue ex eadem causa, siue ex alia, condemnari eum oportere, nisi restituat.

§. 7. Ibidem non male POMPONIVS jungit, ejus, qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui: hoc est, et quo lis contestatur, et quo fit condemnatio. Et ita LABEONI placet.

8. JVLIANVS *lib.* 9. *Digestorum.*

Si ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minus possideret, deinde eo defuncto heres ejus possidet rem, exhibere eam cogendus erit. Nam si fundum, vel hominem petiero, et heres ex eadem causa possidere coeperit, restituere cogitur.

9. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

JVLIANVS scribit, si quis hominem, quem possidebat, occiderit, siue ad alium transtulerit possessionem; siue ita rem corruperit, ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo fecit, quo minus possideret. † Proinde et si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit *), vel confregerit, ad exhibendum tenebitur.

*) L. 27. §. 15. ad Leg. Aquil.

§. 1. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco: qua actione possum teneri? POMPONIVS scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, vt glandem comederet. Nam et si glans extaret, nec patieris me tollere, ad exhibendum teneberis. Quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis POMPONII sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. Sed si extet, etiam interdicto de glande leganda, vt mihi tertio quoque die legendae glandis facultas esset, vti potero, si damni infecti cauero.

§. 2. Si quis rem fecit ad alium peruenire, videtur dolo fecisse, quo minus possideat: si modo hoc dolose fecerit.

§. 3. Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, aeque ad exhibendum eum teneri, SABINVS ait. Sed [hoc] ibi vtique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: veluti, si ex scypho massa facta sit. Quanquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam † mutata forma prope interemit substantiam rei.

§. 4. MARCELLVS scribit, si tibi decem numismata sint sub conditione legata, et mihi decem vsusfructus pure, deinde heres pedente conditione, non exacta cautione, decem fructuario soluerit, ad exhibendum eum actione teneri; quasi dolo fecerit, quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit à fructuario: effectumque, vt legatum tuum euanesceret, cum jam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum: [et,] si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui, à fructuario satis non exegit, dicit MARCELLVS, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est. Succurrendum tamen legatario, in factum aduersus fructuarium actione, ait.

§. 5. Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, exhibere est *), in eadem causa praestare, in qua fuit, cum judicium acciperetur: vt quis copiam rei habens possit exsequi actione, quam destinauit, in nullo casu, quam intendit, laesa: quamuis non de restituendo, sed de exhibendo agatur.

*) L. 2. h. t. L. fin. de V S.

§. 6. Proinde si post litem contestatam vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse: cum petitor intentionem suam perdiderit. Et ideo absolui eum non oportere, nisi paratus sit, repetita die, intentionem suscipere: ita vt fructus secundum leges aestimentur.

§. 7. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, SABINVS putauit, partum quoque restituendum: siue praegnans fuerit mulier, siue postea conceperit. Quam sententiam et POMPONIVS probat. §. 8. Praeterea vtilitates, si quae amissae sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius [quid] exhibetur, aestimandae à judice sunt. Et ideo NERATIVS ait, vtilitatem actoris venire in aestimationem, non quanti res sit: quae vtilitas, inquit, interdum minoris erit, quam res [erit.]

10. PAVLVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Si optione intra certum tempus data, judicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, vtilitas petitoris conseruetur. Quod si per heredem non stetit, quo minus exhiberet tempore judicii accipiendi, absoluendus est heres.

11. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Edictum.*

Sed et si hereditas amissa sit ob hoc, quod seruus non exhibeatur, aequissimum est, aestimari officio judicis damnum here-

hereditatis. §. 1. Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cujus sumptibus, videamus. Et LABEO ait, ibi exhibendum, vbi fuerit, cum iis contestaretur: periculo et impendiis actoris perferendam, perducendamue eo loci, vbi actum sit. Pascere piane seruum, vestire, curare, possessorem oportere, ait. Ego autem arbitror, interdum etiam haec actorem agnoscere oportere, si forte ipse seruus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere, nunc vero cogitur vacare. Proinde et si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria debebit agnoscere, qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere: nam si solebat, sicuti pascit, ita et cibaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si forte proponas, data opera eum in locum abditum res contulisse, vt actori incommodior esset exhibitio. Nam in hunc casum, suis sumptibus et periculo, debebit exhiberi in eum locum, vbi agatur: ne ei calliditas sua prosit.

§. 2. Si de pluribus rebus quis conueniatur, et litis contestatae tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit, quamuis sine dolo [malo], possidere: damnandum, nisi exhibeat eas, quas potest.

12. PAVLVS *lib. 26. ad Edictum.*

De eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest. §. 1. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendae habet. §. 2. Saepius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam exceptionem, JVLIANVS ait. Nouam autem causam interuenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post acceptum judicium eam ab aliquo accepit: et ideo exceptionem ei non officere. † Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. † Denique, si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, et, post litem contestatam, alterius testamento optio data sit, ad exhibendum agere potest.

§. 3. Si quis ex vuis meis mustum fecerit, vel ex oliuis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret haec aliena esse: vtriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur. Quia quod ex re nostra fit, nostrum esse, verius est.

§. 4. Si post judicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo, et culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc, cum judicium acciperetur, homo exhiberetur: tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset.

§. 5. Si justa ex causa statim exhiberi res non possit, jussu judicis cauere debebit, se illo die exhibiturum. §. 6. Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione vti potest. Item heres possessoris suo nomine tenetur. † Igitur non procedit quaerere, an heredi et in heredem danda sit. Plane, ex dolo defuncti danda est in heredem haec actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit: veluti quod pretium rei consecutus sit.

13. CAJVS *lib. ad Edictum Praetoris Vrbani, titulo de liberali causa.*

Si liber homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum aduersus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere. Nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur: quia haec actio ei creditur competere, cujus peculiariter interest.

14. POMPONIVS *lib. 14. ad Sabinum.*

Si vir nummos ab vxore sibi donatos sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit, quo minus possideat: et ideo ad exhibendum actione tenetur.

15. *Idem lib. 18. ad Sabinum.*

Thesaurus *) meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moueris, furti quidem, aut ad exhibendum, eo nomine agere recte non posse me, LABEO ait: quia neque possederis eum, neque dolo feceris, quo minus possideres, vtpote cum fieri possit, vt nescias [eum] thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, juranti mihi non calumniae causa postulare, vel interdictum, vel judicium ita dari, vt, si per me non stetit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem. Quod si etiam furtiuus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

*) L. 31. §. 1. de adquir. rer. domin. L. 22. in pr. famil. ercisc.

16. PAVLVS *lib. 10. ad Sabinum.*

Cum seruus tenet aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur: si autem seruus, citra scientiam domini, dolo fecit, quo minus habeat, vel furti actio, vel de dolo malo noxalis, serui nomine danda est: ad exhibendum autem, vtilis nulla constituenda est.

17. VLPIANVS *lib. 9. de omnibus Tribunalibus.*

Si quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluscatum, ad exhibendum quidem absolui debet; [exhibuit enim, et nihil impedit directam actionem talis exhibitio;] poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

18. *Idem lib. 6. Opinionum.*

Solutione chirographo inani facto, et pignoribus liberatis, nihilominus creditor, vt instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio, quam debitore, exhibeantur, agere potest.

19. PAVLVS *lib. 4. Epitomarum* ALFENI.

Ad exhibendum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere haec actio, vt rationes aduersarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni ejus interesset? Respondit, † non oportere jus ciuile calumniari neque verba captari, sed, qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. Nam illa ratione etiam studiosum alicujus doctrinae posse dicere, sua interesse, illos, aut illos libros sibi exhiberi: quia, si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior et melior futurus esset.

20. VLPIANVS *lib. 2 Regularum.*

Quaestionis habendae causa ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad vindicandos conscios suos.

b) DE REI VINDICATIONE.

(Dig. 6. T. 1.)

1. VLPIANVS *lib. 16. ad Edictum.*

Post actiones, quae de vniuersitate propositae sunt, subjicitur actio singularum rerum petitionis. §. 1. Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam his, quae anima carent, et in his, quae solo continentur.

§. 2. Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt juris nostri, vtputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur.

tuntur. [Petuntur] igitur, aut praejudiciis, aut interdictis, aut cognitione Praetoria: et ita POMPONIVS lib. 37. Nisi forte, inquit, adjecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum [vel] in potestate *), ex jure Romano: videtur mihi [et] POMPONIVS consentire, recte cum egisse: ait enim, adjecta causa ex lege Quiritium vindicare posse.

*) L. 215. de verb. sign.

§. 3. Per hanc autem actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari, POMPONIVS libro lectionum 25. scribit. Idem et de armento, et de equitio, caeterisque, quae gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Sed si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius ejus vindicabit. Sed si majorem numerum alter habeat, vt detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt, aliena capita.

3. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

MARCELLVS lib. 4. Digestorum scribit: Qui gregem habebat capitum recentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel [aliena ab eo,] qui bona fide ea possidebat: et haec vtique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed et si ea sola supersint capita, quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare §. 1. Armamenta nauis singula erunt vindicanda: Scapha quoque separatim vindicabitur.

§. 2. POMPONIVS scribit, si quid, quod ejusdem naturae est, ita confusum est atque commixtum, vt deduci, et separari non possit: non totum, sed pro parte esse vindicandum. Vtputa meum et tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune *), et vnusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus; etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet.

*) L. 7. §. 8. L. 27. in pr. de adquir. rer. domin.

4. PAVLVS *lib* 21. *ad Edictum.*

Quo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit. Sed et furti et ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit: ita vt in ad exhibendum actione pretii ratio haberc debeat; in vindicatione vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cujus argentum pretiosius fuerat.

5. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Idem POMPONIVS [scribit]: Si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, [in] quantum patet in illo aceruo suum cujusque esse. Quod si voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur, et erit communi diuidundo actio.

§. 1. Idem scribit, si ex melle meo et vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari. Sed puto verius, vt et ipse significat, ejus potius esse, qui fecit: quoniam [suam] speciem pristinam non continet. † Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci possit, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur, [quia separari potest: agetur autem in rem [actio]: Sed si deduci, inquit, non possit, [vt] puta, si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nequaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia vtraque materia, etsi confusa, manet tamen.

§. 2. Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnantem fecerit, non esse tuum, sed meum quod natum est.

§. 3. De arbore, quae in alienum agrum translata coaluit, et radices immisit, VARVS et NERVA vtilem in rem actionem dabant: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet.

§. 4. Cum in rem agatur: si de corpore conueniat, error autem sit in vocabulo: recte actum esse videtur.

§. 5. Si plures sint ejusdem nominis serui, puta plures Erotes, nec appareat, de quo actum sit: POMPONIVS dicit nullam fieri condemnationem.

6. PAVLVS *lib.* 6. *ad Edictum.*

Si in rem aliquis agat, debet designare *) rem: et vtrum totam, an partem, et quotam petat. Appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. OCTAVENVS ita definit, quod infectae quidem materiae pondus, signatae vero numerum, factae autem speciem dici oportet. † Sed et mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. † Et si vestimenta nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, vtrum numerum eorum dicere debebimus, an et colorem: Et magis est, vt vtrumque: nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint, an noua. † Quamuis et in vasis occurrat difficultas, vtrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadrata, vel rotunda, vel pura, an caelata sint. Quae ipsa in petitionibus quoque adjicere difficile est: nec ita coarctanda res est. Licet in petendo homine nomen ejus dici debeat, et vtrum puer, an adolescens sit; vtique si plures sint: sed, si nomen ejus ignorem, demonstratione ejus vtendum erit, veluti, qui ex illa hereditate est, qui ex illa natus est. † Item fundum petiturus, nomen ejus, et quo loci sit, dicere debebit.

*) L. 1. §. 40. et 41. depositi. L. 19. de furt.

7. *Idem lib.* 11. *ad Edictum.*

Si is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilominus à possessore recte petitur *): sicut PEDIVS ait.

*) L. 51. in fin. de re judicat. L. 34. in pr. de oblig. et act.

8. *Idem lib.* 12. *ad Edictum.*

POMPONIVS lib. 36. probat: si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem, tu et Lucius Titius possideatis, non ab vtrisque quadrantes petere me debere, sed à Titio, qui non sit dominus, totum semissem. † Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio et à te, et à Titio partes fundi petere me debere. Quoties enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: et ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere. † Quae distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet; numqam enim pro diuiso possideri potest.

9. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Officium autem judicis in hac actione [in] hoc erit, vt judex inspiciat, an reus possideat. Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non objecit aliquam exceptionem. † Quidam tamen, vt PEGASVS, eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quae locum habet [in] interdicto vti possidetis, vel vtrubi. Denique [ait], ab eo, apud quem deposita est, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa, vel dotis, ventrisque nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. † Puto autem, ab omnibus, qui tenent, et habent restituendi facultatem, peti posse.

10. PAV-

10. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Si res mobilis petita sit, vbi restitui debeat, [scilicet] si praesens non sit? Et [non] malum est, [si] bonae fidei possessor sit is, cum quo agitur, aut ibi restitui; vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter, vel nauigationem faciendi sunt:

11. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Nisi [si] malit petitor suis impensis ex periculo ibi, vbi judicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur.

12. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Si vero malae fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit: idem statui debet. Si vero ab eo loco, vbi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit: illic restituere debet, vnde subtraxit, sumptibus suis.

13. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Non solum autem [rem] restitui, verum et si deterior *) res sit facta, rationem judex habere debebit. Finge enim debilitatum hominem, [vel verberatum], vel vulneratum restitui: vtique ratio per judicem habebitur, quanto deterior sit [factus]. Quamquam et legis Aquiliae actione conueniri possessor possit. Vnde quaeritur, an non alias judex aestimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliae? Et LABEO putat, cauere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum, quae sententia vera est.

*) L. 36. §. 1. h. t.

14. PAVLVS *lib.* [21]. *ad Edictum.*

Quod si malit actor potius legis Aquiliae actione vti: absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est: non vt triplum; sed duplum consequatur.

15. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Item, si verberatum tradidit, LABEO ait etiam injuriarum competere [actionem petitori]. §. 1. Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio judicis succurretur, vt pretium dumtaxat debeat restituere. Nam et si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur: aeque non amplius, quam pretium praestabit.

§. 2. Item, si forte ager fuit, qui petitus est, et militibus adsignatus est, modico honoris gratia possessori dato: an hoc restituere debeat? Et puto praestaturum.

§. 3. Si seruus petitus, vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris; pretium non esse praestandum plerique ajunt. Sed est verius *), si forte distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere praestari: nam si ei restituisset, distraxisset, et pretium esset lucratus.

*) L. 12. §. 4. ad exhibend. L. 5. de reb. cred. L. 40. in pr. de hered. petit.

16. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Vtique autem, etiam mortuo homine, necessaria est sententia propter fructus, et partus, et stipulationem de euictione. Non enim post litem contestatam vtique et fatum possessor praestare debet. §. 1. Culpa non intelligitur, si nauem petitam tempore nauigationis *) trans mare misit, licet ea perierit: nisi [si] minus idoneis hominibus eam commisit.

*) L. 36. in fin. h. t.

17. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

JVLIANVS lib. 6. Digestorum scribit: Si hominem, qui Maeuii erat, emero à Titio, deinde cum eum Maeuius à me peteret, eundem vendidero, eumque emtor occiderit: aequum esse me pretium Maeuio restituere.

§. 1. Idem JVLIANVS eodem libro scribit: si moram fecerit in homine reddendo possessor, et homo mortuus sit: et fructuum rationem vsque ad rei judicatae tempus spectandam esse. † Idem JVLIANVS ait, non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum venire in restitutionem, et partuum fructus. † Vsque adeo autem et causae veniunt, vt JVLIANVS lib. 7. scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit possidere, et aliquis hominem injuria occiderit: aut pretium hominis, aut actiones suas praestare cogetur, vtrum eorum voluerit actor. † Sed et fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse coeperit, facere non debet. Sed fructus ejus temporis, quo [tempore] possessus est ab eo, qui euicerit, restituere non debet. † Sed quod dicit de actione legis Aquiliae, procedit, si post litem contestatam vsucepit possessor, quia plenum jus incipit habere.

18. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Si post acceptum judicium possessor vsu hominem cepit, debet eum tradere *), eoque nomine de dolo cauere: periculum est enim, ne eum vel pignorauerit, vel manumiserit.

*) L. 20. L. 21. h. t.

19. VLPIANVS *lib* 16. *ad Edictum.*

Ipsi quoque reo cauendum esse LABEO dicit, his rebus recte praestari, si forte fundi nomine damni infecti cauit.

20. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Praeterea restituere debet possessor et quae post acceptum judicium per eum, non ex re sua, adquisiuit: in quo hereditates quoque legataque, quae per eum seruum obuenerunt, continentur, nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, vt et causa rei restituatur: id est, vt omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore quo judicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillae restitui debet: quamuis postea editus sit, quam matrem ejus, post acceptum scilicet judicium, possessor vsuceperit. Quo casu etiam de partu, sicut de matre, et traditio et cautio de dolo necessaria est.

21. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Si à bonae fidei possessore fugerit seruus, requiremus, an talis fuerit, vt et custodiri debuerit? Nam si integrae opinionis videbatur, vt non debuerit custodiri: absoluendus est possessor. Vt tamen, si interea eum vsuceperat, actionibus suis cedat petitori, et fructus ejus temporis, quo possedit, praestet: quod si nondum eum vsucepit, absoluendum eum sine cautionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda ea re; quo minus enim petitor eam rem persequi potest: quamuis interim, dum in fuga sit, vsucapiat? nec iniquum id esse, POMPONIVS lib. 39. ad Edictum scribit. † Si vero custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit: vt tamen si vsu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. † JVLIANVS autem, in his casibus, vbi propter fugam serui possessor absoluitur, etsi non cogitur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nactus fuerit, vt eam restituat. Idque POMPONIVS lib. 34. [variarum] lectionum probat: quod verius est.

22. VLPIANVS *lib* 16. *ad Edictum.*

Quod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi possideret.

23. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

In rem actio competit ei, qui aut jure gentium, aut jure ciuili dominium adquisiuit. §. 1. Loca sacra, item religiosa, quasi

quasi nostra, in rem actione peti non possunt. §. 2. Si quis rei suae alienam rem ita adjecerit, vt pars ejus fieret; veluti, si quis statuae suae brachium aut pedem alienum adjecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensae pedem: dominum ejus totius rei effici, vereque statuam suam dicturum, et scyphum, plerique recte dicunt.

§. 3. Sed et id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint, propter pretium picturae. Sed necesse est, ei rei cedi, quod sine illa esse non potest.

§. 4. In omnibus igitur istis, in quibus mea res, per praeualentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli [mali] cogar pretium ejus, quod accesserit, dare.

§. 5. Item quaecunque aliis juncta, siue adjecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohaerent, dominus vindicare non potest: sed ad exhibendum agere potest, vt separentur, et tunc vindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuae suae ferruminationi junctum brachium sit, vnitate majoris partis consumi: et, quod semel alienum [factum] sit, etiam si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non idem in eo, quod adplumbatum sit: quia † ferruminatio per eandem materiam facit confusionem: plumbatura non idem efficit. Ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. † At in his [corporibus,] quae ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem: vt singuli homines, singulae oues. Ideoque posse me gregem vindicare, quamuis aries tuus sit immixtus: sed et te arietem vindicare posse. † Quod non idem in cohaerentibus corporibus eueniret. Nam si statuae meae brachium alienae statuae addideris, non posse dici brachium tuum esse: quia tota statua vno spiritu continetur.

§. 6. Tignum alienum aedibus junctum nec vindicari potest, propter legem duodecim Tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi aduersus eum, qui sciens *) alienum junxit aedibus: sed est actio antiqua de tigno juncto, quae in duplum ex Lege duodecim Tabularum descendit.

*) L. 1. §. vlt. de tigno junct.

§. 7. Item si quis ex alienis cementis in solo suo aedificauerit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicabit; etiamsi post tempus vsucapionis dissolutum sit aedificium, postquam à bonae fidei emtore possessum sit: nec enim singula cementa vsucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

24. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Is, qui destinauit rem petere, animaduertere debet, an aliquo interdicto *) possit nancisci possessionem: quia longe commodius est, ipsum possidere, et aduersarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere.

*) L. 12. §. 1. de adquir. vel amitt. possess. L. 18. in fin. de vi et vi armat.

25. VLPIANVS *lib.* 70. *ad Edictum.*

Is, qui se obtulit rei defensioni sine causa, cum non possideret, nec dolo fecisset, quo minus possideret, si actor ignoret, non est absoluendus, vt Marcellus ait. Quae sententia vera est: sed [hoc] post litem contestatam. Caeterum ante judicium acceptum non decipit actorem, qui se negat possidere, cum vere non possideret: nec videtur se liti obtulisse, qui discessit.

26. PAVLVS *lib.* 2. *ad Plautium.*

Nam si actor scit, tunc is non ab alio, sed à se decipitur: et ideo reus absoluitur.

27. *Idem lib.* 21. *ad Edictum.*

Sin autem, cum à Titio petere vellem, aliquis dixerit, se possidere, et ideo liti se obtulit, et hoc ipsum in re agenda testatione probauero: omnimodo condemnandus est.

§. 1. Possidere autem aliquis debet, vtique et litis contestatae tempore, et quo res judicatur. † Quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res judicatur, sine dolo malo amisit possessionem, absoluendus est possessor. Item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem judicatur, possidet: probanda est Proculi sententia, vt omnimodo condemnetur. † Ergo et fructuum nomine, ex quo coepit possidere, damnabitur.

§. 2. Si homo petitus, dolo possessoris deterior factus sit, deinde, sine culpa ejus, ex alia causa mortuus sit: aestimatio non fiet ejus, quod deteriorem eum fecerat; quia nihil interest petitoris. Sed haec, quantum ad in rem actionem: Legis autem Aquiliae actio durat.

§. 3. Sed et is, qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex Senatusconsulto colligi potest, quo cautum est (vt diximus) vt dolus praeteritus in hereditatis petitionem veniat. Cum enim in hereditatis petitione, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur: non est absurdum, per consequentias, et in speciali in rem actione dolum praeteritum deduci.

§. 4. Si per filium, aut per seruum pater vel dominus possideat, et is sine culpa patris, dominiue, rei judicandae tempore absit: vel tempus dandum, vel cauendum est de possessione restituenda. §. 5. In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit: per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suam, non redditis sumptibus. Idem est etiam, si noxali judicio seruum defendit, et damnatus praestitit pecuniam: aut in area, quae fuit petitoris, per errorem insulam *) aedificauit; nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum aedificium. Quod et in area vxori donata, per judicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. Sed si puerum meum, cum possideres, erudisses **), non idem obseruandum Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam; nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

*) L. 11. §. 9. de Public. act. **) L. 25. de pign. act. L. 6. de impens. in res dotal. L. 79. §. 1. de Verb. Sign.

28. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Forte quod pictorem aut librarium docueris, dicitur non aliter officio judicis aestimationem haberi posse,

29. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Quintum Mucium.*

Nisi si venalem eum habeas, et plus ex pretio [ejus] consecuturus sis propter artificium:

30. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Aut si ante denunciatum sit actori, vt impensam solueret, et eo dissimulante posita sit doli mali exceptio.

31. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Caeterum, cum de fructibus serui petiti quaeritur, non tantum pubertas ejus spectanda est; quia etiam impuberis aliquae operae esse possunt. Improbe tamen desiderabit petitor fructus aestimari, qui ex artificio ejus percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

32. MO-

32. MODESTINVS *lib.* 8. *Differentiarum.*

Quod si artificem fecerit, post vicesimum quintum annum ejus, qui artificium consecutus est, impensae factae poterunt pensari.

33. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Fructus non modo percepti, sed et qui percipi [honeste] potuerunt, aestimandi sunt. Et ideo si dolo, aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat POMPONIVS TREBATII opinionem putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset: id est, ad rei judicandae tempus. Quod et JVLIANO placet. Hac ratione, si nudae proprietatis dominus petierit, et inter moras vsusfructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem vsusfructus reuersus est *), ratio fructuum habetur.

*) L. 19. in pr. de vsur.

34. VLPIANVS *lib.* 7. *Digestorum.*

Idem est et si per alluuionem pars fundo accesserit.

35. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

[Et] ex diuerso, si petitor lite contestata vsumfructum legauerit, ex eo tempore, ex quo discessit à proprietate, fructuum rationem non habendam, quidam recte putant.

§. 1. Vbi [autem] alienum fundum petii, et judex sententia declarauit meum esse. Debet etiam de fructibus condemnare: eodem enim errore et de fructibus comdemnaturum. Non debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquin, vt MAVRICIANVS ait, nec rem arbitrabitur judex mihi restitui; et quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset.

§. 2. Petitor possessori de euictione cauere non cogitur *) rei nomine, cujus aestimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem.

*) L. 29. famil. ercisc. L. 14. §. 1. de condict. furtiu. L. 10. rer. amotar.

§. 3. Eorum quoque, quae sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

36. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Qui petitorio judicio vtitur, ne frustra experiatur, requirere debet, an is, cum quo instituat actionem, possessor sit, vel dolo desiit possidere. §. 1. Qui in rem conuenitur, etiam culpae nomine condemnatur. † Culpae autem reus est possessor, qui per insidiosa loca seruum misit, si is periit: et qui seruum à se petitum, in arena esse concessit, et is mortuus sit: sed et qui fugitiuum à se petitum non custodit, si is fugit: et qui nauem à se petitam aduerso tempore nauigatum misit, si ea naufragio perempta est.

37. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

JVLIANVS lib. 8. Digestorum scribit: Si in aliena area aedificassem, cujus bonae fidei quidem emtor fui, verum eo tempore aedificaui, quo jam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi forte quis dicat, prodesse de damno sollicito? Puto autem, huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit, jam alienam certus, aedificium ponere. Sed hoc ei concedendum est, vt sine dispendio domini areae tollat aedificium, quod posuit.

38. CELSVS *lib.* 3. *Digestorum.*

In fundo alieno, quem imprudens emeras, aedificasti, aut conseruisti; deinde euincitur: bonus judex varie ex personis causisque constituet. Finge et dominum eadem facturum fuisse: reddat impensam, vt fundum recipiat, vsque eo duntaxat, quo pretiosior factus est. [et si plus pretio fundi accessit, solum, quod impensum est.] Finge pauperem, qui, si reddere id cogatur, laribus, sepulchris auitis carendum habeat: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quae possis; dum ita, ne deterior sit fundus, quam si initio non foret aedificatum. † Constituimus vero, vt, si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas. Neque malitiis indulgendum est *): si tectorium (puta) quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi vt officias. Finge eam personam esse domini, quae receptum fundum mox venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto, tu condemnandus es.

*) L. 9. de seruitut.

39. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Redemptores, qui suis caementis aedificant; statim caementa faciunt eorum, in quorum solo aedificant. §. 1. JVLIANVS recte scribit, lib. 12. Digestorum, mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actionem petere:

40. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Quia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

41. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Si quis hac lege emerit, vt, si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione: post allatam conditionem, jam non potest in rem actione vti. Sed [et] si cui in diem addictus sit fundus, antequam adjectio sit facta, vti in rem actione potest: postea, non poterit.

§. 1. Si seruus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, et tradidit, habens liberam peculii administrationem, in rem actione vti potero. † Sed et si, domini voluntate *), [domini] rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit, in rem actionem mihi praestabit.

*) L. 1. §. 2. de except. rei vend. L. 9. §. 2. de adquir. rer. domin.

42. PAVLVS *lib.* 26. *ad Edictum.*

Si in rem actum sit, quamuis heres possessoris, si non [possideat, absoluatur, tamen, si quid ex] persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

43. *Idem lib.* 27. *ad Edictum.*

Quae relgiosis adhaerent, religiosa sunt, et idcirco nec lapides inaedificati, postquam remoti sunt, vindicari possunt: in factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur, vt is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed si alieni, sine voluntate domini, inaedificati fuerint, et nondum functo monumento, in hoc detracti erunt, vt alibi reponerentur: poterunt à domino vindicari. quod si in hoc detracti erunt, vt reponerentur: similiter dominum eos repetere posse constat.

43. CAJVS *lib.* 29. *ad Edictum Prouinciale.*

Fructus pendentes pars fundi videntur.

45. VLPIANVS *lib.* 68. *ad Edictum.*

Si homo sit, qui post conuentionem restituitur, si quidem à bonae fidei possessore: puto cauendum esse de dolo solo: debere caeteros etiam de culpa sua; inter quos erit et bonae fidei possessor post litem contestatam.

46. PAVLVS *lib.* 10. *ad Sabinum.*

Ejus rei, quae per in rem actionem petita, [tanti] aestimata est, quanti in litem actor jurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo et decidisse videor eo pretio, quod ipse constituit:

47. *Idem*

47. *Idem lib. 17. ad Plautium.*

Haec, si res praesens sit. Si absens: tunc, cum possessionem ejus possessor nactus sit, ex voluntate actoris. Et ideo non est alienum, non aliter [litem] aestimari à judice, quam si eauerit actor *), quod per se non fiat, possessionem ejus rei non traditum iri. *) L. 69. h. t.

48. PAPINIANVS *lib 2 Responsorum.*

Sumptus in praedium, quod alienum esse apparuit, à bonae fidei possessore facti, neque ab eo, qui praedium donauit, neque à domino peti possunt: verum exceptione doli opposita, per officium judicis aequitatis ratione seruantur: scilicet si fructuum *) ante litem contestatam perceptorum summam excedant. Etenim, admissa compensatione, superfluum sumptum, meliore praedio facto, dominus restituere cogitur.

*) L. 65. in pr. h. t.

49. CELSVS *lib 18. Digestorum.*

Solum, partem esse aedium existimo. nec alioquin subjacere, vti mare nauibus. §. 1. Meum est, quod ex re mea superest, eujus vindicandi jus habeo.

50. CALLISTRATVS *lib. 2. Edicti Monitorii.*

Si ager ex emptionis causa, ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit. §. 1. Sed heres de eo, qnod hereditati obuenerit, recte aget, etiamsi possessionem ejus adhuc non habuerit.

51. POMPONIVS *lib. 16 ad Sabinum.*

Si in rem actum sit, et in heredem possessoris judicium datum [sit], culpa quoque, et dolus malus heredis in hoc judicium venit.

52. JVLIANVS *lib. 55. Digestorum.*

Cum autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes ejus in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio aduersus eos reddi debebit, per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

53. POMPONIVS *lib. 31. ad Sabinum.*

Si fundi possessor eum excoluisset, seuissetue, [et postea] fundus euincatur, consita tollere potest.

54 VLPIANVS *lib 6 Opinionum.*

Inter officium Aduocationis, et rei suae defensionem *), multum interest: nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat, dominium suum amisit.

*) L. 14. §. 9. de bonis libert. L. 2. de calumniat.

55. JVLIANVS *lib. 55. Digestorum.*

Si possessor fundi, ante judicium acceptum, duobus heredibus relictis, decesserit, et ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit: quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet:

56. *Idem lib 78. Digestorum.*

Vindicatio non vt gregis *), ita et peculii recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.

*) L. 1. §. fin. L. 2. L. 3. in pr. h t.

57. ALFENVS *lib 6. Digestorum.*

Is, à quo fundus petitus erat, ab alio ejusdem fundi nomine conuentus est. Quaerebatur, si alterutri eorum jussu judicis fundum restituisset, et postea secundum alterum petitorem [res] judicaretur: quemadmodum non duplex damnum traheret? Respondi: vter prior judex judicaret; eum oportere ita fundum petitori restitui jubere, vt possessori caueret, vel satisdaret, si alter fundum euicisset, eum praestare.

58. PAVLVS *lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.*

A quo seruus petebatur, et ejusdem serui nomine cum eo furti agebatur, quaerebat, si vtroque judicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius seruus ab eo euictus esset? Respondit, non oportere judicem cogere, vt eum traderet, nisi ei satisdatum esset (quod pro eo homine judicium accepisset) si quid ob eam rem datum esset, id recte praestari. Sed si prius de furto judicium factum esset: et hominem noxae dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem judicium factum esset: non debere ob eam rem judicem, quod hominem non traderet, litem aestimare: quoniam nihil ejus culpa, neque dolo contigisset, quo minus hominem traderet.

59. JVLIANVS *lib. 6. ex Minicio.*

Habitator in aliena aedificia fenestras et ostia imposuit: eadem, post annum, dominus aedificiorum dempsit. Quaero, is, qui imposuerat, possetne ea vindicare? Respondit, posse: nam quae alienis aedificiis connexa essent, ea quamdiu juncta manerent, eorundem aedificiorum esse: simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reuerti.

60 POMPONIVS *lib. 29. ad Sabinum.*

Quod infans, vel furiosus possessor perdidit, vel corrupit, impunitum est.

61. JVLIANVS *lib. 6. ex Minicio.*

Minicivs interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilominus ejusdem nauis maneret? Respondit, manere. Sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse, Jvlianvs notat: nam proprietas totius nauis carinae causam sequitur.

62. PAPINIANVS *lib. 6. Quaestionum.*

Si nauis à malae fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt: vt in taberna et area, quae locari solent. Quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, vsuras praestare non cogitur. Nam etsi maxime vectura, sicut vsura non natura peruenit, sed jure percipitur: tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor petiori praestare non debet, cum pecunia periculo dantis foeneretur. §. 1. Generaliter autem, cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animaduerti debere, non an malae fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset: quam sententiam Jvlianvs quoque probat.

63. *Idem lib. 12. Quaestionum.*

Si culpa, non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit à judice, si desideret, vt aduersarius actione sua cedat: cum tamen Praetor auxilium quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. Ipso quoque, qui litis aestimationem perceperit, possidente, debet adjuuari: nec facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia judicis periculo judicati recepit, restituere.

64. *Idem lib. 20. Quaestionum.*

Cum in rem agitur, eorum quoque [nomine], quae vsui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

65. *Idem lib. 2. Responsorum.*

Emtor praedium, quod à non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori ejus solutam, qui pignori datum praedium habuit, vsurarumque medii temporis superfluum recuperauerit: scili-

scilicet, si minus in fructibus ante litem perceptis *) fuit: nam eos vsuris nobis duntaxat compensari, sumptuum in praedium factorum exemplo, aequum est.

*) L. 48. h. t. L. 1. in fin. de pignor.

§. 1. Ancillam, quae non in dotem data, sed in peculium [filiae] concessa est, peculio filiae non legato, mancipium hereditarium esse conuenit. Si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredauit, et ea ratione reddita, nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit: filiam defensio tuebitur voluntatis.

66. PAVLVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Non ideo minus recte quid nostrum esse vindicabimus, quod abire à nobis dominium speratur, si conditio legati vel libertatis exstiterit.

67. SCAEVOLA *lib.* 1. *Responsorum.*

A tutore pupilli domum mercatus, ad ejus refectionem fabrum induxit, is pecuniam inuenit. Quaeritur, ad quem pertineat? Respondi, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata: nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat.

68. VLPIANVS *lib.* 51. *ad Edictum.*

Qui restituere jussus, judici non paret, contendens non posse restituere: si quidem habeat rem, manu militari officio judicis ab eo possessio transfertur: et fructuum duntaxat, omnisque causae nomine condemnatio fit. † Si vero non potest restituere: siquidem dolo fecit, quo minus possit, is, quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum jurauerit, damnandus est. Si vero nec potest restituere: nec dolo fecit, quo minus possit: non pluris, quam [quanti] res est, id est, quanti aduersarii interfuit, condemnandus est. Haec sententia generalis [est: et ad omnia,] siue interdicta, siue actiones in rem, siue in personam sunt, ex quibus arbitratu judicis quid restituitur, locum habet.

69. PAVLVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Is, qui dolo fecit, quominus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cauere ei non debet, actiones, quas ejus rei nomine habeat, se ei praestaturum.

70. POMPONIVS *lib.* 29. *ad Sabinum.*

Nec quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cujusque sit per rapinam ab inuito domino rem justo pretio comparare.

71. PAVLVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Quod si possessor quidem dolo fecit, actor vero jurare non vult, sed quanti res sit, aduersarium condemnari maluit: mos ei gerendus est.

72. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Si à Titio fundum emeris Sempronii, et tibi traditus sit, pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, et eundem alii vendiderit et tradiderit: aequius est, vt tu potior sis. Nam et si ipse venditor eam rem à te peteret, exceptione eum summoueres. Sed et si ipse possideret, et tu peteres: aduersus exceptionem dominii replicatione vtereris.

73. *Idem lib.* 17. *ad Edictum.*

In speciali actione non cogitur possessor dicere, pro qua parte ejus sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris. Quod et in Publiciana obseruatur. §. 1. Superficiario *),

*) L. 74. h. t. L. 12. §. 3. de Publiciana in rem act. L. 1. 2. de superficieb.

74. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Id est, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet,

75. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Praetor causa cognita in rem actionem pollicetur.

76. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Quae de tota re vindicanda dicta sunt, eadem et de parte intelligenda sunt: officioque judicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui jubere, quae simul cum ipsa parte restitui debent.

§. 1. Incertae partis vindicatio datur, si justa causa interueniat. † Justa autem causa esse potest, si forte legi Falcidiae locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quae vix apud judicem examinatur: justam enim habet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est, quotam partem vindicare debeat. Itaque talis dabitur actio. Eadem et de caeteris rebus intelligemus.

77. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Quaedam mulier fundum [ita] non marito donauit per epistolam, et eundem fundum ab eo conduxit. Posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem, veluti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, cum epistola emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

78. LABEO *lib* 4. *Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum.*

Si ejus fundi, quem alienum possideres fructum non coëgisti, nihil ejus fundi fructuum nomine te dare oportet. PAVLVS: Imo quaeritur, hujus fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit. † Perceptionem fructus accipere debemus, non si perfecti collecti, sed etiam coepti ita percipi, vt terra continere se fructus desierint: veluti, si olivae, vuae lectae, nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

79. *Idem lib.* 6. *ad Pithanon à* PAVLO *Epitomatorum*

Si hominem à me petieris, et is post litem contestatam mortuus sit, fructus, quoad [is] vixerit, aestimari oportet. PAVLVS: Ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operae ejus inutiles factae sunt: nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus ejus temporis nomine aestimari conueniret.

80. FVRIVS ANTHIANVS *lib.* 1. *ad Edictum.*

In rem actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere: ita vt si possit aduersarius conuincere, rem ab aduersario possideri, transferat ad se possessionem per judicem, licet suam esse non adprobauerit.

i) DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE.

(Dig. 6. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib.* 6. *ad Edictum.*

Ait Praetor: si quis id, quod traditur ex justa causa non à domino, et nondum vsucaptum petet: judicium dabo. §. 1. Merito Praetor ait: nondum vsucaptum; nam, si vsucaptum est, habet ciuilem actionem, nec desiderat hono-

 rariam.

rariam. §. 2. Sed cur traditionis duntaxat, et vsucapionis fecit mentionem: cum satis multae sint Juris partes, quibus dominium quis nancisceretur? vt puta legatum:

2. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Vel mortis causa donationes factae; nam amissa possessione, competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur *). *) L. vlt. C. de donat. caus. mort.

3. VLPIANVS *lib.* 76. *ad Edictum.*

Sunt [et] aliae pleraeque. §. 1. Ait Praetor: Ex justa causa petet. Qui igitur justam causam traditionis habet, vtitur Publiciana. † Et non solum emptori bonae fidei competit Publiciana, sed et aliis: vtputa ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum vsucapta; est enim justissima causa, siue aestimata res in dotem data sit, siue non. Item si res ex causa judicati sit tradita.

4. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Vel soluendi causa,

5. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Vel ex causa noxae deditionis: siue vera causa sit, siue falsa.

6. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Item si seruum ex causa noxali, quia non defendebatur, jussu Praetoris duxero, et amisero possessionem: competit mihi Publiciana.

7. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Sed et si res adjudicata sit, Publiciana actio competit. §. 1. Si lis fuerit aestimata, similis *) est venditioni: et ait JVLIANVS lib. 22. Digestorum, si obtulit reus aestimationem litis Publicianam competere.

*) L. 22. in pr. rer. amotar. L. 3. pro emptore.

§. 2. MARCELLVS lib. 17. Digestorum scribit: eum, qui à furioso, ignorans eum furere, emit, posse vsucapere, ergo et Publicianam habebit. §. 3. Sed et si quis ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam, quae etiam aduersus donatorem competit: † est enim justus possessor, et petitor, qui liberalitatem accepit.

§. 4. Si à minore quis emerit, ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. §. 5. Sed et si permutatio facta sit, eadem actio competit. §. 6. Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis, respicit.

§. 7. Si petenti mihi rem, jusjurandum detuleris, egoque jurauero rem meam esse: competit Publiciana mihi, sed aduersus te duntaxat. Ei enim soli nocere debet jusjurandum, qui detulit. Sed si possessori delatum erit jusjurandum, et jurauerit rem petitoris non esse: aduersus eum solum petentem exceptione vtetur, non vt et habeat actionem.

§. 8. In Publiciana actione omnia eadem erunt, quae et in rei vindicatione diximus. §. 9. Haec actio et heredi, et [in] honorariis successoribus competit.

§. 10. Si ego non emero, sed seruus meus: habebo Publicianam. Idem est et si procurator meus, vel tutor, vel procurator, vel quis alius negotium meum gerens emerit.

§. 11. Praetor ait, qui bona fide emit. Non igitur omnis emptio proderit, sed ea, quae bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonae fidei emptorem fuisse, quamuis non à domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit. §. 12. In hac actione non oberit mihi, si successor *) sim, et dolo feci, cum is, in cujus locum successi, bona fide emisset: nec proderit si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo fecisset. §. 13. Sed enim si seruus meus emit, dolus ejus erit spectandus, non meus: vel contra.

*) L. 6. de itinere actuque priuat.

§. 14. Publiciana tempus emptionis continet: et ideo neque quod ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deduci, POMPONIO videtur.

§. 15. Bonam autem fidem solius emptoris continet.

§. 16. Vt igitur Publiciana competat, haec debent concurrere: vt et bona fide quis emerit, et ei res empta eo nomine sit tradita. Caeterum ante traditionem, quamuis bonae fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit.

§. 17. JVLIANVS lib. 7. Digestorum scripsit, traditionem rei emptae oportere bona fide fieri: ideoque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse: quia vsucapere non poterit. Nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, vti quis possit Publiciana experiri: sed oportere et tunc bona fide emptorem esse.

8. CAJUS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

De pretio vero soluto nihil exprimitur. Vnde potest conjectura capi, quasi nec sententia Praetoris ea sit, vt requiratur, an solutum sit pretium.

9. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Sine autem emptori res tradita est, siue heredi emptoris: Publiciana competit actio. §. 1. Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam: pro tradita *) erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit. *) L. 62. in pr. de euict. §. 44. Institut. de rer. diuis.

§. 2. Sed et si praecessit traditio emptionem, idem erit dicendum. §. 3. Item si hereditatem emero, et traditam mihi rem hereditariam petere velim: NERATIVS esse scribit Publicianam. §. 4. Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana vti possit: vtrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantum emit. Et JVLIANVS lib. 7. Digestorum scripsit, vt, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori res tradita est: quod si à diuersis non dominis, melior *) causa sit possidentis, quam petentis: Quae sententia vera est.

*) L. 128. in pr. de R. J.

§. 5. Haec actio in his, quae vsucapi non possunt, puta furtiuis, vel [in] seruo fugitiuo, locum non habet. §. 6. Si seruus hereditarius ante aditam hereditatem, aliquam rem emerit, et traditam sibi possessionem amiserit: recte heres Publiciana vtitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoque, quorum seruo res tradita est, in eadem erunt conditione:

10. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Siue peculiari nomine seruus emerit, siue non.

11. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

Si ego emi, et mea voluntate alii res sit tradita: Imperator SEVERVS rescripsit, Publicianam [illi] dandam. §. 1. Si de vsufructu agatur tradito, Publiciana datur. Itemque seruitutibus vrbanorum praediorum per traditionem constitutis, vel per patientiam; forte si per domum quis suam passus est aquaeductum transduci; item rusticorum; nam et hic traditionem, et patientiam tuendam constat.

§. 2. Partus ancillae furtiuae, qui apud bonae fidei emtorem conceptus est, per hanc actionem petendus est: etiamsi ab eo, qui emit, possessus non est. Sed heres furis hanc actio-

actionem non habet: quia *) vitiorum defuncti successor est. *) L. 4. §. 15. de vsurp. et vsucap. L. 11. de diuers. temporal. praescr.

§. 3. Interdum tamen, licet furtiua mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi, et apud me conceperit et pepererit, competit mihi in partu Publiciana, vt JVLIANVS ait, si modo eo tempore, quo experiar, furtiuam matrem ignorem.

§. 4. Item JVLIANVS generaliter dicit, ex qua causa matrem vsucapere possem, si furtiua non esset, ex ea causa partum me vsucapere: si furtiuam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur casibus Publicianam habebo.

§. 5. Idem est, et si ex partu partus est: et si non natus, sed post mortem matris, exsecto ventre ejus, extractus est, vt [et] POMPONIVS [lib. 40.] scripsit. §. 6. Idem ait, aedibus emptis, si fuerint dirutae, ea, quae aedificio accesserunt, hujusmodi actione petenda. §. 7. Quod tamen per alluuionem fundo accessit, simile fit ei, cui accedit. Et ideo, si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc potest. Si autem potest, et ad partem, quae per alluuionem accessit. Et ita POMPONIVS scribit. §. 8. Idem adjicit, et si statuae emptae partes recisae petantur, similem actionem proficere. §. 9. Idem scribit, si aream emero, et insulam in ea aedificauero, recte me Publiciana vsurum. §. 10. Idem inquit: si insulam emi, et ad aream ea peruenit, aeque potero vti [Publiciana.]

12. PAVLVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Cum sponsus sponsae seruum donasset, eumque in dotem accepisset ante vsucapionem: rescriptum est à Diuo PIO, diuortio facto restituendum esse seruum: nam valuisse donationem inter sponsum et sponsam. Dabitur ergo et possidenti exceptio, et, amissa possessione, Publiciana: siue extraneus, siue donator possideat.

§. 1. Is, cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus possessionem, vti potest Publiciana. §. 2. In vectigalibus, et in aliis praediis, quae vsucapi non possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita sunt.

§. 3. Idem est et si superficiariam insulam à non domino bona fide emero. §. 4. Si res talis sit, vt eam Lex aut Constitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem Praetor tuetur, ne contra Leges faciat.

§. 5. Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo vti possumus. §. 6. Si pro parte quis rem petere vult, publiciana actione vti potest. §. 7. Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experiretur.

13. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Quaecunque sunt justae causae adquirendarum rerum, si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis, earum rerum persequendarum gratia, haec actio. §. 1. Interdum quibusdam nec ex justis possessionibus competit Publicianum judicium. Namque pigneratitiae, et precariae possessiones justae sunt, sed ex his non solet competere tale judicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor, neque is, qui precario rogauit, eo animo nanciscitur possessionem, vt credat se dominum esse. §. 2. Qui à pupillo emit, probare debet, tutore auctore, lege non prohibente, se emisse. Sed [et] si deceptus falso tutore [auctore] emerit, bona fide emisse videtur.

14. VLPIANVS *lib.* 16. *ad Edictum.*

PAPINIANVS lib. 6. Quaestionum scribit: Si quis prohibuit, vel denunciauit, ex causa venditionis tradi rem, quae ipsius voluntate à procuratore fuerat distracta, et is nihilominus tradiderit: emptorem tuebitur Praetor, siue possideat, siue petat rem. Sed, quod judicio empti procurator emtori praestiterit, contrario judicio mandati consequetur. Potest enim fieri, vt emptori res auferatur ab eo, qui venire mandauit: quia per ignorantiam non est vsus exceptione, quam debuit opponere; veluti, si non auctor meus ex voluntate tua vendidit.

15. POMPONIVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Si seruus meus, cum in fuga sit, rem à non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nactus non sim.

16. PAPINIANVS *lib.* 10. *Quaestionum.*

PAVLVS notat: Exceptio justi dominii Publicianae objicienda est.

17. NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

Publiciana actio non ideo comparata est, vt res domino auferatur: (ejusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio, si ea res Possessoris non sit); sed vt is, qui bona fide emit, possessionemque [ejus] ex ea causa nactus est, potius rem habeat.

k) SI AGER VECTIGALIS, ID EST, EMPHYTEVTICARIVS, PETATVR.

(Dig. 6. T. 3.)

1. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Agri ciuitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur: id est hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, vt priuatim agros nostros colendos dare solemus. §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed et aduersus ipsos municipes.

2. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Sabinum.*

Ita tamen, si vectigal soluant.

3. PAVLVS *lib.* 21. *ad Edictum.*

Idem est et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

ad §. 4.

l) FAMILIAE *) ERCISCVNDAE.

(Dig. 10. T. 2.)

1. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Haec actio proficiscitur à Lege duodecim Tabularum. Namque coheredibus volentibus à communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem **) constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur. *) L. 195. de V. S. **) L. 77. §. 20. de legat. 2.

§. 1. Quae quidem actio nihilominus ei quoque ipso jure competit, qui suam partem non possidet: sed si is, qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem, si in ea re, qua de agitur, praejudicium hereditati non fiat. Quod si possideat eam partem, licet negetur esse

effe coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, vt eo cafu ipfe judex, apud quem hoc judicium agitur, cognofcat, an coheres fit: nifi enim coheres fit, neque adjudicari quicquam ei oportet, neque aduerfarius ei condemnandus eft.

2. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Per familiae ercifcundae actionem diuiditur hereditas, fiue ex teftamento, fiue ab inteftato, fiue ex Lege duodecim Tabularum, fiue ex aliqua Lege deferatur hereditas, vel ex Senatusconfulto, vel etiam Conftitutione. † Et generaliter eorum duntaxat diuidi hereditas poteft, quorum peti poteft [hereditas].

§. 1. Si quarta ad aliquem ex Conftitutione D. PII adrogatum deferatur, quia hic neque heres, neque bonorum poffeffor fit, vtile *) erit familiae ercifcundae judicium neceffarium.

*) L. 40. h. t.

§. 2. Item fi filiifamilias militis peculium fit, fortius defendi poteft, hereditatem effectam per Conftitutiones, et ideo hoc judicio locus erit. §. 3. In familiae ercifcundae judicio vnusquisque heredum, et rei et actoris partes fuftinet *).

*) L. 10. fin. regund. L. 37. de O. et A.

§. 4. Dubitandum autem non eft, quin familiae ercifcundae judicum et inter pauciores heredes ex pluribus accipi poffit.

§. 5. In hoc judicium, etfi nomina non veniunt, tamen fi ftipulationes interpofitae fuerint de diuifione eorum, vt ftetur ei, et [vt] alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in fuam rem faciat, ftabitur diuifioni.

3. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Plane ad officium judicis nonnunquam pertinet, vt debita et credita fingulis pro folido, aliis alia attribuat: quia † faepe et folutio et exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen fcilicet haec adtributio illud efficit, vt quis folus totum debeat, vel totum alicui foli debeatur: fed vt fiue agendum fit, partim fuo, partim procuratorio nomine agat; fiue cum eo agatur, partim fuo, partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera poteftas [effe] maneat creditoribus cum fingulis experiundi, tamen ex his libera poteftas eft, fuo loco fubftituendi eos, in quos onera actionis officio judicis translata funt.

4. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Caeterae itaque res praeter nomina veniunt in hoc judicium. Sin autem nomen vni ex heredibus legatum fit, judicio familiae ercifcundae hoc heres confequitur. §. 1. Mala medicamenta et venena veniunt quidem in judicium, fed judex omnino interponere fe in his non debet. Boni enim et innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantumdem debebit facere [et] in libris improbatae lectionis (Magicis forte, vel [his] fimilibus). Haec enim omnia protinus corrumpenda funt.

§. 2. Sed et fi quid ex peculatu, vel ex facrilegio adquifitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgreffura, hoc non diuidetur. §. 3. Sed et tabulas teftamenti debebit aut apud eum, qui ex majore parte heres eft, jubere manere, aut in aede deponi. Nam et LABEO fcribit, vendita hereditate tabulas teftamenti defcriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipfum retinere, aut in aede deponere.

5. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Si quae funt cautiones hereditariae, eas judex curare debet, vt apud eum maneant, qui majore ex parte heres fit: caeteri defcriptum et recognitum faciant, cautione interpofita, vt, cum res exegerit, ipfae exhibeantur. † Si omnes iisdem ex partibus heredes fint, nec inter eos conueniat, apud quem potius effe debeant, fortiri eos oportet: aut ex confenfu vel fuffragio eligendus eft amicus, apud quem deponantur: vel in aede facra deponi debent.

6. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Nam ad licitationem rem deducere, vt, qui licitatione vicit, hic habeat inftrumenta hereditaria, non placet neque mihi, neque POMPONIO.

7. VENVLEJVS *lib.* 7. *Stipulationum.*

Si heres vnus, cum fub conditione adjectum cohaeredem, aut apud hoftes adjectum [eo] haberet, dixerit fe heredem effe, et actione expertus vicerit, deinde conditio heredis extiterit, vel poftliminio redierit: an victoriae commodum debeat cum eo communicari? nam indubitate judicati actio ei in folidum competit. Et electionem coheredi dandam, [id eft] aut communicandam eam, aut experiundi faciendam poteftatem huic, qui poft victoriam coheredis effectus fit heres, aut reuerfus fit in ciuitatem. † Idemque obferuandum, fi poftea natus fit pofthumus: non enim his perfonis filentium imputari poteft, cum ad herediatem poft victoriam coheredis peruenerint.

8. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

POMPONIVS fcribit, fi vni ex heredibus praelegatae fuerint rationes, non prius ei tradendas, quam coheredes defcripferint. Nam et fi feruus actor (inquit) fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit. Nos videbimus, numquid et cautio fit interponenda: vt quoties defideratae fuerint rationes, vel actor praelegatus, copia eorum fiat? † plerumque enim authenticae rationes funt neceffariae actori ad inftruenda ea, quae poftea emergunt, ad notitiam ejus fpectantia. Et neceffarium eft, cautionem ab eo fuper hoc cohaeredibus praeftari: Idem [POMPONIVS].

§. 1. POMPONIVS ait, columbas, quae emitti folent de columbario, venire in familiae ercifcundae judicium: cum noftrae fint tamdiu, quamdiu confuetudinem habeant ad nos reuertendi. Quare fi quis eas adprehendiffet, furti nobis competit actio. Idem et in apibus dicitur: quia in patrimonio noftro computantur. §. 2. Sed et fi quid è pecoribus noftris à beftia ereptum fit, venire in familiae ercifcundae judicium putat, fi feram euaferit: nam † magis effe, vt non definat noftrum effe, inquit, quod à lupo eripitur, vel alia beftia, tamdiu, quamdiu ab eo fuerit confumptum.

9. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Veniunt in hoc judicium res, quas heredes vfuceperunt, cum defuncto traditae effent. Hae, quoque res, quae heredibus traditae funt, cum defunctus emiffet.

10. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Item praedia, quae noftri patrimonii funt: fed et vectigalia vel fuperficiaria. Nec minus hae quoque res, quas alienas defunctus bona fide poffidet.

11. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Partum quoque editum [et] poft aditam hereditatem;

12. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Et poft litem conteftatam, SABINVS fcribit in familiae ercifcundae judicium venire, et adjudicari poffe. §. 1. Idem erit, et fi feruis hereditariis ab extraneo aliquid datum fit.

§. 2. † Res, quae fub conditione legata eft, interim heredum eft: et ideo venit in familiae ercifcundae judicium, et adjudicari poteft: eum fua fcilicet caufa, vt exiftente conditione eximatur ab eo, cui adjudicata eft, aut deficiente conditione ad eos reuertatur, à quibus relicta eft. † Idem et in ftatulibero dici-

ro dicitur: qui interim eft heredum, exiftente autem conditione ad libertatem perveniat.

13. PAPINIANVS *lib.* 7. *Quaeftionum.*

Alienationes enim poft judicium acceptum interdictae funt, duntaxat voluntariae: non quae vetuftiorem caufam, et originem juris habent neceffariam.

14. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Sed et fi vfucapio fuerit coepta ab eo, qui heres non erat ante litem conteftatam, et poftea impleta fuerit, rem de judicio fubducit. §. 1. Vfusfructus an in judicium deducatur, quaeritur: vtputa fi, deducto vfufructu, fundus fuit [ab] heredibus legatus;

15. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Vel fi feruo hereditario vfusfructus legatus fit, nec enim à perfonis difcedere fine interitu fui poteft?

16. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Et puto officio judicis contineri: vt, fi volent heredes à communione vfusfructus difcedere, morem eis gerat cautionibus interpofitis. §. 1. JVLIANVS ait, fi alii fundum, alii vfumfructum fundi judex adjudicauerit, non communicari vfumfructum. §. 2. Vfusfructus et ex certo tempore et vsque ad certum tempus, et alternis annis adjudicari poteft.

§. 3. Id quod annis fundo poft litem conteftatam illuit, aeque venit in hoc judicium. §. 4. Sed et fi dolo, vel culpa quid in vfumfructum ab vno ex heredibus factum fit, hoc quoque in judicium venire, POMPONIVS ait. Nam [et] omnia, quae quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in judicium familiae ercifcundae veniunt: fic tamen, fi quafi heres fecerit. Et ideo, fi viuo teftatore vnus ex heredibus pecuniam fuftulerit, in familiae ercifcundae judicium ea non venit: quia tunc nondum heres erat: vbi autem quafi heres fecit, etfi aliam praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae ercifcundae judicio, JVLIANVS fcribit.

§. 5. Denique ait, fi vnus ex heredibus rationes hereditarias deleuerit, [vel interleuerit,] teneri quidem lege Aquilia, quafi corruperit: non minus autem etiam familiae ercifcundae judicio. §. 6. Item fi feruus hereditarius propriam rem heredum vnius fubripuerit, OFILIVS ait, effe familiae ercifcundae actionem, et communi diuidundo, furtique actionem ceffare. Quare agentem familiae ercifcundae judicio confecuturum, vt aut ei feruus adjudicetur, aut litis aeftimatio in fimplum offeratur.

17. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Damno commiffo ab vno herede, conueniens eft dicere, fimpli habendam aeftimationem in familiae ercifcundae judicio.

18. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

His confequenter JVLIANVS ait: Si ex pluribus heredibus vni feruus fit generaliter per optionem legatus, et heredes Stichum tabulas hereditarias interleuiffe dicant, vel corrupiffe, et propter hoc renunciauerint, ne optaretur feruus, deinde optatus vindicetur, poterunt, fi eis vindicetur, doli mali exceptione vti, et de feruo quaeftionem habere.

§. 1. Sed, an in familiae ercifcundae judicium de morte teftatoris, vel de morte vxoris liberorumque fuorum habebunt quaeftionem heredes, quaeritur? Et rectiffime POMPONIVS ait, haec ad diuifionem rerum hereditariarum non pertinere.

§. 2. Idem quaerit, fi quis teftamento cauerit, vt feruus exportandus veneat, officio familiae ercifcundae judicis contineri, vt voluntas defuncti non intercidat. Sed et, cum monumentum juffit teftator fieri, familiae ercifcundae agent, vt fiat. Idem tamen tentat, quia heredum intereft, quos jus monumenti fequitur, praefcriptis verbis poffe eos experiri, vt monumentum fiat.

§. 3. Sumptuum, quos vnus ex heredibus bona fide fecerit, vfuras quoque confequi poteft à coherede, ex die morae, fecundum refcriptum Imperatorum SEVERI et ANTONINI. §. 4. CELSVS etiam illud eleganter adjicit, coheredem, et fi non foluit, habere familae ercifcundae judicium vt cogatur coheres foluere: cum alias non fit liberaturus rem creditor, nifi in folidum ei fatisfiat.

§. 5. Si filiusfamilias patri heres pro parte extitiffet, et à creditoribus peculiaribus conueniretur, [cum] paratus fit foluere id omne, quod debetur: per doli mali exceptionem confequetur à creditoribus mandari fibi actiones. Sed etiam familiae ercifcundae judicium cum coheredibus habet.

§. 6. Cum vnus ex heredibus legatum exfoluit ei, qui miffus fuerat in poffeffionem legatorum feruandorum caufa: putat PAPINIANVS, et verum eft, familiae ercifcundae judicium ei competere aduerfus coheredes: quia non alias difcederet legatarius [à] poffeffione, quam vice pignoris erat confecutus, quam fi totum [ei] legatum fuiffet exfolutum.

§. 7. Sed et fi quis Titio debitum foluerit, ne pignus veniret: NERATIVS fcribit, familiae ercifcundae judicio eum poffe experiri.

19. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Item eo diuerfo fimiliter profpicere judex debet, vt, quod vnus ex heredibus ex re hereditaria percepit, ftipulatusue eft, non ad ejus folius lucrum pertineat. Quae ita fcilicet confequetur judex, fi aut reputationes inter eos fecerit, aut [fi] curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda et incommoda.

20. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Si filia nupta, quae dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cauit, vt, quod à marito recuperaffet, pro partibus hereditariis folueret: nihilominus arbitrum familiae ercifcundae fic arbitraturum PAPINIANVS fcribit, vt etiam fi conftante matrimonio ipfa diem fuum obierit, conferatur dos. Nam † imperitia (inquit) coheredum jurisdictionis formam mutare non potuit.

§. 1. Si filiusfamilias juffu patris obligatus fit, debebit hoc debitum praecipere. † Sed et fi in rem patris vertit, idem placet, et fi de peculio, peculium praecipiet: et ita IMPERATOR nofter refcripfit.

§. 2. Hoc amplius, filiusfamilias heres inftitutus dotem vxoris fuae praecipiet: nec immerito, quia ipfe onera matrimonii fuftinet. Integram igitur dotem praecipiet, et cauebit, defenfum iri coheredes, qui ex ftipulatu poffunt conueniri. Idem, [et] fi alius dotem dedit, et ftipulatus eft. Nec folum vxoris fuae dotem, fed etiam filii fui vxoris: quafi hoc quoque matrimonii onus ad ipfum fpectet: quia filii onera et nurus ipfe adgnofcere neceffe habet. Praecipere autem non folum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipfi filio, MARCELLVS fcribit: fed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris verfum fit.

§. 3. † Si pater inter filios, fine fcriptura, bona diuifit, et onera aeris alieni pro modo poffeffionum diftribuit: non videri fimplicem donationem, fed potius fupremi judicii diuifionem, PAPINIANVS ait. Plane inquit, fi creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, et vnus placita

cita

cita detrectet, posse cum eo praescriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisae sint.

§. 4. Familiae ercifcundae judicium amplius quam semel agi non potest: nisi causa cognita. Quod si quaedam res indiuisae relictae sunt, communi diuidundo de his agi potest. §. 5. PAPINIANVS ait: Si vni ex heredibus onus aeris alieni injungitur citra speciem legati, officio judicis familiae ercifcundae cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non vltra dodrantem portionis suae, vt quadrantem illibatum habeat, indemnes igitur coheredes suos praestare cauebit.

§. 6. Idem scribit, [et] si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus est, et pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere praecipere, quia et hoc patris aes alienum fuit. Sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt.

§. 7. NERATIVS autem respondit, eum, qui plures filios haberet, vnum ex filiis ἀγωνοθεσίαν, id est, constituendi designandique certaminis munus, suscepturum professum esse; et prius, quam honore fungeretur, mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis; et quaesitum esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiae ercifcundae consequatur? [eique] respondisse, nulla actione idem consequi posse. Quod merito displicet. Debet itaque hoc in familiae ercifcundae judicium venire. *§. 8.* Item PAPINIANVS scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluendae, quae in stipulationem venit, suscipere jussit, et mulier aduersus vtrumque dirigat dotis petitionem: coheredem esse defendendum ab eo, qui suscipere onus jussus est. Sed legata, quae vtroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis [esse], qui debito leuatur, non oportet: videlicet vt coheres, qui onus aeris alieni suscepit, officio judicis legatum consequatur. Et verum est hoc, nisi aliud testator edixit. §. 9. Idem scribit: quod vni ex coheredibus statuliber conditionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc judicium non venire, nec communicari debere.

21. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Idem et in communi diuidundo.

22. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Item LABEO scribit, si vnus heredum thesaurum relictum à testatore effodit, familiae ercifcundae judicio eum teneri, etsi cum extraneo conscio partitus sit. §. 1. Familiae ercifcundae judex [ita] potest pluribus eandem rem adjudicare, si aut pluribus fuerit vnius rei praeceptio relicta, (vbi etiam necessitatem facere POMPONIVS scribit, vt pluribus adjudicetur); vel si certam partem vnicuique coheredum adsignet: sed potest etiam, licitatione admissa vni rem adjudicare.

§. 2. Sed et regionibus diuisum fundum posse adjudicare secundum diuisionem, nemo dubitauerit. §. 3. Sed etiam, cum adjudicat, poterit imponere aliquam seruitutem, vt alium alii seruum faciat ex iis, quos adjudicat: sed si pure alii adjudicauerit fundum, alium adjudicando, amplius seruitutem imponere non poterit.

§. 4. Familiae ercifcundae judicium ex duobus constat, id est, rebus, atque praestationibus, quae sunt personales actiones. §. 5. PAPINIANVS de re, quae apud hostes est, MARCELLVM reprehendit, quod non putat praestationes ejus rei venire in familiae ercifcundae judicium, quae apud hostes est. Quid enim impedimentum est, rei praestationem venire, cum et ipsa veniat.

23. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Propter spem postliminii? scilicet cum cautione: quia possunt non reuerti. Nisi si tantum aestimatus sit dubius euentus.

24. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Sed et ejus rei, quae in rebus humanis esse desiit, veniunt praestationes: et ego PAPINIANO consentio.

§. 1. Familiae ercifcundae judicium, et inter bonorum possessores, et inter eum, cui restituta est hereditas ex *Trebelliano* Senatusconsulto, et caeteros honorarios successores, locum habet.

25. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Heredes ejus, qui apud hostes decessit, hoc judicium experiri possunt. §. 1. Si miles alium castrensium, alium caeterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiae ercifcundae judicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. Quemadmodum † cessat familiae ercifcundae judicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. §. 2. Quantum vero ad accipiendum familiae ercifcundae judicium, nihil interest, possideat quis hereditatem, necne. §. 3. De pluribus hereditatibus, quae inter eosdem ex diuersis causis communes sint, vnum familiae ercifcundae judicium sumi potest.

§. 4. Si inter me et te Titiana hereditas communis sit, inter me autem, et te et Titium Sejana, posse vnum judicium accipi inter tres, POMPONIVS scribit. §. 5. Item, si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de vna familiae ercifcundae judicium experiri. *§. 6.* Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suae partem alicui legauit, aut heres, ante judicium familiae ercifcundae acceptum, partem suam alienauit, ad officium judicis pertinet, vt eam partem, quae testatoris fuit, alicui jubeat tradi.

§. 7. Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres possidet, in familiae ercifcundae judicium venire, negat POMPONIVS. §. 8. Idem scribit: Cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris, et victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero, et traditus mihi fuerit, agente te familiae ercifcundae judicio, non veniet non solum hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emptore. Cum enim per judicem priorem apparuit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiae ercifcundae judicium veniat?

§. 9. An ea stipulatio, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc judicium, dubitatur: veluti si is, qui viam, iter, actum stipulatus erat, decesserit: quia talis stipulatio per Legem duodecim Tabularum non diuiditur, quia nec potest? Sed verius est, non venire eam in judicium, sed omnibus in solidum competere actionem: et, si non praestetur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet.

§. 10. Contra, si promissor viae decesserit pluribus heredibus institutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium [est,] quin duret: quoniam viam promittere et is potest, qui fundum non habet. Igitur, quia singuli in solidum tenentur, officio judicis cautiones interponi debere, vt si quis ex his conuentus litis aestimationem praestiterit, id pro parte à caeteris consequatur.

§. 11. Idem dicendum est, et si testator viam legauerit.

§. 12. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, neque per se, neque per heredem suum fieri, quominus ire agere possit: quoniam, vno prohibente in solidum committitur stipulatio; ne vnius factum caeteris damnosum fit.

§. 13. Idem juris est in pecunia [promissa] à testatore, si sub poena promissa sit. Nam licet haec obligatio diuidatur per legem duodecim Tabularum, tamen, quia † nihilum prodest

eft ad poenam euitandam, partem fuam foluere: fiue nondum foluta eft pecunia, nec dies venit, profpiciendum eft per cautionem, vt de indemnitate caueat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia folueretur; aut vt caueat, fe ei, qui folidum foluerit, partem praeftaturum: fiue etiam foluit vnus vniuerfam pecuniam, quam defunctus promittit, ne poena committeretur, familiae ercifcundae judicio à coheredibus partes recipere poterit. §. 14. Idem obferuatur in pignoribus foluendis: nam nifi vniuerfum, quod debetur, offeretur, jure pignus creditor vendere poteft.

§. 15. Si vnus ex coheredibus noxali judicio feruum hereditarium defenderit, et litis aeftimationem obtulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc judicio confequatur. † Idem eft et fi vnus legatorum nomine cauerit, ne in poffeffionem mitterentur: et omnino quae pro parte expediri non poffunt: fi vnus cogente neceffitate fecerit, familiae ercifcundae judicio locus eft.

§. 16. Non tantum dolum, fed et culpam in re hereditaria praeftare debet coheres; quoniam † cum coherede non contrahimus, fed incidimus in eum, non tamen diligentiam praeftare debet, qualem diligens paterfamilias; quoniam hic propter fuam partem caufam habuit gerendi: et ideo negotiorum geftorum ei actio non competit. Talem igitur diligentiam praeftare debet, qualem in fuis rebus. † Eadem funt, fi duobus res legata fit: nam et hos conjunxit ad focietatem non confenfus, fed res.

§. 17. Si incerto homine legato, et poftea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarii non confentiendo impedierit legatum, is, qui impedit, hoc judicio caeteris, quanti interfit eorum, damnabitur. † Idem eft, fi è contrario vnus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus eft, quem ipfi elegerint, noluerit confentire, vt praeftetur, quem folui omnibus expediebat, et ideo conuenti à legatario judicio, pluris damnati fuerint. §. 18. Item culpae nomine tenetur, qui cum ante alios ipfe adiffet hereditatem, feruitutes praediis hereditariis debitas paffus eft non vtendo amitti.

§. 19. Si filius, cum patrem defenderet, condemnatus foluerit, vel viuo eo, vel poft mortem: poteft aequius dici habere petitionem à coherede in familiae ercifcundae judicio.

§. 20. Judex familiae ercifcundae nihil debet indiuifum relinquere. §. 21. Item curare debet, vt de euictione caueatur his, quibus adjudicat. §. 22. Si pecunia, quae domi relicta non eft, per praeceptionem relicta fit, vtrum vniuerfa à coheredibus praeftanda fit, an pro parte hereditaria: quemadmodum fi pecunia in hereditate relicta effet, dubitatur? et magis dicendum eft, vt id praeftandum fit, quod praeftaretur, fi pecunia effet inuenta.

26. CAJUS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Officio [autem] judicis conuenit, jubere rem hereditariam venire vnam, pluresue: pecuniamque ex pretio redactam ei numerari, cui legata fit.

27. PAULUS *lib.* 23. *ad Edictum.*

In hoc judicio condemnationes et abfolutiones in omnium perfona faciendae funt. Et ideo fi in alicujus perfona omiffa fit damnatio in caeterorum quoque perfona quod fecit judex, non valebit: quia † non poteft [ex] vno judicio res judicata in partem valere, in partem non valere.

28. CAJUS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Rem pignori creditori datam, fi per praeceptionem legauerit teftator: officio judicis continetur, vt ex communi pecunia luatur, eamque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

29. PAULUS *lib.* 23. *ad Sabinum.*

Si pignori res data defuncto fit, dicendum eft, in familiae ercifcundae judicium venire. Sed is, cui adjudicabitur, in familiae ercifcundae judicio pro parte coheredi erit damnandus: nec cauere debet coheredi, indemnem eum fore aduerfus eum, qui pignori dederit; quia pro eo erit, ac fi hypothecaria, vel Seruiana actione petita litis aeftimatio oblata fit, vt et is, qui obtulerit, aduerfus dominum vindicantem exceptione tuendus fit. † Contra quoque, fi is heres, cui pignus adjudicatum eft, velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus eft. † Non idem dici poteft, fi alteram partem creditor emerit: adjudicatio enim neceffaria eft, emptio voluntaria: nifi fi objiciatur creditori, quod animofe licitus eft. Sed hujus rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum eft, ac fi debitor per procuratorem egiffet: et ejus, quod propter neceffitatem impendit, etiam vltro eft actio creditori.

30. MODESTINUS *lib.* 6 *Refponforum.*

Fundus mihi communis eft, [et] pupillae coheredi: in eo fundo reliquiae funt conditae, quibus religio ab vtrisque partibus debebatur: nam parentes quoque ejusdem pupillae ibi fepulti funt: fed tutores diftrahere fundum volunt: ego non confentio, fed portionem meam poffidere malo, cum vniuerfitatem emere non poffim, et velim pro meo arbitrio exfequi jus religionis: Quaero, an recte arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter, qui familiae ercifcundae datur, iisdem partibus fungi poffit, vt hanc poffeffionem, exemptis caeteris corporibus hereditariis, pro jure cuique nobis partiatur? Herennius Modestinus refpondit: nihil proponi, cur familiae ercifcundae judicio addictus arbiter officium fuum etiam in ejus fundi, de quo agitur, diuifione interponere non poffit: fed religiofa loca in judicium non deduci, eorumque jus fingulis heredibus in folidum competere.

31. PAPINIANUS *lib.* 7. *Quaeftionum.*

Si feruus pignori obligatus luatur ab vno ex heredibus, quamvis poftea decedat, officium tamen arbitri durat: fufficit enim communionis caufa, quae praeceffit, quaeque hodie duraret, fi res non intercidiffet.

32. *Idem lib.* 2. *Refponforum.*

Quae pater inter filios non diuifit, poft datas actiones vice diuifionis, ad fingulos pro hereditaria portione pertinent: modo fi caetera, quae non diuifit, in vnum generaliter non contulit, vel res datas non fequuntur.

33. *Idem lib.* 7. *Refponforum.*

Si paterfamilias, fingulis heredibus fundos legando, diuifionis arbitrio fungi voluit: non aliter partem fuam coheres praeftare cogetur, quam fi vice mutua partem nexu pignoris liberam confequatur.

34. *Idem lib.* 8. *Refponforum.*

Seruos inter coheredes tempore diuifionis aeftimatos, non emendi, fed diuidendi animo pretiis adfcriptos videri placuit: quare fufpenfa conditione mortuos, tam heredi, quam fideicommiffario deperiffe.

35. *Idem lib.* 12. *Refponforum.*

Pomponius Philadelphus, dotis caufa, praedia filiae, quam habebat in poteftate, tradidit; et reditus eorum genero folui mandauit: an ea praecipua filia retinere poffit, cum omnes filios heredes inftituiffet, quaerebatur? Juftam caufam retinendae poffeffionis habere filiam, quoniam pater praedia, de quibus quaerebatur, dotis effe voluit, et matrimonium

poft mortem quoque patris fteterat, refpondi: filiam etenim, quae naturaliter agros tenuit, fpecie dotis, cujus capax fuiffet, defendi.

36. PAVLVS *lib. 2. Quaeftionum.*

Cum putarem te coheredem meum effe, idque verum non effet, egi tecum familiae ercifcundae judicio: et à judice inuicem adjudicationes et condemnationes factae funt: Quaero, rei veritate cognita, vtrum condictio inuicem competat, an vindicatio: et an aliud in eo, qui heres eft: aliud in eo, qui heres non fit, dicendum eft? Refpondi: Qui ex affe heres erat, fi, cum putaret fe Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiae ercifcundae judicium, et condemnationibus factis foluerit pecuniam, quoniam ex caufa judicati foluit, repetere non poteft. Sed tu videris eo moueri, quod non eft judicium familiae ercifcundae, nifi inter coheredes acceptum: fed, quamuis non fit judicium, tamen fufficit ad impediendam repetitionem, quod quis fe putat condemnatum. Quod fi neuter eorum heres fuit, fed, quafi heredes effent, acceperint familiae ercifcundae judicium: de repetitione idem in vtrisque dicendum eft, quod diximus in altero. Plane fi fine judice diuiferint res, etiam condictionem *) earum rerum, quae ei ceſſerunt, quem coheredem effe putauit, qui fuit heres, competere dici poteft, non enim transactum inter eos intelligitur, cum ille coheredem effe putauerit. *) L. 65. §. 2. ad SC. Trebell.

37. SCAEVOLA *lib. 12. Quaeftionum.*

Qui familiae ercifcundae judicio agit, [non] confitetur aduerfarium fibi effe coheredem.

38. PAVLVS *lib. 3. Refponforum.*

Lucius et Titia fratres emancipati à patre, adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas fingulis fubminiftrauerunt: poftea [omne] patrimonium diuiferunt, et poft diuifionem Titia foror Lucio fratri fuo coepit quaeftionem mouere, quafi amplius accepiffet, quam ipfa acceperat; cum Lucius frater ejus non amplius fua portione, imo minus, quam dimidiam confecutus fit: Quaero, an Titiae competat aduerfus fratrem actio? PAVLVS refpondit, fecundum ea, quae proponuntur, fi Lucius non amplius ex reditu praediorum communium accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret, nullam forori ejus aduerfus eum competere actionem. † Idem refpondit, cum ex decretis alimentis à Praetore amplius fratrem accepiffe diceretur, quam fororem: non tamen vltra partem dimidiam.

39. SCAEVOLA *lib. 1. Refponforum*

Ex parte heres inftitutus, caufam de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur [ob inultam mortem], fufcepit, et obtinuit: coheres ab eo partem fuam petebat, nec partem fumptuum factorum in litem praeftare volebat: Quaefitum eft, an doli exceptio noceret? Refpondi, fi idcirco amplius erogatum effet, quod ipfius quoque caufa defenfa effet, habendam rationem fumptuum: fed, et fi omiferit doli exceptionem, agere poteft de recipienda portione fumptuum.

§. 1. Inteftato moriens, codicillis praedia fua omnia et patrimonium inter liberos diuifit: ita vt longe amplius filio, quam filiae relinqueret: Quaefitum eft, an foror fratri dotem conferre deberet? Refpondi, fecundum ea, quae proponerentur, fi nihil indiuifum reliquiffet, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis ceffare.

§. 2. Seruo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, cum erit annorum triginta: eidem ex die mortis fuae quoad viueret, cibariorum nomine, denarios denos; veftiarii, denarios viginti quinque praeftari fe velle fignificauit: Quaefitum eft, an vtile effet cibariorum et veftiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus deceſſerit: et an, fi non eft vtile, heres, qui praeftiterat, à coherede repetere poffit, apud quem morabatur? Refpondi, non quidem debita fuiffe, fed fi id, quod datum eft in alimenta, confumptum fit, repeti non poffe.

§. 3. Filius Reipublicae debita, quae poft mortem patris contraxit, fratri fuo pro parte hereditaria reputare non poteft, fi non in omnibus focii effent: licet hereditatem paternam communem haberent, et pater pro altero filio in patria Magiftratu functus deceffit.

§. 4. Duos filios fcripfit heredes, et certos homines vnicuique eorum praelegauit, in quibus vni Stephanum cum peculio: is viuo teftatore manumiffus deceffit: deinde pater: Quaefitum eft, an id, quod in peculio habuit Stephanus prius, quam manumitteretur, ad vtrosque filios pertineat: an vero ad eum folum, cui cum peculio praelegatus fuerat? Refpondi, fecundum ea, qua proponerentur, ad vtrosque.

§. 5. Pater inter filios diuifit bona et eam diuifionem teftamento confirmauit, et cauit, vt aes alienum, quod vnusquisque eorum habet, fiue habebit, folus fuftineret: poftea, vnus ex filiis cum pecuniam mutuaretur, interuenit pater, ejusque confenfu praedia, quae filio adfignauerat, pignori data funt: poft mortem patris eadem praedia idem filius poffedit, vfuras foluit; Quaero, an familiae ercifcundae judicio, fi praedia pignori data diftrahat creditor, aliquid ei à coherede praeftandum fit? Refpondi, fecundum ea, quae proponerentur, non effe praeftandum.

40. CAJVS *lib. 2. Fideicommifforum.*

Si ex affe heres inftitutus, rogatus fit mihi partem aliquam reftituere, veluti dimidiam, vtile familiae ercifcundae judicium recte inter nos agetur.

41. PAVLVS *lib. 1. Decretorum.*

Quaedam mulier ab judice appellauerat, quod diceret, eum de diuidenda hereditate inter fe et coheredem, non tantum res, fed [et] libertos diuififfe, et alimenta, quae dari teftator certis libertis juffiffet: nullo enim jure id eum feciffe: Ex diuerfo refpondebatur, confenfiffe eos diuifioni, et multis annis alimenta fecundum diuifionem praeftitiffe: Placuit, ftandum effe alimentorum praeftationi. Sed et illud adjecit, nullam effe libertorum diuifionem.

42. POMPONIVS *lib 6. ad Sabinum.*

Si ita legatum fuerit vni ex heredibus, quod mihi debet, praecipito: officio judicis familiae ercifcundae continetur, ne ab eo coheredes exigant: nam, et fi quod alius deberet, praecipere vnus juffus fuerit, officio judicis actiones ei praeftari debebunt pro portione coheredis.

43. VLPIANVS *lib. 30. ad Sabinum.*

Arbitrum familiae ercifcundae vel vnus petere poteft: nam prouocare apud judicem vel vnum heredem poffe, palam eft. Igitur et praefentibus caeteris et inuitis poterit vel vnus arbitrum pofcere.

44. PAVLVS *lib. 6. ad Sabinum.*

Inter coheredes etiam communi diuidundo agi poteft, vt res duntaxat, quae eorum communes fint, et caufae ex his rebus pendentes in judicium veniant: de caeteris vero in integro fit familiae ercifcundae judicium.

§. 1. Si familiae ercifcundae vel communi diuidundo actum fit, adjudicationes Praetor tuetur, exceptiones aut actiones dando.

§. 2. Si coheredes abfente vno coherede, rem vendiderunt,

runt, et in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perueniret: vel familiae ercifcundae judicio praeftabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione. §. 3. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiae ercifcundae judicio praeftare eum JVLIANVS ait, quam fi, cum fciret hereditarium fundum effe, ceperit.

§. 4. Qui familiae ercifcundae, et communi diuidundo, et finium regundorum agunt, et actores funt et rei: et ideo jurare debent non calumniae caufa litem intendere, [et] non calumniae caufa ad inficias ire.

§. 5. Quod ex facto fuo vnus ex coheredibus ex ftipulatione hereditaria praeftat, à coherede non repetet: veluti fi à fe heredeque fuo dolum malum abfuturum defunctus fpopondit: vel, neque per fe, neque per heredem fuum fore, quo minus quis eat, agat. Imo et fi reliqui propter factum vnius teneri coeperint, quafi conditio ftipulationis hereditariae extiterit, habebunt familiae ercifcundae judicium cum eo, propter quem commiffa fit ftipulatio.

§. 6. Si quis ftipulatus fuerit, Titium heredemque ejus ratum habiturum, et Titius pluribus heredibus relictis deceffcrit, eum folum teneri, qui non habuit ratum: et folum ex heredibus ftipulatoris acturum, à quo fuerit petitum.

§. 7. Vfufructu vxori legato, donec ei dos foluatur, per arbitrum familiae ercifcundae tam id, quod coheredis nomine ex dote folutum fit, recuperare [poteft]; quam, vt coheres foluat, effici poffe, CASSIVS ait: et verum eft.

§. 8. Si duo coheredes damnati fint ftatuam ponere, et, altero ceffante, alter eam fecerit, non effe iniquum JVLIANVS ait, familiae ercifcundae judicium dare, vt pars impendiorum boni viri arbitratu praeftetur.

45. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Si quid contendis ex hereditate mihi tecum commune effe, quod ego ex alia caufa meum proprium effe dico, id in familiae ercifcundae judicium non venit.

§. 1. Dolus, quem feruus heredis admifit, in judicium familiae ercifcundae non venit: nifi fi domini culpa in hoc erat, quod non idoneum feruum rei communi applicuerit.

46. PAVLVS *lib.* 7. *ad Sabinum.*

Si maritus fub conditione à patre [heres] inftitutus fit, interim vxoris de dote actionem pendere. Plane, fi poft mortem foceri diuortium factum fit, quamuis pendente conditione inftitutionis, dicendum eft, praeceptioni [dotis] locum effe: quia mortuo patre, quaedam filios fequuntur, etiam antequam fiant heredes: vt matrimonium, vt liberi, vt tutela. Igitur et dotem praecipere debet, qui onus matrimonii poft mortem patris fuftinuit: et ita SCAEVOLAE quoque noftro vifum eft.

47. POMPONIVS *lib.* 21. *ad Sabinum.*

In judicio familiae ercifcundae, vel communi diuidundo, fi, dum res in arbitrio fit, de jure praedii controuerfia fit, placet, omnes eos, inter quos arbiter fumptus fit, et agere, et opus nouum nunciare pro fua quemque parte poffe: et cum adjudicationes ab arbitro fiant, fi vni adjudicetur totus fundus, caueri oportet, vt, quae ex his actionibus recepta fuerint, reddantur; aut quae in eas impenfae factae fuerint: praeftentur: et fi, cum res in judicio effet, eo nomine actum non fuerit, eum fequi integram actionem, cui totus fundus adjudicatus [fuerit], aut pro quacunque parte adjudicatus erit.

§. 1. Item quae res moueri poffint, et in ea judicia veniant, fi interea fubreptae fint, furti agere eos, quorum iftae res periculo fuerunt, poffe.

48. PAVLVS *lib.* 12. *ad Sabinum.*

Si familiae ercifcundae, vel communi diuidundo, vel finium regundorum actum fit, et vnus ex litigatoribus deceffcrit pluribus heredibus relictis, non poteft in partes judicium fcindi: fed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare vnum procuratorem in quem omnium nomine judicium agatur.

49. VLPIANVS *lib.* 2. *Difputationum.*

Qui erat heres ex parte inftitutus, teftatorem juffus à Praetore fepelire, feruum, cui erat teftamento data libertas, ideo diftraxit, duplamque promifit, et ex ea cautione conuentus praeftitit. Quaefitum eft, an familiae ercifcundae judicio confequatur, quod ex duplae ftipulatione abeft? Primo videamus, an huic debuerit duplam cauere. Et mihi videtur non debuiffe. † Hi enim demum ad duplae cautionem compelluntur, qui fponte fua diftrahunt: caeterum fi officio diftrahentis fungitur, non debet adftringi; non magis, quam fi quis ad exfequendam fententiam à Praetore datus diftrahat. Nam et hic in ea conditione eft, ne cogatur implere, quod coguntur hi, qui fuo arbitrio diftrahunt: nam inter officium fufcipientis, et voluntatem diftrahentis, multum intereft. Quapropter re quidem integra ftipulationem duplae interponere non debuit. Sed decernere Praetor debet, effe actori aduerfus heredem exiftentem actionem ex empto, fi res diftracta fuiffet euicta. Si autem heres errauit, et cauit, et feruus perueniat ad libertatem, ftipulatio committetur: quae fi fuerit commiffa, aequum erit, vtilem actionem ei aduerfus coheredem dari, defecto judicio familiae ercifcundae, ne in damno moretur. Nam vt familiae ercifcundae judicio agere quis poffit, non tantum heredem effe oportet, verum ex ea caufa agere, [vel conueniri,] quam geffit, quodque admifit, pofteaquam heres effectus fit. Caeterum ceffat familiae ercifcundae actio: et ideo fi, antequam quis fciret fe heredem effe, in hereditate aliquid gefferit, familiae ercifcundae judicio non erit locus; quia non animo heredis geffiffe videtur. Quare, qui ante aditam hereditatem quid geffit, veluti fi teftatorem fepeliuit, familiae ercifcundae judicium non habet. Sed fi poft aditam hereditatem id fecit, confequenter dicemus, familiae ercifcundae judicio confequi eum poffe fumptum, quem fecit in funus.

50. *Idem lib.* 6. *Opinionum.*

Quae pater filio emancipato ftudiorum caufa peregre agenti fubminiftrauit, fi non credendi animo pater mififfe fuerit comprobatus, fed pietate debita ductus, in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

51. JVLIANVS *lib.* 8. *Digeftorum.*

Fundus, qui dotis nomine focero traditus fuerit, cum focer filium ex aliqua parte heredem inftituerit, per arbitrum familiae ercifcundae praecipi ita debet, vt ea caufa filii fit, in qua futura effet, fi dos per praeceptionem legata fuiffet. Quare fructus poft litem conteftatam percepti, ad eum redigendi funt, habita ratione impenfarum: qui vero ante litem conteftatam percepti fuerint, aequaliter ad omnes heredes pertinebunt. Et impenfarum ratio haberi debet: quia nullus cafus interuenire poteft, qui hoc genus deductionis impediat *).

*) L. 10. §. 9. mandat. L. 36. §. f. de hered. pet.

§. 1. Si ego à te hereditatem petere vellem, tu mecum familiae ercifcundae agere, ex caufa vtrique noftrum mos gerendus eft. Nam fi ego totam hereditatem poffideo, et te ex parte dimidia heredem effe confiteor, fed à communione difcedere volo, impetrare debeo familiae ercifcundae judicium: quia aliter

aliter diuidi inter nos hereditas non poteft. † Item fi tu juftam caufam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius, quam familiae ercifcundae judicium, negotium diftrahere velis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quaedam veniunt in hereditatis petitionem, quae in familiae ercifcundae judicio non deducuntur; veluti fi ego debitor hereditarius fim, judicio familiae ercifcundae non confequeris id, quod defuncto debui: per hereditatis petitionem confequeris.

52. *Idem lib.* 2. *ad* VRSEJUM FEROCEM.

Maevius, qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: fi cum Attio communi diuidundo egiffemus, et nobis ea res adjudicata effet, venturam eam in familiae ercifcundae judicio, PROCVLVS ait.

§. 1. Seruus liber et heres effe juffus, id, quod ex rationibus, quas patrifamilias gefliffet, [et] penes fe retineret, judicio familiae ercifcundae, coheredibus fuis praeftabit.

§. 2. Arbiter familiae ercifcundae inter me et te fumptus, quaedam mihi, quaedam tibi adjudicare volebat: pro his rebus, alterum alteri condemnandos effe intelligebat. Quaefitum eft, an poffit penfatione vltro citroque condemnationis facta, eum folum, cujus fumma excederet, ejus duntaxat fummae, quae ita excederet, damnare? Et placuit, poffe id arbitrum facere.

§. 3. Cum familiae ercifcundae, vel communi diuidundo agitur, vniuerfae res aeftimari debent, non fingularum rerum partes.

53. VLPIANVS *lib.* 2. *Refponforum.*

Pecuniam, quam filius emancipatus ita credidit, vt patri folueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, fi patri aduerfus filium ejusdem quantitatis nomine actio competebat.

54. NERATIVS *lib.* 3. *Membranarum.*

Ex hereditate Lucii Titii, quae mihi et tibi communis erat, fundi partem meam alienaui: deinde familiae ercifcundae judicium inter nos acceptum eft. Neque ea pars, quae mea fuit, in judicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiamfi remanet in priftino jure, hereditariaque eft, tamen alienatione meae partis exit de communione. Vtrum autem vnus heres partem fuam non alienauerit, an plures, nihil intereft: fi modo aliqua potio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria effe defiit.

55. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Si familiae ercifcundae, vel communi diuidundo judicium agatur, et diuifio tam difficilis fit, vt pene impoffibilis effe videatur, poteft judex in vnius perfonam totam condemnationem conferre, et adjudicare omnes res.

56. PAVLVS *lib.* 23 *ad Edictum.*

Non folum in finium regundorum, fed et familiae ercifcundae judicio, praeteriti quoque temporis fructus veniunt.

57. PAPINIANVS *lib* 2. *Refponforum.*

Arbitro quoque accepto, fratres communem hereditatem confenfu diuidentes, pietatis officio funguntur: quam reuocari non oportet, licet arbiter fententiam jurgio perempto non dixerit, fi non intercedat aetatis auxilium.

ad §. 5.

m) COMMVNI DIVIDVNDO.

(Dig. 10. T. 3.)

1. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Communi diuidundo judicium ideo neceffarium fuit, quod pro focio actio magis ad perfonales inuicem praeftationes pertinet, quam ad communium rerum diuifionem. Denique ceffat communi diuidundo judicium, fi res communis non fit.

2. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Nihil autem intereft, cum focietate, an fine focietate res inter aliquos communis fit: nam vtroque cafu locus eft communi diuidundo judicio. Cum focietate res communis eft, [veluti] inter eos, qui pariter eandem rem emerunt: fine focietate communis eft, [veluti] inter eos, quibus eadem res teftamento legata eft. §. 1. In tribus [iftis] duplicibus judiciis, familiae ercifcundae, communi diuidundo, finium regundorum, quaeritur, quis actor intelligatur: quia par caufa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium prouocaffet.

3. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

In communi diuidundo judicio nihil peruenit vltra diuifionem rerum ipfarum, quae communes fint: et fi quid in his damni *) datum factumue eft; fiue quid eo nomine aut abeft alicui fociorum, aut ad eum peruenit ex re communi.

*) L. 11. h. t. L. 8. §. 2. L. 20. h. t.

§. 1. Si quid ipfi fine dolo malo inter fe pepigerunt, id in primis et familiae ercifcundae et communi diuidundo judex feruare debet.

4. *Idem lib.* 19. *ad Edictum.*

Per hoc judicium corporalium rerum fit diuifio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis.

§. 1. De puteo quaeritur, an communi diuidundo judicio agi poffit? Et ait MELA, ita demum poffe, fi folum ejus commune fit. §. 2. Hoc judicium bonae fidei eft. Quare, fi vna res indiuifa relicta fit, valebit vtique [et] caeterarum diuifio: et poterit iterum communi diuidundo agi de ea, quae indiuifa manfit.

§. 3. Sicut autem ipfius rei diuifio venit in communi diuidundo judicio, ita etiam praeftationes veniunt *): et ideo fi quis impenfas fecerit, confequatur. Sed fi non cum ipfo focio agat, fed cum herede focii, LABEO recte exiftimat, impenfas et fructus à defuncto perceptos venire. † Plane, fructus ante percepti, quam res communis effet, vel fumptus ante facti, in communi diuidundo judicium non veniunt.

*) L. 6. §. 1. h. t.

§. 4. Ea propter fcribit JVLIANVS, fi miffi in poffeffionem damni infecti fimus, et, antequam poffidere juberemur, ego infulam fulfero, fumptum iftum communi diuidundo judicio confequi me non poffe.

5. JVLIANVS *lib.* 2. *ad* VRSEJVM FEROCEM.

Sed fi res non defenderetur, et ideo juffi fumus à Praetore eas aedes poffidere, et ex hoc dominium earum nancifceremur, refpondit PROCVLVS, communi diuidundo judicio partem ejus impenfae me feruaturum effe.

6. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Si quis putans fibi cum Titio fundum communem effe, fructus perceperit, vel fumptum fecerit, cum effet cum alio communis, agi poterit [vtili] communi diuidundo judicio.

§. 1. Quare et fi fundum Titius alienauerit, licet hic communi diuidundo judicio locus non fit, quia à communione difcef-

discessum est; vtili tamen locum futurum: quod datur de praestationibus, quoties communis esse desiit.

§. 2. Siue autem locando fundum communem, siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, communi diuidundo judicio tenebitur. Et si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum, neque damnum sentire eum oportet: si vero non communi nomine, sed vt lucretur solus, magis esse oportet, vt et damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo praestat communi diuidundo judicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. Caeterum, non alias communi diuidundo judicio locus erit, (vt et PAPINIANVS scribit) nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum actionem, eaque tenetur.

§. 3. Si quid, post acceptum communi diuidundo judicium, fuerit impensum: NERVA recte existimat, etiam hoc venire. *§. 4.* Sed et partum venire, SABINVS et ATILICINVS responderunt. §. 5. Sed et accessionem et decessionem hoc judicium accipere iidem existimauerunt.

§. 6. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit, videndum [est]? Sane, jus quidem inferendi in sepulchrum vnicuique in solidum competit: locum autem purum, alter non potest facere religiosum. TREBATIVS autem, et LABEO, quanquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum.

§. 7. Si damni infecti in solidum praedibus caueris, LABEO ait, communi diuidundo judicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit in solidum cauere, sed sufficere pro parte tua. Quae sententia vera est. §. 8. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus à me, venit quidem in communi diuidundo: sed jus pignoris creditori manebit, etiamsi adjudicatus fuerit. Nam et si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem aestimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, JVLIANVS ait.

§. 9. Idem [JVLIANVS] scribit, si is, cum quo seruum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, et communi diuidundo agere coeperit, pigneratitia exceptione eum summoueri debere: sed, si exceptione vsus non fuero, officium judicis erit, vt, cum debitori totum hominem adjudicauerit, partis aestimatione eum condemnet: manere enim integrum jus pignoris. Quod si adjudicauerit judex mihi: tanti duntaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quam pecunia credita, et debitorem à me jubeat liberari.

§. 10. Officio judicis etiam talis adjudicatio fieri potest, vt alteri fundum, alteri vsumfructum adjudicet. §. 11. Caetera eadem sunt, quae in familiae erciscundae judicio tractauimus. §. 12. VRSEJVS ait, cum in communi aedificio vicinus nunciauit, ne quid operis fieret, si vnus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam poenam à socio pro parte seruare. JVLIANVS autem recte notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit aedium hoc fieri.

7. *Idem lib. 20. ad Edictum.*

Communi diuidundo judicium locum habet et in vectigali agro. † Vectigalis ager an regionibus diuidi possit, videndum? Magis autem debet judex abstinere hujusmodi diuisione: alioquin praestatio vectigalis confundetur.

§. 1. NERATIVS scribit arbitrum, si regionibus fundum non vectigalem, diuisum duobus adjudicauerit, posse, quasi in duobus fundis, seruitutem imponere. §. 2. Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo judicium possunt exercere. *§. 3.* Ex quibusdam autem causis vindicatio cessat: si tamen justa causa est possidendi, vtile communi diuidundo competit: vtputa si ex causa indebiti soluti res possideatur.

§. 4. Inter praedones autem hoc judicium locum non habet. Nec, si precario possideant, locum habebit: nec, si clam: quia injusta est possessio ista: precaria vero justa quidem, sed quae non pergat ad judicii vigorem.

§. 5. JVLIANVS scribit, si alter possessor prouocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc judicium dari, nec post annum quidem, quia placuit, etiam post annum in eum, qui vi dejecit, interdictum reddi. Et, si precario (inquit) dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc judicium: quia et de precario interdictum datur. Sed et si clam dicatur possidere qui prouocat, dicendum esse ait, cessare hoc judicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit.

§. *6.* Si duo sint, qui rem pignori acceperunt, aequissimum esse, vtile communi diuidundo judicium dari. §. 7. Sed et si de vsufructu sit inter duos controuersia, dari debet.

§. 8. Item si duo à Praetore missi sint in possessionem legatorum: est enim justa causa possidendi, custodiae gratia. Ergo, et si duo ventres, idem erit dicendum. Quod habet rationem. §. 9. Plane, si jam damni infecti missus, jussus sit possidere, non erit huic vtili judicio locus, cum vindicationem habere possit.

§. 10. Cum de vsufructu communi diuidundo judicium agitur, judex officium suum ita diriget, vt vel regionibus eis vti frui permittat, vel locet vsumfructum vni [ex illis], vel tertiae personae, vt hi pensiones sine vlla controuersia percipiant: vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, vt inter eos conueniat, caueantque, per tempora se vsuros et fruituros: hoc est, vt apud singulos mutua vice certo tempore sit vsusfructus.

§. 11. Neque colonis, neque eis, qui depositum susceperunt, hoc judicium competit, quamuis naturaliter possideant.

§. 12. Inter eos, qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, vt non vero pretio aestimetur pars, sed in tantum duntaxat, quantum pro eâ parte debetur. Et adsignetur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori, debitum offerre, et pignus suum luere. † Idemque dicitur et [si] possessor pignoris, litis aestimationem pigneratitiam in rem agenti offerat. §. 13. Si debitor communis praedii partem pignori dedit, et à domino alterius partis prouocatus creditor ejus, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo superauit, et debitor ejus, cui res fuit adjudicata, velit partem suam praedii recuperare, soluto eo, quod ipse debuit, eleganter dicitur, non esse audiendum, nisi et eam partem paratus sit recuperare, quam creditor per adjudicationem emit. Nam et si partem vendideris rei, et prius quam traderes emptori, communi diuidundo judicio prouocatus fueris, aliaque pars tibi adjudicata sit, consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus; quia haec pars beneficio alterius venditori accessit. Quinimo etiam ex vendito posse conueniri emptorem, vt recipiat totum. Solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua venditoris interuenit. † Sed et si distracta parte, cesserit victus licitatione venditor, aeque, pretium vt restituat, ex empto tenebitur. † Haec eadem et in mandato caeterisque hujus generis judiciis seruantur.

8. PAVLVS lib. 23. ad Edictum.

Etsi non omnes, qui rem communem habent, sed certi ex his diuidere desiderant, hoc judicium inter eos accipi potest. §. 1. Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium et heredem communi diuidundo agi potest: aut incertae partis vindicatio datur. † Similiter fit, et si peculium legatum sit: quia in quantum res peculiares deminuit, id, quod domino debetur, incertum est.

§. 2. Venit in communi diuidundo judicium, etiam si quis rem communem deteriorem fecerit: forte seruum vulnerando, aut animum ejus corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo. §. 3. Si communis serui gratia, noxae nomine plus praestiterit, aestimabitur seruus, et ejus partem consequetur. §. 4. Item, si vnus in solidum de peculio conuentus, et damnatus sit, est cum socio communi diuidundo actio, vt partem peculii consequatur.

9. AFRICANVS lib. 7. Quaestionum.

Sed postquam socius, serui communis nomine, de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilominus vtile erit judicium communi diuidundo, ad recuperandam partem pecuniae: alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum ejus, qui judicium acceperit, pertineat; cum vtriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam et eum, qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne, quod bona fide praestiterit, seruaturum, quamuis peculium postea intercideri. Haec ita, si neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendum putauit: scilicet, si sine dolo malo et frustratione id faciat.

10. PAVLVS lib. 23. ad Edictum.

Item, quamuis Legis Aquiliae actio in heredem non competat, tamen hoc judicio heres socii praestet, si quid defunctus in re communi admisit: quo nomine Legis Aquiliae actio nascitur. §. 1. Si vsus tantum noster sit, qui neque venire, neque locari potest, quemadmodum diuisio potest fieri in communi diuidundo judicio, videamus? Sed Praetor interueniet, et rem emendabit: vt, si judex alteri vsum adjudicauerit, non videatur alter, qui mercedem accepit, non vti: quasi plus faciat, qui videtur frui, quia hoc propter necessitatem fit. §. 2. In communi diuidundo judicio, justo pretio rem aestimare debebit judex: et de euictione quoque cauendum erit.

11. CAJVS lib. 7. ad Edictum Prouinciale.

In summa admonendi sumus: quod si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione praestari oportet, eo nomine agere velit, communi diuidundo judicium vtile datur: veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, siue socius ejus solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas serui mercedesue: hoc judicio eorum omnium ratio habetur.

12. VLPIANVS lib 71. ad Edictum.

Si aedes communes sint, aut paries communis, et eum reficere, vel demolire, vel in eum immittere quid opus sit: communi diuidundo judicio erit agendum, aut interdicto vti possidetis experimur.

13. Idem lib. 75. ad Edictum.

In judicium communi diuidundo omnes res veniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

14. PAVLVS lib. 3. ad Plautium.

In hoc judicium [hoc] venit, quod communi nomine actum est, aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere.

§. 1. Impendia *) autem, quae, dum proprium meum fundum existimo, feci, quae scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi diuidundo judicio mecum agetur, aequitate ipsius judicii retinere possim, considerandum est? Quod quidem magis puto: quia bonae fidei judicium est communi diuidundo. Sed hoc ita, si mecum agatur. Caeterum, si alienauero partem meam, non erit, vnde retinere possim. Sed is, qui à me emerit, an retinere possit, videndum est: nam [et] si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quae ego fecissem, ita, vt ego, poterat retentionem facere? et verius est, vt et in hac specie expensae retineantur. Quae cum ita sint, rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine vtile judicium dari debere mihi in socium, etiam manente rei communione. † Diuersum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quae sit aliena, aut communis. Hoc enim casu, vbi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo; quia neminem mihi obligare volui. At cum puto rem Titii esse, quae sit Maeuii, aut esse mihi communem cum alio, quam est. Id ago, vt alium mihi obligem. Et sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum, cujus negotia curaui, cum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. Igitur et si abalienauero praedium, quia in ea causa fuit, vt mihi actio dari deberet, danda mihi erit (vt JVLIANVS quoque scribit) negotiorum gestorum actio.

*) L. 3. in pr. L. 4. §. 3. L. 11. h. t.

§. 2. Si conueniat, ne omnino diuisio fiat, hujusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est. Sin autem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. §. 3. Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin vendere liceat ei, qui tali conuentione tenetur, non est dubium. Quare emptor quoque communi diuidundo agendo, eadem exceptione summouebitur, qua auctor ejus summoueretur. §. 4. Si paciscatur socius, ne partem suam petat, effectu tollitur societas.

15. Idem lib. 5. ad Plautium.

Si socius serui communis nomine conuentus, et condemnatus sit, aget communi diuidundo, et antequam praestet. Nam, et si noxali judicio cum vno actum sit, statim aget cum socio, vt ei pars traderetur: cautionibus interpositis, vt, si non dederit, reddet.

16. Idem lib. 6. ad Plautium.

Cum socii diuidunt societatem, de eo, quod sub conditione deberetur, cautiones interuenire solent.

17. MODESTINVS lib. 9. Regularum.

Qui coheredes habet, si fundum pignori datum à testatore suo, comparauerit à creditore, non debet à coheredibus judicio communi diuidundo conueniri.

18. JAVOLENVS lib. 2. Epistolarum.

Vt fundus hereditarius fundo non hereditario seruiat, arbiter disponere non potest: quia vltra id, quod in judicium deductum est, excedere potestas judicis non potest.

19. PAVLVS lib. 6. ad Sabinum.

Arbor, quae in confinio nata est, item lapis, qui per vtrumque fundum extenditur, quamdiu cohaeret fundo, è regione cujusque finium, vtriusque sunt: nec in communi diuidundo judicium veniunt. Sed cum aut lapis exemptus, aut

arbor

arbor eruta, vel fuccifa eft, communis pro indiuifo fiet: et veniet in communi diuidundo judicium: nam quod erat finitis partibus, rurfus confunditur. Quare duabus maffis duorum dominorum conflatis, tota maffa communis eft, etiam fi aliquid ex prima fpecie feparatum maneat: ita arbor et lapis feparatus à fundo, confundit jus dominii.

§. 1. De veftibulo communi binarum aedium arbiter communi diuidundo inuito vtrolibet dari non debet: quia † qui de veftibulo liceri cogitur, neceffe habeat interdum totarum aedium pretium facere, fi alias aditum non habet. §. 2. Si per eundem locum via nobis debeatur, et in eam impenfa facta fit, durius ait POMPONIVS, communi diuidundo vel pro focio agi poffe: quae enim communio juris feparatim intelligi poteft? Sed negotiorum geftorum agendum.

§. 3. Judex communi diuidundo, item familiae ercifcundae, de feruo, qui in fuga eft, jubere debet liceri eos, inter quos judex eft: et tunc eum adjudicare [ei], penes quem licitatio remanfit. Nec erit periculum, ne ex Senatusconfulto poena Legis Faniae committatur.

§. 4. Aquarum iter in judicium communi diuidundo non venire, LABEO ait. Nam aut ipfius fundi eft; et ideo in judicium non venit: aut feparatum à fundo, diuifum tamen aut menfura, aut temporibus. Sed poffunt jura interdum et feparata à fundo effe, [et] nec menfura, nec temporibus diuifa: veluti cum is, cujus fuerunt, plures heredes reliquit. Quod cum accidit, confentaneum eft, et ea in arbitrio familiae ercifcundae venire. Nec videre inquit POMPONIVS, quare minus in communi diuidundo, quam familiae ercifcundae judicium veniat. Igitur in hujusmodi fpeciebus [etiam] in communi diuidundo judicio venit, vt praefata jura aut menfura, aut temporibus diuidantur.

20. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Si is, cum quo fundum communem habes, ad delictum non refpondit, et ob id motu judicis villa diruta eft, aut arbufta fuccifa funt, praeftabitur tibi detrimentum judicio communi diuidundo. Quidquid enim culpa focii amiffum eft, eo judicio continetur.

21. VLPIANVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Judicem in praediis diuidundis, quod omnibus vtiliffimum eft, vel quod malint litigatores, fequi conuenit.

22. POMPONIVS *lib.* 30. *ad Sabinum.*

Si meo et vicini nomine parietem aedificem, vel repetiturus ab eo pro parte impenfam, vel donationis gratia, communis fiet paries.

23. VLPIANVS *lib.* 32. *ad Edictum.*

Si conuenerit inter te et focium tuum, vt alternis annis fructum perciperet is, et non patiatur te focius tui anni fructum percipere, videndum, vtrum ex conducto fit actio, an vero communi diuidundo? † Eadem quaeftio eft, et fi focius, qui conuenerat, vt alternis annis frueretur, pecus immifit, et effecit, vt futuri anni fructus, quos focium percipere oportuit, corrumperentur? Et puto magis communi diuidundo judicium, quam ex conducto locum habere: quae enim locatio eft, cum merces non intercefferit *)? aut certe actionem incerti ciuilem reddendam.

*) L. 52. in pr. de donat. inter vir. et vxor. Inftit. de locat. in pr.

24. JVLIANVS *lib.* 8. *Digeftorum.*

Communis feruus fi ex re alterius dominorum adquifierit, nihilominus *) commune id erit. Sed is, ex cujus re adquifitum fuerit, communi diuidundo judicio eam fummam percipere poteft: quia fidei bonae conuenit, vt vnusquisque praecipuum habeat, quod ex re ejus feruus adquifierit.

*) L. 45. de adquir. rer. domin.

§. 1. Cum agere tecum communi diuidundo vellem, partem tuam Titio tradidifti, mutandi judicii caufa: teneris mihi Praetoria actione, quod feciffes, ne tecum communi diuidundo ageretur.

25. *Idem lib.* 12. *Digeftorum.*

Si Stichus communis meus et tuus feruus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem, et mecum actum de peculio fuerit, condemnatusque decem praeftitero: quamuis poftea Pamphilus deceſſerit, nihilominus actione communi diuidundo, vel pro focio quinque [millia] praeftare debebis; quia te hoc aere alieno liberaui. Longe magis confequar, fi Stichus poft mortem Pamphili alium vicarium adquifierat.

26. ALFENVS VARVS *lib.* 2. *Digeftorum.*

Communis feruus, cum apud alterum effet, crus fregit in opere: Quaerebatur, alter dominus quid cum eo, penes quem fuiffet, ageret? Refpondi: fi quidem culpa illius magis, quam cafu, res communis damni cepiffet, per arbitrum communi diuidundo poffe recuperare.

27. PAVLVS *lib.* 3. *Epitomarum* ALFENI *Digeftorum.*

De communi feruo vnus ex fociis quaeftionem habere, nifi communis negotii caufa, jure non poteft.

28. PAPINIANVS *lib.* 7. *Quaeftionum.*

SABINVS, in re communi neminem dominorum jure facere quicquam, inuito altero, poffe. Vnde manifeftum eft, prohibendi jus effe: † in re enim pari potiorem caufam effe prohibentis, conftat. Sed etfi in communi prohiberi focius à focio, ne quid faciat, poteft, vt tamen factum opus tollat, cogi non poteft, fi, cum prohibere poterat, hoc praetermifit: et ideo per communi diuidundo actionem damnum farciri poterit. Sin autem facienti confenfit, nec pro damno habet actionem. Quod fi quid abfente focio, ad laefionem ejus fecit, tunc etiam tollere cogitur.

29. PAVLVS *lib.* 2. *Quaeftionum.*

Si quis, cum exiftimauerit fundum communem fibi cum Maevio effe, quem cum Titio communem habebat, impendiffet: recte dicitur etiam communi diuidundo judicium ei fufficere. Hoc enim eft, fi fciam rem communem effe, ignorem autem, cujus focii: neque enim negotia focii gero, fed propriam rem tueor: et magis ex re in quam impenditur, quam ex perfona focii, actio nafcitur. Denique ea actione, pupillum teneri dicimus, vt impendia reftituat officio judicis. † Diuerfa caufa eft ejus, qui putat fe in rem propriam impendere, cum fit communis: huic enim nec communi diuidundo judicium competit, nec vtile dandum eft. Ille enim, qui fcit rem effe communem, vel aliena negotia, eo animo gerit, vt aliquem fibi obliget, et in perfona labitur.

§. 1. POMPONIVS fcripfit, pofci judicem poffe à quolibet fociorum: fed, etiam fi vnus ex fociis mutus erit, recte cum eo communi diuidundo agi.

30. SCAEVOLA *lib* 1. *Refponforum.*

Communi diuidundo judicio recte agi, fiue neuter poffideat, fiue alter fociorum fundum non poffideat.

31. PAVLVS *lib.* 15. *Refponforum.*

Bina mancipia, quae ex hereditate paterna juffu Praetoris pupillis,

pillis, ministerii causa, reseruata essent, diuisa non videri, sed omnium communia permansisse.

REGVLAE JVRIS.

19. pr. VLPIANVS *lib.* 24. *ad Sabinum.*

Qui *cum alio contrahit*, vel est, vel *debet esse non ignarus conditionis ejus:* heredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit.

113. CAJVS *lib.* 3. *ad Edictum Prouinciale.*

In toto et pars continetur.

192. pr. MARCELLVS *lib.* 29. *Digest.*

Ea, *quae in partes diuidi non possunt*, solida a singulis heredibus debentur.

ad §. 6.

n) FINIVM REGVNDORVM.

(Dig. 10. T. 1.)

1. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Finium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est.

2. VLPIANVS *lib.* 19. *ad Edictum.*

Haec actio pertinet ad praedia rustica, quamuis adificia interueniant: neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an aedificium ponat.

§. 1. Judici finium regundorum permittitur, vt, vbi non possit dirimere fines, adjudicatione controuersiam dirimat: et si forte, amouendae veteris obscuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere judex velit, potest hoc facere per adjudicationem, et condemnationem.

3. CAJVS *lib.* 7. *ad Edictum Prouinciale.*

Quo casu opus est, vt ex alterutrius praedio alii adjudicandum sit: quo nomine is, cui adjudicatur, [inuicem pro eo, quod ei adjudicatur], certa pecunia condemnandus est.

4. PAVLVS *lib.* 23. *ad Edictum.*

Sed et loci vnius controuersia in partes scindi adjudicationibus potest, prout cujusque dominium in eo loco judex compererit. §. 1. In judicio finium regundorum etiam ejus ratio fit, quod interest. Quid enim, si quis aliquam vtilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? inique damnatio eo nomine fiet. Sed et si mensor ab altero solo conductus sit, condemnatio erit facienda ejus, qui non conduxit, in partem mercedis.

§. 2. Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc judicio: nam et culpa et dolus exinde praestantur. Sed ante judicium percepti non omnimodo hoc in judicium venient: aut enim bona fide percepit, et lucrari eum oportet, si eos consumpsit; aut mala fide, et condici oportet.

§. 3. Sed et si quis judici non pareat in succidenda arbore, vel aedificio in fine posito deponendo, parteue ejus, condemnabitur. §. 4. Si dicantur termini dejecti vel exarati, judex, qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest.

§. 5. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest judex vni parti adjudicare locum, de quo quaeritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quam personis adjudicari fines intelliguntur. Hic autem, cum sit adjudicatio pluribus, vnusquisque portionem habebit, quam in fundo habet, et pro indiuiso.

§. 6. Qui communem fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur judicium.

§. 7. Si communem fundum ego et tu habemus, et vicinum fundum ego solus, an finium regundorum judicium accipere possumus? Et scribit POMPONIVS, non posse [nos accipere]: quia ego et socius meus in hac actione aduersarii esse non possumus: sed vnius loco habemur. Idem POMPONIVS, ne vtile quidem judicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, et sic experiri. §. 8. Non solum autem inter duos fundos, verum etiam inter tres pluresue fundos accipi judicium finium regundorum potest: vtputa, singuli plurium fundorum confines sunt, trium forte, vel quatuor.

§. 9. Finium regundorum actio et in agris vectigalibus, et inter eos, qui vsumfructum habent, vel fructuarium, et dominum proprietatis vicini fundi, et inter eos, qui jure pignoris possident, competere potest.

§. 10. Hoc judicium locum habet in confinio praediorum rusticorum: vrbanorum, displicuit. Neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur: et ideo etsi in agris aedificia juncta sint, locus huic actioni non erit. Et in vrbe hortorum latitudo contingere potest, vt etiam finium regundorum agi possit. §. 11. Siue via publica interuenit, confinium non intelligitur: et ideo finium regundorum agi non potest.

5. *Idem lib.* 15. *ad Sabinum.*

Quia magis in confinio meo via publica, vel flumen sit, quam ager vicini.

6. *Idem lib.* 23. *ad Edictum.*

Sed, si riuus priuatus interuenit, finium regundorum agi potest.

7. MODESTINVS *lib.* 10. *Pandectarum.*

De modo agrorum arbitri dantur: et is, qui majorem locum in territorio habere dicitur, caeteris, qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. Idque ita rescriptum est.

8. VLPIANVS *lib.* 6. *Opinionum.*

Si irruptione fluminis fines agri confudit inundatio, ideoque vsurpandi quibusdam loca, in quibus jus non habent, occasionem praestat: Praeses prouinciae alieno eos abstinere, et domino suum restitui, terminosque per mensorem declarari jubet. §. 1. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet, mensores mittere, et per eos dirimere ipsam finium quaestionem, vt aequum est, si ita res exigit, oculisque suis subjectis locis.

9 JVLIANVS *lib.* 8. *Digestorum.*

Judicium finium regundorum manet, quamuis socii communi diuiduudo egerint, vel alienauerint fundum.

10. *Idem lib.* 51. *Digestorum.*

Judicium communi diuidundo, familiae ercifcundae, finium regundorum, tale est, vt in eo singulae personae duplex jus habeant: agentis, et ejus, quo cum agitur *).

*) L. 37. §. 1. de O. et A.

11. PAPINIANVS *lib.* 2. *Responsorum.*

In finalibus quaestionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est: modo si non varietate successionum, et arbitrio possessorum, fines, additis vel detractis agris, postea permutatos probetur.

12. PAV

12. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Eos terminos, quantum ad dominii quaestionem pertinet, obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit is, qui vtriusque praedii dominus fuit, cum alterum eorum venderet. Non enim termini, qui singulos fundos separabant, obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos fines inter fundos constituere.

13. CAJVS *lib.* 4. *ad Leg.* 12. *Tabularum*

Sciendum est, in actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quam Athenis Solon dicitur tulisse. Nam illic ita est: Ἐὰν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας· ἐὰν δὲ τάφον, ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν· ἐλαίαν δὲ, καὶ συκῆν, ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν· τὰ δ' ἄλλα δένδρα, πέντε πόδας· id est, si quis sepem ad alienum praedium fixerit, infoderitque, terminum ne excedito: Si maceriam, pedem relinquito: Si vero domum, pedes duos: Si sepulchrum aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatii relinquito: Si puteum, passus latitudinem: At vero oleam, aut ficum, ab alieno ad nouem pedes plantato: caeteras arbores, ad pedes quinque.

o) De QVIBVS REBVS AD EVNDEM JVDICEM EATVR.

(Dig. 11. T. 2.)

1. POMPONIVS *lib.* 13. *ad Sabinum.*

Si inter plures familiae ercifcundae agetur, et inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum: eundem judicem sumendum. Praeterea, quo facilius coire coheredes, vel socii possint, in eundem locum omnium praesentiam fieri oportet.

2. PAPINIANVS *lib.* 2. *Quaestionum.*

Cum ex pluribus tutoribus vnus, quod caeteri non sint idonei, conuenitur, postulante eo, omnes ad eundem judicem mittuntur: et hoc rescriptis Principum continetur.

De Verborvm Significatione.

239. §. 7. POMPONIVS *lib. singul. Enchiridii.*

Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa moenia sint constituta. §. 8. *Territorium* est vniuersitas agrorum intra fines cujusque ciuitatis: quod ab eo dictum quidam ajunt, *quod Magistratus ejus loci intra eos fines terrendi*, id est, summouendi *jus habet.*

ad §. 7.

p) De RE JVDICATA, et de EFFECTV SENTENTIARVM, et de INTERLOCVTIONIBVS.

(Dig. 42. T. 1.)

1. MODESTINVS [*lib.* 7. *Pandectarum*]

Res judicata dicitur, quae finem controuersiarum pronunciatione judicis accipit. Quod vel condemnatione vel absolutione contingit.

2. VLPIANVS *lib* 6. *ad Edictum.*

Qui pro Tribunali cognoscit, non semper tempus judicati seruat; sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat, pro causae qualitate, et quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia: sed perraro intra statutum tempus sententiae exsequentur: veluti si alimenta constituantur, vel minori viginti quinque annis subuenitur.

3. PAVLVS *lib* 17. *ad Edictum.*

Qui damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet *). *) L. 37. de R. J.

4. VLPIANVS *lib.* 58. *ad Edictum.*

Si se non obtulit procurator, judicati actio in eum denegabitur, et in dominum dabitur: si se obtulit, in ipsum dabitur. † Obtulisse autem se liti videtur non is, qui in rem suam procurator datus sit: nam hic alia ratione recusare judicati actionem non potest, quia (hic) non in alienam, sed in suam rem procurator factus est.

§. 1. Tutor quoque vel curator in ea conditione sunt, vt non videantur videri se liti obtulisse: idcircoque debet denegari in eos judicati actio. §. 2. Actor municipum potest rem judicatam recusare: in municipes enim judicati actio dabitur.

§. 3. Ait Praetor, condemnatus vt pecuniam soluat: † à judicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. † Quid ergo, si soluere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicimus? Et ait Labeo, debuisse hoc quoque adjici, neque eo nomine satisfaciat: fieri enim posse, vt idoneum expromissorem habeat. Sed ratio pecuniae exigendae haec fuit, quod noluerit Praetor obligationes ex obligationibus fieri: idcirco ait, vt pecunia soluatur Ex magna tamen et idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam.

§. 4. Si ex conuentione litigantium cautum sit post rem judicatam ei, cui quis condemnatus est: eueniet, vt hic et retendatur, si modo nouatio intercessit. Caeterum si non nouandi causa id factum est, manebit ordo executionis. † Sed, et si pignora accepta sint, vel fidejussores in rem judicatam: consequens erit dicere, non cessare executionem: quippe cum accesserit aliquid rei judicatae, non sit à re judicata recessum. † Idem obseruandum est in eo, cujus procurator condemnatus est.

§. 5. Si quis condemnatus sit, vt intra certos dies soluat: vnde ei tempus judicati actionis computamus? vtrum ex quo sententia prolata est, an vero, [ex eo], ex quo dies statutus praeteriit? Sed si quidem minorem diem statuerit judex tempore legitimo; repleatur ex Lege, quod sententiae judicis deest. Sin autem ampliorem numerum dierum sua definitione judex amplexus est: computabitur reo et legitimum tempus, et quod supra [id] judex praestitit.

§. 6. Condemnatum accipere debemus eum, qui rite *) condemnatus est, vt sententia valeat. Caeterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit: dicendum est, condemnationis verbum non tenere.

*) L. 4. de sent. et interlocut. L. 7. C. ne de statu defunctor. L. 1. in fin. supr. ad SC. Tertull.

§. 7. Soluisse accipere debemus, non tantum eum, qui soluit; verum omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quae ex causa judicati descendit.

§. 8. Celsus scribit: si noxali condemnatus eum seruum, in quo vsusfructus alienus est, noxae dedisti, posse tecum adhuc agi judicati: sed si vsusfructus interierit, liberari ait.

5. Idem lib. 59. ad Edictum.

Ait Praetor, cujus de ea re jurisdictio est: melius scripsisset, cujus de ea re notio est: etenim notionis *) nomen etiam ad eos pertineret, qui jurisdictionem non habent, sed habent de quauis alia causa notionem.

*) L. 99. in pr. de V. S.

§. 1. Si judex aliquem sic condemnet, vt, quod habet ex testamento, vel codicillis Maeuii, restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi quantitatem nominauit, quae testamento vel codicillis relicta est. Sed et si fideicommissum sine scriptura pronunciatum [est], idem erit probandum.

6. Idem lib. 66. ad Edictum.

Miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus, eatenus, qua facere potest, cogitur soluere.

§. 1. Decem, aut noxae dedere condemnatus, judicati in decem tenetur: facultatem enim noxae dedendae ex Lege accipit. At is, qui stipulatus est decem, aut noxae dedere, non potest decem petere: quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus. At judicium solius noxae deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur, et ideo judicati decem agitur, his enim solis condemnatur: Noxae deditio in solutione est, quae è Lege tribuitur. §. 2. Qui judicati bona auctoritate sua distraxit: furti actione, et vi bonorum raptorum [ei] tenetur. §. 3. Judicati actio perpetua est, et rei persecutionem continet. Item heredi, et in heredem competit.

7. CAJVS *lib. ad [Edictum Praetoris Vrbani, titulo de re judicata.]*

Intra dies constitutos, quamuis judicati agi non possit, multis tamen modis judicatum liberari posse, hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spatium pro judicato, non contra judicatum per Legem constitutum est.

8. PAVLVS *[lib. 5. ad Plautium.]*

Si homo ex stipulatu petitus, post litem contestatam decesserit: absolutionem non faciendam et fructuum rationem habendam placet.

9. POMPONIVS *[lib. 5. ex Plautio.]*

Furioso sententia à judice, vel ab arbitro dici non potest.

10. MARCELLVS *[lib. 2. Digestorum]*

Qui cum se pro patrefamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit, et exheres à patre, vel emancipatus sit: quamuis facere non possit, debet condemnari.

11. CELSVS *[lib. 5. Digestorum.]*

Si, calendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quandocunque post calendas accepto judicio, tanti [tamen] aestimanda lis est, quanti interfuit mea, calendis id fieri: ex eo enim tempore quicquid aestimatur, quod nouissime solui poterit.

12. MARCELLVS *[lib. 4. Digestorum.]*

In depositi vel commodati judicio, quamquam dolo aduersarii res absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus suis dominus cedat.

13. CELSVS *[lib. 6. Digestorum.]*

Si quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est: aestimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari. Idque aut tantundem erit, aut minus, aut interdum etiam nihil: neque enim vani timoris vlla aestimatio est. Verum forte soluta, nullum jam pretium aestimationis est: aut quantum ex forte fuerit solutum, tantundem ex aestimatione decedet.

§. 1. Si quis promiserit, prohibere se, vt aliquod damnum stipulator patiatur, et faciat; neque ex ea re damnum stipulator [patietur et] faciat: (ita habeatur) facit, quod promisit: si minus, quia non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur. Sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus.

14. *Idem [lib. 25. Digestorum.]*

Quod jussit, vetuitue Praetor, contrario imperio tollere et repetere licet: de sententiis contra.

15. VLPIANVS *(lib. 3. de Officio Consulis.)*

A Diuo PIO rescriptum est, Magistratus populi Romani, vt judicum à se datorum vel arbitrorum sententiam exequantur hi, qui eos dederunt. §. 1. Sententiam Romae dictam, etiam in prouinciis posse Praesides, si hoc jussi fuerint, ad finem persequi, IMPEROTOR noster cum patre rescripsit.

§. 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo quidem res mobiles animales pignori capi jubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est: si non suffecerit, etiam soli pignora capi jubent et distrahi. Quod si nulla mouentia sint, à pignoribus soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur: nam à pignoribus soli initium faciendum non est. Quod si nec, quae soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc perueníetur etiam ad jura: exsequuntur itaque rem judicatam Praesides isto modo.

§. 3. Si pignora, quae capta sunt, emptorem non inueniant: rescriptum est ab IMPERATORE nostro, et Diuo PATRE ejus, vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est. Addicantur autem vtique ea quantitate, quae debetur. Nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus; rescriptum est, non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere; quia velut pacto transegisse de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere: nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, et superfluum petere.

§. 4. Si rerum, quae pignoris jure captae sunt, controuersia fiat: constitutum est ab IMPERATORE nostro, ipsos, qui rem judicatam exequuntur, cognoscere debere de proprietate; et si cognouerint ejus fuisse, qui condemnatus est, rem judicatam exsequentur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere. Nec sententiam eorum posse debitori praejudicare, si forte hi dimittendam eam rem putauerint, quasi ejus sit, qui controuersiam mouit, non ejus, cujus nomine capta est. Nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere; si forte jure ordinario coeperit ab eo res peti. Sic euenit, vt omnibus integris tantum capioni res judicata proficiat. Sed illud debet dici, vbi controuersia est de pignore, id dimitti debere, et capi aliud, si quod est sine controuersia.

§. 5. Quod si res sit pignerata, quae pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, vt dimisso creditore, superfluum in causam judicati conuertatur? et quanquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere; tamen in judicati exsecutionem seruatur, vt si emptorem inuenerit res quae capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere sit paratus, admittenda sit hujus quoque rei distractio: nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius jus pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisdatum.

§. 6. Si post addictum pignus aliqua controuersia emptori moueatur: an sit cognitio ejusdem judicis, qui sententiam exsecutus fuerit, videndum est: et cum semel emptio perfecta sit, ejusque, qui comparauerit, periculum vertatur, non puto locum

eum effe cognitioni: certe, pofteaquam inductus eft emptor in poffeffionem, nonne ceffabunt partes eorundem judicum? Idemque et fi ipfi, cui quis judicatus eft, res fuerit addicta.

§. 7. Sed fi emptor, cui pignora funt addicta, exfequente judice, pretium non foluat: vtrum aduerfus emptorem porrigere manus debeant iidem judices, qui fententiam exfequuntur, videndum eft? Et non puto eos vltra procedere. Caeterum longe res abibit: quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, et fic exfequentur aduerfus eum fententiam? an ftatim pro judicato habebunt? et quid, fi neget fe emiffe, aut exfoluiffe contendat? Melius igitur fuerit, fi non fe interponat: maxime eum nec habeat actionem aduerfus eum is, cui judicatum fieri defideratur, nec injuria afficietur. Oportet enim res captas pignori, et distractas, praefenti pecunia diftrahi, non fic, vt poft tempus pecunia foluatur. † Certe fi fe interponant, hactenus debebunt interuenire, vt ipfam rem addictam capiant, et diftrahant, quafi non vinculo pignoris liberatam.

§. 8. Sic quoque judices exfequentur judicatum, vt nomina jure pignoris capiant, fi nihil aliud fit, quod capi poffit: poffe enim nomen jure pignoris capi, IMPERATOR nofter refcripfit.

§. 9. Sed vtrum confeffum nomen tantum capi poffit, an etiam fi neget quis fe debere, videamus. Et magis eft, vt id duntaxat capiatur, quod confitetur: caeterum fi negetur, aequiffimum erit, difcedi à nomine. Nifi forte quis exemplum fecutus corporalium pignorum, vltra proceſſerit; dixeritque, ipfos debere judices de nomine cognofcere, vt cognofcunt de proprietate: fed contra refcriptum eft.

§. 10. Item quid dicemus? vtrum ipfi judices conuenient nomen, exigentque id, quod debetur, et in caufam judicati conuertent; an vero vendent nomen, vt pignora corporalia folent? Et neceffe eft, vt, quod eis facilius videatur ad rem exfequendam, hoc faciant.

§. 11. Sed et fi pecunia penes argentarios fit, aeque capi folet. † Hoc amplius et fi penes alium quem, deftinata tamen ei, qui condemnatus eft: folet pignoris jure capi, et conuerti in caufam judicati.

§. 12. Praeterea pecuniam quoque depofitam nomine condemnati, vel in arcam reclufam folent capere, vt judicato fatisfiat. † Hoc amplius, et fi pupillaris pecunia in arcam repofita fit ad praediorum comparationem: et citra permiffum Praetoris ab eo, qui exfequitur judicatum, folet capi, et in caufam judicati conuerti.

16. *Idem lib. 63. ad Edictum.*

Sunt qui in id, quod facere poffunt, conueniuntur, id eft, non deducto aere alieno *). † Et quidem funt hi fere. † Qui pro focio conueniuntur. Socium autem omnium bonorum accipiendum eft. † Item parens, *) L. 49. h. t.

17. *Idem lib. 10. ad Edictum.*

Patronus, patrona, liberique eorum, et parentes. † Item maritus *) de dote in id, quod facere poteft, conuenitur. *) L. 20. L. 21. h. t. L. vn. §. 7. C. de rei vxor. act. §. 37. Inft. de act.

18. *Idem lib. 66. ad Edictum.*

Item miles, qui fub armata militia ftipendia meruit, condemnatus, eatenus, quatenus facere poteft, cogitur foluere.

19. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Inter eos, quibus ex eadem caufa debetur, occupantis melior conditio eft: nec deducitur, quod ejusdem conditionis hominibus debetur. Sicuti fit in de peculio actione: nam et hic occupantis melior eft caufa. † Sed et fi cum patre *), patronoue agetur: non eft deducendum aes alienum: maxime quod ejusdem conditionis perfonis debebitur, vt liberis, libertis. *) L. 49. h. t.

§. 1. Is quoque, qui ex caufa donationis *) conuenitur, in quantum facere poteft, condemnatur: et quidem is folus deducto aere alieno. Et inter eos, quibus ex fimili caufa pecunia debetur; occupantis potior erit caufa. Imo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto: fed et ipfi ratio habenda eft, ne egeat. *) L. 30. h. t. L. 28. L. 173. de R. J.

20. MODESTINVS *lib. 2. Differentiarum.*

Non tantum dotis nomine maritus, in quantum facere poffit, condemnatur: fed ex aliis quoque contractibus ab vxore judicio conuentus, in quantum facere poteft, condemnandus eft ex Diui PII Conftitutione. Quod et in perfona mulieris aequa lance feruari, aequitatis fuggerit ratio.

21. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Sicut autem cum marito agitur, ita et cum focero, vt non vltra facultates damnetur. † An, fi cum focero ex promiffione dotis agatur, in id, quod facere poteft, damnandus fit? quod et id aequum effe videtur: fed alio jure vtimur, vt et NERATIVS fcribit.

22. POMPONIVS *lib. 21. ad Quintum Mucium.*

Sed hoc ita accipiendum eft, fi à focero dos ex promiffione petatur foluto matrimonio: verum fi manente matrimonio dos ab eo petatur, fuccurrendum vtique eft, vt ne majoris fummae condemnetur, quam quantum facere poteft.

§. 1. Quod autem de fociis dictum eft, vt et hi, in quantum facere poffint, condemnentur: caufa cognita fe facturum Praetor edicit. † Caufae cognitio autem in hoc erit, vt neganti fe focium effe, aut ex doli claufula obligato, non fuccurratur.

23. PAVLVS *lib. 6. ad Plautium.*

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: fi quidem viuo marito condemnatio fiet: in quantum facere poteft, fiet damnatio. Nam et defenfor mariti in id, quod ille facere poteft, damnatur: mortuo vero marito, in folidum.

24. POMPONIVS *lib. 4. ex Plautio.*

Et fi fidejuffor acceptus fit rei, vel actionis: non proderit ei, fi perfona, pro qua fidejuffit, in quantum facere poteft, condemnanda eft. §. 1. Si maritus foluendo non fuerit, licet ipfi marito profit, quod facere non poffit, (id enim perfonae mariti praeftatur), heredi ejus hoc non prodeft.

25. PAVLVS *lib. 60. ad Edictum*

Sciendum eft, heredes earum perfonarum non in id, quod facere poffunt, fed in integrum teneri.

26. VLPIANVS *lib. 77. ad Edictum.*

Si conuenerit inter litigatores, quid pronuncietur: non ab re erit, judicem hujusmodi fententiam proferre.

27. MODESTINVS *lib. 1. Refponfor.*

Praefes Prouinciae vfuras vfurarum condemnauit contra Leges, et facras Conftitutiones; ideoque Lucius Titius contra prolatam fententiam injuftam Praefidis appellauit. Quaero, cum non fecundum Legem [hic] Titius prouocaffet, an exigi poffit pecunia fecundum condemnationem? MODESTINVS refpondit, fi fententiae certa quantitas continetur, nihil proponi, cur judicati agi non poffit.

28. *Idem lib. 12. Responsorum.*

Duo judices dati diuersas sententias dederunt. MODESTINVS respondit, vtramque sententiam in pendenti esse, donec competens judex vnam earum confirmauerit.

29. *Idem lib. 7. Pandectarum.*

Tempus, quod datur judicati, etiam heredibus ejus, caeterisque, qui in locum ejus succedunt, tribuitur, videlicet, quod ex tempore deest: quia causae magis, quam personae, beneficium praestituitur.

30. POMPONIVS *lib. 7. Variarum Lectionum.*

Cum ex causa donationis promissa pecunia est: si dubitatum sit, an ea res eo vsque donatoris facultates exhaurire possit, vt vix quicquam ei in bonis relictum sit; actio in id, quod facere possit, danda est: ita vt et ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur, quod maxime inter liberos et parentes obseruandum est.

31. CALLISTRATVS *lib. 2. Cognitionum.*

Debitoribus non tantum petentibus dies ad soluendum dandi sunt, sed et prorogandi, si res exigat. Si quid tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam CASSIO Proconsuli Diuus PIVS in haec verba rescripsit: His, qui fatebuntur debere, aut ex re judicata necesse habebunt reddere, tempus ad soluendum detur, quod sufficere pro facultate cujusque videbitur: eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi: eaque, si intra duos menses non soluerint, vendantur; si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cujus pignora vendita erant.

32. *Idem lib. 3. Cognitionum.*

Cum prolatis Constitutionibus contra eas pronunciat judex, eo quod non existimat causam, de qua judicat, per eas juuari: non videtur contra Constitutiones sententiam dedisse. Ideoque ab ejusmodi sententia appellandum est: alioquin rei judicatae stabitur.

33. *Idem lib. 5. Cognitionum.*

Diuus HADRIANVS aditus per Libellum à Julio Tarentino, et indicante eo falsis testimoniis, conspiratione aduersariorum testibus pecunia corruptis, religionem judicis circumuentam esse, in integrum causam restituendam in haec verba rescripsit: Exemplum libelli dati mihi à Julio Tarentino mitti tibi jussi. Tu, si tibi probauerit, conspiratione aduersariorum, et testibus pecunia corruptis oppressum se: et rem seuere vindica, et, si qua à judice tam malo exemplo circumscripto judicata sunt, in integrum restitue.

34. LICINNIVS RVFINVS *lib. 13. Regularum.*

Si victum vel stratum inferri quis judicato non patiatur, vtilis in eum poenalis actio danda est: vel (vt quidam putant) injuriarum cum eo agi poterit.

35. PAPIRIVS JVSTVS *lib. 2. de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS rescripserunt: Quamquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat: tamen in negotio publico, ex causa permittere se, hujusmodi instrumentis vti.

36. PAVLVS *lib. 17. ad Edictum.*

POMPONIVS lib. 37. ad Edictum scribit: Si vni ex pluribus judicibus de liberali causa cognoscenti, de re non liqueat, caeteri autem consentiant, si is jurauerit, sibi non liquere, eo quiescente, caeteros, qui consentiant, sententiam proferre: quia et si dissentiret, plurium sententia obtineret.

37. MARCELLVS *lib. 3. Digestorum.*

Tunc autem vniuersi judices intelliguntur judicare, cum omnes adsunt.

38. PAVLVS *lib. 17. ad Edictum.*

Inter pares numero judices si dissonae sententiae proferantur, in [de] liberalibus quidem causis (secundum quod à Diuo PIO constitutum est) pro libertate statutum obtinet: in aliis autem causis pro reo: quod et in judiciis publicis obtinere oportet. §. 1. Si diuersis summis condemnent judices: minimam spectandam esse, JVLIANVS scribit.

39. CELSVS *lib. 3. Digestorum.*

Duo ex tribus judicibus vno absente judicare non possunt: quippe omnes judicare jussi sunt. † Sed si adsit, et contra sentiat: statur duorum *) sententiae. Quid enim minus verum est, omnes judicasse? *) L. 37. h. t.

40. PAPINIANVS *lib. 10 Responsorum.*

Commodis praemiorum, quae propter coronas sacras praestantur, condemnato placuit interdici, et eam pecuniam jure pignoris in causam judicati capi.

41. PAVLVS *lib. 14 Quaestionum.*

Nesennius Apollinaris: Si te donaturum mihi delegauero creditori meo, an in solidum conueniendus sis? et, si in solidum conueniendus, an diuersum putes, si non creditori meo, sed ei, cui donare volebam, te delegauero? et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito ejus dotem promiserit? Respondit: nulla creditor exceptione summouetur: licet is, qui ei delegatus est, poterit vti aduersus eum, cujus nomine promisit. Cui similis est maritus; maxime si constante matrimonio petat, et sicut heres donatoris in solidum condemnatur, et ipse fidejussor, quem in donando adhibuit: ita et ei, cui non donauit, in solidum condemnatur.

§. 1. Fundum quis donauit, si non restituat: vt quiuis possessor, damnandus est. Si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumpsit, in solidum condemnandus est: potuit enim non periclitari, si statim restituisset. Si dolo desiit possidere, in litem jurabitur, et tanti sequetur condemnatio.

§. 2. In solidum condemnatus donator, actione judicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur beneficio Constitutionis.

42. *Idem lib. 3. Responsorum.*

PAVLVS respondit, rescindere quidem sententiam suam praecedentem Praetorem non posse, reliqua autem, quae ad consequentiam quidem jam statutorum pertinent, priori tamen sententiae desunt, circa condemnandum reum vel absoluendum debere supplere, scilicet eodem die.

43. *Idem lib. 16 Responsorum.*

PAVLVS respondit, eos, qui vna sententia in vnam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa judicati conueniri. Et si ex sententia aduersus tres dicta, Titius portionem sibi competentem exsoluit: ex persona caeterorum ex eadem sententia conueniri eum non posse.

44. SCAE-

44. SCAEVOLA *lib. 5. Responsorum.*

Ex contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore, et condemnata est: postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, et ita bona defuncti ad substitutum, vel ad coheredes peruenerunt. Quaeritur, an hi ex causa judicati teneantur? Rescripsit: dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.

45. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Acta apud se habita, si partes consentiant, et judex hoc permiserit, potest jubere ea die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata est.

§. 1. De amplianda vel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam, sine Principali auctoritate nihil est statuendum. §. 2. Contra indefensos minores tutorem vel curatorem non habentes, nulla sententia proferenda est.

46. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Actorum verba emendare, tenore sententiae perseuerante, non est prohibitum.

47. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

De vnoquoque negotio praesentibus omnibus, quos causa contingit, judicari oportet: aliter enim judicatum tantum inter praesentes tenet, §. 1. Qui apud fiscum causam defendere saepius conuenti neglexerint, rebus judicatis subjiciendi sunt: quod eo apparet, si saepe conuenti praesentiam suam facere noluerint.

48. TRYPHONINVS *lib. 2. Disputationum.*

Decreta à Praetoribus Latine *) † interponi debent.

*) L. 12. C. de sent. et interlocut.

49. PAVLVS *lib. 2. Manualium.*

Et exheredatum vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi [in] id, quod facere potest, condemnandum. † Quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est: vtrum deducto omni aere alieno, vt is, qui ex donatione conuenitur? an vt maritus et patronus, nullo deducto aere alieno? Et indubitati juris est, ad similitudinem viri et patroni ei detrahendum: pinguius enim donatori succurrere debemus, quam ei, qui verum debitum persoluere compellitur:

50. TRYPHONINVS *lib. 12. Disputationum.*

Ne liberalitate sua inops fieri periclitetur.

51. PAVLVS *lib. 2. Manualium.*

Si quis dolo fecerit, vt bona ejus venirent, in solidum teneatur. §. 1. Si quis creditorem missum in possessionem, rei seruandae causa, non admiserit, si venditor praestiterit creditori, quanti ejus interfuerit: Quaesitum est, an debitor liberetur? Et puto improbum esse eum, qui velit iterum consequi, quod accepit.

52. TRYPHONINVS *lib. 12. Disputationum.*

Si rerum amotarum cum viro agatur, quanquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae causam habuisse, in solidum condemnari debet: quoniam ex male contractu et delicto oritur.

53. HERMOGENIANVS *lib. 1. Juris Epitomarum.*

Contumacia eorum, qui jus dicenti non obtemperant, litis damno coërcetur. §. 1. Contumax est, qui tribus Edictis propositis, vel vno pro tribus, quod vulgo peremptorium appellatur, literis euocatus praesentiam sui facere contemnet.

§. 2. Poenam contumacis non patitur, quem aduersa valetudo, vel majoris causae occupatio defendit.

§. 3. Contumaces non videntur, nisi qui cum obedire deberent, non obsequuntur: id est, qui ad jurisdictionem ejus, cui negant obsequi, pertinent.

54. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

Contra pupillum indefensum, eumque, qui Reipublicae causa abest, vel minorem 25. annis propositum peremptorium nihil momenti habet §. 1. Is, qui ad majus auditorium vocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non videtur.

55. VLPIANVS *lib. 51. ad Sabinum.*

Judex, posteaquam semel sententiam dixit, postea index esse desinit. Et hoc jure vtimur, vt judex, qui semel vel pluris, vel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non possit: semel enim male, seu bene officio functus est.

56. *Idem lib. 27. ad Edictum.*

Post rem judicatam, [vel] jurejurando decisam, vel confessionem in jure factam, nihil quaeritur post Orationem Diui MARCI: quia in jure confessi pro judicatis habentur.

57. *Idem lib. 2. Disputationum.*

Quidam consulebat, an valeret sententia à minore 25. annis judice data. Et aequissimum est, tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem et octo annis sit. † Certe si Magistratum minor gerit, dicendum est, jurisdictionem ejus non improbari. Et si forte ex consensu judex minor datus sit scientibus his, qui in eum consentiebant: rectissime dicitur, valere sententiam. Proinde si minor Praetor, si Consul jus dixerit, sententiamne protulerit, valebit: Princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere decreuit.

58. *Idem lib. 7. Disputationum.*

Si, cum nulla sententia praecessisset, capta sunt et distracta pignora, possunt reuocari.

59. *Idem lib. 4. de omnibus Tribunalibus.*

In sententiis sufficiet, si expresserit judex summam in sententia, soluique jusserit, vel praestari, vel quo alio verbo hoc significauerit. §. 1. Amplius est rescriptum: et si in sententia non sit summa adjecta; si tamen is, qui petit summam expresserit, et judex ait: solue, quod petitum, vel quantum petitum est: valere sententiam.

§. 2. Qui sortis quidem condemnationem faciunt, de vsuris autem ita pronunciant: vsurae si quae competunt, [vel] quae competunt, vt praestentur: non recte pronunciant. Debent enim de vsuris quoque cognoscere, et certam facere condemnationem. §. 3. Si quis ex Edicto peremptorio post mortem sit condemnatus, non valet sententia: quia morte rei peremptorium soluitur. Ideoque, vt [in] re integra, de causa notio praestabitur, et, quod optimum patuerit, statuetur.

60. JVLIANVS *lib. 5. Digestorum.*

Quaesitum est: cum alter ex litigatoribus febricitans discessisset, et judex absente eo pronunciasset: an jure videretur pronunciasse? Respondit: Morbus sonticus, etiam inuitis litigatoribus ac judice, diem differt. Sonticus autem existimandus est, qui cujusque rei agendae impedimento est: litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei judicandae tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur judicata. † Potest tamen dici esse aliquam et febrium differentiam. Nam si quis sanus alias ac robustus, tempore judicandi leuissima febre correptus fuerit; aut si quis tam veterem quartanam habeat,

vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum sonticum non habere.

61. *Idem lib. 45. Digestorum.*

In judicati actione non prius ratio haberi debet ejus, cui prior reus condemnatus fuerit.

62. ALFENVS VARVS *lib. 6. Digest. à* PAVLO *Epitomatorum.*

Cum quaerebatur, judex, si perperam judicasset, an posset eodem die iterum judicare? Respondit, non posse.

63. MACER [*lib. 2. de Appellationibus.*]

Saepe constitutum est, res inter alios judicatas aliis non praejudicare. Quod tamen quandam distinctionem habet. Nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus obest: quibusdam vero, etiam si contra ipsos judicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil praejudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur; nam alteri integra defensio est, etiamsi cum coherede suo agi scierit. Item si ex duobus petitoribus alter victus adquieuerit, alterius petitioni non praejudicatur: idque ita rescriptum est. † Scientibus sententia, quae inter alios data est, obest, cum quis de ea re, cujus actio vel defensio primum sibi competit, sequenti agere patiatur: veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris; aut maritus socerum, vel vxorem de proprietate rei in dote acceptae, aut possessor venditorem de proprietate rei emptae. Et haec ita ex multis Constitutionibus intelligenda sunt. † Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus quidem non nocet? Illa ratio est: quod qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus, vti velit, propria actione vel defensione vtatur, non potest: is vero, qui priorem omnium defendere causam patitur, ideo propter scientiam, praescriptione rei, quamuis inter alios, judicatae summouetur, quia ex voluntate ejus de jure, quod ex persona agentis habuit, judicatum est. Nam et si libertus meus, me interueniente, seruus vel libertus alterius judicetur, mihi praejudicatur. † Diuersa causa est, si fundum à te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico. Nam quamuis contra Titium, me sciente, judicatum sit, nullum tamen praejudicium patior: quia neque ex eo jure, quo Titus victus est, vindico; neque potui Titio intercedere, quo minus jure suo vtatur: sicuti et de coherede supra diximus.

64. SCAEVOLA *lib. 25. Digestorum.*

Negotiorum gestorum condemnatus appellauit, et diu negotium tractum est: quaesitum est, appellatione ejus injusta pronunciata, an, quo tardius judicatum sit, vsurae pecuniae in condemnatum deductae medii temporis debeantur? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, dandam vtilem actionem.

REGVLAE JVRIS.

202. JAVOLENVS *lib. 11. Epistolarum.*

Omnis definitio in jure ciuili periculosa est: parum est enim, vt non subuerti posset.

207. VLPIANVS *lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam.*

Res judicata pro veritate accipitur.

q) DE CONFESSIS.

Dig. 42. T. 2.

1. PAVLVS *lib. 56. ad Edictum.*

Confessus pro judicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur.

2. VLPIANVS *lib. 58. ad Edictum.*

Non fatetur, qui errat, nisi jus ignorauit.

3. PAVLVS *lib. 9. ad Plautium.*

JVLIANVS ait, confessum, certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiamsi in rerum natura non fuisset, et si jam à natura recessit: ita tamen, vt in aestimationem ejus damnetur: quia confessus pro judicato habetur.

4. *Idem lib. 15. ad Plautium.*

Si is, cum quo Lege Aquilia agitur, confessus est, seruum occidisse: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo; ex confesso tenetur.

5. VLPIANVS *lib. 27. ad Edictum.*

Qui Stichum debere se confessus est, siue mortuus jam Stichus erat, siue post litis contestationem decesserit, condemnandus est.

6. *Idem lib. 5. de omnibus Tribunalibus.*

Certum confessus, pro judicato erit; incertum non erit.

§. 1. Si quis incertum confiteatur, vel corpus sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: vrgeri debet, vt certum confiteatur. † Item eum, qui rem confessus est, vt certam quantitatem fateatur.

§. 2. Sed et si fundum vindicem meum esse, tuque confessus sis: perinde habearis, atque si dominii mei fundum esse pronunciatum esset. † Et si alia quaecunque actione ciuili, vel honoraria, vel Interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio, dum quis conuenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi Praetorem voluntatem Orationis Diui MARCI debere: et omne omnino, quod quis confessus est, pro judicato haberi. † Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem: et, si non restituatur, lis aestimabitur.

§. 3. Si quis, absente aduersario, confessus sit, videndum, numquid non debeat pro judicato haberi: quia nec qui jurat de operis: obligatur; nec solcat quis absenti condemnari? † Certe procuratorem, tutorem, curatoremue praesentem esse sufficit. §. 4. Sed an et ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, videamus? Et non puto sufficere.

§. 5. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. † Minorem à confessione sua restituemus. §. 6. Confessi vtique post confessionem tempora quasi ex causa judicati habebunt.

7. AFRICANVS *lib. 5. Quaestionum.*

Cum fideicommissum peteretur; heres confessus est debere: arbiter ad restituendum datus, comperit nihil deberi: Quaesitum est, an possit absoluere? Respondi, posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. Nam si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit: non debere eum absoluere. Si vero, quia testator forte soluendo non erat; aut quod heres omne solutum esse apud Praetorem dixerat, et cum controuersia et computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: saluo officio eum absoluturum. Has enim partes ejus esse, vt, si in computatione nihil inueniatur, possit absoluere; sed et ex superiore causa ad Praetorem remittere debeat, vt absoluatur.

8. PAVLVS *lib. 4. ad Sabinum.*

Non omnimodo confessus condemnari debet rei nomine, quae an in rerum natura esset, incertum sit.

r) DE

r) De APPELLATIONIBVS et RELATIONIBVS.

Dig. 49. T. 1.

1. VLPIANVS *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Appellandi vſus quam ſit frequens, quamque neceſſarius, nemo eſt, qui neſciat: quippe cum iniquitatem judicantium, vel imperitiam [re] corrigat: licet nonnunquam bene latas ſententias in pejus reformet. Neque enim vtique melius pronunciat, qui nouiſſimus ſententiam laturus eſt.

§. 1. Quaeſitum eſt, an aduerſus Reſcriptum Principis prouocari poſſit: forte, ſi Praeſes prouinciae, vel quis alius conſuluerit, et ad conſultationem ejus fuerit reſcriptum. Eſt enim quaeſitum, an appellandi jus ſuperſit? Quid enim, ſi in conſulendo mentitus eſt*)? de qua re extat Reſcriptum Diui PII πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν. i. e. ad communitatem Thracum, quo oſtenditur prouocari oportere: verba Reſcripti ita ſe habent: Ἐὰν ἐπιστείλῃ τις ἡμῖν, ἃ διὰ καὶ ἀντιγράψωμεν ἡμεῖς ὁτιοῦν, ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν· εἰ γὰρ διδάξαιεν ἢ ψευδῶς, ἢ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξει προδιεγνωσμένον, τῶν ὡς ἑτέρως ἔχουσιν τοῖς γραφεῖσιν ἀντεπισταλκότισιν. id eſt, ſi ſcripſerit quisquam ad nos, et illi aliquid reſcripſerimus, volenti ad ſententiam noſtram prouocare, permiſſum erit: ſi enim docuerint vel falſo, vel non ita ſe habere, quae ſcripta ſunt: nihil à nobis videbitur judicatum, priusquam contra ſcriptum fuerit, quemadmodum aliter res ſe habeat, quam nobis inſinuatum ſit.

*) L. 22. L. 16. h. t. L. 79. §. 1. de judic. L. 11. §. 2. de minor.

§. 2. Huic conſequenter videtur reſcriptum, à conſultatione judicis non eſſe appellandum, ſi quis forte interlocutus fuit, Principem ſe conſultaturum: cum poſſit poſt Reſcriptum prouocare. §. 3. Si quis in appellatione errauerit, vt puta cum alium appellare deberet, alium appellauerit: videndum, an error ei nihil officiat? et ſi quidem, cum majorem judicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit: ſi vero majorem judicem prouocauit, error ei nihil oberit: et ita multis Conſtitutionibus continetur. † Denique, cum quidam Judicem ex Reſcripto Principis à Conſulibus accepiſſet, et Praefectum Vrbi appellaſſet: errori ejus ſubuentum eſt Reſcripto Diuorum FRATRVM, cujus verba haec ſunt: Cum per errorem factum dicas, vt à judice, quem ex Reſcripto noſtro ab ampliſſimis Conſulibus acceperas, ad Junium Ruſticum [amicum] noſtrum Praefectum Vrbi prouocares, Conſules ampliſſimi perinde cognoſcant, atque ſi ad ipſos facta eſſet prouocatio. Si quis ergo vel parem, vel majorem judicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea cauſa eſt, vt error ei non noceat: ſed ſi minorem, nocebit.

§. 4. Libelli, qui dantur appellatorii, ita ſunt concipiendi, vt habeant ſcriptum, et à quo dati ſint, hoc eſt, qui appellet, et aduerſus quem, et à qua ſententia.

2. MACER *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Sed ſi apud acta quis appellauerit, ſatis erit, ſi dicat *), Appello. *) L. 5. §. 5. h. t.

3. VLPIANVS *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Scio quaeſitum, ſi quis non addiderit in libellis, contra quem aduerſarium appellet: an praeſcriptioni ſubjiciatur? et puto, nihil oportere praeſcribi. §. 1. Sed illud cecidit in quaeſtionem, ſi plures habuerit aduerſarios, et quorundam nomina libellis ſint plexa, quorundam non: an aeque praeſcribi ei poſſit ab his, quorum nomina comprehenſa non ſunt, quaſi aduerſus ipſos adquieuerit ſententiae? Et cum vna cauſa ſit, arbitor, non eſſe praeſcribendum.

§. 2. Certe ſi plures hi [ſunt], aduerſus quos pronunciatur, et quorundam nomina in libellis ſint comprehenſa, quorundam non: hi ſoli appellaſſe videbuntur, quorum nomina libellis ſunt comprehenſa *). *) L. 10. pr. quemadm. Seru. amitt. L. 6. §. 10. §. f. h. t.

§. 3. Quid ergo, ſi cauſam appellandi certam dixerit? an liceat ei diſcedere ab hac, et aliam cauſam allegare? an vero quaſi forma quadam obſtrictus ſit? Puto tamen, cum ſemel prouocauerit, eſſe ei facilitatem: in agendo etiam aliam cauſam prouocationis reddere, perſequique prouocationem ſuam, quibuscunque modis potuerit.

4. MACER *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Ab executore ſententiae appellare non licet. §. 1. Sed ab eo, qui ſententiam male interpretari dicitur, appellare licet: ſi tamen is interpretandi poteſtatem habuit, velut Praeſes Prouinciae, aut Procurator Caeſaris, ita tamen, vt in cauſis appellationis reddendis hoc ſolum quaeratur, an jure interpretatum ſit? idque etiam Diuus ANTONINVS reſcripſit.

§. 2. Alio condemnato, is, cujus intereſt, appellare poteſt, qualis eſt, qui per procuratorem expertus, victus eſt, nec procurator ſuo nomine appellet.

§. 3. Item ſi emptor de proprietate victus eſt, eo ceſſante, auctor ejus appellare poterit. Aut ſi auctor egerit, et victus ſit, non eſt deneganda emptori appellandi facultas: quid enim ſi venditor, qui appellare noluit, idoneus non eſt? Quin etiam ſi auctor appellauerit, deinde in cauſae defenſione ſuſpectus *) viſus ſit, perinde defenſio cauſae emptori committenda eſt, atque ſi ipſe appellaſſet.

*) L. 14. pr h. t. L. 50. §. 1. de legat. 1.

§. 4. Idque ita conſtitutum eſt in perſona creditoris, cum debitor victus appellaſſet, nec ex fide cauſam defenderet. Quae Conſtitutio ita accipienda eſt, ſi interueniente creditore debitor de pignore victus prouocauerit: nam abſenti creditori nullum praejudicium debitor facit. idque ſtatutum eſt.

§. 5. Si procurator, qui judicio interfuit, victus ſit: an ipſe quoque per procuratorem appellare poſſit, videamus: quia conſtat, procuratorem alium procuratorem facere non poſſe: Sed meminiſſe oportet, quod procurator lite conteſtata dominus litis efficitur. Et ideo et per procuratorem appellare poteſt.

5. MARCIANVS *lib.* 1. *de Appellationibus.*

A ſententia inter alios dicta appellari non poteſt. Niſi ex juſta cauſa: Veluti, ſi quis in coheredum praejudicium ſe condemnari patitur, vel ſimilem huic cauſam: quamuis et ſine appellatione tutus eſt coheres. Item fidejuſſores pro eo, pro quo interuenerunt. Igitur et venditoris fidejuſſor emptore victo appellabit, licet emptor et venditor adquieſcant.

§. 1. Si heres inſtitutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioſo teſtamento agebat: legatariis *), et qui libertatem acceperunt, permittendum eſt appellare, ſi querantur, per colluſionem pronunciatum: ſicut D. PIVS reſcripſit.

*) L. 14. pr. h. t. L. 8. §. 16. L. 13. L. 28. de inoffic. teſtam.

§. 2. Idem reſcripſit, legatarios cauſam appellationis agere poſſe. §. 3. Sed et ſi in fraudem ſuam transactionem factam ab eo, qui appellaſſet, dicerent: idem dicendum eſt.

§. 4. Sed et ſine appellatione, ſi fuerit transactum, ſimiliter

militer rescriptum est. §. 5. Si quis ipso die, inter acta, voce appellauit, hoc ei sufficit: sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum, vel triduum computandum est.

6. VLPIANVS *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Non tantum ei, qui ad supplicium ducitur, prouocare permittitur: verum alii quoque nomine ejus, non tantum si ille mandauerit, verum quisquis alius prouocare voluerit: neque distinguitur, vtrum necessarius ejus sit, necne: credo enim humanitatis ratione omnem prouocantem audiri debere: ergo et si ipse adquiescit sententiae, nec quaerimus, cujus intersit. † Quid ergo, si resistat, qui damnatus est, aduersus prouocationem? Nec velit admitti ejus appellationem, perire festinans? Adhuc putem differendum supplicium.

7. MARCIANVS *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Cum quidam propter violentiam judicis non ipsi, à quo appellauit, dedit libellos, sed publice proposuisset: D. SEVERVS veniam ei dedit, et permisit [ei] causas appellationis agere.

8. VLPIANVS *lib.* 4. *de Appellationibus.*

Illud sciendum est, eum, qui prouocauit, non debere conuiciari ei, à quo appellat *): caeterum oportebit eum plecti. et ita Diui FRATRES rescripserunt.

*) L. 13. §. 1. de injur. L. 15. de R. I.

9. MACER *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Illud sciendum est, neque pupillum, neque Rempublicam, cum pro libertate judicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam. Idque ita rescriptum est.

10. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si qui separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa: pluribus eis appellationibus opus est. §. 1. Si quis cum vna actione ageretur, quae plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus; quarum singulae notionem Principis non faciunt, omnes autem conjunctae faciunt: poterit ad Principem appellare. §. 2. Sed cum aduersus plures probatae essent rationes, quae eis nocerent, sufficit eis vna appellatio: quia vno titulo comprobatarum rationum omnes conueniebantur.

§. 3. Quoties autem plures in vnam summam condemnantur, vtrum vna sententia sit: et quasi plures in vnam summam rei sint promittendi, vt vnusquisque eorum in solidum teneatur: an vero scinditur in personas sententia, quaeritur? et PAPINIANVS respondit, scindi sententiam in personas, atque ideo eos, qui condemnati sint, viriles partes debere.

§. 4. Quod est rescriptum, in communi causa quoties alter appellat, alter non: alterius victoriam ei proficere, qui non prouocauit: [hoc] ita demum probandum est, si vna eademque causa fuit defensionis *). Caeterum si diuersae, alia causa est: vt in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat, et is, qui non gesserat, prouocauit. Iniquum est enim, qui idcirco agnouerat sententiam, quoniam gessisse se scit: propter appellationem ejus, qui non gesserat, obtinere. *) L. 4. §. 3. si seru. vind.

11 *Idem lib.* 3. *de omnibus Tribunalibus.*

Cum ex causa judicati soluta esset pecunia ex necessitate judicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniam, quam soluit, oportebit.

12. *Idem lib.* 2. *Opinionum.*

Si constet, nullo actu ex lege habito duumuirum creatum, sed tantum vocibus popularium postulatum, eisque tunc Proconsulem, quod facere non debuit, consensisse: appellatio in re aperta superuacua fuit.

13. *Idem lib.* 2. *Responsorum.*

Appellanti nihil obesse, quod in libellis, à qua parte sententiae appellaret, non significauit. §. 1. Non solere improbari appellationem eorum, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuerunt.

14. *Idem lib.* 14. *ad Edictum.*

Si perlusorio judicio actum sit aduersus testamentum, an jus faciat judex, videndum? Et D. PIVS, cum inter conjunctas personas diceretur, per collusionem in necem legatariorum et libertatum actum, appellare eis permisit. Et hodie hoc jure vtimur, vt possint appellare: sed et agere causam apud ipsum judicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur non ex fide heredem causam agere.

§. 1. Quoties, herede non respondente, secundum aduersarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis, neque libertatibus: et hoc DD. FRATRVM epistola continetur ad Domitium in haec verba: Quod absente possessore, nec quoquam nomine ejus respondente pronunciatum est: non habet rei judicatae auctoritatem, nisi aduersus eum solum, qui adesse neglexerit: quare his, qui testamento libertates, vel legata, vel fideicommissa acceperunt: saluae sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset judicatum: et ideo aduersus eum, qui vicit, permittimus eis agere.

15. MARCELLVS *lib.* 1. *Digestorum*

Serui *) appellare non possunt: sed domini eorum ad opem seruo ferendam possunt vti auxilio appellationis: et alius domini nomine id facere potest. Sin vero neque dominus, neque alius pro domino appellauerit: ipsi seruo, qui sententiam [tristem] passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.

*) L. 28. h. t. L. 18. eod.

16. MODESTINVS *lib.* 6. *Differentiarum.*

Constitutiones, quae de recipiendis, necnon, appellationibus loquuntur, vt nihil noui fiat, locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publice interest: vt sunt insignes latrones, vel seditionum concitatores, vel duces factionum. *) L. 6. §. 9. de injust. rupt. L. 244. de V. S.

17. *Idem lib.* 8. *Regularum.*

Cum in vna causa separatim duplex sententia diuisa datur, veluti vna sortis, alia vsurarum: duplex appellatio necessaria est, ne alteram adgnouisse, de altera prouocasse intelligatur §. 1. Tutor pupillo datus, si prouocet, interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

18. *Idem lib.* 17. *Responsorum.*

Lucius Titius pro seruo suo, qui ad bestias datus est, prouocationem interposuit. Quaero, an hujusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit? MODESTINVS respondit, posse.

19. *Idem lib. singul. de Enucleatis casibus.*

Si expressim sententia contra juris rigorem data fuerit, valere non debet: et ideo, et sine appellatione causa denuo induci potest. Non jure profertur sententia, si specialiter contra leges, vel SC. vel Constitutionem fuerit prolata. Vnde si quis ex hac sententia appellauerit, et praescriptione summotus sit: minime con-

confirmatur ex hac praescriptione sententia: vnde potest causa ab initio agitari.

10. *Idem lib. singul. de Praescriptionibus.*

Qui suspectum tutorem facit, et qui de non recipienda tutela excusationem agitat: alieno nomine agere intelligendus est. §. 1. Is vero, qui in rem suam procurator datus est, intra biduum appellare debet, quia suam causam agit. §. 2. Militibus appellandi tempora non remittuntur: et victi si non prouocauerint, et solemnia fecerint, postea non audiuntur.

11. PAPIRIVS JVSTVS *lib. 1. de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS rescripserunt, appellationes, quae rectò ad Principem factae sunt, omissis his, ad quos debuerunt fieri ex imo ordine, ad Praesides remitti.

§. 1. Iidem rescripserunt, ab judice, quem à Praeside Prouinciae quis acceperat, non recte IMPERATOREM appellatum esse: ideoque reuerti eum ad Praesidem debere.

§. 2. Si Magistratus creatus appellauerit, collegam ejus interim vtriusque officium sustinere: si vterque appellauerit, alium interim in locum eorum creandum: et cum, qui non juste appellauerit, damnum adgniturum, si quod Respublica passa sit: si vero justa sit appellatio, et hoc pronuncietur, eos aestimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoad vsque appellatio pendeat.

§. 3. Iidem rescripserunt: quamuis vsitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen, cum popularentur ab aduersario, aequum sibi videri, fructus apud sequestres deponi *).

*) L. 7. in fin. qui satisd. cog. L. 22. §. 8. soluto matrim. L. 5. quor. appellat.

22. PAPINIANVS *lib. 2. Responsorum.*

Ad Principem remissa cognitio, ab eo circumduci potest, qui remisit.

23. *Idem lib. 19. Responsorum.*

Ex consensu litigantium circa compromissum à Praeside Prouinciae judice dato, victus potest prouocare. §. 1. Cum Procurator Caesaris, qui partibus Praesidis non fungebatur, in lite priuatorum jus dandi Judicis non habuisset, frustra prouocatum ab ea sententia, constitit, quae non tenebat.

§. 2. Filiumfamilias, cum aduersus patrem ejus de bonis, quae per ipsum poterant adquiri, pronunciatum esset, respondi, non nisi patris nomine potuisse prouocare.

§. 3. Eum, qui cognouit Edictum peremptorium secundum ordinis causam dari, placuit, non recte prouocasse: cum in ejus potestate fuerit, ante diem praestitutum pro tribunali respondentem, aut defensum, Edicti denunciationem rumpere.

24. SCAEVOLA *lib. 5. Responsorum.*

Negotiorum gestor, vel tutor, vel curator bona fide condemnati appellauerunt: et diu negotium tractum est. Quaesitum est, appellatione eorum injusta pronunciata, an, quia tardius judicatum sit, vsurae principalis pecuniae medii temporis debeantur? Respondit, secundum ea, quae proponerentur, dandam vtilem actionem. §. 1. Curator juuenis aduersus tutoris heredes judicio expertus, appellationem interposuit, cum implesset autem vicesimum quintum annum aetatis juuenis, et in militia ageret, exequi appellationem desiit. Quaero, regressus à militia vtrum ipse appellationem explicare deberet: an vero curatorem in eam rem conueniri oporteret? Respondit, ipsum militem litem ad se pertinentem exsequi debere, secundum ea, quae proponerentur.

25. PAVLVS *lib. 20. Responsorum.*

Imperator ALEXANDER communi eorum, qui in Bithynia sunt, Graecorum. Appellare quidem qualiter quis prohibeatur à judicantibus, non video: quando licet aliam viam tenentem, idem facere, et celerius ad me peruenire, injuria autem et vi vti aduersus eos, qui appellant, et custodia militari circumsistere, et (vt simpliciter dicam) obstruere illis eam ad nos viam interdicimus curatoribus, et ducibus gentium: et obediant huic meae pronunciationi, scientes, quod tantum mihi curae est eorum, qui reguntur, libertas, quantum et illorum beneuolentia et obedientia.

26. HERMOGENIANVS *lib. 2. Juris Epitomarum.*

Ad IMPERATOREM causam remissam partibus consentientibus, Praeses, si ad ejus notionem pertinet, audire potest.

27. *Idem lib. 5. Juris Epitomarum.*

Tutor si in negotio pupilli prouocauerit, vel curator in adulti: heres ejus, antequam reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes nec ipse tutor, nec curator appellationis merita probare cogitur.

28. SCAEVOLA *lib. 25. Digestorum.*

Creditor cum fidejussoribus egerat, sed post judicium acceptum ad agendam causam ipse non adfuit: et cum absoluti essent fidejussores, seruus ejus appellauit. Quaesitum est, an appellatio, quam seruus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? Respondit, ejusmodi appellationem non esse obseruandam. §. 1. Jussus à judice exhibere secundum praeceptum Praesidis Prouinciae rationes, quas apud se esse cauerat, instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoque secundum Constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor, quanti *) sua interesset exhiberi, jurasset, facta erat condemnatio. Quaesitum est, an post jusjurandum appellationem, interponere possit: Respondit, nihil proponi, cur denegandum esset appellationis auxilium.

*) L. 68. de rei vind. L. 53. in pr. de re judic.

§. 2. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelae judicio, cum arbiter inique condemnauit, quam rei aequitas exigebat, à sententia ejus prouocauerunt: pendente causa appellationis juuenes adoleuerunt. Quaesitum est, cum omnis executio hujus ad adultos pertineat, et causam ad se pertinentem idonee tueri possunt, an postulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellationis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit? Respondit, eos, quorum tutela gesta esset, si vellent causam exsequi, non prohibendos. † Idem et in curatoribus obseruandum [est], si interim adultus ad legitimam aetatem peruenit.

5) A QVIBVS APPELLARI NON LICET.

(Dig. 49. T. 2.)

1. VLPIANVS *lib. 1. de Appellationibus.*

Tractandum est, à quibus appellare non liceat. §. 1. Et quidem stultum est, illud admonere, à Principe appellare fas non esse, cum ipse sit, qui prouocatur. §. 2. Sciendum est, appellari à Senatu non posse Principem: idque Oratione D. HADRIANI effectum. §. 3. Si quis ante senten-

tiam

tiam professus fuerit, se à judice non prouocaturum, indubitate prouocandi auxilium perdidit. §. 4. Interdum IMPERATOR ita solet judicem dare, ne liceret ab eo prouocare; vt scio saepissime à D. MARCO judices datos. † An et alius possit ita judicem dare: videbimus? Et puto [non] posse.

2. PAVLVS *lib. sing. de Appellationibus.*

Quaesitum est, in arbitros, qui ad fidejussores probandos dantur, an appellare liceat? quamuis hoc casu et sine appellatione quidam putent ab eo, qui eum dedit, sententiam ejus corrigi posse.

t) QVIS A QVO APPELLETVR.

(Dig. 49. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib. 1. de Appellationibus.*

Quod dicitur, eum appellari, qui dedit judicem, sic accipiendum est, vt et successor ejus possit appellari. Proinde et si Praefectus Vrbi judicem dederit, vel Praetorio: ipse erit prouocandus, qui eum dederit judicem. §. 1. Ab eo, cui quis mandauit jurisdictionem non ipse prouocabitur: Num generaliter is erit prouocandus ab eo, cui mandata est jurisdictio, qui prouocaretur ab eo, qui mandauit jurisdictionem.

2. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib. 2. de Officio Proconsulis*

Appellari à Legatis Proconsul potest, et si multam dixerit, potest de iniquitate ejus Proconsul cognoscere, et quod optimum putauerit, statuere.

3. MODESTINVS *lib. 8. Regularum.*

Dato judice à Magistratibus Populi Romani cujuscunque ordinis, etiamsi ex auctoritate Principis, licet nominatim judicem declarantis, dederint, ipsi tamen Magistratus appellabuntur.

v) QVANDO APPELLANDVM SIT, ET INTRA QVAE TEMPORA.

(Dig. 49. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib. 1. de Appellationibus.*

Si quidem in insulam deportandum adnotauerit Praeses Prouinciae, et IMPERATORI scripserit, vt deportetur: videamus, quando sit prouocandum, vtrum cum IMPERATOR scripserit, an cum ei scribitur? Et putem, tunc esse appellandum, cum recipi eum Praeses jubet, sententia prolata IMPERATORI scribendum, vt deportetur. Caeterum verendum est, ne sero sit, vt tunc prouocetur, cum IMPERATOR insulam ei adsignauerit: comprobata enim sententia Praesidis, tunc solet insulam adsignare. Rursus illud verendum est, si mendaciis apud Principem onerauerit eum, quem deportandum laborabat, intercludi illi viam prouocandi. † Quid ergo est? recte dicetur humanitate suggerente, vt et hoc, et illo tempore non frustra prouocaretur, quia non aduersus Principem, sed aduersus judicis calliditatem prouocauit † Simili modo et in decurione erit probandum: quem punire sibi Praeses permittere non debet, sed recipere eum in carcerem, et Principi scribere de poena ejus.

§. 1. Si quis tutor datus fuerit, vel testamento, vel à quo alio, qui jus dandi habet, non oportet eum prouocare: hoc enim D. MARCVS effecit: sed intra tempora praestituta excusationem allegandam habet: et si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit: caeterum ante frustra appellatur.

§. 2. Alia causa est eorum, qui ad aliquod munus *), vel honorem vocantur, cum dicant se habere excusationem: nam non aliter allegare possunt causas immunitatis suae, quam si appellationem interposuerint.

*) L. 1. de vacat. muner.

§. 3. Solent plerumque Praesides remittere ad ordinem nominatum, vt Cajum Sejum creent magistratum, vel alius quis honor, vel munus in eum conferatur: vtrum igitur tunc appellandum est, cum ordo decretum interposuerit, an vero à remissione, quam Praeses fecerit, appellatio sit interponenda? Et magis est, vt tunc sit appellandum, cum ordo decreuerit: magis enim consilium dedisse Praeses videtur, quis sit creandus; quam ipse constituisse: denique ipse erit appellandus, non ab eo prouocandum.

§. 4. Sed et si Praeses in ordine fuerit, (vt fieri adsolet) cum ab ordine crearetur quis: ipse erit prouocandus, quasi ab ordine, non ab ipso fiat appellatio. §. 5. Biduum vel triduum appellationis ex die sententiae latae computandum erit. Quid ergo, si sententia fuerit sub conditione dicta? vtrum ex die sententiae tempus computamus ad appellandum, an vero ex die, quo conditio sententiae extitit? Sane quidem non est sub conditione sententia dicenda, sed si fuerit dicta, quid fiet? et est vtile, statim tempora ad appellandum computari debere.

§. 6. Quod in sententiis praeceptum est, vt vel altera die vel tertia prouocetur, hoc etiam in caeteris obseruandum, ex quibus sententia quidem non profertur, appellari tamen oportere, et posse, supra relatum est.

§. 7. Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid vtiles esse, Oratio D. MARCI voluit, si forte ejus, à quo prouocatur, copia non fuerit, vt ei libelli dentur: ait enim, Is dies seruabitur, quo primo adeundi facultas erit. Quare si forte post sententiam statim dictam, copiam sui non fecerit is, qui pronunciauit, vt fieri adsolet, dicendum est, nihil nocere appellatori, nam vbi primum copiam ejus habuerit, poterit prouocare. Ergo si statim se subduxit, similiter subueniendum est.

§. 8. Quid igitur, si conditio horae effecit, vt se reciperet? si forte dicta sit sententia jam suprema hora? vtique non videbitur se subtraxisse. §. 9. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit: caeterum si non fecit, an imputetur alicui, quod ad domum ejus non venerit, quodque in hortos non accesserit, et vlterius, quod ad villam suburbanam? magisque est, vt non debeat imputari: quare si in publico ejus adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi.

§. 10. Si quis ipsius quidem, à quo appellauit, adeundi facultatem non habuit, ejus autem, quem appellauit, habeat copiam, videndum est, an ei praescribi possit, quod eum non adierit? et hoc jure vtimur, vt si alterutrius adeundi fuit copia, praescriptio locum habeat.

§. 11. In propria causa biduum accipitur. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? et palam est, eam esse propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. §. 12. Quare procurator, nisi in suam rem datus est, tertium diem habebit; in suam autem rem datus magis est, vt alterum diem obseruet: at si in partem proprio nomine, in partem [pro] alieno litigat: ambigi potest, vtrum biduum, an triduum obseruetur. Et magis est, vt suo nomine biduum, alieno triduum obseruetur.

§. 13. Tutores, item defensores rerum publicarum, et curatores adolescentium vel furiosi tertium diem habere debent, idcirco, quia alieno nomine appellant. Ex hoc apparet, tertio die

die pronocandum defensori, si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine: cum obtentu alieni nominis suam causam agens tertio die appellare possit.

§. 14. Si quis suspectum tutorem faciens, non obtinuerit, appellare eum intra triduum debere, JVLIANVS lib. 24. Digestorum scripsit: profecto quasi pupilli defensorem. §. 15. Si aduersus absentem fuerit pronunciatum: biduum, [vel] triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronunciatum est. Quod autem dicitur, absentem posse prouocare, ex quo scit: sic accipit, si non in causa per procuratorem defensus est: nam si ille non prouocauit, difficile est, vt hic audiatur.

2. MACER *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Si procuratorio nomine egeris, et victus appellaueris, deinde injusta appellatio tua fuerit pronunciata; potest dubitari, num secundo die appellare debeas; quia cum de tua appellatione injusta pronunciatum sit, tua interfuisse videtur? sed rectius dicetur, tertia die appellare te posse: quia nihilominus alienam causam defenderis.

§. 1. Sed si alius, quam qui judicio expertus est, appellet, qualis est, cujus interest, an etiam tertia die appellare possit, videamus? sed dicendum est, secunda die appellare eum debere: quia verum est, eum suam causam defendere. Contrarium ei est, si dicat, idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare: quando, si velit causam suam alienam videri, semetipsum excludit: quia in aliena causa ei, qui judicio expertus non est, appellare non liceat.

§. 2. Si is, qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit, an pater ejus appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quaeritur? sed si potest, quod magis probatur, secunda die, vt propria causa appellare debet. §. 3. Si pro eo, qui capite puniri jussus est, necessaria persona appellet, an tertia die audiri possit, PAVLVS dubitat? Sed dicendum est, hanc quoque personam, vt in propria causa, secunda die appellare debere: quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

3. *Idem lib.* 2. *de Appellationibus.*

Illud videamus, si cum IMPERATORI scriberetur, exemplum literarum litigatori editum sit, neque is appellauerit, et postea contra eum rescriptum sit: an appellare à literis pridem sibi editis possit? quia [qui] tunc non appellauit, vera esse, quae scripta sunt, consensisse videtur: nec audiendus est, si dicat, euentum Rescripti sacri se sustinuisse.

x) De APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS, vel non.

(Dig. 49. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* [29.] *ad Edictum.*

Non solent audiri appellantes, nisi hi, quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox ratum habetur. §. 1. Sed et cum mater filii rem sententia euersam animaduerteret, prouocauerit, pietati dans, dicendum est, et hanc audiri debere: et si litem praeparandam curare maluerit, intercedere non videtur, licet ab initio defendere non potest.

2. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Ante sententiam appellari potest, si quaestionem in ciuili negotio habendam judex interlocutus sit: vel in criminali, si contra leges hoc faciat.

3. PAVLVS *lib. singulari Regularum.*

Intra triduum appellare licet ei, qui de suspecto tutore egit, victusque appellat.

4. MACER *lib* 1. *de Appellationibus.*

Ejus, qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellum Principi dedisse, et sacrum Rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur: et si ob eam causam prouocauerit, appellatio ejus recipi Sacris Constitutionibus vetatur.

5. VLPIANVS *lib.* 4. *de Appellationibus.*

Ei, cujus appellatio non recipitur, sufficit, si possit dicere, appellationem suam non esse receptam: quod quaqua ratione doceat, admittetur ejus appellatio. §. 1. Non recepta autem appellatione, si quidem Principem appellari oportuit: Principi erit supplicandum. Sin vero alius appellabatur, quam Princeps: ille erit adeundus.

§. 2. Sed et si quid aliud post receptam appellationem impedimento factum fuerit: eum adiri oportet, quem appellare quis debet. §. 3. Plane si appellatione non recepta non ipsum adierit, quem debuit, sed Principem: pro eo habebitur atque si is aditus est, qui adiri debuit; idque Rescriptis Imperatoris nostri ANTONINI declaratur.

§. 4. Plane si alium pro alio adiit, non Principem: nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse. §. 5. Intra constituta autem appellatoria tempora debet is, cujus appellatio non est recepta, vel competentem judicem, vel Principem adire.

6. MACER *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Sciendum est, cum appellatio non recipitur, praecipi sacris Constitutionibus, omnia in eodem statu esse, nec quicquam nouari, etiam si contra fiscum appellatum sit: eumque, qui appellationem non receperit, opinionem suam confestim per relationem manifestare, et causam, pro qua non recepit appellationem, ejusque exemplum litigatori edere debere, Mandatis cauetur.

7. PAVLVS *lib. singul. de Appellationibus.*

Si res dilationem non recipiet, non permittitur appellare, ne vel testamentum aperiatur: vt Diuus HADRIANVS constituit: ne frumentum in vsum militum in annonae subsidia contrahatur: neue scriptus heres in possessionem inducatur.

§. 1. Item si ex perpetuo Edicto aliquid decernatur: id quo minus fiat, non permittitur appellare. §. 2. Item quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest.

y) De LIBELLIS DIMISSORIIS, [QVI APOSTOLI DICVNTVR.]

(Dig 49. T. 6.)

1. MARCIANVS *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Post appellationem interpositam literae dandae sunt ab eo, à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, siue Principem, siue quem alium: quas literas dimissorias, siue Apostolos appellant. §. 1. Sensus autem literarum talis est: appellasse puta) Lucium Titium à sententia illius, quae inter illos dicta est. §. 2. Sufficit autem, petiisse intra tempus dimissorias instanter et saepius, vt, [et] si non accipiat, id ipsum contestetur: nam instantiam repetentis dimissorias, constitutiones desiderant. Aequum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare literas, quominus det: ne hoc accipienti noceat.

De Verborum Significatione.

106. MODESTINVS *lib. sing. de Praescript.*

Dimissoriae litterae dicuntur, quae vulgo *Apostoli* dicuntur: dimissoriae autem dictae, quod causa ab eum, qui appellatus est, dimittitur.

z) Nihil INNOVARI APPELLATIONE interposita.

(Dig. 49. T. 7.)

1. VLPIANVS *lib.* 1. *de Appellationibus.*

Appellatione interposita, siue ea recepta sit, siue non, medio tempore nihil nouari oportet: si quidem fuerit recepta appellatio, quia recepta est: si vero non est recepta, ne praejudicium fiat, quoad deliberetur, vtrum recipienda sit appellatio, an non sit.

§. 1. Recepta antem appellatione, tamdiu nihil erit innouandum, quamdiu de appellatione fuerit pronunciatum.

§. 2. Si quis ergo forte relegatus fuit, et appellauerit: non arcebitur, neque in Italia, neque in Prouincia, qua relegatus est. §. 3. Propter eandem rationem, et si quis deportatus fuit ab eo, cui deportandi jus est, vel adnotatus: neque vincula patietur, neque vllam aliam injuriam, quam patitur, qui sententiae non adquieuerat: integer enim status esse videtur prouocatione interposita. §. 4. Ergo et si abstinere ordine jussus sit, et prouocauerit: eadem ratione potest coetum participare, cum hoc sit constitutum, et sit juris, ne quid pendente appellatione nouetur.

§. 5. Si quis ex pluribus facinoribus condemnatus, propter quaedam appellauit, propter quaedam non: vtrum differenda poena ejus sit, an non, quaeritur? et si quidem grauiora sint crimina, ob quae appellatio interposita est, leuius autem id, propter quod non appellauit: recipienda est omnimodo appellatio, et differenda poena; si vero grauiorem sententiam meruit ex ea specie, ex qua non est appellatum: omnimodo poena imponenda est.

aa) Qvae SENTENTIAE SINE APPELLATIONE rescindantvr.

(Dig. 49. T. 8.)

1. MACER *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Illud meminerimus: Si quaeratur, judicatum sit, necne, et hujus quaestionis judex non esse judicatum pronunciauerit, licet fuerit judicatum: rescinditur, si prouocatum non fuerit.

§. 1. Item si calculi error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est: veluti si judex ita pronunciauerit: Cum constet, Titium Sejo ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie viginti quinque debere: idcirco Lucium Titium Sejo centum condemno: nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, et citra prouocationem corrigitur. Sed et si hujus quaestionis judex sententiam centum confirmauerit, si quidem ideo, quod quinquaginta et viginti quinque fieri centum putauerit: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est: si vero ideo, quoniam et alias species viginti quinque fuisse dixerit: appellationi locus est.

§. 2. Item cum contra sacras Constitutiones judicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra Constitutiones autem judicatur, cum de jure Constitutionis, non de jure litigatoris pronunciatur. Nam si judex volenti se ex cura muneris, vel tutelae, beneficio liberorum, vel aetatis, aut priuilegii excusare, dixerit, neque filios, neque aetatem, aut vllum priuilegium ad muneris, vel tutelae excusationem prodesse: de jure constituto pronunciasse intelligitur. Quod si de jure suo probantem admiserit, sed ideirco contra eum sententiam dixerit, quod negauerit, eum de aetate sua, aut de numero liberorum probasse: de jure litigatoris pronunciasse intelligitur, quo casu appellatio necessaria est.

§. 3. Item eum ex Edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in notitiam peruenit, absentis *) condemnatio fit: nullius momenti esse sententiam, Constitutiones demonstrant.

*) L. 47. in pr. de re judic.

§. 4. Si apud eundem judicem inuicem petamus, si et mea et tua petitio sine vsuris fuit, et judex me priorem tibi condemnauit, quo magis tu prior me condemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare, quando secundum sacras Constitutiones judicatum à me petere non possis, prius quam de mea quoque petitione judicetur: sed magis est, vt appellatio interponatur.

2. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Pavlvs respondit, eum, qui in rebus humanis non fuit sententiae dictae tempore, inefficaciter condemnatum videri. §. 1. Idem respondit, aduersus eum, qui in rebus humanis non esset, cum judex datus est: neque judicis dationem valuisse, neque sententiam aduersus eum dictam vires habere.

3. *Idem lib.* 16. *Responsorum.*

Pavlvs respondit, impossibile praeceptum judicis nullius esse momenti. §. 1. Idem respondit, ab ea sententia, cui pareri rerum natura non potuit, sine causa appellari.

bb) An per alivm CAVSAE APPELLATIONVM reddi possvnt.

(Dig. 49. T. 9.)

1. VLPIANVS *lib.* 4. *de Appellation.*

Quaeri solet, an per alium causae appellationis reddi possunt, quae res in rebus pecuniariis, et in criminibus agitari consueuit? Et in rebus pecuniariis sunt Rescripta, posse agi: verba Rescripti ita se habent: Diui FRATRES Longino: Si tibi, qui appellauit, mandauit, vt eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, et res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine ejus te respondere: sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed et si ea causa sit, ex qua sequi solet poena vsque ad relegationem, non oportet per alium causas agi: sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est: Plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur: potest et per procuratorem hoc agi. † Idque erit probandum et in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum. Et generaliter, quae causa per alium agi non potest, ejus nec appellationem per alium agi oportet.

2. MACER *lib.* 1. *de Appellation.*

Si procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilominus ipse respondere debet. † Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus? Magis tamen obseruatur, vt audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cujus absentis procurator appellauit.

cc) Si TVTOR, vel CVRATOR, MAGISTRATVS creatus appellaverit.

(Dig. 49. T. 10.)

1. VLPIANVS *lib.* 3. *de Officio Consulis.*

Si, qui ad munera publica nominati appellauerint, nec causas probauerint: scient, ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis reipublicae acciderit: quod si apparuerit, eos necessario prouocasse, cui adscribendum sit id damnum, Praeses, vel Princeps aestimabit.

2. HERMOGENIANVS *lib.* 5. *Juris Epitomarum.*

Tutor vel curator retentus, si prouocauerit, et ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis, successores ejus causas appellationis necesse habent reddere.

dd) Eum, QVI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA defendi.

(Dig. 49. T. 11.)

1. VLPIANVS *lib.* 4. *de Appellat.*

Eum, qui appellauit, oportere in prouincia defendi in aliis suis caussis, etiam si appellationis causa peregrinetur, D. FRATRES Decimio Philoni rescripserunt.

2. MARCIANVS *lib.* 2. *de Appellat.*

Hoc enim illis praestatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicae causa absunt.

ee) Apud eum, A QVO APPELLATVR, ALIAM CAVSAM agere compellendum.

(Dig. 49. T. 12.)

1. VLPIANVS *lib.* 4. *de Appellationibus.*

Si quis ex alia causa appellauerit à judice: an in alia causa eundem judicem habere necesse habeat, videamus? et hodie hoc jure vtimur: et tametsi appellatio interposita sit, tamen apud eundem judicem, a quo quis prouocauit, compelletur alias causas, si quas habet, agere: nec vtetur hoc praetextu, quasi ad offensum judicem non debeat experiri, cum possit denuo prouocare.

ff) Si PENDENTE APPELLATIONE MORS interveneriT.

(Dig. 49. T. 13.)

1. MACER *lib.* 2. *de Appellationibus.*

Appellatore defuncto, si quidem sine herede, cujuscunque generis appellatio fuit, euanescit: quod si appellatori heres extiterit: si quidem nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere appellationem; si vero fisci vel alterius, contra quem appellatum est, interest: heres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. Nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, vel in metallum datus, prouocatione interposita decesserit: Imperator noster ALEXANDER Pletorio militi ita rescripsit: Quamuis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit: data tamen etiam de parte bonorum ejus sententia proponitur, aduersus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, obtinere potest, quam si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiae detexerit.

§. 1. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem ejus causas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes tutelae heres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse: sed Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, non cogendum tutorem, post rationes redditas, causas appellationum reddere.

ad TIT. XVIII.
De PVBLICIS JVDICIIS.

(Dig. 48. T. 1.)

1. MACER *lib.* 1. *de Publicis Judiciis.*

Non omnia Judicia, in quibus crimen vertitur, [et] publica sunt: sed ea tantum, quae ex Legibus Judiciorum publicorum *) veniunt: vt Julia majestatis, Julia de adulteriis, Cornelia de sicariis et veneficiis, Pompeja parricidii, Julia peculatus, Cornelia de testamentis, Julia de vi priuata, Julia de vi publica, Julia ambitus: Julia repetundarum, Julia de annona.

*) L. 3. §. f. de praeuaric.

2. PAVLVS *lib.* 15. *ad Edictum Praetoris.*

Publicorum judiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. † Capitalia sunt, ex quibus poena, mors, aut exilium est, hoc est, aquae ex ignis interdictio; per has enim poenas eximitur caput de ciuitate *): nam caetera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur; tunc enim ciuitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio poena est.

*) L. 63. §. f. pro Soc. L. 2. L. 8. §. 1. et 4. L. 28. pr. de poen. L. 6. pr. de interd. et releg. L. 103. de V. S.

3. VLPIANVS *lib.* 35. *ad Sabinum.*

Publica accusatio reo vel rea ante defunctis permittitur.

4. PAVLVS *lib.* 37. *ad Edictum.*

Interdum euenit, vt praejudicium judicio publico fiat: sicut in actione Legis Aquiliae, et furti, et vi bonorum raptorum, et Interdicto Vnde vi, et de tabulis testamenti exhibendis: nam in his de re familiari agitur.

5. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si quis reus factus est, purgare se debet: nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus. Constitutionibus enim obseruatur, Vt non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur. §. 1. Illud incertum est, vtrum ita demum accusare

potest,

potest, si fuerit liberatus, an et si poenam subierit: est enim constitutum ab IMPERATORE nostro, et Diuo PATRE ejus, post damnationem, accusationem quem inchoare non posse. Sed hoc puto ad ejus demum pertinere: qui vel ciuitatem, vel libertatem amiserunt. §. 2. Inchoatas plane delationes ante damnationem implere eis, et post damnationem permissum est.

6. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena extincta *), in quacumque causa criminis extincti debet is cognoscere, cujus de pecuniaria re cognitio est.

*) L. 3. §. f. L. 19. pr. de accusat. L. 10. ad SC. Turp.

7. MACER *lib.* 2. *Judiciorum Public.*

Infamem non ex omni crimine sententia facit, sed ex eo, quod judicii publici causam habuit. Itaque ex eo crimine, quod judicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quae etiam in priuato judicio infamiam condemnato importat; veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum.

8. PAVLVS *lib. sing. de Judiciis Publicis.*

Ordo exercendorum publicorum capitalium in vsu esse desiit: durante tamen poena Legum, cum extra ordinem crimina probantur.

9. MARCIANVS *lib.* 1. *de Judiciis Publicis.*

Sciendum est, si in capitali causa suum seruum reum crimine factum, quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi: et ideo, si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini

10. PAPINIANVS *lib.* 2. *Definit.*

Inter accusatorem et reum cognitione suscepta, excusatio pro absente justis rationibus admittitur: nec per triduum per singulos dies ter citatus reus damnetur: vel de accusatoris absentis, praesente reo, calumnia pronuncietur.

11. MARCIANVS *lib.* 10. *de Judiciis Public.*

Seruus [etiam] per procuratorem domini aeque, ac per dominum, defendi potest.

12. MODESTINVS *lib.* 3. *de Poenis.*

Custodias auditurum tam Clarissimos Viros, quam patronos causarum, si omnes in ciuitate prouinciae, quam regit, agunt, adhiberi debere, et feriatis diebus custodias audiri posse rescriptum est: ita vt innoxios dimittat, et nocentes, qui duriorem animaduersionem indigent, differat.

13. PAPINIANVS *lib* 15. *Responsorum.*

Accusatore defuncto, res ab alio, judicante Praeside prouinciae, peragi potest. §. 1. Ad crimen judicii publici persequendum frustra procurator interuenit: multoque magis ad defendendum, sed excusationes absentium ex SC. judicibus allegantur: et si justam rationem habeant, sententia differtur.

14. *Idem lib.* 16. *Responsorum.*

Generi seruis à socero veneficii accusatis, Praeses Prouinciae patrem calumniam intulisse pronunciauerat. Inter infames patrem defunctae non habendum respondi, quoniam, etsi publicum judicium inter liberos de morte filiae constitisset, citra periculum pater vindicaretur.

a) DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS.

(Dig. 48. T. 2.)

1. POMPONIVS *lib.* 1. *ad Sabinum.*

Non est permissum mulieri, publico judicio quemquam reum facere: nisi scilicet parentum, liberorumque, et patroni, et patronae, et eorum filii, filiae, nepotis, neptis mortem exequatur.

2. PAPINIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Certis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio *): veluti si mortem exequantur eorum, earumque, in quos ex Lege testimonium publicorum inuitae non dicunt. Idem et in Lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico judicio dicere permissum est.

*) L. 11. pr. h. t. L. 3. §. 11. de hom. liber. exhib.

§. 1. Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillae aui sui mortem exequi concessum est: Lege autem testamentaria. Nam de patris quidem testamento pupillis agere D. VESPASIANVS permisit: sed quasi non exhibeantur tabulae, per Interdictum possunt experiri.

3. PAVLVS *lib.* 3. *de Adulteriis.*

Libellorum inscriptionis conceptio talis est: Consul et dies: apud illum Praetorem, vel Proconsulem, Lucius Titius professus est, se Maeuiam Lege Julia de adulteriis ream deferre: quod dicat, eam cum Cajo Sejo in ciuitate illa, domo illius, mense illo, Consulibus illis adulterium commisisse. Vtique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est: et persona, cum qua admissum dicitur: et mensis. Hoc enim Lege Julia publicorum cauetur: et generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. † Neque autem diem, neque horam inuitus comprehendet.

§. 1. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur: et ex integro repetendi reum potestas fiet. §. 2. Item subscribere debebit is, qui dat libellos, se professum esse: vel alius pro eo, si literas nesciat *).

*) L. 7. pr. §. 1. h. t.

§. 3. Sed et si aliud crimen objiciat: veluti, quod domum suam praebuit, vt stuprum materfamilias pateretur; quod adulterum depreheusum dimiserit; quod pretium pro comperto stupro acceperit, et si quid simile: id ipsum libellis comprehendendum erit. §. 4. Si accusator decesserit *), aliaue quae causa ei impedierit, quo minus accusare possit, et si quid simile: nomen rei aboletur, postulante reo. Idque et lege Julia de vi, et Senatusconsulto cautum est, ita vt liceat alii ex integro repetere reum; sed intra quod tempus, videbimus, et vtique triginta dies vtiles obseruandi sunt.

*) L. 20. h. t. L. 20. L. 26. de poen. L. 6. de publ. jud. L. 15. §. 3. ad SC. Turp.

4. VLPIANVS *lib.* 2. *de Adulteriis.*

Is, qui judicio publico damnatus est, jus accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo judicio, vel rem suam exequatur. † Sed et calumnia notatis jus accusandi ademptum est. † Item his, qui cum bestiis depugnandi causa in arenam intromissi sunt: quiue artem ludicram, vel lenocinium fecerint: quiue praeuaricationis calumniaeue causa quid fecisse judicio publico pronunciatus erit *): quiue ob accusandum, negotiumue cui facessendum, pecuniam accepisse judicatus erit.

*) L. 7. §. 3. L. 8. h. t. L. 5. de praeuar.

5. *Idem lib.* 3. *de Adulteriis.*

Seruos quoque adulterii posse accusari, nulla dubitatio est. † Sed qui prohibentur adulterii liberos homines accusare, iidem

iidem seruos quoque prohibebuntur. † Sed ex Rescripto Diui MARCI etiam aduersus proprium seruum accusationem instituere dominus potest. Post hoc igitur Rescriptum accusandi necessitas incumbet domino seruum suum. Caeterum juste mulier nupta praescriptione vtetur.

6. *Idem lib.* 1. *de Officio Proconsulis.*

Leuia crimina audire et discutere de plano Proconsulem oportet; et vel liberare eos, quibus objiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis seruos verberare.

7. *Idem lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Si cui crimen objiciatur, praecedere debet [in] crimen subscriptio. Quae res ad id inuenta est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram. §. 1. Cauent itaque singuli, quod crimen objiciant, et praeterea perseueraturos se in crimine vsque ad sententiam.

§. 2. Iisdem criminibus, quibus quis liberatus est, non debet Praeses pati eundem accusari. et ita Diuus PIVS Saluio Valenti rescripsit. Sed hoc vtrum ab eodem, an nec ab alio accusari *) possit, videndum est? Et putem, quoniam res inter alios judicatae alii non praejudicant, si is, qui nunc accusator exstitit, suum dolorem persequatur, doceatque, ignorasse se accusationem ab alio institutam: magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.

*) L. 13. pr. de off. Praesid.

§. 3. Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto non facile admittendum eum, qui semel calumniatus sit: quamuis filium accusatoris admitti oportere, aliam accusationem instituentem aduersus eum, quem Pater accusauerat, D. PIVS Julio Candido rescripsit.

§. 4. Idem IMPERATOR rescripsit, seruos ibi puniendos, vbi deliquisse arguantur: dominumque eorum, si velit eos defendere, non posse reuocare in prouinciam suam; sed ibi oportere defendere, vbi deliquerint.

§. 5. Cum sacrilegium admissum esset in aliqua prouincia, deinde in alia minus crimen: Diuus PIVS Pontio Proculo rescripsit, postquam cognouerit de crimine in sua Prouincia admisso, vt reum in eam Prouinciam remitteret, vbi sacrilegium admisit.

8. MACER *lib.* 2. *de Publicis Judiciis.*

Qui accusare possunt intelligemus, si scierimus, qui non possunt. † Itaque prohibentur accusare alii propter sexum, vel aetatem *), vt mulier, vt pupillus. † Alii propter sacramentum, vt qui stipendium merent. † Alii propter Magistratum, potestatemue, in qua agentes sine fraude in jus euocari non possunt. † Alii propter delictum proprium, vt infames. † Alii propter turpem quaestum, vt qui duo judicia aduersus duos reos subscripta habent, nummosue ob accusandum, vel non accusandum acceperint. † Alii propter conditionem suam, vt libertini contra patronos.

*) L. 2. de R. I.

9. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Alii propter suspicionem calumniae, vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

10. HERMOGENIANVS *lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Nonnulli propter paupertatem: vt sunt, qui minus quam quinquaginta aureos habent.

11. MACER *lib.* 2. *de Publicis Judiciis.*

Hi tamen omnes, si suam injuriam exequantur, mortemue propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. §. 1. Liberi libertique non sunt prohibendi, suarum rerum defendendarum gratia, de facto parentium patronorumue queri: veluti si dicant, vi se à possessione ab his expulsos, scilicet non vt crimen vis eis intendant, sed vt possessionem recipiant. Nam et filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat, suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet: sed ream eam Lege Cornelia facere permissum ei non est.

§. 2. Ab alio delatum alius deferre non potest: sed eum, qui abolitione publica, vel priuata interueniente, aut desistente accusatore, de reis exemptus est, alius deferre non prohibetur.

12. VENVLEJVS [SATVRNINVS *lib.* 2. *de Judiciis Publicis.*]

Hos accusare non licet *): Legatum IMPERATORIS, id est, Praesidem prouinciae, ex sententia Lentuli dicta Sulla et Trione Consulibus. † Item Legatum Prouincialem ejus duntaxat criminis, quod ante commiserit, quam in legationem venerit. † Item Magistratum populi Romani eumue, qui reipublicae causa abfuerit, dum non retractandae Legis causa abest.

*) L. 15. §. 1. ad L. jul. de adult.

§. 1. Hoc beneficio etiam in reos recepti vti possunt, si abolitione interueniente repeti se non debere contendant, secundum epistolam D. HADRIANI ad Glabrionem Consulem scriptam.

§. 2. Lege Julia judiciorum publicorum cauetur, ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa. §. 3. Si seruus reus postulabitur: eadem obseruanda sunt, quae, si liber esset, ex Senatusconsulto Cotta et Messala Consulibus.

§. 4. Omnibus autem Legibus serui *) rei fiunt, excepta Lege Julia de vi priuata: quia ea Lege damnati partis tertiae bonorum publicatione puniuntur: quae poena in seruum non cadit. † Idemque dicendum est in caeteris legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur, vel etiam capitis, quae seruorum poenis non conuenit: sicuti relegatio. † Item nec Lex Pompeja parricidii: quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatosue aut patronos occiderint; quae in seruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt. Sed cum natura est communis, similiter et in eos animaduertetur. † Item Cornelia injuriarum seruum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit: sed durior ei poena extra ordinem imminebit.

*) L. 14. de O et A.

13. MARCIANVS *lib.* 1. *de Publicis Judiciis.*

Mulierem propter publicam vtilitatem ad annonam *) pertinentem audiri à Praefecto annonae deferentem, D. SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt. † Famosi quoque accusantes sine vlla dubitatione admittuntur. † Milites quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. † Serui quoque deferentes audiuntur.

*) L. 5. §. 2. ad L. jul. de annon.

14. PAVLVS *lib.* 2. *de Officio Proconsulis.*

Senatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret *).

*) L. 7. §. 2. h. t. L. 41. in f. de poen.

15. VLPIANVS *lib* 56. *ad Edictum.*

In eum, cujus dolo malo hominibus coactis damni quid datum esse dicatur, non debet cogi actor, omissa actione ciuili, crimen intendere.

16. *Idem lib.* 12. *de Officio Consulis.*

Si plures existant, qui reum in publicis judiciis accusare volunt: judex eligere debet eum, qui accuset; causa scilicet cognita, aestimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel aetate, vel moribus, vel alia justa de causa.

17. MODESTINVS *lib.* 6. *Differentiarum.*

Si seruum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere jubetur.

18. *Idem lib.* 17. *Responsorum.*

Cum Titia testamentum Caji fratris sui falsum arguere minaretur, et solemnia accusationis non impleuit intra tempus à Praeside praefinitum: Praeses [Prouinciae] iterum pronunciauit, non posse illam amplius de falso testamento dicere. aduersus quas sententias Titia non prouocauit, sed dixit, se post finitum tempus de irrito testamento dicere. Quaero, an Titia, quae non appellauit aduersus sententiam Praesidis, possit ad falsi accusationem postea reuerti? Respondit, nihil aperte proponi, propter quod aduersus sententiae auctoritatem de falso agens audienda sit.

19. CALLISTRATVS *lib.* 5. *de Cognitionibus.*

Diui FRATRES rescripserunt, non debere cogi heredes accusatorum exequi crimina. §. 1. Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere, D. HADRIANVS rescripsit.

20. MODESTINVS *lib.* 2. *de Poenis.*

Ex judiciorum publicorum admissis non alias transeunt *) aduersus heredes poenae bonorum ademptionis, quam si lis contestata, et condemnatio fuerit secuta, excepto repetundarum, et majestatis judicio **), quae etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, vt bona eorum fisco vindicentur: adeo vt D. SEVERVS et ANTONINVS rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare, aut manumittere eum posse. † Ex caeteris vero delictis poena incipere ab herede ita demum potest, si viuo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.

*) L. 20. L. 26. de poen. L. 26. L. 58. de O. et A. L. 47. de R. I.

**) L. f. ad L. jul. Majest. L. 15. §. 3. ad SC. Turp. L. 14. ad L. jul. pecul. L. 2. repet. L. 21. de SC. Syllan. L. 3. §. 11. de pecul. L. 31. §. f. de donat.

21. PAPINIANVS *lib.* 15. *Responsorum.*

Capitis reus, suspenso crimine, causam fisco deferre non prohibetur.

22. *Idem lib.* 16. *Responsorum.*

Alterius prouinciae reus apud eos accusatur et damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur: quod etiam in militibus esse obseruandum optimi Principes nostri generaliter rescripserunt.

b) DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM.

(Dig. 48. T. 3.)

1. VLPIANVS *lib.* 2. *de Officio Proconsulis*

De custodia reorum Proconsul aestimare solet, vtrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fidejussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur, qualitate, vel propter honorem aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personae, vel pro dignitate ejus, qui accusatur, facere solet.

2. PAPINIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Si seruus capitali crimine postuletur: Lege publicorum cauetur, Vt sistendum vel ab extero satisdato promittatur. Quod si non defendatur, in vincula publica conjici jubetur, vt ex vinculis causam dicat *). *) L. 11. de publ. jud.

§. 1. Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione seruum suum vinculis liberare? dubitationem auget Edictum DOMITIANI, quo cautum est, abolitiones ex Senatusconsulto factas ad hujusmodi seruos non pertinere. Nam et Lex ipsa prohibet eum absolui, priusquam de eo judicetur. Sed haec interpretatio perdura, pernimium seuera est in eo, cujus dominus absens fuit, vel quod per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. Neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum praesentem non habuit: vel habuit paratum defendere, pauperem tamen: quod vtique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium hoc desideretur.

§. 2. Qui exhibendi postulati sunt, propter aliam causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatusconsulto. † Quod in priuatis quoque [causis,] et hominibus sub fidejussore factis observatur; nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

3. VLPIANVS *lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Diuus PIVS ad epistolam Antiochensium Graece rescripsit, non esse in vincula conjiciendum eum, qui fidejussores dare paratus est: nisi si tam graue scelus admisisse eum constet, vt neque fidejussoribus, neque militibus committi debeat: verum hanc ipsam carceris poenam ante supplicium sustinere *). *) L. 38. de injur.

4. *Idem lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Si quis reum criminis, pro quo satisdedit, non exhibuerit, poena pecuniaria plectitur. Puto tamen, si dolo non exhibeat, etiam extra ordinem esse damnandum. Sed si neque in cautione, neque in decreto Praesidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo ostenditur, quae certam formam habet: Praeses de modo pecuniae, quae inferri oporteat, statuet.

5. VENVLEJVS [SATVRNINVS] *lib.* 2. *de Judiciis Publicis.*

Si confessus fuerit reus, donec de eo pronuncietur, in vincula publica conjiciendus est *).

*) L. 1. §. 17. et 27. de quaest. L. 11. L. 16. de poen.

6. MARCIANVS *lib.* 2. *de Judiciis Publicis.*

Diuus HADRIANVS Julio Secundo ita rescripsit: Et alias rescriptum est, non esse vtique epistolis eorum credendum, qui quasi damnatos ad Praesidem remiserint. Idem de Irenarchis praeceptum est: quia non omnes ex fide bona elogia scribere compertum est.

§. 1. Sed et caput mandatorum exstat, quo Diuus PIVS, cum Prouinciae Asiae praeerat, sub Edicto proposuit, vt Irenarchae, cum apprehenderint latrones, interrogent eos de sociis et receptatoribus; et interrogationes literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem Magistratus mittant. Igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt, etsi

per

per literas missi fuerint, vel etiam per Irenarchas perducti. Sic et D. PIVS, et alii Principes rescripserunt, vt etiam de his, qui requirendi adnotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quaeratur, si quis erit, qui eum arguat. Et ideo cum quis ἀνάκρισιν, id est, quaestionem seu inquisitionem faceret, juberi oportet venire Irenarchen, et quod scripserit, exequi: et si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum; si parum prudenter, non exquisitis argumentis: simpliciter denotare, Irenarchen minus retulisse. Sed si quid maligne interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit; vt vindicet in exemplum, ne quid et aliud postea tale facere moliatur.

7. MACER *lib. 2. de Officio Praesidis.*

Solent Praesides prouinciarum, in quibus delictum est, scribere ad collegas suos, vbi factores [facinorosi] agere dicuntur, et desiderare, vt cum prosecutoribus ad se remittantur *): et id quoque quibusdam Rescriptis declaratur.

*) L. 3. pr. de re milit. L. 7. §. 4. L. f. de accus. L. 25. §. 15. de poen.

8. PAVLVS *libro sing. de poenis Militum.*

Carceri praepositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiam, vel ferrum, venenumue in carcerem inferri passus est: officio judicis puniendus est: si nescit, ob negligentiam remouendus est officio.

9. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib. 1. de Officio Proconsulis.*

De militibus ita seruatur, vt ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabunt: is autem, qui exercitum accipit, etiam jus animaduertendi in milites caligatos habet.

10. *Idem lib. 2. de Officio Proconsulis.*

Ne quis receptam custodiam sine causa demittat, mandatis ita cauetur: Si quos ex his, qui in ciuitatibus sunt, celeriter, et sine causa solutos à magistratibus cognoueris, vinciri jubebis: et his, qui soluerint, multam dices. Nam cum scierint sibi quoque molestiae futurum magistratus, si facile soluerint vinctos: non indifferenter de caetero facient.

11. CELSVS [*lib. 37. Digestorum.*]

Non est dubium, quin, cujuscunque est prouinciae homo, qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is, qui ei prouinciae praeest, in qua [prouincia] agitur. §. 1. Illud à quibusdam obseruari solet, vt, cum cognouit et constituit, remittat illum cum elogio ad eum, qui prouinciae praeest, vnde is homo est. Quod ex causa faciendum est.

12. CALLISTRATVS *lib. 5. de Cognitionibus.*

Milites si amiserint custodias, ipsi in periculum deducuntur. Nam Diuus HADRIANVS Statilio Secundo Legato rescripsit, quoties custodia militibus euaserit, exquiri oportere, vtrum nimia negligentia militum euaserit, an casu; et vtrum vnus ex pluribus, an vna plures: et ita demum afficiendos supplicio milites quibus custodiae euaserint, si culpa eorum nimia deprehendatur: alioquin pro modo culpae in eos statuendum. † Saluio quoque Legato Aquitaniae idem Princeps rescripsit: in eum, qui custodiam dimisit, aut ita sciens habuit, vt possit custodia euadere, animaduertendum: si tamen per vinum aut desidiam custodis id euenerit: castigandum eum, et in deteriorem militiam dare. Si vero fortuito amiserit, nihil in eum statuendum.

§. 1. Si pagani euaserit custodiam, idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum retuli.

13. *Idem lib. 6. de Cognitionibus*

In eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspirauerint, vt ruptis vinculis et effracto carcere euadant, amplius, quam causa, ex qua recepti sunt, reposcit, constituendum est: quamuis innocentes inueniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt. Eos vero, qui conspirationem eorum detexerint, releuandos.

14. HERENNIVS MODESTINVS *lib. 4. de Poenis.*

Non est facile tyroni custodia credenda: nam ea prodita, is culpae reus est, qui eam ei commisit. §. 1. Nec vni, sed duobus custodia committenda est. §. 2. Qui si negligentia amiserint, pro modo culpae vel castigantur, vel militiam mutant. Quod si leuis persona custodiae fuit, castigati restituuntur. Nam si miseratione custodiam quis dimiserit, militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite punitur, vel in extremum gradum militiae datur. Interdum venia datur: nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri venia data est.

§. 3. Sed si se custodia interfecerit vel praecipitauerit: militi culpae adscribitur, id est, castigabitur. §. 4. Quod si ipse custos custodiam interfecerit, homicidii reus est. §. 5. Ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est: et sic venia dabitur.

§. 6. Solet praeterea amissa culpa custodia, si tamen intersit eam adprehendi, tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, applicito ei alio milite. §. 7. Quod si fugitiuum domino reddendum prodiderit: si facultates habeat, domino pretium reddere juberi, SATVRNINVS probat.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

48. CAJVS *lib. ad Edictum Praetoris Vrbani, titulo:*

Qui neque sequatur, neque ducantur. ***Solutum*** non *intelligimus* eum, *qui* licet vinculis leuatus sit, *manibus* tamen *tenetur:* ac nec eum quidem intelligimus solutum, *qui in publico sine vinculis seruatur.*

216. VLPIANVS *lib. 1. ad Legem Aeliam Sentiam*

Verum est, eum, qui *in carcere* clusus est, *non videri* neque *vinctum*, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

224. VENVLEJVS *lib. 7. Stipulationum.*

Vinculorum appellatione, vel priuata, vel publica vincula significant: *custodiae* vero, tantum publicam custodiam.

ad §. 3.

c) AD LEGEM JVLIAM MAJESTATIS.

(Dig. 48. T. 4.)

1. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconsulis.*

Proximum sacrilegio crimen est, quod majestatis dicitur. §. 1. Majestatis autem crimen illud est, quod aduer-

sus populum Romanum, vel aduersus securitatem ejus committitur. Quo tenetur is, cujus opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides injussu Principis interciderent; quo armati homines cum telis lapidibusue in Vrbe sint, conueniantue aduersus Rempublicam; locaue occupentur, vel templa; quoue coetus conuentusue fiat, hominesue ad seditionem conuocentur: cujusue opera, consilio, [dolo] malo consilium initum erit, quo quis Magistratus populi Romani, quiue imperium potestatemue habet, occidatur; quoue quis contra Rempublicam arma ferat: quiue hostibus populi Romani nuncium literasue miserit, signumue dederit, feceritue dolo malo, quo hostes populi Romani consilio jubentur aduersus Rempublicam: quiue milites sollicitauerit, concitaueritue, quo seditio tumultusue aduersus Rempublicam fiat:

2. *Idem lib* 8. *Disputationum.*

Quiue de prouincia, cum ei successum esset, non discessit: aut qui exercitum deseruit, vel priuatos ad hostes perfugit: quiue sciens falsum conscripsit, vel recitauerit in tabulis publicis: nam et hoc capite primo Lege Majestatis enumeratur.

3. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Lex 12. Tabularum jubet, eum, qui hostem concitauerit, quiue ciuem hosti tradiderit, capite puniri. † Lex autem Julia majestatis praecipit, eum, qui majestatem publicam laeserit, teneri: qualis est ille, qui in bellis cesserit, aut arcem tenuerit, aut castra concesserit. † Eadem Lege tenetur, et qui injussu principis bellum gesserit, delectumue habuerit, exercitum comparauerit: quiue, cum ei in Prouincia successum esset, exercitum successori non tradidit: quiue Imperium, exercitumue populi Romani deseruerit: quiue priuatus pro potestate Magistratuue quid sciens dolo malo gesserit: quiue quid eorum, quae suprascripta sunt, facere curauerit.

4. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Cujusque dolo malo jurejurando quis adactus est, quo aduersus Rempublicam faciat: cujusue dolo malo Exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibusue proditus erit: factumue dolo malo cujus dicitur, quominus hostes in potestatem populi Romani veniant: cujusue opera dolo malo hostes Populi Romani commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliaue qua re adjuti erunt: vtue ex amicis hostes populi Romani *) fiant: cujusue dolo malo factum erit, quo Rex exterae nationis Populo Romano minus obtemperet: cujusue opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, jumenta hostibus populi Romani dentur aduersus Rempublicam. † Item, qui confessum in judicio reum, et propter hoc in vincula conjectum emiserit. *) L. 11. §. 3. de his, qui not. infam. L. 8. §. 3. de poen. L. 234. pr. de V. S.

§. 1. Hoc crimine liberatus est à Senatu, qui statuas IMPERATORIS reprobatas conflauerit.

5. MARCIANVS *lib.* 5. *Regularum.*

Non contrahit crimen majestatis, qui statuas Caesaris vetustate corruptas reficit. §. 1. Nec qui lapide jactato incerto, fortuito statuam attigerit, crimen majestatis commisit: et ita SEVERVS et ANTONINVS Julio Cassiano rescripserunt. §. 2. Iidem Pontio rescripserunt, non videri contra majestatem fieri ob imagines Caesaris, nondum consecratas, venditas.

6. VENVLEJVS [SATVRNINVS *lib.* 2. *de Judiciis publicis*]

Qui statuas aut imagines IMPERATORIS jam consecratas conflauerint, aliudue quid simile admiserint, Lege Julia majestatis tenentur.

7. MODESTINVS *lib.* 12. *Pandectarum.*

Famosi, qui jus accusandi non habent, sine vlla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. §. 1. Sed et milites, qui causas alias defendere non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. §. 2. Serui quoque deferentes audiuntur, et quidem dominos suos, et liberti patronos.

§. 3. Hoc tamen crimen à judicibus non in occasionem ob Principalis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam et personam spectandam esse, an potuerit facere, et an ante quid fecerit, et an cogitauerit, et an sanae mentis fuerit. Nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est *): quamquam enim temerarii digni poena sint, tamen vt insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura Legis descendit, vel ad exemplum Legis vindicandum est. *) L. 14. de Offic. Praesid. L. 12. ad L. Corn. de sicar.

§. 4. Crimen majestatis facto, vel violatis statuis, vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites.

8. PAPINIANVS *lib.* 13. *Responsorum.*

In quaestionibus laesae majestatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinae [Julia] mulier detexit, et Marcum Tullium Consulem indicium ejus instruxit.

9. HERMOGENIANVS *lib.* 5. *Juris Epitomarum.*

Eorum, qui majestatis crimine damnati sunt, libertorum bona liberis damnatorum conseruari Diuus SEVERVS decreuit: et tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

10. *Idem lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Majestatis crimine accusari potest, cujus ope, consilio, dolo malo prouincia, vel ciuitas hostibus prodita est.

11. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Is, qui in reatu decedit, integri status decedit. extinguitur enim crimen mortalitate: nisi forte quis majestatis reus fuit: nam hoc crimine, nisi à successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur *) Plane non quisque Legis Juliae majestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus Rempublicam vel Principem animatus: caeterum si quis ex alia causa Legis Juliae majestatis reus sit, morte crimine liberatur.

*) L. 31. §. f. de donat.

ad §. 4.

d) AD LEGEM JVLIAM DE ADVLTERIIS COERCENDIS.

(Dig. 48. T. 5.)

1. VLPIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Haec Lex lata est à Diuo AVGVSTO.

2. *Idem lib.* 8. *Disputationum.*

Ex Lege Julia seruatur, vt cui necesse est ab adultero incipere, quia mulier ante denunciationem nupsit, non alias ad mulierem possit peruenire, nisi reum peregerit: peregisse autem non alias quis videtur, nisi et condemnauerit.

§. 1. Marito jure mariti accusanti *) illa praescriptio objicitur, Si legem prodidisse dicatur ob hoc, quod aggressus

gressus accusationem adulterii destitit. §. 2. Lenocinii **) quidem crimen Lege Julia de adulteris praescriptum est: cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio vxoris suae quid coeperit; item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit. *) L. 3. L. 26. h. t.

**) L. 8. pr. L. 10. §. 1. L. 14. pr. L. 29. §. 3. 4. L. 33. §. 2. h. t. L. 37. §. f. de minor. 25. ann.

§. 3. Caeterum qui patitur vxorem suam delinquere, matrimoniumque suum contemnit, quique contaminationi non indignatur, poena adulterum non infligitur. §. 4. Qui hoc dicit, lenocinio mariti se fecisse, releuare quidem vult crimen suum, sed non est hujusmodi compensatio admissa: ideo si maritum velit reus adulterii lenocinii reum facere, semel delatus non audietur. §. 5. Si in publico judicio maritus vxorem ream faciat, an lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione? et putem non repellere: lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat.

§. 6. Vnde quaeri potest, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse. Nam Claudius Gorgus vir clarissimus vxorem accusans, cum detectus est, vxorem in adulterio deprehensam retinuisse, et sine accusatore lenocinii damnatus est à Diuo SEVERO.

§. 7. Extraneus autem nequaquam lenocinium objiciens postea quam reus factus est, se releuabit, nec maritum poenae subjiciet. §. 8. Si simul ad accusationem veniant maritus et pater mulieris *), quem praeferri oporteat, quaeritur? Et magis est, vt maritus praeferatur: nam et propensiore ira, et majore dolore executurum eum accusationem credendum est: in tantum, vt etsi pater praeuenerit, et libellos inscriptionum deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem parante, et probationibus instituente, atque muniente, vt facilius judicantibus de adulterio probetur, idem erit dicendum. *) L. 14. §. 2. h. t.

§. 9. Sed et quoties alii, qui post maritum et patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliunt, Lege expressum est, vt is, cujus de ea re notio est, de justo accusatore constituat.

3. *Idem lib. 2. de Adulteriis.*

Nisi igitur pater maritum infamem aut arguat, aut doceat, colludere *) magis cum vxore, quam ex animo accusare: postponetur marito. *) L. 13. §. 5. h. t. L. 8. de accus.

4. *Idem lib. 8. Disputationum.*

Si maritus *) praeuenerit, accusareque instituerit: tempora non cedunt patri, quo accusationem instituere non potest. sic tamen, vt quoad vnus occupet, vtrique tempora cedant: vbi vero maritus occupauit, residua tempora ei, qui occupare non potest, non cedant. † Quod et in eo dici potest, qui ab adultero, vel adultera coepit: nam aduersus eum, aduersus quem non coepit, desinunt ei tempora cedere. Haec in maritis et patribus dicta sunt. *) L. 11. §. 6. L. 14. §. 2. h. t.

§. 1. Extraneis autem, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum et patrem conceditur. nam post sexaginta dies quatuor menses *) extraneis dantur, et ipsi vtiles.

*) L. 29. §. 5. h. t.

§. 2. Si ante extraneus instituerit accusationem, an superueniente marito permittatur accusatio, quaeritur? et magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si non negligentia praeuentus est. Et ideo, et si accusatione instituta, absoluta sit mulier extraneo accusante; tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus non instituit accusationem.

5. JVLIANVS *lib. 86. Digestorum.*

Nuptam mihi adulterii ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubium non est: cum aperte Lege Julia de adulteriis coërcendis caueatur; si quidem vidua sit, de cujus adulterio agetur, vt accusator liberum arbitrium habeat, adulterum an adulteram prius accusare malit; si vero nupta sit, vt prius adulterum peragat, tunc mulierem.

6. PAPINIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Inter liberas tantum personas adulterium stuprumue passas Lex Julia locum habet. quod autem ad seruas pertinet, et Legis Aquiliae actio facile tenebit, et injuriarum quoque competit; nec erit deneganda Praetoria quoque actio, de seruo corrupto: nec propter plures actiones parcendum erit in hujusmodi crimine reo. §. 1. Lex stuprum et adulterium promiscue et καταχρηστικώτερον, id est, abusiue, appellat. sed proprie adulterium in nupta committitur *), propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem viduamue committitur; quod Graeci φθορὰν, id est, corruptionem appellant.

*) L. 101. 225. de V. S. L. 13. §. 6. L. 34. §. 1. h. t.

§. 2. Filiusfamilias maritus ab eo, qui sui juris est, in ea Lege non separatur. Diuus quoque HADRIANVS Rosiano Gemino rescripsit, et inuito patre filium hac Lege reum facere [posse.] §. 3. Maritus, etsi duos reos ex alio crimine habeat, poterit jure viri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum caeterarum.

7. MARCIANVS *lib. 10. Institutionum.*

Qui pupillam suam duxit vxorem contra Senatusconsultum: nec matrimonium est [hoc:] et potest adulterii accusari, qui tutor et curator fuit, et infra vicesimum sextum annum duxit vxorem non à patre desponsam vel destinatam, vel testamento denominatam. §. 1. In lib. 2. de adulteriis PAPINIANI MARCIANVS notat: Incesti commune crimen aduersus duos simul intentari potest.

8. PAPINIANVS *lib. 2. de Adulteriis.*

Qui domum suam, vt stuprum, adulteriumue cum aliena matrefamilias vel cum masculo fieret, sciens praebuerit, vel quaestum ex adulterio vxoris suae fecerit: cujuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur *).

*) L. 33. §. 2. add. L. 2. §. 2. L. 11. §. f. L. 29. pr. h. t. L. 37. §. 1. de minor.

§. 1. Appellatione domus habitationem quoque significari, palam est.

9. VLPIANVS *lib. 4. de Adulteriis.*

Etsi amici quis domum praebuisset, tenetur. §. 1. Sed et si quis in agro balneoue stuprum fieri praebuisset: comprehendi debet. §. 2. Sed et si in domum aliquam soliti fuerint conuenire ad tractandum de adulterio: etsi eo loci nihil fuerit admissum; verumtamen videtur is domum suam, vt stuprum adulteriumue committeretur, praebuisse: quia sine colloquio illo adulterium non committeretur.

10. PAPINIANVS *lib. 2. de Adulteriis.*

Mater autem familias significatur non tantum nupta, sed etiam vidua. §. 1. Mulieres quoque hoc capite Legis, quod domum praebuerunt, vel pro comperto stupro aliquid acceperunt, tenentur. §. 2. Mulier, quae euitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecerit, aut operas suas in scenam locauit, adulterii accusari damnarique ex Senatusconsulto potest.

11. *Idem lib. sing. de Adulteriis.*

Miles, qui cum adultero vxoris suae pactus est, solui sacramento deportarique debet.

§. 1. Militem, qui sororis filiam *) in contubernio habuit, licet non in matrimonium, adulterii poena teneri rectius dicetur. *) L. 38. §. 1. h. t. L. 5. de quaest.

§. 2. Ea, quae inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest. §. 3. Socer, cum nurum adulterii accusaturum se libellis Praesidi datis testatus fuisset, maluit accusatione desistere, et lucrum ex dote magis petere, quaeritur, an hujusmodi commentum ejus admitti existimes? Respondit, Turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tanquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non inique repelletur, qui commodum dotis vindictae domus suae praeponere non erubuit. §. 4. Adulterii reum intra quinque annos continuos à die criminis admissi, defuncta quoque muliere, postulari posse palam est *).

*) L. 29. §. 5. et 7. h. t.

§. 5. Quidam accusare volebat adulterii mulierem, et postulabat, ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset; me hoc admittente extitit, qui mihi contradiceret: cujus opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas? Respondit: Opinionem tuam, et verba Legis, et sententia adjuvant: cui placuit, vtiles dies accusatori computandos esse, id est, quibus potuit accusationis solemnia implere: quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem vtilium dierum existimanti tibi constitutos, contradici non debuit. §. 6. Sexaginta dies, qui marito accusante vtiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem Praesidis adeundi accusator habuit, numerari certum est: quoniam de plano quoque libellus dari potest. quod priuilegium si amisit, non prohibetur intra alios quatuor menses querelam suam apud judicem deferre.

§. 7. Quaerebatur, an jure mariti possit accusare vir eam foeminam, quae, cum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium à patre fuisset tradita? Respondit: N[illegible]uam rem instituere hujusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen objicere desiderat propter hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella, à patre in matrimonium alii fuerit tradita. §. 8. Defuncto marito, adulterii rea mulier postulatur.

§. 9. Quae propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare, an debeat audiri? Respondi: Non videtur mihi confugere ea mulier ad justam defensionem, quae aetatem filii praetendit ad eludendam legitimam accusationem: nam non vtique crimen adulterii, quod mulieri objicitur, infanti praejudicat *): cum possit et illa adultera esse, et impubes defunctum patrem habuisse.

*) L. 17. §. 6. h. t.

§. 10. Volenti mihi ream adulterii postulare eam, quae post commissum adulterium in eodem matrimonio perseueranit, contradictum est: Quaero, an juste responsum sit? Respondit: Ignorare non debuisti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non † posse mulierem ream adulterii fieri *): sed nec adulterum interim accusari posse.

*) L. 26. h. t. L. 40. id.

§. 11. Licet ei mulier, qui in suspicionem adulterii incidit, nupsisse dicatur: non ante accusari poterit, quam adulter fuerit conuictus; alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere, vt dicant, cum adultero mulierem nuptias contraxisse.

§. 12. Mulier, cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se junxit: mox maritus reuersus est: Quaero, quid aduersus eam mulierem statuendum sit? Respondit, tam juris, quam facti quaestionem moueri. Nam, si longo tempore transacto, sine vllius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis juncta est: quod verisimile est, deceptam eam fuisse, nihil vindicta dignum videri potest quod si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicare debet pro admissi criminis qualitate *).

*) L. 1. ff. L. 13. §. 2. de his qui not. infam. L. 7. de publ. judic.

§. 13. Ream adulterii vxorem duxi: eam damnatam mox repudiaui: Quaero, an causam dissidii praestitisse videor? Respondit: Cum per Legem Juliam hujusmodi vxorem retinere prohibearis, non videri causam te dissidii praestitisse, palam est: quare ita jus tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio.

12. VLPIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Haec verba Legis, Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo *), et ad eum, qui suasit, et ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent.

*) L. pen. h. t. L. 225. de V. S.

13. *Idem lib. 2. de Adulteriis.*

Si vxor non fuerit in adulterio, concubina tamen fuit: jure quidem mariti accusare eam non poterit, quae vxor non fuit; jure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur: si modo ea sit, quae in concubinatu se dando, matronae nomen non amisit: vt puta quae patroni concubina fuit.

§ 1. Plane siue justa vxor fuit, siue injusta: accusationem instituere [vir] poterit. nam et SEXTVS CAECILIVS ait: Haec Lex ad omnia matrimonia pertinet: et illud Homericum adfert. [nec enim soli (inquit) Atridae vxores suas amant.]

Οὐ μόνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεῖδαι.

Id est,

Non soli amant vxores diuersivocorum hominum Atridae.

§. 2. Sed et in ea vxore potest maritus adulterium vindicare, quae vulgaris fuerit: quamuis, si vidua esset, impune in ea stuprum committeretur. § 3. Diui SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, etiam in sponsa hoc idem vindicandum: quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur.

§. 4. Sed etsi ea sit mulier, cum qua incestum commissum est; vel ea, quae, quamuis vxoris animo haberetur, vxor tamen esse non potest: dicendum est, jure mariti accusare eam non posse, jure extranei posse.

§. 5. Judex adulterii ante oculos habere debet, et inquirere, an maritus pudice viuens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? periniquum enim videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibeat: quae res potest et virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter vtrosque communicare *).

*) L. 39. Solut. matr.

§. 6. Si quis vxorem suam velit accusare, dicatque, eam adulterium commisisse, antequam sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit. † Quod et in concubina dici potest, quam vxorem quis postea habuit: vel in filiafamilias, cujus conjunctioni pater postea concessit.

§. 7. Si quis plane vxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur, posse eum accusare jure viri: sed ita demum adulterium maritus vindicabit,

si

ſi vim hoſtium paſſa non eſſet. caeterum quae vim patitur, non eſt in ea cauſa: vt adulterii vel ſtupri damnetur *).

*) L. 39. p. h. t.

§. 8. Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiſerit, mox apud eum aetatem exceſſerit, coeperitque eſſe vxor: non poterit jure viri accuſari ex eo adulterio, quod ante aetatem nupta commiſit: ſed vel quaſi ſponſa poterit accuſari ex Reſcripto Diui SEVERI, quod ſupra relatum eſt. §. 9. Sed et ſi qua repudiata, mox reducta ſit, non quaſi eodem matrimonio durante, ſed quaſi alio interpoſito: videndum eſt, an ex delicto, quod in priore matrimonio admiſit, accuſari poſſit? et puto non poſſe: aboleuit enim prioris matrimonii delicta, reducendo eam.

§. 10. Idem dicendum eſt, ſi ſtupri uelit accuſare eam, quam poſtea duxit vxorem: ſero enim accuſat mores, quos vxorem ducendo probauit *).

*) L. 47. Solut. matr.

14. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Is, cujus ope, conſilio, dolo malo factum eſt, vt vir, foeminaue in adulterio deprehenſa, pecunia, aliaue qua pactione ſe redimeret, eadem poena damnatur, quae conſtituta eſt in eos, qui lenocinii crimine damnantur.

§. 1. Si vir infamandae vxoris ſuae cauſa adulterum ſubjecerit, vt ipſe deprehenderet: et vir et mulier adulterii crimine tenentur ex Senatusconſulto de ea re facto.

§. 2. Marito primum, vel patri eam filiam, quam in poteſtate habet, intra dies ſexaginta diuortii accuſare permittitur, nec vlli alii intra id tempus agendi poteſtas datur: vltra eos dies neutrius voluntas expectatur. §. 3. Jure mariti qui accuſant, calumniae periculum non euitant.

15. VLPIANVS *lib.* 2. *de Adulteriis.*

Si maritus ſit in Magiſtratu, poteſt praeueniri à patre: atqui non oportet: et putat POMPONIVS debere dici, quoad maritus Magiſtratum gerit, patris quoque accuſationem impediendum: ne praeripiatur marito jus, quod cum eo aequale habet. igitur non cedent ſexaginta dies patri, cum accuſare non poteſt. §. 1. Legis Juliae de adulteriis capite ſeptimo ita cauetur, ne quis inter eos referat eum, qui cum ſine detrectatione Reipublicae cauſa aberit, neque enim aequum viſum eſt, abſentem Reipublicae cauſa inter reos referri, dum Reipublicae operatur. §. 2. Neceſſario adjicitur ſine detrectatione caeterum ſi quis euitandi criminis id egit, vt Reipublicae cauſa abeſſet, nihil illi commentum hoc proficiat.

§. 3. Quod ſi quis praeſens ſit, vice tamen abſentis habetur: vtputa qui in vigilibus vel vrbanis caſtris militat: dicendum eſt, deferri hunc poſſe. neque enim laborare habet, vt ſe repraeſentet. §. 4. Et generaliter dicendum eſt, eorum demum abſentiam excuſatam eſſe, qui in alia Prouincia Reipublicae cauſa abſunt, quam in ea, in qua deferuntur. Proinde ſi quis in Prouincia, in qua agit, adulterium commiſerit, accuſari poterit: niſi ſit ea perſona, quae ad Praeſidis cognitionem non pertinet. §. 5. Si negauerint ſe pater et maritus accuſaturos intra diem ſexageſimum: an ſtatim incipiant tempora extraneo cedere? Et primus POMPONIVS putat, admitti ad accuſationem extraneum poſſe ſtatim, atque iſti negauerint: cui adſentiendum puto. Fortius enim dicitur, eum, qui ſe negauerit acturum, poſtea non audiendum.

§. 6. Lex Julia de adulteriis ſpecialiter quoſdam adulterii accuſare prohibet: vt minorem annis 25. nec enim viſus eſt idoneus accuſator, qui nondum robuſtae aetatis eſt. quod ita verum eſt, ſi non matrimonii ſui injuriam exequatur. caeterum ſi ſuum matrimonium vindicare velit, quamuis jure extranei ad accuſationem veniat, tamen audietur: nec enim vlla praeſcriptio objicitur ſuam injuriam vindicanti. Sane ſi juuenili facilitate ductus, vel etiam feruore aetatis accenſus, ad accuſationem proſiliit: accuſanti ei non facile calumniae poena irrogabitur. †Minorem 25. annis etiam eum accipimus, [vt] qui viceſimum quintum annum aetatis agit.

§. 7. Praeſcriptiones, quae objici ſolent accuſantibus adulterii, ante ſolent tractari, quam quis inter reos recipiatur. caeterum poſteaquam ſemel receptus eſt, non poteſt praeſcriptionem objicere. §. 8. Si in viduitate mulier perſeuerat: in accuſatoris eſt arbitrio, à quo velit incipere, vtrum ab adultero, an ab adultera *). *) L. 32. §. 1. L. 39. §. 6. h. t.

§. 9. Si quis et adulterum, et adulteram ſimul detulit, nihil agit: poteritque, quaſi neutrum detulerit, rurſus, à quo velit, initium facere; quia nihil agit prima delatione.

16. *Idem lib.* 1. *de Adulteriis.*

Qui vxori repudium miſerit, poteſt ei denunciare, ne Sejo nuberet: et ſi denunciauerit, et ab ea incipere poteſt.

17. *Idem lib.* 2. *ad Legem Juliam de Adulteriis.*

Denunciaſſe qualiter accipiamus? vtrum ad judicem an vero ſimpliciter? Ego, etſi non denunciauit ad judicem, ſufficere credo, ſi adulterii ſe acturum denunciauerit. §. 1. Quid ergo, ſi non quidem denunciavit, verum libellos, accuſatorios dedit, antequam nuberet? eaque cum id cognoviſſet, nupſit vel ignorans? Puto non videri ei denunciatum: idcirco non poſſe accuſatorem ab ea incipere.

§. 2. Quid ergo, ſi tantum pronunciauit, ne nuberet, ſed non addidit, quare? num recte nupſiſſe videatur? Sed melius eſt illud ſequi, vt ejus denunciatio videatur electionem accuſatori referuare, qui crimen denunciauit: omnino igitur ſi fecit adulterii criminis commemorationem in denunciatione, etſi judicem non monſtrauit, magis putamus mulierem, quaſi denunciationem praeceſſerit, poſſe accuſari.

§. 3. Quid tamen, ſi ſpecialiter, cum quo adulterium fecerit, denunciatione complexus eſt, mox velit eam ex alterius perſona accuſare? magis eſt, vt non debeat audiri; neque enim crimen, quod denunciauit, objicit.

§. 4. Sed etſi per procuratorem denunciauerit, puto poſſe eum accuſationem, ſi velit, inſtituere: ſufficereque procuratoris denunciationem. §. 5. Ergo etſi per actores denunciauerit, id eſt, per ſeruum dominus denunciauerit: rata erit denunciatio. §. 6. Quaeritur, an alius adulteram, alius adulterum poſtulare poſſit: vt quamuis ad eodem ambo ſimul poſtulari non poſſint, à diuerſis tamen ſinguli poſſint? Sed non ab re eſt, hoc probare, diuerſos accuſatores admitti poſſe: dum ſi ante denunciationem nupſerit, prior mulier accuſari non poſſit. Expectabit igitur mulier ſententiam de adultero latam. Si abſolutus fuerit, mulier per eum vincet, nec vltra accuſari poteſt. Si condemnatus fuerit, mulier non eſt condemnata, ſed aget cauſam ſuam: fortaſſis et obtinere vel gratia, vel juſtitia, vel Legis auxilio poſſit. Quid enim, ſi adulter inimicitiis oppreſſus eſt, vel falſis argumentis, teſtibusque ſubornatis apud Praeſidem grauatus: qui aut noluit, aut non potuit prouocare? mulier vero judicem religioſum ſortita, pudicitiam ſuam defendet? §. 7. Sed ſi antequam condemnetur,

18. MACER *lib.* 1. *de Publicis Judiciis.*

Vel antequam cum eo agi coeperit,

19. VLPIANVS *lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.*

Adulter diem suum obierit: constitutum est, etiam mortuo adultero, sine praescriptione mulierem posse accusari.

§. 1. Sed etsi non mors, sed poena alia reum subtraxerit: adhuc dicimus, posse ad mulierem veniri §. 2. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta non fuit; quo autem absoluatur, nupta inuenitur: dicendum est, hanc absoluto quoque adultero posse accusari: quia eo tempere, quo adulter eligebatur, nupta non fuit.

§. 3. Nupta non potest accusari, non tantum ab eo, qui adulterum accusauit, nec obtinuit: sed nec ab alio quidem, si adulter absolutus est. † Proinde si per collusionem cum adultero constituerit, fueritque absolutus: dedit mulieri nuptae aduersus omnes securitatem. † Plane si nupta esse desierit, accusari poterit: neque enim aliam Lex tuetur, quam eam, quae nupta est, quamdiu nupta erit.

20. PAPINIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Patri datur jus occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet *). Itaque nemo alius ex patribus idem jure faciet. Sed nec filiusfamilias pater.

*) L. 22. §. 3. h. t.

21. VLPIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Sic eueniet, vt nec pater, nec auus possint occidere nec immerito: in sua enim potestate non videtur habere, qui non est suae potestatis.

22. PAPINIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Nec in ea Lege naturalis ab adoptiuo pater separatur. §. 1. In accusationem viduae filiae non habet pater jus praecipuum.

§. 2. Jus occidendi patri conceditur domi suae, licet ibi filia non habitat, vel in domo generi. Sed domus et pro domicilio accipienda est, vt in Lege Cornelia de injuriis.

§. 3. Sed qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit jure adficere. §. 4. Ideo autem patri, non marito mulierem, et omnem adulterum permissum est occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: caeterum mariti calor et impetus facile decernentis fuit refrenandus.

23. VLPIANVS *lib. 1. de Adulteriis.*

Quod ait Lex, in filia adulterum deprehenderit, non otiosum videtur: voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de adulterio deprehendat. LABEO quoque ita probat: et POMPONIVS scripsit, in ipsis rebus Veneris deprehensum occidi: et hoc est, quod Solo et Draco dicunt ἐν ἔργῳ.

§. 1. Sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate, quo occidit, non quo in matrimonio collocauit: finge enim postea redactam in potestatem. §. 2. Quare non vbicunque deprehenderit pater, permittitur ei occidere, sed domi suae generiue sui tantum: illa ratio redditur, quod majorem injuriam putauit legislator, quod in domum patris aut mariti ausa fuerit filia adulterum inducere.

§. 3. Sed si pater alibi habitet, habeat autem et aliam domum, in qua non habitet: deprehensam illo filiam, vbi non habitat, occidere *) non poterit.

*) L. 5. §. 2. de injur.

§. 4. Quod ait Lex, in continenti filiam occidat, sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero reseruet, et post dies filiam occidat; vel contra: debet enim prope vno ictu, et vno impetu vtrumque occidere, aequali ira aduersus vtrumque sumpta. Quod si non affectauit, sed dum adulterum occidit, profugit filia, et interpositis horis adprehensa est à patre, qui persequebatur: in continenti videbitur occidisse.

24. MACER *lib. 1. Publicorum.*

Marito quoque adulterum vxoris suae occidere permittitur: sed non quemlibet, vt patri. nam hac Lege cauetur, vt liceat viro deprehensum domi suae, non etiam soceri, in adulterio vxoris occidere eum, qui leno fuerit; quiue artem ludicram ante fecerit, in scenam saltandi cantandiue causa prodierit; judicione publico damnatus, neque in integrum restitutus erit; quiue libertus, ejus mariti, vxorisue patris, matris, filii, filiae, vtrius eorum fuerit. (Nec interest, proprius cujus eorum, an cum alio communis fuerit.) quiue seruus erit. §. 1. Et praecipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem sine mora dimittat.

§. 2. Caeterum sui juris, an filiusfamilias sit maritus, nihil interesse à plerisque dictum est. §. 3. Illud in vtroque ex sententia Legis quaeritur, an patri Magistratum occidere liceat? item si filia ignominiosa sit, aut vxor contra Leges nupta, an id jus nihilominus pater maritusue habeat? Et quid, si pater, maritus leno, vel aliqua ignominia notatus est? Et rectius dicetur eos jus occidendi habere, qui jure patris maritiue accusare possunt.

25. VLPIANVS *lib. 2. ad Legem Juliam de Adulteriis.*

Capite quinto Legis Juliae ita cauetur, vt viro adulterum in vxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere horas diurnas, nocturnasque continuas non plus, quam viginti testandae ejus rei causa, sine fraude sua jure liceat. §. 1. Ego arbitror, etiam in patre id seruandum, quod in marito expressum est. §. 2. Sed etsi non in domo sua deprehenderit maritus, poterit retinere.

§. 3. Sed semel remissus adulter, reduci non potest.

§. 4. Quid ergo si euaserit? an reductus custodiri viginti horis possit? Et putem, hic magis dicendum, reductum retineri posse [testandae rei gratia. §. 5. Quod adjicitur,] testandae (ejus rei gratia,) ad hoc pertinet, vt testes inducat testimonio futuros accusatori, deprehensum reum in adulterio.

26. *Idem lib. 3. Disputationum.*

Constante matrimonio ab eo, qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari mulier adulterii non potest: probatam enim à marito vxorem, et quiescens matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, nisi prius lenocinii maritum accusauerit. §. 1. Derelictam vero à marito accusationem etiam ab alio excitari vtile est.

27. *Idem lib. 3. de Adulteriis.*

Si postulauerit accusator, vt quaestio habeatur de seruo adulterii accusato: siue voluit ipse interesse, siue noluit, jubent judices eum seruum aestimari: et vbi aestimauerint, tantam pecuniam, et alterum tantum eum, qui nomen ejus serui detulerit, ei, ad quem ea res pertinet, dare jubebunt.

§. 1. Sed despiciamus, cui ista poena praestanda sit: quia Lex eum nominauit, ad quem ea res pertinebit? Igitur bonae fidei emptorem, quamvis ab eo emerit, qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet.

§. 2. Eum quoque, qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse: scilicet, quia intererat ejus, quaestionem non haberi. §. 3. Sed et si vsusfructus in seruo alienus sit, inter dominum et fructuarium diuidi debet aestimatio.

§. 4. Et si communis plurium seruus erit, vtique inter

eos

eos quoque erit aestimatio diuidenda. §. 5. Si liber homo, dum seruus existimatur, tortus sit, quia et ipse conditionem suam ignorat: magis admittit CAECILIVS, actionem vtilem ipsi dandam aduersus eum, qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia ejus ob hoc, quod liberum hominem quasi seruum deduxit in quaestionem.

§. *6.* Haberi quaestionem Lex jubet de seruis, ancillisue ejus, de quo, vel de qua quaereretur, parentisne vtriusque eorum, si ea mancipia ad vsum ei à parentibus data sint. Diuus autem HADRIANVS Cornelio Latiniano rescripsit, et de exteris seruis quaestionem haberi. §. *7.* Quaestioni interesse jubentur reus, reaue, et patroni eorum, et qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur patronis.

§. 8. De eoque seruo, in quo vsumfructum reus habuit, magis est, vt quaestio haberi possit, licet enim seruus ejus non fuerit, in seruitute tamen fuisse videtur: nec tam proprietatis causa ad quaestionem, quam ministerii pertinet.

§. *9.* Ergo et si bona fide seruiat reo seruus alienus, admittit quis, interrogari eum per quaestionem posse. §. 10. Sed et si seruus [sit,] cui fideicommissa libertas debetur, vel statuta speratur: torqueri posse eum magis est.

§. 11. Jubet Lex, eos homines, de quibus quaestio ita habita est, publicos esse. Proinde in communi partem publicamus: in proprio, cui vsusfructus alienus est, nudam proprietatem: in quo tantum vsumfructum habuit reus, magis est, vt perceptio vsusfructus ad publicum incipiat pertinere: alienum seruum vtique non publicabimus. † Ratio autem publicandorum seruorum ea est, vt sine vllo metu verum dicant: et ne, dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quaestione. *§.* 12. Non tamen prius publicantur, quam quaestio de illis habita fuerit.

§. 13. Sed etsi negauerint, nihilominus publicantur. ratio enim adhuc eadem est, ne, dum hi sperant se in potestatem dominorum reuersuros, si negauerint, spe meriti collocandi in mendacio perseuerent. §. 14. Sed et serui accusatoris, si de his quaestio habita sit, publicentur: ejus enim serui ne mentiantur, merito à dominio ejus recedunt. Extranei vero non habent, cui gratificentur.

§. 15. Si reus vel rea absoluti fuerint: aestimari per judices Lex damnum voluit; siue mortui fuerint, quantae pecuniae [ante quaestionem] fuerint; siue viuent, quantae pecuniae in his damnum datum fuerit, factumue esset. *§.* 16. Notandum est, quod capite quidem nono cauetur, si seruus adulterii accusetur, et accusator quaestionem in eo haberi velit, duplum pretium domino praestari [Lex jubet: at hic simplum.

28. MARCIANVS *lib.* 1. *de Judiciis Publicis.*

Quod ex his causis debetur, per condictionem, quae ex Lege descendit, petitur.

29. VLPIANVS *lib.* 4. *de Adulteriis.*

Mariti lenocinium lex coërcuit, qui deprehensam vxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit. Debuit enim vxori quoque irasci, quae matrimonium ejus violauit: tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam praetextu incredibilitatis: ideirco enim lex ita locuta est, Adulterum in domo deprehensum dimiserit, quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum coërcere.

§. 1. Quod ait lex, adulterii damnatam si quis duxerit vxorem, ea lege teneri, an et ad stuprum referatur, videamus: quod magis est. Certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune vxor ducetur.

§. 2. Plectitur, et qui pretium pro comperto stupro acceperit. Nec interest, vtrum maritus sit, qui acceperit, an alius quilibet. quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, poena erit plectendus. † Caeterum si gratis quis remisit, ad Legem non pertinet. §. 3. Qui quaestum ex adulterio vxoris suae fecerit, plectitur. nec enim mediocriter delinquit, qui lenocinium in vxore *) exercuit.

*) L. 33. §. 2. 4. h. t. L. 4. §. 3. de his, qui not. infam. L. 43. §. *6. 9.* de R. N. L. 8. 9. 10. h. t.

§. 4. Quaestum autem ex adulterio vxoris facere videtur, qui quid accepit, vt adulteretur vxor: siue enim saepius, siue semel accepit, non est eximendus. quaestum enim de adulterio vxoris facere proprie ille existimandus est, qui aliquid accepit, vt vxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. Quod si patiatur vxorem delinquere non ob quaestum, sed negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur.

§. 5. Sex mensium haec sit separatio, vt in nupta quidem ex die diuortii sex menses computentur; in vidua vero ex die commissi criminis. quod significari videtur Rescripto ad *Tertyllum* et *Maximum* Consules. Praeterea si ex die diuortii sexaginta dies sint; ex die vero commissi criminis quinquennium praeteriit, debuit diei, nec mulierem posse accusari. vt, quod dantur sex menses vtiles, sic sit accipiendum: ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur.

§. 6. Hoc quinquennium obseruari legislator voluit, si reo, vel reae stuprum, adulterium, vel lenocinium objiciatur. quid ergo, si aliud crimen sit, quod objiciatur, quod ex Lege Julia descendit? vt sunt, qui domum suam stupri causa praebuerunt, et alii similes? et melius est dicere, omnibus admissis ex Lege Julia venientibus quinquennium esse praestitutum.

§. 7. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, [ex] quo quid admissum est, et ad eum diem, quo quis postulatus, postulataue est: et non ad eum diem, quo judicium de adulteriis exercetur. §. 8. Hoc amplius Senatusconsulto adjectum est: vt si plures eundem postulauerint: ejus, qui perseuerauerit reum reamue facere, postulationis dies prima exigatur: scilicet vt qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos. §. 9. Eum autem, qui per vim stuprum intulit vel mari, vel foeminae, sine praefinitione hujus temporis accusari posse, dubium non est; cum eum publicam vim*) committere nulla dubitatio est. *) arg. L. f. §. 1. de re milit. L. 2. §. 1. de extraord. crim.

30. PAVLVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Pater sine periculo calumniae non potest agere. §. 1. Sexaginta dies à diuortio numerantur: in diebus autem sexaginta [et] ipse sexagesimus est.

31. *Idem lib.* 2. *de Adulteriis.*

Quinquennium non vtile, sed continuo numerandum est. † Quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit, et ideo adulter eodem tempore, reus fieri non potuit, et diu tracta lite quinquennium transierit? quid, si is, qui intra quinquennium quem postulauerat, non peregerit? aut praeuaricatus est, et alius eundem repetere velit, et quinquennium transactum sit? aequum est computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem praecedentem consumptum sit.

32. MACER *lib.* 1. *de Publicis Judiciis.*

Nihil interest, adulteram filiam prius, pater occiderit, an non: dum vtrumque occidat: nam si alterum occidit, Lege Cornelia reus erit. quod si altero occiso, alter vulneratus fuerit:

rit: verbis quidem Legis non liberatur. sed Diuus MARCVS et COMMODVS rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto adultero mulier superuixerit post tam grauia vulnera, quae ei pater inflixerit: magis fato, quam voluntate ejus seruata est; quia Lex parem in eos, qui deprehensi sunt, indignationem exigit, et seueritatem requirit.

§. 1. Cum alterum ex adulteris elegerit maritus: alterum non ante accusare potest, quam prius judicium finietur: quia duos simul ab eodem accusari non licet. Non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum suam praebuit, vel consilio fuit, vt crimen redimeretur.

33. MARCIANVS *lib. 1. de Publicis Judiciis.*

Si quis adulterium à seruo suo commissum dicat in eam, quam vxorem habuit: D. PIVS rescripsit, accusare potius mulierem eum debere, quam in praejudicium ejus seruum [suum] torquere. §. 1. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in nouerca, vel etiam libertum vel seruum in vxorem: ex sententia Legis tenetur, quamuis verbis non continetur. Quae autem retinetur, punitur. Sed si dimissam reduxerit, verbis non tenetur: sed tamen dicendum est, vt teneatur, ne fraus fiat. §. 2. Si vxor ex adulterio viri pretium acceperit, Lege Julia quasi adultera tenetur.

34. MODESTINVS *lib. 1. Regularum.*

Stuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis causa non matrimonii continet: excepta videlicet concubina. §. 1. Adulterium in nupta admittitur: stuprum in vidua, vel virgine, vel puero committitur *).

*) L. 3. §. 4. ad L. jul. de vi priu.

35. *Idem lib. 8. Regularum.*

Accusaturus adulterii, si quid circa inscriptionem errauerit, si tempora largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

36. PAPINIANVS *lib. 3. Quaestionum.*

Si minor annis adulterium commiserit, Lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit.

37. *Idem lib. 5. Quaestionum.*

Filiumfamilias publico judicio adulterium in vxorem sine voluntate patris arguere [posse] constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur.

38. *Idem lib. 36. Quaestionum.*

Si adulterium cum incesto committatur, vtputa cum priuigna, nuru, nouerca: mulier similiter quoque punietur. Id enim remoto etiam adulterio eueniret.

§. 1. Stuprum in sororis filiam si committatur, an adulterii poena sufficiat mari, considerandum est? occurrit, quod hic duplex admissum est: quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur, an contumacia juris, et sanguinis contumella concurrunt.

§. 2. Quare mulier tunc demum eam poenam, quam mares, sustinebit, cum incestum jure gentium prohibitum admiserit *): nam si sola juris nostri obseruatio interuenit, mulier ab incesti crimine erit excusata. *) L. 39. §. 4. h. t.

§. 3. Nonnunquam tamen et in maribus incesti crimina, quanquam natura grauiora sunt, humanius, quam adulterii tractari solent: si modo incestum per matrimonium illicitum contractum sit.

§. 4. Fratres denique IMPERATORES Claudiae crimen incesti propter aetatem remiserunt: sed distrahi conjunctionem illicitam jusserunt. cum alias adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur aetate. nam et mulieres in jure errantes, incesti crimine non teneri, supra dictum est: cum in adulterio commisso nullam habere possint excusationem. §. 5. Iidem IMPERATORES rescripserunt, post diuortium, quod cum nouerca bona fide priuignus fecerit, non esse crimen admittendum [incesti].

§. 6. Iidem Pollioni in haec verba rescripserunt: Incestae nuptiae confirmari non solent: et ideo abstinenti tali matrimonio poenam praeteriti delicti, si nondum reus postulatus est, remittimus *). *) L. *6.* de appell. recip.

§. 7. Incestum autem, quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu, vel aetate, vel etiam puniendi correctione, quae bona fide interuenit: vtique si error allegetur: et facilius, si nemo reum postulauit.

§. 8. Imperator MARCVS ANTONINVS et COMMODVS filius rescripserunt: si maritus vxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus doloris interfecerit: non vtique Legis Corneliae de sicariis poenam excipiet *). Nam et Diuus PIVS in haec verba rescripsit Appollonio: [Ei,] qui vxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, vltimum supplicium remitti potest, cum sit difficillimum, justum dolorem temperare **): et quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit: sufficiet igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi: si qui honestior, in insulam relegari.

*) L. 1. §. f. ad L. Corn. de sicar. **) L. *6.* §. 7. de re milit. L. 48. de Reg. J. L. 3. §. 2. ad SC. Silan.

§. 9. Liberto patroni famam lacessere non facile conceditur. † Sed si jure mariti velit adulterii accusare, permittendum est; quomodo, si atrocem injuriam passus esset. Certe si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio vxoris deprehenderit: deliberandum est, an impune possit occidere? quod durum nobis esse videtur: nam cujus famae, multo magis vitae parcendum est.

§. 10. Si quis in honore ministerioue publico sit: reus quidem postulatur, sed differtur ejus accusatio, et cautione judicio sistendi causa promittitur in finem honoris: et hoc ita TIBERIVS CAESAR rescripsit.

39. *Idem lib. 15. Responsorum.*

Vim passam mulierem, sententia Praesidis Prouinciae continebatur, in Legem Juliam de adulteriis non commisisse respondit: licet injuriam suam, protegendae pudicitiae causa, confestim marito renunciari prohibuit.

§. 1. Nupta quoque muliere, tametsi lenocinii vir prior non postuletur: adulterii crimen contra adulterum ab extraneo poterit inferri. §. 2. In matrimonio quoque defuncta vxore, vir jure adulterum inter reos recipi postulat.

§. 3. Nupta prius, quam adulter damnetur, adulterii non postulatur: si nuptias denunciatio, vel ad domum mulieris missa non praecessit. §. 4. Mulierem ob latronum societatem exulare jussam, citra poenae metum in matrimonio retineri posse respondi: quia non fuerat adulterii damnata.

§. 5. Praescriptione quinque annorum crimen incesti conjunctum adulterio non excluditur. §. 6. Duos quidem adulterii, marem et foeminam, propter commune crimen, simul non jure, nec à viro postulari conuenit. Cum tamen duobus denunciatum fuisset ab eo, qui postea desistere volebat: abolitionem esse necessariam in vtriusque personam respondi.

§. 7. In-

§. 7. Incesti commune crimen aduersus duos simul intentari potest. §. 8. De seruis quaestionem in dominos incesti postulatos ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur.

40. PAVLVS *lib.* 19. *Responsorum.*

Quaesitum est, an ea, quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec quicquam egit vel jure mariti, vel jure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destinauit? PAVLVS respondit, nihil impedire, quominus ei, quem suspectum maritus habuit, ea, de qua quaeritur, nubere possit.

§. 1. Item quaeritur, an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit vxorem? PAVLVS respondit, eum, qui post crimen adulterii intentatum eandem vxorem reduxit, destitisse videri: et ideo ex eadem Lege postea accusandi ei jus non superesse.

41. *Idem lib.* 1. *Sententiarum.*

In crimine adulterii nulla danda dilatio est: nisi vt personae exhibeantur, aut judex ex qualitate negotii motus, hoc causa cognita permiserit.

42. TRYPHONINVS *lib.* 2. *Disputationum.*

Si is, qui jus annulorum impetrauit, adulterium commisit in patroni vxorem, aut in patronam suam, aut in ejus, eiue, cujus libertus patris, aut matris, filii filiaeue fuit: an vt libertus puniri debeat? et si deprehensus sit in adulterio, an impune occidatur? et magis probo, subjiciendum poena libertinorum: quoniam Lege Julia de adulteriis coërcendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit, et deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

43. CAJVS *lib.* 3. *ad Leg.* 12. *Tabular.*

Si ex Lege repudium missum non sit, et idcirco mulier adhuc nupta esse videatur: tamen si quis eam vxorem duxerit, adulter non erit. Idque SALVIVS JVLIANVS respondit: quia adulterium [inquit] sine dolo malo non committitur: quanquam dicendum, ne is, qui sciret eam ex Lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

44. PAPINIANVS *lib.* 4. *Responsorum.*

Defuncta quoque socru, gener incesti postulabitur, vt adulter post mortem mulieris.

De Verborvm Significatione.

42. VLPIANVS *lib.* 57. *ad Edictum.*

Probrum et *opprobrium*, id est, probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuiliter, et quasi more Ciuitatis: vtputa *furtum, adulterium* natura turpe est: enimuero *tutelae damnari*, hoc non natura *probrum* est, sed *more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.*

101. MODESTINVS *lib.* 9. *Differentiarum.*

Inter *stuprum* et *adulterium*, hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur: sed lex Julia de *adulteriis* hoc verbo *indifferenter vtitur.* §. 1. *Diuortium* inter virum et vxorem fieri dicitur: *repudium* vero sponsae remitti videtur: quod et in vxoris personam non absurde cadit. (v. supr. L. 1. T. X.)

225. TRYPHONINVS *lib.* 1. *Disputationum.*

Fugitiuus est, non is, qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum jactauerit: sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit: nam et furem, *adulterum*, aleatorem, quanquam aliqua significatione *ex animi propositione* cujusque sola quis dicere posset: vt etiam is, qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, vt occasione data id commissurus sit: tamen *oportere* eadem *haec crimina assumpto actu intelligi:* et ideo fugitiuum quoque, et erronem *non* secundum *propositionem solam, sed cum aliquo actu* intelligi constat.

ad §. 5.

e) Ad LEGEM CORNELIAM de SICARIIS et VENEFICIIS.

(Dig. 48. T. 8.)

1. MARCIANVS *lib.* 14. *Institut.*

Lege Cornelia de sicariis et veneficiis tenetur, qui hominem occiderit, cujusue dolo malo incendium factum erit; quiue hominis occidendi, furtiue faciendi causa cum telo ambulauerit; quiue, cum Magistratus esset, publicoue judicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum judicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, condemnaretur.

§. 1. Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit, dederit; quiue falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur; quiue Magistratus judexue quaestionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret.

§. 2. Et qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cujus conditionis hominem interemit.

§. 3. Diuus HADRIANVS rescripsit, eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolui posse *): et qui hominem non occidit, sed vulnerauit, vt occidat; pro homicida damnandum; et ex re constituendum hoc. Nam si gladium strinxerit, et in eo percusserit: indubitate occidendi animo id eum admisisse. Sed si claui percussit, aut cucuma in rixa: quamuis ferro percusserit, tamen non occidenti animo, leniendam poenam ejus, qui in rixa casu magis, quam voluntate homicidium admisit.

*) L. 7. L. 16. h. t.

§. 4. Item Diuus HADRIANVS rescripsit, eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. §. 5. Sed et in eum, qui vxorem deprehensam in adulterio occidit, Diuus PIVS leniorem poenam irrogandam esse scripsit: et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari jussit; in aliqua dignitate positum, ad tempus relegari.

2. VLPIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Inauditum filium pater occidere non potest: sed accusare eum apud Praefectum Praesidemue prouinciae debet.

3. MARCIANVS *lib.* 14. *Institut.*

Ejusdem Legis Corneliae de sicariis et veneficiis capite quinto, qui venenum *) necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. §. 1. Ejusdem Legis poena adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit.

*) L. 28. §. 5. de poen.

§. 2. Adjectio autem ista, veneni mali *), ostendit esse quaedam et non mala venena. † Ergo nomen medium est, et tam id, quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum

paratum est, continet. Sed et id, quod amatorium appellatur. Sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet *). † Sed ex Senatusconsulto relegari jussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea, quae acceperat, decesserit. *) L. 236. de V. S.

**) L. 9. pr. et §. 1. L. 51. pr. ad L. Aquil.

§. 3. Alio Senatusconsulto effectum est, vt pigmentarii, si cui temere cicutam *), salamandram, aconitum, pituocampas, aut bubrostim, mandragoram, et id, quod lustramenti causa dederint, cantharidas, poena teneantur hujus Legis.

*) L. 35. §. 2. de contrah. emt.

§. 4. Item is, cujus familia sciente eo adipiscendae recuperandae possessionis causa arma sumpserit: item, qui auctor seditionis fuerit, et qui naufragium suppresserit: et qui falsa indicia confessus fuerit, confitendaue curauerit, quo quis innocens circumueniretur: [et] qui hominem libidinis, vel promercii causa castrauerit *), Senatusconsulto poena Legis Corneliae punitur. *) L. 3. §. f. de incend. L. 6. §. 8. 9. de re milit.

§. 5. Legis Corneliae de sicariis et veneficiis poena, insulae deportatio est, et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, vt poenam Legis sustineant: humiliores enim solent, vel bestiis subjici; altiores vero deportantur in insulam. *§. 6.* Transfugas licet, vbicunque inuenti fuerint, quasi hostes interficere.

4. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconf.*

Lege Cornelia de sicariis *) tenetur, qui, cum in Magistratu esset, eorum quid fecerit contra hominis necem, quod Legibus permissum non sit. §. 1. Cum quidam per lasciuiam causam mortis praebuisset, comprobatum est factum Ignatii Taurini Proconsulis Beticae à Diuo HADRIANO, quod eum in quinquennium relegasset.

*) L. 1. §. 1. h. t. L. 7. §. f. ad L. Jul. repet.

§. 2. Idem Diuus HADRIANVS rescripsit: Constitutum quidem est, ne spadones fierent *): eos autem, qui hoc crimine arguerentur, Corneliae Legis poena teneri, eorumque bona merito fisco meo vindicari debere: sed et in seruos, qui spadones fecerint, vltimo supplicio animaduertendum esse: et qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tanquam Lege Cornelia teneantur, pronunciandum esse. † Plane si ipsi, qui hanc injuriam passi sunt, proclamauerint: audire eos Praeses Prouinciae debet, qui virilitatem amiserunt. Nemo enim liberum seruumue, inuitum sinentemue castrare debet: neue quis se sponte castrandum praebere [debet]. Ac si quis aduersus Edictum meum fecerit, medico quidem, qui exciderit, capitale erit: item ipsi, qui se sponte excidendum praebuit. *) L. 3. §. 4. h. t.

5. PAVLVS *lib. 2. de Officio Proconsulis.*

Hi quoque, qui thlibias faciunt, ex Constitutione Diui HADRIANI ad Ninium Hastam, in eadem causa sunt, qua hi, qui castrant.

6. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib. 1. de Officio Proconsulis*

Is, qui seruum castrandum tradiderit, pro parte dimidia bonorum multatur ex Senatusconsulto, quod Neratio Prisco et Annio Vero Consulibus factum est.

7. PAVLVS *lib. singul. de Publ. Jud.*

In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac Lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare si quis alto se praecipitauerit, et super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore, cum ramum dejiceret, non praeclamauerit, et praetereuntem occiderit: ad hujus Legis coërcitionem non pertinet.

8. VLPIANVS *lib. 33. ad Edictum.*

Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium Praeses prouinciae exiget.

9. *Idem lib. 37. ad Edictum.*

Furem nocturnum, si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit *).

*) L. 5. pr. et L. 45. §. 4. ad L. Aquil. L. 54. §. 2. de furt.

10. *Idem lib. 18. ad Sabinum.*

Si quis dolo insulam meam exusserit, capitis poena plectetur, quasi incendiarius *).

*) L. 28. §. 12. de poen. L. 5. pr. ad L. Jul. de vi publ. L. 9. L. f. §. 1. de incend. ruin. L. 7. §. 13. de pact.

11. MODESTINVS *lib. 6. Regul.*

Circumcidere Judaeis filios suos tantum Rescripto Diui PII permittitur: in non ejusdem religionis, qui hoc fecerit, castrantis poena irrogatur. §. 1. Seruo sine judice ad bestias dato, non solum, qui vendidit, poena, verum et qui comparauit, tenebitur. §. 2. Post Legem Petroniam et Senatusconsulta ad eam Legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere: oblato tamen judici seruo, si justa sit domini querela, sic poenae tradetur.

12. PAVLVS *lib. 8. Regularum.*

Infans vel furiosus, si hominem occiderint, Lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia consilii tuetur; alterum fati infelicitas excusat *).

*) L. 106. de R. J. L. 9. §. 2. ad L. Pomp. de parricid. L. 14. de Off. Praesid. limit. in L. 111. §. 1. de Reg. Jur.

13. *Idem lib. 12. Pandectarum.*

Ex Senatusconsulto ejus Legis poena damnari jubetur, qui mala sacrificia fecerit, habuerit.

14 CALLISTRATVS *lib. 6. de Cognit.*

Diuus HADRIANVS in haec verba rescripsit: in maleficiis voluntas spectatur, non exitus.

15. VLPIANVS *lib. 8. ad Legem Juliam et Papiam.*

Nihil interest, occidat quis, an causam *) mortis praebeat. *) *L.* 38. §. 5. inf. de poen. *L.* 1. §. 3. h. t. *L.* 10. §. 7. *L.* 11. Mand. §. 14. depos. *L.* 20. de his qui not. *L.* 11. §. 3. de injur. *L.* 7. §. f. de jurisd. *L.* 1. §. 1. de eo per quem fact. *L.* 1. §. 12. de vi et vi arm. *L.* 169. pr. de R. J.

§. 1. Ὁ ἐντειλάμενος τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. Id est, Mandator caedis pro homicida habetur.

16. MODESTINVS *lib. 3. de Poenis.*

Qui caedem admiserunt sponte doloue malo, in honore aliquo positi, deportari solent; qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. Facilius hoe in decuriones fieri potest: sic tamen, vt consulto prius Principe, et jubente id fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit.

17. PAV-

17. PAVLVS *lib. 5. Sententiarum.*

Si in rixa percussus homo perierit, ictus vniuscujusque in hoc collectorum contemplari oportet.

De Verborvm Significatione.

236. pr. CAJVS *lib. 4. ad Leg. 12. Tabularum.*

Qui *venenum* dicit, adjicere debet, vtrum *malum*, an bonum: nam et *medicamenta venena* sunt, quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat: cum id, quod nos venenum appellamus, Graeci φάρμακον dicunt; apud illos quoque tam medicamenta, quam quae nocent, hoc nomine continentur: vnde adjectione alterius nominis distinctio fit: admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus: nam sic ait:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

id est:

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

ad §. 6.

f) De LEGE POMPEJA, de PARRICIDIIS.

(Dig. 48. T. 9.)

1. MARCIANVS *lib. 14. Institut.*

Lege Pompeja *) de parricidiis cauetur, [vt] si quis patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, vxorem, virum, generum, socrum, vitricum, priuignum, priuignam, patronum, patronam occiderit, cujusue dolo malo id factum erit: vt poena ea teneatur, quae est Legis Corneliae de sicariis. † Sed et mater, quae filium filiamue occiderit, ejus Legis poena adficitur. † Et auus, qui nepotem occiderit. Et praeterea, qui emit venenum, vt patri daret, quamuis non potuerit dare. *) *L.* 2. §. 23. et 32. de O. J.

2. SCAEVOLA *lib. 4. Regularum.*

Frater autem ejus, qui cognouerat tantum, nec patri indicauerat *), relegatus est, et medicus supplicio affectus.

*) *L.* 6. h. t. *L.* 2. pr. et §. 1. *L.* 3. de nox. act. *L.* 59. et 60. *L.* 109. de R. J.

3. MARCIANVS *lib. 14. Institut.*

Sed sciendum est, Lege Pompeja de consobrino comprehendi: [sed] non etiam eos pariter complecti, qui pari proprioue gradu sunt. Sed et nouercae, et sponsae personae omissae sunt: sententia tamen Legis continentur.

4. *Idem lib. 1. de Publicis Judiciis.*

Cum pater et mater sponsi, sponsae, socerorum, vt liberorum sponsi, generorum appellatione continentur.

5. *Idem lib. 14. Institut.*

Diuus HADRIANVS fertur, cum in venatione filium suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latronis magis, quam patris jure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate, consistere.

6. VLPIANVS *lib. 8. de Officio Proconsulis.*

Vtrum, qui occiderunt parentes: an etiam conscii, poena parricidii adficiantur, quaeri potest? Et ait MARCIANVS, etiam conscios *) eadem poena adficiendos, non solum parricidas: proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt. *) *L.* 1. §. 18. ad SC. Silan. *L.* 45. pr. ad *L.* Aquil. *L.* 2. §. 1. de noxal. act. *L.* 9. §. 1. ad *L.* Corn. de falf. L. 6. §. pen. de re milit. *L.* 2. h. t.

7. *Idem lib. 2. [9] ad Edictum.*

Si sciente creditore, ad scelus committendum pecunia sit subministrata, (vtputa, si ad veneni mali comparationem, vel etiam vt latronibus adgressoribusque daretur, qui patrem interficerent): parricidii poena tenebitur, qui quaesierit pecuniam, quique eorum ita crediderint, aut à quo ita cauerunt.

8. *Idem lib. 8. Disputationum.*

Parricidii postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortem consciuit, successorem fiscum habere debebit: si minus, eum, quem voluit, si modo testamentum fecit: si intestatus decessit, eos heredes habebit, qui Lege vocantur.

9. MODESTINVS *lib. 12. Pandect.*

Poena parricidii more majorum haec instituta est, vt parricida virgis sanguineis verberatus, deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, [et] vipera, et simia: deinde in mare profundum culleus jactetur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis objicitur, secundum Diui HADRIANI Constitutionem.

§. 1. Qui alias personas occiderint, praeter matrem et patrem, et auum, et auiam, quos more majorum puniri supra diximus, capitis poenâ plectentur, aut vltimo supplicio mactantur. §. 2. Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, vt Diui FRATRES rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necauerat: nam sufficere, furore ipso eum puniri; diligentiusque custodiendum esse, aut etiam vinculis coërcendum *).

*) *L.* 14. de Offic. Praesid.

10. PAVLVS *lib. sing. de Poenis omnium Legum.*

Eorum, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusatio permittitur.

ad §. 7.

g) De LEGE CORNELIA de FALSIS, [et de SENATVSCONSVLTO LIBONIANO.]

(Dig. 48. T. 10.)

1. MARCIANVS *lib. 14. Institut.*

Poena Legis Corneliae irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimoniaue falsa inspicienda, dolo malo *) curauerit.

*) *L.* 2. *L.* 9. §. 3. *L.* 22. pr. *L.* 32. pr. h. t.

§. 1. Item ob instruendam aduocationem testimoniaue pecuniam acceperit, pactusue fuerit, societatem coïerit ad obligationem innocentium *), ex Senatusconsulto coërcetur.

*) *L.* 20. h. t.

§. 2. Sed et si quis ob renunciandum, remittendumue testimonium *), dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, poena Legis Corneliae adficitur: et qui judicem corruperit, corrumpendumue curauerit. §. 3. Sed et si judex Consti-

Constitutiones Principum neglexerit, punitur. *) *L.* 3. §. 1. de test. *L.* 2. de Concuss.

§. 4. Qui in rationibus, tabulis, cerisue, vel alia qua re, sine consignatione falsum fecerint *), vel rem amouerint: perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur. Sic et Diuus SEVERVS Lege Cornelia de falsis damnauit Praefectum Aegypti, quod instrumentis suis, cum praeerat Prouinciae, falsum fecit. *) *L.* 9. §. 3. *L.* 16. *L.* 23. *L.* 25. *L.* 29. *L.* p. h. t.

§. 5. Is, qui aperuerit vivi testamentum, Legis Corneliae poena tenetur. §. 6. Is, qui deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita esse aduersariis suis dicit, accusare eum falsi potest *). *) *L.* 16. §. 2. f. h. t.

§. 7. Ad testamenta militum Senatusconsultum pertinet, quo Lege Cornelia tenentur, qui sibi legatum fideicommissumue adscripserint. §. 8. Inter filium et seruum, et extraneum, testamentum *) scribentes, hoc interest: quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est, quod illi dictaui et recognoui, poena cessat, et capi potest; in filio, vel seruo, vel generalis subscriptio sufficit, et ad poenam euitandam, et ad capiendum. *) *L.* 2. *L.* 14. *L.* 15. pr. pr. et §. 1. *L.* 30. pr. h. t.

§. 9. Ex illa quoque causa falsi poenae quis subjicitur, vt Diui quoque SEVERVS et ANTONINVS constituerunt, vt tutores et curatores, et qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem: cum fisco contrahere non possint. At si quis aduersus hanc Legem profectus, aerario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset.

§. 10. Sed ad illos hoc non pertinet (vt iidem PRINCIPES rescripserunt) qui, antequam tutelam susciperent, haec gesserunt: nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse [videntur]. §. 11. Iidem PRINCIPES rescripserunt, ita demum eum, qui rationem tutelae vel curae nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si vivat is, cujus tutela administrata est: nam si decesserit, licet nondum heredi ejus rationem reddiderit, jure eum contrahere.

§. 12. Sed si jure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam: non puto poenam locum habere, licet adhuc viuat is, cujus tutela vel cura administrata est. §. 13. Poena falsi vel quasi falsi deportatio est, et omnium bonorum publicatio: et si seruus eorum quid admiserit, vltimo supplicio affici jubetur.

2. PAVLVS *lib.* 3. *ad Sabinum.*

Qui testamentum *) amouerit, celauerit, eripuerit, deleuerit, interleuerit, subjecerit, resignauerit; quiue testamentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit dolo malo; cujusue dolo malo id factum erit; Legis Corneliae poena damnantur. *) *L.* 16. pr. *L.* 22. pr. *L.* 23. h. t. *L.* 1. de publ. judic.

3. VLPIANVS *lib.* 4. *Disputationum.*

Qui ignorans falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo agnouit: falsum testamentum dicere non prohibetur.

4. *Idem lib.* 8. *Disputationum.*

Si quis, cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit: id heredi quoque extorquendum est *).

*) *L.* 12. h. t. *L.* 5. pr. de calumn.

§. 1. Inde Diuus quoque MARCVS, cum quidam à patre heres institutus codicillos intercidisset, et decessisset: fisco tantum esse putauit vindicandum, quantum per codicillos erogari posset: id est, vsque ad dodrantem.

5. JVLIANVS *lib.* 86. *Digestorum.*

Senatus poenam remisit ei, qui legata à se testamento data, codicillis sua manu scriptis ademerat. Sed quia et jussu patris id fecerat, et annorum viginti quinque erat, hereditatem quoque ei capere permissum est.

6. AFRICANVS *lib.* 3. *Quaestionum.*

Si quis legatum sibi adscripserit, tenetur poena Legis Corneliae, quamuis inutile legatum sit. Nam et eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptum, vel etiam quod initio non jure fieret, legatum sibi adscripserit. Hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit. Caeterum, si non signatum fuerit, magis est, vt Senatusconsulto locus non sit: sicuti nec Interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet. Prius enim oportet esse aliquod testamentum, vel non jure factum, vt Senatusconsulto locus sit. Nam et falsum testamentum id demum recte dicitur, quod si adulterinum non esset, veruntamen testamentum recte diceretur: similiter igitur et non jure factum testamentum id appellatur, in quo, si omnia rite facta essent, jure factum diceretur.

§. 1. Si institutus heres exheredationem nominatim filii, vel aliarum personarum adscribit: Senatusconsulto tenetur.

§. 2. Similiter et is, qui libertatem sua manu ademit serui testatoris, et maxime, cui à se legata vel fideicommissa data erant: Senatusconsulto tenetur.

§. 3. Si patronus testamento liberti legatum sibi scripserit, et venia impetrata abstinere legato jussus est: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? Et magis placet, non posse. Nec tamen huic consequens est, vt et si vxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit, et similiter venia impetrata abstinere se legato jubeantur: aut mulieri dotis, aut creditori actio sua denegari debet: ne eorum vterque merito debito careat.

7. MARCIANVS *lib.* 2. *Institutionum.*

Nullo modo serui *) cum dominis suis consistere possunt, cum ne quidem omnino Jure ciuili, neque Jure praetorio, neque extra ordinem computantur: praeterquam quod fauorabiliter Diui MARCVS et COMMODVS rescripserunt, eum seruus quereretur, quod tabulae testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur: admittendum ad suppressi testamenti accusationem. *) *L.* 53. de judic.

8. VLPIANVS *lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Quicunque nummos aureos partim raserit, partim tinxerit vel finxerit: si quidem liberi sunt, ad bestias dari; si serui, summo supplicio affici debent.

*) *L.* 9. *L.* 19. h. t.

9. *Idem lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Lege Cornelia cauetur, vt qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flauerit, falsi crimine teneri.

§. 1. Eadem poena afficitur etiam is, qui, cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. §. 2. Eadem Lege exprimitur, ne quis nummos stagneos, plumbeos, emere, vendere dolo malo vellet. §. 3. Poena Legis Corneliae irrogatur ei, qui quid aliud, quam in testamento, sciens dolo malo falsum signauerit, signariue curauerit: item qui falsas testationes faciendas, testimoniaue falsa inuicem dicenda dolo malo coierint. §. 4. Qui delatorem summisit in causa pecuniaria, eadem poena tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas lites pecuniam acceperunt.

10. MA-

10. MACER *lib.* 1. *Publicorum.*

De eo, qui ei, in cujus potestate est, eique, qui in eadem potestate est, adscripserit, nihil Senatusconsultis cauetur: sed hoc quoque casu committitur in Legem, quia hujus rei emolumentum ad patrem dominumue pertinet, ad quem pertineret, si filius seruusue sibi adscripsissent. §. 1. [Illud] constat, si extraneo quis adscripserit legatum: licet postea viuo testatore in potestate eum habere coeperit, Senatusconsultis locum non esse.

11. MARCIANVS *lib.* 1. *de Judiciis Publicis.*

Si pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia nouit: quia patri non adquiritur, extra poenam est.

§. 1. Et cum matri filius adscripserat: Diui FRATRES rescripserunt, cum jussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matremque capere posse.

12. PAPINIANVS *lib.* 13. *Responsorum.*

Cum falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam, vita decedit, cessante Cornelia, quod scelere quaesitum est, heredi non relinquitur.

13. *Idem lib.* 15. *Responsorum.*

Falsi nominis vel cognominis adseueratio poena falsi coërcetur. §. 1. Ordine decurionum decem annis Aduocatum motum. Qui falsum instrumentum cognoscente Praeside recitauit, post finem temporis dignitatem respondi recuperare: quoniam in Corneliam, falso recitato, non facto, non incidit. Eadem ratione plebejum ob eandem causam exilio temporario punitum, decurionem post reditum recte creari.

14. PAVLVS *lib.* 22. *Quaestionum.*

Filius emancipatus, cum scriberet patris testamentum, jussu patris seruo communi Titii et sui legatum adscripsit: Quaero, quis exitus quaestionis sit? Respondit: Plures quaestiones conjunxisti. Et quidem quantum ad Senatusconsultum, quo prohibemur, nobis, vel his, quos in potestate habemus, adscribere legatum, emancipatus quoque filius eadem poena tenebitur, licet jussu patris scripserit. Excusatus enim is videtur, qui in potestate est, sicut seruus; si tamen jussum ex subscriptione testatoris appareat. Sic enim inueni Senatum censuisse.

§. 1. Sequens quaestio est: an, quoniam placet id, quod illicite scriptum est, pro non scripto esse, quod seruo communi scribentis, et alterius adscriptum est, vtrum in totum pro non scripto sit, an quantum ad eum tantum, qui adscripsit, caeterum socio totum debeatur? Et inueni MARCELLVM apud JVLIANVM adnotasse. Nam, cum JVLIANVS scripsisset, si sibi et Titio scripsisset, aut seruo communi; cum pro non scripto sit, facillime quaeri posse, quantum Titio et socio adquiratur. Ita adjicit iste MARCELLVS: Quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen serui subducitur? quod et in praesenti quaestione obseruandum est.

§. 2. Maritus seruum dotalem manumisit, et in testamento ejus legatum sibi adscripsit. Quaesitum est, quid mulier ex Lege Julia consequi possit? Respondi: Et patronum incidere in poenam Edicti Diui CLAVDII dicendum est, et filium emancipatum, licet praeteriti possint petere bonorum [possessionem]. Ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adjectum est in Lege. Aut dolo fecit, quominus ad eum perueniat? sed nihil perfecit in fraudem mulieris: non enim aduersus illam hoc excogitauit. An ideo non denegamus huic actiones, quoniam alii restituturus est? atquin cum is, qui sibi jussu testatoris legatum adscripsit, etiamsi fidei suae similiter jubente testatore commisisset, vti id alii restitueret: Senatus jussit eum nihilominus legato abstinere, idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

15. CALLISTRATVS *lib.* 1. *Quaestionum.*

Diuus CLAVDIVS Edicto praecepit, adjiciendum Legi Corneliae, vt si quis, cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, proinde teneatur, ac si commisisset in Legem Corneliam, et ne vel iis venia detur, qui se ignorasse Edicti seueritatem praetendant. † Scribere autem sibi legatum videri non solum eum, qui manu sua id fecit: sed etiam qui per seruum suum, vel filium, quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur *). *) *L.* 10. pr. h. t.

§. 1. Plane Constitutionibus Principalibus cauetur, vt si testator specialiter subscriptione sua declarauerit, dictasse seruo alicujus, vt domino ejus legatum ab heredibus suis daretur: id valere, nec generalem subscriptionem testatoris valere aduersus Senatusconsulti auctoritatem: et ideo legatum pro non scripto habendum: et seruo, qui etiam sibi legatum adscripsit, veniam dari. Ego tutius esse puto, veniam petendam ab IMPERATORE: scilicet eo, quod relictum est, abstinentibus.

§. 2. Item Senatus censuit: Vt si seruus, domini sui jussu, testamento codicillisue libertatem sibi adscripserit, ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa praestatur, si modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisue subscripserit.

§. 3. Et quatenus de sola specie fideicommissae libertatis hoc Senatusconsulto continebatur, Diuus PIVS rescripsit, sententiam magis sequendam esse hujus Senatusconsulti, quam scripturam: nam seruos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari *): si tamen accedat domini auctoritas subscribentis, se ea dictasse et recognouisse. Videri enim ait, ipsius domini manu scripta, cujus voluntate ea scripta sunt. Quod tamen (inquit) ad liberas personas, in quas nullum jus testator habuerit, extendi non debet. Quaeri tamen debet, [an] aeque subsequendi necessitas, et honesta excusatio est non facientibus, quod non sit concessum.

*) *L.* 2. §. 1. de nox. act. *L.* 11. §. 7. quod vi aut clam. *L.* 157. pr. de R. J. v. *L.* 20. de O. et A.

§. 4. Matri quoque, cui per seruum suum, dictante filio, legatum scriptum esse, veniam tribuendam Legis Corneliae, placuit. §. 5. Idem in filiam, quae dictante matre sua per ignorantiam juris legatum sibi scripserat, Senatus censuit.

§. 6. Si quis, duobus heredibus institutis, adjecerit, vt si alteruter heres sine liberis decessisset, ei, qui superesset, et liberos haberet, hereditas redderetur; vel si vterque sine liberis decessisset, hereditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur: placet testamentario poenam Legis Corneliae remitti: sed benignius est, vt [etiam] ea, quae supra scripta sunt, simili modo consequatur.

16. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum respondit.*

Instrumentorum subreptorum crimen non esse publici judicii, nisi testamentum alicujus subreptum arguatur.

§. 1. PAVLVS respondit, Legis Corneliae poena omnes teneri, qui etiam extra testamenta, caetera falsa signasset.

§. 2. Sed et caeteros, qui in rationibus, tabulis, literis publicis, aliaue qua re sine consignatione falsum fecerunt; vel,

vt verum non appareat, quid celauerunt, fubripuerunt, fubjecerunt, refignauerunt: eadem poena affici folere, dubium non effe.

17. *Idem lib.* 3. *Fideicommifforum.*

Cum quidem fua manu feruum fibi legatum fcripfiffet, et eum manumittere rogatus effet: Senatus cenfuit, ab omnibus heredibus eum manumittendum.

18. *Idem lib.* 3. *Sententiarum.*

Vxori legatum in alieno teftamento fcribere non prohibemus. §. 1. Qui fe filio teftatoris impuberi tutorem adfcripfit, et fi fufpectus effe praefumitur, quod vltro tutelam videbitur affectaffe; tamen fi idoneus effe adprobetur, non ex teftamento, fed ex decreto tutor dandus eft. Nec excufatio ejus admittetur, quia confenfiffe videtur voluntati teftatoris.

19. *Idem lib.* 5. *Sententiarum.*

Qui falfam monetam percufferint, fi id totum formare noluerunt, fuffragio juftae poenitentiae abfoluuntur.

§. 1. Accufatio fuppofiti partus *) nulla temporis praefcriptione depellitur: nec intereft, deceflerit necne, ea, quae partum fubdidiffe contenditur.

*) *L.* 30. §. 1. h. t. *L.* 1. pr. de agnofc. liber. *L.* 11. de accufat. L. 1. §. 13. de ventr. infpic.

20. HERMOGENIANVS *lib. 6. Juris Epitomarum.*

Falfi poena coërcentur et qui ad litem inftruendam aduocatione, teftibus, pecuniam acceperunt; obligationem, pactionem fecerunt; focietatem inierunt; vt aliquid eorum fieret, curauerunt.

21. PAVLVS *lib. fing. ad Senatusconfultum Turpillianum.*

Qui duobus in folidum eandem rem diuerfis contractibus vendidit, poena falfi coërcetur: et hoc et Diuus HADRIANVS conftituit. † Iis adjungitur et is, qui judicem corrumpit. Sed et remiffius puniri folent, vt ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur.

22. *Idem lib. fingul. ad Senatusconfultum Libonianum.*

Impuberem in hoc Edictum incidere, dicendum non eft: quoniam falfi crimine vix poffit teneri, cum dolus malus in eam aetatem non cadit. §. 1. Si ei filio, qui apud hoftes eft, adfcripferit pater legatum: dicendum eft, reuerfo eo incidere in poenam Senatusconfulti: quod fi ibi deceflerit, innocens pater exiftimatur. §. 2. Sed et fi emancipato filio adfcribit, recte id faciet: item in adoptionem dato. §. 3. Item fi feruo, cui moram fecit in fideicommiffaria libertate praeftanda, adfcripferit: dicendum eft, extra fententiam Senatusconfulti eum effe: quoniam placet, omne, quod per hujusmodi feruum adquifitum eft, reftitui oportere manumiffo.

§. 4. Et fi ei feruo, qui bona fide feruit, aliquid adfcripfit: quod ad cogitationem animi, nocens eft: quia ei adfcribit, quem fuum putat: fed quoniam neque legatum, neque hereditas bonae fidei poffeffori adquiritur, dicamus, eum poenae eximendum effe. §. 5. Si dominus adfcripferit feruo legatum, Cum liber erit: dicimus, Senatusconfulto dominum excufatum effe, qui compendio fuo nullo modo profpexerit. † Eadem et de filio poftea emancipato. §. 6. Qui codicillos ante teftamentum factos, in quibus legatum ei adfcriptum erat, confirmat, in Senatusconfultum incidit: quod et JVLIANVS fcribit.

§. 7. Adimendo quoque aliquid incidere in poenam debet, quafi fibi aliquid dederit: veluti fi feruo legato fibi eodemque manumiffo, libertatem fua manu ademerit. hoc ita, fi voluntate teftatoris ademerit: nam fi ignorante eo, libertas valet. Item fi rogatus reftituere legatum fibi adfcriptum, fideicommiffum ademerit. §. 8. Qui liberti adfignationem fua manu adfcripfit, non verbis, fed fententia Senatusconfulti tenetur.

§. 9. Item non continetur verbis feruus, qui alieno teftamento fideicommiffam libertatem fibi adfcripfit. Sed de hoc poteft haefitari: quoniam (vt fupra diximus) Senatus ita demum ei, qui [fibi] libertatem fideicomiffam in teftamento domini adfcripfit, poenam remifit, fi dominus fubfcripfit. † Imo magis dicendum [eft], hunc contra Senatusconfultum facere, quam eum, qui legatum fibi adfcribit: cum libertas omnimodo ipfi competitura fit, legatum autem domino adquiri poffit.

§. 10. Si teftamentarius feruo fuo fideicommiffam libertatem dederit, videamus, ne extra poenam fit, quoniam nullum ipfius commodum eft: nifi ideo adfcripferit, vt feruus magno pretio redimatur ab eo, et manumittatur. §. 11. Sed et ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adjecit fua manu conditionem pecuniae fibi dandae, in voluntatem Senatusconfulti incidit. §. 12. Qui autem voluntate patris fe exheredat, vel legatum fibi adimit, neque verbis Senatusconfulti, neque fententia continetur.

23. *Idem lib. fing. de Poenis Paganorum.*

Quid fit falfum quaeritur? et videtur id effe, fi quis alienum chirographum imitetur, aut libellum, vel rationes intercidat, vel defcribat: non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur.

24. SCAEVOLA *lib.* 22. *Digeftorum.*

Aithales feruus, cui teftamento Vetiti Callinici [domini] per fideicommiffum libertas, et portio hereditatis relicta erat, ab his, qui ex vndecim portionibus heredes erant inftituti, profeffus eft indicium apud Maximillam filiam teftatoris ex parte duodecima heredem fcriptam, fe poffe probare falfum teftamentum Vetiti Callinici: et apud Magiftratus interrogatus à Maximilla, profeffus eft probaturum: quemadmodum falfum fit factum teftamentum: et cum in crimen falfi fubfcripfiffet Maximilla in fcriptorem teftamenti et Proculum coheredem: acta caufa, Praefectus vrbi falfum teftamentum non effe pronunciauit: et Maximillae partem duodecimam à fifco cogi juffit. Quaefitum eft, an Aithaleti libertas et fideicomiffum poft haec facta debeantur? Refpondit, fecundum ea, quae proponerentur, deberi.

25. VLPIANVS *lib.* 7. *ad Edictum.*

Qui nomine Praetoris literas falfas reddidiffe, Edictumue falfum propofuiffe dicetur: ex caufa, actione in factum poenali tenetur; quanquam Lege Cornelia reus fit.

26. MARCELLVS *lib.* 30. *Digeftorum.*

Si quis patris fui teftamentum aboleuerit, et quafi inteftatus deceffiffet, pro herede gefferit, atque ita diem fuum obierit: juftiffime tota hereditas paterna heredi ejus eripietur.

27. MODESTINVS *lib.* 8. *Regularum.*

Eos, qui diuerfa inter fe teftimonia praebuerunt, quafi falfum fecerint, et praefcripto legis teneri pronunciat. §. 1. Et eum, qui contra fignum fuum falfum praebuit teftimonium, poena falfi teneri pronunciatum eft. De impudentia ejus, qui diuerfa duobus teftimonia praebuit. Cujus ita anceps fides vacillat: quod crimine falfi teneatur, nec dubitandum eft.

§. 2. Qui fe pro milite geffit, vel illicitis infignibus vfus eft, vel falfo diplomate vias commeauit: pro admiffi qualitate grauiffime puniendus eft.

28. *Idem*

28. *Idem lib. 4. Responsorum.*

Si à debitore, praelato die, pignoris obligatio mentiatur: falsi crimini locus est.

29. *Idem lib. sing. de enucleatis Casibus.*

Si quis obrepserit Praesidi Prouinciae, tam per acta, quam per libelli interpellationem, nihil agit: imo si accusatus fuerit, poenam temeratoris luit: proinde etiam punitur, atque si falsum fecerit. Sunt enim Rescripta de ea re: sufficit autem vnum argumenti causa referre, cujus verba haec sunt: ALEXANDER AVGVSTVS Julio Maryllo. Si libello dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adjecit, subscriptione vti non potest: imo si accusatus fuerit, et poenam inferre debet.

30. *Idem lib. 12. Pandectarum.*

Lege Cornelia testamentaria *) obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit.

*) L. 6. §. 1. de extraord. crim.

§. 1. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat.

31. CALLISTRATVS *lib. 3. de Cognitionibus.*

Diuus PIVS Claudio rescripsit, pro mensura cujusque delicti constituendum in eos, qui apud judices instrumenta protulerunt, quae probari non possint; aut si plus meruisse videatur, quam ex forma jurisdictionis pati possint: vt Imperatori describatur, aestimaturo, quatenus coërceri debeant. Sed Diuus MARCVS cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit: vt, si (quod plerumque euenit) per errorem hujusmodi instrumenta proferantur, ignoscatur eis, qui tale quicquam protulerint *).

*) L. 131. pr. de V. S.

32. MODESTINVS *lib. 1. de Poenis.*

Hodie, qui Edicta proposita dolo malo corrumpunt, falsi poena plectuntur. §. 1. Si venditor mensuras publice probatas vini, frumenti, vel cujuslibet rei, aut emptor corruperit, doloue malo fraudem fecerit: quanti ea res est, ejus dupli condemnatur: Decretoque Diui HADRIANI praeceptum est, in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent.

33. *Idem lib. 3. de Poenis.*

Si quis falsis Constitutionibus, nullo auctore habito vtitur, Lege Cornelia, aqua et igni ei interdicitur.

ad §. 8.

b) AD LEGEM JVLIAM DE VI PVBLICA.

(Dig. 48. T. 6.)

1. MARCIANVS *lib. 14. Institutionum.*

Lege Julia de vi publica tenentur, qui arma, tela domi suae, agroue, in villa praeter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coëgerit.

2. SCAEVOLA *lib. 4. Regularum.*

Excipiuntur autem arma, quae quis promercii causa habuerit, hereditatene ei obuenerint.

3. MARCIANVS *lib. 14. Institut.*

In eadem causa sunt, qui turbae seditionisue faciendae consilium inierint, seruosue aut liberos homines in armis habuerint. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. §. 2. In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo, conuocata seditione villas expugnauerint, et cum telis, et armis bona rapuerint.

§. 3. Item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid praeter materiam. §. 4. Praeterea punitur hujus Legis poena, qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim stuprauerit *). *) L. 29. §. f. ad L. Jul. de adult.

§. 5. Sed et qui [in] incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas seruare, eadem poena tenetur. §. 6. Eadem Lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agroue suo, aut naui sua dejecerit, expugnauerit [concursu.]

4. VLPIANVS *lib. 59. ad Edictum.*

Vtiue id staret, homines commodauerit.

5. MARCIANVS *lib. 14. Institutionum.*

Qui coetu, conuersu, turba, seditione, incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quiue fecerit, quominus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur: quiue per vim sibi aliquem obligauerit; nam eam obligationem Lex rescindit.

§. 1. Si de vi, et possessione, vel dominio quaeratur: ante cognoscendum de vi, quam de proprietate rei Diuus PIVS, τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, id est, Vniuersitati Thessalorum [Graece] rescripsit. Sed et decreuit, vt prius de vi quaeratur, quam de jure dominii, siue possessionis.

§. 2. Qui vacantem mulierem rapuit, vel nuptam: vltimo supplicio punitur. Et si pater injuriam suam precibus exoratus remiserit, tamen extraneus sine quinquennii praescriptione reum postulare poterit: cum raptus crimen Legis Juliae de adulteriis potestatem excedat.

6. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconsulis.*

Et eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum Diuus PIVS rescripsit in haec verba: Exemplum libelli dati mihi à Domitio Siluano, nomine Domitii Siluani patrui, subjici jussi, motus querela ejus, qua significauit filium suum ingenuum juuenem admodum raptum, atque conclusum, [mox] verberibus ac tormentis vsque ad summum periculum adflictum: Gemine carissime, velim audias eum, et si compereris haec ita admissa, rem seuere exequaris.

7. *Idem lib. 8. de Officio Proconsulis.*

Lege Julia de vi publica tenetur, qui, cum imperium potestatemue haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem *) necauerit, verberauerit, jusseritque quid fieri, aut quid in collum injecerit, vt torqueatur. † Item quod ad legatos, oratores, comitesue attinebit, si quis eorum [quem] pulsasse, et siue injuriam fecisse arguetur.

*) L. f. de Legat.

8. MAECIANVS *lib. 5. Publicorum.*

Lege Julia de vi publica cauetur, ne quis reum vinciat, impediatue, quominus Romae intra certum tempus adsit.

9. PAVLVS *lib. 7. ad Edictum.*

Armatos non vtique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt: sed etiam quid aliud, quod nocere potest *). *) L. 11. §. 2. h. t. L. 41. L. 233. de V. S.

10. VLPIANVS *lib. 68. ad Edictum.*

Qui dolo malo fecerit, quominus judicia tuto exerceantur; aut judices, vt oportet, judicent; vel is, qui potestatem impe-

imperiumue habebit, quam ei jus erit, decernat, imperet, faciat. Qui ludos, pecuniamue ab aliquo inuito polliceri publice, priuatimue per injuriam exegerit. Item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, [aut] ubi judicium publice exercebitur: exceptus est, qui propter venationem habeat homines, qui cum bestiis pugnent, ministrosque ad ea habere conceditur.

§. 1. Hac lege tenetur, et qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur et pulsetur, neque homo occisus sit *). §. 2. Damnato de vi publica, aqua et igni interdicitur. *) *L.* 3. §. 5. et 8. de vi et vi armat.

11. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Hi, qui aedes alienas, aut villas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quidem in turba cum telo fecerint, capite puniuntur *). *) *L.* 18. de in jus voc.

§. 1. Telorum *) autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur. §. 2. Qui telum tutandae salutis suae causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare. *) *L.* 233. §. 2. de V. S.

12. *Idem libro singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.*

Qui nova vectigalia exercent, Lege Julia de vi publica tenentur.

i) Ad Legem Juliam de Vi Privata.

(Dig. 48. T. 7.)

1. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

De vi priuata damnati pars tertia bonorum *) ex Lege Julia publicatur: et cautum est, ne Senator sit, ne Decurio, aut vllum honorem capiat, neue in eum ordinem sedeat, neue judex sit. Et videlicet omni honore, quasi infamis **), ex Senatusconsulto carebit.

*) *L.* f. h. t. *L.* 12. §. f. de accus. **) *L.* 7. de publ. judic.

§. 1. Eadem poena adficiuntur, qui ad poenam Legis Juliae de vi priuata rediguntur; et si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit. §. 2. Sed et ex Constitutionibus Principum extra ordinem, qui de naufragiis aliquid diripuerint, puniuntur. Nam et Diuus PIVS rescripsit, nullam vim nautis fieri debere; et si quis fecerit, vt seuerissime puniatur.

2. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Hac lege tenetur, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur, pulsaretur: neque homo occisus erit.

3. MACER *lib.* 1. *Publicorum.*

Nec interest, liberos, an seruos: et suos, an alienos quis ad vim faciendam conuocauerit. §. 1. Nec minus hi, qui conuocati sunt, eadem Lege tenentur. §. 2. Sed si nulli conuocati, nullique pulsati sint; per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit *): hac Lege teneri eum, qui id fecerit. *) *L.* 13. §. f. de injur.

4. PAVLVS *lib.* 55. *ad Edictum.*

Legis Juliae de vi priuata crimen committitur, cum coetum aliquis, et concursum fecisse dicitur, quo minus quis in jus produceretur. §. 1. Et si quis quaestionem de alterius seruo habuisset, et ideo moderatius Edicto Praetoris de injuriis vtendum esse, LABEO ait.

5. VLPIANVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Si quis aliquem dejecit ex agro suo hominibus congregatis sine armis, vis priuatae postulari possit.

6. MODESTINVS *lib.* 8. *Regularum.*

Ex Senatusconsulto Volusiano, qui improbe coëunt in alienam litem, vt quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur: Lege Julia de vi priuata tenentur.

7. CALLISTRATVS *lib.* 5. *de Cognit.*

Creditores, si aduersus debitores suos agant, per judicem id, quod deberi sibi putant, reposcere debent. Alioquin si in rem debitoris sui intrauerint, id nullo concedente: Diuus MARCVS decreuit, jus crediti eos non habere. Verba decreti haec sunt: Optimum est, vt si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris. Interim ille in possessione debet morari, tu petitor es. Et cum MARCIANVS diceret, vim nullam feci: CAESAR dixit, Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est et tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit. Non puto autem nec verecundiae, nec dignitati tuae conuenire, quicquam non jure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem vllam debitoris non ab ipso sibi traditam sine vllo judice temere possidere, eumque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non habebit.

8. MODESTINVS *lib.* 2. *de Poenis.*

Si creditor sine auctoritate judicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur, et tertia parte bonorum multatur, et infamis fit.

De Verborum Significatione.

3. §. 1. VLPIANVS *lib.* 2. *ad Edictum.*

Ejus, qui apud *hostes* decessit, dici hereditas nos potest, qui seruus decessit. (vid. supr. Sect. 1. de re milit.)

118. POMPONIVS *lib.* 2. *ad Quintum Mucium.*

Hostes hi sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decreuimus: caeteri latrones aut praedones sunt.

234. pr. CAJVS *lib.* 2. *ad Legem* 12. *Tab.*

Quos nos *hostes* appellamus, eos veteres *perduelles* appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

27. §. 1. VLPIANVS *lib.* 17. *ad Edictum.*

Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est, modica aera colligatur. *Idem* hoc etiam *tributum* appellari POMPONIVS ait, et sane appellatur ab intributione tributum: vel ex eo, quod *militibus tribuatur.*

Regula Juris.

152. pr. VLPIANVS *lib.* 69. *ad Edictum.*

Hoc jure vtimur: vt quidquid omnino *per vim* fiat, aut in vis publicae, aut (in vis priuatae) crimen incidat.

ad §. 9.

k) Ad Legem Ivliam Pecvlatvs, et de Sacrilegis, et [de] Residvis.

(Dig. 48. T. 13.)

1. VLPIANVS *lib.* 44. *ad Sabinum.*

Lege Julia peculatus cauetur, Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicaue auferat, neue intercipiat: neue in rem suam vertat: neue faciat, quo quis auferat, intercipiat, [vel] in rem suam vertat, nisi cui vtique Lege licebit: neue quis in aurum, argentum, aes publicum quid indet: neue immisceat *), neue, quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id pejus fiat.

*) L. 9. pr. ad L. Corn. de falf.

2. PAVLVS *lib.* 11. *ad Sabinum.*

Lege Julia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem retinuit *), neque in eum consumpsit. *) L. 4. §. 4. L. 9. §. f. h. t.

3. VLPIANVS *lib.* 1. *de Adulteriis.*

Peculatus poena aquae et ignis Interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina jura, ita et bona amittit.

4. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Lege Julia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam abstulerit, interceperit *).

*) L. 9. §. 2. h. t.

§. 1. Sed et si donatum DEO immortali substulerit, peculatus poena tenetur. §. 2. Mandatis autem cauetur de sacrilegis, vt Praesides sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant, et vt [pront] quisque deliquerit, in eum animaduertant. Et sic Constitutionibus cauetur, vt sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur §. 3. Lege Julia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliaue qua causa, pecunia publica resedit.

§. 4. Sed et qui publicam pecuniam in vsus aliquos acceptam retinuerit, nec erogauerit, hac Lege tenetur.

§. 5. Qua Lege damnatus, amplius tertia parte, quam debet, punitur. §. 6. Non fit locus religiosus, vbi thesaurus inuenitur: nam etsi in monumento inuentus fuerit, non quasi religiosus tollitur: quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest: at pecunia sepeliri non potest, vt et mandatis Principalibus cauetur.

§. 7. Sed, et si de re Ciuitatis aliquid subripiatur, Constitutionibus Principum Diuorum TRAJANI et HADRIANI cauetur, peculatus crimen committi, et hoc jure vtimur.

5. *Idem lib.* 5. *Regularum.*

Diui SEVERVS et ANTONINVS Cassio Festo rescripserunt, res priuatorum, si in aedem sacram depositae, subreptae fuerint: furti actionem, non sacrilegii esse.

6. VLPIANVS *lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Sacrilegii *) poenam debebit Proconsul pro qualitate personae, proque rei conditione, et temporis, et aetatis, et sexus, vel seuerius, vel clementius statuere: et scio multos et ad bestias damnasse sacrilegos: nonnullos etiam viuos exussisse, alios vero in furca suspendisse. Sed moderanda poena est vsque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerunt, et dona Dei noctu tulerunt: caeterum, si quis interdiu modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coërcendus est; aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est. §. 1. Qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur: hi non videntur adulterinam monetam exercuisse: sed furtum publicae monetae fecisse, quod ad peculatus crimen accedit.

§. 2. Si quis ex metallis Caesarianis aurum, argentumue furatus fuerit, ex Edicto Diui PII, exilio vel metallo, prout dignitas personae, punitur. Is autem, qui furanti signum praebuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, et famosus efficitur. Qui autem aurum ex metallo habuerit illicite, et conflauerit, in quadruplum condemnatur.

7. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib.* 2. *Judiciorum Publicorum.*

Peculatus crimen ante quinquennium admissum objici non oportet.

8. *Idem lib.* 3. *Judiciorum Publicorum.*

Qui tabulam aeream Legis, formamue agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, Lege Julia peculatus tenetur. §. 1. Eadem Lege tenetur, qui quid in tabulis publicis *) deleuerit vel induxerit.

*) L. 15. de V. S. L. 13. h. t.

9. PAVLVS *lib. sing. de Judiciis Publicis.*

Sacrilegi [capite] puniuntur. §. 1. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerunt: at qui priuata sacra, vel aediculas incustoditas tentauerunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi, merentur. Quare quod sacrum, quodue admissum, in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est.

§. 2. Labeo libro 38. posteriorum, peculatum definit, pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit *): et ideo aedituum in his, quae ei tradita sunt, peculatum non admittere.

§. 3. Eodem capite inferius scribit; non solum pecuniam publicam, sed etiam priuatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem, accepit, quamvis priuatam pecuniam abstulerit.

§. 4. Is autem, qui pecuniam trajiciendam suscepit, vel quilibet alius, ad cujus periculum pecunia pertinet, peculatum non committit. §. 5. Senatus jussit, Lege peculatus teneri eos, qui injussu ejus, qui ei rei praeerit, tabularum publicarum inspiciendarum describendarumque potestatem fecerint.

§. 6. Eum [quoque], qui pecuniam publicam in vsus aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac Lege teneri Labeo libro 38. posteriorum scripsit. Cum eo autem, qui cum prouincia abiret, pecuniam, quae penes se esset, ad aerarium professus retinuerit, non esse residuae pecuniae actionem: quia eam priuatus fisco debeat: et ideo inter debitores eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio vtitur, exigeret, id est, pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo: sed eam quoque Lex Julia residuorum post annum residuam esse jussit.

16. MARCIANVS *lib.* 1. *de Publicis Judiciis.*

Hac lege tenetur, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit aut locauerit, scripserit: aliudue quid simile commiserit.

§. 1. Diuus SEVERVS et ANTONINVS quendam Clarissimum Juuenem, cum inuentus esset arculam in templum ponere, ibique hominem includere, qui post clusum templum,

plum, de arca exiret, et de templo multa subtraheret, et se in arculam iterum referret; conuictum in insulam deportauerunt.

11. VLPIANVS *lib.* 68. *ad Edictum.*

Qui perforauerit muros, vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.

§. 1. *Ὁ ἐν θυσιαστηρίῳ εἰσιὼν ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τι ἀφαιρούμενος, τυφλούσθω· ὁ δὲ ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἐκ τοῦ ἄλλου ναοῦ ἀφαιρούμενος, τυπτόμενος, καὶ κειρόμενος, ἐξοριζέσθω.* Hoc est, Qui sacrarium ingressus interdiu vel noctu, sacrorum aliquid inde aufert, excaecator: qui vero extra sacrarium è templo reliquo aufert, verberatus et tonsus exilio multator.

12. MARCELLVS *lib.* 25. *Digestorum.*

Peculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui et mihi et fisco debet: non enim pecunia fisci intercipitur, quae debitori ejus aufertur, scilicet qui manet debitor fisci nihilominus.

13. MODESTINVS *lib.* 2. *de Poenis.*

Is, qui praedam ab hostibus captam subripuit, Lege peculatus tenetur, et in quadruplum damnatur.

14. PAPINIANVS *lib.* 36. *Quaestionum.*

Publica judicia peculatus, et de residuis, et repetundarum, similiter aduersus heredem exercentur: nec immerito: cum in his quaestio principalis ablatae pecuniae moueatur.

ad §. 10.

l) De LEGE FABIA de PLAGIARIIS.

(Dig. 48. T. 15.)

1. VLPIANVS [*lib.* 1. *Regularum.*]

Si liberum hominem emptor sciens emerit: Capitale crimen aduersus eum ex Lege Fabia de plagio nascitur: quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

2. *Idem lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Sciendum est, Legem Fabiam ad eos non pertinere, qui, cum absentes seruos haberent, eos vendiderunt: aliud est enim abesse, aliud in fuga esse. §. 1. Item non pertinere ad eum, qui mandauit seruum fugitiuum persequendum et distrahendum: nec enim fugam vendidit.

§. 2. Amplius dicendum est, [et] si quis Titio mandauerit seruum fugitiuum adprehendendum, vt, si adprehendisset, eum emptum haberet: cessare Senatusconsultum. §. 3. Hoc autem Senatusconsulto domini [quoque] continentur, qui fugam seruorum suorum vendiderunt.

3. MARCIANVS *lib.* 1. *Judic. Publ.*

Legis Fabiae crimine suppressi mancipii bona fide possessor non tenetur: id est, qui ignorabat seruum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere, et ita de bonae fidei possessore ipsa Lex scripta est: nam adjicitur, si sciens dolo malo hoc fecerit: et saepissime à Principibus SEVERO et ANTONINO constitutum est, ne bonae fidei possessores hac Lege teneantur. §. 1. Illud non est omittendum, quod exemplo Legis Aquiliae, si is, propter quem quis in Fabiam commisit, decesserit; adhuc accusatio et poena Legis Fabiae superest, vt et Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

4. CAJVS *lib.* 22. *ad Edictum Prouinciale.*

Lege Fabia tenetur, qui sciens liberum hominem donauerit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa, sciens liberum esse, acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor et emptor habetur. Idem et si pro eo res permutata fuerit.

5. MODESTINVS *lib.* 17. *Responsorum respondit.*

Eum qui fugitiuum alienum suscepisse et celasse doceatur, ex eo, quod proprietatis quaestionem referret, crimen, si probetur, euitare minime posse.

6. CALLISTRATVS *lib.* 6. *de Cognitionibus.*

Non statim plagiarium esse, qui furti crimine ob seruos alienos interceptos tenetur, Diuus HADRIANVS in haec verba rescripsit: Seruus alienus, qui sollicitauerit aut interceperit, crimine plagii, quod illi intenditur, teneatur, necne, facit quaestionem. Et ideo non me consuli de ea re oportet: sed, quod verissimum in re praesenti cognoscitur, sequi Judicem oportet. Plane autem scire debet, posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.

§. 1. Idem Princeps de eadem re in haec verba rescripsit: Apud quem vnus aut alter fuerit fugitiuus inuentus, qui operas suas locauerint, vt pascerentur, et vtique si iidem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non jure quis dixerit. §. 2. Lege Fabia cauetur, Vt liber, qui hominem ingenuum, vel libertinum inuitum celauerit, inuinctum habuerit, emerit sciens dolo malo, quiue in earum qua re socius erit, quique seruo alieno, seruaeue persuaserit, vt à domino dominaue fugiat, vel eum eamue inuito, vel insciente domino dominaue celauerit, inuinctum habuerit, (emerit) sciens dolo malo, quiue in ea re socius erit: ejus poena teneatur.

7. HERMOGENIANVS *lib.* 6. *Juris Epitomarum.*

Poena pecuniaria *) statuta Lege Fabia, in vsu esse desiit: nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coërcentur: et plerumque in metallum damnantur.

*) L. 12. de manumiss.

ad §. 11.

m) De LEGE JVLIA AMBITVS.

(Dig. 48. T. 14.)

1. MODESTINVS *lib.* 2. *de Poenis.*

Haec Lex in Vrbe hodie cessat: quia ad curam Principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem.

§. 1. Quod si in municipio contra hanc Legem magistratum, aut sacerdotium quis petierit: per Senatusconsultum centum aureis cum infamia punitur. §. 2. Qua Lege damnatus, si alium conuicerit, in integrum restituitur, non tamen pecuniam recipit. §. 3. Item is, qui nouum vectigal instituerit, ex Senatusconsulto hac poena plectitur.

§. 4. Et si quis reus, vel accusator, domum judicis ingrediatur, per Legem Juliam judiciariam in Legem ambitus committit, id est, aureorum centum fisco inferre jubetur.

n) De LEGE JVLIA REPETVNDARVM.

(Dig. 48. T. 11.)

1. MAR-

1. MARCIANVS *lib.* 14. *Institutionum.*

Lex Julia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magistratu, Potestate, Curatione, [Legatione], vel quo alio officio, munere, ministerioue publico coepit, vel cum ex cohorte cujus eorum est. §. 1. Excipit Lex, à quibus liceat accipere, à sobrinis, propioreue gradu cognatis suis, vxore.

2. SCAEVOLA *lib.* 4. *Regularum.*

Datur ex hac lege, et in heredes actio intra annum, duntaxat à morte ejus, qui arguebatur *).

*) *L.* 20. de accus. *L.* 5. ad *L.* jul. pecul. *L.* 24. de dol.

3. MACER *lib.* 1. *Publicorum.*

Lege Julia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob judicandum, decernendumue acceperit:

4. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib.* 3. *Publicorum Judiciorum.*

Vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret.

5. MACER *lib.* 1. *Publicorum.*

In Comites *) quoque Judicum ex hac lege judicium datur.

*) *L.* 2. §. 3. de off. Proconf.

[6. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib.* 3. *Publicorum Judiciorum.*]

Eadem lege tenentur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint *).

*) *L.* 51. pr. de euict. *L.* 15. §. 1. de judic.

§. 1. Hac lege damnatus, testimonium publice dicere, aut judex esse, postulareue prohibetur. §. 2. Lege Julia repetundarum cauetur, Ne quis ob militem legendum mittendumue aes accipiat: neue quis ob sententiam in Senatu Consilioue publico dicendam, pecuniam accipiat: vel ob accusandum, vel non accusandum: vtque Vrbani Magistratus ab omni sorde se abstineant, neue plus doni, muneris *) in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum.

*) *L.* 6. §. 3. de off. Proconf. *L.* 18. de off. Praesid.

7. MACER *lib.* 1. *Publicorum Judic.*

Lex Julia de repetundis praecipit, Ne quis ob judicem arbitrumue dandum, mutandum, jubendumue, vt judicet, neue ob non dandum, non mutandum, non jubendum, vt judicet: neue ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vinciriue jubendum, exue vinculis dimittendum: neue quis ob hominem condemnandum, absoluendumue: neue ob litem aestimandam, judiciumue capitis pecuniaeue faciendum vel non faciendum, aliquid acceperit.

§. 1. Apparet autem, quod Lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit, ab his autem, qui hoc capite enumerantur, à nullo, neque vllam quantitatem capere permittit.

§. 2. Illud quoque cauetur: Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, praebendum, adprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, praestita lege erunt.

§. 3. Hodie ex Lege repetundarum extra ordinem puniuntur *), et plerumque vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserint. Quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel licet non acceperint, [calore tamen inducti interfecerint] vel innocentem, vel quem punire non debuerant? capite plecti debent, vel certe in insulam deportari, vt plerique puniti sunt. *) *L.* 38. §. 10. de poen.

8. PAVLVS *lib.* 54. *ad Edictum.*

Quod contra Legem repetundarum Proconsuli vel Praetori donatum est, non poterit vsucapi. §. 1. Eadem Lex Venditiones locationes ejus rei causa pluris minorisue factas, irritas facit: impeditque vsucapionem, prius quam in potestatem ejus, à quo profecta res sit, heredisue ejus veniat.

9. PAPINIANVS *lib.* 15. *Responsorum.*

Qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur.

o) DE LEGE JVLIA DE ANNONA.

(Dig. 48. T. 12.)

1. MARCIANVS *lib.* 2. *Institutionum.*

Consistit inter seruum et dominum judicium, si annonam *) publicam fraudasse dicat dominum.

*) v. *L.* 43. *L.* 44. de V. S. *L.* 53. de judic.

2. VLPIANVS *lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Lege Julia de annona poena statuitur aduersus eum, qui contra annonam fecerit, societatemue coierit, quo annona carior fiat *).

*) *L.* 6. de extraord. crim. *L.* 37. de poen.

§. 1. Eadem Lege continetur, ne quis nauem nautamue retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur. §. 2. Et poena viginti aureorum statuitur.

3. PAPIRIVS JVSTVS *lib* 1. *de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS, AVGVSTI in haec verba rescripserunt: Minime aequum est, decuriones ciuibus suis frumentum vilius, quam annona exigit, vendere. §. 1. Item scripserunt, jus non esse ordini cujusque ciuitatis pretium grani, quod inuehitur, statuere.

§. 2. Item in haec verba rescripserunt: Etsi non solent hoc genus nunciationis mulieres exercere, tamen quia demonstraturam te, quae ad vtilitatem annonae pertinent, polliceris, Praefectum annonae *) docere potes.

*) *L.* 2. §. 32. de O. J. *L.* 1. §. 11. de off. Praef. Vrb. *L.* 13. de accusat.

ad §. 12.

p) DE REQVIRENDIS VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS.

(Dig. 48. T. 17.)

1. MARCIANVS *lib.* 2. *Publicorum.*

Diui SEVERI et ANTONINI MAGNI Rescriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc jure vtimur, ne absentes damnentur: neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur *).

*) *L.* 5. de O. et A. *L.* 33. §. 2. de procur. *L.* 5. pr. de poen. *L.* 1. an per al. caus. appell.

§. 1. Si autem grauius quis puniatur: puta in opus metalli vel similem poenam siue capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem poena, sed absens requirendus adnotatus est, vt copiam sui praestet. §. 2. Praesides autem prouinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, vt eos, quos adnotauerint, Edictis adesse jubeant: vt possit innotescere eis, qui adnotati sunt. Sed et literas ad Magistratus, vbi consi-

ftunt, mittere: vt per eos poffit innotefcere, requirendos eos effe adnotatos.

§. 3. Et ex hoc [annus] computatur ad fe purgandos.

§. 4. Sed et PAPINIANVS lib. 16. Refponforum fcripfit, requirendum adnotatum, fi prouinciae Praefidem intra annum adierit, et fatis obtulerit: non effe locum mandatis, vt bona fifco vindicentur. Nam et fi intra annum mortuus fit, criminis caufa expirat, et perit, et bona ejus ad fucceffores transmittuntur.

2. MACER *lib.* 2 *Publicorum.*

Anni fpatium ad occupanda bona ejus, qui requirendus adnotatus eft, pertinet. §. 1. Sed fi per viginti annos fifcus bona non occupauerit, poftea praefcriptione vel ab ipfo reo, vel ab heredibus ejus fummobitur.

3. MARCIANVS *lib.* 2. *de Publicis Judiciis.*

Quamcunque enim quaeftionem apud fifcum, fi non alia fit praefcriptio, viginti annorum *) filentio praefcribi Diui PRINCIPES voluerunt.

*) *L.* 1. §. 3. de jur. fifc.

4. MACER *lib.* 2. *de Publicis Judiciis.*

Annus exinde computandus eft, ex quo ea adnotatio [facta eft], quae vel Edicto, vel literis ad Magiftratus factis publice innotuit. §. 1. Ergo et viginti annorum tempus exinde fifco numeretur, ex quo adnotatio publice innotuit.

§. 2. In fumma fciendum eft, nulla temporis praefcriptione, à caufae defenfione fummoueri eum, qui requirendus adnotatus eft.

5. MODESTINVS *lib.* 12. *Pandectarum.*

Mandatis cauetur, intra annum requirendorum bona obfignari: vt fi redierint, [et fe purgauerint], integram rem fuam habeant Si neque refponderint, neque qui fe defendant, habuerint: tunc poft annum bona in fifcum coguntur.

§. 1. Et intra annum medio tempore mouentia, fi qua funt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debere, pretiumque eorum in depofito effe, Diui SEVERVS et ANTONINVS fanxerunt.

§. 2. Sed et D. TRAJANVS inter mouentia fructus quoque haberi refcripfit. §. 3. Curandum eft autem, ne quid ei, qui profugit medio tempore à debitoribus ejus foluatur, ne per hoc fuga ejus inftruatur.

q) AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILLIANVM, ET DE ABOLITIONIBVS CRIMINVM.

(Dig. 48. T. 16.)

1. MARCIANVS *lib. fing. ad Senatusconfultum Turpillianum.*

Accufatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus poenis fubjicitur: aut enim calumniantur, aut praeuaricantur, aut tergiuerfantur §. 1. Calumniari eft, falfa crimina intendere. Praeuaricari *), vera crimina abfcondere: Tergiuerfari, in vniuerfum ab accufatione defiftere.

*) L. 233. pr. de V. S. L. 6. de praeuaric.

§. 2. Calumniatoribus poena Lege Remmia irrogatur.

§. 3. Sed non vtique, qui non probat, quod intendit, protinus calumniari videtur: nam ejus rei inquifitio arbitrio cognofcentis committitur, qui, reo abfoluto, de accufatoris incipit confilio quaerere, qua mente ductus ad accufationem proceffit: et fi quidem juftum ejus errorem *) reppererit, abfoluit eum; fi vero in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam poenam ei irrogat.

*) L. 15. pr. de jur. fifc. L. 76. de R. I.

§. 4. Quorum alterutrum ipfis verbis pronunciationis manifeftatur. Nam fi quidem ita pronunciauerit, non probafti, pepercit ei. Sin autem pronunciauerit, calumniatus eft, condemnauit eum. Et quamuis nihil de poena fubjecerit, tamen Legis poteftas aduerfus eum exercebitur. Nam [vt PAPINIANVS refpondit] facti quidem quaeftio in arbitrio eft judicantis; poenae vero perfecutio non ejus voluntati mandatur *), fed Legis auctoritati referuatur.

*) *L.* 15. pr. ad munic.

§. 5. Quaeri poffit, fi ita fuerit interlocutus, Lucius Titius temere accufaffe videtur, an calumniatorem pronunciaffe videatur? et PAPINIANVS, temeritatem facilitatis veniam continere, et inconfultum calorem calumniae vitio carere *): et ob id hunc nullam poenam fubire oportere.

*) *L.* 48. de R. I.

§. 6. Praeuaricatorem eum effe oftendimus, qui colludit cum reo: et translatitie munere accufandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes diffimularet, falfas vero [rei] excufationes admitteret. §. 7. Si quis autem ab accufatione citra abolitionem deftiterit, punitur.

§. 8. Abolitio priuatim à Praefidibus poftulari ac impetrari folet. Item pro tribunali, non de plano. Nec praefens hanc cognitionem alteri demandare poteft. §. 9. Si plura crimina idem eidem intulit, fingulorum debet abolitionem petere: alioquin prout quid admiferit, ejus nomine Senatusconfulti poenam patietur.

§. 10. Accufationem is intulit, qui praefcriptione fummoueri poterat, vt quilibet adulterii mafculo poft quinque annos continuos ex die commiffi adulterii, vel foeminae poft fex menfes vtiles ex die diuortii: an, fi deftiterit, hoc Senatusconfulto plecti debet, belle dubitatur? Mouit, quod paene nulla erit accufatio, quam temporis fpatium, aut perfonae vitium omnimodo remoueret, reoque fecuritatem timoris ac periculi promitteret. Contra mouet, quod qualiscunque accufatio illata; cognofcentis auctoritate, non accufantis voluntate aboleri debet: majoreque odio dignus exiftimaretur, qui temere ad tam improbam accufationem proceffiffet. Ergo verius eft, eum quoque, de quo loquimur, in Senatusconfultum incidere oportere. Atquin PAPINIANVS refpondit, mulierem *), quae idcirco ad falfi accufationem non admitteretur, quod fuam, fuorumue injuriam non perfequeretur, defiftentem, Senatusconfulto Turpilliano non plecti. Num ergo, et in caeteris idem refponfurus fit? quid enim intereft, propter fexus infirmitatem **), an propter ftatus turpitudinem, temporisue finem ad accufationem aliquam non admittatur? multoque magis excludendi funt, quod mulieris quidem accufatio vel propter proprium ejus dolorem effectum habere potuit: illorum vero accufatio voce duntaxat tenus interuenit. Atquin idem alias fcribit, non poffe aliquem duos eodem tempore adulterii accufare, marem et foeminam: et tamen, fi vtrique fimul denunciauerit, in vtriusque perfona abolitionem eum petere debere, ne in hoc Senatusconfultum incidat. Quid porro refert, propter caufas fuprafcriptas accufatio non valuerit, an propter numerum perfonarum non tenuerit? an haec interfint, plenam habuerit aliquis accufandi facultatem, fed propter perfonarum conjunctionem ab accufatione fummoueatur: an vero ftricta ratione quibusdam accufandi facul-

facultas non competat? Merito itaque dicendum est, omnes excepta muliere et minore, nisi abolitionem petierint, in hoc Senatusconsultum incidere.

*) L. 4. pr. h. t. L. 108. de R. J. exc. in L. 110. §. 4. eod. **) *L.* 2. §. 2. ad SC. Vellej. L. 9. pr. de jur. et fact. ignor,

§. 11. Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest: et nullus alius de hujusmodi quaestione, quam Praeses, pronunciare potest: et tamen, qui ab ea destitit, Senatusconsulto non tenetur.

§. 12. Item, si dicatur aliquis in Senatusconsultum incidisse Turpillianum, Praesidis est super ea re notio: et tamen contra desertorem Senatusconsulti non interuenit coercitio: qui autem dicit, quem in hoc Senatusconsultum incidisse, accusator non est.

§. 13. Incidit in hoc Senatusconsultum, et qui accusatorem summittit, aut instigat, aut qui mandat alicui, et instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes, et merito: nam deficiendo crimine, quod mouet: et eximendo se periculo calumniae vel desertionis, merito calumniantis et desistentis poena subduci debuit, nisi subornatus accusator probauerit crimen, quod intendere suscepit. † Nec interest, per se mandauit accusationem, an per alium. † Verum hunc, qui hoc ministerio vsus est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia Senatusconsulti puniri, PAPINIANVS respondit. † Summissus enim accusator similiter eodem Senatusconsulto plectitur: id est, propter hoc solum punitur, quod ministerium alieni timoris recepit. §. 14. Reus condemnatus prouocauit: deinde accusator destitit, an in hoc Senatusconsultum incidit? prope est, vt incidisse videatur: quia prouocationis remedio condemnationis extinguitur pronunciatio.

2. PAVLVS *lib. sing. de poenis omnium Legum.*

Qui destiterit agere, amplius et accusare prohibetur.

3. *Idem lib.* 1. *Sententiarum.*

Et in priuatis, et in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

4. PAPINIANVS *lib.* 15. *Responsorum.*

Mulier, quae falsi crimen injuriae propriae post interpositam denunciationem desistens omisit, ex Senatusconsulto Turpilliano teneri non videtur. §. 1. Post abolitionem idem crimen ab eodem in eundem instaurari non potest *).

*) L. 11. §. f. de accus.

5. PAVLVS *lib.* 2. *Responsorum.*

Quaesitum est, an is, qui, libello Principi dato, falsum se objecturum minatus est, si non objecisset, Turpilliano Senatusconsulto tenetur? PAVLVS respondit, verbis Senatusconsulti Turpilliani eum, de quo quaeritur, non contineri.

6. *Idem lib.* 1. *Sententiarum.*

Ab accusatione destitit, qui cum aduersario suo de compositione ejus criminis, quod intendebat, fuerit locutus: §. 1. Animo ab accusatione destitit, qui affectum et animum accusandi deposuit. §. 2. Destitisse videtur, qui intra praefinitum accusationis à Praeside tempus reum suum non peregit. §. 3. Nunciatores qui per notoria indicia produnt, notoriis suis adsistere jubentur.

§. 4. Calumniae causa puniuntur, qui in fraudem alicujus librum vel testimonium, aliudue quid conquisisse, vel scripsisse, vel in judicium protulisse dicuntur.

7. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

Si quis repetere velit crimen publica abolitione interueniente, eo jure repetit, quo accusabat: non aeque enim possunt praescriptiones ei objici, quae ante reorum abolitionem non sunt objectae, et ita Diuus HADRIANVS rescripsit.

§. 1. Si stellionatum quis objecerit, vel expilatae hereditatis crimen, et destitit: poenam Senatusconsulti Turpilliani non subibit, nec si furti, vel injuriarum: sed officio judicis culpa ejus coërcebitur.

8. PAPINIANVS *lib.* 2. *de Adulteris.*

Abolitio, aut publice fit, ob diem insignem, aut publicam gratulationem.

9. MACER *lib.* 2. *Publicorum.*

Vel ob rem prospere gestam:

10. PAPINIANVS *lib.* 2. *de Adulteris.*

Aut priuatim actore postulante. Tertio genere fit ex Lege abolitio, accusatore mortuo, vel ex justa causa impedito, quominus accusare possit.

§. 1. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in judicio repetendo de mariti jure. §. 2. Triginta dies repetendi rei Diuus TRAJANVS vtiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriae finitae *) sunt: et Senatus censuit eas dies cedere: quibus quisque reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam si accusator quoque potuit adire. *) *L.* 3. §. f. de accusat.

11. *Idem lib. sing. de Adulteris.*

Quaerebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpillianum inciderunt? Respondit, non oportere dubitari, calumnia non puniri eos, qui praescriptione temporis exclusi, causam adulterii perferre non potuerunt.

12. VLPIANVS *lib.* 2. *de Adulteriis.*

Si interueniente publica abolitione ex Senatusconsulto (vt fieri adsolet), vel ob laetitiam aliquam, vel honorem domus diuinae, vel ex aliqua causa, ex qua Senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies praestitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum Senatusconsultum. Nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert: eximitur autem reorum abolitione interueniente.

13. PAVLVS *lib.* 3. *de Adulteriis.*

Destitisse eum accipiemus, qui in totum animum agendi deposuit, non qui distulit accusationem. §. 1. Sed qui permissu Imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est.

14. VLPIANVS *lib.* 7. *de Officio Proconsulis.*

Diuus HADRIANVS Saluio Caro Proconsuli Cretae, rescripsit, tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo, cujus causa accusare coeperat, non esse cogendum accusationem implere.

15. MACER *lib.* 2. *Publicorum.*

In Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subjecissent accusatores, aut subjecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter, quam abolitione facta, destitissent: quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionemue aliquam interposuissent. Hoc autem verbum [nec] peregissent, ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est.

§. 1. An ad eos, qui hodie de judiciis publicis extra ordinem cognoscunt, Senatusconsultum pertineat, quaeritur? Sed jam hoc jure ex Sacris Constitutionibus vtimur, vt pertineat. ita ex

ex singulis causis singulae poenae irrogentur. §. 2. Eos, de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non incidere in poenam hujus SC. Constitutionibus cauetur.

§. 3. Si propter mortem rei accusator destiterit, non potest hoc Senatusconsulto teneri: quia morte rei judicium soluitur, nisi tale crimen fuit, cujus actio et aduersus heredes durat, velnti Majestatis *). Idem in accusatione repetundarum est: quia haec quoque morte non soluitur.

*) *L. 6.* de publ. jud. *L.* 19. *L.* 20. de accusat. *L.* f. ad *L.* jul. Maj. *L. 26.* de poen.

§. 4. Caeterum si postea, quam accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris releuatur. Nam eum, qui semel destitit, si postea accusare paratus sit: non esse audiendum, SEVERVS et ANTONINVS statuerunt.

§. 5. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno, vel biennio agere non potuerint, variis Praesidum occupationibus, vel etiam ciuilium officiorum necessitatibus districti, in Senatusconsultum non incident. §. 6. Quamquam prius reum quis detulerat, etsi post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio superuenerit, non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta computantur.

16. PAVLVS *lib. sing. de Adulteriis.*

DOMITIANVS rescripsit, quod de feriis, et de abolendis reis dicitur, non pertinere ad seruos, qui accusati in vinculis esse jubentur, ne judicium finiatur.

17. MODESTINVS *lib. 17. Responsorum.*

Lucius Titius Sejum reum falsi fecit: et prius quam persequeretur, indulgentia reorum crimina abolita sunt. Quaero, si postea eum iterato reum non fecerit: an in Turpillianum Senatusconsultum inciderit? [HERENNIVS] MODESTINVS respondit, abolitionem reorum, quae publice indulgetur, ad hoc genus criminis non pertinere.

18. PAPIRIVS JVSTVS *lib. 1. de Constitutionibus.*

Imperatores ANTONINVS et VERVS AVGVSTI Julio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, inuito aduersario non posse eum abolitionem accipere.

§. 1. Item rescripserunt, nisi euidenter probetur consentire aduersarium, abolitionem non dari. §. 2. Item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem, vt in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilominus cognitionem, ita vt si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum.

r) DE QVAESTIONIBVS.

(Dig. 48. T. 18.)

1. VLPIANVS [*lib. 8. de Officio Proconsulis.*]

In criminibus eruendis quaestio adhiberi solet. Sed quando, vel quatenus id faciendum sit, videamus. Et non esse à tormentis incipiendum *), et D. AVGVSTVS constituit, neque adeo fidem quaestioni adhibendam.

*) *L.* 15. §. 41. de injur. *L.* 1. §. 24. de SC. Silan. *L.* 8. §. 3. de poen. v. *L.* 51. §. 2. ad *L.* Aquil. *L.* 70. §. f. de fidej.

§. 1. Sed et epistola Diui HADRIANI ad Sennium Sabinum continetur, verba Rescipti ita se habent; Ad tormenta seruorum ita demum veniri oportet, cum suspectus est reus: et aliis argumentis ita probationi admouetur, vt sola confessio seruorum deesse videatur.

§. 2. Idem Diuus HADRIANVS Claudio Quartino rescripsit, quo Rescripto illud expressit, à suspectissimo incipiendum, et à quo facillime posse verum scire judex crediderit.

§. 3. Ad quaestionem non esse prouocandos eos, quos accusator de domo sua produxit: nec facile credendum, subjectam eam: quam ambo parentes dicuntur caram filiam habuisse, Rescripto Diuorum FRATRVM ad Lucium Tiberianum emisso declaratur. §. 4. Iidem Cornelio Proculo rescripserunt, non vtique in serui vnius quaestione fidem rei constituendam; sed argumentis causam examinandam.

§. 5. Diuus ANTONINVS et Diuus HADRIANVS Sennio Sabino rescripserunt, cum serui pariter cum domino aurum et argentum exportasse dicerentur, non esse de domino interrogandos: ne quidem, si vltro aliquid dixerint, obesse hoc domino. §. 6. Diui FRATRES Leliano Longino rescripserunt, de seruo heredum non esse habendam quaestionem in res hereditarias, quamuis suspectum fuisset, quod imaginaria venditione dominium in eo quaesisse heres videretur.

§. 7. Seruum municipum posse in caput ciuium torqueri, saepissime rescriptum est: quia non sit illorum seruus, sed Reipublicae. † Idemque in caeteris seruis corporum dicendum est: nec enim plurium seruus videtur, sed corporis.

§. 8. Si seruus bona fide mihi seruiat, etiam si dominium in eo non habui: potest dici; torqueri eum in caput meum non debere. † Idem est et in libero homine, qui bona fide seruit.

§. 9. Sed nec libertum torqueri in patroni caput, constitutum est. §. 10. Nec fratrem quidem in fratris, IMPERATOR noster cum [Diuo] patre suo rescripsit: addita ratione, quod in eum, in quem quis inuitus testimonium dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet. §. 11. Seruum mariti in caput vxoris posse torqueri, Diuus TRAJANVS Seruio Quarto rescripsit. §. 12. Item Mummio Lolliano rescripsit, damnati seruos, quia desierunt esse ipsius, posse in eum torqueri. §. 13. Si seruus ad hoc erit manumissus, ne torqueatur: dummodo in caput domini non torqueatur, posse eum torqueri Diuus PIVS rescripsit.

§. 14. Sed et eum, qui cognitionis susceptae tempore alienus fuit: licet postea rei sit effectus, torqueri in caput posse, Diui FRATRES rescripserunt. §. 15. Si quis dicatur nullo jure emptus, non prius torqueri poterit, quam si constiterit venditionem non valuisse: et ita IMPERATOR noster cum Diuo PATRE suo rescripsit.

§. 16. [Item] SEVERVS Septicio Antigono ita rescripsit: Cum quaestio (de seruis) contra dominos neque haberi debeat, neque si facta sit, dicturi sententiam consilium instruat: multo minus indicia seruorum contra dominos admittenda sunt. §. 17. Diuus SEVERVS rescripsit: confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat *).

*) et §. 17. h. l. *L.* 5. de custod. reor. *L.* 11. *L.* 16. de poen.

§. 18. Cum quidam deponere pretium serui paratus esset, vt seruus torqueretur contra dominum: IMPERATOR noster cum Diuo PATRE suo id non admiserunt. §. 19. Si serui quasi sceleris participes in se torqueantur, deque domino aliquid fuerint confessi apud judicem: prout causa exegerit, ita pronunciare eum debere, Diuus TRAJANVS rescripsit. Quo Rescripto ostenditur, grauari dominos confessione seruorum: sed ab hoc Rescripto recessum Constitutiones posteriores ostendunt. §. 20. In causa tributorum (in quibus esse Reipublicae neruos nemini dubium est;) periculi quoque ratio, quod

quod seruo fraudis conscio capitalem poenam denunciat, ejusdem professionem exstruat.

§. 21. Qui quaestionem habiturus est, non debet specialiter interrogare *), an Lucius Titius homicidium fecerit: sed generaliter, quis id fecerit **). Alterum enim magis suggerentis, quam requirentis videtur: et ita Diuus TRAJANVS rescripsit.

*) *L.* 9. §. 1. *L.* 17. pr. *L.* 18. §. 6. 7. h. t. **) *L.* 6. de custod. reor. *L.* 29. in f. de poen.

§. 22. Diuus HADRIANVS Calpurnio Celeriano in haec verba rescripsit: Agricola Pompeji Valentis seruus, de se potest interrogari: si, dum quaestio habetur, amplius dixerit; rei fuerit indicium, non interrogationis culpa.

§. 23. Quaestioni fidem non semper, nec tamen nunquam habendam, Constitutionibus declaratur: etenim res est fragilis, et periculosa, et quae veritatem fallat. Nam plerique patientia siue duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo possit: alii tanta sunt impatientia, vt [in] quouis mentiri, quam pati tormenta velint. Ita fit, vt etiam vario modo fateantur, vt non tantum se, verum etiam alios comminentur.

§. 24. Praeterea inimicorum quaestioni fides haberi non debet, quia facile mentiuntur: nec tamen sub praetextu inimicitiarum detrahenda erit fides quaestionis.

§. 25. Causaque cognita, habenda fides, aut non habenda. §. 26. Cum quis latrones tradidit, quibusdam Rescriptis continetur, non debere fidem haberi eis in eos, qui eos tradiderunt: quibusdam vero, quae sunt pleniora, hoc cautum, vt neque districte [non] habeatur, vt in caeterorum persona solet: sed causa cognita aestimetur, habenda fides sit, necne. Plerique enim, dum metuunt, ne forte apprehensi eos nominent, prodere eos solent, scilicet impunitatem sibi captantes: quia non facile eis indicantibus proditores suos creditur. Sed neque passim impunitas eis per hujusmodi proditiones concedenda est: neque transmittenda allegatio dicentium idcirco se oneratos, quod eos ipsi tradidissent: neque enim inualidum argumentum haberi debet mendacii, sine calumniae in se instructae.

§. 27 Si quis vltro de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se confitentur. Et extat epistola Diuorum FRATRVM ad Voconium Saxam, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cujus post damnationem de innocentia constitisset. Cujus verba haec sunt: Prudenter, et egregia ratione humanitatis, Saxa charissime, Primitiuum seruum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum reuertendi suspectus esset, perseuerantem falsa demonstratione, damnasti, quaesiturus de consciis; quos aeque habere se commentitus fuerat, vt ad certiorem ipsius de se confessionem perueniret. Nec frustra fuit tam prudens consilium tuum: cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse, et ipsum de se temere commentum. Potes itaque decreti gratiam facere, et eum per officium distrahi jubere: conditione addita, ne vnquam in potestatem domini reuertatur, quem pretio recepto certum habemus libenter tali seruo cariturum. Hac epistola significatur, quasi seruus damnatus, si [fuisset] restitutus, ad eum pertinebit, cujus fuisset, antequam damnetur: sed Praeses Prouinciae eum, quem damnauit, restituere non potest; cum nec pecuniariam sententiam suam reuocare possit. Quid igitur? Principi eum scribere oportet, si quando ei [cjus,] qui nocens videbatur, postea ratio innocentiae constitit.

2. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Edictum.*

Hereditarii serui, quamdiu incertum est, ad quem bona pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri.

3. *Idem lib.* 50. *ad Edictum.*

Constitutione IMPERATORIS nostri et Diui SEVERI placuit, plurium seruum in nullius caput torqueri posse.

4. *Idem lib.* 3. *Disputationum.*

In incesto (vt PAPINIANVS respondit, et est rescriptum) seruorum tormenta cessant: quia et Lex Julia cessat de adulteris.

5. MARCIANVS *lib.* 2. *Institutionum.*

Si quis viduam vel alii nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus est. Quia duplex crimen est: [et] incestum, quia cognatam violauit contra fas; et adulterium vel stuprum adjungit: denique hoc casu serui in persona domini torquentur.

6. PAPINIANVS *lib.* 2. *de Adulteris.*

Patre vel marito de adulterio agente, et postulantibus de seruis rei ut quaestio habeatur, si [vere] causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit: mancipiorum, quae mortua sunt, aestimatio habetur. Secuta vero damnatione: quae supersunt, publicantur. §. 1. Cum de falso testamento quaeritur, hereditarii serui possunt torqueri.

7. VLPIANVS *lib.* 3. *de Adulteriis.*

Quaestionis modum magis est judices arbitrari oportere. Itaque quaestionem habere oportet: vt seruus saluus sit vel innocentiae, vel supplicio *).

*) arg. *L.* 3. §. 7. ad SC. Syllan. *L.* 10. §. 3. h. t.

8. PAVLVS *lib.* 2. *de Adulteriis.*

Edictum Diui AVGVSTI, quod proposuit Viuio Auito, et Lucio Aproniano Consulibus, in hunc modum extat: Quaestiones neque semper in omni causa et persona desiderari debere arbitror: et cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et inuestigari possunt *), quam per seruorum quaestiones, efficacissimas [eas] esse ad requirendam veritatem **) existimo, et habendas censeo.

*) *L.* 3. de Jurisd. *L.* 178. de R. J. **) *L.* 9. pr. *L.* 10. §. 4. *L.* 20. h. t.

§. 1. Statuliber in adulterio postulari poterit, vt quaestio ex eo habeatur, quod seruus heredis est: sed spem suam retinebit.

9. MARCIANVS *lib.* 11. *de Judiciis Publicis.*

Diuus PIVS rescripsit, posse de seruis haberi quaestionem in pecuniaria causa, si aliter veritas inueniri non possit: quod et aliis Rescriptis cauetur. Sed hoc ita est, vt non facile in re pecuniaria quaestio habeatur: sed si aliter veritas inueniri non possit, nisi per tormenta, licet habere quaestionem, vt et Diuus SEVERVS rescripsit. Licet itaque et de seruis alienis haberi quaestionem, si ita res suadeat.

§. 1. Ex quibus causis quaestio de seruis aduersus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem interrogationem valere: et multo minus indicia seruorum contra dominos admittenda sunt. §. 2. De eo, qui in insulam deportatus est, quaestio habenda non est, vt Diuus PIVS rescripsit. §. 3. Sed nec de statulibero in pecuniariis causis quaestio habenda est, nisi deficiente conditione.

10. AR-

10. ARCADIVS [qui et] CHARISIVS, *lib. singul. de testibus.*

De minore quatuordecim annis quaestio habenda non est: *) vt et Diuus PIVS Caecilio Jubentiano rescripsit.

*) *L.* I. §. 32. 33. de SC. Syllan. *L.* 15. §. I. h. t.

§. I. Sed omnes omnino in majestatis crimine, quod ad personas Principum attinet, si ad testimonium prouocentur, cum res exigit, torquentur. §. 2. Potest quaeri, an de seruis filii castrensis peculii in caput patris quaestio haberi [non] possit? nam patris non debere torqueri in filium, constitutum est. Et puto recte dici, nec filii seruos in caput patris esse interrogandos.

§. 3. Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat: sed vt moderatae rationis temperamenta desiderant. §. 4. Nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere, dum aut libertos ejus, quem accusat, aut seruos in testimonium vocat.

§. 5. Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox ipsa, et cognitionis subtilis diligentia adfert: nam et ex sermone, et ex eo, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cujus existimationis quisque in ciuitate sua est, quaedam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt *).

*) *L.* 5. §. 6. de re milit.

§. 6. In caussis quoque liberalibus non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quaeritur, veritatem requiri.

11. PAVLVS *lib.* 2. *de Officio Proconf.*

Etiamsi redhibitus fuerit seruus, in caput emptoris non torquebitur.

12. VLPIANVS *lib.* 54. *ad Edictum.*

Si quis, ne quaestio de eo agatur, liberum se dicat: Diuus HADRIANVS rescripsit, non esse eum ante torquendum, quam liberale judicium experiatur.

13. MODESTINVS *lib.* 5. *Regularum.*

Certo pretio seruum aestimatum in quaestionem dari interposita stipulatione, receptum est.

14. *Idem lib.* 8. *Regularum.*

Statuliber in delicto repertus, sperandae libertatis praerogatiua, non vt seruus ob ambiguum conditionis, sed vt liber puniendus est.

15. CALLISTRATVS *lib.* 5. *de Cognitionibus.*

Ex libero homine pro testimonio non vacillante *) quaestionem haberi non oportet. *) *L.* I. de confess.

§. I. De minore quoque quatuordecim annis in caput alterius quaestionem habendam non esse, Diuus PIVS Maecilio rescripsit: maxime cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. Nec tamen consequens esse, vt etiam sine tormentis eisdem credatur: nam aetas (inquit) quae aduersus asperitatem quaestionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad mentiendi facultatem.

§. 2. Eum, qui vindicanti seruum cauit, domini loco habendum, et ideo in caput ejus seruos torqueri non posse, Diuus PIVS in haec verba rescripsit: Causam tuam aliis probationibus instituere debes: nam de seruis quaestio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui petitori satisdedit, interim domini loco habeatur.

16. MODESTINVS *lib.* 3. *de Poenis.*

Repeti posse quaestionem, Diui FRATRES rescripserunt. §. I. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum non torquebitur: vt Diuus PIVS rescripsit.

17. PAPINIANVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Extrario quoque accusante, seruos in adulterii quaestione contra dominum interrogari placuit: quod Diuus MARCVS, ac postea Maximus Princeps judicantes secuti sunt.

§. I. Sed et in quaestione stupri serui aduersus dominum non torquentur. §. 2. De quaestione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem caeteri filii non esse fratrem suum contendunt, quaestio de seruis hereditariis habebitur: quia non contra dominos caeteros filios, sed pro successione domini defuncti quaeritur. † Quod congruit ei, quod Diuus HADRIANVS rescripsit: cum enim in socium caedis socius postularetur, de communi seruo habendam quaestionem rescripsit: quod pro domino fore videretur.

§. 3. De seruo in metallum damnato quaestionem contra eum, qui dominus fuit, non esse habendam respondi: nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

18. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab eo primum incipiatur, qui timidior est, vel tenerae aetatis videtur. §. I. Reus euidentioribus argumentis oppressus, repeti in quaestionem potest: maxime si in tormenta animum corpusque durauerit.

§. 2. In ea causa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt *): sed instandum accusatori, vt id, quod intendat, comprobet atque conuincat. *) *L.* I. §. 4. *L. f.* h. t. *L.* 4. §. 6. de re jud.

§. 3. Testes torquendi non sunt, conuincendi mendacii aut veritatis gratia: nisi cum facto interuenisse dicuntur. §. 4. Judex, cum de fide generis instrui non potest, poterit de seruis hereditariis habere quaestionem. §. 5. Seruo, qui vltro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: neque enim oportet salutem dominorum, seruorum arbitrio committi.

§. 6. Seruus in caput [ejus] domini, à quo distractus est, cuique aliquando seruiuit, in memoriam prioris domini interrogari non potest. §. 7. Seruus nec si à domino ad tormenta offeratur, interrogandus est. §. 8. Sane quoties quaeritur, an serui in caput domini interrogandi sint, prius de eorum dominio oportet inquiri. §. 9. Cogniturum de criminibus Praesidem oportet ante diem palam facere, custodias se auditurum: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamuis defensionem quocunque tempore, postulante reo, negari non oportet; adeo vt propterea et differantur, et proferantur custodiae. §. 10. Custodiae non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt, atque damnari.

19. TRYPHONINVS *lib.* 4. *Disputationum.*

Is, cui fideicommissa libertas debetur, non aliter vt seruus quaestioni applicetur, nisi aliorum quaestionibus oneretur.

20. PAVLVS *lib.* 3. *Decretorum.*

Maritus quidam heres vxoris suae petebat à Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat, et in eam rem vnum testem, liberti sui filium produxerat: apud procuratorem desiderauerat et quaestionem habere de ancilla. Surus negabat se accepisse, et testimonium non oportere vnius hominis admitti: nec solere à quaestionibus incipi, etsi aliena esset ancilla: procurator quaestionem de ancilla habuerat: cum ex appellatione cognouisset IMPERATOR, pronunciauit, quaestione illicite habita, vnius testimonio non esse credendum, ideoque recte prouocatum.

21. *Idem*

21. *Idem lib. singul. de Poenis Pagan.*

Quaestionis habendae causa neminem esse damnandum Diuus HADRIANVS rescripsit.

22. *Idem lib. 1. Sententiarum.*

Qui sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quaestio de his habenda non [est,] nisi aliquibus suspicionibus vrgeantur.

5) DE POENIS.

(Dig. 48. T. 19.)

1. VLPIANVS [*lib. 8. Disputationum.*]

Quoties de delicto quaeritur, placuit non eam poenam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur: sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum deliquisset.

§. 1. Proinde si seruus crimen commiserit, deinde libertatem consecutus dicetur: eam poenam sustinere debet, quam sustineret, si tunc sententiam passus fuisset, cum deliquisset.

§. 2. Per contrarium quoque, si in deteriorem conditionem fuerit redactus, eam poenam subire eum oportebit, quam sustineret, si in conditione priore durasset. §. 3. Generaliter placet, in Legibus publicorum judiciorum vel priuatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt Praefecti vel Praesides, vt eis, qui poenam pecuniariam egentes eludunt, coërcitionem extraordinariam inducant *).

*) L. 7. §. 3. de jurisd. L. 51. §. f. ad L. Aquil. L. f. de in jus voc.

2. *Idem lib. 48. ad Edictum.*

Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, [vel] etiam ciuitatis amissio, vel seruitus contingit *).

*) L. 6. §. f. L. 8. §. 1. et 4. L. 28. pr. h. t. L. 2. de Publ. Jud. L. 103. de V. S.

§. 1. Constat, postquam deportatio in locum aquae et ignis interdictionis successit, non prius amittere quem ciuitatem, quam Princeps deportatum in insulam statuerit. Praesidem enim deportare non posse, nulla dubitatio est. Sed Praefectus Vrbi jus habet deportandi, statimque post sententiam Praefecti amisisse ciuitatem videtur. §. 2. Eum accipiemus damnatum, qui non prouocabit: caeterum, si prouocet, nondum damnatus videtur. † Sed et si ab eo; qui jus damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: eadem causa erit. Damnatus enim ille est, vbi damnatio tenuit.

3. *Idem lib. 14. ad Sabinum.*

Praegnantis mulieris consumendae damnatae poena differtur, quoad pariat *). Ego quidem, et ne quaestio de ea habeatur, scio obseruari, quamdiu praegnans est.

*) L. 18. de stat. hom.

4. MARCIANVS *lib. 13. Institutionum.*

Relegati siue in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere: et hoc jure vtimur, vt relegatus interdictis locis non excedat. Alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulae relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato poena capitis adrogatur: et haec ita, siue quis non excesserit in exilium intra tempus, intra quod debuit; siue etiam alias exilio non obtemperauerit: nam contumacia ejus cumulat poenam: et nemo potest commeatum, remeatumue dare exuli, nisi IMPERATOR, ex aliqua causa.

5. VLPIANVS *lib. 7. de Officio Proconsulis.*

Absentem in criminibus damnari non debere *) Diuus TRAJANVS Julio Frontoni rescripsit. Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari, D. TRAJANVS Assiduo Seuero rescripsit: Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare **). † Aduersus contumaces vero, qui neque denunciationibus, neque Edictis Praesidum obtemperassent: etiam absentes pronunciari oportet secundum morem priuatorum judiciorum. Potest quis defendere, haec non esse contraria. Quid igitur est? melius statuetur, in absentes pecuniarias quidem poenas, vel eas, quae existimationem contingunt, si saepius admoniti per contumaciam desint, statui posse, et vsque ad relegationem procedi: verum si quid grauius irrogandum fuisset, puta in metallo, vel capitis poenam non esse absentibus irrogandam.

*) L. 1. pr. de requir. vel absent. damn. L. 2. §. 3. de jur. Codic. L. 124. §. 1. de R. J. L. 13. §. 1. de Publ. jud. **) L. 47. de O. et A.

§. 1. In accusatorem autem absentem nonnunquam grauius statuendum, quam Turpilliani Senatusconsulti poena irrogatur, dicendum est. §. 2. Refert, et in majoribus delictis, consulto aliquid admittitur, an casu: et sane in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut justam *) eligere debet, aut temperamentum admittere.

*) L. 53. de furt. L. 11. §. pen. h. t. add. L. 1. de LL. L. 14. §. 1. ad L. Corn. de Sicar. L. 15. pr. ad L. Corn. de fals. L. 38. §. 8. ad L. jul. de adult. L. 9. de incend. ruin. et naufr. L. 16. §. 10. de publ. et vectig.

6. *Idem lib. 9. de Officio Proconsulis.*

Si quis forte, ne supplicio adficiatur, dicat se habere, quod Principi referat salutis ipsius causa: an remittendum sit ad eum, videndum est? Et sunt plerique Praesidum tam timidi, vt etiam post sententiam de eo dictam, poenam sustineant, nec quicquam audeant: alii omnino non patiuntur quicquam tale allegantes: nonnulli neque semper, neque nonnunquam remittunt, sed inquirunt quid sit quod allegare Principi velit, quidque [quod] pro salute ipsius habeat dicere; post quae aut sustinent poenam, aut non sustinent. Quod videtur habere mediam rationem: caeterum, vt mea fert opinio, prorsus eos non debuisse, posteaquam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. Quis enim dubitat, eludendae poenae causa ad haec eos decurrere: magisque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt quod pro salute Principis habere se dicere jactant? nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere.

§. 1. Si quos Comitum, vel Legati sui reos Proconsul inuenerit: vtrum punire eos debeat, an successori seruare, quaeri potest? Sed multa exstant exempla, quae non tantum officialium suorum, nec sub se agentium, verum suos quoque seruos poenae adfecerunt. Quod quidem faciendum est, vt exemplo deterriti minus delinquant. §. 2. Nunc genera poenarum nobis enumeranda sunt, quibus Praesides adficere quemque possint. † Et sunt poenae, quae aut vitam adimant, aut seruitutem injungant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coercitionem corporis contineant *).

*) L. 28. pr. §. 1. h. t. L. 2. de publ. judic.

7. CALLISTRATVS *lib. 6. de Cognitionibus.*

Veluti fustium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum verberatio *).

*) L. 22. de his, qui not. infam.

8. VLPIANVS *lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem, aut alicujus actus prohibitionem. §. 1. Vita adimitur, vt puta si damnatur aliquis, vt gladio *) in eum animaduertatur. Sed animaduerti gladio oportet, non securi, vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec liberam mortis facultatem concedendi jus Praesides habent: multo magis vel veneno necandi. Diui tamen FRATRES rescripserunt, permittentes liberam mortis facultatem.

*) L. 8. §. 4. qui testam. fac. L. 25. §. 3. de A. v. O. H. L. 3. §. 5. ad L. Corn. de sicar.

§. 2. Hostes autem, item transfugae, ea poena adficiuntur, vt viui exurantur. §. 3. Nec ea quidem poena damnari quem oportet, vt verberibus necetur, vel virgis interimatur, nec tormentis: quamuis plerique dum torquentur, deficere solent. §. 4. Est poena, quae adimat † libertatem, hujusmodi, vtputa si quis in metallum, vel in opus metalli damnetur: metalla autem multa numero sunt: et quaedam quidem Prouinciae habent, quaedam non habent: sed quae non habent, in eas Prouincias mittunt, quae metalla habent.

§. 5. Praefecto plane vrbi specialiter competere jus in metallum damnandi, ex epistola Diui SEVERI ad Fabium Cilonem exprimitur. §. 6. Inter eos autem, qui in metallum, et eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantum est, quod, qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur; qui in opus metalli, leuioribus: quodue refugae ex opere metalli in metallum dantur: ex metallo grauius coërcentur. §. 7. Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari solet: sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei, [cum] superesset, fugit: scilicet ne illud duplicetur, quod adprehensus in carcere fuit. Et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet poena, aut in opus metalli transmitti. † Plane si decennio damnatus fuit, et initio statim fugit: videndum est, vtrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari, vel transferri in opus metalli. Et magis est, vt transferatur, aut perpetuetur: Generaliter enim dicitur, quoties decennium excessura est duplicatio, non esse tempore poenam arctandam.

§. 8. In ministerium metallicorum foeminae in perpetuum, vel ad tempus damnari solent: simili modo et in salinas. Et [si] quidem in perpetum fuerint damnatae, quasi seruae poenae constituuntur: si vero ad tempus damnantur, retinent ciuitatem.

§. 9. Solent Praesides in carcere continendos damnare, aut vt in vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet: nam hujusmod poenae interdictae sunt: carcer *) enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.

*) L. 6. §. 7. de injust. rupt. test. L. 1. de custod. reor. L. 35. h. t.

§. 10. In calcariam quoque, vel sulphurariam damnari solent, sed hae poenae metalli magis sunt.

§. 4. Quicunque in Ludum venatorium fuerint damnati videndum est, an serui poenae efficiantur. Solent enim Juniores [hac poena adfici: vtrum ergo serui poenae isti] efficiantur, an retineant libertatem, videndum est? et magis est, vt hi [quoque serui efficiantur: hoc enim] distat à caeteris, [quod instituuntur] venatores aut pyrricharii: aut [in] aliam quam voluptatem, gesticulandi, vel aliter se mouendi gratia.

§. 12. Seruos in metallum, vel in opus metalli, item in ludum venatorium dari solere, nulla dubitatio est: et si fuerint dati, serui poenae efficiuntur: nec ad eum pertinebunt, cujus fuerint, antequam damnarentur. Denique cum quidam seruus in metallum damnatus, beneficio Principis esset jam poena liberatus: Imperator ANTONINVS rectissime rescripsit, quia semel domini esse desierat seruus poenae factus, non esse eum in potestatem domini postea reddendum. §. 13. Sed siue in perpetua vincula fuerit damnatus seruus, siue in temporalia ejus remanet, cujus fuit, antequam damnaretur.

9. *Idem lib.* 10. *de Officio Proconsulis.*

Moris est, Aduocationibus quoque Praesides interdicere, et nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur, vel etiam tempore, quo Prouinciam regunt. §. 1. Necnon ita quoque interdici potest alicui, ne certis personis adsit.

§. 2. Potest et ita interdici cui, ne apud tribunal Praesidis postulet: et tamen apud Legatum vel Procuratorem non prohibetur agere. §. 3. Si tamen apud Legatum prohibitus fuerit postulare, credo per consequentias, ne quidem apud Praesidem relictam illi postulandi facultatem.

§. 4. Nonnunquam non Aduocationibus cui interdicitur, sed foro. Plus est autem foro, quam aduocationibus interdicere: si quidem huic omnino forensibus negotiis accommodare se non permittatur. Solet autem ita vel juris studiosis interdici, vel Aduocatis, vel tabellionibus siue pragmaticis. §. 5. Solet et ita interdici, Ne instrumenta omnino forment, neue libellos concipiant, vel testationes consignent.

§. 6. Solent et sic, Ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio forte, vel grammatophylacio.

§. 7. Solet et sic, Vt testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent. §. 8. Erit et illa poena, Ne quis negotiis publicis interueniat: hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur: vt solent, quibus sententia praecipitur δημοσίων ἀπέχεσθαι, id est, publicis abstinere.

§. 9. Sunt autem et aliae poenae, si Negotiatione quis abstinere jubeatur,] vel ad conductionem eorum, quae publice locantur, accedere, vt ad vectigalia publica.

§. 10. Interdici autem negotiatione plerumque vel negotiationibus solet. † Sed damnare, vt quis negotietur, an possit, videamus? Et sunt quidem hae poenae, si quis generaliter tractare velit, inciuiles, inuitum hominem jubere facere, quod facere non potest. Sed si quis specialiter tractauerit, potest esse justa causa compellendi cujus ad negotiationem. Quod si fuerit, sequenda erit sententia.

§. 11. Istae fere sunt poenae, quae injungi solent. Sed enim sciendum est, discrimina esse poenarum, neque omnes eadem poena adfici posse. Nam in primis Decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcae subjici, vel viui exuri: et si forte hujuscemodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt: sed hoc non potest efficere, qui sententiam dixit, verum referre ad Principem debet *), vt ex auctoritate ejus poena aut permutetur, aut liberetur.

*) L. 4. L. 27. pr. h. t. L. 1. §. f. de quaest.

§. 12. Parentes quoque, et liberi decurionum in eadem causa sunt. §. 13. Liberos non tantum filios accipere debemus, verum omnes liberos. §. 14. Sed vtrum hi [soli,] qui post decurionatum suscepti sunt, his poenis non adficiantur: an vero omnes omnino liberi, etiam in plebeja familia suscepti, videndum est: et magis puto, omnibus prodesse debere.

§. 15. Plane si parens decurio esse desierit: si quidem jam decurione fuerit editus, proderit ei, ne adficiatur: enimuero, si posteaquam plebejus factus est, tunc suscipiat filium, quasi plebejo editus, ità erit plectendus. §. 16. Statuliberum quasi libe-

liberum eum jam puniendum, D. PIVS Saluio Marciano rescripsit.

10. MACER *lib. 2. de Publicis Judiciis.*

In seruorum persona ita obseruatur, vt exemplo humiliorum puniantur, et ex quibus causis liber fustibus caeditur, ex his seruus flagellis caedi, et domino reddi jubetur: et ex quibus liber fustibus caesus, in [opus] publicum damnatur, ex his seruus sub poena vinculorum ad ejus temporis spatium, flagellis caesus domino reddi jubetur. Si sub poena vinculorum domino reddi jussus, non recipiatur, venundari: et si emptorem non inuenerit, in opus publicum, et quidem perpetuum tradi jubetur. §. 1. Qui ex causa in metallum dati sunt, et post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos constitui debet: quamvis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent: nam statim, vt de his sententia dicta est, conditionem suam permutant. §. 2. In personis tam plebejorum, quam decurionum illud constitutum est, vt, qui majori poena adficitur, quam Legibus statuta est, infamis non fiat *): ergo et si opere temporario quis multatus sit, vel tantum fustibus caesus, licet in actione famosa, veluti furti: dicendum erit, infamem non esse: quia [et] solus fustium ictus grauior est, quam pecuniaria damnatio.

*) L.13.§.4. de his qui not. infam. L.15. ad municip.

11. MARCIANVS *lib. 2. de Publicis Judiciis.*

Perspiciendum est judicanti, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut seueritatis, aut clementiae gloria affectanda est: sed perpenso judicio, prout quaeque res expostulat, statuendum est. Plane in leuioribus causis proniores ad lenitatem judices esse debent: in grauioribus poenis seueritatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.

§. 1. Furta domestica, si viliora sunt, publice vindicanda non sunt: nec admittenda est hujusmodi accusatio, cum seruus à domino, vel libertus à patrono, in cujus domo moratur, vel mercenarius ab eo, cui operas suas locauerat, offeratur quaestioni: nam domestica furta vocantur, quae serui dominis, vel liberti patronis, vel mercenarii, apud quos degunt, subripiunt. §. 2. Delinquitur autem aut proposito, aut impetu, aut casu. † Proposito *) delinquunt latrones, qui factionem habent. † Impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, aut ad ferrum venitur. † Casu **) vero, cum in venando telum in feram missum, hominem interfecit.

*) L. 7. ad L. Corn. de Sicar.

**) L. 31. ad L. Aquil.

§ 3. Capitis poena est, bestiis objici *), vel alias similes poenas pati [vel] animaduerti.

*) L. 9. pr. ad L. Pomp. de Parricid. L. 3. §. 5. ad L. Corn. de Sicar.

12. MACER *lib. 2. de Officio Praesidis.*

Quod ad statum damnatorum pertinet, nihil interest, judicium publicum fuerit, necne: nam sola sententia, non genus criminis spectatur: itaque hi, in quos animaduerti jubetur, quiue ad bestias dantur, confestim poenae serui fiunt.

13. VLPIANVS *lib. 1. de Appellationibus.*

Hodie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem: ita tamen, vt in vtroque modo rationem non excedat.

14. MACER *lib. 2. de Re militari.*

Quaedam delicta pagano aut nullam, aut leuiorem poenam irrogant: militi vero, grauiorem: nam si miles artem ludicram fecerit, vel in seruitutem se venire passus est, capite puniendum, MENANDER scribit.

15. VENVLEJVS SATVRNINVS *lib. 1. de Officio Proconsulis.*

Diuus HADRIANVS eos, qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui parentem occidissent: verum poena Legis Corneliae puniendos, Mandatis plenissime cautum est.

16. CLAVDIVS SATVRNINVS *lib. sing. de Poenis Paganorum.*

Aut facta puniuntur, vt furta, caedesque: aut dicta, vt conuicia, et insidae advocationes: aut scripta, vt falsa, et famosi libelli: aut consilia, vt conjurationes et latronum conscientia, quosque alios suadendo juuisse, sceleris est instar. §. 1. Sed haec quatuor genera consideranda sunt septem modis: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate et euentu.

§. 2. Causa, vt in verberibus. quae impunita sunt à magistro allata, vel parente: quoniam emendationis, non injuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram *) ab extraneo pulsatus est.

*) L. 11. §. 2. h. t.

§. 3. Persona dupliciter spectatur, ejus, qui fecit, et ejus, qui passus est. Aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus serui, quam liberi: et aliter, qui quid in dominum parentemue ausus est, quam qui in extraneum, in magistrum vel in priuatum. † In ejus rei consideratione aetatis *) quoque ratio habeatur. *) L. 108. de R. J.

§. 4. Locus facit, vt idem vel furtum vel sacrilegium sit, et capite luendum, vel minore supplicio. §. 5. Tempus discernit emansorem à fugitiuo *): et effractorem, vel furem diurnum à nocturno. *) v. L. 5. §. 1. de pact. dotal.

§. 6. Qualitate, cum factum vel atrocius. vel leuius est: vt furta manifesta à nec manifestis discerni solent, rixae à grassaturis, expilationes à furtis, petulantia à violentia. Qua de re maximus apud Graecos Orator Demosthenes sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρέστησε τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἡ ἀτιμία· οὐδὲ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν δεινὸν, καίπερ ὂν δεινόν· ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει. πολλὰ γὰρ ἂν ποιήσειεν ὁ τύπτων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ παθὼν ἔνια οὐδ' ἂν ἀπαγγεῖλαι δύναιτο ἑτέρῳ, σχήματι, τῷ βλέμματι, τῇ φωνῇ· ὅταν ὡς ὑβρίζων, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχων, ὅταν κονδύλοις, ὅταν ἐπὶ κόρρης· ταῦτα κινεῖ, ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι. Id est,

Non enim plaga repraesentat contumeliam, sed dedecoratio: neque verberari liberis est malum, quamuis est malum, si in contumeliam: multa enim vtique facit, qui verberat, ô viri Athenienses, quorum qui patitur, quaedam neque annunciare poterit alii, schemate, aspectu, voce: cum verberat vt contumeliam inferens, cum vt inimicus existens, cum verberat fustibus, cum in pupilla: haec mouent, haec extra se constituunt homines eorum non assuetos existentes, vt conuiciarentur. §. 7. Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui vnum suem subripuerit, vt fur coërcebitur: qui gregem, vt abigens.

§. 8. Euentus spectetur, vt à clementissimo quoquo facta, (quanquam Lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum, qui occiderit, puniat:) et ideo apud Graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, vt apud praecipuum Poëtarum scriptum est:

Εὖτέ με τυτθὸν ἐόντα Μενοίτιος ἐξ Ὀπόεντος
Ἤγαγεν ὑμέτερον δ' ἀνδροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς,

Ἤματι τῷ, ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος,
Νήπιος, οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς.

Id est,

Quando me paruulum existentem Menoetius ex Opunto
Duxit ad vestram (domum) parricidium ob triste,
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis,
Imprudens, inuitus, circa talos iratus.

§. 9. Euenit, vt eadem scelera in quibusdam Prouinciis grauius plectantur, vt in Africa messium incensores, in Mysia vitium: vbi metalla sunt, adulteratores monetae. §. 10. Nonnunquam euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo opus sit.

17. MARCIANVS *lib.* 1. *Institutionum.*

Sunt † quidam serui poenae, vt sunt in metallum dati, et in opus metalli: et si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis est: quasi non Caesaris seruo datum, sed poenae.

§. 1. Item quidam ἀπόλιδες sunt, [hoc est, sine ciuitate:] vt sunt in opus publicum perpetuo dati, et in insulam deportati: vt ea quidem, quae Juris ciuilis sunt, non habeant: quae vero juris gentium sunt, habeant *).

*) L. 15. de interdict. et releg. L. 14. de nouat.

18. VLPIANVS *lib.* 3. *ad Edictum.*

Cogitationis poenam nemo patitur.

19. *Idem lib.* 57. *ad Edictum.*

Si non defendantur serui à dominis, non vtique statim ad supplicium deducuntur, sed permittetur eis defendi vel ab alio: et qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quaerere.

20. PAVLVS *lib.* 18. *ad Plautium.*

Si poena alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes transeat: cujus rei illa ratio *) videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum: quae mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit.

*) L. 43. de H. I. L. 131. de V. S. L. 22. de N. O. N.

21. CELSVS *lib.* 37. *Digestorum.*

Vltimum supplicium [esse] mortem solam interpretamur.

22. MODESTINVS *lib.* 1. *Different.*

In metallum damnati, si valetudine, aut aetatis infirmitate inutiles operi faciendo deprehendantur, ex Rescripto Diui PII à Praeside dimitti poterunt, qui aestimabit de his dimittendis: si modo vel cognatos, vel adfines habeant, et non minus decem annis poenae suae functi fuerint.

23. *Idem lib.* 8. *Regularum.*

Sine praefinito tempore in metallum dato; imperitia dantis, decennii tempora praefinita videntur.

24. *Idem lib.* 11. *Pandectarum.*

Eorum, qui relegati vel deportati sunt ex causa Majestatis, statuas detrahendas scire debemus *).

*) v. L. 76. §. f. de legat. 2.

25. *Idem lib.* 12. *Pandectarum.*

Si diutino tempore aliquis in reatu fuerit, aliquatenus poena ejus subleuanda erit: sic enim constitutum est: Non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quam eos, qui in recenti sententiam excipiunt. §. 1. Non potest quis sic damnari, Vt de saxo praecipitetur.

26. CALLISTRATVS *lib.* 1. *de Cognitionibus.*

Crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest. Namque vnusquisque ex suo admisso sorti subjicitur: nec alieni criminis successor constituitur *): idque Diui FRATRES Hierapolitanis rescripserunt.

*) L. 6. §. 2. de his qui not infam. L. 2. §. 7. de Decur. add. L. 7. §. f. L. 9. de Senat.

27. *Idem lib.* 5. *de Cognitionibus.*

Diui FRATRES Harruntio Siloni rescripserunt, non solere Praesides Prouinciarum ea, quae pronunciauerunt, ipsos rescindere. Vetinae quoque Italicensi rescripserunt, suam mutare sententiam neminem posse: idque insolitum esse fieri. † Si tamen de se quis mentitus fuerit, vel, cum non haberet probationum instrumenta, quae postea repererit, poena afflictus sit: nonnulla exstant Principalia Rescripta, quibus vel poena eorum minuta est, vel in integrum restitutio concessa*): sed id duntaxat à Principibus fieri potest.

*) L. 1. §. vlt. in f. de quaest.

§. 1. De Decurionibus et Principalibus ciuitatum, qui capitale admiserunt, Mandatis cauetur, Vt si quis (id) admisisse videatur, propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adjecta sententia à Praeside. Alio quoque capite Mandatorum in haec verba cauetur.: Si qui ex Principalibus alicujus ciuitatis latrocinium fecerint, aliudue quod facinus, vt capitalem poenam meruisse videantur, commiserint: vinctos eos custodies, et mihi scribes, et adjicies, quid quisque commiserit.'

28. *Idem lib.* 6. *de Cognitionibus.*

Capitalium poenarum fere isti gradus sunt. † Summum supplicium esse videtur ad furcam damnatio: item viui crematio, (quod quanquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen, eo quod postea id genus poenae adinuentum est, posterius primo visum est:) item capitis amputatio. † Deinde proxima morti poena metalli coërcitio. [† Post] deinde in insulam deportatio.

*) L. 2. de publ. judic. L. 63. §. f. pro soc. L. 103. de V. S.

§. 1. Caeterae poenae ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam: vel cum in opus quis publicum datur, vel cum fustium ictu subjicitur.

§. 2. Non omnes fustibus caedi solent, sed hi duntaxat, qui liberi sunt, et quidem tenuiores homines; honestiores vero fustibus non subjiciuntur: idque Principalibus Rescriptis specialiter exprimitur. §. 3. Solent quidam, qui vulgo se Juuenes appellant, in quibusdam ciuitatibus turbulentibus se acclamationibus popularium accommodare: qui si amplius nihil admiserint: nec ante sint à Praeside admoniti; fustibus caesi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur: quod si ita correcti, in eisdem deprehendantur, exilio puniendi sint: nonnunquam capite plectendi: scilicet cum saepius seditiose, et turbulente se gesserint, et aliquoties adprehensi, tractati clementius, in eadem temeritate propositi perseuerauerint.

§. 4. Serui caesi, solent dominis reddi.

§. 5. Et (vt generaliter dixerim) omnes, qui fustibus caedi prohibentur, eandem habere honoris reuerentiam debent, quam decuriones habent. Est enim inconstans dicere, eum, quem Principales Constitutiones fustibus subjici prohibuerunt, in metallum dari posse.

§. 6. D. HADRIANVS in haec verba rescripsit: In opus metalli ad tempus nemo damnari debet: sed qui ad tempus damnatus est, etiam si faciet metallicum opus, non in metallum damnatus esse intelligi debet: hujus enim libertas

tas manet: quamdiu etiam hi, qui (non) in perpetuum opus damnantur. Proinde et mulieres hoc modo damnatae, liberos pariunt. §. 7. Ad statuas confugere vel imagines Principum, in injuriam alterius, prohibitum est: cum enim Leges omnibus hominibus aequaliter securitatem tribuant, merito visum est, in injuriam potius alterius, quam sui defensionis gratia ad statuas vel imagines Principum confugere: nisi si quis ex vinculis, vel custodia, detentus à potentioribus, ad hujusmodi praesidium confugerit: his enim venia tribuenda est. Ne autem ad statuas, vel imagines quis confugiat, Senatus censuit. Eumque, qui imaginem Caesaris in inuidiam alterius praetulisset, in vincula publica coërceri, Diuus PIVS rescripsit.

§. 8. Omnia admissa in patronum, patronive filium, patrem, propinquum, maritum, vxorem, caeterasque necessitudines, grauius vindicanda sunt, quam in extraneos.

§. 9. Venenarii capite puniendi sunt: aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi. §. 10. Grassatores, qui praedae causa id faciunt, proximi latronibus habentur, et si cum ferro adgredi, et spoliare instituerunt; capite puniuntur; vtique si saepius, atque in itineribus hoc admiserunt: caeteri in metallum dantur, vel in insulas relegantur.

§. 11. Igni cremantur plerumque serui, qui saluti dominorum suorum insidiauerint: nonnunquam etiam liberi plebeji, et humiles personae. §. 12. Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel praedae causa incenderint intra oppidum: et plerumque viui exuruntur. Qui vero casam aut villam, aliquo lenius. † Nam fortuita incendia, si, cum vitari possint, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exercentur: vt qui jactura affectus est, damni disceptet, vel modice vindicaretur.

§. 13. In exulibus gradus poenarum constituti Edicto Diui HADRIANI: vt, qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegetur: qui relegatus in insulam, excesserit, in insulam deportetur: qui deportatus euaserit, capite puniatur. §. 14. Ita et in custodiis gradum seruandum esse, idem Princeps rescripsit: id est, vt qui ad tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur: qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur: qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio afficerentur.

§. 15. Famosos latrones in his locis, vbi grassati sunt, furca figendos, compluribus placuit: vt et conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, et solatio sit cognatis et adfinibus interemptorum eodem loco poena reddita, in quo latrones homicidia fecissent: nonnulli etiam ad bestias hos damnauerunt. §. 16. Majores nostri in omni supplicio seuerius seruos, quam liberos: famosos, quam integrae famae homines, punierunt.

29. CAJVS *lib. 1. ad Legem Juliam et Papiam.*

Qui vltimo supplicio damnantur, statim et ciuitatem et libertatem perdunt: itaque praeoccupat hic casus mortem, et nonnunquam tempus longum occupat: quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. Saepe etiam ideo seruari solent post damnationem, vt ex his in alios quaestio habeatur.

30. MODESTINVS *lib. 1. de Poenis.*

Si quis aliquid fecerit, quo leues hominum animi superstitione numinis terrerentur, Diuus MARCVS hujusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

31. *Idem lib. 3. de Poenis.*

Ad bestias damnatos, fauore populi Praeses dimittere non debet: sed si ejus roboris vel artificii sint, vt digne populo Romano exhiberi possint, Principem consulere debet. §. 1. Ex prouincia autem in prouinciam transduci damnatos sine permissu Principis non licere, Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt.

32. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum.*

Si Praeses vel Judex ita interlocutus sit, vim fecisti? si quidem ex Interdicto, non erit notatus *): nec poena Legis Juliae sequetur: si vero ex crimine, aliud est. Quid, si non distinxerit Praeses, vtrum Julia publicorum, an Julia priuatorum? tunc ex crimine erit aestimandum. Sed si vtriusque Legis crimina objecta sunt, mitior Lex, id est priuatorum, erit sequenda.

*) L. 13. de vi et vi armat.

33. PAPINIANVS *lib. 2. Quaestionum.*

FRATRES Imperatores rescripserunt, Seruos in temporaria vincula damnatos, libertatem et hereditatem, siue legatum, postquam tempus expleuerint, consequi: quia temporaria coërcitio, quae descendit ex sententia, poenae est abolitio. Si autem beneficium libertatis in vinculis veniat, ratio juris, et verba Constitutionis, libertati refragantur. † Plane si testamento libertas data sit, et eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum solutum sit: recte manumissus intelligetur: non secus ac si pignori datum seruum debitor manumisisset, ejusque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

34. *Idem lib. 16. Responsorum.*

Seruus in opus publicum perpetuum, ac multo magis temporarium non datur. Cum igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus, expleto tempore, domino seruum esse reddendum, respondi. §. 1. Eos quoque poena Delatoris ex Sententia Senatusconsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

35. CALLISTRATVS *lib. 1. Quaestionum.*

Mandatis Principalibus, quae Praesidibus dantur, cauetur: Ne quis perpetuis vinculis damnetur *): idque etiam Diuus HADRIANVS rescripsit.

*) L. 2. de hom. liber. exhib. L. 209. de R. J.

36. HERMOGENIANVS *lib. 1. Epitomarum.*

In metallum, [sed] et in ministerium metallicorum damnati, serui efficiuntur, sed poenae.

37. PAVLVS *lib. 1. Sententiarum.*

In dardanarios, propter falsum mensurarum modum, ob vtilitatem popularis annonae, pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.

38. *Idem lib. 5. Sententiarum.*

Si quis aliquid ex metallo Principis, vel ex moneta sacra furatus sit: poena metalli et exilii punitur. §. 1. Transfugae ad hostes, vel consiliorum nostrorum renunciatores, aut viui exuruntur, aut furcae *) suspenduntur.

*) L. 6. §. 4. L. 7. de re milit. L. 3. de jurisd.

§. 2. Actores seditionis et tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis aut in furcam tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur. §. 3. Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur. §. 4. Qui se suis nummis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub poena vinculorum redditur: vel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur. §. 5. Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant: tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum honestiores in insulam, amissa

amissa parte bonorum relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur. §. 6. Testamentum, quod nullo jure valet, impune supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit.

§. 7. Qui viui testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, poena Corneliae tenetur: et plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. §. 8. Si quis instrumentum litis suae à procuratore aduersario proditum esse conuicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta parte bonorum dimidia, in perpetuum relegatur.

§. 9. Instrumenta penes se deposita quicunque alteri altero absente reddiderit, vel aduersario prodiderit: prout personae conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. §. 10. Judices pedanei, si pecunia corrupti dicantur, plerumque à Praeside, aut curia summouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

§. 11. Miles, qui ex carcere, dato gladio *), erupit, poena capitis punitur. Eadem poena tenetur, et qui eum, (cum eo) quem custodiebat, deseruit.

*) L. 13. §. 5. de re milit. L. 13. de Custod. reor.

§. 12. Miles, qui manus sibi intulit *), nec factum peregit, nisi impatientia doloris, aut morbi, luctusue alicujus, vel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum ignominia mittendus est. *) L. 6. §. 7. de re milit.

39. TRYPHONINVS *lib.* 10. *Disputationum.*

Cicero in Oratione pro Cluentio Auito scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed et si qua visceribus suis post diuortium, quod praegnans fuit, vim intulerit, ne jam inimico marito filium procrearet: vt temporali exilio coërceatur, ab Optimis IMPERATORIBVS nostris rescriptum est.

40. PAVLVS *lib.* 3. *Decretorum.*

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari: Philoctetem, quod occultari eum non ignorans diu dissimulauerit, in insulam relegari placet.

41. PAPINIANVS *lib.* 2. *Definitionum.*

Sanctio legum, quae nouissime certam poenam irrogat iis, qui praeceptis Legis non obtemperauerint, ad eas species pertinere non videtur: quibus ipsa lege poena specialiter addita est: nec ambigitur, in caetero omni jure speciem generi derogare. nec sane verisimile est, delictum vnum eadem lege variis aestimationibus coërceri *).

*) L. 14. de accusat.

42. HERMOGENIANVS *lib.* 1. *Epitomarum.*

Interpretatione legum poenae molliendae sunt potius, quam asperandae *). *) L. 16. §. 1. L. 32. h. t. L. 47. de O. et A. L. 155. §. f. de R. J.

43. PAVLVS *lib.* 1. *Responsorum.*

Imperator ANTONINVS Aurelio Atiliano rescripsit: Praeses vltra administrationis suae tempus interdicere alicui arte sua vti non potest. §. 1. Idem respondit, eum, qui solo suo admisso decurionum honorem amisit, non posse in poenis euitandis decurionis filii honorem vindicare.

t) De BONIS DAMNATORVM.

(Dig. 48. T. 20.)

1. CALLISTRATVS *lib.* 1. *de Jure fisci et populi.*

Damnatione bona publicantur, cum aut vita adimitur, aut ciuitas *): aut seruilis conditio irrogatur.

*) L. 8. §. 4. qui testam. fac. poss.

§. 1. Etiam hi, qui ante concepti, et post damnationem nati sunt, portiones ex bonis patrum damnatorum accipiunt.

§. 2. Liberis autem ita demum portio tribuitur, si justis nuptiis nati sint. §. 3. Liberis ejus, cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. Idque et Diui FRATRES rescripserunt.

2. *Idem lib.* 6. *de Cognitionibus.*

Non vt quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet: sed post condemnationem. Idque Diuus HADRIANVS rescripsit.

3. VLPIANVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Quinque Legibus damnatae mulieri dos publicatur, majestatis, vis publicae, parricidii, [veneficii,] de sicariis.

4. PAPINIANVS *lib.* 2. *de Adulteris.*

Et omnis omnino maritus saluas actiones contra fiscum habet.

5. VLPIANVS *lib.* 33. *ad Edictum.*

Sed si alia lege capitis punita sit, quae [lex] dotem non publicat, quia prius serua poenae efficitur †, verum est, dotem mariti lucro cedere, quasi mortua sit.

§. 1. Quod si deportata sit filia familias, MARCELLVS ait, (quae sententia [et] vera est) non vtique deportatione dissolui matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet, et virum mariti affectionem, et mulierem vxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, vt discedere à marito velit: ait MARCELLVS, tunc patrem de dote acturum: sed si materfamilias sit, et interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio, posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.

6. *Idem lib.* 10. *de Officio Proconsulis.*

Diuus HADRIANVS Aquilio Braduae ita rescripsit: Pannicularia causa quemadmodum intelligi debeat ex ipso nomine apparet: non enim bona damnatorum pannicularia significare quis probe dixerit: (Nec) si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi vindicare debebit: sed vestem, qua is fuerit indutus, aut nummulos in ventralem, quos victus sui causa in promptu habuerit, aut leues annulos, id est, quae rem non excedunt aureorum quinque: Alioquin si quis damnatus digito habuerit, aut Sardonycha, aut aliam gemmam magni pretii: vel si quod chirographum magnae pecuniae in sinu habuerit: nullo jure illud in pannicularia ratione tenebitur. † Pannicularia sunt ea, quae in custodiam receptus secum attulit spolia: quibus indutus est, cum quis ad supplicium ducitur, vt et ipsa appellatio ostendit: ita neque Speculatores vltro sibi vindicent, neque optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est. Hanc rationem non compendio suo debent Praesides vertere: sed nec pati, Optiones, siue Commentarienses ea pecunia abuti: sed debent ad ea seruari, quae jure Praesidum solent erogari: vt puta Chartiaticum quibusdam Officialibus inde subscribere: vel si qui fortiter fecerint milites inde eis donare: Barbaros etiam inde munerari venientes ad se vel Legationis, vel alterius rei causa. Plerumque etiam inde conrasas pecunias Praesides ad fiscum transmiserunt:

ferunt: Quod perquam nimiae diligentiae est: cum sufficiat, si quis non in vsus proprios verterit, sed ad vtilitatem Officii patiatur deseruire.

7. PAVLVS *lib. sing. de portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur.*

Cum ratio naturalis, quasi lex quaedam tacita, liberis parentum hereditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando, propter quod et in jure ciuili suorum heredum nomen eis indictum est, ac ne judicio quidem parentis, nisi meritis de causis, summoueri ab ea successione possunt: aequissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter poenam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno admisso grauiorem poenam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem deuoluti. Quod cum aliqua moderatione definiri placuit: vt, qui ad vniuersitatem venturi erant jure successionis, ex ea portiones concessas haberent.

§. 1. Si in libertinum animaduersum erit: patrono ejus id, quod in bonis illius habiturus esset, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quae ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindicanda. §. 2. Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minus, quam naturalibus concedi aequum est. † Fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu, sed desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet, in hoc, vt ex bonis, quae se amissurum cogitat, portio detrahatur.

§. 3. Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per quae pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt: sed et Diuus HADRIANVS in hac sententia rescripsit: Fauorabilem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit: cum ampliari imperium hominum adjectione potius, quam pecuniarum copia, malim: ideoque illis paterna sua concedi volo, quae manifestabunt tot possessores, etiam si acceperint vniuersa.

§. 4. Praeterea ex his, quae per flagitium damnatus adquisiit, portiones liberorum non augentur: veluti si cognatum suum interimi curauerit, et ejus hereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit: nam ita Diuus PIVS rescripsit. Cui consequenter illud idem Princeps constituit, cum filiafamilias veneno necasse conuinceretur eum, à quo heres instituta erat: quamuis jussu patris, cujus in potestate esset, adierit hereditatem, vindicari eam fisco.

§. 5. Post condemnationem adquisita, si is, cujus bona publicata sunt, relegatus sit, ad heredes ejus pertinent testamento scriptos, vel ad heredes ab intestato: nam relegatus in insulam, testamenti factionem habet, sicut reliqua jura. Quod si deportatus sit, quia ciuitatem amisit, heredem habere non potest, et adquisita fiscus accipit.

8. MARCIANVS *lib.* *

Liberis etiam patronorum integrum jus patronatus seruatur in bonis paterni liberti, cujus bona publicata sunt. Si filius patroni existat liberto, fisco locus non est in partem filii patroni. §. 1. Sed si patroni filius, existente filio liberti excludatur: facilius dicemus, fisco locum non esse: quoniam patroni quidem filium excludunt liberti filii, ipse autem excludit fiscum.

§. 2. Sed et si noluit filius patroni petere bonorum possessionem, constat, fiscum excludi in partem ei debitam ex bonis paterni liberti. §. 3. Bona relegati non publicantur, nisi ex sententia specialiter; sed jura libertorum, nec speciali sententia adimi possunt, quia solus Princeps relegato ea adimere potest. §. 4. Si pater, qui pro filia dotem dedit, damnetur: nihil competit fisco, etiamsi in matrimonio postea filia decesserit. Quo casu alias dos profectitia rediret ad patrem, manebit ergo penes virum:

9. CALLISTRATVS *lib.* *

Nisi probetur, patrem metu condemnationis in fraudem fisci filiis prospexisse.

10. MARCIANVS *lib.* *

Sed et si pater dotem pro filia promiserit, et damnatus sit: viro dotis exactio aduersus fiscum ex bonis patris datur. §. 1. Si soluto filiae matrimonio pater damnatus sit, si quidem postea, quam filia ei consensit, vt dotem repeteret: fiscus eam repetet à marito, sin vero ante, quam consentiret: ipsa filia dotis repetitionem habet.

11. *Idem lib.* *

Condemnatus si appellauerit, et decesserit pendente appellatione, bona ejus non publicantur: nam et hujus secundum testamentum valet. † Idem dicendum est, et si appellatio ejus non recipiatur. §. 1. Reus praeterquam majestatis, bona sua administrare potest, et debita soluere, et accipere, si bona fide ei soluantur; post condemnationem vero reuocantur, quae in fraudem fisci alienauit.

v) DE BONIS EORVM, QVI ANTE SENTENTIAM [VEL] MORTEM SIBI CONSCIVERVNT, [VEL ACCVSATOREM CORRVPERVNT.]

(Dig. 48. T. 21.)

1. VLPIANVS *lib.* 8. *Disputationum.*

In capitalibus criminibus à Principibus decretum est, non nocere ei, qui aduersarium corrupit: sed in his demum, quae poenam mortis continent. Nam † ignoscendum censuerunt ei, qui sanguinem *) suum qualiter qualiter redemptum voluit. *) L. f. de praeuar.

2. MACER *lib.* 2. *Publicorum.*

Imperatores SEVERVS et ANTONINVS Julio Juliano: Eos, qui à latronibus nominati corruptis accusatoribus diem suum obierint, vt confessos de crimine, non relinquere defensionem heredibus, rationis est. §. 1. Si is, de cujus poena IMPERATORI scriptum est, veluti quod decurio fuerit, vel vel quod in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit: potest quaeri, num ante sententiam decessisse videatur? Argumento est SC. quod factum est de his, qui Romam transmissi ante sententiam decessissent: cujus verba haec sunt: Cum damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequam de eo forte judicium Romae redditum, et pronunciatum esset: neque cujusquam mortui bona, antequam de eo Romae pronunciatum sit, publicata sunt, eaque bona heredes possidere debent.

3. MARCIANVS *libro singulari de Delatoribus.*

Qui rei postulati, vel qui in scelere deprehensi, metu criminis imminentis mortem sibi consciuerunt, heredem non habent. PAPINIANVS tamen lib. 16. Responsorum ita rescripsit,

fcripfit, [vt], qni rei criminis non poftulati manus fibi intulerint, bona eorum fifco non vindicentur: non enim facti fcelerltatem effe obnoxiam, fed confcientiae metum in reo velut confeffo teneri placuit: ergo aut poftulati effe debent, aut in fcelere deprehenfi, vt, fi fe interfecerint, bona eornm confifcentnr. §. 1. Vt autem Diuus PIVS refcripfit, ita demum bona ejus, qui in reatu mortem fibi confciuit, fifco vindicanda funt, fi ejus criminis reus fuit, vt, fi damnaretur, morte aut deportatione adficiendus effet.

§. 2. Idem refcripfit, eum, qui modici furti reus fuiffet, licet vitam fnfpendio finierit: non videri in eadem caufa effe, vt bona heredibus adimenda effent: ficut neque ipfi adimerentur, fi compertum in eo furtum fuiffet.

§. 3. Ergo ita demum dicendum eft, bona ejus, qui manus fibi intulit *), fifco vindicari, fi eo crimine nexus fuit, vt, fi conuinceretnr, bonis careat.

*) L. 45. §. 2. de jur. fifc. L. 6. §. 7. de injuft. rupt. irrit. teft.

§. 4. Si quis autem taedio vitae, vel impatientia doloris alicujus, vel alio modo vitam finierit, fucceffórem habere Diuus ANTONINVS refcripfit. §. 5. Videri autem et patrem, qui fibi manus intuliffet, quod diceretur filium fuum occidiffe, magis dolore filii amiffi mortem fibi irrogaffe: et ideo bona ejus non effe publicanda, Diuus HADRIANVS refcripfit. §. 6. Sic autem hoc diftinguitur, intereffe, qua ex caufa quis fibi mortem confciuit: ficuti cum quaeritur, an is, qui fibi manus intulit *), et non perpetrauit, debeat puniri, quafi de fe fententiam detulit? nam omnimodo puniendus eft, nifi taedio vitae, vel impatientia alicujus doloris coactus eft hoc facere. Et merito, fi fine caufa fibi manus intulit, puniendus eft: qui enim fibi non pepercit, multo minus alii parcet.

*) L. 45. §. 2. de jur. fifc. L. 6. §. 7. de injuft. rupt. irrit. teft.

§. 7. Si qui autem fub incerto caufae euentu, in vinculis, vel fub fidejufforibus deceflerint: horum bona non effe confifcanda, mandatis cauetur.

§. 8. De illo videamus, fi quis confcita morte, nulla jufta caufa praecedente, in reatu decefferit: an, fi parati fuerint heredes caufam fufcipere, et innocentem defunctum oftendere, audiendi fint: nec prius bona in fifcum cogenda fint, quam fi de crimine fuerit probatum: an vero omnimodo publicanda fint? Sed Diuus PIVS Modefto Taurino refcripfit, fi parati fint heredes defenfiones fufcipere: non effe bona publicanda, nifi de crimine fuerit probatum.

x) DE INTERDICTIS, ET RELEGATIS, ET DEPORTATIS.

(Dig. 48. T. 22.)

1. POMPONIVS *lib.* 4. *ad Sabinum.*

Caput ex Refcripto Diui TRAJANI ad Didium Secundum: Scio relegatorum bona auaritia fuperiorum temporum fifco vindicata: fed aliud Clementiae meae conuenit, qui inter caetera, quibus innocentiam rationum meorum temporum, hoc quoque remifi exemplum.

2. MARCIANVS *lib.* 13. *Inftitutionum.*

Manumittere deportatum non poffe, Diuus PIVS refcripfit.

3. ALFENVS *lib.* 1. *Epitomarum.*

Eum, qui ciuitatem adimeret, nihil aliud juris adimere liberis, nifi quod ab ipfo peruenturum effet ad eos, fi inteftatus in ciuitate moreretur: hoc eft, hereditatem ejus, et libertos, et fi quid aliud in hoc genere reperiri poteft: quae vero non à patre, fed à genere, à ciuitate, à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Itaque et fratres fratribus fore legitimos heredes, et agnatorum tutelas, et hereditates habituros, non enim haec patrem, fed majores [ejus] eis dediffe.

4. MARCIANVS *lib.* 2. *Inftitution.*

Relegati *) in infulam in poteftate fua liberos retinent, quia et alia omnia jura fua retinent: tantum enim infula eis egredi non licet, et bona quoque fua omnia retinent, praeter ea, fi qua eis adempta funt. Nam eorum, qui in perpetuum exilium dati fnnt, vel relegati, poteft quis fententia partem bonorum adimere.

*) L. 7. §. 3. et 4. h. t. L. 97. de R. J.

5. *Idem lib.* 1. *Regularum.*

Exilium triplex eft, aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum [interdicatur] praeter certum [locum], aut (in) infulae vinculum, id eft, relegatio in infulam.

6. VLPIANVS *lib.* 9. *de Officio Proconfulis.*

Inter poenas eft etiam infulae deportatio, quae poena adimit ciuitatem Romanam. §. 1. Deportandi autem in infulam jus Praefidibus Prouinciae non eft datum, licet Praefecto Vrbi detur: hoc enim epiftola Diui SEVERI ad Fabium Cilonem Praefectum Vrbi expreffum eft. Praefides itaque Prouinciae quoties aliquem in infulam deportandum putent, hoc ipfum adnotare debeant: nomen vero ejus fcribendum Principi, vt in infulam deportetur: fic deinde Principi fcribere, miffa plena opinione, vt Princeps aeftimet, an fequenda fit ejus fententia, deportarique in infulam debeat: medio autem tempore, dum fcribitur, jubere eum debet in carcere effe.

§. 2. Decuriones Ciuitatum propter capitalia crimina deportandos, vel relegandos, Diui FRATRES refcripferunt. Denique Prifcum in homicidio, et incendio nominatim ante quaeftionem confeffum, in infulam deportari jufferunt.

7. *Idem lib.* 10. *de Officio Proconfulis.*

Relegatorum duo genera funt: quidam, qui in infulam releganțur: funt, qui fimpliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiam infula adfignetur.

§. 1. In infulam relegare Praefides Prouinciae poffunt: fic tamen, vt fi quidem infulam fub fe habeant, id eft, ad ejus Prouinciae formam pertinentem, quam adminiftrant, et eam fpecialiter infulam adfignare poffint, inque eam relegare: fin vero non habeant, pronuncient quidem, in infulam fe relegare: fcribant autem IMPERATORI, vt ipfe infulam adfignet: caeterum non poffunt damnare in eam infulam, quam in ea Prouincia, cui praefunt, non habeant. Interim, quoad IMPERATOR infulam adfignet, militi tradendus eft relegatus.

§. 2. Haec eft differentia inter deportatos et relegatos, quod in infulam relegari, et ad tempus, et in perpetuum quis poteft. §. 3. Siue ad tempus, fiue in perpetuum quis fuerit relegatus: et ciuitatem Romanam retinet, et teftamenti factionem non amittit.

§. 4. Ad tempus relegatis, neque tota bona, neque partem adimi debere Refcriptis quibusdam manifeftatur, reprehenfaeque funt fententiae eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt

runt partem bonorum, vel bona: sic tamen, vt non infirmarentur sententiae, quae ita sunt prolatae.

§. 5. Est quoddam genus quasi in insulam relegationis in Prouincia Aegypto, in Ouasin relegare *).

*) L. f. de jurisd.

§. 6. Sicut autem relegare in insulam quisquam, quae non est sub se, non potest: ita ne in Prouinciam quidem relegandi jus habet, quae non est sub se. Forte Praeses Syriae in Macedoniam non relegabit. §. 7. Sed extra Prouinciam suam potest relegare. §. 8. Item in parte certa Prouinciae moraturum relegare potest: vt forte non excedat ciuitatem aliquam, vel regionem aliquam non egrediatur.

§. 9. Sed et in eas partes Prouinciae, quae sunt desertiores, scio Praesides solitos relegare. §. 10. Interdicere autem quis ea prouincia potest, quam regit: alia non potest. et ita Diui FRATRES rescripserunt. † Vnde eueniebat, vt qui relegatus esset ab ea prouincia, in qua domicilium habuit: morari apud originem suam posset. Sed IMPERATOR noster cum Diuo PATRE suo huic rei prouiderunt. Maecio enim Probo Praesidi Prouinciae Hispaniae rescripserunt: Etiam ea prouincia interdici, vnde quis oriundus est, ab eo, qui regit eam prouinciam, vbi quis domicilium habet. † Sed et eos, qui cum incolae [non] essent, in ea prouincia quid admiserint, aequum est ad Rescripti auctoritatem pertinere.

§. 11. Dubitatum est, an interdicere quis alieni possit prouincia, in qua oriundus est, cum ipse ei prouinciae praesit, quam incolit, dum sua non interdicit: vt solent [Italia] interdicere, qui patria non interdicunt; vel an per consequentias videatur etiam prouinciae interdixisse, cui praeest: quod magis erit probandum.

§. 12. Per contrarium autem is, qui originis prouinciae praeest, non est nactus jus interdicendi ea prouincia, quam incolit is, qui relegatur. §. 13. Si quis eam sententiam admiserit, vt is, qui in alia prouincia commisit, possit relegari ab eo, qui ei prouinciae praeest: eueniet, vt relegatus iste tribus prouinciis (praeter Italiam) debeat abstinere: et in qua deliquit, et quam incolit, et originis, et si ex diuersis prouinciis oriri videatur propter conditionem vel suam, vel parentis, patronorum: vel pluribus prouinciis consequenter interdictum ei dicemus. §. 14. Quibusdam tamen Praesidibus, vt multis prouinciis interdicere possint, indultum est, vt Praesidibus Syriarum, [sed] et Daciarum.

§. 15. Constitutum eum, cui patria interdictum est, etiam vrbe abstinere debere: contra autem si cui vrbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non videtur. Et ita multis Constitutionibus cauetur.

§. 16. Si cui plane non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictum sit: videndum est, an etiam patria sua, itemque vrbe interdictum dicamus. Quod magis est.

§. 17. His, qui relegantur, dies excedendi à Praesidibus dari et potest, et solet: etenim moris est, ita pronunciari, illum prouincia illa insulisque eis relego: excedereque debebit intra illum diem. §. 18. Relegatum plane libellum dare Principi posse, Diui FRATRES rescripserunt.

§. 19. Solet praeterea interdici sententia quibusdam, ne intra patriae territorium, vel muros morentur: ne excedant patriam, vel in vicis quibusdam morentur.

§. 20. Solet decurionibus ordine interdici, vel ad tempus, vel in perpetuum. §. 21. Item potest alicui poena injungi, ne honores adipiscatur, nec ea res facit, vt decurio esse desinat: cum fieri possit, vt quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur: nam et Senator quis esse potest, et tamen honores non [re] petere.

§. 22. Potest alicui et vnus honor interdici: sic tamen, vt, si cui honore vno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum ne eos quoque, qui eo honore majores sunt: est enim perquam ridiculum, eum, qui minoribus poenae causa prohibitus sit, ad majores adspirare: majoribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. Sed muneribus si quis poenae causa fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem poena tribuere debet. Ergo et si honoribus quis in poenam fuerit prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris grauem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam.

8. MARCIANVS *lib.* 2. *Publ. Judic.*

Sed honore quidem illum arceri puto *): caeterum impendia debere praestare.

*) L. 1. §. 13. de Offic. Praesid.

9. VLPIANVS *lib.* 10. *de Officio Proconsulis.*

Potest Praeses quendam damnare, ne domo suo procedat.

10. MARCIANVS *lib.* *

Non etiam, ne vtatur necessariis impensis.

11. VLPIANVS *lib.* *

Interdum pecuniariter damnantur, qui relegatos suscipiunt.

12. MARCIANVS *lib.* *

A sua ciuitate relegatus, si non excedat, ad tempus à prouincia relegatur.

13. PAVLVS *lib.* *

Manumissus à relegato non potest Romam accedere, quod nec patrono ejus licet.

14. VLPIANVS *lib.* *

Relegatus est is, cui prouincia, vel Roma, vel continentibus ejus perpetuo, vel ad tempus interdicitur.

§. 1. Magna differentia est inter deportationem et relegationem; nam deportatio ciuitatem et bona adimit; relegatio neutrum tollit, nisi specialiter bona publicentur.

§. 2. Relegatur quis à Principe, Senatu, Praefectis, et Praesidibus prouinciarum, non à Consulibus. §. 3. Qui ciuitatem amisit, et bona detinet, vtilibus actionibus tenetur.

15. MARCIANVS *lib.* *

Deportatus ciuitatem amittit, non libertatem, et speciali quidem jure ciuitatis non fruitur, jure tamen gentium vtitur. Emit enim et vendit, locat, conducit, permutat, foenus exercet, et caetera similia. Et postea quaesita pignori dare potest, nisi in fraudem fisci, qui ei mortuo successurus est, ea obliget. Priora enim bona, quae publicata sunt, alienare non potest.

§. 1. Deportatus à Praeside siue Principe, et heres existere, et legata ex testamento capere potest.

16. *Idem lib.* *

Cum Vlpianus Damascenus rogasset IMPERATOREM, vt sibi permitteret matri relinquere ad victum necessaria, et mater per libertum, vt quaedam sibi liceret filio deportato relinquere, Imperator ANTONINVS eis rescripsit in hunc modum: Neque hereditas, neque legatum, neque fideicommissum contra mores, et jus publicum hujusmodi personis relinqui potest, nec conditio harum personarum mutari debet. Quod vero pie rogastis, liceat

liceat vobis vltima voluntate eis ad victum, et alios vsus necessarios sufficientia relinquere, eisque ex hac causa relicta capere.

17. POMPONIVS *lib.* *

Relegatus statuis et imaginibus honorari non prohibetur.

18. *Idem* *

Relegatus integrum suum statum retinet, et dominium rerum suarum, et patriam potestatem, siue ad tempus, siue in perpetuum relegatus sit. §. 1. Deportatio autem ad tempus non est.

19. CALLISTRATVS.

Relegatus non potest Romae morari, licet hoc sententia comprehensum non sit, quia omnium est patria. † Sed neque in ciuitate, in qua versatur Princeps, vel per quam transit: eis enim duntaxat Principem intueri licet, qui Romam ingredi possunt Est enim Princeps pater patriae § 1. Cum in liberos homines ea sententia fertur, quae publicat eorum bona, qualis est in insulam deportatio, statim à sententia priorem conditionem mutant, et suae poenae traduntur, nisi quid majestatis insit, quod poenam exasperari flagitet.

y) De SENTENTIAM PASSIS ET RESTITVTIS.

(Dig. 48. T. 23.)

1. VLPIANVS *lib.* 38. *ad Edictum.*

Ad successionem liberti patronus deportatus, et restitutus admittitur. §. 1. Sed si in metallum damnatus restituatur, numquid seruitus poenae extinguat jus patronatus etiam post restitutionem? et magis est, vt non extinguat seruitus jus patronatus.

2. *Idem lib.* 5. *Opinionum.*

Si deportatus restitutus dignitatem quidem indulgentia principis recuperauit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec à creditoribus, nec publico nomine conueniri potest. Sed cum ei facultas oblata esset à Principe, bona quoque sua recuperandi, maluerit ea derelinquere: actionibus exuere se, quibus ante sententiam subjectus fuerat, non poterit.

3. PAPINIANVS *lib.* 16. *Responsorum.*

In insulam deportati bona fiscus poena remissa retinuit: creditores ex ante gesto non habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones, constitit. Quod si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperauerit: vtiles actiones necessariae non erunt, cum et directae competunt.

4. PAVLVS *lib.* 17. *Quaestionum.*

In metallum damnata mulier eum, quem prius conceperat, edidit; deinde à Principe restituta est: humanius dicetur, etiam cognationis jura huic restituta videri.

z) De CADAVERIBVS PVNITORVM.

(Dig. 48. T. 24.)

1. VLPIANVS *lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Corpora eorum, qui capite damnantur, cognatis ipsorum neganda non sunt *): et id se obseruasse etiam Diuus AVGVSTVS lib. 10. de vita sua scribit. Hodie autem eorum, in quos animaduertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum et permissum: et nonnunquam non permittitur, maxime majestatis causa damnatorum. † [Eorum] quoque corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet vt ossa et cineres collecta sepulturae tradi possint. *) v. *L.* 33. de injur.

2. MARCIANVS *lib.* 2. *Publicorum Judiciorum.*

Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, poena etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre alibi, et sepelire inconsulto Principe: vt saepissime SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

3. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

Corpora animaduersorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt.

De Verborvm Significatione.

131. VLPIANVS *lib.* 3. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Aliud *fraus* est, aliud *poena.* Fraus enim sine poena esse potest: poena sine fraude esse non potest. Poena est noxae vindicta: fraus et ipsa noxa dicitur, et quasi poenae quaedam praeparatio.

§. 1. Inter *multam* autem, et poenam, multum interest: cum poena generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio; multa specialis peccati, cujus animaduersio hodie pecuniaria est: poena autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet: et multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit; poena non irrogatur, nisi quae quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis poena non est imposita. Item multam is dicere potest, cui judicatio data est. Magistratus solos et Praesides Prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est: poenam autem vnusquisque irrogare potest, cui hujus criminis siue delicti executio competit.

244. L A B E O *lib.* 4. *Pithanon à* Pavlo *Epitomatorum.*

Si qua *poena* est, multa est: si qua *multa est*, *poena est.* Pavlvs: Vtrumque eorum falsum est. Namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod *de poena prouocatio non est:* simul atque enim victus quis est ejus maleficii, cujus poena est statuta, statim ea debetur: *at multae prouocatio est, nec ante debetur, quam aut non est prouocatum, aut prouocator victus est*; nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit: quia poenae certae singulorum peccatorum sunt: multae contra: quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, (nisi cum lege est constitutum, quantam dicat).

Regv-

REGVLAE JVRIS.

46. CAJVS *lib.* 10. *ad Edictum Prouinciale.*

Quod à quoquo *poenae* nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

138. §. 1. PAVLVS *lib.* 27. *ad Edictum:*

Nunquam crescit ex postfacto praeteriti delicti aestimatio.

97. HERMOGENIANVS *lib.* 3. *Juris Epitomar.*

Ea sola *deportationis* sententia aufert, *quae ad fiscum* perueniunt.

AD TIT. XIX. *)

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS.

(Dig. 47. T. 11.)

1. PAVLVS *lib.* 4. *Sententiarum.*

Sollicitatores alienarum nuptiarum *), itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur. *) L. 9. §. f. de injur.

§. 1. Fit injuria contra bonos mores: veluti, si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, coeno, luto oblinuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quidue aliud ad injuriam publicam contaminauerit: in quos grauiter animaduerti solet.

§. 2. Qui puero stuprum, abducto ab eo, vel corrupto comite, persuaserit *), aut mulierem puellamue interpellauerit, quidue impudicitiae gratia fecerit, donum praebuerit, pretiumue, quo is persuadeat, dederit: perfecto flagitio, punitur capite; imperfecto, in insulam deportatur. Corrupti comites summo supplicio adficiuntur.

*) L. 1. §. 2. de injur. L. 1. §. 3. de seru. corrupt.

2. VLPIANVS *lib.* 4. *Opinionum.*

Sub praetextu religionis, vel sub specie soluendi voti, coetus illicitos nec à veteranis tentare oportet.

3. *Idem lib.* 3. *de Adulteriis.*

Stellionatus vel expilatae hereditatis judicia accusationem quidem habent: sed non sunt publica.

4. MARCIANVS *lib.* 1. *Regularum.*

Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, eam, quae data opera abegit *), à Praeside in temporale exilium dandam: indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse.

*) L. 39. de poen. L. 27. §. 22. L. 39. pr. ad L. Aquil. L. 8. ad L. Corn. de Sicar. L. 15. eod.

5. VLPIANVS *lib.* 5. *de Officio Proconsulis.*

In eum, cujus instinctu *) ad infamandum dominum seruus ad statuam confugisse compertus erit, praeter corrupti serui actionem, quae ex Edicto perpetuo competit, seuere animaduertitur. *) L. 2. f. de L. Pomp. de Parricid. limit. in L. 6. §. 7. de Offic. Praesid. nec obst. L. 38. §. 5. et d. L. 39. de poen.

6. *Idem lib.* 8. *de Officio Proconsulis.*

Annonam adtemptare et vexare, vel maxime dardanarii solent: quorum auaritiae obuiam itum est, tam Mandatis, quam Constitutionibus. Mandatis denique ita cauetur: Praeterea debebis custodire, ne dardanarii vllius mercis sint: ne aut ab his, qui coëmptas merces supprimunt, aut à locupletioribus, qui fructus suos aequis pretiis vendere nollent, dum minus vberes prouentus expectant, [ne] annona oneretur *). Poena autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantum interdicitur, interdum et relegari solent. Humiliores ad opus publicum dari. *) L. 37. de poen.

§. 1. Onerant annonam etiam staterae adulterinae, de quibus Diuus TRAJANVS Edictum proposuit, quo Edicto poenam Legis Corneliae in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quod testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset.

§. 2. Sed et Diuus HADRIANVS eum, qui falsas mensuras habuit, in insulam relegauit.

*) *L.* 32. §. 1. de *L.* Corn. de fals.

7. *Idem lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Saccularii, qui vetitas in sacculo artes exercentes, partem subducunt, partem subtrahunt; item, qui directarii *) appellantur, hoc est, hi, qui in aliena coenacula se dirigunt furandi animo: plus quam fures puniendi sunt. Idcircoque aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus castigantur, et dimittuntur, aut ad tempus relegantur.

*) v. *L.* 21. §. 7. de furt.

8. *Idem eodem libro.*

Sunt praeterea crimina, quae ad executionem Praesidis pertinent, vtputa, si quis instrumenta sua prodita esse dicat. Nam hujus rei executio Praefecto Vrbis à Diuis FRATRIBVS data est.

9. *Idem eodem libro.*

Sunt quaedam, quae more Prouinciarum coërcitionem solent admittere: vtputa in Prouincia Arabia σκοπελισμὸν, id est, lapidum positionem, crimen appellant, cujus rei admissum tale est: Plerique inimicorum solent praedium inimici σκοπελίζειν, id est, lapides ponere indicio futuros, quod si quis eum agrum coluisset, malo letho periturus esset insidiis eorum, qui scopulos posuissent: quae res tantum timorem habet, vt nemo ad eum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum; qui scopelismon fecerunt: hanc rem Praesides exequi solent grauiter vsque ad poenam capitis *), quia et ipsa res mortem comminatur.

*) *L.* 1. §. f. de effract. *L.* 3. §. 2. de stellion.

10. *Idem eodem libro.*

In Aegypto, qui Chomata rumpit, vel dissoluit, (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere,) *) aeque plectitur extra ordinem: et pro conditione sua, et pro admissi mensura. Quidam opere publico aut metallo plectuntur. Et metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem sycaminonem exciderit: nam et haec res vindicatur extra ordinem, non leui poena, idcirco, quod hae arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur,

tur', [et coërcentur,] et diminutiones aeque coërcentur. Chomata etiam, et diacopi, qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos, qui id admiserint. *) *L.* 1. §. 5. de flum.

11. PAVLVS *lib.* 1. *Sententiarum.*

In circulatores *), qui serpentes circumferunt et proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

*) *L* 42. in f. de aedil. edict.

(de Popularibus Actionibus v. supr. h. P. Sect. II. pag. 277.)

a) De ABIGEIS.

(Dig. 47. T. 14.)

1. VLPIANVS *lib.* 8. *de Officio Proconsulis.*

De abigeis puniendis ita Diuus HADRIANVS Consilio Beticae rescripsit: Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent: puniuntur autem durissime non vbique, sed vbi frequentius est id genus maleficii: alioquin [et] in opus, et nonnunquam temporarium dantur.

§. 1. Abigei autem proprie [hi] habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis *) subtrahunt, et quodammodo depraedantur, et abigendi studium, quasi artem exercent, equos de gregibus, vel boues de armentis abducentes. Caeterum si quis bouem aberrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius.

*) *L.* 81. §. 3. de legat. 3. *L.* 89. de V. S. *L.* 65. §. 2. de legat. 3. *L.* 38. §. 4. 6. de aedil. edict.

§. 2. Sed et qui porcam, vel capram, vel veruicem abduxit, non tam grauiter, quam qui majora animalia abigunt, plecti debent. §. 3. Quanquam autem HADRIANVS metalli poenam, item operis, vel etiam gladii praestituerit: attamen qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut relegandi erunt, aut mouendi ordine. Sane qui cum gladio abigunt, non inique bestiis objiciuntur.

§. 4. Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controuersiam, abegit, vt SATVRNINVS quidem scribit, ad examinationem ciuilem remittendus est: sed hoc ita demum probandum est, si non color abigeatus quaesitus est, sed vere putauit sua justis rationibus [ductus.]

2. MACER *lib.* 1. *Publicorum Judiciorum.*

Abigeatus crimen publici judicii non est: quia furtum magis est *). Sed quia plerumque abigei et ferro vtuntur, si deprehendantur, ideo grauiter et puniri eorum admissum solet. *) *L.* 40. de furt.

3. CALLISTRATVS *lib.* 6. *de Cognit.*

Oues *) pro numero abactorum, aut furem, aut abigeum faciunt. quidam decem gregem esse putauerunt; porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bouem vel vnum abigeatus crimen facere **).

*) *L.* 2. §. 2. ad L. Aquil. *L.* 81. §. 3. de legat. 3. *L.* 8. §. f. *L.* 9. de instruct. et instrum. legat.

**) *L.* 16. §. 2. de poen.

§. 1. Eum quoque plenius coërcendum, qui à stabulo abegit domitum pecus, non à sylua, nec grege.

§. 2. Qui saepius abegerunt, licet semper vnum vel alterum pecus subripuerint, tamen abigei sunt. §. 1. Receptores abigeorum *), qua poena plecti debeant: epistola D. TRAJANI ita cauetur, vt extra terram Jtaliam decem annis relegarentur. *) *L.* 39. §. 4. ad L. jul. de Adult.

b) De COLLEGIIS et CORPORIBVS.

(Dig. 47. T. 22.)

1. MARCIANVS *lib.* 3. *Institutionum.*

Mandatis Principalibus praecipitur Praesidibus Prouinciarum, ne patiantur esse [collegia *)] sodalitia, neue milites collegia in castris habeant. Sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre: dum tamen semel in mense coëant, ne sub praetextu hujusmodi illicitum collegium coëat. Quod non tantum in Vrbe, sed et in Italia, et in prouinciis, locum habere **), Diuus quoque SEVERVS rescripsit.

*) *L.* 85. *L.* 173. de V. S. *L.* f. §. 1. de quaest. nec obst: *L.* 7. §. f. quod cujusque vniu. nom.

**) *L.* 1. §. 1. ad L. jul. Majest. *L.* 3. §. 6. *L.* 10. §. 1. ad L. jul. de vi publ.

§. 1. Sed religionis causa coïre non prohibentur *): dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur. *) *L.* 1. de extraord. crim.

§. 2. Non licet autem amplius, quam vnum collegium licitum habere, vt est constitutum et à Diuis FRATRIBVS. Et si quis in duobus fuerit: rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit: accepturum ex eo collegio, à quo recepit, id, quod ei competit ex ratione, quae communis fuit.

2. VLPIANVS *lib.* 6. *de Officio Proconf.*

Quisquis illicitum collegium vsurpauerit, ea poena tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt.

3. MARCIANVS *lib.* 2. *Judiciorum Publicorum.*

Collegia si qua fuerint illicita, Mandatis, et Constitutionibus, et Senatusconsultis, dissoluuntur. Sed permittitur eis, cum dissoluuntur, pecunias communes, si quas habent, diuidere, pecuniamque inter se partiri. §. 1. In summa autem, nisi ex Senatusconsulti auctoritate, vel Caesaris, collegium, vel quodcunque tale corpus coïerit: contra Senatusconsultum, et Mandata, et Constitutiones Collegium celebrat.

§. 2. Seruos quoque licet in collegio tenuiorum recipi, volentibus dominis: vt curatores horum corporum sciant: ne inuito aut ignorante domino in collegium tenuiorum reciperent: et in futurum poena teneantur, in singulos homines aureorum centum.

4. CAJVS *lib.* 4. *ad Leg.* 12. *Tabularum.*

Sodales sunt, qui ejusdem collegii sunt: quam Graece ἑταιρίαν vocant. His autem potestatem facit Lex, pactionem, quam velint, sibi ferre: dum ne quid ex publica Lege corrumpant. † Sed haec Lex videtur ex Lege Solonis translata esse: nam illuc ita est: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν. ὅ τι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα. Id est, Si autem plebs, vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautae, vel confrumentales, vel qui in eodem sepulchro sepeliuntur, vel sodales, qui et multum simul habitantes sunt: enim vero ad negotiationem, aut quid aliud: quidquid hi disponent ad inuicem, firmum sit, nisi hoc publicae Leges prohibuerint.

De Verborum Significatione.

85. MARCELLVS *lib.* 1. *Digestorum.*

Neratius Priscus *tres facere* existimat *collegium:* et hoc magis sequendum est.

173. pr. VLPIANVS *lib.* 39. *ad Sabinum.*

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

c) De CONCVSSIONE.

(Dig. 47. T. 13.)

1. VLPIANVS *lib.* 5. *Opinionum.*

Si simulato Praesidis jussu concussio *) interuenit: ablatum ejusmodi terrore restitui Praeses Prouinciae jubet, et delictum coërcet. *) L. 6. § 3. 5. 6. de off. Praesid.

2. MACER *lib.* 1. *Publicorum Judiciorum.*

Concussionis judicium publicum non est. Sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit: potest *) judicium publicum esse ex Senatusconsultis, quibus poena Legis Corneliae teneri **) jubentur, qui in accusationem innocentium coïerint, quiue ob accusandum, vel non accusandum, denunciandum, vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

*) L. p. L. f. §. 1. 2. quod met. caus. L. 1. pr. §. 1. 2. ad L. Corn. de fals. **) L. 1. §. 8. de calumn. L. 3. ad SC. Turp.

d) De EFFRACTORIBVS et EXPILATORIBVS.

(Dig. 47. T. 18.)

1. VLPIANVS *lib.* 8. *de Officio Proconsulis.*

De his, qui carcere effracto euaserunt, sumendum supplicium, Diui FRATRES Aemilio Tironi rescripserunt. Satvrninvs etiam probat [in] eos, qui de carcere eruperunt, sine effractis foribus, sine conspiratione cum caeteris, qui in eadem custodia erant, capite puniendos: quod si per negligentiam custodum euaserunt, lenius puniendos.

§. 1. Expilatores qui sunt atrociores fures (hoc enim est expilatores), in opus publicum, vel perpetuum, vel temporarium dari solent: honestiores autem Ordine ad tempus moueri, vel fines patriae juberi excedere. Quibus nulla specialis poena Rescriptis Principalibus imposita est: idcirco causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

§. 2. Simili modo et saccularii et directarii erunt puniendi, item effractores. † Sed enim Diuus MARCVS effractorem equitem Romanum, qui effracto perforatoque pariete pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere jussit Prouincia Africa (vnde erat), et Vrbe, et Italia. † Oportebit autem aeque, et in effractores, et in caeteros suprascriptos causa cognita statui, prout amissum suggerit: dummodo ne quis in plebejo operis publici poenam, vel in honestiore relegationis excedat.

2. PAVLVS *lib. sing. de Officio Praefecti Vigilum.*

Inter effractores varie animaduertitur. Atrociores enim sunt nocturni effractores *): et ideo hi fustibus caesi in metallum dari solent: diurni vero effractores, post fustium castigationem, in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.

*) L. 4. §. 1. ad L. Aquil. L. 16. §. 5. de poen.

e) EXPILATAE HEREDITATIS.

(Dig. 47. T. 19.)

1. MARCIANVS *lib.* 3. *Institutionum.*

Si quis alienam hereditatem expilauerit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatae *) hereditatis, sicut [et] Oratione Diui MARCI cauetur.

*) L. 33. de N. G.

2. VLPIANVS *lib.* 9. *de Officio Proconsulis.*

Si expilatae hereditatis crimen intendatur, Praeses Prouinciae cognitionem suam accommodare debet: cum enim furti agi non potest: solum superest auxilium Praesidis.

§. 1. Apparet autem, expilatae hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest *): scilicet ante aditam hereditatem: vel post aditam, antequam res ab herede possessae sunt. Nam in hunc casum furti actionem non competere palam est: quamuis ad exhibendum agi posse, si qui vindicaturus exhiberi desideret, palam sit.

*) *L.* 13. pr. de A. v. A. poss. *L.* 6. h. t. ibique alleg.

3. MARCIANVS *lib.* 2. *Publicorum Judiciorum.*

Diuus SEVERVS et ANTONINVS rescripserunt, electionem esse, vtrum quis velit crimen expilatae hereditatis extra ordinem *) apud Praefectum Vrbi, vel apud Praesides agere: an hereditatem à possessoribus jure ordinario vindicare. *) *L.* 7. de Condict. furt.

4. PAVLVS *lib.* 3. *Responsorum.*

Res hereditarias omnium heredum fuisse communes: et ideo eum, qui expilatae hereditatis crimen objicit, et obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

5. HERMOGENIANVS *lib.* 2. *Juris Epitomarum.*

Vxor *) expilatae hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia nec furti cum ea agitur.

*) *L.* 1. *L.* 2. rer. amot. *L.* 33. de N. G.

6. PAVLVS *lib.* 1. *ad Neratium.*

Si rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, subripuisti: furtum te facere respondit: Pavlvs: Rei hereditariae furtum [non] fit, sicut nec ejus, quae sine domina *) est: et nihil mutat, existimatio subripientis.

*) *L.* 1. §. 15. si, is, qui test. liber.

f) De FVRIBVS BALNEARIIS.

(Dig. 47. T. 17.)

1. VLPIANVS *lib.* 8. *de Officio Proconsulis.*

Fures nocturni extra ordinem audiendi sunt, et causa cognita puniendi, dummodo sciamus, in poena eorum operis publici temporarii modum non egrediendum. Idem et in balneariis furibus. Sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel caeteri his similes, nec cuiquam percusserunt, metalli poena, vel honestiores relegationis adficiendi erunt.

*) *L.* 7. de extraord. crim.

2. MARCIANVS *lib. 2. Judiciorum Publicorum.*

Sed si interdiu furtum fecerunt, ad jus ordinarium remittendi sunt.

3. PAVLVS *lib. singulari de Poenis Militum.*

Miles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti debet.

g) De PRAEVARICATIONE.

(Dig. 47. T. 15.)

1. VLPIANVS *lib. 6. ad Edictum Praet.*

Praeuaricator est quasi varicator, qui diuersam partem adjuuat prodita causa sua *). Quod nomen LABEO à varia certatione tractum ait. Nam qui praeuaricatur, ex vtraque parte constitit, quinimo ex altera.

*) L. 212. de V. S. L. 4. §. 4. de his, qui not. infam. L. 1. §. 1. et 6. ad SC. Turpill.

§. 1. Is autem praeuaricator proprie dicitur, qui publico judicio accusauerit: Caeterum Aduocatus non proprie praeuaricator dicitur. Quid ergo de eo fiet, siue priuato judicio, siue publico praeuaricatus sit, hoc est, [prodiderit causam?] hic extra ordinem solet puniri.

2. VLPIANVS *lib. 1. de Officio Proconsf.*

Sciendum est, quod hodie iis, [qui] praeuaricati sunt, poena injungitur extraordinaria.

*) L. 38. §. 8. 9. de poen.

3. MACER *lib. 1. Publicorum Judiciorum.*

Praeuaricationis judicium aliud publicum, aliud moribus indictum est. §. 1. Nam si reus accusatori publico judicio ideo praescribat, quod dicat, se eodem crimine ab alio accusatum, et absolutum: cauetur Lege Julia publicorum, vt non prius accusetur, quam de prioris accusatoris praeuaricatione constiterit, et pronunciatum fuerit. Hujus ergo praeuaricationis pronunciatio publici judicii intelligitur.

§. 2. Quod si Aduocato praeuaricationis crimen intendatur, publicum judicium non est: non interest, publico, an priuato judicio praeuaricatus dicatur. §. 3. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen judicii publici destituisse: judicium publicum non est. Quia neque Lege aliqua de hac re cautum est: neque per Senatusconsultum, quo poena quinque auri librarum in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

4. *Idem lib. 2. Publicorum Judiciorum.*

Si is, de cujus calumnia agi prohibetur, praeuaricator in causa judicii publici pronunciatus sit, infamis erit *).

*) L. 1. L. 4. §. 3. de his qui not. infam. per rat. in L. 7. de publ. judic.

5. VENVLEJVS (SATVRNINVS *lib. 2. Publicorum Judiciorum.*)

Accusator in praeuaricatione conuictus, postea ex Lege non accusat.

6. PAVLVS *lib. singul. de Jud. Publ.*

Ab IMPERATORE nostro et patre ejus rescriptum est, vt in criminibus, quae extra ordinem objiciuntur, praeuaricatores eadem poena adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in Legem commisissent, qua reus per praeuaricationem absolutus est.

7. VLPIANVS *lib. 4. de Censibus.*

In omnibus causis, praeterquam in sanguine, qui delatorem corrupit *), ex Senatusconsulto pro victo habetur.

*) L. 5. L. 15. de his qui not infam. L. 40. §. 1. de pact. L. 1. de bon. eor. qui ante sent.

h) De RECEPTATORIBVS.

(Dig. 47. T. 16.)

1. MARCIANVS *lib. 2. Public. Judic.*

Pessimum genus est receptatorum, sine quibus nemo latere diu potest. Et praecipitur, vt perinde puniantur atque latrones *). In pari causa habendi sunt: quia, eum apprehendere latrones possent, pecunia accepta, vel subreptorum parte, dimiserunt.

*) L. 1. §. 2. de seru. corrupt. L. 13. de offic. Praesid. L. f. §. 5. de abig. L. 48. §. 1. de furt. L. 3. §. 3. de incend. ruin. L. 3. §. 12. de SC. Silan.

2. PAVLVS *lib. sing. de Poenis Paganorum.*

Eos, apud quos adfinis vel cognatus latro conseruatus est, neque absoluendos, neque seuere admodum puniendos: non enim par est eorum delictum *), et eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

*) arg. L. 22. §. f. L. 39. §. 4. ad L. jul. de Adult. L. 13. §. f. de re milit. L. 1. de bon. eor. qui ante sent. L. 40. de poen.

i) De SEPVLCHRO VIOLATO.

(Dig. 47. T. 12.)

1. VLPIANVS *lib. 2. ad Edictum Praetoris.*

Sepulchri *) violati actio infamiam irrogat.

*) L. 7. §. 1. L. 39. L. 40. de relig.

2. *Idem lib. 18. ad Edictum Praet.*

Si sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia; quod Vi tamen, aut clam, agendum erit. Et ita de statua de monumento euulsa CELSVS scribit. † Idem quaerit, si neque adplumbata fuit, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an vero maneat in bonis nostris? Et CELSVS scribit, sic esse monumenti, vt ossuariam: et ideo quod vi aut clam Interdicto locum fore.

3. VLPIANVS *lib. 25. ad Edictum Praetoris.*

Praetor ait: Cujus dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum judicium dabo: vt ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, siue agere nolet: quicunque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, cujus justissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. † Si quis in sepulchro dolo malo habitauerit, aedificiumue aliud quamue sepulchri causa *) factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum judicium dabo. *) v. *L.* f. §. 4. quod vi aut clam. *L.* 12. §. 1. de relig.

§. 1. Prima verba ostendunt, eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violauit: si igitur dolus absit, cessabit ejusdem personae. Igitur doli non capaces (vt [admodum] impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt) excusati sunt. §. 2. Sepulchri *) autem appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est. §. 3. Si quis in hereditarium sepulchrum inferat,

inferat, quamuis heres, tamen poteſt ſepulchri violati teneri, ſi forte contra voluntatem teſtatoris intulit**): licet enim cauere teſtatori, ne quis eo inferatur: vt Reſcripto Imperatoris ANTONINI cauetur. Seruari enim voluntatem ejus oportere. Ergo et ſi cauit, vt vnus tantum heredum inferret, ſeruabitur, vt ſolus inferat. *) L. 7. §. 1. L. 34. L. 40. de relig. et ſumt. fun. **) L. 2. §. 1. 2. L. 29. §. 1. ad L. Aquil.

§. 4. Non perpetuae ſepulturae tradita corpora poſſe transferri, Edicto D. SEVERI continetur: quo mandatur, ne corpora detinerentur, aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. D. autem MARCVS reſcripſit: Nullam poenam meruiſſe eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos aut oppidum transuexerunt: quamuis talia fieri ſine permiſſu eorum, quibus permittendi jus eſt, non debeant. §. 5. D. HADRIANVS Reſcripto poenam ſtatuit, quadraginta aureorum in eos, qui in ciuitate ſepeliunt: quam fiſco inferri juſſit, et in Magiſtratus, eadem, qui paſſi ſunt: et locum publicari juſſit, et corpus transferri. Quid tamen, ſi Lex municipalis permittat in ciuitate ſepeliri? poſt Reſcripta Principalia, an ab hoc diſceſſum ſit, videbimus: quia generalia ſunt Reſcripta, et oportet Imperialia ſtatuta ſuam vim obtinere, et in omni loco valere.

§. 6. Si quis in ſepulchro habitaſſet, aedificiumque habuiſſet, ei, qui velit, agendi poteſtas ſit. §. 7. Aduerſus eos, qui cadauera ſpoliant, Praeſides ſeuerius interuenire ſolent; maxime ſi manu armata adgrediantur: vt ſi armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, vt D. SEVERVS reſcripſit; ſi ſine armis, vsque ad poenam metalli procedunt. §. 8. Qui de ſepulchri violati actione judicant, aeſtimabunt, quatenus interſit, ſcilicet ex injuria, quae facta eſt: item ex lucro ejus, qui violauit: [vel] ex damno, quod contigit: vel ex temeritate ejus, qui fecit. Nunquam tamen minoris debent condemnare, quam ſolent extraneo agente. §. 9. Si ad plures jus ſepulchri pertineat, vtrum omnibus damus actionem: an ei, qui occupauit? LABEO omnibus dandam dicit. Recte, quia in id, quod vniuscujusque intereſt *), agitur.

*) L. 2. L. 3. pr. et §. 1. de popul. act.

§. 10. Si is, cujus intereſt, ſepulchri violati agere nollet: poteſt poenitentia [acta,] antequam lis ab alio conteſtatur, dicere, velle ſe agere: et audietur. §. 11. Si ſeruus in ſepulchro habitat, vel aedificauit: noxalis actio ceſſat, et in eum Praetor hanc actionem pollicetur. Si tamen non habitet, ſed domunculam ibi habeat ſeruus: noxale judicium erit dandum, ſi modo habere poſſe videtur. §. 12. Haec actio popularis eſt.

4. PAVLVS *lib.* 27. *ad Edictum Praetor.*

Sepulchra hoſtium religioſa nobis non ſunt. Ideoque lapides inde ſublatos, in quemlibet vſum conuertere poſſumus *): non ſepulchri violati actio competit.

*) L. 36. de religioſ.

5. POMPONIVS *lib.* 6. *ex Plautio.*

Vtimur eo jure, vt dominis fundorum, in quibus ſepulchra fecerint, etiam poſt venditos fundos adeundorum ſepulchrorum ſit jus. Legibus namque praediorum vendundorum cauetur, Vt ad ſepulchra, quae in fundis ſunt, iter ejus, aditus, ambitus funeris faciendi ſit.

6. JVLIANVS *lib.* 10. *Digeſtorum.*

Sepulchri violati actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo ceſſante, ſi alius egerit, quamuis Reipublicae cauſa abfuerit dominus, non debebit ex integro aduerſus eum, qui litis aeſtimationem ſuſtulerit, dari. Nec poteſt videri deterior fieri conditio ejus, qui Reipublicae cauſa abfuit: cum haec actio non ad rem familiarem ejusdem, [ſed] magis ad vltionem pertineat *). *) L. 10. ſ. h. t.

7. MARCIANVS *lib.* 3. *Inſtitutionum.*

Sepulchri deteriorem conditionem fieri prohibitum eſt: ſed corruptum et lapſum monumentum corporibus non contactis licet reficere.

8. MACER *lib.* 1. *Publicorum Judiciorum.*

Sepulchri violati crimen poteſt dici ad Legem Juliam de vi publica *) pertinere, ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quo minus aliquis funeretur, ſepeliaturue: quia et qui ſepulchrum violat, facit, quo quis minus ſepultus ſit. *) L. 11. §. 2. L. 13. §. 5. L. 15. §. 2. L. 12. §. pen. quod vi aut clam.

9. *Idem lib.* 2. *Publicorum Judiciorum.*

De ſepulchro violato actio quoque pecuniaria datur.

10. PAPINIANVS *lib.* 8. *Quaeſtionum.*

Quaeſitum eſt, an ad heredem neceſſarium, cum ſe bonis non miſcuiſſet, actio ſepulchri violati pertineret? Dixi, recte eum ea actione experiri, quae in bonum et aequum concepta eſt. Nec tamen, ſi egerit, hereditarios creditores timebit: cum etſi per hereditatem obtigit haec actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur, quod in rei perſecutione, ſed in ſola vindicta ſit conſtitutum.

11. PAVLVS *lib.* 5. *Sententiarum.*

Rei ſepulchrorum violatorum, ſi corpora ipſa extraxerint, vel oſſa eruerint, humiliores quidem fortunae ſummo ſupplicio adficiuntur; honeſtiores in inſulam deportantur: alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.

k) STELLIONATVS.

(Dig. 47. T. 20.)

1. PAPINIANVS *lib.* 1. *Reſponſorum.*

Actio ſtellionatus neque publicis judiciis, neque priuatis actionibus continetur.

2. VLPIANVS *lib.* 8. *ad Sabinum.*

Stellionatus judicium famoſum quidem non eſt, ſed coercitionem extraordinariam habet *).

*) v. L. 13. de his qui not. infam.

3. *Idem lib.* 8. *de Officio Proconſulis.*

Stellionatus accuſatio ad Praeſidis cognitionem ſpectat. §. 1. Stellionatum autem objici poſſe his, qui dolo quid fecerunt, ſciendum eſt: ſcilicet ſi aliud crimen non ſit, quod objiciatur. Quod enim in priuatis judiciis eſt de dolo actio, hoc in criminibus ſtellionatus perſecutio. † Vbicunque igitur titulus criminis deficit, illic ſtellionatus objiciemus. Maxime autem in his locum habet, ſi quis forte rem alii obligatam *), diſſimulata obligatione, per calliditatem alii diſtraxerit, vel permutauerit, vel in ſolutum dederit: nam hae omnes ſpecies ſtellionatum continent. † Sed et ſi quis merces ſuppoſuerit, vel obligatas auerterit, vel [ſi] corruperit, aeque ſtellionatus reus erit. † Item ſi quis impoſturam **) fecerit, vel colluſionem in necem alterius, ſtellionatus poterit poſtulari. † Et [vt generaliter dixerim] deficiente titulo criminis, hoc crimen locum habet: nec eſt opus ſpecies enumerare.

*) L. 16. §. 1. L. 36. §. 1. de pign. act. L. 15. §. 2. de pign. L. 29. §. 2. et 5. mand. L. 9. §. 1. de ſtat. lib. L. 1. §. 2. de eo per quem.

**) L. 4. §. 2. de aedil. Edict. L. 1. §. 3. de extraord. cogn. L. 13. pr. de minor. L. 1. §. 19. ſi quid in fraud. patr.

§. 2. Poena

§. 2. Poena autem ftellionatus nulla legitima eft, cum nec legitimum crimen fit. Solent autem ex hoc extra ordinem plecti; dummodo non debeat opus metalli haec poena in plebejis egredi: in his autem, qui funt in aliquo honore pofiti, ad tempus relegatio, vel ab ordine motio remittenda eft.

§. 3. Qui merces fuppreffit, fpecialiter hoc crimine poftulari poteft.

4. MODESTINVS *lib. 3. de Poenis.*

De perjurio *), fi fua pignora effe, quis in inftrumento jurauit, crimen ftellionatus fit: et ideo ad tempus exulat.

*) L. 13. §. f. de jurejur. L. 21. fqq. de dol. mal.

l) De TERMINO MOTO.

(Dig. 47. T. 21.)

1. MODESTINVS *lib. 8. Regularum.*

Terminorum anulforum non multa pecuniaria eft, fed pro conditione admittentium coërcitione tranfigendum.

2. CALLISTRATVS *lib. 3. de Cognitionibus.*

Diuus HADRIANVS in haec verba refcripfit: Quin peffimum factum fit eorum, qui terminos finium caufa pofitos propulerunt, dubitari non poteft. De poena tamen modus ex conditione perfonae, et mente facientis magis ftatui poteft: nam fi fplendidiores perfonae funt, quae conuincuntur, non dubie occupandorum alienorum finium caufa [id] admiferunt: et poffunt in tempus, vt cujusque patiatur aetas, relegari: id eft, fi juuenior, in longius; fi fenior, recifius. Si vero alii negotium gefferunt, et minifterio functi funt: caftigari, et ad opus biennio dari. Quod fi per ignorantiam aut fortuito lapides furati funt: fufficiet eos verberibus decidere.

3. *Idem lib. 5. de Cognitionibus.*

Lege agraria, quam Cajus Caefar tulit aduerfus eos, qui terminos ftatutos extra fuum gradum finesue mouerint dolo malo *): pecuniaria poena conftituta eft. Nam in terminos fingulos, quos ejecerint, locoue mouerint, quinquaginta aureos in publico dari jubet: et ejus actionem, petitionem *) ei, qui volet, effe jubet.

*) L. 4. §. 3. 4. fin. regund.

*) v. L. 7. §. 1. de eond. furt.

§. 1. Alia quoque Lege Agraria, quam D. NERVA tulit, cauetur, vt fi feruus feruaue, infciente domino, dolo malo fecerit, ei capital effe: nifi dominus dominaue multam fufferre maluerit. §. 2. Hi quoque, qui finalium quaeftionum obfcurandarum caufa faciem locorum conuertunt, vt ex arbore arbuftum, aut ex fylua nouale *), aut aliquid ejusmodi faciunt: poena plectendi funt [pro] perfona, et conditione, et factorum violentia.

*) L. 30. §. 2. de V. S.

INDEX

Index omnium Titulorum,

DIGESTORVM siue PANDECTARVM, Ordini INSTITVTIONVM subordinatarum; quorum illi, Literis quas *Cursorias* vocant, distincti in SECTIONE PRIMA, reliqui vero omnes in SECTIONE SECVNDA inueniuntur.

A.

B.

C.

O. de Obli-

O.

P.

Q.

V.

V L M A E,

imprimebat Christianus Vlricus Wagnerus,

Cancellariae Typographus, nec non Caesar. Francisc. Artium liberal. Academ. quae Augustae Vindelic. floret, et Ducalis Societatis teutonicae Helmstadiensis Collega.

